

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مظاہر حق جلیلید

گندھاری پستو

و مشکوة المصابیح پستو شرعہ

تالیف:

علامہ قیوم محمد قطب الزین خاں و ہاوی

لڑکین اور قریب:

مولانا عبد اللہ چاویہ عازی پوری

افضل دہلوی و ہاوی

صدافت لکھنؤ

وہ بازار کشتہ دار افغانستان

مظاهر حق جديد

د مشكوة المصاييح پښتو شرحه

لومړی جلد

تالیف:

علامه نواب محمد قطب الدین خان دهلوی رحمۃ اللہ علیہ

تزیین او ترتیب:

مولانا عبدالله جاوید غازي پوري (فاضل دارالعلوم دیوبند)

صداقت کتب خانہ - کندهار

د کتاب ټول حقوق په خپړندوی اړه لري!

د کتاب پېژندنه

د کتاب نوم	: مظاهر حق (د مشکوٰۃ المصابیح پښتو شرحه)
تالیف	: علامه نواب محمد قطب الدین خان دهلوی <small>رحمۃ اللہ علیہ</small>
ترتیب او ترتین	: مولانا عبداللہ جاوید غازي پوري (فاضل دیوبند)
تصحیح	: بسم اللہ رحيمي، مولوي عبدالکریم کریمي، مولوي عبدالجبار او محمد رسول سعید
خپړندوی	: صداقت کتب خانه/ کندهار
جلد	: اول
کمپوزر	: محمد رسول سعید
ډیزاین	: صداقت د کتاب چاپولو اداره
چاپ کال	: ۱۳۹۲ ش - ۲۰۱۴ ع
د چاپ شمېر	: ۱۰۰۰ ټوکه

په هلمند کې د کتاب د تر لاسه کولو ځای:

تاج منور کتاب او قرطاسیه - لښکرگاه
انصاف مارکېټ د زاړه مرکزي ماموریت پر مخامخ
اسدالله نېکزاد
تلیفون: ۰۷۰۴۱۲۴۲۸

د تر لاسه کولو پته:

صداقت کتب خانه
ارگ بازار، کندهار - افغانستان
تلیفون: ۰۷۰۰۳۰۵۴۰۷
ایمېل ادرس: sadaqat.books@gmail.com

د مظاهر حق اول جلد فهرست

صفحہ	مضمون	صفحہ	مضمون
			مقدمہ
۵۳	حضرت امام نسائی <small>رحمۃ اللہ علیہ</small>	۱	د مصنف دیباچہ
۵۴	حضرت امام ابن ماجہ <small>رحمۃ اللہ علیہ</small>	۵	د حدیث دینی او تشریعی حیثیت ...
۵۵	حضرت امام دارمی <small>رحمۃ اللہ علیہ</small>	۷	د حدیث حجت
۵۵	حضرت امام دارقطنی <small>رحمۃ اللہ علیہ</small>	۱۳	د حدیث تدوین او کتابت
۵۶	حضرت امام احمد بن حسین بیہقی (رح)	۱۷	د مشکوٰۃ شریف خانگریا او ارزبنت
۵۶	حضرت امام رزین معاویہ <small>رحمۃ اللہ علیہ</small>	۲۵	د مظاهر حق لیکوال او د ہغہ د
۵۷	حضرت امام نووی <small>رحمۃ اللہ علیہ</small>		شاگرد توب لری
۵۷	حضرت امام ابن جوزی <small>رحمۃ اللہ علیہ</small>	۲۷	حضرت شاہ ولی اللہ دہلوی <small>رحمۃ اللہ علیہ</small>
۵۸	حضرت امام اعظم ابو حنیفہ <small>رحمۃ اللہ علیہ</small>	۲۸	حضرت شاہ عبدالعزیز <small>رحمۃ اللہ علیہ</small>
۶۳	د حدیث اصطلاحات او د تعریفونہ	۳۱	حضرت مولانا شاہ محمد اسحاق
۶۸	د مشکوٰۃ شریف مقدمہ		مہاجر مکی <small>رحمۃ اللہ علیہ</small>
۸۱	د مشکوٰۃ شریف لومړنی حدیث	۳۳	د مظاهر حق مؤلف
۸۴	د نیت مسائل	۳۵	صاحب مصابیح السنۃ
۹۷	کتاب الایمان (د ایمان بابونہ)	۳۶	صاحب مشکوٰۃ المصابیح
۹۷	د ایمان مطلب	۳۷	د حدیثو اما مان
۹۷	تکمیل ایمان	۳۸	حضرت امام بخاری <small>رحمۃ اللہ علیہ</small>
۹۷	ایمان او اسلام	۳۹	حضرت امام مسلم <small>رحمۃ اللہ علیہ</small>
	د ایمان دار او مدار پہ پوہدلو نہ	۴۴	حضرت امام مالک <small>رحمۃ اللہ علیہ</small>
۹۸	بلکہ پر منلو دی	۴۵	حضرت امام شافعی <small>رحمۃ اللہ علیہ</small>
	پہ ئینو صورتو کی د اقرار باللسان	۴۷	حضرت امام احمد بن حنبل <small>رحمۃ اللہ علیہ</small>
۹۹	قید ضروری دی	۴۹	حضرت امام ترمذی <small>رحمۃ اللہ علیہ</small>
۹۹	د اعمالو حیثیت	۵۱	حضرت امام ابوداؤد سجستانی <small>رحمۃ اللہ علیہ</small>
۱۰۰	د جبرائیل <small>علیہ السلام</small> حدیث	۵۲	

صفحه	مضمون	صفحه	مضمون
۱۴۴	د دين ارکان	۱۰۶	د اسلام بنسټ پر پنځو شيانو دی
۱۴۶	کامل ايمان څه شي دی؟	۱۰۷	د ايمان بناخونه
۱۴۷	تر ټولو غوره عمل	۱۱۱	د مؤمن او مسلم مفهوم
۱۴۸	ريښتونی مؤمن څوک دی؟	۱۱۲	د ميني درجې
۱۴۹	د امانت او وعدې پوره کولو ارزښت	۱۱۶	د ايمان خوند
۱۴۹	د هميشني خلاصون ضمانت	۱۱۷	اسلام د خلاصون ذريعه ده
۱۵۰	د توحيد ارزښت	۱۱۹	دوه برابر ثواب تر لاسه کونکي
۱۵۰	د جنت او د وېځ واجب کونکي خبري	۱۲۲	د کفارو سره د جگړې حکم
۱۵۱	د مؤحد لپاره د جنت زيری	۱۲۴	مسلمان څوک دی؟
۱۵۵	د جنت کيلي	۱۲۵	جنت ته ييونکي عملونه
۱۵۵	د توحيد کلمه د خلاصون ذريعه	۱۲۶	پوره ايمان
۱۵۶	ټولي نړۍ ته د کلمې رسېدل	۱۲۷	د اسلام فرضونه
۱۵۷	د جنت کيلي	۱۲۸	په اسلام کي د مبلغ مقام
۱۵۸	د نيکۍ اجر	۱۳۱	د اسلام حکمونه
۱۵۸	د ايمان عظمت	۱۳۲	د ښځو لپاره نبوي فرمان
۱۶۰	د ايمان او اسلام خبري	۱۳۴	انسان ته سرکښي نه ښائي
۱۶۱	پر ايمان او سلام قربانېدونکي ...	۱۳۶	زمانې ته بد مه وایاست
۱۶۲	د لویو گناهونو او نفاق د نښو بيان	۱۳۶	د الله ﷻ صبر او تحمل
۱۶۷	تر ټولو لوی گناهونه	۱۳۷	د توحيد ارزښت
	د مور او پلار نافرمانی او د درواغو	۱۳۸	د وېځ څخه خلاصون
۱۶۸	قسم	۱۴۰	خاتمه پر ايمان د جنت ضمانت دی
۱۷۰	د هلاکونکو خبرو څخه ځان وساتئ	۱۴۱	د خلاصون دار او مدار څه دی؟
۱۷۱	د شرک تعريف او ډولونه		د اسلام په قبلولو سره پخواني
۱۷۴	هغه بده گناه چي د کولو	۱۴۳	گناهونه بڅښل کيږي

صفحه	مضمون	صفحه	مضمون
۱۹۶	که وسوسه پیدا سي نو ...	۱۷۵	د منافق نښي
۱۹۶	د شیطاني وسوسو څخه بيدار اوسئ	۱۷۷	د نفاق ډولونه
۱۹۷	د لمانځه په دروان کي د شيطان خلل	۱۷۸	د منافقت څلور خبري
	د وسوسې پرواه نه کولو سره خپل	۱۷۸	د منافق مثال
۱۹۷	لمونځ کوئ	۱۸۲	هغه درې خبري چي د ايمان بنياد دی
۱۹۹	پر تقدیر د ايمان راوړلو بيان	۱۸۴	د زنا کولو په وخت کي ايمان وځي
۲۴۳	د قبر د عذاب د ثبوت بيان	۱۸۴	معاذ الله ته د لسو خبرو وصيت
۲۶۰	پر کتاب او سنت باندي د باوريان	۱۸۶	اوس کفر دی که ايمان؟
۳۱۴	کتاب العلم (د علم بيان)	۱۸۷	د وسوسې بيان
۳۷۷	کتاب الطهارة (د پاکۍ بيان)	۱۸۷	د وسوسې ډولونه
۳۹۷	د اوداسه واجب کونکو شيانو بيان	۱۸۸	د وسوسې معافي
۴۱۵	د بيت الخلاء آداب	۱۸۸	وسوسه بد گڼل د ايمان نښه ده
۴۴۶	د مسواک وهلويان	۱۸۹	کله چي شيطان وسوسه پيدا کړي نو
۴۵۸	د اوداسه د ستو بيان	۱۹۰	د هر انسان سره شيطان او ملائکه
۴۸۵	د غسل کولو بيان	۱۹۱	شيطان د انسان په رگو کي ځغلي
۵۰۴	د جنب احکام	۱۹۱	د زير پدني پر وخت د ماشوم ژړا ...
۵۱۸	د اوبو د احکامو بيان		د خاوند او ښځي په منځ کي د
۵۳۲	د نجاستونو د پاکولو بيان	۱۹۲	شيطان خوښ کار
۵۴۵	پر موزو باندي د مسحي کولو بيان		په جزيره عرب کي د توحيد د ټينگ
۵۵۵	د تيمم بيان	۱۹۳	نظام په وجه د شيطان نا اميدي
۵۷۰	د سنت غسل بيان		د شیطاني وسوسو څخه په خوندي
۵۷۶	د حيض بيان	۱۹۴	پاته کېدو باندي د الله شکر ادا کړئ
۵۸۷	د مستحاضې بيان		په خپل ځان کي د نيکۍ پر تحريک د
		۱۹۵	الله ﷻ شکر ادا کړه

مقدمه

د حضرت مولانا محمد سالم قاسمي شيخ الحديث دار العلوم ديوبند مقدمه

بسم الله الرحمن الرحيم

دا يو تاريخي حقيقت دی چې د حديثو د علم پر قواعدو برابر ترتيب او تدوين در رسول کریم ﷺ په زمانه کې نه دی سوی، حال دا چې ددې پر خلاف د قرآن کریم پر قواعدو برابر ترتيب او تدوين او کتابت په خپله در رسول الله ﷺ په حکم کيدی چې دهغه وجه ددې څخه پرته بل هيڅ نه وه چې قرآن کریم د الفاظ او معنی دواړو په اعتبار د حق تعالی جل شانہ نازل سوی فرمان دی، د نوموړي ددې کتابت په توګه توجه کولو وجه هم داده چې ددې د اعجازي الفاظو بدل يا مترادف (يوه معنی درلودونکي الفاظ) راوړل د انساني طاقت څخه وتلې خبره ده، ارشاد دی:

نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ .

(سورة الشعراء: ۱۹۳، ۱۹۴)

ژباړه: (دا قرآن) امانتداره ملائکي جبرائیل ﷺ راوړی ستا پر زړه باندي دپاره ددې چې ته سې ديرونکو څخه .
يا ارشاد دی:

إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ .

(سورة القيامة: ۱۷...۱۹)

ژباړه: بېله شکه ددې را يو ځای کول او تاته لوستل زموږ کار دی نو چې موږ يې (تاته) ولولو ته د هغه پيروي کوه بيا د هغه بيانول هم زموږ پر ذمه دي .
او حديث در رسول ﷺ کلام دی، که څه هم د معنی په اعتبار هغه هم له طرفه د الله تعالی دی لکه څرنگه چې خپله صريح آيت پر دې شاهد دی:

وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ

ژباړه: او هغه د خپل ځانه خبري نه جوړوي، د هغه هره خبره يوه وحی ده چې ورته لېږل سوې ده .
او يا حضرت عبد الله بن عمر ؓ فرمايي چې ما به د نبوت د ژبي مبارکي څخه يوشی اوریدی نو هغه به مي سمدستي ليکی او دا ليکل به د لوستلو لپاره وه، مګر ځينو قریشو زه ددې څخه

منعه کرم او ویل یې چې رسول الله ﷺ بشر دی، نوموړی ډیرې خبرې د رضا په حالت کې فرمایي او ډیرې خبرې د غضب په حالت کې هم فرمایي، مگر سبا به دا ټولې خبرې په دین کې شمیرل کېږي ځکه نو لیکل یې مناسب نه دي، ابن عمر رضی الله عنهما فرمایي، ددې په اوږدو سره مالیکل بند کړل او ددې خبرې ذکر مې د رسول الله ﷺ په خدمت کې عرض کړه نو رسول الله ﷺ خپلې خولې مبارکې ته په اشاره کولو سره وفرمایل چې قسم دی په هغه ذات چې د هغه په واک کې زما ساه ده ددې خولې څخه هیڅ خبره په هیڅ حال کې د حق خلاف نسي و تلای، دوهم شی دا هم وو چې عرب قوم د خپل ذکاوت او ذهانت په وجه چې د کوم نړیوال امتیاز خاوند وه په دې کې د هغوی د برابرې هیڅ قوم دعوه کونکې هم پیدا نه سو، هر شی په اوږدو سره بعینه محفوظ کول د نسلونو څخه را روان وو ځکه قوت د حفظ، فصاحت او بلاغت او ذهني بدلون یې ډېر زیات سوی وه ځکه د هغه زمانې د لحاظ څخه قوت حافظه باندي باور دنن د حفظ پر بې باوري باندي قیاس کړل سي نو دې ته عقل ته نژدې نه سي ویل کیدای، ددغه وجهي څخه په لومړنیو قومونو کې د رسول الله ﷺ د اقوالو او کارونو د ژور تحقیق او تلاش د علم مجلس یو بنیادي رکن ګرځېدلی وو.

د رواة حدیث حال د صحابه او تابعینو په زمانه کې څومره په خپله د رواة اهل شهر ته معلوم وو نورو ته ددې درجه واقفیت وسائل میسر نه وه، او بیا په روایت کونکو کې حجازي هم وه، شامي هم وه، عراقي هم وه او مصري هم وه، مګر د اختلاف مساکن سربیره په هغوی کې د هریوه شمیر په اعیان کې کیدی.

په دې باب کې د محدثینو په نزد په حجازي اسناد د کوم اهمیت او اعتماد خاوند ګڼل سوي دي هغه بهر لحاظ د بل اسناد څخه ممتاز دي، امام مالک رحمه الله علیه تر ټولو مخکې حجازي اسناد ته بنیادي اهمیت ورکولو سره پر احکام شرعيه باندي مشتمل حدیثونه تدوین او ترتیب سره جمع کړل چې د مؤطا امام مالک په نامه سره مشهور دی، بیا د امام المحدثین محمد بن اسماعیل بخاري دور راغلی هغوی د خپل سختو شرطونو لګولو سره نه یوازې حجازي، عراقي او د شامي اسنادو ټول روایتونو اخیستلو سره د علم حدیث لمنې ته غیر معمولي پراختیا ورکړه بلکه د سیرت او تاریخ، اخلاقیات، عقائد او عبادات، معاملات، عقوبات، تعبیر خواب، تفسیر او قرأیت وغیره پر هر موضوع باندي جمع کړل سوي روایتونه د خپل جمع لپاره وجه امتیاز جوړ کړل او د ټولو عنوانونو لپاره یې ځانګړي بابونه قائم کړل او نن

ورخ دا کتاب اصح الکتاب بعد کتاب الله گڼل کيږي .

امام مسلم رحمه الله عليه هم د بخاري رحمه الله عليه پر نقش قدم روان سو ، البته په شرائط قبول کي د امام بخاري رحمه الله عليه په مقابله کي في الجملة تسهيل او تکرار حذف کولو سره مختلف اسناد يې يو ځای راجمع کړل دا حسن ترتيب دومره مقبول سو چي ځينو حضراتو ددې حسن ترتيب په وجه مسلم ته پر بخاري ترجيح ورکړې وه ، مگر واقعده چي د صحت اسناد او متنوع عنوانونو او جامعيت په لحاظ سره بخاري پر مسلم ډير فائق دی .

په دريم دور کي د علم حديث په ممتازو خاوندانو کي کي ابوداؤد سجستاني رحمه الله عليه ، ابو عيسى ترمذي رحمه الله عليه او ابو عبد الرحمن نسائي رحمه الله عليه په لومړي صف کي شميرل کيږي ، دې حضراتو د بخاري او مسلم په نسبت په تنقيد او اسناد کي تشدد ډير کم دی مگر ددې سربيره په دوی کي هيڅ يو متروک العمل حديث په خپل مصنفاتو کي هيڅکله نه دی راوړی .

دا شپږ کتابونه دي يعني صحيح بخاري ، صحيح مسلم ، ترمذي ، ابوداؤد ، مؤطا امام مالک او نسائي ، چي د علم حديث په بنيادي او اصل کتابونو کي شميرل کيږي ، او په طبقات اهل علم کي د صحاح سته په نامه مشهور دي ، اود ځينو حضراتو په نزد د مؤطا امام مالک پر ځای ابن ماجه په صحاح سته کي شميرل کيږي .

صاحب د مشکوة علامه ولي الدين ابو عبد الله محمد ابن عبد الخطيب تبريزي رحمه الله عليه په (۷۳۷هـ) کال کي په صحاح سته او نورو مشهور کتابونو کي چي کوم حديثونه قابل اسناد او قابل اعتماد گڼل سوي دي هغه يې په خپل کتاب کي په جمع کولو سره امت ته د يوه غوره علمي تحفي د استفادې موقع ورکړل ، د مشکوة المصابيح د لومړنۍ زمانې څخه تر نن ورځي پوري د مقبول او متداول کيدل د مصنف د ښه اخلاقي ښکاره دليل دی ، د هندوستان په حدودو کي يو اوږد وخت هم تير سوی دی چي دلته مدار علم حديث يوازي پر مشکوة المصابيح او مشارق الانوار گڼل سوي دي ، حجة الاسلام حضرت مولانا شاه ولي الله الدهلوي رحمه الله عليه چي د علم حديث اشاعت ته توجه وفرمايل ، ارباب علم ته نور عظيم کتابونه پر حديثو باندي اطلاع وسوه نو د هغه وخت څخه د صحاح سته څخه وروسته د مشکوة شريف ثانوي مقام پيدا سو مگر ددې سربيره ددې درسي اهميت هيڅکله نظر انداز نه کړل سو ، نن هم هر کله چي صحاح سته او نور بې شميره د علم حديث کتابونه په هيواد کي عام دي د مشکوة د

افاديت څخه ناقابل انکار دي، دغه عامې افادې د هر دور ارباب علم ددې کتاب په خدمت مجبور کړل، ملاعلي قاري رحمه الله عليه مرقاة المفاتيح شرح مشکوة المصابيح، شيخ عبدالحق محدث دهلوي شرح مشکوة فارسي، او لمعات تنقيح شرح مشکوة عربي، علامه حسين ابن محمد بن عبد الله الطيبي طيبي شرح د مشکوة، او مظاهر حق شرح مشکوة (اردو) مؤلف نواب قطب الدين خان دهلوي شاگرد د شاه محمد اسحاق صاحب دهلوي د حضرت شهيد عبد العزيز دهلوي لمسی، متن مشکوة مع ترجمه ليکلو سره د شيخ عبدالحق محدث دهلوي، شرح مشکوة خلاصه په اردو ژبه کي وليکل، چي د هغه دور اردو ويونکو حضراتو لپاره افاديت د هغه وخت څخه تر ننه پوري ناقابل انکار دی، د ژبي او بيان قدامت هم ډير وخت افاديت کمزوری او نن ورځ هر کله چي د دين او علم دين څخه مخالف قوتونه د خپل قهرمان قوتونو سره مسلط دي نو د اهل نظر په نظر کي د داسي خدمتونو ارزښت دوه برابر کيږي او هغوی په دې کوبښن کي دي چي د دين حقيقتونه د وخت د هغه وسائلو په ذريعه د امت ذهن ته نژدې کړي چي هغه په يو څه نه په يو څه درجه د عوامو ذهن خپل کړی دی او په حقيقت کي د دين د خادمانو د دې جذبې د حالاتو او وخت پر خلاف د هغوی ناقابل انکار او قابل صد هزار تعجب عظيم خدمات سرته رسولي دي، دغه کار باعث د خوشحالي دی چي ځوان عزيز مولانا عبد الله جاويد غازي پوري فاضل ديوبند يو ډير لوی او عوامي علمي او ديني خدمت د احساس سره سم (مظاهر حق) ترجمه او شرح مشکوة د وخت په صافه او سليس ژبه کي د وړاندي کولو اراده کړې ده، الله تعالی دي د هغوی عزم او همت کي برکت واچوي او د هغوی دا خدمت دي قبول او مقبول کړي. آمين.

احقر

محمد سالم

مدرس دارالعلوم و ناظم اداره تاج المعارف ديوبند

بسم الله الرحمن الرحيم

(د مظاهر حق د مصنف د پاچه د برکت د پاړه د هغه په ژبه کې کتلی سنی)

الحمد لله الذي ارسل رسوله الكريم ليهدنا الى الصراط المستقيم وصلى الله تعالى عليه وعلى آله واصحابه أجمعين.

وروسته تر دې! محمد قطب الدين شاه جهان آبادي صاحب عرض کوي چي مشکوة شريف د حديثو په علم کي يو عجيب او گټور کتاب دی چي د هر مضمون حديثونه په دې کي گډون لري، د دې ژباړه زما استاد حضرت حاجي محمد اسحاق نواسه او حضرت شيخ عبدالعزيز رحمهما الله تعالى په هندي ژبه کي بين السطور (تحت لفظي) ليکلې وه. مگر د ليکوالانو څخه د هغې په صحيح والي کي فرق راغلی، د محترم خوښه دا وه که دا د شرح په ډول وليکل سي نو غوره به وي ځکه د هغه ژباړه د عربي عبارت څخه بيل کړه او وه يې ليکله او د لنډي فائدي په مناسب ځای کي د مشکوة د شروحو څخه په مثال د مرقات شرح ملا علي قاري او ترجمه د شيخ عبدالحق او حاشيه د جمال الدين رحمه الله او د دوي څخه پرته د زياتوب په اړه مي د دوي په خدمت کي عرض وکړ او نوموړي هم يو څه فائدي ليکلي وې د تبرک له کبله مي هغه هم پکښي گډي کړې او د دې نوم مي (مظاهر حق) کښېښودى چي په دې کي تاريخ د دې راووزي.

اې الله! ته دا قبول کړې او موږ ټول د دې څخه په دارين کي گټور کړې او سند د دې کتاب دادى چي دغه کتاب اضعف العباد محمد قطب الدين بن محي الدين احراري الدهلوي عزله لهما د حضرت مخدومي معظمي مکرمي مولوي محمد اسحاق څخه او هغوى د حضرت شيخ عبدالعزيز څخه ووايه او هغوى ته د حضرت شاه ولي الله محدث دهلوي څخه اجازه ده او هغوى ته د شيخ ابوطاهر مدني رحمه الله او هغوى ته د شيخ ابراهيم کردي څخه او هغوى ته د شيخ احمد قشاسي څخه او هغوى ته د شيخ احمد بن القدوس شنادي څخه او هغوى ته د سيد غضنفر بن سيد جعفر نهرواني څخه او هغوى ته د شيخ محمد سعيد معروف بيمرکلان څخه چي په خپل وخت کي شيخ مکه وو او هغوى ته د سيد نسيم الدين ميرک شاه څخه او هغوى ته د خپل پلار سيد جمال الدين عطاء الله بن سيد غياث الدين فضل الله بن سيد عبد الرحمن او هغوى ته د خپل اکا سيد اصيل الدين عبد الله بن عبد الرحمن بن عبد اللطيف بن جلال الدين يحيى

شیرازی الحسنی خخه او هغوی ته د مسند وخت او محدث عصر شرف الدین عبدالرحیم
الجرهني الصديقي او هغوی ته د علامه عصر امام الدین مبارک شاه سادجي صديقي او
هغوی ته د مؤلف کتاب ولي الدین محمد عبدالله الخطيب التبريزي خخه .
اې الله! ما او دوی ټول و بخښې او زموږ خطاوي معاف کړې . آمين .

حسبنا الله ونعم الوكيل على الله توكلنا لا حول ولا قوة الا بالله العلي العظيم، اللهم صل على
سيدنا محمد وآله واصحابه صلوة تنجينا بها من جميع الاهوال والافات وتقضي لنا بها جميع
الحاجات وتطهرنا بها من جميع السيئات وترفعنا بها عندك اعلى الدرجات وتبلغنا بها
اقصى الغايات من جميع الخيرات في الحياة وبعد اللما، انك على كل شئ قدير ﴿١﴾ .

د حديث ديني او تشريعي حيثيت او ارزښت

نبي کریم ﷺ د الله تعالی ﷻ رالیږل سوی آخري پیغمبر او رسول دی، هغوی د الله تعالی په حکم سره د نړۍ خلک د توحید، الله پرستی، او د ایمان او یقین دلاري څخه خبر کړل، د رسول الله ﷺ بعثت په داسي وخت کي وسو چي د دنیا څخه د الله عبادت پورته سوی وو او د بتانو د بندګۍ دور پیل وو، د الله ﷻ د بندګۍ پر ځای د تراشل سوو ډبرو په وړاندي د عزتمند انسان سر کښته کیدی، د ښه خبرو په پرېښودو سره خلک په فسق او فجور کي اخته وه، د ښه اخلاقو او نیکۍ پر ځای د ظلم او فساد دور وو، د سلوک او احسان د ظلم په وړاندي زنگڼونه کښته کړې وه.

په داسي نازک او سخت وخت کي الله تعالی ﷻ رسول الله ﷺ د خپل کتاب قرآن مجید سره د دنیا د هدایت لپاره راولیږی، رسول الله ﷺ د قرآن کریم د همیشني رڼا سره خلکو ته صحیح لار وښودل د هغه په تعلیماتو سره یې د کفر او شرک د سرکښانو سرونه د یوه الله ﷻ په وړاندي کښته کړل، فسق او فجور یې له منځه یوړ، انسانان یې د اخلاق او احسان د ظلم او سختۍ عادي انسانان یې د نه ختمېدونکي آمن، صلحي او میني په گلزار کي ودرول، همدارنګه دغه رسول ﷺ په نړۍ کي یو ستر انقلاب (بدلون) رامنځته کړ، داسي انقلاب چي د ټولي نړۍ لپاره د رحمت او راحت سبب وو، او یو ستر دین یې پر دغه مخکه خپور کړ، داسي دین چي د پوره انسانیت عین فطرت او عین مزاج وو. هغه دین څه وو؟ قرآن کریم او د هغه ستر هدایت وو او هغه ستر انقلاب وو چي د رسول الله ﷺ پاک تعلیمات او مقدس اخلاق چي هغه د حدیث په نامه سره یادېږي.

ټول امت پر دې متفق دی چي قرآن کریم یو جامع او پوره کتاب د هدایت دی چي په هغه کي اسلامي احکام، هدایات او شریعت په اصولي او اساسي توګه باندې مذکور دی. او څرنګه چي قرآن کریم د اسلام اصولي رهنما او د دین اساسي دستور دی همداسي په ظاهره او په معنا کي یوه معجزه هم ده؛ مطلب دا څرنګه چي په ظاهره د قرآن کریم فصاحت او بلاغت د ژبي او بیان اعجاز، د الفاظو ترتیب د جملو ترکیب او جوړېدل، د (قل فاتوا بسورة من مثله) د دعوي د دنیا د خلکو د عقل او فهم بېکاره او د عرب فصیحانو د فصاحت او بلاغت بېکاره کېدل، چي د قرآن کریم د یو سورت یا یوې جملې یو مثال هم وړاندي کولای نه سو او نه به یې په وروسته کي وړاندي کړي، همدا رنگه ددې د معنوي پراختیاوو او هر اړخیز ژور والي په وړاندي هم

انساني ذهن او فکر عاجز دی چي د قرآن کریم په ډول جامع علوم او معارف او حاوي احکام او اصول کتاب یا د هغه د یو جز په ډول وړاندي کړي او نه یې څوک وړاندي کولای سي .

دا د قرآن کریم معجزه ده چي ددې په یوه یوه آیت او یوه یوه حرف کي د علوم د معارف بې پایه دریا بونه صرف سوي دي چي د هغه د ژوروالو دا عالم دی چي د پرله پسې څلورلسمي صدی څخه د علوم معارف او د حکمتونو نکات بې پایه زخیري پرله پسې زخیري راوځي او اوس د هغه د ژوروالي لاهيڅ معلومات نسته چي د هغه د جامعیت دا حال دی چي د هغه د یوه یوه لفظ څخه د بې شمیره مسائل او احکام او استنباط په هر وخت کي کیږي بیا هم د هغه هر اړخیز ډول د نور نړۍ لیدني او تحقیق غوښتونکی دی .

څرگنده ده چي دومره بې شمیره او په لفظ لفظ کي د ځای سوي علوم او معارف را ایستل د آیاتونو د اجمال تفصیل کول ، په عموم کي تقید کول ، مراد واضح کول او ابهام ليري کول د ارکان او شرائط او اسباب او مواقع تفصیلات بیانول د هر باب د غیر پایانه جزیات تعین کول ، فرضونه ، واجبات ، مستحبات ، سنتونه ټول تفصیلات او د هغه احکام بیانول د اتمام امور چي د قرآن کریم تفصیل او تشریح او د هغه توضیح لپاره ضروري وه د عوام الناس د ناقص فهم څخه لوړ او پورته وو چي هغې ته د هغوئ رسیدل ناممکن وه .

که د ټولي نړۍ انسانان د (قل فاتوا بسورة من مثله) د دعوې جواب ځکه نسي ورکولای او د قرآن په ډول کلام یا د هغه د علومو په ډول معارف ځکه د مثال په توگه هم نسي وړاندي کولای چي د هغوئ محدود ذهن او ذكاء او علم او عقل کي هغه پراختیا او ژوروالی نسته چي د قرآن کریم په ډول د معجزانه کلام د هغوئ څخه صادر سي نو د هغوئ تنگ فهم او د ذهن او فکر محدودیت ددې هم نسي کیدلای چي د هغوئ د قرآن کریم معجزانه بنیادي او اصولي جملو څخه د وتلو حقائق او معارف ادراک او وجهي د معناوو څخه د مراد او غیر مراد تعین صرف د خپل فهم په زور وکړلای سي .

څرگنده سوه چي هر کله د قرآن کریم د اجمال تفصیل او د هغه د اصول تشریح د عام انسان د عقل او فهم څخه ليري خبره ده نو د قرآن کریم معنا او مطلبونه او د هغه مراد تر لاسه کولو لپاره د رسول الله ﷺ تشریح او د هغوئ د اشاراتو او ارشاداتو اړکېدل او هغوئ د خپل ځان لپاره د قرآني فهم رهبر گټل ضروري کیږي ځکه که د قرآن حیثیت ددې درجې وي چي هر کس او ناکس ته ددې معنا او مقصد پرته د یو لارښود تر لاسه کیدلای نو د رسول الله ﷺ بعثت به

(نعوذ بالله) تريو حده پوري غير ضروري وای، بلکه دا به وای چي د قرآن کریم هدايت به براه راست په دنيا کي نازلیدی او هدايت غوښتونکو به په خپله ددې څخه گټه اخیستلای.

حقیقت دادی چي د دنیا د هدايت لپاره د رسول الله ﷺ رالېږل یو ضروري او لازمي شی دی ځکه دا ناممکن ده چي د رسول الله ﷺ د لارښوونې او واسطې څخه پرته په کتاب الله پوه سي او د هدايت مقصد تر لاسه سي ځکه الله تعالی خپل کتاب پر رسول نازلوي نو د هغه مخکي د هغه مقصدونه او مطالب د ملائکي په ذریعه هغه ته واضح کوي او د هغه رموز او کنایات او حکمت د وحی په ذریعه منکشف کوي، بیا رسول په هغه ماموره کېږي چي هغه د الله تعالی مخلوق ته د کتاب تعلیم ورکړي او د هغه تشریح او وضاحت کولو سره هدايت عام کړي، امام ازاعي رح د حضرت حسان بن عطیه قول نقل کوي فرمایي چي:

(كان الوحي ينزل على رسول الله صلى الله عليه وسلم ويحضره جبريل بالسنة التي تفسر ذلك) ترجمان السنة ص ۱۲۳ ج ۱.

ژباړه: پر رسول الله ﷺ به وحی راتلې او جبرائیل علیه السلام به رسول الله ﷺ ته د هغه سنت راوړلو سره راتلې چي د هغه تفسیر به یې کوی.

په خپله د قرآن کریم څخه ثابته ده چي د رسول الله ﷺ د بعثت لوی مقصد دادی چي د کلام حمید خپله تلاوت وکړي او بیا د هغه د لارښوونو څخه نړیوال خبر کړي او د هغه معنا او مطلبونه نړیوالو ته څرگند کړي. په آیت کي ارشاد دی:

لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ

الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ . (آل عمران: ۱۶۴)

ژباړه: بیشکه الله تعالی پر مؤمنانو لوی احسان او کرم وکړ چي د هغوی څخه یې هغوی ته پیغمبر راولېږي چي د هغوی په وړاندي د الله تعالی آیاتونه ووايي او هغوی پاکوي او هغوی ته د کتاب او عقل خبري ښيي.

یعني د رسول الله ﷺ د بعثت په مقصدو کي د کلام الله تلاوت او د هغه تعلیم او تعلم یو لوی مقصد دی، نه یوازي مقصد بلکه حاصل نبوت دی ځکه چي نبي د امت هدايت د کتاب د تعلیم په رڼا کي کوې، د الهي دربار څخه چي کوم فرمان او کوم احکام د وحی په ذریعه د کتاب په شکل کي راځي هغه امت ته رسول او پر هغه په خپله عمل کولو سره پر نړیوالو باندي عمل کول په اصل کي د نبي فریضه ده، د اصلاح کونکي او هدايت کونکي لپاره چي دا ضروري ده

چي هغه قوم ته هدايت وکړي نو دا هم ضروري ده چي وړاندي هغه په خپله هم عمل په وکړي چي د هغه په ذريعه هغه خپله فريضه ادا کوي نو بيا نورو ته د عمل کولو دعوت ورکړي . همداسي الله تعالی ارشاد و فرمايه چي د نبي کریم ﷺ شان دادی چي زموږ د لوري څخه هر کله چي پر حکم يا فرمان ورته ورسېږي نو رسول الله ﷺ وړاندي هغه وايي او په هغه پوهېږي د الله تعالی مراد ونه ترلاسه کوي او پر هغو لومړی خپله عمل کوي بيا هغه تعليم د امت په وړاندي اېږدي د الله تعالی د لوري راغلي احکام خلکو ته رسوي او نه يوازي دا چي رسوي يې بلکه تشریح او توضیح او د هغه تفصيل په خپل عمل سره او په خپل فعل سره او په خپل وينا سره کوي چي قوم ته پر هغه عمل کول آسان سي او که داسي نه وي چي رسول د قرآن تشریح وکړي او د هغه مطلبونه او مفهوم بيانولو سره د مراد او مقصد تعين وکړي بلکه يوازي په عام انساني عقل او فهم باندې هغه پريښودلای سي نو يقيناً هغه خلک چي د هغوئ د هدايت لپاره قرآن نازل سوی وو ټول ژوند کي يې ددې مراد نه سو ترلاسه کولای ، او نه ددې مطلب او مقاصد يې ترلاسه کولای سول او قرآن کریم چي د هدايت چينه ده او يوازي د عمل کولو لپاره نازل سوی وو د محدود انسان د ذکر او فکر لپاره د دماغې هڅي مشغله به پاته سوې وای چي د هغه په نتيجه کي به نسل انساني د هغه مدارج او ترقيات څخه د هميشه لپاره محروم پاته کيدی چي د قرآن د هدايت په ذريعه د هغوئ لپاره مقدر سوی وه .

د پورتنۍ آيت څخه څرگنده سول چي الله تعالی پر مؤمنانو باندې دا احسان او اکرام وکړ چي د ايمان په ډول دولت او د قرآن په ډول هدايت سره يې ونازول نو دا انعام يې هم پر وکړ چي په خپله پر هغوئ يې د خپل منزل د لټولو ذمه داري نه واچول بلکه د هغوئ څخه يې يو رسول ورته راوليږی چي هغه منزل ته د هغوئ لارښونه وکړي او بيا د قرآن کریم د نازلېدو سره د هغوئ د مراد تعين او د هغوئ د مقصدونو د وضاحت باري يې هم د انسان پر ضعيف او کمزوري فهم او عقل باندې نه واچوی بلکه د عالم د ټولو څخه ستر معلم يې هغوئ ته راوليږی چي د قرآن تعليم هغوئ ته ورکړي او د هغه د معنا او مطلب او مقصد څخه نړيوال خبر کړي چي حديث ، د قرآن کریم شرح او د هغه بيان کېدل قرآن کریم په نورزيات وضاحت سره ثابتوي ، د الله تعالی ارشاد دی :

وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ . (النحل: ۴۴)

ژباړه : او موږ پر تا باندې قرآن ځکه نازل کړ چي ته خلکو ته ددې کتاب معنا او مطالب بيان کړي چي د هغوئ د هدايت لپاره راغلی دی چي خلک په هغه کي غور او فکر وکړلای سي .

يعني اې محمد ﷺ! موږ دغه ڪتاب چي پر تا نازل كړى دى هغه چي څرنگه د انبياء كرامو د صحيفو اجمالي يادونه ده همداسي هغه د شريعت اسلامي دستور هم دى چي په هغه كي ددين او شريعت احكام او مسائل او علوم او معارف اعجازي ډول سره د هغه يو يو لفظ او كرنه كي ځاى سوي دي هر څوك د هغه ژوروالي او حقيقت ته نسي رسيدلاى ځكه ددې د بيان او تفصيل او تشرېح ذمه داري هم تا ته سپارل كيږي ځكه چي پر تا ددې ټول رموز، نكات او اسرار د وحي په ذريعه منكشف كيږي او موږ تا ته د حقيقت شناسۍ هغه توان دركړى دى چي ددې شارح ته وركول پكار دي او ستا د ذهن او فكر او عقل او فهم تربيت موږ په خاصه توگه ددې لپاره كړې ده نو ته ددې د مشكلاتو شرح ددې د علوم تفسير ددې د مراداتو تعين ددې د مسائل او احكامو استنباط كوه او خداوندي مراداتو اظهار كولو سره د عمل لار پيدا كړه.

دا صحيح ده چي قرآن كريم په عربي كي نازل سوى وو چي د هغوى مورنۍ ژبه هم عربي وه مگر ددې څخه دا نتيجه اخيستل چي هر كله د قرآن كريم اهل مخاطب عرب وه او قرآن چي د چا په وړاندي خپل دعوت اېښودى هغوى د فصاحت او بلاغت په لحاظ په اعلى درجه كي وه نو هغوى ته د قرآن د تشرېح او وضاحت لپاره د بل چا ضرورت نه وو، د ناپوهۍ خبره ده دا داسي ده لكه يو ناپوه سړى چي دا ووايي چي هر كله قانون جوړونكو په اصولي توگه سره يو اساسي قانون مرتب او منظور كولو سره پر هيواد باندي جاري كړى دى نو بيا د هغه قانون په موجودگي كي د قانون جوړونكو ادارو او د هيواد د مشر د جاري كرده هغه فرمانونو او هداياتو ته هيڅ ضرورت نسته چي په هغه سره د حكومت چاري چلېږي او مستقل ځانته يو قانون نه دى بلكه د هغه اساسي قانون تشرېح او وضاحت او د هغه تفصيل دى.

څرگنده ده چي داسي خبره د هغه سړي په دماغ كي راتللاى سي چي نه يوازي دا چي د علم او عقل څخه په ميلونو ليري وي بلكه ماحول او حالاتو څخه قطعاً نا آشنا هم وي او بيا دا خو يو مادي او انساني قانون دي چي د انساني دماغ اختراع ده مگر د آسماني قانون اساسي يعني قرآن خود الله تعالى نازل سوى نظام حيات او قانون دى چي د هغه په اړه مخكي عرض سوى دى چي دا ڪتاب نه يوازي د الفاظو د لحاظه اعجازي حيثيت لري بلكه په معنوي حيثيت سره هم معجزه ده چي د هغه د يوه يوه لفظ په ژوروالي كي علوم او معارف او احكام د مسائلو هغه خزاني پټي دي چي هغه ته د انساني ذهن او فهم رسيدل ناممكن دي.

د حديث ددې صفت او بيان په اړه د امام مكحول (رح) قول د امام اوزاعي څخه نقل دى چي

(الكتاب احوج الى السنة من السنة الى الكتاب) ترجمان السنة ص ۱۲۲ ج ۱.
 ژباړه: د الله کتاب د سنت په لور زیات محتاج دی په نسبت د سنت د کتاب الله و لور ته.
 حافظ ابو عمر (رح) د دې مقولې داسې تشریح کوي چې:
 (یرید انہا تقضى عليه و تبين المراد منه).

ژباړه: د دې مطلب دادی چې سنت د قرآن کریم مراد بیانوي.
 امام شاطبي (رح) د دې قول په وضاحت کولو سره په پای کې داسې لیکي چې:
 (فكان السنة بمنزلة التفسير والشرح المعاني احكام الكتاب) ترجمان السنة ص ۲۴ ج ۲.
 ژباړه: لکه سنت چې د کتاب الله د احکامو لپاره د تفسیر او شرحي په درجه کې دي.

د دې تفصیل څخه دا خبره څرگنده سوه چې د قرآن کریم تفصیل او تشریح چې د حدیث او سنت په صورت کې ده هغه د الله تعالی د لوري یوه فریضه ده چې په هغه سره رسول الله ﷺ ماموره کړل سوی وو چې هغه مبارک په ذمه دارۍ سره دا فرض ادا کړه نو د نبی کریم ﷺ د دغه تفصیل او تشریح نوم که قولي وي یا فعلي د قرآن په اصلاح کې بیان دی چې (لتبين للناس ما نزل اليهم) څخه استنباط کېږي او خپله د رسول الله ﷺ په اصلاح کې حدیث او سنت دي چې د رسول الله ﷺ د ارشاد (حدثوا عني الخ، او عليكم بسنتي الخ) څخه مفهوم اخیستل کېږي، د قرآن کریم او پورتنی قولونو څخه دا ثابته سوه چې حدیث په اصل کې د قرآن کریم شارح (تشریح کونکي) دي ځکه چې قرآن کریم متن دی او حدیث د هغه شرح، قرآن اصول دي او حدیث د هغه تفصیل، نو داسې به ویل کېږي چې حدیث د قرآني مبهماتو لپاره ایضاح دي د قرآني مجملاتو لپاره تفصیل دی، د قرآني مشکلاتو لپاره تفسیر دی او د مخفیاتو لپاره اظهار دی، لکه د حدیث څخه پرته چې دا ناممکنه ده چې د عام ذهن او فکر رسیدل د قرآن حکیم مضمرات، مرادونه او رموزو ته وسي ځکه چې زموږ دا عقیده ده: څرنگه چې د نبی کریم ﷺ ذات اقدس د ټولې نړۍ لپاره نور او د پوره عالم لپاره رحمت دی همداسې د رسول الله ﷺ حدیث د هغه سنت او د هغه مبارک اخلاق د امت لپاره مشعل هدایت دی او د رسول الله ﷺ پر اقوالو او ارشاداتو باندې عمل د رسول الله ﷺ د اخلاق حسنه پیروي د نیکبختۍ باعث او د جنت کیلي ده.

د حديث حجت

ايمان بالله او ايمان بالرسول د اسلامي شريعت د بنيادو څخه دوې ستنې دي يعني د مؤمن او مسلمان جوړېدو لپاره څرنگه چې د الله تعالى وحدانيت او د هغه الوهيت باندي يقين او د هغه ټول صفاتو باندي راسخ اعتقاد ضروري دی همداسي پر رسول الله ﷺ باندي ايمان راوړل او د هغه درسالت او نبوت په زړه سره تصديق کول هم لازم دي .

پر رسول الله ﷺ باندي د ايمان راوړلو مطلب دادی چې دا اعتقاد او يقين وي چې رسول الله ﷺ غوره او تر ټولو محبوب بنده دی چې الله تعالى هغه د انسانانو د هدايت لپاره په خپل کتاب ورکولو سره دې دنيا ته مبعوث کړی دی ، د ايمان د تکميل لپاره ددې عقيدې او يقين سره دا هم ضروري ده چې د رسول الله ﷺ پوره پوره فرمانبرداري او اطاعت وکړل سي هغه چې څه حکم ورکړي هغه ومنل سي ، هغه چې څه فيصله وکړي هغه تسليم کړي او د هغه بنودلي تعليمات او د هغه راوړې اسوه باندي عمل کول د نجات مدار وگڼل سي .

وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا . (الحشر : ۷)

ژباړه : کوم څه چې رسول الله ﷺ درکړي دي هغه ونيسي او د څه څخه چې يې منع کړي ياست د هغه څخه منعه سي .

په قرآن کریم کي چې چيري پر الله تعالى باندي د ايمان راوړلو دعوت ورکړل سوی دی هلته پر رسالت باندي ايمان راوړل هم ضروري گرځول سوي دي ، د الله ﷻ ارشاد دی :

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَى رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي أَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا . (النساء : ۱۴)

ژباړه : اې مؤمنانو! ايمان راوړئ (يعني پر خپل ايمان باندي ټينگ اوسئ) پر الله او د هغه پر رسول او د هغه پر کتاب کوم چې هغه پر خپل رسول باندي نازل کړ او پر هغه کتاب باندي چې مخکي نازل سوی دی او ياد لرئ څوک چې انکار وکړي د الله تعالى او د هغه د ملائکو او د هغه د کتابونو څخه او د هغه د رسولانو او د آخرت د ورځي څخه نو هغه په ليري گمراهي کي ولويدي .

وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَلَمْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ أُولَٰئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ أَجْرَهُمُ .

ژباړه : او کومو کسانو چي پر الله تعالى او د هغه پر رسولانو ايمان راوړ او په هغوی کي يې فرق ونه کړ نو دغه خلک دي چي ډير ژر به الله تعالى هغوی ته اجر ورکړي .

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ . سورة النور ۶۲

ژباړه : په تحقيق سره مؤمنان هغه کسان دي چي پر الله تعالى او د هغه پر رسول ايمان ولري .

وَمَنْ لَمْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ فَإِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَعِيرًا ۱۳ . سورة الفتح

ژباړه : او چا چي پر الله تعالى او د هغه پر رسول ايمان نه راوړ نو موږ د هغه منکرانو لپاره سور اور تيار کړی دی .

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمُ الرَّسُولُ بِالْحَقِّ مِنْ رَبِّكُمْ فَآمِنُوا خَيْرًا لَكُمْ . سورة النساء آية ۱۷۰

ژباړه : اې خلکو بيشکه تاسو ته په حق سره رسول راغلی نو پر هغه ايمان راوړئ ځکه چي په دې کي ستاسو خیر دی .

ددغه آیاتو څخه څرگنده سوه چي څرنگه پر الله تعالى باندي او د هغه پر ملائکو ايمان راوړل ضروري دي همداسي د هغه پر رسول او د هغه پر رالېږل سوي کتاب او د هغوی تصديق کول هم لازم دي او کوم خلک چي پر الله او د هغه پر رسول ايمان نه راوړي يا د رسول تصديق نه کوي هغوی کافران او منکران دي چي د هغوی لپاره د الله تعالى د لوري د سخت عذاب او تل خسران او تاوان سزا ده .

او څرنگه چي د رسول الله ﷺ د رسالت تصديق او د هغوی پر نبوت د ايمان راوړلو قرآن کریم ډير دعوت ورکړی دی همداسي د رسول الله ﷺ د طاعت او فرمانبردارۍ يې هم تائيد کړی دی او د رسول الله ﷺ هره فيصله او حکم منزل د ايمان لپاره ضروري گرځول سوی دی ، د الله تعالى ارشاد دی :

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَلَا تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ ۳۳ . سورة محمد

ژباړه : اې مؤمنانو د الله تعالى حکم ومني او د هغه د رسول اطاعت وکړئ او خپل اعمال مه ضائع کوئ .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَوَلَّوْا عَنْهُ وَأَنْتُمْ تَسْمَعُونَ ۲۰ . الانفال

ژباړه : اې مؤمنانو! د الله تعالى او د هغه د رسول حکم ومني او مخ مه ځيني اړوئ په داسي حال کي چي تاسو يې اورئ .

مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ . سورة النساء ۸۰

ژباړه: چا چې د رسول حکم ومني نو بلا شک هغه د الله تعالی اطاعت وکړي.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ

إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ . سورة النساء آية ۵۹

ژباړه: اې مؤمنانو! د الله تعالی حکم ومني او د رسول حکم ومني او په خپلو کي د خپل حاکمانو حکم ومني که تاسو په یو خبره کي په خپل مینځ کي په جگړه سئ نو الله تعالی او د هغه د رسول په لور رجوع کوئ.

فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا

قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ۶۵ . سورة النساء.

ژباړه: نو قسم دی ستا په پروردگار چې هغه کسان مؤمنان کیدلای نسي تر څو پوري چې هغوی تا په خپله جگړه کي فیصله کونکی جوړ نه کړي (که هغوی تا فیصله کونکی جوړ کړي نو د هغه نتیجه به دا وي چې) هغوی به ستا په فیصلې سره په خپلو زړونو کي تنگي نه تر لاسه کوي او هغه به پوره پوره تسلیم کړي.

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا لِمُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ

يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُبِينًا ۳۶ . الاحزاب

ژباړه: هېڅ مؤمن او مؤمنې ته دا پکار نه ده چې کله الله تعالی او د هغه رسول یو حکم وکړي نو هغوی ته دي د خپلي معاملې اختیار پاته سي او څوک چې د الله تعالی او د هغه د رسول نافرمانی وکړي نو هغه څرگند گمراه سو.

ددغه آیاتونو څخه څرگندېږي چې پر الله تعالی د ایمان په اړه درې شيان ضروري دي:

۱. د الله تعالی پر ذات د هغه پر ملائکو او د هغه پر کتابونو باندې د ایمان راوړلو سره دا هم

ضروري ده چې د هغه د رسول رسالت او نبوت باندې پوره پوره ایمان راوړل سي که یو سړی پر رسول الله ﷺ ایمان نه راوړي یا د هغوی د رسالت تصدیق نه کوي نو هغه مؤمن نه دی.

۲. د الله تعالی طاعت او د هغه د احکامو د فرمانبرداری سره سره د رسول الله ﷺ اطاعت او

فرمانبرداری هم ضروري ده، که یو سړی د نبی کریم ﷺ احکام مني یا اطاعت یې کوي نو

لکه هغه چې د الله تعالی هم اطاعت او فرمانبرداری کوي او که څوک د رسول الله ﷺ

اطاعت نه کوي او احکام تر شا غورځوي نو ددې مطلب دادی چي هغه د الله تعالی اطاعت هم نه کوي او د الله تعالی احکام هم تر شا غورځوي، او څرگنده ده چي کوم سړی د الله تعالی احکام نه مني یا د هغه اطاعت نه کوي نو هغه په ضلالت او گمراهي کي دی.

۳. که په خپل مینځ کي جگړه وي یا دعوه وي نو مسلمانانو ته حکم ورکړل سو چي هغوی الله تعالی او د هغه د رسول په لور رجوع وکړي، د الله تعالی په لور د رجوع کولو مطلب دادی چي د قرآن کریم په رڼا کي د خپلو جگړو فیصله وکړي، او د رسول په لور رجوع کولو دا معنا ده چي رسول خپل فیصله کونکی جوړ کړي او هغه چي څه فیصله وکړي هغه تسلیم کړي او د هغه د فیصلې څخه وروسته هیڅا ته څه ویل پاته نه سي ځکه چي د ایمان نښه داده چي خپله ټولي جگړې او دعوي او اختلافاتو کي نبي کریم ﷺ داسي فیصله کونکی وگرځوي چي د هغوی د فیصلې څخه وروسته د هیڅ شک ځای پاته نه سي او د هغه په فیصلې سره په خپل زړه کي هیڅ تنگي محسوس نه کړي.

نو ددې څخه یوې خواته دا معلومه سوه چي د ایمان د پوره والي لپاره د الله تعالی پر ذات او د هغه پر ملائکو او د هغه پر کتابو باندې ایمان راوړلو څخه وروسته د رسول الله ﷺ پر رسالت هم ایمان راوړل ضروري دي او د بلي خوا دا هم ثابته سوه څرنگه چي د الله کتابونه د الله تعالی د لوري د بندگانو د هدایت لپاره پر رسول نازلېږي او د ملائکو وحي چي د الله تعالی پیغام پیغمبرانو ته رسوي په شریعت کي حجت (دلیل) دی همدارنگه د انبیاء کرامو ارشادات هم قطعاً حجت دي ځکه چي پر کوم شي ایمان راوړل ضروري او لازم وگرځول سي هغه به حجت (دلیل) وي همدارنگه د نبي فیصلې او احکام به هم حجت وي ځکه چي د الله تعالی په څو څو واره بندگانو ته حکمونه ورکول چي تاسو خپل اختلافات او جگړو کي رسول فیصله کونکی جوړ کړی او د هغوی فیصلې تسلیم کړئ او هغوی چي څه حکم درکړي په هغه عمل وکړئ، خپله د هغوی حجیت ثابتوي.

که د رسول الله ﷺ اقوال، افعال او احکام حجت نه وای نو د رسول پر رسالت به ایمان راوړل ضروري نه گرځیدلای او نه به د هغوی د احکامو پیروي د ایمان نښه ښودل کیدلای او دا مخکي ښودل سوي دي چي ایمان پر هغه شي راوړل کیږي کوم چي حجت قاطعه وي او اطاعت او فرمانبرداری د هغه شي کیدلای سي چي واجب التسلیم وي که هغه شی چي پر هغه ایمان راوړل کیږي یا د هغه شي چي پیروي کیږي که هغه حجت قاطعه او واجب التسلیم نه وي نو

خرگنده ده چي پر هغه د ايمان راوړلو يا د هغه د پيروي کولو هيڅ معنا نه سول، او که دا ومنل سي چي د نبي افعال او اقوال چي د هغه د ټولگي نوم حديث دي په شريعت اسلام کي حجت نه وای نو هغه خلک چي نبي نه مني يا د نبي د قول او فعل پيروي نه کوي هغوی ته کافر ويل نه دي پکار ځکه چي کوم شی حجت نه وي او د هغه واجب التسليم کېدل يقيني نه وي د هغه د انکار څخه کفر څرنگه لازم کيدلای سي حال دا چي په قرآن کریم کي هغه خلکو ته په خرگنده کافر او گمراه ويل سوي دي کوم چي د نبي د احکامو پيروي نه کوي يا د هغه فيصلې چي د اقوالو په شکل کي دي واجب التسليم نه مني.

نو خرگنده سوه چي په قرآن کریم سره د نبي بنودل سوي احکام د هغوی تعليمات او هدايات او د هغوی ارشادات چي د حديث په نامه يادېږي په شريعت کي ځانته حجت دی، نو د هغه منل، واجب التسليم گڼل او په هغه عمل کول د ايمان جز دی او د هغه مخ اړول يا د هغه د حجيت څخه انکار کول يا هغه قابل رد گڼل کفر، نفاق او ضلالت دی چي د هغه په اړه الله تعالی اعلان کوي:

فَإِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَعِيرًا. سورة الفتح.

ژباړه: بيله شکه موږ کافرانو ته سور اور تيار کړی دی.

د حديث تدوين او کتابت

که د تاريخ او سيرت کتابونه مطالعه کړل سي نو خرگنده به سي چي د حديث کتابت او د هغه تدوين او ترتيب د نبي کریم ﷺ په ژوند مبارک کي پيل سوی وو، د رسول الله ﷺ اقوال او ارشادات صحابه کرامو قلمبند کول او د حديث مبارک په ليکلو سره يې هغه د ځان سره خوندي ساتل.

حضرت ابوهريره ؓ چي د نبوي مدرسي يو ستر زده کونکی او په دربار رسالت کي تل يو حاضر خادم وو د رسول الله ﷺ حديثونه په زيات شمير سره روايت کوي د هغه سره د احاديث نبوي سرمايه تر ټولو زياته وه او هغه په خپله بيان کوي چي په صحابه کرامو کي د عبدالله بن عمرو بن العاص ؓ څخه پرته د بل چا سره زما څخه زيات حديثونه خوندي نه دي او د هغې وجه ابوهريره ؓ دا بيانوي چي:

(فانه كان يكتب ولا اكتب). بخاري ص ۲۲ ج ۱.

ژباړه: هغه به حديثونه ليکل او ما به نه ليکل.

د حضرت عبداللہ بن عمرو ؓ په اړه د حضرت ابوهريره ؓ يو بل بيان دی چي :

(فاني كنت اعني بقلبي و كان يعي بقلبه يكتب بيده) . طحطاوي ص ۳۸۴ ج ۲ .

ژباړه : عبداللہ بن عمرو ؓ به د رسول الله ﷺ حديثونه ليکل هم او هغه به يې يادول هم او ما به يوازي يادول .

د روايتونو څخه دا هم ثابتېږي چي د صحابه کرامو د حديث کتابت په خپله نه وو بلکه د رسول الله ﷺ څخه دوى د حديث د ليکلو اجازه اخيستي وه ، هر کله چي د رسول الله ﷺ څخه اجازه تر لاسه سول او د رسول الله ﷺ ارشادات صحابه کرامو ليکل پيل کړل . د ابوهريره ؓ د دغه روايت آخري الفاظ دادي :

(استاذن النبي صلى الله عليه وسلم في ذلك فاذن له)

ژباړه : حضرت عبداللہ بن عمرو ؓ د حديثونو د ليکلو اجازه وغوښتل نو رسول الله ﷺ اجازه ورکړه .

همدارنگه په خپله د عبداللہ بن عمرو ؓ څخه روايت دي چي :

(قال رسول الله صلى الله عليه وسلم قيد العلم قلت وما تقييده؟ قال الكتابة) .

بجمع الزوائد ص ۶۰ ج ۱ .

ژباړه : رسول الله ﷺ وفرمايل چي علم قيد کړئ ما عرض وکړ چي علم څرنگه قيد کيدلاى سي ؟ رسول الله ﷺ وفرمايل چي هغه وليکئ (چي خوندي سي) .

حضرت عبداللہ بن عمرو بن العاص ؓ د حديث د ليکني په اړه خپل واقعه دا ډول بيانوي :

كُنْتُ أَكْتُبُ كُلَّ شَيْءٍ أَسْمَعُهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُرِيدُ حِفْظَهُ فَهَنَنْتَنِي قُرَيْشٌ وَقَالُوا أَتَكْتُبُ كُلَّ شَيْءٍ تَسْمَعُهُ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَشَرٌ يَتَكَلَّمُ فِي الْعُضْبِ وَالرِّضَا فَأَمْسَكْتُ عَنِ الْكِتَابِ فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَوْمَأَ بِأَصْبَعِهِ إِلَى فِيهِ فَقَالَ اكْتُبْ فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا يَخْرُجُ مِنْهُ إِلَّا حَقٌّ . ابوداؤد ص ۱۵۷ ج ۱ .

ژباړه : ما چي به څومره خبري د رسول الله ﷺ د ژبي مبارکي څخه اوريدلې د ياد ساتلو لپاره به مي ليکلې زما د دغه کار څخه چي قریش خبر سول نو هغوى زه منعه کړم او وه يې ويل چي ته هر څه د رسول الله ﷺ څخه اورې هغه ليکې حال دا چي رسول الله ﷺ بشر دی د غصې په حالت کي هم وي اود خوشحالي په حالت کي هم نوزه د ليکلو څخه منعه سوم او ددې يادونه مي رسول الله ﷺ

ته وکړه نو رسول الله ﷺ وفرمايل چي ليکه يې او خپل خولې مبارکي ته په اشاره کولو سره يې وفرمايل: قسم په الله! ددې څخه په هيڅ حالت کي هم غلطه او ناحقه خبره نسي وتلاي .
د حضرت عبدالله بن عمرو ؓ څخه پرته نورو صحابه کرامو هم چي د رسول الله ﷺ څخه يې د حديثونو د ليکلو اجازه وغوښتل نو رسول الله ﷺ هغوی ته اجازه ورکړل، د يوه صحابي حضرت رافع بن خديج ؓ بيان دی چي موږ په نبوي دربار کي درخواست وکړ چي اې دالله رسوله! موږ ستاسو د پاکي ژبي څخه ډير څه اورو او هغه ليکو، زموږ ددې کار په اړه ستاسو څه رايه ده؟ يعني موږ ستاسو ارشادات ليکو که يا؟ رسول الله ﷺ وفرمايل (اکتبوا ولا حرج). يعني ليکنې يې هيڅ پرواه نسته.

او د حضرت انس ؓ څخه روايت دی چي:

يو سړی د رسول الله ﷺ په خدمت کي حاضر سو او عرض يې وکړ چي اې دالله رسوله! زما ستاسو حديث نه په ياد کيږي نو سول الله ﷺ هغه ته حکم وکړ چي:

(استعن بيمينك) مجمع الزوائد ص ۶۰ ج ۱.

ژباړه: يعني د خپل لاس څخه مرسته واخله (وه يې ليکه).

په هر حال ددې ويناوو په رڼا کي دا خبره روښانه سوه چي د رسول الله ﷺ په ژوند کي د حديثو ليکنه پيل سوې ده او د رسول الله ﷺ د ارشاداتو او احاديث مقدسه د ساتني لپاره په زيات شمير صحابه کرامو د هغه ليکنه پيل کړې وه، او رسول الله ﷺ چي به څه فرمايل يا احکام به يې ورکول نو صحابه کرامو به هغه په ليکني سره خوندي کول.

دا خو د صحابه کرامو عمل وو په خپله د نبي کریم ﷺ څخه نقل دي چي رسول الله ﷺ د مسائلو او احکامو ټولگي تيارولو سره خپل عمالو (دولتي کارکونکو) ته د نورو ځايونو ليرولو حکم کړی وو، د حضرت عبدالله بن عمرو ؓ څخه په ترمذي کي روايت دي چي رسول الله ﷺ د خپل ژوند په آخري ورځو کي خپلو عاملانو ته د ليرولو يو کتاب الصدقه ليکلی وو چي په هغه کي د حيوانانو د زکوٰه په اړه احاديث وه مگر تر اوسه لا د عاملانو ليرولو نوبت نه وو راغلی چي رسول الله ﷺ وفات سو، کله چي حضرت ابوبکر صديق ؓ خليفه سو نو هغوی په دغه کتاب عمل وکړ. ترمذي ص ۹۹ ج ۱.

د حضرت عبدالله بن عکيم ؓ څخه روايت دی چي:

(اتانا كتاب رسول الله صلى الله عليه وسلم ان لا تتفقوا من الميتة باهاب ولا عصب). ترمذي ص ۲۰۶ ج ۱.

ژباړه : د رسول الله ﷺ په زمانه کې د رسول الله ﷺ يو ليک زموږ قبيلې ته راوړسیدى په هغه کې دا حديث وو چې د مردار حيوان پوست او وړې څخه کار مه اخلئ .
د طحاوي شريف يو روايت دى چې :

(ان رسول الله صلى الله عليه وسلم كتب الى اهل اليمن بكتاب فيه الفرائض والسنن والديات وبعث به

مع عمرو بن حزم) . طحاوي ص ۴۱۷ ج ۲ .

ژباړه : رسول الله ﷺ د يو کتاب ليکلو سره د عمرو بن حزام په لاس اهل يمن ته وليږي په هغه ليکنه کې د فرضونو، سنتونو او ديني تويولو مسائل وه .
د رسول الله ﷺ د وفات څخه وروسته چې کله د صحابه کرامو زمانه راغلل نو هغه وخت د حديثو د ليکني او ترتيب باقاعده کار پيل سو، صحابه کرامو د رسول الله ﷺ ارشادات يو ځای کول او د هغو په ساتنه کې يې د پوره بوختيا ثبوت ورکړ، د حضرت ابوهريره ؓ په اړه څرگنده سوې ده چې هغه د رسول الله ﷺ په ژوند مبارک کې د حديثو ليکنه ونه کړل مگر د رسول الله ﷺ د وفات څخه وروسته هغه ټول حديثونه په خپله او يا په نورو وليکل، د حضرت عبدالله بن عمر ؓ څخه روايت دى چې :

(تحدث عند ابي هريرة بحديث فاخذ بيدي الى بيته فارانا كتبنا من حديث للنبي صلى الله عليه وسلم

وقال هذا هو مكتوب عندي) . فتح الباري ص ۱۴۸ ج ۱ .

ژباړه : د ابوهريره ؓ سره چې د حديث په اړه خبري وسوي نو هغه زما لاس نيولو سره خپل کور ته بوتلم او د حديث نبوي څو کتابونه بنودلو سره يې راته وفرمايل چې وگوره دا زما سره ليکلي موجود دي .

د حضرت ابوهريره ؓ د جمع سوو احاديثو د کتابونو په اړه د بشير ابن نهيك (د شاهدي) هم قول دى :

(كنت اخذ الكتب من ابي هريرة فاكتبها فاذا فرغت قرأتها عليه فاقول الذي قرأته عليك

اسمعه من رسول الله صلى الله عليه وسلم فيقول نعم) . طحاوي ص ۳۸۵ ج ۲ .

ژباړه : ما د حضرت ابوهريره ؓ څخه د احاديثو کتابونه عاريتا اخيستلو سره ليکل، د ليکلو څخه د فارغه کېدو وروسته به ما ټول ابوهريره ؓ ته اورول او عرض به مي کوى چې ما تاسو ته څه اورولي دي هغه ټول تاسو د رسول الله ﷺ څخه اوريدلي دي هغه به فرمايل هو .

د حضرت ابن عباس رضي الله عنه په اړه روايت دی چې د هغه سره څو ټولگي وي چې په هغو کې د رسول الله ﷺ حديثونه ليکل سوي وه .

د حضرت عکرمه رضي الله عنه څخه روايت دی چې :

أَنْ تَفْرَأَ قَدِمُوا عَلَى ابْنِ عَبَّاسٍ مِنْ أَهْلِ الطَّائِفِ بِكِتَابٍ مِنْ كُتُبِهِ فَجَعَلَ يَقْرَأُ عَلَيْهِمْ فَيَقْدُمُ وَيُؤَخِّرُ فَقَالَ إِنِّي بِلَهْتُ لِهَذِهِ الْمُصَنِّعَةِ فَأَقْرَأُوا عَلَيَّ فَإِنْ إِفْرَارِي بِهِ كَقِرَاءَتِي عَلَيْكُمْ . طحاوي ص ۲۳۸ ج ۲ .

ژباړه : د طائف يو ډله د حضرت ابن عباس رضي الله عنه په خدمت کې د يو څو ليکنو سره حاضر د رسول (چې په هغو کې حديثونه ليکل سوي وه) ، حضرت ابن عباس رضي الله عنه لوستل پيل کړل مگر (د هغه نظر کمزوری سوی وو) هغه يې نه سواي لوستلای نو وه يې فرمايل چې تاسو خلک يې په خپله ولولئ ستاسو اورول او زما لوستل د جواز روايت په حق کې دواړه برابر دي .

حضرت عبد الله بن محمد بن عقیل وايي چې :

(کنا ناتي جابر بن عبد الله فمنا له عن سنن رسول الله صلى الله عليه وسلم فنكتبها) . طحاوي ص ۳۸۴ ج ۲ .

ژباړه : موږ خلک به د حضرت جابر بن عبد الله رضي الله عنه په خدمت کې حاضریدو او د هغوئ څخه به مو د رسول الله ﷺ د حديثونو پوښتنه کولو سره هغه ليکل .

ددې څخه پرته نور ډير روايتونه هم نقل دي چې د هغو څخه د ډيرو صحابه کرامو په اړه معلومېږي چې هغو د احاديث نبوي ليکنه کول او هغوئ چې د رسول الله ﷺ څخه کومې ملغلري او ارشادات د احاديث په شکل کې حاصل کړي وه د رسول الله ﷺ د وفات څخه وروسته هغه سرمايه يې سینه په سینه نقل کول .

د صحابه کرامو څخه وروسته چې د تابعينو زمانه راغلل نو د حديثو ليکنه او ترتيب نور هم زيات سو ، تابعينو د احاديثو ذخيرې يو ځای کولې او د هغو ترتيب او ليکنه کې يې په زيات کار کولو کې خپل توان مصرف کړ .

په تذکرة الحفاظ کې د ابوالزناد (تابعی) څخه روايت دي چې :

(کنا نطوف مع الزهري على العلماء ومعه الألواح والصحف يكتب كل مسمع) ص ۱۰۳ ج ۱ .

ژباړه : موږ به د زهري سره علماؤو ته د حديث اورولو لپاره ورتلو ، زهري به د ځان سره تختې او کاغذ ساتل او څه چې به يې اوریدل هغه ټول به يې ليکل .

د امام زهري (رح) په اړه د صالح بن کيسان بيان دی چې :

(اجتمعت أنا والزهري ونحن نطلب العلم فقال لي : تعال حتى نكتب السنن فكتبنا ما جاء عن النبي

صلی الله علیه وسلم، کنز العمال ص ۲۳۸ ج ۵.

ژباړه : د شاگردۍ په زمانه کې زه او زهري ملګري وه ، زهري ما ته وويل چې راځه حديث وليکو نو موږ د نبي کریم ﷺ حديثونه وليکل .
د ترمذي شريف په يوه روايت کې دي چې :

قَالَ رَجُلٌ لِلْحَسَنِ عِنْدِي بَعْضُ حَدِيثِكَ أُرْوِيهِ عَنْكَ فَقَالَ نَعَمْ . ترمذي ص ۲۳۹ ج ۲ .

ژباړه : يو سړی حسن بصري (رح) ته راغلی او ورته وه یې ويل چې زما سره ستاسو بيان سوي احاديث ليکل سوي دي ايا زه د هغو روايت ستاسو څخه کولای سم هغوئ ورته وفرمايل : هو .
د حضرت عمر بن عبدالعزیز (رح) په اړه ويل کېږي چې هغه د حديثو د ترتيب او ليکي لپاره يو ځانته لائحه عمل تياره کړه او د خپل خلافت په حدودو کې یې ټولو واليانو او قاضيانو ته يو فرمان وليږی چې په هغه کې د حديثو د ترتيب او د هغو د يو ځای کولو حکم ورکړل سوی وو ، د فتح الباري روايت دی چې :

(کتب عمر بن العزيز الى الافاق انظروا حديث رسول الله صلى الله عليه وسلم فاجمعوه) .

ژباړه : حضرت عمر بن عبدالعزیز د خپل پاچاهي ټولو سيمو ته فرمان وليږی چې د نبي کریم ﷺ ټول حديثونه دي ولټول سي او يو ځای دي کړل سي .

ابوبکر بن حزم چې په هغه وخت کې د خلافت د لوري امير او قاضي وو چې کله هغه ته دا فرمان ورسیدی نو هغه حديثونه يو ځای کول پيل کړل ددې ترتيب او ليکني څخه وروسته د احاديثو څو ټولګي تيارې سوې مګر تر اوسه لا د خلافت دربار ته نه وې رسيدلي چې عمر بن العزيز رحمه الله تعالی عليه وفات سو .

د تابعينو د زمانې څخه وروسته د تبع تابعينو زمانه وګورئ دا هغه دور دی چې د حديثو د ترتيب او ليکني لړۍ خپل غروج ته ورسیده او محدثين په کثرت سره د حديثو د ليکني مقدسه فريضه کې بوخت وه او د رسول الله ﷺ د ارشاداتو او حديثونو د يو ځای کولو کار ډير په زور سره جاري وه او د هغو سره هم د حديثونو يوه ډيره لويه سرمايه جمع سول .
د عبدالرزاق بيان دی چې :

(کتبت من معمر عشرة الاف حديث) تذکرة الحفاظ ص ۱۷۵ ج ۱ .

ژباړه : ما د معمر څخه لس زره حديثونه وليکل .

په تذکرة الحفاظ کې د حضرت ابن مبارک په اړه روايت دی چې :

(و كانت كتبه التي حدث بها نحو من عشرين الف حديث) ص ۲۴۶ ج ۱ .

ژباړه : هغوی چي خپل لیکل سوي حدیثونه خلکو ته روایت کړل نو د هغو شمیر شل زره و .
د عبدالسلام په اړه د ابو حاتم رازي بیان دی چي :

(کتب عنه ابو نعیم الوفا من الحديث) . تذکرة الحفاظ ص ۲۴۶ ج ۱ .

ژباړه : د عبدالسلام څخه ابو نعیم په زرگونو حدیثونه ولیکل .

ددې زمانې د حدیثو د لیکنې پابندي څومره وه ددې اندازه د لاندې روایت څخه معلومیدلای
سي :

(قال ابراهيم بن موسى قدم الثوري الى اليمن فقال اطلبوني كتابا سريع الخط) . تذکرة الحفاظ ص ۳۱۷ ج ۱

ژباړه : ابراهيم بن موسى وويل چي كله امام ثوري يمن ته ولاړی نو د حدیثو د لیکنې لپاره هغه
ته د یو لیکوال ضرورت وو هغه هلته وويل چي زما لپاره یو ژر لیکونکی لیکوال ولتهوئ .

نو په هغه وخت کي چي هشام بن یوسف یو ژر لیکونکی او تیز خط نویس وو د هغه بیان دی چي
خلکو زه د امام ثوري په خدمت کي حاضر کړم نو ما د هغوی جمع سوي حدیثونه ولیکل .

همدارنگه په تذکرة الحفاظ کي د ابو داؤد روایت دی چي :

(لم يكن لحمد بن سلمة كتاب الا كتاب قيس بن سعد) ص ۱۸۳ ج ۱ .

ژباړه : د حماد بن سلمه سره د قيس بن سعد کتاب وو (چي په هغه کي د هغوی ټول روایت سوي
حدیثونه وه) .

د پورتنیو روایتونو څخه څرگنده سوه چي د حدیثو کتابونه او د هغود ترتیب لري چي د نبي
کریم ﷺ د زمانې څخه پیل سوې وه او د تبع تابعینو په زمانه کي تکمیل ته ورسیده . او ډیر
علماء او محدثین په دغه کار کي بوخت وه نو د حدیثونو د کتابونو تصنیف او تالیف هم په
همدغه زمانه کي پیل سو او مختلف علماء د نبي کریم ﷺ د سیرت مبارکه پر متفرق اړخونو
باندي کتابونه تصنیف کړل .

د موسی بن عقبه او د ابن اسحاق په باره کي روایت دی چي دوئ بزرگانو په هغه زمانه کي پر
غزاگانو او سیرت نبوي ﷺ باندي خپل کتابونه تصنیف کړل ، د هغوی څخه وروسته د (۱۵۷) ....

(۱۸۸) په درمیانه وخت کي امام اوزاعي رح ، امام ابن المبارک رح ، امام سفیان ثوري رح . حماد
بن سلمه او جریر بن عبد الحمید (رح) د حدیثونو ستر کتابونه تصنیف کړل او تقریبا دا هغه
زمانه ده چي امام مالک (رح) د حدیثو عظیم کتاب مؤطا تالیف کړه ، د تذکرة الحفاظ د روایت

څخه معلومېږي چي په هغه زمانه کي معاني ابن عمران موصلي خپل مهمت بالشان تصانيف .
 كتاب السنن، كتاب الزهد، كتاب الادب او كتاب الفتن وغيره وليکل .
 او د امام يوسف رحمه الله عليه تصانيف كتاب الاثار، كتاب الحج، كتاب الخراج، او د امام محمد
رحمه الله عليه تصانيف كتاب الاثار، مؤطا، كتاب الحج وغيره هغه وخت په وجود کي راغلل . د هغه
 څخه وروسته په تدريج سره د حديثو د کتابونو تصنيف پيل سو او محدثينو په ډير کوبښن او
 محنت سره نبوي حديثونه يو ځای کړل چي نن ورځ زمونږ په مخ کي د علم او عرفان نور جوړ
 سوي دي چي د هغو څخه شاگردان فيض تر لاسه کوي او د خپل علم لمن د حديثو د گران بيه
 ملغلرو څخه شتمن کوي .

د مشکوة شريف ځانگړتيا او ارزښت

د مشکوة المصابيح په نامه چې د حديثونو کومه ټولگه سوونه کاله مخکي ترتيب سوې وه د هغه په تازگۍ او غوره والی کي تر اوسه پوري هيڅ فرق نه دی راغلی .

حديث مبارکه په خپله يو داسي مقدس فن دی چې ددې نسبت يو داسي زنده جاويد شخصيت په لور دی چې تر څو پر دې نړې انسانان موجود وي او په دې کي د ژوند اثر او شعور نشو او نما مومي تر هغه وخته پوري به دا فن په تازگي او غوره والي سره پاته وي .

بيا په احاديثو کي لکه څرنگه چې څرگنده ده د مصنفاتو او کتابونو درجې دي ، هر محدث د خپل ځانگړي نقطه نظر د لحاظ څخه کتاب ته ترتيب ورکړی دی مثلاً امام بخاري رحمه الله د حديث د روايت اړخ په اړخ د خپل قوت فکري مجتهدانه څرگندونه کوي ، امام مسلم رحمه الله د يوه حديث متعدد د طرف جمع کوي ، همداسي دنورو حديثونو کتابونه امتيازي ځانگړتياوي دي او د هريو انفرادي گټي دي .

مگر د مشکوة المصابيح په نامه سره چې د حديثونه کومه گلدسته ده د هغه ځانگړتياوي دادي چې نه يوازي صحاح سته بلکه نور موثوق بها کتابونه مثلاً د شعب الايمان ، بيهقي ، مسند احمد ، مسند رزين او داسي نورو ذخيره په دې کي موجود ده .

او دوهم غوره والی چې يو وخت مخته راځي داده چې په دغه کتاب کي د هغه حديثونه يو ځای کولو التزام نه دی سوی چې د هغه په پوهيدو کي يو عام ويونکی ستونزمن وي بلکه ځيني خلک خو په دې لور تللي دي چې دا ټولگه ابتدائي تعارف يا يو مشغول ژوند لپاره احاديث نبويه سره د علمي او عملي تعلق پيدا کولو په غرض سره معرض په وجود کي راوړل سوې وه . نن هم په عربي مدرسو کي دغه ټولگه د صحاح سته څخه وړاندي ويل کيږي او ددې سبب دادی چې د تعارف ابتدائي او لومړنی مرحله د يو داسي کتاب په ذريعه سره وسي چې په هغه کي نه دومره اوږدوالی وي چې د هغه څخه يوازي منتهي گټه تر لاسه کړي او نه دومره لنډ وي چې په هغه سره عام ذهن مکدر کېدو سره پاته سي .

پر يو بل حيثيت هم نظر واچوئ چې که چيري صحيح بخاري ته دا فخر تر لاسه دی چې مشکلات پکښي ختم کيږي نو مشکوة شريف ته دا فخر تر لاسه دی چې هغه د صوفيه حلقه کي زير درس راغلی دی ، اکابر صوفيه خپل اذکارو اشغال څخه معمور په ژوند کي د حديث دا ټولگه په دې وجه مخته اېښې ده چې په دې کي د فن دنورو کتابونو په ډول ايجاز او اطباب نسته .

د ليري تللو ضرورت نسته د هندوستان په شمال کي چي د آزادي کومه لومړنۍ هڅه سوې ده او د هغه مشري د خانواده محمد يو گل حضرت سيد احمد شهيد بريلوي کول ، د هغوی د خپل مجاهدينو په لړۍ کي دا معمول وو چي د مشکوة شريف به لازم درس کېدی . د درس حقيقي ذمه داري خو د شاه اسماعيل شهيد پر ذمه وه مگر د نکات او حکماتو اظهار خپله د سيد مرحوم پر ذمه وه ، حجة الله البالغة چي د علوم اسرار او حکمات شرعيه پر موضوع يو عديم النظر کتاب دی په دې اړه د اهل نظر دا فيصله ده چي هغه په اصل کي د مشکوة شريف شرح ده ، کوم خلک چي د ترتيب کتاب د استخراج حديث په انداز کي ژور نظر لري هغوی پوهيږي چي شاه صاحب بالعموم د مشکوة شريف حديثونه مخته په اېښودو سره خپل جواهر د امت مخته ايښي دي .

بيا پر دغه کتاب باندي حاشيې تقريبا د بخاري او مسلم څخه وروسته تر ټولو زياتي ليکل سوي دي ځيني شرح کونکو خو مشکوة شريف يوازي ددې لپاره اختيار کړ چي په دې کي هغه جامعيت دی چي د هغه پورته اشاره وسوه .

د مشکوة شريف دا هم ځانگړتيا ده چي هغه حلقې چي په څرگنده ددې د مرتب او مدون د مسلک خلاف مسلک لري دغه کتاب يې د سينې سره نيولی دی او د نن څخه نه بلکه د کله څخه چي دغه کتاب خپور سو يعني شائع سوې وو ددې د غوره والي دا کيفيت راغلی دی . په مشکوة شريف کي چي د کتاب الفتن په نامه سره کومه برخه ده هغه خو برابر د اهل نظر توجه خپل لور ته مبذول کړې ده ، که خلکو خالص پر دې موضوع باندي يو څه ليکلي دي نو غالب گمان دادی چي د مشکوة شريف کتاب الفتن مخته اېښودو سره يې ليکلي دي په دغه باب کي د صحابه کرامو او تابعينو په زيات شمير آثار نقل دي .

عوامي يعني د عملي ژوند په باره کي به تاسو وينئ چي هغه باب ډير تفصيلي دی چي د هغه تل شپه او ورځ ضرورت پېښيږي مثلا دعاء ، استغفار ، اعتصام بالکتاب والسنة ، اسماء الله او داسي نور بابونه .

مشکوة شريف په اصل کي د (مصاييح السنة) مکمل او مدون شکل دی چي په هغه کي امام محي السنة ، قانع البدعة ابو محمد حسين بن مسعود الفراء البغوي رحمته الله عليه د فقه د کتابونو د بابونو په ترتيب باندي مهمه او عظيم الشان د حديثونو ذخيره جمع کړې وه ، امام بغوي رحمته الله عليه د مصاييح ترتيب پر دوو فصلونو باندي کړی وو ، په لومړني فصل کي هغوی د

شيخين يعني امام بخاري او امام مسلم رحمهما الله روايت سوي حديثونه نقل كړي وه او په دوهم فصل كي د نورو امامانو او محدثينو مثلاً امام ابوداؤد، امام ترمذي څخه روايت سوي حديثونه جمع كړي وه او هغوی يوازي د حديثونو په نقل كولو اكتفاء وكړه نه يې د كتاب حواله وركړې ده او نه د راوي نوم ذكر سوي دي .

د اتمي پيرۍ جليل القدر عالم او رفيع المرتبت محدث ولي الدين ابو عبدالله الخطيب العمري التبريزي رحمته الله عليه دغه كتاب د نوي سره څخه ترتيب او د تدوين لپاره اختيار كړ، هغوی تر ټولو وړاندي په دغه كتاب كي د يو دريم فصل اضافه وكړه او په هغه كي نه يوازي دا چي د نورو امامانو او محدثينو حديثونه نقل كړي بلكه په خپله د شيخينو يعني بخاري او مسلم حديثونه هم اضافه كړل كوم چي په اصل كتاب مصاييح كي امام محي السنة پرې ايښي وه . دوهم هغوی د هر حديث څخه وروسته د هغه كتاب يا محدث حواله وركړه د چا څخه چي هغه حديث نقل سوي وو .

دريم دا چي د حديث څخه مخكي د راوي نوم يې ذكر كړد كوم چا څخه چي حديث روايت سوي وو په همدې ډول د كتاب ارزښت د مخكي څخه آسمان ته ورسيدی .

مشكوة شريف ته چي كوم عظمت او رفعت تر لاسه دی د هغې اندازې ددې څخه لږ كيدلای سي چي د كوم وخت څخه دغه كتاب په وجود كي راغلی دی د هغه وخت څخه تر نن ورځي پوري په عربي مدرسو كي ددغه كتاب په نصاب كي شاملول ضروري گڼلي دي . نن هم په ټولو عربي مدرسو كي دغه كتاب د صحاح سته څخه مخكي ويل كيږي .

په اصل كتاب (مصاييح السنة) كي څلور زره څلور سوه څلور ديرش (۴۴۳۴) حديثونه نقل سوي وه، وروسته علامه خطيب تبريزي رحمته الله عليه چي د كومو حديثونو زياتوالی كړی دي د هغه شمير يو زر پنځه سوه او يوو لس (۱۵۱۱) دی، په همدې ډول د مشكوة شريف د ټولو حديثونو شمير پنځه زره نهه سوه پنځه څلوېښت (۵۹۴۵) سو .

د مظاهر حق ليكوال او د هغه د شاگرد توب لړۍ

(ولي الله كورنۍ) د اسلامي هند د علمي تاريخ هغه باب دی چي د هغه شغلو تر ټولو مخكي پر هندوستان باندي د علم حديث رڼا خپره كړل، او د هغوی وگړي په علم او معرفت كي د لمر او سپوږمۍ په شان وځلېدل، حضرت شاه ولي الله رحمته الله عليه چي د هغوی وجود د هندوستان د محدثينو لپاره مدار سند دی او د هغوی د فخر وړ زوی شاه عبدالعزيز رحمته الله عليه د ولي الله د

خاندان د علم د لوړوالي درجه نوره هم لوړه کړل او حضرت شاه اسحاق چي د شاه عبدالعزیز د درس مسند صدر نشین او د هغوی جانشین وگرځیدی د دغه ستري کورنۍ هغه هستۍ دي چي د هغوی یادوني په هندوستان او لروبر کي د خدمت حدیث د هري لري ځلانده عوان جوړیږي، او د مظاهر حق مؤلف مولانا نواب محمد قطب الدین خان دهلوي د شاگردۍ لړۍ هم داده، د دغه سترو هستیو مختصر حالات بیانېږي:

حضرت شاه ولي الله دهلوي رحمۃ اللہ علیہ

نومړی پر څلورم شوال (۱۱۱۴هـ) کال کي د چارشنبې په ورځ د صبح صادق په وخت کي وزیږیدی، د نومړي والد محترم شیخ عبدالرحیم رحمۃ اللہ علیہ چي د خپل وخت یو جلیل القدر عالم او ستر صوفي وو، د نومړي روزنه یې په خپل ځانگړي انداز کي وکړه تر ټولو وړاندي یې د پنځه کالو په عمر کي په مدرسه کي داخل کړ، هلته یې د قرآن کریم تعلیم پیل کړ، نوموړي په فطري توگه سره د علم سره شوق درلودی او د ازل څخه په فطري رباني قابلیتونو سنبال وو ځکه د اوو کالو په عمر کي یې قرآن کریم ختم کړ، بلي خواد والد محترم ځانگړي روزني دا جوهر وښودل چي حضرت په دغه لږ عمر کي د آدب، اخلاق منزلونه قطع کړل کوم چي د لوی لوی عمرونو والا ورته په مشکله رسیږي، د هستوگني، ناستي ولاړي، او خبرو اترو آداب او طریقي یې د کم عمرۍ په حالت کي تر لاسه کړي دي، د نومړي عامه قاعده وه چي په دغه عمر کي هم د یو مشر سره به یې خبري کولې که څه هم هغه به د لوړي مرتبې او درجې سړی وو، د آدب په لحاظ به یې سترگي کښته ساتلې د سوالونو جوابونه به یې په ډیر باوقار او متین لهجه کي ورکول د دوستانو او ملگرو سره به په خبرو اترو کي د تهذیب او ښکلا د حدودو څخه تجاوز نه کوی.

د خپل عمر اووم پړاو ته چي ورسیدی نو د فارسي کتابونه یې پیل کړل په لږ وخت کي یې ټول کتابونه ختم کړل او د فارسي په علومو کي یې رسوخ تر لاسه کړ، د فارسي کتابونو د فراغت څخه وروسته د صرف او نحوي لومړني کتابونو باندې یې عبور تر لاسه کړ د لسو کالو په عمر کي یې شرح ملا ولوستل.

په سوانح نگار کي لیکي چي د لسو کالو په عمر کي د نومړي د صرف او نحوي په علومو کي داسي حاوي سوی وي چي لوی لوی صرفي او نحويان چي د خپل فضل پر بناء د عظمت او توقیر نظر سره ورته کتل کېدل د نوموړي سره ددې فنون مسائلو باندې خبرو کولو څخه به یې بیره کول، ددې څخه وروسته یې د معقولاتو کتابونه پیل کړل، دلته یې د مخکي څخه همدا

طبیعت تر لاسه کړې وو د تیز ذهن او ذکاوت په وجه دا مرحله یې هم په لږ وخت کې تر سره کړه .
د څو لسو کالو په عمر یې واده وسو مگر ددې سربیره د علم د تر لاسه کولو لړۍ روانه وه ، د
واده په کال کې یې تفسیر بیضاوي پر خپل والد محترم ووايه او ددې سره په هغه علومو کې یې
هم پوره علم تر لاسه کړ کوم چي د هغه وخت په علماؤو کې درس کېدل ، په دغه کال کې یې د
خپل والد محترم سره بیعت هم وکړ او د مشائخو نقشبنديه د وظیفو په لړۍ کې بوخت سو ،
تصوف پر علم یې باقاعده تحقیق وکړ او په هغه کې یې هم د پوره مهارت تر لاسه کولو وروسته
په هغه کې رموز ، نکات او حکمات پیدا کړل چي لوی لوی مشائخ ، صلحاء او علما ددې کم
عمره صوفي په وړاندي د عقیدې مخ کښته کړ .

د څلور لسو کالو په عمر کې یې د ټولو علومو متعارفه او متداوله څخه فراغت تر لاسه
کړ او بلي خوا ته د سلوک او طریقت مراحل یې هم قطع کول ، نو دده والد محترم شیخ
عبدالرحیم رحمۃ اللہ علیہ یو عام دعوت وکړ چي په هغه کې د بنار خلک او لوی لوی عالمان او
فاضلان په خاصه توګه را وبلل سول او په هغه دعوت کې خپل پلار محترم د خپل لائق زوی پر
سرد ستار فضیلت هم وتړی ، او د عام درس اجازه یې ورکړه .

د والد صاحب د وفات څخه وروسته نوموړي د هغوئ د مسند درس ځای ناستی
وګرځیدی او د دینیات او معقولات د کتابونو درس ورکول یې پیل کړل ، په لږ وخت کې د
نوموړي د درس شهرت خپور سو د لیري لیري څخه طالبان د علم لپاره راتلل او د علم د شتمنۍ
څخه به یې خپل لمنې ډکولې .

په هندوستان کې د حدیثو د علم بنیاد که څه هم شیخ عبدالحق دهلوي رحمۃ اللہ علیہ ایښی دی او
حکمه مؤرخین د لومړنیو تاج د هغه پر سترګې مګر په برصغیر کې د علم حدیث د رواج کولو
او خپرولو اصل تاج دولي الهي کورني پر سر دی ، که د هندوستان پر تاریخ رڼا واچول سي او
د هغه وخت د حالاتو مطالعه وکړل سي نو څرګنده به سي چي هغه وخت پوره هندوستان باندي د
جهالت او ګمراهۍ تیاره خپره سوې وه ، مسلمانانو نبوي علم بالکل پرې ایښی وو تر دې چي
اسلام هم په هغوئ کې یوازي د نامه اسلام پاته سوی وو په دې کې شک نیسته چي شیخ
عبدالحق دهلوي رحمۃ اللہ علیہ په هغه ماحول کې د حدیثو او قرآن کریم د علومو هڅي وکړې مګر
حالات دومره خراب سوي وه چي هغه خرابي او تیاره لیري نه سوه کومه چي د پیړیو څخه د
مسلمانانو په زړونو کې ځای نیولی وو ، مګر د هندوستان محکمه د علم حدیث په مقدسو شغلو

سره منور کېدل وه ځکه نو دهغوئ د وفات څخه وروسته الله تعالی د هغه ماڼۍ یو بل معمار را پیدا کړ د کوم بنیاد چي شیخ عبدالحق دهلوي رحمۃ الله علیه ایښی وو، د شاه ولي الله رحمۃ الله علیه پلار محترم شاه عبدالرحیم رحمۃ الله علیه په زاړه دهلي کي په هغه ځای کي چي نن سبا د مهندیانو په نامه سره مشهور دی د رحیمیه مدرسې بنیاد کښېښودی چي په هغې کي د علم حدیث تعلیم پیل سو، شاگردان په ډیر شمیر د حدیثو ویلو لپاره راتلل پیل سول او په خلکو کي د علم حدیث تر لاسه کولو ډیر شوق پیدا سو مگر حضرت شاه عبدالرحیم چي د احادیثو د علم د پراخۍ څومره زیات کوښښ وکړی هغومره کامیابي ورته نصیب نه سول.

په پای کي د شاه ولي الله د محترم پلار د وفات څخه وروسته په مدرسه رحیمیه کي چي د هغې بنیاد خپله د هغوئ پلار محترم شیخ عبدالرحیم رحمۃ الله علیه ایښی وو شاگردانو ته درس ورکول پیل کړل او تر دوولسو کالو پوري په ذوق او شوق سره د علم نبوي د فیوضاتو د چينې څخه نه یوازي دا چي هندوستان بلکه د عرب او عجم شاگردان هم اوبه کړل.

که څه هم د دولسو کالو په دغه اوږدې موده کي د نوموړي علمي کمال عروج ته رسیدلی وو او په دیني او عقلي علومو کي تر حیرانونکي حده پوري یې ملکه پیدا سوې وه چي د وخت لوی لوی عالمان ورته د عقیدت څخه سر کښته کوی مگر د علم لټونکي طبیعت پر دې بس ونه کړل او د علم حدیث د نور تر لاسه کولو لپاره یې د سفر سامان وتری او مکې معظمې ته روان سو.

په کال (۱۱۴۳) ه کي نوموړي د حرمین شریفین د زیارت څخه فارغ سو، ددې څخه وروسته تر یوه کال پوري یې د حرم محترم او حرم نبوي په خدمت کولو سره روحاني فیوضات او برکات تر لاسه کول، او بیا د علم تر لاسه کولو لپاره د علماؤ او صالحینو په لور متوجه سو، تر ټولو وړاندي د شیخ محمد وفد الله ابن شیخ محمد بن محمد بن سلیمان المغربي په خدمت کي حاضر سو چي د خپل وخت جلیل القدر محدث او په حرمین کي استاذ العلماء بلل کېدی، استاذ ورته په ډیر عزت او احترام سره ښه راغلاست ووايه او شاه صاحب د مؤطا یحیی بن یحیی د پوره اورولو سره ددې او د شیخ محمد بن محمد ابن سلیمان د ټولو روایاتو اجازه تر لاسه کړه.

د دې څخه وروسته شاه صاحب د شیخ ابوطاهر محمد بن ابراهیم کردي مدني په خدمت کي حاضر سو چي په خپل علم، فضل، زهد، تقوا، فصاحت او بلاغت کي په اهل عربو کي د

لوی عظمت خاوند منل کیدی او په علم حدیث کي یې خپل امتیازي مقام درلودی، شاه صاحب د هغوی څخه یوازې دا چي علم حدیث تر لاسه کړي او علمي مذاکرې سره نور هم فیض تر لاسه کړي بلکه د تصوف او سلوک اعلیٰ منازل یې هم طی کړل، د هغه ځای څخه د فارغ کېدو وروسته کله چي رخصت کیدی نو استاذ ورته د احادیثو اجازه ورکړه او د خلافت خرقة یې په خپل لاس اغوستلو سره پرې سترگو سره یې په خپلو قیمتي نصائحو سره رخصت کړ.

په دې لړۍ کي شاه صاحب د شیخ تاج الدین قلعي حلقي په خدمت کي هم حاضر سو او د هغوی څخه یې د بخاري شریف څخه پرته د حدیثونو نور موثوق بها کتابونو اجازه هم واخیستل.

د حرمین د جلیل القدر محدثینو او علماؤو د روحاني فیضونو څخه او د هغوی د علم د چینې څخه په پوره توګه اوبه کېدو سره شاه صاحب په (۱۱۴۴) هـ کال کي بیا د حج په نعمت مشرف سو او د (۱۱۴۵) هـ کال په پیل کي خپل هیواد ته راستون سو، او په (۱۲ رجب ۱۱۴۵) هـ کال کي د جمعي په ورځ دهلي ته راوړسیدی، د حرمینو شریفینو څخه د ستنېدو وروسته د شاه صاحب د حدیثو درس یو نوی شکل اختیار کړ، یا داسي به ووايو چي د علم حدیث کومي رڼا سره چي د نومړي زړه او دماغ پوره منور سوی وو د هغه شغلو ددهلي مدرسه رحیمیه څخه اطراف عالم منور کېدل پیل کړل، همداسي شاه صاحب په پوره شان او شوکت او عزت او عظمت سره د حدیث په مسند درس کښېنستلو سره د حدیث نبوي علوم او معارف په ټول هندوستان کي خپاره کړل او د هغو خپرېدل یې وکړه چي هغه تر نن ورځي پوري هندوستان د نور څخه ډکوي.

د (کل نفس ذائقة الموت) سره سم کله چي د شاه صاحب د ژوند پیمانې ډکه سوه نو د (۶۳) کالو په عمر کي په کال (۱۱۷۶) هـ کي وفات سو او په دهلي کي خاورو ته وسپارل سو.

حضرت شاه عبدالعزیز رحمۃ اللہ علیہ

د شاه ولي الله رحمۃ اللہ علیہ څلور مشهور او جلیل القدر زامن وه :

۱. شاه عبدالعزیز رحمۃ اللہ علیہ.

۲. شاه عبدالقادر رحمۃ اللہ علیہ.

۳. شاه رفیع الدین رحمۃ اللہ علیہ.

۴. شاه عبدالغني رحمۃ اللہ علیہ.

که څه هم دده څلور سره زامن په علم، فضل، فهم، قوت، تقریر، فصاحت، تقوا، امانت او دیانت

کي يو ډول او بيله مثله گڼل کيږي ، مگر په دوی ټولو کي شاه عبدالعزیز رحمۃ اللہ علیہ د عظمت او منزلت او علم او فضل د لحاظ څخه ممتاز دی او دا هغه ذات دی چي خپل کورنۍ یې په ټولي نړۍ کي ځلانده کړې ده ، په دې کي هیڅ شک نسته که په دغه ستره کورنۍ کي د شاه عبدالعزیز رحمۃ اللہ علیہ وجود نه وای نو دغه کورنۍ به د عزت ، شهرت او عظمت مرتبې ته هیڅکله نه وای رسیدلې او کوم تاریخي شهرت چي نن دوی ته تر لاسه دی هیڅکله به نه وای تر لاسه سوی .

د نوموړي زیربډنه په (۱۱۵۹هـ) کي وسول او د شاه ولي الله رحمۃ اللہ علیہ په شان د یو عظیم پلار او مقدس ذات تر روزني لاندې یې د علم او روزني لومړنۍ مرحلې قطع کړې ، د پنځو کالو په عمر کي په مدرسه کي داخل کړل سو او د قرآن کریم تعلیم یې پیل کړل ، نوموړي نه یوازې په نسبي توگه بلکه په فطري توگه هم ډیر ذهین ، سلیم الطبع ، خوش فهم وو ، په ډیر لږ عمر کي یې د قرآن کریم تعلیم پوره کړ ، د قرآن کریم د تعلیم څخه وروسته یې د فارسي ابتدائي تعلیم پوره کړ او د هغه وروسته یې د دوو یا درو کالو په لنډه موده کي د صرف او نحو کتابونه ختم کړل ، ددې څخه وروسته د نوموړي تعلیم د شاه ولي الله رحمۃ اللہ علیہ د یو قابل خلیفه تر لاس لاندې پیل سو ، تقریباً د دوو کالو په وخت کي یې د عربي په مختلفو فنونو کي ترقي او کامیابي تر لاسه کړه . د دیارلسو کالو په عمر کي نوموړي د معمولي درسي تعلیم څخه پرته د صرف ، نحو ، فقه ، اصول ، منطق ، عقائدو ، هندسه ، هیبت ، ریاضي په ډول عظیم الشان فنونو څخه فراغت تر لاسه کړې وو ، ددغه علومو د تر لاسه کولو څخه وروسته نوموړي د خپل پلار شاه ولي الله رحمۃ اللہ علیہ په حلقه درس کي شامل سو او د حدیث تعلیم تر لاسه کول یې پیل کړل ، په دوو کالو کي شاه عبدالعزیز رحمۃ اللہ علیہ د حدیثو ټول کتابونه د خپل پلار محترم څخه وویل ، د نوموړي عمر تقریباً پنځلس کاله وو چي د ټولو علومو او فنونو څخه فارغ سو .

د نوموړي په کورنۍ کي د علوم نقلیه څخه پرته د علوم عقلیوو هم رواج وو او د شاه ولي الله رحمۃ اللہ علیہ په درس گاه کي د یوې خوا د حدیث او تفسیر علوم په پوره پابندي سره ویل کېدل د بلي خوا د منطق او ریاضي تعلیم هم په لوړه کچه ورکول کیدی ، ځکه شاه عبدالعزیز رحمۃ اللہ علیہ چي د علوم عقلیه او نقلیه د تر لاسه کولو او د باطني کمالاتو د تکمیل څخه فارغ سو نو پلار محترم یې د آخرت په سفر روان سو ، د هغوی د وفات څخه وروسته د مسند درس جانشین شاه عبدالعزیز رحمۃ اللہ علیہ وگرځیدی ، که څه هم د شاه ولي الله رحمۃ اللہ علیہ د وفات په وخت کي د شاه

عبدالعزیز رحمۃ اللہ علیہ عمر اووہ لس کالہ وو مگر د خپل علمي تجربې ، علمي کمالات او باطني رسوخ پر بناء لوی لوی عالمان به د نوموړي په خدمت کي حاضرېدل او په ډیر شمیر سره به شاگردان راتلل او د نوموړي د پښې څخه به یې خپله علمي تنده ماتول .

د نوموړي په اړه د صاحب اتحاف النبلاء گواهي ده چي په حقیقت کي د علم حدیث تخم د هندوستان په سخته محکمه کي د نوموړي پلار شاه ولي الله رحمۃ اللہ علیہ وکړی ، او د خپل ځیگر په وینو سره یې اوبه کړی او د هغه څخه یې شنه بوټي جوړ کړل چي په لږو ورځو کي شنه او سمسوره سول ، او په لږ وخت کي د لیري لیري خلک د هغه د گلونو او میوو څخه په لمنو ډکولو سره ولاړل .

شاه عبدالعزیز رحمۃ اللہ علیہ د خپلو نورو علمي کمالاتو سره د خطاطۍ په فن کي هم ملکه درلودل ، ددې سربیره نوموړي حافظه لکه د لوح تقدیر څخه نه وړاندوونکې نسخه وه کوم کتاب چي به یې یوځل ووايه یا کومه خبره به یې واورېدل نو په هغه ډول به یې تر تل پوري یاد سوه ، په هر حال د نوموړي صفات ، د ولي الهي کورني د معدن علم هغه ملغلره وه چي د هغې رڼا د مسلمانانو زړونه منور کړل ، او ددې سره د نوموړي قیمتي تصانیف د علم او فصل د هغه قیمتي ملغلرو څخه مزین دي چي هغه د ټولي نړۍ نظرونه بریښوي .

نوموړي خپل د علم ، فضل ، زهد ، عزت او عظمت څخه ډک ژوند په ډیر ښه شان سره پوره کړ او ۷ شوال ۱۲۴۸ هـ کال کي د یکشنبې په ورځ د سهار په وخت کي خپل روح وسپارل .
انا لله وانا اليه راجعون .

حضرت مولانا شاه محمد اسحاق مهاجر مکی رحمۃ اللہ علیہ

د حضرت شاه عبدالعزیز رحمۃ اللہ علیہ نارینه اولاد نه وو ، د نوموړي درې لوڼي وې د دویمي لور نکاح یې د شیخ محمد افضل صاحب سره سوې وه چي د هغې د نس څخه حضرت مولانا محمد اسحاق صاحب پیدا سو .

مولانا محمد اسحاق صاحب په ۶ ذی الحجة ۱۱۹۷ هـ کال زیږیدلی دی .
د شاه عبدالعزیز رحمۃ اللہ علیہ زوی نه وو ځکه نو د هغه زیاته توجه پر ده باندې صرف کېدل او د ده روزنه هم هغوی په خپل هغه انداز سره وکړل لکه څرنگه چي د ولي الهي د کورنۍ د نوزو وگړو سوې وه .

نوموړي د ابتدائي تعلیم څخه وروسته د علم حدیث د ترلاسه کولو لپاره د شاه عبدالعزیز په

حلقه کي گهون و کړ، د تعليم څخه د پوره فراغت وروسته مسند درس ته يې په خپل تمکين سره اعزاز و بڅښی او پرله پسې تر شلو کلو پوري د شاه صاحب په مخکي د نوي ذهن او فکر درلودونکو شاگردانو ته د حديث درس په خپل خاص انداز سره ورکوی .

د سنت نبوي اتباع او د رسول الله ﷺ سره زياته مينه د نوموړي د ژوند غوره مقام وو، د نوموړي تاريخ ليکونکی ليکي چي د نوموړي څخه په هيره هم هيڅکله د سنت خلاف کارونه صادر سوي نه وه، د قدرت فياض د حسن سيرت څخه پرته د حسن صورت په دولت هم شتمن وو ځکه د مخ تازگي د نوموړي نجابت او شرافت غمازي کول او د نوموړي مخ ليدو سره به خلکو ته يقين کيدی چي د نبي کریم ﷺ د صحبت څخه چي فيض کومو کسانو تر لاسه کړی دی نو هغه به يقيناً دغه صورت او سيرت وي .

کله چي شاه عبدالعزیز رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ د آخرت سفر قبول کړ نو د الله مخلوق د ولي الله د کورنۍ د سيادت (مشرتابه) لنگوټه د نوموړي پر سر کښېښودل او د شاه صاحب جانشين وگرځول سو ، ټولو معتقدينو او شاگردانو د نوموړي په لور رجوع وکړل او د دوی د علومو د چينې څخه يې فيض اخيستل پيل کړل .

د شاه عبدالعزیز رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ د ځای ناستي کېدو په وجه دوی ته هغه عزت او عظمت حاصل سو کوم چي د دغه ستري کورنۍ نورو امامانو ته حاصل وو مگر د دغه شان او شوکت سر بيره صرف د الله تعالی درضا او د هغه د خوشحاله کولو لپاره نوموړي د مکې مکرّمې په لور هجرت اراده وکړه او سره د خپل کورنۍ حجاز ته ولاړی ، هلته يې د حج فرائض ادا کړل او بيرته يې څو ورځي وروسته هندوستان ته تشریف راوړ .

دلته په رارسيدو سره د الله مخلوق پر راجا پيره سو نو د خپل وعظ او نصيحتو په ذريعه د هغوی روحاني تربيت يې کول مگر د هندوستان پر پوره فضا باندي د رسمونو، بدعاتو او گمراهۍ تياره خپره وه او د اسلامي شعار پر ځای بې ديني خپره وه نو نوموړي بالکل بې زغمه سو او د دې ځای څخه يې د هجرت پخه اراده وکړه ، د ښار ټولو اوسيدونکو او خپله د وخت پاچا يې زاری وکړې چي تاسو د هندوستان څخه تشریف مه وړئ مگر حضرت ونه منل او د ټولي کورنۍ او لواحقينو سره يې مکې معظمې ته تشریف يووړ او هلته يې اوسيدل غوره کړل او هم هلته په کال (۱۲۶۲هـ) کي وفات سو .

د مظاهر حق مؤلف

علامه نواب محمد قطب الدين خان دهلوي رحمۃ اللہ علیہ

نوموړی د دهلې د يو صاحب حیثیت او باعزت کورنۍ د سترگو توروو، پلار او نیکه یې همیشه د سلطاني دربار مقرب راغلي وه او د خپل خدمات جلیله په صله کې یې لوی لوی مناصب او عهدې تر لاسه کړې وې، نوموړي ته هم په دهلې کې د لوی عزت او عظمت په نظر سره کتل کېدل او د وخت د پاچا په نظر کې د درجې خاوند وو، د نوموړي زیږېدنه په (۱۲۱۹هـ) کال کې سوې ده، د لومړنۍ روزنې څخه وروسته د علم د تر لاسه کولو لپاره حضرت شاه محمد اسحاق دهلوي رحمۃ اللہ علیہ په خدمت کې ورکړل سو او د هغوی څخه یې فیض تر لاسه کړ او د حدیثو په علم کې کمال ته ورسیدي، د هغوی څخه پرته د حرمین شریفین د علماؤو د علم د چینې څخه هم فیض یاب سوی وو.

د شریعت پیروي د نوموړي د ژوند یو امتیازي مقام وو، په وضع او قطع کې د خپل استاذ ریښتونی پیرو وو او د هغوی سره دومره مشابهه وو چې یو چا مولانا اسحاق نه وای لیدلی نو د دوی په لېدو سره به ورته سکون تر لاسه کېدی، د علم او فضل په لوړه مرتبه کېدو څخه پرته تواضع، خاکساري، زهد، تقوا، عبادت او اخلاقو کې د اعلی درجې خاوند وو.

د نوموړي د علمي ژوند تر ټولو لویه کارنامه د مشکوة شریف اردو ترجمه او شرح په نامه د مظاهر حق ده، ددې څخه پرته د نوموړي د تصانیفو شمیر هم ډیر زیات دی چې د نوموړي د علم او فضل شاهکار دي، په پای کې نوموړي مکې معظمې ته تشریف یووړ او هم هلته په (۱۲۸۹هـ) کال کې وفات سو.

انالله وانا اليه راجعون

صاحب مصابيح السنة

امام محي السنة قانع البدعة حضرت ابو محمد حسين بن مسعود الفراء البغوي رحمته الله عليه

نوموړی د بغشور او سيدونکی وو چي په خراسان (افغانستان) کي د هرات او مرو په منځ کي يو کلی دی له دې کبله نوموړی د بغوي په نسبت سره مشهوره دی، د امام محي السنة په باره کي ويل کيږي چي نوموړی په خپله زمانه کي يو جليل القدر عالم، فقيد المثال محدث او رفيع الشان مفسر وو، په فقه، حديث او تفسير کي يې مثال نه درلودی له دې کبله د هغه وخت ټولو محدثينو، مفسرينو او علماؤ و حضرت صاحب خپل پيشوا او امام گڼی او هغه وخت د مفتي اعظم په ستر منصب هم فائز وو.

نوموړی د دغه علومو څخه پرته د قرائت په علم کي هم پوره مهارت درلودی او يو باکمال قاري تسليم سوی وو، نوموړی د علم او فضل په دې عظيم منصب د فائز کېدو سربيره او د خپل ټول ديني او دنياوي عزت سربيره ډير ساده، بې تکلفي او انکساري درلودل.

نوموړی د زهد، تقوا او لوړو مرتبو خاوند وو، په زړه کي خشيت الهي او د آخرت بیره ډيره زياته وه په عشق نبوي سره يې د ژوند هر اړخ منور وو، د دنيا د عيش او عشرت څخه په ميلونو ليري وو حال دا چي په دنياوي توگه هم د عزت کوم مقام چي نوموړي ته حاصل وو د هغه پر بناء که حضرت غوښتلای نو د دنيا ټول نعمتونه او راحتونه به دده په قدمو کي وای، مگر د زهد او استغناء يې دا حد وو چي نوموړي هميشه د وچي ډوډۍ خوړلو سره خپل ورځي پوره کړلې، د نوموړي د کمال، زهد او استغناء دغه کيفيت لېدو سره شاگردانو ورته عرض وکړ چي تاسو وچه ډوډۍ خورئ داسي نه سي چي ددې په وجه ستاسو پر زړه او دماغ باندي د ضعف غلبه پيدا نسي او د دين اسلام کوم خدمت چي تاسو سرته رسوئ په هغه کي د عدم قوم او ضعف په وجه کمزوري پيداسي، نو ددې څخه وروسته نوموړي يوازي دومره تبديلي وکړه چي وچه ډوډۍ به يې د زيتون په تيلو سره لږ لندول او خوړل به يې.

د محي السنة عظيم لقب نوموړي ته په خپله د رسول الله ﷺ د لوري ورکړل سوی دی. مؤرخين او محدثين ليکي چي کله نوموړي خپل مشهور کتاب شرح السنة څخه فارغ سو نو يو ځل په خوب کي د رسول الله ﷺ په زيارت مشرف سو، هغه وخت رسول الله ﷺ په امام صاحب مخاطب کولو سره دغه دعائيه جمله ارشاد وفرمايل څرنگه چي تا زما سنت د خپل تصنيف په ذريعه ژوندي کړل همداسي دي الله تعالی تا هم ژوندی وساتي د هغه وخت څخه وروسته د

نوموړي (محي السنة) لقب سو .

د نوموړي د ژوند تر ټولو مشهوره کارنامه د نوموړي مشهور تصنيف (مصايح السنة) دی چي د مشکوة شريف بنياد او متن دی ، نوموړي د صحاح سته او نورو مستند او معتبرو کتابونو څخه د احاديثو دغه ذخيره جمع کولو سره د فقه د کتابونو پر بابو باندې ترتيب وفرمايل ، د نوموړي دوهم عظيم تصنيف معالم التنزيل دی چي د قرآن کریم په تفاسيرو کي يو وقيع درجه لري . نوموړی په کال (۵۱۶هـ) کي وفات سو . رحمته الله عليه .

صاحب مشکوة المصابيح

علامه ولي الدين ابو عبدالله محمد بن عبدالله الخطيب العمري التبريزي رحمته الله عليه

د نوموړي اصلي نوم محمد دی ، ځينو محمود ليکلی دی مگر زيات صحيح او مشهور محمد دی ، کنيت يې عبدالله او لقب يې ولي الدين دی ، د پلار محترم نوم يې عبدالله دی ، په نسب عمري دی او په خطيب تبريزي مشهور دی .

نوموړی د خپل وخت جليل القدر عالم ، ستر محدث د فصاحت او بلاغت امام ، په زهد او تقوا سره متصف او د لوړو اخلاقو او عاداتو خاوند وو ، د خپل زمانې د عظيمو شيوخو او استاذانو څخه يې علم تر لاسه کړ او کوم بې شميره لائق او فائق شاگردان چي يې د خپل علم او فرعان څخه مستفيد کړل په هغوی کي شاه سادي رحمته الله عليه په سر کي دی .

د نوموړی د علم او فضل لويه کارنامه (مشکوة المصابيح) دی چي د مشکوة شريف په نامه سره مشهور دی ، او د حديث بنيادي کتاب منل کيږي ، د نوموړی دغه کتاب ته چي په دنيا کي د اعتبار او قبوليت کوم مقام نصيب سو د هغه يوه اندازه د مشکوة د تراجم پيل او حواشي ددې اوږد فهرست څخه لږ کېدلای سي مثلاً :

۱ . الکاشف عن حقائق السنن ، از علامه حسن بن محمد الطيبي رحمته الله عليه .

۲ . شرح مشکوة از ابو الحسن علي بن محمد علم الدين بخاري رحمته الله عليه .

۳ . منهاج المشکوة ، از شيخ عبدالعزيز ابهري رحمته الله عليه .

۴ . مرقاة شرح مشکوة ، از شيخ نورالدين علي بن سلطان محمد هروي معروف به ملا علي قاري رحمته الله عليه .

۵ . شرح مشکوة ، از شيخ شهاب الدين ابو العباس احمد بن محمد بن علي بن جوهشمي .

۶ . حاشيه مشکوة ، از سيد شريف علي بن محمد جرجاني رحمته الله عليه .

۷. حاشیه مشکوة از شيخ محمد سعيد بن المجدد الف ثاني رحمته الله عليه.
  ۸. هداية الرواة الى تخريج المصاييح والمشكوة از شيخ ابو الفضل احمد بن علي معروف به ابن حجر عسقلاني رحمته الله عليه.
  ۹. لمعات التنقيح، عربي.
  ۱۰. اشعة اللمعات فارسي، از شيخ عبدالحق محدث دهلوي.
  ۱۱. التعليق الصبيح از مولانا محمد ادریس كاندهلوي رحمته الله عليه.
  ۱۲. مرعاة المفاتيح، از مولانا عبيدالله رحمانی مبارکپوري رحمته الله عليه.
  ۱۳. ازيقه النجاة شرح مشکوة از شيخ عبد النبي عماد الدين محمد شطاري رحمته الله عليه.
  ۱۴. زينة النكاة في شرح المشكوة. از سيد محمد ابوالمجد محبوب عالم احمد آبادي رحمته الله عليه.
  ۱۵. مظاهر حق (اردو) از علامه نواب محمد قطب الدين خان دهلوي.
  ۱۶. ترجمه مشکوة (جلد اول) از مولانا كرامت علي جونپوري رحمته الله عليه.
- د صاحب مشکوة خطيب تبريزي رحمته الله عليه د وفات كال د تحقيق خخه معلوم نه سو مگر دا يقيني ده چي د (۷۳۷هـ) كال خخه وروسته وفات سوى دى خكه چي د جمعې په ورځ د روژې په مبارك مهياشت كي په (۷۳۷هـ) كال كي د دغه كتاب د تاليف خخه فارغ سو نو تر دې څو كاله وروسته به د نوموړي وفات سوى وي، ځينو حضراتو د اندازې خخه د وفات كال (۷۴۷هـ) ذكر كړى دى او ځيني حضراتو ليكلي دي چي په (۷۴۰هـ) كي وفات سو.

د حديثو امامان

په مشکوة شريف كي چي د كومو امامانو د كتابونو خخه احاديث منتخب سوي دي هغوى په ځانگړې توگه ديارلس (۱۳) دي، يعنې امام بخاري، امام مسلم، امام مالك، امام ابن ماجه، امام دارقطني، امام بيهقي، امام رزين ابن معاويه د دوى خخه پرته امام نووي او د امام ابن جوزي ذكر هم دى، د دغه ټولو امامانو احوال په لنډه توگه نقل كيږي.

د مصاييح السنة يا مشکوة شريف د يو حديث روايت يا نقل تعلق كه څه هم د حضرت امام ابو حنيفه رحمته الله عليه سره نسته او په پورتنې فهرست كي د هغه نوم نسته مگر د دين د امامانو او محدثينو د ذكر جميل هيڅ لړۍ هم زموږ په نزد تر هغه وخته پوري پوره كيدلاى نسي تر څو پوري چي د حضرت امام ابو حنيفه رحمته الله عليه تذكره په هغه كي شامله نسي خكه د حديث د امامانو د فهرست په پاى كي په اجمالي ذكر كي حضرت امام صاحب رحمته الله عليه هم شامل كړل سوى دى.

حضرت امام بخاري رحمۃ اللہ علیہ

د امام بخاري رحمۃ اللہ علیہ اصلي نوم محمد بن اسماعيل بن ابراهيم بن مغیره بن بردزبه دی او د روایت په اختلاف په ۱۳ یا ۱۶ شوال (۱۹۴ھ) کال کي د جمعی په ورځ دلمانځه څخه وروسته پیداسو، نوموړی د جعفي قوم څخه مشهور دی ځکه چي د نوموړي وړنيکه (دنيکه پلار) مغیره چي د کوم بزرگ په لاس سره په اسلام مشرف سو هغه د جعفي قوم څخه وو او د هغه نوم یمان جعفي وو، یمان جعفي په هغه زمانه کي د بخارا سردار وو ځکه چا به چي د هغوی په لاس ایمان راوړ نو د هغه د قوم په لوري به یې خپل انتساب کوی ځکه حضرت امام بخاري رحمۃ اللہ علیہ هم په جعفي مشهور سو، د حضرت امام بخاري رحمۃ اللہ علیہ بینائي د وړکتوب څخه کمېده چي په هغه سره به دده مور مبارکه ډیره غمجنه او پریشانه وه، یو وار هغې د غم او پریشانی په حالت کي حضرت ابراهيم عليه السلام په خوب کي ولیدی چي فرمائي خوشحاله سه چي الله تعالی ستا پر فریاد او ژړا باندي رحم وکړ او ستا دعاء قبوله سوه يعني ستا دزوی بینائي بیرته ورکړل سوه، د هغه مور بي بي چي سهار را کښېنستل نو وه یې لیدل چي د خوږ زوی سترگي یې روښانه سوي دي. د لسو کالو په عمر کي کله چي بخاري صاحب په مدرسه کي سبق وایه نو د هغه وخت څخه دا کیفیت وو چي یو حدیث به یې واوریدی نو سمدستي به یې یاد کړ نو د هم هغه وخت څخه هغه حدیثونه په یادول پیل کړي وه.

کله چي د مدرسې د تعلیم څخه فارغ سو نو معلومه سوه چي په بخارا کي یو محدث او عالم داخلي رحمۃ اللہ علیہ ډیر شهرت لري نو امام بخاري رحمۃ اللہ علیہ هغه ته ورتلی، په هغه ورځو کي داخلي خپل کتاب چي د حدیثو په فن کي وو او په هغه کي حدیثونه لیکلي وه خلکو ته لوستل، یو وار داخلي د خلکو په مینځ کي ناست د رسول الله صلی الله علیه و آله حدیثونه یې لوستل او د حدیث بیانولو په وخت چي هغوی د حدیث سند پیل کړ نو وه یې ویل: سفیان عن ابی الزبیر عن ابراهيم، امام بخاري بخاري سمدستي وویل چي ابوزبیر د ابراهيم څخه روایت نه کوي، داخلي ددغه کم عمره ماشوم د ژبي څخه دا اورېدو سره هک حیران سو او کور ته ولاړی کتاب یې راوړ او وه یې ویل چي واقعي زما څخه غلطې وسوه، اوس ته ووايه چي دا سند څرنگه دی؟ امام بخاري رحمۃ اللہ علیہ وویل: داسي دي چي سفیان عن ابی الزبیر عن عدي عن ابراهيم، داخلي کتاب وکتی او وه یې ویل چي واقعي ته رښتیا وایي دا سند همداسي دی، هغه وخت د حضرت امام بخاري رحمۃ اللہ علیہ عمر یوولس کاله وو، د داخلي د حیرت انتها نه وه چي په دغه ماشوم کي څومره قوي

حافظه او ذهین دی نو هغه خوشحاله هم سو او د امام بخاري رحمۃ اللہ علیہ ډیر تعریف او تحسین یې هم وکړ.

د شپاړلسو کالو په عمر کي یې د ابن مبارک او وکیع کتابونه یاد کړل او د خپل مور او ورور احمد سره د حج لپاره مکې معظمې ته ولاړی، د حج څخه د فراغت وروسته مور او ورور ځیني راغلل مگر نوموړی د حدیث وزده کولو په لړۍ کي په حجاز کي تم سو، د اتلس کالو په عمر کي نوموړي کتابونه تصنیف کول پیل کړل، نوموړي یو کتاب د صحابه کرامو او تابعینو د عظیمو کارمانو او واقعاتو او د هغوئ اقوال او احوال باندې مشتمل تصنیف کړ چي د هغه نوم یې (کتاب التاریخ) کښېښود، نوموړي د دغه کتاب مسوده تیاره او بیا یې هغه په مدینه منوره کي د نبي کریم صلی اللہ علیہ وسلم روضې مبارکي ته نژدې د سپوږمۍ په رڼا کي صاف کړ، جامعه ابن اسماعیل رحمۃ اللہ علیہ چي د خپل زمانې رفیع المرتبت محدث وو د هغه بیان دی چي په کومه زمانه کي امام بخاري رحمۃ اللہ علیہ د حدیث تر لاسه کولو لپاره خپلو استاذانو ته ورتلی نو زه به هم د هغه سره اوسیدم، د امام بخاري رحمۃ اللہ علیہ عادت وو چي هغه به د ځان سره قلم او مشوایی نه درلودل، ما هغه ته وویل چي تاسو د حدیث تر لاسه کولو لپاره استاذانو ته دومره په ذوق او شوق سره راځئ مگر قلم او مشوایی د ځان سره نه لرئ نو ددې څخه به څه گټه تر لاسه سي، ځکه چي تر څو پوري تاسو حدیث ونه لیکئ نو یاد نه پاته کیږي، که ته حدیثونه یاد ساتل غواړې نو هغه لیکل پکار دي.

د حامد بن اسماعیل بیان دی چي شپاړلس ورځي وروسته امام بخاري رحمۃ اللہ علیہ ما ته وویل چي په دغه وخت کي څومره حدیثونه تا لیکلي دي ټول ما ته راوړه او بیا د خپل لیکل سوو حدیثونو زما په ذهن کي حدیثونو سره مقابله وکړه، حامد په دغه وخت کي پنځلس زره حدیثونه لیکلي وه، بخاري رحمۃ اللہ علیہ خپل ټول حدیثونه د خپل حافظې څخه لوستل پیل کړل، حامد بن اسماعیل رحمۃ اللہ علیہ وایي پکار خو دا وه چي امام بخاري رحمۃ اللہ علیہ خپل یاد کړي حدیثونه زموږ د لیکل سوو حدیثونو سره سم کړي وای مگر دا وسوه چي موږ خپل لیکل سوي حدیثونه د هغه د حافظې او یاد د حدیثونو څخه صحیح کړل، او هغه پنځلس زره حدیثونه پرته د یو لفظ د فرق واورول سول، د حدیثونو اورولو څخه وروسته امام بخاري رحمۃ اللہ علیہ وفرمایل: ستاسو دا خیال وو چي زه خپل وخت ضائع کوم او هسي دومره هڅه کوم، احمد بن اسماعیل رحمۃ اللہ علیہ وایي چي ما ته د هغه ورځي څخه یقین وسو چي دا سړی ډیر هوښیار او بافضیلت دی دده برابرې

هيڅوک نسي کولای .

بخاري شريف چي د امام بخاري رحمۃ اللہ علیہ تر ټولو لويه کارنامه ده چي د کتاب الله (قرآن کریم) څخه وروسته تر ټولو زيات صحيح کتاب منل سوی دی ، ددې د تاليف وجه داسي بيانېږي چي يوه ورځ امام بخاري رحمۃ اللہ علیہ د خپل استاذ اسحاق بن راهويه رحمۃ اللہ علیہ په مجلس کي ناست وو ، د هغوی شاگردانو په خپل مينځ کي وويل که الله تعالی يو چاته د يو داسي کتاب د تصنيف توفيق ورکړی چي په هغه کي په لنډه طريقې سره احاديث يو ځای کړل سي او حديثونه د صحت په اعتبار د باور وړ او د اعلی درجې وي نو څومره ښه به وي ، ددې گټه به دا وي چي ټول صحيح ، معتبر او مستند حديثونه به يو ځای جمع سي بله دا چي د حديثو شاگرد به پرته د يو شک او شبهې څخه هغه تر لاسه کولای سي او عمل به په کولای سي او هغه ته به د يو حديث په باره کي د يو عالم يا محدث څخه د پوښتنې کولو ضرورت نه وي چي دغه حديث صحيح دی او که ضعيف .

مجلس خو پای ته ورسیدی ټول خلگ ولاړل مگر د بخاري رحمۃ اللہ علیہ په زړه کي دا خواهش پيدا سو او هغه ددغه مهمي او ستري کارنامې تکميل ته د رسولو اراده وکړل او د کتاب تصنيف يې پيل کړ .

هغه وخت د نوموړي سره د محفوظ احاديثو سرمايه تقريبا شپږ لکه په شمير کي وه نو د هغو څخه يې هغه حديثونه چي د صحت او سند په اعتبار د لوړي درجې وي نوموړي په خپل کتاب کي جمع کړل او کوم حديثونه چي د هغه په معيار صحت پوره نه وه هغه يې پرېښودل ، همداسي د ابن راهويه په مجلس کي د امام بخاري رحمۃ اللہ علیہ د ملگرو د مقدس خواهش تيجه د جامع بخاري په شکل کي په وجود کي راغلل .

د حضرت امام بخاري رحمۃ اللہ علیہ ددغه کتاب د تاليف په وخت کي دا عادت وو چي نوموړي به لومړی غسل کوی بيا به يې دوه رکعتہ نفل کول او د هغه څخه وروسته به يې يو حديث نقل کوی او همدارنگه په بخاري شريف کي داسي يو حديث نسته چي د هغه نقل کولو څخه مخکي امام بخاري رحمۃ اللہ علیہ غسل او دوه رکعتہ نفل نه وي کړي ، د شپاړلسو کالو په وخت کي نوموړي ددغه عظيم تصنيف څخه فارغ سو ، د نوموړي په ژوند کي تقريبا نيوي زرو خلکو بلا واسطه د نوموړي څخه د حديثو تر لاسه کولو شرف تر لاسه کړ .

په دغه وخت کي د بخارا حاکم خالد بن احمد زعلي وو ، هغه حضرت امام بخاري رحمۃ اللہ علیہ ته

پیغام ولیبری چي تاسو زما کور ته تشریف راوړئ چي زما ماشومانو ته خپل کتاب بخاري او نور تصنیفونه مثلاً کتاب التاریخ و غیره ووايست، امام بخاري رحمۃ اللہ علیہ ورته وفرمايل چي دا د حدیثو علم دی زه دا کار د حدیثو د عظمت خلاف گڼم چي ستاسو کور ته د حدیث بنودلو لپاره راسم که ستا دا شوق وي نو خپل زامن زما مجلس ته را ولیږه چي هغوی هم د نورو په ډول کښېنستو سره د حدیث درس تر لاسه کړي، (ځکه چي علم خلکو ته نه ځي خلک علم ته راځي)، د بخارا د حاکم لپاره د امام بخاري رحمۃ اللہ علیہ دغه جواب د غمچني د وار څخه کم نه وو. مگر بیا هم هغه دا پیغام ور ولیږی چي ښه دی زه دې ته هم تیار یم مگر دا خیال به ساتې چي کوم وخت زما ماشومان تاسو ته حاضر سي نو هغه وخت به بل څوک تاسو ته نه راځي بلکه پر دروازه به باقاعده پهره وي چي هغه نور خلک په دغه وخت کي درس راتلو څخه منعه کوي دا خبره زما لپاره بالکل د زغم وړ نه ده چي په کوم مجلس کي زما زامن وي په هغه مجلس کي دي عوام او نور کم حیثيته خلک هم راسي او د هغوی سره دي برابر کښيني، امام بخاري رحمۃ اللہ علیہ د حاکم د شرط منلو څخه انکار وکړ او وه یې فرمايل دا علم د پیغمبر اسلام صلی اللہ علیہ وسلم میراث دی په دې کي ټوله امت یو ډول گډون لري ددې په تر لاسه کولو کي هیچا ته پر بل چا باندې برتري تر لاسه نه ده، د بخارا حاکم د امام بخاري رحمۃ اللہ علیہ د دغه جواب اوریدو سره سخت په غصه سو او دا فیصله یې وکړه چي هر ډول وي ده ته سزا ورکول پکار دي.

د داسي علماؤو په هیڅ زمانه کي کمی نه ده راغلې چي د دولت او شهرت تر لاسه کولو لپاره خپل ضمیر د وخت د حکومت پر لاس خرڅ کړي او صرف د خپل ذاتي گټي او نفساني غرضونو له کبله نه یوازې دا چي د خپل علم تندۍ د حکومت په ذلیله درشل کي کښېږدي بلکه د مقصد او کامیابی لپاره د نورو حق علماؤو په لنگوټه غورځولو کي هم هیڅ دریغ نه کوي، همداسي د امام بخاري رحمۃ اللہ علیہ سره و سول، داسي علماء چي په ظاهره د امام صاحب رفیق او همدرد وه مگر د بخارا د سردار د دولت په طمع هر څه کولو ته تیار وه، سردار هغوی ته د خان سره ملگري کړل او د امام بخاري رحمۃ اللہ علیہ په علم او فضل کي یې طعن او تشنیع پیل کړل او د امام صاحب رحمۃ اللہ علیہ پر مسلک او اجتهاد یې تنقیدونه پیل کړل، په پای کي د هغه علماؤو په مرسته یو فهرست الزام یې تیار کړ چي د هغه په وجه امام بخاري رحمۃ اللہ علیہ د بخارا څخه جلا وطنه کړل سو.

امام بخاري رحمۃ اللہ علیہ چي کله د ښار څخه وتی نو یوازې دومره یې وفرمايل: ای الله! زه دا معامله تا ته سپارم، تر اوسه لایوه میاشت نه وه تیره سوې چي هغه حاکم خالد بن احمد د وخت

د خليفه د حکم سره معزول کړل سو نه يوازې دا بلکه د خليفه حکم و سو چي دى پر خره سپور کړي او په ټول ښار کي يې مشهور کړي نو د هغه همدا پای سو .

همدا سي يو بل عالم حريث بن ورقه چي د امام بخاري رحمته الله عليه پر خلاف په سازش کي د حاکم ملگری وو هغه هم په خرابي طريقې سره ذليل او خوار سو او يو بل عالم هم په دغه سازش کي شریک سو د هغه انجام هم دا سو چي د الله تعالی قهر د آفت او بلا په شکل کي هغه ونيوی او د هغه ټول ماشومان مړه سول .

امام بخاري رحمته الله عليه د بخارا څخه ووتی او د نیشاپور ښار ته ولاړی، د نوموړي خود داري او استغناء د نیشاپور حاکم هم ناراضه کړ ځکه نیشاپور هم پرېښودل سو او په آخر کي د سمرقند څخه د شپږ کوسه په فاصله په خرتنگ نامي کلي کي يې هستوگنه اختيار کړه او هم دلته د نوموړي د ژوند پيمانه هم ډکه سوه او د رمضان المبارک د آخري نيټې د اختر په شپه په (۲۵۶هـ) کال کي د (۶۲) کالو په عمر واصل بحق سو . ان الله وانا اليه راجعون .

د نوموړي د استاذانو شمير ډير دى په لويو او جليل القدر استاذانو کي په خاصه توگه اسحاق بن راهويه رحمته الله عليه ، علي بن مديني رحمته الله عليه ، احمد بن حنبل او يحيى بن معين رحمهم الله تعالى اجمعين نومونه په خاصه توگه د ذکر وړ دي .

خطيب ابوبکر بغدادی د خپل مسند حوالې سره د عبدالواحد طراوي دا قول نقل کړی دی چي ما نبي کریم ص په خوب کي وليد چي رسول الله ص د خپل صحابه کرامو د ډلي سره د يو چا په انتظار کي ولاړ دی ، ما سلام ادا کړ نو رسول الله ص جواب را کړ ، ما عرض و کړ اې د الله رسوله ! تاسو دلته د چا د انتظار لپاره ولاړ ياست ،؟ رسول الله ص وفرمايل : موږ د محمد بن اسماعيل انتظار کوو ، عبدالواحد وايي کله چي د امام بخاري رحمته الله عليه د وفات خپر را ورسیدی او ما چي غور و کړ نو معلومه سوه چي عين هغه وخت امام بخاري رحمته الله عليه وفات سوی وو کوم وخت چي ما نبي کریم ص په خوب کي د امام بخاري رحمته الله عليه په انتظار کي ليدلی وو .

شيخ عبدالحق دهلوي په خپل ترجمه کي د خوب ليکلو سره دا هم ليکلي دي چي کله امام بخاري رحمته الله عليه دفن کړل سو نو د هغه د قبر څخه د مشکو بوی راتلی او هغه خوشبوئي تر ډيره وخته پوري د قبر څخه راوتل .

ډيرو کسانو په خوب کي وليدي چي نبي کریم ص بخاري شريف خپل جانب ته منسوب کړی دی ، محمد بن احمد مروزي يوه ورځ د رکن او مقام ابراهيم په مينځ کي بیده وو ، په خوب

کي يې نبي کریم ﷺ وليدی چي فرمايي: اي ابو زيد! ته به د کتاب شافعي درس تر کومه پوري ورکوي؟ آخر زما د کتاب درس ولي نه ورکوي؟ هغه وپيږي او عرض يې وکړ: اي الله رسول! زه پر تاسو قربان سم ستاسو کتاب کوم دی چي د هغه درس کول پکار دي، رسول الله ﷺ و فرمايل جامع محمد بن اسماعيل، يعني بخاري شريف، د امام الحرمين خخه هم دا ډول خوب نقل سوی دی.

د امام بخاري رحمه الله ډير تصنيفات دي په هغو کي تر ټولو عظيم او جليل القدر تصنيف خو صحيح بخاري شريف دی چي په ټوله اسلامي نړۍ کي د شهرت مقام لري، دوهم کتاب التاريخ دی، دريم کتاب الادب دی، څلورم کتاب رفع يدین، او همداسي نور هم ډير کتابونه د امام بخاري رحمه الله تصنيف سوي دي چي د هغه د علم او فضل شاهکار دي.

حضرت امام مسلم رحمه الله

د نوموړي نوم مبارک مسلم بن حجاج دی او کنيت يې ابو الحسين دی، د قشيري قوم خخه دی، نيشاپور د نوموړي هيواد دی، په کال (۲۰۴هـ) يا (۲۰۶) کي زيږيدلی دی، جليل القدر محدث وو، او حديثو امام منل کيږي، ابو حاتم رازي ترمذي او ابوبکر بن حزمه د نوموړي په شاگردانو کي دي، ابو حاتم رازي امام مسلم رحمه الله د وفات خخه وروسته په خوب کي وليدی او د هغه خخه يې حالات وپوښتل، امام مسلم رحمه الله و فرمايل: الله تعالی په خپل فضل او کرم سره نازولی يم ما ته يې د جنت دروازې خلاصي کړي دي او د جنت وسعتونه زما لپاره وقف دي چيري چي غواړم هلته يم.

ابو علي زاغني د امام مسلم رحمه الله د وفات خخه وروسته يو معتبر او متقي سړي په خوب کي وليدی، پوښتنه يې ځيني وکړه چي ستا خلاصون د کوم شي په وجه وسو، هغه په خپل لاس کي يو څو ورقې ايښې وې د هغه په وړاندي کولو سره يې وښودل چي د دغه شي په وجه، او هغه د صحيح مسلم اجزاء وه.

په کتاب التاريخ کي ليکلي دي چي يوه ورځ د امام مسلم رحمه الله په مجلس کي د يو حديث ذکر وسو، خلکو د امام مسلم رحمه الله خخه د هغه حديث په اړه پوښتنه وکړه، امام مسلم رحمه الله ته هغه حديث ياد نه وو، ولاړ سو او سراي ته يې تشريف يووړ يوه ټوکرۍ خرماوي يې د ځان سره کښېښودلې او حديث يې لټوی، د ټوکرۍ خخه به يې يوه يوه خرما خوړل، په پای کي هغه حديث يې پيدا کړ مگر په دغه دوران کي د خرماوو ټوله ټوکرۍ يې ختمه کړه، د حديث په

لهٔولو کي دومره غرق سو چي دا خيال يې هم نه وو چي دومره خرماوي به څنگه هضم کوي په پای کي د نوموړي وفات هم دغه سبب سو نو په ۱۲ رجب ۲۶۱ هـ کي د يکشنبې په ورځ د دار فاني څخه رخصت سو او واصل بحق سو . انا لله وانا اليه راجعون .

د امام مسلم رحمته الله عليه تر ټولو لويه او عظيمه کارنامه جامع صحيح مسلم شريف دی چي د حديثو عظيم او د بخاري شريف په ډول تر ټولو صحيح کتاب دی ، ددې څخه پرته د نوموړي تصنيفات ډير زيات دي مثلاً مسند کبير ، جامع کبير ، کتاب العلل ، کتاب الاوهام محدثين ، کتاب تمیز ، کتاب من ليس له الاراء واحد ، کتاب لطبقات مخضرين ، کتب الاسماء والکنی ، کتاب الوحدان ، کتاب حديث عمرو بن شعيب ، کتاب مشائخ مالک ، کتاب مشائخ ثوري ، او داسي نور ډير کتابونه دي چي نوموړي تصنيف کړي دي .

حضرت امام مالک رحمته الله عليه

د نوموړي نوم مبارک مالک دی د نسب لړۍ يې داسي ده : مالک بن انس بن مالک بن ابو عامر بن عامر بن المحارث بن غيمان بن خثيل .. الخ .

د نوموړي ورنیکه ته د رسول الله ﷺ د صحبت شرف تر لاسه وو ، مگر محدث ذهبي په تجريد الصحابه کي د هغوی په اړه ويلي دي چي ما دا منقول نه دي ليدلي چي ابو عامر صحابي وو مگر دومره ثابته ده چي د هغه زېږېدنه د رسول الله ﷺ په زمانه کي سوې ده .

د ابو عامر زوی مالک تابعي دی ، د حضرت عثمان رضي الله عنه او نورو صحابه کرامو څخه د هغه منقول روايتونه راځي ، شيخ محمد ابراهيم بن خليل په شرح مختصر خليل کي د ابو عامر په اړه ليکلي دي چي د امام مالک رحمته الله عليه ورنیکه ابو عامر صحابي دی او د بدر څخه پرته په ټولو غزاگانو کي د نبي کریم ﷺ سره ملگری وو ، حضرت امام مالک رحمته الله عليه د اصبحي قوم څخه دی د نوموړي زېږېدنه په (۹۳ هـ) کال کي سوې ده ، ويل کيږي چي امام مالک رحمته الله عليه دوه يا درې کاله د حمل په حالت کي پاته سوې دی .

امام مالک رحمته الله عليه د حديثو د علم تر لاسه کولو ډير حرص او د سنت پيغمبر ﷺ پيروي د هغه د ژوند برخه وه ، په پيل کي چي د علم حديث د طلب شوق يې ډير زيات وو او په کور کي دومره وسعت نه وو چي باقاعده تعليم حاصل کړلای سي نو مالک رحمته الله عليه د کور کړۍ (زېورات) خرڅي کړې او په هغه روپو يې کتابونه رانيول ، وروسته د حضرت امام مالک رحمته الله عليه د شهرت ستوری چي عروج ته ورسيدی او د الله تعالی مخلوق خپل مرجع جوړ کړ نو د ژوند هر

راحت او اسانتيا د هغه قدمونه مچول پيل کړل. د نوموړي حافظه ډيره تيزه او قوي وه نوموړی په خپله فرمايي چي کوم شی يو وار ياد کړم نو بيا په ټول ژوند کي را څخه نه هيرېږي، امام مالک رحمۃ الله عليه د اووه لس کالو په عمر کي د حديثو درس ورکول پيل کړی دي. ويل کيږي چي د نوموړي د درس حديث په لومړنيو ورځو کي د مدينې يوه نيکه او باعزته بنځه وفات سوه، مړي ته غسل ورکول کېدی چي او د غسل په دوران کي د غسل ورکونکي لاس د مړي شرمگاه ته ورسیدی نو هغه بدبختي وويل چي دا بنځه زناکاره وه او په خپل ژوند کي يې حرام کارونه کول، څرنګه چي هغې دا وويل نو د هغې لاس د مړي د شرمگاه سره موبنتی پاته سو، غسل ورکونکې ډيره پريشانې سوه هغې چي هر څومره وغوښتل چي لاس ليري کړي مګر د هغې لاس نه ليري کيدی، دا يوه لويه او عجيبه پېښه وه، خلکو د وخت علماؤو ته رجوع وکړه او تدبير يې وغوښتی، مګر هيچا يو تدبير ونه ښودی، په پای کي خلک د امام مالک رحمۃ الله عليه په خدمت کي حاضر سول او پېښه يې ورته بيان کړل، د امام مالک رحمۃ الله عليه ذهانت سمدستي علاج تجويز کړ او وه يې فرمايل: غسل ورکونکي ښځي پريو نيکي او پاک لمني ښځي باندي زنا تهمت لګولی دی چي پر هغې عذاب الهي راغلی دی اوس ددې علاج دادی چي پر دې د تهمت حد جاري کړل سي.

کله چي دغه بنځه د تهمت په توګه اتيا دورې ووهل سوه نو د هغې لاس د هغه ځايه څخه ليري سو، د هغه وخت څخه خلک د امام مالک رحمۃ الله عليه د علم او فضل قائل سول او د کمال او فضل آوازه يې هر لوري ته خپره سوه.

امام مالک رحمۃ الله عليه په خپل لاس سره زر حديثونه ليکلي وه چي په ټولو محدثينو کي يوازي د هغه امتياز دی د کما آدب پر بناء نوموړي د مدينې په حرم کي هيڅکله استنجا نه کول، د قضاء حاجت لپاره به يې دباندې تشریف وړی البته دناروغۍ په حالت کي چي به کله ډير مجبور سو نو هم هلته به يې استنجا کول.

په حديث کي د نوموړي لويه کارنامه (مؤطا) زر کسانو د نوموړي څخه اوريدلې ده او په حديث کي د حضرت څخه سند اخيستی دی، د نوموړي د وفات څخه وروسته دغه کتاب ته په اسلامي نړۍ کي بې پايه مقبوليت تر لاسه سو او اهل علم ددې څخه فيضاب سول.

حضرت امام شافعي رحمۃ اللہ علیہ

د نوموړي نوم محمد او کنیت یې ابو عبدالله دی. د شافعي په نامه سره مشهور دی. د نسب لړۍ یې داسې ده: محمد بن ادريس بن عباس ابن عثمان بن شافع بن سائب بن عبید بن عبدیزید بن هاشم بن مطلب بن عبدمناف القریشي المطلبی. شافع ته مطلبی وایي ځکه چې دده د لور نیکه نوم مطلب وو چې د هاشم بن عبدمناف ورور وو یو هغه هاشم چې د مطلب زوی دی د هغه په اولاد کې حضرت امام شافعي دی او هغه هاشم چې د عبدمناف زوی او د مطلب ورور دی د نبی کریم ﷺ اعلیٰ نیکه دی، همداسې د نبی کریم ﷺ او حضرت امام شافعي رحمۃ اللہ علیہ د نسب لړۍ پر عبدمناف باندې یو ځای کیږي.

شافع چې د امام شافعي اعلیٰ جد (ورنېکه) دی د رسول الله ﷺ په زمانه کې وو او د هغه پلار سائب هم د نبی کریم ﷺ په زمانه کې وو بلکه په بدر کې د حق او باطل په مینځ کې د جگړې بازار گرم سو نو د قریشو (کفارو) د لوري د بني هاشم بیرغ پورته کونکی سائب وو، د بدر په جگړه کې کله چې کفارو ماته وخوړل او بې شمیره خلک بندیان سول نو په هغه بندیانو کې سائب هم وو، او هغه بیا وروسته په فدیو ورکولو سره خلاص سو او د اسلام په دولت سره شتمن سو.

د حضرت امام شافعي رحمۃ اللہ علیہ زیږېدنه په کال (۱۵۰هـ) کې د غزه په ځای کې وسول. د ځینو په نزد د نوموړي زیږېدنه په عسقلان نامي ځای کې سوې ده، همداسې ځیني خلک په منی کې د نوموړي د زیږېدنې قائل دي بیا مکې ته بوتلل سو هلته یې روزنه وسول او ددغه ځای په مقدس چاپیریال کې د نوموړي روزنه وسوه، د اوو کالو په عمر کې نوموړي پوره قرآن کریم یاد کړ، او د لسو کالو په عمر کې مؤطا امام مالک یې یاد کړل، د فقهي تعلیم نوموړي د مسلم بن خالد څخه تر لاسه کړ چې په هغه زمانه کې مفتي وو، د پنځلس کالو په عمر کې نوموړي ته د مشاهیر علماؤ او د مشائخو څخه د فتوا ورکولو اجازه تر لاسه سوې وه، وروسته د علم د تر لاسه کولو په شوق کې یې د مدینې منورې سفر غوره کړ او هلته د امام مالک رحمۃ اللہ علیہ په خدمت کې په علم تر لاسه کولو کې بوخت سو.

حضرت امام شافعي رحمۃ اللہ علیہ فرمائي چې د عمر له لومړني دور کې ما ته د شعر او شاعري ډیر شوق وو او ډیر زیات شعرونه مي په ذهن کې یاد سوي وه چې هغه به مي هر وخت لوستل، په هغه زمانه کې یو موږځ زه د کعبې معظمې په سایه کې یوازي ناست وم ناڅاپه د شا څخه یو آواز راغلی، امام صاحب فرمائي ما په ډیر غوره سره واوریدل چې یو څوک وایي (یا محمد علیک

بالثقة ودع الشعر) یعنی ای محمد! هغه شی غوره کړه چې ریښتونی او مستحکم دی شعراو شاعري پرېږده .

همداسي امام صاحب فرمائي چې د بالغ کېدو څخه مخکي ما یوه ورځ په خوب کي ولیدل چې نبي کریم ﷺ ما ته آواز کوي ، ما وویل لبيک یا رسول الله ، رسول الله ﷺ پوښتنه وکړه چې ته د کومې قبیلې څخه یې ؟ ما عرض وکړه چې د الله رسول ! ستاسو د قبیلې څخه یم . رسول الله ﷺ ارشاد وفرمایه چې ما ته نژدې راسه او خپله خوله خلاصه کړه ، زه سمدستي رسول الله ﷺ ته ورغلم او خپل خوله مې خلاصه کړه رسول الله ﷺ د خپل خولې مبارکي لاري زما په خوله کي واچولې او وه یې فرمایله څه الله تعالی دي په برکت او سعادت سره ونازوه ، امام شافعي رحمه الله ددغه مبارک خوب اثر بیانولو سره فرمائي چې ددې څخه وروسته زما څخه د حدیثو په علم او په عربي ادب کي هېڅکله غلطې ونه سوه .

امام شافعي رحمه الله فرمائي کله چې زه د امام مالک رحمه الله په خدمت کي حاضر سوم نو امام صاحب زما سره د خبرو اترو او پیژندنې وروسته پوښتنه وکړه چې ستا نوم څه شي دی ؟ ما عرض وکړه زما نوم محمد دی ، ددې څخه وروسته امام مالک رحمه الله ارشاد وفرمایه ای محمد ! تقوا اختیار کړه ، د الله ﷻ څخه بیره کوه او د گناهونو څخه ځان ساته ځکه چې الله تعالی به په امت محمدیه کي تا د لوی شان او شوکت خاوند جوړ کړي ، په هر حال زه د امام مالک رحمه الله په خدمت کي تر ډیره وخته پوري د علم په ترلاسه کولو کي بوخت وم د علم ترلاسه کولو د فراغت څخه وروسته چې کله ستنېدم او د امام مالک رحمه الله څخه مې د ستنېدو اجازه وغوښتل نو امام صاحب د رخصت په وخت کي ما ته نصیحت وفرمایه چې : ای زلمیه ! الله تعالی ستا په زړه کي نور اچولی دی نو پر تا باندي واجب ده چې ددغه نور ساتنه وکړې داسي نه وي چې د گناه تیاره دغه نور پټه کړي او ولاړ سي .

د امام مالک رحمه الله څخه د رخصتېدو سره نوموړي بغداد ته ورسیدی هلته یې د عالمانو څخه د حدیث او فقهې نور تعلیم ترلاسه کړ ، د هغه ځای څخه مکې ته راغلی او د مکې څخه بیا دوهم واری یې بغداد ته تشریف یووړ ، څه وخت وروسته مصر ته ولاړی او هم هلته په درس او تدریس کي بوخت سو ، نوموړي هم هلته د خپل تصنیفو لړۍ پیل کړه ، نوموړي پر اصول دین باندي څورلس کتابونه تصنیف کړل او د فروغ دین په بحث کي یې تقریبا د سلو څخه زیات کتابونه ولیکل ، د احمد بن حنبل رحمه الله څخه روایت دی چې هغه به ویل ما په حدیثو کي د

ناسخ او منسوخ، عام او خاص، مفصل او مجمل علم نه درلودی هر کله چي ما د امام شافعي رحمۃ اللہ علیہ صحبت اختیار کړ نو ما ته د دغه شيانو علم وسو .

د حضرت امام اعظم رحمۃ اللہ علیہ شاگرد حضرت امام محمد رحمۃ اللہ علیہ فرمائي چي امام شافعي رحمۃ اللہ علیہ زما څخه د حضرت امام اعظم رحمۃ اللہ علیہ تصنيف (کتاب اوسط) عاريتا واخيستی او ټول کتاب يې په يوه شپه او ورځ کي ياد کړ .

د حضرت امام شافعي رحمۃ اللہ علیہ وفات د رجب په مياشت کي په (۲۰۴هـ) کال کي د جمعې په ورځ په مصر کي وسو او په هغه ورځ دفن کړل سو د نوموړي په (۱۱۴) تصنيفو کي (کتاب الامم) خاص ارزښت لري .

د نوموړي په جليل القدر استاذانو کي حضرت امام مالک رحمۃ اللہ علیہ او ابوسفیان بن عيينه رحمۃ اللہ علیہ وغيره زيات مشهور دي ، د دوی څخه پرته نور استاذان ئې هم سته چي د هغوی څخه نوموړي د حديثو علم تر لاسه کړی دی .

د نوموړي په شاگردانو کي احمد بن حنبل رحمۃ اللہ علیہ او سفیان ثوري رحمۃ اللہ علیہ او مزني وغيره د يادوني وړ دي ، د دوی څخه پرته نورو ډيرو شاگردانو د نوموړي څخه علم تر لاسه کړی دی .

حضرت امام احمد بن حنبل رحمۃ اللہ علیہ

د نوموړي نوم احمد او کنيت يې ابو عبدالله دی . د نسب لړۍ يې داسي ده : احمد بن محمد بن حنبل بن حلال بن اسد بن ادریس بن عبدالله ابن حبان بن اسد بن ربيعه بن نزار بن سعد بن عدنان ... الخ .

د نوموړي د علم او فضل په باره کي ددې څخه لږ اندازه کيدلای سي چي په خپل وخت کي د فقه او حديثو امام او مقتدا منل کيدی ، ډير عابد ، زاهد ، متقي او پرهيزگار وو ، د نوموړي په عبادت کي خشوع او خضوع ډيره زياته وه ، د نوموړي روزنه په بغداد کي وسوه او هلته يې د علم د تر لاسه کولو او د حديثو د علم مراحل قطع کړل . ددې څخه وروسته د حديث سماعت او د هغه د تر لاسه کولو په غرض کوفه ، بصره ، مکه ، مدينه ، يمن ، شام او د نورو اوږدو جزيرو سفر يې غوره کړ او د هر ځای د مشهورو علماؤ و څخه يې د احاديثو سند تر لاسه کړ .

د نوموړي په استاذانو کي يزيد بن هارون ، يحيى بن سعيد قطان ، سفیان بن عيينه او امام شافعي دي ، د نوموړي خاص شاگردان امام بخاري ، مسلم بن حجاج قشيري ، ابوزراع او ابو داؤد سجستاني دي ، دغه حضراتو د امام صاحب څخه حديثونه نقل کړي دي .

د حضرت اسحاق بن راهويه رحمۃ اللہ علیہ د نوموړي په اړه رایه وه چې امام احمد بن حنبل رحمۃ اللہ علیہ د الله او بندگانو په مینځ کي حجت یعنی دلیل دی .

د امام شافعي رحمۃ اللہ علیہ شاهدي ده چې ما په بغداد کي په پرهیزگاري، تقوا او علم کي د احمد بن حنبل رحمۃ اللہ علیہ څخه زیات بل څوک نه دی لیدلی .

احمد بن سعید دارمي به فرمايل چې ما د پیغمبر ﷺ حدیثونه زیات یاد لرونکی د امام احمد بن حنبل رحمۃ اللہ علیہ څخه پرته بل سړی نه دی لیدلی .

د حضرت ابو داؤد سجستاني رحمۃ اللہ علیہ څخه روایت دی چې هغه به فرمايل : د امام احمد بن حنبل رحمۃ اللہ علیہ په مجلس کي ناسته د آخرت صحبت اختیارولو مترادف ده ځکه چې د هغه په مجلس کي پرته د امور دین د ذکر او خبرو څخه بل څه نه وي .

ویل کیږي چې امام احمد بن حنبل رحمۃ اللہ علیہ کمال فقر غوره کړ او تر اویا کالو پوري یې په استغناء او توکل سره ژوند تیروی، سره د خپل شان او عظمت هیڅکله یې د عیش او آرام آرزو ونه کړل او نه یې هیڅکله د یو چا څخه یو څه قبول کړل .

محمد بن موسی نقل کوي چې اهل مصر د حسن بن عبدالعزیز لپاره یو لک اشرفی د میراث په توګه پریو څو حیواناتو اچولو سره بغداد ته ولیږلې، حسن بن عبدالعزیز د هغه څخه یو څو کڅوڼي د زرزر اشرفیو د امام احمد بن حنبل په خدمت کي ولیږلې او عرض یې وکړ چې دغه مال ما ته په حلاله طریقې سره په میراث کي راغلی دی، ددې څخه یو څه برخه تاسو هم قبوله کړئ او د خپل کورنۍ اړتیاوي په پوره کړئ، امام احمد بن حنبل رحمۃ اللہ علیہ انکار وکړه او یوه اشرفی یې هم ځیني قبوله نه کړه او وه یې فرمايل : ما ته ددې قطعاً اجازه نسته . همداسي نوري ډیري پېښي نقل سوي دي چې د هغه څخه د نوموړي د صبر، توکل، استغناء، تقوا او پرهیزګارۍ اندازه لګیدلای سي .

د نوموړي زیږېدنه په کال (۱۶۴هـ) په بغداد کي وسول، او په کال (۲۴۱هـ) د جمعي په ورځ په بغداد کي وفات سو او په هغه ورځ د مازدیګر څخه وروسته خاورو ته وسپارل سو .
د نوموړي په تصنیفونو کي مشهور کتاب (مسند) دی چې د محدثینو په نزد یو ډیر ارزښتناک تصنیف دی چې په هغه کي نوموړي تر دیرش زره زیات حدیثونه نقل کړي دي .

حضرت امام ترمذي رحمۃ اللہ علیہ

د نوموړي کښت ابو عیسی او نوم یې محمد بن عیسی بن سورة بن موسی بن ضحاک ترمذي دی، د ترمذ ښار د نسبت په وجه د ترمذي په نامه سره مشهور دی، امام ترمذي رحمۃ اللہ علیہ یو ډیر لوی محدث دی، د نوموړي د جلالت علم او رفعت شان اندازه د حدیثو مشهور او مستند کتاب ترمذي شریف څخه لگول کیدلای سي چي د نوموړي تصنیف دی، ترمذي شریف د محدثینو په نزد د حدیثو یو ارزښتناکه او باعظمته کتاب دی او د لاندینو ځانګړتیا په وجه د صحاح سته پر نورو کتابونو باندې فوقیت لري.

۱. لومړی خو دا چي نوموړي د حدیثونو په نقل کولو سره د هغه د روایت کونکو نوم ضرور لیکي چي د هغوی څخه هغه حدیثونه هغه ته تر لاسه سوي دي چي د حدیث حیثیت د مشهور، متواتر او احاد په اعتبار روښانه سي.
۲. دوهم دا چي د حدیث نقل کولو سره د هغه څخه په اخیستل سوي مسئله کي د علماؤ اختلاف

او د هغوی مذهبونه هم نقل کوي.

۳. دریم دا چي پر هره موقع باندې د روایت کونکي احوال هم لیکلي چي دغه راوي ضعیف دی او دغه قوی دی، همداسي د حدیث حال هم بیانوي چي دغه حدیث صحیح دی یا حسن دی یا غریب او یا منکر دی، د روایت حدیث په لړۍ کي د امام موصوف او نبي کریم ﷺ په مینځ کي چي کومي واسطې دي هغه کم تر کمه درې دي او زیاتي لس دي، یو حدیث داسي دی چي په هغه کي یوازي درې واسطې وي د کوم حدیث د روایت کولو په وخت کي چي تر نبي کریم ﷺ پوري په مینځ کي درې واسطې وي هغه حدیث ته ثلاثي وايي.
- کومو محدثینو چي د نوموړي حدیثونه روایت کړي دي په هغوی کي قتیبه بن سعید، محمود بن غیلان، محمد بن بشار، احمد بن منیع او محمد بن مثنی په خاصه توګه د یادوني وړ دي، د دوی څخه پرته نور علماء او محدثین هم دي چي د هغوی څخه نوموړي حدیثونه نقل کړي دي.

د نوموړي د شاګردانو شمیر زیات دی چي په هغوی کي محمد بن احمد او حثیم بن کلیب په خاصه توګه مشهور دي، نوموړي د خپل جامع ترمذي شریف د تصنیف فرمایلو سره د حجاز، عراق او خراسان علماؤ په خدمت کي ولېږي او هلته د وقعت، احترام او خوښۍ په نظر سره

ورته وکتل سول . د نوموړي يو تصنيف شمائل نبوي هم دی چي په هغه کي د نبي کریم ﷺ سیرت مقدس او حلیه مبارکي بیان سوی دی د نوموړي زیږېدنه په کال (۲۰۹هـ) کي وسوده او په کال (۲۷۹هـ) کي وفات سو .

حضرت امام ابوداؤد سجستاني رحمۃ اللہ علیہ

د نوموړي کنیت ابوداؤد او نوم مبارک یې سلیمان بن اشعث بن اسحاق بن بشیر دی . نوموړي د سجستان د سیمي اوسیدونکی دی ځکه د هغه په لور یې نسبت کیږي . نوموړي د علم او حدیثو د ترلاسه کولو په شوق کي د هیواد څخه په وتلو سره د ډیرو هیوادونو سفر وکړ ، عراق ، خراسان ، شام ، مصر او د حجاز د علماؤو او محدثینو په خدمت کي حاضر سو ، د هغوی څخه یې د روایت اجازه واخیستل ، نوموړي د ډیرو جلیل القدر علماؤو او محدثینو څخه حدیثونه روایت کړي دي لکه مسلم بن ابراهیم سلیمان بن حرب یحیی بن معین او امام احمد بن حنبل ، د نوموړي څخه په روایت کونکو حضراتو کي ابو عبد الرحمن نسائي او د احمد بن محمد نوم په خاصه توګه یادېږي .

د امام ابوداؤد اصلي وطن بصره ده ، وروسته یې بغداد ته تشریف یووړ او هلته یې خپل عظیم کتاب (سنن ابوداؤد) تصنف کړ ، د هغه ځای خلګو چي سنن ابوداؤد امام احمد بن حنبل رحمۃ اللہ علیہ ته واوروئ نو هغه زیات خوښ کړ ، خپله امام ابوداؤد رحمۃ اللہ علیہ فرمائي چي د پیغمبر ﷺ پنځه لکه حدیثونه ما د علماؤو او محدثینو څخه نقل کړي دي په هغو کي یې یو زر شپږ سوه (۱۶۰۰) سوه حدیثونه د خپل صحت د اعتبار په وجه په خپل کتاب کي جمع کړل ، او په هغه کي هم څلور حدیثونه داسي دي چي د ټولو حدیثونو برابر دي يعني د دین او شریعت ټولي خبري او حکمتونه په مجمله توګه په دغه څلورو حدیثونو کي راغلي دي :

۱. انما الاعمال بالنیات .

۲. من حسن اسلام المرء ترکه ما لا یغنیه .

۳. لا یكون المؤمن مؤمنا حتى رضي لآخيه ما يرضى لنفسه .

۴. ان الحلال بين وان الحرام بين وبينهما مشتبهات .

د ابوبکر خلال رحمۃ اللہ علیہ شاهدي د نوموړي په اړه دا وه چي امام ابوداؤد رحمۃ اللہ علیہ په خپل زمانه کي پيشوا وو او ډیر منصف مزاج او پرهیزګار وو ، او د حدیثو په فن کي ډیر زیات بصیرت او کمال مهارت درلودی او د حدیثو په فن کي د دغه کتاب ډیر جلیل القدر مرتبه لري تردې چي د

بخاري او مسلم څخه وروسته داسي هيڅ يو کتاب نه دی ليکل سوی .
 د امام ابو داؤد رحمۃ اللہ علیہ زيربښنه په کال (۲۰۲هـ) کي سوې ده او په ۱۶ شوال ۲۷۵هـ کال کي وفات
 سوې دی .

حضرت امام نسائي رحمۃ اللہ علیہ

د نوموړي کنيت ابو عبدالرحمن او نوم يې احمد بن شعيب بن علي بن بحرين سنان دی ،
 نوموړی د خراسان د يو ښار نساء اوسيدونکی وو ځکه په نسائي نامه سره مشهور دی . د
 نوموړي زيربښنه په کال (۲۱۴هـ) او يا (۲۱۵هـ) کي سوې ده . ده هم د علم د ترلاسه کولو لپاره د
 ډيرو هيوادونو سفر وکړ او د خپل وخت د مشهورو او جليل القدر علماء کرامو او محدثينو په
 خدمت کي په حاضرېدو سره د علم حديث په دولت شتمن سو ، په دې اړه دوې خراسان ، حجاز ،
 جزيره شام او مصر ته ولاړل او د هغه ځای د علماؤو څخه يې علم ترلاسه کړ .

تر ټولو مخکي کله چي نوموړی د حديثو د علم لپاره د قتيبه بن سعيد په خدمت کي حاضر
 سو نو هغه وخت دده عمر پنځلس کاله وو ، د قتيبه بن سعيد سره تر يو کال او دوو مياشتو پاته
 کېدو سره يې د هغوئ څخه فيض تر لاس کړ ، امام نسائي شافعي المذهب وو لکه څرنگه چي
 دده د تصنيف مناسک الحج څخه معلومېږي .

نوموړي به هميشه صوم داؤدي نيول (يعني يوه ورځ روژه نيول او بله ورځ خوړل) . د روزو
 نيولو سربيره بيا هم نوموړی د ډير قوت خاوند وو ، څلور ښځي دده په نکاح کي وې او د هري
 بي بي سره به يوه شپه پاته کېدی د هغوئ څخه پرته مينځي يې هم درلودې .

کله چي امام نسائي رحمۃ اللہ علیہ د خپل تصنيف سنن کبری څخه فارغ سو نو يوه ورځ دده څخه
 يو امير پوښتنه وکړه چي تاسو دغه کتاب ليکلی دی او په دې کي ټول حديثونه صحيح دي ،
 نوموړي جواب ورکړ : نه ، بلکه ځيني صحيح دي او ځيني حسن ، هغه امير غوښتنه ورڅخه
 وکړه چي په دغه ټولو حديثونو کي چي کوم حديثونه په اعلى درجې صحيح دي تاسو هغه زما
 لپاره بيل نقل کړئ ، نو نوموړي په دې اړه سنن مجتبى تصنيف کړ .

نوموړی په ډير مظلومانه او دردمنه طريقه سره وفات سو ، ويل کيږي چي د ده په زمانه
 کي د بني اميه پاچاهي وه کوم چي د حضرت علي عليه السلام خلاف وه ، نوموړي يو کتاب تصنيف کړ
 چي په هغه کي د حضرت علي عليه السلام اوصاف ، مناقب او د هغه مبارک احوال بيان سوي وه ، د کتاب
 د تصنيف د فراغت څخه وروسته دوې د جمعې په ورځ په جامع دمشق کي د خلکو په وړاندي

د دغه ڪتاب لوستلو اراده وکړه چي په دې سره د عامو خلکو فکر او ذهن اصلاح سي، او د حضرت علي عليه السلام په اړه چي کوم غلط او گمراه کونکي خيالونه د خلکو په ذهن کي د سلطنت بني اميه په وجه پيدا سوي وه هغه ليري کړل سي.

يوه ورځ په مسجد کي د خلکو په وړاندي نوموړي هغه ڪتاب لوستل پيل کړل. لږ ڪتاب يې ويلی وو چي د خلکو څخه يو سړی را ولاړ سو او پوښتنه يې وکړه چي تاسو خو د حضرت علي عليه السلام او صاف او مناقب په دغه ڪتاب کي وليکل مگر د راته ووايه چي د حضرت معاويه عليه السلام مناقب دي هم ليکلي دي که يا؟

امام نسائي رحمته الله عليه ورته وويل چي زه د امام معاويه عليه السلام عظمت او فضيلت هم تسليموم او د هغوی د نجات څخه انکار نه مگر د هغه مناقب د حضرت علي عليه السلام په مقابله کي دومره اهميت نه لري چي زه هغه وليکم، ځيني حضراتو د امام نسائي رحمته الله عليه جواب داسي هم نقل کړی دی چي نوموړي وفرمايل: د حضرت معاويه عليه السلام مناقب او فضائل زما په نزد صحيح نه دي، د امام نسائي رحمته الله عليه په دغه جواب سره ټول خلک په غصه سول پر امام صاحب يې حمله وکړه او دومره يې ووهی چي د ولاړېدو توان پکښي پاته نه سو او بيا دده خادمانو په پورته کولو سره تر ځايه پوري بوتلی، خپل ځای ته په را رسېدو سره ده وويل چي ما مکې معظمې ته ورسوی چي زما مرگ په هغه مبارک ځای او يا د هغه په لاره کي راسي، نوموړی مکې مکرّمې ته ورسول سو او هلته په ۱۲ صفر ۲۳۰ هـ کال کي د دوشنبې په ورځ د شهادت په مرتبه سره وفات سو او د صفا او مرويه په مينځ کي خاورو ته وسپارل سو. رحمته الله عليه

حضرت امام ابن ماجه رحمته الله عليه

د نوموړي کښت ابو عبدالله او نوم يې محمد بن يزيد بن ماجه دی، د قزوین اوسيدونکی دی چي د عراق او فارس په مينځ کي يو ښار دی. او د ريبيعي قبيلې څخه وو کومه ريبيعه چي د بالولا په طرف منسوب کيږي، د حديثو د فن مقتدا او امام منل کيږي او د حديثو حافظ ورته ويل کيږي، د امام مالک رحمته الله عليه د شاگردانو څخه يې د حديثو علم تر لاسه کړ او په دې اړه يې د ډيرو هيوادونو سفر وکړ.

د نوموړي د قدر وړ تصنيف (ابن ماجه) چي د نصاب حديث يو مهم ڪتاب منل کيږي، ابن ماجه شريف هم ځيني محدثينو او علماؤو د صحاح سته څخه شميرلې دي په دغه ڪتاب کي د نوموړي څخه ثلاثي حديث هم په ډير شمير کي منقول دي، په ابن ماجه کي يو حديث منکر

بلڪه موضوع نقل سوي دی ڇڪه نو ڇيني حضرات يي په صحاح سته کي نه شميري .
د نوموړي د وطن قزوين د فضيلت په اړه خلکو ډير زيات حديثونه نقل کړي دي مگر د
محققينو محدثينو په نزد هغه ټول موضوع دي .

د نوموړي زېږېدنه په کال (۲۰۹ هـ) کي سوې ده او په ۲۷ رمضان المبارک په کال (۲۷۳ هـ)
کي د دوشنبې په ورځ وفات سوي دی . والله تعالى اعلم .

حضرت امام دارمي رحمته الله عليه

د نوموړي کنيت ابو محمد او نوم مبارک يي عبدالله بن عبدالرحمن بن فضل سمرقندي
الدارمي دی ، د سمرقندي نسبت د سمرقند ښار په لور دی چيري چي د نوموړي اوسيدل وه او د
دارمي قبيلې سره يي نسبت درلودی .

نوموړی يو جليل القدر محدث او عالم وو ، د تقوا ، تقدس او زهد و قناعت په صفتونو
سره مزین وو ، د ده تصنيف هم د احاديثو په کتابو بو کي يو لوړ مقام لري .
د نوموړي په استاذانو کي ابن ماجه ، حبان بن هلال ، نضر بن شمويل او حيات بن شريع دي .
د نوموړي د شاگردانو شمير زيات دی چي په هغو کي امام مسلم ، امام ترمذي جليل القدر
محدثين هم دي . د نوموړي زېږېدنه په کال (۱۸۱ هـ) کي سوې ده او وفات يي په کال (۲۵۵ هـ)
کي سوي دی .

د اسحاق بن احمد بن خليفه څخه روايت دی چي زه حضرت امام بخاري رحمته الله عليه په مجلس
کي ناست وم چي د حضرت عبدالله بن عبدالرحمن الدارمي رحمته الله عليه د وفات خبر راوړسیدی نو
امام بخاري رحمته الله عليه د غم څخه سرکښته کړ او انالله وانا اليه راجعون يي وويل ، پر امام بخاري
رحمته الله عليه باندي دومره اثر وسو چي د هغه د سترگو څخه اوبښکي وبهېدلې .

حضرت امام دار قطني رحمته الله عليه

د نوموړي کنيت ابوالحسن او نوم يي علي بن عمر دار قطني دی ، په علم حديث کي جليل
القدر شخصيت او صاحب د فضل او کمال شميرل کېدی . په ځانگړتيا سره د حديث علت او د
راويانو د احوال معرفت کي يې مثال وه ، د نوموړي مشهور تصنيف (دار قطني) دی چي د
حديثو په فن کي يو معتبر او مستند کتاب منل کيږي ، د نوموړي ځانگړتيا داده چي په خپل
تصنيف کي يو حديث په څو څو سندونو سره بيانوي .

دوئ هم د علم تر لاسه کولو په لړۍ کي يي ډيري ډيري هيوادونو سفر غوره کړ ، کوفه ،

بصره، شام، واسط، مصر او د اسلامي نړۍ نورو ښارونو ته یې هم تشریف وړی دی او د هغه ځایونو د مشهورو علماء کرامو څخه یې احادیث تر لاسه کړي دي. دارقطني د بغداد د یو سیمي نوم دی چي نوموړی د هغه اوسیدونکی وو ځکه نو په دارقطني سره مشهور دی. په عربي ژبه کي قطني پمبه ته وایي، دغه سیمه د پمبوو منډۍ وه ځکه نو په دارقطني سره بلل کيږي.

د نوموړي په شاگردانو کي ابونعیم، ابوبکر برقاني، جوهری، قاضي ابواللطیف طبري، حاکم ابو عبد الله نیشاپوري او داسي نور مشهور عالمان دي. د نوموړي زیږېدنه په بغداد کي په کال (۳۰۵هـ) یا (۳۰۶هـ) کي سوې ده او ځيني حضراتو د وفات نېټه ۸ ذی قعده د پنجشنبې ورځ ښوولې ده. والله تعالی اعلم.

حضرت امام احمد بن حسين بیهقي رحمۃ اللہ علیہ

د نوموړي کنیت ابوبکر او نوم یې احمد بن حسین بیهقي دی، نوموړی د علماء او محدثینو په نزد د یو امام او پیشوا حیثیت لري د دوی علمي مرتبه او فضل و کمال د علم د خاوندانو په نظر منل سوی دی.

د نوموړي د تصنیفو شمیر زرگونو ته رسیږي، د ځینو روایاتو څخه معلومیږي چي نوموړي اووه زره (۷۰۰۰) رسالې د شریعت پر مختلفو اړخونو باندې لیکلي دي چي د هغو څخه د نوموړي علمي وسعت، تبحر فن او د فضل او کمال اندازه کیږي، د نوموړي په مشهورو تصنیفو کي خاص کتابونه دادي: کتاب مبسوط، کتاب السنن، کتاب دلائل النبوة، کتاب معرفت علوم حدیث، کتاب بعث والنشور، کتاب آداب، کتاب فضائل صحابه، کتاب فضائل اوقات، کتاب شعب الایمان، کتاب اخلاقیات او داسي نور.

د نوموړي زیږېدنه د شعبان په میاشت په کال (۳۸۴هـ) کي سوې ده او وفات یې په کال (۴۵۶هـ) په نیشاپور کي سوې دی.

حضرت امام رزین معاویه رحمۃ اللہ علیہ

د نوموړي کنیت ابوالحسین او نوم یې رزین بن معاویه العبدي دی، د قریشو مشهوره قبيله عبدالدار وه، رزین د همدغه قبیلې څخه وو ځکه ددې په لور د نسبت په وجه عبدي بلل کیږي. نوموړی یو جلیل القدر محدث او صاحب د فضل او کمال وو، نوموړی په کال (۵۳۰هـ) کي وفات سوې دی.

حضرت امام نووي رحمۃ اللہ علیہ

د نوموړي کښت ابوزکریا او نوم یې یحیی بن اشرف حزامي دی، لقب یې محي الدین دی. حزام د نوموړي د نیکونو څخه د یوه نوم وو په دې نسبت سره د دوی کورنۍ سره نوموړی اوسیدی نو په دې نسبت سره ورته نووي ویل کیږي. نوموړی په خپل هیواد (نوو) کې د محرم په لومړۍ لسيزه په کال (۶۲۱ هـ) کې پیدا سو او په ۱۴ رجب ۶۷۷ هـ کې د چارشنبې په ورځ وفات سو.

حضرت امام ابن جوزي رحمۃ اللہ علیہ

د نوموړي کښت ابو الفرح او نوم یې عبدالرحمن بن علي بغدادی حنبلي صدیقي دی. او په ابن جوزي نامه سره مشهور دی چې یو مقام د فرضۃ الجوز طرف ته منسوب دی. نوموړی یو جلیل القدر عالم، صاحب د فضل او کمال، فقیه او باکماله محدث وو. د نوموړي پر فضل، کمال او وسعت علم باندي د علماؤو اتفاق دی، نوموړی د حدیثو، تفسیر، فقه، سیرت، اخبار او مواعظ کې د بې شمیره کتابونو مصنف دی، او په دغه ټولو علمونو کې د خپل وخت امام منل سوی دی، د اهل علم په نزد د نوموړي فصاحت او بلاغت منل سوی دی. نوموړی پر موضوعات حدیث باندي یو کتاب لیکلی دی چې په هغه کې یې موضوع احادیث را جمع کړي دي، همداسي د نوموړي یو تصنیف (تلبیس ابلیس) دی چې په هغه کې پر بدعت او د سنت خلاف اعمالو باندي بحث سوی دی او د هغو رد کړل سوی دی، په دغه کتاب کې د اقوام شیطاني په زړه پوري بیان هم دی او د صوفیاء، منکرینو، مبتدعینو او ضالینو رد کړل سوی دی.

امام ابن جوزي رحمۃ اللہ علیہ ډیر ذکي او ذهین وو، د ذهانت او ذکاوت څخه یې د سیرت او تاریخ کتابونه ډک دي، د نوموړي د ذهانت یوه واقعده سیرت په کتابونو کې منقول ده چې یوه ورځ د یو سني او شيعه په مینځ کې جگړه سوه، د سني دعوه وه چې حضرت ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ زیات افضل دی او شيعه د حضرت علي رضی اللہ عنہ تفضیل ثابتوی، دغه معاملې د مباحثې او اختلاف څخه د دښمنۍ شکل غوره کړ، په پای کې دواړه دې ته تیار سول چې ابن جوزي خپل حکم (فیصله کونکی) جوړ کړي، هغه چې څه فیصله وکړي نو هغه به منل کیږي، یوه ورځ چې ابن جوزي رحمۃ اللہ علیہ پر منبر باندي وعظ او نصیحت فرمایه، په مینځ کې د دواړو څخه یو سړی ولاړ سو او د ابن جوزي رحمۃ اللہ علیہ څخه یې پوښتنه وکړه چې (من افضل الصحابة؟) یعنې په صحابه

کرامو کي څوک زيات د فضيلت خاوند دی ؟

د ابن جوزي رحمۃ اللہ علیہ معامله شناس ذهن د سوال په نزاکت پوه سو ، هغه وخت حکومت د شيعه گانو وو ، ابن جوزي په داسي انداز سره جواب ورکړ چي نه د سني خلاف وو چي د حق مخالفت لازم سي او نه شيعه دا وگڼي چي جواب زما خلاف دی او د هغه په نتيجه کي ضرر رسول يا د فتنې او فساد نوبت راسي ، ابن جوزي رحمۃ اللہ علیہ په ډير حکميانه او مدبرانه جواب کي وفرمايل چي :

(افضل صحابه رسول الله الذي بنته في بيته) ، يعني د رسول الله ﷺ په صحابه کرامو کي زيات فضيلت والا هغه څوک دی چي د هغه لور د هغه په کور کي وه .

امام جوزي رحمۃ اللہ علیہ يوازي په دغه الفاظو ويلو سره سمدستي ولاړی چي ددې جملې د تشریح کول ونه غوښتل سي . هره ډله پر خپل ځای خوشحاله او مطمئن سو چي فيصله زما د عقيدې سره سم وسوه ، يعني سني دا وگڼل چي ددې جملې مطلب دادی چي زيات افضل هغه څوک دی چي د هغه لور د نبي کریم ﷺ په کور کي وه او د حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه لور بي بي عائشة رضي الله عنها د نبي کریم ﷺ په کور کي وه ځکه نو حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه افضل سو ، او شيعه ددې جملې څخه دغه مطلب واخيستی چي زيات افضل هغه څوک دی چي د هغه په کور د نبي کریم ﷺ لور وه ، او د رسول الله ﷺ مبارکه لور بي بي فاطمة رضي الله عنها د حضرت علي رضي الله عنه په نکاح کي وه ځکه نو حضرت علي رضي الله عنه زيات افضل سو .

په هر حال دا د حضرت ابن جوزي رحمۃ اللہ علیہ ذکي ذهن دی په جمله کي د ضمير و څخه په کار اخيستلو سره يې بليغانه جواب ورکړ چي د هغه څخه فتنه او فساد پيدا کېدو والا بحث په ښه نتيجه باندي ختم سو او د خطرناکو نيتجو ته رسيدونکی دا شرهم هلته دفع سو .
د نوموړي زيريدنه په کال (۵۱۷هـ) کي سوې ده او وفات يې په (۵۹۷هـ) کي وسو .

حضرت امام اعظم ابو حنيفه رحمۃ اللہ علیہ

د نوموړي نوم نعمان دی ، ابو حنيفه يې کنيت دی او امام اعظم يې لقب دی ، د پلار محترم نوم يې ثابت او د نيکه نوم يې زوطي دی .

زوطي د فارس (ايران) اوسيدونکی وو او مذهباً فارسي وو ، د اسلام رڼا چي د عربو د حدودو څخه عجمو ته ورسيدل او د هغه شغلو د فارس مځکه منوره کړل نو د ډيرو فارسيانو سره زوطي هم اسلام قبول کړ ، د اسلام راوړلو څخه وروسته کله چي د کورنۍ ځينو کسانو

پريشان گر او پر دين باندي د عمل کولو په لاره کي يې بنديزونه ورته پيدا کړل نو زوږي هم د هجرت په نيت سره هيواد پرېښودی، د خپل بي بي او يو څه نقدي سرمايي سره د مکې معظمې په لور روان سو، دا د حضرت علي عليه السلام خلافت زمانه وه او د کوفې ښار د ار الخلافت په حيثيت سره د اسلام د عظمت او جلالت ځای جوړ سوی وو.

زوږي د خپل سفر په دوران کي کوفې ته ورسیدی او د مکې معظمې د ارادې موقوف کولو سره يې دلته هستوگنه غوره کړه، او د گزارې کولو لپاره يې د ټوکړانو تجارت پيل کړ، په کال (۴۰هـ) کي د زوږي په کور کي يو ماشوم پيدا سو چي د هغه نوم يې ثابت کنېښودی، د ثابت په ورکتوب کي زوږي وفات سو، او بيا د ثابت په کور کي يو ماشوم پيدا سو چي مور او پلار د هغه نوم نعمان کنېښودی، وروسته دغه ماشوم د ابو حنيفه کنيت پيدا کړ، په دغه وخت کي د رسول الله ﷺ د تشریف وړلو تقريباً اويا کاله تير سوي وه، که څه هم ډيرو صحابه کرامو د دنيا څخه د سفر سامان ترلی وو مگر درې صحابه کرام: حضرت انس بن مالک رضي الله عنه خادم رسول الله ﷺ، حضرت سهل بن سعد انصاري رضي الله عنه، او حضرت ابوطيفل عامر واثله رضي الله عنه په دنيا کي ژوندي وه، حضرت امام اعظم رضي الله عنه په دوی کي د دوو صحابه کرامو حضرت انس رضي الله عنه او حضرت ابوطيفل عامر رضي الله عنه سره ملاقات وکړ او د هغوی د صحبت شرف تر لاسه کولو سره د تابعيت په مرتبه مشرف سو چي په څلورو امامانو کي يوازې د امام اعظم رضي الله عنه امتياز دی.

امام اعظم رضي الله عنه ابتدائي تعليم په خپل کور کي تر لاسه کړ، کله چي هونيار سو نو پلار محترم د تجارت په کار کي وليږی، تر دا مهاله د امام اعظم رضي الله عنه عمر شپاړلس کاله وو چي پلار محترم يې وفات سو، د ټول تجارتي کاروبار ذمه داري د نوموړي پر اوږو راغلل، د طبيعت څخه ډير ذهين او محنتي وو، ځکه نو ډير ژر يې په کاروبار کي پرمختگ وکړ، د دوکان سره د ټوکړانو يوه کارخانه يې هم جوړه کړه او ژوندي يې په ډير آرام او راحت سره تيریدی، د شلو کالو عمر څخه وروسته د علم تر لاسه کولو شوق يې را پورته سو، کله چي په يو کار پسي تلی نو په لاره کي د کوفې د يو مشهور عالم او قاضي علامه شعبي سره يې ملاقات وسو، علامه صاحب پوښتنه ځيني وکړه چي زويه تا د چا څخه سبق ويلي دی؟ ابو حنيفه رضي الله عنه په افسوس سره جواب ورکړ چي زه د چا څخه سبق نه وایم، علامه شعبي د ميني په انداز کي ورته وويل زه په تا کي د قابليت جوهر وينم، ته د علماؤ په صحبت کي کنېښه، دغه نصيحت د امام ابو حنيفه رضي الله عنه په زړه کي ډير اثر وکړ، کور ته راغلی او مور بي بي ته يې ټول حال بيان کړ، او

د علم تر لاسه کولو لپاره يې مدرسي ته د تللو اجازه و غوښتل، مور بي بي يې د مخکي څخه د علم او اهل علم قدردانه وه، د دې اورېدو سره ډيره خوشحاله سوه او اجازه يې ورکړه، امام صاحب ابتدائي تعليم په خپل کور کي تر لاسه کړی وو، د حديث او فقه تر لاسه کولو لپاره د خپل استاذ په لټه کي سو او د کوفي تر ټولو مشهور عالم او استاذ حضرت حماد په شاگردۍ کي داخل سو، قابل استاذ د لائق شاگرد فطري جوهر پيژندو سره خاصه پاملرنه او توجه ورته وکړه، او امام ابو حنيفه رحمه الله عليه پوره دوه کاله د حضرت حماد رحمه الله عليه په درس کي شاملېدو سره د فقه پوره تعليم تر لاسه کړ،

په دغه لنډه زمانه کي امام صاحب د غير معمولي ذهانت طبع په وجه نه يوازي دا چي په فقه کي پوره علم تر لاسه کړ بلکه د خپل اجتهادي قابليت مظاهره يې هم کول، د فقه کي تعليم سره د حديثو ويلو لړۍ يې هم پيل کړې وه ځکه چي امام صاحب ښه پوهيدی چي د مسائل فقه مجتهدانه تحقيق د حديث د تکميل څخه پرته ناممکن دی نو د کوفي د محدثينو په لور متوجه سو او د علم نبوت د دغه عظيم مرکز هيڅوک داسي محدث پاته نه وو چي د هغه شاگرد يې نه وي کړې، په محدثين کوفه کي په خاصه توگه سره امام شعبي رحمه الله عليه، سلمه بن كهيل، محارب بن وثار، ابواسحاق سبيعي، عون بن عبدالله، سحاک بن حرب، ابراهيم ابن محمد، عدي بن ثابت او موسی بن ابي عائشه رحمۃ الله تعالى عليهم اجمعين ډير مشهور دي. د دوی څخه امام صاحب د حديثو علم تر لاسه کړ، د کوفي څخه وروسته يې بصري ته تشریف يووړ، هلته يې د مشهور امام حديث او تابعي حضرت قتاده او امير المؤمنين في الحديث حضرت شعبه رحمه الله عليه په درس کي شاملېدو سره د هغوی د فيض صحبت څخه ډيره لويه گټه پورته کړه، د بصري په محدثينو کي د دغه دواړو حضراتو څخه پرته د امام صاحب په استاذانو کي د عبدالکريم بن اميه او عاصم بن سليمان نومونه هم يادېږي.

د کوفي او بصري څخه د فارغه کېدو سره امام ابو حنيفه رحمه الله عليه د حرمين شريفين لپاره د سفر سامان وټړی، په دغه وخت کي د نوموړي عمر تقريبا (۲۴) کاله وو، مخکي مکې معظمې ته ورسيدی او د حضرت عطاء بن ابي رباح رحمه الله عليه په درس کي شريک سو، دغه حلقه درس ډيره وسيع او مشهوره وه او په خاص عظمت او شهرت سره د اعتبار وړ وه، ځکه چي حضرت عطاء رحمه الله عليه ته د دوو سوو صحابه کرامو د خدمت او صحبت شرف تر لاسه وو چي د هغوی فيض په درجه اجتهاد فائز کړی وو، امام ابو حنيفه رحمه الله عليه د حضرت عطاء رحمه الله عليه څخه پرته په مکه

معظمه کي د نورو محدثينو څخه هم د حديثو سند تر لاسه کړ، چي په هغوی کي د حضرت عکرمه رضي الله عنه نوم ډير ځلانده دی، په مکې معظمې کي د فارغ کېدو څخه وروسته د مدينې منورې په لور روان سو او د رسول الله ﷺ د روضې مبارکي په شرف برخمن کېدو سره د مدينې منورې د علماؤ او شيوخو په خدمت کي حاضر سو، په خاصه توگه د حضرت امام باقر رضي الله عنه او د هغه زوی حضرت امام جعفر صادق رضي الله عنه د درس او مجلس څخه يې زيات علم او فيض تر لاسه کړ او د حضرت سالم بن عبدالله او حضرت سليمان رضي الله عنه څخه يې د روايت حديث شرف تر لاسه کړ، په حديثو کي د حضرت امام ابو حنيفه رضي الله عنه د استاذانو او شيوخو فهرست ډير اوږد دی او ځيني حضراتو تر څلور زرو پوري بيان کړی دی.

په ځينو خلکو کي دا خبره هم مشهوره ده چي د امام ابو حنيفه رضي الله عنه د حديثو په فن کي هيڅ يو تصنيف نسته او له دې وجه هغه اهل الرايه وو ددې مطلب دادی چي د حديث سره يې څه تعلق نه وو، نو حقيقت دادی چي دا شهرت بې بنياده دی او دا پر غلطۍ باندې مبني دی. في الواقع امام ابو حنيفه رضي الله عنه ته چي په علم حديث کي کومه مرتبه تر لاسه وه د هغه اندازه ددې څخه کيدلای سي چي په کوم کثرت سره د هغه مسندونه ليکل سوي دي دومره د هيچا څخه نه دي ليکل سوي دي او هغه د وخت امامانو او د حديثو حافظانو ليکلي دي چي خپله ددې قابل وه چي د هغوی مسندونه ليکل سوي وای، په دغه ځانگړتيا کي که يو څوک د امام ابو حنيفه رضي الله عنه هم مثله کيدلای سي نو هغه يوازي امام مالک رضي الله عنه دی، دا ټول مسندونه د کتاب الآثار څخه علاوه دي چي په علم حديث کي د امام اعظم رضي الله عنه ډير مشهور او د لوږي مرتبې تصنيف دی، ددې څخه پرته دا خبره ټولو تسليم کړې ده چي مجتهد هغه سړی کيدلای سي چي قرآن کریم، حديث، آثار، تاريخ لغت او قياس، پر دغه پنځو شيانو باندې پوره عبور ولري، څرگنده ده چي د امام اعظم رضي الله عنه مجتهد مطلق کېدل يو داسي حقيقت دی چي په هغه کي د امت اجماع ده، په داسي صورت کي پر هغوی د قلت حديث طعن لگول د ناپوهۍ څخه پرته بل هيڅ نسي کيدلای.

حافظ ذهبي د امام اعظم رضي الله عنه د درس د ملگري مسعر بن کرام قول نقل کړی دی چي ما او امام ابو حنيفه رضي الله عنه يو ځای د حديثو علم تر لاسه کړ مگر هغه پر ما غالب سو او په زهد کي پر ما فائز سو.

امام جرح و تعديل حضرت يحيى بن سعيد قطان رضي الله عنه فرمائي قسم په خداي امام

ابو حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ پہ دغہ امت کی دغہ امت تر ٿولو لوی عالم دی چي الله او دغہ رسول څخه وارد سوی دی ، مکي بن ابراهيم رحمۃ اللہ علیہ امام ابو حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ اعلم اهل زمانه بنودلی دی ، ابو المحاسن شافعي رحمۃ اللہ علیہ د خپل کتاب په یو باب کی د امام صاحب د لوړ حیثیت په بڼه ډول اندازه کیدلای سي .

حضرت امام صاحب په (۱۴۲هـ) کال کی بغداد ته تشریف یووړ او دریم عباسي خلیفه منصور د امام صاحب په خدمت کی د قضا دنده وړاندي کړه ، په پیل کی امام صاحب ددغه دندی قبلولو څخه انکار وکړ مگر د منصور د لوري د زیات جبر کېدو په وجه امام صاحب دغه جلیل القدر دنده قبوله کړه او بیا په لومړۍ ورځ د دال القضاء څخه په ولاړېدو سره منصور ته راغلی او هغه ته یې صاف صاف وویل چي زه دا کار نسیم کولای ، پر منصور دغه خبره ډیره گرانه پریوتل او هغه وخت یې بنديخانې ته ولیږی ، پر له پسې څلور کاله امام صاحب په بنديخانې کی وو ، ددغه بند په دوران کی منصور په کال (۱۵۰هـ) کی امام صاحب ته زهر ورکړل ، کله چي امام صاحب د زهرو اثر محسوس کړ نو سمدستي پر سجده پریوتی او په همدې حالت کی وفات سو ، د نوموړي د وفات نیټه ۱۵ رجب ۱۵۰هـ ده ، او مزار مبارک یې نن هم د بغداد په ښار کی د خلکو د ورتلو ځای دی .

د حديثو اصطلاحات او د هغو تعريفونه

د حديثو تعريف

تر ټولو وړاندي په دې پوهېدل پکار دي چې د حديث تعريف څه شي دی؟ يعني د علماؤ په نزد حديث څه ته وائي؟

د علماؤ او محدثينو په اصطلاح کي د نبي کریم ﷺ قول، فعل، سيرت، احوال او تقرير ته حديث وايي. د قول او فعل معنا خو څرگنده ده يعني د نبي کریم ﷺ ارشادات او د هغه ﷺ افعال مقدسه، سيرت: يعني د نبي کریم ﷺ عادتونه او د هغه ﷺ د شکل او صورت تفصيل، احوال: يعني د رسول الله ﷺ د ژوند حالات او واقعات.

تقرير دې ته وايي چې يو صحابي د رسول الله ﷺ په مخکي يو کار يا يو خبره وکړه نو نبي کریم ﷺ پر هغه سکوت (چپ والی) وفرمايه او نه يې د هغه توثيق وفرمايه همدې ته د محدثينو په اصطلاح کي تقرير ويل کيږي، د دغه ټولو شيانو ټولگي ته حديث ويل کيږي، او د حديث په ټولو کتابونو کي پر دغه شيانو باندې مشتمل روايتونه دي، د ځينو علماؤ او محدثينو په نزد د صحابه کرامو او تابعينو قول، فعل او تقرير ته هم حديث وايي.

صحابي: هغه بختور انسان ته صحابي وايي چې هغه د ايمان په حالت کي د نبي کریم ﷺ د ملاقات شرف حاصل کړی وي او د ايمان په حالت کي وفات سوی وي.

تابعي: هغه بختور انسان ته تابعي وايي چې هغه به د ايمان په حالت کي د يو صحابي د ملاقات شرف تر لاسه سوی وي او پر ايمان باندې وفات سوی وي.

تابع تابعي: هغه حضراتو ته ويل کيږي چې هغوی د ايمان په حالت کي د يو تابعي سره ملاقات سوی وي او پر ايمان باندې وفات سوی وي.

حديث د الفاظو په اعتبار پر دوو شيانو باندې مشتمل دي (۱) سند يا اسناد، (۲) متن.

سند يا اسناد: د متن حديث لړۍ روايت يعني د نبي کریم ﷺ څخه تر صاحب کتاب پوري د حديث روايت کونکو لړۍ ته سند يا اسناد وايي.

متن: د حديث هغه الفاظو ته وايي چې د نبي کریم ﷺ څخه تر اوسه پوري بجنسه نقل راغلی دی مثلاً: (حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ قَالَ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو الزِّنَادِ عَنِ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّىٰ أَكُونَ

أَحَبُّ إِلَيْهِ مِنْ وَالِدِهِ وَوَلَدِهِ .

په دغه حديث شريف كي د (حدثنا خنخه ترابي هريرة) پوري اسناد دی، او ددې خنخه وروسته ترايه پوري متن دی .

د اسناد په لحاظ د حديث درې ډوله دي (۱): مرفوع (۲) موقوف (۳) مقطوع .

مرفوع : د کوم حديث د روايت لړۍ چي نبي کریم ﷺ ته رسيږي هغه حديث ته مرفوع وايي لکه چي وويل سي چي نبي کریم ﷺ ارشاد وفرمايه ، نبي کریم ﷺ دا کار وکړ ، يا نبي کریم ﷺ پر هغه قول او فعل باندي تقرير وفرمايه ، يا سکوت يې وفرمايه ، يا داسي وويل سي چي دغه حديث د نبي کریم ﷺ خنخه مرفوعا ثابت دی ، يا حضرت ابن عباس ؓ دغه حديث رفع کړ ، نو داسي حديث چي د هغه سند نبي کریم ﷺ باندي ختم سوی وي هغه ته حديث مرفوع ويل کيږي .

موقوف : د کوم حديث د روايت لړۍ چي يو صحابي ته په رسيدو سره ختميږي نو هغه حديث ته موقوف وايي ، مثلاً داسي ووايي چي ابن عباس ؓ وفرمايل ، يا ابن عباس ؓ داسي وکړل ، يا داسي وويل سي چي دغه حديث پر ابن عباس ؓ باندي موقوف دی .

مقطوع : همدارنگه که د يو حديث سند تر تابعي پوري په رسيدو سره ختم سي نو هغه ته حديث مقطوع وايي ، د ځينو حضراتو په نزد موقوف او مقطوع ته اثر هم وايي يعني د داسي حديث اطلاق خو به يوازي د نبي کریم ﷺ پر اقوال، افعال او تقرير کيږي او د صحابي او تابعي اقوال، افعال او تقرير ته به اثر ويل کيږي .

د روايت په اعتبار د حديث پنځه ډوله دي :

(۱): متصل، (۲): منقطع، (۳): معضل، (۴): معلق، (۵): مرسل .

حديث متصل : هغه حديث ته وائي چي د هغه راويان د پيل خنخه تر پايه پوري پوره وي او په مينځ کي يې يو راوي هم نه وي پاته سوی .

حديث منقطع : هغه حديث ته ويل کيږي چي د هغه د اسناد خنخه يو يا ډير راويان د متفرق مقام خنخه ساقط سوي وي .

حديث معضل : هغه حديث ته ويل کيږي چي د هغه د اسناد خنخه دوه يا زيات روايت کونکي د يو مقام خنخه د مصنف له طرفه يا بغير د مصنف له تصرفه پرېښودی سوی وي .

حديث معلق : هغه حديث ته وايي چي د هغه د اول سند له طرفه د مصنف يو يا ډير روايت کونکي پرېښودل سوي وي .

حديث مرسل هغه حديث ته ويل كيږي چي د هغه د آخر سند څخه د تابعي څخه يو څوك راوي ساقط وي لكه يو راوي چي د تابعي په روايت كولو سره ووايي: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم.... الخ.

د مرتبې او درجې په لحاظ د حديث درې ډوله دي:

۱. صحيح: چي دا اعلى مرتبې حديث وي.

۲. حسن چي د اوسط مرتبې حديث وي.

۳. ضعيف چي دا دنا درجې حديث وي.

صحيح حديث: هغه حديث دى چي د هغه ټول راويان د مصنف د كتاب څخه تر رسول الله ﷺ پوري ټول صاحب عدالت او صاحب ضبط او د حديث د روايت پر وخت مسلمان، عاقل او بالغ وي. د صاحب عدالت مطلب دا دى چي هغه صاحب د تقوا او تقدس وي درواغ نه وائي، د گناه كبره مرتكب نه وي كه د بشريت پر تقاضا يو لويه گناه ځيني وسي نو د هغې څخه توبه كاږي؛ د كوچني گناهو څخه تر خپل وس پوري پرهيز كوي او پر هغو دوام نه كوي، د فسق او فجور د اسبابو څخه پرهيز كوي، صاحب مروت وي يعني داسي كار نه كوي چي په اسلامي ټولنه كي معيوب گڼل كيږي مثلاً په بازار كي لوڅ سر گرځېدل، په لاره كي د خلكو په مخ كي تشي بولي كول، پر لاره تلو كي او يا په بازار كي په ولاړه سره خوراك او څښاك كول او داسي نور....

د صاحب ضبط: معنا داده چي ډير هوښيار او پوه وي، قوي حافظه لري د حديث الفاظ بجنسه ياد ساتلاى سي او د روايت حديث په وخت د هيڅ ډول هيري يا شك او شېبې گنجائش ځيني نه وي.

د مصنف كتاب څخه تر رسول الله ﷺ پوري چي څومره راويان وي كه دوى پر دغه صفاتو او خصوصياتو باندي پوره وي نو د هغوى روايت سوى حديث به صحيح بلل كيږي.

اوس كه دغه ټول صفتونه په يو راوي كي پوره پوره تر لاسه سي نو د هغه روايت سوى حديث ته به صحيح لذاته وايو مگر په راوي كي په دغه صفاتو كي څه كمى يا قصور وي او هغه كمى او قصور په كثر طرق سره پوره كيږي نو هغه روايت سوى حديث ته به صحيح لغيره وايو.

حديث حسن: د كتاب د مصنف څخه تر رسول الله ﷺ پوري په دغه راويانو كي كه يو راوي د پورتنيو صفاتو څخه څه كمى يا قصور وي او هغه په كثر طرق سره هم نه پوره كيږي نو دهغه روايت سوى حديث ته حديث حسن ويل كيږي.

حدیث ضعیف : د حدیث صحیح او حدیث حسن د پورتنیو شرطونو څخه که یو یا زیات شرطونه په راوي کي مفقود (نیستی) وي ، مثلاً د حدیث راوي صاحب عدالت نه وي . یا صاحب ضبط نه وي نو د هغه روایت سوی حدیث ته به ضعیف ویل کیږي .

په دې حیثیت سره چي موږ ته رسیږي د حدیث څلور ډوله دي :

(۱) : متواتر ، (۲) : مشهور ، (۳) : عزیز (۴) : غریب .

متواتر هغه حدیث دی چي د پیل څخه تر پایه پوري یو ډول د حدیثو د کتابونو د شمېر د تعیین څخه ماسوا دومره راویانو روایت کړی وي چي د هغوی پر درواغو متفق کېدل یا د هغوی څخه په اتفاق سره هم درواغ صادر کېدل عقلاً محال (ګران) وي .

مشهور : هغه حدیث غیر متواتر چي د هغه راوي په هره طبقه کي کم تر کمه درې یا زیات وي . د ځینو محدثینو په نزد مشهور ته مستفیض هم وایي .

عزیز : هغه حدیث دی چي د هغه راوي په هره طبقه کي کم تر کمه دوه خامخا وي .

غریب : هغه حدیث دی چي د هغه په اسناد کي یو ځای یوازي یو راوي وي چي د هغه یو ملګری نه وي ، غریب ته (فرد) هم وایي .

د اختلاف په اعتبار د حدیث څلور ډوله دي :

(۱) : شاذ ، (۲) : محفوظ ، (۳) : منکر ، (۴) : معروف .

شاذ : هغه حدیث دی چي د هغه راوي خو ثقه (معتبر) وي مګر د یو داسي ثقه راوي د حدیث خلاف وي چي په ضبط وغیره وجوه ترجیح کي زیات وي .

محفوظ : هغه حدیث دی چي د هغه راوي او ثق وي مګر هغه د داسي راوي د حدیث خلاف وي چي په ضبط وغیره وجوه ترجیح کي تر هغه کم تروي .

منکر : هغه حدیث دی چي د هغه راوي ضعیف وي او هغه د داسي راوي د حدیث خلاف وي چي قوي راوي دی .

معروف : هغه حدیث دی چي د هغه راوي قوي وي او هغه د داسي راوي د حدیث خلاف وي چي ضعیف دی .

د حدیثو د اصطلاحاتو دغه اجمالي پیژندنه ده ، هسي خو د حدیث اصطلاحات ډیر زیات دي چي د حدیث مختلف قسم باندې مبني دي مګر د هغه ټولو دلته ذکر کول به د طوالت (اوږدوالي) باعث وي او بله دا چي یوازي پر دغه اصطلاحاتو باندې اکتفاء وکړل سي چي په

دغه کتاب د پوهیدلو او د حدیث حقیقت پیژندلو لپاره کافي وي، په نورو ټولو اصطلاحاتو پوهیدل د عوامو لپاره هم ډیر مشکل وي ځکه دلته ددغه اصطلاحاتو پر تعریف باندي اکتفاء وکړل سول.

صاحح ستّة

د حدیث د فن هغه شپږ کتابونه چي د نقل حدیث په اعتبار د لوړي درجې دي او د هغه نقل سوي حدیثونه د محدثینو د تحقیق په نظر تر ټولو اعلی او د صحیح مرتبې ثابت سوي دي هغه ته (صاحح ستّة) ویل کیږي :

۱. بخاري شریف.
۲. مسلم شریف.
۳. ترمذي شریف.
۴. ابوداؤد شریف.
۵. نسائي شریف.
۶. ابن ماجه شریف.

یعني دغه شپږ سره د حدیثو کتابونه په صحاح ستّه کي شامل دي.

ځینو حضراتو د ابن ماجه شریف پر ځای مؤطا امام مالک په صحاح ستّة کي شمیري، د بخاري او مسلم څخه پرته په نورو کتابونو کي صحیح، حسن او ضعیف درې سره حدیثونه وي چي د هغه تشریح او وضاحت هریو صاحب کتاب پر خپل خپل ځای کړې ده.

د مشکوة شریف مقدمه

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ نَحْمَدُهُ وَنُسْتَعِينُهُ وَنَسْتَغْفِرُهُ
 ټول تعريفونه الله تعالى ته بنائي موږ د هغه تعريف
 کوو او د هغه څخه مرسته او بخښنه غواړو .

تشریح : د الله تعالیٰ او د هغه توصیف لکه څرنگه چې د هغه د شان مناسب او وړ دی هېڅ
 بنده نه سي ادا کولای ځکه نو مصنف د الله تعالیٰ څخه د مرستې غوښتونکی دی چې د هغه
 ژبي او بیان ته دومره طاقت او قوت ورکړي چې په هغه سره هغه د خپل پروردگار حقيقي تعريف
 او توصيف وکړلای سي که د بشریت په غوښتنه د هغه په تعريف او توصيف کي کوتاهي وسي
 چې د شان الوهيت خلاف وي نو د هغه څخه مصنف د بخښني او معافي غوښتونکی دی .

وَنَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنْ شُرُوْرٍ اَنْفُسِنَا وَمِنْ
 سَيِّئَاتِ اَعْمَالِنَا
 او موږ د خپل نفس د بديو څخه او د خپلو بدو اعمالو
 څخه د الله تعالیٰ پناه غواړو .

تشریح : يعنې دا چې زموږ دغه حمد او تعريف چې يوازي د الله لپاره او د سعادت تر لاسه کولو
 لپاره دی داسي نه وي چې په دې کي د نفس شرارت سره د ریا دخل وسي ، همداسي هغه خراب
 اعمال چې د بشریت په غوښتنه صادرېږي لکه باطل کلام خرابي خبري د الله تعالیٰ د یاد څخه
 غفلت ، په طاعت او عبادت کي سستي ، د حرام او مکروه کارونو کېدل ، نو د دغه ټولو شيانو
 څخه موږ د الله تعالیٰ پناه غواړو .

مَنْ يَهْدِهِ اللَّهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ وَمَنْ يُضِلَّهُ
 فَلَا هَادِيَ لَهُ
 چا ته چې الله تعالیٰ سیده لار وښيي نو هغه بیا څوک
 گمراه کولای نسي او الله تعالیٰ چې یو څوک گمراه

کېدو ته پرېږدي نو هغه ته هېڅوک سیده لار ښودونکی نسته .

وَأَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ شَهَادَةً تَكُونُ
 لِلنَّجَاةِ وَسِيلَةً وَلِرَفْعِ الدَّرَجَاتِ كَفِيلَةً
 وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ الَّذِي
 بَعَثَهُ وَطَرَقَ الْإِيمَانَ قَدْ عَقَّتْ آثَارَهَا
 وَخَبَّتْ أَلْوَارَهَا وَهَتَتْ أَرْكَانَهَا وَجْهَلْ
 مَكَانَهَا
 او زه شاهدي ادا کوم چې د الله تعالیٰ څخه پرته بل معبود
 نسته هغه شاهدي چې د نجات لپاره وسیله او د درجود
 لوړتیا لپاره ضامن ده او زه شاهدي ورکوم چې محمد
 ﷺ د الله تعالیٰ بنده او د هغه رسول دی چې الله تعالیٰ هغه
 وخت په خپل رسول جوړولو سره راوړلی چې د ایمان د
 لارو ښي خرابي سوي دي د هغې رهاوي مړې سوي

وې د هغه آثار کمزوری سوي وه او د هغه ښودل سوی منزل د نظرونو څخه غائب سوی وو .

تشریح : د ایمان د لاري څخه مراد انبیاء کرام او د هغوی پیروان یعنې علماء او صلحاء دي . د هغه رڼاوي مړې کېدل او د هغه آثار کمزوري کېدل څخه مراد دادی چې د ایمان او دین رڼا خپرونکي هغه تعلیمات او هدایت چې انبیاء کرامو دې دنیا ته راوړي وه هیر کړي وه . د هغه ریښتوني تعلیمات او هدایات حاصل علماء او صلحاء وجود له مینځه تللی وو ، که په شمیر یو شو عالمان او نیکان انسانان هم وه نو په ټولنه کې هغو ته ارزښت نه ورکول کیدی هغو چې به خلکو د نیکی او خیر نصیحت کوی او د ښو خبرو تعلیم به یې ورکوی نو د هغه اورېدو ته هیڅوک هم تیار نه وه ، همداسې د دین او دنیا څخه کرکه د گناه او معصیت ډېروالی او د ظلم او جهالت تیاره د انسان پر پوره کائنات باندې داسې خپره سوې وه چې دنیاوي فلاح او سعادت او اخروي نجات هغه منزل د عام نظرونو څخه پناه سوی وو کوم چې د بني ادم د تخلیق مقصد او د دین او ایمان اصلي مقصد دی .

فَشَيْدَ صَلَوَاتُ اللَّهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ مِنْ
مَعَالِمِهَا مَا عَفَى وَشَفَى مِنَ الْعَلِيلِ فِي
تَأْيِيدِ كَلِمَةِ التَّوْحِيدِ مَنْ كَانَ عَلَى شَفَا
نو نبي کریم ﷺ هغه نړېدلي ښي د نوي سره جوړې کړې
او د کلمه توحید سره یې هغه ناروغو ته شفاء ورسول
کوم چې د هلاکت غاړې ته رسیدلي وو .

تشریح : یعنې ټول انسانیت د کفر او شرک ، معصیت او بدو اعمالو په گناه کې په اخته کېدو سره په روحاني توگه ناروغ سوي وه او نژدې وه چې د هلاکت کندی ته لویدلي وای چې نبي کریم ﷺ د ایمان او توحید د تعلیم په ذریعه هغه د پوره تباهی څخه وژغورل او د فلاح او نجات پر لاره یې ولیږل .

وَ أَوْضَحَ سُبُلَ الْهَدَايَةِ لِمَنْ أَرَادَ
أَنْ يَسْلُكَهَا وَأَظْهَرَ كُنُوزَ السَّعَادَةِ
لِمَنْ قَصَدَ أَنْ يَمْلِكَهَا .
او د هغه سړي لپاره یې د هدایت لار ځلانده کړه چې پر هغه
د تلو اراده وکړي او د هغه لپاره د نیک بختۍ خزاني
څرگندي کړي چې د هغه د مالک کېدو قصد وکړي .

تشریح : د نیک بختۍ د خزاني څخه مراد ایمان ، نیک اعمال ، عبادات او معارف دي چې د آخرت لپاره د خزانو درجه لري څوک چې دغه خزانه تر لاسه کړي نو هغه په دغه دولت سره مشرف کیږي او د دې په بدله کې د آخرت ابدی سعادت یعنې د الله ﷻ رضا او د جنت حقدار کیږي .

أَمَّا بَعْدُ! فَإِنَّ التَّمَسُّكَ بِهَدْيِهِ لَا
يَسْتَتِبُّ إِلَّا بِالْإِغْتِفَاءِ لِمَا صَدَرَ مِنْ
مِشْكُوتِهِ وَالْإِعْتَصَامَ بِحَبْلِ اللَّهِ لَا يَتِمُّ
بَيَانُ كَشْفِهِ

ددې څخه وروسته، په تحقيق سره د نبي كريم ﷺ نمونه
(هغه صحيح لار چي ده موږ ته ښودل ده) اختيارول هغه
وخت معتبر كيدلای سي چي د هغه شي پوره اتباع
وكل سي چي د رسول الله ﷺ د سينې مباركي څخه
څرگند سوي وه، يعني د رسول الله ﷺ ارشادات او

احكام، همداسي د الله ﷻ رسي يعني پر قرآن كريم باندي اعتماد او پر هغه عمل هلته ممكن
كيدلای سي چي د هغه شرح او وضاحت د احاديث نبوي څخه وي.

تشریح: د نبي كريم ﷺ سنت او د هغه پر لاره تلل تر هغه وخته پوري ممكن نه دي تر څو پوري چي
د هغوی د احكامو او هداياتو پيروي ونه كړل سي او د هغه ﷺ په حديثو يې پوره عمل نه وي
كړی، كه د هغه د احكامو پيروي نه وي، په ارشاداتو يې عمل نه وي، نقش قدم يې اختيار نه
كړل سي نو د هغه ﷺ پر لاره تلل څرنگه نصيب كيدلای سي، او كوم سړی چي د رسول الله ﷺ پر
لاره روان نه سي هغه ته سنت نبوي او د اسوه رسول د پيروي مقام نسي تر لاسه كيدلای،
همداسي د قرآن كريم تعليمات او د هغه احكامو باندي عمل او په هغه پوهېدل هلته ممكن دي
چي رسول الله ﷺ د قرآن كريم د احكامو او فرمانونو كومه تشریح او توضیح په خپل اقوالو او
افعالو سره فرمايلي دي لومړی په هغه ځان پوه كړي، په قرآن كريم كي احكامات په اجمالي او
اصولي طريقې سره بيان سوي دي او د هغه اجمال تفصيل او د اصولو تشریح نبي كريم ﷺ
كولای سي ځكه نو ضروري ده چي لومړی د حديثو علم تر لاسه كړل سي او بيا د هغه په ذريعه د
قرآن پاك د تعليماتو څخه گټه او په هغه عمل وكړل سي:

وَكَانَ كِتَابُ الْمَصَابِيحِ الَّذِي صَنَعَهُ الْإِمَامُ
مُحْيِي السُّنَّةِ قَامِعُ الْبِدْعَةِ أَبُو مُحَمَّدٍ الْحُسَيْنِ
ابْنُ مَسْعُودٍ الْفَرَّاءُ الْبَغَوِيُّ رَفَعَ اللَّهُ دَرَجَتَهُ
أَجْمَعَ كِتَابٍ صُنَّفَ فِي بَابِهِ وَأَضْبَطَ
لِشَوَارِدِ الْأَحَادِيثِ وَأَوَابِدِهَا،

او كتاب المصاييح هغه چي امام محي السنه
(سنت ژوندي كونکی) قانع البدعة (د بدعت
ليري كونکی) ابو محمد حسين الفراء بغوي الله
دي دده درجات لوړ كړي، تاليف فرمايلي دی هغه
د خپل فن يو جامع كتاب وو چي په هغه كي
نوموړي ډير په ښه او غوره طريقه سره پاشلي او
متفرق حديثونه راجمع كړي وه.

تشریح: شوارد د شارد جمع ده، او د هغه معناده تښتېدونکی او ښ، همداسي د اوابد معناد

وحشي حيوان ده، دلته دغه الفاظ د استعارې په توگه استعمال كړل سوي دي، د شوارد څخه مراد هغه حديثونه دي چي د اصولو په كتابونو كي نقل وه او هغه كتابونو ته د هر شاگرد رسېدل مشكل وه ځكه د يو حديث په باره كي دا معلومول چي په كوم كتاب كي او په كوم ځاي كي نقل دى ډير مشكل كار وو، يعنې هغه حديث د شاگرد د نظر څخه تېنېدلى يعنې پټ وو ځكه هغه يې د (شوارد) په لفظ سره تعبير كړل، همداسي د (اواېد) څخه مراد هغه حديثونه دي چي د هغه معنا او مقصد د شاگرد د فهم څخه ډير لوړ وو او په هغه پوهېدل د شاگردانو لپاره مشكل وه ځكه دغه حديثونه د (اواېد) په لفظ سره تعبير كړل سول، دغه مشكلات د يو شاگرد لپاره ډير پريشان كونكي وه او په دې وجه حديث تر لاسه كول د هر سړي د وس كار نه وو ځكه امام محي السنه دغه پاشلي حديثونه راجمع كړل او په خپل كتاب مصابيح كي چي د كوم باب مناسب كوم حديث وو هلته يې نقل كړ چي د حديثو يو شاگرد د يو حديث په لټولو كي د اصول لوى لوى كتابونو كي سرگردان نسي او د هغه معنا او مقصد پوهېدو كي ورته اساني وي.

وَلَمَّا سَلَكَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ طَرِيقَ
الْإِحْتِصَارِ وَحَذَفَ الْأَسَانِيدَ تَكَلَّمَ فِيهِ
بَعْضُ النَّقَّادِ .

او كله چي مصنف (د حديث د نقلولو په وخت كي) د
اختصار طريقه غوره كړه او اسناد يې حذف كړل نو پر دې
باندي ځينو محدثينو او فاقدينو اعتراض وكړ.

توضیح: د اسناد څخه مراد دادى چي كله حديث بيانېږي يا نقل كيږي نو د حديث څخه مخكي د هغه صحابي نوم يادېږي كوم چي د حديث روايت كړى دى همداسي د صحابي څخه تر مصنف پوري چي څومره روايت كونكي وي د هغوى لړۍ ته هم سند او اسناد ويل كيږي. مصنف په مصابيح كي د حديثونو په جمع كولو د اختصار (لنډوالي) څخه كار اخيستی وو او يوازي د حديث پر نقل كولو يې بس والى كړى وو او د حديث سند يې پرې ايښى وو، د محدثينو د خوا اعتراض پر وسو ځكه چي د حديث د پيژندلو دار او مدار يوازي پر سند باندي وي تر څو پوري چي سند ونه كتل سي چي دغه حديث كوم راوي روايت كړى دى تر هغو پوري د حديث په اړه دا حكم كول چي دا صحيح دى، حسن دى او كه ضعيف ډير مشكل دى.

وَأَنَّ كَانَ نَقْلُهُ وَأَنَّهُ مِنَ الثَّقَاتِ كَالْأَسْنَادِ لَكِنْ
لَيْسَ مَا فِيهِ إِعْلَامٌ كَالْأَغْفَالِ فَاسْتَحَرْتُ اللَّهَ
تَعَالَى وَاسْتَوْفَقْتُ مِنْهُ فَأَوْدَعْتُ كُلَّ حَدِيثٍ مِنْهُ

كه څه هم د مصنف د حديثونو بغير سند نقل
داسي دي لكه په سند سره چي يې نقل كړي وي
ځكه چي هغه د حديث د نقل كولو په معامله
كي د ثقه او معتمدو محدثينو څخه شميرل

فِي مَقَرِّهِ فَأَعْلَمْتُ مَا أَغْفَلَهُ كَمَا رَوَاهُ الْإِمَامَةُ
الْمُتَّقِنُونَ وَالثَّقَاتُ الرَّاسِخُونَ مِثْلُ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ
مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ الْبُخَارِيِّ وَأَبِي الْحُسَيْنِ
مُسْلِمِ بْنِ الْحُجَّاجِ الْقُشَيْرِيِّ وَأَبِي عَبْدِ اللَّهِ مَالِكِ
بْنِ أَنَسٍ الْأَمْلَحِيِّ وَأَبِي عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدِ بْنِ إِدْرِيسَ
الشَّافِعِيِّ وَأَبِي عَبْدِ اللَّهِ أَحْمَدَ بْنَ حَنْبَلٍ الشَّيْبَانِيَّ
وَأَبِي عِيْسَى مُحَمَّدَ بْنَ عِيْسَى التِّرْمِذِيَّ وَأَبِي
دَاوُدَ سُلَيْمَانَ ابْنَ الْأَشْعَثِ السَّجِسْتَانِيَّ وَأَبِي
عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَحْمَدَ بْنَ شُعَيْبٍ التَّسْلَيْيَّ وَأَبِي
عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدَ بْنَ يَزِيدَ ابْنَ مَاجَةَ الْقَزْوِينِيَّ وَأَبِي
مُحَمَّدٍ عَبْدِ اللَّهِ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الدَّارِمِيَّ وَأَبِي
الْحَسَنِ عَلِيَّ ابْنَ عُمَرَ الدَّارَ قُطْنِيَّ وَأَبِي بَكْرٍ
أَحْمَدَ بْنَ الْحُسَيْنِ الْبُيْهَقِيَّ وَأَبِي الْحَسَنِ رَزِينَ
ابْنَ مُعَاوِيَةَ الْعَبْدَرِيَّ وَغَيْرِهِمْ وَقَلِيلٌ مَّا هُوَ .

کیري مگر بیا هم کوم شی چی بی نبی وی هغه
د نبی و الا شی په درجه کی نسی کیدلای حکم
نو ما د الله تعالی خخه مرسته و غوښتل او د
هغه د توفیق غوښتونکی سوم ، ما هر حدیث
چی د کوم باب سره د هغه تعلق وو په هغه باب
کی نقل کړ او علماء او محدثین چی څرنگه
هغه روایت کړ ما هم هغسی د سند او حواله
کتاب ذکر وکړ مثلاً امام بخاری، امام مسلم،
امام مالک، امام شافعی، امام احمد بن حنبل،
امام ترمذی، امام ابوداؤد، امام نسائی، امام
ابن ماجه ، امام دارمی، امام دارقطنی، امام
بیهقی، امام رزین بن معاویه عبدري، دغه
امامانو او محدثینو چی څرنگه په خپلو
کتابونو کی حدیث نقل کړی دی همداسی ما د
هغه کتابونو خخه په اخیستلو سره په دغه
کتاب کی جمع کړل . ددغه امامانو او
محدثینو خخه پرته نور محدثین هم سته چی د
هغوی د کتابونو خخه حدیثونه نقل کړل سوي
دی مگر د هغوی شمیر ډیر کم دی .

تشریح : لکه څرنگه چی وړاندي وښودل سول چی د مصابیح لیکوال په خپل کتاب کی د
حدیثونو یو ځای کولو په وخت کی د هغه سند او د کتاب دحوالو ذکر کول پرې ایښي وه نو پر
دې باندي ځینو محدثینو او ناقدینو اعتراض وکړ ، ځکه صاحب مشکوۃ چی په مصابیح کی د
نورو حدیثونو اضافه وکړه نو هغوی دا کار هم وکړ چی د هر حدیث سند یې خامخا ولیکی د هر
حدیث سره د هغه کتاب حواله یې هم ولیکل ، او دا طریقه یې هم غوره کړه چی د هغه کتابونو
مصنفینو مثلاً امام بخاری، امام مسلم او داسی نورو اختیار کړې وه همداسی په نوي ترتیب
سره دغه کتاب معرض په وجود کی راغلی چی د مشکوۃ په اوسني شکل کی موجود دی .

وَإِنِّي إِذَا نَسَبْتُ الْحَدِيثَ إِلَيْهِمْ
كَأَنِّي أَسْنَدْتُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأَنَّهُمْ قَدْ فَرَّغُوا مِنْهُ
وَاعْتَمَدُوا عَنْهُ

او حقيقت دادی چي هر کله ما ددغه حدیثونو نسبت د
هغه امامانو او محدثینو په لور وکړ نو لکه د هغه سند
چي مي تر رسول الله ﷺ پوري رسولی دی ځکه چي دغه
امامانو په خپلو کتابونو کي د سند ذکر کولو سره موږ
ددې څخه مستغني کړي یو .

تشریح : دلته شک پیدا کیدی چي محدثینو پر صاحب مصابيح باندې دغه اعتراض کړی وو
چي هغوی د حدیث د نقل کولو په وخت کي د ټول سند ذکر ونه کړ نو اوس هم هغه خبره پاته سوه
ځکه چي صاحب د مشکوٰۃ هم د صحابي او د کتاب د حوالې ذکر کافي گڼلی دی ټول سند یې نه
دی ذکر کړی ، ددې جواب مصنف ورکړی دی چي د کومو امامانو او محدثینو څخه دغه
حدیثونه را اخیستل سوي دي هغوی خپل د سند په لړۍ کي د لټي او هڅو څخه وروسته دغه
مرحله قطع کړې وه او هغه حضراتو په خپلو کتابونو کي دغه اسناد کړی دی ځکه د هغوی ذکر
سوی سند کافي گڼلو سره اوس موږ د ټول اسناد ذکر کولو ضرورت پاته نه سو .

وَسَرَدْتُ الْكُتُبَ وَالْأَبْوَابَ كَمَا
سَرَدَهَا وَأَقْفَيْتُ أَثَرَهُ فِيهَا

او ما دغه کتاب ته هغه ترتیب ورکړ کوم چي صاحب د
مصابيح اېښی وو او په دې اړه مي د هغه پیروي کړې ده .

تشریح : عامه طریقه داده چي په کوم کتاب کي مختلف موضوعات او مباحث سره اړوند
مضامین وي هغه د هغه موضوعات او مباحث د اعتبار څخه په کتاب او بابونو کي ویشل
کيږي ، د لفظ (کتاب) په ذریعه چي کوم عنوان اېښودل کيږي تر هغه لاندې مختلف بابونه وي
که څه هم د یوې موضوع سره اړه لري مگر د هغه د مضامینو او مباحثو نوعیت او تفصیل بیل
بیل وي ، مثلاً طهارت یوه موضوع ده او ددې موضوع سره اړوند مختلف صورتونه او د هغه
احکام او مسائل دي لکه اودس ، غسل ، تیمم او داسي نور ، نو د ټولو څخه مخکي د (کتاب
الطهارت) عنوان قائم کيږي بیا تر هغه لاندې د هغه مختلف صورتونه او د هغه احکام او مسائل
باندې مشتمل مضامین باندې نقل کولو لپاره بابونه قائم کيږي لکه (باب الوضوء) ، باب
الغسل ، باب التیمم او داسي نور .

نو د مصابيح لیکوال په خپل تصنیف کي چي په کوم ترتیب سره د کتاب او بابونو عنوان قائم
کړی وو په هغه ترتیب سره صاحب د مشکوٰۃ هم د کتاب او بابونو عنوان قائم کړی دی .

وَقَسَمْتُ كُلَّ بَابٍ غَالِبًا عَلَى فُصُولٍ ثَلَاثَةٍ
أَوَّلُهَا مَا أَخْرَجَهُ الشَّيْخَانِ أَوْ أَحَدُهُمَا
وَاکْتَفَيْتُ بِهِمَا وَإِنْ اشْتَرَكَ فِيهِ الْغَيْرُ لِعُلُوِّ
دَرَجَتِهِمَا فِي الرَّوَايَةِ

او ما هر باب پر درو فصلونو باندی ویشلی دی. په
لومړي فصل کي مي هغه حدیثونه جمع کړي دي
چي د شیخینو یعنی امام بخاري او امام مسلم
روایت کړي دي یا په دوی دواړو کي یو چا روایت
کړی دی که څه هم په هغه حدیثونو کي ځیني داسي
هم دي چي نورو محدثینو هم روایت کړي دي مگر
په دغه فصل کي ما یوازي د شیخینو ذکر باندی
اکتفاء کړې ده ځکه چي د شیخینو درجه پر ټولو
محدثینو باندی لوړه ده.

تشریح: په مشکوة شریف کي د (متفق علیه) اصطلاح د هغه حدیث لپاره ده چي د یو صحابي
څخه په بخاري او مسلم دواړو کي ذکر وي، که د صحابي اختلاف وي یعنی په بخاري کي د یو
صحابي څخه منقول وي او په مسلم کي د بل صحابي څخه نو داسي روایت ته به (متفق علیه)
نه وایو که څه هم حدیث یو وي.

وَتَأْنِيهَا مَا أُرَدُّهُ غَيْرُهُمَا مِنَ الْأَئِمَّةِ الْمَذْكُورِينَ
، وَتَالِثُهُمَا مَا اشْتَمَلَ عَلَى مَعْنَى الْبَابِ مُلْحَقَاتٍ
مُنَاسِبَةٍ مَعَ مُحَافَظَةٍ عَلَى الشَّرِيطَةِ وَإِنْ كَانَ
مَأْثُورًا عَنِ السَّلَفِ وَالْخَلْفِ

او په دوهم فصل کي مي هغه حدیثونه جمع
کړي دي چي د شیخینو یعنی بخاري او مسلم
څخه پرته په نورو ذکر سوو امامانو کي یو چا
روایت کړی وي، او په دریم فصل کي د حدیثو
څخه پرته د صحابه کرامو او تابعینو هغه
اقوال او آثار مي هم جمع کړي دي چي د باب
مناسب او وړ وه، مگر د آثار او خبر شاملولو
سره د حدیث شرائط په نظر کي ساتل سوي دي.

تشریح: په مصابيح کي دوه فصلونه وه مگر دریم فصل صاحب د مشکوة زیات کړی دی.
صاحب د مصابيح د حدیثونو جمع کولو په وخت کي دغه ترتیب غوره کړی وو چي په لومړي
فصل کي هغوی د صحاح حدیثونه جمع کړي وه او صحاح هغه حدیثونه دي چي په بخاري او
مسلم کي مذکور دي، په دوهم فصل کي هغوی (حسان) یعنی هغه حدیثونه چي د بخاري او
مسلم څخه پرته نورو مستندو، ثقه او معتبرو امامانو روایت کړي وي لکه ترمذي، ابوداؤد،

نسائي او داسي نور، د حديثو دغه اصطلاح يوازي د صاحب مصاييح په نزد ده، د نورو محدثينو او علماؤ و په نزد دغه اصطلاح نسته.

درېم فصل صاحب د مشكوة زيات كړې دي په دغه فصل كي صاحب د مشكوة د دې التزام نه دي كړې چي مرفوع حديث د رسول الله ﷺ څخه نقل كړل سي بلكه د صحابه كرامو او تابعينو داسي اقوال او افعال او تقرير هم په دغه فصل كي نقل كړې دي چي مخكي يې د راوي نوم خامخا ليكلي دي كه هغه صحابي وي او يا تابعي، همداسي د حديث په پاى كي يې د كتاب حواله هم وركړې ده چي د كوم كتاب څخه دغه حديث اخيستل سوي دي.

ثُمَّ إِنَّكَ إِنْ فَقَدْتَ حَدِيثًا فِي بَابٍ | بيا كه چيري په يو باب كي يو حديث ته نسې تر لاسه كولاى نو داسي گڼه چي هغه ماد تكرار په وجه نه دي نقل كړي.

تفريغ: يعني كه چيري داسي وي چي حديث د مصاييح په يو باب كي خو موجود وي مگر په مشكوة كي په هغه باب كي نسته نو دا ځكه چي صاحب مشكوة هغه حديث په يو بل باب كي د ذكر كېدو په وجه دلته نه دي نقل كړي.

وَأِنْ وَجَدْتَ آخَرَ بَعْضُهُ مَرْرُوكًا عَلَى | او كه ته يو حديث ووينې چي د هغه ځيني برخه د اختصار اخيصاره او مضمومًا إِلَيْهِ نَمَامُهُ فَعَنْ دَاعِيِ اهْتِمَامِ أَثَرُكُهُ وَالْحَقُّهُ په وجه حذف كړل سوې ده يا په هغه كي د بل حديث يو برخه يو ځاى كړل سوې ده نو دغه حذف كول او يو ځاى كول د يو خاص مقصد لپاره دي.

تفريغ: مطلب دا چي د يو خاص مقصد لپاره په يو ځاى كي حذف او الحاق ضروري گڼل سوي دي نو هلته داسي وكړل سول مثلاً يو لوى حديث دى د هغه يو څه برخه خو اخيستل سوې ده چي د باب مناسب ده نو هغه هلته نقل كړل سوه او ځيني برخه داسي ده چي د باب مناسبه نه وه نو هغه پرېښودل سول يا د يو حديث يوه ټوټه د هغه باب مناسب ده او دويمه ټوټه د بل باب سره مناسب ده نو په داسي شكل كي هلته حديث د اختصار سره چي د باب متعلق وي بيان كړل سوي دي، په دغه حالت كي هم د صاحب مصاييح پيروي كړل سوې ده مگر چيري چي په دواړو صورتونو كي هيڅ يو صورت نسته نو پوره حديث نقل كړل سوي دي كه څه هم هلته صاحب د مصاييح د اختصار څخه كار اخيستی دي.

او که په دواړو فصلونو کې اختلاف ووينې يعني د شېخينو پرته نور حديثونه په اول فصل کې ذکر سوي دي او د شېخينو حديثونه په دوهم فصل کې نقل سوي وي نو پوهېدل پکار دي چې دغه اختلاف د غلطۍ يا غفلت په وجه نه دی سوي بلکه دغه ما د حميدي کتاب جمع بين الصحيحين او په کتاب جامع الاصول کې ډيره پلټنه او تحقيق څخه وروسته کړي دي او په دې لړۍ کې ما د بخاري او مسلم پر نسخو او د هغو پر متن اعتماد کړی دی.

وَأَنَّ عَثَرَتْ عَلَى إختِلَافٍ فِي
الْفَصْلَيْنِ مِنْ ذِكْرِ غَيْرِ الشَّيْخَيْنِ فِي
الْأَوَّلِ وَ ذِكْرِهِمَا فِي الثَّانِي فَأَعْلَمُ
أَنِّي بَعْدَ تَبْعِي كِتَابِي الْجَمْعِ بَيْنَ
الصَّحِيحَيْنِ لِلْحُسَيْنِيِّ وَ جَامِعِ
الْأُصُولِ اعْتَمَدْتُ عَلَى صَحِيحِي
الشَّيْخَيْنِ وَ مَتْنِيهِمَا

تشرېح: صاحب د مصابيح خو دا طريقه غوره کړې وه چې په اول فصل کې هغه حديثونه نقل کړل چې شېخين يعني امام بخاري او امام مسلم څخه د هغوی په کتاب کې روايت سوي دي او په دوهم فصل کې هغه حديثونه جمع کړي دي چې د شېخين څخه پرته نور امامانو څخه ذکر دي مگر په مشکوٰۃ کې ځيني ځايونه داسي هم دي چې په اول فصل کې هغه حديثونه چې صاحب مصابيح د شېخينو طرف ته په منسوب کولو سره نقل کړي دي ، صاحب مشکوٰۃ هغه د نورو امامانو په لور منسوب کولو سره نقل کړي دي لکه د باب سنن وضوء په اول فصل کې يا باب فضائل القرآن کې ، همداسي ځيني ځايونه د دوهم فصل حديثونه يې شېخينو ته منسوب کړي دي لکه باب ما يقرأ التکبير يا باب الموقوف او داسي نورو کې ،

نو د دغه رد او بدل او فرق په باره کې صاحب مشکوٰۃ وايي چې دا زما غلطۍ يا سهوه نه ده بلکه ما په کتاب جمع بن الصحيحين او کتاب جامع الاصول او د بخاري او مسلم د اصلو نسخو او د هغه په متن کې پوره پلټنه او تحقيق وکړ په هغه کتابونو کې چې کوم حديثونه د شېخينو طرف ته منسوب کړل سوي نه دي او صاحب مصابيح په اول فصل کې د شېخينو طرف ته منسوب کړي دي نو ما هغه حديثونه په مشکوٰۃ کې د شېخينو طرف ته د منسوب کولو پر ځای د هغه اصل راوي او ناقل طرف ته منسوب کړي دي ، همداسي کوم حديثونه چې صاحب مصابيح د شېخينو څخه پرته امامانو ته په منسوب کولو سره په دوهم فصل کې نقل کړي وه او هغه حديثونه ما په پورتنۍ ذکر سوو کتابونو کې د شېخينو طرف ته منسوب پيدا کړل نو ما هغه د شېخينو طرف ته منسوب کړل او ما ته پر خپل تحقيق او پلټني باور وو ځکه ما په دې فکر کولو سره د مصابيح د نقل خلاف داسي کړي دي چې کيدای سي د صاحب مصابيح څخه د نقل

کولو په وخت کي سهو ه سوې وي .

وَأَنَّ رَأَيْتَ اخْتِلَافًا فِي تَفْسِيرِ الْحَدِيثِ | او که په اصل حدیث کي اختلاف ووينې نو دا به د
فَذَلِكَ مِنْ تَشْعُبِ طُرُقِ الْأَحَادِيثِ | حدیثونو په اسناد کي د اختلاف په وجه وي .

تشریح : يعني صاحب د مصابيح يو حدیث روایت کړ او هغه حدیث چي صاحب مشکوة نقل کړ
نو د دواړو په الفاظو کي فرق راغلی يعني د صاحب مصابيح د روایت سوي حدیث الفاظ نور
دي او د صاحب مشکوة د روایت سوي حدیث الفاظ نور دي نو په دې اړه صاحب مشکوة وايي
چي دا فرق په اصل کي د سندونو د اختلاف پر بناء سوی دی يعني صاحب مصابيح ته هغه
روایت چي په کوم سند سره رسيدلی دی په هغه کي هغه الفاظ دي چي هغوی نقل کړي دي او ما
ته چي په کوم سند سره دغه روایت را رسيدلی دی په هغه کي دغه الفاظ دي چي زه يې نقل
کوم .

وَلَعَلِّي مَا أَطْلَعْتُ عَلَى تِلْكَ الرَّوَايَةِ الَّتِي | او کيدای سي چي کوم روایت شيخ رحمة الله عليه نقل
سَلَكَهَا الشَّيْخُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَقَلِيلًا مَا | کړی دی هغه ما ته نه وي تر لاسه سوی مگر داسي کم
تَجِدُ أَقُولُ مَا وَجَدْتُ هَذِهِ الرَّوَايَةَ فِي | پېښيزي چي روایت دي ما ته نه وي تر لاسه سوی يا ما
كُتِبَ الْأُصُولُ أَوْ وَجَدْتُ خِلَافَهَا فَإِذَا | ته د اصولو په کتابونو کي د شيخ نقل سوي روایت
وَقَفْتُ عَلَيْهِ فَأَنْسَبُ الْقُصُورَ إِلَى لِقَلَّةِ | خلاف هغه رعایت حاصل سوی وي مگر دغه اختلاف
الدَّرَايَةِ لَا إِلَى جَنَابِ الشَّيْخِ رَفَعَ اللَّهُ | که معلوم وي نو د خطا او قصور نسبت دی زما طرف ته
قَدْرَهُ فِي الدَّارَيْنِ حَاشَا لِلَّهِ مِنْ ذَلِكَ | د کوتاهی په وجه وکړل سي او شيخ رحمة الله عليه دي
د دغه غلطۍ څخه پاک وگڼل سي ، الله تعالی دي د
شيخ صاحب قدر په دواړو جهانو کي لوړ کړي او الله
تعالی لره پاکی ده .

تشریح : د اصولو د کتابونو څخه مراد دغه پورتنی کتابونه يعني بخاري او مسلم دي . يعني که
چيري داسي وي چي په يو روایت صاحب مصابيح نقل کړی دی او ما هغه روایت نه دی تر لاسه
کړی يا د هغه په نقل سوي روایت کي څه اختلاف وليدل سي نو په هغه کي دي د غلطۍ او
قصور نسبت ما ته وکړل سي ، صاحب د مصابيح دي د غلطۍ او خطا مرتکب نسي گرځول
کیدلای او د صاحب مشکوة دا ويل چي د غلطۍ او قصور نسبت دي ما ته وکړل سي د خلوص
نیت او د اعتراف حقیقت پر بنا دی ، په دې کي درياء وغيره دخل نسته لکه څرنګه چي په (حاشا

لله من ذالك) کي يې ارشاد کړی دی .

رَحِمَ اللَّهُ مَنْ إِذَا وَقَفَ عَلَى ذَلِكَ تَبَّهْنَا | پر هغه سړي دي د الله ﷻ رحمت وي چي هغه ته روايت
عَلَيْهِ وَارْشَدْنَا طَرِيقَ الصَّوَابِ | معلوم وي او موږ په خبرولو سره حقه لار وښيي .

تشرېح : يعنې که چيري يو چا ته هغه روايت معلوم وي چي صاحب مصاييح نقل کړی دی او ما ته معلوم سوی نه وي نو هغه ته پکار ده چي که چيري زموږ په ژوند کي هغه ته معلوم سي نو موږ ته دي يې وښيي او که زما د مرگ څخه وروسته ورته معلوم سي نو زموږ په کتاب کي دي اضافه وکړي .

وَلَمْ آلْ جُهْدًا فِي التَّفْقِيرِ وَ التَّفْيِشِ بِقَدْرِ | ما په خپل تحقيق، پلټني او هڅي کي هيڅ کمي نه
الْوُسْعِ وَالطَّاقَةِ وَ نَقَلْتُ ذَلِكَ الْاِخْتِلَافُ | ده پرې ايښی او د خپل وس او توان سره سم پوره
كَمَا وَجَدْتُ | پلټنه مي وكړه او دغه اختلاف چي مي څرنگه تر
لاسه كړ هم هغسي مي نقل كړ .

تشرېح : يعنې ما چي د اصولو په كتابونو کي څه تر لاسه کړل او څنگه مي نقل وليدی د شيخ رحمة الله تعالى عليه د تقليد څخه آخوا کېدو سره هم هغسي مي دلته ذکر کړ که څوک دغه اعتراض وکړي چي که چيري صاحب د مشکوة زياته تابع داري کړې وای نو هيڅ وجه نه وه چي هغه ته به دغه روايتونه نه تر لاسه کېدلای نو ددې جواب په خپله صاحب مشکوة ورکړ چي تر څو پوري زما وس او توان وو ما د هغه څخه زيات تحقيق او پلټنه وکړه او د خپل طرف څخه مي هيڅ کوتاهي نه ده کړې .

وَمَا أَشَارَ إِلَيْهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مِنْ | او پر کوم حديث باندي چي شيخ رحمة الله تعالى عليه د
غَرِيبٍ أَوْ ضَعِيفٍ أَوْ غَيْرِهِمَا بَيَّنْتُ | ضعيف يا غريب وغيره حکم کړی دی نو ما د هغه سبب بيان
وَجْهَهُ غَالِبًا وَمَا لَمْ يُشِرْ إِلَيْهِ مِمَّا | کړی دی او د کوم حديث او اصول امور جانب ته چي شيخ
فِي الْأَصُولِ فَقَدْ قَفَّيْتُهُ فِي تَرْكِهِ إِلَّا | يو اشاره نه ده کړې نو ما هم د شيخ پيروي کولو سره هغه
فِي مَوَاضِعٍ لِعَرَضٍ | پرې ايښی دی مگر پر ځينو ځايونو باندي د مجبوري په
وجه ما د هغه وضاحت کړی دی .

تشرېح : يعنې صاحب د مصاييح د ځينو حديثونو په باره کي نقل کړي وه چي فلانی حديث غريب دی او فلانی ضعيف دی، او يا د شاذ او منکر حکم يې پر کړی وو، نو صاحب د مشکوة په مشکوة کي د هغه وضاحت کړی دی او بنودلي يې دي چي دغه حديث ولي غريب دی يا

ضعيف ولي دي او هغه حديث ته شاذ يا منكر ولي ويل سوي دي او يو څو داسي حديثونه هم وه چي صاحب مصاييح ورته ضعيف ، غريب ، شاذ او يا منكر نه وه ويلي بلکه هغه يې همداسي پرې ايښي وه نو صاحب مشکوة هم د هغوی پيروي کولو سره د هغه وضاحت ونه کړ بلکه هم هغسي يې نقل کړ البته د ځينو مجبوريو په وجه پر يو څو داسي ځايونو باندې صاحب مشکوة هم وضاحت کړې دي چيري چي صاحب مصاييح سکوت اختيار کړې دي ، مثلاً ځينو خلکو خبري کولې او تهمت يې وايه چي فلانی حديث موضوع دی يا باطل دی نو د مجبوري له کبله صاحب د مشکوة د هغه الزام د ترديد کولو په وجه د هغه شرح او وضاحت د ترمذي وغيره حوالې سره وکړ چي دغه حديث ضعيف يا حسن دی او يا دا حديث ضعيف او غريب دی .

وَرُبَّمَا تَجِدُ مَوَاضِعَ مُهْمَلَةً وَذَلِكَ حَيْثُ لَمْ
أُطْلِعْ عَلَى رِوَايَةٍ فَتَرَكْتُ الْبَيَاضَ فَإِنْ عَثَرْتُ
عَلَيْهِ فَالْحَقُّ بِهِ أَحْسَنَ اللَّهِ جَزَاءَكَ،

او يو څو داسي ځايونه به هم وي چي هلته د حديث
څخه وروسته ما د کتاب حواله نه ده ورکړې ځکه چي
د پلټني او تحقيق سريزه زه د راوي دنوم څخه خبر

نه سوم نو ځکه هغه ځای ما پرېښودی که تاسو ته د راوي نوم معلوم وي نو په هغه ځای کې د هغه حواله ورکړئ پر دې به الله تعالی د خیر جزا درکړي .

و سَمَّيْتُ الْكِتَابَ بِمَشْكُوتِ الْمَصَاحِيحِ | او ما ددغه کتاب نوم مشکوة المصاييح ايښی دی

تشریح : مصاييح د مصباح جمع ده او مصباح څراغ ته وايي او د مشکوة معنا (سرتاخ) ده لکه څرنگه چي سرتاخ کي څراغ اېښودل کيږي همداسي د مصاييح کتاب په مشکوة کي اېښودل سوی دی .

وَأَسْأَلُ اللَّهَ التَّوْفِيقَ وَالْإِعَانَةَ وَالْهُدَايَةَ | او ددغه کتاب د تصنيف لپاره زه د الله تعالی څخه
وَالصَّبِيَانَةَ وَتَيَسِّرَ مَا أَقْصَدُهُ

نيک توفيق د هغه مرسته او د هدايت غوښتونکی

يم او د خپل مقصد د تکميل لپاره د خطا او سهو ساتنه او د مشکلاتو د آسانی لپاره دعاء کوم .

وَأَنْ يَنْفَعَنِي فِي الْحَيَاةِ وَبَعْدَ الْمَمَاتِ
وَجَمِيعِ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ حَسْبِيَ
اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ
الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ .

او دعاء کوم چي الله تعالی دي په ژوند کي او د مړي
څخه وروسته ما ته هم او هر مسلمان نارينه او ښځينه
ته گټه ورسوي او الله تعالی زما لپاره کافي او غوره
کار ساز دی او د بدې څخه د ژغورني طاقت او د

نیک کار کولو قدرت د الله تعالی د لوري دی چي پر
تولو کارونو باندي غالب او د حکمت خاوند دی .

تشریح : د ژوند گټه خو داده چي الله تعالی ددغه کتاب د مطالعې او ددې څخه د گټې اخیستلو
توفیق راکړي او پر دغه حدیثونو باندي د عمل کولو توفیق راکړي او د مرگ څخه وروسته گټه
داده چي الله تعالی ددغه کتاب په برکت سره هغه په بخښني او د جنت په نعمتونو سره ونازوي
او د خپل بې پایه رحمت دروازي ورته خلاصي کړي .

د مشکوة شریف لومړنی حدیث

عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَإِنَّمَا لِامْرِئٍ مَّا نَوَى فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ فَهِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى دُنْيَا يُصِيبُهَا أَوْ امْرَأَةٍ يَتَرَوُّهَا فَهِجْرَتُهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ. متفق عليه.

د حضرت عمر^۱ بن خطاب^{رضی اللہ عنہ} څخه روایت دی چې رسول الله^ﷺ وفرمایل: د ټولو کارونو دار او مدار په نیت پوري دی (يعني د عمل ثمره پر نیت باندې ورکول کېږي) نو چا چې د الله^ﷻ او د هغه د رسول^ﷺ لپاره هجرت وکړ نو د هغه هجرت به د الله^ﷻ او د رسول^ﷺ لپاره وي او که

د چا هجرت د دنیا تر لاسه کولو لپاره وي نو هغه به تر لاسه کړي او که د چا هجرت د ښځې سره د نکاح کولو لپاره وي نو ښځه به په نکاح کړي نو د هغه هجرت د هغه شي لپاره وي د کوم لپاره چې هغه اراده کړې وي. بخاري او مسلم.

تشریح: د مشکوة شریف مصنف دغه حدیث د باب څخه مخکې راوړی دی ددې څخه د هغه مقصد دې ته اشاره ده چې یو طالب د علم ته پکار ده چې دی د علم تر لاسه کولو لپاره خپل نیت یوازې د الله^ﷻ لپاره کړي او بیا ددې په تر لاسه کولو کې بوخت سي، د دغه حدیث پر فضیلت او اهمیت باندې د محدثینو اتفاق دی بلکه ځینو علماؤ دغه حدیث ته نصف علم (د نیمایي علم) درجه ورکړې ده.

د هجرت مطلب دادی چې یوازې د الله تعالی د رضا لپاره دار الکفر خپل هیواد پرېښودلو سره دارالاسلام خپل وطن جوړ کړي او هلته هستوگنه غوره کړي که هجرت کونکی په خپل نیت خالص وي او د هغه هجرت یوازې د الله تعالی لپاره وي نو ثواب به تر لاسه کړي او د هغه دغه عمل به د الله تعالی په نزد مقبول وي، مگر که په نیت کې یې خیرتوب وي او د هجرت څخه د هغه مقصد د دنیا تر لاسه کول کوي نو یقیناً هغه به د ثواب څخه محروم وي مگر که د دنیا د غوښتنې او خواش نفس سره یې د رضائي حق نیت هم وي نو ثواب به تر لاسه کړي. په دغه

د نوموړي نوم عمر، کنیت یې ابو حفص او لقب یې فاروق اعظم دی، نوموړی د قریش شام د عدي قبیلې څخه دی، د نبی کریم^ﷺ او حضرت عمر فاروق^{رضی اللہ عنہ} د نسب لړۍ پر کعب بن لوی باندې یو ځای کېږي، د حضرت ابوبکر صدیق^{رضی اللہ عنہ} څخه وروسته په اتفاق سره دوهم خلیفه وټاکل سو، د هجرت په دیرشم کال په ۲۷ ذی الحجة د چارشنبې په ورځ په مسجد نبوي کې د سهار لمونځ یې ورکوی چې یو بډخت نصراني ابو لؤلؤ په څښه سره حمله وکړل او د شهادت درجه یې تر لاسه کړه، د نوموړي عمر ۶۳ کاله وو.

حديث کي هغه واقعي ته اشاره ده چي يو سړی مدينې منورې ته د يوې ښځې په نکاح کولو په غرض په هجرت راغلی وو د هغه ښځې نوم ام قيس وو، ددې کبله هغه سړي ته مهاجر ام قيس وويل سول، څرنگه چي د ابن مسعود رضي الله عنه څخه روايت دی چي يو سړي ام قيس ښځې ته د واده پيغام وليږي، ام قيس په دې شرط قبول کړ چي هغه دي مدينې ته په هجرت راسي نو بيا واده کيدلای سي، نو هغه سړی مدينې ته په هجرت راغلی او د ام قيس سره يې واده وکړ. ددې وروسته هغه سړی په مهاجر ام قيس سره مشهور سو.

په دغه حديث کي لفظي اختلاف دی چي په ډيرو نسخو کي په څو ډوله راغلی دی، په ځينو ځايو کي (انما الاعمال بالنيات او انما الاعمال بالنية) روايت دی، په هر حال دا اختلاف لفظي دی چي د هغه اثر پر معنا او مفهوم باندې هيڅ نه لويږي.

د حديث د لومړنيو دوو جملو مطلب يو دی او په اصل کي د (انما لامرئ ما نوى) څخه تاکيد کيږي، د لومړنۍ جملې چي عمل پرته د نيت څخه معتبر نه وي يعنې کوم سړی چي څرنگه نيت وکړي هغسي اجر به تر لاسه کوي په يوه عمل کي که څومره نيتونه کوي هغومره ثواب به هغه ته تر لاسه کيږي، مثلاً:

۱. د يو سړي قريب غريب او مفلس دی، او دی د هغه غريب په دې نيت سره مرسته کوي چي د الله لپاره د يو غريب مرسته کول د ثواب کار دی نو هغه ته به ددې ثواب ورکول کيږي، مگر که هغه ددې سره د صله رحمۍ نيت هم وکړي چي د هغه سره د الله تعالی لپاره مرسته کول د ثواب کار دی او ددې سره به زما د يو قريب پر شاني هم ليري سي نو اوس يوازې په دغه نيت کولو سره به هغه ته دوه برابر ثواب تر لاسه کيږي.

۲. همدا سي مسجد ته د تللو څو نيتونه کيدلای سي او د هريوه بيل بيل ثواب تر لاسه کيږي، مثلاً يو سړی مسجد ته راځي هغه دي نيت وکړي چي فرمايل سوي دي چي مسجد د الله تعالی کور دی دلته راتلونکی لکه د الله تعالی زيارت ته چي راځي او الله تعالی کریم دی او د کریم لپاره د ميلمه ميلمستيا ضروري ده زه هم ددې اميد لرم نو هغه ته به دا ثواب هم تر لاسه کيږي.

او جماعت د انتظار نيت دي وکړي چي فرمايل سوي دي کوم سړی چي د جماعت انتظار کوي هغه لکه د لمانځه په حالت کي چي وي نو په دغه نيت سره به هغه ته ثواب تر لاسه کيږي او دا نيت دي وکړي چي غوږونه، سترگي او ټول د بدن اعضاء په سرک او بازار کي په گناه اخته

کيږي او دلته مسجد ته په راتلو سره به خوندي سي، مسجد ته په راتلو سره د اعتکاف نيت دي وکړي ځکه چې علماؤ ليکلي دي چې هر کله په مسجد کي داخل سي نو پکار ده چې د اعتکاف نيت وکړي او د کومو علماؤ په نزد چې د اعتکاف وخت کم تر کمه يو ساعت دی نو د هغوی په نزد هغه اعتکاف به معتبر وي، نو دا ثواب يې هم تر لاسه کړي او په مسجد کي د داخلېدو پر وخت د اعتکاف نيت کول او بيا پر هغه ثواب تر لاسه کول په حقيقت کي د الله تعالی د لوري د مسلمانانو لپاره يو نعمت دی چې پرته د محنت څخه نه تر لاسه کيږي، مگر افسوس چې مسلمانان ددې څخه غافل دي، او يا مسجد ته د ننوتلو په وخت او يا د وتلو په وخت کي مسنونه دعاوي ويل يا پر نبي کریم ﷺ باندې درود شريف ويل د سعادت باعث دی، که مسجد ته د داخلېدو په وخت کي ددې هم نيت وکړي نو ددې ثواب به هم تر لاسه کوي.

او دا نيت دي وکړي چې په مسجد کي يوازوالي او سکون په برخه کيږي، هلته د الله ﷻ ذکر، د قرآن کریم تلاوت او يا وعظ او نصيحت په اطمینان سره کيدلای سي نو ددې ثواب به هم تر لاسه کوي، ځکه چې په حديث شريف کي راغلي دي چې کوم سړی سهار مسجد ته د ذکر او وعظ لپاره ځي نو هغه د مجاهد في سبيل الله په مرتبه کي دی، يا يو څوک په مسجد کي ناست د قرآن کریم په تلاوت کي بوخت وي او په خپل مينځ کي تذکیر او نصيحت کوي نو پر هغه ډله باندې د الله تعالی ملائکي راټوليږي او د الله ﷻ د رحمت سایه پر کوي.

داسي نيت دي هم وکړي چې په اودس کولو سره مسجد ته د لمانځه لپاره په تللو کي د حج او عمرې ثواب حاصلېږي.

او داسي نيت دي وکړي چې په مسجد کي خلکو د اجتماع څخه د علم ګټه، امر بالمعروف او نهی عن المنکر مواقع ميسر کيږي، هلته د مسلمانانو وړونو سره د ملاقات کولو او پر هغوی د سلام او رحمت لېږلو نيت دي هم وکړي.

او د محاسبه نفس او تفکر في الاخرت او د خپلو ګناهونو څخه د استغفار نيت دي وکړي ځکه چې په مسجد کي په سکون او آرام سره دا کار کيدلای سي کوم چې په بل ځای کي دا کار کول مشکل وي.

په هر حال مسجد ته د راتلو عمل يو دی مگر نيتونه بيل بيل کيدو سره ډير زيات دي ځکه ثواب به ددغه ټولو نيتونو ورته تر لاسه کيږي. عمل يو دی او د نيت په سبب ثواب دومره زيات دی. او بيا مسجد خود عبادت ځای دی او ددغه کارونو تعلق هم د عبادت او آخرت سره

دی نو پر دې باندي ثواب تر لاسه کيږي مگر که چيري په هغه شيانو کي هم نيک نيت وکړي چي د هغه تعلق زينت جسماني يا د دنياوي کارونو سره وي نو د الله تعالی ددغه بې پايه رحمت څخه هلته هم ثواب ورکول کيږي، مثلاً د جمعې په ورځ يا په بله ورځ خوشبويي ولگوي او په هغه سره دانيت وکړي چي نبي کریم ﷺ به خوشبويي ډيره خوښول ځکه نو زه هم خوشبويي لگوم.

او دانيت دي وکړي چي کوم سړی زما سره کښيني نو په خوشبويي محسوس کېدو سره به خوشحاله سي، او نيت دي وکړي چي کوم سړی زما د خوشبويي نه لگولو په وجه زما د بد بوی په وجه زما غيبت کوي او زه په خوشبو لگولو سره هغه د غيبت د گناه څخه وساتم. او نيت دي وکړي چي په خوشبويي سره زما دماغ تازه وي او زه چي د وعظ او نصيحت په مجلس کي کښېنم نو ددې په وجه به خبري په ښه ډول سره په ذهن کي راسي.

دلته هم د خوشبويي لگولو عمل يو دی چي د هغه اړه صرف د انساني جذبې او خواهر او د دنياوي کارونو څخه يو کار دی مگر چيري ددې سره دا ټول نيتونه وکړل سي نو پر هغه به هم د هريوه بيل بيل ثواب ورکول کيږي، همداسي په هر عمل کي مختلف نيتونه کيدلای سي چي پر هغه د بې شميره ثواب ثمره مرتب کيږي.

او که يو عمل يوازي د جسماني لذت او نفساني خواهر لپاره وي نو د ثواب د دولت څخه به محروم وي بلکه د ملامتيا او عتاب وړ به وي.

نو څرگنده سوه چي د عمل دار او مدار يعني پر هغه ثواب تر لاسه کول يوازي په نيت پوري اړه لري څرنگه چي نيت وکړي هم هغسي به ثواب ورکول کيږي.

د نيت مسائل

مسئله: په دغه حديث کي چي د کومو عملونو په باره کي نيت ضروري گرځول سوی دی د هغو څخه اعمال مقصوده مراد دي، يعني داسي عملونه چي د هغه کول په شريعت کي مطلوب او مقصود وي لکه لمونځ، روژه، زکوة، حج، نو دا ټول عملونه به د نيت څخه پرته معتبر نه وي او نه د الله ﷻ په نزد مقبول او صحيح دي، مثلاً که يو سړی لمونځ بيله نيته کوي نو نه خو د هغه لمونځ صحيح کيږي او نه د الله ﷻ په نزد مقبول کيږي همداسي بيله نيته نه زکوة ادا کيږي او نه بيله نيته روژه او حج صحيح کيږي، نو څرگنده سوه چي د نيت ضرورت او اړتيا به په اعمال مقصوده کي وي ځکه چي بيله نيته دغه عملونه هيڅ اعتبار نه لري.

د اعمال مقصوده په مقابل کي اعمال غير مقصوده دي يعني داسي عملونه چي د هغو

کول مقصد نه وي بلکه د هغو کول د يو خارجي امر پر بناء ضروري وي لکه غسل، اودس چي دا في نفسه او بذاته مقصود نه دي بلکه د غسل ضرورت د پاکی لپاره وي او د اوداسه ضرورت د لمانځه لپاره وي.

اوس په دې کي د علماؤ اختلاف دی چي ايا په دغه اعمال غير مقصوده يعني غسل، اودس وغيره کي نيت کول ضروري دي که نه، د امام شافعي رحمته الله عليه په نزد په اوداسه او غسل کي نيت ضروري دی ځکه چي د هغه په نزد دا فرض دي که چيري غسل او يا اودس يې بيله نيته وکړ نو هغه به د اعتبار وړ نه وي، د امام اعظم رحمته الله عليه په نزد غسل او اودس بيله نيته معتبر دی ځکه چي د هغه په نزد نيت فرض نه دی بلکه سنت او مستحب دی که چيري اودس او يا غسل بيله نيته وکړي نو ادا کيږي.

په شريعت کي د نيت څخه مراد د (قرب الى الله) قصد کول دي يعني کوم کار چي کوي يوازي د الله تعالى د رضا لپاره دي يې کوي او د هغه د حکم پر ځای کول او د هغه د رضا تر لاسه کولو لپاره دي يې کوي.

د نيت معنا په زړه سره قصد کول دي، په نيت کي يوازي په زړه سره قصد کول کافي کيږي په ژبه سره ويل شرط نه دي، په عباداتو کي که چيري يوازي په ژبه سره يې وويل او په زړه کي يې نيت ونه کړ نو عبادت به اعتبار نه لري. په کتاب مجمع کي ليکلي دي چي يوازي په ژبه سره د ويلو اعتبار نسته، او د علماؤ په دې کي اختلاف دی چي په زړه سره قصد او په ژبه سره نيت کول هم سنت دي يا مستحب يا مکروه دي.

او همداسي په دې کي درې قوله دي: په فتح القدير کي چي د نيت په ژبي سره ويل نه د نبي کریم ﷺ څخه منقول دي او نه د صحابه کرامو څخه او په دې اړه يو صحيح حديث هم ثابت نه دی، او نه هم څلور سره امامان د دې قائل دي.

په کتاب مفيد کي دي چي ځينو مشائخو دې ته مکروه ويلي دي او ځينو مستحب، چا چي مستحب ورته ويلي دي د هغوی په نزد هم يوازي دومره ويل مستحب دي چي اللهم اني ارید صلوة کذا فيسرها لي وتقبلها مني، مگر دا ډول هم په حديث شريف کي يوازي د حج نيت منقول دی د نورو عباداتو لپاره دا ثابت او منقول نه دي.

په هر حال د نيت دغه مقدمه او بيان په کتاب اشتباه کي په مفصله توگه ليکل سوی دی، په دې اړه د مترجم (ژباړونکي) پلټنه داده چي هر کله د رسول الله ﷺ د صحابه کرامو او امامانو

څخه په لمانځه يا روژه کي د نيت په ژبي سره ويل منقول نه دي او وروسته د علماؤ په دې کي اختلاف سوي دی چي ايا دا سنت دی، مستحب دی، مکروه دی، او که بدعت دی، نو د فقه قاعده داده چي هر کله د يو شي په سنت يا بدعت کېدو کي د علماؤ اختلاف وي يعني ځيني وايي چي د ابديت دی او ځيني وائي چي دا سنت دی نو احتياط په دې کي دی چي د داسي شي پرېښودل پکار دي.

په فتاوی عالمگيريه کي هم داسي نقل سوي دي، همداسي که په سنت او مستحب کېدو کي اختلاف وي نو پرېښودل يې غوره دي، شيخ عبدالحق محدث دهلوي رحمته الله عليه د مشکوٰۃ شريف په ترجمه کي فرمايلي دي چي علماء پر دې متفق دي چي په لمانځه کي د نيت په زوره ويل مشروع نه دي او فرمائي چي محدثينو ويلي دي چي د حديث د يو رواي څخه دا ثابت نه دي چي رسول الله ﷺ نيت په ژبه سره ويلی دی.

نو د رسول الله ﷺ د سنت اتباع په دې کي ده چي نيت په زړه سره وکړل سي او پر هغه اکتفاء وکړل سي لکه څرنگه چي رسول الله ﷺ د کړي فعل اتباع کول اطاعت رسول دی، همداسي دا هم د رسول الله ﷺ اطاعت او پيروي ده چي کوم کار نبي کریم ﷺ هيڅکله نه وي کړی نو په هغه دي عمل نه کيږي او پکار ده چي پر هغه دوام او ټينگار ونه کړل سي کوم چي د شارع څخه ثابت نه وي.

مسئله: د نيت اثر پر عباداتو مرتب کيږي، په حرام کار کي د نيت اعتبار نه وي او نه د هغه ثمره مرتب کيږي که په يو مباح کار کي د عبادت نيت وکړي يا په هغه شي کي نيت وکړي چي د عبادت لپاره وسيله وي نو پر هغه د نيت ثمره مرتب کيږي او ثواب ترلاسه کيږي.

مسئله: په اوداسه کي نيت کول سنت دي، اوس په دې کي اختلاف دی چي د اوداسه لپاره دي نيت کله وکړل سي، د ځينو علماؤ په نزد د مخ پر يو للو په وخت کي نيت کول پکار دی، مگر غوره داده چي د اوداسه په پيل کي د لاسو پر يو للو په وخت کي نيت وکړل سي، ترڅو د مخ پر يو للو څخه مخکي هم ثواب ترلاسه سي، په غسل کي هم نيت سنت دی، مناسب داده چي په د اوداسه پيل کولو په وخت کي نيت وکړي، په تيمم کي نيت کول فرض دی کله چي د تيمم لپاره لاسونه پر خاورو ايرېدي نو هغه وخت نيت کول پکار دی او د هغه وروسته دي لاسونه پر مخ راتير کړي.

مسئله: د نيت لپاره يو څو شيان شرط دي:

۱. اسلام: ځکه چي د مسلمانانو عبادت مقبول وي د کافرانو عبادت نه خو صحيح وي او نه

مقبول وي .

۲. تمیز : یعنی دومره عقل باید ولري چي د عبادت او غیر عبادت په فرق پوهیږي ځکه چي د لیوني او تمیز نه لرونکي ماشوم عبادت معتبر نه دی .

۳. علم : یعنی کوم شی چي کوي د هغه حقیقت او اهمیت باید پیژني ، یو سړی د لمانځه د اهمیت او د هغه د فرضیت څخه خبر نه دی که څه هم نیت کوي مگر د هغه لمونځ نه صحیح کیږي .

۴. خلورم دا چي د نیت منافي دي هیڅ شی نه کوي مثلاً یو چا اسلام راوړ او د عبادت کولو څخه وروسته نعوذ بالله مرتد سو نو د هغه ټول عمل او عبادت ضائع کیږي او د هغه څخه هیڅ گټه نه ترلاسه کیږي .

۵. همداسي که یو چا لمونځ پیل کړ یا روژه یې ونیول مگر په مینځ کي یې ماته کړه نو لمونځ او روژه یې دواړه باطل کیږي ځکه چي د عبادت د مینځ څخه بیله پوره کېدو ختمول د نیت خلاف دي .

مسئله: په فرض لمانځه کي د خلورو شيانو نیت کیږي :

۱. لومړی د لمانځه نیت .

۲. دوهم د فرض لمانځه ادا کولو نیت .

۳. دریم د وخت ټاکل مثلاً د ماپنین ، مازدیگریا ما بنام لمونځ .

۴. خلورم که چیري مقتدي وي نو د اقتداء نیت دي کوي .

دغه خلور شيانو دي د لمانځه پیل کولو په وخت کي په زړه کي ساتي او نیت دي وکړي که په دغه خلورو شيانو کي د یوه خیال هم په زړه کي پاته نه سو نو لمونځ نه صحیح کیږي .

مسئله: په واجب عبادت کي د نیت حکم د فرض په ټول دی یعنی د واجب متعین کول ضروري دي .

مسئله: سنت د مطلق لمانځه په نیت سره او د نفل په نیت سره صحیح کیږي که سنت مؤکده وي او که غیر مؤکده وي په دې کي دواړه برابر دي .

مسئله: د رمضان المبارک روژه که چیري د نفل روژې نیت سوی وي یا د واجب یا بالکل نیت

یې نه وي کړی نو بیا هم د رمضان روژه ادا کیږي ، یعنی یو خو دا چي د رمضان روژه ده او نیت هم د رمضان د روژې دی په دې کي خو په ادائي روژه کي هیڅ اشکال نسته مگر که یو سړی داسي کوي چي روژه خو د رمضان په میاشت کي نیسي مگر نیت یې د نفل روژې وکړ او د یو واجب روژې لکه نذر وغیره ، یا دا چي بالکل نیت یې ونه کړ نو په داسي شکل کي هم فقهاء

ليکي چي درمضان روژه به اداسي .

مثله: درمضان دروژې نيت د شپې څخه هم کولای سي او په پيشلومي کي هم ، تر غرمې پوري يعني نصف النهار (د ورځي دنيمايي) څخه مخکي نيت کيدلای سي ، په پيل کي د ورځي د ابتداء صبح صادق راختلو او انتها يعني لمر لوېدلو باندې کيږي نو نيت د ورځي په لومړنۍ نيمه برخه کي کولای سي ، همداسي د نفل او نذر معين روژې نيت هم په شپه کي او په ورځ کي د نصف النهار څخه مخکي کيدلای سي ، مگر درمضان د قضا او نذر مطلق او د کفارې دروژو نيت يوازي په شپه کي کول پکار دی ، د دغه روژو نيت په ورځ کي معتبر نه دی .

د نذر معين شکل دادی چي يو سړي يو خاصه ورځ د روژې لپاره ټاکلې وي يعني دا اراده وکړي چي په فلانۍ جمعه يا دوشنبه او يا په فلاني تاريخ به زه روژه نيسم ، يعني هغه د يوې ورځي په ټاکلو سره روژه پر خپل ځان لازم کړه نو دغه صورت ته نذر معين ويل کيږي .

د نذر مطلق صورت دادی چي پريو سړي باندې يوه يا څو ورځي واجب وي يا دا ووايي چي که چيري زما فلانی کار تر سره سو يا زما فلانی قريب روغ سو نو زه به روژه نيسم نو په دغه شکل کي چي هغه کله غواړي روژه نيولای سي په دې کي د يو ورځي ټاکل نسته نو دې ته نذر مطلق ويل کيږي .

مثله: د زکات د نيت دوه صورته دي يو خودا چي کله د زکوة مال ورکوي نو هغه وخت د زکوة ادا کولو نيت دي وکړي ، دوهم صورت دادی چي د خپل مال څخه د زکوة لپاره يو برخه بيلوي چي د هغه څخه به زکوة ورکوي نو په دغه صورت کي د مال بيلولو په وخت کي د زکوة ادا کولو نيت پکار دی ، د زکات د مال ورکولو په وخت کي نيت ضروري نه دی .

مثله: يو چا مستحق ته د زکوة مال ورکړی مگر د ورکولو په وخت کي هغه د زکوة نيت نه وو کړی نو که چيري وروسته هغه د زکوة نيت کوي نو هغه نيت به هغه وخت معتبر وي چي کله د مستحق سره هغه مال موجود وي او هغه مصرف کړی نه وي مگر که چيري د مستحق څخه هغه مال مصرف سوی وي او د هغه سره موجود نه وي نو بيا وروسته د زکوة نيت معتبر نه دی او زکوة به ادا نه وي .

مثله: صدقه فطر د نيت او مصرف په اعتبار د زکوة په ډول ده ، مگر دا فرق دی چي صدقه فطر ذمي يا کافر ته ورکول کيدلای سي مگر زکوة ذمي او کافر ته هيڅکله هم ورکول صحيح نه دي .

مسئله: د یوه عبادت په مینځ کي د دوهم عبادت نیت کول صحیح دی، مثلاً یو سړی فرض یا نفل لمونځ کوي او د لمانځه کولو په دوران کي هغه د روژې نیت هم وکړ نو دا نیت به معتبر وي او لمونځ به فاسد نه وي.

مسئله: په عباداتو مثلاً لمونځ و غیره کي یوازې په پیل کي نیت کول پکار دی، د هغه د هر هر جز او رکن لپاره نیت ضروري نه دی ځکه چي په دې سره په لمانځه کي خلل لویږي.

مسئله: یو سړی فرض لمونځ پیل کړ، په مینځ کي خیال ورته راغلی چي دا نفل دی او بیا په نیت کولو سره یې نفل لمونځ پوره کړ، نو په دغه صورت کي د هغه فرض لمونځ ادا کیږي ځکه چي د لمانځه په مینځ کي شبه واقع کېدل معتبر نه دي، په دې اړه په کتاب اشتباه کي د نهایه څخه داسي منقول دي.

مسئله: ځیني عبادتونه داسي دي چي په هغه کي یوازې په زړه سره نیت کول کافي نه دي ترڅو پوري چي په ژبه سره هم نیت ونه کړل سي مثلاً نذر، که یو سړی د نذر لمونځ کوي یا روژه نیسي او نیت یوازې په زړه سره وکړي نو داسي نذر نه ادا کیږي ترڅو پوري چي په ژبه سره ونه وایي چي دومره لمنځونه د نذر زما پر ذمه دي، یا دومره روژې پر ما نیول پکار دي یا مثلاً وقف، یو سړی هم خپل ملکیت د الله تعالی په لار کي وقف کوي نو که هغه یوازې په زړه سره نیت وکړي چي زما فلانی شی د الله تعالی په لار کي وقف دی، نو دا وقف به معتبر نه وي ترڅو پوري چي هغه په ژبه سره ادا نه کړي چي زه دغه شی د الله تعالی په لار کي وقف کوم.

د عبادت څخه پرته ځیني شیان داسي دي چي په هغه کي په زړه سره د نیت کولو هیڅ اعتبار نسته بلکه د هغه په ژبه سره د ویلو اعتبار به وي او یوازې په ژبه سره ویل به کافي او ضروري وي.

مسئله: که یو سړی یو شی د ځان د استعمال لپاره رانیسي، مثلاً مینځه یې د خپل خدمت لپاره رانیول، یا یو حیوان یې د خپل سپرلی لپاره رانیوی یا جامه یې د خپل اغوستلو لپاره رانیول یا د ویلو لپاره یې کتاب رانیوی او په زړه کي یې دا خیال هم دی چي که چیري د دغه شیانو بیه زیاته په لاس راسي او گټه وسي نو زه به دا خرڅ کړم نو په داسي صورت کي به پر هغه شیانو باندي زکوة نه وي.

مسئله: یو سړی د رمضان د میاشتې لیدو پلټنه ونه کړای سول، په سبا کي هغه ته شک سو چي ایا نن روژه ده او که یا، نو اوس هغه نیت کوي که چیري نن د رمضان لومړۍ ورځ وي نو زما روژه ده او که د شعبان آخري ورځ وي نو روژه مي نه ده، نو د روژې لپاره به د هغه دغه نیت

صحيح نه وي ، هو كه چيري هغه ته د روژې په وصف كې شك وي يعني هغه داسي نيت وكړي چي كه چيري نن د شعبان ورځ وي نو د نفل روژې نيت كوم او كه د رمضان ورځ وي نو د فرض روژې نيت كوم نو داسي نيت معتبر او صحيح دى ، كه چيري هغه ورځ د رمضان وي نو د هغه فرض روژه به داسي .

مسئله: د يو مباح كار وصف د نيت په اعتبار او قصد سره مختلف وي ، كه چيري يو مباح اطاعت په نيت وكړل سي نو هغه مباح هم په اطاعت كې شامل دى ، مثلاً خوړل ، بېده كېدل ، د حلال مال گټه ، يا د خپل بي بي سره كوروالي كول ، نو په دغه كارونو كې چي كوم كار مباح وي نو د هغه د كولو په وخت كې د عبادت او د الله تعالى د اطاعت او رضا نيت وكړل سي نو دغه مباح شيان عبادت گرځي او پر هغه ثواب تر لاسه كيږي ، مگر كه چيري په يو مباح كار كې د اطاعت او د الله د رضا نيت نه كوي نو بيا پر هغه ثواب نسته .

مسئله: يو سړي خپل ښځي ته په كڼايه الفاظو سره طلاق وركوي نو په هغه كې د نيت اعتبار كيداى سي يعنې كه چيري د هغه نيت د طلاق وو نو طلاق به واقع سي او كه د طلاق نيت يې نه وو نو طلاق به نه واقع كيږي او كه چيري په صراحت سره د طلاق الفاظ ادا كوي نو بيا په هغه كې د نيت ضرورت نسته او طلاق بيله نيته واقع كيږي .

مسئله: د جنابت په حالت كې د قرآن كريم تلاوت كول بيله اراده يوازي د ذكر په نيت سره ويل صحيح دي ، مگر په ارادې سره بيله نيته تلاوت صحيح نه دى بلكه حرام دى .

مسئله: كه چيري د تجارت نيت په داسي چاپيريال كې وكړي چي د مخكې حاصلات دي نو كه هغه مخكه عشري وي يا خراجي يا د كرائې وي يا عاريتا وي نو په داسي مال كې زكوة نه واجب كيږي .

مسئله: د تجارت نيت كه يو سړى په داسي جنس كې كوي چي هغه ته د يو مال د عوض څخه پرته تر لاسه سوى وي مثلاً يو چا هغه ته تحفه كړى وي يا صدقه يې وركړې وي يا هغه ته د خلع يا مهر په ذريعه تر لاسه سوى وي نو په هغه كې زكوة نه واجب كيږي كه څه هم چي پر هغه كال تير سي ، مگر هر كله چي هغه مال خرڅ سي او د هغه په عوض كې يو بل شي تر لاسه سي كه هغه د نقدو په صورت كې وي يا د جنس په صورت كې وي نو پر هغه بندي د كل په تيريدو سره زكوة واجب كيږي .

مسئله: د يو سړي په ملكيت كې داسي حيوانات وي چي د كال اكثر برخه په ځنگل كې پيول

کيڙي نو که د هغه حيوانانو څخه مقصد شيډې او يا بچي تر لاسه کول وي نو په هغه کي د حيوانانو زکوة واجب کيږي او که په هغه حيوانانو کي د تجارت نيت وي نو په هغه به د تجارت زکوة وي په دې شرط چي کله هغه حيوانان رانيول نو د تجارت نيت يې پکښي کړی وو ځکه د هغه حيوانانو رانيولو په وخت کي د هغه نيت د سپرلی، وغيره وي نو بيا په هغه کي زکوة واجب نه دی.

مسئله: که يو سړی په خوښۍ سره زکوة نه ورکوي نو زکوة اخيستونکی ته کوم چي د امام يا خليفه د خوا ټاکل سوی وي د هغه څخه په زور زکوة اخيستلو حق نه لري که چيري هغه په زور سره زکوة تر لاسه کړ نو زکوة نه ادا کيږي ځکه چي په زکوة کي اختيار شرط دی، مگر هغه سړی چي په خپله زکوة نه ورکوي نو زکوة اخيستونکی بندي کولای سي چي هغه په زکوة ورکولو باندي راضي او زکوة په خپله ادا کړي.

د ځينو روايتو څخه دا هم څرگنديږي چي حاکم دي په زور سره زکوة تر لاسه کړي او هغه دي د زکوة په مصرف کي څرخ کړي نو زکوة ادا کيږي مگر داسي روايتونه ضعيف دي، معتمد او معتبر روايت دادی چي په زور زکوة اخيستلو سره زکوة نه ادا کيږي.

مسئله: د جمعي د خطبې لپاره نيت ضروري دی که يو سړی د خطبې لپاره پر منبر ودریدی او د درېدو وروسته هغه ته ترچي راغلی او الحمد لله يې وويل نو دا الحمد لله ده د ترچي لپاره ويلې ده او د خطبې نيت يې نه دی کړی ځکه هغه به په خطبه کي نه شميرل کيږي.

همداسي د اخرونو په خطبه کي هم نيت ضروري دی که په اخرونو کي پر منبر باندي د درېدو سره د الله تعالی حمد او ثناء يې بيان کړه نو خطبه نه ادا کيږي ترڅو پوري چي د خطبې نيت ونه کړي.

مسئله: يو سړی د انگورو تجارت کوي چي د هغه څخه شراب جوړيږي که چيري د هغه نيت يوازي د تجارت وي او د هغه مقصد د تجارت څخه دا نه وي چي هغه ددې څخه شراب جوړ کړي نو دا تجارت به صحيح وي او که د هغه نيت دا وي چي د هغه څخه شراب جوړ کړل سي نو دا تجارت به حرام وي. همداسي که يو سړی د انگورو ټاکونه ولگوي او د هغه نيت دا وي چي خلک به انگور وځوري يا د انگورو تجارت به کوم نو دا صحيح دی او که هغه د انگورو ټاکونه په دې نيت سره لگولي وي چي ددې څخه به شراب جوړيږي نو دا به حرام وي.

مسئله: يو سړی د يو مسلمان سره د ناراضگۍ او يا جنگ په وجه ملاقات نه کوي نو دا د هغه لپاره حرام دی مگر که چيري د هغه ملاقات نه کول په دې وجه وي نه وي نو که ډير وخت هم

ملاقات ونه کړي نو څه پرواه نه لري .

مسئله: که چيري يوه ښځه د خپل خاوند څخه پرته د بل مړي د ماتم او غم په وجه د درو ورځو څخه زيات زيب او زينت او سنگار کول پريږدي نو دا د هغې لپاره حرام دی ، مگر که دا مقصد نه وي بلکه هسي يې سنگار کول پرې ايښی وي نو څه پرواه نسته .

مسئله: د يو مړي په وجه مباح (رواه) شيان پرېښودل مثلاً : څرخه نه کول ، دال نه پريولل ، پرکت باندې نه بېدېدل يا تر څلوېښتۍ پوري واده ، نکاح ، عقیقه ، او داسي نور نه کول ، نو دا ټول صرف رسمونه دي چي داسي کول حرام دي البته د هغه په پرېښودلو کي که دا نيت نه وي بلکه د يو بل شي په وجه يا همداسي د هغه څخه پرهيز وکړل سي نو څه پرواه نسته ، مگر په نکاح او واده کي په هيڅ ډول سره تاخير (زڼډ) کول مناسب نه دی ځکه چي دا يو سنت کار دی او سنت چي څومره ژر داسي هغومره ښه دی او د ثواب باعث دی .

مسئله: د جنازې د لمانځه نيت داسي کيږي چي زه د جنازې لمونځ د الله تعالی لپاره او د عاء د دغه مړي لپاره کوم .

مسئله: په سجده تلاوت کي تعين کول چي دا د فلاني تلاوت سجده ده ضروري نه ده .

مسئله: د مقتدي لمونځ د امام د نيت څخه پرته نه صحيح کيږي ، مگر امامت پرته د نيت څخه صحيح کيږي يعني که يو سړی په يو امام پسي لمونځ کوي نو د هغه لپاره ضروري ده چي هغه د امام د اقتداء نيت وکړي ، ددې څخه پرته د هغه لمونځ نه صحيح کيږي مگر د امام لپاره ددې ضرورت نسته چي هغه دي د مقتدي د امام نيت وکړي ، هو که چيري امام ته معلومه وي چي تر شا ښځي هم زما په اقتداء کي لمونځ کوي نو بيا د هغه لپاره ضروري ده چي هغه د ښځو د امامت نيت وکړي که امام د ښځو د امامت نيت ونه کړ نو د ښځو لمونځ نه صحيح کيږي ، ځيني علماؤ د جمعې او اخرونو لمونځ ددې حکم څخه ايستلی دی يعني که چيري امام د جمعې او اخرونو په لمانځه کي د ښځو د امامت نيت ونه کړي نو د ښځو اقتداء صحيح ده او د هغوی لمونځ ادا کيږي .

مسئله: يو سړي قسم وکړ چي زه به د چا امامت نه کوم ، هغه لمونځ پيل کړ وروسته يو سړی راغلی او د هغه په اقتداء کي يې لمونځ پيل کړ نو د هغه اقتداء صحيح ده او لمونځ يې ادا کيږي ، او س پاته سو د قسم سوال چي ايا هغه مات سو که يا ، نو د هغه قسم خو قضاء مات سو مگر د يانه مات نه سو ، يعي قاضي به د هغه د قسم ماتولو حکم کوي مگر عندالله به هغه گناه

کار نه وي او که هغه سړی د لمانځه څخه مخکي یو څوک پر خپل قسم شاهد جوړ کړ نو بیا قضاء هم نه ماتیږي ، که هغه قسم اخیستونکی سړی د جمعې په لمانځه کي د خلکو امام جوړ سو نو لمونځ به صحیح سي مگر قضاء د هغه قسم مات سو ، که دغه سړی د جنازې د لمانځه امامت وکړ نو قسم بالکل نه ماتیږي همداسي په سجده تلاوت کي هم نه ماتیږي .

یو سړی قسم وکړ چي زه به د فلاني سړي امام نه جوړیږم ، په لمانځه کي د نورو خلکو امامت یې وکړ او نیت یې دادی چي د هغه سړی امام نه یم بلکه د نورو خلکو امام یم مگر هغه سړی دده په قسم خبر نه دی او د هغه اقتداء یې وکړه نو د هغه امام قسم به مات سي که څه هم هغه اقتداء د هغه په ناخبرۍ کي کړې وي .

مسئله: د تحفې لپاره نیت شرط نه دی که یو سړي یو چاته د مخصرو په توگه یو شی و بڅښی نو هغه شی به د هغه ملکیت سي او تحفه به صحیح سي .

مسئله: که یو چا یو ناخبر سړي ته د بڅښني الفاظ وښودل او هغه ته معلومه نه وه چي په دغه الفاظو سره تحفه کیږي نو که هغه سړي د هغه الفاظو تلفظ وکړي نو داسي تحفه به نه صحیح کیږي ، مگر د تحفې نه صحیح کېدل په دې وجه نه دي چي دلته نیت نه وو بلکه ځکه چي دلته د تحفې شرط مفقود دی او هر کله چي شرط نه وي نو تحفه هم صحیح نه سول او د تحفې شرط خوښي او رضامندي ده .

مسئله: که یو سړي د یو چا سره زور وکړ چي فلانی شی ما ته راکړه او په زور یې د هغه څخه واخیستی نو دغه تحفه به هم نه صحیح کیږي ، په خلاف د طلاق او عتاق چي په زور سره هم طلاق او عتاق صحیح کیږي يعني که د یو چا څخه په زور طلاق واخلي نو طلاق به واقع سي (عتاق، د مینځو او مریانو آزادلو ته وایي) .

مسئله: د جنازې په لمانځه کي که مقتدی سورة فاتحه د ذکر په نیت سره ووايي نو دا حرام کار نه دی ، که څه هم د امام اعظم رحمته الله علیه په نزد په امام پسي د مقتدي قرائت ویل حرام دی ، مگر دلته هغه سورة فاتحه د قرائت په نیت نه وایي بلکه د ذکر په نیت یې وایي ځکه نو پر هغه د حرمت حکم نسي کیدلای ، همداسي دا مسئله هم پر دې بناء ده که یو جنب سړی یا ښځه یا حیض او نفاس والا ښځه د قرآن کریم آیت د ذکر او دعاء په اراده ووايي نو صحیح دی او که چیري د قرائت په اراده یې ووايي نو دا صحیح نه ده .

مسئله: یو سړی د یو شي رانیولو لپاره دوکان ته راغلی دوکاندار خپل سامان مثلاً ټوکریا د

غلې بوری وغیره د هغه په مخکي خلاص کړل او هغه خريدار ته د شوق ورکولو لپاره د خپل سامان په لېدو سره سبحانه الله وويل يا درود شريف يې ووايه نو دا مکروه دی .

مسئله: يو سړی د خپل معمولي خوراک څخه زيات خوراک کوي نو که چيري دده زيات خوراک د نفساني خواهش په وجه وي نو دا مناسب نه دی هو که چيري دی په دې نيت سره زيات خوراک وکړي چي سبا روژه نيسم يا د هغه مقصد دا وي چي زما سره کوم ميلمه خوراک کوي هغه هم زما په ډول زيات خوراک وکړي او وېرې پاته نسي نو دا مستحب دی .

مسئله: يو مسلمان د سپر جوړولو لپاره يو کافر مخته ودروي ، يو بل مسلمان چي د کافر سره په مقابله کي دی غشي ولي نو د هغه څخه که دده اراده د مسلمان قتل وي نو دا حرام دی او که د هغه مقصد د هغه کافر هلاک کول وي نو دا حرام نه دی .

مسئله: که يو سړی په لاره کي يو شی پيدا کړي ، نو که چيري هغه سړی دغه شی په دې نيت پورته کړي چي د هغه مالک په لټولو سره به يې ورکړي او که په دې نيت يې پورته کړی چي د هغه مالک ته به يې نه ورکوم بلکه د ځان سره به يې اېږدم نو دا ناجائز دی او دغه سړی د هغه شي په اخيستلو سره غاصب او گناه کار دی .

مسئله: که يو څوک کتاب د ساتني په نيت تکیه جوړوي نو دا مکروه نه دی او که د ساتني نيت نه وي دا مکروه دی .

مسئله: که يو سړی پر خورجين^۲ باندي کښېنستی او په هغه کي قرآن کریم وو ، نو که چيري هغه سړی د قرآن کریم د ساتني په نيت پر هغه کښيني نو دا مکروه نه دی او که د ساتني نيت نه وي نو دا مکروه دی .

مسئله: يو سړی خوراک پرېږدي د هغه دغه خوراک پرېښودل که د پرهيز او دواء په وجه وي يا دا چي هغه ته خواهش او لوږه نسته نو ځکه يې خوراک پرېښودی نو په دغه صورتو کي به د ثواب مستحق نه وي او که چيري هغه د روژې په اراده خوراک پرېښودی نو پر دې به هغه ته ثواب ورکول کيږي .

مسئله: يو سړی که په مسجد کي يوازي د آرام لپاره ناست وي نو پر دې هيڅ ثواب نسته او که د لمانځه د انتظار په نيت يا د اعتکاف په نيت ناست وي نو پر دې ثواب سته .

^۲ خورجين هغه کڅوڼي ته وايي چي په هغه کي غله اچول کيږي او پر آس يا خره باندي اېښودل کيږي .

مسئله: یو حیوان که یوازي د خوراک په نیت حلال کړل سي نو دا به مباح کار وي مگر که هغه حیوان د عبادت په نیت ذبح کړل سي مثلاً قرباني وغیره نو د ثواب باعث دی، او که یو حیوان مړي یا ژوندي سړي د تعظیم په نیت حلال کړل سي نو دا حرام بلکه د یو قول سره سم کفر دی.

مسئله: په لمانځه کې د رکعتونو شمیر او د سجدو د شمیر نیت ضروري نه دی او نه به د هغه نیت اعتبار وي مثلاً یو سړی د مایښین لمونځ کوي او نیت کوي چې زه د مایښین درې رکعت له لمونځ کوم نو د هغه د مایښین لمونځ صحیح کیږي او د درو رکعتو نیت به لغو سي.

مسئله: که یو څوک د یو ټاکلي امام د اقتداء نیت وکړي مگر وروسته هغه ته معلومه سوه چې دا هغه امام نه دی بلکه بل امام دی نو لمونځ صحیح کیږي په دې کې څه پروا نه ده.

مسئله: که یو چا امام ولیدی او د اقتداء نیت یې وکړ چې زه په دغه امام پسي چې دده نوم زید دی لمونځ کوم مگر وروسته معلومه سوه چې دا زید نه دی نو بیا هم لمونځ صحیح دی. د غسي مقتدی د امام څخه ډېر لیري دی چې امام نسي لیدلای او نیت داسي وکړي چې په امام پسي چې د هغه نوم زید دی لمونځ کوم لیکن وروسته ورته معلومه سول چې هغه زید نه دی نو بیا هم لمونځ صحیح دی.

مسئله: یو سړي نیت وکړ چې زه په دغه زلمي پسي لمونځ کوم مگر هغه سپین ږیری وو نو لمونځ نه صحیح کیږي البته که ددې برعکس وي چې نیت خو د سپین ږيري وکړي مگر هغه ځوان وي نو لمونځ صحیح کیږي ځکه چې زلمي ته هم په اعتبار د هغه د علم او فضل او بزرګۍ شیخ ویل کیږي پر خلاف د سپین ږيري چې د هغه لپاره د زلمي لفظ نسي استعمالیدلای.

مسئله: یو سړي خاص د الله تعالی لپاره لمونځ پیل کړ، په مینځ کې د ریا خیال پیدا سو نو د هغه لمونځ د لومړني نیت سره معتبر وي، ریا داده چې که چیري یوازي وي نو لمونځ نه کوي او که د خلکو سره وي نو لمونځ کوي. یا هم داسي که یوازي لمونځ کوي نو په ښه ډول یې نه کوي او که د خلکو سره وي نو لمونځ په ښه ډول سره کوي، په هر حال هغه ته به د اصل لمانځه ثواب ورکول کیږي مگر د حسن نماز ثواب به نه ورکول کیږي.

مسئله: که چاته د لمانځه په اړه شک سو چې لمونځ یې کړی یا نه، نو هغه ته په وخت کې دننه دوهم وار لمونځ کول پکار دي او که شک واقع سي چې رکوع یا سجده یې کړې ده یا نه، او هغه د لمانځه په حالت کې دی نو هغه ته پکار ده چې رکوع یا سجده دوهم وار وکړي او که دا شک د لمانځه څخه وروسته وسي نو د ویم وار کولو ضرورت نسته.

يا داسي شک پيدا سو چي خبر نه دی چي تکبير تحریمه يې ويلې ده او که نه، يا اودس يې سته که يا، يا يې شک پيدا سو چي پر جامو يې نجاست لويدي دی که يا، يا داسي تردد پيدا سو چي پر سر باندي يې مسح کړې ده که يا، نو په دغه ټولو صورتونو کي به د شک واقع کېدل په لومړني وار دي يا په څو څو واره داسي شک پيدا کېږي، که چيري په لومړي ځل شک ورته پيدا سوی وي نو لمونځ د سره بيرته وکړي او که دغه شک زيات وختونه ورته پيدا کېږي نو دوهم وار د لمانځه کولو ضرورت نسته.

مسئله: د يو معصيت او گناه صرف په زړه کي د خيال راتلو پنځه درجې دي:

۱. هاجس: يعنې په زړه کي د يو گناه خيال اضطرا راتلل.
۲. خاطر: يعنې په زړه کي د يو گناه خيال قصد راتلل.
۳. حديث نفس: يعنې د يو گناه په باره کي تردد کېدل چي ايا دا گناه وکړي او که يا.
۴. هم: يعنې په دغه تردد کي يو جانب ته ترجيح ورکول.
۵. عزم: يعنې د گناه قصد ته تقويت ورکول.

نو په شريعت کي پر هاجس، خاطر او حديث نفس باندي هيڅ مؤاخذه (نيول) نسته، او نه به ورته څه عذاب ورکول کېږي، پر هاجس باندي که څه هم مؤاخذه نه وي چي په زړه کي د خيال راتلل يا په زړه کي وسوسه پيدا کېدل د انسان په اختيار کي نه دی بلکه په دې اړه انسان مجبور دی نو ځکه پر هغه مؤاخذه نسته.

پر خاطر او حديث نفس باندي مؤاخذه نه کېدل د امت محمديه د ځانگړتياوو څخه دی يعنې پر دې امت باندي د الله تعالی چي کوم نور ډير فضل او کرم دی نو د هغه سره دا هم يو لوی فضل دی چي پر دې امت باندي پر دغه دواړو مؤاخذه ختم کړل سوې ده.

په (هم) کي فرق دی يعنې که چيري د خير طرف ته ترجيح ورکوي نو پر هغه به يوه نيکي ليکل کېږي او که بدی ته ترجيح ورکوي نو پر هغه به مؤاخذه نه وي دا هم پر دې امت باندي د الله تعالی احسان دی.

د عزم په باره کي د محقيقينو علماؤ قول دادی چي پر دې به مؤاخذه (نيوکه) کېږي،

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کِتَابُ الْإِيمَانِ

(د ایمان بابونه)

د ایمان مطلب : د ایمان معناده یقین کول، تصدیق کول او منل، د شریعت په اصطلاح کې د ایمان مطلب دادی چې دا حقیقت تسلیمول او منل چې الله ﷻ یو دی د هغه څخه پرته هیڅ معبود او پروردگار نسته د هغه ټول ذاتي او صفاتي کمالات پر حق دی، محمد ﷺ د الله تعالیٰ آخري رسول او نبي دی د هغوی ذات صادق او مصدوق دی او دا چې د رسول الله ﷺ د کتاب او سنت په صورت کې د الله آخري دین او شریعت سره دې دنیا ته راغلی دی د هغوی حقانیت او صداقت د شک او شبهي څخه ډیر لیري دی.

تکمیل ایمان : د محدثینو په نزد د ایمان درې اجزاء دي :

۱. تصدیق بالقلب : یعنی د الله تعالیٰ وحدانیت، د رسول الله ﷺ رسالت او د دین په حقانیت کې په زړه سره یقین درلودل او پر هغه یقین او اعتماد باندې د زړه او دماغ مطمئن کېدل.
۲. اقرار باللسان : یعنی د زړه د یقین او اعتماد په ژبه سره اظهار، اعتراف او اقرار کول.
۳. اعمال بالجوارح : یعنی د دین او شریعت د احکامو او هدایاتو د بدن په ذریعه د زړه یقین او عقیدې عملي ښکاره کول.

ددغه درو اجزاؤو په یو ځای کېدو سره د ایمان تکمیل کیږي او کوم سړی چې ددغه ایمان لرونکی وي هغه ته مؤمن او مسلمان ویل کیږي.

ایمان او اسلام : ایا په ایمان او اسلام کې فرق سته او که دواړه لفظونه یو ډول دي؟ ددې سوال تفصیلي جواب د تفصیلي بحث متقاضی دی چې د هغه بحث دلته موقع نسته، د خلاصې په توګه دومره ښودل بس دي چې د ظاهري مفهوم او مصداق په اعتبار سره دواړه لفظونه تقریباً یو ډول مفهوم لپاره استعمالیږي مګر په دې اعتبار سره چې ددغه دواړو په مینځ کې فرق دی چې د ایمان څخه په عامه توګه باندې تصدیق قلبي او احوال باطني مراد اخیستل کیږي، دې ته داسې هم ویل کیدلای سي چې وحدانیت، رسالت او د شریعت منلو او تسلیم کولو چې کوم باطني تعلق د زړه او دماغ سره قائم دی دا په ایمان سره تعبیر کوي، د یو محقق عالم قول دی چې د تصدیق قلبي په خپریدو سره پر اندامونو باندې څرګند سي نو ددې نوم اسلام دی او

اسلام چي زړه ته کښته سي نو د ايمان په نامه سره ونومول سي، خلاصه دا چي حقيقت يو دی د مواطنو په اعتبار سره دې ته کله ايمان ويل کيږي او کله اسلام، ځکه ايمان او اسلام د يو بل لپاره لازم او ملزوم دي نه ايمان بيله اسلامه معتبر وي او نه د اسلام څخه پرته د ايمان تکميل کيږي، مثلاً يو سړی پنځه وخته لمونځ هم کوي، هر کال زکوٰه هم ادا کوي، که توان يې وي نو حج هم کوي او په داسي نورو نیکو کارونو سره يې خپل ظاهري ژوند د اسلام مظهر جوړ کړی وي مگر د هغه باطن د قلبي تصديق او انقياد څخه بالکل خالي وي او د کفر او انکار څخه ډک وي نو د هغه دغه ټول اعمال بیکاره دي، همداسي که يو سړی ايمان يعني قلبي تصديق او انقياد خو لري مگر په عملي ژوند کي د اسلام مظهر کېدو پر ځای د سرکښۍ او نافرمانۍ ښکارندوی او د کافرانو او مشرکانو اعمالو مجسمه جوړيږي نو د هغه ايمان به د باور وړ نه وي.

ځينو د نظر خاوندانو د ايمان او اسلام مثال د شهادتينو سره ورکړی دی يعني څرنگه چي په کلمه شهادت کي ليدل کيږي چي شهادت وحدانيت بيل دی او شهادت رسالت بيل دی، مگر ددغه دواړو ارتباط او اتحاد ددې درجې دی چي د رسالت د شهادت څخه پرته شهادت د وحدانيت بیکاره دی او د شهادت وحدانيت څخه پرته د شهادت رسالت اعتبار نسته، همداسي ايمان او اسلام ته چي وکتل سي نو په ځيني اعتبار سره فرق محسوس کيږي مگر د دواړو ارتباط او اتحاد ددې درجې دی چي د اعتقاد باطني (يعني ايمان) څخه پرته يوازي اعمال ظاهره (اسلام) څرگندول نفاق وي او د اعمال ظاهره څخه پرته اعتماد باطن د کفر يو صورت دی ځکه ويل کيږي چي د ايمان او اسلام د دواړو د مجموعې نوم (دين) دی.

د ايمان دار او مدار پر پوهېدلو نه بلکه پر منلو دی

د ايمان په اړه دا حقيقت هم په ذهن کي ساتل پکار دی چي تصديق يعني د منلو نوم ايمان دی نه چي محض علم يا معرفت، يعني پيژندل، مطلب دا چي يو سړی پوهيږي چي الله ﷻ سته او يوازي يو دی هغه پروردگار او معبود دی، محمد ﷺ د الله تعالی رېښتونی بنده او د هغه رسول دی، هغه ﷺ چي کوم دين شريعت او تعليمات دنيا ته راوړي دي هغه مبني پر صداقت او حقيقت دي مگر هغه سړی په زړه سره دا خبره نه مني او پر دې اعتماد نه لري، د هغه زړه ددغه خبرو د قبلولو څخه خالي دی نو په هغه سړي کي به د ايمان وجود نه منل کيږي او هغه ته مؤمن نه ويل کيږي، مؤمن خو هغه سړی کيدلای سي چي دغه خبري رېښتيا او حق وگڼي او په زړه سره يې ومني او تسليم يې هم کړي، کله چي داعي حق ﷻ د اسلام بلنه وړاندي کړل نو ټولو اهل

عرب په خاصه توګه اهل کتاب یهود او نصارا د الوهیت قائل هم وه او په دې خبره هم ښه پوهېدل چې محمد ﷺ د الله تعالی رېښتونی او آخري رسول دی او کوم دین او شریعت چې وړاندې کوي هغه هم حق او رېښتونی دی مګر په دوی کې چې کومو خلکو د حسد او عناد په سبب دغه حقیقتونه نه تسلیمول او د هغوی په زړه او دماغ کې ایمان داخل نه سو او هغوی پر کفر پاته سول نو په دغه حقیقتونو پوهېدل د هغوی په کار نه راغلل .

په ځینو صورتو کې د اقرار باللسان قید ضروري دی

کوم حقائق چې په ایمان سره تعبیر کېږي د هغو په ژبه سره اقرار کول که څه هم د وجود ایمان لپاره ضروري دي مګر په ځینو حالتونو کې ژبني اقرار (اقرار باللسان) ضروري نه وي مثلاً یو سړی ګونګی دی او د هغه په زړه کې تصدیق خو موجود وي مګر په ژبه سره د لفظ ادا کولو توان نه لري نو د داسې سړي په باره کې دا حکم دی چې د هغه ایمان به د ژبني اقرار څخه پرته هم معتبر ګڼل کېږي، همداسې یو سړی د ځان د بیري یا د یو مجبورۍ په وجه په ژبه سره د خپل ایمان اقرار نسي کولای نو د هغه ایمان به هم د ژبني اقرار څخه پرته معتبر وي .

د اعمالو حیثیت : د ایمان د وجود د تکمیل (پوره والي) لپاره اعمال هم لازمي شرط دی ځکه چې د زړه تصدیق او د ژبې تصدیق د صداقت ثبوت (عملونو) واقعي ثبوت اعمال دي ، دغه عملي ثبوت په ظاهري ژوند کې د دې فیصلي بنیاد جوړېږي چې هغه ته مؤمن او مسلمان وویل سي ، له دې کبله دا حکم دی که یو سړی د ایمان او اسلام د دعوې سره داسې اعمال کوي چې د کفر علامت او د ایمان او اسلام خلاف وي یا د هغه په اختیارولو سره د کافر کېدو یقین کېږي نو هغه سړی به کافر ګڼل کېږي او د ایمان او اسلام د دعوې به یې غیر معتبر منل کېږي .

الفصل الاول

د جبرائیل علیہ السلام حدیث

د حضرت عمر بن خطاب رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چي یوه ورځ موږ د رسول الله ﷺ په خدمت کي وو چي ناڅاپه یو کس را څرگند سو چي ورېښتان یې تک تور وه او تکی سپیني جامې یې اغوستي وې د سفر څه نښې پر نه وې او نه په موږ کي هغه چا پیژندی هغه د رسول الله ﷺ د زنگنو مبارکو سره خپل زنگونه جخت کړه او کښې یې ښودل خپل دواړه لاسونه پر خپلو ورونو او کښېناست او وه یې ویل ای محمد ﷺ! ما د اسلام د حقیقت څخه خبر کړه، نبي کریم ﷺ ورته وفرمایل اسلام دادی چي ته ددې خبري اقرار او شاهدي وکړې چي د خدای ﷻ څخه پرته بل معبود نسته او محمد ﷺ د خدای رسول دی، او بیا ته لمونځ ادا کړې زکوة ورکړې د رمضان د میاشتي روژې ونیسې او که ستا سره د لاري توبښه وي نو د خانه کعبې حج وکړې، هغه سړي ددې په اورېدو سره وویل تاسو رښتیا وفرمایل، ددې په لیدو سره موږ حیران سو چي دا سړی پوښتنه هم کوي او تصدیق هم کوي بیا هغه سړي پوښتنه وکړه د ایمان حقیقت را ته بیان کړه نبي کریم ﷺ ورته وفرمایل: ایمان دادی چي ته په الله، د هغه په ملائکو، د هغه په کتابو، د هغه په رسولانو، د قیامت په ورځي او د تقدیر په خیر او شر ایمان ولرې چي دا دالله د لوري

﴿ ۱ ﴾: عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ قَالَ يَتِمَّا نَحْنُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ يَوْمٍ إِذْ طَلَعَ عَلَيْنَا رَجُلٌ شَدِيدُ بَيَاضِ الثِّيَابِ شَدِيدُ سَوَادِ الشَّعْرِ لَا يُرَى عَلَيْهِ أَثَرُ السَّفَرِ وَلَا يَعْرِفُهُ مِنَّا أَحَدٌ حَتَّى جَلَسَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَسْتَدَ رُكْبَتَيْهِ إِلَى رُكْبَتَيْهِ وَوَضَعَ كَفَيْهِ عَلَى فَخْذَيْهِ وَقَالَ يَا مُحَمَّدُ أَخْبِرْنِي عَنِ الْإِسْلَامِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْإِسْلَامُ أَنْ تَشْهَدَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَتُقِيمَ الصَّلَاةَ وَتُؤْتِيَ الزَّكَاةَ وَتَصُومَ رَمَضَانَ وَتَحُجَّ الْبَيْتَ إِنْ اسْتَطَعْتَ إِلَيْهِ سَبِيلًا قَالَ صَدَقْتَ قَالَ فَعَجَبْنَا لَهُ يَسْأَلُهُ وَيُصَدِّقُهُ قَالَ فَأَخْبِرْنِي عَنِ الْإِيمَانِ قَالَ أَنْ تُؤْمِنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَتُؤْمِنَ بِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ قَالَ صَدَقْتَ قَالَ فَأَخْبِرْنِي عَنِ الْإِحْسَانِ قَالَ أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ قَالَ فَأَخْبِرْنِي عَنِ السَّاعَةِ قَالَ مَا الْمَسْئُولُ عَنْهَا بِأَعْلَمَ مِنَ السَّائِلِ قَالَ فَأَخْبِرْنِي عَنْ أَمَارَتِهَا قَالَ أَنْ تَلِدَ الْأُمَّةُ رَبَّتَهَا وَأَنْ تَرَى الْحُفَاةَ الْعُرَاةَ الْعَالَةَ رِعَاءَ الشَّاءِ يَتَطَاوَلُونَ فِي الْبُيَّاتِ قَالَ ثُمَّ انْطَلَقَ فَلَبِثْتُ مَلِيًّا ثُمَّ قَالَ لِي يَا عُمَرُ أَتَدْرِي مِنَ السَّائِلِ قُلْتُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ قَالَ فَإِنَّهُ جِبْرِيلُ أَتَاكُمْ يُعَلِّمُكُمْ دِينَكُمْ (رواه مسلم)

دي . ددي په اورېدو سره هغه سړي وويل تاسو رښتيا وفرمايل . بيا يې پوښتنه وکړه د احسان په اړه را ته څه وفرماياست . نبي کریم ﷺ وفرمايل احسان دادی چي ته د خدای ﷻ داسي

وَرَوَاهُ أَبُو هُرَيْرَةَ مَعَ اخْتِلَافٍ فِيهِ وَإِذَا رَأَيْتَ الْحَفَاةَ الْعُرَاةَ الصُّمَّ الْبُكْمَ مُلُوكَ الْأَرْضِ، فِي خَمْسٍ لَا يَعْلَمُهُنَّ إِلَّا اللَّهُ ثُمَّ قَرَأَ : إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ ... الآية (متفق عليه)

عبادت وکړې لکه ته چي هغه ويني او که ته هغه نه ويني نو هغه خدای ﷻ بيشکه تا ويني . بيا هغه سړي پوښتنه وکړه د قيامت په اړه مي خبر کړه ، رسول الله ﷺ وفرمايل د قيامت په اړه زما علم د پوښتني کونکی د علم څخه زيات نه دی (يعني څومره چي ته په خبر يې هغومره زه هم خبر يم) بيا يې پوښتنه وکړه د قيامت څه نښي راته وښيه ، رسول الله ﷺ وفرمايل : د قيامت د نښو څخه يوه داده چي وينځه خپل مالک زيږوي او دوهمه نښه داده چي لوڅ پې او لوڅ بدني مفلس او فقير رمه خړوونکي خلک به ته په لوړو او ښو مانيو کي د فخر او غرور ژوند تيرونکي وويني . حضرت عمر ؓ فرمايي چي ددي وروسته هغه سړي ولاړي او تريو وخته پوري زه پته خوله ناست وم بيا نبي کریم ﷺ ما ته وفرمايل اې عمره ! څه پوه سوې چي دا سړي څوک وو ، ما عرض وکړ الله او د هغه رسول ښه پوهيږي نو نبي کریم ﷺ وفرمايل دا جبرائيل عليه السلام وو تاسو ته ستاسو ددين ښودلو لپاره راغلی وو . (مسلم) د ابوهريرة ؓ څخه چي کوم حديث نقل سوی دی په هغه کي د څو الفاظو اختلاف دی يعني په هغه کي دا الفاظ دي چي هر کله ته لوڅي پښې لوڅ بدني کانه او گونگيان د مخکي پاچاهان وويني (او دا الفاظ هم دي چي) د پنځو خبرو علم يوازي خدای لره دی بيا نبي کریم ﷺ دا ايت تلاوت کړ : ان الله عنده علم الساعة وينزل الغيث الخ . يعني د قيامت حال خدای ته معلوم دی (چي کله به وي) او دا هم خدای پاک ته معلومه ده چي باران به کله کيږي . دا ايت تر آخري پوري ولوستی بخاري او مسلم .

تشریح : دغه حديث ته حديث جبرائيل ؑ ويل کيږي ځکه چي دغه حديث پر هغه سوال او جواب باندي مشتمل دی چي د هغه په ذريعه حضرت جبرائيل ؑ په ډيره ښه طريقه سره د اسلام او ايمان حقيقت او ددين د بنيادي خبرو د پېژندگلوی طريقه د رسول الله ﷺ د ژبي مبارکي څخه د نړيوالو په وړاندي وفرمايل .

په حديث کي يې تر ټولو تر مخه د ايمان او اسلام حقيقت بيان کړی دی چي د هغه څخه د ايمان او اسلام دا فرق هم ثابتيږي چي د ايمان تر او خود باطن يعني د زړه د تصديق او اعتقاد سره وي او د اسلام تر او د ظاهري يعني جسماني اعمالو د اطاعت او پيروي سره وي .

د (الله ﷻ د منلو) مطلب په دې خبره کې یقین او اعتقاد ساتل چې الله ﷻ په مختلفو دورونو کې او پر خپلو پیغمبرانو علیهم السلام کوم کتابونه نازل کړي دي چې د هغو شمیر یو سل او څلور دی هغه ټول د الهي کلام او احکامو او الهي فرمانو ټولګه ده او په هغو کې څلور کتابونه تورات، انجیل، زبور او قرآن کریم دي، او بیا په هغه څلورو کې تر ټولو لوړ او افضل قرآن کریم دی.

د (رسولانو د منلو) مطلب پر دې خبره یقین او اعتقاد ساتل چې د اول نبی حضرت آدم ﷺ څخه تر خاتم النبیین حضرت محمد ﷺ پورې ټول نبیان او رسولان د الله تعالی رېښتوني تر ټولو محبوب او تر ټولو غوره بندګان دي چې هغوی ته په خپل احکام او هدايات ورکولو سره په مختلفو زمانو، مختلفو سیمو او مختلفو قومونو کې راولېږل، او هغوی د الله تعالی احکام او هدايات نړیوالو ته د ابدی صداقت او خلاصون لار ښودلو او د نیکی خپرولو خپله فریضه په پوره توګه سره ادا کړل، او دا چې د دغه ټولو نبیانو او رسولانو سردار پیغمبر آخر الزمان حضرت محمد ﷺ دی چې په یو خاص زمانه او په یو خاص سیمه او یو خاص قوم په لور نه دی لېږل سوی بلکه د الله تعالی ابدی دین (اسلام) سره ټولي نړۍ او پوره کائنات ته رالېږل سوی دی او تر قیامته پورې به د هغه ﷺ نبوت او شریعت جاري او نافذ وي.

د (یوم آخر) یعنی د قیامت د ورځې څخه مراد هغه وخت دی چې د مرګ څخه وروسته قائمېږي او بیا په جنت کې د داخلېدو پورې مشتمل دی، د قیامت د ورځې منلو مطلب پر دې خبره یقین او عقیده درلودل دي چې شریعت او شریعت ښودونکی چې د مرګ څخه وروسته یې د آخرت په اړه ښودلي دي او د آخرت په باره کې چې څه ښودلي دي یعنې د مرګ څخه وروسته راتلونکي احوال مثلاً قبر، دوږخ، نفخ صور (د شپیلې پوه کول) قیامت، حشر او نشر، حساب او کتاب، بیا د جزا او سزا او جنت او دوږخ دا ټول حقیقتونه دي چې د هغو واقع کېدل او پېښېدل لازمي دي او په دې کې هیڅ شک او شبه هم نسته.

پر (تقدیر د ایمان لرلو) مطلب دا حقیقت په زړه سره منل دي چې په دغه کائناتو کې څه کیږي هغه ټول د لیکل سوي تقدیر سره سم پر خپل خپل وخت باندي کیږي، نن چې کوم عمل واقع کیږي که هغه د نیکی وي او یا د بدۍ وي د خالق کائنات په علم او تقدیر کې د ازل څخه موجود دي مګر ددې دا مطلب نه دی چې بنده مجبور او مکلف دی، د تقدیر کاتب انسان مختار پیدا کړی دی یعنې د هغه په وړاندي د نیکی او بدۍ د دواړو څلاصېدو سره هغه

ته اختیار ورکول سوی دی که غواړي د نیکۍ پر لار روان سي او که غواړي د بدۍ پر لار روان سي، او دا هم څرگنده سوې ده چي د نیکۍ پر لار ځي نو په جزاء او انعام به ونازول سي چي د الله تعالی فضل او کرم به وي، او که د بدۍ پر لار ځي نو د سزا او عذاب مستحق به سي او په دوږځ کي به واچول سي چي د الله جل جلاله د عدل سره سم به وي.

د (احسان) څخه مراد هغه اخلاص دی چي په هغه سره د ایمان او اسلام ظاهري صورت يعني د الهي عبادت صحيح معيار او حسن قائميري او د عبادت دا صحيح معيار او حسن په حقيقت کي بنده ته د معبود کامل تقرب او د بندگۍ حقيقي مقام په برخه کوي، بنده خپل عبادات په دغه جوهر سره په څنگه ادا او ښکلي کړي، ددې طريقه د ښودل سوې ده چي هر کله تاسو د خپل پروردگار عبادت کوئ نو داسي يې کوئ لکه څرنگه چي يو مزدور يا غلام د خپل بادار او مالک په خدمت کي د هغه په خپل مخ کي لیدو سره کوي، دا يوه نفساتي نکته ده که شفيق بادار د نظر مخکي وي او غلام هغه ويني نو د هغه د فرض د انجام کيفيت به بل وي، هغه وخت غلام نه يوازي دا چي په پوره توگه سره مؤدب او پابند وي بلکه د کار کولو او د هغه انداز هم په پوره توگه سره مخلصانه وي، ددې پر خلاف که د بادار تر نظر لاندې نه وي نو غلام که څه هم ورته فرمايل سوی خدمت سر ته رسوي مگر په دې صورت کي نه دومره ښه کار کوي او نه دومره مؤدب او پابند وي او نه د هغه د کار کولو په انداز کي دومره عاشقانه او مخلصانه مضبوطوالي کيفيت وي، نو ددې سره سم که بنده د عبادت په وخت کي داسي کيفيت او حالت تر لاسه کولو کي کامياب سي چي هغه الله جل جلاله ويني نو د خشوع او خضوع او د تضرع ټول کيفيات به په خپله د هغه په عبادت کي پيدا کيږي او د هغه عبادت د حقيقي عبادت درجه پيدا کوي، او د عبادت بنيادي مقصد هم حاصلوي، د عبادت دغه مرتبې ته حقيقي احسان ويل سوي دي چي ارباب تصوف يې په مشاهده او استغراق سره تعبير کوي.

ښکاره ده چي د عبادت دا تر ټولو لوړه مرتبه او مقام دی چي هغه ته رسيدل دومره آسان نه دي ځکه نسبتاً آسانه طريقه دا ښودل سوې ده چي هر کله تاسو عبادت کوئ نو دا خيال پکښي وساتئ چي د کوم ذات تاسو عبادت کوئ د هغه په مخکي ولاړ ياست او که تاسو هغه نسئ ليدلای نو هغه خو خامخا تاسو ويني ستاسو پر هره خبره د هغه نظر دی او ستاسو ټول حرکات او سکانات هم د هغه څخه پټ نه دي په دغه يقين او اعتقاد سره هم ستاسو په عبادت کي خشوع او خضوع او تضرع تر ډيره حده پوري پيدا کيږي او د عبادت حق ادا کيږي، په حديث شريف

کي د عبادت دا کیفیت په احسان سره تعبیر کړل سوی دی چي حقیقي احسان یعنی د مشاهده او استغفراق ثانوي (دوهمه) درجه ده .

په حدیث شریف کي ددغه خلورو فرضو هم ذکر سوی دی چي پر هر مسلمان او مؤمن باندي په دې تفصیل سره عائد کيږي چي لمونځ او روژه خو دوه بدني فرض عبادتونه دي چي د هغه تر او د هر عاقل او بالغ مسلمان سره دی کوم سړی چي ایمان او اسلام سره متصف دی (یعني ایمانداره وي) که هغه سړی وي یا ښځه پر هغه فرض دي چي پنځه وخته لمونځونه په پابندي سره ادا کوي او هر کله چي رمضان راسي نو ددې میاشتي پوره روژې ونیسي ، او پاته دوه نور فرض عبادتونه یعنی زکوة او حج نو هغه مالي عبادتونه دي چي د هغه تر او یوازي د هغه مؤمن او مسلمان سره دی چي د هغه مالي توان او حیثیت ولري مثلاً زکوة پر هغه مسلمان فرض دی چي خاوند د نصاب وي او حج پر هغه مسلمان باندي فرض دی چي یوازي د نصاب خاوند نه وي بلکه خپل ټول ضروریات د ژوند څخه د فارغه کېدو وروسته دومره سرمایه لري چي پرته د یو تنگی او پریشانی د تګ راتګ او د سفر ټول مصرف برداشت کولای سي ، او ددې څخه پرته د حج د سفر په ټول وخت کي به د خپل اهل او عیال او لواحقینو ټول ضروري اخراجات د نقدو په ډول یا سامان او اسباب هغوی ته په ورکولو سره تللای سي (یعني د هغوی دمصارفو توان هم ولري) ، د لاري توبښه او د فرضیت حج داسي نور فرایض پوره سي نو پاته مشکلات لکه د سفر اوږدوالی او د تکلیفو پېښېدل ، په مینځ کي د سمندر یا دریاب حائل کېدل وغیره د حج فرضیت نسي ساقط کولای

د قیامت یو څو مهمي نښي ښودل سوي دي چي هر کله دغه آثار څرګند سي او دا نښي ولیدل سي نو پوهېدل پکار دي چي ددې عالم د ختمېدو وخت نژدې راغلی دی او دا دنیا د خپل وجود آخري دور څخه تیرېږي ، لومړنۍ نښه خو دا ښودل سوې ده چي مینځه خپل بدار وزیروي ، ددې یو مطلب خو د غلامۍ په زمانه کي او د سیاق په رواج کي اخیستل کیدای سي چي خلک به ډیري مینځي ساتي او د هغو مینځو به اولادونه هم ډیر پیدا کيږي بیا د هغو د اولادو څخه کوم خلک چي په لوی کېدو سره د مال او جائیداد او حکومت او طاقت مالکان جوړ سي هغوی به په ناخبري کي خپل هغه میندي چي د هغوی څخه پیدا سوی وي د مینځو په توګه رانیسي او په خپل خدمت کي یې ساتي ، ددې جملې دوهم مطلب دا هم کیدای سي چي هر کله په ټولنه کي جنسي اړیکي عامي سي ، سړی او ښځه ټول اخلاق او انساني پابندی ماتولو

سره ناجائز تعلقات پیدا کړي او د هغه په نتیجه کي ناجائز ماشومان ډیر پیدا کیږي چي د هغوئ نه د پلار خبر وي او نه خپل مورپیژني او بیا هغه ماشوم په لوی کېدو سره په ناخبري کي خپل هغه میندي مزدوري جوړي کړي چي د هغوئ څخه پیدا سوی وو، نو پوه سئ چي قیامت نژدې راغلی دی.

د قیامت دوهمه نښه د لوڅو پښو او لوڅو بدنو، مفلس او فقیر او رمې پیونکو خلکو د حکومت او لوړو مانیو مالک کېدل ښودل سوې ده، ددې مطلب دادی چي هر کله تاسو ووينئ چي شریف النسل، لوړه کورنۍ او معزز خلک د انقلاب عالم ښکاره کېدو سره د غربت او مفلسې او بې کارۍ کي اخته وي، خپل حیثیت او عزت یې د لاسه ورکړی دی او په ټولنیزه توګه باندي د اثر او رسوخ خاوند نه دي پاته سوي او د هغوئ په مقابله کي هغه خلک چي تر پرون پوري د حسب او نسب، شرافت او نجابت نسل او کورنۍ تهذیب او ښکلا په اعتبار ډیر بې حیثیته او بې عزته وه، په تعلیمي او اخلاقي توګه کم او تر شا ګڼل کېدل، د غیر منصفانه سیاست او انقلاب په وجه د حکومت او اقتدار خاوندان جوړ سوي دي د فریب او چم په ذریعه د مال او دولت او لوی لوی مانیو باندي قبضه کونکي او په لوړ او غوره مانیو کي هستوګن سوي دي نه یوازي دا بلکه طاقت او حکومت او د عیش څخه ډک ژوند هغوئ مغرور او متکبر جوړ کړي دي، د حقيقي شرافت او نجابت لرونکو غریب او مفلس خلکو هغوئ مخصرې کوي هغوئ ذلیل کوي او د هغوئ د تباھۍ او رسوائۍ د بدتر حالاتو پیدا کولو هڅه کوي نو پوه سئ چي اوس ددې دنیا د خاتمې وخت نژدې راغلی دی چي هغه ته قیامت ویل کیږي.

خلاصه د خبري دا چي په دغه حدیث شریف کي د شریعت محمدي او د دین بنیادي خبري ښودل سوي دي يعني د ایمان تعریف بیان سوی دی چي دا د هغه عقائدو او نظریاتو څخه پرته دي چي په هغه د پوهېدو او منلو څخه وروسته کوم سړی په دائره د اسلام کي داخلېږي او مؤمن جوړېږي، د اسلام په اړه وښودل سوه چي ددې څخه هغه عملي ذمه داري يعني د فرضونو سرته رسولو پیروي اسلام يعني مسلمان جوړوي، ددې څخه وروسته د احسان وضاحت وسو چي هغه په اخلاص سره (یا تصوف سره هم) تعبیر کړل سو، دا د هغه کیفیت نوم دی چي په صحیح عقائدو او نظریاتو سره تړون او د شریعت اتباع او فرمانبرداري څخه وروسته د توجه الی الله ذریعه پیدا کوي او بنده ته د خپل معبود تقرب په برخه کوي، په حقیقت کي دغه درې سره شیان د یو بل لپاره لازم او ملزوم دي، د الله تعالی قرب او د هغه رضا تر هغه وخته پوري نسي تر لاسه

کیدلای ترڅو پوري چي د الله او د الله د رسول جاري او نافذ کړي احکام او هداياتو باندې پوره عمل ونه وکړل سي او عمل د الله او رسول په نزد تر هغه وخته پوري د حسن قبول درجه نسي تر لاسه کولای ترڅو پوري چي د الله په لور پوره توجه نه وي، او پر پوره داخلي او خارجي وجود باندې د خوف او خشيت الهي او حضور قلب کيفيت خپور نسي او ددې دواړو تر هغه وخته پوري اعتبار نه کيږي ترڅو پوري چي فکر او عقیده صحيح نه وي او زړه او دماغ په ايمان او يقين سره روښانه نه وي نو کامل مؤمن يا کامل مسلمان به هغه سړی منل کيږي چي د هغه زړه او دماغ کي ايمان يعني صحيح اسلامي عقائد او د نظرياتو نور موجود وي، بيا هغه فرضونه په پوره توگه سره ادا کړي او د هغه احکاماتو او هداياتو پوره اطاعت وکړي کوم چي الله ﷻ د خپل رسول په ذريعه جاري او نافذ کړي دي او بيا رياضت او مجاهده يعني ذکر او شغل او د اوراد او وظائف په ذريعه د اخلاص توجه الی الله او د رضا مولی د حصول هڅي وکړي چي په هغه سره په ايمان او اسلام کي حسن کمال او لوړي تر لاسه کيږي.

د اسلام بنسټ پر پنځو شيانو دی

﴿ ۲ ﴾ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسِ شَهَادَةٍ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ وَإِقَامُ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءُ الزَّكَاةِ وَالْحَجُّ وَصَوْمُ رَمَضَانَ مَنْفَعٌ عَلَيْهِ

د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل د اسلام بنسټ پر پنځو شيانو دی: ۱- ددې شاهدي ورکول چي د الله څخه پرته بل معبود نسته او محمد ﷺ د الله ﷻ بنده او رسول دی. ۲- لمونځ کول ۳- زکوة

ورکول ۴- حج کول ۵- د رمضان د مياشتي روژې نيول. مسلم او بخاري.

تشریح: د (اسلام) مثال په مانۍ سره ورکړل سوې ده، لکه څرنګه چي يو لوړه او ښکلې مانۍ تر هغه وخته پوري نسي قائم کېدلای ترڅو چي تر هغه لاندې بنيادي ستني نه وي، همداسي د اسلام پنځه ستني دي چي د هغه څخه پرته هيڅ سړی خپل اسلام ته وجود او بقا نسي ورکولای، دغه پنځه ستني په حديث شريف کي ذکر سوي دي او هغه دا دي: (۱) د توحيد او رسالت عقیده (۲) لمونځ (۳) زکوة (۴) حج (۵) روژه. کوم څوک چي ځان مؤمن او مسلمان جوړول

۱- نوموړی د اسلام د دوهم خليفه راشد حضرت عمر فاروق رضي الله عنهما زوی او د نبي کریم ﷺ جليل القدر صحابي دی، د نوموړي زېږېدنه د نبوت د کال څخه مخکي په مکه معظمه کي سوې ده، په کال (۷۳) يا (۷۴هـ) کي وفات سو.

او قائم ساتل غواړي نو د هغه لپاره لازم دی چې هغه د خپل اعتقادي او فکري او عملي او اخلاقي ژوند بنیاد دغه پنځه ستنې وگرځوي، بیا څرنګه چې د یو مانهۍ شان او شوکت او ښکلا، د دیوالو نقش او نگار او غوره والي باندې منحصر وي همداسې د اسلام د حسن او کمال انحصار هم پر دغه اعمالو دی چې هغه په واجباتو او مستحباتو سره تعبیر کیږي، دلته په حدیث شریف کې د اسلام د بنیادي شیانو ذکر مقصد وو ځکه پر دې موقع د هغه واجباتو او مستحباتو ذکر ونه کړل سو.

د ایمان ښاخونه

﴿ ۳ ﴾ : وَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْإِيمَانُ بَضْعٌ وَ سَبْعُونَ شُعْبَةً فَأَفْضَلُهَا قَوْلُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَذْنُهَا إِمَاطَةُ الْأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ وَالْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِّنَ الْإِيمَانِ (متفق عليه).

د حضرت ابوهریره^۱ څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل: د ایمان د اويا څخه زیاتي څانګې دي په هغو کې د ټولو څخه غوره ددې خبرې اقرار کول دي چې د خدای ﷻ څخه پرته

بل معبود نسته او د ټولو څخه کمې درجې ایمان د یو ضرري شي د لاري څخه لیري کول دي او حیا د ایمان یوه څانګه ده (بخاري او مسلم).

تشریح: په دغه حدیث شریف کې د ایمان د څانګو او برخو شمیر ښودل سوی دی، یعنې هغه شیان چې په یو ځای کېدو سره یو څوک د ایمان او اسلام پوره پیروي او غوره مظهر جوړوي، دلته خو د هغه څانګو شمیر ښودل سوی دی مګر په ځینو حدیثونو کې د هغو تفصیل هم نقل دی او هغه داسې دی:

لومړنۍ شی خو بنیادي دی یعنې ددې حقیقت په زړه او دماغ کې عقیده او یقین او په ژبه سره اقرار او اظهار چې د الله ﷻ څخه پرته بل معبود نسته د هغه ذات او صفات پر حق دي، هغه همیشه دی او همیشه به وي، بقا او دوام یوازي د هغه ذات لپاره دي هر کله چې د کائناتو ټول شیان فنا کیدونکي دي. همداسې د الله ﷻ د رسولانو، د هغه د کتابونو او ملائکو په اړه ښه عقیده او حسن ظن ساتل او هغوی حق ګڼل، د آخرت عقیده درلودل چې د مرګ څخه وروسته په قبر کې پر خرابو او ګناه کارو خلکو به د الله تعالی عذاب وي او پر ښه او نیکو خلکو به د هغه

۱ - اصل نوم یې عبدالرحمن بن صحر دی، کنیت یې ابوهریره دی، په کال (۵۷هـ، یا ۵۸هـ) کې په مدینه منوره کې وفات سو.

انعام او اکرام وي، قیامت به راځي او د هغه وروسته به حساب او کتاب ضرور وي، هغه وخت به د هر چا اعمال په ترازو کې تلل کېږي د چا چې عملونه ښه او نیک وي هغه ته به عمل نامه د جنت په راسته لاس ورکړل سي، د چا اعمال چې خراب وي د هغوی فرد جرم به په چپه لاس ورکړل سي، ټول خلک به پر پل صراط باندې تیرېږي، مؤمنان او صالحان به د ذات باري عالي په دیدار سره مشرف کېږي، نیک او ښه خلک به جنت ته ورسول سي او ګناه کار به د ورځ ته واچول سي، لکه څرنګه چې مؤمن به په جنت کې همیشې د الله تعالی په انعام او اکرام او رضا سره خوشحاله وي همداسې د ورځیان به همیشې همیشې د الله په مسلط کې عذاب کې اخته وي.

د ایمان د څانګو څخه دا هم دی چې د الله سره هروخت مینه وساتي او که د غیر الله سره مینه کوي نو هغه هم د الله لپاره کوي، یا د چا سره د ښمني کوي نو د الله لپاره یې کوي، د نبی کریم سره پوره مینه او د هغوی عظمت او فضیلت باندې پوره یقین ولري، د رسول الله په سنت عمل کول، د هغه پر ښودل سوو طریقو باندې تلل، د هغوی ارشادات او تعلیمات خپل رواج جوړول او خپرول هم د رسول الله سره د مینې دلیل دی، د الله او د هغه د رسول مینه داسې ځای سي چې ددې مینه په مقابل کې د دنیا د هیڅ شی او هیڅ قرابت مینه ارزښت ونه لري. او ددې مینه علامه اتباع شریعت دی، که یو سړی د الله او د هغه د رسول د فرمان تعمیل کوي او د شریعت په احکامو عمل کوي نو ددې مطلب به دا وي چې هغه د خپل الله او رسول سره مینه کوي، مګر کوم سړی چې د الله او د رسول د احکامو تابعداري نه کوي نو د هغه مطلب به دا وي چې نعوذ بالله د هغه زړه د الله تعالی او د هغه د رسول د مینې څخه خالي دی.

دا هم د ایمان څانګه ده چې کوم عمل وکړل سي که هغه بدني وي یا مالي وي او یا قولی یا فعلی یا اخلاقي نو هغه یوازې د الله تعالی د رضا او خوښۍ لپاره وي د نوم ښوونې او یاد نیاوې مقصد لپاره نه وي، نو تر څو پوري چې کیدای سي په اعمالو کې د اخلاص پیدا کولو هڅه کول پکار ده، ګناه نو د نفاق او ریا اثر د عمل حسن (نیکي)، کمال او تاثیر ختموي، د مؤمن زړه دې هروخت د الله تعالی د خوف او خشیت الهي څخه ډک وي، او د هغه د فضل او کرم او د رحمت د امیدونو څخه معمول کېدل پکار دي که د انسانیت په غوښته یو خراب کار یا خبره ځینې وسي نو پر هغه باندې سمدستي د زړه په اخلاص سره د توبې څخه وروسته د

راتلونکي لپاره د گناهونو څخه د پرهیز وعده دي وکړي او د الله تعالی د عذاب څخه دي ویرېږي او په خپل ښه او نیک عمل کي دي د الله تعالی د رحمت او دهغه د انعام او اکرام امید ولري، په حقیقت کي دا د ایمان یوه لویه غوښتنه ده چي کله یو گناه په قصد او یا بېله قصد و سي نو سمدستي د شرمندگۍ او پښیماني په احساس سره د الله تعالی په حضور کي د خپل گناه څخه توبه وکاري او د معافۍ او بخښني غوښتونکی دي سي ځکه چي د گناه کولو څخه وروسته توبه کښل شرعا ضروري او لازم دي.

د الله تعالی د ورکړل سوو نعمتونو شکر دي ادا کوي او که الله تعالی اولاد ورکړي نو سمدستي دي عقیقه وکړي، که نکاح یې وکړه نو ولیمه دي وکړي، که قرآن کریم په حفظ یا ناظره ختم کړي نو د خوشحالی اظهار دي وکړي که الله مال ورکړی وي نو زکوٰۃ دي ادا کړي، د آخر په مناسبت کي دي سرسایه ورکړي او په لوی اختر کي دي قرباني وکړي.

دا هم د ایمان غوښتنه ده چي وعده وکړي نو هغه دي پوره کړي، پر مصیبت دي صبر وکړي، د اطاعت او فرمانبرداری لپاره دي هره ستونزه وزغمي، د گناهونو څخه دي ځان وژغوري، د الله تعالی پر تقدیر او خوښۍ دي راضي سي، پر الله ﷻ دي توکل کوي، د مشرانو او بزرگانو تعظیم او احترام دي کوي، د ماشومانو سره دي مینه او شفقت کوي، او د کبر، غرور او لوټي په پرېښودو سره دي کسرنفسي، تواضع او حلم اختیار کړي.

د حسن اسلام او تکمیل ایمان په درجو کي دا هم دي چي د کلمه توحید او کلمه شهادت ورد دي کوي، قرآن کریم دي وایي، که جاهل وي نو د عالم څخه دي د علم دولت تر لاسه کړي، که عالم وي نو جاهلانو ته دي تعلیم ورکړي، په خپل مقصدونو کي دي د الله تعالی څخه د کامیابې غوښتونکی وي او دعاء دي غواړي او دهغه ذکر دي کوي، د خپلو گناهونو څخه استغفار دي کوي او د فحش خبرو څخه دي ځان ساتي، په هروخت کي دي د ظاهري او باطني گناهونو څخه ځان پاک ساتي.

لمنځونه کول که فرض وي یا نفل او پروخت ادا کول، روژه نیول که نفل وي او که فرض، ستر پټول، صدقه ورکول که نفلي وي او که لازمي، غلامان آزادول، سخاوت او میلستیا کول، په اعتکاف کي کښېنستل، په شب قدر او شب برات کي عبادت کول، حج او عمره کول، طواف کول، د دارالحرب یا داسي هیواد څخه چي د فسق او فجور، فحش او بې حیائي، منکرات او بدعاتو زور وي د دارالاسلام په لور هجرت کول، د بدعتونو څخه ځان ساتل، خپل

دین د خرابو خبرو څخه خوندي ساتل، نذرونه پوره کول، کفارې ادا کول، د حرام څخه د ځان ساتنې لپاره نکاح کول، د اهل او عیال حقوق په پوره توګه ادا کول، د مور او پلار خدمت کول او په هر ډول سره د هغوی مرسته کول، خپل اولاد ته د شریعت سره سم تربیت ورکول، د خپل ماتحت (لاس لاندیو) کسانو سره ښه چلن کول، د خپلو حاکمانو، او مسلمان سردارانو او مشرانو پیروي کول، په دې شرط چې هغوی د شریعت څخه د خلاف کارونو حکم ورنه کړي، د غلام او مینځو سره نرمي کول، که چیرې د اقتدار خاوند او حاکم یا قاضي وي نو انصاف کولو سره په خلکو کې صلح کول، د اسلام څخه د بغاوت کونکو او د دین څخه د اوبستونکو کسانو سره قتل او قتال (جنگ او جګړې) کول، د ښه خبرو تبلیغ کول، د خرابو خبرو څخه خلک منع کول، د الله تعالی د لوري د ټاکل سوو سزاګانو جاري کول، په اسلام کې د غلطو خبرو پیدا کونکو او د الله او رسول انکار کونکو سره د خپل توان سره سم په قلم، ژبه او توري سره جهاد کول، د اسلامي هیوادونو د سرحدونو ساتنه کول، امانت ادا کول، د غنیمت د مال پنځمه برخه په بیت المال کې جمع کول، د وعدې سره سم فرض پوره کول، د همسایه خیال ساتل او د هغه سره ښه چلن کول، د خلکو سره غوره معامله کول، په حلاله طریقه سره مال ګټل او د هغه ساتنه کول، مال او دولت په غوره مصرف کې او په ښه ځای کې خرڅ کول، اصراف نه کول، سلام کول او د سلام جواب ورکول، چاته چې ترچې راسي نو یرحمک الله ویل، د تهذیب خلاف او خرابو مجلسونو څخه پرهیز کول، خلکو ته تکلیف نه ورکول، د لارې څخه د تکلیف رسونکو شيانو لیرې چې تلونکو ته تکلیف ونه رسوي دا ټول شيان د ایمان څانګې او ښاخونه دي.

د لارې څخه د تکلیف رسونکي شي لیرې کولو مطلب دادی که په لاره کې ډبره، ازغی، وغیره پروت وي چې په هغه سره پر لاره تلونکي ته تکلیف رسیږي یا نجاست او مرداري پراته وي یا یو داسې شی پروت وي چې په هغه سره پر لاره تلونکي ته تاوان رسیږي نو د مؤمن دا فریضه ده چې د انساني او اخلاقي همدردۍ په وجه هغه لیرې کړي او لار پاکه کړي، او همداسې په خپله هم داسې یو شی په لار کې ونه غورځوي چې هغه پر لار تلونکو لپاره د تکلیف سبب سي، او د عارفینو په نظر کې ددې مطلب دادی چې انسان خپل نفس د هغه ټولو شيانو څخه پاک کړي کوم چې توجه الی الله او د معرفت په لار کې خنډ جوړیږي او د خپل زړه څخه د بدۍ او معصیت خیال لیرې کړي.

د اسلام تکمیل او حسن په دغه شيانو سره پیدا کیږي، که یو سړی د دغه شيانو څخه خالي

وي او ژوند يې په دغه شغلو سره منور نه وي نو پوهېدل پکار دي چي د هغه د ايمان تکميل نه دی سوی ځکه نو هغه ته پکار ده چي د الله ﷻ په مرسته او د هغه په توفيق غوښتلو سره دا ارزښتناکه خبري غوره کړي .

د مؤمن او مسلم مفهوم

﴿ ۴ ﴾ : وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ وَالْمُهَاجِرُ مَنْ هَجَرَ مَا نَهَى اللَّهُ عَنْهُ هَذَا لَفْظُ الْبُخَارِيِّ وَمُسْلِمٌ قَالَ إِنَّ رَجُلًا سَأَلَ النَّبِيَّ ﷺ أَيُّ الْمُسْلِمِينَ خَيْرٌ ؟ قَالَ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ . متفق عليه .

د حضرت عبدالله بن عمرو ؓ څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل (پوره) مسلمان هغه دی چي د هغه د ژبي او لاسونو څخه مسلمان ساتلی او په امان وي او مهاجر هغه دی چي هغه ټول شيان يې پرې ايښي وي د کومو څخه چي خدای پاک منعه فرمايلې وي (دا الفاظ د بخاري دي او په مسلم کي دا الفاظ دي) چي يو سړي

د رسول الله ﷺ څخه پوښتنه وکړه په مسلمانانو کي تر ټولو غوره سړی کوم دی رسول الله ﷺ وفرمايل هغه سړی چي د ژبي او لاسونو څخه يې مسلمان په امان وي . بخاري او مسلم .

تفريخ : د حديث شريف په لومړنۍ برخه کي دې ته اشاره ده چي مؤمن او مسلمان يوازي د دې نوم نه دی چي سړی محض کلمه ووايي او يو څو ټاکلي عملونه او ارکان ادا کړي بلکه اسلامي شريعت د خپلو پيروانو څخه د يو داسي ژوند غوښتنه کوي چي د هغه حامل يوې خوا ته د عقائدو او اعمالو د لحاظ څخه د الله تعالی د حقيقي بنده ويل کېدو وړ وي نو بلې خوا ته هغه د انسانيت په تعلق سره په پوره توگه د امن او صلح نمونه او د ميني مظهر وي ، امن او امانت ، غوره اخلاق په خپل عملي ژوند کي داسي اظهار وکړي چي د دنيا هر انسان د هغه څخه د بيرېدو پر ځای هغه خپل همدرد او مشفق وگڼي او د مال ، ځان او عزت په اړه پر هغه پوره باور او اطمینان ولري . په دغه حديث شريف کي د لاسو او پښو ځانگړتيا ځکه ده چي په عامه توگه سره د ضرر رسولو دغه دوې ذرېعې دي ، کنه دلته هر هغه شی مراد دی چي د هغه څخه تکليف رسيدلای سي که هغه لاس وي يا ژبه او يا بل يو اندام وي .

حضرت عبدالله بن عمرو بن العاص ؓ يو جليل القدر صحابي ، ستر عالم ، او د لوړي مرتبې مجاهد ، متقي او عابد وو ، نوموړی مهاجر دی ، د نوموړي د وفات په کال کي ډير اختلاف دی ، د تذکرة الفاظ د روايت سره سم نوموړی په مصر کي په کال (۷۵هـ) کي وفات سوی دی .

د حدیث په دوهمه برخه کې د حقیقي مهاجر تعریف سوی دی، هسي خو مهاجر هر هغه سړي ته وایي چې د الله تعالی په لار کې خپل وطن، خپل کور او خپل هیواد پرېښودو سره دارالاسلام خپل هیواد جوړ کړي، دغه قربانی ته اسلام د عزت او رفعت په نظر سره گوري ددې لپاره د ډیرې جزا او انعام حقداریې گڼي، مگر ددغه حدیث شریف څخه څرگنده سوه چې ددغه هجرت څخه پرته یو بل هجرت هم دی چې د هغه د ژوند سره همیشني تعلق دی او هغه دادی چې الله ﷻ د کومو شیانو څخه منعه فرمایلي ده مؤمن د هغه څخه پرهیز کوي او د الله تعالی د رضا تر لاسه کولو لپاره نفساني خواهشات بالکل پرېښودلو سره پاک نفسي اختیار کړي، او همداسې سړی د حقیقي مهاجر ویل کېدو وړ دی.

د مینې درجې

﴿۵﴾: وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّىٰ أَكُونَ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ وَلَدِهِ وَوَالِدِهِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ (متفق عليه).

د حضرت انس رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایلي: تر هغه وخته پوري څوک پوره مؤمن نه سي کیدلای تر څو چې د هغه په نزد زه د هغه د پلار، زوی او ټولو خلکو څخه زیات

محبوب نه سم بخاري و مسلم *

تشریح: مینه خو یو طبعي وي لکه د اولاد سره مینه، د پلار سره مینه، یا د پلار د اولاد سره مینه، ددغه مینې بنیاد په طبعي توګه وي، په دې کې د داخلي یا خارجي ضرورت او زور داخل نه وي، ددې پر خلاف یو عقلي مینه وي چې د یو طبعي او فطري تعلق او غوښتنې لاندې نه وي بلکه د یو عقلي ضرورت او مناسبت او خارجي تعلق لاندې کیږي، ددغه مثال ناروغي او دواء ده، یعنې ناروغ سړی دوا ځکه نه خوښوي چې دوا رانیول د هغه طبعي او فطري غوښتنه ده بلکه په اصل کې د عقل غوښتنه وي، که چیرې ناروغي ختمول وي او روغتیا یې خوښه وي نو دوا به استعمالوي که څه هم د هغه دوا تر څوالی ناخوښ وي، همداسې که د یو سړی د بدن یو اندام د فاسدې مادې څخه ډک وي نو هغه د عملیات لپاره خپل ځان یو ماهر ډاکټر ته ځکه نه سپاري چې د هغه په نظر کې د جراحي د آلاتو ځلا ښه معلومېږي یا د هغه طبیعت د خپل بدن پر هغه برخه لګېدل خوښوي بلکه دا د عقل او پوهې غوښتنه وي چې بدن د فاسدې مادې څخه پاکول پکار دي، نو ځکه خپل ځان ډاکټر ته سپارل ضروري دي، یو شی په عقلي توګه سره د غوښتلو او خوښولو هغه کیفیت چې هغه (په عقلي مینه) سره تعبیر کیږي په ځینې حالاتو کې

دومره ټینگ او ارزښتناک جوړېږي چي د لوی څخه لوی طبعي مینه او د لوی څخه لوی فطري غوښتنه باندې هم غالب سي، نو دغه حدیث چي د رسول اکرم ﷺ سره د کومي مینه او تړون غوښتنه کوي هغه د حدیثونو په نزد عقلي مینه ده، مگر د کمال ایمان او یقین پر بناء دا عقلي مینه دومره د اثر څخه ډکه او دومره جذباتي سره وي چي پر طبعي مینه باندې غالب سي، په دې باندې داسي پوهیدلای سي چي که چیري د رسول الله ﷺ یو هدایت او د شرعي حکم تعميل کي یو قرابت لکه د پلار مینه، د اولاد مینه یا یو بل طبعي تعلق بندیز واچوي نو هغه د رسول هدایت او شرعي حکم پوره کولو لپاره د هغه قرابت او طبعي غوښتنې نظر اندازه کول پکار دي، د ایمانیات او شریعت په نقطه نظر کي دا ډیر لوی مقام دی او دا مقام په دې صورت کي تر لاسه کېدلای سي هر کله چي ایمان او اسلام او د حب رسول دغه کونکي خپل نفس په احکام شریعت او ذات رسالت کي فنا کړي، د الله ﷻ او د هغه د رسول ﷺ د رضا څخه پرته د هغه بل هیڅ مقصد د ژوند نه وي، د مثال په توګه د نبي کریم ﷺ فرمان جاري کیږي چي د ایمان خاوندان دي د جهاد لپاره ووځي، ددې حکم تعميل د ایمان خاوندان د دین د بنسټونو سره د جنگ لپاره د جنگ ډګر ته رسوي، هر کله چي د دواړو خواوو څخه صفونه جوړېږي او مقابل فوځونه مخته راځي یو مسلمان خپل زوی د دښمن په صف کي ويني او څوک خپل پلار ويني، یوې خوا ته طبعي مینه وي چي څه ډول خپل توره پر خپل پلار یا خپل زوی باندې په وینو رنگ کړي او بلي خوا ته د رسول حکم دی چي د دښمن هیڅ یو کس دي هم د توري د وار څخه خلاصون نه مومي، که څه هم هغه پلار وي یا زوی وي، د تاریخ نه رد کېدونکي صداقت شاهدي ورکوي چي په داسي نازکه موقع باندې د ایمان خاوندان د سترګو د رڼا په اندازه هم په شک کي نه اخته کیږي، هغوی ته په دې پریکړه کولو کي یوه لحظه هم زڼه نه کیږي چي د رسول د حکم په وړاندې د پلار او زوی مینه څه معنا لري، او بیا د جنگ په ډګر کي د پلار توره د اولاد په وینه بهېدلې لیدل کیږي او زوی خپل پلار ته موقع نه ورکوي چي هغه خلاصون ومومي.

په هر حال د حدیث حاصل دادی چي د ایمان د تکمیل دار او مدار پر حب رسول (د رسول سره مینه) باندې دی، په کوم سړي کي چي د رسول الله ﷺ سره ددې درجې مینه نه وي چي د هغه په مقابل کي نژدې خپلوی، لوی لوی تړونونه او د لوی څخه لوی شي مینه هم بې معنا وي، هغه کامل مسلمان نسي کیدلای که څه هم په ژبه او قول سره هغه د خپل ایمان او اسلام هر څومره لوی دغه کوي.

د حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ په اړه نقل سوي دي چي کله هغه دغه حدیث شریف واوریدی نو عرض یې وکړه ای دالله رسوله ! په دنیا کي یوازي د خپل ځان څخه پرته ما ته تاسو زیات محبوب یاست، یعني د دنیا د نورو ټولو قربانونو او شیانو څخه ستاسو مینه ما ته زیاته ده خو د خپل ځان څخه را ته زیاته نه ده، نبي کریم صلی اللہ علیه و آله و سلم ورته وفرمایيل : په هغه ذات دي مي قسم وي د چا په واک کي چي زما روح ده، ته اوس هم پوره مؤمن سوی نه یې، ځکه چي دا مرتبه هغه وخت تر لاسه کیدلای سي هر کله چي زه تا ته د خپل ځان څخه هم زیات خوږ سم، دغه الفاظو د حضرت عمر رضی اللہ عنہ د زړه او دماغ دنیا بدله کړه او بې اختیاره یې وویل : ای دالله رسوله ! پر تاسو دي زما ځان قربان وي، اوس تاسو ما ته تر خپل ځان هم زیات محبوب یاست، رسول الله صلی اللہ علیه و آله و سلم بیا هغه ته دا زیری واورى چي ای عمر ! اوس ستا ایمان پوره سو او ته پوخ مؤمن سوي، یوازي حضرت عمر رضی اللہ عنہ نه بلکه ټول صحابه کرام په دې کیفیت او حب رسول سره آباد وه، دهغوی د ژوند مقصد د رسول الله صلی اللہ علیه و آله و سلم په یوه اشاره باندي خپل ځانونه قربانول وه، بیشکه د دنیا هیڅ مذهب د خپل رهنما او پیروي کونکو د خپل منځي تعلق او میني داسي مثال نسي وړاندي کولای.

د رسول الله صلی اللہ علیه و آله و سلم مبارک ذات بیشکه د صحابه کرامو لپاره د شمع په ډول وو چي پر هغه د پتنگ په ډول قربانېدل خپل نیک بختي گڼل، د اسلام ددغه دور ستر تاریخ په خپل لمن کي داسي بې شمیره پېښي ساتلي دي چي د رسول الله صلی اللہ علیه و آله و سلم سره د صحابه کرامو د جذباتي او عاشقانه میني او تعلق ستره غمازي کوي.

د اجد د غزا پېښه ده چي د جنگ په ډگر کي کله چي سخت جنگ پیل وو او د حق ډلي د باطل پر لښکر باندي په قهرماني طاقت سره حمله وکړه نو ولیدل سول چي د یوې انصاري ښځي خاوند، پلار او ورور درې سره د شهادت جام وڅښی او د رسول الله صلی اللہ علیه و آله و سلم پر ذات باندي قربان سول، دا خبر چي هغې ښځي ته ورسیدی نو د ایمان د پوځوالي او د رسول الله صلی اللہ علیه و آله و سلم سره د میني د اثر په وجه ددې پر ځای چي هغه ښځي د خپل قربانو پر شهادت غم او فرياد کړی وای نو هغې تر ټولو وړاندي دا پوښتنه وکړه : د الله په خاطر ما ته دا وویاست چي زما بادار او سردار رسول الله صلی اللہ علیه و آله و سلم (زما ځان دي پر قربان سي) په خیر خودی ؟

خلکو ورته وویل : هو، رسول الله صلی اللہ علیه و آله و سلم سلامت دی مگر په دې سره د هغې ډاډ ونه سو او په بې تابۍ یې وویل : راحی چي زه یې په خپلو سترگو ووينم نو يقين به مي راسي، هر کله چي هغې په خپلو سترگو سره د رسول الله صلی اللہ علیه و آله و سلم د مبارک مخ دیدار وکړ نو هغې وویل : (کل مصیبة

بعدک جلال) یعنی هر کله چي رسول الله ﷺ سلامت دی نو هر مصیبت آسان دی .

یو ځل یو سړی د رسول الله ﷺ په خدمت کي حاضر سو او عرض یې وکړ چي ای دالله رسوله ! تاسو ماته د خپل کورنۍ او مال ټولو څخه زیات محبوب یاست کله چي تاسو را یاد سئ نو صبر مي نه کیږئ تر څو پوري چي په راتلو سره ستاسو د مخ مبارک په زیارت سره خپل سترگي یخي نه کړم، مگر اوس دا غم اخیستی یم چي د وفات څخه وروسته به تاسو د انبیاء علیهم السلام سره یاست هلته به زما سترگي ستاسو دیدار څنگه کوي ؟ نو دغه آیت کریمه نازل سو :

وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصَّدِّيقِينَ

وَالشُّهَدَاءَ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَٰئِكَ رَفِيقًا . سورة النساء آیه ۶۹ .

ژباړه : کوم خلک چي د الله ﷻ او رسول ﷺ حکم مني هغوی به (په آخرت کي) د هغه کسانو سره وي چي پر هغوی د الله تعالی انعامات دي چي نبیان، صدیقین، شهیدان او نیک خلک دي او ددغه خلکو صحبت لوی غنیمت دی . رسول الله ﷺ هغه صحابي ته دغه زیری واوروئ .

عبدالله بن زید بن عبدربه ؓ چي د صاحب اذان په لقب سره مشهور وو، په خپل باغ کي کار کوی په دغه حالت کي د هغه زوی راغلی او دغه د غم خبر یې راوړی چي رسول الله ﷺ وفات سو، په عشق نبوي سره سمسور او د رسول ﷺ په مینه کي مست دغه صحابي ددغه وژونکي خبر تاب نه راوړی . بې تابه یې لاس په فضا کي پورته کړ او د ژبي څخه یې دغه د حسرت الفاظ ووتل : ای الله ! اوس ما د لیدلو څخه محروم کړې چي دا سترگي د رسول الله ﷺ په دېدار سره مشرف سوي دي او اوس بل څوک ونه لیدلای سي . ترجمان السنة .

ددغه پېښو څخه څرگنده سوه چي د صحابه کرامو د نبی کریم ﷺ سره د مینه او تعلق هغه مقام وو کوم چي ددغه حدیث منشا ده، ځکه د هر مسلمان لپاره ضروري ده که چیري هغه د ایمان سلامتي او په خپل اسلام کي ټینګوالی پیدا کول غواړي نو د نبی کریم ﷺ په مینه او عقیدت سره دي خپل زړه سمسور کړي او د هغوی ﷺ په لارښوونو دي عمل کول د خپل نجات ذریعه وگڼي چي رسول الله ﷺ سره د میني معیار اتباع شریعت او تبارع رسول دی، کوم سړی چي په شریعت باندي عمل نه کوي او د رسول الله ﷺ پر لارښوونو نه چلیږي نو هغه دغه خبره ثابتوي چي نعوذ بالله د هغه د رسول الله ﷺ سره مینه نسته .

د ایمان خوند

﴿ ۶ ﴾ : وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَلَاثُ مَنْ كُنَّ فِيهِ وَجَدَ بِهِنَّ حَلَاوَةَ الْإِيمَانِ مَنْ كَانَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِمَّا سِوَاهُمَا وَمَنْ أَحَبَّ عَبْدًا لَا يُحِبُّهُ إِلَّا اللَّهُ وَمَنْ يَكْفُرْ أَنْ يَعُودَ فِي الْكُفْرِ بَعْدَ أَنْ أَنْقَذَهُ اللَّهُ مِنْهُ كَمَا نَكَّرَهُ أَنْ يُلْقَى فِي النَّارِ. (متفق عليه).

د حضرت انس رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرماییل درې شیان داسي دي چې په یو چا کې پیدا سي نو هغه به د ایمان خوند تر لاسه کړي ۱- هغه سړی چې خدای او رسول د ټولو څخه زیات عزیز او محبوب گڼي ۲- هغه سړی چې د یو بنده سره یوازي د الله د رضا لپاره محبت لري ۳- هغه سړی چې د کفر د تیارو

وروسته خدای پاک ورته د اسلام نورانیت په برخه کړی وي او هغه بیا کفر ته ستنېدل داسي بد گڼي لکه څرنګه چې دا خبره بده گڼي چې هغه په اور کې وغورزول سي. مسلم او بخاري

تشریح : د ایمان د پوره والي غوښتنه داده چې د مؤمن په زړه کې د الله ﷻ او د هغه د رسول ﷺ مینه دومره ځای سي چې د هغوی څخه پرته ټوله دنیا د هغه په وړاندې هیڅ هم نه وي.

همدا رنگه دا ډول هم پوره مؤمن کیدلای سي چې هغه د چا سره مینه کوي نو یوازي د الله تعالی د رضای او د هغه د خوښۍ لپاره مینه ورسره کوي، او که د چا سره بغض او دښمني کوي نو هغه هم د الله تعالی په لار کې کوي، مقصد دا چې د هغه هر عمل وي هغه یوازي د الله تعالی لپاره وي او د هغه د حکم په تعميل کې وي، همداسي د ایمان په ټینګوالي سره په زړه کې کښینستل او پر اسلام باندې په ټینګه قائم اوسیدل او د کفر او شرک څخه دومره نفرت او بیزارې کول چې د هغه د تصور او خیال څخه هم زړه پاک وي نو دا د ایمان د پوره کېدو دلیل دی.

همدارنگه په دغه حدیث شریف کې وفرماییل سول چې د ایمان د دولت حقیقي خاوند او پر دې باندې د جزا او انعام وړ هغه سړی دی چې په دغه درې سره صفتونو سره په پوره توګه متصف وي، او د ایمان خوند هم هغه سړی ځکلاي سي.

د ایمان خوند

﴿ ۷ ﴾ : وَعَنْ الْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ذَاقَ طَعْمُ الْإِيمَانِ مَنْ رَضِيَ بِاللَّهِ رَبًّا وَبِالْإِسْلَامِ دِينًا وَبِمُحَمَّدٍ رَسُولًا. رواه مسلم

د حضرت عباس^۱ څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرماییل کوم سړی چې په دې خبره راضي سو چې خدای ﷻ د هغه رب، اسلام د هغه دین او محمد ﷺ د هغه رسول دی نو هغه د ایمان خوند و څکی. مسلم

تشریح : د الله تعالی ربوبیت او د هغه پر ذات او صفاتو باندي ایمان، د محمد عربي ﷺ پر رسالت او نبوت باندي یقین او اعتقاد، د دین او شریعت حقانیت او صداقت باندي پوره باور، د اسلامي لارښوونو او احکامو پیروي په دې کیفیت سره کېدل پکار دي چې د زړه او دماغ په هېڅ یو کونج کې د یوې ذرې په اندازه شک او بوج محسوس نسي، رضا، شوق او اطمینان او د دماغي او ذهني سکون څپې د هغه په وجود کې ځای نیولی وي کوم چې د یو غوره شي په تر لاسه کېدو باندي زړه او دماغ او د بدن ټول وجود په خوښي او هوسي سره سمسور کوي، دا ډیره ازربستناکه خبره ده او دا په هر حالت کې مدنظر ساتل پکار ده، په دغه ایمان او یقین او عمل کې که د یو ډول انقباض (یو قسم خرابوالي) او چټلوالی پیداسي نو پوه سئ چې د ایمان روح رخصت سو، پر داسي سړي باندي که څه هم په ظاهري توګه سره د ایمان او اسلام احکام نافذ وي مګر د اخلاص څخه د خالي کېدو په سبب نه د هغه ایمان کامل ګڼل کیږي، نه د هغه د اسلام نیکیانې په برخه کیږي او نه د ایمان او یقین حقیقي لذت څخه هغه خوند اخیستلای سي.

اسلام د خلاصون ذریعه ده

﴿ ۸ ﴾ : وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَا يَسْمَعُ بِي أَحَدٌ مِنْ هَذِهِ الْأُمَّةِ يَهُودِيٍّ وَلَا نَصْرَانِيٍّ ثُمَّ يَمُوتُ وَلَمْ يُؤْمَرْ بِالَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ إِلَّا كَانَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ. رواه مسلم

د حضرت ابوهریره^۱ څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرماییل: په هغه ذات دي مي قسم وي چې د هغه په واک کې د محمد (ﷺ) روح ده چې په دې امت کې کوم څوک که يهودي وي او يا نصراني چې زما د رسالت خبر واوري او د خدای ﷻ کوم

پیغام چې ما راوړی دی پر هغه ایمان را نه وړي او مړ سي نو هغه یقینا د ورځي دی. مسلم

^۱ - حضرت عباس^۱ د عبدالمطلب زوی دی او د نبي کریم ﷺ سکه اکا وو، په ۱۲ رجب په کال (۳۲هـ) کې د جمعي په ورځ وفات سو.

تشریح: اسلام یو آفاقي (علمگیر) مذهب دی چي د هغه د اطاعت په دائره کي د ټول کائنات راتلل ضروري دي او د الله تعالی د لوري رالیږل سوی یو داسي بین الاقوامي قانون دی چي د هغه پیروي د دنیا پر هر انسان لازم ده، همداسي د پیغمبر ﷺ رسالت او نبوت هم نړیوال او بین الاقوامي دی، د هر دور لپاره د هر قوم لپاره او د هري طبقې لپاره په دې کي د چا استثناء نسته ځکه د رسول الله ﷺ پر رسالت باندي ایمان راوړل او پر شریعت باندي عمل کول پر ټولو باندي یو ډول فرض دی که هغه څوک د هر قوم د هر وطن او هري طبقې وي.

په دغه حدیث شریف کي د یهودي او نصراني یعنی عیسائي ذکر په دې وجه سوی دی چي دغه دواړو قومونو خپل یو دین او یو شریعت درلودی د هغوی خپل خپل آسماني کتابونه وه چي د هغه د عمل او خلاصون منلو هغوی ته الهي حکم وو، ځکه د هغوی په ذکر کولو سره دې ته اشاره سوې ده چي هغه قومونه چي خپله د خپلو پیغمبرانو راوړی شریعت او د الله تعالی د لوري د رالیږل سوو کتابونو تابع دي، او د هغوی دین هم آسماني دین دی، چي د الله تعالی نازل کړل سوی دی، نو د الله تعالی د آخري دین اسلام نفاذ او د خاتم النبیین ﷺ د همه گیر بعثت (یعني د ټولي نړۍ دپاره رالیږل سوي) څخه وروسته ددغه قومونو لپاره د آخري پیغمبر ﷺ رسالت تسلیم کېدو څخه پرته چاره نسته او د شریعت اسلام په دائره کي د راتلو څخه پرته د هغوی خلاصون ممکن نه دی نو بیا هغه قومونه د پیغمبر اسلام او شریعت اسلام باندي د ایمان او عمل پرته ابدي خلاصون څنگه ترلاسه کولای سي چي د صحیح آسماني دین پابند هم نه دي چي د هغوی سره د یو پیغمبر راوړی یو کتاب هم نسته او د الله تعالی د رالیږل سوي یو نبي او رسول پیرو هم نه دي.

یوه بله خبره هم ده چي یهودو او عیسایانو به ویل چي د الله تعالی د غوره پیغمبر موسی ﷺ او عیسی ﷺ پیروان او د الله تعالی د رالیږل سوي کتابو تورات او انجیل د تابع کېدو په وجه موږ په خپله نجات موندونکي یو، جنت زمونږ پیدائشي حق دی موږ ته څه ضرورت دی چي محمد ﷺ خپل رسول ومنو، او اسلام خپل دین ومنو، ددې حدیث په ذریعه د هغوی ددغه غلطې عقیدې او خیال هم تردید سوی دی او هغوی ته څرگنده سوې ده چي د پیغمبر اسلام د بعثت څخه وروسته نجات به د هغه خلکو وي چي اسلام خپل دین ومني او پر هغه عمل کوي ځکه چي د محمد عربي ﷺ د بعثت یو بنیادي مقصد دا هم دی چي پنځواني شریعتونه منسوخ سي ټول مذهبونه نیستي سي او ټول کائنات یوازي د یو مذهب دین اسلام په دائره کي راوستل

سي چي د الله تعالى تر ټولو آخري او تر ټولو جامع او پوره دين دی .

دوه برابر ثواب تر لاسه کونکی

﴿ ۹ 〉 : وَعَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَلَاثَةٌ لَهُمْ أَجْرَانِ رَجُلٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ آمَنَ بِنَبِيِّهِ وَآمَنَ بِمُحَمَّدٍ وَالْعَبْدُ الْمَمْلُوكُ إِذَا أَدَّى حَقَّ اللَّهِ وَحَقَّ مَوْلَاهُ وَرَجُلٌ كَانَتْ عِنْدَهُ أَمَةٌ يَطْوُهَا فَأَدَّبَهَا فَأُحْسِنَ تَأْدِيبَهَا وَعَلَّمَهَا فَأُحْسِنَ تَعْلِيمَهَا ثُمَّ أَعْتَقَهَا فَتَزَوَّجَهَا فَلَهُ أَجْرَانِ . (متفق عليه)

د حضرت ابوموسیٰ اشعري ^۱ څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایيل : درې کسانو ته به دوچنده ثواب ورکول کېږي : ۱- هغه اهل کتاب ته چې اول يې پر خپل نبي ايمان راوړی او اوس پر محمد ﷺ باندې ۲- هغه غلام چې د چا په ملکیت کې وي او د خدای ﷻ حق هم ادا کوي او د خپلو مالکانو حق هم ادا کوي ۳- هغه سړي ته چې دهغه سره يوه وينزه وي دی دهغې سره

مباشرت هم کوي او هغې ته ادب هم بنسبي بيا چې هغې ته ښه ادب وبنسبي او ښه تعليم ورکړي آزاده يې کړي او دهغې سره نکاح وکړي نو هغه ته به دوه برابر اجر ورکول کېږي . بخاري او مسلم .

تشرېح : ددغه حديث شريف مقصد درې ډوله خلکو ته زيری ورکول دي چې هغوی ته به د نورو په مقابل کې د نیک عمل دوه برابر اجر ورکول کېږي ، په دې کې لومړی ډول خلک هغه اهل کتاب (يهود او عيسايان) دي چې مخکې پر خپل دين وه او بيا د اسلام د دعوت په تر لاسه کولو سره د اسلام فرمانبردار سول دوی ته د دوه برابر اجر (زيری) په دې ورکړل سوی دی چې د هغوی د مخکې نبي په پاخه يقين سره منل ، د هغه نبي راوړي کتاب او شريعت باندې عمل کول او د هغه نبي سره اعتقادي تړون او تعلق ساتل او بيا د خاتم النبيين ﷺ رسالت او نبوت او د الله تعالى د آخري دين اسلام دعوت تر لاسه کېدو سره د زړه په صدق سره د هغه فرمانبردار کېدل نه يوازي دا چې د هغوی د کمال انقياد او اطاعت او د هغوی د فکري او ذهني سلامتيا ښه ده بلکه په دې معنا کې د هغوی د قلبي او عملي قرباني ښه هم ده چې د خپل پخواني نبي او پخواني دين سره عقيدت او تعلق سربيره هغوی د اسلام دعوت او د الله تعالى د حکم په تعميل کې خپل ژوند تير کړ او اوس د خپل اعتقاد واکي يې دين اسلام ته وسپارلې تر څو پوري چې د هغوی په وړاندې د اسلام دعوت نه وو راغلی نو هغوی خپل پخوانی دين د الله تعالى دين گڼلو

نوموړی يو جليل القدر صحابي دی ، د حبشې په لومړني هجرت کې شريک وو ، نوموړی د ذي الحجه په مياشت کې په کال (۴۴هـ) په مکه مکرمه کې وفات سوی دی .

سره د هغه فرمانبردار وه او هر کله چي د اسلام د عوت د هغوئ مخته راغلی نو هغوئ هغه د الله تعالی آخري دین گڼلو سره خپل پخوانی دین پرېښودلو کي ضد او تعصب ونه کړ بلکه د سلیم فطرت پر آوازي په لېیک ویلو سره د محمد عربي ﷺ په غلامانو کي شامل سول نو الله تعالی د خاص انعام په توگه د هغوئ هر نیک او بد باندي د دوه برابر اجر وړ وگرځول یو اجر خو پر خپل مخکني نبي باندي د ایمان لرلو په سبب او دوهم اجر پر پیغمبر آخر الزمان ﷺ د ایمان راوړلو .

دلته دا خبره په ذهن کي ساتل پکار ده چي د دنیا په ټولو مذهبونو کي دا ځانگړتیا او امتیاز یوازي اسلام ته تر لاسه دی چي هغه د خپل تصورات او اعتقادات او خپل تعلیمات بنیاد پر انکار باندي نه بلکه پر اقرار باندي لري یعني هغه په آسماني دینونو کي رقابت یا په رسولانو کي د هیڅ فرق حائل نه کوي هغه د ټولو آسماني کتابونو پر تصدیق باندي زور ورکوي او د الله تعالی د لوري د ټولو رالیږل سوو رسولانو پر رسالت باندي د ایمان راوړلو تاکید کوي، د اسلام پر خلاف د نورو مذهبونو کو اعتقادات او نظریات چي وکتل سي نو په دې خبره سره د پوهېدلو وخت نه لگېږي چي د هغوئ په نزد هیڅ سړی تر هغه وخته پوري د مذهب ریښتوني پیرو او حقیقي تابعدار کیدلای نسي تر څو پوري چي هغه ددې څخه پرته د نورو مذهبونو د اعتقاد او تصوراتو بنیادونه بالکل ختم نه کړي او د نورو رسولانو او پیغمبرانو د رسالت بالکل انکار ونه کړي، اسلام خو د ایمان او اعتقاد څخه مخکي مرحله کي د خپل پیروانو څخه ددې خبري اقرار اخلي چي په دنیا کي څومره رسولان د الله تعالی د لوري د مخلوق د هدایت لپاره راغلي دي په هغوئ کي دي هیڅ ډول فرق ونه کړل سي د هغوئ راوړي شریعتونه د خپل خپل زمانې لپاره حق او واجب التسلیم ومنل سي ، هغه خپل منونکي ته د احساس صداقت دا شعور بخښي چي په آسماني مذهبونو کي هیڅ پارټي بندي نسته ټول د یوه صداقت دي او هغه خپل منونکي په واضحه توگه سره خبروي چي د ایمان تکمیل هلته کیږي چي د نورو آسماني مذهبونو تصدیق هم وکړل سي او د پخواني ټولو انبیاء صداقت ومنل سي .

ددغه حدیث څخه دا خبره هم څرگنده سوه که یو یهودي یا عیسائي ایمان راوړي او د رسول الله ﷺ د رسالت په زړه په صدق سره اقرار وکړي نو پر خپل نبي باندي د هغه لومړی راوړی ایمان به نه ضائع کیږي بلکه پر هغه به د اجر او ثواب وړ وي مگر که هغه د پیغمبر اسلام ﷺ د رسالت تصدیق نه کوي او د هغوئ راوړی شریعت باندي ایمان نه راوړي نو نه یوازي دا چي هغه به ددې کفر او انکار پر بنا د دائمی عذاب مستحق وگرځول سي بلکه د هغه پر خپل لومړني

نبی ایمان را ورل او د هغوی د رسالت تصدیق کول لازم دي، همداسي عمل او پیروي د پیغمبر اسلام ﷺ د شریعت هم ضروري ده او د خلاصون لار یوازي د اسلام پر اطاعت او فرمانبرداری باندې دی.

د دوهم کس لپاره د دوهم اجر د زیري سبب هم څرگند دی یعنې دا چې د یو غلام لپاره نه یوازي په ټولنیز او دنیاوي حیثیت دا ضروري ده چې هغه د خپل بادار او مالک اطاعت او فرمانبرداری وکړي او د هغه د احکامو پوره پوره تعميل وکړي بلکه د اسلامي بنووني غوښتنه هم داده چې هغه د مالک او بادار حقوق ادا کولو کي هېڅ کوتاهي یا سستي ونه کړي هر کله چې یو غلام د خپل بادار د حقوقو پوره کولو پوره پابندي کوي او د حقوقو د ادا کولو ټولي غوښتنې پوره کوي او د هغه سره سره هغه د خپل حقیقي بادار او پروردگار رب العالمین د احکامو پر ځای کول هم په پوره توګه سره ادا کوي او د هغه په ټولو فرضونو ادا کولو کي کوتاهي نه کوي نو هغه د دوه برابر اجر او ثواب حق پیدا کوي.

اوس پاته سو دریم سړی، نو هغه هم د دوه برابر اجر وړ په دې وجه ګرځول سوی دی چې لومړی خو هغه یوه مینځه آزاده کړه چې نه یوازي دا چې د انسانیت او فطرت غوښتنه پوره کوي بلکه د اسلامي اخلاق اعلیٰ اصول باندې عمل کول هم دي، دوهم دا چې هغه د مینځي په آزادولو سره او بیا د هغې سره د واده کولو هغه د انسان همدردی، اسلامي اخلاق او لوړ اخلاق داسي ثبوت کړ چې یوه داسي ښځه چې په ټولنیز حیثیت سره یوه کمتره او بې حیثیته وه، نو ده د ښه ترتیب، اعلیٰ تعلیم او بیا د آزادي او واده کولو په لوړ دولت نازولو سره د دنیا عزتمنده او د ټولني شریفو ښځو سره برابره ودرول، همداسي که هغه یوې خواته د اسلامي تعلیم روح یې هم راژوندی کړل نو د هغه د دغه قربانۍ په وجه شریعت هغه ته هم د دوه برابر اجر حق ورکړ.

شیخ عبدالحق محدث دهلوي رحمۃ اللہ علیہ د دغه حدیث په وضاحت کولو سره د دوه برابر اجر په باره کي لیکلي دي چې د دغه خلکو په اعمال نامه کي د جزاء او ثواب دا دوه برابر زیاتوب به داسي وي چې هغوی ته به پر هر عمل باندې د نورو په مقابله کي دوه برابر ثواب ورکول کیږي، مثلاً که یو څوک لمونځ کوي، روژه نیسي یا یو بل نیک کار کوي نو هغه ته به د عمومي زیري سره سم لس برابر ثواب ورکول کیږي مګر په عمل کولو سره دغه درې کسانو ته به پر هر عمل باندې شل شل ثوابونه ورکول کیږي.

د کفارو سره د جگړې حکم

د حضرت ابن عمر رضی الله عنہ څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل: ما ته (د خدای د لوري، دا حکم راکول سوی دی چې زه تر هغه وخته پوري د خلکو سره و جنگیږم تر څو چې هغوی ددې خبرې په ژبه او زړه سره اقرار نه وي کړی چې د الله څخه پرته بل معبود نسته او محمد ﷺ د خدای رسول دی او بیا هغوی لمونځ کوي او زکوٰۃ ورکوي بیا چې هغوی داسي کوي نو زما څخه به

﴿۱۰﴾: وَغَزَّ ابْنُ عُمَرَ رضی الله عنہ قَالَ: قَالَ: رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَمَرْتُ أَنْ أَقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَشْهَدُوا أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنْ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ فَإِذَا فَعَلُوا ذَلِكَ عَصَمُوا مِنِّي دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ إِلَّا بِحَقِّ الْإِسْلَامِ وَجَسَابُهُمْ عَلَى اللَّهِ. إِلَّا أَنْ مُسْلِمًا لَمْ يَذْكُرْ إِلَّا بِحَقِّ الْإِسْلَامِ. متفق عليه.

خپل ځانونه او مالونه خلاص کړي او بیا به پر هغوی یوازي د اسلام حقوق وي او دهغوی حساب د خدای پر ذمه دی هغه به یې اخلي او په مسلم کې ددې الفاظو (الا بحق الاسلام) یعنې په هغوی کې به د اسلام حق وي، ذکر نسته. بخاري او مسلم.

تشریح: دا دنیا د الله تعالی حقیقي ملکیت دی هغه ددې مخکې پاچا او د ټولو کائناتو حاکم مطلق دی د هغه پر مخکې د اوسېدو حق هغه چا ته تر لاسه دی چې د هغه حاکمیت ته په تسلیمولو سره د هغه د قوانینو پیروي کوي، د هغه د احکامو تابعداري کوي، د هغه د نازل سوي نازل نظام شریعت سره سم ژوند تیروي او د هغه د رالېږل سوي رسول اطاعت او فرمانبرداری کوي، په دې دنیا کې د پیغمبرانود رالېږلو اصل مقصد پر مخکې د حقیقي پاچا او حاکم مطلق (الله تعالی) د حاکمیت نفاذ کول دي د پیغمبر فریضه وي چې هغه د دین او شریعت په صورت کې د حاکمیت الهي کوم عملیات راوړي دي هغه د هري ممکنې هڅې په ذریعه خپور کړي، د خلکو د خپل دین په دائره کې د راوړستلو پوره پوره هڅه وکړي او دا خبره یقیني جوړه کړي چې د هغه د دغه هڅې او سعې په نتیجه کې کومه ټولنه جوړه سوې ده په هغې د دنیا د یو غیر دیني روایت او قانون او د یو سړي او د یو ډلي حکمراني قائمه نسي بلکه یوازي خدایي حکمراني یعنې د دین او شریعت حکومت قائم وي او بیا چاته ددې خبرې اجازه نه وي چې هغه د دین او شریعت د بنمن جوړېدو سره په هغه ټولنه (اسلامي امارت) کې پاته سي.

کوم خلک چې سرکښي اختیار کړي او د خدایي حکمرانانو لاندې د راتلو څخه منکرو وي د هغوی پر خلاف هغه کارواڼي وکړل سي چې په یو ټولنه کې د آئین او حکومت د باغیانو پر

خلاف کيږي، دا حقيقت رسول الله ﷺ په دغه حديث کي بيان کړی دی چي ما ته الله تعالی حکم کړی دی چي زه د خدائي حکمرانو د باغيانو او د دين او شريعت د دښمنانو پر خلاف تر هغه وخته پوري جنگ جاري وساتم تر څو پوري چي هغوی خپله سرکښي او دښمني په پرېښودلو سره زموږ په ټولنه (يعني اسلامي امارت) کي د اوسيدو حق تر لاسه نه کړي او هغوی ته د دې حق تر لاسه کېدو يو ا صورت دادی چي هغوی د کفر او عناد پر ځای ايمان او اسلام اختيار کړي يعني د زړه په په صدق سره د دې خبري اقرار او په ژبه سره اظهار وکړي چي د الله تعالی څخه پرته بل معبود نسته او محمد ﷺ د الله تعالی رسول دی، يا په خپل عمل سره دا ثابته کړي چي د هغوی دغه اقرار او اظهار مخلصانه دی يعني د الله او د هغه د رسول د ټولو حکمونو پيروي وکړي، په خاصه توگه په پابندي سره لمونځ کوي، زکوٰه ورکوي او په نورو فرضونو عمل کوي، دوهم صورت (چي د هغه يادونه په دغه حديث کي نسته ليکن د نورو ځايو څخه ثابته ده) دادی که هغه خلک د ايمان او اسلام په دائره کي راتلل نه غواړي ليکن په اسلامي رياست کي خپله هستوگنه جاري ساتل غواړي نو د هغوی لپاره ضروري ده چي هغوی په ديني او مذهبي توگه سره نه بلکه په ټولنيز توگه باندي د اسلامي رياست تابعدار او امن خوښونکي په اوسيدو سره اقرار وکړي چي د هغوی څخه د هغوی د جزيې ادا کول په اسلامي حکومت کي د يو غير مسلم د ټول انساني ټولنيز او ښاري حقوق د تحفظ ضمانت دی، که يو سړی جزيه ورکول نه غواړي نو د هغه متبادل صورت دادی چي هغه د خپل محکوميت او مغلوبيت اقرار کولو سره د يو خاص معاهدې سره سم د رياست سره صلح وکړي او په پناه اخيستلو سره په اسلامي رياست کي اوسي، اسلامي قانون به د خپل خاص رحم او کرم په وجه د هغه د ځان، مال او عزت د ساتني ذمه داري واخلي.

په هر حال د حديث شريف څخه څرگنده سوه چي کوم سړی د ايمان او اسلام په دائره کي داخل سي يا په جزيه ادا کولو سره او په پناه اخيستلو سره د اسلامي رياست اوسيدونکی وي نو د هغه د ځان او مال او د عزت د ساتني ذمه داري به پر رياست وي او رياست به د خپل اسلامي قانون سره سم د هغه ټول انساني، ټولنيز او د ښاري حقوقو ساتنه کوي، مگر تر څو پوري چي د قانوني جرمونو، ټولنيزې عدالتې او بشري خطاوو تعلق دی نو د هغوی څخه به په هر حال کي پوښتنه کيږي، که څه هم د هغه کونکی مسلمان وي يا ذمي که يو څوک په ناحقه قتلوي نو هغه به قصاص کيږي، يا همداسي که يو څوک زنا وکړي نو پر هغه به حد جاري کيږي.

او هغه ته به پوره سزا ورکول کیږي، یا د یو چا مال یې په زور واخیستی نو د هغه څخه به د هغه مال خاوند ته ورکول کیږي، لکه د قانون عمل کول چې به په هر حال کې قائمیږي، کوم سړی چې بې قانوني وکړي هغه ته به ضرور سزا ورکول کیږي، د اسلامي حقوقو او قوانینو د نفاذ په اړه د یو خاص او رعایت سوال نه پيدا کیږي.

د حدیث شریف په آخر کې دې خبرې ته هم اشاره وسوه چې شریعت د خپل قانون په نفاذ کې په ظاهري توګه سره حکم کوي او باطن حالت الله تعالی ته سپاري، یعنې که یو سړی د سر او مال ساتنه یا د یو غرض په وجه په ظاهره مسلمان جوړ سي او په زړه کې یې کفر او عناد وي نو اسلامي قانون به د هغه مسلمانې تسلیموي د زړه معامله الله تعالی ته حواله ده، که واقعي د هغه په زړه کې کدورت (چټلي) وي نو په آخرت کې به هغه ته د دغه نفاق سزا یقیناً ورکول کیږي هلته به د الهي مؤاخذه څخه خوندي نسي.

دغه حدیث شریف ددې مسئلې هم دلیل دی چې د ملحدینو او زندیقو توبه قبلېدلای سي یعنې که ملحد او زندیق دا ووايي چې زه د الحاد او زندقه څخه توبه کوم نو د هغه توبه قبلولو سره د هغه د وژلو څخه به پرهیز کوي.

همدارنګه په دغه مسئله کې ډیر قولونه دي، په هغو کې ظاهري قول دادی که یو سړی د الحاد اظهار وکړي او په خپل ژبه دا الفاظ ووايي چې د هغه څخه د هغه منکر کېدل د الله تعالی څخه او منکر کېدل د دین څخه معلوم سي مګر بیا هغه ژرد الحاد او زندیقي څخه بیزاري وکړي او په رضا او شوق یې توبه وکېنل نو د هغه توبه به مقبول وي او که د هغه توبه یوازې د ځان خلاصولو لپاره او د اسلامي قانون د سزا څخه د ساتنې لپاره وي نو بیا د هغه توبه نه قبلېږي.

مسلمان څوک دی؟

﴿ ۱۱ ﴾: وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ صَلَّى صَلَاتَنَا وَاسْتَقْبَلَ قِبْلَتَنَا وَآكَلَ ذَبْحَتَنَا فَذَلِكَ الْمُسْلِمُ الَّذِي لَهُ ذِمَّةُ اللَّهِ وَذِمَّةُ رَسُولِهِ فَلَا تُخْفَرُوا اللَّهَ فِي ذِمَّتِهِ. رَوَاهُ البخاري

د حضرت انس رضي الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه و سلم وفرمایيل: څوک چې زموږ په شان لمونځ کوي زموږ په شان قبلې ته مخ کوي او زموږ حلال سوی (حيوان) و خوري هغه مسلمان دی او هغه د خدای او د خدای د رسول په عهد او امان کې

دی نو (خدای ﷻ) چې څوک په خپل امان کې اخیستی دی تاسو د هغه عهد مه ماتوئ. بخاري.

تشریح: اصل ایمان که څه هم د زړه د تصدیق نوم دی مګر دا یو دنتی کیفیت او قلبی صفت دی

چي د هغه تعلق د باطن سره دی، همداسي اقرار که څه هم د ژبې سره تعلق لري مگر هغه هم يو وختي شی دی نو په دوو دینونو کې څرگند امتیاز د هغوئ د بیلو بیلو شعار په ذریعه کیدلای سي، په اسلامي شعار کې لمونځ کول، او بیت الله شریف ته مخ کولو سره عبادت کول د اهل کتاب په مقابله کې تر ټولو زیات امتیازي عمل دی همداسي په ټولنیز لحاظ سره کوم عمل او طریقه کې چي اهل کتاب مسلمانانو څخه په څرگند پرهیز کولو هغه د هغوئ ذبیحه وه چي د مسلمانانو ذبحه کړې غوښه اهل کتابو نه خوړل، نو په دغه حدیث کې وښودل سول که په عباداتو کې هغوئ زموږ په ډول قبلې ته مخ کول پیل کړي او په ټولنیز لحاظ هغوئ موږ ته دومره نژدې سي چي زموږ د لاس ذبیحه خوړل پیل کړي نو دا به ددې خبرې دلیل وي چي هغوئ زموږ دین په پوره یقین سره قبول کړی دی او ایمان د هغوئ دغه حد ته رسیدلی دی چي د هغه اظهار نه یوازې دا چي په ژبه سره بلکه د هغوئ د عمل څخه هم کیږي نو اوس مسلمانانو ته پکار ده چي د هغوئ سره هیڅ ډول بد یا خراب چلن ونه کړي، نه هغوئ ته تکلیف ورکړي او نه د هغوئ سره داسي ژوند وکړي چي په هغه سره په هغوئ کې یو ډول بیره یا د زړه ماتېدل پیداسي، د هغوئ سره بد چلن کول په حقیقت کې د الله تعالی د عهد ماتولو او د هغه عهد ماتونکي الزام به پر الله تعالی د عائد کېدو مترادف وي.

جنت ته بیونکي عملونه

﴿ ۱۲ ﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ أَغْرَابِيًّا جَاءَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ ذُلِّي عَلَى عَمَلٍ إِذَا عَمَلْتُهُ دَخَلْتُ الْجَنَّةَ قَالَ تَعْبُدُ اللَّهَ لَا تُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا وَتُقِيمُ الصَّلَاةَ الْمَكْتُوبَةَ وَتُؤَدِّي الزَّكَاةَ الْمَفْرُوضَةَ وَتَصُومُ رَمَضَانَ قَالَ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَا أَزِيدُ عَلَى هَذَا شَيْئًا أَبَدًا وَلَا أَنْقُصُ مِنْهُ فَلَمَّا وُلَّى قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى رَجُلٍ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَلْيَنْظُرْ إِلَيَّ هَذَا. (متفق عليه).

د حضرت ابوهریره ؓ څخه روایت دی چي یو صحرايي د رسول الله ﷺ په خدمت کې حاضر سو او عرض یې وکړ: تاسو ما ته یو داسي عمل راو ښیاست چي زه یې وکړم او جنت ته داخل سم ښي ؓ ورته وفرمایل: د الله عبادت کوه څوک هغه لره شریک مه نیسه، فرض لمونځ ادا کړه، فرض زکوة ورکړه او د رمضان د میاشتي روژې نیسه، صحرايي چي دا واوریدل نو وه یې ویل قسم دی په هغه ذات چي د هغه په واک کې زما روح ده زه به ددې څخه نه څه زیات کوم او نه به څه کم کوم، کوم وخت چي هغه سړی ولاړی نو رسول الله ﷺ وفرمایل: څوک چي د یو جنتي سړي د لیدو خوشحالي تر لاسه کول غواړي نو هغه دي دا صحرايي سړی وويني بخاري او مسلم

تشریح : دلته شڪلونه پيدا ڪندڙ سي چي رسول الله ﷺ هغه صحرائي د اسلامي تعليماتو خُخه خبر ڪر مگر د شهادتين يادونه يي ونه ڪره حال دا چي پرته د شهادتينو په جنت کي داخلېدل ناممکن دي ، ددې جواب دادی چي لومړی خو به هغه صحرائي مسلمان وو چي د ايمان راوړلو خُخه وروسته په جنت کي د داخلونکي عمل په باره کي يي پوښتنه کول ، دوهم دا چي په دې ټول پوهيږي چي پرته د شهادتين ټول اعمال بيکاره دي او ددې خُخه پرته په جنت کي دخول ممکن نه دي ځکه د شهادتين ذکر ضرور ونه گڼل سو .

دلته يوازي درې فرضونه ذکر سوي دي د پاته فرضونو ذکر ونه ڪړل سو کوم چي هغه وخت صحرائي پوښتنه ڪړې وه تر هغه وخته پوري به دا درې شيان فرض سوي وه او پاته فرضونه وروسته مشروع سوي وي ، د زياتي او کمي نه کېدو عهد په حقيقت کي د هغه صحرائي د اعتقاد پوځوالی او قلبي تصديق د ټينگېدو دليل وو ، لکه چي د هغه مقصد دا وو چي زما په زړه کي د ايمان او اسلام لذت او د هغه د حقانيت او صداقت کيفيت او د رسول الله ﷺ د احکامو او فرمان د ساتني دايه هغه ټينگي او پوځوالی سره وه چي نه خو په هغه پوښتنه د يو ډول د کمي رواه دار دی نو د هغه صحرائي او د يقين هغه کيفيت او هغه د احکام او شريعت د هغه جذبه اطاعت ليدو سره لسان نبوت د هغه مخلص انسان د جنتي کېدو زيری واوروی او اعلان يي وکړ که د چا دا خواهش وي چي جنتي سړی وويني او د يو جنتي په ليدو سره خوښي او سعادت تر لاسه کول غواړي نو دغه سړي ته دي وگوري .

پوره ايمان

﴿ ۱۳ ﴾ : وَعَنْ سُفْيَانَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الثَّقَفِيِّ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ قُلْ لِي فِي الْإِسْلَامِ قَوْلًا لَا أَسْأَلُ عَنْهُ أَحَدًا بَعْدَكَ وَفِي رِوَايَةٍ غَيْرُكَ قَالَ قُلْ آمَنْتُ بِاللَّهِ ثُمَّ اسْتَقِم . رواه مسلم .

روايت کي دي دا الفاظ دي چي بيا ستاسو خُخه ماسوا د بل هيچا خُخه پوښتنه ونه ڪړم ، رسول الله ﷺ وفرمايل په ژبه او زړه سره ددې خبري اقرار وکړه چي ما په خدای ايمان راوړی او بيا پر دې اقرار ټينگ اوسه . مسلم .

تشریح : يعني تر ټولو لومړی مرتبه خو داده چي د الله تعالی د وحدانيت او د هغه د الوهيت شاهدي وکړي او د هغه پر ذات او صفاتو باندي د زړه په صدق سره ايمان راوړي دا د ايمان

بالله اعتقادي صورت دی او ددې عملي صورت دادی چي الله تعالی د خپل رسول په ذریعه چي کوم شریعت نازل کړی دی د هغه صداقت او حقانیت باندې پوره یقین وساتي او د هغه په قبلولو سره د احکام رسول اطاعت او فرمانبرداری وکړي، الله او د هغه رسول چي د کوم شي د کولو حکم وکړی په هغه عمل کوي او د کوم شي څخه چي یې منعه وکړه د هغه څخه منعه سي بیا دا چي اعتقاد یو عارضی شی نه وي بلکه پر دې پوځوالي باندې قائم او دائم اوسي او د ژوند په هیڅ یوه لحظه کي ددې څخه مخ ګرځول ونه کړي.

د اسلام فرضونه

د حضرت طلحة بن عبید الله رضی الله عنه څخه روایت دی چي د نجد یو سړی د رسول الله ﷺ په خدمت کي حاضر سو د هغه د سر ورپښتان ګډ وډ د هغه آواز خو زموږ غوږو ته راتلی خو د هغه په خبره نه پوهیدو. کله چي هغه رسول الله ﷺ ته نژدې سو نو موږ واورېدل چي هغه د اسلام د فرائضو پوښتنه کوي. رسول الله ﷺ (په جواب کي) وفرمایل: په شپه او ورځ کي پنځه لمنځونه فرض دي. هغه عرض وکړ ددې څخه پرته ایا نور لمنځونه هم فرض دي؟ رسول ﷺ ورته وفرمایل: نه، خو د نفل کولو تاته اختیار دی، بیا رسول الله ﷺ ورته وفرمایل او د رمضان د میاشتي روژې (فرض دي) هغه وویل ایا ددې څخه پرته نوري روژې هم پر ما فرض دي؟ رسول الله ﷺ ورته وفرمایل: نه، خو د نفلي روژو تاته اختیار

﴿۱۴﴾: وَ عَنْ طَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ قَالَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ أَهْلِ نَجْدٍ ثَائِرُ الرَّأْسِ نَسْمَعُ دَوِيَّ صَوْتِهِ وَلَا نَفْقَهُ مَا يَقُولُ حَتَّى دَنَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَإِذَا هُوَ يَسْأَلُ عَنِ الْإِسْلَامِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَمْسُ صَلَوَاتٍ فِي الْيَوْمِ وَاللَّيْلَةِ فَقَالَ هَلْ عَلَيَّ غَيْرُهُنَّ فَقَالَ لَا إِلَّا أَنْ تَطُوعَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَصِيَامٌ شَهْرٍ رَمَضَانَ قَالَ هَلْ عَلَيَّ غَيْرُهُ فَقَالَ لَا إِلَّا أَنْ تَطُوعَ وَذَكَرَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الزَّكَاةَ فَقَالَ هَلْ عَلَيَّ غَيْرُهَا فَقَالَ لَا إِلَّا أَنْ تَطُوعَ قَالَ فَأَذْبَرَ الرَّجُلُ وَهُوَ يَقُولُ وَاللَّهِ لَا أَزِيدُ عَلَى هَذَا شَيْئًا وَلَا أَنْقُصُ مِنْهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَفْلَحَ إِنْ صَدَقَ (متفق عليه)

دی، طلحه بن عبید الله وایي ددې وروسته رسول الله ﷺ د هغه سړي په وړاندې د زکوة یادونه وکړه هغه پوښتنه وکړه ایا ددې پرته نور زکوة هم پر ما فرض دی؟ رسول الله ﷺ وفرمایل: نه، خو د نفل

د نوموړي کنیت ابو محمد قریشي وو او لقب یې طلحة الخیر دی، د (۲۴) کالو په عمر کي په کال (۳۶هـ) کي وفات سوی دی.

خبرات کولو تاته اختیار دی، د طلحه بیان دی چي ددې وروسته هغه (نجدی) سړی ولاړی او داسي یې وویل: قسم په خدای نه به ددې څخه زیات کوم او نه کم، ددې په اورېدو سره رسول الله ﷺ وفرمایل: که دې سړي دا وینا رښتیا کړې وي نو کامیاب سو. بخاري ومسلم.

تشریح: څرنگه چي په مخکي یو حدیث شریف کي تیر سول دلته هم هغه ویل کيږي چي کله هغه سړي پوښتنه کړې وه نو تر هغه وخته پوري هغومره فرضونه مشروع سوي وای، همداسي وتر او د اختر لمنځونه وغیره به هم واجب سوي نه وای ځکه هغه سړي په هغه کي د زیاتي او کمي نه کولو وعده وکړه، یا دا ویل کیدای سي چي هغه سړی د یو نمائنده کېدو سره د اسلام حقیقت او فرضونه پیژندلو لپاره راغلی وو چي بیرته ولاړ سي او خپل قوم هم د اسلامي تعلیم او فرضونه څخه خبر کړي، ځکه چي هغه د ستنېدو په وخت کي وویل چي نه خو به زه په دې کي زیاتوب کوم او نه کمي، یعنی رسول الله ﷺ چي څه فرمایلي دي یا کوم احکام او فرمان چي یې ورکړی دی هغه به هم هغسي خپل قوم ته ورسوم په هغه کي به د خپل ځان څخه نه څه زیاتي او نه څه کمي کوم.

په اسلام کي د مبلغ مقام

د حضرت ابن عباس رضی الله عنه څخه روایت دی چي د عبدالقیس د قبیلې یو ډله د نبي کریم ﷺ په خدمت کي حاضر سول، نو رسول الله ﷺ پوښتنه وکړه دا ډله یا وفد د کومي قبیلې دی؟ هغو وویل موږ د ربیعې د قبیلې څخه یو، رسول ﷺ وفرمایل: ستا ډلي یا وفد ته دي ښه راغلاست وي نه به تاسو کله رسوا سئ او نه به پښیمانه، هغو خلکو وویل: ای د الله رسول! موږ او ستاسو په منځ کي د مضر قبیلې کفار حائل دي په دې چي موږ ژر ژر نه سو حاضریدلای یوازې د اشهر حرم (ذیقعه، ذالحجه، محرم او رجب) په

﴿١٥﴾: وَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ إِنَّ وَفْدَ عَبْدِ الْقَيْسِ لَمَّا أَتَوْا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ الْقَوْمُ؟ أَوْ مَنْ الْوَفْدُ؟ قَالُوا رِبِيعَةٌ قَالَ مَرْحَبًا بِالْقَوْمِ أَوْ بِالْوَفْدِ غَيْرِ خَزَائِي وَلَا نَدَامِي قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّا لَا نَسْتَطِيعُ أَنْ نَأْتِيكَ إِلَّا فِي الشَّهْرِ الْحَرَامِ وَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ هَذَا الْحَيُّ مِنْ كُفَّارٍ مُضَرٍّ فَمَرْنَا بِأَمْرِ فَضْلِ نُخَبِرُ بِهِ مَنْ وَرَاءَنَا وَنَدْخُلُ بِهِ الْحِجَّةَ وَنَسْأَلُوهُ عَنِ الْأَشْرِيَّةِ، فَأَمَرَهُمْ بِارْتِيعٍ وَنَهَاهُمْ عَنْ أَرْبَعٍ أَمَرَهُمْ بِالْإِيمَانِ بِاللَّهِ وَحْدَهُ قَالَ أَتَذَرُونِ

د رسول الله ﷺ د سکه اکا حضرت عباس رضی الله عنه زوی دی چي د خیر الامت په لقب سره مشهور دی، د (۷۰) کالو په عمر کي په طائف نامي ځای کي وفات سوی دی.

مَا الْإِيمَانُ بِاللَّهِ وَحْدَهُ؟ قَالُوا اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ، قَالَ
شَهَادَةُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ
وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَصَامَ رَمَضَانَ وَأَنَّ
نُعْطُوا مِنَ الْمَغْنَمِ الْخُمْسَ وَنَهَهُمْ عَنِ ارْتِبَاعِ عَنِ
الْحَتَمِ وَالذَّبَابِ وَالْقَيْرِ وَالْمَرْفَتِ وَقَالَ احْفَظُوا هُنَّ
وَاخْبِرُوا بِهِنَّ مَنْ وَرَاءَكُمْ (متفق عليه).

مياشتو کي موږ ته د حاضريدو موقع په لاس
راځي په دې وجه تاسو موږ ته (د حق او باطل په
منځ کي) پريکړه کونکي احکام او هدايات
وښايست چي هغه خلک هم موږ اگاهه کړو کوم چي
موږ په کورونو کي پرې ايښي دي او په هغې
عمل کولو سره موږ په جنت کي داخل سو، ددې
وروسته هغه خلکو د څښلو پــــه اړه هم

لارښووني و غوښتلې. نبي کریم ﷺ هغو خلکو ته د څلورو خبرو حکم ورکړ: او د څلورو خبرو څخه
يې منع کړل، حکم يې ورکړ هغو ته پر يوه خدای دایمان راوړلو حضرت ورته وفرمايل تاسو
پوهيږئ چي پر يو خدای د ايمان راوړلو څه مطلب دی؟ هغو وويل: الله او د هغه رسول ښه
پوهيږي، نبي کریم ﷺ ورته وفرمايل: ددې خبري شاهدي ورکول چي د خدای څخه پرته بل
دعبادت وړ نسته او محمد ﷺ د الله رسول دی او لمونځ کول، زکوۍ ورکول د رمضان د مياشتي
روژې نيول او د غنيمت د مال څخه پنځمه برخه ورکول، بيا نبي کریم ﷺ هغو د څلور ډوله لوبو
د استعمال څخه منع کړل يعني: لاک سوې مرتبانه يا منگۍ، د کډو لوبې، د ونو د بيخو څخه
جوړ سوي لوبې او په تيلو وهل سوي لوبو څخه، ددې څخه وروسته نبي کریم ﷺ هغو ته
وفرمايل: دا خبري په ياد لرئ او هغه خلک خبر کړئ کوم چي تاسو وروسته پرې ايښي دي. بخاري
او مسلم. (ددغه څلور ډوله لوبو څخه په هغه وخت کي د شرابو جوړولو او ساتلو کار اخيستل
کيدی نو په دغه سبب يې منع ځيني فرمايلي وه).

تشریح: د اسلام آواز چي د مکې او مدينې د چار ديوالو څخه په وتلو سره نورو سيمو ته
ورسيدی نو د مختلفو ځايونو او قومونو خلک د وفد په شکل کي د اسلامي لارښوونو حقيقت
او د پيغمبر اسلام ﷺ د دعوت صداقت پيژندلو او پوهېدلو لپاره حاضريدل پيل سول، ددغه
وفدونو ديني تعليمات او د اسلامي فرضونو د نبي کریم ﷺ څخه تر لاسه کولو او په خپلو سيمو
او قبيلو کي په ستنېدو سره د اسلام تبليغ به يې کوی.

په حديثونو کي د داسي ډير وفدو ذکر راغلی دی چي په ددې لپاره د رسالت په دربار کي
حاضر سول او د سلام آواز يې تر ليري ليري سيمو او قبيلو ته رسولو ذريعه جوړل سول،
همداسي يو وفد د عبدالقيس دی چي د هغه يادونه په دغه حديث کي کيږي، عبدالقيس په
اصل کي د وفد د مشر نوم وو او د هغه په نسبت سره دا وفد مشهور سو، دغه خلک د بحرین

اوسیدونکي وه او د رسول الله ﷺ په خدمت کي دوه واره حاضر سول ، په لومړي ځل د مکې مکرّمې د فتح څخه منځکي په (۵) هجري کال کي چي د هغوی شمیر ۱۳ یا ۱۴ وو ، په دوهم ځل په ۸ هیا ۹ کال کي چي د هغوی شمیر ۴۰ وو ، دا هغه وفد دی چي د هغوی د قبیلې په مسجد کي د مسجد نبوي څخه وروسته تر ټولو لومړی جمعه قائمه سوې ده ، د بخاري شریف روایت دی :

إِنَّ أَوَّلَ جُمُعَةٍ جُمِعَتْ بَعْدَ جُمُعَةٍ فِي مَسْجِدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي مَسْجِدِ عَبْدِ الْقَيْسِ بِحِوْاثِي مِنَ الْبَحْرَيْنِ

ژباړه : د مسجد نبوي څخه وروسته تر ټولو لومړی جمعه د بحرین په حواشي نامي ځای کي د عبد القیس په مسجد کي سوې ده .

ددغه وفد د راتلو په اړه نقل دي چي یوه ورځ رسول الله ﷺ خپل صحابه کرامو ته وفرمایل چي تاسو ته اوس یو داسي ډله راتلونکې ده چي په اهل مشرق کي تر ټولو غوره ده . حضرت عمر ؓ د هغوی د لېدو لپاره ودریدی نو د دیارلسو (۱۳) کسانو یوه قافله ورته را روانه معلومه سوه ، کله چي قافله نژدې راغله نو حضرت عمر ؓ هغوی ته د رسول الله ﷺ زیری واوروی او د قافلې سره د رسول الله ﷺ په خدمت کي حاضر سول ، د قافلې د خلکو نظر چي پر نوراني مخ ولگېدی نو ټولو بې تابه رسول الله ﷺ ته ور منډي کړې او د ډیره شوقه یې خپل سامان همداسي پرېښودی د رسول الله ﷺ لاس مبارک یې مچ کړی ، عبد القیس چي د قافلې امیر وو ، که څه هم د لږ عمر وو مگر تر ټولو وروسته پاته سوی وو هغه تر ټولو وړاندي اوبښان وټړل بیا خپل صندوق یې خلاص کړ او د سفر جامې یې وکښلې او دوهمه جامه یې واغوستل او بیا په آرامه او وقار سره د رسول الله ﷺ په خدمت کي په حاضرېدو سره یې د هغوی ﷺ لاس مبارک مچ کړ ، سړی بد شکل وه ، رسول الله ﷺ چي هغه ته وکتل نو هغه عرض وکړ اې دالله رسوله ! د سړي مینه یوازې د هغه د صورت سره نه کیږي بلکه د قدر او قیمت د هغه دوه کوچني اندامونه ښيي چي هغه ژبه او زړه دي ، رسول الله ﷺ ورته وفرمایل : په تا کي دوه عادتونه دي چي الله تعالی او رسول ته خوښ دي يعني دانائي او بردباري ، هغه عرض وکړ اې دالله رسوله ! ایا دغه عادتونه په ما کي پیدائشي دي او که کسبي ، رسول الله ﷺ ورته وفرمایل : پیدائشي .

ددغه قبیلې خلکو د خپل هیواد څخه مدینې ته د راتلو لپاره د کفار مضر پر قبيله باندي تیریدل وسول ، او ددغه قبیلې په اړه ویل کیږي چي هغوی ډیر جنگیان وه د هغوی د سیمي

نژدې چي به څوک تيريدى نو د هغوي سره جنگ کول ضروري وه ځکه نو هغه وفد وويل چي زموږ لپاره په عامو ورځو کي ډير مشکل ځکه په وار وار نسو راتللاى يوازي په هغه مياشتو کي راتلاى سو چي په عربو کي اشهر حرام گڼل کيږي، د وفد خلکو ته چي د کومو شيانو تعليم ورکړل سو هغه څلور دي: پر الله او د هغه پر رسول باندې ايمان راوړل، لمونځ، روژه، زکوة، د حج ذکر ونه کړل مگر ځينو محدثينو په دغه حديث کي د حج البيت الفاظ هم ذکر کړي دي چي حافظ ابن حجر شاذ گړځولي دي.

دغه خلکو ته وروسته يو حکم په خاصه توگه ورکړل سو هغه د غنيمت د مال پنځمه برخه ادا کول او هغوى ته دا حکم ورکړل سوى وو چي دغه خلکو زيات وخت جهاد کوى او د کفارو سره د مقابلې په نتيجه کي به يې د غنيمت مال تر لاسه کوى، د کومو څلورو شيانو څخه چي دغه خلک منعه کړل سوي وه هغه څلور لوبني وه چي د هغو استعمال په هغه ورځو کي منعه وو، په اصل کي هغه خاص لوبني وه چي په عربو کي د شراب جوړلو او شراب اېښودلو لپاره استعمالېدل، شراب حرام سوى وه ځکه د هغه لوبني د استعمال څخه هم منعه وفرمايل سوه چي په هغه سره د شراب د موجودگي يا د شراب د استعمال شبه پاته نسي، بيا هر کله چي د شرابو حرمت د مسلمانانو په زړونو کي ټينگ سو او د هغه لوبنو په اړه دا احتمال پاته نه سو چي دا لوبني په خاصه توگه د شرابو لپاره جوړيږي نو بيا د هغه استعمال رواه وگرځول سو، نو دا حکم به اوس منسوخ گڼل کيږي.

د اسلام حکمونه

﴿١٦﴾: وَعَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَحَوْلَهُ عَصَابَةٌ مِّنْ أَصْحَابِهِ بَايَعُونِي عَلَى أَنْ لَا تُشْرِكُوا بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا تَسْرِقُوا وَلَا تَزْنُوا وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ وَلَا تَأْتُوا بِبَهْتَانٍ تَفْتَرُونَهُ بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وَأَرْجُلِكُمْ وَلَا تَعْصُوا فِي مَعْرُوفٍ فَمَنْ وَفَى مِنْكُمْ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ وَمَنْ

د حضرت عبادۀ بن الصّامت ؓ روايت دی چي رسول الله ﷺ د صحابه کرامو هغه ډلي ته کوم چي شاوخوا ناست وه وفرمايل: په دې خبره زما سره بيعت وکړئ چي تاسو به د خدای سره هيڅوک نه شريکوى، غلا به نه کوئ، زنا به نه کوئ، خپل اولاد به نه وژنئ (د مفلسۍ د بيړي)، پر چا به د خانه تهمت نه وايست چي درواغ جوړوى

د مشهورو انصاري صحابه کرامو څخه دی چي په بيعت عقبه اولی او ثانيه کي شريک وو، د اهل صفه معلم وو، د (۷۲) کالو په عمر کي په کال (۴۳هـ) کي وفات سو.

مخامخ ريعني خای پر خای، او په نیکو کارونو کي به نافرمانی نه کوي، نو کوم سړی چي په تاسو کي دا عهد پوره کړي د هغه ثواب د الله پر دمه دی او چا چي ددې خلاف وکړل او په دنیا

أَصَابَ مِنْ ذَلِكَ شَيْئًا فَعُوقِبَ بِهِ فِي الدُّنْيَا فَهُوَ كَثْرَةُ لَهُ وَمَنْ أَصَابَ مِنْ ذَلِكَ شَيْئًا ثُمَّ سَرَّهُ اللَّهُ عَلَيْهِ فِي الدُّنْيَا فَهُوَ إِلَى اللَّهِ إِنْ شَاءَ عَقَابًا عَنْهُ وَإِنْ شَاءَ عَقَابُهُ فَبَايَعَتْهُ عَلَى ذَلِكَ. (متفق عليه)

کي هغه ته ددې سزا ورکړل سول نو دا سزا د هغه کفاره ده او چا چي په دې کي د یو خبري خلاف عمل وکړ او خدای عزوجل پر هغه پرده واچول نو هغه د خدای خوښه ده که یې معاف کوي یا د هغې سزا ورکوي، عبادۀ الله وایي موږ ټولو په دې بیعت وکړ. بخاري او مسلم.

تشریح: د اهل سنت والجماعت دا مسلک دی چي جزا او سزا د الله تعالی اختیاري افعال دي، یعني که د یو گناه څخه هغه معافي وکړي نو دا د هغه فضل او کرم دی او که چاته د هغه پر گناه سزا ورکړي نو دا به د هغه د وصف عدل مظهر وي هغه په خپل خوښي کي بالکل مختار دی څرنګه چي غواړي چاته چي غواړي بڅښه وکړي چاته چي غواړي سزا ورکړي یعني معتزله وایي چي گناه کار ته سزا ورکول او نیکان په اجر او انعام سره نازل د الله عزوجل لپاره ضروري دي.

د ښځو لپاره نبوي فرمان

د حضرت ابوسعید ؓ څخه روایت دی چي د لوی اختر او یا کوچني اختر په ورځ رسول الله ﷺ عیدګاه ته تشریف راوړ او د ښځو د یو ډلي سره نژدې تیریدو سره یې هغوی ته وفرمایل: ای د ښځو ډلي! تاسو صدقه او خیرات کوئ ځکه چي ما ته ښودل سوي دي چي په تاسو کي زیاتي دورځیاني دي، ښځو عرض وکړه: دالله رسوله! ددې سبب څه دی؟ رسول الله ﷺ وفرمایل: تاسو لعنت ډیر وایاست د خاوند ناشکري کوئ او په تاسو کي یوه هم داسي نسته چي سربیره د کم عقلۍ او کم دینۍ یو

﴿١٧﴾: وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي أَضْحَى أَوْ فِطْرِ إِلَى الْمُصَلَّى فَمَرَّ عَلَى النِّسَاءِ فَقَالَ يَا مَعْشَرَ النِّسَاءِ تَصَدَّقْنَ فَإِنِّي رَأَيْتُكُمْ أَكْثَرَ أَهْلِ النَّارِ فَقُلْنَ وَبِمِ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ تُكْثِرْنَ اللَّغْنَ وَتُكْفِرْنَ الْعَشِيرَ مَا رَأَيْتُ مِنْ نَاقِصَاتٍ عَقْلٍ وَدِينٍ أَذْهَبَ لِلْبِّ الرَّجُلِ الْحَازِمِ إِحْدَاكُنَّ قُلْنَ وَمَا تُقْصَانُ دِينَنَا وَعَقْلَنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ أَلَيْسَ شَهَادَةُ الْمَرْأَةِ مِثْلُ نِصْفِ شَهَادَةِ الرَّجُلِ؟ قُلْنَ بَلَى قَالَ فَذَلِكَ مِنْ تُقْصَانِ عَقْلِهَا، قَالَ أَلَيْسَ إِذَا حَاضَتْ لَمْ تُصَلِّ وَلَمْ تُصُمْ قُلْنَ بَلَى، قَالَ

د نوموړي اصلي نوم سعد بن مالک بن شیبان دی، ابوسعید یې کنیت دی او د خدری په نسبت سره مشهور دی، په کال (۷۴هـ) کي د جمعې په ورځ د (۸۴) کالو په عمر کي وفات سو.

فَذَلِكَ مِنْ نَقْصَانِ دِينِهَا (متفق علیه) .
 وکړې د الله رسوله ازمور په دين او عقل کي څه کموالی دی ؟ رسول الله ﷺ وفرمایل : ایا د یوې
 ښځې شاهدي د سړي په پرته نیمه شاهدي نه ده ، ښځو عرض وکړې د الله رسوله ادا صحیح ده ،
 رسول الله ﷺ وفرمایل : دا خو ستاسو د عقل کموالی دی او هر کله چي تاسو د حیض په حالت کي
 یاست نو نه لمونځ کوئ او نه روژه نیسئ ، ښځو عرض وکړه ، نو رسول الله ﷺ وفرمایل : دا د هغې
 په دین کي د نقصان وجه ده . بخاري او مسلم .

تشریح : د اسلام په پیل کي به ښځو هم د خلکو سره په مسجد کي لمونځ ادا کوی ځکه د کوچني
 یا لوی اختر د لمانځه لپاره بیباني عیدگاه ته راتلې هغوی به ییلي په یو کونج کي ناستي وې او
 د خطبې آواز به هغوی ته نه رسیدی ځکه نو ضروري سوه چي د دین احکام او ضروري خبري
 هغوی ته ورسول سي نو رسول الله ﷺ هغوی ته تشریف یوړ او هغوی ته یې وعظ او نصیحت
 وفرمایه .

د اکثر ښځو عادت وي چي یو دوې سره کښيني یا ډیري سره یو ځای سي نو د یو بل غیبت
 د دنیا بدې او نیکی بیانول او لعنت ویل پیل کړي ، نو زیات وخت یې په دغه خرافاتو کي
 تیرېږي ، همدارنگه دا یو لوی نقص هم دی چي په ښځو کي تر سترگو کیږي ، د هغوی خاوندان
 د هغوی د آرام او راحت لپاره څومره تکلیفونه تیروي ، څومره په محنت او مشقت سره د هغوی
 ضروریات پوره کوي او د هغوی خوشحاله ساتلو لپاره څومره مصیبتونه پر ځان وړي ، مگر د
 هغوی د ژبي څخه هیڅکله هم د خاوندانو شکر نه ادا کیږي همیشه د ناشکری الفاظ یې د ژبي
 څخه راوځي ، پاته سوه د خاوندانو د نافرمانۍ خبره نو دا خرابي په ښځو کي هم کمه نه ده ،
 ظاهره ده چي دا ټولي خبري د یو لوی عیب غمازي کوي چي په هغه سره د هغه آخرت تباه کیږي
 چي هغوی تعدد الله تعالی عذاب مستوجب کیږي ځکه نبي کریم ﷺ د هغوی د دغه خاص عیب
 ښودنه وفرمایل او هغوی ته یې وفرمایل چي په تاسو کي دا ډول خبري دي او تاسو یې
 معمولي مه گڼئ بلکه دا هغه گناهونه دي چي د هغه په وجه به پر تاسو د الله تعالی عذاب وي او
 تاسو به د الله تعالی په قهر کي راگیر سئ او دوږخ ته به واچول سئ او تاسو ددې خبرو په سبب
 په دوږخ کي ستاسو د ښځو اندازه به د خلکو په نسبت زیاته وي نو تاسو صدقه او خیرات کوئ
 چي یوې خوا ته د هغه په برکت په تاسو کي د دغه خبرو کمی راسي او دغه عیب در څخه ولاړ
 سي بلي خوا ته د الله رحمت ستاسو په لور متوجه سي چي ستاسو د گناهونو بخښنه وسي .

د لعنت کولو معنا داده چي د الله تعالی د رحمت څخه ليري کېدل ، د حدیث شریف څخه دا خبره ثابته سوه چي پر چا باندي لعنت ویل ډیر بد عمل دی ، د شریعت حکم دی چي یو څوک د یو سړي په ټاکلو سره پر هغه لعنت ویلو باندي په دې وجه دي نسي ویل کیدلای چي کیدای سي هغه ته د ایمان او اسلام توفیق ورکړل سي او هغه د کفر او شرک د لعنت څخه په وتلو سره د الله تعالی د رحمت تر سایې لاندي راسي ، هو کوم سړی چي د کفر په حالت کي مړ سي او د هغه پر کفر باندي مړ کېدل په یقيني توګه سره څرګند سي نو پر هغه باندي لعنت ویل کیدلای سي ، همدارنګه پر خراب کار باندي لعنت ویل کیدلای سي یا داسي ویل کیدلای سي چي پر کفر دي د الله تعالی لعنت وي یا دا چي پر کافر دي د الله تعالی لعنت وي .

په ښځو کي د عقلي کمی یا د هغوی د دیني نقصان اظهار د ښځو د تحقیر (سپکتیا) لپاره هیڅکله نه دی بلکه د قدرت د هغه تخلیقي توازن په لور اشاره کولو لپاره دي چي د خلکو او ښځو په منځ کي د بدني او طبعي فرق صنفیت بنیاد دی او دا فرق صنفیت په اصل کي د فطرت غوښتنه ده چي د هغه څخه پرته د انساني ذاتي او ټولنیز ژوند اعتدال نسي پاته کېدلای ، خالق کائنات په بدني ، طبعي ، عقلي او دیني توګه سره خلکو ته د ښځي په نسبت چي کوم غوره والی ورکړی دی او د هغه ثبوت د دغه حدیث څخه څرګند سو نو هغه د انساني ټولني د اعتدال او توازن برقراري لپاره دی نه دا چي په شرف انسانیت کي د فرق د اظهار لپاره دی ، په شرف کي ښځه او سړی دواړه یو ډول حیثیت لري او د دواړو مساوي درجه ده .

انسان ته سر کېښي نه ښائي

﴿۱۸﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: قَالَ اللَّهُ كَذَّبَنِي ابْنُ آدَمَ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ ذَلِكَ وَشَتَمَنِي وَلَمْ يَكُنْ لَهُ ذَلِكَ فَأَمَّا تَكْذِيبُهُ إِيَّايَ فَقَوْلُهُ لَنْ يُعِيدَنِي كَمَا بَدَأَنِي وَلَيْسَ أَوَّلُ الْخَلْقِ بِأَهْوَنَ عَلَيَّ مِنْ إِعَادَتِهِ وَأَمَّا شَتْمُهُ إِيَّايَ فَقَوْلُهُ اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا وَأَنَا الْأَخْذُ الصَّمَدُ الَّذِي لَمْ أَلِدْ وَلَمْ أُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لِي كُفُوًا أَحَدٌ وَفِي رَوَايَةِ ابْنِ عَبَّاسٍ وَأَمَّا شَتْمُهُ إِيَّايَ فَقَوْلُهُ لِي وَلَدٌ وَسُبْحَانِي أَنْ أَتَّخِذَ

د حضرت ابوهریره ؓ څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایيل : الله ﷻ فرمایلي دي د آدم زوی ما د روغجن کوي او دا کار د هغه سره مناسب نه دی او ما ته بد وایي او دا د هغه سره نه ښایي . او انسان لره زما د روغجن کول دادی چي هغه دا وایي چي خدای زه څنګه پیدا کړی یم د مرګ څخه وروسته می دغسي هیڅکله نه سي ژوندی کولای حالنکه د هغه په لومړي وار پیدا کول ما ته د هغه د دوهم وار پیدا کولو په نسبت زیات

صاحبة أو ولدًا. (رواه البخاري)

آسان دي او د هغه بد ويل دادي چي

هغه دا وايي چي خدای ﷻ خپل ځان لره زوی غوره کړی دی حال دا چي زه یوازي یم نه زه د چا پیدا یم او نه زما څخه څوک پیدا دی او نه څوک زما سیال سته او د حضرت عباس رضی الله عنه څخه چي کوم روایت نقل دی په هغه کي دا الفاظ دي د انسان ما ته بد ويل داسي دي چي هغه زما په باره کي دا وايي چي د خدای زوی سته حالنکه زه د بنځي یا زوی درلودلو څخه پاک یم. بخاري.

تشریح: کوم خلک چي دا وايي چي قیامت به نه رائي او دا ممکن نه ده چي په یو وار پیدا کېدو سره مړ کېدونکو او د دې دنیا څخه د خپل وجود ختمېدونکو ته دوهم وار ژوند ترلاسه سي او د یوې نوي دنیا (آخرت) لپاره دي د هغوی وجود بیا په عمل کي راسي یا داسي کوم خلک چي د الله تعالی لپاره زوی ثابتوي او دا عقیده لري لکه څرنګه چي عیسیان وايي چي حضرت عیسی عليه السلام د الله زوی دی یا یهودیانو ويل چي حضرت عزیر عليه السلام د الله تعالی اولاد (زوی) دی، دا په حقیقت کي یوازي د فکر او عقیدې بې لاري کېدل نه دي بلکه د الله تعالی په لورد درواغو نسبت کول او د هغه پر ذات باندي بهتان تړل دي، د درواغو نسبت خو په دې اعتبار سره دی چي الله تعالی د خپل رېښتوني کتابونو او پیغمبرانو په ذریعه د قیامت څرګند خبر ورکړی دی او ښودلي یې دي چي هر روح لرونکی به مړ کېږي او بیا په آخرت کي په دوهم وار ژوندي کېدو سره به یو نوی ژوند ترلاسه کوي چي ابدی به وي اوس که یو سړی د قیامت څخه انکار کوي یا د مرګ څخه وروسته ژوند ممکن نه ګڼي نو په اصل کي هغه (نعوذ بالله) الله تعالی درواغجن ګڼي چي موږ ته یې د غلطو خبرو خبر را کړی دی، او همدارنګه دا تصور قائل او ويل چي کوم سړی د یو ځل پیدا کېدو سره نیست او نابود سوی دی هغه دوهم وار په وجود کي نسي راتلای، دا په اصل کي د الله تعالی د قدرت صفت څخه انکار کول دي، د دغه ناپوهو په عقل کي دا لویه خبره نه رائي چي کوم خالق یو شی د عدم څخه په پیدا کېدو سره د وجود لباس ور اغوستی دی هغه هغه شی هر کله چي د هغه په ماتولو سره خپل قالب ضائع کړی وي دوهم قالب او وجود نسي ورکولای، محدود قدرت لرونکی انسان هم د یو شی په تخلیق کي که دقت او مشکل محسوسوي نو په لومړي ځل تخلیق کي یې محسوسوي هر کله چي د هغه شي دوهم وار جوړول د هغه لپاره دومره مشکل نه دی، نو بیا لامحدود طاقت او قدرت لرونکی خلاق عالم خپل تخلیق ته په دوهم وار وجود ورکولو کي څه دقت کیدای سي، څرګنده دي وي چي د لومړي ځل او دوهم ځل دا تفصیل د انسان د اعتبار څخه محض د پوهېدلو لپاره دی ددې تعلق

د حق تعالی د ذات سره هیڅ کله نه دی هغه خو قادر مطلق دی د یو شي پیدا کول د هغه لپاره نه په لومړي حل مشکل دي او نه په دوهم حل .

د الله تعالی په اړه د بد ویلو ذریعه د هغه پر ذات باندې بهتان تړل په دې وجه دي چې هر کله هغه په څرگنده توګه بنودلي دي چې هغه یوازي بې نیازه او بې سیاله دی او دا چې نه هغه د چا څخه پیدا دی نو بیا څوک د هغه زوی جوړول یا هغه ته د چا پلار ویل د هغه پر ذات بهتان نه دي نو نور څه دي ، دا د انسان ذهني کموالی او د فکر او خیال د کمزوری خبره ده چې هغه د خپل خالق او خپل پروردگار په لور د داسي شیانو نسبت وکړي چې د هغه څخه د هغه ذات پاک او بې نیازه دی .

زمانې ته بدمه وایاست

﴿ ۱۹ ﴾ : وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : قَالَ اللَّهُ تَعَالَى يُؤْذِنِي ابْنُ آدَمَ يَسْبُ الدَّخْرُ وَأَنَا الدَّخْرُ بِيَدِي الْأَمْرُ أَقْلَبُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ . (متفق عليه)

د حضرت ابوهریره رضي الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل : الله تعالی فرمایي : د آدم زوی (انسان) زمانې ته بد وایي نو ما ته تکلیف راکوي خال دا چې زمانه زه یم هر څه زما په واک کي دي زه شپه او ورځ بدلوم را بدلوم . بخاري او مسلم .

تشریح : د جاهلاتو عادت دی چې هغوی د انسانانو خپل پیدا کړي پریشانی او مصیبتونه د بدۍ په صورت کي د زمانې او وخت پر سرتپي او په خپل ژبه سره داسي الفاظ وایي چې زمانه خرابه ده ، هغه وخت ډیر خراب دی ، وخت او زمانې ته بد ویل سخته غلطي ده ځکه چې زمانه او وخت خو خو هیڅ شی نه دی ، اصل متصرف خو د الله تعالی ذات دی چې د هغه په واک کي د شپې او ورځ ګرځېدل دي او د شپې او ورځ ددغه ګرځېدو نوم زمانه او وخت دی ، که زمانه او وخت په متصرف ګڼلو سره ورته بد ویل سي نو متصرف حق تعالی دی ځکه هغه بدي د الله تعالی طرف ته ګرځي .

د الله صلی الله علیه وسلم صبر او تحمل

﴿ ۲۰ ﴾ : وَعَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا أَحَدٌ أَصْبَرَ عَلَى أَدَى يَسْمَعُهُ مِنَ اللَّهِ يَدْعُونَ لَهُ الْوَلَدَ ثُمَّ يَعَافِيهِمْ وَيَرْزُقُهُمْ . (متفق عليه)

د حضرت ابو موسی رضي الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل : د تکلیف رسونکو خبرو په اوریدو د خدای جل جلاله څخه زیات صبرناک بل څوک نسته خلك الله لره زوی ګڼي مګر الله هغوی روغ جوړ لري او هغوی ته رزق ورکوي . بخاري او مسلم .

تشریح: د الله تعالی ذات ددې څخه پاک او لوړ دی چي یو انسان په خپل قول او فعل سره هغه ته تکلیف رسول و غواړي نو هغه دي کامیاب سي یا یو څوک هغه ته تاوان رسول غواړي نو هغه ته دي تاوان ورسوي ځکه نو دلته دا گڼل نه دي پکار چي واقعي هغه ته د انسان د قول او فعل څخه تاوان رسیږي او هغه صبر او تحمل کوي او نه ددې حدیث مقصد دا خبره څرگندول دي، اصل مقصد انساني زړه او دماغ او شعور بیداره کول دي چي هر کله د الله تعالی خپل جوړ سوی مخلوق د هغه پیدا کړی انسان د هغه د قدرت د خزانو څخه څه اخیستونکي خلک په خپل قول او فعل سره الله تعالی ته د تکلیف رسولو سامان تیاروي هغه ته د تکلیف ورکولو اراده کوي لکه د هغه نافرمانی کول د هغه د احکامو او هدایاتو او د هغه د دین منحصري کول او هغه ته د هغه شیانو نسبت کول چي د هغه څخه د هغه ذات بالکل پاک دی مثلاً یو څوک د هغه زوی بلل، یو څوک د هغه ښځه بلل، نو دا داسي خبري دي که چيري په دې سره د هغه غضب راوپاریږي نو نه یوازي د هغه خلکو ټول نظام به تباه کړي بلکه پوره کائنات به د سترگو په رپ کي نیست او نابود کړي خو د هغه پر داشت او زغم ته خو وگوري چي هغه پر هر شي د قدرت لرلو سربیره یو انتقامي کاروائي نه کوي د چا رزق او ډوډی نه بندوي څوک د ژوند د وساتلو او ذرائعو څخه نه محروم کوي، څرنگه چي د هغه نیک او فرمانبردار بندگان د هغه د فضل او کرم په سایه کي دي همدا سي بدکاره او سرکښان خلک هم د خزانو رحمت څخه پالل کیږي او د هغه د نعمتونو څخه څه اخلي.

د توحید ارزښت

د حضرت معاذ رضی الله عنه څخه روایت دی چي یو ځل زه د رسول الله ﷺ سره پر خره شاته سپور وم او زما او د رسول الله ﷺ په منځ کي د زین لرگی وو، نبي ﷺ وفرمایل: ای معاذ! ایا تاته څرگند ده چي د الله حق پر بندگانو او د بندگانو حق پر الله څه دی؟ ما وویل الله او د هغه

﴿٢١﴾: وَعَنْ مُعَاذٍ قَالَ كُنْتُ رَدَفَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى حِمَارٍ لَيْسَ بَيْنِي وَبَيْنَهُ إِلَّا مُؤَخِّرَةُ الرَّحْلِ فَقَالَ يَا مُعَاذُ: هَلْ تَدْرِي مَا حَقُّ اللَّهِ عَلَى الْعِبَادِ وَ مَا حَقُّ الْعِبَادِ عَلَى اللَّهِ؟ قُلْتُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ قَالَ فَإِنَّ حَقَّ اللَّهِ عَلَى الْعِبَادِ أَنْ يَعْبُدُوهُ وَلَا يُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَحَقُّ الْعِبَادِ عَلَى اللَّهِ أَنْ لَا يُعَذِّبَ

د نوموړي کنیت ابو عبد الرحمن دی مگر د معاذ بن جبل په نامه سره مشهور صحابي دی د (۴۸) کالو په عمر کي په کال (۱۸هـ) کي وفات سوی دی.

مَنْ لَا يُشْرِكْ بِهِ شَيْئًا، فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَفَلَا أُبَشِّرُ
بِهِ النَّاسَ؟ قَالَ لَا تُبَشِّرْهُمْ فَيَتَكَلَّبُوا (متفق عليه)

رسول بنه پوهیږي، نبي کریم ﷺ وفرمایل: پر
بندگانو دالله حق دادی چي هغوی یوازي د هغه

عبادت وکړي او هیڅوک د هغه سره شریک ونه نیسي او پر الله د بندگانو حق دادی چي هغه چاته
سزا ورنه کړي کوم چا چي د هغه سره شریک نه دی نیولی، معاذ وایي ددې په اوریدو سره ما
ووېل: ای دالله رسوله! ایا زه خلکو ته ددې خبر ورکړم چي په اورېدو سره یې خوشحاله سي، نبي
ﷺ وفرمایل: نه په داسي کولو سره به خلک سست سي په دې به تکیه کوي او عمل کول به پریږدي
(حضرت معاذ له دې کبله چي گناه کار نه سم، د وفات پر وخت دا حدیث بیان کړ. بخاري و مسلم)

تشریح: د عربو خرونه زموږ تر آسانو هم زیات تیز او طاقتور دي ځکه نو هلته به د سپرلی لپاره
خرونه هم استعمالېدل او پر هغوی به یې سپرتیا کول، ددغه حدیث شریف څخه څرگنده سوه
چي یو څوک الله تعالی ومني او د هغه پر ربوبیت او د هغه پر رایېدل سوي رسالت یې ایمان
راوړ او د هغه په عبادت کي ورسره څوک شریک نه کړي نو پر هغه به د الله تعالی عذاب نه وي
مگر ددې دا مطلب نه دی که یو سړی پر الله ﷻ او د هغه پر رسول ﷺ ایمان راوړ او د کفر او شرک
مرتکب نه سو نو پر هغه به د دوږخ اور بالکل حرام سي که څه هم هغه هر څومره بد عمله او
بدکاره وي بلکه ددې دا مطلب دی چي د مشرکینو او کفارو په ډول به هغه همیشې لپاره په
عذاب کي نه وي او نه به همیشې په دوږخ کي پاته کیږي بلکه د خپلو گناهونو د سزا خوړلو څخه
وروسته به په پای کي په جنت کي داخل کړل سي.

د دوږخ څخه خلاصون

د حضرت انس ؓ څخه روایت دی چي یو ځل
رسول الله ﷺ پر سپرلي سپور وو او حضرت معاذ
وروسته ورسره ناست وو، نبي کریم ﷺ معاذ ته
مخاطب سو او ورته وه یې فرمایل: ای معاذ! نو
معاذ عرض وکړ زه حاضر یم ای دالله رسوله!
ستاسو په خدمت مبارک کي حاضر یم، نبي ﷺ
بیا وفرمایل ای معاذ! نو معاذ عرض وکړ زه
حاضر یم ای دالله رسوله! ستاسو په خدمت
مبارک کي حاضر یم، نبي کریم ﷺ بیا وفرمایل
ای معاذ! نو معاذ عرض وکړ زه حاضر یم ای دالله

﴿۲۲﴾ وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى
اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ رَدِيفُهُ عَلَى
الرَّحْلِ قَالَ يَا مُعَاذُ قَالَ لَيْتَكَ رَسُولَ اللَّهِ
وَسَعْدَيْكَ قَالَ يَا مُعَاذُ قَالَ لَيْتَكَ رَسُولَ اللَّهِ
وَسَعْدَيْكَ قَالَ يَا مُعَاذُ قَالَ لَيْتَكَ رَسُولَ اللَّهِ
وَسَعْدَيْكَ قَالَ مَا مِنْ أَحَدٍ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ
وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ صِدْقًا مِنْ قَلْبِهِ إِلَّا حَرَّمَهُ
اللَّهُ عَلَى النَّارِ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَفَلَا أُخْبِرُ بِهِ النَّاسَ
فَيَسْتَبْشِرُوا؟ قَالَ إِذَا يَتَكَلَّمُوا، فَأَخْبِرْ بِهَا مُعَاذٌ عِنْدَ

مَوْتُهُ تَأْتِيًا (متفق عليه).

رسوله! ستاسو په خدمت مبارک کي حاضر یم

نبي ﷺ درې ځله دغسي وفرمايل: کوم سړی چي په رښتوني زړه سره ددې امر شاهدي ورکړي چي د الله څخه پرته بل د عبادت وړ نسته او محمد د الله رسول دی نو الله پاک پر هغه باندې د دوږخ اور حرام کړی دی، معاذ وايي چي ددې په اورېدو سره ما عرض وکړ اې دالله رسوله! ايا په دې خبره خلک خبر کړم چي هغوی په دې زيري اورېدو سره خوښ سي، نبي کریم ﷺ وفرمايل: نه، ځکه چي هغوی دا واورې نو په دې به تکیه وکړي، د وفات په وخت کي معاذ ؓ د گناه کار کېدو په خیال سره دا حدیث بیان کړ. بخاري ومسلم.

تشریح: رسول الله ﷺ حضرت معاذ ؓ په وار وار ځکه مخاطب کړ چي د هغه په زړه او دماغ کي د مضمون ارزښت او عظمت کښيني او هغه پوه سي چي کومه خبره ويونکې ده هغه دانسي نه ده چي په سرسري توگه واوريدل سي بلکه د هغه د عظمت غوښتنه ده چي هغه په پوره توجه سره واوريدل سي او د زړه او دماغ بېخ ته ورسيږي.

وفرمايل سول چا چي د الله تعالی د وحدانيت او د رسول د رسالت اقرار د زړه په صدق سره وکړ پر هغه د دوږخ اور حرام سو، مگر يوازي دا تصدیق او اقرار د اور د حرمت لپاره کافي نه دی بلکه ضروري ده چي ددې شهادت او تصدیق سره سره ددې غوښتني هم پوره کړل سي يعني ددين او شريعت پوره پيروي وکړل سي او د الله تعالی د احکامو او د رسول ﷺ د فرمان فرمانبرداري وکړل سي او دغه شهادت او تصدیق چي کوم فرضونه عائد کوي په هغه عمل وکړل سي، همدا سي د الله تعالی فضل او کرم به يې د دوږخ د اور څخه وساتي، ځکه حضرت معاذ ؓ چي د رسول الله ﷺ څخه ددې خبري زيري عامو خلکو ته د رسولو اجازه وغوښتل نو رسول الله ﷺ ددې فرمايلو سره منعه کړ چي ددې زيري په اورېدو سره به خلک پر دې تکیه وکړي او عمل کول به پريږدي چي د هغه نتيجه به د الله تعالی عذاب وي يا بيا هغه به تاويل کيږي کوم چي مخکي ذکر سوی دی چي د توحيد او رسالت عقیده د دوږخ د ابدي عذاب څخه د خلاصون ضامن ده يعني څرنگه چي به کفار او مشرکين د دوږخ په اور کي هميشه لپاره سوځل کيږي همدا سي د توحيد او رسالت باندي ايمان او يقين لرونکي به د دوږخ په اور کي هميشه لپاره نسي اچول کيدلای په هغوی کي چي کوم سړي په شريعت عمل نه وي کړی او فرضونه او واجبات يې پوره کړي نه وي نو هغه به تر هغه وخته پوري چي الله غواړي په دوږخ کي وي او کله چي خپل سزا پوره کړي نو بيا به هغه د هميشه لپاره جنت ته وليږل سي.

خاتمه پر ایمان د جنت ضمانت دی

﴿۲۳﴾: وَعَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَ عَلَيْهِ ثَوْبٌ أَيْضٌ وَهُوَ نَائِمٌ ثُمَّ أَتَيْتُهُ وَقَدْ اسْتَيْقَظَ فَقَالَ مَا مِنْ عَبْدٍ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ثُمَّ مَاتَ عَلَى ذَلِكَ إِلَّا دَخَلَ الْجَنَّةَ قُلْتُ وَإِنْ زَنَى وَإِنْ سَرَقَ؟ قَالَ وَإِنْ زَنَى وَإِنْ سَرَقَ قُلْتُ وَإِنْ زَنَى وَإِنْ سَرَقَ قَالَ وَإِنْ زَنَى وَإِنْ سَرَقَ عَلَى رَغَمِ أَنْفِ أَبِي ذَرٍّ وَكَانَ أَبُو ذَرٍّ إِذَا حَدَّثَ بِهَذَا قَالَ وَإِنْ رَغِمَ أَنْفُ أَبِي ذَرٍّ (متفق عليه).

د حضرت ابو ذر رضي الله عنه څخه روايت دی چې يوه ورځ زه د رسول الله صلى الله عليه وسلم په خدمت کي حاضر سوم ، نبي کریم صلى الله عليه وسلم په دغه وخت کي په سپينه جامه کي بیده وو او زه بیرته ولاړم کله چې دوهم وار راغلم نو رسول صلى الله عليه وسلم وپښ سوی وو ، نبي کریم صلى الله عليه وسلم چې زه ولیدم نو راته وه یې فرمایل : کوم سړی چې (په رښتوني زړه) لاله الا الله ، ووايي او پر همدې باندي وفات سي نو هغه به جنت ته داخلېږي ، ابوذر وایي ددې په اورېدو سره ما نبي کریم صلى الله عليه وسلم ته وویل : که هغه

سړی زنا او غلا وکړي نو هم ، ما بیا عرض وکړ که چیري هغه زنا او غلا وکړي ؟ رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمایل که څه هم هغه زنا او غلا وکړي ، ما بیا (دریم وار) عرض وکړ که څه هم هغه زنا او غلا وکړي ، رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمایل : هو ، که څه هم هغه زنا او غلا وکړي د ابوذر پزه دي په خاورو لږلې وي ، کله چې به ابوذر رضي الله عنه دا حدیث بیانوی نو د رسول الله صلى الله عليه وسلم دا جمله چې (د ابوذر پزه دي په خاورو وي) هم بیانوله . بخاري ومسلم .

تشریح : بیله شکه د الله تعالی ذات بې نیازه دی او د هغه رحمت بې پایه دی د هغه د فضل او کرم څخه هیڅ لیري نه ده چې هغه سړی په جنت کي داخل کړي کوم چې د کبیره گناه کونکی وي مگر د مرګ په وخت کي د هغه زړه په ایمان او یقین سره منور وي ، بیا هم محدثین ددغه شریف په تشریح کي لیکي چې د هغه بخښنه او مغفرت به د ایمان پر بناء خو په هر حال وي یعني هغه به په ابدی نجات سره مشرف کړل سي مگر په دنیا کي چې هغه کوم گناهونه کړي وي او د کومو بدو اعمالو مرتکب سوی وي مخکي به د هغه سزا څکي ، ابوذر غفاري رضي الله عنه ته ځکه تعجب کیدی چې هغه په وار وار پوښتني کولې چې ایا یو څوک به محض د الله تعالی په وحدانیت او د هغه د رسول پر رسالت د ایمان او اقرار څخه وروسته جنتي کړل سي که څه هم هغه د شریعت اطاعت نه وي کړی او د لویو لویو گناهو کونکی وي ، مگر په حقیقت کي د نبوت نظر د الله

د نوموړي اصلي نوم جندب بن جناده دی او د ابوذر غفاري په لقب سره مشهور دی ، په مکه مکرمه کي د اسلام په ابتداء کي په ایمان سره مشرف سو ، په کال (۳۲هـ) کي وفات سوی دی .

وسیع او بی پایه رحمت لیدلو چي لوی لوی سرکښه او بدکاره انسانان چي هغوی ټول ژوند د الله او رسول د احکامو څخه په سرکښۍ کي تیر کړ چي د هغوی د عمر هیڅ برخه د شریعت په اطاعت کي تیره نه سو هغوی په آخر کي ندامت او شرمندگي او د زړه په اخلاص سره توبه وکاري او د مرگ په وخت کي د هغه توبې او ایمان او یقین په برکت چي په ریښتیا او اخلاص سره د هغوی دننه په دنیا کي یو انقلاب راپورته کړی وو د هغوی د پوره ژوند سرکښي او بدکاری یې معاف کړې او د خپل فضل او حسان په سایه کي اخیستلو سره یې هغوی په ابدی خلاصون سره مشرف کړل.

د خلاصون دار او مدار څه دی ؟

﴿۲۴﴾: وَعَنْ عَبْدِ بْنِ الصَّامِتِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ شَهِدَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ وَأَنَّ عِيسَى عَبْدُ اللَّهِ وَابْنُ أُمِّهِ وَكَلِمَتُهُ أَلْفَاخًا إِلَى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُ وَالْحَقَّةُ وَالنَّارَ حَقٌّ أَدْخَلَهُ اللَّهُ عَلَى مَا كَانَ مِنَ الْعَمَلِ . (متفق عليه).

د حضرت عبادۀ بن الصامت څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایل : کوم سړی چي ددې خبري شاهدي وکړي چي د الله څخه پرته بل د عبادت وړ نسته او محمد ﷺ د الله بنده او رسول دی، او دا چي عیسی علیه السلام د الله بنده د هغه رسول د هغه د وینزي زوی او د خدای کلمه ده (عیسی علیه السلام ته ځکه کلمه د خدای وایي

چي دی په کلمه د گڼ سره پیداسو)، چي خدای د بي بي مریم د لوري پیدا کړ او د خدای را لیږل سوی روح دی (عیسی علیه السلام ته ځکه روح د خدای وایي چي ده به مړي ژوندي کول په ایمان سره) او دا چي جنت او د ورځ حق دي، نو خدای ﷻ به داسي کس جنت ته داخل کړي که څه هم د هغه عمل هر ډول وي. بخاري او مسلم.

تشریح : ددغه حدیث شریف خلاصه داده چي د ابدی خلاصون دار او مدار ایمان او د عقائدو پر اصلاح ده، په دې کي کوتاهي د معافۍ وړ نسي کیدلای مگر هو د اعمالو کمزوري د الله تعالی په رحمت سره معاف کیدلای سي.

د ایمان بنیاد توحید منل او د هغه شاهدي ورکړل دي ځکه تر ټولو مخکي دا ضروري گرځول سوې ده چي د الله تعالی وحدانیت او د هغه الوهیت او ربوبیت باندي د زړه په صدق سره یقین وکړل سي، بیا ددې څخه وروسته د رسالت درجه ده نو ضروري ده چي د رسول پر رسالت ایمان راوړل سي همداسي د ټولو رسولانو پر رسالت باندي ایمان راوړل هم د خلاصون لپاره ضروري ده.

دلته یوازي د حضرت عیسیٰ عليه السلام یادونه د ننني په توګه هم ده او د یو خاص وجي په وجه هم، په اصل کي د هغه په باره کي د یوې ډلي (یعني عیسایانو) دا عقیده ده چي عیسیٰ ابن الله (د الله زوی) دی، ددې باطلاي عقیدې د تردید لپاره د هغه ذکر وکړل سو او وضاحت وکړل سو چي عیسیٰ عليه السلام نه خود الله زوی دی او نه یې په هغه کي حلول کړی دی بلکه هغه د الله تعالی بنده او د هغه رسول دی چي هغه د خپلي یوې مینځي مریم علیها السلام د نس څخه پیدا کړ ځکه هغه ته کلمه الله ویل کیږي چي د هغه زیږېدنه د پلار څخه پرته یوازي د الله تعالی په حکم (د کن په کلمه) سره وسو، روح الله هغه ته ددې لپاره نه دي ویل سوي دي چي په هغه کي دننه د الله تعالی یو جز یا د الله تعالی روح شامل ده بلکه روح الله د هغه لقب ځکه وګرځول سو چي هغه به د الله تعالی په حکم سره مړي ژوندي کول او د خاورو مرغۍ به یې جوړلو سره په هغه کي ساه پوه کول او هغه به الوتې، د توحید او رسالت د عقیدې څخه وروسته د آخرت د تصور عقیده هم بنیادي ده یعني په دې خبره ایمان او یقین راوړل چي د مرګ څخه وروسته دوهم وار ژوندي کېدل حق دي او جنت او دوزخ واقعي شیان دي دا هغه عقیدې دي چي د هغو منل د زړه په صدق سره پر هغه ایمان راوړل او په خاص نیت سره هغه تسلیمول د ابدی خلاصون ضامن دي، د عقیدو منلو سره که په اعمالو کي کوتاهي هم وي نو په دغه صورت کي هم په دې حدیث کي د جنت زیری ورکړی دی مګر تر څو پوري چي د مسئلې په اړه دا خبره فیصله ده چي کوم عملي کوتاهي او بد عملي د الله تعالی په رحمت سره معاف نسي نو پر هغه به خامخا سزا ورکول کیږي مګر د سزا پوره کولو څخه وروسته به هغه هم په جنت کي داخل کړل سي، نو ددې حدیث څخه دا مفهوم اخیستل پکار دي چي که چيري د عقیدو منلو څخه وروسته چا ښه اعمال وکړل د شریعت په پیروي کولو سره ټول احکام یې پر ځای کړل او د شریعت خلاف کاریې ونه کړ نو د عذاب څخه پرته به هغه په جنت کي داخل کړل سي او که چا د دغه عقیدو منلو څخه وروسته نیک اعمال ونه کړل او د شریعت پابندي یې و نه کړل، د الله ﷻ او د هغه د رسول د احکامو فرمانبرداري یې ونه کړل نو هغه به د خپلو گناهونو سزا خوري مګر آخر به په جنت کي داخل کړل سي.

د اسلام په قبلولو سره پخواني گناهونه بخښل کيږي

﴿۲۵﴾: وَ عَنْ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ قَالَ أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ ابْسُطْ يَمِينَكَ فَلَأَبَايَعَكَ فَبَسَطَ يَمِينَهُ فَقَبَضْتُ يَدِي قَالَ مَا لَكَ يَا عَمْرُو قُلْتُ أَرَدْتُ أَنْ أَشْتَرِطَ قَالَ تَشْتَرِطُ مَاذَا؟ قُلْتُ أَنْ يُعْفَرَ لِي قَالَ أَمَا غَبِثْتَ يَا عَمْرُو أَنْ الْإِسْلَامَ يَهْدِمُ مَا كَانَ قَبْلَهُ وَأَنَّ الْهِجْرَةَ تَهْدِمُ مَا كَانَ قَبْلَهَا وَأَنَّ الْحَجَّ يَهْدِمُ مَا كَانَ قَبْلَهُ (رواه مسلم) وَلَحْدِيثَانِ الْمَرْوِيَّانِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى أَنَا أَعْنِي الشُّرَكَاءَ عَنِ الشُّرْكِ وَالْآخِرُ الْكِبْرِيَاءُ رِدَائِي سَنَذْكُرُهُمَا فِي (بَابِ الرِّيَاءِ وَالْكِبْرِ)

د حضرت عمرو رضي الله عنه څخه روایت دی چې زه د رسول الله صلى الله عليه وسلم په خدمت کې حاضر سوم او عرض مې وکړ چې: تاسو خپل لاس راوړاندي کړی چې زه ستاسو په لاس د اسلام بیعت وکړم (یعني اسلام راوړم) رسول الله صلى الله عليه وسلم خپل راسته لاس را وړاندي کړ نو ما هغه دم خپل لاس را ایسته کړ. رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمایل: عمرو! څه وسول (یعني خپل لاس دي ولي ایسته کړ) ما عرض وکړ زه دا غواړم چې زما (هغه) گناهونه (چې د اسلام وړاندي ما کړي دي) و بخښل سي، نبي کریم صلى الله عليه وسلم وفرمایل: عمرو! ایا تاته څرگنده نه ده چې اسلام هغه ټولي خبرې (گناهونه) لیري کوي چې د اسلام څخه وړاندي یې کړي وي، او هجرت

هغه ټول شيان لیري کوي چې د هغه څخه وړاندي یې کړي وي او حج هغه ټول گناهونه رڅوي چې د حج څخه وړاندي یې کړي وي. (مسلم) په مصابيح کې په دې اړه دوه نور حدیثونه د حضرت ابوهریره رضي الله عنه څخه نقل سوي دي: ویلي دي الله تعالى چې زه به پر وایم د شریکانو څخه او د شرک څخه، او بل دادی چې لویي زما خادر دی چې ژر دی موبه به یې دریا او کبر په بابونو کې ذکر کړو.

تشریح: یو سړی که د خپل ژوند ډیره برخه په کفر او شرک کې د تېرولو څخه وروسته د اسلام په دولت سره مشرف کیږي نو ایا د د هغه د اسلام راوړلو څخه مخکې گناهونو باندې به نیول وي، یعني کفر، شرک او گناه چې د هغه څخه مخکې سوي دي پر هغه به عذاب وي او که یا؟

حدیث شریف دا مسئله روښانه کړه چې د اسلام رڼا پخوانۍ تیاره که څه هم هغه تیاره د کفر او شرک وي یا د گناه او معصیت تیاره وي بالکل ختموي او یوازې د ټوټې کلمې په برکت چې د زړه په اخلاص سره وویل سي د انسان زړه او دماغ بالکل منور کوي او بیا د شرک د تیارو هیڅ نښه نه پاتېږي او نه پر گناه او معصیت باندي د عذاب څه پاته کیږي مگر په دې خبره

نوموړی یو مشهور او معروف صحابي دی کنیت یې ابو عبدالله یا ابو محمد بیان سوی دی، په کال (۴۳هـ) کې وفات سوی دی.

پوهېدل پکار دي چي د بنځنېني او معرفت تعلق د گناهونو سره دی د هغه حقوقو سره نه دی چي پور، امانت، عاریت او رانیولو او پلورلو په اړه د هغه پر ذمه تر اوسه پاته وي ځکه چي اسلام د هغه ادا کول نه معطل کوي چي د هغه تعلق د حقوق العباد (د بندگانود حقوقو) سره دی بلکه د اسلام راوړلو څخه وروسته پر هغه لازمه ده چي هغه غوښتنې پوره کړي کوم چي پر هغه د اسلام راوړلو څخه مخکي واجب سوي وي، البته ددې حدیث لاندې داسي حقوق العباد راتلای سي چي زنا، غلا او قتل په صورت کي د اسلام د زمانې څخه مخکي ناحق ضائع کړل سوی وو د اسلام څخه وروسته به پر هغه نیول نه وي.

د اسلام په دولت سره د مستفید کېدو وروسته هم یو مسلمان د انساني غوښتنې سره سم په گناه سره اخته کیدلای سي ځکه نو د هغه د کفارې لپاره په دغه حدیث شریف کي حج او هجرت دوه داسي عملونه وښودل سول که دا دواړه کارونه په خپل ټولو شرطونو سره پوره کړل سي نو دا د حقوق الله لپاره کفاره کیږي بلکه د حج په اړه خو دا هم ویل سوي دي چي د الله تعالی په فضل او کرم سره دا د حقوق العباد لپاره هم کفاره جوړیږي او الله تعالی پر دې قادر دی چي د خپل قدرت د خزانو څخه صاحب حق ته د هغه حقوق ورکولو سره هغه بنده ته د خپل حقوق څخه برخه ورکړي او هغه معاف کړي. (ترجمان السنة).

الفصل الثاني

د دین ارکان

﴿۲۶﴾: وَعَنْ مُعَاذٍ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَخْبِرْنِي بِعَمَلٍ يَدْخُلُنِي الْجَنَّةَ وَيُبَاعِدُنِي عَنِ النَّارِ قَالَ لَقَدْ سَأَلْتُ عَنْ أَمْرٍ عَظِيمٍ وَإِنَّهُ لَيَسِيرٌ عَلَى مَنْ يَسِّرُهُ اللَّهُ عَلَيْهِ تَعَبُ اللَّهِ وَلَا تُشْرُكُ بِهِ شَيْئًا وَتَقِيمُ الصَّلَاةَ وَتُؤْتِي الزَّكَاةَ وَتَصُومُ رَمَضَانَ وَتَحُجُّ الْبَيْتَ ثُمَّ قَالَ أَلَا أَدُلُّكَ عَلَى أَبْوَابِ الْخَيْرِ؟ الصَّوْمُ جَنَّةٌ وَالصَّدَقَةُ تُطْفِئُ النَّارَ كَمَا يُطْفِئُ الْمَاءُ النَّارَ وَصَلَاةُ الرَّجُلِ مِنْ جَوْفِ اللَّيْلِ قَالَ ثُمَّ تَلَا (تَحَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ

د حضرت معاذ ؓ څخه روایت دی چي یو ځل ما رسول الله ﷺ ته عرض وکړ چي تاسو ما ته یو داسي عمل را وښایست کوم چي ما جنت ته بوزي او د دویځ د اور څخه مي خلاص کړي رسول الله ﷺ وفرمایل: تا یوه لویه خبره وپوښتل مگر دا پر هغه چا اسانه وي کوم چا ته چي الله ﷻ توفیق ورکړي او دا پر اسانه کړي، نو یوازي د الله ﷻ عبادت کوه د هغه سره څوک شریک مه نیسه، لمونځ کوه، زکوة ورکوه، د رمضان د میاشتي روژې نیسه، او د بیت الله شریفې حج وکړه، معاذ وایي ددې وروسته رسول

الْمُضَاجِعِ) حَتَّى بَلَغَ (يَعْمَلُونَ) ثُمَّ قَالَ أَلَا
أَذُلكَ بِرَأْسِ الْأَمْرِ وَعُمُودِهِ وَذِرْوَةِ سَنَامِهِ؟ قُلْتُ
بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ رَأْسُ الْأَمْرِ الْإِسْلَامُ
وَعُمُودُهُ الصَّلَاةُ وَذِرْوَةُ سَنَامِهِ الْجِهَادُ ثُمَّ قَالَ
أَلَا أُخْبِرُكَ بِمِلَاكِ ذَلِكَ كُلِّهِ قُلْتُ بَلَى يَا نَبِيَّ
اللَّهِ؟ فَأَخَذَ بِلِسَانِهِ فَقَالَ كَفَّ عَلَيْكَ هَذَا فَقُلْتُ
يَا نَبِيَّ اللَّهِ وَإِنَّا لَمُؤَاخِذُونَ بِمَا تَكَلَّمُ بِهِ فَقَالَ
تَكَلَّمْتُ أَمْلَكَ يَا مُعَاذًا! وَهَلْ يَكْبُ النَّاسُ فِي
النَّارِ عَلَى وُجُوهِهِمْ أَوْ عَلَى مَنَاحِرِهِمْ إِلَّا
حَصَائِدَ أَلْسِنَتِهِمْ. رواه أحمد والترمذي وابن ماجه

الله ﷺ وفرمايل: ايا زه تا ته د نيكي طريقي ونه بنيم
(واوره) روژه ډال دی (چي سپی د دوږخ د اور د حملو
خخه ساتي) او صدقه گناهونه داسي رږوي لکه اوبه
چي اور وږني او په شپه کي د انسان لمونځ کول
گناهونه روږي، معاذ وايي ددې وروسته رسول الله
ﷺ دا آيت (تتجافى جنوبهم عن المضاجع تر يعملون
پوري تلاوت کړ، او ددې وروسته يې وفرمايل: ايا
زه تا ته ددې مهمي خبري بنياد، ستن او لوړوالی ونه
بنيم، ما عرض وکړ چي اې د الله رسوله! هرومرو،
نبي کريم ﷺ وفرمايل: ددې امر بنياد اسلام دی،
ستن يې لمونځ ده او لوړوالی يې جهاد دی، ددې

وروسته رسول الله ﷺ وفرمايل: ايا زه تاته ددې ټولو خبرو بنسټ ونه بنيم؟ ما عرض وکړ: هو، نو
رسول الله ﷺ خپله مبارکه ژبه ونيول او وه يې فرمايل: ته دا په واک کي ساته، ما عرض وکړ اې د
الله نبي! ايا موږ به (د هغو الفاظو لپاره هم) جواب ورکونکي يو کوم چي په خپله ژبه سره وايو؟ نو
رسول الله ﷺ وفرمايل: اې معاذ! (موږ دي در باندې بوره سي) خلک به په دوږخ کي د خولې يا پزي
له کبله وغورزول سي، يعني دوږخ ته به يې الله تعالی پرمخ وړ واچوي. احمد، ترمذي او ابن ماجه.
تشرېح: په دغه حديث شريف کي د دين تصور په يو لوی نفسياتي انداز کي څرگند کړل سوی
دی، مطلب دا چي څرنگه د بدني وجود دار او مدار پر سر وي که چيري سر پرې کړل سي نو
وجود هم نه پاته کيږي همداسي ايمان او اسلام يعني د توحيد او رسالت عقیده هم د دين لپاره د
سر په درجه کي ده که چيري د توحيد او رسالت اعتقاد او اقرار ليري کړل سي نو د دين وجود هم
نه پاته کيږي، بيا څرنگه چي د بدني وجود برقرار ساتلو لپاره ستن د لومړني ارزښت خاوند وي
همداسي د دين ستن لمونځ دی، لمونځ هغه بنيادي طاقت دی چي د دين وجود قائم لري که
چيري لمونځ ليري کړل سي نو د دين وجود به د خپل اصلي حالت څخه محروم پاته سي او بيا
څرنگه چي يو جسماني وجود باعظمت جوړولو او د هغه عظمت او شوکت او پرمختگ او
وسعت انحصار دی که جهاد (که هغه په قلم سره وي يا ژبه او يا توره سره وي) د اهل اسلام د
ملي وصف څخه ليري کړل سي نو دين به به يو بې شکوه او بې اثره قالب پاته سي.

د حدیث آخري برخه د ژبي سره اړوند پر هغه هداياتو مشتمل ده چي دين د کمزوري او د ديني چټکۍ د ساتلو لپاره د يو لوی نفساتي نکتې غماز ده، مطلب دا چي د دين وجود د دين د بقاء او د دين عظمت او شوکت ته د تاوان رسولو ريښه ژبه ده، ژبه په واک کي ساتل د دين او دنيا د فلاح او خلاصون ذريعه ده او د ژبې بې واکه پرېښودل خپله د دين او دنيا د تباهۍ په لور تلل دي، نو لازمه ده چي ژبه بنده وساتل سي يعني د خولې څخه داسي الفاظ ونه ايستل سي چي د خرابۍ فحش وي، يا د يو چا غيبت کول، درواغ ويل، الزام ويل او داسي نور دا داسي خرابۍ دي که د هغه څخه د ژبې او ذهن ساتنه ونه کړل سي نو نو پوه سئ چي د دوېځ عذاب په وړاندي دی، د دين او دنيا خير غوښتونکی او ابدي خلاصون او سعادت غوښتونکی ځکه پر خپل ژبه واک لري چي معلومه نه ده کله کول لازم سي او بيا د هغه په بدله کي الله تعالی عذاب ورکړي، په حقيقت کي ژبه د سعادت يوه لويه وجه جوړيدلای سي، هر کله چي د هغه څخه ښه خبري، د ښېگڼي الفاظ او د وعظ او نصيحت جملې ووځي نو په دنيا او آخرت کي د هغه انسان مرتبه لوړه وي چي د ژبي عظمت او تقدیس په هر حال کي خوندي ساتي، د بد کلامۍ او بدو خبرو څخه په هر صورت کي پرهيز کوي.

کامل ايمان څه شي دی ؟

﴿۲۷﴾ : وَعَنْ أَبِي أُمَامَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ أَحَبَّ إِلَهُ وَأَبْغَضَ إِلَهُ وَأَعْطَى إِلَهُ وَمَتَّعَ إِلَهُ فَقَدْ اسْتَكْمَلَ الْإِيمَانَ . رواه أبو داود و رواه الترمذي عَنْ مُعَاذِ بْنِ أَنَسٍ مَعَ تَقْدِيمٍ وَتَأْخِيرٍ وَفِيهِ فَقَدْ اسْتَكْمَلَ إِيْمَانَهُ . متفق عليه

د حضرت ابي امامه رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: چاچي د الله تعالى لپاره مينه وکړل او د الله تعالى لپاره يې بغض وکړ او د الله تعالى لپاره يې ورکړه وکړه او د الله تعالى لپاره يې بنديز وکړ نو هغه خپل ايمان پوره کړ (ابوداؤد) او په ترمذي شريف کي په الفاظو کي تقديم او تاخير

دی او د هغه آخري الفاظ دادي: نو هغه يقيناً خپل ايمان پوره کړ.

تشریح: مطلب دا چي بنده کوم کار کوي نو خاص د الله تعالی د خوښۍ او د هغه د رضا تر لاسه کولو لپاره يې وکړي، د هغه هيڅ فعل او عمل په دغه فاسد عمل سره نه وي چي د ریا او ځان

اصل نوم يې صدي بن عجلان بن حارث دی، مگر په خپل کنيت ابو امامه سره مشهور دی او د باهله د قبيلې د سهم د ښاخ سره يې تعلق درلودی ځکه په باهلي او سهمي سره مشهور دی. په (۸۱هـ) کال کي وفات سوی دی.

بنووني په غرض وي، مثلاً که هغه د چا سره مينه او تعلق لري يا د يو چا سره عداوت او دښمني کوي نو د هغه بنياد د يو ازي د نفس خواهش يا يو دنيا وي مقصد او غرض نه وي بلکه دادي گوري چي د کوم سړي سره مينه کول د الله په نزد غوره دي او د کوم سړي سره نفرت او دښمني کول الله ته مطلوب دي، څرگنده ده چي د الله تعالی نیک او صالح بندگانو سره مينه کول د الله تعالی په نزد غوره دي ځکه نو د هغه چا سره دي مينه او تعلق ساتي چي هغه نیک، صالح، فرمانبردار او مخلص مؤمن وي او د داسي سړي سره بغض او عداوت ساتل الله ته مطلوب دي چي سرکښه او نافرمان وي ځکه نو د هغه سره بغض او عداوت کول پکار دي، او د هغه سره دي د ميني تعلق نه قائموي، همدارنگه د خپل مال په مصرف کولو او د نه مصرف کولو په اړه هم د الله تعالی د رضا او خوښۍ خيال دي ساتي يعني که مصرف کوي نو په داسي ځای کي دي يې خرڅ کړي چيري چي الله تعالی د خرڅ کولو حکم کړی دی او په کوم ځای کي چي خرڅ کول الله تعالی ته مطلوب او خوښه نه وي نو هلته مصرف نه کول نه يوازي دا چي د ثواب کار نه دی بلکه گناه لازمېږي نو هلته د خرڅ کولو څخه دي ځان وساتي، او د يو داسي سړي يا ډلي سره دي مالي مرسته او کومک نه کوي کوم چي د الله تعالی په نزد مقبول او خوښ نه وي دا هغه شيان دي چي د ايمان د تکميل باعث گرځول سوي دي.

تر ټولو غوره عمل

﴿۲۸﴾: وَعَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَفْضَلُ الْأَعْمَالِ الْحُبُّ فِي اللَّهِ وَالْبُغْضُ فِي اللَّهِ. رواه أبو داود.

د حضرت ابوذر رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله صلی الله علیه و سلم وفرمايل: غوره عمل دادی چي د الله لپاره مینه وسي او د الله لپاره د يو چا سره بغض وسي.

تشریح: که چيري د بنده احساس دومره لطيف او د هغه جذبه دومره پاکه سي نو څرگنده ده چي په قدم قدم به دغه رڼا د هغه لارښوونه کوي او نتيجه به دا وي چي هغه به د خرابو خبرو او گناهونو څخه خوندي وي او ښه خبري او نیک کارونه به کوي.

ریستونی مؤمن څوک دی؟

د حضرت ابوهریره رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل: کامل مسلمان هغه دی چې د هغه د ژبي او لاس څخه مسلمان ساتلی وي او کامل مؤمن هغه دی چې خلگ دی امین وگڼي په وینو او په مالونو خپلو کي. ترمذي او نسائي او بیهقي په کتاب (شعب ایمان) کي د فضاله څخه چې کوم حدیث نقل کړی دی په هغه کي دا الفاظ هم دي (او کامل مجاهد هغه دی چې هغه

﴿۲۹﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ وَالْمُؤْمِنُ مَنْ أَمِنَهُ النَّاسُ عَلَى دِمَائِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ. رواه الترمذي و النسائي. وَزَادَ الْبَيْهَقِيُّ فِي شُعَبِ الْإِيمَانِ. بِرَوَايَةٍ فَضَالَةٍ وَالْمُجَاهِدُ مَنْ جَاهَدَ نَفْسَهُ فِي طَاعَةِ اللَّهِ وَالْمُهَاجِرُ مَنْ هَجَرَ الْخَطَايَا وَالذُّنُوبَ.

د خدای په عبادت کي د خپل نفس سره جهاد وکړي او کامل مهاجر هغه دی چې هغه کوچني او لوی گناهونه پرېږدي.

تشریح: په صحیح معنا کي مؤمن هغه دی چې د هغه وجود د الله تعالی د مخلوق لپاره د اطمینان او راحت باعث وي د خلکو پر هغه پوره باور او اعتماد وي، د هغه امانت، وړ دینت، عدالت، صداقت، او اخلاق داسي څرگند وي چې نه چاته د هغه څخه د خپل مال قبضه کولو بیرته وي او نه چاته د هغه د لوري د خپل ځان او عزت د تاوان اندېښنه وي او نه د چا په زړه کي د هغه د لوري یو بل ډول بیرته او خوف وي.

حقیقي مجاهد هغه نه دی چې د دښمن سره جگړه کوي بلکه مجاهد هغه دی چې د خپل نفس اماره سره جهاد کوي او د الله تعالی په لار کي د لوی څخه لوی قربانۍ وړاندي کولو لپاره او د هغه د اطاعت او فرمانبرداری په خاطر د نفس ټول خواهشات ترپښو لاندې کړي.

همدارنگه حقیقي مهاجر هم هغه دی چې هغه ټول هغه شیان پرې ایښي وي د کوم څخه چې هغه الله تعالی او د هغه رسول منعه کړې ده ځکه د هجرت حکمت دادی چې مؤمن په طاعت الهي کي پرته د یو بندیز څخه مصروف وي او الله تعالی چې کوم شیان منعه کړي دي د هغه څخه ځان وساتي د مهاجر حقیقي شان هم دادی.

د امانت او وعدې پوره کولو ارزښت

﴿۳۰﴾: وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَلَّمَا خَطَبَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا قَالَ لَا إِيمَانَ لِمَنْ لَا أَمَانَةَ لَهُ وَلَا دِينَ لِمَنْ لَا عَهْدَ لَهُ. رواه البيهقي في شعب الإيمان.

د حضرت انس رضي الله عنه څخه روايت دی چې ډیر کم داسي پېښ سوي دي چې رسول الله ﷺ زموږ په وړاندي خطبه ويلې وي او په هغې کې يې دا نه بې فرمايلي چې کوم سړی امانت دار نه وي د

هغه ايمان پوره نه دی او کوم سړی چې د وعدې پابند نه وي د هغه دين پوره نه دی. بیهقي.

تشریح: امانت، دیانت او د وعدې پوره کول هغه صفتونه دي چې د هغه په هر مسلمان او مؤمن کې راتلل ضروري دي، ددغه صفتونو د ارزښت اندازه ددغه حديث شریف څخه کيږي چې نبی کریم ﷺ به کله وعظ او نصیحت فرمایه یا خطبه به یې ورکول نو د امانت او دیانت او د وعدې پوره کولو په اړه به یې خامخا تاکید کوی، ځکه چې د مؤمن فطرت د امانت او دیانت په قالب کې جوړ سوی وي په هغه کې دغه صفتونه په فطري توګه سره وي چې د ژوند په هر اړخ کې د نیکی او ښېګڼې په لور لارښونه کوي، همدارنګه وعده پوره کول هم د سلیم فطرت او ايمان خاصه ده ځکه و فرمايل سول چې په کوم سړي کې دا صفتونه نه وي نو هغه د دين او ايمان د حقيقي خوند څخه خوند نسي اخيستلای، مګر بيا هم ددې حديث مطلب دا نه دی چې د هغه ايمان بالکل ختم دی بلکه ددغه صفتونو د ارزښت او عظمت په وجه د مبالغې څخه کار واخيستل سو او په تاکید سره داسي و فرمايل سول چې د هغه ارزښت په زړونو کې ځای ونيسي.

الفصل الثالث

د همیشني خلاصون ضمانت

﴿۳۱﴾: وَعَنْ عُبَادَةَ بْنِ صَامِتٍ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ شَهِدَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ النَّارَ. رواه مسلم.

د حضرت عبادۀ بن صامت رضي الله عنه څخه روايت دی چې ما د رسول الله ﷺ څخه واورېدل چې فرمايل يې: کوم سړی چې (په ژبه او زړه سره) ددې امر شاهدي ورکړي چې د الله څخه پرته بل د عبادت وړ نسته او محمد ﷺ د الله ﷻ رسول دی نو پر هغه د دوزخ اور حرام دی. مسلم.

د توحید ارزښت

﴿۳۲﴾: وَعَنْ عُثْمَانَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ مَاتَ وَهُوَ يَعْلَمُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ دَخَلَ الْجَنَّةَ (رواه مسلم).

د حضرت عثمان رضي الله عنه څخه روايت دی چې رسول الله ﷺ وفرمايل: څوک چې مړ سي او په دې يقين لري چې د الله څخه پرته بل د عبادت وړ نسته هغه به جنت ته داخلېږي.

د جنت او دوزخ واجب کوټکي خبري

﴿۳۳﴾: وَعَنْ جَابِرٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَنَانِ مُوجِبَتَانِ قَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا الْمُوجِبَتَانِ؟ قَالَ مَنْ مَاتَ يُشْرِكُ بِاللَّهِ شَيْئًا دَخَلَ النَّارَ وَمَنْ مَاتَ لَا يُشْرِكُ بِاللَّهِ شَيْئًا دَخَلَ الْجَنَّةَ. مسلم.

د حضرت جابر رضي الله عنه څخه روايت دی چې رسول الله ﷺ وفرمايل: د دې خبري دې چې جنت او دوزخ واجب کوي، يو سړي پوښتنه وکړه کومې خبري دي چې جنت او دوزخ واجبي، نبي ﷺ وفرمايل: څوک چې د شرک په حالت کې مړ سي نو هغه به دوزخ ته داخلېږي او څوک چې په داسې حال کې مړ سي چې د خدای ﷻ سره څوک شريک نه گڼي نو هغه به جنت ته ځي. مسلم.

تشرېح: د دغه حديثونو مطلب دادی که يو سړي ايمان راوړ او د الله تعالی د وحدانيت او ددې سره سره د رسول د رسالت وعده او اقرار يې وکړ او بيا ددې وعده او اقرار ټولي غوښتنې يې پوره کړې يعني د شريعت او د دين پوره پوره پيروي يې وکړه او بيا پر همدغه عقيدې او طاعت باندي ده ته مرگ راغلی نو هغه يقيني جنتي دی د هغه په خلاصون کې به په څرگنده هيڅ شبه نه وي مگر د ايمان او اسلام څخه وروسته که د هغه څخه د عمل کوتاهي سوې وي يا پر شريعت باندي يې عمل ونه کړ نو خاتمه ئې پر ايمان سول نو د هغه ابدې خلاصون به هم يقيني وي مگر که چيري د هغه څخه په دنيا کې گناه سوې وي پر هغه به په آخرت کې سزا خوري، د سزا څخه

حضرت عثمان بن عفان رضي الله عنه د رسول الله ﷺ دريم خليفه او مشهور او پېژندلی صحابي دی، د رسول الله ﷺ د دې لوني پرله پسې د نوموړي په نکاح کې راغلې له دې کبله يې لقب ذی النورين دی، د واقدي د بيان سره سم نوموړی د ذی الحجي پر (۸) نېټه په کال (۳۵هـ) کې د جمعي په ورځ د باغيانو د لاسه په مدينه منوره کې شهيد کړل سو.

نوموړی يو مشهور او معروف صحابي دی د پلار نوم يې عبدالله او کنيت يې ابو عبدالله بيان سوی دی، نوموړی د ۹۴ کالو په عمر کې په کال (۶۲هـ) کې وفات سوی دی.

وروسته به د همیشه لپاره جنت ته داخل کړل سي ، ددې څخه څرگنده سوه چي د ابدې خلاصون دار او مدار پر ايمان دی ، که ايمان صحيح وي او په دغه حالت کي مرگ واقع سوی وي نو په ابدې خلاصون کي هيڅ شک او شبه نسته او که پر شريعت باندي عمل ونه کړي ، د الله تعالی او د هغه د رسول د احکامو پيروي يې نه وي کړې نو هغه ته سزا ورکول هم يقيني دي مگر ددې سزا تعلق به تريو ټاکلي وخت پوري وي ، د سزا ورکولو څخه وروسته به هغه په ابدې خلاصون سره ونازول سي .

د مؤحد لپاره د جنت زيری

د حضرت ابوهريرة ؓ څخه روايت دی چي مود د رسول الله ﷺ شاوخوا ناست وو او زمود سره ابوبکر او عمر هم وه چي رسول الله ﷺ زمود د مينځ څخه ولاړ سو او دباندې ولاړی او هر کله چي يې په راتلو کي ځنډ وکړ نو زمود سره دا بيره سوه چي خدای مه کړه رسول الله ﷺ ته کوم تکليف نه وي رسېدلی مود و بيريدو او د ټولو څخه لومړی سړی زه وم چي په دې بيره کي ولاړ سوم او د رسول الله ﷺ په لټون کي ووتم زه د مبارک ﷺ په لټون کي د بني نجار انصارو باغ ته ورسيدم زه د باغ په څلورو طرفو په دروازي پسي وگرزېدم مگر هيڅ دروازه مي پيدا نه کړه ناڅاپه زما نظر په يو لښتي ولوېدی چي د دباندې څاه څخه دننه باغ ته تللی وو ما ځان را ټول کړ او د لښتي په موری باغ ته ننوتلم رسول الله ﷺ هلته تشریف فرما وو ، رسول الله ﷺ چي زه وليدم نو وه يې فرمايل : ابوهريرة (ته يې)؟ ما عرض وکړ هو ، نبي کریم ﷺ وفرمايل څه حال دی ستا ، يعني ته ولي راغلې ؟ ما وويل : تاسو زمود سره ناست واست او بيا ولاړ سواست او

﴿ ۲۴ ﴾ : وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: كُنَّا قُعُودًا حَوْلَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَعَنَا أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ فِي نَفَرٍ فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ بَيْنِ أَظْهُرِنَا فَأَبْطَأَ عَلَيْنَا وَخَشِينَا أَنْ يُقَطَّعَ دُونَنَا وَفَزِعْنَا فَقُمْنَا فَكُنْتُ أَوَّلَ مَنْ فَرَعَ فَخَرَجْتُ أَبْتَغِي رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى أَتَيْتُ حَائِطًا لِلْأَنْصَارِ لِبَنِي النَّجَّارِ فَدُرْتُ بِهِ هَلْ أَجِدُ لَهُ أَبًا فَلَمْ أَجِدْ فَإِذَا رَيْعٌ يَدْخُلُ فِي حَوْفِ حَائِطٍ مِنْ بَنِي خَارِجَةَ (وَالرَّيْعُ الْجَدُولُ) فَاحْتَفَزْتُ كَمَا يَحْتَفِزُ الثَّغْلَبُ فَدَخَلْتُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ فَقُلْتُ نَعَمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ مَا شَأْنُكَ قُلْتُ كُنْتُ بَيْنَ أَظْهُرِنَا فَقُمْتُ فَأَبْطَأَتْ عَلَيْنَا فَخَشِينَا أَنْ يُقَطَّعَ دُونَنَا فَفَزِعْنَا فَكُنْتُ أَوَّلَ مَنْ فَرَعَ فَأَتَيْتُ هَذَا الْحَائِطَ فَاحْتَفَزْتُ كَمَا يَحْتَفِزُ الثَّغْلَبُ وَهَؤُلَاءِ النَّاسُ وَرَأَيْتِي فَقَالَ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ وَأَعْطَانِي نَعْلِيهِ فَقَالَ اذْهَبْ بِنَعْلَيَّ هَاتَيْنِ فَمَنْ لَقِيكَ مِنْ وَرَاءِ هَذَا الْحَائِطِ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُسْتَقِيمًا بِهَا قَلْبُهُ

په ستنېدو کي مو ځنډ وکړ نو زموږ سره
اندېښنه سوه چي کوم تکليف نه وي رسيدلى په
دې خيال سره موږ و بيرېدو او د لتولو لومړى
سړى زه وم چي په بيره را ولاړ سم او دې باغ ته
راغلم زه د گېډرې په شان دې باغ ته راغلم او
هغه پاته خلک په ما پسې را روان دي، نبي کريم
ﷺ (د دې په اورېدو سره، ما ته خپل مبارکي
خپلې راکړې او بيا يې وفرمايل: زما دا خپلې
يوسه او کوم سړى چي ددې باغ څخه د باندې
ويني او هغه ددې خبري (په ژبه او زړه سره)
شهادت وکړي چي د الله څخه پرته بل د عبادت
وړ نسته او په زړه سره يې په دې يقين هم وي نو
هغه ته د جنت زيرى ورکړه (د باغ د باندې) د ټولو
لومړى زما سره حضرت عمر ؓ يو ځاى سو او
زما څخه يې پوښتنه وکړه دا خپلې در سره څنگه
دي؟ ما ورته وويل: دا خپلې د رسول الله ﷺ دي
د دې په را کولو سره رسول الله ﷺ دا فرمايلي دي
چي کوم سړى ستا سره يو ځاى سي او هغه ددې
خبري شاهدي وکړي چي د الله څخه پرته بل د

فَبَشِّرْهُ بِالْحَنَّةِ فَكَانَ أَوَّلَ مَنْ لَقِيْتُ عُمَرُ فَقَالَ مَا
هَٰذَا النَّعْلَانِ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ فَقُلْتُ هَٰذَا نَعْلَا
رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَنِي بِهِمَا مَنْ
لَقِيْتُ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُسْتَبِقًا بِهَا قَلْبُهُ
بَشِّرْهُ بِالْحَنَّةِ فَضْرَبَ عُمَرُ بَيْنَ ثَدْيَيْ فَخَرَزْتُ
لِاسْتِنِي فَقَالَ ارْجِعْ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ فَرَجَعْتُ إِلَى
رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَجْهَشْتُ بُكَاءً
وَرَكِبَنِي عُمَرُ فَإِذَا هُوَ عَلَى أَثَرِي فَقَالَ رَسُولُ
اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا لَكَ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ
قُلْتُ لَقِيْتُ عُمَرَ فَأَخْبَرْتُهُ بِالَّذِي بَعَثَنِي بِهِ فَضْرَبَ
بَيْنَ ثَدْيَيْ ضَرْبَةً خَرَزْتُ لِاسْتِنِي قَالَ ارْجِعْ فَقَالَ
لَهُ رَسُولُ اللَّهِ يَا عُمَرُ مَا حَمَلَكَ عَلَى مَا فَعَلْتَ
قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ يَا أَبِي أَنْتَ وَأُمِّي أَبَعَثْتَ أَبَا هُرَيْرَةَ
بِنَعْلَيْكَ مَنْ لَقِيَّ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُسْتَبِقًا
بِهَا قَلْبُهُ بَشِّرْهُ بِالْحَنَّةِ قَالَ نَعَمْ قَالَ فَلَا تَفْعَلْ فَإِنِّي
أَخْشَى أَنْ يَتَكَلَّمَ النَّاسُ عَلَيْهَا فَخَلَّاهُمْ يَفْعَلُونَ قَالَ
رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَخَلَّاهُمْ. رواه مسلم

عبادت وړ نسته او په زړه سره يې ددې يقين هم وي نو زه دي هغه ته د جنت زيرى ورکړم (د دې په
اورېدو سره) عمر ؓ زه په سينه (په لاس سره) ووهلم چي زه پر کوناتو پرېوتم (يعني پر شا غوزار
سوم) او بيا يې را ته وويل ابوهريرة بيرته ولاړ سه، زه بيرته راغلم د رسول الله ﷺ په خدمت کي
حاضر سوم او په زوره زوره په ژړا سوم، عمر ؓ هم په ما پسې وو، (کله چي يې زه په ژړا وليدم،
رسول الله ﷺ وفرمايل: ابوهريرة! ستا څه حال دی؟ ما عرض وکړ (په لاره کي) زما سره عمر ؓ يو
ځاى سو ما هغه د دې خبري څخه خبر کړ چي تاسو زه په امر کړى وم (زما د خبرې په اورېدو سره)
هغه زه په سينه کي ووهلم چي پر شا ولوېدم بيا يې ما ته وويل بيرته ولاړ سه، رسول الله ﷺ (د دې
په اورېدو سره) وفرمايل: عمر! تا داسي ولي وکړل؟ عمر ؓ عرض وکړ: اي د الله رسوله! الله دې

زما مور او پلار تر تا قربان کړي ایا تاسو ابوهریره ته خپلۍ د دې لپاره ورکړي وې چې کوم سړی درسره یو ځای سي او د دې خبرې شاهدې وکړي چې د خدای څخه پرته بل د عبادت وړ نسته او په زړه سره یې په دې یقین هم وي نو هغه ته د جنت زیری ورکړه؟ نبی کریم ﷺ وفرمایل: هو، عمر ﷺ عرض وکړ: ای د الله رسول! داسې مه کوئ زما سره بیرته ده چې دا خلک به (د دې په اورېدو سره) په دې تکیه وکړي (او سبب به سي) دوی پرېږدئ چې عمل وکړي، نو رسول الله ﷺ ورته وفرمایل: ښه ده، دوی پرېږدئ چې عمل کوي مسلم.

تشریح: رسول الله ﷺ چې د جنت کوم زیری د حضرت ابوهریره ﷺ په ذریعه خلکو ته رسول غوښتل د هغه تعلق د توحید او ایمان بالله کی اخلاص او ټینګوالی سره وو، مطلب دا چې کوم چا په دغه کیفیت سره الله تعالی یو او خپل معبود او پروردگار ومني او پر همدغه عقیده تر پایه پورې قائم پاته سو چې نه خو هغه په خپل زړه او دماغ کې یو ډول تنګي محسوسوي او نه په دغه عقیده کې د څه شک او شبې ښکار کیږي بلکه د هغه زړه او ذهن او د احساس او فکر دنیا یقین اعتماد او اطمینان سره سمسور وي، د یو دنیاوي مقصد او گټې یا د ریا او ځان ښووني او نفاق پر ځای د خلصو او الهي رضا په جذبه او غوښتنه د هغه د ایمان او عقیدې بنیاد دی نو داسې سړي به یقیناً د جنت د ابدي سعادتونو وړ وي.

پاته سو د حضرت عمر ﷺ سوال چې هغه د رسول الله ﷺ قاصد حضرت ابوهریره ﷺ د هغه زیری د خپرولو څخه ولي منعه کړ او دا چې د هغه رویه د رسول الله ﷺ د حکم په تعميل کې د بندیز اچولو او د ذات رسالت پناه د عظمت د حرمت خلاف طرز عمل اختیارولو برابر وو که یا، نو په دې اړه دا کتل پکار دي چې د دغه زیری تعلق د دین او شریعت د یو حکم او مسئلې نفاذ او خپرېدلو سره وو یا د یو خاص جذبې او احساس د اظهار سره، ظاهره ده چې هغه د یو مسئلې د مشروعیت خبره نه وه د یو حلال یا حرام حکم بیانول نه وه، فرض یا واجب نافذ کول نه وه بلکه هغه خو محضې د رحمت د دو عالم ﷺ د زیات شفقت او مینې یوه جذبه وه چې د اهل ایمان لپاره بې اختیاره راپورته سوې وه او هغه یې د زیری په صورت کې یوه یوه مؤمن ته رسول غوښتل، دغه زیری چې حضرت عمر ﷺ ته ورسیدې نو هغه سمدستي محسوس کړه چې دا زیری پر خپل ځای یو ارزښتناک حقیقت دی مګر د مصلحت غوښتنه داده چې په دغه لومړنۍ مرحله کې هغه عامو مسلمانانو ته ونه رسیږي او د رسول الله ﷺ په خدمت کې په حاضرېدو سره د دغه حکمت اظهار وکړل سي پر کوم چې د رسول الله ﷺ د زیات شفقت او مینې جذبه غالبه سوې ده، نو هغه

لومړنی کار دا وکړ چې حضرت ابوهریره رضی الله عنه یې ستون کړ او بیا سمدستي د رسول الله صلی الله علیه و آله په خدمت کې حاضر سو، د پېښې د پلټنې څخه وروسته هر کله چې دا اطمینان وسو چې حضرت ابوهریره رضی الله عنه د رسول الله صلی الله علیه و آله د لوري مامور وو او رسول الله صلی الله علیه و آله دا زیری ورکړی وو نو هغه د خپل محسن او رسول د هغه کار د کامیابۍ او د مقصد د پوره کېدو لپاره د یو مخلص او بیداد خادم په حیثیت په خپله مشوره کې دغه حکمت ته توجه وکړل، نو په خپله د رسول الله صلی الله علیه و آله ذهن هم په دې لور منتقل سو او رسول الله صلی الله علیه و آله خپله هم فرمایلي وه چې که چیرې دا ډول زیری عامو مسلمانانو ته ورسېږي نو هغوی به پر دې باور کولو سره کښني او عمل کول به پرېږدي، نو رسول الله صلی الله علیه و آله د خپل یو صاحب رایه مشاور او مخلص خادم د مشورې قدر داني وکړل او ددغه زیري حکم یې بیرته واخیستی.

په دې کې شک نسته که چیرې ددغه زیري پر ځای د یو شرعي حکم د خپرېدو معامله وای یا د یو فرض یا واجب شي د نافذ کېدو خبره وای نو حضرت عمر رضی الله عنه به د هغه په منځ کې د خنډ جوړېدو هیڅکله جرئت نه وای کړی او نه به هغه حضرت ابوهریره رضی الله عنه په ستونلو سره د هغه خپرېدل بندولای، بلکه د یو ریښتوني او مخلص مؤمن او فرمانبردار په حیث تر ټولو مخکې به یې هغه قبول کړی وای او د هغه فرمان په خپرېدو کې به په خپله لگیدلای وای، او که چیرې حضرت عمر رضی الله عنه په داسې معامله کې هم هغه رویه اختیارولای نو بیا د رسول الله صلی الله علیه و آله په خدمت کې به نه هغه ددغه رویې څخه سترگې پټولای او نه به د هغه یو مشورې او رایې ته د ارزښت او قبولیت درجه تر لاسه کیدلای ځکه په دیني احکامو او شرعي هدایاتو کې نه د یو مشورې ځای وي او نه د چارایه او مشورې ته ارزښت ورکول کېږي، نو دا خبره چې رسول الله صلی الله علیه و آله د حضرت عمر رضی الله عنه ته ارزښت ورکړ او د هغه مشوره یې قبوله کړه خپله ددې خبرې رد عمل دی چې د هغه مذکوره رویې سره نه د هغوی پر شان صحابیت باندې څه فرق راغلی او نه د رسول الله صلی الله علیه و آله حکم عدولي و سول، ددې حدیث څخه که یو څوک داسې خبره ثابتوي نو دا د هغه خپله ناپوهي ده بلکه حقیقت خو دادی چې په دغه حدیث کې د یوې خوا څخه د الله تعالی د بې پایه رحمت او د امت لپاره د رسول الله صلی الله علیه و آله د زیاتې مینې او شفقت اظهار کیږي نو بلي خوا ته د حضرت عمر رضی الله عنه اصابت رایه هم او فراست او بصیرت او دانائي کې د هغوی صاف گوښي او د اظهار خیال جرئت باندې هم رڼا لویږي چې د هغه ځانگړی صفت دی.

د جنت کیلی

﴿ ۳۵ ﴾ : وَعَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ قَالَ قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَفَاتِيحُ الْجَنَّةِ شَهَادَةُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ . رواه أحمد .

د حضرت معاذ ؓ څخه روایت دی چې ما ته رسول الله ﷺ وفرمایل: د جنت کیلیانی د دې خبرې شاهدي ورکول دي چې د الله څخه پرته بل د عبادت وړ نسته .

د توحید کلمه د خلاصون ذریعه

﴿ ۳۶ ﴾ : وَعَنْ عُثْمَانَ بْنِ عَفَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ إِنَّ رَجُلًا مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ تُوفِّيَ حَزَنُوا عَلَيْهِ حَتَّى كَادَ بَعْضُهُمْ يُوسِسُ قَالَ عُثْمَانُ وَكُنْتُ مِنْهُمْ فَبَيْنَا أَنَا جَالِسٌ مَعَ عَلِيٍّ عُمَرَ وَسَلَّمَ فَلَمْ أَشْعُرْ بِهِ فَاشْتَكَيْ عُمَرُ إِلَى أَبِي بَكْرٍ ثُمَّ أَقْبَلَا حَتَّى سَلَّمَا عَلَى جَمِيعَا فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ مَا حَمَلَكَ عَلَى أَنْ لَا تَرُدُّ عَلَيَّ أَخِيكَ عُمَرَ سَلَامَةً؟ قُلْتُ مَا فَعَلْتُ، فَقَالَ عُمَرُ بَلَى وَاللَّهِ لَقَدْ فَعَلْتُ، قَالَ قُلْتُ وَاللَّهِ مَا شَعَرْتُ أَنَّكَ مَرَرْتَ وَلَا سَلَّمْتُ، قَالَ أَبُو بَكْرٍ: صَدَقَ عُثْمَانُ قَدْ شَعَلَكَ عَنْ ذَلِكَ أَمْرٌ، فَقُلْتُ أَحَلَّ قَالَ مَا هُوَ؟ قُلْتُ تُوفِّيَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ نَبِيَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَبْلَ أَنْ نَسْأَلَهُ عَنْ نَجَاةِ هَذَا الْأَمْرِ، قَالَ أَبُو بَكْرٍ قَدْ سَأَلْتُهُ عَنْ ذَلِكَ فَقُمْتُ إِلَيْهِ وَقُلْتُ لَهُ يَا أَبَتِي أَنْتَ وَأُمِّي أَنْتَ أَحَقُّ بِهَا قَالَ أَبُو بَكْرٍ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا نَجَاةُ هَذَا الْأَمْرِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ قَبْلِ مَنِيَّ الْكَلِمَةُ الَّتِي عَرَضْتُ عَلَى عَمِّي فَرَدَّهَا فَهِيَ لَهُ نَجَاةٌ . رواه أحمد .

د حضرت عثمان بن عفان ؓ څخه روایت دی چې د رسول الله ﷺ په وفات سره ځیني صحابه کرام ډیر غمجن وه، او د ځیني په زړو کې (ډول ډول) وسوسې پیداکېدې او زه هم په دغه خلکو کې وم (په دې حال کې) ناست وم چې عمر زما په خوا کې تیر سو او ما ته یې سلام ادا کړ مگر زه خبر نه سوم، عمر ؓ زما ددې بې پروایي ابوبکر ؓ ته شکایت وکړ، بیا دواړه ما ته راغلل او دواړو ما ته سلام ادا کړ د دې وروسته ابوبکر ؓ وویل: عثمان! څه خبره ده تا د خپل ورور عمر د سلام جواب ولي ور نه کړ؟ ما ورته وویل: ما خو داسې نه دي کړي، عمر وویل: قسم په خدای تا داسې کړي دي، ما ورته وویل: په خدای دي مې قسم وي نه خو زما ستا په دې لور تلل یاد دي او نه مې ستا سلام کولو ته خیال سوی دی، ابوبکر وویل: (ای عمر!) عثمان رښتیا وایي ته یو شغل د سلام د جواب ورکولو څخه منعه کړی وي، ما ورته وویل: هو، ابوبکر ؓ پوښتنه وکړه ته په کوم خیال کې وي؟ ما ورته وویل: الله ﷻ خپل نبي وفات کړ د

دې څخه وړاندي چې موږ د هغه څخه د دې خبرې (یعني د خطرو او وسوسو) څخه د خلاصون لار معلومه کړو، ابوبکر ؓ وویل: ما په دې اړه د رسول الله ﷺ څخه پوښتنه کړې ده (د دې په اورېدو

سره، زه ولاړ سوم او ورته وه مي ويل: زما مور او پلار دي تر تاسو قربان وي تاسو د دې خبرې د پوښتني کولو په هر ډول حقداره واست، ابوبکر رضي الله عنه وويل: ما (يوه ورځ) رسول الله ﷺ ته عرض وکړ اې د الله رسوله! د دې خبرې څخه د خلاصون څه ذريعه ده؟ نو رسول الله ﷺ راته وفرمايل: کوم سړی چې زموږ څخه دا کلمه قبوله کړي کومه چې ما د خپل اکا ابوطالب په مخکي وړاندي کړي وه او هغه د دې د قبولولو څخه منعه کړي وه نو دا کلمه د هغه دپاره د خلاصون ذريعه ده. (احمد).

تشریح: د توحيد کلمې دا فضيلتونه او برکتونه دي چې کړم سړی دغه کلمه د زړه په صدق سره او په پخه عقيدې سره قبوله کړي او ددې غوښتني پوره کولو سره د دين په فرضونو عمل وکړي نو دا کلمه به په آخرت کي د هغه د خلاصون ضامن وي او کلمه ويونکی به ددې د برکتونو په وجه ونازول سي، که ددې کلمې ورد (وظيفه) وکړل سي او زياته وويل سي او په پابندي سره ددې ذکر وکړل سي نو په دنيا کي به هم ددې په برکت داسي څرگند سي چې ددغه کلمې د برکت به په فکر او خيال او عمل باندې شيطان ته تسلط نه تر لاسه کيږي چې نه به يې وهمونه او وسوسې پيدا کيږي نه به دلمانځه او عبادت په دوران کي خيالات خرابيږي او نه به په زړه او دماغ کي شکونه او شهبې پيدا کيږي بلکه ددغه مبارک ذکر په وجه به د الله تعالی معرفت ورته تر لاسه کيږي، د آخرت سره به يې مينه او د رسول الله ﷺ سره به يې د مينې او تعلق يو خاص کيفيت پيدا کيږي.

ټولي نړۍ ته د کلمې رسېدو وړاندوينه

د حضرت مقداد رضي الله عنه څخه روايت دی چې ما د رسول الله ﷺ څخه واوريدل چې فرمايل يې: د مخکي پر مخ به هيڅ يو خام کور، يا دخيمو کور پاته نه سي چې په هغه کي به د اسلام کلمه داخله نه سي، الله به دا کلمه (په هر کور کي) عزتمند لره په عزت وړکولو سره او ذليل لره په ذلت ورکولو سره داخله کړي يعنې الله چې څوک

﴿٢٧﴾: وَعَنِ الْمَقْدَادِ بْنِ الْأَسْوَدِ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَا يَبْقَى عَلَى ظَهْرِ الْأَرْضِ بَيْتٌ مَدْرٍ وَلَا وَبَرٍ إِلَّا أَدْخَلَهُ اللَّهُ كَلِمَةَ الْإِسْلَامِ بِعِزِّ عَزِيزٍ وَ ذَلْ ذَلِيلٌ إِمَّا يُعِزُّهُمْ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ فَيَحْلِلُهُمْ مِنْ أَهْلِهَا أَوْ يُذِلُّهُمْ فَيَذِثُونَهَا، قُلْتُ فَيَكُونُ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ. رواه أحمد.

۱- نوموړی په مقداد بن اسود کندي نامه سره مشهور دی او د مخکنیو اسلام راوړونکو څخه دی، د مدینې منورې څخه په درې میله فاصله سره په حرف نامي ځای کي د (۷۰) کالو په عمر وفات سو، دده مبارک مړی د هغه ځای څخه راوړل سو او په جنت البقیع کي دفن کړل سو.

عزت مند کړي هغوی به د دې کلمې اهل وي او چا ته چي ذلت ورکړي نو هغوی به د دې کلمې ماتحت وي ، ما وویل نو سي به دين خاص خدای ﷻ لره . احمد

د جنت کيلي

﴿ ۳۸ ﴾ : وَعَنْ وَهْبِ بْنِ مُنْبِهٍ قِيلَ لَهُ أَلَيْسَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُفْتَاخُ الْجَنَّةِ؟ قَالَ بَلَى وَلَكِنْ لَيْسَ مُفْتَاخُ إِلَّا لَهُ أَسْتَأْنُ فَإِنْ جِئْتَ بِمِفْتَاحٍ لَهُ أَسْتَأْنُ فُتِحَ لَكَ وَإِلَّا لَمْ يُفْتَحْ لَكَ . رواه البخاري في ترجمة باب . (متفق عليه)

حضرت وهب بن منبه رضي الله عنه ته وويل سول : ايا لاله الا الله د جنت کيلي نه ده ؟ (يعني جنت ته د تلو لپاره يوازي دا اقرار بس نه دی، هغه ورته وويل : هو ، مگر هيڅ کيلي داسي نه وي چي په هغې کي غائبونه نه وي . که ته غائبو

والا کيلي راوړې نو د جنت دروازه به ستا لپاره خلاصه سي او که د غائبو والا کيلي را نه وړې نو دروازه به خلاصه نه سي . بخاري او مسلم .

تشریح : د (مخکي) څخه مراد جزيره عرب ده ، همداسي د خاوري او د خيمې د کور څخه مراد د جزيره عرب ښار او کلی دی يعني په ټول عرب کي به يوازي د يو دين اسلام کلمه لوړه وي او يوازي ددې تابعين به د عرب پر مخکه وي ، داسي يو ځای که په ښار کي وي او که په کلي کي وي داسي پاته نه سي چي هغه ته به د الله تعالی د اسلام کلمه ونه رسېږي ، که يو سړی په خوښي او شوق سره ايمان راوړي او اسلام قبول کړي نو د الله تعالی په نزد به د هغه مرتبه لوړه سي او الله تعالی به په دنيا او آخرت دواړو کي هغه په عزت او شرف سره ونازوي ، مگر کوم خلک چي غرور او سرکښي اختيار کړي يعني د دې کلمې په قبلولو سره د اسلام په دائره کي داخل نسي او په رضا او شوق سره د دين تابعدار نسي نو هغوی به د ذلت طوق خپل غاړي ته اچوي ، په داسي توگه چي پر ټول جزيره عرب باندي به د دين اسلام عمل کول راسي نو هغه کافر او سرکښ خلک به د جزيې (محصول) ادا کولو په صورت کي د اسلامي حکومت تابعدار کېدو باندي مجبور وي ، او دا به يوازي په دنيا کي نه وي چي الله تعالی هغوی بې حیثيته جوړ کړي بلکه په آخرت کي به هم هغوی د خپل رحمت څخه ليري کړي او په سخت عذاب کي به يې په اخته کولو سره ذليل او خوار کړي .

د نیکی اجر

د حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل: کوم سړی چې خپل اسلام راوړل بڼه جوړ کړي (يعني د اسلام کارونه په صدق او اخلاص سره ادا کوي) نو د هغه د هرې نیکی اجر به لس چنده ولیکل سي تر دې چې د هغه یوه

﴿۳۹﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا أَحْسَنَ أَحَدُكُمْ إِسْلَامَهُ فَكُلُّ حَسَنَةٍ يَعْمَلُهَا تُكْتَبُ لَهُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا إِلَى سَبْعِ مِائَةٍ ضِعْفٍ وَكُلُّ سَيِّئَةٍ يَعْمَلُهَا تُكْتَبُ بِمِثْلِهَا حَتَّى يَلْقَى اللَّهَ (متفق عليه)

نیکی به د اوو سوو نیکیو برابره وي او هره بدې به په خپل مثل (یوچنده) ولیکل سي تر دې چې هغه د خدای ﷻ سره یو ځای سي. بخاري ومسلم.

تشریح: دا امت چې الله تعالی په خپل فضل او کرم او په خاص احسان سره په کومو خاصو انعامونو سره نازولی دی په هغو کې یو ډیر لوی انعام دا هم دی چې هر کله یو مخلص او صادق مؤمن نیک عمل کوي نو د الله تعالی بهې شمیره رحمت د هغه پر اجر یوازې د هغه د عمل په اندازه ثواب ورکولو باندې اکتفاء نه کوي بلکه د هغه په ډول د لسو عملونو ثواب هغه ته ورکول کیږي او پر هغه لس کیږي نه بلکه څومره چې په ایمان کې صدق او استقامت او په عمل کې اخلاص او نیک نیت زیاتېږي په هغه اندازه اجر او انعامونه هم زیاتېږي، پر یو نیک عمل باندې تر اووه سوه پوري بلکه ددې څخه هم زیات اجر ورکول کیږي بلکه په ځینې حالاتو کې خودا زیاتوب د سوونو او زرگونو د شمیر څخه زیاتوب کوي، لکه چې ویل کیږي که یو څوک په حرم شریف کې یو نیک عمل وکړي نو د هغه مقدس ځای په برکت د هغه عمل تر یو لک پوري لیکل کیږي، ددې پر خلاف که یو د یو مؤمن څخه د بشریت په غوښتنې یو بدې وسې نو د هغه گناه زیاتوب نه لیکل کیږي بلکه څومره بدې چې ځینې سوې وي بس هغومره گناه یې لیکل کیږي، د الله تعالی ددغه احسان او کرم که هر څومره شکر ادا کړل سي نو بیا هم کم دی.

د ایمان عظمت

د حضرت ابوامامه رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چې یو سړی د رسول الله ﷺ څخه پوښتنه وکړه ایمان څه ته وايي؟ رسول الله ﷺ ورته وفرمایل: هر کله چې ستا نیکی تا ته بڼه څرگنده سي او ستا بدې تا ته بڼه محسوس سي نو بیا ته مؤمن یې، بیا

﴿۴۰﴾: وَعَنْ أَبِي أُمَامَةَ أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا الْإِيمَانُ؟ قَالَ إِذَا سَرَّكَ حَسَنَتُكَ وَسَاءَتْ لَكَ سَيِّئَتُكَ فَأَنْتَ مُؤْمِنٌ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَمَا الْإِيمَانُ؟ قَالَ إِذَا حَاكَ فِي نَفْسِكَ شَيْءٌ فَدَعَهُ. رواه احمد.

هغه پوښتنه وکړه اې دالله رسوله اگناه څه شي ده ؟ رسول الله ﷺ ورته وفرمايل : هر کله چې يو شی ستا په زړه کې شک پيدا کړي او مشتبه درته معلوم سي نو هغه پرېږده . احمد .

تشریح : د پوښتني مقصد دا وو چې يو داسې څرگنده نښه وښودل سي چې د هغه په ذريعه د ايمان د سلامتی او استقامت اندازه ولگول سي نو رسول الله ﷺ ورته وفرمايل که ته په ځان کې دغه کیفیت ووينې چې کله ته يو نیک کار کوې نو ستا زړه او دماغ د هغه کار خیر خپله محسوس کوي او يو ډول اطمینان تر لاسه کوې ، د احسان او شعور د الله تعالی د لوري د نیکی توفیق او مرسته تر لاسه کېدو باندې خوښي او د الله تعالی د رضا او قربت امیدواره کېږې يا دا چې هر کله د بشریت په غوښتنه ستا څخه يو داسې کار صادر سي چې په څرگنده توگه د گناه او معصیت کار گڼل کېږي نو سمدستي ستا په زړه کې د الله تعالی بیره پيدا سي او د پروردگار د نارضاگۍ احساس کولو سره شرمناک او پښیمان کېږې نو پوه سه چې ايمان ستا په زړه او دماغ کې ځای سوی دی او ته پوخ مؤمن سوی یې ځکه چې د نیکی او بدۍ په مینځ کې فرق نه کول او د ثواب او گناه احساس او شعور پيدا کېدل یوازي د ايمان خاصه ده ، د اخروي جزا او سزا عقیده چې د مؤمن په زړه کې وي هغه د غیر مؤمن په زړه کې نه وي .

د دوهمې پوښتني اصلي مقصد دا وو چې مؤمن ته په خپل ورځني ژوند کې ځینې داسې شيانو سره تعلق کېږي چې د هغه په اړه په څرگنده توگه باندې علم نه وي چې ایا دا شی د شریعت په نظر د بدۍ په حکم کې دی او په هغه سره یو گناه لازمیږي يا د هغه په اختیارولو کې بدوالی نسته ، نو د داسې شکمن عمل د بدۍ يا نیکی پیژوندلو نښه څه ده ؟ ددې په جواب کې رسول الله ﷺ د ارشاد مطلب دادی چې د ریښتوني مؤمن زړه په اصل کې د فطرت یو داسې پاک لوح دی چې پر هغه یوازي د اسلامي اطاعت او فرمانبرداری او د نیکی او ښېگڼې نقشونه راتللاي سي که د گناه او معصیت معمولي داغ هم ور ورسېږي نو هغه ته هیڅ ځای نسي تر لاسه کیدلای او هغه د تردد او شېبې په صورت کې گڼل کېږي ، بیا د کوم عمل او شي په اړه چې دا کیفیت څرگند سي چې فطرت سلیم د هغه قبلولو ته نه تیارېږي نو زړه د هغه بار محسوس کوي او په دماغ کې تردد پيدا کړل سي نو پوه سه چې هغه عمل د بدۍ خاوند دی او گناه او معصیت لازمونکی دی او خلاصون په د کې دی چې هغه شی سمدستي پرېښودل سي ، همدا وجه ده چې ازباب باطن او اولیاء الله د زړه او دماغ د صفائي او پاکوالي په وجه د یو عمل پټه بدې هم پیژني او هیڅ یو داسې شی ځان ته نژدې نه پرېږدي چې د گناه او معصیت د یوې

ذری شبه هم لري، د هغوئ په نزد د (مشتبه عمل) څخه هم د هغه درجې پرهیز کوي کوم پرهیز چي هغوئ د څرگند بد عمل څخه کوي ځکه چي د هغوئ زړه او دماغ او د بدن شائبه هم پېژني او هغوئ ته د زړه اطمینان او د عمل خوښي یوازې په هغه صورت کي تر لاسه کیږي هر کله چي د هغوئ هیڅ یو قدم د سیده لاري څخه آخوا سوی نه وي او د هغوئ هیڅ یو کار د دین او شریعت مخالف نه وي.

د ایمان او اسلام خبري

﴿ ۴۱ ﴾ : وَعَنْ عُمَرُو بْنِ عَبْسَةَ قَالَ أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَنْ مَعَكَ عَلَى هَذَا الْأَمْرِ؟ قَالَ حُرٌّ وَعَبْدٌ، قُلْتُ مَا الْإِسْلَامُ؟ قَالَ طَيْبُ الْكَلَامِ وَإِطَاعُ الطَّعَامِ، قُلْتُ مَا الْإِيمَانُ؟ قَالَ الصَّبْرُ وَالسَّمَاحَةُ، قَالَ قُلْتُ أَيُّ الْإِسْلَامِ أَفْضَلُ؟ قَالَ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ، قَالَ قُلْتُ أَيُّ الْإِيمَانِ أَفْضَلُ؟ قَالَ خُلُقٌ حَسَنٌ، قَالَ قُلْتُ أَيُّ الصَّلَاةِ أَفْضَلُ؟ قَالَ طَوَّلُ الْقُنُوتِ، قَالَ قُلْتُ أَيُّ الْهَجْرَةِ أَفْضَلُ؟ قَالَ أَنْ تَهْجَرَ مَا كَرِهَ رَبُّكَ، قَالَ قُلْتُ فَأَيُّ الْجِهَادِ أَفْضَلُ؟ قَالَ مَنْ غَفَرَ حَوَادُّهُ وَأَهْرَيْقَ دَمَهُ، قَالَ قُلْتُ أَيُّ السَّاعَاتِ أَفْضَلُ؟ قَالَ جَوْفُ اللَّيْلِ الْآخِرِ رواه أحمد

د حضرت عمرو^۱ څخه روایت دی چي زه د رسول الله ﷺ په خدمت کي حاضر سوم او عرض مي وکړ اې د الله رسوله! ستا سره د اسلام په پیل کي، په دې (دین) کي څوک وو؟ رسول الله ﷺ راته وفرمایل: یو آزاد (سړی) او یو غلام (یعني ابوبکر صدیق^۲ او حضرت بلال^۳، بیا ما پوښتنه وکړه اسلام څه ته وايي؟ رسول الله ﷺ راته وفرمایل: ښه خبري او په خلکو ډوډۍ خوړل، وروسته ما پوښتنه وکړه ایمان څه ته وايي؟ رسول الله ﷺ وفرمایل: صبر او سخاوت، بیا ما پوښتنه وکړه چي د ټولو څخه غوره اسلام د چا دی؟ رسول الله ﷺ وفرمایل: د هغه سړي چي د هغه د ژبي او لاس څخه مسلمان ساتلی وي. بیا ما پوښتنه وکړه چي په ایمان کي څه

شي ښه دی؟ رسول الله ﷺ وفرمایل: ښه خوی، بیا ما پوښتنه وکړه په لمانځه کي تر ټولو ښه کوم یو دی؟ رسول الله ﷺ وفرمایل: اوږده ولاړه کول، بیا ما پوښتنه وکړه د ټولو څخه غوره هجرت کوم یو دی؟ رسول الله ﷺ وفرمایل: د هغه کارونو پرېښودل چي هغه ستا د رب خوښ نه وي، وروسته ما پوښتنه وکړه چي په جهاد کونکو کي تر ټولو غوره کوم یو دی؟ رسول الله ﷺ وفرمایل: هغه سړی چي د هغه آس په جهاد کي مړ سي او دی هم شهید سي، بیا ما پوښتنه وکړه په

^۱ د نوموړي نوم عمرو دی د عنبسه زوی او ابونجیح یې کنیت دی، د حضرت علي^۴ د خلافت په زمانه کي وفات سوی دی.

ساعتونو کي تر ٽولو غوره کوم ساعت دی؟ (یعني په شپه او ورځ کي تر ټولو غوره وخت کوم دی) رسول الله ﷺ وفرمایل: د شپې د آخري برخي منځنۍ برخه.

پر ایمان او سلام قربانېدونکي جنتي دی

د حضرت معاذ رضی الله عنه څخه روایت دی چي ما د رسول الله ﷺ څخه واورېدل چي فرمایل یې: کوم سړی چي د الله پاک سره یو ځای سي (وفات سي) او په خپل ژوند کي تر آخري وخته پوري یې د خدای سره څوک شریک نه وي نیولی پنځه وخته

﴿۴۲﴾ : وَعَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ لَقِيَ اللَّهَ لَا يُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا يُصَلِّيَ الْخَمْسَ وَيَصُومَ رَمَضَانَ غُفِرَ لَهُ قُلْتُ أَفَلَا أُبَشِّرُهُمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ دَعُهُمْ يَفْعَلُوا . رواه أحمد

لمونځ یې کړی وي د رمضان د میاشتي روژې یې نیولي وي هغه بخښل کیږي ، د دې په اورېدو سره ما عرض وکړ اې دالله رسوله ! ایا دا زیږی خلکو ته واوروم ، نبی کریم ﷺ راته وفرمایل : نه. پرېږده چي هغوی عمل وکړي.

تشریح : ددغه بخښني اړه د صغیره (کوچني) گناهونو سره ده مگر د الله تعالی په رحم او کرم سره ددې هم امید دی که هغه وغواړي نو لوی گناهونه به هم وبخښي کڼه نو د گناه کبیره کولو سزا تیرولو څخه وروسته به د بخښني او جنت وړ سي ځکه حضرت معاذ بن جبل رضی الله عنه ددې زیږي عام کولو اجازه وغوښتل، مگر رسول الله ﷺ منعه کړ چي داسي نه خلک پر دغه زیږي باندي تکیه او اعتماد وکړي او عمل کول پرېږدي یا په بدو کارونو کي اخته سي او گناه او معصیت پیل کړي او بیا د عذاب وړ سي.

په دغه حدیث شریف کي د حج او زکوٰۃ یادونه ځکه ونه کړل سول چي ددغه فرضونو اړه په خاصه توگه سره د صاحب استطاعت (د توان خاوند) او شتمنو خلکو سره ده ، په عامه توگه باندي هر سړی د زکوٰۃ او حج د ادا کولو توان نه لري ځکه یوازې هغه فرضونه ذکر کړل سوي دي د کومو اړه چي د هر سړي سره وي لکه لمونځ، روژه چي په دې کي د امیر او غریب د هیچا خاصوالی نسته او دا پر ټولو باندي فرض دي.

د حضرت معاذ رضی الله عنه څخه روایت دی چي ما د رسول الله ﷺ څخه د ایمان د غوره خصلتونو په اړه پوښتنه وکړه، نبی کریم ﷺ وفرمایل: (غوره) ایمان دادی چي ته (یوازې) د الله لپاره د یو چا سره مینه

﴿۴۳﴾ : وَعَنْ مُعَاذِ أَنَّهُ سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ أَفْضَلِ الْإِيمَانِ قَالَ أَنْ تُحِبَّ إِلَهُ وَتُبْغِضَ اللَّهَ وَتُعْمَلَ لِسَانَكَ فِي ذِكْرِ اللَّهِ قَالَ وَمَاذَا يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ وَأَنْ تُحِبَّ لِلنَّاسِ مَا تُحِبُّ

لِنَفْسِكَ وَتَكَرَّرَ لَهُمْ مَا تَكَرَّرَ لِنَفْسِكَ . رواه أحمد | وکړې او دالله لپاره (دبښمني) او بغض وکړې او جاري کړې خپله ژبه په ذکر د خدای ﷻ سره ، معاذ ﷻ وویل نور څه دی . رسول الله ﷺ وفرمایل : او دا چې ته خوښوې د نورو خلکو لپاره کوم چې د ځان لپاره خوښوې او د خلکو لپاره بد گڼې کوم چې د ځان لپاره بد گڼې . احمد .

تشریح : د ایمان غوره خبرې دادي چې په هر حالت کې دالله تعالیٰ خوښي او د هغه رضا مقصد وي یعنې کوم کار چې کول کېږي که هغه مالي وي یا بدني او یا اخلاقي وي نو یوازې دالله تعالیٰ د خوښي او د هغه د رضا تر لاسه کولو لپاره وکړل سي ، ددې څخه پرته د مؤمن لپاره ضروري ده چې هغه د اخلاص او انسانیت د لوړې درجې درلودونکی وي چې په دا ډول سره د هر یوه خیر غوښتونکي جوړ سي او د پوره انسانیت خیر او بهتري داسې ښه وگڼي لکه څرنګه چې د خپل ځان خیر ښه گڼي او د نورو لپاره هغه شی خوښوي کوم چې د خپل ځان لپاره خوښوي ، همداسې کوم شی چې د ځان لپاره تاوانې گڼي او نه یې خوښوي نو د نورو لپاره یې هم نه خوښوي او تاوانې یې گڼي .

بَابُ الْكِبَائِرِ وَ عَلَامَاتِ النِّفَاقِ

د لویو گناهونو او د نفاق د ښو بیان

د (گناه کبیره) معنا ده لوی گناهونه ، د شریعت په اصطلاح کې گناه کبیره هغه خراب کار او بدې ته وایي چې د هغه کونکي د حد یعنې د شریعت د ټاکل سوي سزا وړ بلل کېږي یا د هغه پر کولو باندې په قرآن کریم او حدیث کې سخته سزا او زورونه راغلې وي یا د هغه کول شریعت د مبالغې په توګه په کفر سره تعبیر کړی وي لکه په قصد سره لمونځ پرېښودلو باندې دا سزا راغلې ده : (من ترک الصلوة متعمدا فقد کفر) کوم چا چې په قصد سره لمونځ پرېښودی نو هغه کافر سو ، یا د هغه فساد او نقصان د گناه کبیره د فساد او نقصان برابر یا د هغه څخه زیات وي ، یا د هغه منع په دلیل قطعي سره ثابت وي او د هغه اختیارول د حرمت دین د سپکاوي موجب وي په کوم فعل او خبره کې چې ددې څخه یو شي هم تر لاسه سي هغه ته به گناه کبیره یعنې لویه گناه وایو ، او په کوم فعل او خبره کې چې ددې څخه هیڅ شی نه پیدا کېږي او هغه د اسلامي لارښونو او دیني غوښتنو خلاف وي هغه ته به گناه صغیره یعنې کوچنۍ گناه ویل کېږي ، دا خبره په ذهن کې ساتل پکار ده چې په ځینې اعتبار سره که څه هم د گناه کبیره مختلف

درجې دي چي ځيني کبیره گناوي خو ډيري خرابي او د نفرت وړ دي او ځيني گناهونه نسبتاً د کمي درجې دي مگر د شريعت په نظر کي د نيولو وړ او عذاب موجب کېدو په اعتبار ټول يو ډول دي.

په حديثونو کي پر يو ځای د ټولو لويو گناهونو ټاکل او تفصيل موجود نه دی بلکه د موقع او محل په مناسبت سره يا د يو پوښتنه کونکي په جواب کي د رسول الله ﷺ د لوري د بيان سوي گناه کبیره څو څو ځايه په حديثونو او رواياتو کي نقل دي او يو څو پر نورو مواقعو باندي مذکور دي ، ځيني علماؤ مثلاً مولانا جلال الدين دواني چي د لويو گناهونو کوم فهرست ترتيب کړی دی هغه په لنډه توگه دادی :

۱. د الله تعالی سره شریک نیول يعني يو څوک د هغه په عبادت يا صفاتو کي د هغه سره شریکول ، مثلاً په مرسته غوښتلو کي ، په علم کي ، په قدرت کي ، په تصرف کي ، په تخليق کي ، په بللو کي ، په نوم اېښودو کي ، په ذبح کولو کي ، په نذر منلو کي ، او د خلکو په امور سپارلو کي يو چاته هغه درجه او حيثيت ورکول چي پوازي الله تعالی ته وړ دي .

۲. پر گناه باندي د دوام او هميشگي نيت کول .

۳. په ناحقه يو څوک وژل .

۴. زنا کول .

۵. لواطت کول . (د هلک سره بد کاري کول ، بچه بازي کوي) .

۶. غلا کول .

۷. جادو زده کول او جادو کول .

۸. شراب څېښل او نشه کونکي شيان استعمالول .

۹. د محارم يعني مور ، لور ، خور ، عمه ، انا او خاله وغيره سره نکاح کول .

۱۰. خمار زده کول او خمار کول .

۱۱. د دار الحرب څخه هجرت نه کول ، (دار الحرب : هغه هيواد چي په هغه کي د کفارو حکومت وي او مسلمان پکښي د خپل مذهبي فرضونو د ادا کولو څخه منعه کيږي) .

۱۲. د دين د دښمنانو سره ناروا قرابت او تعلق ساتل .

۱۳. د طاقت او توان او غالب حيثيت لرلو سربيره د دين د دښمنانو سره جهاد نه کول .

۱۴. سود خوړل .

۱۵. د خنزیر او مردارو حیوانانو غوبښه خوړل.
۱۶. د نجومی او کاهن تصدیق کول؛
۱۷. په ناحقه د یو چا مال خوړل.
۱۸. پر پاک لمن سړي یا ښځه باندي د زنا تهمت لگول.
۱۹. درواغ ویل.
۲۰. د یو شرعي عذر څخه پرته په قصد سره د رمضان روژې نه نیول یا روژه ماتول.
۲۱. په درواغو سره قسم خوړل.
۲۲. قطع تعلق (یعني د قرابت ختمول).
۲۳. مور او پلار ته تکلیف ورکول او د هغوی نافرمانی کول.
۲۴. د جنگ په وخت کي د دین د دښمنانو د مقابلې څخه تښتېدل.
۲۵. په ناحقه د یتیمانو مال خوړل.
۲۶. په ناپ او تللو کي خیانت کول.
۲۷. لمونځ پر وخت نه ادا کول.
۲۸. د مسلمانانو سره په ناحقه جگړه کول.
۲۹. پر رسول الله ﷺ باندي درواغ تړل.
۳۰. پر رسول، کتاب الله او د ملائکو څخه انکار کول یا پر هغوی مخسري کول.
۳۱. د دین د احکامو او د شریعت د مسئلو څخه انکار کول.
۳۲. پر فرضو باندي عمل نه کول، یعنی لمونځ نه کول، زکوٰۃ نه ادا کول، د رمضان روژې نه نیول او د قدرت لرلو سریره حج نه کول.
۳۳. په صحابه کرامو یا یو صحابي پسي بد ویل.
۳۴. بيله عذره شاهدي پټول.
۳۵. رشوت اخیستل.
۳۶. د ښځي او خاوند په مینځ کي نفاق پیدا کول.
۳۷. د حاکم په وړاندي د یو چا چغل ګري کول.
۳۸. غیبت کول.
۳۹. په اسراف کي اخته کېدل، (اسراف: بې ځایه مصرف او پالتو خرڅ کول).

۴۰. لاري شڪول، يعني په لاره کي درېدل او د خلکو څخه غلاوي کول يا کور و ته او بښل.
۴۱. د دين په نامه يا د يو دنياوي مقصد په وجه د مخکي پر مخ فساد او فتنه خپرول.
۴۲. پر کوچني گناهونو باندي دوام او اصرار اختيارول.
۴۳. يو چاته د گناه شوق ورکول او ياد گناه په کار کي مرسته کول.
۴۴. هارمونيم، ډول او نور منعه سازونه ډغول.
۴۵. د لمبېدلو په وخت کي د نورو خلکو په وړاندي سپرلو څول.
۴۶. په مالي غوښتنو او ادا کولو کي بخل کول.
۴۷. د ځان وژل.
۴۸. د خپل بدن د اندامونو څخه يو اندام ضائع کول او تلف کول.
۴۹. د مني او بولو د مردارۍ څخه پاکي نه تر لاسه کول.
۵۰. تقدير درواغ گڼل.
۵۱. د خپل مشر او حاکم سره وعده خلافي کول.
۵۲. يو چاته د هغه په ذات او نسب سره پېغور ورکول.
۵۳. د غرور او تکبر په وجه پايشې تر بجلکو کښته کول.
۵۴. خلک د گمراهۍ په لور را بلل.
۵۵. پر مړي باندي ماتم او غم کول.
۵۶. خرابي طريقې او ناروا رسمونه رواج کول.
۵۷. په يو هارداره آلې سره د يو مسلمان په لور اشاره کول.
۵۸. يو څوک خصي کول.
۵۹. د خپل بدن يو برخه پرې کول، مثلاً بېره خريل، پزه وغيره لږ پرې کول.
۶۰. د خپل احسان کونکي احسان هېرول.
۶۱. د حرم شريف په حدود کي هغه کارونه کول چي د هغه منعه فرمايل سوې ده.
۶۲. د حرم شريف په حدود کي جاسوسي کول.
۶۳. نرد (زمرې) لوبه کول او يا داسي لوبه کول چي هغه په اتفاق سره حرامه وي.
۶۴. يو مسلمان ته کافر ويل يا هغه په داسي الفاظو سره مخاطب کول چي يوازي د کافر لپاره استعمالېږي.

۶۵. که د یوې څخه زیاتې بنځې یې وي نو د هغوی په مینځ کي عدل او انصاف نه کول.
  ۶۶. موټ وهل (یعنې په لاس سره د مني ایستل او خوند اخیستل).
  ۶۷. د غلې وغیره په گران بیه کېدو سره خوشحاله کېدل.
  ۶۸. د حیوانانو سره بد کاري کول.
  ۶۹. د عالم په خپل علم سره عمل نه کول.
  ۷۰. د دنیا په مینه کي اخته کېدل.
  ۷۱. آمر د ته په بد نظر کتل (امرد: هغه هلک ته وایي چي نابالغه او بیرته او بریت یې نه وي).
  ۷۲. د خلکو کورو ته کتل.
  ۷۳. د کورد خاوند څخه پرته د هغه په کور کي دننه کېدل.
  ۷۴. دیوسي او قرم ساقی (پروه توب) کول.
  ۷۵. امر بالمعروف او نهی عن المنکر، یعنی د نیکو کارونو د تبلیغ او تلقین او د خرابو کارونو څخه د منعه کولو فریضه د قدرت سریرنه ادا کول.
  ۷۶. د قرآن کریم د زده کولو څخه وروسته د هغه هیرول.
  ۷۷. حیوانان په اوز کي سوځل.
  ۷۸. د بنځي د یو شرعي عذر څخه پرته د خپل خاوند نافرمانی کول.
  ۷۹. د سړي پر بنځي ظلم کول.
  ۸۰. د الله تعالی د رحمت او بخښني څخه نا امیده کېدل.
  ۸۱. د الله تعالی د عذاب څخه نه پېرېدل.
  ۸۲. د عالمانو او حافظانو سپکاوی او توهین کول.
  ۸۳. د بنځي سره ظهار کول (ظهار: خپل بنځي ته په مورتیا خور سره ویل د طلاق په نیت).
- ځیني علماؤ د لویو گناهونو په فهرست کي د نورو گناهونو یادونه هم کړې ده مگر دلته د لنډوالي په وجه پر همدې فهرست بسوالی وسو.

الفصل الاول

تر ټولو لوی گناهونه

﴿۴۴﴾: عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ أَيُّ الذَّنْبِ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ قَالَ أَنْ تَدْعُو لِلَّهِ نِدَاءً وَهُوَ خَلَقَكَ، ثُمَّ أَيٌّ قَالَ أَنْ تَقْتُلَ وَلَدَكَ خَشْيَةً أَنْ يَطْعَمَ مَعَكَ قَالَ ثُمَّ أَيٌّ قَالَ أَنْ تُزْنِيَ حَبِيلَةَ حَارَكٍ فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ تَصْدِيقَهَا وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ.....
 الایة (متفق علیه)

د حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه څخه روایت دی چې یو سړي د رسول الله ﷺ څخه پوښتنه وکړه چې د الله رسوله! د الله په نزد کومه گناه ډیره لویه ده؟ نبي کریم ﷺ وفرمایيل: کوم خدای چې ته پیدا کړی یې د هغه سره شریک نیول، بیا یې پوښتنه وکړه ددې وروسته کومه لویه گناه ده؟ رسول الله ﷺ وفرمایيل: دا چې ته خپل اولاد له دې کبله وژني چې هغه به ستا سره خوراک کوي (یعني په روزي کي به مي کمتوب راوړي)، بیا هغه پوښتنه وکړه

ددې وروسته؟ رسول الله ﷺ وفرمایيل: دا چې ته د خپل همسایه ښځې سره زنا وکړې، او وروسته د نبي کریم ﷺ په تصدیق کي الله تعالی دا ارشاد نازل کړ چې: کوم خلک د الله څخه پرته بل څوک د عبادت وړ نه بولي او د کوم چا وژل چې الله حرام کړي دي هغه نه وژني مگر پر حق باندي (مثلاً قصاص یا شرعي حد)، او زنا نه کوي.... بخاري او مسلم.

تشریح: په دغه حدیث شریف کي یو څو داسي خبري په نښه سوي دي چې د اخلاق او انسانیت په اعتبار هم د ډیري بې غیرتۍ او رزالت نښه ده او شریعت هم هغه تر ټولو لوی گناهونه شمیرلي دي او د هغه کونکي د الله تعالی د سخت عذاب وړ گرځي، تر ټولو لویه گناه چې کومه خبره گرځول سوې ده هغه د خپل خالق او پروردگار سره شرک کول.

او د (ان تدعوا لله اندادا) په شرح کي علماؤ لیکلي دي چې د شریک گرځولو مطلب په ذات او صفاتو او عبادت کي یو څوک د الله تعالی سیال او برابر جوړول دي، مثلاً په عبادت او بندگی کي او د اظهار عبدیت چې کومي طریقي او افعال د الله تعالی څخه پرته د بل چا لپاره اختیار کړل سي یا څرنگه چې الله تعالی په یا الله ویلو سره یاد یېړي همداسي بل څوک د الله

د نوموړي نوم عبدالله بن مسعود او کنیت یې ابو عبد الرحمن دی، رسول الله ﷺ د جنت زبیری وړکړی دی،
 په (۲۳هـ) کال کي تقریباً د (۶۰) کالو په عمر کي په مدینه منوره کي وفات سو.

تعالیٰ څخه پرته بلل او یادول، یا څرنگه چي الله تعالیٰ د حاجتونو پوره کونکی دی همداسي بل څوک هم حاجت پوره کونکی گڼلو سره داسي فریاد کول چي ای فلانیه! زما دا حاجت پوره کړه، یا زما مرسته وکړه او داسي نور.

دوهمه لویه گناه دا بنودل سوې ده چي یو څوک خپل اولاد د بیړي څخه مړ کړي چي هغه به زما پر سر بار سي د هغه خوراک او څښاک به پر ماسي او د هغه د روزني او ټولنیز ذمه داری به زغمل وي څرنگه چي د جاهلیت په زمانه کي ظالمانه طریقه رواج وه چي خلکو به د غربت په وجه خپل اولاد ونه وژل.

دریمه لویه گناه دا بنودل سوې ده چي یو څوک د خپل همسایه بنځي سره زنا وکړي، هسي خو مطلقاً زنا کول یوه لویه گناه ده او پر دې باندي سخته سزا ټاکل سوې ده مگر د همسایه بنځي سره زنا کول خو ډیره لویه گناه ده لکه څرنگه چي په ناحقه قتل کول یوه لویه گناه ده مگر خپل اولاد قتل کول بیخي لویه گناه ده.

د مور او پلار نافرمانی او د درواغو قسم

﴿۴۵﴾: وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْكَابِرُ الْأَشْرَكُ بِاللَّهِ وَعَقُوقُ الْوَالِدَيْنِ وَقَتْلُ النَّفْسِ وَالْيَمِينُ الْغُمُوسُ (رواه البخاري) و في رواية انس وشهادة الزور بدل اليمين الغموس. (متفق عليه)

د حضرت عبدالله بن عمرو ؓ څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایل: لویی گناوي دادي: د الله سره څوک شریک نیول، د مور او پلار نافرمانی کول، څوک په ناحقه وژل، په درواغو قسم اخیستل، د بخاري او د حضرت انس په

روایت کي د درواغو قسم پر ځای د درواغو شاهدي راغلي ده. بخاري او مسلم.

تشریح: د عقوق یوه معنی د تکلیف ورکولو هم ده مگر په شریعت کي نه یوازې دا چي د مور او پلار نافرمانی لویه گناه گرځول سوې ده بلکه دا حکم هم دی چي مسلمان مور او پلار ته دي تکلیف نه ورکول کیږي او نه دي په ناحقه تنگ کړل سي، همداسي کافر مور او پلار ته تکلیف ورکولو څخه هم منعه راغلي ده مگر د هغوی د کفر څخه را ایستلو او پر اسلام قبلولو باندي آماده کولو لپاره د هغوی سره د لږ سختي کولو اجازه ده، په دې شرط چي هغه سخت چلن په قطعي توگه باندي ډیر بد نه وي او د اخلاق او انسانیت څخه وتلي نه وي.

په تفسیر عزیزی کي د دغه قرآني آیت (و بالوالدین احسانا) په تفسیر کي لیکلي دي چي د مور او پلار سره احسان او ښه چلن کول په خاصه توگه پر درو خبرو شامل دي:

۱. لومړی دا چي هغوئ ته هيڅ ډول تکليف ونه رسول سي که هغه په لاس سره وي يا په ژبه سره وي يعني نه خو دي هغوئ ته د وهلو تکليف ورکړل سي او نه دي د هغوئ سره بدسلوک او بد کلامي کوي .

۲. دوهم دا چي ترڅو پوري ممکن وي په سراو مال دي د هغوئ خدمت کوي .

۳. او دريم دا چي د هغوئ اطاعت او فرمانبرداري دي کوي او هغوئ چي کوم وخت او کوم ضرورت لپاره راوبلي سمدستي دي ورته حاضر سي .

مگر بيا هم علماؤ دا وضاحت کړې دې چي د والدين د خدمت حکم په دې شرط سره دی که مور او پلار د اولاد محتاج وي او اولاد دومره قوت او توان ولري چي د هغوئ هر ډول خدمت وکړلای سي نو د هغوئ خدمت پر واجب دی او که دا صورت وي چي نه خويي مور او پلار محتاج وي او نه اولاد پر دې قادر وي نو پر هغه باندي د هغوئ خدمت واجب نه دی ، همداسي د مور او پلار د حکم پر ځای کولو مسئله هم په دغه وضاحت سره ده که هغوئ د ښه کار حکم وکړي يا د شريعت خلاف شيانو څخه يې منعه کړي يا د شريعت خلاف حکم نه ورکوي نو د هغوئ اطاعت کول ضروري دی او که هغوئ د شريعت خلاف شيانو حکم ورکوي مثلاً واجبات پرېښودلو لپاره ورته ووايي يا د فرض حج کولو څخه يې منعه کړي نو په دغه شيانو کي د هغوئ اطاعت کول نه دی پکار ، که چيري د سنت مؤکده پرېښودو لپاره ورته ووايي مثلاً په جماعت سره د لمانځه کولو څخه يې منعه کړي يا د عرفات د ورځي د روژې څخه يې منعه کړي نو په دې کي صحيح قول دادی چي دغسي يو حکم يو دوه واره منلو او د هغوئ په اطاعت کولو کي څه پرواه نسته مگر که چيري ددغه شيانو عادت وي يا هميشه يې منعه کوي نو د هغوئ حکم دي نه مني ، مگر که چيري هغوئ يې د يو نفلي عبادت څخه منعه کوي او ورته وائي چي ددې پر ځای زما خدمت کوه نو د هغوئ حکم به مني .

(يمين غموس) : هغه درواغ قسم ته وائي چي د هغه تعلق د تير سوي شي سره وي مثلاً يو سړی د يو کار په اړه داسي قسم وخوري چي قسم په خداي ما فلانی کار نه دی کړی حال دا چي هغه دا کار کړی وي نو دې ته يمين غموس ويل کيږي ، ددې سخت منعه راغلې ده ځکه چي دا ډيره لويه گناه ده ، همداسي د درواغو شاهدي ورکول هم ډيره لويه گناه ده چي د الله ﷻ د سخت عذاب وړ گرځي .

د هلاکونکو خبرو څخه ځان وساتئ

﴿۴۶﴾: عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اجْتَنِبُوا السَّبْعَ الْمُؤَبَّاتِ قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا هُنَّ قَالَ الشُّرْكُ بِاللَّهِ وَالسَّحَرُ وَقَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَكْلُ الرِّبَا وَأَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ وَالنَّوْكَاءُ يَوْمَ الزَّحْفِ وَقَذْفُ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ الْغَافِلَاتِ (متفق عليه)

د حضرت ابوهريره ښه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل: د اوو هلاکونکو شيانو څخه ځان ورغورئ، خلگو پوښتنه وکړه اې د الله رسوله! هغه کوم شيان دي؟ رسول الله ﷺ وفرمايل: د الله سره شريک نيول، جادو کول، د هغه چا وژل چي د هغه وژل الله حرام کړي دي مگر په حق سره، سود خوړل، د يتيم مال خوړل.

د جگړې په ورځ پر شا تلل، پر پاك لمنو ښځو او ناخبره ښځو باندي د زنا تور لگول بخاري او مسلم

تشریح: اسلامي عقائد، نظريات او ښکاره منل سوي خبري په زړه سره منل، په ژبه سره اقرار کول او مقرر سوي فرضونو باندي عمل کول ايمان دی او ددغه منل سوو خبرو څخه د يوې څخه هم انکار کول کفر دی، اوس که ددغه خبرو معلومات وکړل سي نو معلومه به سي چي د ايمان يوازي يو صورت دی چي ددين منل سوي خبري په ژبه او زړه سره ومنل سي او پر هغه عمل وکړي ددې پر خلاف د کفر څو صورتونه دي او ددين بديهيات (هغه خبري چي د دليل اړتيا نه وي) که د يوې خبري څخه هم انکار وکړل سي که څه هم د پاته ټولو اقرار موجود وي نو هم کفر بلل کيږي، بيا د علماؤ وضاحت دی چي کفر يوازي په قول سره خاص نه دی بلکه ځيني کارونه هم د کفر سبب کيدلای سي فقهاؤ پر داسي کارونو باندي هم د کفر حکم کوي چي د قلبي او اعتقادي کفر صحيح ترجمان گڼل کيږي.

هسي خو د کفر هر ډول د انسانيت پر لمن تر ټولو زيات بد داغ دی مگر ددې تر ټولو بد قسم شرک دی يعني د الله تعالی په ذات د هغه په صفاتو او عباداتو کي او د هغه د عظمت په حدودو کي يو څوک شريک جوړول نه يوازي په اعتقادي حيثيت سره د ايمان او اسلام څخه د بيزاري اظهار دی بلکه په فطري توگه باندي يو ډير لوی ظلم او په عقل سره تر ټولو لوی بغاوت هم دی ځکه چي الله تعالی د انسان پيدا کولو سره د هغه فطرت د کفر او شرک د هر ډول چټلۍ څخه پاک کړی دی اوس که انسان خپل فطرت د شرک په نجاست سره خرابول غواړي نو څرگنده ده چي هغه د خپل فطرت او ضمير د صداقت غاړه خفه کولو سره د مذهب او انسانيت دواړو حيثيتو څخه د تباهي او بربادۍ په غار کي لويږي.

حُکمه نو د پروردگار عالم ټینگه فیصله ده چي د هغه په دربار کي هره کوتاهي او خطا د معافي وړ کیدلای سي مگر د شرک جرم هیڅکله د معافي وړ نه دی چي پر هغه به مشرک ته سخته سزا ورکول کیږي او د الله تعالی په جنت کي به د هغه لپاره هیڅ خای نه وي . د الله تعالی ارشاد دی :

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ. سورة النساء ۴۸

ژباړه : بيله شکه الله تعالی هغه گناه نه بخښي چي د هغه سره يو څوک شریک جوړ کړل سي او بخښي ددې څخه پرته کومه گناه چي وغواړي .

شرک د انسان د فطرت څخه د سعادت او نیک بختۍ تخم د بینځه باسي او د انسان د روحاني پرمختګ ټول استعداد د مرګ په په کنده کي اچوي ، په خپله د قرآن کریم په نظر کي د الله تعالی سره شرک نیول تر ټولو لویه افتراء (تهمت) او تر ټولو زیاته بې دلیل او د ضمیر خلاف خبره او د انساني نفس لپاره ابدی مرګ دی ځکه په حدیث شریف کي چي کوم د هلاکت شی په گوته سوی دی په هغه کي د شرک جرم د فهرست په سر کي دی .

د شرک تعریف او ډولونه

دلته مناسب ده چي د شرک تعریف او د هغه د ډولونو تفصیل بیان کړل سي ، په شرح عقائد کي دي چي شرک د شریعت په اصطلاح کي دې ته وایي چي په خدائي اختیاراتو کي غیر الله شریک کړي څرنگه چي مجوسیان اهرمن او یزدان مني (مجوسیانو) (د اور عبادت کونکو) به دوه خدایان منل یو دنیکی خدای چي هغه ته به یې یزدان ویل او بل د بدی خدای هغه ته به یې اهرمن ویل) ، یا د خدای ﷻ څخه پرته بل څوک هم د عبادت وړ گڼل لکه څرنگه چي د بت پرستو عقیده ده ، دا خبره مخکي ښودل سوې ده چي شرک د کفر یو ډول دی ځکه په شریعت کي شرک د کفر په معنا کي هم راځي ، شیخ عبدالحق د مشکوة شریف په ترجمه کي د عقائدو په شرح کي د شرک د دواړو ډولونو په ذکر کولو سره لیکلي دي چي دلته د شرک څخه مراد کفر دی ، په خیالي کي هم ددې تصریح ده او د مولانا عصمت الله رح څخه هم دا نقل دي .

حضرت شاه ولي الله محدث دهلوي رحمته الله علیه فرمائي چي شرک د شریعت په اصطلاح کي دې ته وایي چي کوم صفات خاص د الله تعالی سره خاص دي هغه د الله تعالی څخه پرته په یو بل چا کي هم ثابت کړي لکه د الله تعالی څخه پرته بل څوک هم عالم الغیب وگڼي یا څرنگه چي د دنیا پر هر شي باندي الله تعالی قادر مني همداسي بل څوک هم قادر وگڼي یا څرنگه چي الله

تعالیٰ په خپل اراده سره د دنیا پر ټولو شیانو متصرف ګڼي همداسي بل څوک هم متصرف وګڼي، یا مثلاً د چا په اړه دا عقیده ولري چې د فلاني په نظر او کرم سره زما سره چلن وکړي ځکه نو ما ته د مال وسعت او خوشحالي تر لاسه سووه، یا فلاني راته بنیرا وکړه د هغه په وجه زه ناروغ سوم یا زما مقدر خراب سو او داسي نور.

د الله تعالیٰ په ذات او صفاتو کې او په خدایي اختیاراتو کې د شرک څخه پرته په تفسیر عزیزی کې چې د شرک نور ډولونه ذکر سوي دي په هغو کې یو دادی چې په عبادت کې د الله تعالیٰ سره یو څوک شرک کړل سي یا د یو چا نوم د تقرب او فضیلت په طریقه د الله تعالیٰ د نامه په ډول واخیستل سي او هغه د الله تعالیٰ سیال وګرځول سي، مثلاً یو څوک په ولاړېدو او کښېنستلو او مصیبتونو او تکلیفونو کې د هغه د نامه اخیستلو سره هغه یاد کړي همدارنګه د یو چا نوم د عبدالله یا عبدالرحمن پر ځای بنده فلان یا عبد فلان کښېنودل سي دې ته شرک فی التسمیة وایي یا د غیر الله پر نامه ذبح وکړل سي او د هغه نذر ومنل سي یا بیله وجي د شرک دفعیه او حصول منفعت لپاره د الله تعالیٰ څخه پرته بل څوک یاد کړل سي او د هغه په لور رجوع وکړل سي، یا په علم او قدرت کې د الله تعالیٰ د نامه سره بل څوک شریک کړل سي لکه یو څوک ووايي چې (ما شاء الله وشئت) ژباړه: یعنی څه چې الله غواړي او ته یې غواړې هغه به کیږي.

نقل سوي دي چې یو وار یو ناپوه سړی د رسول الله ﷺ په وړاندې دغه الفاظ وویل، نو رسول الله ﷺ په سخته غصه سو او وه یې فرمایل تازۀ د الله ﷻ سره شریک کړم او وه یې فرمایل چې داسي وایه (ما شاء الله وحده) یعنی څه چې الله تعالیٰ غواړي هغه به کیږي.

ځیني لویو ګناهونو ته شرک هم ویل سوي دي لکه څرنگه چې په حدیث شریف کې دي چې کوم سړی د الله تعالیٰ څخه پرته د بل چا قسم وکړي نو هغه یقیناً شرک وکړ، یا ویل سوي دي چې بدفالي کول هم شرک دی، یا منقول دي چې ریاکاری شرک دی، یا داسي نقل سوي دي چې کومه بڼه د خپل خاوند د مینې لپاره ټوټکي (یعني د خاوند دپاره قسم قسم شیان دود کول چې په شریعت کې ناروا دي) کوي دا هم شرک دی لکه دا ګناهونه چې د خپل خطرناکو اثراتو په وجه د شرک په ډول دي ځکه ددې څخه پرهیز کول دومره ضروري دی لکه څومره چې د شرک څخه پرهیز کول ضروري دي.

همدارنګه هغه کارونه که څه هم د شرک په دائره کې نه راځي مګر د مشرکینو او بت پرستو

د کارونو او اعمالو مشابه او د هغه هم مثل گڼل کېږي نو د هغو څخه هم د شرک په ډول پرهیز کول ضروري دی لکه علماؤ او پاچا په مخکي تندۍ مېل یا د هغوئ په وړاندې راتلو سره مخکې مچول یا هغوئ ته د تعظیم سجده کول دا کارونه حرام او لوی گناهونه دي، ځکه ددې کونکي به هم گناه کار او د عذاب وړ وي او کوم خلک چي په داسي کارونو سره خوشحاله کېږي او د قدرت سربیره ددغه کارونو بندولو هڅه نه کوي نو هغوئ به هم گناه کار وي.

دلته دا وضاحت ضروري دی که د علماؤ، پاچاهانو یا پیرانو په مخکي تندۍ مېل او مخکې مچول د عبادت او تعظیم په نیت وي نو دې ته به صریحا کفر ویل کېږي او که د عبادت او تعظیم په نیت نه وي بلکه محضې د ادب د اظهار لپاره وي نو پر دې د کفر اطلاق نه کېږي بلکه لویه گناه به ضرور ورته ویل کېږي.

په دغه حدیث شریف کي دوهم هلاکونکی شی سحر (جادو) بنودل سوئ دی، د سحر په اړه علماء وایي چي څرنګه سحر او جادو کول حرام او هلاکونکی شی دی همداسي جادو زده کول او د سحر علم تر لاسه کول هم حرام دی چي په آخرت کي د هلاکت سبب جوړېږي.

د شرح عقائد په حاشیه (خیالي) کي لیکلي دي چي سحر کول کفر دی او د صحابه کرامو یو ډله خو پر دې متفق دي چي ساحر (جادوگر) سمدستي وژل پکار دي، نو هر کله چي د ځینو رایه داده که ساحر دا ډول وي چي د هغه څخه کفر نه لازمیږي او ساحر د هغه څخه توبه نه کاري نو هغه قتلول پکار دی، همدارنګه نجوم، کهانت او رمل تعلیم تر لاسه کول او ددې شیانو اختیارول او په هغه روزي او روپی تر لاسه کول او د نجومی او کاهن وغیره څخه پوښتنې کول او د هغوئ پر بنودلو خبرو باندې عقیده ساتل هم حرام دي.

په حدیث شریف کي د دښمن د مقابلې څخه د تېښتې کولو بد فعل هم د هلاکت سبب بنودی سوی دی ځکه کوم سړی چي دومره بې غیرتي او بزدلي وښيي چي پر هغه موقع باندې چي هلته د هغه د ایماني میراني او شجاعت څرګندول پکار وه نو ده دښمن ته شا کولو سره وتښتیدی او هغه په اصل کي ددغه بد حرکت په ذریعه د اهل اسلام د رسوائی سبب جوړ سو نو هغه به د آخرت په عذاب او هلاکت وړ وګرځول سي، په دې اړه چي د تفصیلي مسئلې تعلق دی هغه دادی که د یو مسلمان په مقابله کي دوه کافران وي نو هغه ته د هغوئ د مقابلې څخه تېښتېدل گناه کبیره ده مګر که چیري په مقابله کي د دښمن شمیر د دوو څخه زیات سو نو بیا تېښتېدل حرام نه دي بلکه جائز دي، مګر په دې کي هم غوره خبره داده چي په هغه صورت کي هم

ونه تنبستي بلکه مقابله و کړي که څه هم خپل سر و بایلي .
هغه بده گناه چي د کولو په وخت کي ایمان نه پاته کيږي

د حضرت ابوهریره رضی الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایل : زنا کونکی د زنا پر وخت پوره مؤمن نه پاته کيږي ، غلا کونکی د غلا پر وخت پوره مؤمن نه پاته کيږي ، شراب چيښونکی د شراب چيښلو پر وخت پوره مؤمن نه پاته کيږي . د نورو مال لوټونکی د لوټولو پر وخت چي پورته کوي خلک ده ته په هغه کي سترگي خپلي چي هغه لوټ کوي پوره مؤمن نه پاته کيږي ، او په تاسو کي چي کوم سړی خیانت کوي هغه د خیانت په وخت کي پوره مؤمن نه پاته کيږي نو تاسو خلک د دې ټولو شيانو څخه ځان وژغورئ ، بخاري اومسلم ، او د ابن عباس په روایت کي دا الفاظ هم دي او قاتل کوم وخت چي هغه څوک وژني مؤمن نه پاته کيږي ، د

﴿٤٧﴾ : وَعَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا يَزْنِي الزَّانِي حِينَ يَزْنِي وَهُوَ مُؤْمِنٌ وَلَا يَسْرِقُ السَّارِقُ حِينَ يَسْرِقُ وَهُوَ مُؤْمِنٌ وَلَا يَشْرَبُ الْخَمْرَ حِينَ يَشْرَبُهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ وَلَا يَنْتَهَبُ نَهْبَةً يَرْفَعُ النَّاسُ إِلَيْهِ فِيهَا أَبْصَارُهُمْ حِينَ يَنْتَهَبُهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ وَلَا يَغْلُ أَحَدَكُمْ حِينَ يَغْلُ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَإِنَّا كُمْ إِنَّا كُمْ (متفق عليه) وَفِي رِوَايَةٍ ابْنِ عَبَّاسٍ لَا يَقْتُلُ حِينَ يَقْتُلُ وَهُوَ مُؤْمِنٌ . قَالَ عِكْرِمَةُ قُلْتُ لِابْنِ عَبَّاسٍ كَيْفَ يَنْزِعُ الْإِيمَانَ مِنْهُ ؟ قَالَ هَكَذَا وَشَبَّكَ بَيْنَ أَصَابِعِهِ ثُمَّ أَخْرَجَهَا قَالَ فَإِنْ تَابَ عَادَ إِلَيْهِ هَكَذَا وَشَبَّكَ بَيْنَ أَصَابِعِهِ وَقَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ لَا يَكُونُ هَذَا مُؤْمِنًا تَامًا وَلَا يَكُونُ لَهُ نُورُ الْإِيمَانِ .
 هذا لفظ البخاري .

عکرمه راوي بيان دی چي د دې روایت په اورېدو سره ما د ابن عباس څخه پوښتنه وکړه چي ایمان څنگه (د خلکو د زړونو) څخه وځي ؟ ابن عباس په خپلو گوتو کي گوتي ننه ایستلې او بیا یې را وایستلې او وه یې فرمایل نو که توبه یې وکښله بیا به راسي ایمان ده ته داسي او په یو بل کي یې ننه ایستلې گوتي خپل ، د دې وروسته ابن عباس وفرمایل : او هر کله چي سړی د دې ټولو گناهونو څخه توبه وکړي نو دا ډول ایمان په زړونو کي بیرته راسي او ابو عبدالله (یعني امام بخاري) وایي چي دا سړی پوره مؤمن نه پاته کيږي او د ایمان نور په هغه کي نه پاته کيږي د ا الفاظ د بخاري دي .

تخريج : څرنگه چي مخکي وښودل سول چي د مؤمن زړه د یو داسي حساس او پاک لوښي په ډول وي چي په هغه کي یوازي د ایمان نور ځایدلای سي ، د ایمان خلاف کوم شی چي په هغه کي د دننه کېدو هڅه کوي نو نه د مؤمن زړه هغه ته ځای ورکوي او نه د ایمان نور هغه زغملای

سي، نو هغه بدترينه او درنه گناه چي د هغه په پورتنی حدیث کي ذکر وسو داسي دایمان خلاف خبري دي چي د هغه تحمل د ایمان نور په هیڅ حالت کي نسي کولای، آخوا انسان د یو گناه ارتکاب پیل کوي چي بلي خوا ته د ایمان نور د زړه څخه رخصتېږي او بیا ترڅو پوري چي پر هغه گناه شرمنده او پښیمانه کېدو سره په راتلونکي کي د زړه په اخلاص سره توبه ونه باسي د ایمان هغه نوراني کیفیت چي د ارتکاب گناه څخه مخکي هغه ته حاصل وو د هغه زړه ته بیرته نه راځي، دا صورت حال حضرت ابن عباس رضی الله عنه د خپلو ګوتو د مثال په ذریعه څرګند کړ هغه لومړی د خپل لاس پنجه د دوهم لاس په پنجه کي داخله کړه او وه یې ښودل چي دا د گناه کولو څخه مخکي حالت دی چي د ایمان نور د مؤمن په زړه کي دی بیا هغه دواړي پنجه د یوې بلي څخه بیلولو سره وښودل چي څرنګه یوه پنجه د دوهمي پنجه څخه بیله سوې ده همداسي د گناه کولو په وخت کي د ایمان نور د مؤمن د زړه څخه بیلېږي او بیا هغوی دواړي پنجه په یوې بلي کي داخلي کړي او وه یې ویل څرنګه چي دا پنجه بیا په یوې بلي کي داخلي سوي دي همداسي که مؤمن د گناه کولو څخه وروسته توبه وکړي نو د هغه د ایمان نور د مخکي په ډول خپل ځای ته بیرته راځي.

امام ابن ابی شیبه (رح) لیکلي دي چي د گناه کولو په وخت کي د ایمان نه پاته کېدو مطلب دادی چي گناه کونکی کامل مؤمن نه پاته کېږي د هغه ایمان ناقص کېږي. (ترجمان السنة)، او د امام بخاري رح د قول حاصل دادی چي د روایت د د آخرنۍ برخي څخه څرګند سو.

د منافق نښي

﴿٤٨﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: آيَةُ الْمُنَافِقِ ثَلَاثٌ وَزَادَ مُسْلِمٌ وَإِنْ صَامَ وَصَلَّى وَزَعَمَ أَنَّهُ مُسْلِمٌ ثُمَّ اتَّفَقَا إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ وَإِذَا أُؤْتِيَ خَانَ. متفق عليه

د حضرت ابوهریره رضی الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایيل: د منافق علامې درې دي، او د مسلم په روایت کي دا الفاظ هم دي که څه هم هغه سړی روژه نیسي، لمونځ کوي او د خپلي مسلمانۍ دجوا هم کوي، که په هغه کي ددغه

علامو څخه یو علامه پیدا سي نو هغه منافق دی، د دې وروسته د بخاري او مسلم دواړو متفق الفاظ دادی چي: خبري ګوتي نو درواغ وایي، چي وعده وکړي نو ماته یې کړي او که امانت ورسره کښېښودل سي نو خیانت پکښي کوي. بخاري او مسلم.

تشریح : هر کله چي يو اصلاحي تحریک د انقلابي رفتار څخه وړاندي کيږي او پر ټولنه باندي د هغه تسلط خپريږي نو د هغه د پلويانو او مخالفينو په مينځ کي يوه دريمه ډله هم پيدا کيږي يعني يو خو هغه خلک وي چي د هغه تحریک پوره همنا او پيروان جوړ سي او په پوره ذهني او بدني تړون سره د هغه د اثر او اطاعت په دائره کي داخل سي ، د هغوی په مقابل کي دوهمه ډله د مخالفينو وي چي په خپل پوره طاقت او ټول وسائلو سره په عامه توگه د تحریک د داعيانو او حاميانو مقابل طرف وي ، او ددې دواړو په مينځ کي چي دريمه ډله پيدا کيږي نو هغه پر هغه لومړی صفت خلکو باندي مشتمل وي چي نه د هغه تحریک په زړه سره حامي جوړيږي او نه په څرگنده مخالفت باندي ځان قادر بولي ، دا ډول خلک خپل ذهني او قلبي تړون د پخواني عقيدو او نظرياتو سره لري مگر په جسماني توگه باندي د حاميانو د تحریک په صفونو کي شاملیږي ، همدا صورت حال اسلام ته هم پيښ سو د پيغمبر اسلام د مکي ژوند څخه وروسته چي مدني ژوند پيل سو او د هغه سره دعوت اسلام تحریک په انقلابي رفتار سره پرمخ سو او اهل اسلام ته هم طاقت او شوکت په برخه سو نو دا دريمه ډله پيدا سوه ،

مخکي په مکه کي يو طرف ته خو هغه خوشبخته خلک وه چي هغوی په پوره صدق او اخلاص سره د اسلام دعوت قبول کړ د اسلام او پيغمبر اسلام فدايان او خادمان جوړ سول ، دا خوشبخته کسان په شمير کي هم کم وه او مادي وسائل او ذرائع څخه هم محروم وه د هغوی په مقابل کي هغه خلکو ته طاقت او شوکت هم تر لاسه وو او ټول مادي وسائل او ذرائع د هغوی په لاس کي وه ، دلته هغوی ته د اسلام په څرگنده دښمني کي هيڅ شی مانع نه وو او د اهل اسلام مخالفت په عامه توگه سره د يو خطرې يا تاوان باعث هم نه وو مگر اوس مديني ته د دعوت اسلام ماحول نقل سو ، تحریک په برياليتوب سره په وړاندي روان وو ، د پلويانو او همناوو په شمير کي په تيزي سره اضافه کېدل او په طاقت او شوکت کي هم زياتېدل او په عامه توگه سره اهل اسلام ته غلبه هم تر لاسه کېده اوس د اسلام مخالفينو او معاندينو ته هم د عداوت شکل بدلېدل پکار سول هغوی دا مستقله پاليسي جوړه کړه چي په ظاهره خو د اسلام ملگري سئ او د مسلمانانو سره اوسيږي مگر په دننه کي د اسلام مخالفين يعني د کافرانو ملگري اوسئ او د د خفيه کارونو په ذريعه د اسلام دعوت په لار کي ازغي پاشئ ، نو ددې ځای څخه د نفاق بنياد قائم سو او دغه ډول خلکو ته په اسلام کي منافق وويل سول ، په دې کي هيڅ شک نسته چي څرنگه د يو تحریک لپاره نفاق تر ټولو لوی خنډ جوړيږي همداسي د اسلام په حق کي د

منافقانو دا ډله تر ټولو زیاته تاوان رسونکې ثابته سوه، په پیل کې خو د دغه منافقانو مکر او د مخي د مسلمانانو په مخکې پټ وه مگر هر کله چې د هغوئ منافقانه پالیسی او کارونو مسلمانانو ته تاوانونه رسول پیل کړل او د اسلام پر خلاف د هغوئ د خفيه نقل او حرکت عام سو نو د هغوئ پیژندنه مخته راتلل پیل سول او بیا خو ددې ډلې دومره ازربست محسوس کړل سو چې د هغوئ په نامه یو ځانگړی سورت (المنافقین) نازل کړل سو، ددې څخه پرته هم په قرآن کریم کې ځای پر ځای د منافقانو خبرداری ورکړل سوی دی او د هغو بدو او تباه کارونو څخه مسلمانان خبر کړل سول.

د نفاق ډولونه :

لکه څرنکه چې د ایمان او کفر مختلف ډولونه او صورتونه دي همدارنگه د نفاق هم څو ډولونه دي، یو خو اعتقادي نفاق دی او همدا حقیقي نفاق دی یعنې په ظاهره د الله تعالی د توحید، رسالت، ملائکو او د حشر او نشر د عقیدې دعوه کول مگر په دننه کې ددې ټولو عقیدو څخه پوره انکار او انحراف مضمحل (پټ) وي، دا هغه نفاق دی چې د رسول الله ﷺ په زمانه کې وو، دغه نفاق ته قرآن کریم کفر هم ویلي دي او ددې نفاق په اړه دا سزا راغلې ده چې په دوېځ کې به د منافقانو ځای به تر کافرانو هم لاندې وي، بیا داسې وسول چې د دغه منافقانو کوم عادات او خصلتونه او طریقې وي نو پر هغه د نفاق اطلاق کېدل پیل سول ځکه چې په هغه کې اکثر خبرې هغه دي چې د انسان اخلاقي او عملي ژوند عیب داره جوړوي چې د اسلام د لارښوونو اعلی انساني اقدار او امانت او دیانت څرگند خلاف کېدو په وجه د ایمان او اسلام سره د ذرې په اندازه هم جوړښت نه خوري، هر کله چې د مسلمانانو په دیني ژوند کې د انحطاط (پسې) زمانه راغلل او هغوئ هغه خبرې اختیارول پیل کړل چې د منافقانو خاصه وه نو د اصطلاح اربابو د نفاق یو بل ډول هم وټاکي او د هغه نوم یې عملي نفاق کښېښودی.

نو په پورتني حدیث کې چې د کوم شي پر خلاف خبرداری ورکول مقصد دي د هغه څخه همدغه عملي نفاق مراد دی، مطلب دا چې په خبرو کې درواغ ویل اختیارول د حیرانتیا څخه کم نه دی، که مسلمان په خبرتیا یا ناخبرۍ سره په دې کې د یو خراب عادت ښکار سي نو هغه ته سمدستي احتساب کول پکار دي او د دغه خراب عادت څخه خلاصون تر لاسه کول پکار دي که نه نو په آخرت کې به په سخت عذاب کې اخته سي.

د منافقت څلور خبري

﴿٤٩﴾ : وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْبَعٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ كَانَ مُنَافِقًا خَالِصًا وَمَنْ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنْهُنَّ كَانَتْ فِيهِ خَصْلَةٌ مِنَ النِّفَاقِ حَتَّى يَدْعَهَا إِذَا تُثْمِنَ خَانَ، وَإِذَا حَدَّثَ كَذَبَ، وَإِذَا عَاهَدَ غَدَرَ، وَإِذَا خَاصَمَ فَجَرَ (متفق عليه)

د حضرت عبدالله بن عمرو ؓ څخه روايت دی چې رسول الله ﷺ وفرمايل : په کوم سړي کې چې څلور خبري پيدا سي نو هغه خالص منافق دی او په چا کې چې ددغه څلورو خبرو څخه يوه پيدا سي نو په هغه کې د منافقت خصلت پيدا سو . تر څو چې هغه دا پرې نه ږدي (هغه څلور خبري دادې) : که امانت ورسره کښېښودل سي نو په

هغه کې خيانت کوي، چې خبره کوي نو درواغ وايي، چې وعده وکړي نو ماته يې کړي، او که د چا سره په جگړه سي نو ښکندل ورته کوي . بخاري او مسلم .

تشرېح : دلته هم د نفاق څخه مراد عملي نفاق دی ، په دې کې که چيرې يو مؤمن ددغه څلورو خبرو ښکار سي نو مطلب به دا وي چې هغه په پوره توگه سره په عملي نفاق کې اخته دی او عملاً منافق سوی دی او که په دغه څلورو کې يو عادت پکښې پيدا سوی وي نو خبردار کېدلای سي ، په يو چا کې که ددغه څلور سره عادتونه جمع سوي وي يا يو عادت وي نو هغه دي پوه سي چې اوس د هغه د ژوند نقشه د منافق سره سميرې که هغه دايमान دعوه کوي نو په هغه کې ددغه عادتونو پيدا کېدل مناسب نه دي او که هغه د دنيا او آخرت خير غواړي نو د هغه لپاره ضروري ده چې دا کارونه سمېستي پرېږدي .

د منافق مثال

﴿٥٠﴾ : وَعَنْ ابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَثَلُ الْمُنَافِقِ كَالشَّاةِ الْغَائِرَةِ بَيْنَ الْغَنَمَيْنِ يُعِيرُ إِلَى هَذِهِ مَرَّةً وَإِلَى هَذِهِ مَرَّةً . رواه مسلم .

حضرت ابن عمر ؓ وايي چې رسول الله ﷺ وفرمايل : د منافق مثال د هغه بزې په ډول دی چې په منځ د دوو رمو کې ځي د نر ليواله وي او

د دې خواهش پوره کولو لپاره کله يوې رمو ته منډه کړي او کله بلې رمو ته . مسلم .

تشرېح : د منافق مثال د هغه پسه سره ورکړل سوی دی چې د خپل نارينه په لټه کې آخوا دېخوا گرځي راگرځي همداسې د منافق حالت وي چې د هغه په وړاندي يوازي د دنيا حرص او د مال او ځان د ساتنې مقصد وي ځکه هغه ماده صفته جوړېدو سره کله د مسلمانانو په غيږ کې پناه اخلي او کله د کافرانو ډلې ته په تللو سره خپل مقصد ترلاسه کول غواړي ، د نفاق څخه د نفرت

پیدا کولو لپاره څرگنده ده چي دا تشبيه ډيره مؤثره ده .

الفصل الثاني

﴿ ۵۱ ﴾ : عَنْ صَفْوَانَ بْنِ عَسَالٍ قَالَ قَالَ يَهُودِيٌّ لِصَاحِبِهِ إِذْ هَبَّ بِنَا إِلَى هَذَا النَّبِيِّ فَقَالَ لَهُ صَاحِبُهُ لَا تَقُلْ نَبِيٌّ إِنَّهُ لَوْ سَمِعَكَ كَانَ لَهُ أَرْبَعَةٌ أَعْيُنٌ فَأَتَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَأَلَهُ عَنْ تِسْعِ آيَاتٍ بَيَّنَّاتٍ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تُشْرِكُوا بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا تَسْرِقُوا وَلَا تَزْنُوا وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا تَمْشُوا فِي بَرِيءٍ إِلَى ذِي سُلْطَانٍ لِيَقْتُلَكُمْ وَلَا تَسْحَرُوا وَلَا تَأْكُلُوا الرِّبَا وَلَا تَقْذِفُوا مُحْصَنَةً وَلَا تُولُوا لِلْفِرَارِ يَوْمَ الرَّحْفِ وَعَلَيْكُمْ خَاصَّةً الْيَهُودُ أَنْ لَا تَعْتَدُوا فِي السَّبْتِ . قَالَ فَقَبَلَا يَدَيْهِ وَرَجَلَيْهِ وَقَالَ نَشْهَدُ أَنَّكَ نَبِيٌّ قَالَ فَمَا يَمْنَعُكُمْ أَنْ تَتَّبِعُونِي قَالُوا إِنَّ دَاوُدَ دَعَا رَبَّهُ أَنْ لَا يَزَالَ مِنْ ذُرِّيَّتِهِ نَبِيٌّ وَإِنَّا نَخَافُ أَنْ يُبْعَثَكَ أَنْ يَقْتُلَنَا الْيَهُودُ . رواه الترمذي وأبو داود والنسائي .

د حضرت صفوان بن عسال ^۱ څخه روايت دی چي يو يهودي خپل ملگري ته وويل چي موږ دې نبي ﷺ ته ورسوه ، هغه ملگري ورته وويل ده ته نبي مه وايه که هغه دا الفاظ واورې نو سترگي به يې څلور سي (يعني ډير به خوشحاله سي) نو هغه دواړه يهوديان د نبي کریم ﷺ په خدمت کي حاضر سول او د ده مبارک څخه يې د هغو نهو څرگندو علامو پوښتنه وکړه (د کوم ذکر چي په قرآن مجيد کي راغلي دي ، نبي کریم ﷺ ورته وفرمايل : هيڅوک د الله سره شريک مه جوړوي ، غلامه کوئ ، زنا مه کوئ ، په ناحقه څوک مه وژني مگر په حقه سره ، يو بې گناه په الزام لگولو سره حاکم ته مه بياياست چي هغه ته د قتل سزا ورکړي ، جادو مه کوئ ، سود مه خوري ، پر هيڅ يو پاک لمني تهمت مه وياست ، د کفارو سره د جنگ پر مهال مه تنستی ، د دې وروسته نبي کریم ﷺ وفرمايل او اې يهودو ! ستاسو ډپاره دا خاص حکم دی چي د

شنې په ورځ قانون ماتونه مه کوئ (يعني د شنې په ورځ ښکار وغيره مه کوئ) د راوي بيان دی کله چي د نبي کریم ﷺ خبري هغه يهوديانو واورېدې نو د نبي کریم ﷺ لاسونه او پښې يې مچ کړې او عرض يې وکړ موږ شاهدي وايو چي تاسو په حقه نبي ياست ، نبي کریم ﷺ ورته وفرمايل : نو تاسو زما اطاعت ولي نه کوئ؟ هغوي وويل : داؤد عليه السلام د الله ﷻ څخه دا دعاء غوښتي وه

صفوان بن عسال ^۱ د مرادي په نسبت سره مشهور دی ، نوموړی د حضرت علي ^۲ د خلافت په زمانه کي وفات سوی دی .

چي نبي دي هميشه د هغه په اولاد کي وي په دې وجه زموږ سره اندېښنه ده که موږ ستاسو اطاعت و منو نو يهود به موږ قتل کړي. ترمذي، ابوداؤد او نسائي.

تشرېح: حضرت موسى عليه السلام د بني اسرائيلو د هدايت لپاره د الله تعالى د لوري دنيا ته تشرېف راوړی وو، د نبوت د دليل په توگه هغه ته چي کومي دوې معجزې ورکړل سوي وې په هغو کي يوه لکړه وه، لکړه د حضرت موسى عليه السلام تر ټولو لويه معجزه وه چي د هغه په ذريعه هغه لوی لوی کارونه سرته رسول، هر کله چي د فرعون د لوري د هغوئ او د هغه د زمانې د مشهورو ساحرانو او جادوگرانو په مينځ کي مقابله وسوه نو الله تعالى هغه ته د لکړي په ذريعه دا برياليتوب ورکړ چي جادوگرانو په خپل سحر او جادو سره رسي په مارانو جوړولو سره پر مټکه وغورځولې، نو حضرت موسى عليه السلام خپل لکړه د الله تعالى په حکم سره وغورځول چي د هغه په ليدو سره د يو لوی افعي مار شکل اختيارولو سره ټول ماران وخوړل.

همدارنگه د هغه عليه السلام دوهمه لويه معجزه (يد بيضاء) وه، هر کله چي به حضرت موسى عليه السلام خپل لاس مبارک په بغل کي ننه ايستی نو د راکښلو سره به هغه د لمر په ډول ځلانده سو، د دومره لويو معجزو سربيره هر کله چي د هغه قوم پر سيده لار نه راغلی نو الله تعالى هغوئ په عامه بلا اخته کړل چي پر هغوئ وچ کالي راغلل او د هغوئ د ميوو په حاصلاتو کي کمي راغلل، بيا چي د هغوئ سرکښي او نافرماني نوره زياته سوه نو پر هغوئ مختلف عذابونه راتلل پيل سول مثلاً باران دومره ډير و اورول سو چي طوفان هغوئ راگير کړل، د هغوئ پر فصلونو ملخان اخته سول چي د هغه په وجه د هغوئ فصلونه تباه او برباد سول، د هغوئ په غلو کي چينجيان پيدا سول چي د هغوئ غلې ختمول يې پيل کړل، پر هغوئ د چنگښو عذاب راوليږل سو چي د هغوئ په خوراک، څښاک بلکه په هر شي کي به چنگښي وې، بيا د هغوئ اوبه ويني سوې کله چي به دوی اوبه څښلې نو هغه به د ويني شکل اختيار کړ، په هر حال دا نهه شيان د حضرت موسى عليه السلام معجزې او د هغه د نبوت خاصي نښي وې.

په دغه حديث شريف کي چي هغه دوو يهودويانو د کوم نهو څرگنده احکامو په اړه پوښتنه وکړه د هغه څخه يا خو هغه احکام مراد وه چي رسول الله ﷺ هغوئ ته ارشاد وفرمايل، يا د هغوئ مراد د حضرت موسى عليه السلام د هغه نهه معجزو او نښو په اړه چي د رسول الله ﷺ د ژبي مبارکي څخه خبر او توثيق تر لاسه کول وو، په دې صورت کي ويل کيدای سي چي يا خو په خپله رسول الله ﷺ د هغه ذکر ځکه ونه کړ چي هغه په قرآن کریم کي په تفصيل سره موجود دي او

کوم چي ضروري احکام وه د هغه حکم یې هغوی ته وښودی ، یا دا چي د هغوی د سوال په جواب کي د هغه نهه شیانو ذکر فرمایلو سره بیا هغوی ته د خپل طرف څخه دا احکام ورکړل او راوي د هغه د مشهور کېدو په جه د د هغه یادونه ونه کړل ، پاته سو هغه حکم چي رسول الله ﷺ د پورتنی نهه احکامو څخه پرته په خاصه توگه یهودیانو ته ورکړ د هغه تفصیل دادی چي څرنګه د ټولو قومونو لپاره هم د شنبې ورځ د عبادت لپاره ټاکل سوې وه او هغوی ته حکم ورکړل سوی وو چي په دغه ورځ دي د الله تعالی په عبادت کي بوخت اوسي ، دغه قوم د ښکار خاص شوق درلودی ځکه نو هغوی په دغه ورځ هم د ښکار کولو څخه منعه کړل سوي وه ، مگر قوم دې حکم ته څه ارزښت ورنه کړ او د سخت منعه کېدو سریره یې په دغه ورځ د ماهیانو وغیره ښکار کول پیل کړل ، د الله تعالی د لوري هغوی په وار وار خبر کړل سول مگر کله چي هغوی ونه منل نو په پای کي په سخت عذاب اخته کړل سول ، ځکه رسول الله ﷺ هغه یهودیانو ته د هغه په اړه په خاصه توگه تاکید وکړ چي تاسو په دې اړه د الله تعالی قائم کړل سوي حد څخه تجاوز مه کوئ او تاسو په دغه ورځ د ښکار کولو څخه منعه کړل سوي یاست ځکه په دې منعه عمل وکړئ او ددې حکم نافرمانی مه کوئ ،

هغه یهودیانو د رسول الله ﷺ څخه د احکامو په اورېدو سره د رسول الله ﷺ د رسالت شاهدي ورکول د زړه په صدق سره نه وه بلکه د خپل علم د اظهار او اعتراف په توگه وو ، مطلب دا چي یهودیانو په خپل مذهبي کتابونو کي د رسول الله ﷺ نبي مرسل کېدل ویلي وه او هغوی ښه پوهېدل چي محمد ﷺ واقعتا د الله تعالی رالېږلی نبي او رسول دی مگر دا د هغوی بد بختي وه چي د دغه صحیح علم سریره هغوی ته د اسلام قبلولو توفیق نصیب نه سو او تعصب هغوی دومره پرمخ بیولي وه چي بالکل حقه لار ورته نه معلومېدل ، هغه دواړو یهودیانو بس همدومره وکړل چي د خپل علم اقرار یې وکړ او شاهدي یې ورکړل چي تاسو په واقعت کي د الله تعالی نبي او رسول یاست ، ظاهره ده چي محض علم کېدل یا د خپل علم اعتراف کول د وجود ایمان لپاره نسي کافي کېدلای ، پاته سول د هغه دواړو یهودیانو دا وینا چي حضرت داؤد علیه السلام دا دعاء کړې وه چي د هغوی اولاد کي دي همیشه یو نبي وي او د هغوی دا دعاء به یقینا قبوله سوې وي ځکه د هغه په اولاد کي د یو چا نبي کېدل هم یقیني دي او هر کله چي هغه نبي ظاهر سي او ټول یهودیان به د هغه نبي تابع او مطیع کېدو سره شوکت او غلبه تر لاسه کړي نو بیا به زموږ وخت راسي یعنی ټول یهودیان به زموږ په دغه جرم کي ووژني چي موږ د رسول الله ﷺ دین

ولي قبول کر ، ددې پیري څخه موږ پر تاسو ایمان نه راوړو ، ظاهره ده چې ددغه دواړو یهودیانو حضرت داؤد عليه السلام طرف ته د یوې غلطې خبرې نسبت کول او په یقیني توګه سره یوه مفروضه او واهمه وه ، حضرت داؤد عليه السلام هېڅکله دا دعاء نه وه کړې او هغوی به داسې دعاء څنګه کول ، هغوی خو په خپله په تورات او زبور کې لوستي وه چې محمد صلی الله علیه و آله خاتم النبیین دی او د هغه دین د ټولو دینونو نسخ کونکی دی .

هغه درې خبرې چې د ایمان بنیاد دی

﴿۵۲﴾: وَعَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَلَاثٌ مِنْ أَصْلِ الْإِيمَانِ أَلْكَفُ عَمَّنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ لَا تُكْفَرُهُ بِذَنْبٍ وَلَا تُخْرِجُهُ مِنَ الْإِسْلَامِ بِعَمَلٍ وَالْجِهَادِ مَاضٍ مُنْذُ بَعَثَنِي اللَّهُ إِلَى أَنْ يُقَاتِلَ آخِرُ هَذِهِ الْأُمَّةِ الدَّجَالُ لَا يُبْطِلُهُ حَوْزٌ جَائِرٌ وَلَا عَدْلٌ عَادِلٌ وَالْإِيمَانُ بِالْأَقْدَارِ . رواه أبو داود

د حضرت انس رضي الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه و آله وفرمایل : درې شیان د ایمان بنسټ دی : ۱- چا چې په ژبه سره لا اله الا الله ویلي وي نه خو د ګناه په وجه هغه کافر ګرځي او نه د یو عمل په وجه هغه د اسلام څخه وځي ، ۲- د کومې ورځې څخه چې زه الله پاک رالیږلی یم جهاد به همیشه جاري وي تر دې چې ددې امت آخري (له یا سړی) به د جال و وژني ، نه به یو ظالم جهاد بند کړي او نه به یې د

یو منصف انصاف ، ۳- او په تقدیر باندې ایمان راوړل . ابوداؤد .

تشریح : یو مسلمان ته د کافر ویلو منعه دغه حدیث په څرګنده توګه سره ثابت کړی دی ، مطلب دا چې څرنگه ښه کار کونکي کافر ته مسلمان ویل منعه دي ترڅو پورې چې هغه د توحید او رسالت اقرار ونه کړي همداسې یو مسلمان ته یوازې د هغه د بدو عملونو په وجه کافر ویل سخت جرم دی ترڅو پورې چې هغه د کفر په عقیدې اعلان ونه کړي نو د (لاتکفره بذنب) یعنې د یو ګناه په وجه هغه ته کافر مه وایاست ، په دغه الفاظو کې خو د خارجیانو تردید دی چې د هغوی وینا ده که مؤمن د ګناه مرتکب شي که څه هم هغه کوچنۍ ګناه وي نو هغه کافر کیږي او د (ولا تخرجه من الاسلام بعمل) یعنې د یو عمل په وجه د اسلام څخه خارج نه ګرځوي ، په دغه الفاظو کې د معتزله تردید دی چې وایي بنده په ګناه کیږه سره د اسلام څخه وځي که څه هم کافر کیږي نه ، د ګناه کیږه لپاره هغوی یوه درمیانه درجه مني یعنې نه خو هغه ته مسلمان وایي او نه کافر ، په هر حال د خارجیانو او معتزله څخه پرته د اوسنۍ زمانې هغه مسلمانانو ته هم ددغه حدیث په هنداره کې خپل مخ کتل پکار دي چې د کفو تاپې لګوي او د خپل ځان څخه پرته

نور ټول مسلمانان کافران ګرځوي، د اشقی القلب خلک محضي د ذاتي غرض او نفساني خواهش په وجه نه یوازې عام مسلمانانو ته بلکه علماء حق او اولیاء الله ته په کافرو ویلو سره یوه ذره هم خطره نه محسوس کوي، داسې خلکو ته په یخ زړه او دماغ سره فکر کول پکار دي چې هر کله نبوي ژبي ګناه کار مسلمان ته هم د کافرو ویلو څخه سخته منعه فرمایلي ده نو بیا هغه د دین بزرګان او امامانو ته کافرو ویل چې د هغوی د ژوند ټوله برخه د مذهب په خدمت او خپرېدو کې تیرېږي او څوک چې دوی ته کافرنه وایي هغه ته هم کافرو ویل د احکام شریعت او فرمان رسالت سره مضحکه معامله ده چې د هغه نتیجه څرګنده ده چې د عذاب الهي او د آخرت د تاوان څخه پرته بل هیڅ نه راوځي.

په حدیث شریف کې چې کومو خبرو ته د ایمان بنیاد ویل سوي دي په هغه کې لومړۍ خبره خو هغه ده چې د هغې وضاحت وسو، دوهمه خبره د جهاد ده، په دې اړه د نبوي ارشاد مطلب دادی چې اوس د مخکې پر مخ حق دین څرګند سي او د رسول الله ﷺ د رسالت اعلان کېدو څخه وروسته تر دې وخته پوري چې په آخر کې قیامت ته نژدې تر څو پوري د جال ونه وژل سي، یاجوج او ماجوج په څرګندېدو سره فنا نه سي او د مخکې مخ د دین د یوه یوه دښمن او منکر څخه پاکه نسي نو تر هغه وخته پوري به جهاد جاري وي، د جهاد فرضیت او ارزښت په هغه صورت کې هم نه ختمیږي هر کله چې یو اسلام مشر د هیواد ظالم او جابر وي مګر د دین د دښمنانو خلاف هغه د جهاد اعلان وکړي نو هغه منل او د هغه سره په جهاد کې ګډون کول په شرعي توګه سره ضروري دی، دا نه چې د هغه د ظلم او جبر په بهانې سره په جهاد کې د ګډون او مرستیا ل جوړېدو څخه انکار وکړل سي، همداسې که د دین د دښمنانو د قوم مشر او پاچا په اتفاق سره عادل او منصف وي نو هر څومره که د پاچا عدل د امن او انصاف باعث کیږي مګر د اسلام د شوکت او شان زیاتولو او د دین د کلمې د لوړتیا لپاره د هغه عدل پاچا د قوم پر خلاف هم جهاد غیر ضروري نسي ګڼل کیدلای.

دریمه خبره پر تقدیر باندې عقیده او یقین درلودل دي یعنې د ایمان د سلامتۍ لپاره سخته ضروري ده چې په کائناتو کې څه کیږي او څه چې پېښي او واقعات پېښیږي هغه ټول د قضا او قدر الهي سره سم کیږي.

د زنا کولو په وخت کې ایمان وځي

د حضرت ابوهریره رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل: هر کله چې بنده زنا کوي نو ایمان د هغه څخه وځي پر سر یې د سایې په ډول ولاړ وي او کوم وخت چې هغه د هغه بد عمل څخه فارغ سي نو ایمان بیرته راسي. ترمذي او ابوداؤد

﴿۵۳﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا زَنَى الْعَبْدُ خَرَجَ مِنْهُ الْإِيمَانُ فَكَانَ فَوْقَ رَأْسِهِ كَالظُّلَّةِ فَإِذَا خَرَجَ مِنْ ذَلِكَ الْعَمَلِ رَجَعَ إِلَيْهِ الْإِيمَانُ. رواه الترمذي وأبو داود.

تشرېح: حافظ ابن تیمیه (رح) پر دې باندې یو ډیر ښه مثال ورکړی دی هغه فرمائي چې د یو گناه کار مثال داسي دی لکه د سترگو بندولو څخه وروسته نه یو ویني او نه دوه، مگر فرق دادی چې د نایینا سترگي رڼا نه لري او بینا که څه هم رڼا خو لري مگر د سترگو د غلاف په وجه هغه رڼا کار نه کوي، همداسي د یو مؤمن نور بصیرت باندې چې د بې لاری او گمراهۍ پرده ولویږي نو هغه هم د کافر په ډول د معصیت او طاعت فرق نه پیژني ځکه دا ویل بالکل پر ځای دي چې مؤمن په کوم حالت کې زنا کوي د هغه نور ایماني د بهیمت او معصیت د تاریکۍ سره داسي کمزوری سي چې هغه ته هم په معصیت کولو کې څه پرواه پاته نسي، او هر کله چې هغه بنده د هغه معصیت څخه وروسته د زړه په صدق سره توبه کاږي نو هغه د بهیمت پرده بیا وشکېږي او په ایماني نور سره بیا خلیل پیل کړي. ترجمان السنة.

الفصل الثالث

حضرت معاذ رضی الله عنه ته د لسو خبرو وصیت

د حضرت معاذ رضی الله عنه څخه روایت دی چې نبی کریم ﷺ ما ته د لسو خبرو وصیت کړی دی یعنې فرمایلي یې دي: (۱) هېڅ شی د الله سره شریک مه نیسه که څه هم ته په دې خبره ووژل سي یا وسوځل سي (۲) د مور او پلار نافرمانی مه کوه که څه هم هغوی تا ته دا حکم درکړي چې ته ووځه د خپل اهل (یعنې کور څخه) او مال و دولت پرېږده (۳) په قصد سره فرض لمونځ مه پرېږده ځکه چا چې په قصد سره فرض لمونځ

﴿۵۴﴾: عَنْ مُعَاذٍ قَالَ أَوْصَانِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِعَشْرِ كَلِمَاتٍ قَالَ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ شَيْئًا وَإِنْ قَتَلْتَ وَحَرَقْتَ وَلَا تُعَفِّنَ وَالِدَيْكَ وَإِنْ أَمَرَكَ أَنْ تَخْرُجَ مِنْ أَهْلِكَ وَمَالِكَ وَلَا تَتْرُكَنَّ صَلَاةً مَكْتُوبَةً مُتَعَمِّدًا فَإِنْ مَنَ تَرَكَ صَلَاةً مَكْتُوبَةً مُتَعَمِّدًا فَقَدْ بَرَأَتْ مِنْهُ ذِمَّةُ اللَّهِ وَلَا تَشْرَبَنَّ خَمْرًا فَإِنَّهُ رَأْسُ كُلِّ فَاحِشَةٍ وَإِيَّاكَ وَالْمَعْصِيَةَ فَإِنَّ بِالْمَعْصِيَةِ حُلَّ سَخَطِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَإِيَّاكَ وَالْفِرَارَ

پریښودی نو دالله ذمه د هغه څخه ایسته ده. (۴)
 شراب مه چښه ځکه شراب چښل د ټولو
 گناهونو رېښه ده (۵) د گناهو څخه ځان ساته
 ځکه په گناه سره د الله غضب نازلېږي (۶) په

مَنْ الرِّخْفِ وَإِنْ خَلَّكَ النَّاسُ وَإِذَا أَصَابَ النَّاسُ
 مَوْتٌ وَأَنْتَ فِيهِمْ فَانْتَبِذْ وَأَنْفِقْ عَلَى عِيَالِكَ مِنْ
 طَوْلِكَ وَلَا تَرْفَعْ عَنْهُمْ عَصَاكَ أَدْبَاً وَأَخْفِهِمْ فِي
 اللَّهِ. رواه أحمد .

جهاد کي ځان د تېښتي څخه ژغوره که څه هم خلک پکښي مري (۷) هر کله چي په خلگو کي
 ناروغي (وباء) خپره سي او ته په هغو خلگو کي موجود يې نو دمرگ د بيړي مه تښته او هلته پاته
 سه (۸) په خپله کورنۍ د خپل وس سره سم خرڅ کوه (۹) خپل کورنۍ ته ادب وښيه که څه هم د دې
 لپاره د وهلو ضرورت سي (۱۰) خپله کورنۍ د الله څخه وبيروه. احمد.

تشرېح : شرک د خپل خرابۍ په وجه څومره خطرناک دی او په اخروي حيثيت سره څومره د
 هلاکت لري، ددې اندازه ددې خبري څخه کيدلای سي چي رسول الله ﷺ حضرت معاذ ؓ ته
 وصيت وفرمايه که چيري ستا د مرگ هم خطره وي يا په اور کي واچول سي نو بيا هم د توحيد په
 اړه د خپل عقيدې څخه يوه ذره هم مه تر شا کيږه بلکه د مرگ پرواه کولو پرته پر خپل عقيدې
 باندي په ټينگۍ سره قائم اوسه او کوم چي د مرگ د مسئلې تعلق دی نو ويل کيږي چي حضرت
 معاذ ؓ د خپل فطرت په اعتبار سره د شريعت په پيروي کي ډير سخت وو، او هري مسئلې هغه
 اړخ به يې غوره کوي کوم چي به اولی وو، ځکه نو رسول الله ﷺ د هغه د مزاج او شوق سره سم په
 دومره ارزښت سره هغه ته حکم ورکړ کله نو پر داسي موقع باندي هر کله چي د خپل ايمان او
 اسلام اظهار د خپل مرگ دعوت ورکونکي او د کفر او شرک په ژبه سره ادا کولو څخه پرته ځان
 نه ژغورل کيږي نو ددې اجازه ده چي د کفر او شرک کلمه په ژبه سره ادا کړي په شرط ددې چي
 په زړه کي ايمان په پوره توگه سره موجود وي.

د مور او پلار د اطاعت او فرمانبرداۍ ارزښت او تاکيد هم د مبالغې په توگه وفرمايل سو
 که چيري مور او پلار ستا د کورنۍ څخه د بيلېدو يا ستا د مال او اسباب څخه د جلا کېدو حکم
 وکړي نو ددغه حکم اطاعت کوه، ددې لپاره هم اصل مسئله داده چي د مور او پلار د حکم منل
 واجب نه دي چي په خرڅ او تاوان کي اخته کېدل لازم نسي، د فرض لمانځه ارزښت ښودلو لپاره
 وفرمايل سول که ته په قصد سره لمونځ پريږدي نو بيا خپل ځان په دنيا او آخرت کي د الله تعالی
 د ذمه دارۍ څخه وتلی وگڼه په دنيا کي خو په دې اعتبار سره چي د اسلامي نظام او اسلامي
 حکومت د قانون سره سم چي د هغه کومه سزا مستوجب وگرځول سي په هغه کي د الله تعالی د

لوري به هيڅ امن او بخښنه تا ته نه تر لاسه کيږي او په آخرت کي په دې اعتبار سره چي هلته د لمانځه د پرېښودلو په وجه به ته په عذاب کي اخته سي، د ښمن ته د شا کولو په اړه دا مسئله ده که د ښمن زيات وي يعني د يو مسلمان په مقابله کي دوه د دين د ښمنان وي نو په دې صورت کي د مقابلې څخه مخ اړول او تېښته کول مسلمان ته هيڅ جائز نه ده، مگر که چيري د يوه مسلمان په مقابله کي د دوو څخه زيات وي نو بيا د تباهي خطري لېدو په وجه مقابله نه کول او د ځان ژغورلو لپاره تېښته اختيارول جائز ده، رسول الله ﷺ حضرت معاذ رضی الله عنه ته دا حکم د مبالغې په توگه ورکړ چي ته په هيڅ صورت کي د ښمن ته شامه کوه که څه هم ستا ټول ملگري شهيدان سي او د ښمن مقابلې ته ته يوازي پاته سي.

په دغه حديث شريف کي يوه عقيدوي کمزوري هم په گوته سوې ده او د هغه پر خلاف حضرت معاذ رضی الله عنه خبردار کړل سوې دی يعني اکثر داسي کيږي چي هر کله يو ابادۍ کي يو وږيا خپره سي او مرگونه زيات کيږي نو عام خلک په بيره کېدو سره خپل کور او ځای پرېږدي او د هغه ځايه څخه تېښتي، د دې لپاره هم اصله مسئله داده چي کوم خلک په هغه ابادۍ کي د مخکي څخه مقيم نه وي بلکه په نورو ځايونو کي وي نو د هغوی لپاره جائز ده چي د هغه ابادۍ څخه ليري اوسي او هلته رانسي، مگر کوم خلک چي د مخکي څخه په هغه ابادۍ کي مقيم وي نو د هغوی لپاره جائز نه ده چي د مرگ ديري څخه هغه ځای پرېږدي او د هغه ځای څخه و تېښتي ځکه چي د وږياو هلي ځای څخه تېښتېدل داسي گناه ده لکه څرنگه چي د کافر د مقابلې څخه تېښتېدل، بلکه کوم سړي چي په دې عقيدې سره و تېښتي چي وايي که چيري دلته پاته سم نو مړ به سم او د دغه ځای څخه په تېښتېدو سره به د مرگ څخه خوندي سم نو هغه کافر کيږي.

اوس کفر دی که ايمان ؟

﴿۵۵﴾: وَعَنْ حُذَيْفَةَ قَالَ إِنَّمَا كَانَ التَّفَاقُّ عَلَىٰ عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَمَّا الْيَوْمَ فَإِنَّمَا هُوَ الْكُفْرُ أَوْ الْإِيمَانُ . رواه البخاري .

د حضرت حذيفه رضي الله عنه څخه روايت دی چي منافقت د نبي کریم صلي الله عليه وسلم په زمانه کي وو، او اوس خو يا کفر دی يا ايمان . بخاري

تشریح : د رسول الله صلي الله عليه وسلم په زمانه کي د ځينو حکمتونو په وجه منافقين د مسلمانانو په حکم کي

^۱ د نوموړي نوم حذيفه بن يمان دی او کنيت يې ابو عبد الله عيسى دی، د حضرت عثمان رضي الله عنه د شهادت څخه څلوېښت ورځي وروسته په کال (۳۶هـ) کي وفات سوې دی.

ساتل کېدل او د هغوی پر د سوسو به سترګې پټېدلې ، مګر اوس دا حکم پاته نه دی ، فرض کړئ که د یو مسلمان په اړه دا څرګنده سي چي دا سړی مخلص مؤمن نه دی بلکه حقيقي منافق دی نو پر هغه به د کفر او ارتداد حکم جاري کېږي او اسلامي حکومت به هغه ته د مرګ سزا ورکوي .

باب فِي الْوَسْوَسةِ

(دغه باب دوسوسې په بیان کي دی)

وسوسه د ګناه یا کفر په اړه هغه خیال ته وایي چي په زړه کي راسي ، یا شیطان یې په زړه او دماغ کي واچوي ، ددې په مقابلې کي الهام هغه ښه او نیک خیال ته وایي چي د الله تعالی د لوري په زړه او دماغ کي واچول سي .

دوسوسې ډولونه

د وسوسې مختلف صورتونه او نوعیتونه دي او په دې اعتبار سره علماؤ ددې بیل بیل ډولونه ټاکلي دي ، د وسوسې یو ډول خو ضروري یعنی اضطراري دی او دوهم ډول اختیاري دی ،

ضروري یا اضطراري وسوسه هغه ته وایي چي د یو ګناه یا ایمان او یقین خلاف د یو خبري خیال ناڅاپه او بې اختیار په زړه او دماغ کي راسي ، دا په اصطلاحي توګه سره په هاجس سره تعبیر کېږي ، ددغه هاجس معافي په تیرو امتونو کي هم راغلې ده او په دې امت کي هم ده ، او که چیري هغه خراب خیال په زړه او دماغ کي ځای ونیسي او شکمن کیفیت پیدا سي نو هغه په خاطر سره تعبیر کېږي او خاطر هم دغه امت ته معاف دی ،

اختیاري وسوسه هغه ته وایي چي د یو ګناه یا ایمان او یقین خلاف د یو خبري خیال په زړه او دماغ کي پیدا سي او پر له پسې وي مستقل شکمني کوي ، د طبیعت خواهش هم د هغه د کولو وي او یو ډول لذت او مینه هم د هغه سره محسوس کېږي ، د اختیاري وسوسې دغه صورت ته (هم) ویل کېږي او دا (هم) هم دې امت ته معاف دی پر دې باندي څه نیول نسته او تر څو پوري چي عملي صورت اختیار نه کړي پر دې څه ګناه په عمل نامه کي نه لیکل کېږي بلکه که چیري د عمل قصد وسي او بیا خپل ځان د عمل څخه وساتي نو د هغه په عوض کي نیکی لیکل کېږي د (هم) په مقابلې کي د اختیاري وسوسې د دوهم صورت نوم (عزم) دی ، یعنی د

انسانی طبیعت او نفس یو خراب خیال او خرابه خبره د خپل ځان سره کول او جم کول او نه یوازې دا چې ددې خیال څخه نفرت او کراهت نه وي بلکه پر دې د عمل کولو داسې پځه اراده کول که یو خارجي مانع نه وي او اسباب او ذرائع برابر وي نو هغه په یقیني توګه باندې عملي صورت اختیاروي نو د وسوسې دا صورت داسې دی چې د نیولو قابل دی مګر ددغه نیولو نوعیت په عملي توګه باندې د کیدونکي نیوني څخه سپک وي، مطلب دا چې دا وسوسه هر کله چې د دننه څخه په وتلو سره عملي صورت اختیار کړي نو ګناه به زیاته وي.

دلته دا وضاحت ضروري دی چې د وسوسې پورتنی ډولونه د هغه کارونو او عملونو نسبت نه دی چې د هغه د وقوع او کېدو تعلق د بدن د ظاهري اندامونو سره دی لکه زنا، غلا او داسې نور، کومو خبرو ته چې د زړه او دماغ فعل ویل کیږي لکه خرابه عقیده، حسد او داسې نور نو هغه په دغه وېش کې داخل نه دي او د هغه پر هېڅ شتوب باندې به نیونه وي.

الفصل الاول

دوسوسې معافي

﴿۵۶﴾ : وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنْ اللَّهُ تَعَالَى تَجَاوَزَ عَنْ أُمَّتِي مَا وَسَّوَسَتْ بِهِ صُدُورُهَا مَا لَمْ تَعْمَلْ بِهِ أَوْ تَتَكَلَّمَ. (متفق عليه)

د حضرت ابوهریره څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل: زما د امت په زړه کې چې کومې وسوسې پیدا کیږي الله ﷻ هغه معاف کړي دي ترڅو چې د هغې مطابق عمل ونه کړي یا په ژبه سره څه ونه وایي.

وسوسه بد کړل دایمان نښه ده

﴿۵۷﴾ : وَ عَنْهُ قَالَ جَاءَ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَأَلُوهُ إِيَّا بَحْدُ فِي أَنْفُسِنَا مَا يَتَعَاطَمُ أَحَدُنَا أَنْ يَتَكَلَّمَ بِهِ قَالَ وَقَدْ وَجَدْتُمُوهُ قَالُوا نَعَمْ قَالَ ذَاكَ صَرِيحُ الْإِيمَانِ (روه مسلم)

د حضرت ابوهریره څخه روایت دی چې د اصحابو څخه ځینې د رسول الله ﷺ په خدمت کې حاضر سول او عرض یې وکړه چې د الله رسوله! زموږ په زړونو کې (کله ناکله) داسې خبرې وي

چې هغه موږ په ژبه نه شو راوړلای، نبي کریم ﷺ ورته وفرمایل: ایا تاسو رښتیا هم هغه خبرې په ژبه ویل بد ګڼئ؟ هغوئ وویل: هو، نو رسول الله ﷺ وفرمایل: هم دغه ښکاره ایمان دی. مسلم.

کله چي شیطان وسوسه پیدا کړي نو د الله پناه غواړئ

﴿۵۸﴾ : وَعَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْتِي الشَّيْطَانُ أَحَدَكُمْ يَقُولُ مَنْ خَلَقَ كَذَا وَكَذَا حَتَّى يَقُولَ مَنْ خَلَقَ رَبَّكَ؟ فَإِذَا بَلَغَهُ فَلْيَسْتَعِذْ بِاللَّهِ وَلْيَتَّخِذْ (متفق عليه)

د حضرت ابوهريره رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : په تاسو کي چا ته شیطان راځي او ورته وايي چي دا (مثلا آسمان) چا پيدا کړ او دا (مثلا مخکې) چا پيدا کړه ؟ تر دې چي هغه دا

وايي چي ستارې چا پيدا کړه ؟ هر کله چي د چا په زړه کي دا ډول وسوسې پيدا سي نو د الله څخه پناه غواړئ او دا خيال د زړه څخه ليري کړئ . بخاري او مسلم .

تشریح : شیطان د انسان د روحاني ارتقاء تر ټولو لوی دښمن دی د هغه بنيادي نصب العین دادی چي د الله تعالی بندگان چي د الله تعالی پر ذات او صفاتو باندي يقين لري د هغوی په گمراه کولو کي لگیدلی دی دا نه چي هغه د چم بازی په ذریعه د انسان په نیک عمل او ښه کارونو کي د بندیز او زلې پيدا کولو هڅه کوي بلکه د هغه زورور قوت په تکیه چي حق تعالی د تکوین د حکمت سره سم هغه ته ورکړی دی د وسوسې په ذریعه د انسان سوچ او فکر او په خیالاتو کي د مختلف ډول شبهات او خرابۍ پيدا کولو هڅه کوي مگر د کومو خلکو سوچ او فکر او د خیالاتو پر بنیاد باندي چي د ایمان او يقين صحیح واک وي هغوی د خپل ایمان د فکري او شعوري طاقت سره د شیطان وسوسې بیکاره کوي ،

په دغه حدیث شریف کي چي ځيني شیطاني وسوسې په گوته سوي دي نو هلته دې ته هم اشاره سوې ده چي ددغه وسوسو د غیر مؤثر او بیکاره کېدو سره تعلق لري ، فرمایلي یې دي چي لومړی خو شیطان د الله تعالی د مخلوقات او موجوداتو په اړه وسوسه اندازي کوي مثلاً په فکر او خیال کي دا خبره وراچوي چي د انسان وجود چا جوړ کړی ، ددغه مخکي او آسمان پيدا کول د چا کار دی ، د الله تعالی پر ذات او صفاتو باندي د ایمان لرونکو عقل سلیم د کائناتو د ټول مخلوقات او موجوداتو د تخلیقي او تکویني نوعیت په بدیهي شعور او ادارک سره لري ځکه د مخلوقات تر جد پوري د شیطان وسوسه زیات ارزښت نه لري ، مگر معامله هلته نازکه سي ، هر کله چي دا لړۍ په نازک کېدو سره الله تعالی ته ورسېږي او شیطاني وسوسه د زړه او دماغ څخه پوښتنه کوي چي هر کله دا مخکې او آسمان او ټول مخلوقات د الله تعالی پيدا کړي دي نو بیا خپله الله تعالی چا پيدا کړی دی ؟ وفرمایي سول چي څرنگه دا وسوسه پيدا سي نو د الله تعالی څخه پناه غواړئ او د خپل ذهن څخه دا فاسد خیال سمدستي

ليري کړئ چي د شيطاني وسوسې لري پرې سي، د الله تعالى د پناه غوښتلو مطلب صرف په ژبه سره د يو څو لفظونو ويل نه دي بلکه دا چي يوې خوا ته خپل فکر او خيال يو ځای کولو سره ددې عقيدې او يقين په نيولو کي ورکړی چي د الله تعالى ذات قديم دی هغه واجب الوجود دی هغه چا نه دی پيدا کړی دی هغه هميشه دی او هميشه به وي او بلي خوا ته رياضت او مجاهده او د ذات باري تعالى د ذکر او استغراق په ذريعه د خپل نفس تزکيه او د ذهن او فکر تحفظ او سلامتي په لور متوجه سئ، د وسوسې منعه کولو يو سمدستي مؤثره طريقه علماؤ دا هم ليکلې ده چي مجلس بدل کړل سي يعني کوم ځای چي ناست يا پروت وي او هلته دا وسوسه پيداسي نو سمدستي دي د هغه ځای څخه ليري سي او يو بل ځای په تلو سره دي په يو کار او مشغله کي بوخت سي همدارنگه خيال به يې سمدستي ليري سي او د وسوسې لاره به بنده کړل سي.

﴿۵۹﴾ : وَعَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَزَالُ النَّاسُ يَسْأَلُونَ حَتَّى يُقَالَ هَذَا خَلَقَ اللَّهُ الْخَلْقَ فَمَنْ خَلَقَ اللَّهُ؟ فَمَنْ وَجَدَ مِنْ ذَلِكَ شَيْئًا فَلْيَقُلْ آمَنْتُ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ (متفق عليه)

د حضرت ابوهريره رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: هميشه به خلك پوښتني کوي تر دې چي هغوئ ته دا وويل سي چي دا ټول مخلوقات خدای پيدا کړي دي نو خدای چا پيدا

کړی دی؟ د چا په زړه کي چي دا ډول وسوسې پيدا سي نو هغه دي سمدستي دا ووايي چي ما په خدای او دهغه په رسولانو ايمان راوړی دی بخاري او مسلم.

تشریح: د شيطاني د وسوسې اچولو او گمراه کونکو خيالونو د حملو څخه د ژغورني لپاره يوه طريقه دا هم ښودل سوې ده چي پر داسي موقع باندي (آمنت بالله ورسوله) يعني ما پر الله تعالى او د هغه پر رسول ايمان راوړ، ويل پکار دي، ددغه کلمې د ورد په ذريعه چي ژبه دا اقرار او اعتراف کوي چي زه د الله عز وجل پر ذات او د هغه پر رښتوني رسول ايمان لرم چي هغه موږ خبر کړي يو چي د هغه ذات واجب الوجود دی هغه هميشه دی او هميشه به وي نو د خرابو خيالونو څخه به خلاصون او سلامتي تر لاسه سي چي د هغه په سبب به شيطان په خپل مقصد کي کامياب نسي.

د هر انسان سره يو شيطان او يوه ملائکه ټاکل سوې ده

﴿۶۰﴾ : وَعَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا وَقَدْ وَكَّلَ بِهِ قَرِينُهُ مِنَ الْجِنِّ وَقَرِينُهُ مِنَ الْمَلَائِكَةِ . قَالُوا

د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: په تاسو کي هيڅوک داسي نسته چي د هغه ملگری پيريان او ملائکه نه وي

وَأَيُّكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ وَإِيَّايَ وَلَكِنَّ اللَّهَ أَعَانَنِي عَلَيْهِ فَأَسْلَمَ فَلَا يَأْمُرُنِي إِلَّا بِخَيْرٍ. رواه مسلم.

تاکل سوي، صحابه کرامو د دې په اورېدو سره پوښتنه وکړه اې دالله رسوله ايا ستا لپاره هم؟

رسول الله ﷺ وفرمايل: هو، مگر الله ﷻ (په خپل مرسته سره) پر هغو باندي ما ته غلبه زاکړې ده هغه زما تابع سوي دي او هغه ما نه امر کوي مگر په خير سره. مسلم.

تشریح: ددغه حديث شريف مطلب دادی چي د هر انسان سره مؤکل (سپارونکی، ساتونکی، روح او يا پيري چي عابدانو په واک کي کړی وي)، د هغو څخه يو خو ملائکه وي چي د نيکۍ او خير په لور لارښوونه کوي او انسان ته ښه خبري او نیک کارونه ښيي او د هغه په زړه کي د خير او ښېگڼي شيان اچوي او هغه ته ملهم وايي، دوهم جن (شیطان) وي د هغه کار داوي چي انسان د بدۍ پر لار روانوي د گناه او معصيت خبري ورته ښيي او په زړه کي خراب خيالونه او غلطې وسوسې پيدا کوي او د هغه نوم وسواس دی.

شیطان د انسان په رگو کي خفلي راخفلي

﴿۶۱﴾: وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ الشَّيْطَانَ يَجْرِي مِنَ الْإِنْسَانِ مَجْرَى الدَّمِ. (متفق عليه)

د حضرت انس ؓ څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل: شیطان د انسان په رگونو کي داسي گرځي لکه وينه چي گرځي. بخاري او مسلم.

تشریح: مطلب دا چي شیطان د انسان د خطاء ایستلو پوره قدرت لري، یوازي دا نه چي هغه په مختلف ظاهري صورتونو کي د نیکو انسانانو او نیکو بندگانو د نیکی پر لار په تلو کي خنډ پيدا کوي بلکه د انسان په داخلي کائناتو کي په ننوتلو سره د هغه د ذهن او فکر او د هغه د زړه او دماغ د خطاء ایستلو هم هڅه کوي.

د زیربډني پر وخت د ماشوم ژړا د شیطاني عمل نتیجه وي

﴿۶۲﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا مِنْ بَنِي آدَمَ مَوْلُودٌ إِلَّا يَمَسُّهُ الشَّيْطَانُ حِينَ يُوَلَّدُ فَيَسْتَهْلُ صَارِخًا مِنْ مَسِّ الشَّيْطَانِ غَيْرَ مَرَّتَيْنِ وَإِنِّهَا. (متفق عليه)

د حضرت ابوهريرة ؓ څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل: هيڅ يو انسان داسي نه دی پيدا سوي چي د پيدا کېدو په وخت شیطام مسه کړی نه وي کوم وخت چي يې شیطان مسه کوي نو

هغه د (تکليف څخه) چغه کړي، مگر بي بي مريم او د هغې زوی حضرت عیسی علیه السلام شیطان نه دي مسه کړي. بخاري او مسلم.

تشریح: د شیطان د مسه کولو مطلب دادی چي هغه د زیربډني پر وخت د ماشوم په تشي کي

خپلي ګوتې داسې وهي چې سړی تکلیف محسوسوي او په چغو چغو ژړا پیل کړي، هر ماشوم د دغه تکلیف ښکار کېږي، یوازې بي بي مریم او د هغه زوی حضرت عیسیٰ عليه السلام د دغه شیطاني عمل څخه خوندي سوي دي، د دوی دواړو محفوظ کېدل په ظاهره د هغه دعاء د قبولیت نتیجه وه چې د بي بي مریمي مور کړې وه او قرآن کریم داسې نقل کړې ده:

وَإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ۝ ۳۶. سورة آل عمران

ژباړه: (ای الله!) زه دا مریم او ددې اولاد د شیطان رټل سوي څخه ستا په پناه کې درکوم. په حدیث شریف کې د بي بي مریم او حضرت عیسیٰ عليه السلام یادونه په خاصه توګه ځکه شوې ده چې د هغوی د مور څخه صراحتاً دعاء منقوله ده ځکه رسول الله ﷺ هم صراحتاً د هغه قبلیدل ظاهر کړي دي نو دا نه لازمیږي چې نور انبیاء هم د زیږیدني پر وخت شیطان مس کړي وي او هغوی ته یې تکلیف رسولی وي.

دلته دا مشکل هم نسي کیدلای که شیطان ته دومره قدرت وي نو هغه به ټول هلاک کړي ځکه چې شیطان ته یوازې دومره قدرت ورکړل سوی دی هغه ددې څخه زیات نور هیڅ نسي کولای او نه د هغه په اختیار کې دي چې هغه چا ته تر دې زیات تکلیف رسولو سره هلاک کړي، دوهمه خبره دا چې د شیطان په مقابل کې ملائکه هم وي چې ساتنه کوي ځکه نو دا څرنگه ممکن ده چې هغه ته څومره قدرت ورکړل سوی وي نو د هغه څخه تجاوز او زیاتوب وکړي او په خپل یو مهلک اراده کې کامیاب سي.

<p>﴿۶۳﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: صَبَاحُ الْمَوْلُودِ جِنٌّ تَقَعُ نَزْعَةٌ مِنَ الشَّيْطَانِ. (متفق عليه)</p>	<p>د حضرت ابوهریره <small>رضي الله عنه</small> څخه روایت دی چې رسول الله <small>ﷺ</small> وفرمایل: د پیداکېدو پر وخت د کوچنی چغې او ژړا له دې کبله وي چې شیطان هغه په</p>
---	---

ګوته په تشي کې وهي. بخاري او مسلم.

د خاوند او ښځې په منځ کې د شیطان خوښ کار

<p>﴿۶۴﴾: وَعَنْ جَابِرٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ إِبْلِيسَ يَضَعُ عَرْشَهُ عَلَى الْمَاءِ ثُمَّ يَبْعَثُ سَرَايَاهُ يَفْتَنُونَ النَّاسَ فَأَدْنَاهُمْ مِنْهُ مَنْرَلَةً أَعْظَمُهُمْ فِتْنَةً يَحْيَى أَحَدُهُمْ فَيَقُولُ فَعَلْتُ كَذَا</p>	<p>د حضرت جابر <small>رضي الله عنه</small> څخه روایت دی چې رسول الله <small>ﷺ</small> وفرمایل: شیطان خپل تخت د اوبو سربیره ایښی دی چې په هغه کې کښیني او خپلو ځواکونو ته حکم ورکوي چې ولاړ سي خلک ګمراه کړي او په فتنه کې یې واچوي، د شیطان د دې ډلې ادنا</p>
--	---

وَكَذَا فَيَقُولُ مَا صَنَعْتَ شَيْئًا قَالَ ثُمَّ يَجِيءُ أَحَدَهُمْ فَيَقُولُ مَا تَرَكْتَهُ حَتَّى فَرَّقَتْ بَيْنَهُ وَبَيْنَ امْرَأَتِهِ قَالَ فَيُذِنُّهُ مِنْهُ وَيَقُولُ نَعَمْ أَنْتَ قَالَ الْأَعْمَشُ أَرَاهُ قَالَ فَيَلْتَزِمُهُ . رواه مسلم .

شیطان هغه دی چي د لوړې درجې فتنه خپره کړي، په دوی کې یو شیطان خپل سردار ته راسي او ورته ووايي ما دا دا (د فتنې کارونه) وکړل، سردار یې ورته وایي تا خو هیڅ ونه کړل، د دې وروسته

نبي کریم ﷺ و فرمایل: بیا یو بل شیطان راسي او وایي ما انسان تر هغه وخته نه پرېښودی تر څو چي د هغه او د هغه د ښځې په منځ کې مې بیلتون را نه وستی، نبي کریم ﷺ و فرمایل: مشر شیطان چي دا واورې نو د خپل ځان سره نژدې ځای ورکړي او ورته ووايي تا ډیر ښه کار وکړی، اعمش ؓ وایي زما دا خیال دی چي جابر دا الفاظ ویلي دي چي د دې په اورېدو سره شیطان هغه سره په غاړه سي. مسلم.

تشریح: د بیلوالي راوستلو څخه مراد جنگ او جگړې په ذریعه د ژبي څخه په ناپوهۍ کې داسي الفاظ ادا کول چي په هغه سره د هغه پر ښځه طلاق بائن لویږي، په طلاق بائن کې ښځه پر سړي حرامیږي، ددې څخه د شیطان مقصد دا وي چي سړی د خپل جهالت په سبب د هغه ښځه په خپل نکاح کې داخله گڼلو سره د هغې سره کوروالي کوي چي دا کار په اصل کې حرام دی او همداسي د خلکو د حرام کار په نتیجه کې ناجائز اولاد پیدا کیږي چي په هغه سره د مخکي پر مخ د ناجائز اولاد شمیر زیاتېږي او هغه ناجائز پیدا سوي خلک په دنیا کې فسق او فجور او گناه او معصیت زیات خپروي.

په جزیره عرب کې د توحید د ټینګ نظام په وجه د شیطان ناامیدي

(۶۵): وَعَنْ جَابِرٍ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنَّ الشَّيْطَانَ قَدْ آيَسَ أَنْ يَعْبُدَهُ الْمُصَلُّونَ فِي جَزِيرَةِ الْعَرَبِ وَلَكِنْ فِي التَّحْرِيشِ بَيْنَهُمْ . رواه مسلم .

د حضرت جابر ؓ څخه روایت دی چي ما د نبي کریم ﷺ څخه واوریدل چي فرمایل یې: شیطان د دې امر څخه ناامیده سو چي د جزیره عرب عبادت کونکي (مؤمن، د هغه عبادت وکړي

(یعني په بت پرستي کې اخته سي) مگر د هغوی په منځ کې د جنگ جگړې پیدا کولو څخه ناامیده نه سو (دا کار هغه جاري ساتي). مسلم.

تشریح: مطلب دا چي په جزیره عرب کې د ایمان او اسلام بنیاد دومره ټینګ سوی دی او د توحید کلمه د دغه ځای د خلکو په زړه او دماغ کې داسي ټینګه سوې ده چي اوس په دغه ځای

کي به د بت پرستی. لعنت هیڅکله هم ونه لیدل سي، په دې اړه شیطان هم خپله ماته تسلیم کړې ده او هغه ددې خبرې څخه بالکل ناامیده سوی دی چي ددغه ځای مؤمن مسلمان د هغه په واک کي راتلو سره په بت پرستی او نورو څرگندو مشرکانه حرکاتو کي اخته کیدای سي، مگر په هر صورت په واک کي کول او خطاء کول د شیطان فطرت دی ځکه هغه د جزیره عرب په خلکو کي خپل کار وائي نه ده ختم کړې او په دې خبره کي امید واره دی چي د هغوی په منځ کي ډول ډول جذباتو په راپارولو سره هغوی په خپل منځ کي په جگړه اخته کړي هغوی د بیلوالی، افتراق او انتشار په فتنو کي اخته کیدلای سي.

ددغه حدیث شریف په رڼا کي دا خبره د یادوني وړ ده چي د رسالت د زمانې څخه تر ننه پوري هیڅکله هم په جزیره عرب کي بت پرستي ونه سوه د څرگندو مشرکانه اعمالو هیڅکله لیدنه ونه سول، دا بیله خبره ده چي شیطان د کمزوري عقیدو خلکو د ایمان او اسلام څخه په اړولو کي به کامیاب سوی وي مگر په هغوی کي هیڅا هم بت پرستي نه ده کړې.

الفصل الثاني

د شیطاني وسوسو څخه په خوندي پاته کېدو باندې د الله شکر ادا کړئ

﴿۶۶﴾ : عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَاءَهُ رَجُلٌ فَقَالَ إِنِّي أُحَدِّثُ نَفْسِي بِالشَّيْءِ لِأَنَّهُ أَكُونُ حُمَمَةً أَحَبَّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَتَكَلَّمَ بِهِ . قَالَ أَلْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي رَدَّ أَمْرَهُ إِلَى الْوَسْوَاسَةِ . رواه أبو داود

حضرت ابن عباس ؓ فرمایي چي یو سړی د رسول الله ﷺ په خدمت کي حاضر سو او عرض یې وکړ : زما په زړه کي داسي خبري (وسوسې) پیدا کیږي چي د هغو د ادا کولو پر ځای زه دا

غوره گڼم چي زه (وسوخم او) سکاره سم، نو رسول الله ﷺ وفرمایيل : هغه الله لره شکر دی چي هغه د ده خبره د وسوسې طرف ته منتقل کړه. ابوداؤد.

تشریح : شیطان به د هغه صحابي ؓ په زړه کي یو خراب خیال اچولی وي چي په هغه سره د هغه د ایمان کیفیت بې ارامه سوی وي او هغه په تلوار سره د رسول الله ﷺ په خدمت کي حاضر سو، رسول الله ﷺ دا وړکي چي پر دې خبره د پریشان کېدو ضرورت نسته دا خو د الله تعالی لوی فضل دی چي ستا ایماني احساس او شعور په پوره توگه سره پیدا دی او دا خراب خیال خپله ستا زړه او دماغ قبول نه کړ او هغه د وسوسې د حدودو څخه وړاندې نه سو، پر داسي وسوسه باندې نیوونه نسته او نه د یو تاوان بیږي سته دا خو الله تعالی معاف کړې ده، مگر که چیري هغه

د وسوسې خراب خیال د حد څخه په زیاتېدو سره ستا په ژبه یا په عمل سره څرگند سوی وای نو بیا به ستا لپاره د خطري خبره وای .

په خپل ځان کي د نیکۍ پر تحریک د الله ﷻ شکر ادا کړه او د شیطاني وسوسو څخه د الله ﷻ پناه غواړه

﴿۶۷﴾: وَعَنْ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ لِلشَّيْطَانِ لَمَّةً يَأْتِيَنَّ آدَمَ وَلِلْمَلَكِ لَمَّةٌ فَأَمَّا لَمَّةُ الشَّيْطَانِ فَإِعْزَازٌ بِالشَّرِّ وَتَكْذِيبٌ بِالْحَقِّ وَأَمَّا لَمَّةُ الْمَلِكِ فَإِعْزَازٌ بِالْخَيْرِ وَتَصْدِيقٌ بِالْحَقِّ فَمَنْ وَجَدَ ذَلِكَ فَلْيَحْمِدِ اللَّهَ وَمَنْ وَجَدَ الْآخَرَ فَلْيَتَعَوَّذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ثُمَّ قَرَأَ (الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُم بِالْفَحْشَاءِ. الْآيَةُ) أخرجه الترمذي وقال هذا حديث حسن غريب .

د حضرت ابن مسعود ؓ څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایل : شیطان هم پر انسان باندي تصرف کوي او ملائکي هم. د شیطان تصرف خو دادی چي هغه د انسان سره د بدی وعده کوي او د حق په درواغو کولو یې آماده کوي ، او د ملائکو تصرف دادی چي هغه د نیکۍ وعده ورکوي او د حق تصدیق پرکوي نو د چا په زړه کي چي د نیکۍ خیال پیدا سي هغه د الله د لوري گڼل پکا ردي ، او پر هغه د الله شکر

ادا کول پکار دي او د چا په زړه کي چي د بدی وسوسه پیداسي نو هغه د رڼل سوي شیطان د لوري گڼل پکار دي او د خدای پناه غوښتل پکار دي ، د دې وروسته رسول الله ﷺ دا آیت تلاوت کړ : شیطان تاسو ته د مفلسۍ او فقر وعده او خرابو خبرو حکم درکوي . ترمذي ویلي دي دا حدیث حسن غریب دی .

تشریح : د ملائکي د اماده کولو مطلب خو دادی چي هغه د نیکۍ ارزښت او نیکي تر لاسه کولو باندي د اجر او انعام څرگندونه کوي او د انسان په احساس او شعور کي دا خبره اچوي چي د الله تعالی رېښتونی دین د انسانیت د بقاء او پرمختگ ضامن دی ، د الله رسول ﷺ چي کوم شریعت راوړی دی په هغه کي د انسان دنیاوي او آخروي خلاصون پټ دی که خپل خلاصون غواړي نو د بدی دلاري څخه ځان وساتئ او د نیکۍ لار اختیار کړئ .

د شیطان پارول دادی چي هغه د حق لاره تاریک (تیاره) کولو سره ښيي ، د وسوسو اچولو په ذریعه د دین د بنیادي خبرو مثلاً توحید ، نبوت ، آخرت او نورو عقائدو کي تردد او شک پیدا کوي ، نیکي د بدی په صورت کي او بدی په ښکلي شکل او صورت کي وړاندي کوي ، په انساني دماغ کي د دې خبرو کښنولو هڅه کوي که دا شیان اختیار کړي کوم چي په نیکۍ سره تعبیر کیږي (یعني ښک کارونه وکړي) نو پریشاني او تکلیفونه به زغمي ، مثلاً د توکل او

قناعت ژوند اختیار کړي او خپل وختونه د دنیا په جوړلو کې د مصرف کولو پر ځای د الله تعالیٰ په عبادت او د دین په خدمت کې ولگوي (د شیطانو په خبرو) نو نه به مال او دولت تر لاسه کړي او نه به د دین یو راحت او آرام تر لاسه کړي بلکه په فقر او اړتیا کې به اخته سي

که وسوسه پیدا سي نو شیطان شری او د الله تعالیٰ پناه غواړئ

﴿۶۸﴾ : عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ خُذْ رَأْيَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَفَرَمَائِلَ : خَلِكْ بِهِ هَمِيشَه د يُو بَلْ خُذْهُ پُونِسْتَنِي كُوي تر دې چې يوه ورځ به داسي وويل سي چې دا ټول مخلوق الله پيدا كړى دى نو الله چا پيدا كړى دى ، هر كله چې خلك داسي ووايي نو بيا تاسي داسي وايست چې الله يوازي دى الله بې نياز ه دى نه چا پيدا كړى دى او نه څوك ځينې پيدا دى او نه څوك د هغه سيال سته ، بيا په داسي ويلو سره چپه اړخ ته درې واړه توكړي او درټل سوي

شیطان د چم څخه د الله پناه وغواړي ، (ابوداؤد) د عمرو بن احوص روايت به موږ د يوم النحر د خطبې په باب کې ذکر کړو . انشاء الله .

رواه أبو داود . و سندر حديث عمرو بن الاحوص في باب خطبة يوم النحر انشاء الله تعالى .

الفصل الثالث

د شیطاني وسوسو څخه بيدار اوسئ

﴿۶۹﴾ : عَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ خُذْ رَأْيَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَفَرَمَائِلَ : خَلِكْ بِهِ هَمِيشَه د يُو بَلْ خُذْهُ (ډول ډول) پُونِسْتَنِي كُوي تر دې چې خلك به وايي الله هر شی پيدا كړى دى نو بزرگي او عزت والا خداى چا پيدا كړى دى؟ دا د بخاري روايت دى او په مسلم شريف كې دا روايت دى چې رسول الله ﷺ وفرمايل : الله پاك ارشاد فرمايي ستا امت به هميشه داسي وايي چې دا څه دى؟ دا څه دى؟ تر دې چې خلك به داسي ووايي چې الله دا ټول مخلوقات پيدا كړي دي نو الله چا پيدا كړى دى؟

د لمانځه په دروان کې د شیطان خلل

﴿۷۰﴾: وَعَنْ عُثْمَانَ بْنِ أَبِي الْعَاصِ قَالَ : قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ الشَّيْطَانَ قَدْ حَالَ بَيْنِي وَبَيْنَ صَلَاتِي وَبَيْنَ قِرَاءَتِي يُلَبِّسُهَا عَلَيَّ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَلِكَ شَيْطَانٌ يُقَالُ لَهُ خَنْزَبٌ فَإِذَا أَحْسَسْتَهُ فَعَوِّذْ بِاللَّهِ مِنْهُ وَاقْفُ عَلَى يَسَارِكَ ثَلَاثًا فَفَعَلْتُ ذَلِكَ فَأَذْهَبَهُ اللَّهُ عَنِّي . مسلم

حضرت عثمان بن ابوالعاص^۱ ؓ وايي ما (يو ځل) رسول الله ﷺ ته عرض وکړ چې دالله رسول له! شيطان زما او زما په لمانځه کې حائل کېږي او کوم وخت چې زه قرائت وایم نو ما په شک کې اچوي ، د دې په اورېدو سره رسول الله ﷺ وفرمایل : دا هغه شيطان دی چې خنزب ورته ویل کېږي هر کله چې ته د دې ډول وسوسو

څخه یو شی حس کړې نو دالله څخه پناه غواړه او درې واړه چپه لوري ته ژو کړه ، عثمان ؓ وايي ما همدغسې وکړل او الله پاک دا ډول وسوسې راڅخه لیرې کړې . مسلم

دوسوسې پړوا نه کولو سره خپل لمونځ کوئ

﴿۷۱﴾: وَعَنْ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ أَنَّ رَجُلًا سَأَلَهُ فَقَالَ إِنِّي أَهْمُ فِي صَلَاتِي فَيَكْبُرُ ذَلِكَ عَلَيَّ فَقَالَ لَهُ امْضُ فِي صَلَاتِكَ فَإِنَّهُ لَنْ يَذْهَبُ عَنْكَ حَتَّى تَنْصَرِفَ وَأَنْتَ تَقُولُ مَا أَتَمَمْتُ صَلَاتِي . رواه مالك

حضرت قاسم بن محمد^۲ ؓ وايي یو سړی د هغه څخه پوښتنه وکړه چې ما ته په خپل لمانځه کې وهم پيدا کېږي او دا خبره پر ما ډیره سخته سي ، ما هغه ته وویل : ته خپل لمونځ برابر کوه او دا

وهم ستا څخه هيڅکله نه سي ليري کيدای ترڅو پوري ته په دې ويلو سره د لمونځ څخه فارغ نه سي چې ما خپل لمونځ پوره نه کړو . مالک .

۱ د عثمان ابن ابی العاص ؓ کنیت ابو عبد الله دی ، د ثقیف قبیلې سره تعلق لري ځکه ثقیفي ورته ویل کېږي ، د خپل قبیله ثقیف د وفد سره د رسول الله ﷺ په خدمت کې حاضر سو او د رسول الله ﷺ په لاس مبارک یې د اسلام په قبلولو سره په هدایت مشرف سو ، د دې وروسته رسول الله ﷺ هغه د خپل قبیلې امیر وټاکي ، د نبی کریم ﷺ د وفات څخه وروسته چې کله اهل طایف د ارتداد په خوا مائل کېدل پیل سول نو د عثمان بن ابی العاص ؓ ذات وو چې هغوی یې د ارتداد څخه وژغورل ، نوموړی په بصره کې په (۵۱هـ) کال کې وفات سو .

۲ حضرت ابوبکر صدیق ؓ لمسی او د محمد بن ابوبکر ؓ زوی دی ، د مدینې منورې د اوو مشهورو فقهاؤ څخه دی ، په اکابر او جلیل القدر تابعینو کې شمیرل کېږي ، د یحیی بن سعید رحمه الله علیه قول دی چې موږ د قاسم بن مجمل رحمه الله علیه څخه زیات افضل هيڅوک نه دی لیدلی ، نوموړی د اويا (۷۰) کالو په عمر په (۱۰۱هـ) کال کې وفات سوی دی .

تشریح : لمونځ تر ټولو اهم عبادت دی چې په هغه کې د الله تعالیٰ د نیکو بندگانو د خطا کولو او پارولو شیطان خپل هڅه او کوشش تر ټولو زیات صرف کوي ، دا د شیطان تخریب کاري وي چې عام خلک د لمانځه په جریان کې د ذهني توجه څخه محروم ساتي ، د هغه نتیجه دا وي چې د لمانځه نیت کولو سره په زړه او دماغ کې د دنیا د خیالاتو جمع کېدل پیل سي هغه خبرې چې هیڅکله نه یادېږي د لمانځه په جریان کې په ذهن کې راتلل پیل سي ، شیطان ډول ډول وسوسې او خیالونه پیدا کوي کله ورته دا خیال راولي چې لمونځ پوره سوی نه دی بلکه یو یا دوه رکعت پاته سوي دي ، کله ورته دا وهم واچوي چې لمونځ صحیح سوی نه دی فلانی رکن پاته سوی دی ، په قرائت کې فلانی آیت پاته سوی دی ، ددغه وسوسو اچولو څخه د شیطان مقصد داوي چې لمونځ کونکی د خپل لمانځه لړۍ پرې کړي او نیت مات کړي ، د شیطان ددغه تخریبی څخه د خوندي کېدو طریقه دا بنودل سوې ده چې هر کله شیطاني اثر سره داسي وهمونه او شکونه پیدا سوي نو د خپل لمانځه لړۍ مه پرې کوئ (یعني لمونځ جاري وساتئ) نیت مه ماتوئ بلکه لمونځ پوره کړئ او شیطان ته ووايست چې هو زه غلطې کوم زما لمونځ نه صحیح کیږي مگر زه به لمونځ کوم او ستا په وینا به عمل نه کوم ، علماؤ لیکلي دي چې دا طریقه د شیطاني اثراتو څخه د خوندي کېدو ډیره غوره طریقه ده ځکه چې په دې ډول سره شیطان د لمونځ کونکي څخه نا امیده سي او هر کله چې هغه په دې پوه سي چې دی زما په قبضه کې راتلونکی نه دی نو د هغه څخه لیري سي .

مگر دا خبره هم په ذهن کې ساتل پکار ده چې دا حکم هغه وخت دی هر کله چې لمونځ کونکی ته یقین وي چې زه سم لمونځ کوم ، د لمانځه ارکان افعال او په قرائت کې څه کوتاهي یا غلطې نه واقع کیږي ، او که واقعي د هغه په لمانځه کې څه کوتاهي واقع کیږي یا د ارکانو په ادا کولو کې غلطې کیږي او د هغه احساس کیږي نو د هغه غلطۍ او کوتاهۍ لیري کولو او د لمانځه صحت او درست والي په لور متوجه کېدل ضروري دي ، په اصل کې ددې حکم (چې شیطاني خلل څخه یوازي په نظر کولو سره خپل لمونځ پوره کړي) بنیادي مقصد په دې طرف متوجه کول دي چې شیطان ته بیدار اوسي هغه ته د اثر انداز کېدو موقع مه ورکوئ ، خپل زړه او دماغ دومره پاک وساتئ چې شیطاني وسوسو او وهمو ته لار خلاصه نسي ، لمونځ په دومره ذهني توجه او د زړه په حضور سره کوئ چې شیطان د راتلو بالکل اراده هم ونه کړي ، ددې حکم دا مطلب نه دی چې غیر صحیح عمل مه صحیح کوئ او هوساینه څرگنده کړئ .

بَابُ الْإِيمَانِ بِالْقَدَرِ

(پر تقدیر دایمان راوړلو بیان)

پر تقدیر باندي ایمان راوړل فرض او لازم دي، یعني د ایمان د وجود لپاره دا عقیده لرل ضروري ده چي د بندگانو ټول عملونه که نیک وي او که بد د هغه د پیدا کېدو څخه مخکي په لوح محفوظ کي لیکل سوي دي، بنده چي کوم عمل کوي هغه د الله تعالی د علم او اندازې سره سم کیږي مگر الله تعالی انسان د عقل او پوهي په دولت سره نازولو سره د هغه په وړاندي د نیکۍ او بدۍ دواړي لاري څرګنده کړي دي او پر هغویې د تللو اختیار ورکړی دی او ورته بنودلي یې دي که د نیکۍ لار اختیاروئ نو د الله تعالی د رضا باعث به وي چي پر هغه به جزا او انعام سره ونازول سي او که د بدۍ لار اختیاروئ نو دا به د الله تعالی د غضب او د هغه د ناراضګي باعث وي چي د هغه په وجه به د سزا او عذاب وړ کیږي.

اوس ددغه وضاحت او هدایت څخه وروسته چي کوم سړی د نیکۍ او ښېګڼې لار اختیاروي نو هغه به د الله تعالی په فضل او کرم سره ونازول سي او پر هغه به د الله تعالی د لوري د فلاح او سعادت دروازې خلاصي سي او که یو څوک د عقل پوند په خپل کسب او اختیار سره د بدۍ لار اختیاروي نو هغه به د عدل سره سم د سزا وړ وي او هغه به د عذاب او تباهی په غار او دوږخ کي وچول سي.

دا خبره په ذهن کي راوستل پکار ده چي د تقدیر مسئله د عقل او فکر د رسیدو څخه وتلې ده ځکه چي دا د الله تعالی یو داسي راز دی چي د هغه په انساني عقل کي راتلل خو ليري خبره ده، دا نه خو یو ملائکي باندي ظاهر کړل سوی دی او نه ددغه راز یو پیغمبر او رسول ته معلوم دی ځکه په دې مسئله کي زیات غور او فکر کول او په دې میدان کي د عقل آسونه څغلول جائز نه دي بلکه د تحقیق او پلټنو د ټولو لارو څخه آخوا کېدو سره یوازې دا عقیده درلودل د خلاصون او سعادت ضامن دی چي الله تعالی دا مخلوق پیدا کولو سره دوی یې په دوو ډلو کي ویشلي دي: یوه هغه ډله ده چي د نیکو اعمالو او نیکو کارونو په وجه به د الله تعالی د جنت او د هغه د نعمتونو وړ وي چي محضي د هغه په فضل او کرم به وي، او دوهمه ډله هغه ده چي د خرابو عملونو کولو په وجه په دوږخ کي به وچول سي چي عین عدل او انصاف به وي.

نقل سوي دي چي يو سړي د حضرت علي ؑ څخه د قضا او قدر په اړه پوښتنه وکړه، حضرت علي ؑ ورته وفرمايل: دا يوه لويه لار ده پر دې مه څه، هغه سړي بيا دا پوښتنه وکړه نو هغه ورته وفرمايل: دا يو ژور درياب دی په دې کې مه ننوزه، هغه سړي ونه منل او بيا يې پوښتنه وکړه نو حضرت علي ؑ ورته وفرمايل: دا د الله تعالی يو راز دی چي ستا څخه پټ دی ځکه نو ددې په تحقيق او پلټنه کې مه لويږه.

نو اخروي سعادت په دې کې دی چي ددې مسئلې په اړه الله تعالی او د هغه رسول څه ښودلي دي او د کومو عقيدو منلو په اړه چي يې ويلي دي پر هغو عمل وکړي او د خپل عقل غشی مه چلوئ، په حقيقت کې د گمراهۍ لار اختيارول د تباهي او بربادۍ پر لار تلل دي.

الفصل الاول

د عبدالله بن عمرو ؓ څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل: د آسمانو او مخکو پيدا کولو څخه پنځوس زره کاله تر مخه الله تعالی د مخلوقاتو تقديرونه ليکلي دي کوم وخت چي د

﴿۷۲﴾ : عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَتَبَ اللَّهُ مَقَادِيرَ الْخَلَائِقِ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِخَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ قَالَ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ . رواه مسلم .

هغه تخت (عرش) پر اوبو وو. مسلم.

تشرېح: څرگنده ده چي د الله تعالی ذات د اجسام ظاهري او ماديات د تفاوت څخه پاک دی ځکه داسي خو نسي ويل کيدلای چي الله تعالی په خپل لاس سره تقديرونه ليکلي دي بلکه ددې مطلب دادی چي الله تعالی د ټولو مخلوقاتو د پيدا کولو څخه وړاندي د هغوی تقديرونه قلم ته د جاري کېدو په حکم ورکولو سره د هغه په ذريعه په لوح محفوظ کې ثبت کړي وه، يا دا چي ملائکو ته په حکم ورکولو سره په هغوی يې تقديرونه ليکلي وه.

دلته د پنځوس زره کالو وخت د تحديد لپاره نه دی بلکه ددې څخه د وخت زياتوب مراد دی چي د مخلوق د پيدائش څخه ډير مخکي ددې ټولو تقديرونه په لوح محفوظ کې ليکل سوي دي.

نقل سوي دي چي مخکه او آسمان او د ټول مخلوق د پيدا کېدو څخه مخکي ټولي اوبه وې، او ويل کيږي چي د اوبو استقرار پر هوا وو او هوا د الله تعالی په قدرت قائمه وه ځکه وفرمايل سول چي په دې عالم کې د ازل څخه تر ابد پوري کيدونکي ټول واقعات او اعمال هغه

وخت د الله تعالی په علم کي وه ، هر کله چي دا مټکه او آسمان هم نه وه پیدا سوي او د هغه عرش پر او بو وو چي د هغه په منځ کي هیڅ دوهم شی حائل نه وو .

﴿۷۳﴾ : وَعَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كُلُّ شَيْءٍ بِقَدَرٍ حَتَّى الْعَجْزُ وَالْكَيْسُ . رواه مسلم .
د حضرت ابن عمر رضی الله عنہ څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایل : هر شی پر تقدیر موقوف دی تر دې چي ناداني او دانايي . مسلم .

﴿۷۴﴾ : وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : احْتَجَّ آدَمُ وَمُوسَى عَلَيْهِمَا السَّلَامُ عِنْدَ رَبِّهِمَا فَحَجَّ آدَمُ مُوسَى قَالَ مُوسَى أَنْتَ آدَمُ الَّذِي خَلَقَكَ اللَّهُ بِيَدِهِ وَتَفَحَّ فَيْكَ مِنْ رُوحِهِ وَأَسْحَدَ لَكَ مَلَائِكَتَهُ وَأَسْكَنَكَ فِي جَنَّتِهِ ثُمَّ أَهْبَطْتَ النَّاسَ بِخَطِيئَتِكَ إِلَى الْأَرْضِ فَقَالَ آدَمُ أَنْتَ مُوسَى الَّذِي اصْطَفَاكَ اللَّهُ بِرِسَالَتِهِ وَبِكَلَامِهِ وَأَعْطَاكَ الْأَلْوَابَ فِيهَا تَبَيَّنَ كُلُّ شَيْءٍ وَقَرَبَكَ نَجِيًّا فَبِكُمْ وَجَدْتَ اللَّهُ كَتَبَ التَّوْرَةَ قَبْلَ أَنْ أُخْلَقَ؟ قَالَ مُوسَى بَارَبَعَيْنَ عَامًا قَالَ آدَمُ فَهَلْ وَجَدْتَ فِيهَا (وَعَصَى آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَى) قَالَ نَعَمْ قَالَ أَفَتَلُمُنِي عَلَى أَنْ عَمِلْتُ عَمَلًا كَتَبَهُ اللَّهُ عَلَيَّ أَنْ أَعْمَلَهُ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَنِي بَارَبَعَيْنَ سَنَةً قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَحَجَّ آدَمُ مُوسَى . رواه مسلم .

د حضرت ابوهریره رضی الله عنہ څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایل : حضرت آدم عليه السلام او حضرت موسی عليه السلام (په عالم ارواح کي) د خپل رب په وړاندي بحث وسو ، او حضرت آدم عليه السلام پر حضرت موسی عليه السلام غلبه تر لاسه کړل ، موسی عليه السلام وفرمایل : ته هغه آدم یې چي خدای ﷻ ته په خپل لاس سره جوړ کړی یې خپل روح یې په تا کي پوه کړې وه او په ملائکه یې تاته سجده کړې وه او په جنت کي یې ته ساتلی وې بیا تا د گناهو په سبب خلک مخکي ته راکښته کړل ، آدم عليه السلام ورته وویل : او ته هغه موسی یې چي الله په خپل رسالت سره مشرف کړی وې په خپل کلام سره یې ته نازولی وې او تا ته یې هغه صحیفې درکړې وې چي په هغو کي د هر شي بیان وو ، او بیا الله ﷻ تا ته په غوږ کي د خبرو کولو عزت

درکړی وو نو تا تورات زما د پیدا کېدو څخه څومره عمر وړاندي لیکلی موندلی وو ، موسی عليه السلام ورته وویل تورات ستا د زیږیدني څخه څلوېښت کاله وړاندي لیکل سوی وو ، نو آدم عليه السلام پوښتنه وکړه ایا تا په تورات کي دا الفاظ هم لیدلي وه ، (عصى آدم ...) او آدم عليه السلام د خپل رب نافرمانی وکړه او هغه و غولیدی ، موسی عليه السلام ورته وویل : هو ، (دا الفاظ په تورات کي موجود وه) آدم عليه السلام ورته وویل : نو بیا ته ما ولي په داسي خبرو ملامت کوي کوم چي د هغو په کولو زه د خدای په لیکلو سره مجبور وم او خدای ﷻ زما د پیدا کېدو څخه څلوېښت کاله وړاندي دغه لیکلي وه ، نو

رسول الله ﷺ و فرمایل: همدارنگه حضرت آدم عليه السلام پر حضرت موسیٰ عليه السلام غلبه تر لاسه کړل. مسلم.

تشریح: حضرت آدم عليه السلام چي د حضرت موسیٰ عليه السلام کوم دلیل وړاندي کړ د هغه څخه مطلب دا نه دی چي الله تعالیٰ زما د پیدا کېدو څخه څلوېښت کاله مخکي هم دا لیکلي وه چي زه به د شیطان د ګمراه کولو په وجه وغولول سم او د الله تعالیٰ د حکم نافرمانۍ کولو سره شجر ممنوع (منعه درخته) استعمال کړم نو په دې کي زما کسب او اختیار ته هیڅ دخل نسته بلکه دا ګمراهي (بې لاري کېدل) زما په مقدر کي لیکل سوي وه ځکه نو دا زما څخه صادر کېدل لازم او ضروري وه نو زه ملزم نسیم ګرځیدلای.

علامه تورېشي (رح) فرمائي چي ددې مطلب دادی چي الله تعالیٰ دا ګمراهي زما د پیدا کېدو څخه هم مخکي زما لپاره په لوح محفوظ کي مقدر فرمایلې وه د هغه دا مطلب وو چي هغه به ضرور پر خپل وخت واقع کیږي، کله چي مقدر وخت راوړسیدی نو دا څنگه ممکن وه چي د امر مقدر او د الله تعالیٰ د علم خلاف هغه منع عمل سوی نه وای نو ته پر ما باندي دا الزم خو لګوې او تا ته سبب ظاهري يعني زما کسب او اختیار خو یاد وو مګر اصل شی يعني مقدر ته دي نظر نه وکړي.

د حضرت آدم او موسیٰ علیهما السلام بحث په دغه دنیا کي نه دی سوی چي هلته د اسباب څخه قطع نظر صحیح نه دی بلکه دا مناظره په لوړ عالم کي د هغوی دواړو روحونو په منځ کي سوي وه ځکه دلته دا خبره په خاصه توګه په ذهن کي راوستل پکار ده که یو عاصي او ګناه کار د دا ډول دلیل بهانه کوي نو هغه په کار نه ورځي ځکه چي د حضرت آدم عليه السلام معامله د هغه جهان وه چيري چي هغوي د اسباب مکلف نه وه او بیا د هغوی دا خطا د الله تعالیٰ په ډربار کي معاف سوي هم وه نو دلته به د کسب او اختیار او ابواب په وجه مؤاخذه وي.

ویل کیږي چي پر حضرت موسیٰ عليه السلام باندي کومي تختۍ نازل سوي وې هغه د زمر د وې او د هغو شمیر د ویره زیات وو چي او یا او بنانو باندي به وړل کیدې، په هغه تختیو کي د هغه د قوم لپاره د الله تعالیٰ د لوري احکام او مسائل لیکلي وه، په هغه کي چي کوم مضامین مذکور وه هغه قدیم دي نو د څلوېښتو کالو تحدید به د هغه مضامین په باره کي نه وي بلکه داسي به ویل کیږي چي هغه مضامین چي پر هغه تختیو باندي لیکل سوي وه د هغه د لیکلو وخت د آدم عليه السلام د پیدا کېدو څخه څلوېښت کاله مخکي وو.

د حضرت ابن مسعود رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ چې رښتونی او رښتون کړل سوی دی موږ ته دا بیان وفرمایه : په تاسو کې د هر یوه د زیږیدني صورت دادی چې څلوېښت ورځې نطفه په نس کې دننه وساتل سي بیا (دا نطفه) د یخۍ وینو په شکل کې بدله سي تر څلوېښتو ورځو پوري (همدغسې وي) بیا څلوېښت ورځې د غوښې یوه ټوټه وي ، د دې وروسته الله ﷻ هغه د غوښو ټوټې ته یوه ملائکه را ولیږي چې د هغه اعمال، د مرگ نېټه، د رزق ذریعه او د هغه نیک بخت او بخت کېدل وليکي، بیا په هغه ټوټه کې روح پوه کړي ، په هغه ذات دي مي قسم وي چې د هغه څخه پرته بل د عبادت وړ نسته په تاسو

﴿۷۵﴾ : وَعَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ حَدَّثَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ الصَّادِقُ الْمَصْدُوقُ أَنَّ خَلْقَ أَحَدِكُمْ يُجْمَعُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا نُطْفَةٌ ثُمَّ يَكُونُ عَلَقَةً مِثْلَ ذَلِكَ ثُمَّ يَكُونُ مُضْغَةً مِثْلَ ذَلِكَ ثُمَّ يَبْعَثُ اللَّهُ إِلَيْهِ مَلَكًا بِأَرْبَعِ كَلِمَاتٍ فَيَكْتُبُ عَمَلَهُ وَأَجَلَهُ وَرِزْقَهُ وَشَقِيئَهُ أَوْ سَعِيدَهُ ثُمَّ يُنْفَخُ فِيهِ الرُّوحُ فَوَالَّذِي لَا إِلَهَ غَيْرُهُ إِنْ أَحَدَكُمُ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا إِلَّا ذِرَاعٌ فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ فَيَدْخُلُهَا وَإِنْ أَحَدَكُمُ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا إِلَّا ذِرَاعٌ فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَيَدْخُلُهَا. متفق عليه

کي یو څوک د جنتیانو په شان کارونه کوي تر دې چې د هغه او جنت په مینځ کې یوازي د یوه لاس اندازه فاصله پاته سي چې د هغه د تقدیر لیکلې پر هغه غالب سي او هغه د دوږخیانو په شان کارونه پیل کړي او په تحقیق سره په تاسو کې یو سړی د دوږخیانو په شان کارونه کوي تر دې چې د هغه او دوږخ په منځ کې یوازي د یوه لاس اندازه فاصله پاته سي چې د هغه تقدیر لیکي پر هغه غالب سي او هغه د جنتیانو په شان کارونه پیل کړي او په جنت کې داخل سي . بخاري او مسلم .

تشریح : داسې گمان کیږي چې خلک د نیکی لار پرېښودو سره د بدۍ لار اختیاروي مگر د الله تعالی د رحمت په برکت زیات وخت داسې کیږي چې کومو خلکو د بدبختۍ او بدۍ لار اختیار کړي وي هغوئ د نیکی په لور راسي او د نیکی لار اختیاروي .

په دغه حدیث شریف کې دې ته اشاره ده چې د ابدی خلاصون او عذاب دار او مدار پر خاتمه باندي دی ، که د یو چا ټول ژوند په گناه او معصیت یا کفر او شرک کې تیر سي مگر هغه په آخر وخت کې د زړه په صدق سره پر خپلو بدو عملونو او گمراهۍ باندي په پښیمانه کېدو سره د نیک بختۍ او سعادت لار اختیار کړي نو هغه به خلاصون تر لاسه کړي .

همدارنگه که یو سړی ټول عمر نیکی کوي او ټول ژوند د الله تعالی او د رسول په اطاعت او

فرمانبرداري کي تير کړي مگر په آخر وخت کي هغه د شيطان په گمراهۍ سره يا د خپل نفس په شرارت سره گمراه سي او هغه د خپل ژوند آخري لحظې په بدۍ او بدبختۍ کي تيري کړي نو هغه به د ټول عمر د نيکيو سربيره د الله تعالی په عذاب کي اخته سي .

نو د دغه حديث شريف څخه څرگنده سوه چي نيکي، بهتري او آخروي خلاصون په دې کي دی چي بنده هميشه د اطاعت الهي او د فرمان نبوي پر ځای راوړلو کي مصروف وي، د هغه د ژوند هيڅ لحظه هم د شريعت د حدونو څخه تجاوز ونه کړي او په هر راتلونکي لحظه کي دا فکر وکړي چي کيدای سي دا زما د ژوند آخري لحظه وي، په نيکۍ کي يې صرف کوي چي د خاتمه بالخير په سعادت سره ونازول سي .

دلته بايد دا خبره په ذهن کي وي چي کومو خلکو د قضا او قدر د مسئلې ليدو سره دا نظريه قائمه کړې ده چي هر کله خلاصون او عذاب، نيک بختي او بدبختي، جنت او دوزخ تر لاسه کېدل تقديري شي دی نو بيا د عمل څه ضرورت دی نو هغوی په سخته گمراهي کي اخته دي، ځيني صحابه کرام هم د دې مسئلې په حقيقت نه وه پوه سوي، د رسول الله ﷺ په وړاندي يې دا ډول خبره وکړه، نو رسول الله ﷺ ورته وفرمايل: تاسو عمل کوئ ځکه د چا په مقدر کي چي څه ليکل سوي دي پر هغه باندي هغه ته اختيار ورکړل سوی دی .

يعني پر قضا او تقدير باندي په باور کولو سره ستاسو په عمل کي توقف کول يا د عمل څخه انکار کول به هيڅ کار آمد نه وي ځکه احکام د شارع د لوري وارد سوي دي او د هغه سره تاسو ته د فکر کولو قابليت او په نيکۍ او بدۍ کي د امتياز کولو صلاحيت هم درکړل سوی دی، په تاسو کي د قصد او جهد ماده هم پيدا کړل سوې ده چي تاسو د دغه اسبابو په ذريعه عمل وکړلای سئ اوس که تاسو د قضا او تقدير په سبب د اسبابو څخه قطع نظر وکړئ او عمال پرېږدئ نو د تباهۍ او بربادۍ په غار کي به ولوېږئ، مگر هو په دې کي به د الله تعالی يقينايو حکمت وي چي د هغه په حقيقت او حکمت باندي هغه ښه پوهيږي چي يوې خوا ته خو هغه د قضا او تقدير مسئله زامخکي کړه او بلې خوا ته د عملونو کولو حکم يې ورکړ او بيا په دغه مسئله کي د تحقيق او پلټني کولو څخه هم منعه وفرمايل، او که د قضا او تقدير په سبب د عملونو د ضرورت څخه انکار وکړل سي نو د دې به څه جواب وي چي د الله تعالی د لوري د شريعت نازلیدل، احکام رالېږل او د رسولانو رالېږل چي د هغوی مقصد د الله تعالی پر احکامو باندي د عمل کولو ترغيب ورکول وو بيله وجي سو ځکه چي کله پر محض تقدير باندي باور

وي چي د چا په مقدر کي جنت ته تلل ليکلي وي هغه به يقينا جنت ته ځي او د چا په مقدر کي چي د ورځ ليکلی وي نو هغه به يقينا د ورځ ته ځي نو د دغه رسولانو بعثت او د احکامو او اعمالو پر ځای راوړلو د تاکيد ضرورت نه پاته کيږي نو په دې حيثيت سره که دا هم وکتل سي نو دا خيال غلط ثابتيږي ، په هر حال څرنگه چي نور ډير الهي اسرار دي چي په هغه سره بندگان خبر نه دي ، همداسي دا هم يو راز دی چي د بندگانو څخه پټ ساتل سوی دی ځکه د يو چا په ظاهري عمل ليدو سره د هغه د جنتي يا د ورځي کېدو حکم نسي کيدلای بلکه د الله تعالی پر رضا موقوف دی چي (يعذب من يشاء ويرحم من يشاء) يعنې هغه چي چا ته غواړي (د بندو عملونو په سبب) په عذاب کي يې اخته کړي او چا ته چي وغواړي نو په خپل فضل او کرم سره به يې وبخښي .

(۷۶) : وَعَنْ سَهْلِ بْنِ سَعِيدٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ الْعَبْدَ لَيَعْمَلُ عَمَلًا أَهْلُ النَّارِ وَإِنَّهُ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ وَيَعْمَلُ عَمَلًا أَهْلُ الْجَنَّةِ وَإِنَّهُ مِنْ أَهْلِ النَّارِ وَإِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالْخَوَاتِيمِ . (متفق عليه)

د حضرت سهل بن سعيد ^۱ څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : يو بنده د دوږځيانو په ډول کارونه کوي او (په حقيقت کي) هغه جنتي وي او همدا شان هغه د جنتيانو په شان کارونه کوي او هغه د ورځي وي نو د اعمالو اعتبار به آخره خاتمه سره دی بخاري ومسلم

تشرېح : دغه حديث شريف د لومړني حديث توثيق وکړ چي د اعمالو سابق اعتبار به وي چي پر هغه خاتمه سوې وي ځکه نو د خلاصون او عذاب دار او مدار به د هغه پر خاتمه وي که خاتمه بالخير وي نو د الله تعالی د نعمتونو او د جنت د سعادت سره به ونازول سي ، او که خدای مه کړه خاتمه په خير نه وي نو بيا به په عذاب کي اخته کړل سي .

دغه حديث شريف په څرگنده دا خبره واضحه کړه چي بنده ته پکار ده چي د خپل ژوند يوه يوه لحظه د الله تعالی په اطاعت کي مصرف کړي او هر وخت د گناه څخه ځان ساتي ځکه دا معلومه نه ده چي آخر وخت به کله راځي او هغه په يو گناه کي اخته وي چي ناڅاپه د مرگ پنجه د هغه غاړه خفه کړي او هغه ته د توبې مهلت هم تر لاسه نسي چي د هغه په نتيجه کي به هغه په دائمي خسران او عذاب کي اخته سي .

^۱ د سهل بن سعيد بن مالک لومړنی نوم حزن وو مگر وروسته رسول الله ﷺ د سهل نوم پر کېښود . کتبت يې ابو العباس او ځينو ابويحيى هم ليکلی دی ، په مدينه منوره کي د (۹۶) کالو په عمر په (۸۸۸هـ) کال کي وفات سو .

(۷۷): وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ دُعِيَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى جَنَازَةِ صَبِيٍّ مِنَ الْأَنْصَارِ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ طُوبَى لِهَذَا عُصْفُورٍ مِنْ عَصَائِفِ الْجَنَّةِ لَمْ يَفْعَلِ السُّوءَ وَلَمْ يُذْرِكُهُ قَالَ أَوْ غَيْرَ ذَلِكَ يَا عَائِشَةُ إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ لِلْجَنَّةِ أَهْلًا خَلَقَهُمْ لَهَا وَهُمْ فِي أَصْلَابِ آبَائِهِمْ وَخَلَقَ لِلنَّارِ أَهْلًا خَلَقَهُمْ لَهَا وَهُمْ فِي أَصْلَابِ آبَائِهِمْ . رواه مسلم .

د حضرت عائشې رضي الله عنها څخه روايت دی چې : رسول الله ﷺ د یو انصاري کوچنی جنازې ته و غوښتل سو ، ما نبي کریم ﷺ ته عرض وکړ : ای د الله رسوله ! د دې کوچنی لپاره خوشخبري ده چې د جنت د مرغانو څخه یوه مرغۍ ده چې نه یې څه بد کار کړی او نه د بدۍ حد ته رسیدلی دی ، (د دې په اورېدو سره) رسول الله ﷺ وفرمایل : ای

عائشې ! ایا ستا دا خیال دی (یعني ستا دا خیال درست نه دی) ، د دې وروسته رسول الله ﷺ وفرمایل : د جنت او د ورځ لپاره الله تعالی دې پیدا کړي دي کوم وخت چې هغوی د خپلو پلرو په ملاو وکي وي . مسلم .

تشریح : د دغه حدیث څخه په ظاهره خو دا معلومه سوه چې په جنت او د ورځ کي داخلېدل پر نیک او بد عمل باندې موقوف دي بلکه دا تقدیري معامله ده ، الله تعالی د یو دې لپاره د ازل څخه جنت لیکلی دی ځکه هغه به جنت ته ځي که څه هم هغه نیک عملونه وکړي یا یې ونه کړي ، همداسي یوه ډله یې د ورځ لپاره پیدا کړې ده چې یقینا به هغه د ورځ ته ځي که څه هم د هغوی عملونه بد وي یا نه وي ، نو دا ماشوم که د ورځ لپاره پیدا سوی وو نو یقینا به د ورځ ته ځي که څه هم د هغه څخه تر اوسه بد عملونه نه دي سوي .

مگر د دې خبري پر خلاف اکثر آیاتونه او حدیثونه او د علماؤ متفق علیه قولونه داسي دي چې د هغه څخه دا خبره ثابته سوې ده چې که چیري مسلمان ماشوم د کم عمرۍ په حالت کي وفات سي نو هغه یقینا جنتي دی بلکه د کفارو او مشرکینو د کم عمر ماشومانو په اړه هم صحیح مسئله داده چې هغوی به هم په جنت کي داخل کړل سي .

اوس به د دې حدیث ترجیح هم کيږي چې بي بي عائشې رضي الله عنها د هغه په جنتي کېدو په داسي یقین

۱ ام المؤمنین حضرت بي بي عائشة صديقه (رض) د حضرت ابوبکر صديق ﷺ لور او د رسول الله ﷺ تر ټولو زیاته خوښه او محبوبه بي بي مبارکه وه چې د هغې لقب صديقه دی ، د رسول الله ﷺ وفات په وخت کي د بي بي عائشې صديقه (رض) عمر یوازي اتلس (۱۸) کاله وو ، نوموړې په کال (۵۷هـ) یا (۵۸هـ) کي وفات سوې ده او د جنت البقیع په هدیره کي دفن سوې ده .

سره حکم کړی وو لکه هغې ته چې د غیب علم سته او د الله تعالی د حکمت او مرضی رازداره ده ځکه نو رسول الله ﷺ د هغې پر دغه یقین تنبیه وفرمایل چې ته د خپل دغه وثوق په وجه د عیب دانی اقرار کوي چې هیڅ بنده ته مناسب نه ده، یا زیاته صحیح توجیه ددې حدیث دا کیدای سي چې د رسول الله ﷺ دا ارشاد به د هغه وخت وي هر کله چې د ماشومانو د جنتي کېدو حکم د وحی په ذریعه معلوم سوی نه وو. والله اعلم.

(۷۸): وَعَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا وَقَدْ كُتِبَ مَقْعَدُهُ مِنَ النَّارِ وَمَقْعَدُهُ مِنَ الْجَنَّةِ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ أَفَلَا تَنْكِلُ عَلَيَّ كِتَابَنَا وَتَدْعُ الْعَمَلَ؟ قَالَ اْعْمَلُوا فَكُلُّ مِيسِرٍ لِمَا خُلِقَ لَهُ أَمَّا مَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ السَّعَادَةِ فَسَيُسَرُّ لِعَمَلِ السَّعَادَةِ وَأَمَّا مَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ الشَّقَاوَةِ فَسَيُسَرُّ لِعَمَلِ الشَّقَاوَةِ، ثُمَّ قَرَأَ: (فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى وَاتَّقَى وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَى) (متفق عليه)

د حضرت علي ؑ څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل: په تاسو کې هیڅوک داسې نسته چې د هغه ځای جنت یا دوزخ نه وي لیکل سوی، خلکو عرض وکړ: ای د الله رسوله! نو بیا موږ د خپل تقدیر په دې نوشته باور وکړو او اعمال ولي نه پرېږدو؟ نبي کریم ﷺ وفرمایل: عمل کوئ ځکه چې کوم سړی د کوم کار لپاره پیدا سوی دی هغه شی د هغه لپاره آسان کړل سوی دی یعنې کوم سړی چې

نیک بخت دی د هغه دپاره د نیک بختۍ کارونه آسان کیږي او څوک چې بد بخت وي د هغه لپاره د بد بختۍ کارونه آسانه کیږي، د دې وروسته رسول الله ﷺ دا آیت ووايه: (فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى...) (کوم سړي ته چې بخشش ورکړل سو نو پرهیزگاري یې اختیار کړل او د خیر عمل یې ښه وگڼی... الخ)، بخاري او مسلم.

تشریح: د نبي کریم ﷺ د جواب مقصد دا وو چې تاسو خلک پر تقدیر یقین وکړئ او عمل پرېږدئ دا صحیح نه ده، ځکه چې جنت په اول وار کې لیکل او د هر یوه لپاره معلومول چې څوک نیک بخت او څوک بد بخت نو دا د عملونو پرېښودو وجه نسي کیدای، ددې لپاره چې الله تعالی د خپل خدائي او د قدرت ښکاره کېدو لپاره چې کوم حکمونه کړي دي او کوم

امیر المؤمنین حضرت علي ؑ د رسول کریم ﷺ د اکا زوی دی، د رسول الله ﷺ د خوږې لور یې یې فاطمې رضي الله عنها خاوند او څلورم خلیفه راشد دی، کنیت یې ابو الحسن او ابو تراب دی، د رمضان المبارک په آخري لسيزه کې په کال (۳۰هـ) کې یې د شهادت درجه تر لاسه کړه، د نوموړي هغه وخت عمر د واقعي پلټنې سره سم (۶۳) کاله وو، درې ورځې کم پنځه کاله نوموړی خلیفه وو.

فرضونه یې پر بندگانو ټاکلي دي پر هغو باندي عمل کول او د احکامو تابعداري کول د بندگۍ د ضرورت سره سم پر بندگانو لازم او ضروري دي ځکه چې یوازې عمل د نیک بختۍ او بد بختۍ نښه گرځول سوې ده چې کوم سړی عمل کوي هغه به نیک بخت گڼل کیږي او کوم چې عمل نه کوي نو هغه به بد بخت گڼل کیږي او بې دا هم تقدیري معامله ده چې الله تعالی د چا په قسمت کي نیک بختي لیکلې وي هغه به یقینا عملونه کوي او د چا په نصیب کي چې بد بختي لیکلې وي هغه به عمل پرېږدي او په گمراهۍ کي به اخته کیږي ، تر کومه حده چې د ثواب او عذاب معامله ده نو هغه د الله تعالی په خوښه او د هغه پر حکمت باندي منحصر ده هغه چې څه معامله کوي هغه ته اختیار دی او په هغه کي د چا زور او زیاتي نه چلیږي .

﴿۷۹﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ كَتَبَ عَلَى ابْنِ آدَمَ حَظَّهُ مِنَ الزَّانَا أَدْرَكَ ذَلِكَ لَا مَحَالَةَ فَرَأَى الْعَيْنُ النَّظْرَ وَزَانَ اللِّسَانُ الْمَنْطِقَ وَالْفَرْجُ يُصَدِّقُ ذَلِكَ وَيَكْذِبُهُ (متفق عليه) وَفِي رِوَايَةٍ لِمُسْلِمٍ قَالَ كُتِبَ عَلَى ابْنِ آدَمَ نَصِيبُهُ مِنَ الزَّانَا مَدْرَكَ ذَلِكَ لَا مَحَالَةَ الْعَيْنَانِ زَنَاهُمَا النَّظْرُ وَالْأُذُنَانِ زَنَاهُمَا الْإِسْمَاعُ وَاللِّسَانُ زَنَاهُ الْكَلَامُ وَالْيَدُ زَنَاهَا الْبَطْشُ وَالرَّجُلُ زَنَاهَا الْخَطَا وَالْقَلْبُ يَهْوَى وَيَتَمَنَّى وَيُصَدِّقُ ذَلِكَ الْفَرْجُ وَيُكَذِّبُهُ .

د حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل : الله پاک چې د انسان په تقدیر کي د زنا کومه برخه لیکلې ده هغه به ضرور د هغه څخه کیږي ، نو د سترگو زنا داده چې نامحرم چا ته وگوري ، د ژبي زنا د نامحرم ښځو سره خبري کول (یعني د شهوت خبري کول) او نفس خواش کوي او شرم گاه دغه خواش رښتیا کوي یا یې درواغ کوي ، بخاري او مسلم ، او د مسلم په یوه روایت کي دا الفاظ دي : رسول الله ﷺ وفرمایل : پر انسان د هغه د زنا برخه په تقدیر کي لیکل کي سوې ده چې هغه به هر ورو په عمل کي راولي د

دواړو سترگو زنا پر دیو ښځو ته (په بد نظر) کتل دي او د غوږو زنا (د پر دیو ښځو خبري په شهوت سره) اورېدل دي ، او د ژبي زنا د هغې سره (په شهوت) خبري کول دي او د لاس زنا ښځي ته (په بد نیت) لاس ور وړل دي او د پښو زنا د هغې په لور ورتلل دي او زړه خواش کوي او شرمگاه د هغې تصدیق یا تکذیب کوي .

تشریح : اصل زنا خو داده چې دیو نامحرمي ښځي سره بد کاري کي اخته سي ، مگر د شریعت په اصطلاح کي هغه حرکات او عملونو ته هم مجازا زنا ویل کیږي چې د حقیقي زنا لپاره د اسبابو درجه لري یا دا چې زنا ته یې رسوي ، مثلاً دیو پر دیو ښځي سره د شهوت ډکي خبري

کول، یا په بد نظر ورته کتل یا په خرابي ارادې سره د هغې لاس مس کول یا همداسي په ناپاک خیال سره یو پردی ښځې ته ورتلل، دا ټول شیان د حقیقي زنا محرک جوړیږي چې په وړاندي تلو سره په بدکاری کې اخته کیږي ځکه دې ته هم مجازا زنا ویل کیږي چې ددې حرکات او اسبابو نفرت او کراهت په زړونو کې کښني او خلک ددې څخه ځان وساتي.

په هر حال د حدیث شریف څخه څرگنده سوه چې د کوم سړي په تقدیر کې د زنا څومره برخه لیکلې وي هغه به په عمل کې راوړي، اوس که چیرې د هغه په مقدر کې مجازي زنا لیکلې وي یا حقیقي مگر الله تعالیٰ چې یو څوک دده بد کار څخه خوندي ساتي نو هغه ددې څخه منع ساتي او د هغه شیانو څخه هم پرهیز کوي چې د هغه په موجودګۍ کې د یو معصیت او گناه د خیال هم شک او شبه پیدا کیږي چې د گناه او معصیت په لور د بیولو سبب جوړیږي، د شرمگاه د تصدیق او تکذیب مطلب دادی چې هر کله انساني نفس د هواء او هوس غلام جوړ شي او د هغه د غلط او حرام کار خواش کوي نو که چیرې شرمگاه د هغه غلط او ناجائز خواش باندې عمل کوي او په زنا کې اخته کیږي نو دا د هغه تصدیق وي او که د یو چا احساس او شعور او ضمیر د الله تعالیٰ د عذاب څخه لږزیدونکی او د هغه د بیري څخه ډک وي نو شرمگاه د نفس د خواش د تکمیل څخه انکار کوي او هغه په بدکاری کې نه اخته کیږي نو دا د هغه تکذیب کوي.

﴿۸۰﴾ : وَعَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ أَنَّ رَجُلَيْنِ مِنْ مُزَيْنَةَ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ! أَرَأَيْتَ مَا يَعْمَلُ النَّاسُ الْيَوْمَ؟ وَيَكْذِبُونَ فِيهِ أَشْيَاءَ قُضِيَ عَلَيْهِمْ وَمَضَىٰ فِيهِمْ مِنْ قَدَرٍ سَبَقَ أَوْ فِيمَا يَسْتَقْبِلُونَ بِهِ مِمَّا أَتَاهُمْ بِهِ نَبِيُّهُمْ وَبَيَّتِ الْحُجَّةَ عَلَيْهِمْ فَقَالَ لَا بَلْ شَيْءٌ قُضِيَ عَلَيْهِمْ وَمَضَىٰ فِيهِمْ وَتَصْدِيقُ ذَلِكَ فِي كِتَابِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ (وَنَفْسٌ وَمَا سَوَّاهَا فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا) . رواه مسلم

د حضرت عمران رضي الله عنه څخه روایت دی چې د مزینې د قبیلې دوه خلک د رسول الله صلی الله علیه و سلم په خدمت کې حاضر سول او عرض یې وکړ: ای دالله رسول! موږ د دې امر څخه خبردار کړئ څه چې خلک نن سبا کوي او محنت برداشت کوي، ایا دا هغه شی دی چې د دوی په تقدیر کې لیکل سوی دی او د هغوی د تقدیر څخه تیر سوی دی. یا دا هغه شی دی چې آئنده راتلونکی دی او هغه د هغوی نبي راوړي دي او په دلیل سره پر هغوی

^۱ د نوموړي نوم عمران ابن حصین او کنیت یې ابونجید دی، د فتح خیبر په کال د اسلام په نعمت سره مشرف سوی دی، نوموړی په بصرې کې په کال (۵۱هـ) کې وفات سوی دی.

دا ثابت سوی دی؟ رسول الله ﷺ وفرمایل: نه، بلکه دا هغه شی دی کوم چي ټاکل سوی دی او پر هغوی تیر سوی دی او ددی تصدیق د کلام الله د دې آیت څخه کیږي: (ونفس وما سواها...) یعني قسم دی د نفس او د هغه ذات چي هغه نفس برابر او یو ډول پیدا کړو او بیا یې په زړه کي ورته بدي او نیکی واچول. مسلم.

تشریح: پوښتنه دا وه چي اې دالله رسوله! دا وښیاست چي په دنیا کي خلک څومره عملونه کوي که هغه عملونه ښه وي یا بد وي ایا دا هغه دي چي د هغوی لپاره په ازل کي مقدر سوي دي او اوس پر خپل وخت تر سره کیږي او که دا هغه شیان دي چي په ازل کي خو د هغوی لپاره لیکنه په تقدیر کي نه وه سوې بلکه اوس چي رسول راغلی او هغوی د الله تعالی د لوري د ورکړل سوي معجزو په ذریعه د خپل صداقت اعلان او د هغه احکام او اعمال د کولو حکم وکړ نو دا عملونه تر سره کېدل پیل سول نو په داسي شکل کي ایا داسي ویل کیدای سي چي دغه عملونه د بندگانو په مقدر کي مخکي نه وه لیکل سوي بلکه په خپل اختیار سره دا عملونه کوي که هغه ښه عملونه وي او یا خراب عملونه وي.

د حضرت ابوهریره ؓ څخه روایت دی چي: یو ځل ما رسول الله ﷺ ته عرض وکړ اې دالله رسوله! زه زلمی سړی یم او زما سره بیرته ده چي په زنا اخته نه سم او نه زما سره څه شتمني سته چي یوه ښځه په نکاح کړم، لکه چي ابوهریره د خپل عذر په بیانولو سره د دې اجازه غوښتل چي خپل ځان خصي کړي، ابوهریره وایي رسول الله ﷺ چي زما دا عذر واورېدی نو چپ سو او هیڅ جواب یې رانه کړ ما دوهم وار عرض وکړ

﴿۸۱﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي رَجُلٌ شَابٌّ وَأَنَا أَخَافُ عَلَى نَفْسِي الْعَنَتَ وَلَا أَجِدُ مَا أَتَزَوَّجُ بِهِ النِّسَاءَ، كَأَنَّهُ يَسْتَأْذِنُهُ فِي الْإِخْتِصَاءِ قَالَ فَسَكَتَ عَنِّي ثُمَّ قُلْتُ مِثْلَ ذَلِكَ فَسَكَتَ عَنِّي ثُمَّ قُلْتُ مِثْلَ ذَلِكَ فَسَكَتَ عَنِّي ثُمَّ قُلْتُ مِثْلَ ذَلِكَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ جَفَّ الْقَلَمُ بِمَا أَتَيْتَ لَاقٍ فَأَخْتَصِمَ عَلَى ذَلِكَ أَوْ ذَرِّ. رواه البخاري .

خو رسول الله ﷺ چپ وو په دریم وار ما بیا عرض وکړ مگر نبی ﷺ چپ وو په څلورم وار چي ما خپل الفاظ وویل نو رسول الله ﷺ وفرمایل: څه چي تا ته پېښېدونکي دي قلم (د هغه په لیکلو) وچ سوی دی اوس که څه هم ته نا مرد سي یا نه. بخاري.

تشریح: د رسول الله ﷺ د جواب خلاصه داده چي ستا په مقدر کي څه لیکل سوي دي هغه به پوره کیږي، که خدای مه کړه په یو بد کاری کي ستا لپاره لیکنه تقدیر جوړ سوی وي نو هغه بد عمل به ضرور ستا څخه کیږي او که تقدیر ستا پر پاک لمنی جوړ سوی وي او ستا د معصیت څخه

یې ساتنه کړې وي نو که څه هم ته خپل مردانه قوت ختمولو سره نامرد جوړ سې يا ددغه کار څخه منعه سې نو ستا نفس تا نسي غلولاى او ته به پاک لمنې يې، دې ته په (جف القلم) يعنې قلم وچولو سره ارشاد وفرمايل سو، په دې حديث کي دې خبري ته خبردارۍ او تنبيه ورکول مقصد دي چي اسباب او تقدير د تقدير په مقابلې کي راوړل او د تقدير د ليکنې څخه بې پرواه کېدو سره د هغه څخه تېنېدل جائز نه دي.

﴿۸۲﴾ : وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ قُلُوبَ بَنِي آدَمَ كُلَّهَا بَيْنَ إصْبَعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ الرَّحْمَنِ كَقَلْبٍ وَاحِدٍ يُصَرِّفُهُ كَيْفَ يَشَاءُ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اللَّهُمَّ مُصَرِّفِ الْقُلُوبِ صَرِّفْ قُلُوبَنَا عَلَى طَاعَتِكَ . رواه مسلم

د حضرت عبدالله بن عمرو ؓ څخه روايت دى چي رسول الله ﷺ وفرمايل : د ټولو انسانانو زړونه د الله تعالى د دوو گوټو په منځ کي دي هغه په خپلو گوټو سره څنگه چي و غواړي زړونه اړوي را اړوي ، وروسته رسول الله ﷺ وفرمايل : اې د زړونو گرځونکې خدايه زموږ زړونه خپل د طاعت او بندگۍ په لور وگرځوي . مسلم

تشرېح : ددغه حديث شريف څخه د الله تعالى د قدرت د کمال اظهار مقصد دى چي هغه پر ټولو شيانو قادر دى او پر ټولو متصرف دى تردې چي د زړونو اړخونه او د لړزېدلو پوري هم د هغه په اختيار کي دي ، د الله تعالى لپاره د گوټو استعمال دلته مجازا سوي دى ځکه چي د هغه پاک ذات ماديات او د اجسامو د کثافت څخه پاک دى .

د حديث مطلب دادى چي ټول زړونه د الله تعالى په واک او تصرف کي دي هغه چي کوم طرف ته غواړي زړونه گرځوي ، د چا زړه د گناه او معصيت په لور مائل کول هم د هغه صفت دى او يو زړه د عصيان او سرکېنۍ د جال څخه د را ايستلو سره د اطاعت ، فرمانبرداۍ او د نیکو پر لار راوستل هم د هغه کار دى ، هغه چي چاته غواړي د گمراهۍ او ضلالت په تيارو کي يې غورځوي او چاته چي غواړي د هدايت او راستۍ په باغچه کي يې پرېږدي .

﴿۸۳﴾ : وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا مِنْ مَوْلُودٍ إِلَّا يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ أَوْ يُنَصِّرَانِهِ أَوْ يُمَجْسِسَانِهِ كَمَا تُنْتِجُ الْبَهِيمَةُ بِبَهِيمَةٍ جَمْعَاءَ هَلْ تُجَسِّنُونَ فِيهَا مِنْ جَذَعَاءَ ثُمَّ يَقُولُ (فِطْرَةَ اللَّهِ

د حضرت ابوهريره ؓ څخه روايت دى چي رسول الله ﷺ وفرمايل : کوم يو کوچنى چي زېږي هغه پر فطرت پيدا کېږي (يعنې په هغه کي د حق دين قبلولو صلاحيت وي) خو د هغه مور او پلار د هغه څخه يهودي جوړ کړي يا نصراني يا مجوسي ، څرنگه چي

الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ (متفق عليه).

يو حیوان پوره حیوان بچی راوړي ایا تاسو په هغه کي څه نقصان موندلای سئ ، د دې وروسته رسول الله ﷺ دا آیت تلاوت کړ : فطرة الله ... (د الله فطرت

دادی چي په هغه یې خلک پیدا کړي دي د خدای په پېداښت کي هیڅ بدلون نه سي کیدلای او دا حق دین دی ، مسلم وبخاري .

تشریح : الله تعالی د انسان خلقت پر فطرت کړی دی او فطرت یوازي حق یعني ایمان او اسلام قبلولای سي ، هر کله چي یو ماشوم پیدا کیږي نو هغه پر دې فطرت وي مگر په خارجي اثر سره هغه د فطرت د غوښتنو څخه لیري سي او د اصولو خلاف د فطرت پر طریقو باندي تلل پیل کړي یعني که چیري د هغه مور او پلار یهودي وي نو هغه هم یهودي کیږي او که د هغه مور او پلار عیسائي وي نو هغه هم عیسائي کیږي او که چیري د هغه مور او پلار مجوسي وي نو هغه هم د هغوی په مذهب کي رنگ کیږي .

نو د یو مثال په توګه یې وفرمایل چي څه ډول د یو حیوان بچی پیدا کیږي نو هغه په خپل اصلي حالت کي پیدا کیږي په هغه کي هیڅ ډول کمی یا تاوان نه وي ، مگر که چیري په خارجي توګه سره یو څوک د هغه لاسونه او پښې پرې کړي یا د هغه پر بدن یو بل عیب پیدا کړي نو هغه خپل اصلي او تخلیقي حالت ضائع کړي ، همداسي انسان د پیدا کېدو پر وخت پر خپل اصلي فطرت یعني اسلام باندي پیدا کیږي مگر د هغه ماحول د هغه ټولنه یعني مور او پلار وغیره د هغه احساسات او شعور او د هغه پر عقیدو باندي د خپل مذهب رنگ اچولو سره د هغه ذهن ، فکر ، زړه او دماغ پر غلطه لاره باندي واړوي چي د هغه په وجه هغه پر خپل اصلي او تخلیقي فطرت باندي قائم نه پاته کیږي بلکه کافر سي هو که چیري داسي نه کیږي او د هغه مور او پلار مسلمانان وي نو هغه هم مسلمان پاته سي .

حضرت ابو موسیٰ ؓ وایي موږ ته رسول الله ﷺ خطبه راکړه او د پنځو خبرو یادونه یې وفرمایل ، رسول الله ﷺ وفرمایل : الله خوب نه کوي او خوب ورته مناسب هم نه دی هغه تله (رزق) کښته کوي او هم یې پورته کوي ، هغه ته د شپې عمل د ورځي د کار څخه وړاندي او د ورځي عمل د شپې د عمل څخه وړاندي وړل کیږي ، د

﴿۸۴﴾ : وَعَنْ أَبِي مُوسَى قَالَ قَالَ قَامَ فِينَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِخَمْسِ كَلِمَاتٍ فَقَالَ : إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ لَا يَنَامُ وَلَا يَتَغَيَّرُ لَهُ أَنْ يَنَامَ يَخْفِضُ الْقِسْطَ وَيَرْفَعُهُ يَرْفَعُ إِلَيْهِ عَمَلُ اللَّيْلِ قَبْلَ عَمَلِ النَّهَارِ وَعَمَلُ النَّهَارِ قَبْلَ عَمَلِ اللَّيْلِ حِجَابُهُ النُّورُ ، لَوْ كَشَفَهُ

لَا خَرَقَتْ سُبْحَاتُ وَجْهِهِ مَا أَتَتْهُ إِلَيْهِ بَصَرُهُ
مِنْ خَلْقِهِ . رواه مسلم .

هغه حجاب (پرده) نور دی که هغه خپل حجاب پورته کړي نو د هغه د ذات نور که مخلوقاتو ته را ورسېږي نو ټول به وسوځي . مسلم .

تشرېح : د ترازو د لوړ او کښته کولو مطلب دادی چي الله تعالی پر یو بنده باندي د رزق پراختیا کوي او هغه په مال او شتمنی سره نازوي او پر چا باندي د معیشت د اسبابو او د رزق دروازي تنگولو سره هغه په محتاجی او اړتیا کي اخته کوي ، همداسي هغه یو بنده ته د اطاعت ، فرمانبرداي او نیکو کارونو په وجه عزت ، عظمت ، شرف او فضیلت سره نازوي او یو گناه کار بنده د هغه د سرکښی ، نافرمانی او بد کاری په وجه ذلیل او خوار کوي او هغه د تباهی او بربادی په کنده کي اچوي ، همداسي د ورځي د عمل څخه مخکي د شپې عمل او د شپې د عمل څخه مخکي د ورځي عمل هغه ته د رسولو مطلب دادی چي د بنده څخه کوم عمل کیږي هغه سمدستي بیله زنده الله تعالی ته رسیږي یعنی تر اوسه لا لمر نه وي راختلی او یو عمل نه وي صادر سوی چي د شپې عمل چي د بنده څخه سوی وي پورته رسیدلی وي ، همداسي د شپې پیل لا نه وي سوی چي د ورځي عمل هلته رسیږي ، اوس کوم عمل چي نیک او ښه وي هغه د قبولیت په شرف نازولو سره پر هغه د جزاء او انعام پروانه صادر کیږي او کوم عمل چي بد وي پر هغه د عذاب او سزا حکم ورکول کیږي .

(۸۵) : وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : يَدُ اللَّهِ مَلَأُ لَا تَغِيضُهَا نَفَقَةُ سَحَاءِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ أَرَأَيْتُمْ مَا أَتَفَقَ مُذْ خَلَقَ السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ ؟ فَإِنَّهُ لَمْ يُغِضْ مَا فِي يَدِهِ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ وَيَدُهُ الْمِيزَانُ يَخْفِضُ وَيَرْفَعُ (متفق عليه) وَفِي رِوَايَةٍ لِمُسْلِمٍ يَمِينُ اللَّهِ مَلَأُ قَالَ ابْنُ تَمِيْمٍ مَلَأَنَ سَحَاءُ لَا يَغِيضُهَا شَيْءُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ .

هغه په لاس کي د رزق تله ده هغه پورته او کښته کوي . بخاري او مسلم ، د مسلم په یوه روایت کي دا الفاظ دي : د خدای پاک راسته لاس ډک دی او ابن نمیر چي د امام مسلم استاذ دی دا الفاظ نقل کړي دي چي د خدای لاس (خزانه) ډکه ده هغه همیشه ورکړه کونکی دی ، په شپه او ورځ څرخ کولو سره په هغې کي څه کمي نه راځي .

تشریح : ابن نمیر (رح) د حضرت امام مسلم (رح) استاذ دی ، د هغه په سند سره چي حدیث دی په هغه کي د (هلای) پر خای د (ملان) لفظ دی او په الفاظو کي تقدیم او تاخیر هم سته ، او د لغت په نظر د (تلاي) لفظ صحیح دی او دا لفظ مناسب دی .

﴿ ۸۶ ﴾ : وَعَنْهُ قَالَ سُبُلَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ذُرَّارِ بْنِ الْمُشَرِكِينَ قَالَ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا عَامِلِينَ (متفق عليه) .

د حضرت ابوهریره ؓ څخه روایت دی چي د رسول الله ﷺ څخه د مشرکانو د ماشومانو په اړه پوښتنه وسول ، نبی کریم ﷺ وفرمایل : الله ﷻ ښه پوهیږي چي هغوی به څه کول . بخاري او مسلم .

تشریح : يعني دا خو الله تعالی ته معلومه ده که چیري هغه د وړکتوب په حالت کي نه وي مړ سوی او ژوندی پاته سوی وي نو په لوی کېدو سره یو عمل به یې کوی ، اوس د هغه سره چي کومه معامله کیږي نو د هغه سره سم به وي ، یا دا چي الله تعالی ته معلومه ده چي هغوی به جنت ته ځي یا د ورځ ته ، د هغه ځای حالت یو بنده ته څه معلوم دی .

ځیني حضرات وايي چي رسول الله ﷺ به دا هغه وخت فرمایلي وي هر کله چي د مشرکانو د اولاد په باره کي د وحي په ذریعه څه معلوم سوي نه وه ، په دې مسئله کي د علماؤ اقوال مختلف دي مگر صحیح او غوره قول دادی چي په دې باره کي توقف کول پکار دی يعني هغه ته دي نه د ورځي ويل کیږي او نه جنتي .

الفصل الثاني

﴿ ۸۷ ﴾ : وَعَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ أَوَّلَ مَا خَلَقَ اللَّهُ الْقَلَمَ فَقَالَ لَهُ اكْتُبْ فَقَالَ مَا أَكْتُبُ؟ قَالَ اكْتُبِ الْقَدَرَ فَكُتِبَ مَا كَانَ وَمَا هُوَ كَائِنٌ إِلَى الْأَبَدِ . رواه الترمذي وقال هذا حديث غريب إسناداً .

د حضرت عباده ؓ څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ فرمایل : تر ټولو اول چي الله کوم شی پیدا کړی دی هغه قلم دی ، نو الله ورته وویل وليکه ، قلم عرض وکړ څه وليکم ؟ الله ورته وفرمایل : تقدیر وليکه نو قلم وليکل څه چي (د رسول الله تر زمانې پوري) سوي وه او څه چي به آئنده کیدونکي وي . ترمذي وايي دا حدیث د سند په اعتبار غریب دی .

﴿ ۸۸ ﴾ : وَعَنْ مُسْلِمِ بْنِ يَسَارٍ قَالَ سُبُلَ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ عَنْ هَذِهِ الْآيَةِ (وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ

د حضرت مسلم بن یسار ؓ څخه روایت دی چي عمر بن خطاب ؓ څخه د دې آیت مطلب و پوښتل

سو رو اذ اخذ ربك من بني آدم من ظهورهم..... ما
 د رسول الله ﷺ خخه د دې آيت مطلب اورېدلی دی
 حضور ﷺ وفرمايل: الله پاك چي آدم ﷺ پيدا كړ
 بيا يې د هغه پر شا خپل راسته لاس را تير كړ بيا
 يې د هغه خخه د هغه اولاد وايستل او وه يې
 فرمايل: ما دا د جنت لپاره پيدا كړل دوى د
 جنتيانو كارونه كوي، بيا يې د آدم ﷺ پر شا لاس
 را تير كړ او د هغه خخه يې نور اولادونه راوستل
 او وه يې فرمايل: ما دوى د دوزخ لپاره پيدا كړل
 داخل كېده د دوزخيانو كارونه كوي، د رسول الله ﷺ
 د دې ارشاد په اورېدو سره يو سړي عرض وكړ اې
 دالله رسوله! نو بيا د عمل كولو څه گټه سوه؟
 رسول الله ﷺ وفرمايل: هر كله چي الله تعالى يو
 سړى د جنت لپاره پيدا كړي نو په هغه د جنتيانو

بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ.. (الاية) قَالَ عُمَرُ
 سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْأَلُ
 عَنْهَا فَقَالَ: إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ آدَمَ ثُمَّ مَسَحَ ظَهْرَهُ
 بِيَمِينِهِ فَاسْتَخْرَجَ مِنْهُ ذُرِّيَّةَ فَقَالَ خَلَقْتُ هَؤُلَاءِ
 لِلْجَنَّةِ وَبِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ يَعْمَلُونَ ثُمَّ مَسَحَ ظَهْرَهُ
 بِيَدِهِ فَاسْتَخْرَجَ مِنْهُ ذُرِّيَّةَ فَقَالَ خَلَقْتُ هَؤُلَاءِ
 لِلنَّارِ وَبِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ يَعْمَلُونَ، فَقَالَ رَجُلٌ فِيمَنْ
 الْعَمَلُ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ
 عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ إِذَا خَلَقَ الْعَبْدَ لِلْجَنَّةِ اسْتَعْمَلَهُ
 بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ حَتَّى يَمُوتَ عَلَى عَمَلٍ مِّنْ
 أَعْمَالِ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَيُدْخِلُهُ فِي الْجَنَّةِ وَإِذَا خَلَقَ
 الْعَبْدَ لِلنَّارِ اسْتَعْمَلَهُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ فَيُدْخِلُهُ فِي
 النَّارِ. رواه مالك والترمذي وأبو داود.

كارونه كوي تر دې چي تر مرگه پوري هغه د جنتيانو په شان كارونه كوي او الله پاك د هغه اعمالو
 په سبب هغه په جنت كي داخل كوي همدارنگه كله چي يو بنده د دوزخ لپاره پيدا كوي نو په هغه د
 دوزخيانو په شان كارونه كوي تر دې چي تر مرگه پوري هغه د دوزخيانو په شان كارونه كوي، او
 الله پاك د هغه كارونو په سبب هغه په دوزخ كي داخل كړي. مالك، ترمذي او ابوداؤد.

تشرېح: دغه وعده ميشاق په عالم ارواح كي سوي وو، لكه څرنگه چي په نورو حديثونو كي
 راغلي دي چي الله تعالى ټول روحونه چي د ازل څخه تر ابد پوري په دنيا كي څومره انسانان
 پيدا كيږي د ټولو د ملا څخه د هغوى اولادونه را ايستلي وه، مثلاً د رسول الله ﷺ د ملا څخه د
 هغوى اولاد را ايستلى او د هغوى د اولاد د ملا څخه د هغوى اولاد او همداسي تر قيامته
 پوري چي څومره انسانان پيدا كيږي د ټولو د ملا څخه د هغوى اولاد را وايستل سو.

د راسته لاس د گرځولو مطلب دادى چي الله تعالى ملائكو ته د راسته لاس گرځولو حكم
 وركړى وو كنه د الله تعالى نوراني ذات د لاس او پښو د ظاهري ثقالت څخه پاك دى، يا به دا
 وويل سي چي ددې څخه د خپل قوت او قدرت اظهار مقصد دى.

د حضرت عبداللہ بن عمرو رضی اللہ عنہ بیان دی چي (یوخل) رسول اللہ ﷺ دباندي تشریف راوړ او دهغه په لاس کي دوه کتابونه وه، رسول اللہ ﷺ وفرمایيل: تاسو ته څرگنده ده چي دا دوه کتابونه څنگه دي؟ موږ عرض وکړ اې دالله رسوله! موږ ته نه ده څرگنده تاسو وفرمایي چي راته څرگنده سي، رسول اللہ ﷺ د راسته لاس کتاب ته اشاره وکړه او وه يې فرمایيل: دا کتاب د پروردگار له لوري دی په دې کي د جنتيانو نومونه د هغوئ د پلرو نومونه او د هغوئ د قبيلو نومونه درج دي او په آخر کي د هغوئ جمع بندي سوې ده اوس نه په هغه کي څه زياتوب کيږي او نه کمي کيدلای سي، د دې وروسته رسول اللہ ﷺ د چپه لاس کتاب ته اشاره وکړه او وه يې فرمایيل: دا کتاب د پروردگار د لوري دی او په دې کي د د وړځيانو نومونه د هغوئ د پلرو نومونه او د هغوئ د قبيلو نومونه درج دي او په پای کي جمع بندي سوې ده اوس په دې کي نه څه زياتوب کيږي او نه کمي، صحابه کرامو عرض وکړ: اې دالله رسوله! هر کله چي هر څه تر مخه څخه ليکل سوي دي نو بيا د عمل

﴿۸۹﴾: وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفِي يَدَيْهِ كِتَابَانِ فَقَالَ أَتَذَرُونَنَا مَا هَذَانِ الْكِتَابَانِ؟ قُلْنَا لَا يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ إِلَّا أَنْ نُخْبِرَكَ فَقَالَ لِلَّذِي فِي يَدِهِ الْيُمْنَى هَذَا كِتَابٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ فِيهِ أَسْمَاءُ أَهْلِ الْجَنَّةِ وَأَسْمَاءُ آبَائِهِمْ وَقَبَائِلِهِمْ ثُمَّ أُجْمِلَ عَلَى آخِرِهِمْ فَلَا يُزَادُ فِيهِمْ وَلَا يُنْقَصُ مِنْهُمْ أَبَدًا، ثُمَّ قَالَ لِلَّذِي فِي شِمَالِهِ هَذَا كِتَابٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ فِيهِ أَسْمَاءُ أَهْلِ النَّارِ وَأَسْمَاءُ آبَائِهِمْ وَقَبَائِلِهِمْ ثُمَّ أُجْمِلَ عَلَى آخِرِهِمْ فَلَا يُزَادُ فِيهِمْ وَلَا يُنْقَصُ مِنْهُمْ أَبَدًا، فَقَالَ أَصْحَابُهُ فَقِيمِ الْعَمَلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ إِنْ كَانَ أَمْرٌ قَدْ فُرِغَ مِنْهُ فَقَالَ سَدُّوا وَقَارِبُوا فَإِنَّ صَاحِبَ الْجَنَّةِ يُخْتَمُ لَهُ بِعَمَلٍ أَهْلُ الْجَنَّةِ وَإِنْ عَمِلَ أَيُّ عَمَلٍ وَإِنْ صَاحِبُ النَّارِ يُخْتَمُ لَهُ بِعَمَلٍ أَهْلُ النَّارِ وَإِنْ عَمِلَ أَيُّ عَمَلٍ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَيْهِ فَبَدَّهُمَا ثُمَّ قَالَ: فَرَّغَ رَبُّكُمْ مِنَ الْعِبَادِ فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ. رواه الترمذي.

کولو څه گټه ده؟ رسول اللہ ﷺ وفرمایيل: عمل درست کړئ او حقه لاره ټينگه ونيسئ د خدای قربت لټوئ ځکه چي د جنتيانو د آخري عهد (وخت) کارونه به د جنتيانو په شان وي اگر که (ټول عمر) هر څنگه ښه يا بد کارونه کړي وي د دوږځي د آخري وخت کارونه به د دوږځيانو په شان وي اگر که هغه ټول عمر هر څنگه عمل کړی وي، د دې وروسته رسول اللہ ﷺ دواړو لاسو ته حرکت ورکړ او کتابونه يې کښېښودل او وه يې فرمایيل: ستاسو رب د بندگانو د کار څخه فارغ سو (يعني حکم يې وکړ) چي يوه ټولۍ به جنت ته ځي او بله ټولۍ به دوږځ ته. ترمذي.

تشرېح: کتابونه وروسته اېښودل د سپکاوي په توگه نه وه بلکه دې ته اشاره کول مقصد ده چي

د الله تعالیٰ څخه په دې معامله کي چي د ورځني او جنتي کوم کوم خلک دي په ازل کي ددې حکم سوی دی چي لیکل سوی تقدیر جوړ سوی دی .

په څرگنده خو ددې حدیث څخه دا معلومه سوه چي د رسول الله ﷺ په لاس مبارک کي واقعي کتابونه وه چي صحابه کرامو ته یې بنودلي هم وه مگر په هغه کي دننه چي مضامین لیکلي وه هغه یې نه وه بنودلي، مگر ځيني حضرات فرمائي چي په حقیقت کي کتابونه نه وه بلکه رسول الله ﷺ د مثال په توگه په دغه انداز سره وفرمایيل چي دا مسئله د صحابه کرامو په ذهن کي کښيني .

﴿۹۰﴾: وَعَنْ أَبِي خِزَامَةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرَأَيْتَ رُقَى تَسْتَرْفِيهَا وَدَوَاءً تَتَدَاوَى بِهِ وَتُقَاتِلُ تَفِيهَا هَلْ تَرُدُّ مِنْ قَدَرِ اللَّهِ شَيْئًا؟ قَالَ هِيَ مِنْ قَدَرِ اللَّهِ . رواه أحمد والترمذي وابن ماجه

د حضرت ابن خزامه رضي الله عنه د خپل پلار څخه روایت کوي چي هغه رسول الله ﷺ ته عرض وکړ: اې د الله رسوله! دا راته وښيه چي کوم دم او منتر چي موږ کوو او کوم دارو يا درمل چي موږ کوو او خپل د خلاصون تدبيرونه (مثلا په غزا کي سپر

وغیره، موږ کوو ايا دا شيان د الله ﷻ تقدیر بدلوي، رسول الله ﷺ وفرمایيل: دا شيان هم په تقدیر کي گډ دي. احمد، ترمذي او ابن ماجه.

تشریح: د جواب مطلب دادی چي څرنگه ناروغي وغیره یو مقدر امر دی همداسي د هغه علاج او د هغه څخه د ساتني اسباب هم د تقدیر د لیکني سره سم دي یعنې څرنگه چي د یو سړي په تقدیر کي یو ناروغي لیکل سوې وي نو د هغه سره دا هم لیکل سوي وي چي دا ناروغ به په فلاني وخت د خپل ناروغۍ علاج کوي او دا هم فیصله سوې وي چي د هغه علاج سره به هغه گټه رسیږي که نه، که فائده لیکلې وي نو گټه به ورته وسي او که گټه کېدل نه وي لیکل سوي نو گټه به ورته ونه کړي، له دې کبله که یو ناروغ د خپل ناروغۍ علاج وکړي او هغه ته گټه ونه رسیږي نو هغه ته پوهېدل پکار دي چي په تقدیر کي شفاء نه وه لیکل سوې نو معلومه سوه چي په ناروغۍ کي علاج کول یا د خپل ساتني لپاره د خارجي اسبابو مرسته اخیستل د تقدیر خلاف نه دي.

حضرت ابي خزامه تابعي دی چي د پلار نوم یې یعمر دی چي صحابي دی او د هغه څخه ابو خزامه روایت کوي او ابي خزامه څخه زهري روایت کوي.

د تعویذ، دم او چف مسئله داده چي تعویذ گناه ده مگر که چيري د قرآن کریم د آیاتونو او حدیثونو د دعاوو سره سم وي یا دم او چف د اسماء او صفات الهي او قرآن او حدیث سره سم وي او د هغه د مؤثر گڼلو عقیده هم نه وي يعني دا يقين نه لري چي په دغه شيانو سره به يقنا گټه وسي که څه هم د الله مرضي وي یا نه وي بلکه دا عقیده وي چي د شفاء او صحت ورکونکی خو الله تعالی دی دا یوازي د اسباب او تبرک په درجه کي دي نو په داسي شکل کي دا شيان جائز دي، او که ددې خلاف وي يعني دچف او چف او تعویذ وغيره غیر شرعي وي يعني په هغه کي د غیر الله څخه مرسته غوښتل وي نو دا حرام دي.

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روایت دی چي مودې مودې ناست وو او د تقدیر پر مسئله مو خبري کولې چي رسول الله ﷺ تشریف راوړ او د غصې څخه د رسول الله ﷺ مبارک مخ داسي سور سو لکه چي د انار دانې يې دده مبارک په مخ کي نښتېرلي دي بيا رسول الله ﷺ وفرمايل: ايا تاسو ته حکم سوی دی چي زه تاسو ته د دې لپاره رالېږل سوی يم، ستاسو څخه وړاندي چي کوم قومونه تير سوي دي هر کله چي هغوی په دې مسئله مناقشه (جگړه)،

﴿٩١﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَنَحْنُ تَنَازَعُ فِي الْقَدَرِ فَغَضِبَ حَتَّى احْمَرَّتْ وَجْهُهُ حَتَّى كَانَتْما فُقِيَّ فِي وَجْهِهِ حَبُّ الرُّمَّانِ فَقَالَ أَبْهَذَا أُمِرْتُمْ أَمْ بِهَذَا أُرْسِلْتُ إِلَيْكُمْ؟ إِنَّمَا هَلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ حِينَ تَنَازَعُوا فِي هَذَا الْأَمْرِ عَزَمْتُ عَلَيْكُمْ أَلَّا تَنَازَعُوا فِيهِ (رواه الترمذي) و روی ابن ماجه نحوه عن عمرو بن شعيب عن ابيه عن جده .

وکره نو هغوی هلاک کړل سوه، زه تاسو ته قسم درکوم او دوهم ځل قسم درکوم چي آئنده په دې مسئله کي جگړه مه کوئ، ترمذي، ابن ماجه هم دا ډول روایت د عمرو بن شعيب څخه روایت کړی دی چي هغه د خپل پلار او پلار يې د نيکه څخه نقل کړی دی.

تشریح: صحابه کرامو په خپل منځ کي د تقدیر پر مسئله بحث کوئ، ځيني صحابه کرامو دا ويل چي ټول شيان د الله تعالی د لوري د ليکلي تقدیر سره سم دي نو بيا د ثواب او عذاب ترتيب ولي کيږي لکه څرنګه چي د معتزله مذهب دی، او ځينو حضراتو دا ويل چي په دې کي د الله تعالی يو حکمت او مصلحت دی چي ځيني انسانان يې د جنت لپاره پيدا کړل او ځيني انسانان يې د دوزخ لپاره پيدا کړي دي، ځينو صحابه کرامو ددې جواب ورکړ چي داسي ځکه دي چي انسانانو ته څه اختيارات هم د عملونو کولو او نه کولو ورکړل سوي دي، چا ويل چي دا اختيار چا ورکړ.

په هر حال دا ډول بحث کیدی او د خپل عقل او پوهې په ذریعه د الله ﷻ د دغه راز او حکمت حقیقت ته د رسیدو هڅه کېدل چې رسول الله ﷺ دوی په دغه بحث کولو سره ولیدل نو د غصې او غضب څخه یې مخ مبارک سور سو ځکه صحابه کرامو ته وښودل سول چې د تقدیر مسئله د الله تعالی یو راز دی چې پر هیڅا نه دی ظاهر کړل سوی نو په دې کې عقل جنگول او غور او پلټنه کول د گمراهۍ لار اختیارول دي، رسول الله ﷺ و فرمایل زه ددې لپاره دنیا ته نه یم رالیږل سوی چې د تقدیر په اړه څه وښیم او تاسو په دې کې بحث او مباحثه وکړئ زما د رالیږلو مقصد یوازي دادی چې د الله تعالی احکام خلکو ته ورسوم او د اطاعت او فرمانبرداری پر لار مو روان کړم، د دین او شریعت د فرضونو او عملونو د کولو تاسو ته حکم درکړم نو د هغه پر ځای راوړلو کې بوخت اوسئ او د تقدیر په مسئله کې مه لویږئ، بس دومره عقیده ستاسو لپاره کافي ده چې تقدیر د الله تعالی یو راز دی چې ددې په حقیقت او حکمت هغه ښه پوهیږي دا د هغه وځوښي ته پرېږدئ.

د حدیث شریف په پای کې صاحب د مشکوٰۃ د ابن ماجه د دا ډول روایت سوي حدیث او سند ذکر کړی دی، د هغه مطلب دادی چې هغه حدیث شعیب د خپل نیکه څخه نقل کړی دی چې عبدالله بن عمرو بن العاص دی او شعیب څخه د هغه زوی عمر ز روایت کوي، همداسي د (عن ابیه) ضمیر عمرو بن شعیب ته راجع کیږي ځکه چې عمرو د خپل نیکه څخه روایت کوي د هغه نیکه محمد بن عبدالله څخه هغه روایت منقول نه دی دا د نسب لړۍ داسي ده: عمر بن شعیب بن محمد بن عبدالله بن عمرو بن العاص، ددې شرح ځکه دلته ضروري ده چې په نورو حدیثونو کې په دا ډول عبارت کې د (عن جده) ضمیر عمرو ابن شعیب ته راجع کیږي مگر دلته د هغه پر خلاف دی.

﴿۹۲﴾: وَعَنْ أَبِي مُوسَى قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ آدَمَ مِنْ قَبْضَةٍ قَبْضَتِهَا مِنْ جَمِيعِ الْأَرْضِ فَحَاءَ بَنُو آدَمَ عَلَى قَدَرِ الْأَرْضِ مِنْهُمْ الْأَحْمَرُ وَالْأَبْيَضُ وَالْأَسْوَدُ وَبَيْنَ ذَلِكَ وَالسَّهْلُ وَالْحَزَنُ وَالْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ. رواه أحمد والترمذي وأبو داود.

د حضرت ابو موسی ﷺ څخه روایت دی چې ما در رسول الله ﷺ څخه واوریدل چې فرمایلي یې: الله ﷻ آدم ﷺ د یو موټ (خاورو) څخه پیدا کړ چې هغه د ټولې مځکې څخه اخیستل سوې وه نو د آدم ﷺ اولاد یې د هغې مځکې موافق یعنې کوم ډول چې خاوره وه په هغه ډول پیدا کړ، ځیني په هغوی

کې سور رنګه، ځیني سپین رنګه او ځیني نور او ځیني درمیانه او ځیني په دوی کې نرم مزاجه او

ځیني سخت مزاجه او ځیني په دوی کي ناپاک او ځیني پاک دي. احمد، ترمذي او ابوداؤد.

تشریح : د حضرت آدم عليه السلام د پیدا کېدو پر وخت یوې ملائکې حضرت عزرائیل عليه السلام ته حکم ورسو چې هغه یو موټ خاوره راوړي نو هغه د ټولي مخکي د مخ د هري سیمي هر ځای څخه لږ لږ خاوره په موټ ډکولو سره راوړه او په هغه سره د حضرت آدم عليه السلام پیداېښت ورسو ځکه نو د آدم عليه السلام په اولاد کي د مختلف رنگونو او نسل او مختلف طبیعتونو انسانان پیدا کېږي، څوک تور وي، څوک سور، څوک غنم رنگه وي، همداسي ځیني انسانان د خپل طبیعت او مزاج په اعتبار نرم او خوش اخلاقه او خواره ژبي وي، د ځیني خلکو طبیعت سخت او غیر معتدل وي، ځیني انسانان فطرتا پاک وي او ځیني د تجارت سره ملوث وي او دا فرق او اختلاف د هغه بنيادي مادي په وجه دی چې د هغه څخه د حضرت آدم عليه السلام تخلیق سوی دی.

حضرت عبداللہ بن عمرو رضی اللہ عنہ فرمایي چې ما د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم څخه اوریدلي دي الله تعالی خپل مخلوق په تیاره کي پیدا کړ او بیا یې خپل نور ور باندې و غورځوی، پر چا چې هغه نور پریوت نو د هغه د هدایت لار په برخه سوه او چا ته چې نور نه ورسید هغه گمراه سو، په دې اړه زه وایم چې قلم د خدای په حکم وچ سو. احمد او ترمذي.

﴿۹۳﴾: وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ خَلْقَهُ فِي ظِلْمَةٍ فَأَلْفَى عَلَيْهِمْ مِنْ نُورِهِ فَمَنْ أَصَابَهُ مِنْ ذَلِكَ النُّورِ اهْتَدَى وَمَنْ أَخْطَأَهُ ضَلَّ فَلِذَلِكَ أَقُولُ جَفَّ الْقَلَمُ عَلَى عِلْمِ اللَّهِ. رواه أحمد والترمذي

تشریح : د تیارې څخه مراد د نفس اماره تیاره ده دی چې د انسان په طبیعت کي د نفساني خواهشاتو او غفلت ماده اېښودل سوې ده، د چا زړه او دماغ چې د ایمان او احسان په رڼا سره منور سو او هغه په طاعت الهي سره د الله تعالی د ذات عرفان ترلاسه کړ نو هغه د نفس اماره د مکر او فریب او د هغه د تیارو څخه ووتی او د خداپرستی او نیک کاری گلزار ته راغلی او څوک چې د نفس په مکر او فریب کي په لوېدو سره د اطاعت الهي د نور څخه محروم سو نو هغه په گمراهي کي پاته سو.

د حضرت انس رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم زیات وخت دا دعاء کول : اې د زړونو گړخونکې خدایه! زما زړه پر خپل دین قائم ولرې، ما رپوخل، عرض وکړ اې د الله رسوله! موږ پر تا ایمان راوړی.

﴿۹۴﴾: وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُكَيِّرُ أَنْ يَقُولُ يَا مُقَلِّبَ الْقُلُوبِ ثَبِّتْ قَلْبِي عَلَى دِينِكَ فَقُلْتُ يَا نَبِيَّ اللَّهِ آمَنَّا بِكَ وَبِمَا جِئْتَ بِهِ فَهَلْ تَخَافُ عَلَيْنَا ؟ قَالَ

نَعَمْ إِنَّ الْقُلُوبَ بَيْنَ أَصْبَعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ اللَّهِ يُقَلِّبُهَا كَيْفَ يَشَاءُ . رواه الترمذي وابن ماجه .
دی او کوم احکام چي تا سو راوړی دي په هغه مو هم ایمان دی نو ایا په داسي حالت کي هم زموږ په معامله کي بیرېږي؟ رسول الله ﷺ وفرمایل: «د بندگانو،

زړونه د الله د دوو گوتو په قبضه کي دي څنگه چي هغه غواړي حرکت کي یې راوړي ترمذي او ابن ماجه
تشریح: د حضرت انس رضی الله عنه د وینا مطلب دادی چي رسول الله ﷺ خو بالکل معصوم او خوندي دی، نعوذ بالله د یو گمراهی سایه هم په رسول الله ﷺ کي نسي راتلای، ظاهره ده چي دا دعاء رسول الله ﷺ زموږ لپاره کوي چي موږ د دنیا په په خلا کي په لوېدو سره د خپل دین او ایمان څخه گمراه نه سو، نو ایا تاسو په داسي شکل کي چي رسول الله ﷺ زموږ په منځ کي موجود دی او مو ږد رسول الله ﷺ د رسالت او د هغه د راوړل سوي شریعت د صداقت عقیده لرو او زموږ زړونه د ایمان او ایقان حقیقي په کیفیت سره سمسور دي زموږ د گمراه کېدو څه بیره کېدای سي، پر دې باندي رسول الله ﷺ جواب ورکړ چي د زړونو رخ د الله تعالی په لاس کي دی هغه چي څنگه غواړي هغه گرځوي، معلومه نه ده چي د چا زړه کله د گمراهی طرف ته سي ځکه نو دعاء غوښتل پکار ده چي الله تعالی مو زړه همیشه د سلامتی پر لار کړي او د گمراهی په لور یې وا نه ږوي.

﴿۹۵﴾: وَعَنْ أَبِي مُوسَى قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَثَلُ الْقَلْبِ كَرِيشَةٍ بِأَرْضٍ فَلَاةٍ يُقَلِّبُهَا الرِّيحُ ظَهْرًا لِبَطْنٍ . رواه أحمد .
د حضرت ابو موسی رضی الله عنه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایل: زړه د بنکي په شان دی چي په آوار میدان کي پرته ده او هواگاني یې آخوا دېخوا اړوي را اړوي. احمد

تشریح: همداسي د زړونو حال دی چي کله هغه د بدی څخه د نیکی طرف ته رخ کوي او کله د نیکی څخه د بدی پر لار ځي.

﴿۹۶﴾: وَعَنْ عَلِيٍّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يُؤْمِنُ عَبْدٌ حَتَّى يُؤْمِنُ بِأَرْبَعٍ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّي رَسُولُ اللَّهِ بَعَثَنِي بِالْحَقِّ وَيُؤْمِنُ بِالْمَوْتِ وَالْبَعْثِ بَعْدَ الْمَوْتِ وَيُؤْمِنُ بِالْقَدَرِ . رواه الترمذي وابن ماجه .
د حضرت علي رضی الله عنه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایل: بنده تر هغه وخته مؤمن کیدلای نه سي تر څو چي په دې څلورو خبرو یقین ونه لري: ۱- د دې شاهدي ورکول چي د الله څخه پرته بل د عبادت وړ نه سته او زه (محمد ﷺ) د الله رسول یم زه

الله په حقه رالېږلی یم. ۲- مرگ حق وگڼي ۳- د مرگ څخه وروسته بیرته ژوندي کیدل حق وگڼي

۴- او په تقدیر باندې ایمان ولري. ترمذي، ابن ماجه.

تشریح: پر مرگ باندې د ایمان راوړلو مطلب دادی چې دا خبره یقیني وگڼي چې ددې دنیا ټول ژوند عارضي او فاني دی چې پر خپل وخت به ختم سي او په دې دنیا کې چې څه دي هغه ټول به یوه ورځ فنا سي، یا ددې څخه دا مراد دی چې په دې خبره د زړه په صدق سره یقین او عقیده وکړل سي چې د مرگ یوه ورځ ټاکلې ده او هغه د الله تعالی په حکم سره راځي، هیڅ یو ناروغي، پېښه یا تکلیف وغیره د مرگ حقیقي سبب نه دی بلکه دا شیان ظاهري اسباب دي، د یو انسان ژوند او مرگ پوره پوره د الله تعالی په لاس کې دی هر کله چې د هغه حکم وسي نو ژوند او کله چې غواړي په مرگ لیږلو سره ژوند ختم کړي.

﴿۹۷﴾ وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صِنْفَانِ مِنْ أُمَّتِي لَيْسَ لَهُمَا فِي الْإِسْلَامِ نَصِيبُ الْمَرْجَةِ وَالْقَدَرِئَةِ . رواه الترمذي وقال هذا حديث غريب

د حضرت ابن عباس رضي الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل: زما په امت کې دوې ډلې داسې دي چې د هغوی به په اسلام کې هیڅ برخه نه وي: مرجیه او قدریه، ترمذي وایي دا حدیث غریب دی.

تشریح: په اسلام کې یوه ډله په مرجیه نامه سره مشهوره ده، دا ډله د اعمالو په اړه د اسبابو قائل نه ده بلکه دوی وایي چې د یو عمل او فعل نسبت بنده ته داسې دی لکه د یو فعل نسبت چې جمادات ته وکړل سي یعنې څرنگه چې یو لرگی او ډبره جماد دی چې هغه کومې خوا ته وغورځول سي نو هغه ته په دې غورځولو کې هیڅ دخل او اختیار نسته بلکه هغه د غورځونکي په قبضه او قدرت کې دي، همداسې یو بنده دی چې هغه ته په خپل هیڅ عمل او فعل کې داخل او اختیار نسته بلکه هغه مجبور محض او بې اختیاره دی، قدرت چې د هغه څخه کوم عمل صادروي هغه کوي هغه نه د یو عمل په خپله کولو باندې قادر دی او نه د یو عمل څخه منعه کېدل د هغه په اختیار کې دي، ددې مقابل دوهمه ډله قدریه ده چې د تقدیر څخه بالکل منکر دي، ددې ډلې مسلک دادی چې د بنده په عملونو کې د تقدیر الهي هیڅ دخل نسته بلکه بنده خپله د خپل اعمالو خالق او په خپل اعمال کې مختار او قادر دی هغه چې څه عمل کوي د خپل قدرت او اختیار په وجه یې کوي او دا مسلک د معتزله او روافض هم دی.

دا دواړې ډلې د اسلامي نقطه نظر څخه په خپل خپل مسلک کې د اعتدال دلاري څخه لیرې سوي دي، که چیرې د مرجیه عقیدې ومنل سي نو د هغه مطلب به دا وي چې هر کله د بنده څخه د اختیار او قدرت او اراده او مشیت نفی کولو سره هغه د خبستې، ډبرې او لرگي او

غیر اراده مخلوق په ډول ومنل سي او د بنده په هر کار کي اختیار او قدرت کلیه د الله تعالی ومنل سي یا په څرگنده الفاظو دا وویل سي لکه صفات فاعل چي مخته په اېښودو سره د صفات عبد څخه انکار وکړل سي نو په قدرتي توګه سره دا خبره منل پکارېږي چي د بنده څخه سوي کارونو ته به خپله د بنده کارونه نسي ویل کیدلای بلکه هغه ته به د الله تعالی کارونه ویل کیږي که څه هم هغه کار هر ډول وي او د کوم اندام څخه چي صادر سوی وي ، هر کله چي بنده یې ویني نو ویل کیږي به چي هغه نه ویني بلکه الله تعالی ویني ، هر کله چي بنده خوراک کوي نو منل به پکار وي چي هغه یې نه خوري بلکه الله تعالی یې خوري ، هر کله چي بنده اوري نو تسلیم کول به پکار وي چي هغه یې نه اوري بلکه الله تعالی یې اوري ، کله چي بنده بیده کیږي نو داسي به ویل پکار وي چي هغه خوب نه کوي بلکه الله تعالی خوب کوي ، یعني د بنده څخه به هیڅ کار نه صادر کیږي ، نو دا به ویل وي چي هغه د بنده څخه نه دي بلکه په حقیقت کي د الله تعالی څخه صادرېږي ، دا ټول د وجود آثار دي چي د هغه څخه د غافل د موجود کېدو معلومات کیږي ، نو خلاصه دا سوه چي بنده که څه هم موجود دی مګر په حقیقت کي د هغه هیڅ وجود نسته بلکه هغه د خالق او افعالو په منځ کي یوه داسي ذریعه ده چي د هغه افعالو د اظهار لپاره واسط جوړېږي بلکه موجود خویوازي د الله تعالی ذات دی کنه نو ټول کالعدم دي .

دا ټول دلیلونه د وحدت الوجود او کثرت موجودات پر نفی ختمیږي چي ځینو جاهلو صوفیانو په اصطلاح کي همه اوست ورته وایي چي د هغه حاصل د کثرت موجودات او اعیان ثابت څخه په ډاګه انکار او د ټولو کثرتونو یوه فرضي او وقتی کارخانه تصور کول راوځي او ثابتېږي چي په دغه کائناتو کي هر شی په موجود کېدو سره کالعدم او معدوم دی ، موجود یوازي ذات واحد دی بل هیڅوک نسته ددې نتیجه په اصطلاحی الفاظو کي دادي چي په دائره وجود کي د وجود یوازي یو نوع پاته سي چي هغه ته واجب الوجود وایي او د ممکن الوجود هیڅ نښه پاته نسي بلکه هغه د همیشه لپاره په معدوم محض کېدو سره پاته سي ، اوس ښکاره ده چي الله تعالی ایجاد یا فیضان وجود چي هغه ته تخلیق وایي پر ممکن باندي کیدای سي ځکه چي په هغه کي د قبول وجود صلاحیت دی مګر هغه معنا معدوم محض سوی دی چي پر هغه آثار وجود او د ژوند آثار نسي څرګندیدلای نو اوس ایجاد پر چا واقع سي او تخلیق د کوم شي په عمل کي راسي او د ایجاد څخه وروسته بقاء خداوندي یعنی تدبیر او تصرف او ربوبیت وغیره داسي هغه ټول حق صفتونه چي د هغه تعلق د مخلوق سره وو پر چا واقع کیږي او چیري به

خپل تجلیات بنیې هر کله چې د ذات خداوندې څخه پرته د بل چا معلومات نسته چې هغه د دغه صفاتو مورد او مظهر جوړ سي نو په دې شکل منل پکار دي چې د ایجاد او بقاء ټول صفتونه معاذ الله معطل او بیکاره ثابت سوي دي او تعطل که عدم نه دی نو کالعدم ضروري دی، په نورو الفاظو کې د افعال باري عدم دی چې انتهائي نقص دی.

او هر کله چې دا ټول فعلي کمالات د صفاتو وجود آثار وه چې ذات حق څخه منتفي سول نو بلا شبه وجود خداوندې د هغه نفی سره ناقص وگرځیدی او د الله تعالی بې عیب ذات څومره کمالات مثلاً ظهور صفات او افعال څخه خالي پاته سو چې په هغه د معبودیت کارخانه قائمه وه او ظاهره ده چې نفس صفات او نقص افعال سره خدای جمع کیدای نسي نو داسې ناقص ذات ته خدای نسي ویل کیدلای، نتیجه دا سوه چې نه خالق پاته سو او نه مخلوق پاته سو.

فکر وکړئ چې د مرجیه ډلې نظریات بنده مجبور محض او بې اختیاره تصور کړ او د هغه د ټولو کارونو او عملونو ذمه داري د تقدیر الهی پر سر واچول نتیجه دا راووتل چې هغوی د بنده د اختیار، قدرت او اراده مشیت فعل او عمل په دغه درجه کې مستقل او آزاد وښووی چې په هغه کې د الله تعالی اراده، قدرت او اختیار ته هیڅ دخل نسته حتی چې ځینې عالیه قدریه خو تر دې پورې وایي چې الله ته د بنده د افعالو علم هغه وخت کیږي هر کله چې بنده هغه وکړي لکه د بنده د استعمال اختیار چې تر حد پورې په الله تعالی کې اراده سته نه قدرت ته اختیار دی نه مشیت حتی چې نه سابق علم سته او نه خبر.

نو مرجیه خو تقدیر مثلاً صفات خالق، اراده علم او قدرت اختیار وغیره د الله تعالی سره وابسته کولو سره بنده یې د هغه څخه خالي کړ او قدریه هغه صفات د بنده سره مستقلاً وابسته کولو سره الله تعالی یې د هغه څخه خالي ومني، فکر وکړئ د دې نتیجه هم هغه (نعوذ بالله) عدم محض تعطل خالص او د خدای په ذات کې سخت نقصان او د هغه په صفات کې کوتاهي راووتل ځکه چې دومره خبره خو څرگنده ده چې بنده په یوه دقیقه کې په سوونو بڼه او بد عملونو او حرکاتو د مختلف انداز څخه تیرېږي او د ټول عمر د دغه کارونو او عملونو شمیر خو ناممکن دی بیا د انساني تصرفات حدورو تر دې عالم پورې نه دی ځکه چې ځینې داسې متعدي افعال هم دي چې په هغه کې انسان نور اشیاء کائنات مفعول جوړوي، ظاهره ده چې هغه شیان په عالم کې چې د هغه په تسخیر او تصرف کې راځي د مخکې څخه تر آسمان پورې ټول مخلوق داخل دي.

نو د ټولو انسانانو دا ټول کارونه چي په ټول عالمونو کي خپاره سوي دي او د قدریه په قول دا د انسانانو داسي مخلوقات دي چي د هغه ایجاد او تخلیق کي د الله تعالی داخل به څه وي چي د هغه څخه د هغه زور چلیږي او نه هغه ته د هغه د پیدا کېدو څخه مخکي د هغه علم وي يعني انسان په خپله خپل تخلیق کي بې بڼه دی هغه ته خو د هغه د تخلیق د ارادې کولو وخت علم کیږي چي هغه ته څه او کله پیدا کول دي خو نعوذ بالله، الله دومره ناخبره او لاعلم چي هغه د دغه څخه هم خبر نه وي چي کوم شی کله پیدا سو او کوم کار کله صادر سو.

په دې صورت کي یقینا د انسان د تخلیقاتو شمیر به د الله تعالی د مخلوقاتو د شمیر څخه زیات سي ځکه چي الله تعالی خو د انسان خالق دی او انسان د ټولو کارونو او شیانو خالق دی او ظاهره ده چي د انسان نسبت سره د هغوی افعال بلا شبه په کرپونو زیات وي ځکه هیڅ وجه نسته چي انساني مخلوقات د الله تعالی د مخلوقاتو څخه زیات نسي او بیا مخلوقات هم داسي چي د خدائي سرحد څخه بالکل وتلي چي پر هغه د هغه هیڅ وس نه وي بلکه علم قدیم هم نه وي نو په دې معامله کي ویل پکار وي چي الله تعالی خو بې وسه سو او انسان مختار کل سو، بنده خو په خدایي حدود کي راغلی او خدای د بندگانو په صف کي راغلی يعني د بنده زور خو د خدای پر خدایي وچلیدی چي هغه د افعالو او شیانو تخلیقات وکړل او د خدای وس خپل خدائي باندي هم پاته نه سو چي هغه ته د هغه مخلوقاتو په وجود کي دراتلو علم هم ونه سو او دې مقام ته په راتلو سره د هغه اراده، قدرت، مشیت او اختیار وغیره ټول بیکاره او معطل کېدو سره پاته سوه، (ماخوذ از مسئله تقدیر، مصنف حکیم الاسلام مولانا محمد طیب مدظله).

د دغه دواړو ډلو مسلک حقیقت او ددې انجام ظاهر دی چي دغه دواړي نظریې پر خپل خپل ځای د اسلامي نقطه نظر څخه نه یوازي دا چي د اعتدال څخه لیري سوي دي بلکه د گمراهۍ په لور وړاندي سوي هم دي چي د هغه نتیجه د خدای عزوجل د عذاب او د آخرت د تاوان څخه پرته نور هیڅ نه دي، د دغه دواړو ډلو په مقابله کي د اهل سنت والجماعة مسلک بالکل صاف او صحیح دی، علماء د حق وایي چي د ټولو کارونو او عملونو خالق الله تعالی دی، د نورو ټولو بنده دې يعني په دنیا کي چي څومره شیان واقع کیږي یا کیدونکي دي هغه ټول د الله تعالی په حکم او د هغه په اراده او علم سره کیږي همداسي بندگانو څخه چي کوم کارونه کیږي که هغه نیک کارونه وي او که بد ټول د تقدیر سره سم پر خپل وخت واقع کیږي مگر بنده ته د

عقل او پوهي او فهم او په نیک او بد کي د امتیاز پیدا کولو صلاحیت ورکولو سره د هغه په وړاندي دواړي لاري څرګنده سوي دي او ورسره یې دا اعلان هم وکړه چې د نیکۍ لار اختیار کړي نو د عذاب خداوندي څخه به خلاصون ترلاسه کړي او که د بدۍ او شر لار اختیار کړي نو د الله تعالی په عذاب کي به ونیول سي ، نو بنده د اسباب او کسب د اعتبار څخه په خپل هر عمل او کار کي مختار دی یعنې اهل سنت والجماعت بنده ته په یو وخت کي مختار هم وایي او مجبور هم ، مګر په دې درمیانه انداز سره چې هغه نه مختار مطلق ګڼي او نه مجبور محض ، یعنې یوې خوا ته هغه په مختار منلو سره د تقدیر په زنځیر سره تړلی هم ورته وایي او بلې خوا ته هغه ته په مجبور ویلو سره د خبستې ، ډبرې او لرګي په ډول بې حس یې هم نه تسلیموي .

په هر حال ددغه حدیث شریف څخه په ډاګه معلومېږي چې دغه دواړي ډلې مرجیه او قدریه کافر دي یعنې د حضرت شیخ عبدالحق محدث دهلوي (رح) د تحقیق سره سم د علماؤ قول مختار دادی چې دا دواړي ډلې کافر نه دي البته فاسق دي ځکه چې دا ډلې هم قرآن او حدیث څخه تمسک کوي او په خپل نظریاتو کي تاویل او په توضیح کولو سره د کفر د ډاډې څخه خپل ځان ساتي ، نو ددغه حدیث په اړه به ویل کیږي چې ددې څخه ددغه ډلو زجر او ملامتیا مقصد دی او د هغوی د غلطو عقائدو ګمراهۍ واضحه کول دي چې په هغه کي دومره شدت او سختي سره د هغوی د مذهب رد کیږي ، ځیني حضراتو ددغه حدیث په صحت کي هم کلام کړی دی .

د حضرت شاه اسحاق رحمۃ الله علیه تحقیق ددې خلاف دی هغه فرمائي چې محققین علماء ددغه ډلو د کفر حکم کوي او د اسلام څخه خارج یې ګڼي مګر په دې کي اختلاف دی چې د هغوی کفر تاویلي دی او که ارتدادي دی .

﴿۹۸﴾: وَعَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ يَكُونُ فِيَّ أُمِّي خَسْفٌ وَمَسْخٌ وَذَلِكَ فِي الْمُكَذِّبِينَ بِالْقَدْرِ .
رواه أبو داود وروی الترمذي نحوه .

د حضرت ابن عمر رضي الله عنه څخه روایت دی چې ما در رسول الله ﷺ څخه واوریدل : زما په امت کي به خسف (په مځکه کي ژوندي ښخېدل) او مسخ (شکل بدلیدل) دواړه وي او په دې کي به هغه خلک

اخته وي چې د تقدیر څخه انکار کوي ، ابو داؤد او ترمذي هم دا ډول روایت بیان کړی دی .
تشریح : په مځکه کي غرقېدل او د شکلونو مسخ کېدل د الله تعالی د لوري ډیر سخت عذاب دی چې ددې امت څخه مخکي پر نورو امتونو باندي د هغوی د سرکښۍ او د حد څخه د زیاتۍ

او نافرمانی په وجه سوی وو، په دې امت کي هم په اخره زمانه کي د الله تعالی څخه چي سرکښی او نافرمانی د حد څخه زیاته سي نو پر هغه ډلو باندي هم دا عذاب راتلای سي مگر ځيني حضرات وايي چي ددې حديث مطلب دادی که د مسخ او خسق په ډول درناک عذاب زما پرامت راسي نو پر دغه دوو ډلو به وي.

﴿۹۹﴾: وَعَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْقَدَرِيَّةُ مَجْنُونٌ هَذِهِ الْأُمَّةُ إِنْ مَرَضُوا فَلَا تُعَوِّذُهُمْ وَإِنْ مَاتُوا فَلَا تَشْهَدُهُمْ . رواه أحمد وأبو داود .

د حضرت ابن عمر رضي الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایل : قدریه ډله د امت مجوس دي که هغوی ناروغ وي نو پوښتني ته مه ورځی او که مړه سي نو جنازه یې مه کوئ. احمد او ابو داود.

تشریح : ددغه حديث شريف څخه د قدریه ډلي څرگنده گمراهي او د هغوی ضلالت واضح دی چي هغوی ددغه امت مجوسيان وگرځول سول، مجوسيان د اور عبادت کونکي قوم دی چي دوه خدايان مني، يو هغه خدای چي نيکي او خير پيدا کونکی دی هغه ته یزدان وايي او دوهم هغه خدای چي بدې او شریپدا کونکی دی هغه ته اهرمن يعني شيطان وايي.

څرنگه چي مجوسيان د ډیرو خدايانو قائل دي همداسي قدریه هم د ډیرو خالقانو قائل دي ځکه چي د هغوی په نزد هر بنده د خپل افعالو خالق دی همداسي څومره بندگان چي وي هغومره خالق به هم وي او څرنگه چي قدریه خلق خير جدا او خالق شر جدا مني همداسي قدریه هم وايي چي د خير او نيکۍ پيدا کونکی خو الله تعالی دی او د شر او بدۍ پيدا کونکی شيطان او انساني نفس دی.

ددغه حديث څخه معلومه سوه چي مسلمانانو ته ددغه ډلي څخه کلیه اجتناب کول ضروري دی که هغوی ناروغ سي نو پوښتني ته ورتلل نه دي پکار، که مړه سي نو په جنازه کي یې گډون نه دی پکار، په غم او خوشحالي کي د هغوی سره گډون نه دی پکار او نه د هغوی سره د یو ډول ټولنیز تعلق ساتل جائز دی.

کوم حضرات چي دا ډله د کافرانو په ډله کي داخلوي او دغه حديث پر خپل ظاهري معنا باندي محمول کوي يعني مسلمانان د دوی سره د تعلق ساتلو څخه منعه کوي.

او کوم حضرات چي هغوی ته کافران نه وايي بلکه فاسق ورته وايي هغوی ددې حديث تاويل دا کوي چي ددې حديث مقصد ددغه ډلي گمراهي او ضلالت بيانول او زجز او ملامتيا کي د شدت اظهار کول دی. مگر حضرت شاه محمد اسحاق دهلوي (رح) فرمائي چي د محققينو

قول دادی چي نه دی د هغوی په ناروغۍ کي پوښتنه کوي او نه دی په جنازه کي گډون کوي او ترڅو پوري چي کیدای سي د هغوی سره دي تعلق قطع کړي .

﴿ ۱۰۰ ﴾ : وَعَنْ عُمَرَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تُحَالِسُوا أَهْلَ الْقَدَرِ وَلَا تُفَاتِحُوهُمْ رواه أبو داود .

د حضرت ابن عمر رضي الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایيل : د قدریه ډلي خلکو سره مه کښېنئ او مه د هغوی څخه محاکمه غواړئ . ابوداؤد .

تشریح : د قدریه ډلي سره ناسته ولاړه د هغوی سره مجلس کول او کښېنستل منعه گرځول سوي دي ، د هغوی سره د ناستي ولاړي او په مجلس کي د گډون څخه دا څرگندېږي چي د هغوی سره مینه ده او دا مسلمانانو ته مناسب نه ده چي د یو گمراه ډلي سره تعلق قائم کړي او د هغوی سره د میني چلن وکړي ، ځکه که چيري د هغوی ناسته ولاړه او تعلق قائم کړل سي نو د هغوی د غلطو نظریات او گمراه عقیدو اثر به د هغوی سره پر ناستو خلکو هم ولویږي او د هغوی گمراهي به د اهل مجلس پر عقیدو او عملونو هم نظر انداز کيږي او کیدای سي چي شیطاني مکر او فریب کي په راتلو سره د هغوی عقیدې تسلیم کړي ځکه نو په بنيادي توگه سره د هغوی د مجلس او میني څخه منعه فرمایيل سوي ده .

همدارنگه د حدیث څخه دا هم څرگنده سوه چي مسلمانانو ته پکار ده چي هغوی په خپل تنازع کي د قدریه ډله خپل حاکم جوړ نه کړي او نه هغوی دخپل دریم په توگه وټاکي ، د (لاتفاحوهم) معنا ځيني حضرات دا هم بیانوي چي ددې مطلب دادی چي دغه خلکو ته وړاندي سلام مه ادا کوئ او نه په خپله د هغوی سره خبري اتري پیل کوئ . والله اعلم .

﴿ ۱۰۱ ﴾ : وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْتَةُ لَعْنَتِهِمْ وَلَعْنَهُمُ اللَّهُ وَكُلُّ نَبِيٍّ يُحَابُّ الزَّائِدَ فِي كِتَابِ اللَّهِ وَالْمُكَذِّبُ بِقَدَرِ اللَّهِ وَالْمُسْتَظُّ بِالْجَبْرُوتِ لِعِزٍّ مَنْ أَذَلَّهُ اللَّهُ وَيُذِلُّ مَنْ أَعَزَّهُ اللَّهُ وَالْمُسْتَجِلُّ لِحَرَمِ اللَّهِ وَالْمُسْتَجِلُّ مِنْ عِزَّتِي مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَالتَّارِكُ لِسُنَّتِي . رواه البيهقي في المدخل وروين في كتابه .

د حضرت عائشې رض څخه روایت دي چي رسول الله ﷺ وفرمایيل : شپږ ډوله خلك دي چي زه پر هغوی لعنت وایم او خدای هم لعنت پر کوي او د هر نبي دعاء قبلېږي : ۱- هغه خلك چي د خدای په کتاب کي زیاتوالی کوي ۲- د خدای تقدیر درواغجن گني ۳- په زور غلبه حاصلونکی چي هغه سړي ته عزت ورکړي کوم چي خدای ذلیل کړی وي او هغه چا ته ذلت ورکړی کوم

چي خدای ﷻ عزت مند کړی وي ۴- د الله حرام حلالونکی (يعني حرم مکه کي چي کومي خبري

خداى منعه کړي دي هغه حلال وگڼي، ۵- زما د اولاد په اړه هغه شی حلال گڼونکى کوم چې الله حرام کړى دى ۶- او چا چې زما سنت پرې ايښي وي بيهقي په مدخل کي او رزين په خپل کتاب کي **تشرېح** : په حديث کي چې د کوم سړي يادونه سوې ده هغه د خپل غلط عقيدې او گمراه کونکي عملونو په وجه د شريعت په نظر کي دومره مجرم دى چې رسول الله ﷺ پر هغه لعنت ويلی دى او نه يوازې دا چې رسول الله ﷺ پر هغه لعنت ويلی دى بلکه د هغه د دربار څخه هم شړل سوې دى ، يو سړي د رسول الله ﷺ څخه پوښتنه وکړه چې تاسو پر دغه خلکو لعنت ولي وايست ؟ رسول الله ﷺ دا جواب ورکړ چې الله تعالى هغوئ د خپل غلط عملونو په وجه لعنتي گرځولي دي ځکه هغوئ ددې وړ دي چې رسول هم هغوئ لعنتي وگرځوي او ظاهره ده چې پر چا رسول الله ﷺ لعنت ووايي نو د هغه دنيا هم برباد سوه او دين يې هم برباد سو ، همداسي د (کل نبي يجاب) په فرمايلو سره اشاره سوې ده . هسي خو په دغه حديث کي چې په کوم ترتيب دا جمله معترضه واقع کيږي او ددې مقصد په لعنت کي شدت دى .

۱. لومړى سړى چې هغه لعنتي گرځول سوې دى هغه په قرآن کریم کي زياتي کونکى دى که هغه په قرآن کریم کي د الفاظو زياتي وکړي يا د قرآن کریم د آياتو داسي معنا بيان کړي چې د کتاب الله مفهوم خلاف او د منشا الهي برعکس وي .

۲. دوهم هغه سړى چې تقدير الهي درواغ گڼي ځکه چې د تقدير عقیده لرل د وجود ايمان لپاره ضروري دى ځکه کوم سړى چې د تقدير څخه انکار کوي هغه د لعنت مستحق دى .

۳. هغه سړى دى چې په زور سره غلبه ترلاسه کړي او د خپل ظاهري شان او شوکت په ذریعه هغه خلک معزز کړي چې د الله تعالى په نظر کي ذلیل دى او هغه خلک ذلیل کړي چې د الله تعالى په نزد د لوى مرتبې والا وي او ددغه دریم سړي څخه مراد داسي پاچاهان او ظالمان حاکمان دي چې د خپل مقصد په وجه د حکومت او دولت په نشه کي د الله تعالى هغه صالح او نیک بندگان او مسلمانان ذلیل کوي چې د الله تعالى په نزد د لوى عزت او عظمت خاوندان وي او داسي کافران، جاهلان او بدکار خلک عزيز کوي چې د الله تعالى په نظر کي سخت ذلیل وي .

۴. څلورم سړى هغه دى چې د الله تعالى د قائم کړي حدودو څخه تجاوز کوي يعنې هغه شيان حلال گڼي چې د الله تعالى د لوري حرام کړل سوي دي مثلاً په بيت الله شريف کي چې کومي خبري الله تعالى منعه کړي دي لکه د حيواناتو ښکار کول ، درختي وغيره پریکول ،

پرتہ د احرام خنہ مکہ ته داخلیدل او هغه دا شیان حلال گنهي یا داسي د رسول الله ﷺ د اولاد په باره کي چي کوم شیان حرام کړي دي هغه حلال گنهي يعني د رسول الله ﷺ د اولاد عزت او تعظیم کول ضروري دی مگر یو سړی یې نه کول جائز گنهي یا هغوی ته تکلیف رسول حرام گرځول سوي دي مگر یو سړی هغوی ته تکلیف رسول حلال گنهي نو پر ده هم لعنت ویل سوی دی . یا ددې مطلب دادی چي کوم سړی زما د اولاد خنہ د کېدو سریره دا کارونه حلال گنهي کوم چي الله تعالی حرام کړي دي ، همداسي ددې مقصد سیدانو ته تنبیہ ورکول دي چي دا خلک د رسول الله ﷺ د کورنۍ خنہ د کېدو په سبب د گناه او معصیت خنہ ځان نه ساتي ځکه چي د نورو قومونو په مقابله کي ددغه قوم گناه او معصیت زیاتي بربادی . باعث دی ځکه چي د هغوی نسبتی تعلق د رسول الله ﷺ سره دی .

۵. پنځم لعنتي سړی هغه سړی گرځول سوی دی چي هغه شیان حرام گنهي کوم چي الله تعالی حلال کړي دي .

۶. شپږم لعنتي هغه سړی گرځول سوی دی چي نبوي سنت پرېږدي ، ددې مسئله داده چي کوم سړی د سستی په وجه سنت پرېږدي هغه گناه کار دی او د کوم سړی چي سنت نعوذ بالله د اعتبار وړ نه گڼلو سره پرېږدي نو هغه کافر دی مگر په دغه لعنت کي دواړه شریک دی ، مگر دا به ویل کیږي چي کوم سړی د سستی په وجه سنت پرېږدي پر هغه لعنت کول د زجر او توبیخ لپاره دي او کوم سړی چي یې د اعتبار وړ نه گڼلو سره پرېږدي پر هغه به حقیقتاً لعنت وي ، هو که یو سړی په یو وجه یو وخت سنت پرېږدي نو پر هغه به گناه نه وي مگر دا هم مناسب نه دي ، حضرت شاه محمد اسحاق دهلوي (رح) فرمائي چي دغه سزا د سنت موکده پر پرېښودلو باندي دی .

د حضرت مطهر^۱ څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایل : هر کله چي الله د یو چا مرگ په یو هیواد کي ټاکلی وي نو د هغه هیواد په لوري د هغه حاجت هم پیدا کړي او هلته د مرگ ښکار سي . احمد او ترمذي ،

﴿۱۰۲﴾: وَعَنْ مَطَرِ بْنِ عُكَّامٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَضَى اللَّهُ لِعَبْدٍ أَنْ يَمُوتَ بِأَرْضٍ جَعَلَ لَهُ إِلَيْهَا حَاجَةً . رواه أحمد والترمذي .

۱. د مطربن عکامس اسلمي شمیر د کوفیانو څخه کیږي ، ددې څخه یوازي دغه یو حدیث نقل دی ، دده په صحابي کېدو کي اختلاف دی .

﴿۱۰۳﴾ : وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ : قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ ذَرَارِيَّ الْمُؤْمِنِينَ ؟ قَالَ مِنْ آبَائِهِمْ . فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ بِلَا عَمَلٍ ؟ قَالَ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا عَامِلِينَ . قُلْتُ فَذَرَارِيَّ الْمُشْرِكِينَ ؟ قَالَ مِنْ آبَائِهِمْ . قُلْتُ بِلَا عَمَلٍ ؟ قَالَ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا عَامِلِينَ . رواه أبو داود

د حضرت عائشې رض خخه روایت دی چي (یوخل) ما د رسول الله ﷺ خخه پوښتنه وکړه چي اې دالله رسوله ! د مؤمنانو د ماشومانو څه حکم دی ، نبي کریم ﷺ وفرمايل : هغوی د خپلو پلرو تابع دي ، ما عرض وکړ اې دالله رسوله ! د عمل خخه پرته ؟ رسول الله ﷺ وفرمايل : الله ډیر ښه پوهیږي چي دغه ماشومانو به څه کول ، بیا ما عرض وکړ : د

مشرکانو د ماشومانو څه حکم دی ؟ رسول الله ﷺ وفرمايل : هغوی هم د خپلو پلرو تابع دي ما عرض وکړ : د عمل خخه پرته ؟ رسول الله ﷺ وفرمايل : الله ښه پوهیږي چي هغوی به څه کول .

تشریح : د بي بي عائشې رضي الله عنها مقصد د هغه مؤمنانو او مشرکانو د ماشومانو په اړه معلومول وو چي په کم عمرۍ کي ددې دنیا خخه سفر کړی وو او د هغوی خخه د خیر یا شریو عمل صادر سوی نه وو .

د رسول الله ﷺ د جواب خخه وروسته بي بي عائشې ته تعجب وسو چي د مسلمانانو ماشومان به د یو عمل خخه پرته په جنت کي څنگه داخل سي پر دې باندي رسول الله ﷺ په (الله ښه پوهیږي چي هغوی به څه عمل کوي) ویلو سره د قضاء او تقدیر طرف ته اشاره وفرمايل چي هغوی به څه عمل کونکی وه هغه د تقدیر په لیکنه کي محفوظ سوي دي که څه هم هغه وخت بالفعل د هغوی خخه عمل نه صادر کیږي مگر کوم عمل چي به هغوی د ژوند په حالت کي کوی هغه به د الله تعالی په علم کي وي ځکه د هغوی پر جنتي کېدو باندي تعجب مه کوه .

د مشرکانو د ماشومانو په اړه علامه تورېشتي (رح) فرمائي چي دلته د رسول الله ﷺ د جواب مطلب دادی چي هغوی په دنیا کي د خپلو پلرونو تابع دي ، د آخرت په اړه الله تعالی ته حواله دي ، هغه ښه پوهیږي چي هلته به د هغوی سره څه چلن کیږي ځکه په دې اړه هیڅ یقیني حکم نسي کیدلای .

﴿۱۰۴﴾ : وَعَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْوَائِدَةُ وَالْمَوْؤَدَةُ فِي النَّارِ . رواه أبو داود والترمذي .

د حضرت ابن مسعود ؓ خخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : ژوندي (بچي) ښخونکې (ښځه) او هغه چي ښځ کرل سوی وي دواړه به په دوزخ کي وي . ابوداؤد او ترمذي .

تشریح : د جاهلیت په زمانه کې د ژوندیو ماشومانو د دفن کولو دردناکه طریقه جاري وه ، په خاصه توګه د انجونو خو به په پیدا کېدو سره د خاورو لاندې په دردناکه طریقه سره ښخېدلې ، هر کله چې د اسلام مقدسې رڼا د ظلم او جهل ټولې تیاري لیرې کړې نو دا غیر انساني طریقه هم ختمه کړل سوه ، په دې باره کې دا حدیث شریف سزا ده او د ژوندی ماشومانو دفن کونکي د ورځیان ګرځوي .

د (الوائدة) څخه مراد هغه ښځه ده چې ماشوم په مځکه کې ښخ کړي مثلاً دائي ، مزدوره وغیره .

د (موودة) څخه مراد هغه ښځه ده چې د هغې څخه هغه ماشوم پیدا سوی وي د هغه ماشوم مور چې د هغې په حکم سره د هغې ماشوم په مځکه کې دفن کړی وي .

یا ددې څخه مراد هغه ماشوم وو چې دفن کړل سوی وي څرنگه چې د هغه مور او پلار د ورځني دي همداسې هغه هم چې د کم عمرۍ په حالت کې د دنیا څخه ختم کړل سو نو د خپل پلار په ډول به د ورځني وي څرنگه چې ددې څخه مخکې حدیث څخه معلومه سوه چې په کم عمرۍ کوم ماشوم د دنیا څخه ځي هغه د خپل پلار تابع وي .

الفصل الثالث

(۱۰۵) عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ فَرَعَ إِلَى كُلِّ عَبْدٍ مِّنْ خَلْقِهِ مِنْ خَمْسٍ مِنْ أَجَلِهِ وَعَمَلِهِ وَمُضْجِعِهِ وَأَثَرِهِ وَرِزْقِهِ . رواه أحمد .

د حضرت ابوالدرداء رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه و سلم وفرمایل : الله تعالی د هر بنده په اړه د پنځو خبرو څخه فراغت حاصل کړی دی (یعنې دا پنځه خبرې د هغه په تقدیر کې لیکل سوي دي) ۱- د هغه مرګ ۲- د هغه (نیک او بد) عمل ۳- د هغه د هستوګنې ځای ۴- د هغه د ستنېدو ځای ۵- د هغه رزق . احمد .

تشریح : د هر انسان د پیدا کېدو څخه ډیر مخکې په ازل کې د هغه په تقدیر کې پنځه شیان لیکل سوي دي چې په هغه کې اوس هیڅ کمی او زیاتوب نسي کیدلای او نه په هغه کې تغیر او

د نوموړي نوم عویمردی مګر په دې کې ډیر اختلاف دی ځینو ویلي دي چې اصل نوم یې عامر ابن مالک دی او عویمريې لقب دی مګر په خپل کنیت ابودرداء سره مشهور دی ، د حضرت عثمان رضی الله عنه د شهادت څخه دوه کاله مخکې په دمشق کې وفات سوی دی .

تبدیل ممکن دی، د هر انسان په تقدیر کي دا لیکل سوی دي چي د هغه عمر خومره دی او مرگ به ورته کله راځي او کوم وخت چي د مرگ لیکل سوی وي په هغه کي یوه ثانیه هم تقدیم او تاخیر نسي کیدلای، همداسي د یو انسان نیک او بد عملونه هم د هغه د پیدا کېدو څخه مخکي په تقدیر کي لیکل سوی دي چي د هغه څخه به څه عملونه صادرېږي خومره نیک عملونه چي لیکلي وي هغه به خامخا ځيني صادرېږي او خومره بد عملونه چي لیکلي وي هغه به هم پر خپل وخت باندي واقع کیږي، د هر انسان د قیام ځای او د هغه د حرکاتو او سکاناتو مقام هم د مخکي څخه ټاکل سوی دی چي پر کومه مځکه به د هغه وجود او قیام وي، د مځکي پر کومه برخه به د هغه د ژوند عملونه او کارونه صادرېږي، د انسان رزق هم د هغه د تقدیر سره سم تر لاسه کیږي د چا په مقدر کي چي خومره او د کوم ډول رزق لیکلی وي هغه به خامخا هغه ته رسیږي که لږ رزق لیکلی وي نو لږ او که زیات رزق لیکلی وي نو زیات رزق به په لاس ورځي، همداسي د چا په مقدر کي چي حلال رزق لیکل سوی وي هغه به حلال رزق خوري او که د چا په مقدر کي حرام رزق لیکل سوی وي نو هغه به حرام رزق خوري، یا د رزق څخه مراد دادی چي بنده ته د هغه په ژوند کي کومي گټي، آسانی او راحت رسیدونکی وي نو دا ټول د هغه په تقدیر کي د مخکي څخه لیکل سوی دي.

﴿۱۰۶﴾: وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ تَكَلَّمَ فِي شَيْءٍ مِّنَ الْقَدْرِ سُلَّ عَنْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمَنْ لَمْ يَتَكَلَّمْ فِيهِ لَمْ يُسْأَلْ عَنْهُ . رواه ابن ماجه .

د حضرت عائشې رض څخه روایت دی چي ما د رسول الله ﷺ څخه اوریدل څوک چي د تقدیر په مسئله کي بحث کوي د هغه څخه به د قیامت په ورځ د هغه پوښتنه کیږي او کوم سړی چي پټه خوله سي د هغه څخه به هیڅ پوښتنه نه کیږي . ابن ماجه .

تشریح : د دغه حدیث شریف مقصد د تقدیر په مسئله کي د غور، فکر، پلټني او تجسس کولو څخه منعه کول مراد دي چي د الله تعالی په دغه راز کي چي پر بندگانو باندي په نه څرگندولو کي د الله تعالی حکمت دی زیات بحث او مباحثه کول یا د خپل عقل پیروي کول د آخرت لپاره هیڅ دکار شی نه دی بلکه په دې مسئله کي د یو ډول غور او فکریا تحقیق او تجسس تاوان په آخرت او قیامت کي د پوښتني باعث دی، ځکه فلاح او سعادت په دې کي دی چي پر تقدیر باندي ایمان راوړل سي او پټه خوله اختیارولو سره په عمل کي مصروف اوسي .

حضرت ابن ديلمی^۱ وایي زه ابی بن کعب^۲ ته راغلم او ورته وه می ویل د تقدیر په اړه زما په زړه کي څه شبهات پیدا سوي دي ما ته داسي یو حدیث بیان کړه چي د هغه په اورېدو سره که الله وغواړي نو شاید زما شبهات لیري سي ، هغه وویل که الله پاک آسمانو او محکو والا په عذاب کړي نو هغه به پر هغوی هیڅ ظلم کونکی نه وي او که پر هغوی رحم وکړي نو د هغه رحمت به د هغوی د اعمالو څخه غوره وي ، که ته د أحد برابر هم د خدای په لاره کي زر مصرف کړي نو ستا دا عمل تر هغو نه قبلېږي تر څو چي ته پر تقدیر پوره عقیده او ایمان ونه لرې او په دې خبره ښه پوه سه چي څه تا ته رسیدلي دي هغه بندېدونکي او خطاکېدونکي نه وو او کوم شی چي تاته رسیدونکی نه وو هغه هیڅ کله تاته نه سو رسیدلای یعني څه چي تاته حاصل

﴿۱۰۷﴾: وَعَنِ ابْنِ الدَّيْلَمِيِّ قَالَ أَتَيْتُ أَبِيَّ بْنَ كَعْبٍ فَقُلْتُ لَهُ قَدْ وَقَعَ فِي نَفْسِي شَيْءٌ مِّنَ الْقَدَرِ فَحَدَّثَنِي لَعَلَّ اللَّهَ أَنْ يُذْهِبَهُ مِن قَلْبِي فَقَالَ لَوْ أَنَّ اللَّهَ عَذَّبَ أَهْلَ سَمَآوَاتِهِ وَأَهْلَ أَرْضِيهِ عَذَابَهُمْ وَهُوَ غَيْرُ ظَالِمٍ لَهُمْ وَلَوْ رَحِمَهُمْ كَانَتْ رَحْمَتُهُ خَيْرًا لَهُمْ مِنْ أَعْمَالِهِمْ فَلَوْ أَنْفَقْتُ مِثْلَ أُحُدٍ ذَهَبًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ مَا قِيلَ مِنْكَ حَتَّى تُؤْمِنَ بِالْقَدَرِ فَقُلْتُمْ أَنْ مَا أَصَابَكَ لَمْ يَكُنْ لِيُخْطِئَكَ وَأَنْ مَا أَخْطَاكَ لَمْ يَكُنْ لِيُصِيبَكَ وَلَوْ مِتَّ عَلَى غَيْرِ هَذَا لَدَخَلْتَ النَّارَ، قَالَ ثُمَّ أَتَيْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ مَسْعُودٍ فَقَالَ مِثْلَ ذَلِكَ قَالَ ثُمَّ أَتَيْتُ حُذَيْفَةَ بْنَ الْيَمَانِ فَقَالَ مِثْلَ ذَلِكَ ثُمَّ أَتَيْتُ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ فَحَدَّثَنِي عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلَ ذَلِكَ. (رواه احمد وابوداؤد وابن ماجه)

سي هغه ستا د کونښن تنېجه نه ده بلکه په تقدیر کي داسي وه او کوم شی چي تاته حاصل نه سو هغه ستا په کونښن سره هم تاته نه سو تر لاسه کیدلای ځکه چي تقدیر الهي دغسي وو ، که ته د دې اعتقاد خلاف عقېده ولرې او په دې حالت کي مړ سي نو یقینا دوړڅ ته به ځې ، ابن ديلمی وایي د ابی بن کعب د دې بیان اورېدو وروسته زه عبدالله بن مسعود ته ورغلم هغه هم داسي بیان وکړ بیا حذیفه بن الیمان ته ورغلم هغه هم داسي بیان وکړ بیا زید بن ثابت ته ورغلم هغه هم دا ډول حدیث د رسول الله ﷺ څخه روایت کړ . احمد ، ابوداؤد او ابن ماجه .

تشریح : د حدیث شریف د الفاظو (أَنْ مَا أَصَابَكَ لَمْ يَكُنْ لِيُخْطِئَكَ ... الخ) مطلب دادی چي څه تر لاسه سي د هغه په باره کي داسي مه وایه چي دا ما په خپل سعی او هڅي سره تر لاسه کړي دي ،

^۱ حضرت ابن ديلمی تابعي دی ، نوم يې ضحاک بن فيروز ديلمی دی ، دی د يمن په تابعينو کي شميرل کېږي .

^۲ حضرت ابی بن کعب ؓ انصاري ، خزرجي او صحابي دی ، کنيت يې ابوالمنذر دی چي رسول الله ﷺ ورکړی وو ، د حضرت عثمان ؓ د خلافت په زمانه کي وفات سوی دی .

او که یوشی تا ته تر لاسه نسي نو داسي مه وایه که ما کو بنس او هڅه کړې وای نو داسی به ما ته ضرور تر لاسه سوی وای، ځکه تا ته چي څه رسیدلي دي په هغه کي ستا د سعي او کو بنس دخل نه وو بلکه هغه د تقدیر د لیکنی سره سم تا ته رسیدلي دي او کوم شی چي تا ته تر لاسه سوی نه دی نو په دې پوهېدل پکار دي چي د یو شی تر لاسه کېدل او نه تر لاسه کېدل ټول د تقدیر الهی سره سم کیږي.

د حضرت نافع^۱ بیان دی چي یو سړی ابن عمر^{رضی الله تعالی عنهما} ته راغلی او ورته وه یې ویل چي فلانی سړي پر تا سلام وایه ، ابن عمر ورته وویل ما ته دا خبر را رسیدلی دی چي دې سړي په دین کي نوې خبره پیدا کړې ده که واقعي هغه دانسي کړي وي نو زما د طرفه څخه ورته د سلام جواب مه رسوه ځکه چي ما در سول الله^ﷺ څخه اوریدلي دي چي زما د امت څخه خسف او مسخ یا قذب به د هغه

﴿۱۰۸﴾: وَعَنْ نَافِعٍ أَنَّ رَجُلًا أَتَى ابْنَ عُمَرَ فَقَالَ إِنَّ فُلَانًا يَقْرَأُ عَلَيْكَ السَّلَامَ فَقَالَ إِنَّهُ بَلَّغَنِي أَنَّهُ قَدْ أَخَذَتْ فَإِنْ كَانَ قَدْ أَخَذَتْ فَلَا تُقْرِئُهُ مِنِّي السَّلَامَ فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ يَكُونُ فِي هَذِهِ الْأُمَّةِ أَوْ فِي أُمَّتِي خُسْفٌ أَوْ مَسْخٌ أَوْ قَذْفٌ فِي أَهْلِ الْقَدْرِ . رواه الترمذي وأبو داود وابن ماجه وقال الترمذي هذا حديث حسن صحيح غريب .

خلگو وي چي د تقدیر څخه منکر وي ، (خسف په مخکه کي ښخېدلو ، مسخ د شکل بدلېدلو او قذف ډبري اورېدلو ته وایي) ، او ترمذي ویلي دي چي دا حدیث حسن صحیح او غریب دی .

تشریح : ابن عمر^{رضی الله تعالی عنهما} ته چي د کوم سړي سلام راوړل سوی وو د هغه په باره کي به حضرت ابن عمر^{رضی الله تعالی عنهما} ته معلومه سوې وي چي هغه د خپل ځان څخه په دین کي نوې خبري پیدا کړي دي یعني هغه د تقدیر څخه انکار کوي نو حضرت ابن عمر^{رضی الله تعالی عنهما} وفرمایل چي د هغه د سلام په جواب کي زما سلام هغه ته مه رسوه ځکه چي موږ ته ددې خبري حکم راکړل سوی دی چي موږ د داسي خلکو سره سلام او کلام ونه کړو او نه د هغوی سره تعلقات قائم وساتو کوم چي بدعتي وي او د الله تعالی او د هغه رسول په قائم کړي حدودو کي تجاوز کوي .

نو علماء کرام ددغه حدیث شریف په سبب د دې خبري حکم کوي چي د فاسق ، فاجر او بدعتي سړي د سلام جواب ورکول واجب نه دي بلکه سنت هم نه دي او د هغوی سره دا معامله د تنبیه په غرض ده ځکه د هغوی سره د ملاقات پرېښودل هم جائز دي .

^۱ حضرت نافع رحمه الله تعالی علیه یو جلیل القدر تابعي دی ، په (۱۱۰هـ) کال کي وفات سوی دی .

د حضرت علي عليه السلام خخه روايت دی چي بي بي خديجه^۱ رض د رسول الله ﷺ خخه د خپلو هغه دوو زامنو په اړه پوښتنه وکړه چي د جاهليت په زمانه کي مړه سوي وه، رسول الله ﷺ ورته وفرمايل: هغه دواړه په دوږخ کي دي، حضرت علي عليه السلام فرمايي هر کله چي رسول الله ﷺ وليدل چي د دې په اورېدو سره د بي بي خديجه رنگ بدل سو او هغه خخه سول نو رسول الله ﷺ ورته وفرمايل: که ته د هغوي ټپکانه او حال ووينې نو د هغوي خخه به نفرت وکړې، د دې په اورېدو سره بي بي خديجه رض وويل اي د الله رسوله او زما اولاد کوم چي

(۱۰۹) : وَعَنْ عَلِيٍّ قَالَ سَأَلْتُ خَدِيجَةَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ وَلَدَيْنِ مَاذَا لَهَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هُمَا فِي النَّارِ قَالَ فَلَمَّا رَأَى الْكَرَاهَةَ فِي وَجْهِهَا قَالَ لَوْ رَأَيْتِ مَكَانَهُمَا لَأَبْغَضْتَهُمَا قَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَوَلَدِي مِنْكَ قَالَ فِي الْحَنَّةِ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ الْمُؤْمِنِينَ وَأَوْلَادَهُمْ فِي الْحَنَّةِ وَإِنَّ الْمُشْرِكِينَ وَأَوْلَادَهُمْ فِي النَّارِ ثُمَّ قرَأَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ....) رواه احمد

ستاسو خخه پيدا دي يعنې قاسم او عبدالله، رسول الله ﷺ وفرمايل هغوي په جنت کي دي، د دې وروسته رسول الله ﷺ وفرمايل چي: مؤمنان اود هغوي اولاد په جنت کي دي او مشرکين او د هغوي اولاد په دوږخ کي دي، د دې وروسته رسول الله ﷺ دغه آيت تلاوت کړ: (والذين آمنوا واتبعتهم ذريتهم)، (کومو خلکو چي ايمان راوړ او د هغوي اولاد چي د هغوي اطاعت يې وکړ موږ به يې د هغو سره ساتو). احمد.

د حضرت ابوهريرة عليه السلام خخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل: کله چي الله ﷻ آدم ﷺ پيدا کړ نو دهغه پر شا يې لاس راتير کړ نو د هغه د شا خخه ټول ارواح راووتل کوم چي د آدم ﷺ په اولاد کي الله پاک تر قيامته پوري پيدا کونکی وو، بيا الله تعالی د هغوي خخه د هر يوه د دوو سترگو په منځ کي نور کښېښود او بيا يې هغه ټول د آدم ﷺ په وړاندي ودرول، آدم ﷺ پوښتنه وکړه پاکه ربه دا

(۱۱۰) : وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : لَمَّا خَلَقَ اللَّهُ آدَمَ مَسَحَ ظَهْرَهُ فَسَقَطَ مِنْ ظَهْرِهِ كُلُّ نَسَمَةٍ هُوَ خَالِقُهَا مِنْ ذُرِّيَّتِهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَجَعَلَ بَيْنَ عَيْنِي كُلِّ إِنْسَانٍ مِنْهُمْ وَبَيْضًا مِّنْ نُورٍ ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى آدَمَ فَقَالَ أَيُّ رَبِّ مَن هَؤُلَاءِ قَالَ ذُرِّيَّتِكَ قرَأَى رَجُلًا مِنْهُمْ فَأَعَجَبَهُ وَبَيْضُ مَا بَيْنَ عَيْنَيْهِ قَالَ أَيُّ رَبِّ

^۱ بي بي خديجه بنت خويلد قريشي او اسديه ده، د رسول الله ﷺ تر ټولو لومړنۍ بي بي مبارکه ده، د دې مبارکي تر ټولو لوی امتيازي شرف دادی چي د ټولو ښځو او نارينوو خخه مخکي يې په لومړي ځل اسلام راوړی دی، د هجرت خخه درې کاله مخکي په مکه مکرمه کي د رمضان المبارک په مياشت کي د (۶۵) کالو په عمر وفات سوه

خوک دي؟ الله ﷻ ورته وفرمايل دا ټول ستا اولاد دي، آدم ﷺ چي د هغو څخه د يوه د سترگو په منځ کي څه ډير نور وليدی نو حيران پاته سو او د الله ﷻ څخه يې پوښتنه وکړه پاکه ربه دا خوک دی؟ الله ﷻ ورته وفرمايل: دا داؤد ﷺ دی، آدم ﷺ پوښتنه وکړه اي زما ربه اوده عمر تا څومره ټاکلی دی؟ الله ﷻ ورته وفرمايل شپېته کاله، آدم ﷺ وويل: اي زما ربه اوده په عمر کي زما د عمر څخه څلوېښت کاله زيات کړه، راوي وايي چي رسول الله ﷺ وفرمايل کله چي د آدم ﷺ څلوېښت کاله

مَنْ هَذَا؟ قَالَ دَاوُدُ، فَقَالَ أَيُّ رَبِّ كَمْ جَعَلْتَ عُمُرَهُ؟ قَالَ سَبْتَيْنِ سَنَةً قَالَ رَبُّ زِدْهُ مِنْ عُمُرِي أَرْبَعِينَ سَنَةً، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا انْقَضَى عُمُرُ آدَمَ إِلَّا أَرْبَعِينَ جَاءَهُ مَلَكُ الْمَوْتِ فَقَالَ آدَمُ أَوْلَمْ يَبْقَ مِنْ عُمُرِي أَرْبَعُونَ سَنَةً؟ قَالَ أَوْلَمْ تُعْطِهَا إِبْنَكَ دَاوُدَ؟ قَالَ فَجَحَدَ آدَمُ فَجَحَدَتْ ذُرِّيَّتُهُ وَتَسَى آدَمُ فَآكَلَ مِنَ الشَّجَرَةِ فَتَسَبَّتْ ذُرِّيَّتُهُ وَخَطَأَ آدَمُ وَخَطَأَتْ ذُرِّيَّتُهُ . رواه الترمذي .

پاته سوه نو دمرگ ملائکه راغله نو آدم ﷺ ورته وويل ايا زما په عمر کي څلوېښت کاله پاته نه دي؟ د مرگ ملائکي ورته وويل: ايا تا د اخپل عمر څلوېښت کاله خپل زوی داؤد ته نه وه ورکړي؟ آدم ﷺ د هغه څخه انکار وکړ او د هغه اولاد هم انکار کوي، او آدم ﷺ خپل قول هير کړ او هغه د ممنوعه وني ميوه يې وخوړل او د هغه اولاد هم هيره کوي او آدم ﷺ خطا کړې ده او د هغه اولاد هم خطا کوي: ترمذي.

د حضرت ابو درداء ؓ څخه روايت چي رسول الله ﷺ وفرمايل: الله پاک چي کله آدم ﷺ پيدا کړ نو د هغه په راسته اوږه يې لاس ووهلو او د هغې څخه يې سپين اولاد پيدا کړ لکه چي هغه ميري وي بيا په چپه اوږه يې (لاس) ووهلو او د هغې څخه تور اولاد پيدا سو لکه هغه چي سکاره وي او د هغه وروسته الله پاک وفرمايل: د راسته طرف اولاد به

﴿ ۱۱۱ ﴾ : وَعَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ خَلَقَ اللَّهُ آدَمَ حِينَ خَلَقَهُ فَضَرَبَ كَتِفَهُ اليمْنَى فَأَخْرَجَ ذُرِّيَّةً بَيَضَاءَ كَأَنَّهُمُ الذُّرُّ وَضَرَبَ كَتِفَهُ الیسْرَى فَأَخْرَجَ ذُرِّيَّةً سَوْدَاءَ كَأَنَّهُمُ الْحُمَمُ فَقَالَ لِلَّذِي فِي يَمِينِهِ إِلَى الْجَنَّةِ وَلَا أَبَالِي وَقَالَ لِلَّذِي فِي كَتِفِهِ الیسْرَى إِلَى النَّارِ وَلَا أَبَالِي . رواه أحمد .

جنت ته ځي او زما په دې څه پروا نسته او د چپ طرف اولاد به دوږخ ته ځي او زما په دې څه پروا نسته . رواه احمد.

﴿۱۱۲﴾ : وَعَنْ أَبِي نَضْرَةَ أَنَّ رَجُلًا مِّنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُقَالُ لَهُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ دَخَلَ عَلَيْهِ أَصْحَابُهُ يَعُودُونَهُ وَهُوَ يَبْكِي فَقَالُوا لَهُ مَا يَبْكِيكَ ؟ أَلَمْ يَقُلْ لَكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خُذْ مِنْ شَارِبِكَ ثُمَّ أَقِرَّهُ حَتَّى تَلْقَانِي قَالَ بَلَى وَلَكِنْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ قَبَضَ بِيَمِينِهِ قَبْضَةً وَأُخْرَى بَالِيَدِ الْأُخْرَى وَقَالَ هَذِهِ لِهَذِهِ وَهَذِهِ لِهَذِهِ وَلَا أَبَالِي وَلَا أَذْرِي فِي أَيِّ الْقَبْضَتَيْنِ أَنَا . رواه أحمد .

د حضرت ابو نضره رضي الله عنه څخه روايت دی چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم يو صحابي چې نوم يې ابو عبدالله و د هغه دوستان چې د هغه پوښتني ته ورغلل نو هغه ژړل، دوستانو ورته وويل ولي ژاړې ايا تاته رسول الله صلى الله عليه وسلم نه وو فرمايلي چې د خپلو شونډو وربښتان غچي کوه يا خريه، او پر دې قائم اوسه تر څو چې زما سره (په جنت) کي يوځای سي، ابو عبدالله ورته وويل مگر ما د رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه دا هم اوريدلي دي چې الله تعالى د خپل راسته لاس موټ ټک وهو او دوهم

موټ يې د چپه لاس (ډک کړلو) او وه يې فرمايل: دا (يعني د راسته موټ) د جنت دپاره او زما په دوئ هيڅ پروا نسته، د دې وروسته ابو عبدالله وويل زه نه سم ويلای چې په دې دواړو موټانو کي په کوم يوه کي زه يم. احمد.

تفسير: حضرت ابو عبدالله رضي الله عنه ناروغ سو د هغه ملگري د پوښتني لپاره د هغه په خدمت کي حاضر سول نو وه يې ليدل چې هغه ژاړي، خپکو ددې ليدو سره هغه ته وويل چې تاته د رسول الله صلى الله عليه وسلم د صحابيت شرف حاصل دی او بيا دا هم چې رسول الله صلى الله عليه وسلم تاته فرمايلي وه چې ته خپل بریت کوچني کړه او پر دې قائم اوسه تر دې چې په حوض کوثر يا په جنت کي زما سره ملاقات وکړې نو لکه تاته چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د جنت زيری هم درکړی دی او څرگنده ده چې په جنت کي داخلېدل او ددې عظيم سعادت څخه برخمن کېدل د اسلام څخه پرته نسي کيدلای نو معلومه سوه چې ستا خاتمه بالخيره وي او ته به د ايمان او اسلام سره د دې دنيا څخه سفر کوي، نو بيا ته ولي ژاړې او دا فکر او غم ولي کوي؟ ددې په جواب کي هغه دا فرمايل چې صحيح او پر ځای خبره ده او ددغه زيری د صداقت عقیده هم سته مگر الله تعالى بې نياز ده دی هغه چې څه غواړي هغه به کوي د هغه په خوښي کي چا ته دخل نسته او بيا الله تعالى خپله فرمايي چې زه چاته وغواړم د جنت په سعادت سره يې نازوم او څوک چې غواړم دوېځ ته يې حواله کوم او زه

د حضرت ابو نضره بن منذر بن مالك العبدي شمير د بصري د جليل القدر تابعينو څخه کيږي، د حضرت حسن بصري رحمه الله عليه څخه څو ورځي مخکي وفات سوی دی.

ددې هېڅ پرواه نه کوم نو زما سره دا بیرته ده چې معلومه نه ده چې زما حشر به څنگه وي او زړه مي ددغه بیړي څخه په لږزه او سترگي مي د بیړي څخه ژړا کونکي دي چې معلومه نه ده چې الله تعالی زما په مقدر کي څه لیکلي دي ، دا خود هغه د جواب خلاصه سوه مگر دا هم کیدای سي چې د آخرت تصور او د الله تعالی د خوف په غلبې سره هغه زیری ځیني هیر سوی وي او دا احسان ورته یاد نه وي چې نبی کریم ﷺ په دغه عظیم زیري سره نازولی يم .

علامه طیبی ددې حدیث په شرح کي فرمایي چې په دغه حدیث کي دې ته اشاره ده چې بریتونه کوچني کول سنت مؤکده دي او پر دغه عمل قائم اوسیدل او همیشه دا کوچني کول په جنت کي د دخول او هلمته د رسول الله ﷺ د سایې لاندې کېدو ذریعه ده .

نو ددې څخه معلومه سوه چې ددغه یوه سنت په پرېښودلو سره داسي عظیم سعادت او دومره لوی خلاصون د لاسه وځي نو څه معنا سنت همیشه پرېښودل ، ځکه چې د سنت پر پرېښودو باندي اصرار کول الحاد او زندقه ته رسیږي . (نعوذ بالله منه) .

حضرت ابن عباس ؓ د رسول الله ﷺ څخه روایت کوي چې رسول الله ﷺ وفرمایل : د عرفات میدان ته نژدې په نعمان نامي ځای کي الله تعالی د آدم ؑ د هغه اولاد څخه چې د هغه په ملا کي وو عهد واخیست نو د آدم ؑ د شا څخه یې ټول اولاد راوکنی او هغه یې د آدم ؑ په وړاندي د میریانو په شان خپاره کړه بیا د هغوی سره الله تعالی دا خبري وکړې ایا زه ستاسو رب نه یم؟ د آدم ؑ اولاد ورته وویل بې شکته ته زموږ رب یې ، بیا الله

﴿۱۱۳﴾: وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَخَذَ اللَّهُ الْمِيثَاقَ مِنْ ظَهْرِ آدَمَ بِنِعْمَانَ يَعْنِي عِرْفَةَ فَأَخْرَجَ مِنْ صُلْبِهِ كُلَّ ذُرِّيَّةٍ ذَرَأَاهَا فَفَتَرَهُمْ بَيْنَ يَدَيْهِ كَالذَّرِّ ثُمَّ كَلَّمَهُمْ قُبُلًا قَالَ (أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ) قَالُوا بَلَى شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَائِلِينَ أَوْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَشْرَكَ آبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِنْ بَعْدِهِمْ أَفَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ الْمُبْطِلُونَ) رواه احمد

پاک ورته وفرمایل دا شهادت ما ستاسو څخه ځکه واخیست چې د قیامت په ورځ چیري دا ونه وایي چې موږ د دې څخه غافله وو یا داسي ونه وایاست چې زموږ پلرو او نیکو زموږ څخه وړاندي شرک کړی وو او موږ د هغوی اولاد وو نو ایا ته د باطل پرستو د اعمالو په وجه موږ هلاک کوې . احمد .

تشریح : د الله تعالی د ارشاد مطلب دادی چې تاسو په قیامت کي دا دلیل نسئ ورکولای چې زموږ پلرونو او نیکونو شرک کړی وو ځکه نو موږ هم د هغوی سره وو یا موږ خود پلار او نیکه

پیروان وو نو ددغه کفر او شرک ذمه دار زموږ پلرونه او نیکونه دي چي هغوی موږ پر دغه لار روان کړي وو، او په دې اعتبار سره هغوی د الزام مورد گرځېدل چي موږ د هغوی په وجه د دوږخ د عذاب مستحق کیدای نه سو ځکه د عذاب حقيقي مستحق خو هغه خلک دي چي ددغه لاري لارويان وه.

نو اې کفر او شرک کونکو! پوه سئ چي د قیامت په ورځ دا دلیل ستاسو لپاره په کار نسي راتللای ځکه نو موږ ستاسو څخه د توحید اقرار د مخکي څخه اخیستی دی او تاسو په دې شهادت کړی دی او ددې وعدې او اقرار توثیق او ددې د یادوني لپاره په هره زمانه کي د دنیا ټولو برخو او ټولو طبقو کي انبیاء علیهم السلام تشریف راوړ چي هغوی انسانانو ته خپل عهد او اقرار وریاد کړي او هغوی پر صحیح لار روان کړي.

﴿۱۱۴﴾: عَنْ أَنَسِ بْنِ كَعْبٍ فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ (وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ) قَالَ جَمَعَهُمْ فَجَعَلَهُمْ أَزْوَاجًا ثُمَّ صَوَّرَهُمْ فاستنطقهم فأنطقهم، ثُمَّ أَخَذَ عَلَيْهِمُ الْعَهْدَ وَالْمِيثَاقَ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ قَالَ فَإِنِّي أُشْهِدُ عَلَيْكُمُ السَّمَوَاتِ السَّبْعَ وَالْأَرْضَيْنِ السَّبْعَ وَأَشْهَدُ عَلَيْكُمْ أَبَاكُمْ آدَمَ أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَمْ نَعْلَمْ بِهَذَا إِعْلَمُوا أَنَّهُ لَا إِلَهَ غَيْرِي وَلَا رَبَّ غَيْرِي وَلَا تُشْرِكُوا بِي شَيْئًا إِنِّي سَأَرْسِلُ إِلَيْكُمْ رَسُولًا يُذَكِّرُوكُمْ عَهْدِي وَميثَاقِي وَأُنْزِلُ عَلَيْكُمْ كُتُبِي، قَالُوا شَهِدْنَا بِأَنَّكَ رَبَّنَا وَإِلَهُنَا لَا رَبَّ لَنَا غَيْرُكَ وَلَا إِلَهَ لَنَا غَيْرُكَ فَأَقْرَأُوا بِذَلِكَ وَرَفَعَ عَلَيْهِمْ آدَمُ يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ فَرَأَى الْغَنَى وَالْفَقِيرَ وَحَسَنَ الصُّورَةِ وَذُوْنَ ذَلِكَ فَقَالَ رَبِّ لَوْلَا سَوَّيْتَ بَيْنَ عِبَادِكَ قَالَ إِنِّي أَحْبَبْتُ أَنْ أَشْكِرَ وَرَأَى الْأَنْبِيَاءَ فِيهِمْ مِثْلَ السَّرْحِ عَلَيْهِمُ الثُّورُ خُصُّوا بِميثَاقٍ آخَرَ

د حضرت انسی بن کعب څخه د دې آیت په تفسیر کي نقل دي (وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ) چي الله پاک هغوی (د آدم اولاد) راجمع کړل او هغوی یې ډول ډول وگرځول (یعني څوک یې شتمن او څوک یې غریب کړل) بیا یې هغوی ته شکل او صورت ورکړ بیا یې د اوریدلو قوت ورکړل او هغوی خبري وکړې بیا یې د هغوی څخه عهد او اقرار واخیست بیا یې شاهدان کړل پر خپلو ځانو او پوښتنه یې ځيني وکړه ایا زه ستا رب نه یم؟ هغوی ورته وویل هو، بیا الله تعالی هغوی ته وفرمایل: زه اووه آسمانونه او اووه مخکي او ستاسو پلار آدم (عليه السلام) پر تاسو شاهد کوم ځکه چي د قیامت په ورځ تاسو دا ونه وایاست چي موږ ددې څخه ناخبره وو تاسو ښه پوه سئ چي زما څخه پرته بل د عبادت وړ نسته او نه بل رب سته، تاسو زما سره څوک مه شریک کوئ، زه به

فِي الرِّسَالَةِ وَالنَّبُوءَةِ وَهُوَ قَوْلُهُ تَعَالَى (وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ ... إِلَى قَوْلِهِ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ) كَانَ فِي تِلْكَ الْأَرْوَاحِ فَأَرْسَلَهُ إِلَى مَرْيَمَ فَحَدَّثَتْ عَنْ أَبِيَّ أَنََّّهُ دَخَلَ مِنْ فِيهَا . رواه أحمد .

پر تاسو ژر خپل رسولان راوليږم چي تاسو ته به زما عهد او اقرار دريادوي او پر تاسو به خپل کتابونه هم نازل کړم ، د دې په اورېدو سره د آدم عليه السلام ټول اولاد وويل موږ شاهدي ورکوو چي ته زموږ رب يې او زموږ خدای يې ستا څخه پرته

نه زموږ بل رب سته او نه بل خدای ، د آدم عليه السلام ټول اولاد د دې اقرار وکړ آدم عليه السلام لوړ کړل سو او هغه دا منظر وليدی چي د هغه په اولاد کي شتمن هم سته غريب هم سته ، بنکلی هم سته او بد رنگه هم سته ، د دې په ليدو سره آدم عليه السلام الله تعالى ته عرض وکړ چي اې پرودرگاره ! تا خپل بندگان يو شان ولي پيدا نه کړل ؟ الله ورته وفرمايل : زه غواړم چي زما بندگان زما شکر ادا کړي بيا آدم عليه السلام (په دې ډله کي) انبياء وليدل چي د خراغ په شان ځلانده وه او نور (روښنايي) هم باندي وو د هغوی څخه په خاصه توگه د رسالت او نبوت عهد واخيستل سو لکه چي د الله تعالى په قول کي ذکر دي : (وَاِذْ اخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ ..... عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ) په دې ډله کي عيسى بن مريم وو ، الله پاک د هغه روح بي بي مريم ته وليږل ، حضرت ابي وايي چي روح د بي بي مريم د خولې د لوري د هغې په بدن کي داخل سو . احمد

تشریح : حضرت آدم عليه السلام په دغه ارواحو کي فرق وليدی چي د هغه په اولاد کي څوک شتمن او صاحب دولت دي او څوک غريب او مفلس دي نو هغه ته حيران سو ، نو د الله تعالى په دربار کي يې عرض وکړ چي اې الله ! دا ټول زما د اولاد څخه دي او ټول ستا بندگان دي نو بيا په دوی کي دا فرق ولي دی چي څوک صاحب د حيثيت دی او څوک بې چاره ، چا ته دي عزت او دولت ورکړی دی او چا ته غربت او مفلسي .

ددې جواب دا ورکړل سو چي په دوی د فرق پيدا کولو يو حکمت دی او هغه دا که دوی ټول مي يو ډول پيدا کړي واي نو دوی به شکر نه ادا کوی او هر کله چي په يو انسان کي هغه صفات او خصلتونه پيدا کړل سي چي په نورو انسانانو کي نه وي نو هغوی د يو بل په ليدو سره شکر ادا کوي مثلاً په مفلس کي تقوا د اطاعت الهي ماده ، د زړه او دماغ سکون او د دنيا څخه بې فکري وي چي په يو شتمن او مالدار کي نه وي ، همداسي شتمن او مالدار ته د دولت پراخوالی او د اسباب معيشت آساني حاصل وي کوم چي غريب ته ميسر نه وي .

نو په چا کي چي کوم خصلتونه وي نو هغه به د هغه لذت څخه اشنا وي په نورو کي د هغه په کمي ليدو سره پر هغه نعمت به شکر کونکی وي چي د هغه په وجه به د الله جل جلاله د نعمت مستحق گرځي .

د حضرت ابو درداء رضی الله عنه څخه روایت دی چې موږ د رسول الله ﷺ سره ناست وو د راتلونکو واقعاتو په اړه مو خبري اترې کولې چې رسول الله ﷺ (زموږ د خبرو په اورېدو سره) وفرمایل: هر کله چې تاسو واورئ چې یو غرد خپل خای څخه آخوا

﴿۱۱۵﴾ : عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ قَالَ بَيْنَمَا نَحْنُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَتَذَكَّرُ مَا يَكُونُ إِذَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا سَمِعْتُمْ بِحَبْلِ زَالٍ عَنْ مَكَانِهِ فَصَدَّقُوهُ وَإِذَا سَمِعْتُمْ بِرَجُلٍ تَغَيَّرَ عَنْ خَلْقِهِ فَلَا تُصَدِّقُوا بِهِ فَإِنَّهُ يَصِيرُ إِلَى مَا حَبِلَ عَلَيْهِ . رواه أحمد .

سوی دی نو هغه رښتیا وگڼئ مگر هر کله چې تاسو واورئ چې د یو سړي عادت بدل سوی دی نو په دې هیڅکله یقین مه کوئ ځکه چې انسان د هغه شي په لور گرځي پر کوم چې پیدا کړل سوی دی . احمد .

تشریح : صحابه کرام په خپل منځ کې ناست وه دا بحث یې کوی چې کوم شی په راتلونکي کې پیدا کېدونکی یا کومي خبري واقع کېدونکي دي ایا هغه د تقدیر سره سم وي یا په خپله پرته د قضا او تقدیر څخه واقع کېږي ، رسول الله ﷺ هم په هغه مجلس کې ناست وو د هغوی د بحث په اورېدو سره یې وفرمایل : هر شي د تقدیر د لیکنې سره سم کېږي او د مثال په توګه یې وفرمایل چې یو انسان پر خپل کوم فطرت او خلقت باندې پیدا کېږي پر هغه همیشه قائم وي او د هغه په لور د هغه حقيقي میلان وي مثلاً الله تعالی چې یو څوک عقلمند او پوه پیدا کړي او د هغه په فطرت کې یې د عقل او پوهې ماده کنښنودل او د هغه په تقدیر کې یې د فهم او فراست جوهر کنښنودی نو هغه هیڅکله به عقل او احمق کېدای نسي ، همداسې د کوم سړي فطرت چې د حماقت په قالب کې اچول سوی وي او فطرتا به عقل او پلیت پیدا سوی وي نو هغه عقلمند او پوه نسي کېدای .

هو داسې کسان چې په خپل ریاضت او شفقت او د ذاتي محنت او هڅې په وجه د عقل دولت ترلاسه کوي یا د عقل د خاوندانو صحبت اختیارولو سره ددې صفتونو خاوند کېږي نو هغوی ددې څخه مستثنی دي ځکه چې دلته بحث د فطرت او خلقت دی چې کوم انسان یې په کوم خصلت او فطرت پیدا کړی دی هغه د هغه څخه بیلیدلای نسي او نه په هغه فطرت او خلقت کې تغیر او تبدیل ممکن دی ، پاته سو په خپل ذاتي محنت او کوښښ یا د عقل د خاوندانو د فهم او صحبت نو دا یو بل شی دی ځکه چې دا هم د تقدیر د لیکنې سره سم کېږي يعني د کوم سړي په تقدیر کې چې لیکل سوي وي چې دی به د خپل محنت او هڅې یا د یو عقلمند او پوه

صحبت او قربت په وجه د عقل خاوند جوړېږي نو هغه به یقیناً هغه صفت تر لاسه کوي مگر د چا په تقدیر کې چې بې عقل کېدل لیکلي دي یا د چا په فطرت کې چې حماقت لیکلی وي په هغه کې نه خپل محنت او هڅه کار کوي او نه د یو عقلمند قربت او صحبت کار کوي.

﴿۱۱۶﴾: وَعَنْ أُمِّ سَلَمَةَ قَالَتْ يَارَسُولَ اللَّهِ! لَا يَزَالُ يُصَيِّبُكَ فِي كُلِّ عَامٍ وَجُعٌ مِنَ الشَّاةِ الْمَسْمُومَةِ الَّتِي أَكَلْتُ قَالَ مَا أَصَابَنِي شَيْءٌ مِنْهَا إِلَّا وَهُوَ مَكْتُوبٌ عَلَيَّ وَآدَمَ فِي طَيْبَتِهِ . رواه ابن ماجه

د حضرت ام سلمه (رض) څخه روایت دی چې ما رسول الله ﷺ ته عرض وکړ چې : ای دالله رسوله ! تاسو چې زهرجن پسه خوړلی وو (چې په خیبر کې یو یهودي ښځې په خوړلی وه) هر

کال تاسو ته د هغه څخه تکلیف وي ، نبي کریم ﷺ وفرمایل : کوم شی (یعني تکلیف ، ناروغي چې ما ته راسي) هغه زما لپاره هغه وخت لیکل سوې ده کله چې آدم (عليه السلام) په خاورو کې دننه وو (یعني زما په تقدیر کې همداسې لیکلي وه) . ابن ماجه .

بَابُ اثْبَاتِ عَذَابِ الْقَبْرِ

(د قبر د عذاب د ثبوت بیان)

د قبر عذاب په قرآن کریم او حدیثونو کې ثابت دی او په دې کې هیڅ شک او شبه نسته ، دا خبره په ذهن کې راوستل پکار ده چې دلته د قبر څخه مراد یونیم یا دوه گزه کنده نه ده بلکه د قبر مطلب عالم برزخ دی چې د آخرت او دنیا په منځ کې یو عالم دی او دا عالم هر ځای کیدای سي ، لکه ځیني خلک دوب سي ، ځیني وسوځل سي ، که الله تعالی غواړي نو پر هغوی عذاب مسلط کوي دا نه ده چې کوم خلک په مخکه کې دفن کړل سي یوازې پر هغوی عذاب وي او کوم خلک چې نوري طریقې اختیاروي نو هغوی د عذاب څخه خلاصیدای سي .

د قبر د عذاب د تصدیق په درجاتو کې صحیح او اولی مرتبه ددې خبرې یقین او عقیده ساتل ضروري دي چې په قبر کې د دفن کولو څخه وروسته د الله تعالی پر نیکو بندگانو د الله تعالی بې شمیره رحمتونه نازلېږي او کوم خلک چې بدکار او گناه کار وي پر هغوی د الله تعالی سخت عذاب نازلېږي ، په دې اړه د نکیر او منکر عذاب ورکونکي ملائکي ، ماران او لېرمان چې پر بدکارو خلکو باندې مسلط کېږي او د هغو وجود د حدیثو څخه ثابت دی دا ټول صحیح

^۱ ام المؤمنین ام سلمه رضي الله عنها قريشي او مخزوميه ده ، د رسول الله ﷺ بي بي مبارکه ده . په ۵۹هـ کال کې وفات سوې ده او په جنت البقيع کې دفن سوې ده .

او واقعي شيان دي پر دې ايمان راوړل ضروري دی .

په دې پوهېدل پکار دي چې د يو شي ليدل او د هغه په مشاهده کي راتلل د هغه د صداقت دليل نه دی ځکه ددې شيانو په اړه دا خبره په زړه کي راځي نو ددې اعتبار څنگه وکړل سي بالکل غلط او خلاف عقل دی ځکه چې دومره خبره خو څرگنده ده چې د عالم بالا شيانو مشاهده کول عالم ملکوت په سترگو ليدل ددې ظاهرو سترگو د وس خبره نه ده د هغه د مشاهده کولو لپاره د حقيقت د سترگو ضرورت دی دا خبره هم ناممکن نه ده که الله تعالی غواړي نو په دغه دواړو ظاهري سترگو سره هر عالم ملکوت بنودلای سي .

دوهم دا چې په دې دنيا کي موږ وينو چې اکثر شيان داسي دي چې هغه په ظاهره نه وينو او نه په سترگي د هغو مشاهده کوي مگر ددې سربيره د هغه ادراک هم کيږي او د هغه حقيقت هم تسليم کيږي مثلاً يو سړی په خوب کي د دنيا شيان ويني او اوري ، هر ډول غم او مصيبت ، لذت او آرام محسوس کوي مگر دوهم يې نسي ليدلای يا همدارنگه يو سړي ته تکليف رسيږي يا هغه ته لذت حاصلېږي يا هغه د غم او آرام احساس کوي مگر د هغه سره ناست دوهم سړی د هغه څخه ناخبره وي او هغه د هغه ادراک او احساس نسي کولای .

د نبوت په زمانه کي به رسول الله ﷺ ته وحي راتلې او حضرت جبرائيل عليه السلام په پيغام اخيستلو سره به رسول کریم ﷺ ته راتلو مگر په هغه مجلس کي ناست صحابه کرامو به نه ليدل او نه د هغو ظاهري سترگو د حضرت جبرائيل عليه السلام مشاهده کول مگر ددې سربيره صحابه کرامو به پر هغه ايمان راوړی .

بالکل همداسي د قبر د عذاب معامله ده هلته چې د بنده سره څه کيږي په دې دنيا کي د هغه ادراک نسي کيدلای او نه په دغه سترگو سره هغه ليدل کيدای سي بس يوازي د ايمان راوړل ضروري دي چې د قبر د عذاب په اړه الله تعالی او د هغه رسول ﷺ څه بنودلي دي هغه ټول پر حقيقت ولاړ او يقيني شيان دي .

الفصل الاول

حضرت براء^۱ ۛ د نبی کریم ۛ څخه روایت دی چې ده مبارک وفرمایل : کوم وخت چې په قبر کې د مسلمان څخه پوښتنه وسي نو هغه شاهدي ورکوي چې د الله څخه ماسوا بل معبود نسته او محمد ۛ د الله رسول دی او دا مطلب د الله د دې ارشاد هم دی (یثبت الله .....) (الله د دنیا په ژوند کې او په آخرت کې هغه خلک ثابت قدم لري چې پر یخه خبره یې

(۱۱۷) عَنْ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الْمُسْلِمُ إِذَا سُئِلَ فِي الْقَبْرِ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ فَذَلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى: (يُثَبِّتُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ، نَزَلْتُ فِي عَذَابِ الْقَبْرِ يُقَالُ لَهُ مَنْ رَبُّكَ؟ فَيَقُولُ رَبِّيَ اللَّهُ وَنَبِيِّي مُحَمَّدٌ. (متفق عليه)

ایمان راوړی دی، او د رسول الله ۛ څخه په یو روایت کې نقل دي چې ده مبارک وفرمایل : چې دا آیت (یثبت الله ....) د قبر په بیان کې نازل سوی دی نو (په قبر کې مري ته) وویل شي چې ستا رب څوک دی ؟ نو هغه ورته وایي زما رب الله ۛ دی او زما نبی محمد ۛ دی . بخاري او مسلم .
تشریح : په پورتي آیت کریمه کې د (بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ) څخه مراد کلمه شهادت ده یعنې هر کله چې د مؤمن څخه په قبر کې پوښتنه کېږي چې ستا پروردگار څوک دی ، ستا نبی څوک دی او ستا دین کوم یو دی نو ددې درو سره پوښتنو جواب په کلمه شهادت کې دی ، د آیت د دوهم جز مطلب دادی چې کوم خلک د ایمان او یقین په رڼا سره خپل زړونه منور کړي او د هغوی په زړونو کې د ایمان او اسلام حقانیت پوخ او راسخ سي نو د الله تعالی د لوري په دنیا کې هم او په آخرت کې هم دواړه ځایه پر هغوی د رحمت دروازې خلاصیږي .

په دنیاوي ژوند کې د هغه فضل خو دادی چې هغه خپل نیک بندگان د کلمه اسلام د حقانیت پر عقیدې قائم لري او د هغوی زړونه د ایمان او اسلام د هغه روح څخه ډکوي چې د دنیاوي امتحان او ازموینې په سخته موقع هم د هغوی په استقلال کې بنوئیدل نه راضي هغوی خپل ځان قربانول او په اور کې اچول خوښوي مگر په خپل ایمان او عقیده کې د ذرې په اندازه

^۱ دنوموړي نوم براء بن عازب او کنیت یې ابوعمار ه دی د مدینې اوسیدونکی او انصاري دی ، د بدر په جنگ کې ددې کبله شریک سوی نه وو چې د کم عمری په وجه رسول الله ۛ منع کړی وو ، او د احد په غزا کې تر ټولو وړاندي شریک سوی دی .

شک او شبه کول نه مني، د آخرت په ژوند کي د هغه رحمت داسي وي چي هغوی د الله تعالی د بی شمیره نعمتوسره پالل کيږي، په عالم برزخ کي چي په قبر کي د هغوی څخه پوښتنه کيږي نو هغوی سم سم جوابونه ورکوي او د هغه په نتیجه کي به هغوی د همیشه نجات او اکرام مستحق وگرځي.

د حضرت انس رضی الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله صلی الله علیه و آله وفرمایل: هر کله چي بنده په قبر کي دننه کښېښودل سي او خلك ځيني ولاړ سي نو هغه مری د تلونکو د خپلیو آواز اوري او هغه لره دوی ملائکي راسي هغه کښینوي او پوښتنه ځيني کوي چي تا به د هغه سړي (محمد صلی الله علیه و آله) په اړه څه ویل؟ مؤمن بنده په جواب کي ورته وایي زه د دې شاهدي ورکوم چي هغه د الله بنده او د هغه رسول دی، بیا هغه ته وویل سي چي ته خپل ځای په دویڅ کي وگوره چي الله پاک بدل کړی دی او د هغې په بدله کي یې تا ته په جنت کي ځای در کړی دی، نو مری دواړه ځایونه (جنت او دویڅ) وویني، کوم مری چي منافق یا کافر وي نو دهغه څخه هم دغه پوښتنه کيږي چي

﴿۱۱۸﴾: وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا وُضِعَ فِي قَبْرِهِ وَتَوَلَّى عَنْهُ أَصْحَابُهُ إِنَّهُ لَيَسْمَعُ قَرْعَ نَعَالِهِمْ أَنَاهُ مَلَكَانِ فَيَقْعِدَانِهِ فَيَقُولَانِ مَا كُنْتَ تَقُولُ فِي هَذَا الرَّجُلِ لِمُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَمَّا الْمُؤْمِنُ فَيَقُولُ أَشْهَدُ أَنَّهُ عَبْدُ اللَّهِ وَرَسُولُهُ فَيَقَالَ لَهُ إِنَّظِرْ إِلَى مَقْعِدِكَ مِنَ النَّارِ قَدْ أَبْدَلَكَ اللَّهُ بِهِ مَقْعِدًا مِنَ الْجَنَّةِ فَيَرَاهُمَا جَمِيعًا، وَأَمَّا الْمُنَافِقُ وَالْكَافِرُ فَيَقَالَ لَهُ مَا كُنْتَ تَقُولُ فِي هَذَا الرَّجُلِ فَيَقُولُ لَا أَذْرِي كُنْتُ أَقُولُ مَا يَقُولُ النَّاسُ فَيَقَالَ لَهُ لَأَذْرِيْتَ وَلَا تَلَيْتَ وَيُضْرَبُ بِمِطْرَاقٍ عَنْ حَازِنِهِ ضَرْبَةً فَيَصْبِيحُ صَبِيحَةً يَسْمَعُهَا مَنْ يَلِيهِ غَيْرُ الثَّقَلَيْنِ (متفق عليه) ولفظه للبخاري.

ستا د هغه سړي په اړه څه خیال دی؟ هغه په جواب کي ورته وایي زه په هیڅ نه پوهیږم څه چي به نورو خلکو ویل ما هم هغه ویل، بیا هغه ته وویل سي ایا تا په عقل سره ونه پیژندی او نه دي (قرآن مجید) وایه، د دې په ویلو سره به هغه د اوسپني په گرز ووهل سي او د هغه د چغو آوازونه به د پیریانو او انسانانو ماسوا نور ټول نژدې شیان اوري. بخاري او مسلم او الفاظ دبخاري دي.

تشریح: هر کله چي انسان ددغه عارضي دنیا په ژوند ختمولو سره دوهمي دنیا ته ورسېږي نو د هغه د ټولو څخه لومړی منزل قبر وي چي هغه ته عالم برزخ هم وایي، مری په قبر کي د کښته کولو څخه وروسته چي د هغه قریبان ستنېږي نو هغه ته د الله تعالی د لوري د اورېدو قوت ورکړل سي چي د هغه په ذریعه هغه د ستنېدونکو د خپلیو آواز هم اوري، د هغه څخه وروسته منکر او نکیر قبر ته راځي او د هغه څخه د نورو پوښتنو څخه پرته د رسول الله صلی الله علیه و آله په اړه هم

پوښتنه کوي چي د ده په اړه ستا څه عقیده ده ، که مؤمن سړی صادق وي نو هغه به صحیح جواب ورکوي او که هغه کافر وي نو جواب به نسي ورکولای ، وروسته به نتیجه ور واورول سي چي صحیح جواب ورکونکی به د الله تعالی د رحمت او د هغه د نعمتونو وړ وگرځول سوي د هغه د آخري منزل د جنت په لور د هغه رهنمائي کوي ، غلط جواب ورکونکی به د الله تعالی د غضب مستوجب وگرځول سي او هغه ته د هغه د آخري منزل دوږخ لار ښودل کيږي .

په حدیث شریف کي چي دا فرمايل سوي دي چي د مړي څخه پوښتني کيږي چي تابه ددغه سړي (محمد ﷺ) په اړه څه ويل ، نو ددې مطلب يا خو دادی چي د رسول الله ﷺ د شهرت په وجه رسول الله ﷺ ته معنوي اشاره کيږي يا بيا دا چي هغه وخت رسول الله ﷺ په مثالي صورت کي د مړي په مخکي وړاندي کيږي ددغه صورت په اړه ويل کيږي چي د مؤمن لپاره د مرگ آرزو به تر ټولو لوی نعمت وي ځکه چي هغه به ددې په وجه ددغه عظیم سعادت څخه برخمن وي او د رسول کریم ﷺ په دیدار به منور او مشرف سي او حقیقت خو دادی چي د رسول کریم ﷺ د عاشقانو د بې تابه او بې آرامه زړونو لپاره په دې کي سترزیری دی ، په قول د بشاعر :

شب عاشقان بې دل چه قنر درمان باشد
تو بیا که اول شب در صبح بانر باشد

ژباړه : د عاشقانو د بیلتون شپه څومره اوږده وي دا اوله شپه ده داسي نه وي چي سهار سي . ددغه سوال او جواب څخه وروسته کامیاب مړی يعني مسلمان ته دوه ځايه يعني د جنت او دوږخ وښودل سي او هغه دواړه ځايونه وي چي هغه ته دا معلومه سي که د الله تعالی رحمت د هغه شامل حال نه وای او هغه د اهل دوږخ څخه وای نو هغه به په دوږخ کي اچول سوی وای چي هلته به د الله تعالی په دردناک عذاب کي اخته سوی وای ، مگر هغه په دنیا کي نیک کارونه وکړل او ریښتونی او مخلص مؤمن وو ، د هغه په نتیجه کي د الله تعالی په فضل او کرم سره هغه د جنت په نعمت عظمی سره ونازول سي ، یوې خوا ته هغه دوږخ او د هغه هیبت ناک منظر وويني او بلې خوا ته جنت او د هغه ښه او خوشحاله کونکې فضا ته نظر وکړي چي د هغه په زړه کي د جنت د نعمت قدر وي .

په دغه حدیث شریف کي فرمايل سوي دي چي هر کله په قبر کي د معذب مړي عذاب نازل کيږي ، يعني ملائکي د اوسپني په گرزنو سره هغه وهي نو دده د چغو او نعرو آواز پيريان او انسانان نه اوري ، ددې حکمت دادی چي جن او انس د غیب پر شيانو باندي د ایمان راوړلو مکلف دي که هغوی ته دا آواز واورول سي يا د هغه ځای حالات په دنیا کي ورته معلوم سي نو

بیا ایمان بالغیب پاته نه سو او که د قبر د حالاتو احساس انسانانو ته وسي نو د خوف او هيبت په وجه به د دنیا په کاروبار کي خنډ پيدا سي او د معشيت لړۍ به پرې سي .
په صحيح حديثونو کي د مؤمنانو د خلاصون او د کافرانو او منافقانو د عذاب په اړه دا فرمايل سوي دي چي د دغه نجات تعلق د صالح مؤمنانو سره دی مگر د فاسق او گناه کار مؤمنانو په باره کي په حديثونو کي څه مذکور نه دي چي ايا پر هغوی به عذاب وي يا هغوی ته به هم خلاصون وي ، البته علماء وايي چي فاسق مؤمن په جواب کي خو د صالح مؤمن شريک دی مگر د نعمتونو زيری ، د جنت دروازې خلاصولو وغيره کي د هغوی شريک نه دی ، يا که چيري په دغه شيانو کي هم د هغوی شريک وي نو بيا په مرتبه او درجه کي به د هغوی څخه کم وي بلکه پر هغه لږ عذاب هم کيدای سي ، که چيري الله تعالی وغواړي نو هغه فاسق او گناه کار به هم وبخښي او بخښنه به يې په برخه کړي .

د حضرت عبدالله بن عمر ؓ څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : هر کله چي ستاسو څخه يو څوک مړ سي نو (په قبر کي) سهار او ماښام هغه ته خپل ځای ښودل کيږي ، يعني جنتي ته جنت او د ورځي ته د ورځ ښودل کيږي او هغه ته ويل کيږي چي دا ستا ځای دی ته تر هغه وخته پوري انتظار

﴿۱۱۹﴾: وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا مَاتَ عُرِضَ عَلَيْهِ مَقْعَدُهُ بِالْعَدَاةِ وَالْعَشِيِّ إِنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ الْحَنَّةِ فَمِنْ أَهْلِ الْحَنَّةِ وَإِنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ النَّارِ فَمِنْ أَهْلِ النَّارِ يَقَالُ هَذَا مَقْعَدُكَ حَتَّى يَبْعَثَكَ اللَّهُ إِلَيْهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ . (متفق عليه)

کوه چي الله پاک دي د قيامت په ورځ راپورته کړي او هلته دي واستوي . بخاري او مسلم .

د حضرت عائشې (رض) څخه روايت دی چي يوه يهودي ښځه دې ته راغله هغې د قبر د عذاب يادونه وکړه بيا يې وويل (عائشې) الله دي تا د قبر د عذاب څخه وساتي ، نو عائشې (رض) د رسول الله ﷺ څخه د قبر د عذاب په اړه پوښتنه وکړه ، رسول الله ﷺ وفرمايل : هو ، د قبر عذاب حق دی ، بي بي عائشة (رض) فرمايي د دې پېښي وروسته ما هيڅکله رسول الله ﷺ نه دی ليدی چي ده مبارک دي يو لمونځ

﴿۱۲۰﴾: وَعَنْ عَائِشَةَ أَنَّ يَهُودِيَّةً دَخَلَتْ عَلَيْهَا فَذَكَرَتْ عَذَابَ الْقَبْرِ فَقَالَتْ لَهَا أَعَاذَكَ اللَّهُ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ فَسَأَلَتْ عَائِشَةَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ عَذَابِ الْقَبْرِ فَقَالَ نَعَمْ عَذَابُ الْقَبْرِ حَقٌّ قَالَتْ عَائِشَةُ فَمَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدُ صَلَّى صَلَاةً إِلَّا تَعَوَّذَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ . (متفق عليه)

کړی وي او په هغه کي دې يې د قبر د عذاب څخه پناه نه وي غوښتې . بخاري او مسلم .

تشریح : بي بي عائشہ رضی اللہ تعالیٰ عنہا بہ د قبر د عذاب حال معلوم نہ وو حکمہ یهودی بنیٰ ځي هغه ته ذکر وکړ نو هغه ډیره حیرانه سوه او د رسول الله ﷺ څخه یې په دې اړه پوښتنه وکړه، د هغه جواب ورکړل سو چي د قبر عذاب حق او یقیني دی، یعنی ددې خبري عقیده درلودل ضروري ده چي په قبر کي به پر گناه کارو خلکو باندي د الله تعالی د لوري ډول ډول عذاب مسلط کیږي او د هغه احساس او ادراک په دې دنیا کي نسي کیدای، د رسول الله ﷺ د پناه غوښتلو په اړه احتمال دی، کیدای سي چي رسول الله ﷺ ته هم مخکي د قبر د عذاب حال معلوم نه وو، د هغه څخه وروسته د وځي په ذریعه رسول الله ﷺ ته معلوم سوی وي چي د هغه څخه وروسته رسول الله ﷺ پناه غوښتل پیل کړل، او څرگنده وه چي (نعوذ بالله) د رسول الله ﷺ سره خو په قبر کي ددا ډول معاملې کېدو سوال هم نه پیدا کیږي ځکه نو دا به وویل سي چي د رسول الله ﷺ پناه غوښتل د امت د تعلیم لپاره وه چي هر کله د الله تعالی محبوب او غوره بنده او د هغه خوږ رسول هم د قبر د عذاب څخه پناه غواړي نو د امت ټولو خلکو ته پکار ده چي د قبر د عذاب څخه پناه غواړي. یا دا وویل سي چي د قبر د عذاب حال رسول الله ﷺ ته د مخکي څخه معلوم وو مگر په پټه توگه سره یې د هغه څخه پناه غوښتل چي په هغه سره بي بي عائشه خبره نه وه، وروسته د بي بي عائشې د پوښتني کولو څخه رسول الله ﷺ په څرگنده پناه غوښتل پیل کړي وي چي نور خلک هم خبر سي او د قبر د عذاب څخه پناه وغواړي.

(۱۲۱): وَعَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ قَالَ بَيْنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَائِطٍ لِبَنِي النَّجَّارِ عَلَى بَغْلَةٍ لَهُ وَتَحْنُ مَعَهُ إِذْ حَدَّثَ بِهِ فَكَادَتْ تُلْقِيهِ وَإِذَا أَقْبَرُ سِتَّةٌ أَوْ خَمْسَةٌ فَقَالَ مَنْ يَعْرِفُ أَصْحَابَ هَذِهِ الْأَقْبَرِ؟ قَالَ رَجُلٌ أَنَا، قَالَ فَمَتَى مَاتُوا؟ قَالَ فِي الشَّرِّكَ فَقَالَ إِنَّ هَذِهِ الْأُمَّةَ تُبْتَلَى فِي قُبُورِهَا فَلَوْلَا أَنْ لَا تَدْفَنُوا لَدَعَوْتُ اللَّهَ أَنْ يُسْمِعَكُمْ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ الَّذِي أَسْمَعُ مِنْهُ ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ فَقَالَ تَعَوَّذُوا بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ

د حضرت زید بن ثابت رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چي (یوځل) رسول الله ﷺ د بني نجار په باغ کي پر غاتري سپور وو او موږ هم ورسره وو، ناڅاپه د رسول الله ﷺ غاتره بې واکه سوه او تړدې وو چي رسول الله ﷺ یې غوږزولی وای، ناڅاپه پنځه شپږ قبرونه څرگند سول، رسول الله ﷺ وفرمایل: په دې قبرو کي چي کوم خلک دي په تاسو کي دوئ څوک پیژني؟ یوه سړي وویل: زه یې پیژنم، رسول الله ﷺ پوښتنه وکړه دوئ په کوم حال کي مړه سوي دي؟ هغه سړي وویل د شرک په حالت کي، رسول الله

النَّارِ قَالُوا نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ النَّارِ قَالَ تَعَوَّذُوا
 بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ قَالُوا نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِ
 الْقَبْرِ قَالَ تَعَوَّذُوا بِاللَّهِ مِنَ الْفِتَنِ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا
 بَطَنَ قَالُوا نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الْفِتَنِ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا
 بَطَنَ قَالَ تَعَوَّذُوا بِاللَّهِ مِنْ فِتْنَةِ الدَّجَالِ قَالُوا نَعُوذُ
 بِاللَّهِ مِنْ فِتْنَةِ الدَّجَالِ . رواه مسلم .

ﷺ و فرمايل : دا امت په خپلو قبرو کي په آزمائش
 کي دی ، که زما سره دا بيره نه وای چي تاسو به
 (مړي) ښخول پرېږدئ نو ما به خامخا د الله ﷻ څخه
 دا دعاء غوښتي وای چي تاسو ته هم د قبر عذاب
 واورې لکه څرنگه چي زه يې اورم (وينم) د دې
 وروسته رسول الله ﷺ زمونږ په لور متوجه سو او وه
 يې فرمايل : د الله څخه پناه غواړئ چي د اور د

عذاب څخه مو وژغوري ، صحابه کرامو عرض وکړئ موږ د الله څخه د اور د عذاب پناه
 غواړو . رسول الله ﷺ بيا و فرمايل : د قبر د عذاب څخه د الله پناه و غواړئ ، صحابه کرامو عرض
 وکړ موږ د الله څخه د قبر د عذاب پناه غواړو ، بيا رسول الله ﷺ و فرمايل : تاسو د الله څخه د
 ظاهري او باطني فتنو پناه و غواړئ ، صحابه کرامو وويل : موږ د الله څخه د ظاهري او باطني فتنو
 پناه غواړو ، بيا رسول الله ﷺ و فرمايل : تاسو د دجال د فتنې څخه پناه و غواړئ ، صحابه کرامو
 وويل : موږ د الله ﷻ څخه د دجال د فتنې څخه پناه غواړو . مسلم .

تشرېح : د نبي احساس ، شعور او دهغه قوت ادراک د دنيا د ټولو خلکو څخه ډير زيات قوي وي
 ، د هغه احساس په ظاهر او باطن کي هغه قدرتي طاقت وي چي د هغه په وجه هغه د دې دنيا
 څخه مخکي هم د عالم غيب د شيانو ادراک کوي ځکه د هغه د ظاهري سترگو سره سره باطني
 سترگي هم دومره توانا وي چي هغه د غيب هغه شيان هم ويني کوم چي الله تعالی ورته ښودل
 و غواړي . رسول الله ﷺ په يو سفر روان وو ، کله چي د يوې هديرې سره تيرېدل نو هلته د بصيرت
 سترگو يې ادراک وکړ چي په دغه قبرونو کي پر مړو باندي عذاب کيږي ، بيا رسول الله ﷺ
 صحابه کرامو ته تلقين وکړ چي هغوی د قبر د عذاب څخه پناه غواړي .

د قبر د عذاب د شدت اندازه د دې څخه کيدای سي چي رسول الله ﷺ صحابه کرامو ته
 و فرمايل که ستاسو سترگي دا وويني او ستاسو غوږونه دا واورې نو تاسو به د خپل عقل او
 پوهي څخه لاس پرېولئ او تاسو به د دې د شدت او سختۍ محض احساس کولو سره بې هوشه
 سئ او د هغه نتيجه به دا وي چي تاسو به د دغه خوف او هيبت په وجه مړي ښخول پرېږدئ ، که
 ما ته د دې بيره نه وای نو ما به يقيناً پر تاسو د دغه عذاب مشاهده هم کړې وای او تاسو ته به مې
 اورولې هم وای .

الفصل الثاني

﴿۱۲۲﴾ : وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قُبِرَ الْمَيِّتُ أَتَاهُ مَلَكَانِ أَسْوَدَانِ أَوْزَقَانِ يُقَالُ لِأَحَدِهِمَا الْمُنْكَرُ وَالْآخَرُ النَّكِيرُ فَيَقُولَانِ مَا كُنْتَ تَقُولُ فِي هَذَا الرَّجُلِ؟ فَإِنْ كَانَ مُؤْمِنًا فَيَقُولُ هُوَ عَبْدُ اللَّهِ وَرَسُولُهُ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ فَيَقُولَانِ قَدْ كُنَّا نَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُولُ هَذَا ثُمَّ يُفْسَحُ لَهُ فِي قَبْرِهِ سَبْعُونَ ذِرَاعًا فِي سَبْعِينَ ثُمَّ يُنَوَّرُ لَهُ فِيهِ ثُمَّ يُقَالُ لَهُ ثُمَّ فَيَقُولُ أَرْجِعْ إِلَى أَهْلِي فَأَخْبِرْهُمْ فَيَقُولَانِ نَمُ كَتُومَةُ الْعَرُوسِ الَّذِي لَا يُوقِظُهُ إِلَّا أَحَبُّ أَهْلِهِ إِلَيْهِ حَتَّى يَبْعَثَهُ اللَّهُ مِنْ مَضْجَعِهِ ذَلِكَ وَإِنْ كَانَ مُنَافِقًا قَالَ سَمِعْتُ النَّاسَ يَقُولُونَ قَوْلًا فَقُلْتُ مِثْلَهُ لَا أَذْرِي فَيَقُولَانِ قَدْ كُنَّا نَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُولُ ذَلِكَ فَيَقَالُ لِلنَّارِضِ التَّيْمِي عَلَيْهِ فَلَنتَيْمُ عَلَيْهِ فَتَخْتَلِفُ فِيهَا أَضْلَاعُهُ فَلَا يَزَالُ فِيهَا مُعَذِّبًا حَتَّى يَبْعَثَهُ اللَّهُ مِنْ مَضْجَعِهِ ذَلِكَ (رواه الترمذي)

د حضرت ابوهريرة ؓ څخه روايت دی چې رسول الله و فرمايل : کله چې مړی په قبر کې کښېښودل سي نو هغه ته دوې ملائکي تور رنگي او شنو سترگو والا راسي ، په هغوئ کې د يوې نوم منکر او د بلې نکیر دی، هغوئ دواړي د مړي څخه پوښتنه کوي چې تا به د هغه سړي (محمد ﷺ) په اړه څه ويل ؟ هغه مړی به په جواب کې وايي هغه د الله بنده او د هغه رسول دی او زه شاهدي ادا کوم چې نسته بل معبود پر حق مگر يو الله ﷻ او محمد ﷺ د الله رسول دی، د دې په اورېدو سره هغه دواړي ملائکي وايي : موږ ته څرگنده وه چې ته به دا جواب راکوې د دې وروسته د هغه قبر اويا اويا گزه په اوږدوالي او بروالي پراخ کړل سي ، بيا په قبر کې رڼا سي او هغه ته وويل سي بيده سه ، مړی هغوئ ته وايي زه خپل کورنۍ ته بيزته تلل غواړم چې هغوئ زما د حال څخه خبردار کړم ، ملائکي بيا ورته وايي چې اوس ته بيده سه لکه څرنگه چې ناوې

بيده کيږي چې هغه ناوې يوازې خپل مېړه وېښولای سي کوم چې د هغې په آند تر ټولو زيات محبوب وي تر هغو چې الله ﷻ تا د دې ځای څخه راپورته کوي (دا کيفيت خو د مؤمن مړي دی) او کوم مړی چې منافق وي هغه د ملائکو په جواب کې وايي چې ما د خلگو څخه څه اوږېدل هغه به مې ويل مگر زه د دې حقيقت څخه ناخبر وم ، دواړي ملائکي چې د هغه جواب واورې نو وايي چې موږ خبر وو چې ته به دغسي جواب وايي مخکې ته به حکم ورکړل سي چې پر ده راټوله سي نو مخکې به داسې راټوله سي چې د هغه پښتۍ به د يوې خوا څخه بلې خوا ته تير وييري سي او هغه به هميشه په دغه عذاب کې وي تر څو چې الله ﷻ يې د هغه ځايه څخه راپورته کړي . ترمذي .

تشریح : په قبر کي ملائکي په هیبت ناک او خوفناک شکل کي راځي چي د هغوی د خوف او هیبت په وجه پر کافرانو هیبت خپور سي او هغوی په جواب ورکولو کي بد حواسه سي مگر دا د مؤمنانو لپاره ازموینه او امتحان وي چي په هغه کي الله تعالی هغوی ثابت قدمه لري او د هغوی څخه د بیرېدو سره صحیح جواب ورکوي چي د هغه په وجه هغوی کامیاب وي ځکه چي هغوی په دنیا کي د الله تعالی څخه بیرېږي د هغه نتیجه به دا وي چي هغوی په قبر کي د هر ډول خوف او هیبت څخه بهي خوفه وي .

د مړي په جواب کي د ملائکو دا ویل چي (موږ پوهېدو) چي ته به یقینا داسي وایي یا خو په وجه به وي چي د پروردگار عالم د لوري به هغوی ته خبر ورکول کیږي چي فلانی مړی به دا جواب ورکوي او فلانی به دا ، یا هغوی د مړي د تندي څخه او د هغه د اثارو څخه دا معلوموي چي د مؤمن پر تندي د نور ایماني خلا او د سعادت او نیک بختۍ نښه وي او د کافرانو او منافقانو پر تندي لعنت اوریږي .

کله چي مؤمن صحیح جواب ورکوي پر هغه د الله تعالی رحمت او د هغه د نعمتونو دروازي خلاصي سي نو د هغه دا خواهش وي چي هغه خپل کورنۍ د دغه ښه معاملې او عظیم نعمت څخه خبر کړي ، لکه څرنګه چي یو مسافر په یو ځای کي په راحت او سکون وي او هلته د عیش او آرام سامان هغه ته حاصلیږي نو د هغه خواهش دا وي چي کاش هغه وخت خپل کورنۍ او خپلوانو ته ورسیږي چي د خپل آرام ، راحت او سکون څخه یې خبر کړي ځکه نو مؤمن مړی خپل کورنۍ ته د بیرته تللو د خواهش اظهار کوي .

د حضرت براء بن عازب رضی الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایل : مړي ته دوې ملائکي راځي هغوی دی راکښېږي او پوښتنه ځيني کوي چي ستا رب څوک دی ؟ هغه په جواب کي وایي زما رب الله دی ، بیا ملائکي پوښتنه کوي ستا دین کوم دی ؟ هغه وایي زما دین اسلام دی ، بیا پوښتنه کوي کوم سړی چي تاسو ته رالیرل سوی وو هغه څوک وو ؟ هغه ورته وایي چي هغه د الله رسول دی ، بیا ملائکي پوښتنه کوي دا

﴿۱۲۳﴾ وَعَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَأْتِيهِ مَلَكَانِ فَيُحْلِسَانِهِ فَيَقُولَانِ لَهُ مَنْ رَبُّكَ؟ فَيَقُولُ رَبِّيَ اللَّهُ فَيَقُولَانِ لَهُ مَا دِينُكَ؟ فَيَقُولُ دِينِي الْإِسْلَامُ، فَيَقُولَانِ لَهُ مَا هَذَا الرَّجُلُ الَّذِي بُعِثَ فِيكُمْ؟ فَيَقُولُ هُوَ رَسُولُ اللَّهِ، فَيَقُولُ قَرَأْتَ كِتَابَ اللَّهِ فَأَمَنْتَ بِهِ وَصَدَّقْتَ فَذَلِكَ قَوْلُهُ (يُبَشِّرُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ) الْآيَةُ قَالَ فَيُنَادِي مُنَادٍ مِّنَ السَّمَاءِ أَنْ صَدَقَ عَبْدِي

خبره تا ته څنگه معلومه سوه؟ هغه ورته وايي ما د الله کتاب وایه پر هغه مي ایمان راوړی دی او دهغه مي تصدیق کړی وو، رسول الله ﷺ فرمایي دا معنی د الله پاک ددغه قول ده (یثبت الله الذین...) رسول الله ﷺ وفرمایي: بیا به یو څوک د آسمان څخه آواز وکړي چي زما بنده رښتیا وویل دده لپاره د جنت فرش آوار کړی د جنت جامې ور واغوندی او دده لپاره د جنت د لوري څخه یوه دروازه خلاصه کړی، نو د جنت لوري ته به دروازه خلاصه کړل سي چي د هغه هوا او خوشبويي به ورته راځي او دنظر تر حده پوري به ورته قبر پراخ کړل سي، مگر کافر نور رسول الله ﷺ د هغه د مرگ یادونه وکړه او وه یې فرمایي: بیا د هغه روح د هغه په بدن کي واچول سي او هغه ته دوې ملائکي راځي هغه راکښوي او پوښتنه ځيني کوي چي څوک دی رب ستا؟ هغه ورته وايي هاهاهه ما ته نه دی معلوم، بیا ورته

فَأَفْرِشُوا مِنْ الْجَنَّةِ وَالْبُسُوءَ مِنَ النَّارِ وَافْتَحُوا لَهُ أَبَابًا إِلَى الْجَنَّةِ فَيَفْتَحُ قَالَ فَيَأْتِيهِ مِنْ رُوحِهَا وَطِينِهَا وَيُفْسَخُ لَهُ فِيهَا مَدَّ بَصَرِهِ وَأَمَّا الْكَافِرُ فَذَكَرَ مَوْتَهُ قَالَ وَيُعَادُ رُوحُهُ فِي جَسَدِهِ وَيَأْتِيهِ مَلَكَانِ فَيَجْلِسَانِهِ فَيَقُولَانِ مَنْ رَبُّكَ فَيَقُولُ هَاهُ هَاهُ لَا أَذْرِي فَيَقُولَانِ لَهُ مَا دِيْنُكَ فَيَقُولُ هَاهُ هَاهُ لَا أَذْرِي فَيَقُولَانِ مَا هَذَا الرَّجُلُ الَّذِي بُعِثَ فِيكُمْ فَيَقُولُ هَاهُ هَاهُ لَا أَذْرِي فَيُنَادِي مُنَادٍ مِنَ السَّمَاءِ أَنْ كَذَبَ فَأَفْرِشُوا مِنَ النَّارِ وَالْبُسُوءَ مِنَ النَّارِ وَافْتَحُوا لَهُ أَبَابًا إِلَى النَّارِ قَالَ فَيَأْتِيهِ مِنْ حَرِّهَا وَسَمُومِهَا قَالَ وَيَضِيقُ عَلَيْهِ قَبْرُهُ حَتَّى تَخْتَلِفَ فِيهِ أَضْلَاعُهُ ثُمَّ يُفَيِّضُ لَهُ أَعْمَى أَصَمَّ مَعَهُ مِرْزَبَةٌ مِنْ حَدِيدٍ لَوْ ضُرِبَ بِهَا جَبَلٌ لَصَارَ تُرَابًا فَيَضْرِبُهُ بِهَا ضَرْبَةً يَسْمَعُهَا مَا بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ إِلَّا الثَّقَلَيْنِ فَيَصِيرُ تُرَابًا ثُمَّ يُعَادُ فِيهِ الرُّوحُ . رواه أحمد وأبو داود .

وايي ستا دين څه شي دی؟ دی به ورته وايي هاهاهه زه نه يم خبر، بیا پوښتنه کوي هغه سړی څوک دی چي تاسو ته رالېږل سوی وو؟ هغه به وايي هاهاهه زه په دې نه پوهيرم بیا به یو آواز کونکی د آسمان څخه آواز وکړي چي دی درواغجن دی د ده لپاره د اور فرش و غوړوی د اور جامې ور واغوندی او د دوږخ لوري ته یوه دروازه ورته را خلاصه کړی، رسول الله ﷺ وفرمایي: د دوږخ څخه به هغه ته گرمي او تودې هواي راځي او د هغه قبر به پر هغه تنگ کړل سي تر دې چي د هغه پښتۍ به یوې خوا څخه بلې خوا ته ووزي، بیا به پر هغه یوه پنډه او کنه ملائکه و ټاکل سي او دهغې سره به د اوسپني گرز وي داسي گرز که غر په ووهل سي نو هغه به ریزه ریزه سي، هغه ملائکه به یې په گرز سره وهي چي د هغه آواز به د لوېدیځ څخه تر ختیځ پوري ټول مخلوقات اوري خو پیریانان او انسانان یې نه اوري، (او د گرز په وهلو سره به، هغه ریزه ریزه سي او بیرته به روح پکښي واچول سي. احمد او ابوداؤد .

تشریح : هاهاه یو لفظ دی چي په عربي ژبه کي د حیران او بیړي اخیستی سړی یې وایي لکه په پشتو ژبه کي چي د حیرت او بیړي په وخت کي آه ، اف ، وای وای ، وغیره وایي ، ویل کیږي چي مطلب دادی چي هغه وخت کافر دومره بهرول کیږي چي د هغه د ژبي څخه د هیبت په وجه د خوف او حسرت الفاظ وځي او هغه صحیح جواب نسي ورکولای او وایي چي زه نه پوهیږم ، د هغه پر دې جواب باندي د غیب څخه هغه درواغجن وگرځول سي ځکه چي د دین اسلام آواز د مشرق څخه تر مغرب پوري ورسیده او رسول کریم ﷺ خپل دعوت د دنیا په څلورو کنجانو کي خپور کړ او دنیا د دغه آفاقي او آسماني مذهب څخه خبره و ، د دې سربیره د هغه دا ویل چي زه نه پوهیږم بالکل کذب او درواغ دي . په قبر کي د عذاب کومي ملائکي چي ټاکل سوي دي هغه ږنډې او کنډې وي ، د دې حکمت دادی چي هغوئ د چغو وهونکو آواز نه اوري او نه د هغوئ حال ويني چي رحم پر وکړي او د دې حدیث څخه دا معلومه سوه چي د معذب په مړه بدن کي په وار وار روح اچول کیږي چي عذاب پر سخت سي او دا د هغه شي انجام دی چي هغه په دنیا کي د قبر د عذاب څخه په انکار کولو سره هغه یې درواغ گڼي . (نعوذ بالله).

﴿۱۲۴﴾ : وَعَنْ عُثْمَانَ أَنَّهُ كَانَ إِذَا وَقَفَ عَلَى قَبْرِ بَكِيٍّ حَتَّى يَبْلُغَ لَحْيَتَهُ فَقِيلَ لَهُ تَذَكَّرُ الْجَنَّةَ وَالنَّارَ فَلَا تَبْكِي وَتَبْكِي مِنْ هَذَا فَقَالَ إِنْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ الْقَبْرَ أَوَّلُ مَنْزِلٍ مِّنْ مَّنَازِلِ الْآخِرَةِ فَإِنْ نَجَا فَمَا بَعْدَهُ أَيْسَرُ مِنْهُ وَإِنْ لَمْ يَنْجُ مِنْهُ فَمَا بَعْدَهُ أَشَدُّ مِنْهُ قَالَ وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا رَأَيْتُ مَنْظَرًا قَطُّ إِلَّا الْقَبْرَ أَفْطَعُ مِنْهُ . رواه الترمذي وابن ماجه . وقال الترمذي هذا حديث غريب .

د حضرت عثمان رضی الله عنه څخه روایت دی چي کله به هغه د یو قبر سره ودرېدی نو (بې اختیاره) به یې ژړل تر دې چي د هغه ږیره به په اوښکونده سول ، د هغه څخه پوښتنه وسول چي تاسو د جنت او دویځ یادونه کوئ نو دهغو په یادونه سره نه ژړای او په دې ځای کي ژړای ، حضرت عثمان رضی الله عنه ورته وویل : رسول الله ﷺ فرمایلي دي چي قبر د آخرت د منزلو څخه لومړنی منزل دی چا چي د دې منزل څخه خلاصون تر لاسه کړی نو د دې

وروسته آساني ده او چا چي د دې منزل څخه خلاصون تر لاسه نه کړی نو د دې وروسته تر دې سختي ده ، حضرت عثمان رضی الله عنه وویل چي رسول الله ﷺ فرمایلي دي چي ما هیڅ یو منظر تر قبر زیات سخت نه دی لیدی . ترمذي ویلي دي دا حدیث غریب دی .

تشریح : یعني د قبر سره پردرېدو باندي د انسان عیش او عشرت هیر سي او د دنیا پر بې ثباتۍ باندي د هغه ایمان ټینګ سي چي هغه د الله تعالی د خوف څخه خپل زړه رپېدونکی مومي او د

آخرت سره مينه محسوس کوي ، قبر يې د عيش او عشرت څخه متنفر کوي او په محنت ، مشقت او ياد الهي کي يې مصروف ساتي ، په دې وجه يې فرمايلي دي چي تر ټولو زيات سخت ځای قبر دی .

﴿۱۲۵﴾: وَعَنْهُ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا فَرَغَ مِنْ دَفْنِ الْمَيِّتِ وَقَفَ عَلَيْهِ فَقَالَ اسْتَغْفِرُوا لِأَخِيكُمْ ثُمَّ سَلُوا لَهُ بِالتَّيْبَتِ فَإِنَّهُ الْآنَ يُسْأَلُ . رواه أبو داود .

د حضرت عثمان رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله صلى الله عليه وسلم به کله د مړي د بنسختو څخه فارغ سو نو د قبر سره به ودرېدی او فرمايل به يې (خلکو ته) د خپل ورور لپاره استغفار کوئ (بخښنه غواړئ) او د هغه د ثابت

قدمی لپاره دعاء غواړئ ځکه چي په دې وخت کي دده څخه پوښتني کيږي . ابوداؤد .
تشریح : د دغه حديث څخه معلومه سوه چي د ژوندو د لوري د مړي لپاره د استغفار دعاء کار کونکې او گټوره ده ، د هل اسنت والجماعة دا مسلک دی .

دا دعاء د مړي د استقامت او ثابت قدمی لپاره دمړي د دعاء تلقين څخه پرته ده چي د دفن کولو څخه وروسته کيږي ، د مړي د تلقين مسئله دا وه چي دا تلقين اکثر د حنفيه په نزد ثابت نه دی مگر د اکثر شافعيه او حنفيه په نزد مستحب دی ، د دفن کولو څخه وروسته د تلقين ميت په اړه يو حديث د ابو امامه رضي الله عنه څخه وارد سوی دی چي علامه سيوطي رحمه الله عليه په جمع الجامع کي د طبراني څخه ذکر کړی دی او ابن نجار ، ابن عساكر او ديلمي هم ذکر کړی دی چي رسول الله صلى الله عليه وسلم ارشاد و فرمايه هر کله چي په تاسو کي يو څوک وفات سي او هغه دفن کړئ نو يو سړی دي د قبر سرته ودرېږي او دا دي ووايي اي فلان ابن فلان ، مړی دا جواب اوري مگر جواب نه ورکوي هغه سړی دي بيا ووايي اي فلان بن فلان ، دا ځل مړی وايي الله دي پر تا رحم وکړي ارشاد و فرمايه مگر تاسو هغه نه اوري ، ددې څخه وروسته هغه سړی ته ويل پکار دي چي اي فلان دا کلمه ياد کړه چي په هغه سره ته په دې دنيا کي آراسته سوې او هغه د (لا اله الا الله وان محمدا عبده ورسوله) شهادت دی او ته پر دې راضي سوې چي الله تعالی ستا پرودرگار دی ، محمد صلى الله عليه وسلم ستا پيغمبر دی او اسلام ستا دين دی او قرآن کریم ستا رهبر امام دی ، هر کله چي دا وويل سي نو منکر نکير د يو بل لاس نيولو سره وائي راخته چي وځو ددې بنده دمخ څخه دباندې وځو دده سره زموږ څه کار دی ، د حق تعالی د لوري ده ته تلقين کيږي .

يو صحابي غرض وکړ اي د الله رسوله ! که موږ ته دمړي د مور نوم نه وي معلوم نو څه

و وایو، دهغه نسبت کوم طرف ته وکړو، رسول الله ﷺ ورته وفرمایل: بې بي حواء ته یې نسبت کوئ ځکه چې هغه د ټولو مور ده.

د مړي د تلقین په اړه ددې څخه پرته د قبر سر ته په درېدو سره د سورة بقره تر (مفلجون) پوري او امن الرسول پوري لوستل هم منقول دي او که قرآن کریم ټول ولوستل سي نو دا تر ټولو غوره ده، ځيني علماؤ خودا ويلي دي که هلته د يو مسئلې ذکر هم وکړل سي نو دا هم د فضيلت باعث او د خداي جلّ و علا رحمت د نزول سبب گرځي.

﴿۱۲۶﴾: وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْسَ عَلَى الْكَافِرِ فِي قَبْرِهِ تِسْعَةٌ وَتِسْعُونَ تَيْنًا تَنْهَسُهُ وَتَلْدَغُهُ حَتَّى يَقُومَ السَّاعَةُ لَوْ أَنَّ تَيْنًا مِنْهَا نَفَخَ فِي الْأَرْضِ مَا أَتَبَتْ خَضِرًا. رواه الدارمي وروى الترمذي نحوه وقال سبعون بدل تسعة وتسعون.

د حضرت ابوسعید ؓ څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل: پر کافر باندې په قبر کې نهه نیوي ماران و ټاکل سي چې تر قیامته پوري هغه چیچي، او هغه داسي ماران دي که د هغو څخه یو هم پر مخکې پوه کړي نو مخکې به د کرلو څخه محرومه سي (دارمي) او ترمذي هم دا ډول

روایت کړی دی مگر په هغه کې د نهه نیوي پر ځای د اويا شمیر دی.

الفصل الثالث

﴿۱۲۷﴾: عَنْ جَابِرٍ قَالَ خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى سَعْدِ بْنِ مُعَاذٍ حِينَ تُوُفِّيَ فَلَمَّا صَلَّى عَلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَوُضِعَ فِي قَبْرِهِ وَسُويَ عَلَيْهِ سَبَّحَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَمَسَبَّحْنَا طَوِيلًا ثُمَّ كَبَّرَ فَكَبَّرْنَا فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ لِمَ سَبَّحْتَ ثُمَّ كَبَّرْتَ قَالَ لَقَدْ تَضَاقَقَ عَلَيَّ هَذَا الْعَبْدُ الصَّالِحُ قَبْرُهُ حَتَّى فَرَّجَهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ عَنْهُ. رواه أحمد.

د حضرت جابر ؓ څخه روایت دی چې کله سعد بن معاذ ؓ وفات سو نو موږ د رسول الله ﷺ سره د هغه جنازې ته ورغلو کله چې رسول الله ﷺ د هغه د جنازې لمونځ ادا کړ او هغه یې قبر ته کښته کړی او خاوري پر بزابري کړل سوې نو رسول الله ﷺ تسبیح (سبحان الله) وویل او موږ هم ډیر ځله سبحان الله وویل بیا رسول الله ﷺ تکبیر (الله اکبر) وویل او موږ هم تکبیر ووايه، بیا د

رسول الله ﷺ څخه پوښتنه وسول چې تاسو تسبیح او تکبیر ولي وویل؟ نو رسول الله ﷺ وفرمایل: د دې نیک بنده قبر پر ده تنگ کړل سو بیا الله ﷻ موږ په تسبیح او تکبیر سره هغه پراخ کړ. احمد

تشریح: په تسبیح او تکبیر سره د الله تعالی غضب په رحمت او د هغه غصه په شفقت بدلېږي او هلته د خپل مقدس کلمو په برکت د خپل رحمت او نعمت دروازې خلاصوي .
ځکه نو د خوف یا بېرې پر موقع یا د یو خوفناک شي په لیدو سره تکبیر ویل مستحب دی ، د تسبیح او تکبیر چي څومره ورد وکړل سي هغومره د الله تعالی رحمت ته نژدې کیږي او د دنیاوي آفات او غضب الهي ځیني لیري کیږي .

د حضرت ابن عمر رضی الله عنهما څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایل : دی (یعني سعد) هغه سړی دی چي دده لپاره عرش په حرکت کي راغلی دی او دده لپاره د آسمان دروازې خلاصي سوي دي او دده په جنازه کي اویا زره ملائکي حاضري سوې او دده قبر تنگ کړل سو بیا دا تنگي لیري کړل سوه (قبر پراخ کړل سو) . نسائي .

﴿۱۲۸﴾: وَعَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَذَا الَّذِي تَحَرَّكَ لَهُ الْعَرْشُ وَفُتِحَتْ لَهُ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَشَهِدَهُ سَبْعُونَ أَلْفًا مِنَ الْمَلَائِكَةِ لَقَدْ ضُمَّ ضُمَّ ثُمَّ فُرِجَ عَنْهُ . رواه النسائي .

د بي بي اسماء بنت ابی بکر (رض) څخه روایت دی : یوه ورځ رسول الله ﷺ ودرېدی او خطبه یې وویل رسول الله ﷺ د قبر د فتني یادونه یې وکړه چي په دې کي د انسان ازموینه اخیستل کیږي ، د دې یادوني سره مسلمانانو (د بیري له کبله) ترډیره وخته پوري ژړل ، دا روایت د بخاري دی او نسائي دا الفاظ زیات بیان کړي دي چي د خلکو د ژړا له کبله بي بي اسماء وايي ، ما د رسول الله ﷺ الفاظ نه واورېدل کوم وخت چي دا شور کم سو نو ما د هغه سړي څخه کوم چي ما ته نژدې ناست وو پوښتنه وکړه الله دي برکت درکړي په پای کي

﴿۱۲۹﴾: وَعَنْ أَسْمَاءُ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ قَالَتْ قَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَطِيبًا فَذَكَرَ فِتْنَةَ الْقَبْرِ الَّتِي يُفْتَنُ فِيهَا الْمَرْءُ فَلَمَّا ذَكَرَ ذَلِكَ ضَجَّ الْمُسْلِمُونَ ضَجَّةً . رواه البخاري هكذا وَزَادَ النَّسَائِيُّ حَالَتْ بَيْنِي وَبَيْنَ أَنْ أَفْهَمَ كَلَامَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا سَكَتَ صَحَّتْهُمْ قُلْتُ لِرَجُلٍ قَرِيبٍ مِنِّي أَيُّ بَارَكَ اللَّهُ فِيكَ مَاذَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي آخِرِ قَوْلِهِ ؟ قَالَ قَدْ أَوْحَى إِلَيَّ أَنَّكُمْ تُفْتَنُونَ فِي الْقُبُورِ قَرِيبًا مِنْ فِتْنَةِ الدَّجَالِ .

نوموړې د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه لور ، د حضرت زبیر بن عوام بي بي مبارکه او د حضرت عبدالله بن زبیر والده محترمه ده چي د خپل خور بي بي عائشې رضي الله عنها څخه لس کاله مشره وه ، په مکه مکرمه کي يې اسلام راوړ او په مکه کي د سلو (۱۰۰) کالو په عمر وفات سوه .

رسول الله ﷺ ڇه و فرمايل ؟ هغه وويل رسول الله ﷺ و فرمايل چي ما ته دا وحي سوي دي چي تاسو به د قبرونو په اړه په فتنه کي و اچول سئ يعني تاسو به امتحان کړل سئ او دا فتنه به د دجال د فتنې نژدې نژدې وي .

تشریح : مطلب دا چي څرنگه د دجال فتنه به د خپلي تباهي او تاوان په وجه سخته هلاکونکې او تبا ه کونکې وي همداسي د قبر فتنه به هم د سخت والي او شدت په وجه ډيره زياته بېرونکې وي نو د الله تعالی څخه دعاء غوښتل پکار ده چي هغه په داسي سخت دردناک وخت کي د خپل رحمت دروازي خلاصي کړي او په دغه امتحان کي مو ثابت وساتي

﴿۱۳۰﴾: وَعَنْ جَابِرٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أُدْخِلَ الْمَيِّتُ الْقَبْرَ مُلَّتْ لَهُ الشَّمْسُ عِنْدَ غُرُوبِهَا فَيَجْلِسُ يَمْسَحُ عَيْنَيْهِ وَيَقُولُ دَعُونِي أَصْلِي . رواه ابن ماجه .

د حضرت جابر ؓ څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ و فرمايل : کوم وخت چي مړی په قبر کي ښخ کړل سي نو دهغه په وړاندي د لمر لوېدو وخت وړاندي کړل سي (که هغه مؤمن وي) نو هغه په لاسو سره سترگي موري او کښيني او وايي ما پرېږدئ چي لمونځ وکړم .

تشریح : باعمله مؤمن مړی چي کله په قبر کي دفن کړل سي نو څرنگه چي هغه په دنيا کي پر ايمان او اسلام باندي قائم وو او د اسلام د فرضونو د ادا کولو څخه هيڅ وخت غافل نه وو همداسي په قبر کي هم هغه ته تر ټولو مخکي لمونځ يادېږي ، هر کله چي منکر او نکير هغه ته په قبر کي حاضرېږي نو هغه د سوال او جواب څخه مخکي د لمانځه ادا کولو لپاره وايي چي مخکي زه لمونځ وکړم د هغه څخه وروسته چي تاسو څه ويل وياست وه يې وياست ، يا د سوال او جواب څخه وروسته هغه دا الفاظ وايي او هغه دا خيال کوي چي زه د خپل کورنۍ په منځ کي ناست يم د هغه په شعور او احساس کي تر ټولو مخکي لمونځ راځي ، دا حالت دلالت کوي چي هغه لکه چي اوس هم په دنيا کي دی او د خوب څخه اوس را کښېنستلی دی .

ددې څخه معلومه سوه چي کوم سړی په دنيا کي پوخ (دائمي) لمونځ کونکی او لمونځ ځيني قضا سوی نه وي نو په قبر کي هم د عادت سره سم هغه ته مخکي لمونځ را يادېږي .

د ښخولو څخه وروسته د مړي په مخکي د لمر لوېدو وخت (لکه په حديث کي چي وويل سول) وړاندي کول د هغه د حالت مسافرت او د يوازيوالي د مناسب په وجه دی هر کله چي يو مسافر يو ښار ته مابنډ ورسېږي نو هغه د حيرانۍ او پريشانۍ په حالت کي څلور خواوو ته گوري چي چيري ولاړ سم او څه وکړم ، لکه چي شام غريبان مشهور دی چي :

تو زلف را کشادي وتاریک شد جهان
نماز شام غریبان چو گریه آغازم

اکنون فتا و شام غریبان کجاروند
بهائی هائی غریبانه مگر به پردازم

د حضرت ابوهریره رضی الله عنه شخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل: هر کله چي مری قبر ته ورسى نو (نيک بنده) په قبر کي کښيني نه هغه خوفزده وي او نه بيرى اخيستى وي د هغه شخه پوښتنه کيږي چي ته په کوم دين وې؟ هغه به وايي زه د اسلام پر دين وم، د هغه شخه بيا پوښتنه کيږي دا سړى (حضرت محمد ﷺ) څوک دى؟ هغه به وايي د الله رسول دى چي د الله د لوري يې موږ ته څرگند دليلونه راوړي دي او موږ يې تصديق وکړ بيا دهغه شخه پوښتنه وسي ايا تا خداى ليدلى دى؟ هغه به وايي خداى خو هيڅوک نه سي ليدلاى، د دې وروسته يو کلکين د دوږخ په لور خلاص کړل سي هغه چي وگوري نو داسي اور به وويني چي يوه لمبه به يې بله لمبه رانغاړي او هغه ته به وويل سي چي دې ته وگوره چي الله ته ځيني خلاص کړى يې، بيا يوه کلکين د جنت په لور خلاص کړل سي او هغه به د جنت تازگي او دهغه شيان ويني او هغه ته به وويل سي دا ستا ځاى دى له دې کبله چي ستا عقیده تينگه وه او پر دې ستا پوره يقين وو او ته په دې (يقين) کي مړ سوي او که الله و غواړي نو په دې حالت کي به تا د قبر شخه راپورته کړي، او

﴿۱۳۱﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنْ الْمَيِّتَ يَصِيرُ إِلَى الْقَبْرِ فَيَجْلِسُ الرَّجُلُ فِي قَبْرِهِ غَيْرَ فَرَجٍ وَلَا مَشْعُوفٍ ثُمَّ يُقَالُ لَهُ فِيمَ كُنْتَ فَيَقُولُ كُنْتُ فِي الْإِسْلَامِ يُقَالُ لَهُ مَا هَذَا الرَّجُلُ فَيَقُولُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَاءَنَا بِالْبَيِّنَاتِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ فَصَدَّقْنَاهُ يُقَالُ لَهُ حَلَّ رَأَيْتَ اللَّهَ فَيَقُولُ مَا يَتَّبِعُنِي لِأَحَدٍ أَنْ يَرَى اللَّهَ فَيَفْرَجُ لَهُ فَرْجَةٌ قَبْلَ النَّارِ فَيَنْظُرُ إِلَيْهَا يَحْطِمُ بَعْضُهَا بَعْضًا يُقَالُ لَهُ انْظُرْ إِلَى مَا وَقَاكَ اللَّهُ ثُمَّ يُفْرَجُ لَهُ قَبْلُ الْحِجَّةِ فَيَنْظُرُ إِلَى زَهْرَتِهَا وَمَا فِيهَا يُقَالُ لَهُ هَذَا مَقْعَدُكَ وَيُقَالُ لَهُ عَلَى الْيَقِينِ كُنْتَ وَعَلَيْهِ مَتَّ وَعَلَيْهِ تُبْعَثُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ وَيَجْلِسُ الرَّجُلُ السُّوءُ فِي قَبْرِهِ فَرَجًا مَشْعُوفًا يُقَالُ لَهُ فِيمَ كُنْتَ فَيَقُولُ لَا أَدْرِي يُقَالُ لَهُ مَا هَذَا الرَّجُلُ فَيَقُولُ سَمِعْتُ النَّاسَ يَقُولُونَ قَوْلًا فَقُلْتُه فَيَفْرَجُ لَهُ فَرْجَةٌ قَبْلَ الْحِجَّةِ فَيَنْظُرُ إِلَى زَهْرَتِهَا وَمَا فِيهَا يُقَالُ لَهُ انْظُرْ إِلَى مَا صَرَفَ اللَّهُ عَنْكَ ثُمَّ يُفْرَجُ لَهُ فَرْجَةٌ إِلَى النَّارِ فَيَنْظُرُ إِلَيْهَا يَحْطِمُ بَعْضُهَا بَعْضًا يُقَالُ لَهُ هَذَا مَقْعَدُكَ عَلَى الشَّكِّ كُنْتَ وَعَلَيْهِ مَتَّ وَعَلَيْهِ تُبْعَثُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى . رواه ابن ماجه .

هر کله چي خراب بنده په قبر کي کښيني نو هغه خوفزده او بيريدلى وي د هغه شخه پوښتنه کيږي چي ته په کوم دين وې؟ هغه ورته وايي چي زه نه پوهيږم (چي په کوم دين وم) بيا د هغه شخه پوښتنه وسي دا کوم سړى وو؟ هغه به وايي ما چي به د خلکو شخه څه اور بدل هغه به مي ويل، بيا

د جنت په لور یو کلکین را خلاص کړل سي او هغه د جنت تازگي او شيان ويني او هغه ته وويل سي ددغه شيانو په لور وگوره چي الله ﷻ ستا څخه اړولي دي بيا د دوږخ د لوري یو کلکین خلاص کړل سي او هغه به ويني چي د اور تيزي لمبې يوه بله خوري او هغه ته به وويل شي چي د هغه شک له کبله چي ته پکښي اخته وې او پر هغه مړ سوې دا ستا ځای دی او پر دې به ته د قبر څخه را پورته کړل سي که الله تعالی وغواړي . ابن ماجه .

بَابُ الْإِعْتِصَامِ بِالْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ

(پیر کتاب او سنت باندې د باور بیان)

د کتاب څخه مراد کتاب الله يعني قرآن کریم دی او د سنت څخه مراد د رسول الله ﷺ اقوال، افعال او احوال دي چي د هغه د ټولگي نوم حديث دی او دې ته شريعت ، طريقت او حقيقت وايي .

الفصل الاول

د حضرت عائشې (رض) څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : چا چي زموږ په دين کي يو نوې خبره پيدا کړه کوم چي په دين کي نه وي نو هغه خبره مردوده ده . بخاري او مسلم .

﴿۱۳۲﴾: عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ أَخَذَ فِي أَمْرِنَا هَذَا مَا لَيْسَ مِنْهُ فَهُوَ رَدٌّ . (متفق عليه) .

تشریح : د مؤمن او مسلمان کېدو مطلب دادی چي د هغه عقیده او ایمان دومره پوخ او کامل وي چي قرآن کریم او سنت کومه لار ښوولې ده پر هغه په پوره یقین سره تلل او شريعت چي کوم حدود قائم کړي دي په هغه کي دننه په پوره یقین سره او سیدل په یقین سره فلاح او سعادت وگهي ، د خپل لوري داسي لاري پيدا کول چي د شريعت سراسر خلاف وي يا داسي طريقې اختيارول چي د قرآن کریم او سنت د صحيح لاري څخه بيلي دي نه يوازي دا چي د ایمان او عقیدې تر ټولو لويه کمزوري ده بلکه د اسلام د دعوي خلاف هم ده .

په دغه حديث شريف کي هغه خلک مردود (رټل سوی) گرځول سوي دي چي د خپل نفساني خواهشاتو او ذاتي مقصدونو په وجه په دين او شريعت کي نوي نوي طريقې رواج کوي او د داسي غلطو خبرو نسبت شريعت ته کوي چي د هغه په اسلام کي هيڅ وجود نه وي .

مثلا یو سړی د خپل عقل آسونه ځغلوې او د خپل فهم سره سم په اسلام کې داسې نوي شیان پیدا کوي چې د هغه ثبوت نه خو په قرآن کریم او نه په سنت کې ظاهراً او معنا وي او نه د هغه سند د یو اسلامي نظریې سره برابر وي نو هغه به مردود ګرځول کېږي، د حدیث الفاظ (مالیس منه) دې خبرې ته اشاره کړې ده چې داسې شیان پیدا کول یا داسې نظریې قائلول چې د کتاب الله او سنت د منشا څخه خلاف او د هغه برعکس نه وي نو پر هغه څه مؤاخذه (نیونه) نسته او نه پر هغه یو نکیر قائمیدای سي.

﴿۱۳۳﴾ : وَعَنْ جَابِرٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ خَيْرَ الْحَدِيثِ كِتَابُ اللَّهِ وَخَيْرُ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ وَشَرُّ الْأُمُورِ مُحْدَثَاتُهَا وَكُلُّ بَدْعٍ ضَلَالَةٌ .
رواه مسلم .

د حضرت جابر رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه و آله وفرمایل: د الله د حمد څخه وروسته دې معلومه وي چې د ټولو څخه غوره خبره د الله کتاب دی او غوره لار د محمد صلی الله علیه و آله لار ده او بدترین په شیانو کې هغه شی چې هغه په دین کې نه وي او پیدا کړل سي او هر بدعت ګمراهي ده.

تشریح: کیدای سي رسول الله صلی الله علیه و آله خطبه فرمایلي وي او تر ټولو مخکې یې د الله حمد او تعریف بیان کړ وي او بیا د ما بعد ویلو سره دا حدیث داسې ارشاد فرمایلی وي، بدعت هغه شیانو ته وایي چې د هغه وجود د رسول الله صلی الله علیه و آله په زمانه کې نه وو بلکه د هغه صلی الله علیه و آله څخه وروسته په مختلفو زمانو کې پیدا سوي وي، د بدعت دوه ډولونه دي: بدعت حسنه او بدعت سیئه، یعنې که داسې شیان پیدا سي چې د اسلامي اصول او قواعد سره سم وي او د قرآن کریم او حدیث خلاف نه وي نو هغه ته بدعت حسنه وایي او کوم شیان چې د شریعت برعکس او د قرآن او حدیث خلاف وي هغه ته بدعت سیئه وایي، او دا بدعت ګمراهي او ضلالت او د الله تعالی او د هغه د رسول د ناراضګۍ باعث دی، په حدیث کې د بدعت ضلالت څخه مراد بدعت سیئه دی داسې بدعت څخه پر هیز ضروري دی، پوهېدل پکار دي چې ځینې بدعت داسې وي چې واجب هم وي مثلاً د علم نحو تعلیم چې ددې څخه پرته په کلام الله پوهېدل ناممکن دي ځکه قرآني علوم او معارف بآندې پوهېدو لپاره علم حاصلول ضروري دی، ددې پر خلاف ځینې بدعتونه حرام دي مثلاً د قدریه او جبریه مذهب او د هغوی افکار او نظریات چې د قرآن او سنت بالکل خلاف دي بلکه د هغوی د مذهبونو رد کول بدعت واجبه دی.

خُیني بدعات مستحب دي لکه خانقاه قائمُول او هلته معرفت الله لپاره د خلکو زړونه پر حق باندي قائمُول ، يا مدرسې جوړول او هلته د مسلمانانو ماشومانو ته ديني تعليم او تربيت ورکول يا داسي ټول د خير کارونه او ښه شيان چي د هغه في الوقت ضرورت مسلم وي او هغه د رسول الله ﷺ په زمانه کي موجود نه وي پاته سوی .

خُیني بدعتونه مکروه هم دي مثلاً پر کلام الله او مسجدو باندي نقش او نگار جوړول او د هغو د تزئين او ښکلا لپاره غير مسنون طريقې اختيارول ، خُينو بدعتونه مباح هم وي لکه د سهار څخه وروسته مصافحه کول، مگر دا د امام شافعي صاحب مذهب دی او د حنفيه په نزد د سهار څخه وروسته مصافحه کول مکروه ده .

د حضرت ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : د الله په نزد تر ټولو زيات غضب وھلي درې کسان دي ۱: په حرم کي الحاد کونکی ۲: اسلام د جاهليت د زمانې پر طريقه طلب کونکی ۳: په ناحقه د يو مسلمان د ويني غوښتونکی چي د هغه وينه توی کړي . بخاري .

﴿۱۳۴﴾: وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَبْغَضُ النَّاسِ إِلَى اللَّهِ ثَلَاثَةٌ مُلْجِدٌ فِي الْحَرَمِ وَمُتَّبِعٌ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ وَمُطْلَبٌ دِمَ امْرَأٍ بِغَيْرِ حَقٍّ يُهْرَقَ دَمُهُ رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ .

تشرېح : په دغه حديث شريف کي درې کسان د الله تعالی په نزد تر ټولو زيات ناخوښه او مغضوب گرځول سوي دي ، لومړنی هغه دی چي هغه ته الله تعالی په خپل کور کي د حاضری سعادت ورکړ مگر هغه د بيت الله عظمت نه کوي او نه د حرم په حدود کي د منعه شيانو څخه پرهيز کوي بلکه په هغه حرامو کي کوږوالی کوي يعني داسي شيان اختياروي چي يوې خوا ته خو د دغه مقدس حای د عظمت د شان خلاف وي او بلي خوا ته د شريعت د احکامو څخه په څرگنده د خلاف ورزی برابر وي، مثلاً هلته جگړه کول، ښکاره کول او مطلق گناه کول او د قانون شريعت خلاف ورزي کوي .

دوهم سړی هغه دی چي الله تعالی د ايمان او اسلام په دولت سره ونازوی او د هغه زړه يې د يقين او عقيدې په رڼا سره منور کړ مگر هغه په اسلام کي هغه شيان اختياروي چي خالص د جاهليت د زمانې طريقه او غير اسلامي رسمونه وي لکه نوحه کول (په مري پسي ژړاوي کول) يا دمصيبت او تکليف په وخت کي گريوان شکول ، نوروز لمانځل او داسي رسمونه کول چي د کفر ښه وي (لکه د اولياء الله پر مزار ميله جوړول او هلته ډيوې بلول ، پر قبرونو باندي د رڼا

انتظام کول، هلتہ د الله په نامه نذر او نیاز کول، د محرم او شب برات پر وخت غلط رسمونه ادا کول او داسي نور).

دریم سړی هغه دی چي د یو مسلمان د ناحق وژني طلب ګار وي يعني د یو مسلمان د قتل مقصد یې یوازي ویني تویول وي او بل مقصد نه وي که محض قتل یو کوچنی جرم نه دی پر دې هم لویه سزا ده مګر هر کله چي مقصد یوازي ویني تویول وي نو دا جرم د شریعت په نظر کي نور زیات د نفرت وړ کیږي.

د دې څخه معلومه سوه چي هر کله محض د ویني تویول دومره لوی جرم دی نو دا جرم کول يعني په حقیقت کي ناحقه وینه ییول به څومره لوی جرم وي او د هغه به څومره سخته سزا وي.

﴿۱۳۵﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كُلُّ أُمَّتٍ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ إِلَّا مِنْ أُمَّي. قِيلَ وَمَنْ أُمَّي؟ قَالَ مَنْ أَطَاعَنِي دَخَلَ الْجَنَّةَ وَمَنْ عَصَانِي فَقَدْ أُمَّي. رواه البخاري.

د حضرت ابوهریره څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایيل: زما د امت هر کس به جنت ته ځي خو نه هغه کس چي هغه زما څخه انکار کړی وي، پوښتنه وسول چي هغه کوم کس دی چي انکار یې وکړ؟ رسول الله ﷺ وفرمایيل: کوم سړي چي زما پیروي وکړل هغه به په جنت کي داخل سي او چا چي زما نافرمانی وکړه هغه زما څخه انکار وکړ.

تشریح: صحابه کرامو پوښتنه وکړه چي نه قبلونکی او سرکښي کونکی څوک دی؟ رسول الله ﷺ وضاحت وفرمایه چا چي زما اطاعت ونه کړ او زما د احکامو او فرمان یې مخ واړوی نو هغه سرکښ دی د جنت مستحق به نه وي بلکه د خپل سرکښی او نافرمانی په وجه به د الله تعالی د عذاب مستوجب وګرځول سي.

﴿۱۳۶﴾: وَعَنْ جَابِرٍ قَالَ جَاءَتْ مَلَائِكَةٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ نَائِمٌ فَقَالُوا إِنَّ لِمَلَكِكُمْ هَذَا مَثَلًا فَاضْرِبُوا لَهُ مَثَلًا قَالَ بَعْضُهُمْ إِنَّهُ نَائِمٌ وَقَالَ بَعْضُهُمْ إِنَّ الْعَيْنَ نَائِمَةً وَالْقَلْبُ يَقْظَانُ فَقَالُوا مَثَلُهُ كَمَثَلِ رَجُلٍ بَنَى دَارًا وَجَعَلَ فِيهَا مَادَّةً وَبَعَثَ دَاعِيًا فَمَنْ أَحْبَبَ الدَّاعِيَ دَخَلَ الدَّارَ وَأَكَلَ مِنَ الْمَادَّةِ وَمَنْ لَمْ يُحِبِّ الدَّاعِيَ لَمْ يَدْخُلِ الدَّارَ وَلَمْ يَأْكُلْ مِنَ الْمَادَّةِ فَقَالُوا أُولَٰئِكَ

د حضرت جابر څخه روایت دی چي د ملائکو یو ډله د رسول الله ﷺ په خدمت کي حاضره سول کوم وخت چي رسول الله ﷺ بیده وو، او هغو په خپلو کي خبري کولې په هغو کي یوې ملائکي وویل ستا د دې دوست په اړه یو مثال دی هغه دده په وړاندي بیان کړئ نورو ملائکو وویل هغه خو بیده دی، په هغو کي ځيني وویل چي سترګي خو یې بهشکه بیدې دي مګر زړه یې بیدار دی بیا هغه ملائکي وویل د دې سړي مثال د هغه سړي په ډول

دی چي کور يې جوړ کړ او خلگو ته يې دسترخوان وغورځاوه بيا يې د خلگو را بللو لپاره يو سړی وليږی نو کوم سړي چي د دې بلونکي خبره ومنل هغه په کور کي داخل سو او هغه د دسترخوان څخه ډوډۍ وخورل او چا چي انکار وکړ هغه نه په کور

لَهُ يَفْقَهُهَا فَقَالَ بَعْضُهُمْ إِنَّهُ نَائِمٌ قَالَ بَعْضُهُمْ إِنَّ
الْعَيْنَ نَائِمَةٌ وَالْقَلْبُ يَقْظَانُ فَقَالُوا الدَّارُ الْحَنَّةُ
وَالذَّاعِي مُحَمَّدٌ فَمَنْ أَطَاعَ مُحَمَّدًا فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ
وَمَنْ عَصَى مُحَمَّدًا فَقَدْ عَصَى اللَّهَ وَمُحَمَّدٌ فَرَّقَ
بَيْنَ النَّاسِ . رواه البخاري

کي داخل سو او نه يې د دسترخوان څخه ډوډۍ وخورل ، ملائکو د دې مثال په اورېدو سره وويل ددې تاويل بيان کړه چي دا سړی په پوه سي (د دې په اورېدو سره ځيني ملائکو وويل ، هغه خو بيده دی ، نورو ملائکو وويل بېشکه سترگي خو يې بيدې دي مگر زړه يې بيدار دی بيا هغوی د دې مثال تاويل بيان کړ او وه يې ويل : د کور څخه مراد جنت دی او د بلونکي څخه مراد حضرت محمد ﷺ دی کوم چا چي د محمد ﷺ اطاعت وکړ هغه د الله اطاعت وکړ چا چي د محمد ﷺ نافرماني وکړه هغه د الله نافرمانی وکړه او محمد ﷺ د خلگو په منځ کي فرق کونکی دی (يعني څوک په هغوی کي کافر دی او څوک مؤمن او دا فرق د رسول الله ﷺ په اطاعت او نافرمانی سره معلومېږي ، بخاري

تشرېح : د هغه سړي څخه مراد چا چي کور جوړ کړ او دسترخوان يې وغورځوی ، د الله تعالی ذات دی ، همداسي د دسترخوان څخه مراد د جنت نعمتونه دي ، دا په څرگنده په فهم کي راځي ځکه نو ددې وضاحت ونه کړل سو ، په پای کي ښودل سوي دي چي د رسول الله ﷺ ذات مبارک د خلکو په منځ کي فرق کونکی دی يعني د کافر او مؤمن حق او باطل ، صالح او فاسق په منځ کي رسول الله ﷺ فرق کونکی دی .

د حضرت انس رضی الله عنه څخه روایت دی چي درې خلک د رسول الله ﷺ په خدمت کي د دې لپاره حاضر سول چي هغوی د رسول الله ﷺ د عبادت د حال پوښتنه وکړي ، کوم وخت چي هغوی ته د رسول الله ﷺ عبادت حال بیان کړل سو نو هغوی د رسول الله ﷺ عبادت کم وگنی او په خپلو کي يې وويل د رسول الله ﷺ په مقابله کي موږ څه يو ، الله پاک خو د هغه مخکي او وروسته گناهونه معاف کړي دي (د دې

﴿۱۳۷﴾ : وَ عَنْ أَنَسٍ قَالَ جَاءَ ثَلَاثَةٌ رَهِطٍ إِلَى
أَزْوَاجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْأَلُونَ عَنْ
عِبَادَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا أَخْبَرُوا بِهَا
كَأَنَّهُمْ تَقَالَوْهَا فَقَالُوا أَيْنَ نَحْنُ مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى
اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَدْ غَفَرَ اللَّهُ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ
وَمَا تَأَخَّرَ فَقَالَ أَحَدُهُمْ أَمَّا أَنَا فَاصْلَى اللَّيْلِ أَبَدًا
وَقَالَ الْآخَرُ أَنَا أَصُومُ النَّهَارَ أَبَدًا وَلَا أَفْطِرُ وَقَالَ

په اورېدو سره په هغوی کي، یوه وویل اوس به زه همیشه ټوله شپه لمونځ کوم ، دوهم کس وویل او زه به همیشه د ورځي روژه نېسم او هیڅکله به یې نه ماتوم. درېم کس وویل زه به د ښځو څخه بیل اوسم او هیڅ کله به نکاح نه کوم . (په خپلو کي یې دا خبري کولې چي، رسول الله ﷺ تشریف راوړ او

الْآخِرُ أَنَا أَعْتَزِلُ النِّسَاءَ فَلَا أَتَزَوَّجُ أَبَدًا فَجَاءَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِلَيْهِمْ فَقَالَ أَنْتُمْ الَّذِينَ قُلْتُمْ كَذَا وَكَذَا أَمَّا وَاللَّهِ إِنِّي لَأَخْشَاكُمْ لِلَّهِ وَأَتَقَاكُمْ لَهُ لَكِنِّي أَصُومُ وَأُفْطِرُ وَأُصَلِّي وَأَرْقُدُ وَأَتَزَوَّجُ النِّسَاءَ فَمَنْ رَغِبَ عَن سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي . (متفق عليه)

هغوی ته یې وفرمایيل : ایا تاسو داسي داسي ویلي دي تاسو ته دي معلومه وي چي ستاسو څخه زیات زه د الله څخه بیرېرم او ستاسو څخه زیاته تقوا کوم سره د دې روژه هم نیسم او ماتوم یې هم ، د شپې لمونځ هم کوم او بیده کیږم هم او د ښځو سره نکاح هم کوم. نو کوم سړی چي زما د طریقې څخه مخ اړوي هغه زما څخه نه دی . بخاري او مسلم .

تشریح : درې صحابه کرام یعنی حضرت علي ؓ، حضرت عثمان بن مظعون ؓ او حضرت عبد الله بن رواحه ؓ د رسول الله ﷺ د مبارکو پیښانو په خدمت کي حاضر سول چي د رسول الله ﷺ حال ځيني معلوم کړي ، هغوی ته چي د رسول الله ﷺ د عبادت حال معلوم سو نو هغوی په کم خیال کولو سره وویل چيري موږ او چيري رسول الله ﷺ ، یعنی د عبادت په اړه زموږ د رسول الله ﷺ سره څه نسبت کیدای سي ، رسول الله ﷺ ته خو د دومره عبادت هم ضرورت نسته ځکه چي هغه مبارک سرتريايه معصوم او مغفور دی مخکني او وروستي ټول گناهونه یې بخښل سوي دي لکه چي د الله تعالی ارشاد دی :

لِيُغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِن ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ . سورة الفتح

ژباړه : چي الله تعالی ستا مخکني او وروستي ټول گناهونه وښځي .

هغه درو سره د طبیعت سره سم یو یو شی پر خپل ځان لازم کړ او دا خیال یې وکړ چي په عبادت کي دومره زیاتوب د عرفان حق باعث او د تقرب الی الله یوازینی ذریعه ده مگر رسول الله ﷺ هغوی ځکه منعه کړل چي عبادت هغه معتبر او قابل تحسین دی چي د الله تعالی او د هغه د رسول په حدودو کي دننه وي او د څومره عبادت لپاره چي بنده مکلف کړل سوی دی هغومره عبادت د تقرب الی الله باعث وي ، رسول الله ﷺ وفرمایيل زه د الله تعالی څخه تر تاسو زیات بیرېرم ، تقوا مي تر تاسو زیاته اختیار کړې ده ، د الله تعالی خوف زما په زړه کي تر تاسو زیات دی مگر د دې سربیره زما عبادت او ریاضت په هغه حدودو کي دننه دی کوم چي الله تعالی قائم

کړي دي ځکه نوزه روژې هم نیسم او ماتوم یې هم ، لمونځ هم کوم او د بېده کېدو پر وخت بېده کېږم او د فطرت د غوښتنې سره سم د ښځو سره نکاح هم کوم .

کمال د انسانیت دادی چي بنده د دنیا د خالق سره تعلق ساتي ، د ښځو سره نکاح هم کوي مگر په داسي ډول چي یوې خواته خو د هغوی په حقوقو کي د یوې اندازې هم کمی نه وي او بلي خواته په حقوق الله کي هم فرق رانسي او نه د توکل لمن د لاس څخه ووځي ، داسی رسول الله ﷺ په پوره کمال او عملي حیثیت سره د دنیا په مخکي وړاندي کړ چي امت هم پر دې طریقه ولاړ سي . بیا په پای کي رسول الله ﷺ په څرگنده اعلان وکړ چي دا زما طریقه ده او دا زما سنت دي اوس کوم سړی چي زما د سنت څخه مخ اړوي ، زما د ښودلو حدودو څخه تجاوز کوي د هغه مطلب به دا وي چي هغه زما د سنت او طریقې څخه بیزاره او بې رغبتہ دی نو د هغه نتیجه به دا وي چي داسي سړی زما د ډلي څخه وتلی دی ، د هغه سړي زما او د زما د ډلي سره هیڅ تعلق نسته .

دغه ارشاد دې ته هم اشاره وکړه چي د دنیا څخه بالکل مخ اړول او د رهبانیت طریقه اختیارول جائز نه ده ځکه چي په دې سره یوازي د انساني ژوند ترتیب خرابیږي بلکه د حقوق الله په ادا کولو کي هم کوتاهي کیږي او د عبادت چي اصلي حق دی هغه هم نه ادا کیږي .

حضرت مولانا شاه محمد اسحاق صاحب فرمایلي دي چي د دې حدیث څخه ځيني علماء دا نتیجه اخلي چي په دغه حدیث کي د هغه خلکو رد دی چي د بدعت حسنه قائل دي ځکه چي دغه درې سره صحابه کرامو چي کوم شیان پر ځان د لازم کولو اراده کړې وه هغه د عبادت د ډول څخه وه مگر د سنت طریقې خلاف او د هغه څخه زیات وه ځکه نو رسول الله ﷺ هغه خوښ نه کړل او د هغه څخه یې منعه وفرمایل ، نو غوره داده چي کوم عبادت د رسول الله ﷺ څخه نقل دی او څرنگه چي ثابت وي هم هغسي ادا کړل سي او په هغه کي د خپل ځان څخه کمی او زیاتوب ونه کړي .

د حضرت عائشې (رض) څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ (د روژې په حالت کي) یو کار وکړ او د هغه اجازه یې ورکړل مگر یو څو خلکو د هغه څخه پرهیز وکړ ، کوم وخت چي رسول الله ﷺ ته د دې حال معلوم سو نو رسول الله ﷺ خطبه وفرمایل : د

﴿۱۳۸﴾ : وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ صَنَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَيْئًا فَرَحَّصَ فِيهِ فَنَزَّهَ عَنْهُ قَوْمٌ فَلَمَّ ذَلِكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَخَطَبَ فَحَمِدَ اللَّهَ ثُمَّ قَالَ مَا بَالُ أَقْوَامٍ يَنْتَزِعُونَ عَنِ الشَّيْءِ أَصْنَعُهُ فَوَاللَّهِ إِنِّي لَأَعْلَمُهُمْ بِاللَّهِ

وَأَشَدُّهُمْ لَهُ خَشْيَةً . (متفق عليه)

الله د حمد خخه وروسته یې وفرماییل چي د خلکو حال دادی چي هغوی د هغه شي خخه پرهیز کوي کوم چي زه یې کوم، نو قسم په خدای چي زه د الله تعالی رضا د هغوی خخه زیاته پیژنم او دهغوی خخه زیات د الله تعالی خخه بیریرم. بخاري او مسلم

تشریح: په روژه کي به رسول الله ﷺ خپله بي بي بنکل کړې وي یا په سفر کي به یې روژه نه وي نیولې ځکه چي ددې شيانو اجازه او شریعت ددې رخصت ورکړې دی نو رسول الله ﷺ په خپله هم په دې عمل وکړ او خلکو ته یې هم ددې اجازه ورکړه چي هغوی داسي کولای سي مگر ځينو خلکو به د احتیاط په وجه دا جائز نه گڼل، هرکله چي رسول الله ﷺ په دې خبر سو نو رسول الله ﷺ پر دې ناخوښي ښکاره کړل او وه یې فرماییل ددې سربیره چي زه په خلکو کي د الله تعالی خخه زیات بیریرم او کمال اخلاق په ما کي موجود دي مگر زه د شریعت د لوري په راکړل سوي آسانی او رخصت باندي عمل کوم نو هغه کوم خلک دي چي د رخصت سربیره پر دغه اجازه باندي عمل نه کوي.

که چيري په معنوي حیثیت سره ددغه آسانو او رخصت پر حقیقت غور او فکر وکړل سي کوم چي شریعت په داسي ځایونو کي ورکړي دي نو په دې کي ډیر عجیبه حکمتونه معلومېږي. مثلاً دا چي په داسي موقع کي په اصل کي دبنده د عجز او ناچاری او بشریت د کمزوری او د نفس سکون اظهار کول دي چي د الله تعالی په نزد ډیر محبوب شی دی، همداسي د رسول الله ﷺ ارشاد مبارک دی چي الله تعالی دا خوښوي چي پر رخصتونو باندي يعني آسانو باندي عمل وکړل سي لکه څرنگه چي هغه پر اولی او غوره شيانو باندي عمل کول خوښوي.

﴿۱۳۹﴾: وَعَنْ رَافِعِ بْنِ خَدِيجٍ قَالَ قَدِمَ نَبِيُّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُمْ يُؤَبِّرُونَ النَّخْلَ فَقَالَ مَا تَصْنَعُونَ قَالُوا كُنَّا نَصْنَعُهُ قَالَ لَعَلَّكُمْ لَوْ لَا تَفْعَلُوا كَانَ خَيْرًا فَتَرَكُوهُ فَفَقَصَتْ قَالَفَذَكُّرُوا ذَلِكَ لَهُ فَقَالَ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ إِذَا أَمَرْتُكُمْ بِشَيْءٍ مِّنْ دِينِكُمْ فَخُذُوا بِهِ وَإِذَا أَمَرْتُكُمْ بِشَيْءٍ مِّنْ رَّأْيٍ فَإِنَّمَا أَنَا

د حضرت رافع بن خديج رضی الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ مدینې ته تشریف راوړ هغه وخت د مدینې خلکو د خرماوو د درختو تاییږ (پیوند) کاوه، رسول الله ﷺ (چي خلک په دې کولو ولیدل) نو پوښتنه یې وکړه دا تاسو څه کوئ؟ خلکو عرض وکړ موږ هم داسي طریقه کوو، رسول الله ﷺ ورته وفرماییل: که تاسو داسي ونه

۱ حضرت رافع بن خديج انصاري اوسي دی، کله چي د حق او باطل په منځ کي لوهڼۍ جگړه د بدر و سول نو هغه وخت دی ډیر کم عمره وو. د (۵۶) کالو په عمر په کال (۴۲هـ) کي وفات سو. اسد الغابة.

بَشَرٌ . رواه مسلم . کړئ نو شاید چي غوره به وي (د رسول الله ﷺ د

ارشاد اورېدو سره) ، خلکو دا عمل پرېښود نو (په هغه کال) میوه کمه ورسول ، رسول الله ﷺ ته د دې ذکر وکړل سو ، رسول الله ﷺ وفرمایل : زه هم یو بشر (انسان) یم هر کله چي زه تاسو ته یو دیني حکم در کړم نو قبول یې کړئ او که د خپل عقل څخه تاسو ته څه خبره وښییم نو تاسو پوه سئ چي زه هم یو انسان یم . مسلم .

تشریح : د خرماوو په درختو کي یوه درخته نارینه وي او دوهمه ښځینه ، د مدینې اوسیدونکو به دا کول چي د نارینه درختي گل پر ښځینه درختو باندي څنډي یا په هغه کي یې پیوند کوي ، ددې څخه د هغوی خیال دا وو چي زیاته میوه کوي او دې ته تاثیر کول وایي ، د حدیث په پای کي د رسول الله ﷺ د ارشاد معنا داده چي زه هم یو انسان یم د دنیاوي اسبابو په اړه زما څخه هم خطا واقع کیدای سي او صحیح هم ، که چیري زه د یو دنیاوي معاملې په اړه د خپل اجتهداي رایي اظهار وکړم چي د وحی سره سم نه وي نو په هغه عمل کول ضروري نه دي ، په دې معامله کي چي رسول الله ﷺ ولیدل چي داسی د جاهلۍ د کارونو څخه دی او ددې تاثیر د میوو په کمی او زیاتوب کي یو معقول شی نه دی او ددې خیال یې ونه کړ چي کیدای سي ددې یو تاثیر د الله تعالی د طرفه څخه وي ، ځکه نو رسول الله ﷺ د هغه د پرېښودلو لپاره وفرمایل مگر حکم یې ونه کړ بلکه دا یې وفرمایل که چیري تاسو دا عمل ونه کړئ نو غوره به وي ، هر کله چي د تجربې څخه وروسته رسول الله ﷺ ولیدل چي دا خو یو قدرتي شی دی چي د نارینه درختي گلونه په ښځینه درختي کي لگول نو په دې سره په میوو کي زیاتوب راځي او ددې عمل خلاف د الله تعالی د لوري یو سزا هم نه ده راغلې نو رسول الله ﷺ سکوت وفرمایه .

دا حدیث شریف پر دې دلالت کوي چي د رسول الله ﷺ د دنیا په لور التفات او توجه نه وه او نه یې دنیا غرض وه بلکه د آخرت د امور د مسائلو او احکامو او په دیني معاملو کي رسول الله ﷺ زیات اهتمام کاوه .

په ځیني نورو حدیثونو کي ددې پېښې د بیان په اړه داسي الفاظ راغلي دي چي رسول الله ﷺ وفرمایل : (انتم اعلم بامور دنیا کم) یعنی تاسو د خپل دنیا په کارو ښه پوهیږئ ، ددې مطلب هم دادی چي د دنیا کارونو په لور زما التفات نسته کنه ترڅو پوري چي د رایي او عقل معامله ده نو په دې کي د ذرې شبه هم نسته چي د رسول الله ﷺ په دیني او دنیاوي دواړو معاملاتو کي تر ټولو زیات عقلمند او صاحب د رایي وو .

﴿۱۴۰﴾ : وَعَنْ أَبِي مُوسَى قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّمَا مِثْلِي وَمِثْلُ مَا بَعَنِي اللَّهُ بِهِ كَمِثْلِ رَجُلٍ أَتَى قَوْمًا فَقَالَ يَا قَوْمُ إِنِّي رَأَيْتُ الْحَيْشَ بَعَنِي وَإِنِّي أَنَا التَّنْذِيرُ الْغَرِيانُ فَالْتَّجَاءُ النَّجَاءُ فَأَطَاعَهُ طَائِفَةٌ مِّنْ قَوْمِهِ فَأَذَلُّوهُ فَأَنْطَلَقُوا عَلَى مَهْلِهِمْ فَفَحَّوْا وَكَذَّبَتْ طَائِفَةٌ مِّنْهُمْ فَأَصْبَحُوا مَكَانَهُمْ فَصَبَّحَهُمُ الْحَيْشُ فَأَخْلَكَهُمْ وَاجْتَنَحَهُمْ فَذَلِكَ مِثْلُ مَنْ أَطَاعَنِي فَاتَّبَعَ مَا جِئْتُ بِهِ وَمِثْلُ مَنْ عَصَانِي وَكَذَّبَ بِمَا جِئْتُ بِهِ مِنَ الْحَقِّ. متفق عليه

د حضرت ابوموسیٰ رضی اللہ عنہ ختہ روایت دی چي رسول اللہ و فرمایا : بیشک زما مثال او د هغه مثال چي د هغه ورکولو سره زه الله را ییږلی یم د هغه سړي په ډول دی چي یو قوم ته راغلی وي او هغه قوم ته وایي ای قوم ! ما په خپلو سترگو سره یو لښکر لیدلی دی او زه به یې غرضه بیرونکی یم ، تاسو ته پکار ده چي د خلاصون په لټه سئ او خپل خلاصون تر لاسه کړئ ، نو یوې ډلې خو د هغه اطاعت وکړ او شپه په شپه کرار کرار ووتل او خلاصون یې تر لاسه کړ ، او یوې ډلې د هغه

خبره ونه منل او په خپلو کورونو کي پاته سول په سهار کي لښکر راغلی او هغوی یې و نیول او د هغوی نسل یې ختم کړ نو هم دا کیفیت د هغه کس دی چي زما اطاعت یې و منی او کوم احکام چي ما راوړي دي د هغو پیروي یې وکړه او هم دا مثال د هغه چا دی چي زما نافرمانی یې وکړل او کومه حقه خبره چي ما راوړې ده د هغې ختہ یې انکار وکړ . بخاري او مسلم .

تشریح : د لغې (لوخ) بیرونکي اصل دادی چي په عربو کي دا قاعده وه چي کله به یو سړي یو لښکر پر خپل قوم باندي حمله کونکی ولیدی نو جامې یې وکښلې او پر سر به یې کښېښودلې او لوخ لغې به سوه او په چغو به د خپل قوم خوا ته راغلی چي خلک خبر سي او د دښمن دناڅاپه حملې ختہ د ژغورني یو صورت پیدا کړل سي نو دې ته به یې لوخ (خرگند) بیرونکی ویل ، د هغه ختہ وروسته د یو ناڅاپه او خوفناکه حادثې پر پېښېدو باندي دا یو متل جوړ سو ، نو پر رسول الله ﷺ باندي دا متل بالکل صحیح او صادق دی چي رسول الله ﷺ فرمانبردار او اطاعت کونکي ډلې ته د جنت او رضاء مولی زیری او نافرمانو او سرکښو ته د الله تعالی د عذاب او غضب خبر ورکولو کي بالکل ریښتونی او صادق وو .

﴿۱۴۱﴾ : وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِثْلِي كَمِثْلِ رَجُلٍ اسْتَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهَا جَعَلَ الْفَرَّاشُ وَهْذِهِ الدَّوَابُّ الَّتِي تَقَعُ فِي النَّارِ يَقَعْنَ فِيهَا وَجَعَلَ

د حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ ختہ روایت دی چي رسول الله ﷺ و فرمایا : زما مثال د هغه سړي په شان دی چي هغه اور بل کړ هر کله چي څلورو خواوو ته د اور رڼا خپره سول نو پتنگان اور نور شيان چي په اور کي لویږي راتلل شروع سول او په اور کي

يَحْجُزُهُنَّ وَيَغْلِيَتْهُ فَيَقَحَّمْنَ فِيهَا فَأَنَا آخِذٌ
بِحُجْزِكُمْ عَنِ النَّارِ وَأَنْتُمْ تَقَحَّمُونَ فِيهَا . هَذِهِ
رَوَايَةُ الْبُخَارِيِّ وَلِمُسْلِمٍ نَحْوُهَا وَقَالَ فِي آخِرِهَا
قَالَ فَذَلِكَ مَثَلِي وَمَثَلُكُمْ أَنَا آخِذٌ بِحُجْزِكُمْ عَنِ
النَّارِ هَلُمُّ عَنِ النَّارِ هَلُمُّ عَنِ النَّارِ فَتَغْلِبُونِي
تَقَحَّمُونَ فِيهَا . (متفق عليه)

لوېدل او روښانه کونکي سړي هغوی منع کول پیل
کړه خو هغوی نه منع کيږي او د هغه په هڅه غالب
کيږي او په اور کي لوېږي ، همدارنگه زه هم تاسو
په اور کي د لوېدو څخه ژغورم او تاسو په اور کي
د لوېدو هڅه کوئ ، دا روایت د بخاري دی ، په
مسلم شریف کي هم دغسې روایت دی البته د

مسلم په روایت کي آخري الفاظ دادي : رسول الله ﷺ وفرمايل : بيخي همدا زما او ستاسو مثال دی
ما تاسو د ملا څخه نيولی یاست چي تاسو د اور څخه و ژغورم او درته وایم چي د دوږخ څخه ځان
وساتئ او زما پر پله راځئ ، مگر تاسو پر ما غالب کيږي او په اور کي لوېږي . بخاري او مسلم
تشریح : د رسول کریم ﷺ د ارشاد مبارک مطلب دادی چي ما حرام او منع شيان ستاسو په
مخکي څرگند بیان کړي دي مگر څرنگه چي يو سړی اور بل کړي او د هغه سړي د منل کولو
سربيره پتنگان په اور کي لوېږي همداسي ددې سربيره چي زه تاسو د غلطي لاري څخه ليري
کوم او د بدو کارو څخه مو منع کوم مگر تاسو هغه منع او ناخوښ کارونه کوئ همداسي د
دوږخ په اور کي د لوېدو هڅه کوئ .

﴿۱۴۲﴾ : وَعَنْ أَبِي مُوسَى قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ
صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَثَلُ مَا بَعَثَنِي اللَّهُ بِهِ مِنَ
الْهُدَى وَالْعِلْمِ كَمَثَلِ الْغَيْثِ الْكَثِيرِ أَصَابَ أَرْضًا
فَكَانَتْ مِنْهَا طَائِفَةٌ طَيِّبَةٌ قَلَبَ الْمَاءَ فَأَثْبَتَتِ الْكَلَاءَ
وَالْعُشْبُ الْكَثِيرَ وَكَانَتْ مِنْهَا أَجَادِبُ أُمْسَكَتِ
الْمَاءَ فَفَقَعَ اللَّهُ بِهَا النَّاسَ فَشَرِبُوا وَسَقَوْا وَزَرَعُوا
وَأَصَابَ مِنْهَا طَائِفَةٌ أُخْرَى إِنَّمَا هِيَ قَيْحَانٌ لَا
تُمْسِكُ مَاءً وَلَا تَتْبِتُ كَلَاءً فَذَلِكَ مَثَلُ مَنْ فَقَهُ فِي
دِينِ اللَّهِ وَنَفَعَهُ مَا بَعَثَنِي اللَّهُ بِهِ فَعَلِمَ وَعَلِمَ وَمَثَلُ مَنْ
لَمْ يَرْفَعْ بِذَلِكَ رَأْسًا وَلَمْ يَقْبَلْ هُدَى اللَّهِ الَّذِي
أُرْسِلْتُ بِهِ . (متفق عليه)

د حضرت ابو موسی ؓ څخه روایت دی چي
رسول الله ﷺ وفرمايل : د هغه شي مثال چي د
هغه سره زه الله رالېږلی يم ، يعني علم او هدايت
د ډير باران په ډول دی چي پر مخکه سوی وي د
مخکي يوې ښې برخي اوبه قبولي کړې (يعني
جذب يې کړې) او وچ واښه په هغه سره شنه سول
او په هغه سره ډير نوي واښه پيدا سول ، او د
مخکي يوه ټوټه داسي سخته وه چي اوبه پر هغه
ځای جمع سوې او الله ﷻ د هغه څخه خلکو ته
گټه ورسول خلکو هغه و چنبلي او په هغه يې
فصلونه اوبه کړل او د باران دا اوبه د مخکي يو
بلي داسي ټوټې ته ورسيدې چي وچ ميدان وونه

یہی اوبہ راگزولہی او نہ ییہ وابنہ زرغونہ کړل نو دا هر څه د هغه چا مثال دی چي هغه په علم دین کي پوه سو او کوم شی چي زما په ذریعہ اللہ ﷻ رالیږلی وو د هغه څخه ییہ گټه تر لاسه کړل نو خپله ییہ هم زده کړه او خلکو ته ییہ هم وښودل . او دا د هغه سړي مثال دی چي هغه خپل سر د علم دین لپاره پورته نه کړ او نه ییہ هغه هدایت قبول کړ چي زما په ذریعہ ورته رسیدلی وو . بخاري او مسلم **تشریح :** په دغه حدیث شریف کي دوه ډول خلک ذکر سوي دي یو خو ددین څخه گټه اخیستونکی او دوهم ددین څخه گټه نه اخیستونکی ، همداسي په پورتنی مثال کي د مخکي دوه ډوله بیان سوي دي د مخکي اول ډول خو دادی چي د اوبو څخه گټه اخلي او دوهم هغه چي د اوبو څخه هیڅ گټه نه خلي ، بیا دا گټه اخیستونکي هم دوه ډوله دي اول مخکۀ زرغونہ کونکی او دوهم نه کونکی .

بالکل همداسي د دین د علم څخه گټه اخیستونکی پر دوه ډوله دی ، لومړی هغه سړی چي عالم ، عابد ، فقیه او معلم هم وي نو پرده د مخکي د هغه ټوټې مثال صادق راځي چي هغه اوبه په ځان کي جذب کړي خپله ییہ هم گټه واخلي او نورو ته ییہ هم گټه ورسول ، وابنہ ییہ شنه کړل . همدارنگه هغه سړي هم د دین د علم څخه خپله هم گټه واخیستل او نور ییہ هم د خپل علم څخه گټور کړل ، دوهم هغه سړی دی چي عالم او معلم وي مگر عابد او فقیه نه وي نه خو هغه نفرونه وغیره کي مشغول اوسي او نه هغه په خپل علم کي پوهه پیدا کړل ، د هغه مثال د هغه برخي په ډول دی چي په هغه کي اوبه جمع سوې او خلکو د هغه څخه گټه پورته کړه یا د مخکي د هغه ټوټې چي هغه اوبه جذب هم کړي او وابنہ ییہ هم شنه کړل . د هغه مجتهدینو مثال دی چي هغوی علم حاصل کړ بیا د ډیرو مسائلو څېړنه ییہ وکړل د هغه څخه په خپله ییہ هم گټه واخیستل او نورو ته ییہ هم گټه ورسول .

او د مخکي د هغه برخي مثال چي په هغه کي اوبه جمع سوې محدثین دي چي هغوی علم حدیث تر لاسه کړ او دا علم ییہ بعینه نورو خلکو ته ورسوی ددغه دواړو په مقابله کي دوهم سړی هغه دی چي هغه د غرور او تکبر په وجه د اللہ تعالیٰ د دین په وړاندي خپل غاړه کښته نه کړه نه هغه د علم دین په لور څه توجه وکړل او نه هغه د اللہ تعالیٰ او د هغه د رسول پیغام واوریدی او نه ییہ په هغه عمل وکړ او نه ییہ د علم رڼا نورو ته ورسول ، اوس پکار دي چي هغه په دین محمدی کي داخل سي او که نسي او یا کافروي ، د هغه مثال د ډبرني مخکي دی چي نه ییہ اوبه په ځان کي جذب کړې او نه ییہ اوبه جمع کړې او نه ییہ څه شنه کړل .

د حضرت عائشې (رض) څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ دا آیت تلاوت کړ (هو الذي أنزل...) (دا هغه الله دی چې پر تابه کتاب نازل کړ په دې کې محکم (ټینگ) آیاتونه دي ....) بې بي عائشة فرمایي (د دې آیت په ویلو سره) رسول الله ﷺ وفرمایي: هر کله

﴿۱۴۳﴾: وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ تَلَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ) وَقَرَأَ إِلَى (وَمَا يَذْكُرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ) . قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَإِذَا رَأَيْتَ وَعِنْدَ مُسْلِمٍ رَأَيْتُمُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ فَأُولَئِكَ الَّذِينَ سَمَّاهُمُ اللَّهُ فَاحْذَرُوهُمْ . متفق عليه

چې ته ووينې (او د مسلم په يوه روايت کې دي) هر کله چې تاسو ووينئ چې خلک په متشابه آياتونو پسې دي (متشابه هغه آياتونه دي چې د هغه معنا يوازي الله تعالى ته معلومه وي) نو ته پوه سه چې دا هغه خلک دي چې د هغوی نوم الله ﷻ (گمراه) ايښی دی او د دوی څخه ځان ساته بخاري و مسلم

تشریح: د آیت کریمه پاته برخه داده:

هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذْكُرُ إِلَّا أُولُوا الْأَلْبَابِ ۚ سورة آل عمران .

ژباړه: او دغه (آيات محکمت) اصل کتاب وي او ځينې آيتونه متشابه دي داسي خلک چې د هغوی په زړونو کې کوږوالی دی هغوی د متشابهاتو اتباع کوي چې فتنه خپره کړي او اصلي مراد تر لاسه کړي حال دا چې اصلي مراد د الله تعالى څخه پرته هيڅوک نه پيژني او کوم خلک چې په علم کې کامل پوهه لري هغوی دا وايي چې موږ پر دې ايمان راوړ دا ټول زموږ د پروردگار د لوري دي او نصيحت خو عقلمند خلک قبلوي .

ددغه حديث شريف څخه څرگنده سوه چې کوم خلک په آيات متشابهات پسې لگيدلي دي او د هغه اصلي مقصد تر لاسه کولو لپاره د خپل عقل غشي چلوي هغوی ته الله تعالى کاره يعني گمراه ويلي دي څرنگه چې د پورتنۍ آيت (فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ) څخه معلومه سوه . حاصل د کلام دادی چې په قرآن کریم کې دوه ډوله آياتونه دي لومړی آيات محکمت ، دا هغه آياتونه دي چې د هغه معنا او مطلب څرگند وي په هغه کې ابهام او پټه خبره نه وي ، دوهم : آيات متشابهات دي چې د هغه معنا څرگنده نه وي بلکه د هغه د حقيقي مراد علم يوازي الله ﷻ

ته وي لکه (يد الله فوق ايديهم) او داسي نور .

نو کوم خلک چي صالح او نیک دي او د هغوی زړونه د ایمان او یقین په رڼا سره په پوره توګه منور دي نو هغوی د آیات محکمت په معنا او مطلب هم پوهیږي او ایمان هم پر راوړي او پر آیات متشابهات باندې په پوره رسوخ او ایمان سره د ایمان سره د هغه معنا او مطالب د حقیقي مراد علم الله تعالی ته حواله کوي چي هغه غوره پوه دی .

﴿۱۴۴﴾: وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ حَضَرْتُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمًا قَالَ فَسَمِعَ أَصْوَاتَ رَجُلَيْنِ اخْتَلَفَا فِي آيَةٍ فَخَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعْرِفُ فِي وَجْهِهِ الْغَضَبُ فَقَالَ إِنَّمَا خَلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ بِاخْتِلَافِهِمْ فِي الْكِتَابِ . رواه مسلم .

دغه وخت د رسول الله ﷺ پر مبارک مخ د غصې نښې څرګندي وې ، رسول الله ﷺ وفرمايل : ستاسو څخه وړاندې چي کوم خلک وه هغوی د الله په کتاب کي اختلاف کاوه له دې کبله هغوی هلاک سول . مسلم .

تشریح : د دې څخه مراد هغه اختلاف دی چي د هغه په وجه زړونه په شک او شبه کي اخته وي ، یا په ایمان کي کمزوري پيدا وي او په خپل منع کي د فتنې ، فساد او دښمنۍ سبب او د کفر او بدعت باعث وي لکه په نفس قرآن کي اختلاف کول ، د دې په معنا او مطالبو کي فرق کوي .

څرګنده ده چي په دغه شيانو کي نه خو اجتهاد جائز دی او نه اختلاف کول ، مګر د علماؤ او مجتهدينو اختلاف جائز دی چي د الله تعالی د رحمت باعث او په دین او شریعت کي د وسعت ذریعه ده ، د صحابه کرامو څخه دا ډول اجتهادي اختلاف چي ګټور وي منقول دي چي جائز وه او د دغه په وجه د بې شمیره مسائلو پلټنه ورسول او امت د هغه ګټې څخه برخمن سو .

﴿۱۴۵﴾: وَعَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَاصٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أَعْظَمَ الْمُسْلِمِينَ فِي الْمُسْلِمِينَ جُرْمًا مَنْ سَأَلَ عَنْ شَيْءٍ لَمْ يُحَرِّمْ عَلَى النَّاسِ فَحَرَّمَ مِنْ أَجْلِ مَسْأَلَتِهِ . (متفق عليه)

د حضرت سعد بن ابی وقاص ﷺ څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : په مسلمانانو کي تر ټولو لوی ګناهکار هغه څوک دی چي د یو شي په اړه پوښتنه وکړي کوم چي پر خلکو حرام نه وي

مګر د هغه د پوښتني کولو له کبله هغه حرام کړل سي . بخاري او مسلم .

تشریح : داسزا د هغه خلکو لپاره ده چي د رسول الله ﷺ څخه به یې د سرکښۍ په وجه پوښتني کولې یا د هغوی پوښتنه کول به یوازې د تصنع (ځان ښودنې) په وجه وه لکه څرنگه چي بني اسرائيلو د بقره (غوا) په اړه د حضرت موسی علیه السلام څخه پوښتني کولې ، مگر که چیري د خلکو پوښتني کول د علم تر لاسه کولو یا د یو ضرورت په وجه وي نو هغه په دې کي داخل نه دي ځکه چي هغوی ته خو به د خپل صحیح سوالونو په وجه ثواب تر لاسه کیدی .

﴿۱۴۶﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَكُونُ فِي آخِرِ الزَّمَانِ دَجَالُونَ كَذَابُونَ يَأْتُونَكُمْ مِنَ الْأَحَادِيثِ بِمَا لَمْ تَسْمَعُوا أَنتُمْ وَلَا آبَاؤُكُمْ فَإِيَّاكُمْ وَإِيَّاهُمْ لَا يُضِلُّوْكُمْ وَلَا يَفْتِنُوْكُمْ . رواه مسلم .

د حضرت ابوهریره ؓ څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایل : په آخره زمانه کي به داسي ټگان او درواغجن خلک وي چي تاسو ته به داسي حدیثونه راوړي کوم چي نه به تاسو اوریدلي وي او نه به ستاسو پلرونو او نیکه گانو ، نو د داسي خلکو څخه ځان وژغورئ او ځان ته یې نژدې مه پریږدئ

چي نه تاسو گمراه کړي او نه مو په فتنه کي واچوي . مسلم .

تشریح : د حدیث شریف مطلب دادی چي په آخره زمانه کي به داسي چم باز او دوکه ورکونکي خلک پیدا سي چي د زهد او تقوا د لباس په اغوستلو سره به خلک غلوي ، عوامو ته به وايي چي موږ د علماؤ او شیوخو څخه یو او تاسو د الله تعالی د دین په لور رابولو او د درواغو حدیثونه به د خپل ځان څخه په جوړوي او د خلکو په وړاندې به یې بیانوي ، یا د تیرو بزرگانو په اړه غلطې خبرې منسوب کولو سره خلکو ته دوکه ورکوي ، باطل حکمونه به ښيي او غلطې عقیدې به په خلکو کي خپروي ، نو مسلمانانو ته پکار ده که داسي خلک وويني نو د هغوی څخه دي ځان ساتي ، داسي نه چي هغوی په خپل مکر او فریب سره خلک په فتنه کي واچوي ، یعني په شرک او بدت یې اخته کړي

د دې حکم مطلب دادی چي د دین په تر لاسه کولو کي احتیاط پکار دی او د بدعت او داسي خلکو د صحبت څخه ځان ساتل پکار دي چي د ذاتي مقصدونو او نفساني خواهشاتو په وجه د دین او مذهب په نامه خلکو ته دوکه ورکوي او د هغوی سره ارتباط او تعلق ساتل نه دی پکار .

﴿۱۴۷﴾ : وَعَنْهُ قَالَ كَانَ أَهْلُ الْكِتَابِ يَفْرُقُونَ التَّوْرَةَ بِالْعِبْرَانِيَّةِ وَيُفَسِّرُونَهَا بِالْعَرَبِيَّةِ لِأَهْلِ الْإِسْلَامِ . فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تُصَدِّقُوا أَهْلَ الْكِتَابِ وَلَا تُكْذِبُوهُمْ وَ(قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا الْآيَةِ . رواه البخاري .

د حضرت ابوهريرة ؓ څخه روايت دی چې اهل کتابو به تورات په عبراني ژبه لوستی او د مسلمانانو په مخکي به يې د هغه ژباړه او تفسير په عربي ژبه کول، رسول الله ﷺ ته چې دا څرگنده سوه نو وه يې فرمايل: تاسو اهل کتاب رښتني مه گڼئ او مه يې درواغجن گڼئ او دا وایاست چې

موږ پر الله او پر هغه شی چې الله پر موږ نازل کړی دی ایمان را وړی دی . بخاري .
تشریح : پوره آیت دادی :

قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَى وَعِيسَى وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا تُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ۱۳۶ .

سورة البقرة .

ژباړه : (اې مؤمنانو!) وواياست چې موږ پر الله تعالى ایمان راوړ او پر هغه کتاب چې پر موږ نازل سوی دی او پر هغه صحیفو چې پر ابراهيم، اسماعيل، او يعقوب (عليهم السلام) او د هغوی پر اولاد نازل سوي دي او پر هغه کتابونو چې موسی ؑ او عیسی ؑ ته ورکړل سوی دي او چې نورو پیغمبرانو ته د هغوی د پروردگار د لوري حاصل سول پر هغو ټولو مو ایمان راوړ موږ په هغه پیغمبرانو کي په هېڅ یوه کي فرق نه کوو او موږ د هغه (یوه الله ﷻ) فرمانبردار یو .

د رسول کریم ﷺ د ارشاد مطلب دادی چې هر کله ستاسو په وړاندي اهل کتاب (یهودیان) د تورات د یو عبارت ترجمه او تفسیر وکړي نو تاسو درواغ مه ورته وایاست او مه يې رښتیا گڼئ بلکه دا آیت وایاست او هغوی رښتوني ځکه مه گڼئ چې دا خلک په کتاب الله کي رد او بدل کوي ځکه نو کیدای سي چې ستاسو په وړاندي هغوی د کوم عبارت ترجمه او تفسیر کوي هغه يې بدل کړی وي، او درواغجن ورته ځکه مه وایاست که څه هم هغوی په تورات کي رد او بدل کړی دی مگر بیا هم هغه الهي کتاب دی او حق دی ځکه نو کیدای سي چې شاید هغوی رښتوني او صحیح عبارت نقل کړی وي .

﴿۱۴۸﴾ : وَعَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَفَى بِالْمَرْءِ كَذِبًا أَنْ يُحَدِّثَ بِكُلِّ مَا سَمِعَ . رواه مسلم .

د حضرت ابوهريرة ؓ څخه روايت دی چې رسول الله ﷺ فرمايل: د انسان د درواغو ويلو لپاره دا خبره بس ده چې کومه خبره واورې هغه نقل کړي . يعنې

تحقیق یې ونه کړي، مسلم.

تشریح: مطلب دادی چي که درواغ نه وایي مگر د هغه عادت دا دی چي څه واورې نو پرته د تحقیق او پلټنې څخه هغه نقل کوي او په خلکو کي هغه مشهوره کوي نو د درواغ ویلو لپاره دا کافي دي ځکه چي پر اوریدلي خبري باندې باور کول او بې پلټنې هغه خپرول د درواغو لومړنۍ زینه ده، کوم سړی چي په داسي عادت کي اخته وي هغه به یقیناً د درواغو په لعنت کي گرفتار وي ځکه چي هغه څه واورې په هغه کي ټول رښتیا نه وي څه درواغ هم پکښي وي او هر کله چي هغه په رښتیا سره درواغ نقل کوي نو هغه درواغ وي، په اصل کي ددې مقصد ددې خبري څخه منعه کول دي چي د کوم شی حقیقت معلوم نه وي نو هغه بیانول یا د هغه نشر کول باید ونه سي.

﴿۱۴۹﴾ : وَعَنْ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا مِنْ نَبِيٍّ بَعَثَهُ اللَّهُ فِي أُمَّتِهِ قَبْلِي إِلَّا كَانَ لَهُ مِنْ أُمَّتِهِ حَوَارِيُونَ وَأَصْحَابٌ يَأْخُذُونَ بِسُنَّتِهِ وَيَقْتَدُونَ بِأَمْرِهِ ثُمَّ إِنِّيَا تَخْلَفُ مِنْ بَعْدِهِمْ خُلُوفٌ يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ وَيَفْعَلُونَ مَا لَا يُؤْمَرُونَ فَمَنْ جَاهَدَهُمْ بِيَدِهِ فَهُوَ مُؤْمِنٌ وَمَنْ جَاهَدَهُمْ بِلِسَانِهِ فَهُوَ مُؤْمِنٌ وَمَنْ جَاهَدَهُمْ بِقَلْبِهِ فَهُوَ مُؤْمِنٌ وَلَيْسَ وَرَاءَ ذَلِكَ مِنَ الْإِيمَانِ حَبَّةٌ خَرْدَلٍ . رواه مسلم .

د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمایي: زما څخه وړاندې په هیڅ یو قوم کي الله یو نبي داسي نه دی رالیږلی چي د هغه قوم څخه د هغه مرستیالان او دوستان نه وي (داسي مرستیالان او دوستان چي د هغه د طریقو پیروي او د هغه د احکامو پوره اطاعت کوي، بیا د هغو وروسته داسي نالاتقه خلک پیدا سول هغو خلکو به داسي خبره کوله چي خپله به یې عمل نه په کاوه، او هغه کار به یې کاوه چي د هغه حکم به نه وو ورکړل سوی، نو چا چي (ستاسو څخه) د دې خلکو سره د لاس جهاد وکړ هغه مؤمن دی او چا چي په ژبه ورسره جهاد وکړ هغه مؤمن دی او چا چي په زړه ورسره جهاد وکړ هغه مؤمن دی او ددې وروسته (یعني څوک چي د هغوی پر خلاف دومره هم ونه کړي چي په زړه جهاد ورسره وکړي) په هغه کي د اوري د دانې په اندازه هم ایمان نسته . مسلم.

تشریح: د لاس د جهاد څخه مطلب خو څرگند دی، د ژبي د جهاد معنا دا ده چي خلکو ته د غلطو عقیدو او عملونو په وجه تنبییه ورکړي او د هغه څخه یې منعه کړي او د هغه خرابي بیانوي، همدارنگه په زړه سره د جهاد معنا داده چي داسي غلط شيان بد وگڼي کوم چي د دین او شریعت خلاف وي او په زړه سره د هغه د کونکو سره بغض و نفرت وکړي.

په پای کې وفرمایل سول چې د کوم سړي احساس دومره مړسي چې هغه غلط شيان په زړه سره هم بد ونه گڼي نو د هغه واضح مطلب به دا وي چې د هغه په زړه کې د ایمان معمولي رڼا هم موجود نه ده ځکه یو غلطه عقیده او بد عمل بد نه گڼل لکه چې ددې خبرې اظهار کول دي چې هغه په دغه خرابي راضي او خوشحاله دی او څرگنده ده چې دا د کفر خاصیت دی .

﴿ ۱۵۰ ﴾ : وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ دَعَا إِلَى هُدًى كَانَ لَهُ مِنَ الْأَجْرِ مِثْلُ أُجُورِ مَنْ تَبِعَهُ لَا يَنْقُصُ ذَلِكَ مِنْ أُجُورِهِمْ شَيْئًا وَمَنْ دَعَا إِلَى ضَلَالَةٍ كَانَ عَلَيْهِ مِنَ الْإِثْمِ مِثْلُ آثَامِ مَنْ تَبِعَهُ لَا يَنْقُصُ ذَلِكَ مِنْ آثَامِهِمْ شَيْئًا . رواه مسلم .

د حضرت ابوهریره رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه و سلم وفرمایل : څوک چې د هدایت دعوت ورکړي هغه ته به دومره ثواب ورکول کېږي څومره چې په هغه عمل کونکي ته ورکول کېږي او د هغه اطاعت کونکي، د اجر څخه به هېڅ هم نه کمېږي . او څوک چې د گمراهۍ دعوت ورکړي د هغه به هغومره گناه

وي څومره چې په هغه د عمل کونکي وي او د هغه د گناه څخه به هېڅ نه کمېږي . مسلم .

تشریح : یعني کوم سړی چې د یو نیکۍ باعث وي نو هغه ته به هم هغومره ثواب تر لاسه کېږي څومره چې پر هغه نیکۍ باندې عمل کونکي ته ورکول کېږي ، مگر د هدایت او نیکۍ په لور بلونکي ته چې کوم ثواب تر لاسه کېږي د هغه په وجه د هغه د پیروي کونکي په ثواب کې هېڅ کمی نه کېږي ځکه چې اطاعت کونکو ته چې کوم ثواب ورکول کېږي د هغه د عمل صالح په وجه ورته تر لاسه کېږي او کوم ثواب چې د نیکۍ بلونکي ته ورکول کېږي هغه به د هغه د دعوت او تبلیغ په وجه وي ، او همدا حال د هغه خلکو د گناه هم دی چې خلک د غلطو عقېدو او غلطو اعمالو په لور رابولي او شریعت پر خلاف طریقو باندې عوام روانوي .

﴿ ۱۵۱ ﴾ : وَعَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: بَدَأَ الْإِسْلَامَ غَرِيْبًا وَسَيَعُودُ كَمَا بَدَأَ فُطُوْنِي لِلْغُرَبَاءِ . رواه مسلم .

د حضرت ابوهریره رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه و سلم وفرمایل : اسلام په غریبانو کې پیل سو او په پای کې به هم (یعني په پای کې هم اسلام په غریبانو کې پاته سي) نو د غریبانو لپاره زیږی دی . مسلم .

تشریح : مطلب دادی چې د اسلام پیل د غریبانو (مسکینانو) څخه وسو او په پای کې به هم اسلام په غریبانو کې پاته سي ، یعني د اسلام په پیل کې مسلمانان غریب او کم وه چې د هغه په وجه هغوی خپل هیواد پرېښودو سره د نورو هیوادونو په لور هجرت وکړ ، همداسې په پای کې به هم داسې وي چې اسلام به د غریبانو په لور بیرته راسي نو د غریبانو لپاره چې د هغوی زړونه د ایمان

او اسلام په رڼا سره پوره منور وي زیږی او سعادت دی ، ځکه چې په آخره زمانه کي به دا غریبان پر اسلام ثابت قدمه وي او د کتاب او سنت علوم او معارف سره به خپل ژوند روښانه کړي .

د حضرت ابوهریره رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل : ایمان به د مدینې په لور داسي را ټول سي لکه څرنگه چې مار خپل سوري ته را ټولېږي (بخاري اومسلم) موږ به د حضرت ابوهریره حدیث (ذروني ماترکت) په کتاب المناسک کي راوړو او دوه حدیثونه د حضرت معاویه او جابر چې (لا يزال من امتي ...) څخه شروع کيږي په باب ثواب هذه الامة کي انشاء الله ذکر کړو .

﴿۱۵۲﴾: وَعَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ الْإِيمَانَ لَيَأْرُزُ إِلَى الْمَدِينَةِ كَمَا تَأْرُزُ الْحَيَّةُ إِلَى جُحْرِهَا (متفق عليه) وَ سَنَذْكُرُ حَدِيثَ أَبِي هُرَيْرَةَ ذَرُونِي مَا تَرَكْتُمْ فِي كِتَابِ الْمَنَاسِكِ وَ حَدِيثِي مُعَاوِيَةَ وَ جَابِرٍ لَا يَزَالُ مِنْ أُمَّتِي وَ لَا يَزَالُ طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِي، فِي بَابِ ثَوَابِ هَذِهِ الْأُمَّةِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى .

تشریح : د اسلام د دښمنانو د مصیبتونو او ظلمونو څخه د اهل اسلام تنبتهدل او پر ایمان ثابت قدم اوسیدو مثال رسول الله ﷺ په مار سره ورکړی دی ځکه چې د نورو حیواناتو په مقابله کي مار تنبتي او په ډیر راټولېدو سره په خپل غار کي ننوځي ، بیا هغه په مشکل سره د غار څخه را ایستل کيږي ، د رسول الله ﷺ وړاند وینه یا خو د هجرت د پیل د وخت لپاره وه او یا د آخري زمانې په باره کي ده ، هر کله چې مسلمانان به ډیر کم پاته سي او ټول به په راټولېدو سره مدینې منورې ته ولاړ سي .

الفصل الثاني

د حضرت ربیعة الجرشي رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ ته په خوب کي ملائکي وښودل سوې هغه ملائکو ده مبارک ته وویل پکار دي چې ستاسو سترگي بیدې وي او ستاسو غوږونه اوږي او ستاسو زړه پوهيږي ، رسول الله ﷺ وفرمایل : نو زما سترگي بیدې وي او زما غوږونو واورېدل او زما زړه په پوه سو بیا رسول

﴿۱۵۳﴾: عَنْ رَبِيعَةَ الْجُرَشِيِّ قَالَ أُنْبِيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقِيلَ لَهُ لَتَنَمَّ عَيْنُكَ وَلَتَسْمَعَ أُذُنُكَ وَلَيَغْفَلَ قَلْبُكَ قَالَ فَتَأَمَّتْ عَيْنَايَ وَ سَمِعَتْ أُذُنَايَ وَ غَفَلَ قَلْبِي قَالَ فَقِيلَ لِي سَيِّدُ بَنِي دَارٍ فَصَنَعَ فِيهَا مَادَّةً وَأَرْسَلَ دَاعِيًا فَمَنْ أَجَابَ الدَّاعِيَ دَخَلَ الدَّارَ وَ أَكَلَ مِنَ الْمَادَّةِ وَ رَضِيَ عَنْهُ السَّيِّدُ وَ مَنْ لَمْ

د نوموړی نوم ربیعه بن النمار دی او ځیني خلکو ربیعه بن عمرو هم لیکلی دی ، د نوموړي په صحابي کېدو کي اختلاف د ، نوموړی د خرج راهط په ورځ وفات سوی دی .

يُحِبُّ الدَّاعِيَ لِمَ يَدْخُلِ الدَّارَ وَلَمْ يَأْكُلْ مِنَ الْمَادَّةِ
وَسَجَطَ عَلَيْهِ السَّيِّدُ قَالَ فَاللَّهُ السَّيِّدُ وَمُحَمَّدٌ
الدَّاعِيُ وَالدَّارُ الْإِسْلَامُ وَالْمَادَّةُ الْحَنَّةُ . رواه الدارمي

نو چا چي د هغه بلونکي بلنه ومنل نو هغه کور ته داخل سو او پر دسترخوان يې خوراک وخورې او سردار د هغه څخه خوشحاله سو او چا چي د بلونکي خبره ونه منل هغه نه دغه کور ته داخل سو او نه يې د دسترخوان څخه خوراک وکړ او سردار هم د هغه څخه ناخوښ سو ، رسول الله ﷺ وفرمايل په دې مثال کي د سردار څخه مراد الله تعالی دی او د بلونکي څخه مراد محمد ﷺ دی د کور څخه مراد اسلام دی او د دسترخوان څخه مراد جنت دی . دارمي .

تشریح : پکار دي چي ستاسو سترگي بيدې سي يعني په خپلو سترگو سره نور هيڅ مه وينئ مه پريو خبره غوږ ايردئ او په مه په زړه کي يو بل سوال پيدا کوئ ، د ملائکو د ويلو مطلب دا وو چي په ښه غور او فکر او د زړه په حضور سره دا مثال واوره کوم چي موږ بيانوو ، يو دا چي په ښه ډول په ذهن کي راسي په دې سېره رسول الله ﷺ جواب ورکړ چي (فنامت عينا ي) يعني زما سترگي بيدې سوي دي ... الخ ، د دې مضمون په هغه حديث کي چي په مخکي فصل کي تير سو ، په ذکر سوي مثال کي د کور څخه مراد جنت او د غلې څخه مراد د جنت نعمتونه اخيستل سوي دي په دغه حديث کي د کور څخه مراد اسلام او د غلې څخه مراد جنت اخيستل سوي دی ځکه چي مکان د جنت د داخلېدو دپاره سبب او ذريعه ده ځکه نو دې ته په گور سره تمثيل ورکړل سوي دی د (مادبة) معنا د ميلمه د خوراک ده ، په دواړو حديثو کي ددې څخه مراد د جنت نعمتونه دي .

﴿١٥٤﴾: وَعَنْ أَبِي رَافِعٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا أَلْفَيْنَ أَحَدَكُمْ مُتَّكِئًا عَلَى أَرْنَبَيْهِ يَأْتِيهِ الْأَمْرُ مِنْ أَمْرِي مِمَّا أَمَرْتُ بِهِ أَوْ نَهَيْتُ عَنْهُ فَيَقُولُ لَا أَذْرِي مَا وَجَدْنَا فِي كِتَابِ اللَّهِ اتَّبَعْتَاهُ . رواه أحمد وأبو داود

د حضرت ابورافع ؓ څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : زه دي هيڅوک په تاسو کي په دې حال ونه وينم چي هغه په چپرکت کي تکیه وهلې وي او زما د هغه احکامو چي د هغو ما حکم ورکړی وي يا د کوم څخه چي مي منعه کړی وي يو حکم هغه ته راسي او هغه دا وايي چي زه په هيڅ

د نوموړي نوم اسلام او کنيت يې ابورافع دی د بدر په غزا کي شريک سوی نه دی ، د علامه سيوطي رح د قول سره سم د حضرت علي ؓ د خلافت په زمانه کي وفات سوی دی .

والترمذي وابن ماجه والبيهقي في دلائل النبوة . نه پوهيږم څه چي مو د الله په كتاب كي پيدا كړل د هغه اطاعت وکړه . احمد ، ابوداؤد ، ترمذي او بيهقي په دلائل النبوة كي .

تشریح : پر چپرکت باندي د تکیه کولو مطلب دادی چي یو سړی د غرور او تکبر په وجه بهې فکره ناست وي او نه په طلب د علم او حصول حدیث كي کوتاهي وکړي او نه دیني علم پرېږدي او د جهالت او نافرمانۍ له مخي زما د یو داسي حکم په باره كي چي په قرآن کریم كي په صراحت سره موجود نه وي دا ووايي چي د کتاب الله څخه پرته زه نور په هیڅ نه پوهيږم او نه د هغه څخه پرته د یو بل شی پیروي کوم ، په حدیث شریف كي رسول الله ﷺ د هغه جاهلو او متکبرو بهې پروا خلکو په باره كي وړاند وینه فرمایلي ده چي هغه پر احکامو باندي په عمل کولو كي د شک او شبهې اظهار وکړي یا د هغه په اطاعت كي سستي ښکاره کړي چي په صراحت سره په قرآن کریم كي موجود نه وي او د هغوی ښکاره نظرونه د قرآني د قرآني علومو او اسرارو او معانیو د حقیقت ته رسیدو څخه قاصروي .

هغه خلک دا خیال کوي چي د دین او شریعت احکام او مسائل یوازي په قرآن کریم كي منحصر او مذکور دي حال دا چي هغوی د عقل رانده په دې نه پوهیږي چي ډیر مسایل او احکام په قرآن کریم كي موجود نه دي هغه یوازي په حدیث كي په صراحت سره ذکر سوي دي ځکه نو د علماء اهل سنت والجماعة عقیده داده چي څرنگه چي د شریعت د احکامو لپاره قرآن کریم دلیل او حجت دی همداسي حدیث هم دلیل او حجت دی ، ځکه څرنگه چي قرآن کریم پر رسول الله ﷺ نازل سوی دی همداسي د حدیثو علوم او معارف هم د الله تعالی د لوري نازل سوي دي او دا دواړه وحی دي .

﴿ ۱۵۵ ﴾ : وَعَنِ الْمِقْدَامِ بْنِ مَعْدِي كَرَبَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَلَا إِنِّي أُوتِيتُ الْقُرْآنَ وَمِثْلَهُ مَعَهُ أَلَا يُوشِكُ رَجُلٌ شَبَّعَانُ عَلَى أَرْنِكَيْهِ يَقُولُ عَلَيْكُمْ بِهَذَا الْقُرْآنِ فَمَا وَحَدَّثْتُمْ فِيهِ مِنْ حَلَالٍ فَأَجْلَوْهُ وَمَا وَحَدَّثْتُمْ فِيهِ

د حضرت مقدم ابن معديکرب څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایلي : خبردار! ما ته قرآن او ددې په مثل را کړل سوي دي خبردار اوسئ چي ډیر ژر به یو ډک نسی پر خپل چپرکت پروت وي او وایي به چي بس هم دا قرآن لازم وگنئ کوم شی چي تاسو په قرآن كي حلال پیدا کړي هغه حلال وگنئ

د نوموړي نوم مقدم بن معديکرب او کنیت یې کریم دی . نوموړی صحابي دی د (۹۱) کالو په عمر په شام كي په کال (۸۷هـ) كي وفات سوی دی رضي الله عنه .

مِنْ - رَامَ فَحَرْمُوهُ وَإِنْ مَا حَرَّمَ رَسُولُ اللَّهِ كَمَا
حَرَّمَ اللَّهُ أَلَا لَا يَحِلُّ لَكُمْ الْحِمَارُ الْأَهْلِيُّ وَلَا كُلُّ
ذِي نَابٍ مِنَ السَّبَاعِ وَلَا لُقْطَةُ مُعَاهِدٍ إِلَّا أَنْ
يَسْتَعْنِيَ عَنْهَا صَاحِبُهَا وَمَنْ نَزَلَ بِقَوْمٍ فَعَلَيْهِمْ أَنْ
يَقْرُوهُ فَإِنْ لَمْ يَقْرُوهُ فَلَهُ أَنْ يُعَقِّبَهُمْ بِمِثْلِ قَرَاهُ .
رواد أبو داود، وروی الدارمی بخود و کذا ابن
ماجه إلى قوله كَمَا حَرَّمَ اللَّهُ .

او کوم چي حرام پيدا کړئ هغه حرام وگڼئ .
حالنکه واقعيت دادی چي رسول الله ﷺ څه حرام
کړي دي هغه په دا ډول دي لکه الله تعالی چي حرام
کړي دي ، خبردار اوسئ! چي ستاسو لپاره کورنی
خر حرام دی او همداسي هر څیروونکی حیوان
(زمری، لیوه، سپی ...) حرام دي، او ستاسو لپاره
د معاهد شی (یعني د هغه قوم شی چي د هغوی

سره معاهده سوې وي، حرام دی خو هغه شی چي د مالک څه پروا پر نه وي او څوک چي د یو قوم
میلمه سي نو پر هغه قوم لازم دي چي د هغه مېلمستیا وکړي او که هغوی یې مېلمستیا ونه کړي
نو هغه لره جائز ده چي د مېلمستیا مطابق (خوراک او څښاک) د هغه څخه تر لاسه کړي . ابوداؤد
او دارمي هم داسي روایت کړی دی او همدا ډول ابن ماجه تر (څنگه چي الله حرام کړي دي) پوري
روایت کړی دی .

تشریح : د قرآن مثل حدیث دي یعني څرنگه چي قرآن کریم پر ما نازل سوی دی همداسي حدیث
هم ما ته د الله تعالی څخه را کړل سوي دي، مگر فرق دادی چي قرآن وحی ظاهر دی او حدیث
وحی پټ، نو واجب العمل دواړه دي، د (الایحل) څخه د مثال په توگه رسول الله ﷺ وفرمایل
چي ددغه شیانو حرمت په قرآن کریم کي مذکور نه دی او ما ددې حرمت بیان کړی دی چي په
هغه عمل کول واجب او ضروري دي .

کورنی خر هغه ته وایي چي په کور کي اوسېږي دا حرام دی، وحشي (ځنگلي) خر چي هغه
ته گور خر هم وایي ددې ټولو حراموالی د احادیثو څخه ثابت دی، معاهد هغه کافر ته وایي د
چا سره چي د مسلمانانو معاهده، صلحه او امان سوی وي که هغه کافر ذمي وي یا غیر ذمي
وي، د هغه په اړه وفرمایل سول چي د هغه لقطه حلاله نه ده مگر که چيري لقطه (ایله سوی
شی) داسي شی وي چي د هغه څخه د هغه شي مالک بې نیازه او بې پرواه وي لکه هډوکي،
پوستکي، زردکي، مولی یا داسي حقیر شی نو د هغه اخیستل جائز دي، لقطه هغه شي ته وایي
چي په لار کي غورځول سوی پیداسي .

په پای وفرمایل سول چي کوم سړی د چا سره میلمه سي نو پر کوربه باندي د هغه
میلستمستیا لازمه ده، علماء وایي چي دا حکم فرض نه دی بلکه داسي کول مستحب او غوره دي

او داسي حکم ورکول که کوربه میلستیا ونه کړي نو میلمه ته جائز ده چي د هغه کوربه څخه د میلستیا عوض تر لاسه کړي يعني د هغه څخه روپی-واخلي .

په دې اړه ویل کیږي چي دا مسئله خو به یا په داسي شکل کي جائز وي چي کله میلمه داسي لاچاره وي که چيري د کوربه څخه هغه شی نه واخلي نو د هغه د هلاکېدو خطر وي ، یا داسي ویل کیږي چي د جواز دغه حکم د اسلام په پیل کي وو او اوس منسوخ دی .

د حضرت عریاض بن ساریه رضی الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ (د خطبې لپاره) ودرېدی او وه یې فرماییل : ایا په تاسو کي یو څوک پر خپل چپرکت تکیه لگولی دا خیال کوي چي الله تعالی کوم شیان حرام کړي دي هغه دي په قرآن کي موجود وي ، خبردار اوسئ! په الله دي مي قسم وي چي ما حکم ورکړ ، نصیحت مي وکړ او د څو شیانو څخه مي منعه وکړل او هغه د قرآن په ډول دي بلکه زیات او البته الله تعالی دا نه دي حلال کړي چي تاسو د هغوی کورو ته یې اجازې ورئ او نه ستاسو لپاره د هغوی بنخي وهل جائز دي او نه د هغوی مېوې خوړل جائز دي هر کله چي اهل کتاب خپله هغه مطالبه ادا کړي چي د هغوی پر ذمه وه . ابوداؤد .

﴿۱۵۶﴾: وَعَنِ الْعَرِيَّاضِ بْنِ سَارِيَةَ قَالَ قَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَيُّخُسْبُ أَحَدُكُمْ مُتَكِبًا عَلَى أُرْيَكْتِهِ يَظُنُّ أَنَّ اللَّهَ لَمْ يُحَرِّمْ شَيْئًا إِلَّا مَا فِي هَذَا الْقُرْآنِ أَلَا وَإِنِّي وَاللَّهِ قَدْ أَمَرْتُ وَوَعَّظْتُ وَنَهَيْتُ عَنْ أَشْيَاءَ إِنَّهَا لَمِنْ الْقُرْآنِ أَوْ أَكْثَرُ وَإِنَّ اللَّهَ لَمْ يُحِلْ لَكُمْ أَنْ تَدْخُلُوا بُيُوتَ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا بِإِذْنٍ وَلَا ضَرْبَ سَنَانِهِمْ وَلَا أَكْلَ ثِمَارِهِمْ إِذَا أَعْطَوْكُمُ الَّذِي عَلَيْهِمْ . رواه أبو داود ، وفي إسناده أشعث بن شعبة المصيصي قَدْ تُكَلِّمُ فِيهِ .

تشریح : په (وَإِنَّ اللَّهَ لَمْ يُحِلْ... الخ) کي رسول الله ﷺ څو احکام ورکړي دي هغه دا چي د اهل کتابو په کورونو کي د هغوی د اجازې څخه پرته په داخلېدو سره هغوی ته تکلیف مه ورکوی او مه هغوی پریشان کوی او مه د هغوی کورنۍ په تکلیف کوی او مه یې تنگوی ، همداسي د هغوی مال مه اخلئ هر کله چي هغوی جزیه ادا کوي .

د ارشاد مقصد دادی چي دا احکام په قرآن کریم کي موجود نه دي بلکه ما درکړي دي او ددغه شیانو څخه ما منعه کړې ده او پر هغه عمل کول واجب او ضروري دي ، ددغه احکامو څخه په دې وجه مخ نسي اړول کیدای چي دا په قرآن کریم کي موجود نه دي ځکه نو واجب

د نوموړي کنیت ابونجیح دی او اسلمي دی ، نوموړي د اهل صفة څخه وو ، د هغه څخه د تابعینو یو لوی ډلي حدیثونه روایت کړي دي . په کال (۷۵هـ) کي وفات سوې دی .

العمل نه دي، په آخر روایت کي د لفظ (رواه) څخه وروسته د مشکوٰۃ په اصلي نسخه کي ځای خالي دی ځکه چي صاحب مشکوٰۃ ته به ددې حدیث د راوي علم نه وو مگر وروسته میرک شاه صاحب مذکور عبارت لیکلی دی.

﴿۱۵۷﴾: وَعَنْهُ قَالَ صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ يَوْمٍ ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَيْنَا بَوَّاحٍ فَوَعظَنَا مَوْعِظَةً بَلِغَةً ذَرَفَتْ مِنْهَا الْعُيُونُ وَوَجَلَتْ مِنْهَا الْقُلُوبُ فَقَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ كَأَنَّ هَذِهِ مَوْعِظَةُ مُؤَدِّعٍ فَأَوْصِنَا فَقَالَ أَوْصِيكُمْ بِتَقْوَى اللَّهِ وَالسَّمْعِ وَالطَّاعَةِ وَإِنْ كَانَ عَبْدٌ حَبِشِيًّا فَإِنَّهُ مَنْ يَعِشْ مِنْكُمْ بَعْدِي فَسِرِّي اخْتِلَافًا كَثِيرًا فَعَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ الْمُهْتَدِينَ تَمَسَّكُوا بِهَا وَعَضُّوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِدِ وَإِيَّاكُمْ وَمُحَدَّثَاتِ الْأُمُورِ فَإِنَّ كُلَّ مُحَدَّثَةٍ بِدْعَةٌ وَكُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ. رواه أحمد وأبو داود والترمذي وابن ماجه إِلَّا أَنَّهُمَا لَمْ يَذْكُرَا الصَّلَاةَ.

د حضرت عرباض بن ساريه ؓ څخه روایت دی یوه ورځ رسول الله ﷺ زموږ سره لمونځ وکړ بیا رسول الله ﷺ زموږ لوري ته مخ کړ کښېناست او موږ ته یې په ډیرو اثرناکو الفاظو کي نصیحت وکړ چي زموږ د سترگو څخه اوښکي رواني سوې او په زړونو کي مو بیرته پیداسول، نو په موږ کي یو سړي عرض وکړ ای دالله رسوله! (شاید) دا آخري وصیت دی تاسو موږ ته څه نور وصیت وفرمایاست، رسول الله ﷺ وفرماییل: زه تاسو ته وصیت کوم چي د الله څخه و بیرېږئ او تاسو ته د اورېدو او اطاعت کولو وصیت کوم اگر که تاسو ته د یو حبشي غلام اطاعت کول سي په تاسو کي چي څوک زما وروسته ژوندی

پاته سي هغه به لوی اختلاف وويني په داسي حالت کي پرتاسو لازمه ده چي زما د نورو هدايت يافته خلفاء راشدينو طريقه په ټېنگه ونيسئ پر هغه (طريقه) يقين ولرئ او هغه د زامي په غاښونو سره ټېنگه ونيسئ او تاسو په دين کي د نوي شي پيدا کولو څخه ځان وژغورئ ځکه چي هر، نوې خبره بدعت دی او هر بدعت گمراهي ده. احمد، ابوداؤد، ترمذي، ابن ماجه مگر په دغه روايت کي ترمذي او ابن ماجه د لمانځه ذکر نه دی کړی.

تشریح: د راوي دا قول (كَأَنَّ هَذِهِ مَوْعِظَةُ مُؤَدِّعٍ) لکه چي د رخصت کونکي آخرت نصیحت دی، مطلب دا چي څرنگه یو سړی سفر کونکی وي نو د رخصت په وخت کي د وعظ او نصیحت په بیان کي پوره هڅه کوي چي یو اړخ محروم پاته نسي، همداسي رسول الله ﷺ هغه وخت په داسي انداز سره وعظ او نصیحت بیان فرمایلی دی لکه چي د رسول الله ﷺ د وفات کېدو وخت نژدې دی نو ددې څخه مخکي چي دی مبارک ددې دنیا څخه تشریف یوسي موږ ته داسي وصیتونه

و فرمايل چي په دين او دنيا دواړو کي زموږ لپاره رهبر دي .

د حديث شريف څخه معلومه سوه چي د مسلمان مشر، حاکم او سردار اطاعت او فرمانبرداري په هر حال کي ضروري ده مگر دا چي د شريعت ډ خلاف خبرو حکم نه ورکوي نو د مبالغې په توگه يې وفرمايل که څه هم هغه مشر حبشي غلام وي نو د هغه اطاعت او فرمانبرداري ضروري ده ، په غاښونو سره د ټينگ نيولو مطلب دادی چي يوشی په پوره عزم او يقين سره پر خپل ځان لازم کړي .

﴿۱۵۸﴾: وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ خَطَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَطًّا ثُمَّ قَالَ هَذَا سَبِيلُ اللَّهِ ثُمَّ خَطَّ خُطُوطًا عَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ شِمَالِهِ وَقَالَ هَذِهِ سَبِيلٌ عَلَى كُلِّ سَبِيلٍ مِثْلُهَا شَيْطَانٌ يَدْعُو إِلَيْهِ وَ قَرَأَ (أَنْ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ) الْآيَةَ . رواه أحمد والنسائي والدارمي .

د حضرت عبداللہ بن مسعود ؓ څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ (يو ځل زموږ د پوهولو لپاره) يو خط (سيده ليکه) وکښل او بيا يې وفرمايل : دا خو د الله تعالی لار ده بيا رسول الله ﷺ د هغه خط سره راسته او چپه طرف ته څو نور خطونه وکښل او ده يې فرمايل : دا هم لاري دي چي په دې لارو کي پر هريوه باندي شيطان ناست دی چي وه خپل لوري ته دعوت کوي ، بيا رسول الله ﷺ دا آيت تلاوت کړ : (ان هذا صراطي مستقيما فاتبعوه) يعني دا زما سيده لاره ده د دې پيروي کوئ . احمد ، نسائي او دارمي .

تشریح : مستقيم خط (سيده ليکه) چي رسول الله ﷺ کښلې وه هغه د الله تعالی د لاري مثال دی چي د هغه څخه صحيح عقيدې ، نیک او صحيح اعمال مراد دي او نوري کوچنۍ ليکي (کرنبي) د شيطان د لارو مثال دی چي د هغه څخه د گمراهۍ او ضلالت لاري مراد دي .

﴿۱۵۹﴾: وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يَكُونَ هَوَاهُ تَبَعًا لِمَا جِئْتُ بِهِ . رواه في شرح السنة وَقَالَ النووي في أربعينه هذا حديث صحيح رويناه في كتاب الحجة بإسناد صحيح

د حضرت عبداللہ بن عمرو ؓ څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : په تاسو کي هيڅوک تر هغه وخته پوري پوره مؤمن نه سي کيدلای تر څو چي د هغه غوښتنې د هغه شي تابع نه سي کوم چي ما راوړی دی (يعني دين او شريعت) دا روایت په

(شرح السنة) کي دی او امام نووي په خپل کتاب (اربعين) کي ليکلي دي چي دا حديث صحيح دی چي موږ په کتاب (الحجة) کي په صحيح سند سره روایت کړی دی .

تشریح : د حديث شريف مطلب دادی چي پوره ايمان د هغه سړي وي چي د دين او شريعت پوره

پیروي او د هغه صداقت او حقانیت تر یقین او اعتقاد پوري رسوخ لري او د هغه د ژوند په هر اړخ کي که عقائد وي او که عبادات یا اعمال او عادات په ټولو کي کمال رضا، رغبت او په خوښي سره د شریعت فرمانبردار وي او ظاهره ده چي روحاني پاکي او لطافت او د عرفاني عروج دا مرتبه هغه سړي ته تر لاسه کيږي چي د هغه زړه او دماغ د نفساني خواهشاتو د ټولو مرداریو او ثقاتل څخه پاک سي او د نور الهي په مقدسه رڼا سره وځليږي لکه اولیاء الله او صالحین چي د حقیقت او معرفت په دې عظیمه مرتبه سره فائز کيږي.

﴿۱۶۰﴾ : وَعَنْ بِلَالِ بْنِ الْحَارِثِ الْمُزْنِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ أَحْيَا سُنَّةَ مَنْ سُنَّتِي قَدْ أُمِيتَتْ بَعْدِي فَإِنَّ لَهُ مِنَ الْأَجْرِ مِثْلَ أُجُورِ مَنْ عَمِلَ بِهَا مِنْ غَيْرِ أَنْ يَنْقُصَ مِنْ أُجُورِهِمْ شَيْئًا وَمَنْ ابْتَدَعَ بِدْعَةً ضَلَالَةً لَا يَرْضَاهَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ كَانَ عَلَيْهِ مِنَ الْإِثْمِ مِثْلُ آثَامِ مَنْ عَمِلَ بِهَا لَا يَنْقُصُ ذَلِكَ مِنْ أُجُورِهِمْ شَيْئًا. رواه الترمذي . و رواه ابن ماجه عن كثير ابن عمرو وعن ابيه عن جده .

د حضرت بلال بن الحارث المزني ؓ څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایيل : چا چي زما یو داسي سنت ژوندی (رواج) کړي کوم چي زما وروسته پرېښودل سوی وي نو هغه ته به په هغه ډول ثواب رسیږي څومره چي به هغه خلکو ته رسیږي کومو چي عمل په کړی وي. او د هغه عمل کونکو په ثواب کي به هېڅ کمي نه راځي ، او چا چي د گمراهۍ یو شی رواج کړي کوم چي د الله او د هغه د رسول ناخوښ وي نو پر هغه به

هغومره گناه ورکول کيږي څومره چي پر دغه بدعت کونکي باندي وي خو د دغه عمل کونکي د گناه څخه به هېڅ هم نه کميږي ، ترمذي او دا روایت ابن ماجه د کثیر بن عبدالله بن عمرو څخه او عمرو د خپل پلار څخه او هغه د خپل نیکه څخه روایت کړی دی .

تشریح : مطلب دا دی چي پر سنت باندي د عمل کونکو په ثواب کي هېڅ کمي ونه سول او سنت رواج کونکي ته هم د هغه په اندازه ثواب تر لاسه کيږي، همداسي پر بدعت باندي د عمل کونکو په گناهونو کي څه کمي نه کيږي او د بدعت پیدا کونکو په عمل نامه کي گناه لیکل کيږي .

دلته د سنت څخه مراد مطلق د دین خبره ده که هغه فرض وي، واجب وي او داسي نور وي، لکه د جمعې لمونځ چي خلکو پرې ایښی وي او هغه د تبلیغ او ارشاد په ذریعه قائم کړل سي یاداسي مصافحه او نور مسنون شیان چي متروک العمل سوي دي (یعني عمل نه په کيږي) دا

۱ د نوموړي نوم بلال بن حارث او کنیت یې ابو عبد الرحمن دی ، په پای کي یې په بصره کي هستوگنه اختیار کړه ، د حضرت معاویه ؓ په آخره زمانه کي د اتیا کالو په عمر په (۹۰هـ) کال وفات سوی دی .

ٲول رواج کول د ٲي شميره حسناتو ذريعه ده .

د حضرت عمرو بن عوف ؓ څخه روايت دى چي رسول الله ﷺ وفرمايل : دين (اسلام) به د حجاز په لور داسي را يوځاى سي لکه څرنگه چي مار خپل سوري ته را يوځاى کيږي او دين به په حجاز کي داسي ځاى ونيسي لکه څرنگه بزه چي د غره په څوکه کي ځاى نيسي ، او دين په پيل کي د غريبانوڅخه پيل سوي دى او په پاى کي به هم داسي سي ، نو خوشخبري دي وي غريبانو ته

﴿١٦١﴾: وَعَنْ عَمْرِو بْنِ عَوْفٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ الدِّينَ لَيَأْرُزُ إِلَى الْحِجَازِ كَمَا تَأْرُزُ الْحَيَّةُ إِلَى جُحْرِهَا وَلَيَعْقِلَنَّ الدِّينَ مِنَ الْحِجَازِ مَقْعِلَ الْأُرْوِيَّةِ مِنْ رَأْسِ الْجَبَلِ إِنَّ الدِّينَ بَدَأَ غَرِيْبًا وَسَيَعُودُ كَمَا بَدَأَ فَطُوبَى لِلْغُرَبَاءِ وَهُمْ الَّذِينَ يُصْلِحُونَ مَا أَفْسَدَ النَّاسُ مِنْ بَعْدِي مِنْ سُيِّئٍ . رواه الترمذي

هغوى زما د دين هغه شيان سم کړي کوم چي به زما څخه وروسته خلکو خراب کړي وي . ترمذي

د حضرت عبدالله بن عمرو ؓ څخه روايت دى چي رسول الله ﷺ وفرمايل : زما په امت کي به داسي زمانه راسي لکه څرنگه چي په بني اسرائيلو کي راغلې وه بالکل داسي درست او سم لکه څرنگه چي خپلۍ په دواړو پښو برابرې وي تر دې چي په بني اسرائيلو کي که يو چا په څرگنده د خپلي مور سره بدفعلي کړې وي نو زما په امت کي به هم داسي خلک وي چي داسي به کوي او د بني اسرائيلو قوم به په دو اويا ډلو کي ويشلى وي او زما قوم به پر درو اويا ډلو ويشلى وي چي په هغو کي به يوه ډله جنتي او پاته ټولي ډلي به دودځي وي ، صحابه کرامو پوښتنه وکړه اې دالله رسوله! جنتي ډله به کومه يوه وي ؟ رسول الله ﷺ ورته وفرمايل : هغه ډله پر کوم چي زه او زما اصحاب دي (ترمذي) احمد او ابودرداء چي د معاويه څخه کوم روايت کړى دى په هغه کي دا الفاظ دي چي دو اويا ډلي به دودځ ته ځي او يوه ډله

﴿١٦٢﴾: وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَيَأْتِيَنَّ عَلَى أُمَّتِي كَمَا أَتَى عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ حَذَّ وَالتَّعَلُّ بِالتَّعَلُّ حَتَّى إِنْ كَانَ مِنْهُمْ مَنْ أَتَى أُمَّهُ عِلَانِيَةً لَكَانَ فِي أُمَّتِي مَنْ يَصْنَعُ ذَلِكَ وَإِنَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ تَفَرَّقَتْ عَلَى ثَلَاثٍ وَسَبْعِينَ مِلَّةً وَتَفَرَّقَتْ أُمَّتِي عَلَى ثَلَاثٍ وَسَبْعِينَ مِلَّةً كُلُّهُمْ فِي النَّارِ إِلَّا مِلَّةً وَاحِدَةً قَالُوا وَمَنْ هِيَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ مَا أَنَا عَلَيْهِ وَأَصْحَابِي . رواه الترمذي . وفي رواية أحمد وأبي داود عن معاوية ثَنَانٍ وَسَبْعُونَ فِي النَّارِ وَوَاحِدَةٌ فِي الْجَنَّةِ وَهِيَ الْجَمَاعَةُ وَإِنَّهُ سَيَخْرُجُ فِي أُمَّتِي أَقْوَامٌ تَتَحَارَى بِهِمْ تِلْكَ الْأَهْوَاءُ كَمَا يَتَحَارَى الْكَلْبُ بِصَاحِبِهِ لَا يَبْقَى مِنْهُ عِرْقٌ وَلَا مَفْصِلٌ إِلَّا دَخَلَهُ .

به جنت ته ځي، او جنتي ډله جماعت دی او البته زما د امت څخه به څو قومونه جوړ سي چي په هغوی کي به خواهشات داسي رواج وي لکه څرنگه چي لیونی سپی په ناروغي کي چي جاري وي چي هیڅ رگ او بند د هغه څخه نه ساتل کیږي.

تشریح: د بني اسرائيلو او د هغو د امت مماثلت د خپلیو د برابري سره تشبیه ورکړل سوې ده لکه څرنگه چي بني اسرائيلو په خپل زمانه کي په بدو عملونو اخته وه همداسي یوه زمانه راتلونکې ده چي ددې امت خلک هم بالکل مطابقت پیدا کړي.

دلته د مور څخه حقیقي مور مراد نه ده بلکه د پلار بنځه (میره) مراد ده ځکه چي د حقیقي مور سره دا ډول معامله بالکل لیري خبره ده ځکه چي په دې کي د شرعي بندیز سره سره طبعي خنډ هم وي، همداسي د امتي څخه مراد اهل قبله دي یعني کوم چي مسلمان گڼل کیږي، په دې شکل کي (کلهم في النار) یعني هغه ټولي ډلي به د ورځي وي، معنا دا چي هغوی ټول به دخپل غلطو عقیدو او بدو عملونو په وجه په دوزخ کي داخل کړل سي د چا اعمال او عقائد چي تردې حد پوري فاسد نه وي چي هغه د کفر په دائره کي راځي نو د الله تعالی په رحمت سره به هغوی د خپل سزا پوره کولو څخه وروسته د دوزخ څخه را ایستل سي، د حدیث په پای کي جنتي ډلي ته (جماعت) ویل سوي دي او ددې څخه مراد اهل علم د معرفت او صاحب فقه حضرات دي دوی یې د جماعت په نامه سره ونومول، چي دا حضرات پر کلمه حق باندې جمع دي او پر دین او شریعت باندې متفق دي په دغه ځای کي مناسب ده چي په حدیث کي د درو او یا (۷۳) ډول تفصیل وکړل سي:

په اهل اسلام کي لوی ډلي اته دي: (۱) معتزله (۲) شیعه (۳) خوارج (۴) مرجیه (۵) بخاریه (۶) جبریه (۷) مشبهه (۸) ناجیه. او بیا دا اته ډلي پر کوچنۍ کوچنۍ ډلو ویشل سوي دي:

(۱) د معتزله شل ډلي دي (۲) د شیعه دوه ویشت ډلي دي (۳) د خوارج شل ډلي دي (۴) د مرجیه پنځه ډلي دي (۵) د بخاریه درې ډلي دي (۶) جبریه (۷) شبهه یوازي یوه ډله ده او په دوی کي څو ډلي نسته او (۸) اتمه ډله ناجیه هم یوازي یوه ډله ده او هغه اهل سنت والجماعة ده چي جنتي ده، په دې ځای کي ددغه ډلو پر عقائدو هم په اجمالي توگه سره بیان کیږي:

معتزله: وایي چي بنده د خپل ټول اعمالو خالق دی، کاسب نه دی د هغوی عقیده ده چي صالح بنده ته ثواب دنیا او بدکار بنده ته عذاب دنیا پر الله واجب او ضروري دی، همداسي ددې ډلي

خلک د الله تعالی د دیدار څخه انکار کوي،

د مرجیه عقیده داده چې څرنګه د کافرانو لپاره د هغه صالح او نیک اعمال په کار نه رائي، همداسي مؤمن ته د هغه بد اعمال هیڅ تاوان او ضرر نسي رسولای او نه د هغه په ایمان کي څه نقص پیدا کيږي.

بخاریه د الله تعالی د ټولو صفاتو څخه انکار کوي او کلام الهي حادث ګڼي.

د جبریه عقیده داده چې بنده مجبور محض دی هغه ته پر خپل هیڅ عمل باندي هیڅ اختیار نسته.

مشبه د الله تعالی ذات د مخلوق مشابه کوي او ذات باري تعالی د جسمیت قائل دي د هغوی دا هم عقیده ده چې الله تعالی په مخلوق کي حلول کوي.

د **شیعه** او **خوارج** عقائد مشهور دي یعني شیعه د حضرت علي عليه السلام د فضیلت قائل دي، اوس په دوئ کي هم څو ډلي دي د شیعه ځیني ډلي خو یوازي حضرت علي عليه السلام ته پر شیخینو یعني حضرت ابوبکر صدیق رضي الله عنه او حضرت عمر فاروق رضي الله عنه باندي فضیلت او فوقیت ورکوي مګر د شیخینو تکفیر نه کوي مګر نوري ډلي د حضرت صدیق رضي الله عنه او حضرت فاروق رضي الله عنه د تکفیر هم قائل دي (نعوذ بالله)، د ځینو شیعه ګانو دا هم عقیده ده چې قرآن کریم په خپل مکمل صورت کي موجود نه دی بلکه ددې ځیني هغه آیاتونه چې د حضرت علي عليه السلام په منقبت (صفت) کي وه حذف کړل سوي دي. خوارج د حضرت علي عليه السلام د بنسټ ډلي ته وایي دا خلک د حضرت علي عليه السلام د تکفیر قائل دي. (نعوذ بالله)، په دې ځای کي دیو خاص اشکال په لور اشاره کول هم ضروري ده:

یو داسي سړی چې جاهل وو د اسلام په دولت سره مشرف سو د هغه په وړاندي د اهل سنت والجماعة هم دي او د شیعه ډله هم ده، دواړه د هغه په وړاندي خپل پر حق کېدو باندي دلائل په قرآن او سنت سره وړاندي کوي هغه نوی مسلمان حیران دی چې په دواړو کي کوم پر حق وګڼي او د کوم یوه د دلائلو تصدیق وکړي هر کله چې هغه د علم څخه خالي دی نو ددې سم حل دادی چې ځیني شیان داسي دي چې په صراحت سره د اهل سنت والجماعة د حق کېدو دلیلونه وړاندي کوي او هغه شیان داسي صاف او ظاهر دي چې د هغه مشاهده عام خلک هم کولای سي هغه که په دې کني فکر وکړي نو د هغه په وړاندي به د اهل سنت والجماعة حقانیت څرګند سي.

مثلاً تر ټولو څرگنده نښه چې نن د ټولو په وړاندې مشاهده ده هغه داده چې قرآن کریم د الله جل و بالا یو عظیم نعمت دی او هغه د اهل سنت و الجماعة په برخه کې دی، یعنې د قرآن کریم چې څومره حافظان دي هغه سني دي تر ننه پورې هېڅ یو حافظ شيعه نه دی لیدل سوی ځکه چې د هغوی په قسمت کې د دغه عظیم نعمت څخه محرومي لیکل سوې ده، کیدای سي چې په لکونو کې یو شيعه حافظ پیداسي نو دا نادره ده چې د هغه اثر پر کلیه نه لویږي ځکه چې النادر کالمعدوم، یعنې نادر د نه کېدو (نیستي) په درجه کې دی.

دوهم دا چې دا هم یو څرگنده خبره ده چې د دین محمدی او شریعت مصطفوی امامان او رکن دین چې څومره عالمان او اولیاء وه هغوی ټول سني وه او په هغوی کې او په هغوی کې د ځینو امامانو او علماؤ و شيعه هم معتقد دي که د اهل سنت و الجماعة په مسلک کې څه نقص وي نو هغه حضراتو به یقیناً دا مسلک نه اختیاروی.

درېم اسلامي شعار مثلاً جمعه، جماعت، اخترونه وغیره علی الاعلان (په ښکاره) یوازي سني کوي او شيعه د دغه نعمتونو څخه محرومه دي.

څلورم مکه او مدینه چې د دین اسلام بنیاد او مرکز دي او د هغه ځای او سیدونکي د خپل بزرګي او عظمت د لحاظ څخه ضرب المثل دي د هغه ځای خلک هم د دې مسلک پابند دي که شيعه مسلک ښه وای نو هغه خلک به یقیناً سني نه وای بلکه د شيعه د مسلک پابند به وای.

همداسې نورې ډلې هم د خپل حقانیت دعوا کوي مګر د هغوی جواب دادی چې پر حقانیت او بطلان باندې محض دعوی څه حقیقت نه لري تر څو پورې چې د هغه دعوی قوي دلیل نه وي.

د اهل سنت و الجماعة د حقانیت دلیل دادی چې دا دین اسلام چې موږ ته رسیدلی دی په نقل سره را رسیدلی دی په دې کې محض عقل کافي نه دی، په تواتر اخبار، حدیثونو او آثارو کې پلټنه او تحقیق او تنقیح څخه وروسته دا خبره متقین سوې ده چې صحابه کرام او تابعین پر دې مسلک او عقیدې باندې وه نوري باطلې ډلې تر ټولو وروسته پيدا سوي دي نه خو صحابه کرامو د دغه باطلو ډلو د مسلک پابند وه او نه نور نیک او صالح خلک د دغه ډلو سره وه، که د صحابه کرامو او تابعینو په زمانه کې په هغوی کې ځینې باطلې ډلې پيدا سوې نو دغه خلکو د هغوی څخه د انتهایي نفرت او بیزارۍ اظهار کړی دی تر دې چې داسې غلط عقائد او مسلک لرونکو خلکو سره هغه حضراتو ټول تعلق او رابطې منقطع کړې، د صحاح سته حضرات

مصنیفین او نور محدثین، علماء ربانیین او اولیاء کاملین ټول د اهل سنت والجماعة د عقائدو او مسلک پابند وه.

د دې څخه معلومه سوه که چیري د اهل سنت والجماعة مسلک حق نه وي او عقیدې یې صحیح نه وي نو په کرړونو خلک به د دې حق مسلک پابند نه وای چي په هغه کي صحابه کرام او تابعین، لوی لوی اولیاء الله، علماء محدثین او عقلاء او پوهان هم وه او عوام هم وه.

په هر حال د اهل سنت والجماعة مسلک د حق کېدو دا یو څو مثالونه دي د دې څخه پرته نور یې شمیره مثالونه سته چي د اهل سنت والجماعة پر حقانیت باندې شاهد عادل دي، که د نفساني خواهشاتو او ذاتي غرضونو څخه په ایسته کېدو سره تلاش حق په حقیقي جذبې سره د اهل حق د دې ډلي عقیدې وکتل سي نو د دوی حقانیت به ورته څرگند سي کنه نو په قول د شاعر:

هوشیار کو ایک حرف نصیحت هی کافی نادان کو کافی نهی دفتر نه رساله

دغه حدیث هغه ټولو باطلو ډلو ته د لیوني سپي والاو سره مشابهت ورکړل سوی دی ځکه چي څرنګه پر چیچل سوي کس باندي د لیوني سپي زهر غالب سي نو د اوبو څخه د تینستي په نتیجه کي هغه تېری سي همداسي درواغجن مذهبونه او باطل مسلک والاو باندي هم د نفساني خواهشاتو غلبه وي هغوی د علم او معرفت د گلزار څخه په تېستېدو سره د جهل او ګمراهۍ په شیلو کي لویږي، نتیجه یې داسي چي د هغوی روحاني مرګ واقع کیږي او هغوی په دین او دنیا دواړو کي د الله تعالی د رحمت څخه محروم سي.

د حضرت ابن عمر رضی الله عنهما څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایل: الله تعالی به زما (یا داسي یې وفرمایل چي د محمد امت) پر ګمراهۍ نه جمع کوي او د الله لاس پر جماعت دی او څوک چي د جماعت څخه بیل سو هغه په دوږخ کي ولویدی. ترمذي

﴿١٦٣﴾: وَعَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ لَا يَجْمَعُ أُمَّتِي أَوْ قَالَ أُمَّةَ مُحَمَّدٍ عَلَى ضَلَالَةٍ وَيَدُ اللَّهِ عَلَى الْجَمَاعَةِ وَمَنْ شَذَّ شَذَّ فِي النَّارِ .
رواد الترمذي .

تشریح: د (الله تعالی لاس) څخه مراد دادی چي د الله تعالی د لوري څخه توفیق او تائید، ساتنه او مرسته پر هغه ډله وي، پر دې امت مرحومه د الله تعالی د لوري د دې سره چي نور ډیر احسانونه دي دا هم ډیر لوی کرم دی چي د دې امت ټول خلک هیڅکله پر ناحقه او غلطه خبره نه جمع کیږي کله چي دوی پر یو شي اتفاق کوي نو هغه حق خبره وي.

﴿۱۶۴﴾ : وَعَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اتَّبِعُوا السَّوَادَ الْأَعْظَمَ فَإِنَّهُ مِنْ شَذِّ شَذِّ فِي النَّارِ . رواه ابن ماجه من حديث أنس .

د حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ فرماییل : د گڼي ډلي پيروي کوي نو څوک چې د جماعت څخه بيل سو هغه په اور کي ولويدي . ابن ماجه

تشریح : د دغه ارشاد مطلب دادی چې دوی ته د هغه عقیدو پيروي کول پکار ده کوم چې د اکثرو علماؤ په نزد حق وي همداسي هغه اقوال او افعال قبولول پکار دي چې د جمهورو علماؤ څخه ثابت وي ، په دې حدیث کي د لفظ رواه څخه وروسته په اصلي مشکوٰۃ کي ځای خالي وو ځکه چې صاحب مشکوٰۃ ته د هغه کتاب نوم معلوم سوی نه وو چې هغه ته دا حدیث نقل کړل سوی دی وروسته میرک شاه مذکور عبارت نقل کړی دی .

﴿۱۶۵﴾ : وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا بُنَيَّ إِنْ قَدَرْتَ أَنْ تُصْبِحَ وَتُمْسِيَ وَتَكُنَ فِي قَلْبِكَ غِشٌّ لِأَحَدٍ فَأَفْعَلْ ثُمَّ قَالَ يَا بُنَيَّ وَذَلِكَ مِنْ سُنَّتِي وَمَنْ أَحَبَّ سُنَّتِي فَقَدْ أَحَبَّنِي وَمَنْ أَحَبَّنِي كَانَ مَعِيَ فِي الْجَنَّةِ . رواه الترمذي .

د حضرت انس رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ فرماییل : ای زما بچیه ! که ستا په وس کي وي نو د سهار څخه تر ماښام پوري په داسي حالت کي اوسه چې ستا په زړه کي د هیچا کینه او خیري نه وي نو ته دغسي کوه ، بیا رسول الله ﷺ

ﷺ فرماییل : ای زما بچیه ! دا زما طریقه او سنت دي نو چا چې زما طریقه خوښه کړل هغه زه دوست کړم او څوک چې محبت کوي زما سره هغه به په جنت کي زما سره وي . ترمذي .

تشریح : په دغه حدیث کي دې ته اشاره ده چې د رسول الله ﷺ سنت د ملګرتیا په ډول د لوی نعمت تر لاسه کولو ذریعه ده ، دا د فکر خبره ده چې هر کله د رسول الله ﷺ پر سنت خوښولو باندي دا زیری دی نو پر سنت نبوي باندي عمل کول به څومره د لوی سعادت او نیک بختۍ خبره وي ، له فکر کول پکار دي چې د رسول الله ﷺ د سنت خوښونکي څومره لویه مرتبه ده او د معیت شرف تر لاسه سي حقیقت دادی که د دواړو جهانو نعمتونه یوې خوا ته وي او بلې خوا ته دا نعمت وي نو یقیناً د سعادت او خوښۍ په اعتبار دا نعمت به زیات سي ، الله تعالی دي موږ ټولو ته د رسول الله ﷺ د مقدس سنت مخبوب گڼلو او په هغه د عمل کولو توفیق راکړي چې موږ ټول په دې نعمت سره برخمن سو .

﴿۱۶۶﴾ : وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : مَنْ تَمَسَّكَ بِسُنَّتِي عِنْدَ فَنَاءٍ

د حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ فرماییل : چا چې زما د امت د خرابېدو په

أُمِّي فَلَهُ أَجْرُ مِائَةِ شَهِيدٍ . رواه البيهقي في كتب الزهد له من حديث ابن عباس .

وخت کي زما سنت خپل کرل نو هغه ته به د سلو شهیدانو ثواب ورکول کیږي .

تشریح : د داسي عظيم اجر تر لاسه کولو وجه داده چي څرنګه يو شهيد د دين اسلام د ژوندي ساتلو او د هغه د شان او شوکت زياتولو په خاطر د دنيا ټول مصيبتونه زغمي تر دې چي خپل ځان هم قرباني ، همداسي هر کله چي په دين کي خبري پيل سي او د فتنې او فساد دور سي نو په سنت رواج کولو او خپرولو کي بې شميره مصيبتونه او تکليفونه پېښيږي . بلکه ډير واره تر دې هم زيات مشقتونه زغمل وي ځکه ددې اجر عظيم زيری ورکول سوی دی ، په دې حديث کي هم د لفظ رواه څخه وروسته د مشکوة په ځينو نسخو کي ځای خالي دي مګر مذکوره عبادت ميرک شاه صاحب زيات کړی دی .

﴿١٦٧﴾: وَعَنْ جَابِرٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ أَتَاهُ عُمَرُ فَقَالَ إِنَّا نَسْمَعُ أَحَادِيثَ مَنْ يَهُودٌ تُعْجِنُنَا أَفْقَرَى أَنْ تُكْتَبَ بَعْضُهَا ؟ فَقَالَ أَمْتَهُوْكُمْ أَنْتُمْ كَمَا تَهْوَكُمُ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى ، لَقَدْ جِئْتُكُمْ بِهَا بَيْضَاءَ نَفِيَّةٍ وَلَوْ كَانَ مُوسَى حَيًّا مَا وَسِعَهُ إِلَّا أَتْبَاعِي . رواه أحمد والبيهقي في كتاب شعب الإيمان .

حضرت جابر ؓ د رسول الله ﷺ څخه روایت کوي چي حضرت عمر ؓ رسول الله ﷺ ته راغلی او وه یې ویل : موږ د یهودیانو خبري اورو او هغه موږ ته ښه معلومیږي ایا تاسو موږ ته اجازه راکوئ چي موږ د هغوی (خبري) ځيني ولیکو ، رسول الله ﷺ وفرمایل : ایا ته هم داسي حیران یې (په خپل دين کي) څرنګه چي یهود او نصارا حیران دي ، ما تاسو ته صفا او ځلانده شریعت راوړی دی که حضرت موسی علیهِ السلام ژوندی وای نو هغه به هم زما په پیروي مجبور وای . احمد او بیهقي .

تشریح : د رسول کریم ﷺ د جواب مطلب دادی چي څرنګه یهود او نصارا حیران دي چي هغوی د الله کتاب او د خپل پیغمبر حقیقي تعلیم پرې ایښی دی او د خپل خود غرضه علماؤ د خواهشاتو تابع سوي دي ایا هغه ته هم په متحیر کېدو سره خپل دين ناقص او نامکمل ګڼلو سره د نورو د دين او شریعت اړ کیږي حال دا چي زما راوړی شریعت دومره مکمل او واضح دی که نن موسی علیهِ السلام ژوندی وای نو هغه به هم زما د شریعت پابند او زما د احکامو تابع وای .

﴿١٦٨﴾: وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ أَكَلَ طَيِّبًا

د حضرت ابوسعید الخدري ؓ څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایل : چا چي پاک خواړه

وَعَمِلَ فِي سُنَّةٍ وَأَمِنَ النَّاسُ بِوَاقِفِهِ دَخَلَ الْجَنَّةَ فَقَالَ
رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ هَذَا الْيَوْمَ لَكثيرٌ فِي النَّاسِ
قَالَ وَسَيَكُونُ فِي قُرُونٍ بَعْدِي . رواه الترمذي .

وخورل، پر سنت طريقه يې عمل وکړ او د هغه د
زيان څخه خلک په امان کي سول هغه به جنت ته
ځي ، يوه سړي پوښتنه وکړه اې دالله رسوله !
داسي خلک خونن سبا ډير دي ، رسول الله ﷺ

و فرمايل او زما وروسته به هم داسي خلک وي . ترمذي .

تشریح : د حلال رزق مطلب دادی که چيري تجارت وي يا مزدوري يا د معاش يو بله ذريعو وي
په هر ځای کي د ايمان دارو او ديانت دارو لمن نيولې لری او د شريعت د حدودو څخه تجاوز مه
کوي داسي هيڅ يو صورت مه اختياروي چي په هغه سره گټه حرامه سي ، لکه يو سړی په
تجارت کي د رانيولو او پلورلو په وخت کي داسي طريقې اختياروي چي د شريعت په نظر کي
جائز نه دي نو د هغه گټلی مال پاک او حلال نه دي ، مگر که چيري د هغه طرز عمل د شريعت
خلاف نه وي نو د هغه گټه به حلاله وي .

د شريعت د نظره په تجارت کي د حلالې گټې لپاره دا شرط دی چي د يو مال خرڅولو په
وخت کي نه خو د عقيد بيع څخه مخکي نه د عقيد بيع په وخت او نه د عقيد بيع څخه وروسته يو
داسي شکل اختيار کړي چي په شرعي توگه باندي مفسد بيع وي نو د هغه گټلی مال به حلال او
طيب وي او که ددې پر خلاف عمل يې وکړ نو د هغه گټه به حلاله نه وي مثلاً يو تاجر د يوشی د
پلورلو اراده وکړه او د عقد بيع څخه مخکي د دوکې او فريب ورکولو خيال يې وکړ لکه يوشی
خرڅوي په هغه کي يو عيب دی مگر د هغه د نه ظاهرولو اراده يې وکړه که څه هم د عقد بيع په
وخت کي ايجاب او قبول په شرعي توگه سره وسو مگر د هغه د فاسد نيت په وجه د هغه گټلی
مال به حلال نه وي همداسي د پلورلو په وخت کي چي عقد بيع واقع کيدی يا د هغه بيع څخه
وروسته تاجر يو داسي فاسد شرط کښيږدي چي جائز نه دی نو په دې صورت کي هم د هغه
گټلی مال به حلال نه وي لکه يو دوکاندار يو شی خرڅ کړ او رانيونکي ته يې وويل چي بيع
وسوه مگر شرط دادی چي يو بوتل شراب به ماته راکوې نو دا په شرعي توگه سره جائز نه ده
ځکه نو د هغه حاصل کړی مال به حلال نه وي .

په هر حال مطلب دادی چي د رانيولو او پلورلو په اړه په دغه درو سره وختونو کي داسي
طريقه اختيارول پکار نه ده چي د شريعت خلاف وي ترڅو چي د هغه مال حلال پاته سي ، او بيا
دا مسئله پر تجارت باندي موقوف نه ده بلکه د مزدورې ، زراعت او داسي نورو هم دا معامله

ده چي هلته داسي طريقې اختيار نه کړل سي چي د حلال رزق په حصول کي خنډ جوړ سي .
په حديث شريف کي د جنت د داخلېدو لپاره دوهم صفت دا گړځول سوی دی چي د سنت
پوره پوره پيروي کوي يعني کوم کار چي وکړل سي يا کومه خبره چي وکړل سي هغه د سنت
نبوي مطابق وي يعني د انساني ژوند چي کوم اړخ وي که هغه د عبادت وي يا معاملات ياد
تولني په ټولو کي د سنت نبوت رڼا او د اتباع رسول جذبه موجوده وي .

د کومو اعمالو په اړه چي حديثونه وارد سوي دي چي د هغه سره سم عمل وکړل سي تردې
چي بيت الخلا ته د تلو او او دلاري څخه د يو تکليف ورکونکي شی ليري کولو په باره کي چي
کوم حديثونه وارد سوي دي يا کوم سنت چي منقول دي په هغه عمل وکړي او د هغه احکام پر
ځای راوړي ، د حديث په پای کي د صحابي د قول مطلب دادی چي زموږ په زمانه کي خوداسي
خلک زيات موجود دي چي د مذکوره اوصافو سره په متصف کېدو په وجه ددې زيري وړ دي
مگر زموږ څخه وروسته به داسي خلک پيدا سي او که نه په دې الله تعالی غوره عالم دی .

د دې په جواب کي رسول الله ﷺ وفرمايل : زموږ څخه وروسته به هم داسي خلک وي يعني
د دې امت څخه به خیر او نيکي بالکل نه ختمیږي مگر هو دا کېدای سي چي په آخره زمانه کي
هر کله چي د فتنې او فساد دور وي د داسي خلکو کمی وي مگر بيا هم داسي ښک خلک به په
دنیا کي اوسېږي چي د حديث او سنت پر طريقه به خپل ژوند تيروي او هغوی به د ايمان او دين
باندي په پوره يقين سره قائم او دائم وي .

د حضرت ابوهريرة ؓ څخه روايت دی چي رسول
الله ﷺ وفرمايل : تاسو په داسي زمانه کي ياست
که په تاسو کي څوک د الله د احکامو لسمه برخه
هم پرېږدي نو هلاک به سي مگر يوه زمانه به

﴿١٦٩﴾ وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ
صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّكُمْ فِي زَمَانٍ مِّنْ بَرَكَةٍ
مِّنْكُمْ عُشْرُ مَا أَمَرَ بِهِ هَٰذَا، ثُمَّ يَأْتِي زَمَانٌ مِّنْ
عَمَلٍ مِنْهُمْ بِعُشْرِ مَا أَمَرَ بِهِ نَحْنُ . رواه الترمذي .

داسي راسي که څوک د احکامو لسمه برخه هم پر ځای کړي نو خلاصون به تر لاسه کړي . ترمذي .

تشریح : د دې حديث څخه د رسالت د زمانې او د وروسته فرق معلومیږي ، د نبی کریم ﷺ په
زمانه کي د امر بالمعروف او نهی عن المنکر اواز د دومره په شدت او کثرت سره وه چي لږ
ښوئیدل د هلاکت او تباهی باعث جوړیدای سو مگر په آخره زمانه کي هر کله چي امر
بالمعروف او نهی عن المنکر کي کمزوري پيدا سي نو هغه وخت به دومره فرق وسي که یو
سړی د احکامو په لسمه برخه هم عمل وکړي نو د هغه د خلاصون لپاره به کافي وي .

﴿۱۷۰﴾: وَ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا ضَلَّ قَوْمٌ بَعْدَ هُدًى كَانُوا عَلَيْهِ إِلَّا أُوْتُوا الْجَدَلَ . ثُمَّ قَرَأَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَذِهِ الْآيَةَ (مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ) . رواه احمد والترمذي وابن ماجة .

جگړه کونکی قوم دی . احمد ، ترمذي ، او ابن ماجة .

تشریح : د دې حديث شريف څخه معلومه سوه چي په ديني معاملو او شرعي مسائلو کي جگړه نه ده پکار او نه هر چاته په دې کي د خپل عقل غشي چلول پکار دي ځکه چي په تيره زمانه کي د هدايت ورکړل سوو قومونو د گمراهۍ زيات سبب دا وو چي خلکو به په ديني معاملو کي جگړې کولې او دا کار به علماء سوء او د نفساني خواهشاتو تابع خلکو کوي ، د دې څخه د هغوی مقصد دا وو چي په ديني معاملو کي تفرق پيداسي او خلک په خپلو کي په جگړه اخته سي چي غلطو عقيدو او باطل مذهبونو ته ځای ورکړي او د حق او صداقت بنيادونه ختم کړي . رسول الله ﷺ چي د کوم آيت تلاوت وکړ د هغه شان نزول دادی چي کله دا آيت :

إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ . الانبياء ۹۸

ژباړه : (اې مشرکانو !) تاسو هغه غير الله چي تاسويې عبادت کوئ د دوږخ پيلوزي دي . نازل سو نو مشرکين ډير خوشحاله سول او ويل يې چي د دې آيت څخه معلومه سوه چي څومره غير الله معبود دي هغه ټول به دوږخ ته ځي او حضرت عيسى عليه السلام هم د نصارا معبود دی چي د هغه عبادت کوي نو هغه به هم د دې آيت سره سم دوږخ ته ځي او زموږ بتان د حضرت عيسى عليه السلام څخه په هر حال غوره نه دي ځکه موږ په دې راضي يو چي زموږ بتان هم د حضرت عيسى عليه السلام سره دوږخ ته ولاړ شي .

د مشرکينو د دغه غلطې نظريې په رد کي مذکوره آيت : (مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ) نازل سو ، د دې مطلب دادی چي اې محمد ! ﷺ دا مشرکين د دې آيت په اورېدو سره چي ستا سره کوم بحث کوي او د خپل لوري غلطې معناوي اخلي دا محض د دوی ناپوهي او ضد دی او د مضامنت او مجادلت په توگه داسي غلطه خبره کوي حال دا چي دوی صاحب

زبان دي او د عربي ژبي اصول او قواعد دوى ته معلوم دي او دوى په دې هم پوهيږي چي د (ما تعبدون) څخه ډبري وغيره بتان مراد دي ځكه لفظ د ما پر دې دلالت كوي چي دا حكم غير ذوي العقول معبودانو يعني ډبري وغيره بتانو په باره كي دى نه چي د حضرت عيسى عليه السلام او د الله تعالى د نورو نيكو بندگانو په اړه .

﴿۱۷۱﴾: وَعَنْ أَنَسٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ لَا تُشَدُّوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ فَيُشَدَّدَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَإِنْ قَوْمًا شَدَّدُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ فَشَدَّدَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ فَلَيْتَ بَقَايَاهُمْ فِي الصَّوَامِعِ وَالْدِّيَارِ (رَهْبَانِيَّة) ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ) . رواه ابو داؤد .

د حضرت انس رضي الله عنه څخه روايت دى چي رسول الله ﷺ به فرمايل : تاسو پر خپلو ځانونو سختي مه كوي بيا به الله پاك هم سختي در باندې وكړي . په تحقيق سره يو قوم (بني اسرائيلو) پر خپلو ځانونو سختي كړې وه نو الله هم پر هغوى

سختي وكړه او نن چي كوم خلك په صوامعو او ديارونو (د نصارا او يهودو عبادت خانو) كي دي دا د هغه خلكو يادگارونه دي رهبانيت (دنيا پرېښودل) دغه خلكو منځته راوړى وو موږ پر فرض كړې نه وو . ابو داؤد

تشرېح : مطلب دادى چي خپل ځانونه خامخا په زيات محنت ، مشقت او تكليف كي مه اخته كوي يعني په رياضت او مجاهده كي داسي طريقې مه اختياروي چي ستاسو قوي يې د زغملو اهل نه وي او نه ستاسو نفس دومره محنت او مشقت زغملای سي او همدارنگه هغه شيان پر ځان مه حراموي كوم چي الله تعالى ستاسو لپاره مباح گرځولي دي ځكه كه تاسو د خپل لوري پر ځانونو سختي كوي او په زيات محنت او مشقت كي لويږئ نو الله تعالى به هغه شيان پر تاسو فرض كړي مگر په تاسو كي به دومره طاقت نه وي چي تاسو د هغه حقوق ادا كړي په نتيجه كي به د آخرت تباهي او هلاكت پر خپل ذمه واخلي .

صومعه هغه ځاى ته وايي چيري چي عيسيان عبادت كوي چي هغه ته كليسا ويل كيږي او ديار د يهودو د عبادت ځاى ته وايي ، رهبانيت دې ته وايي چي په عبادت او رياضت كي زيات توب وكړل سي خپل ځان په تكليفونو او مشقتونو كي واچول سي او د دنيا څخه بالكل بې تعلقه سي د ټولو خلكو څخه ځان جلا كړي ، د ټاټ قميص استعمال كړي په غاړه كي زنځير وتړي او د قوتي مردانگي ختمولو لپاره د نفساني خواهشاتو وژلو لپاره بالكل په غير فطري توگه سره جنسي محركات قطع كړي او په دنياوي ژوند كي ځان يوازي پرېښودو سره ځنگل او غره ته ولاړ سي هلته هستوگنه كوي ، څرنگه چي رهبانيت اهل كتابو پر خپل ځان ضروري كړى

وو او د هغوی عابدانو او زاهدانو خلکو داسي کول مگر رهبانیت د اسلام د اصولو څخه بالکل بیل شی دی ځکه چي شریعت هیڅکله دا جائز نه دی ګرځولی .

رسول الله ﷺ رهبانیت په اسلام کي ناجائز ګرځولی دی او فرمایلي یې دي : (لا رهبانية في الاسلام) يعني په اسلام کي رهبانیت جائز نه دی ، بلکه د دې حدیث څخه معلومه سوه چي رهبانیت هیڅکله په یو آسماني دین کي ضروري نه وو بلکه خپله ددې دین منونکو رهبانیت د خپل دیني او دنیاوي خلاصون او کامیابی ذریعه ګڼل ، نو په یهودو او نصارا کي خلکو په خپله ددغه شیانو اختراع کړې وه او دا مشقتونه او تکلیفونه یې پر ځان لازم کړي وه چي د شریعت د لوري پر هغوی فرض سوي نه وه مګر دا قومونه فطرتا غیر مستقل مزاج د خواهشات نفساني پابند او آزاد طبع واقع سوي دي ځکه هغوی پر خپل ځان باندي حرام کړي شیان هم پوره نه کړلای سول د هغوی د ذهن او قوت د هغوی حقوق ادا نه کړل او نه پر هغه باندي په مستقل مزاجي سره قائم پاته سول ، تردې چي د رسول الله ﷺ زمانه یې تر لاسه کړه او پر هغه یې ایمان راوړ .

په هر حال د رسول الله ﷺ د ارشاد مطلب دادی چي تاسو رهبانیت مه اختیاروئ او مه په غیر شرعي او غیر فطري توګه سره ځانونه په تکلیفونو او ستونزو کي اخته کوئ بلکه شریعت چي کوم حدونه ټاکلي دي په هغه کي دننه خپل ژوند تیروئ او د الله تعالی او د هغه د رسول ښودل سوي دي فرضونه ادا کوئ .

﴿ ۱۷۲ ﴾ : وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَزَلَ الْقُرْآنُ عَلَى خَمْسَةِ أَوْجُهٍ حَلَالٌ وَحَرَامٌ وَمُحْكَمٌ وَمُتَشَابِهٌ وَأَمْثَالٌ فَأَجَلُّوا الْحَلَالَ وَحَرَّمُوا الْحَرَامَ وَأَعْمَلُوا بِالْمُحْكَمِ وَآمَنُوا بِالْمُتَشَابِهِ وَاعْتَبَرُوا بِالْأَمْثَالِ . هَذَا لَفْظُ الْمَصَابِيحِ . وَرَوَى الْبَيْهَقِيُّ فِي شُعَبِ الْإِيمَانِ وَلَفْظُهُ فَأَعْمَلُوا بِالْحَلَالِ وَاجْتَنَبُوا الْحَرَامَ وَأَتَّبَعُوا الْمُحْكَمَ .

مصایب کي دي او بیهقي په (شعب الایمان) کي چي کوم روایت لیکلي دی د هغه الفاظ دادی نو په حلال عمل وکړئ د حرام څخه ځان وساتئ او د محکم پیروي وکړئ .

تشریح : قرآن کریم د خپل اسلوب او بیان په اعتبار پر پنځه ډوله آیاتونو باندي مشتمل دی :

۱. داسي آياتونه چي په هغو کي د حلال ذکر سوی دی او د هغه احکام یې بنودلي دي .
۲. داسي آياتونه چي په هغه کي د حرامو ذکر سوی دی او د هغه احکام یې بنودلي دي .
۳. داسي آياتونه چي د هغه په معنا او مطلب کي ابهام او شک نسته بلکه هغه خپل مقصد او مراد صاف او واضح څرگندوي لکه : اقيموا الصلوة و آتوا الزکوة ، يعني لمونځ کوئ او زکوة ورکوئ ، په دې حديث کي دغه ټولو آياتونو ته محکم ويل سوي دي .
۴. داسي آياتونه چي د هغه مراد واضح نه وي او نه د هغه معنا او مطلب پر هر چا ظاهر کړل سوی دی مثلاً : يد الله فوق ايديهم ، يعني د الله تعالی لاس د هغوی پر لاسونو سربيره دی ، په حديث کي داسي آياتونو ته متشابه ويل سوي دي ، په دې اړه فرمايل سوي دي چي د داسي آياتونو د معنا او مطالب په لټون کي مه لگيرئ بلکه پر هغه يوازي ايمان راوړئ او يقين وکړئ چي د الله تعالی په نزد د هغه کومه معنا مراد وي هغه حق او صحيح ده که څه هم زموږ رسيدنه هغه ته نسته .
۵. داسي آياتونه چي په هغه کي د وروستي آياتونو د حالات او واقعاتو ذکر وسی دی يعني د نیک قومونو د فلاح او کاميابۍ او د بدو قومونو د تباہۍ او بربادۍ واقعي بنودل سوي دي د هغه په باره کي فرمايل سوي دي چي د دې پېښو څخه تاسو عبرت واخلئ او وگورئ چي الله تعالی پر خپل نیکو بندگانو باندي د خپلو رحمتونو او نعمتونو څنگه باران وکړ او بدکاره او سرکښان قومونه یې د تباہۍ او بربادۍ او هلاکت په شيلو کي څنگه په عبرتناک طريقې سره واپچول .

﴿ ۱۷۳ ﴾ : وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْأَمْرُ ثَلَاثَةٌ أَمْرٌ بَيْنَ رُشْدِهِ فَاتَّبِعِيهِ وَأَمْرٌ بَيْنَ غِيٍّ فَاجْتَنِبِيهِ وَأَمْرٌ اخْتَلَفَ فِيهِ فَكُلُّهُ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ (رواه احمد)

د حضرت ابن عباس ؓ څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : د شريعت احکام پر درې ډوله دي ۱: يو حکم چي د هغه هدايت ظاهر دی د هغه پيروي کوئ ۲: دوهم حکم چي د هغه گمراهۍ څرگنده ده د هغه څخه ځان وساتئ ۳:

دريم حکم مختلف فيه دی او دا الله ﷻ ته وسپارئ احمد .

تفريح : هغه امر چي د هغه هدايت څرگند دي داسي شيان دي چي د هغه حق او صحيح کېدل په څرگنده توگه د آياتونو او حديثونو څخه ثابت وي لکه د لمانځه ، روژې ، زکوة ، حج وغيره فرض او واجب کېدل ، په دې اړه فرمايل سوي دي چي د دې پيروي کوئ .

همدارنگه هغه امر چي د هغه گمراهي ښکاره ده داسي شيان دي چي د هغه باطل او فاسد کېدل په څرگنده توگه معلوم وي لکه د کفارو رسمونه او د هغوی پر طریقو باندې عمل کول او د هغو څخه د ځان ساتني حکم ورکول سوی دی . دریم امر مختلف فیه دی يعني داسي شيان چي د هغه حکم په څرگنده توگه ثابت نه دی بلکه پټ او مشتبه وي ځينو خلکو د هغه تعریف داسي کړی دی چي امر مختلف فیه هغه شيان دي چي د هغه احکام الله او د هغه رسول نه وي ښودلي بلکه خلک د هغه په تعین کي اختلاف کوي لکه آیت متشابهاً او د قیامت د وخت ټاکل وغیره ، په دې باره کي حکم ورکړل سوی دی چي په داسي شيانو کي د خپل لوري هیڅ مه وایاست بلکه د هغه د حقیقي مراد او مفهوم تعین الله تعالی ته حواله کړئ هغه غوره عالم دی .

الفصل الثالث

﴿۱۷۴﴾ : عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ الشَّيْطَانَ ذَنْبُ الْإِنْسَانِ كَذِئِبِ الْعَنْمِ يَأْخُذُ الشَّاذَّةَ وَالْقَاصِيَةَ وَالنَّاجِيَةَ وَإِيَّاكُمْ وَالشَّعَابَ وَعَلَيْكُمْ بِالْجَمَاعَةِ وَالْعَامَّةِ . رواه أحمد .

د حضرت معاذ بن جبل رضي الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمایل : شیطان د انسان شرمښ دی لکه د پسو چي شرمښ وي چي هغه پسونه ټښتوي کوم چي د رمې څخه ټښتېدلي وي یا د رمې څخه ليري تللي وي یا د رمې پر غاړه وي او

تاسو د غره د کنډوونو (گمراهیو) څخه ځان وساتئ او د جماعت او عوامو سره اوسئ . احمد .

تفريخ : مطلب دادی چي څرنگه شرمښ یوازي پسه وويني چي د رمې څخه بیل سوی دی نو پر هغه ډیر زړه وروي او هغه ټښتوي ، همداسي هر کله چي یو سړی د علماء دین د ډلي او د هغوی د ډلي څخه په مخ گرځولو سره بیل سي او د خپل عقل او فهم په طاقت نوي نوي مذهبونه راباسي او نوي نوي مذهبونه پیدا کوي نو پر هغه د شیطان په پوره توگه سره اختیار او تسلط وي ، نتیجه به دا سي چي داسي سړی د شیطان په ځنگل کي په پوره توگه سره راتلو سره د گمراهۍ په انتهائي ژور کنډو کي لویږي .

ځکه نو د حدیث په پای کي وفرمایل سول چي د غره د کنډو څخه ځان وساتئ يعني د اسلام د سیده لاري پرېښودو سره په داسي کنډو کي مه کښینی چي د ضلالت او گمراهۍ څخه ډک وي .

د حضرت ابوذر رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل: څوک چې د جماعت څخه یوه لوېشت بیل سو نو هغه د اسلام پېری د خپلي غاړې څخه ایسته کړي. احمد او ابوداؤد.

﴿۱۷۵﴾: وَعَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ فَارَقَ الْجَمَاعَةَ شَيْئًا فَقَدْ خَلَعَ رِبْقَةَ الْإِسْلَامِ مِنْ عُنُقِهِ . رواه أحمد وأبو داود .

تشرېح: کوم سړی چې په کومه مرحله کې هم د ډلي څخه بیل سوی وي هغه به ددې خبرې نښه وي چې هغه به اوس د اسلام د قیود او احکامو د پابندی څخه هم آزاد سي او خپل ذهني او فکري او عملي طاقتونه به داسي خواته گرځوي چیري چې نه یو قید وي او نه یو پابندي بلکه هغه به آزاد او د دین شریعت غیر پابند جوړ سي.

حضرت مالک بن انس رضی الله عنه په مرسل طریقې بیان کوي چې رسول الله ﷺ وفرمایل: ما په تاسو کې دوه شيان پرې ایښي دي تر څو پوري چې هغه مو په تېنګه نیولي وي نو گمراه به نه سئ ۱: د الله کتاب ۲: او

﴿۱۷۶﴾: وَعَنْ مَالِكِ بْنِ أَنَسٍ مُرْسَلًا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَرَكْتُ فِيكُمْ أَمْرَيْنِ لَنْ تَضِلُّوا مَا تَمَسَّكْتُم بِهِمَا كِتَابُ اللَّهِ وَسُنَّةُ رَسُولِهِ . رواه في الموطأ .

دوهم د رسول الله ﷺ سنت . مؤطا .

د حضرت غضیف بن حارث الشامي رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل: کوم قوم چې (په دین کې) یو نوې خبره پیدا کړي د هغه په مثل یو سنت ځیني پورته کړل سي نو سنت تېنګ نیول تر نوي خبرې پیدا کولو غوره دي . احمد

﴿۱۷۷﴾: وَعَنْ غُضَيْفِ بْنِ الْحَارِثِ الشَّامِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا أَخَذْتُ قَوْمَ بَدْعَةٍ إِلَّا رَفَعُ مِثْلَهَا مِنَ السُّنَّةِ فَمَسَّكْتُ بِسُنَّةٍ خَيْرٌ مِّنْ إِخْذَاتِ بَدْعَةٍ . رواه أحمد

تشرېح: پر سنت باندي عمل کول که څه هم د معمولي درجې وي تر بدعت پیدا کولو او پر بدعت باندي د عمل کولو څخه غوره دي که څه هم هغه بدعت حسنه وي ځکه چې د سنت نبوي اتباع او پیروي سره په روح کې خلا پیدا کیږي چې په نور سره زړه او دماغ روښانه کیږي ، ددې پر خلاف بدعت د تاریکۍ او گمراهۍ سبب دی مثلاً بیت الخلاء ته د آدابو او سنت او شریعت سره سم تلل تر سړایونو او مدرسو جوړولو غوره دي ، ځکه که یو سړی د هغه آدابو رعایت کولو

۱ د نوموړي نوم غضیف بن حارث شامي دی او کنیت یې ابواسماء دی ، نوموړی صحابي او د انصارو څخه دی.

سره بیت الخلاء ته ځي کوم چي د حديث څخه منقول دي نو هغه ته به پر سنت باندي عمل کونکي ويل کيږي ، ددې پر خلاف که څه هم مدرسه او خانقاه جوړول ډير لوی کار دی مگر هغه بدعت حسنه دی ځکه نو پر دغه معمولي سنت باندي عمل کونکی به د دومره لوی کار کونکی څخه افضل وي ځکه چي د آداب سنت خيال کونکی او د سنت پيروي کونکي مقام عروج او قرب الهي ته ترقي کوي مگر سنت پرېښودونکی د مقيام عليا څخه لاندي رالويږي ، نتيجه به داسي چي داسي شيان چي افضل او اعلى وي هغه ترک کوي تردې چي يو داسي مقام راسي چي هغه د زړه د سختوالي مرتبې ته ورسېږي چي هغه دين او طبع وايي .

د سيد جمال الدين افغاني رحمۃ اللہ علیہ څخه دا منقول دي چي هغه ليکي په دې کي حکمت دادی چي چا د آداب سنت رعايت وکړ مثلاً د هغه بیت الخلاء ته تلل هم د سنت د آدابو سره سم وي نو د الله تعالى دلوري دا توفيق ورکول کيږي چي هغه ددې څخه پر اعلى سنت باندي عمل وکړي نو د توفيق الهي هغه نور اعلى مقامات ته د هغه رهنمايي کوي او په آخر کي هغه منزل مقصود ته رسيږي او کوم سړی چي معمولي سنت هم پرېږدي نو نتيجه به دا وي چي په هغه کي به دا نقص پيدا کيږي چي هغه نور اعلى او افضل شيان هم پرېږدي او د هغه د زړه سلامتي په پرېښودلو د سنت په تاريخۍ کي د مېلېدو سره تنزل کوي تردې چي هغه په مقام رين او طبع کي لويږي .

ملا علی قاري رحمۃ اللہ علیہ پر دې ځای يو ډيره ښه خبره کړې ده چي ايا تاسو دا نه وينئ چي د سستی په وجه سنت ترک کول د ملامتيا او عتاب باعث دی او د سنت ناقابل اعتبار گڼلو سره پر هغه عمل نه کوي معصيت او د عذاب خداوندي سبب دی او د سنت څخه انکار د بدعتي کېدو اظهار دی مگر که يو بدعت که څه هم هغه بدعت حسنه وي ترک کړل سي نو دا ټول خبري نه لازميږي ، لکه سنت پرېښودل چي د بې شميره تاوانونو او فساد باعث دي مگر بدعت پرېښودل څه اثر نه اچوي ځکه نو دا معلومه سوه چي پر سنت باندي عمل کول که څه هم هغه معمولي وي د فلاح او سعادت او بهتری باعث دی او پر بدعت باندي عمل کول که څه هم هغه بدعت حسنه وي د هغه په مقابلې کي غوره نه دي .

د حضرت حسان ابن ثابت ؓ څخه روایت دی کوم قوم چي په خپل دین کي یوه نوې خبره پیدا کړل نو الله تعالی د هغوی څخه په هغه ډول سنت پورته کوي او بیا هغه سنت تر قیامته پوري نه راگرځي . دارمي .

﴿ ۱۷۸ ﴾ : وَ عَنْ حَسَّانَ قَالَ مَا ابْتَدَعَ قَوْمٌ بِدْعَةً فِي دِينِهِمْ إِلَّا نَزَعَ اللَّهُ مِنْ سُنَّتِهِمْ مِثْلَهَا ثُمَّ لَا يُعِيدُهَا إِلَيْهِمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ . رواه الدارمي .

د حضرت ابراهيم بن ميسرة ؓ څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : چا چي د بدعتي عزت وکړ هغه د دين په نړولو کي مرسته وکړه ، بيهقي په شعب الایمان کي مرسل روایت کړی دی .

﴿ ۱۷۹ ﴾ : وَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ مَيْسَرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ وَقَّرَ صَاحِبَ بِدْعَةٍ فَقَدْ أَعَانَ عَلَى هَذَا الْإِسْلَامِ . رواه البيهقي في شعب الإيمان مُرْسَلًا .

تشریح : د دې وجه داده هر کله چي یو سړی د یو بدعتي عزت کوي نو د هغه مطلب به دا وي چي د هغه په مقابلې کي هغه ته د سنت د عزت او احترام هیڅ خیال نسته همداسي د هغه د سنت تحقیر (بې عزتي) باعث کیږي او ښکاره ده چي د سنت تحقیر د اسلام عمارت نړوي ، په دې د اهل سنت تحقیر هم قیاس کیدای سي که یو سړی د یو پابند شریعت او سنت توهین کوي نو هغه د دین او سنت عمارت ته تاوان رسوي د هغه پر خلاف که یو سړی د یو بدعتي تحقیر او تذلیل کوي نو دا به د دې خبري اظهار وي چي د هغه د سنت سره مینه ده چي د دین اسلام او د بنیادونو ټینګولو سبب دی چي پر هغه د بې شمیره حسناتو مستحق ګرځي .

د حضرت ابن عباس ؓ څخه روایت دی چا چي د الله د کتاب علم تر لاسه کړ او بیا څه چي په کتاب الله کي دي د هغه پیروي یې وکړل نو الله پاک به یې په دنیا کي د ګمراهۍ څخه وساتي او د هدایت پر لاره به یې لري ، او د قیامت په ورځ به یې د خراب حساب څخه وساتي ، په یوه

﴿ ۱۸۰ ﴾ : وَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ مَنْ تَعَلَّمَ كِتَابَ اللَّهِ ثُمَّ اتَّبَعَ مَا فِيهِ هَذَا اللَّهُ مِنَ الضَّلَالَةِ فِي الدُّنْيَا وَ وَقَاءَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ سُوءَ الْحِسَابِ . وَ فِي رِوَايَةٍ قَالَ مَنْ اقْتَدَى بِكِتَابِ اللَّهِ لَا يَضِلُّ فِي الدُّنْيَا وَلَا يَشْقَى فِي الْآخِرَةِ ثُمَّ تَلَا هَذِهِ الْآيَةَ (فَمَنْ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقَى) رواه رزين .

د نوموړي نوم حسان بن ثابت او کنیت یې ابوالولید دی نوموړی انصاري او خزرجي دی ، ځینو حضراتو ویلي دي چي کنیت یې ابوالحسام دی ، حضرت حسان ؓ د حضرت علي ؓ د خلافت په زمانه کي په کال (۴۰هـ) کي وفات سوی دی او ځیني خلک وايي چي په (۵۰هـ) کي وفات سوی دی .

روایت کي دا الفاظ دي چا چي د الله ﷻ د کتاب پیروي وکړه هغه به په دنیا کي نه گمراه کیږي او نه به په آخرت کي بدنصیب وي ، د دې وروسته ابن عباس دا آیت تلاوت کړ : فمن اتبع هداى .. رزین .
تشریح : د قرآن کریم لوستل د سعادت باعث او پر دې عمل کول د خلاصون ذریعه ده ، کوم سړی چي قرآن کریم په پوهه سره وایي او د پوهېدو چي کوم شرطونه دي د هغه سره سم د هغه علوم او معارف تر لاسه کړي بیا قرآن کریم چي کوم احکام بنودلي دي په هغه عمل وکړي او د هدایت کومه لار چي یې ټاکلې ده پر هغه ځي نو پر هغه د دین او دنیا دواړو د سعادت او رحمت دروازې خلاصیږي ، په دنیا کي به پر هغه د الله تعالی د لوري دا رحمت وي چي هغه به قرآن کریم خپل رهبر جوړ کړي ځکه گناه او مغصیت څخه به خوندي وي د بدی لار به پرېږدي ، د هغه نتیجه به په آخرت کي دا وي چي هلته به د الله تعالی د بې شمیره رحمتونو په سایه کي وي او نه به ورسره د حساب او کتاب سختي وي او نه به په عذاب کي اخته وي او دا د بنده په حق کي تر ټولو لوی خلاصون او سعادت دی .

د حضرت ابن مسعود رضی الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایل : الله ﷻ یو مثال بیان کړی دی یوه سیده لاره ده او د هغې دواړو خواوو ته دوه دیوالونه دي په دې دیوالو کي خلاصی دروازې دي او پر دروازو پر دې پرته دي او د لارې په سر کي دعوت ورکونکی ولاړ دی چي په لوړ آواز سره وایي پر سیده لار راځئ آخوا دېخوا مه ځئ او دهغه بلونکي لوړ یو بل بلونکی ولاړ دی هر کله چي یو بنده په دې دروازو کي یوه دروازه خلاصول غواړي نو هغه دوهم بلونکی ورته په لوړ آواز وایي پر تا افسوس دی دا مه خلاصوه که ته دا خلاصه کړي نو په دې کي به دننه داخل سې ، د دې مثال په بیانولو سره رسول الله ﷺ د دې تفسیر داسي وفرمایه : چي سیده لار اسلام دی او په دیوالو کي چي کومي دروازې خلاصی دي د هغه څخه

﴿١٨١﴾: وَعَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا وَعَنْ جَنَّتِي الصِّرَاطِ سُورَانِ فِيهِمَا أَبْوَابٌ مُفْتَحَةٌ وَعَلَى الْأَبْوَابِ سُورٌ مُرَخَّاةٌ وَعِنْدَ رَأْسِ الصِّرَاطِ دَاعٍ يَقُولُ اسْتَقِيمُوا عَلَى الصِّرَاطِ وَلَا تَعْوَجُوا وَفَوْقَ ذَلِكَ دَاعٍ يَدْعُو كُلَّمَا هَمَّ عَبْدٌ أَنْ يَفْتَحَ شَيْئًا مِنْ بَلَدٍ الْأَبْوَابِ قَالَ وَيَحْكُ لَا تَفْتَحْهُ فَإِنَّكَ إِنْ تَفْتَحْهُ تَلَحُّهُ . ثُمَّ فَسَّرَهُ فَأَخْبَرَ أَنَّ الصِّرَاطَ هُوَ الْإِسْلَامُ وَأَنَّ الْأَبْوَابَ الْمُفْتَحَةَ مَحَارِمُ اللَّهِ وَأَنَّ السُّورَ الْمُرَخَّاةَ حُدُودُ اللَّهِ وَأَنَّ الدَّاعِيَ عَلَى رَأْسِ الصِّرَاطِ هُوَ الْقُرْآنُ وَأَنَّ الدَّاعِيَ مِنْ فَوْقِهِ وَاعِظُ اللَّهِ فِي قَلْبِ كُلِّ مُؤْمِنٍ . رواه رزین وأحمد . والبيهقي في شعب الإيمان عن النّوّاس بن سميان وكذا الترمذي عنه إلا أنه ذكر أحصر منه .

مراد هغه شيان دي چي الله تعالى حرام کړی دی او کومې پردې چي پر دروازو دي هغه دالله تعالى حدود دي او هغه بلونکی چي دسیده لاري پر سر ولاړ دی هغه قرآن دی او هغه بلونکی چي دده څخه پورته ولاړ دی هغه د الله واعظ (نصیحت کونکی) دی چي د هر مؤمن په زړه کي موجود دی (رزین او احمد) بیهقي دا روایت د نواس بن سمعان څخه نقل کړی دی او ترمذي هم د هغه څخه روایت کړی دی خو ترمذي په لنډو الفاظو بیان کړی دی.

تشریح : شرعي احکام زیات وخت د دوو ډولونو سره متعلق دي یعني حلال او حرام، او دا دواړه شریعت په وضاحت سره بیان کړي دي کوم شيان چي حلال دي د هغه په اړه هم اعلان سوی دی او کوم شيان چي حرام دي د هغه هم وضاحت سوی دی او ښودل سوي دي چي دداسي شيانو په اختیارولو سره د سزا وړ گرځي، کوم شيان چي حرام گرځول سوي دي د هغه او بندګانو په مینځ کي الله تعالى د خپل احکامو سره حدونه قائم کړي دي چي بندګان د هغه څخه په تجاوز کولو سره د محرماتو د کولو مجرم نسي، دا حرام شيان او حدود چي الهي احکام دي په مثال کي د دروازو او پردو سره تشبیه ورکړل سوي ده.

همداسي په پورتنی مثال کي فرمایل سوي دي چي د هر مؤمن پر زړه یوه ملائکه وي چي د زړه ساتونکې وي د هغې کار دا وي چي هغه بنده د نیکی پر لار بیولو هڅه کوي دې ته تائید الهي او توفیق الهي وایي، که دیو بنده سره تائید الهي او توفیق خداوندي نه وي نو انسان هر څومره که غواړي د هدایت پر لار نسي تلای، په مثال کي قرآن کریم رهبر ښودل سوی دی خو دې طرف ته هم اشاره سوي ده چي د قرآن کریم هدایت هم هغه وخت په کار کیږي هر کله چي د بنده سره تائید الهي او توفیق خداوندي هم شامل حال وي، قرآن کریم خو لار ښیي او پر سیده لار باندي د تلو هدایت کوي د دې څخه نصیحت حاصلول او پر هغه لار تللو سره منزل مقصود ته رسیدل هغه وخت کیدای سي هر کله چي د بنده په زړه کي د الله جل و علا د لوري هدایت واچول سي.

د حضرت ابن مسعود رضی الله عنه څخه روایت دی: څوک چي د یوې طریقې پیروي کوي نو هغه ته پکار دي چي د هغو خلکو پیروي وکړي کوم چي مړه سوي دي ځکه چي ژوندي د فتنې څخه خوندي نه وي او هغه (وفات سوي) د محمد صلی الله علیه و آله صحابه کرام دي چي ددې امت غوره خلک وه د زړونو په

﴿۱۸۲﴾: وَعَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ مَنْ كَانَ مُسْتَشًّا فَلَيْسَتْ بَيْنَ قَدْ مَاتَ فَإِنَّ الْحَيَّ لَا تُؤْمَنُ عَلَيْهِ الْفِتْنَةُ . أُولَئِكَ أَصْحَابُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانُوا أَفْضَلَ هَذِهِ الْأُمَّةِ أَبْرَهًا قُلُوبًا وَأَعَمَّقَهَا عِلْمًا وَأَقْلَهَا تَكَلُّفًا إِخْتَارَهُمُ اللَّهُ لِصُحْبَةِ نَبِيِّهِ وَلِلْإِقَامَةِ دِينِهِ فَأَعْرِفُوا لَهُمْ فَضْلَهُمْ وَاتَّبِعُوهُمْ عَلَى آثَرِهِمْ

وَتَمَسَّكُوا بِمَا اسْتَقْتَمْتُمْ مِنْ اخْلَاقِهِمْ وَسَيِّرِهِمْ
فَاتَّبَعْتُمْ كَانُوا عَلَى الْهُدَى الْمُسْتَقِيمِ . (رواه رزين)

اعتبار د علم په اعتبار پوره او ډیر کم تکلیف
کونکی خدای د خپل نبی د صحبت لپاره او
د خپل دین د قائم ساتلو لپاره خوښ کړي وه نو

تاسو د هغوی بزرګي و پیژنئ او تر څو پوري چي ممکن وي د هغو عادات او اخلاق غوره کړئ
متابعیت یې وکړئ د دوی پر قدمونو منګولي ښځي کړئ په هغو چي په وس کي مو وي له ځویونو
د هغوی او له طریقو د هغوی او همدغه خلک پر صراط مستقیم باندي وه . رزین .

تشریح : د مرو سوو خلکو څخه مراد صحابه کرام او د ژوندیو خلکو څخه د ابن مسعود رضی الله عنه د
زمانې خلک او تابعین مراد دي، ابن مسعود رضی الله عنه دا ارشاد د تابعین په مخکي د نصیحت لپاره
و فرمایه، او کیدای سي چي په هغه دور کي د باطل ډلي پیدا سوي وي چي د صحابه کرامو پر
پاکو لمنو یې د نجاست او غلاظت څاڅکي اچول، څرنگه چي د رافضي او ملحدینو ډلي په دې
ناپاکه بوختیا کي لګیدلي وه ځکه ابن مسعود رضی الله عنه د هغوی غلط الزامات (درواغو) او پر
صحابه کرامو باندي د تړلي بهتان په رد کي د صحابه کرامو د بزرګۍ او فضیلت اظهار وکړ .

ابن مسعود رضی الله عنه شهادت ورکوي چي صحابه کرام د امت غوره او د انتهائي درجې نیک
خلک وه، یعنی د هغوی زړونه د ایمان او اسلام په رڼا سره په پوره توګه منور سوي وه د خلوص
او استقامت په صفتونو سره متصف وه د ایمان کامل په دولت مشرف وه او د زهد، تقدس او
خشیت الهي څخه د هغوی زړونه ډک وه .

بیا دوهمه خبره داده چي دا هغه مقدسه ډله وه چي تر ټولو مخکي د رسول الله صلی الله علیه و آله پر
آواز یې لیک ووايه او د الله تعالی د دین په خپرولو کي معین او مرستیالان وه، د هغه په
نتیجه کي چي کوم مصیبتونه هغوی زغملی دي او د ظلم او ستم او تشدد زمانه تیره سوه
او د اسلام د اشاعت او بقاء په لړۍ کي چي کومي قرباني هغوی ورکړي دي نو هغه د تاریخ
اسلام تر ټولو تابناک باب دی .

په اسلامي تاریخ پوهیدونکي پوهیږي چي دغه مقدسو حضراتو د رسول الله صلی الله علیه و آله معاونت
او رفاقت او د دین اسلام په تبلیغ او خپرولو کي د څومره سختیو او مشکلاتو مقابله وکړه، د
ژوند هیڅ یو داسي تکلیف نه وو چي په هغه کي دوی اخته نه سول هیڅ یو داسي امتحان نه وو
چي پر هغه دوی تیر نه سول، او دا ټول د الله تعالی د لوري یوازي د دې لپاره وه چي د هغوی
زړونه ښه معلوم کړل سي او وکتل سي چي د کوم عظیم مشق چلولو لپاره هغوی ټاکل کیږي او

د گوم رسول د رفاقت په شان عظیم منصب لپاره هغوی ټاکل کيږي د هغوی ذهن، فکر او دماغ د هغه اهل دی که یا .

د هغوی زړونه د سختیو زغملو قابل او پر مشکلاتو باندي صبر کونکي او شکر کونکي دي که یا، هغوی په امتحان کي واچول سول ازموینه پر وکړل سول خو هغه حضرات د امتحان او ازمویني په هره مرحله کي کامیاب سول او د مصیبت او سختۍ د هري بټۍ څخه راووتل، د هغوی د صبر او رضا چي امتحان واخیستل سو نو داسي صابر او شاکر وختل چي د لوی څخه لوی سختۍ باندي هم د هغوی په قدم کي د لږ زېدو پر ځای نور استقامت پیدا سو او هغوی پر خپل ایمان او یقین باندي په پوره یقین او اعتماد سره قائم او ټینگ پاته سول . د هغوی ددغه عظیم وصف شاهدي قرآن کریم داسي ورکړې ده :

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوَىٰ . سورة البقرة ۴

ژباړه : دا (صحابه کرام) هغه کسان دي چي الله پاک د هغوی زړونه د تقوا لپاره ازمويلي دي . که د علم او فضل دا ازموینه وکتل سي نو بلا مبالغه نتيجه به دا وي چي هر صحابي د علم او معرفت، فهم او فراست، تدبر او تفکر، عقل او پوهي د نور مینارونه وه چي د هغوی څخه دنیا د ظلم او جهل په دې ماحول کي د تعلیم او ترقۍ، تهذيب او شرافت او د انسانیت رڼا تر لاسه کړه، څوک په حدیث او تفسیر کي بې مثاله وو، څوک د فقه او قرائت امام وو، په چا کي د تصوف او فرائضو علم په پوره کمال سره وو، په چا کي د معاني او آدابو بحر چټي وهونکی وو، غرض دا چي هریو پر خپل ځای په علمي حیثیت سره هم کامل او اکمل وو، او بیا دا چي د رسول الله ﷺ د شرف صحبت اثر کمال هم وو چي نه یوازي نارینه صحابه کرام بلکه بنحینه صحابه هم پر خپل خپل ځای د علم او معرفت لمر او سپوږمۍ د هدایت وې چي د هغوی څخه لویو لویو صحابه کرامو رڼا تر لاسه کړه ،

د روحاني او اخروي عظمت او سعادت په دې عظیمه مرتبه کېدو سره د دې مقدس حضراتو د بې تکلفۍ دا حال وو چي په علمی نړۍ کي هم د دولت، حکمرانۍ او ملک او وجاهت سریر نه هغوی ته لوڅي پښې تلل پیغور وو نه پر مخکې او فرش باندي د لمانځه کولو ناسته او ولاړي څه شرم محسوس کېدی، د سادګۍ حدود چي د خاورو او لرګیو په لوبنو کي خوراک او څښاک هیڅ تکلیف نه وو د نورو خلکو پاته سوي شيان خوړل د هغوی په نزد هیڅ عیب نه وو، د خبرو اترو او ادب یې دا کیفیت وو چي په ذاتي خبرو اترو کي هم د شرافت او

تهذيب لمن ڀري نه بنودل .

د بيکاره خبرو لايعني او پالتو بحثونو څخه به ډير ليري اوسيدل ، کلام او خبري به يې هغه وخت کولې چي ضروري او بالمقصد به وې ، صاف ويانده د دې درجې وه چي کومه مسئله به ورته معلومه نه وه په ډيره صفائي سره به يې ويل چي موږ ته دا معلومه نه ده چي د نن سبا په ډول خامخا په تکلف سره په تقريرونو سره مسئله به يې نه بيانول بلکه څوک چي به يې د ځان څخه غوره گڼي نو په ډير خلوص سره به يې مسائل هغه ته ليږل ، د استفادې لپاره هغه ته په ورتلو کي به هغوی ته هيڅ شرم نه محسوس کيدی .

څرنگه چي بنودل سوي دي چي د هغوی نه ژوند په هيڅ برخه کي تصنع (ځان بنودني) نوم قدري هم نه وو ، تر دې چي هغه خلکو به قرآن کریم لوستی نو هغه به يې د رياء او ځان بنودني بغير په پوره حقوق او ادا محلوظ ساتلو سره خالص په عربي لهجه کي به يې ساتی دا نه چي خامخا په آواز جوړولو سره راگ او سربه يې لوستی .

همدا حال د هغوی د باطن هم وو هغوی د رسول کریم ﷺ د قرب او صحبت شرف حاصل وو ځکه د هغوی زړونه په پوره توگه سره روښانه او صفا کېدو سره هر وخت په ياد الهي او ذکر الله کي مصروف وه ، د هغوی افکار د عرفان او حقيقت پر انتهائي لوړتيا باندې وه .

د نن زمانې جاېل صوفيانو او پيرانو په شان هغوی د بنودني لپاره په حال کي راتلو سره رقص نه کوی او نه به يې هو هو شور او غالمغال کوی او نه هغوی د خپلو زړونو د صفائي لپاره د هارمونيم ساز او ډول او قوالۍ سره د حصول معرفت دعوه کول ، څرنگه چي په نن زمانه کي د اهل الله پر مزارونو د دې لغويات سره د تصوف او طريقت په نامه سر او کيف حاصلول کيږي او نه هغوی د يو سکيم او تنظيم په اړه يو حلقه وغيره جوړولو سره په مسجد او کورونو کي په زوره ذکر کوی بلکه په ډيره سادگۍ سره چيري چي به موقع وه په ياد الهي کي به په ډير صبر او سکون سره بوخت کېدل ، د هغوی د دې سادگۍ او خلوص په وجه په ظاهره خو د هغوی بدنونه پر فرش معلومېدل مگر د هغوی روحونو به د عرش سيل کوی ، د هغوی ظاهري بدن به د خلکو سره وو مگر د هغوی زړونه به د مقام مقرب په انتهائي لوړتيا کي وه ، د صحابه کرامو ټولنيز ژوند هم د تصنع او تکلف څخه بالکل صاف وو هغوی ته به چي څه حاصل سول هغه به يې خوړل څه چي به يې پيدا کړل هغه به يې اغوستل که غټه جامه به وه هغه به يې واغوستل او که ښه به ورته ترلاسه سول نو هغه به يې استعمال کړل دا نه چي دنيا ته د ښووني لپاره يا دخپل زهد او

تقدس رعب کولو لپاره داسي جامې يې پرځان لازمي کړي وي، مگر هو چاته چي به دا جامه تر لاسه سوه نو دا به يې هم استعمالول، په خوراک او څښاک کي به دا تامل وو چي حلال رزق به څرنگه وو خوړی به يې، خوندور شيان مثلاً غوښه، شيدې او ميوه وغيره د الله تعالی نعمتونه که به ورته حاصل سول نو هغه به يې په خوند سره خوړل او که سپيره دال وغيره به الله تعالی ورکړل نو هغه به يې په ډير صبر او شکر سره خوړل، په هر حال عبادات وي يا معاملات، اخلاق وي که عادات يا معيشت او معاشرت د ژوند په هراړخ کي په هغوئ کي خلوص، بې تکلفي او سادگي وه.

هغوئ خپل د ژوند نظام په يو داسي قالب کي اچولی وو چي خالص اسلامي دين او اخلاقي وو او دا ټول د نبوت پيرزوينه وه او د هغه د مبارک ذات د صحبت اثر وو چي خپله د خپل قول سره سم (ادبي ربي فاحسن تادبيي) يعني الله تعالی ما ته ادب وښودل او د ادب انتهائي درجې ته يې ورسولم، د دې سره سم اخلاق او آداب، تهذيب او شرافت ټول جواهر چي د ازل څخه په ځان کي ځای کړي وه چي کوم قوم د دنيا د ټولو څخه زيات غير مهذب، غير متمدن او غير ترقي يافته وو، د اصلاح او تربيت په ذريعه هغه د تهذيب او تمدن، او اخلاق او احسان هغه رفيع مقام ته ورسوی چي هلته نه يوازي دا چي هغوئ خپله يو کامل او عظيم قوم ثابت سو بلکه د دنيا نورو قومونو د هغوئ نقش قدم د ځان لپاره جائز منزل جوړلو سره د تهذيب او تمدن انتهائي لوړتياوو باندې تکیه وکړل.

په دغه حديث کي ابن مسعود رضي الله عنه خلکو ته دا هدايت کوي چي که چيري تاسو هدايت غواړئ، د فلاح د منزل غوښتونکي ياست، عرفان الهي او د حب رسول انتهائي مقام ته رسيدل غواړئ نو ستاسو لپاره ضروري ده چي د دې مقدس ډلي لار اختيار کړئ د دوی اخلاق او عادت د ځان لپاره د منزل لار وگرځوئ د دوی پيروي د کاميابۍ ذريعه وگڼئ او د دوی عقيدت او محبت سره د ژوند هراړخ منور کړئ.

دلته بايد په دې پوه سو چي د ابن مسعود رضي الله عنه د ارشاد څخه په څرگنده دا معلومېږي چي کوم صحابه کرام وفات سوي دي د هغوئ پيروي او اطاعت کول پکار دي حال دا چي مقصد دادی چي د پيروي لائق د صحابه کرامو ډله ده که هغه ژوندي وي يا د دې دنيا څخه رخصت سوي وي، د خلکو خاصوالی ځکه سوی دی چي اکثر صحابه کرام هغه وخت وفات سوي وه کله نو دلته ژوندي او مړه دواړه مراد دي.

د دې حديث څخه د صحابه کرامو د ډير عظمت او فضل و کمال اظهار کيږي ، په ټول مخلوق او انسانانو کي (د پيغمبرانو څخه پرته) دوى تر ټولو افضل دي او د حق او صداقت د قبلولو صلاحيت په هغوى کي په پوره توگه موجود وو ، ځکه نو الله تعالى هغوى د خپل نبي د ملگرتيا لپاره خوښ کړل او په قرآن کریم کي په دې توگه د هغوى د فضل او کمال شاهدي ورکړل سوې ده: **وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَى وَكَانُوا أَحَقَّ بِهَا وَأَهْلَهَا**. سورة الفتح ۲۶

ژباړه : او دا (صحابه کرام) يې د پرهيزگاري پر خبره قائم وساتل او هغوى ددې مستحق او اهل دور وه . په ځينو آثارو کي راغلي دي چي پروردگار عالم د ټولو بندگانو پر زړونو باندي نظر و فرمايه نو د رسول الله ﷺ زړه مبارک تر ټولو زيات منور او روښانه وو نو ځکه نور نبوت يې په هغه کي وديعت (سپارلو) و فرمايه ، او د صحابه کرامو زړونه هم ډير زيات پاک او صاف او اهل لائق وه نو هغوى يې د خپل نبي د ملگرتيا لپاره غوره کړل .

او په دې خبره خو نن سبا موږ په خپله هم پوهيږو چي يو سړی هر کله د يو پير پر حق مريد سي نو د دې سربيره چي هغه د مخکي څخه خالي وي مگر د پير د صحبت او د هغه د خدمت او پيروي په وجه هغه څومره اعلى مقام حاصلوي نو ايا دا ممکن ده چي صحابه کرام خپل ژوند د رسول الله ﷺ په مينه کي او خپل عمر د رسول الله ﷺ په خدمت کي صرف کړي او فضل او کمال دي تر لاسه نه کړي .

د حضرت جابر ؓ څخه روايت دی چي . (يوځل) حضرت عمر ؓ رسول الله ﷺ ته د تورات نسخه راوړل او عرض يې وکړ اې دالله رسوله ! دا د تورات نسخه ده ، رسول الله ﷺ پټه خوله سو ، بيا حضرت عمر تورات ويل پيل کړل او درسول الله ﷺ مخ مبارک متغير کيدى ، د دې په ليدو سره ابوبکر صديق ؓ وويل اې عمر ! پر تا دي وير کونکي ښځي وير وکړي (موږ دي در باندي بوره سي) ايا ته د رسول الله ﷺ مخ مبارک نه وينې . حضرت عمر ؓ چي رسول الله ﷺ ته وکتل نو وه يې ويل : زه د الله او د هغه د رسول د ناراضگۍ څخه

﴿١٨٣﴾: وَعَنْ جَابِرٍ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ أُنِيَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِنُسخَةٍ مِنَ التَّوْرَةِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ هَذِهِ نُسخَةٌ مِنَ التَّوْرَةِ فَسَكَتَ فَجَعَلَ يَقْرَأُ وَوَجَّهَ رَسُولُ اللَّهِ يَتَغَيَّرُ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ ثَكِلَتْكَ التَّوَاكِلُ أَمَا تَرَى مَا يُوَجِّهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَنَظَّرَ عُمَرُ إِلَى وَجْهِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ غَضَبِ اللَّهِ وَغَضَبِ رَسُولِهِ رَضِينَا بِاللَّهِ رَبًّا وَبِالْإِسْلَامِ دِينًا وَبِمُحَمَّدٍ نَبِيًّا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَوْ

بَدَا لَكُمْ مُوسَى فَاتَّبَعْتُمُوهُ وَتَرَكْتُمُونِي لَضَلَلْتُمْ
عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ وَلَوْ كَانَ مُوسَى حَيًّا وَآذَرَكَ
نُبُونِي لَاتَّبَعْنِي. (رواه الدارمي)

په الله تعالى پناه غواړم موږ د الله په رب کېدو پر
دين اسلام او د محمد ﷺ پر نبوت راضي يو . نو
رسول الله ﷺ وفرمايل : په هغه ذات دي مي قسم

وي د چا په واک کي چي د محمد ﷺ روح ده که تاسو ته موسی ﷺ ښکاره سي نو تاسو به د هغه
اطاعت قبول کړي وای او زه به مو پرې ایښی وای (او ددې نتېجه به دا وای چي) تاسو به د سیده
لاري څخه گمراه سوي وای حال دا چي که موسی ﷺ ژوندی وای او زما د نبوت زمانه یې تر لاسه
کړې وای نو یقینا به یې زما پیروي کولای دارمي.

تشریح : جمله د (نُكِلْتُكَ التَّوَكُّلُ) يعني ورکونکی دي تا ورک کړي، د خپل معنا او مفهوم په
اعتبار د مرگ لپاره ښیرا ده ، مگر دا د اهل عربو یوه محاوره ده چي په خپل اصلي معنا او
مفهوم کي نه استعمالیږي بلکه پر داسي موقع باندې ویل کیږي هر کله چي د یو بې تکلفه
ملگري سره د یو تعجب اظهارول مقصد وي لکه څرنگه چي یو سړی بې تکلفه مخاطب ته پر
داسي موقع باندې چي هغه په یو څرگنده خبره هم نه پوهیږي نو دا ورته ووايي چي ما ته ډیر
تعجب دی چي ته په دې څرگنده خبره هم نه پوهیږي .

د دغه حدیث څخه معلومه سوه چي د کتاب او سنت په پرېښودو سره د یهودو او نصاراوو
د حاکمانو او فیلسوفانو طرف ته بې ضرورت رجوع کول او هغه خوا ته التفات کول مناسب نه
دی بلکه دا د گمراهۍ خبره ده .

﴿۱۸۴﴾: وَعَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ كَلَامِي لَا يَنْسَخُ كَلَامُ اللَّهِ وَكَلَامُ اللَّهِ يَنْسَخُ
كَلَامِي وَكَلَامُ اللَّهِ يَنْسَخُ بَعْضُهُ بَعْضًا .

د حضرت جابر ﷺ څخه روایت دی چي رسول الله
ﷺ وفرمايل : زما کلام (خبري) کلام الله نه سي
منسوخ کولای او کلام الله زما کلام منسوخ کوي

او د کلام الله ځيني برخه ځيني نوري برخي هم منسوخ کولای سي .

تشریح : د نسخ معنا په لغت کي د یو شي نړول یا په نقل او تحویل کي راتلل دي لکه چي ویل
کیږي : (نسخت الريح آثار القوم) يعني هواء خلکو د پښو ښي خرابي کړې ، یا داسي ویل
کیږي : (نسخ الكتاب الى كتاب) يعني د یو ځای څخه کتاب بل ځای ته نقل کړه .

د علماؤ په اصطلاح کي نسخ دې ته وایي چي په یو شرعي حکم کي د دین د اصلاح په
خاطر د دوهم حکم په ذریعه تغیر او تبدیل وکړل سي یا یو داسي حکم نافذ کول چي د هغه

وروسته د هغه څخه مخکنی حکم چي مقدم وو لوړ سي ، لومړی حکم ته منسوخ او دوهم حکم ته ناسخ وايي .

د نسخ څلور ډولونه دي : (۱) : د کتاب الله نسخ په کتاب الله سره . (۲) د حدیثو نسخ په حدیث سره . (۳) : د کتاب الله نسخ په حدیث سره . (۴) : د حدیث نسخ په کتاب الله سره .

د دې وضاحت دادی چي مثلاً مخکي یو حکم په قرآن کریم کي د الله تعالی د لوري نازل سو مگر وروسته د یو خاص حکمت په وجه د قرآن کریم د دوهم آیت په راتلو سره هغه حکم منسوخ کړ ، اوس ددې دوه صورتونه دي یا خو هغه آیت په قرآن کریم کي پاته سو او یوازې تلاوت یې کیږي مگر د هغه حکم کالعدم (لکه نیستی) وگرځول سو یا دا چي د حکم سره آیت هم منسوخ کړل سو ، او همداسي د نسخ دوهم صورت دادی چي د حدیث یو حکم د حدیث په ذریعه منسوخ کړل سوی وي ، دریم شکل د نسخ دادی چي د قرآن کریم یو حکم د حدیث په ذریعه رسول الله ﷺ منسوخ فرمایلی وي مگر په هغه کي دا اشکال نسي پیدا کیدای چي رسول یو انسان دی او هغه حکم الهي څرنګه کالعدم ګرځولای سي ، دا اشکال هلته رفع سوی دی چيري چي دا بنودل سوي دي چي حدیث خو په ظاهره د رسول الله ﷺ د ژبي مبارکي څخه د وتلو الفاظو د ټولګي نوم دي مگر په حقیقت کي حدیث هم وحی من الله دي ، فرق یوازې دومره دی چي قرآن کریم داسي وحی دی چي د هغه تلاوت نه کیږي او د هغه مضمون د الله تعالی د دربار څخه نازلیري مگر الفاظ د رسول وي په دې صورت کي دا حدیث متعارض معلومیري چي د هغه څخه معلومیري چي حدیث د قرآن کریم حکم منسوخ کولای نسي نو ددې جواب به دا وي چي په حدیث کي د لفظ کلامي څخه مراد د رسول الله ﷺ ذاتي رایه او د جتهاد پر طریقه وارد وي نه دا چي هغه ارشاد چي د وحی په توګه د رسول الله ﷺ پر زړه القاء کړل سوی دی ، ددې تاویل څخه وروسته دا تعارض رفع کیږي یا دا تاویل به دا کیږي چي دا حدیث خپله منسوخ دی نو په دې سره پر هغه کلیه باندي اثر نه لویږي .

څلورم صورت د نسخ دادی چي د حدیث یو حکم د کتاب الله په ذریعه منسوخ کړل سوی وي چي دلته په دې خبره هم پوهېدل پکار دي چي په یو قانون کي تبدیلی یا د یو حکم منسوخ کېدل په دوو وجو سره کیږي لومړی خو دا چي قانون جوړولو په وخت کي د قانون جوړونکي څخه کوتاهي یا غلطی سوې وي چي د هغه په وجه وروسته په هغه قانون کي تبدیلی او منسوخ ضروري ګرځول سوې وي .

خرگنده ده چي په کلام الله کي دا محال ده ځکه چي د الله تعالی علیم او خبر ذات د هیش ډول غلطۍ او هیري څخه بالکل پاک او صاف دی ځکه نو کوم قانون چي جوړوي یا کوم حکم ورکوي هغه به بالکل کامل او صحیح وي په هغه کي د غلطۍ امکان نسي کیدلای ، همدارنگه د رسول په بنودل سوو احکامو کي هم دا شی نسي کیدلای ځکه چي داسي احکام چي د هغه تعلق د ديني امورو سره وي هغه د الله تعالی دلوري نازلیري او د الله تعالی دلوري د هغه جاري کېدل په عمل کي راځي ، لکه هغه چي خپله هم د احکام الله په مرتبه کي وي دا وجه ده چي څرنگه د قرآن په احکامو عمل کول فرض دي همداسي د حدیث د احکامو پیروي کول هم ضروري او لازم دي نو د حدیث په احکامو کي هم د یو حکم د تبدیلی سبب دا نسي کیدلای ، د یو تاوان او حکم د تبدیلی او منسوخ کېدو دوهمه وجه دا وي چي د محکوم حالت پر بدلیدو باندې نسخه هم بدلولای سي .

مثلاً یو قانون جوړ سو یا یو حکم ورکړل سو هغه وخت ماحول د هغه ډول قانون غوښتونکی وو یا د محکوم ذهن او مزاج د هغه حکم وړ وو مګر وروسته هر کله چي په ماحول کي تبدیلی راغلل د محکوم ذهن او مزاج هم دوهم قانون اختیار کړ ، اوس د پاته قانون حکمت هم بدل سو نو هغه د محکوم او ماحول د خیر او اصلاح په خاطر د هغه څخه مخکي قانون بدل کړ او د هغه پر ځای یې یو بل دوهم قانون جاري کړ ، څرګنده ده چي داسي نسخ به صحیح او جائز وي په دې کي د هیش ډول غلطۍ او نقلي اشکال نسي پیدا کیدای او دا تبدیلی او تغیر او نسخ د قرآن کریم او حدیثو په احکامو کي کیږي نو په دې کي هیش شبه نسي کیدلای .

﴿۱۸۵﴾: وَعَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أَحَادِيثَنَا يَنْسَخُ بَعْضُهَا بَعْضًا كَنْسَخِ الْقُرْآنَ .

د حضرت ابن عمر رضي الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایيل : زموږ ځيني حدیثونه ځيني منسوخ کوي لکه څرنگه چي قرآن د قرآن ځيني برخي منسوخ کوي

﴿۱۸۶﴾: وَعَنْ أَبِي ثَعْلَبَةَ الْخُسَيْنِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ فَرَضَ فَرَائِضَ فَلَا تُضَيِّعُوهَا وَحَرَّمَ حُرُمَاتٍ فَلَا تَنْتَهِكُوهَا وَحَدَّ حُدُودًا فَلَا تَعْتَدُوهَا وَسَكَتَ عَنْ أَشْيَاءَ مِنْ غَيْرِ نَسْيَانٍ فَلَا تَبْحَثُوا عَنْهَا. رَوَى الْأَحَادِيثُ الثَّلَاثَةُ الدَّارِقُطَنِيُّ.

د حضرت ابو ثعلبة^۱ الخشنی ؓ څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل: الله تعالى څو خبرې فرض کړي دي تاسو هغه مه ضائع کوئ او څو شيان الله پاک حرام کړي دي هغه ته مه نژدې کېږئ او څو حدونه يې ټاکلي دي دهغو څخه تجاوز مه کوئ او د څو شيانو په بيانولو کي يې سکوت اختيار کړی دی

بې له هيروالي نو تاسو په دغه شيانو کي بحث مه کوئ. (ذکر سوي) درې سره احاديث دارقطني روایت کړي دي.

^۱ - د نوموړي په نامه کي ډير اختلاف دی ځينو جرهم بن ثابت وايي او ځيني جرثوم بن ثابت او عمر ابن جرثوم ليکلي دي ، په هر حال دی په خپل کنيټ ابو ثعلبه سره مشهور دی ، د عبد الملک بن مروان په زمانه کي په کال (۷۵هـ) کي وفات سوی دی .

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کتاب العلم

(علم او د هغه د فضیلت بیان)

علم څه شي دی؟ دا هغه عظیم وصف دی چي انسان ته نه یوازي دا چي د شرافت او تهذیب سرمایه وربخښي بلکه د عزت او عظمت په دولت سره یې هم نازوي، په اخلاق او عاداتو کي خلا پیدا کوي او انسانیت ډیري لوړی ته رسوي بلکه انساني زړه د عرفان الهی په مقدسه رڼا سره منور کوي، ذهن او فکر ته د صحیح عقیدې معراج بخښي او زړه او دماغ د خدا پرستی او اطاعت پر لاره مستقیم روانوي.

اسلام چي د انسان لپاره د پرمختګ او عظمت په لار کي تر ټولو عظیم د نور مینار دی، هغه دا عظیم وصف د انسانیت لپاره ضروري گرځوي او ددې تر لاسه کول د دیني او دنيوي ترقی او کامیابی زینه جوړوي، دا خبره په ذهن کي کښېنول پکار ده چي اسلام هر هغه علم ته د قدر په نظر ګوري چي د اسلامي عقیدو او عمل سره د مزاحم کېدو پرته د انساني معراج ضامن وي، اسلام د هیڅ علم د تر لاسه کولو څخه منعه نه کوي مګر داسي علم څخه د بیزاری اظهار هم کوي چي ذهن او فکر د ګمراهۍ په لور اړوي یا انسان د الله تعالی او د رسول څخه په نا اشنا کولو سره د الحاد او دهریت پر لار روانوي.

دلته د کتاب العلم د عنوان ورکولو سره چي د کوم علم ضرورت او فضیلت باندې مشتمل د حدیثو بیان جاري دی هغه علم دین دی چي په شریعت کي بنیادي او ضروري حیثیت لري، دیني علم د نورو علومو په مقابله کي د اسلام په نظر کي تر ټولو مقدم او ضروري دی، ددې تر لاسه کول د هر مسلمان لپاره ضروري ګرځول سوی دی لکه چي ارشاد دی:

(طلب العلم فريضة على كل مسلم)

ژباړه: د علم تر لاسه کول پر هر مسلمان باندې فرض دی، څرګنده ده چي اسلام د کوم ژوند غوښتنه کوي او انسان د عبودیت په کوم معراج لیدل غواړي هغه پر علم دین باندې موقوف دی د علم دین په وجه انسان انسان جوړیږي او بنده د خپل حیثیت پیژندلو سره د ذات حق عرفان تر لاسه کوي او د عقیدې او عمل ټولې لارې ددې څخه راوځي چي پر هغه تللو سره بنده د خپل پروردګار حقيقي اطاعت کونکی او د رسول فرمانبردار او د دین او شریعت پابند جوړیږي.

د دين علم چي پر کتاب الله او سنت رسول الله باندې مشتمل دی، د دې دوه ډوله کيږي :
لومړی مبادي يعني وسائل، دوهم مقاصد .

مبادي هغه علم ته وايي چي د هغه پر حصول باندې د کتاب او سنت معرفت موقوف وي
يعني تر څو پوري چي دا علم تر لاسه نه کړي د قرآن او حديث د علوم د معارف عرفان نسي تر
لاسه کيدای مثلاً، لغت، صرف، نحو او داسي نور، تر څو چي دا حاصل نه کړي او په دې نظر نه
وي چي د کتاب او سنت علم په صحيح توگه باندې نسي راتلای او نه د هغه حقيقي منشا او
مقصد تر لاسه کيدای سي .

مقاصد هغه علم دی چي د عقائدو، اعمالو او اخلاقو سره متعلق وي يعني دا هغه علم دی
چي مقصود بالذات او في نفسه ضروري وو، او د دې حاصلولو سره د دين او شريعت د پابندۍ
سيده لار منځته راځي دې ټولو ته علم معاملات هم وايي، همدارنگه يو علم مکاشفه هم وي، دا
په اصل کي هغه نور وي چي پر علم ظاهر باندې په عمل کولو سره په زړه کي پيدا کيږي چي د
هغه په مقدسه رڼا سره د هر شي حقيقت څرگنديږي او د حق تعالی ذات او صفات او د احوالو
معرفت پيدا کيږي، دغه علم مکاشفه ته علم حقيقت او علم وراثت هم وايي څرنگه چي د رسول
الله ﷺ ارشاد دی : من عمل بما علم ورثه الله ما لم يعلم .

ژباړه : کوم سړی چي په علم باندې عمل کوي الله تعالی هغه ته هغه علم په برخه کوي چي نه
پيژندل کيږي او نه لوستل کيږي .

په هر حال د علم ظاهر او علم باطن چي کوم ډولونه مشهور دي هغه هم دادی چي د يو بل لپاره
لازم او ملزوم دي او په دغه دواړو کي د بدن او روح او د پوست او مغز نسبت دی او د علم په
فضيلت کي چي کوم آياتونه راغلی دي يا کوم حديثونه منقول دي هغه ټول اقسام د مراتبو د
درجاتو په تفاوت سره شامل دي .

الفصل الاول

﴿۱۸۷﴾: عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ قَالَ رَسُولُ
اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَلَّغُوا عَنِّي وَلَوْ آيَةً
وَحَدَّثُوا عَنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَا حَرَجَ وَمَنْ كَذَبَ
عَلَيْهِ مُتَعَمِّدًا فَلْيَتَّخِذْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ . رواه البخاري

د حضرت عبدالله بن عمرو ؓ څخه روايت دی
چي رسول الله ﷺ وفرمايل : زما د لوري ورسوی
که څه هم يو آيت وي او د بني اسرائيلو څخه چي
کومي قصې واورئ هغه د خلکو په وړاندې بيان

کړئ په دې کې څه گناه نسته او څوک چې په قصد سره ما ته د درواغو خبره منسوبه کړي نو هغه دې خپل ځای په دوږخ کې ولټوي . بخاري .

تشریح : د آیت کریمه څخه مراد هغه حدیث دی چې په ظاهره خو ډیر کوچني کوچني دي مگر د گټې د لحاظه د علوم او معارف بحروي لکه چې یو کوچنی حدیث دی :

(من صحبت نجا) یعنې څوک چې پټه خوله سو هغه خلاصون تر لاسه کړي ، یا دا رنگه نور مختصر مگر جامع حدیثونه لکه چې ددې جملې مطلب دا سو که څه هم تاسو زما څخه یو حدیث اورئ چې د الفاظو او جملې په اعتبار ډیر کوچنی او مختصر وي خو هغه نورو ته ضرور رسوئ او د هغه د گټې څخه نور خلک گټور کړئ ، علماء لیکي چې ددې حدیث اصل مقصد علم خپرول او نور خلک د علم په رڼا سره منور کولو سره ترغیب ورکول دي تر څو پوري چې کیدای سي په علم خپرولو او د دین د خبرو رسولو کې سعي او هڅه کول پکار ده ، کیدای سي چې تاسو کومه خبره نورو ته ورسوئ که څه هم هغه ډیره مختصره وي نو څه تعجب چې په هغه سره به د هغه دنیا هم سمه سي او دین به یې هم جوړ سي او هغه به د هدایت لار تر لاسه کړي چې د هغه په نتیجه کې نه یوازې دا چې یو سړي ته هدایت وسي او هغه پر سیده لار روان سي بلکه د هغه په وجه تاته هم علم تر لاسه سي او په بې شمیره نیکو سره ونازول سي .

په حدیث کې دوهمه خبره دا ښودل سوې ده که تاسو د بني اسرائیلو څخه یو قصه واورئ یا تاسو ته د هغوئ څخه یو واقعه معلومه سي نو تاسو هغه خلکو ته بیانولای سي مگر د هغوئ د احکامو وغیره نقل کولو اجازه نسته لکه چې په تیر حدیث کې تیر سوي دي ځکه چې یو واقعه او یا قصه صرف د خبر په توگه بیانول په شرعي امورو کې څه تاوان نه پیدا کوي مگر د هغوئ احکام نقل کول یا د هغوئ تبلیغ کول د شریعت محمدي د بنیادي اصولو خلاف دي ، هر کله چې په دې دنیا کې د شریعت محمدي نفاذ سوی دی نو اوس ټول نور شریعتونه منسوخ او کالعدم گرځول سوي دي ، د شریعت محمدي پرېښودو سره د بل شریعت د احکامو او اعمالو د تبلیغ اجازه نسي ورکول کیدای

د حدیث په پای کې رسول الله ﷺ ته د یو غلطې خبرې پر نسبت کولو باندې په سختو الفاظو کې زجر او توبیخ فرمایل سوی دی . فرمایلي یې دي کوم سړي چې ما ته د یو غلطې خبرې انتساب وکړي او پر ما باندې بهتان وتړي نو هغه ته پکار ده چې د جهنم په اور کې د سوځېدو لپاره تیار سي ، داسې بدبخت چې د دنیا د تر ټولو لوی صادق او مصدوق ذات باندې

بهتان تري ددي سزا مستحق دي چي هغه د جنهم شغلو ته حواله ڪرل سي .
 په دې اړه تر څو پوري چي د مسئلې تعلق دي علماؤ په اتفاق سره دا ليکلي دي چي د
 رسول الله ﷺ د ذات اقدس په لور د داسي خبري يا عمل نسبت ڪول چي واقعتا د رسول الله ﷺ
 څخه ثابت نه وي حرام او گناه كبيره ده او داسي درواغجن انسان به د الله په سخت عذاب کي
 اخته سي او ځيني علماء مثلاً امام محمد جويني رحمة الله عليه خو دا جرم دومره قابل نفرت او
 سخت بولي چي هغه د داسي سړي په باره کي د کفر حکم کوي .

د (مَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَدًّا فَلْيَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ) يعني کوم سړی چي په قصد سره ما ته د درواغ
 خبري نسبت وکړي نو هغه ته پکار ده چي خپل ځای په دوږځ کي ولټوي، د دې په باره کي ويل
 کيږي چي ډير لوی او د لوړي درجې حديث دی او د دې شمير په متواتر کي کيږي بلکه نور
 متواتر حديثونه دې مرتبې ته نه رسيږي ځکه دا حديث د صحابه کرامو د يو لوی ډلي څخه نقل
 دی، ځينو محدثينو ليکلي دي چي دا حديث دو شپيته (۶۲) صحابه کرامو روايت کړی دی
 چي په هغو کي عشره مبشره هم شامل دي .

﴿۱۸۸﴾: وَعَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدُبٍ وَالمُعِيزَةِ بْنِ شُعْبَةَ قَالَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ حَدَّثَ عَنِّي بِحَدِيثٍ يَرَى أَنَّهُ كَذِبٌ فَهُوَ أَحَدُ الْكَاذِبِينَ . رواه مسلم .
 ۱۸۸: حضرت سمرة ابن جندب او مغيرة بن شعبه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : څوک چي زما يو داسي حديث بيان کړی چي د هغه په اړه دهغه دا خيال وي چي هغه درواغ دی نو هغه د درواغجانو څخه يو درواغجن دی . مسلم .

تشریح : مطلب دا که يو سړی داسي حديث د خلکو په منځ کي بيان کړي او هغه خپور کړي چي واقعتا زما حديث نه وي او بيا هغه ته دا معلومه هم وي چي زه کوم حديث بيانوم هغه په حقيقت کي د رسول الله ﷺ حديث نه دی بلکه جوړ ڪړل سوی دی نو هغه سړی چي دا د درواغو حديث يې جوړ کړی دی ځکه درواغجن دی چي هغه نبي کریم ﷺ ته د غلطې او درواغ خبري نسبت کړی دی نو دا سړی چي هغه حديث بيانوي ځکه درواغجن دی چي هغه په اشاعت کولو سره او په دې پوهېدو سره هم چي دا غلط حديث دی نورو ته په رسولو سره د هغه سړي مرسته کوي او څرگنده ده چي څرنگه د درواغو حديث جوړونکي به د الله تعالی په عذاب کي اخته وي

همداسي د هغه بيانونکي ته به هم په آخرت کي عذاب ورکول کيږي او هغه ته به سخته سزا ورکول کيږي.

د حضرت معاوية رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل: د چا سره چي الله پاک د نيکۍ اراده کوي نو هغه ته د دين پوهه په برخه کږي او زه خو ويشونکي يم ورکونکي الله تعالی دی بخاري او مسلم

﴿۱۸۹﴾: وَعَنْ مُعَاوِيَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ يُرِدِ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا يُقِفْهُ فِي الدِّينِ وَإِنَّمَا أَنَا قَاسِمٌ وَاللَّهُ يُعْطِي.

(متفق عليه)

تشریح: د دغه حديث څخه د علم او د عالم د فضيلت اظهار کيږي، الله تعالی چي کوم سړی د خير او نبيگني پر لار روانول غواړي نو هغه ته د علم دولت ورکږي، او څرگنده ده چي دا د الله تعالی ډير لوی نعمت دی چي هغه يو سړي ته د ديني امورو يعني د احکام شريعت او د طريقت لار او حقيقت پوهه ورکږي چي د هدايت او راستۍ او د خير او فلاح د ټولو څخه لويه لار ده، د حديث د دوهم جز مطلب دادی چي د علم حقيقي مبداء خود الله ﷻ ذات دی زما کار خو صرف دادی چي زه ديني مسائل او شرعي احکام خلکو ته رسوم او حديث بيان کړم اوس مخته د الله تعالی خوښه ده هغه چي چا ته څومره غواړي په هغه د عمل کولو توفيق او د غور او فکر صلاحيت ورکوي.

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل: خلك كانوا دي لکه څرنگه چي د سرو او سپينو (زرو) کانونه وي کوم خلك چي د جاهليت په زمانه کي غوره وه نو هغوی په اسلام کي هم غوره دي که هغوی دين و پيژني. مسلم.

﴿۱۹۰﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ النَّاسُ مَعَادُنُ كَمَعَادِنِ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ خَيْرُهُمْ فِي الْجَاهِلِيَّةِ خَيْرُهُمْ فِي الْإِسْلَامِ إِذَا فَقَهُوا. رواد مسلم.

تشریح: انسان ته په کان (د مخکي ذخيره) سره تشبيه ورکړل سوې ده او دا تشبيه د نيکو اخلاقو او عاداتو او صفاتو او کمالاتو د استعداد او صلاحيت په تفاوت کي ورکړل سوې ده چي څرنگه په يو کان کي لعل او ياقوت پيدا کيږي او او په بل کان کي سره زر، او په ځينو کانو کي چونه، رانجه، ډبري وغيره پيدا کيږي همداسي د انسان ذات دی چي ځينو خود خپل اخلاق

د نوموړي نوم مغيره بن شعبه دی او کنيت يې ابو عبدالله دی او د ځينو حضراتو د قول سره سم ابو عيسى دی. په کال ۵۰ هـ کي وفات سوې دی. اسد الغابة.

او عادات او صفاتو په وجه د عظمت او شان خاوندان وي ځيني د هغوئ څخه د کمي درجې وي او ډير داسي هم وي چي په دغه صفاتو کي ډير کم او بې وقعته وي .

د حديث د آخري جملې مطلب دادی چي کوم خلک د ايمان راوړلو څخه مخکي د کفر په حالت کي د غوره اخلاقو او عاداتو مالک وه مثلاً په سخاوت، ميرانه او اخلاقو او دياننداری سره متصف وه نو هغوئ د اسلام راوړلو څخه وروسته هم د هغه صفاتو په وجه غوره گرځول سوي دي .

بالکل همداسي څرنگه چي سره زر او سپين زر په کان کي دننه پراته وي چي هغه په خاورو کي د ننه کېدو په وجه په خپل اصلي حالت کي وي هر کله چي د کان څخه راو کښل سي او په بټۍ کي په اچولو سره گرم کړل سي نو نه يوازي دا چي هغوئ په خپل اصلي حالت کي راسي بلکه د هغوئ په ښکلا کي هم زياتوب کيږي همداسي تر څو پوري چي يو سړی د کفر په تيارو کي پټ وي نو هغه که هر څومره بااخلاقه وي او په هغه کي هر څومره سخاوت او ميرانه وي غوره والی نه ورته حاصليږي مگر کله چي د کفر د پردو شکولو سزه د تاريخۍ څخه راو وځي او د ايمان او اسلام په قبلولو سره په علم د دين کي کمال تر لاسه کوي او بيا خپل په رياضت، مجاهده او ديني محنت او مشقت ته حواله کوي نو ددې څخه وروسته نه يوزي دا چي هغه په خپل اصلي حالت کي راسي بلکه د علم او معرفت په رڼا سره د هغه زړه او دماغ منور کيږي او هغه د عزت او عظمت و لوړو درجو او مرتبو ته رسيږي .

د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : د دوو کسانو سره حسد کول صحيح دي يو هغه کس چي هغه ته الله پاک شتمني ورکړي وي او بيا يې هغه ته د

﴿ ۱۹۱ ﴾ : وَعَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا حَسَدَ إِلَّا فِي اثْنَتَيْنِ رَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ مَالًا فَاسْلَطَهُ عَلَى هَلَكِهِ فِي الْحَقِّ وَرَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ الْحِكْمَةَ فَهُوَ يَقْضِي بِهَا وَيُعْلِمُهَا . (متفق عليه)

الله ﷻ په لاره کي د خرڅولو توفيق هم ورکړی وي او دوهم هغه کس چي هغه ته الله پاک حکمت ورکړی وي او هغه د حکمت سره سم پريکړي کوي او د هغه تدريس هم کوي . بخاري او مسلم .

تشریح : حسد دې ته وايي چي د دوهم سړي سره يو نعمت وويني نو دا آرزو وکړل سي چي کاشکي دا نعمت ما ته راسي او د هغه څخه ختم سي څرگنده ده چي دا ډير خراب خصلت او د ډير ذلت خبره ده ، اسلام چي د اخلاقو د پاکۍ تر ټولو لوی بيرغ لرونکی دی دا غير اخلاقي او ذليل خصلت نه خوښوي او د دې څخه د ځان ساتني حکم ورکوي ، د حسد په مقابل کي غبطه

ده، غبطه دې ته وایي چې د چا سره د یو نعمت په لیدو سره دا آرزو وکړي چې څرنگه دا نعمت د هغه سره دی په دې نعمت سره الله تعالی ما هم مشرف کړي، شریعت دا جائز گرځوي مگر دا هم د نیکو خبرو مثلاً نیک اخلاق او عادتونه، غوره خصلتونه او فضل او کمال په باره کې جائز دي، په دې حدیث کې چې کوم حسد فرمایل سوی دی هغه غبطه ده.

﴿۱۹۲﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا مَاتَ الْإِنْسَانُ انْقَطَعَ عَنْهُ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثَةٍ: صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ أَوْ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ أَوْ وَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ. رواه مسلم.

د حضرت ابوهریره رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه و سلم وفرمایل: هر کله چې انسان مړ شي نو د هغه د عمل (د ثواب) لړۍ پرې سي مگر د درو شيانو ثواب يې بيا هم جاري وي ۱: صدقه جاريه ۲: علم چې د

هغه څخه گټه تر لاسه سي ۳: نیک اولاد چې د مرگ وروسته هغه ته دعاء کوي. مسلم.

تشریح: داسي اعمال چې د هغه تعلق د دنیاوي ژوند سره وي د هغه اثرات د مرگ څخه وروسته په دنیا کې ختم سي مثلاً لمونځ، روژه وغیره، داسي اعمال دي چې د انسان په ژوند کې ادا کېږي که څه هم د هغه ثواب په دې توگه باقي وي چې هغه د آخرت ذخیره سي او د مرگ څخه وروسته پر هغه جزا ورکول کېږي مگر د هغه لړۍ د مرگ څخه وروسته جاري نه پاته کېږي ځکه چې په ژوند کې تر څو پوري دا اعمال کول د هغه ثواب ورته حاصلیدی هر کله چې ژوند ختم سونو دا اعمال هم ختم سول او هر کله چې دا اعمال ختم سول نو پر هغه د جزا او سزا ترتیب هم ختم سو.

مگر ځيني اعمال داسي هم دي چې د هغه د ثواب لړۍ نه یوازې دا چې په ژوند کې حاصلېږي بلکه د مرگ څخه وروسته هم باقي او جاري وي داسي اعمالو په اړه په دې حدیث کې ارشاد فرمایل سوی دی، درې اعمال داسي دي چې د ژوند ختمېدو څخه وروسته هم د هغه د ثواب لړۍ جاري وي او مړی د هغه څخه منتفع کېږي.

لومړنی شی صدقه جاريه ده یعني که یو سړی د الله تعالی په لار کې محکمه وقف کړي، یا شاه، تالاب وغیره یې جوړ کړی وي یا داسي د مخلوق د گټې لپاره یو بل شی یې تر شا پرې ایښی وي نو تر څو پوري چې هغه شيان قائم وي او خلک د هغه څخه گټه اخلي هغه ته به یې ثواب رسیږي.

دوهم شی علم نافع دی، یعني داسي عالم وفات سي چې په خپل ژوند کې هغه خلکو ته د خپل علم څخه گټه ورسول او بیا یې خپل علوم او معارف د کتاب په ذریعه محفوظ کړل چې

هميشه د خلکو لپاره گټور او د رشد او هدايت سبب جوړيږي يا يو داسي سړی يې شاگرد جوړ کړي چي د هغه د علم صحيح وارث دی چي د هغه څخه خلک گټه اخيستلای سي نو دا ټول شيان داسي دي چي د ژوند ختمېدو څخه وروسته به د هغه لپاره سرمايه او سعادت وي او د هغه ثواب به هغه ته رسيږي

درېم شی صالح اولاد دی، ظاهره ده چي د انسان لپاره تر ټولو لوی سعادت او د افتخار وړ شی صالح اولاد دی، ځکه چي صالح اولاد نه يوازې دا چي د مور او پلار لپاره په دنيا کي د سکون او راحت باعث جوړيږي بلکه د هغوی د وفات څخه وروسته د هغوی لپاره د نجات وسيله او فلاح ذريعه هم جوړيږي او هغه داسي چي نیک او لائق زوی د خپل مور او پلار قبرونو ته ځي هلته فاتحه خواني کوي، د مغفرت دعا کوي، په قرآن کریم ويلو سره هغوی ته يې بخښي او د هغوی د لوري خيرات او صدقې کوي، او څرگنده ده چي دا ټول شيان د مړي لپاره د ثواب باعث دي چي په هغه سره هغه په اخروي ژوند کي کامياب کيږي.

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل: څوک چي يو مسلمان د دنيا د سختيو او ستونزو څخه خلاص کړي نو الله تعالی به هغه د قيامت په ورځ د قيامت د سختيو څخه خلاص کړي او چا چي د يو تنگدست مشکل آسان کړ نو الله به په دنيا او آخرت کي پر هغه آساني راوړي او چا چي د يو مسلمان عيب پټ کړ نو الله تعالی به په دنيا او آخرت کي د هغه پرده پوشي وکړي او الله پاک تر هغه وخته پوري د بنده مرسته کوي تر څو چي هغه د خپل مسلمان ورور مرسته کوي، څوک چي د علم په لټه کي وي الله پاک به پر هغه د جنت لار آسانه کړي او کوم خلک چي د الله کور (مسجد يا مدرسه) کي را ټول سي د الله کتاب وايي او نورو ته يې ښيي نو پر هغوی د الله پاک تسکين نازلېږي د الله رحمت پر هغوی خپور سي او ملائکي شاوخوا پر را ټولي سي

(۱۹۳): وَعَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ نَفَسَ عَنْ مُؤْمِنٍ كُرْبَةً مِنْ كُرْبِ الدُّنْيَا نَفَسَ اللَّهُ عَنْهُ كُرْبَةً مِنْ كُرْبِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَمَنْ يَسَّرَ عَلَى مُعْسِرٍ يَسَّرَ اللَّهُ عَلَيْهِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ. وَمَنْ سَتَرَ مُسْلِمًا سَتَرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَاللَّهُ فِي عَوْنِ الْعَبْدِ مَا كَانَ الْعَبْدُ فِي عَوْنِ أَخِيهِ وَمَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَلْتَمِسُ فِيهِ عِلْمًا سَهَّلَ اللَّهُ لَهُ بِهِ طَرِيقًا إِلَى الْجَنَّةِ وَمَا اجْتَمَعَ قَوْمٌ فِي بَيْتٍ مِنْ بُيُوتِ اللَّهِ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَيَتَذَكَّرُونَ بَيْنَهُمْ إِلَّا نَزَلَتْ عَلَيْهِمُ السَّكِينَةُ وَعَشِيَتْهُمْ الرَّحْمَةُ وَخَفَّتْهُمُ الْمَلَائِكَةُ وَذَكَرَهُمُ اللَّهُ فِيمَنْ عِنْدَهُ وَمَنْ بَطَأَ بِهِ عَمَلُهُ لَمْ يُسْرِعْ بِهِ نَسَبُهُ. رواه مسلم.

او الله ڀاک د هغو خلکو يادونه د هغه ملائکو په وړاندي کوي کوم چي د هغه سره وي او چا چي په عمل کي کوتاهي وکړه نو د هغه نسب به د هغه پکار ورنه سي . مسلم .

تشریح : د دغه حديث څخه د اسلام د اخلاقي تعليماتو د عظمت او غوره والي معلومات کيږي ، اسلام د خپلو تعليماتو په ذريعه د پوره انسانيت په منځ کي د ميني او مروت انساني همدردي ، مرسته او معاونيت ، او د حسن سلوک اعلى روح پيدا کول غواړي چي انسان د اخلاق او ميني په يو کړۍ کي په منسلک کېدو سره په پوره امن او سکون او راحت سره د بندگۍ حقوق ادا کړي .

فرمايل سوي دي که تاسو د قيامت د ورځي د سختۍ څخه ځان ساتل غواړئ نو تاسو د خپل هغه ورور خبر اخلي چي د دنيا په سختۍ کي موبنتی وي که پر هغه يو سخت وخت راغلی وي نو د هغه مرسته وکړئ که هغه په ژوند کي په يو مشکل کي وي نو خلاصون ورکړئ ، که په مصيبت او تکليف کي اخته وي نو هغه ځيني ليري کړئ ځکه چي د حسن سلوک دا هغه لار ده چي پر هغه باندي په تلو سره تاسو د آخرت د سختيو څخه په ډيره اساني سره تيزيدای سئ ، اعلان کيږي که تاسو د دين او دنيا دواړه ځايونو آساني غواړئ او ددې خواهشمند ياست چي د دنيا کاميابي ستاسو قدمونه مچ کړي او د آخرت فلاح او سعادت ستاسو په برخه کي راسي نو د خپل ورور مرسته وکړئ کوم چي تنگدست وي ، د مفلسۍ په جال کي موبنتی وي ، د بې کارۍ او تباه حالۍ په چکر کي وي که هغه پورپوری وي او الله تعالی تاسو وسعت درکړی دی نو د هغه قرض ادا کړئ که څوک خپله ستاسو پورپوری وي او تاسو پوهيږئ چي هغه پر قرض ادا کولو باندي قادر نه دی نو قرض ورته معاف کړئ که څوک ډير پريشان وي نو د هغه مرسته کولو سره هغه خلاص کړئ ، که يو څوک د خپل مفلسۍ په وجه خپل ضرورت نسي پوره کولای نو تاسو د هغه ضرورت پوره کړئ ، بيا وگورئ چي الله تعالی څرنگه زيات تاسو خپل په رحمت کي پټوي ، د دنيا عزت او عظمت به ستاسو په قدمونو کي لوبي کونکي ووينئ او د ژوند هره آساني به ستاسو لپاره تياره وي او نه يوازي په دنيا کي بلکه په آخرت کي به هم د الله تعالی رحمت ستاسو سره وي د هغه ځای په هره سختۍ او ازموينه کي به ستاسو حسن سلوک ستاسو مرستيال او معاون وي او تاسو به د هغه ځای په هر امتحان کي کامياب ياست ، همداسي فرمايل سوي دي که تاسو په دنيا او آخرت کي پر خپل عیبونو باندي پرده اچول غواړئ نو په دنيا کي د خپل ورور پرده پټوئ يعني د يو چا عيب د خلکو په مخکي په بيانولو سره هغه مه

رسوا او ذلیل کوی یا که دیو چا خنجه یو گناه و سې نو هغه د خلکو په مخکې په څرگندولو سره هغه مه شرمنده کوی ځکه چې دا د الله تعالی معامله ده که هغه غواړي نو په دنیا کې یا په آخرت کې به سزا ورکړي کله په خپل رحمت سره به یې معاف کړي .

یا د پردې پټولو مطلب دادی چې یو څوک د خپل ناداری او مفلسۍ په وجه د جامې د نعمت خنجه محروم دی او دومره غریب دی چې خپل ستر هم نسي پټولای نو پکار ده چې د خپل دغه ناچار وروړ پرده پټه کړل سي ځکه چې څوک د خپل وروړ پرده پټه کړي نو الله تعالی به په دنیا او قیامت کې د هغه د عیبونو او گناهونو پرده پټه کړي، او په پای کې به عامه توگه سره دا کلیه بنودل سوې ده چې تر څو پوري یو بنده د خپل وروړ په مرسته کې لگیدلی وي او د الله تعالی د مخلوق په خبر اخستلو کې مصروف وي نو د هغه سره د الله تعالی مرسته او نصرت وي .

په حدیث شریف کې د طلب علم او طالب علم فضیلت څرگند سوې دی لکه چې ارشاد دی : کوم سړی چې د علم دین د حصول لپاره خپل هیواد او ښار پرېښودو سر د خپل قریبانو خنجه په بیلیدو سره د عیش او آرام د ژوند پرېښودو سره د حصول علم د جذبې سره ووځي او د علم د تر لاسه کولو لپاره د مسافری پر لار روان سي نو الله تعالی د هغه ددغه ریاضت او تکلیف او پریشانی په وجه پر هغه د جنت لار آسانه کوي یعنې د طالب علم د هڅو په بدله کې هغه په جنت کې داخلوي یا دا چې هغه ته به د الله تعالی د لوري د هغه عظیم سعادت توفیق ورکړي چې هغه د کوم علم په لټه کې دومره مصیبتونه او تکلیفونه زغمي او پر دې هغه نیک عمل هم وکړي چې په جنت کې د داخلیدو سبب او باعث دي .

همدارنگه کوم خلک چې په مسجدونو او مدرسو کې د علم په تر لاسه کولو کې بوخت وي او د قرآن کریم د علوم او معارف خنجه په استفاده کولو او نورو ته په ښودلو کې بوخت وي پر هغوی د الله تعالی د لوري د بې پایه رحمت دروازې خلاصیږي او پر هغوی د الله تعالی د لوري د تسکین نزول کیږي یعنې د علم د طلب په لړ کې اطمینان او د زړه سکون وي چې د هغه په وجه د هغوی زړونه د دنیا د عیش او عشرت ، راحت او آرام او د غیر الله د خوف خنجه پاک صاف کېدو سره هروخت د الله تعالی په لوري په محبت کې لگیدلي وي او د هغه نتیجه دا وي چې د هغوی زړونه د نور الهي په مقدسه رڼا سره ځلېږي ، ملائکې د هغوی عزت او توقیر کوي او فرط عقیدت خنجه پر هغه خلکو چاپیره وي ، بیا الله تعالی د هغه مقدسي ډلي چې په درس او

تدریس کي بوختي وي د خپلو هغه ملائکو په مینځ کي یادوي کوم چي د هغه سره وي داد هغه ډلي د ډیر عظمت او فضیلت دلیل دی .

د حدیث په پای کي دې خبري ته اشاره وفرمایيل سول چي د آخرت کامیابي ، فلاح او سعادت دار او مدار پر عمل باندې دی که په دنیا کي د خیر په عمل کي کوتاهي ونه کړي نو په آخرت کي به د عزت او عظمت حقدار وي او که په دنیا کي یو چا په عمل کي کوتاهي وکړه که څه هم په دنیا کي هر څومره باقبال او باعظمت وي او هر څومره لوی حسب او نسب والا وي په آخرت کي به د هغه څخه پوښتنه کیږي او هلته به د دنیا عالي نسبي او ددې به هېڅ په کار نه ورځي . شعر :

بنده عشق شدي ترک نسب کن جامي   که درین راه فلان ابن فلان چیزی نیست

﴿ ۱۹۴ ﴾ : وَعَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أَوَّلَ النَّاسِ يُقْضَىٰ عَلَيْهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ رَجُلٌ اسْتَشْهَدَ فَأَتَيْتُ بِهِ فَعَرَفْتُهُ نَعْمَةً فَعَرَفَهَا فَقَالَ فَمَا عَمِلْتُ فِيهَا ؟ قَالَ قَاتَلْتُ فِيكَ حَتَّى اسْتَشْهَدْتُ قَالَ كَذَبْتَ وَلَكِنَّكَ قَاتَلْتُ لِأَنْ يُقَالَ جَرِيءٌ فَقَدْ قِيلَ ثُمَّ أُمِرَ بِهِ فَسُجِبَ عَلَىٰ وَجْهِهِ حَتَّىٰ أُلْقِيَ فِي النَّارِ وَرَجُلٌ تَعَلَّمَ الْعِلْمَ وَعَلَّمَهُ وَقَرَأَ الْقُرْآنَ فَأَتَيْتُ بِهِ فَعَرَفْتُهُ نَعْمَةً فَعَرَفَهَا قَالَ فَمَا عَمِلْتُ فِيهَا ؟ قَالَ تَعَلَّمْتُ الْعِلْمَ وَعَلَّمْتُهُ وَقَرَأْتُ فِيكَ الْقُرْآنَ قَالَ كَذَبْتَ وَلَكِنَّكَ تَعَلَّمْتَ الْعِلْمَ لِيُقَالَ عَالِمٌ وَقَرَأْتُ الْقُرْآنَ لِيُقَالَ هُوَ قَارِئٌ فَقَدْ قِيلَ ثُمَّ أُمِرَ بِهِ فَسُجِبَ عَلَىٰ وَجْهِهِ حَتَّىٰ أُلْقِيَ فِي النَّارِ وَرَجُلٌ وَسَّعَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَعْطَاهُ مِنْ أَصْنَافِ الْمَالِ كُلِّهِ فَأَتَيْتُ بِهِ فَعَرَفْتُهُ نَعْمَةً فَعَرَفَهَا قَالَ فَمَا عَمِلْتُ فِيهَا ؟ قَالَ مَا تَرَكْتُ مِنْ سَبِيلٍ تُحِبُّ أَنْ يُنْفَقَ فِيهَا إِلَّا أَنْفَقْتُ فِيهَا لَكَ قَالَ كَذَبْتَ

د حضرت ابوهريرة ؓ څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایيل : تر ټولو لومړی کس چي پر هغه به د قیامت په ورځ (د خلوص نیت د پرېښودلو) حکم ولگول سي هغه وي چي شهید سوی وي ، هغه به د قیامت میدان ته راوستل سي او الله به هغه ته خپل نعمتونه ور یاد کړي او هغه به ټول هغه ته ور یاد سي بیا به الله پاک وفرمایي تا د هغه نعمتو په شکر کي څه وکړل هغه به وایي ما ستا په لار کي غزا وکړل تردې چي شهید سوم الله تعالی به ورته وفرمایي ته درواغجن یې ته خو د دې لپاره جنگېدلی وي چي خلک تا ته زړه ور وایي نو تا ته زړه ور وویل سول بیا به حکم ورکړل سي چي دی دي پرمخې په اور کي وغورزول سي ، بیا به هغه کس وي چي هغه علم تر لاسه کړی وي او بل ته یې ښودلی وي او قرآن یې ویلی وي هغه به د الله تعالی په حضور کي راوستل سي او الله تعالی به هغه ته خپل نعمتونه ور یاد کړي هغه ته به ور یاد سي بیا به الله تعالی د هغه څخه پوښتنه وکړي تا

وَلَكِنَّكَ فَعَلْتَ لِقَالَ هُوَ جَوَادٌ فَقَدْ قِيلَ ثُمَّ أُمِرَ بِهِ
فَسُجِبَ عَلَى وَجْهِهِ ثُمَّ أُلْقِيَ فِي النَّارِ . رواه مسلم

ددي نعمتو شکر څنگه ادا کړي يعني څه کار دي
وکړ هغه به وايي ما علم زده کړ او نورو ته مي هم
وښودى او ستا لپاره مي قرآن کریم ووايه ، الله تعالى به ورته وفرمايي ته درواغجن يې تا خو علم
د دې لپاره زده کړى وو چي خلک تاته قاري او عالم ووايي نو تاته عالم او قاري وويل سول بيا به
دغ وکړل سي چي دى دي پرمخى و غورزول سي او په اور کي دي واچول سي ، بيا به هغه کس
راسي چي هغه ته الله پاک پراخي ورکړې وه د هغه روزي يې زياته کړې وه او ډول ډول مال او دولت
يې ورکړى وو هغه به د الله تعالى په حضور کي حاضر کړل سي او الله به هغه ته خپل نعمتونه ور
ياد کړي هغه به دغه نعمتونه ياد کړي بيا به الله تعالى پوښتنه وکړي ددي نعمتو په شکر کي تا څه
کار وکړ هغه به وايي ما په هيڅ يو داسي لاره کي خرڅ کول نه دي پرې ايښي په کوم کي چي خرڅ
کول پکار وه او ستا د رضا لپاره مي په هغه کي خرڅ کاوه ، الله تعالى به ورته وفرمايي ته
درواغجن يې تا خو ددي لپاره خرڅ کړى وو چي تا ته سخي وويل سي نو تاته سخي وويل سول
حکم به ورکړل سي او هغه به پرمخى و غورزول سي او په اور کي به واچول سي . مسلم .

تشریح : په اعمالو کي د نيت کومه درجه ده او د خلوص څومره ضرورت دى ؟ په دې حديث کي
په ښه ډول واضح کيږي ، بنده که هر څومره لوى د خير عمل وکړي او لويه نيکي وکړي مگر د
هغه نيت که پر خير نه وي نو د هغه عمل او نيکي به هيڅ په کار نه راځي ، الله تعالى ته هغه عمل
خوښ دى چي په هغه کي صرف د الله تعالى رضا او د هغه خوښي نيت وي او د اطاعت جذبه د
خلوص څخه ډکه وي کنه کوم عمل چي پرته د اخلاص او پرته د خير د نيت څخه وکړل سي که
هغه هر څومره عظيم عمل وي د الله تعالى د دربار څخه رد کيږي او پر هغه هيڅ گټوره نتيجه نه
مرتب کيږي بلکه په عذاب الهي کي نيول کيږي څرنگه چي د دې حديث څخه معلومه سوه .

﴿١٩٥﴾: وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ قَالَ رَسُولُ
اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ لَا يَقْبِضُ الْعِلْمَ
إِنْزَاعًا يَنْزِعُهُ مِنَ الْعِبَادِ وَلَكِنْ يَقْبِضُ الْعِلْمَ بِقَبْضِ
الْعُلَمَاءِ حَتَّى إِذَا لَمْ يُبْقِ عَالِمًا أَخَذَ النَّاسُ رُءُوسًا
جُهَالًا فَسُئِلُوا فَأَمَتُوا بَغَيْرِ عِلْمٍ فَضَلُّوا وَأَضَلُّوا .
(متفق عليه)

د حضرت عبدالله بن عمرو ؓ څخه روايت دى
چي رسول الله ﷺ وفرمايل : الله پاک به علم په
آخري زمانه کي ، داسي نه پورته کوي چي هغه
علم به د خلکو د زړو او دماغ څخه وکارې بلکه
علم به داسي پورته کړل سي چي علماء به
واخيستل سي (يعني عالمان به وفات سي) تر

دې چي هيڅ يو عالم به پاته نه سي نو خلک به جاهلان خپل پېښوا جوړ کړي د هغوى څخه به د دين

خبري پوڻستي او هغوی به بيله علمه فتوا ورکوي هغوی به په خپله هم گمراه وي او نور به هم گمراه کوي بخاري او مسلم

د حضرت شقيق^۱ څخه روايت دی چي حضرت عبدالله بن مسعود^۲ به هره پنجشنبه خلکو ته نصيحت کاوه (يوه ورځ) يو سړی هغه ته وويل اي ابو عبد الرحمن زه غواړم چي تاسو هره ورځ موږ ته نصيحت وکړئ ، عبدالله بن مسعود^۳ ورته وفرمايل زه داسي ځکه نه کوم چي ستاسو به زړه موږ سي ، زه د نصيحت په اړه تاسو ته دا پاملرنه درکوم

﴿۱۹۶﴾: وَعَنْ شَقِيقٍ قَالَ كَانَ عَبْدُ اللَّهِ يُذَكِّرُ النَّاسَ فِي كُلِّ خَمِيسٍ فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ لَوِ دِدْتُ أَنَّكَ ذَكَرْتَنَا فِي كُلِّ يَوْمٍ قَالَ أَمَا إِنَّهُ يَمْتَنِعُنِي مِنْ ذَلِكَ أَنِّي أَكْرَهُ أَنْ أُمْلِكُكُمْ وَإِنِّي أَتَخَوَّلُكُمْ بِالْمَوْعِظَةِ كَمَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَخَوَّلُنَا بِهَا مَخَافَةَ السَّامَةِ عَلَيْنَا. (متفق عليه)

لکه څرنگه چي رسول الله ﷺ زموږ پاملرنه کول او زموږ د تنگيو خيال به يې ساته . بخاري او مسلم
تشریح : د دغه حديث څخه دا خبره واضح سول چي د وعظ او نصيحت په معامله کي د ميانه روی څخه کار اخيستل پکار دي هر وخت او په هر ځای کي وعظ او نصيحت کول پکار نه دی ځکه چي په دې سره د خلکو زړونه تنگيږي ، نتيجه به داسي چي هغوی به هيڅکله خبره په سکون او د زړه په اخلاص سره نه اوري بلکه پر هغوی به يو ښه اثر هم نه مرتب کيږي همداسي په دې معامله کي رټل ، لعنت ويل ، بدمزاجي او بد اخلاقي کول هم نه دي پکار ځکه چي په دې سره د مخاطب په ذهن کي خراب اثر لويږي چي په هغه سره پر ځای د دې چي هغه يو نیک اثر قبول کړي نور زيات خلاف سي ، کوم نصيحت چي پر خپل وخت باندي او په ډير اخلاق او مينه او شفقت سره کيږي په اصل کي هغه د مخاطب په زړه کي اثر کوي او هغه غوره ثمره مرتب کيږي .

د حضرت انس^۴ څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ به يو خبره کول نو درې واړه به يې هغه تکرارول تر څو چي خلک به ښه په پوه سول او کله چي به رسول الله ﷺ يو ډلي ته نژدې تيريدي او هغوی ته به يې د سلام کولو اراده کول نو درې واړه به يې ورته سلام کاوه . بخاري

﴿۱۹۷﴾: وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا تَكَلَّمَ بِكَلِمَةٍ أَعَادَهَا ثَلَاثًا حَتَّى تُفْهَمَ عَنْهُ وَإِذَا أَتَى عَلَى قَوْمٍ فَسَلَّمَ عَلَيْهِمْ سَلَّمَ عَلَيْهِمْ ثَلَاثًا . رواه البخاري .

^۱ د نوموړي نوم شقيق ابن مسلمه او کنيت يې ابو وايل دی ، نوموړی تابعي دی د حجاج په زمانه کي وفات سوی دی ځيني وايي چي په (۹۹هـ) کال کي وفات سوی دی .

تشریح : د دې دا مطلب نه دی چي رسول الله ﷺ به د هري خبري په وخت کي داسي عمل اختياروئ بلکه مطلب دادی چي کله به رسول کریم ﷺ یوه ډیر مهمه خبره کول یا د یو خاص مسئلې وضاحت به مقصود وو یا یو دیني حکم به یې بیانوي او دا اراده به یې وه چي دا خبره په خاصه توگه بیانول دي یا دا خیال به یې وو چي خلکو به په ښه ډول سره خبره نه وي اوریدلې نو رسول الله ﷺ به درې ځله هغه خبره تکرارول او هغه خبره به یې په څو څو وارو کول چي خلک یې ښه واورې او پوه سي.

همدارنگه درې ځله سلام به یې ځکه کوی چي یو سلام خو به رسول الله ﷺ هغه وخت کوی هر گله چي یو ځای ته دننه د ورتلو اجازه به یې غوښتل ، دوهم سلام تحية به یې کوی (دا سلام د ملاقات په وخت کي کیږي) او دریم سلام به یې درخصت پر وخت کوی.

﴿۱۹۸﴾ : وَعَنْ أَبِي مَسْعُودٍ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ إِنَّهُ أَبْدَعَ بَنِي فَأَخْبِلْنِي فَقَالَ مَا عِنْدِي فَقَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنَا أَذْهَلُ عَلَى مَنْ يَحْمِلُهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ ذَلَّ عَلَى خَيْرٍ فَلَهُ مِثْلُ أَجْرِ فَاعِلِهِ . رواه مسلم .

د حضرت ابومسعود^۱ الانصاري رحمه الله څخه روايت دی چي یو سړی د نبی کریم ﷺ په خدمت کي حاضر سو او عرض یې وکړ چي زه د سپرلۍ څخه عاجزه سوی یم تاسو یو سپرلی راته راکړئ . رسول الله ﷺ وفرمایل : زما سره سپرلۍ نسته یو بل سړي وویل اې دالله رسوله ! زه داسي سړی درته وښیم چي سپرلی ورکړي ، رسول الله ﷺ وفرمایل څوک چي

د نیکی په لور لارښوونه وکړي نو هغه ته هم دومره ثواب رسیږي څومره چي نیکی کونکي ته رسیږي

﴿۱۹۹﴾ : وَعَنْ جَرِيرٍ قَالَ كُنَّا فِي صَدْرِ النَّهَارِ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَجَاءَهُ قَوْمٌ حُفَاةُ عُرَاةٍ مُحْتَابِي الثَّمَارِ أَوْ الْعَبَاءِ مُتَقَلِّدِي

د حضرت جریر^۲ څخه روايت دی چي موږ د ورځي په پیل کي د رسول الله ﷺ په خدمت کي ناست وو ، د رسول الله ﷺ په خدمت کي څو خلک

^۱ د نوموړي نوم عقبه ابن عمره دی مگر دی هم په ابومسعود انصاري کنیت سره مشهور دی ، د حضرت علي رحمه الله د خلافت په زمانه کي وفات سوی دی ځيني خلک وايي چي په (۴۱) یا (۴۲) هـ کال کي وفات سوی دی .
^۲ د نوموړي نوم جریر بن عبد الله دی او کنیت یې ابو عمرو یا ابو عبد الله دی د قبيله بحيله سره تعلق لري د رسول الله ﷺ د وفات څخه څلوېښت ورځي مخکي د اسلام په نعمت مشرف سو او د قریشیا په ځای کي په کال (۵۱) هـ یا (۵۲) هـ کي وفات سوی دی .

حاضر سول چي لوخ وه او پر بدن يي كمبلي وغيره
اچولي وي او په غاړو کي يې توري زېږدلي په
هغو کي زيات بلکه ټول د مضر د قبيلې خلک وه
هغوی يې وږي وليدل نو د رسول الله ﷺ د مخ رنګ
بدل سو ، رسول الله ﷺ چي دوی په لورې کي وليدل
نو کور ته يې تشريف يووړ کله چي راووتی نو بلال
ته يې د آذان کولو حکم ورکړ نو تکبير وسولمونځ
ادا سو او په وعظ کي يې دا آيت تلاوت کړ :
يا ايها الناس اتقوا ربکم الذين ..... الخ (اي خلکو
د خپل پروردگار څخه و بيريرئ چي تاسو يې د يوه
نفس (آدم السلام) څخه پيدا کړي ياست) ، د آيت تر پايه
پوري چي د هغه آخري برخه داده البته الله ستاسو
ساتونکی دی بيا يې هغه آيت تلاوت کړ کوم چي
په سورة حشر کي دی يعنې د الله څخه و بيريرئ او
هر چا ته پکار ده چي هغه پر هغه شي نظر وساتي
کوم چي يې د سبا (قيامت) لپاره ترمخه استولی
دی ، بيا رسول الله ﷺ وفرمايل : سړی دي د خپل
دينار څخه د خپل درهم څخه د خپلو جامو څخه د
خپلو غنمو د پيمانو څخه د خپلو خرماوو څخه تر
دې چي رسول الله ﷺ وفرمايل خيرات دي کړي که
څه هم د خرما يوه ټوټه وي ، د راوي (جرير) بيان
دی چي (د دې په اوږدو سره) يو انصاري سړي يوه
هميانۍ راوړل چي د هغې د دروندوالي له کبله

السُّيُوفِ عَامَتْهُمْ مِنْ مُضَرَ بَلْ كُلُّهُمْ مِنْ مُضَرَ
فَمَعَرَ وَجْهَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
لَمَّا رَأَى بِهِمْ مِنَ الْفَاقَةِ فَدَخَلَ ثُمَّ خَرَجَ فَأَمَرَ
بِلَالًا فَأَذَّنَ وَأَقَامَ فَصَلَّى ثُمَّ خَطَبَ فَقَالَ (يَا
أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ
وَاحِدَةٍ إِلَى آخِرِ الْآيَةِ إِنْ اللَّهُ كَانَ عَلَيْكُمْ
رَقِيبًا) وَالْآيَةُ الَّتِي فِي الْحَشْرِ (اتَّقُوا اللَّهَ وَلْتَنْتَظِرْ
نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ لِغَدٍ) تَصَدَّقَ رَجُلٌ مِنْ دِينَارِهِ
مِنْ دِرْهَمِهِ مِنْ تَوْبِهِ مِنْ صَاعٍ بُرٍّ مِنْ صَاعٍ
تَمْرِهِ حَتَّى قَالَ وَلَوْ بِشِقِّ ثَمْرَةٍ قَالَ فَخَاءَ رَجُلٍ
مِنَ الْأَنْصَارِ بَصْرَةً كَادَتْ كَفُّهُ تَعْجِزُ عَنْهَا بَلْ
قَدْ عَجَزَتْ قَالَ ثُمَّ تَتَابَعَ النَّاسُ حَتَّى رَأَيْتُ
كَوْمَيْنِ مِنْ طَعَامٍ وَتَيَابٍ حَتَّى رَأَيْتُ وَجْهَ رَسُولِ
اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَهَلَّلُ كَأَنَّهُ مُذْهَبَةٌ
فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ سَنَّ
فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةً حَسَنَةً فَلَهُ أَجْرُهَا وَأَجْرُ مَنْ
عَمِلَ بِهَا بَعْدَهُ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَنْقُصَ مِنْ أَجُورِهِمْ
شَيْءٌ وَمَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةً سَيِّئَةً كَانَ عَلَيْهِ
وِزْرُهَا وَوِزْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا مِنْ بَعْدِهِ مِنْ غَيْرِ أَنْ
يَنْقُصَ مِنْ أَجُورِهِمْ شَيْءٌ (رواه مسلم)

نژدې وه ځچي لاس يې سترې سي بلکه د هغه لاس سترې سوی وو بيا خلکو شيان راوړل پيل کړل تر
څو چي ما وليدل چي د غلو او جامو دوی کوټۍ جوړي سوې بيا مي وليدل چي د رسول الله ﷺ مخ
مبارک ځلانده سو ، بيا رسول الله ﷺ وفرمايل : څوک چي په اسلام کي د يو نيکي طريقه رواج کړي
هغه ته به د هغې ثواب رسيږي او د هغه ثواب هم د هغه وروسته به پر هغه عمل کيږي مگر د عمل

کونکو په ثواب کي به هيڅ کمي نه راځي او چا چي په اسلام کي يوه خرابه طريقه رواج کړل نو پر هغه به د هغه گناه هم وي او د هغه کس گناه به هم وي چي د هغه وروسته عمل په کوي مگر د عمل کونکي په گناه کي به هيڅ کمي نه راځي. مسلم شريف.

تشریح: رسول الله ﷺ چي مخکي آيت تلاوت کړ هغه په سورة النساء کي دی، په دې آيت کي د خيرات کولو او د قريبانو سره د ښه چلن او د هغوی د حقونو د ادا کولو په باره کي ذکر سوی دی چي په هغه سره رسول کریم ﷺ صحابه کرامو ته د خيرات کولو او د راغلي ډلي پر مرسته او اعانت باندي ترغيب ورکړ.

د حديث په پيل کي د راوي بيان دی چي راغلي ډلي کمبل يا عبا اچولي وه، د راوي اشتباه ده چي يا خو په حديث کي لفظ النماردی يا العباء دی، په هر حال دواړه د کمبل ډولونه دي او د دواړو معناه يوه ده.

﴿۲۰۰﴾: وَ عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تُقْتَلُ نَفْسٌ ظُلْمًا إِلَّا كَانَ عَلَى ابْنِ آدَمَ الْأَوَّلِ كِفْلٌ مِنْ دَمِهَا لِأَنَّهُ أَوَّلُ مَنْ سَنَّ الْقَتْلَ . وَ سَنَدُ كُرْ حَدِيثُ مُعَاوِيَةَ لَا يَزَالُ مِنْ أُمَّتِي فِي بَابِ ثَوَابِ هَذِهِ الْأُمَّةِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى .

مسلم، او د معاويه هغه حديث چي د هغه پيل دادی: لايزال من امتي ... هغه به موږ انشاء الله په باب د (ثواب هذه الامة) کي ذکر کړو.

تشریح: د انساني ظلم او ستم تاريخ د حضرت آدم عليه السلام د لومړني زوی قايل د ژوند څخه پيل کيږي چي هغه د خپل يو معمولي نفسياني خواش د پوره کولو لپاره خپل حقيقي ورور هاييل قتل کړ، څرنگه چي مخکي بيان سوي دي هر کله چي يو څوک يوه نیکه طريقه رواج کوي نو هغه ته د هغه نیک کار ثواب هم ورکول کيږي همدا سي خرابه طريقه رواج کونکي ته خپله د هغه عمل او د هغه طريقې باندي د عمل کونکي هم گناه ورکول کيږي، ځکه چي دلته فرمايل سوي دي چي کله يو سړی د ظلم په طريقه قتل کيږي نو د هغه د خون يوه برخه پر قايل هم وي ځکه چي د ناخو ويني تويولو او ظلم او ستم سره د قتل اول موجد (پيدا کونکی) هغه دی.

الفصل الثاني

﴿۲۰۱﴾: عَنْ كَثِيرِ بْنِ قَيْسٍ قَالَ كُنْتُ جَالِسًا مَعَ أَبِي الدَّرْدَاءِ فِي مَسْجِدِ دِمَشْقَ فَجَاءَهُ رَجُلٌ فَقَالَ يَا أَبَا الدَّرْدَاءِ إِنِّي جِئْتُكَ مِنْ مَدِينَةِ الرَّسُولِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِحَدِيثٍ بَلَغَنِي أَنَّكَ تُحَدِّثُهُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا جِئْتُ لِحَاجَةٍ قَالَ فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَطْلُبُ فِيهِ عِلْمًا سَلَكَ اللَّهُ بِهِ طَرِيقًا مِنْ طُرُقِ الْجَنَّةِ وَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ لَتَضَعُ أَجْنَحَتَهَا رِضًا بِطَالِبِ الْعِلْمِ وَإِنَّ الْعَالِمَ لَيَسْتَغْفِرُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالْجِبَّتَانِ فِي خَوْفِ الْمَاءِ وَإِنَّ فَضْلَ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ عَلَى سَائِرِ الْكَوَاكِبِ وَإِنَّ الْعُلَمَاءَ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ وَإِنَّ الْأَنْبِيَاءَ لَمْ يُورَثُوا دِيْنَارًا وَلَا دِرْهَمًا وَإِنَّمَا وَرَثُوا الْعِلْمَ فَمَنْ أَخَذَهُ أَخَذَ بِحِطِّ وَافِرٍ .

رواه أحمد والترمذي وأبو داود وابن ماجه والدارمي وسماء الترمذي قيس بن كثير .

د حضرت كثير بن قيس ؓ څخه روايت دی چي زه په دمشق کي د ابودرداء ؓ سره ناست وم يو سړی هغه ته راغلی او ورته وه يې ويل اي ابودرداء زه د رسول الله ﷺ د مدينې د ښار څخه ددې لپاره راغلی يم چي ستاسره يو حديث دی چي ته يې د رسول الله ﷺ څخه روايت کوي او ددې پرته بل څه غرض نه لرم ، ابودرداء ؓ ورته وويل ما د رسول الله ﷺ څخه اورېدلي دي څوک چي د علم د تر لاسه کولو لپاره سفر غوره کړي نو الله تعالی هغه د جنت پر لار روانوي او ملائکي د هغه د رضامندی لپاره په خپلو وزرونو سره پر هغه سایه کوي او د عالم لپاره هر هغه شی چي په آسمانونو کي وي لکه (ملائکي) او څه چي په محکه کي وي (لکه انسان، پيرانيان، حيوانات وغيره)، ټول مخلوقات د هغه لپاره بخښنه غواړي تر دې چي ماهيان په اوبو کي دننه د هغه لپاره د بخښني دعاء کوي او عالم ښېگڼه پر عابد داسي ده لکه د خورلسمي شپې

د سپوږمۍ ښېگڼه چي پر ستورو ده ، او عالمان د پيغمبرانو وارثان دي او د انبياؤ ميراث درهم او دينار نه دي بلکه د هغوی ميراث علم دی چي د هغه وارث (هغوی) عالم جوړ کړی دی نو چا چي علم تر لاسه کړ هغه پوره برخه تر لاسه کړل . احمد ، ترمذي ، ابوداؤد ، ابن ماجه او دارمي .

تشریح : د صحابي په خدمت کي د راتلونکي د علمي طلب او د حصول دين د حقيقي جذبې اظهار کيږي چي هغوی په راتلو سره تر ټولو مخکي دا ويلي وه چي تاسو ته زما د راتلو غرض يو دنيوي گټه يا صرف ملاقات نه دی بلکه زه خود علم دين د حصول د حقيقي او د خلوص څخه ډکي جذبې سره راغلی يم او زما خواهش دی چي ستاسو د ژبي څخه د رسول الله ﷺ د مقدس

حديثونو په اوریدو سره خپل زړه او دماغ د علوم نبوي په رڼا سره منور کړم، کیدای سي چي ذکر سوی طالب علم د یو حدیث د اوریدو طلب کړی وي او هغه حدیث په اجمالي توګه سره اوریدلی وي اوس د هغه خواهش دا وو چي هغه په تفصیلي توګه سره هم واورې یا دا چي هغه حدیث هغه په تفصیل سره اوریدلی وي مګر د دې جذبې سره د حضرت ابودرداء رضی الله عنه په خدمت کي حاضر سو چي حدیث بلا واسطه د صحابي څخه واورې.

ابودرداء رضی الله عنه چي د سوال کونکي په جواب کي کوم حدیث بیان کړ کیدای سي چي هغه دا حدیث وي او دا حدیث د هغه مطلوب وي مګر دا هم احتمال سته چي دا حدیث کوم چي دلته نقل سوی دی هغه د طالب مطلوب نه وي بلکه طالب په ډیر مشقت او پریشاني زغملو او د لیري سفر کولو سره د طلب علم او حصول حدیث په خاطر راغلی وي ځکه د هغه د سعادت او خوش بختۍ د اظهار په توګه د هغه ثواب یې بیان کړ او د هغه مطلوب حدیث چي هغه بیان کړ هغه ددې باب مناسب نه وي ځکه مصنف د کتاب هغه دلته نقل نه کړ، په حدیث کي فرمایل سوي دي چي هر کله طالب علم د علم په خاطر د خپل کور څخه ووځي او سفر اختیاروي نو ملائکي د هغه د رضا مندی لپاره خپل وزر غوروي، د دې په شرح کي ویل کیږي چي یا خو واقعي د طالب د شرف او عزت په خاطر ملائکي خپل وزر خپروي یا دا چي د طالب علم د عزت او عظمت، او هغه طرف ته د الله تعالی د رحمت د نزول لپاره دا کنایه ده.

او فرمایلي یې دي چي په آسمانونو او مځکو کي چي د الله تعالی څومره مخلوق دي ټول د عالم د بڅښني لپاره دعاء غواړي (الحمد لله) د دې څخه وروسته بیا صراحت سوی دی چي په اوبو کي دننه اوسیدونکي ماهیان هم د هغه لپاره استغفار کوي، څرګنده ده چي د مځکي په مخلوق کي ماهیان هم شامل دي د هغوی په بیل ذکر کولو کي ضرورت نه وو مګر په دې نکته داده چي د دې څخه په اصل کي د عالم د ډیر فضیلت او عظمت اظهار مقصود دی او دې ته اشاره ده چي د اوبو اورېدل چي د الله تعالی د رحمت نښه او د نعمت الهي علامه ده او د دنیا اکثر آسانی او راحتونه چي د دې څخه حاصلیږي او ټول خیر او نیکی چي د دې څخه پرته دي ټول عالم د برکت دي تر دې چي د ماهیانو په اوبو کي دننه ژوندي اوسیدل چي خپله د قدرت خداوندي یوه نښه ده د علماء د برکت په وجه دي.

په دغه حدیث کي د عالم او عابد فرق څرګندولو سره پر عابد باندي د عالم فوقیت او غوره والی ورکړل سوی دی او ددې وجه داده چي د عالم ګټه متعدي ده یعني د هغه فیضان

یوازي د هغه خپل ځان پوري محدود نه دی ځکه چې عالم او عابد ته د سپوږمۍ او ستورو سره مشابهت ورکړل سوی دي څرنگه چې د څور لسمې شپې سپوږمۍ په خپل پوره روښنایي سره پر آسمان باندې ښکاره کیږي نو د دنیا ټول مخلوق په هغه سره روښانه کیږي او د هغه رڼا هر ځای ته رسیږي چې د هغه څخه دنیا گټه تر لاسه کوي، ستوري خپله پر خپل ځای خوروښانه او منور وي مگر د هغه فیضان دومره عام نه وي چې د هغه رڼا په هر ځای کې خپره سي او ټولو ته گټه ورسولای سي.

که یو څوک دا شک رامنځته کړي چې په عالم او عابد کې څه فرق نه وي ځکه که عالم پر یوازي علم باندې باور کوي او پر علم باندې عمل نه کوي نو ظاهره ده چې د هغه هیڅ فضیلت نسته همداسې عابد پرته د علم څخه عابد کیدای نسي ځکه چې د عبادت حقیقي او اصلي روح په علم کې پټه ده، عبادت پرته د علم څخه په صحیح توگه نسي ادا کیدای نو معلومه سوه چې کوم عالم باعمل وي هغه به عابد هم وي او څوک چې عابد وي هغه به عالم هم وي ځکه نو په واړو کې فرق څه فرق سو؟ د دې جواب دادی چې د عالم څخه مراد هغه سړی دی چې د علم تر لاسه کولو څخه وروسته پر عبادات ضروريه مثلاً فرضونه، واجبات، سنن او مستحبات باندې په اکتفاء کولو سره د خپل پاته وختونو برخه په درس او تدریس کې مشغول ساتي یعنې د هغه کار درس او تدریس، دعوت او تبلیغ او د دین ترویج او خپرول وي.

او د عابد څخه مراد هغه سړی دی چې د علم تر لاسه کولو څخه وروسته د خپل ژوند ټوله برخه یوازي په عبادت کې تیروي نه خو د هغه د علم د خپرولو سره زړه وي او نه تعلیم او تعلم د هغه مقصد وي بلکه هغه ټول وخت په عبادت کې بوخت وي.

او څرگنده ده که د علم د خپرېدو او تعلیم او تعلم د فضیلت ژوره کتنه وسي نو معلومه به سي چې دا عمل د فائدي په اعتبار تر ټولو لوړ مقام لري چې په هر حال کې د عبادت څخه افضل دی څرنگه چې د اکثر و حدیثونو څخه ثابت ده، نو معلومه سوه چې په عالم او عابد کې په دې اعتبار سره فرق دی او پر عابد باندې عالم ته لوټیا او فضیلت تر لاسه دی.

په شرح السنه کې د حضرت سفیان ثوري رضی الله عنه څخه نقل سوي دي چې هغه فرمایي: زه دنن ورځي د طالب علم څخه غوره هیڅ دوهم شی نه پیژنم، خلکو عرض وکړ ایا د خلکو په خلوص نیت کې فضیلت نسته، هغه وفرمایل طالب علم خپله د نیت سبب دی یعنې نیت د هغه سره خپله سمیږي، د ځیني علما قول نقل کیږي چې هغوی ویلي دي موږ علم د غیر الله لپاره

حاصل کړ مگر وروسته هغه د الله تعالى لپاره سو يعني زموږ نيت مخکي مخلص او صاف نه وو مگر کله چي د طالب علم حقيقي جذبه پيدا سوه او د علم رڼا زړه منور کړ نو نيت مخلص او صحيح سو .

د علم د فضيلت د دې څخه هم اندازه کيداى سي چي حضرت امام شافعي رحمه الله عليه فرمايي د علم طلب کول د نفل لمانځه څخه غوره دى ځکه چي هغه علم چي طلب يې کيږي يا خو به فرض عين وي يا فرض كفايه وي او ظاهره ده چي دواړه د نفل څخه په هر حال کي افضل دي .

﴿ ۲۰۲ 〉 : وَعَنْ أَبِي أُمَامَةَ الْبَاهِلِيِّ قَالَ ذَكَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلَانِ أَحَدُهُمَا عَابِدٌ وَالْآخَرُ عَالِمٌ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَضْلُ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِي عَلَى أَذْنَاكُمْ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ وَأَهْلَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ حَتَّى الثَّمَلَةُ فِي جُحْرِهَا وَحَتَّى الْحُوتُ لَيُصَلُّونَ عَلَى مُعَلِّمِ النَّاسِ الْخَيْرِ . رواه الترمذي وَرَوَاهُ الدَّارِمِيُّ عَنْ مَكْحُولٍ مُرْسَلًا وَلَمْ يَذْكُرْ رَجُلَانِ وَقَالَ فَضْلُ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِي عَلَى أَذْنَاكُمْ ثُمَّ تَلَا هَذِهِ آيَةَ (إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ) . وَسَرَدَ الْحَدِيثَ إِلَى آخِرِهِ

د حضرت ابوامامه الباهلي څخه روايت دى چي رسول الله ﷺ ته د دوو خلکو ذکر وسو چي په هغوى کي يو عابد وو او دوهم عالم (يعني دا پوښتنه وسوه چي په دوى کي کوم يو غوره دى) رسول الله ﷺ وفرمايل : عالم پر عابد داسي فضيلت لري لکه څرنگه چي زه په تاسو کي پر يو ادنا صحابي فضيلت لرم د دې وروسته رسول الله ﷺ وفرمايل : يقينا الله او د هغه ملائکي او په آسمانو او مخکو کي ټول مخلوقات تر دې چي ميريان په خپلو سوريانو کي او ماهيان د هغه لپاره د خير دعاء کوي چي خلکو ته نيکي نيسي . (ترمذي) او دارمي په

مرسل طريقې سره د مکحول څخه روايت نقل کړى دى چي په هغه کي د دوو خلکو ذکر نسته او ويلي يې دي چي رسول الله ﷺ وفرمايل عالم پر عابد دومره فضيلت لري لکه څرنگه چي زه په تاسو کي پر يو ادنا صحابي فضيلت لرم بيا رسول الله ﷺ دا آيت تلاوت کړ : انما يخشى الله ..... (د الله په بندگانو کي عالمان د الله څخه زيات بيربړي) بيا يې تر پايه پوري حديث بيان کړ .

تفريح : د دغه حديث څخه معلومه سوه چي عالم ته ډير زيات عظمت او فضيلت حاصل دى او هغه ته پر عابد باندې لوړتيا او غوره والى تر لاسه دى ، رسول الله ﷺ په عابد او عالم کي دا فرق ښکاره کړى دى چي څرنگه زه په تاسو کي پر هغه سړي فضيلت لرم کوم چي په تاسو کي تر ټولو د ادنا درجې وي همدا سي يو عالم هم پر عابد باندې فضيلت لري .

خرگنده ده چي رسول الله ﷺ ته پريو ادنا سري باندي کوم فضيلت حاصل دی د هغه اندازه نسي کيدای همداسي اوس د دې اندازه هم کيدای سي چي يو عالم ته پر عابد باندي فضيلت او فوقيت به د کومي مرتبې او درجي وي .

د حديث په پای کي ويل سوي دي چي دا حديث دارمي د مکحول څخه په مرسل طريقې سره نقل کړی دی او په دې کي د هغه حديث د ابتدائي الفاظو (رجلان) ذکر يې نه دی کړی يعني د هغوی په روايت کي دا الفاظ نسته کوم چي د رسول الله ﷺ په مخکي د دوو خلکو ذکر وسو چي په هغوی کي يو عابد وو او دوهم عالم بلکه د هغوی روايت د قال رسول الله ﷺ څخه پيل کيږي .

د حضرت ابوسعيد الخدري رحمه الله څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : خلك ستاسو تابع دي او البته ډير خلك به تاسو ته د مخکي د لوري څخه په علم دين د پوهېدلو لپاره راځي هر کله چي هغوی تاسو ته راسي نو تاسو د هغوی په اړه د نيکۍ وصيت قبولی . ترمذي .

﴿۲۰۳﴾ : وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخَدْرِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ النَّاسَ لَكُمْ تَبِعٌ وَإِنْ رَجُلًا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنْ أَقْطَارِ الْأَرْضِ يَتَفَقَّهُونَ فِي الدِّينِ فَإِذَا أَتَوْكُمْ فَاسْتَوْصُوا بِهِمْ خَيْرًا . رواه الترمذي .

تشرېح : د دغه ارشاد مقصد صحابه کرامو ته دا ښودل دي چي زما څخه وروسته به ستاسو ذات د دنيا لپاره رهبر او رهنما وي او تاسو به د خلکو امامان جوړيږي ځکه د ټولي نړۍ خلک به تاسو ته د علم دين د طلب او زما د حديثو د ترلاسه کولو لپاره راځي نو تاسو ته پکار ده چي کله هغوی راسي نو تاسو د هغوی سره د خير او ښيگڼې معامله کوئ او د هغوی په روزنه کي کوتاهي مه کوئ او د هغوی سره د شفقت او محبت چلن کوئ او د هغوی زړونه د علم دين د هغه مقدسي رڼا څخه چي په هغه سره ستاسو زړونه فيضاب سوي دي منور کړئ .

د حضرت ابوهريرة رحمه الله څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : گټه ورکونکې خبره د عقلمند سري وړک سوی شی دی کوم ځای چي يې تر لاسه کړي د هغه حقدار دی (ترمذي او ابن ماجه) ترمذي ويلي دي دا حديث غريب دی او ددې حديث راوي ابراهيم بن فضل د حديث په روايت کي ضعيف گڼل کيږي .

﴿۲۰۴﴾ : وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْكَلِمَةُ الْحَكِيمَةُ ضَالَّةُ الْحَكِيمِ فَحَيْثُ وَجَدَهَا فَهُوَ أَحَقُّ بِهَا . رواه الترمذي وابن ماجه وقال الترمذي هذا حديث غريب وإبراهيم بن الفضل الراوي يضعف في الحديث .

تشریح : دا حدیث پوه او صاحب فهم انسان ته دا احساس او شعور بخښي چي هر کله د یو چا څخه د دین یو گټوره خبره واوریدل سي نو د عقل دا غوښتنه کېدل پکار ده چي سمدستي د هغه په قبلولو سره په هغه عمل وکړل سي ځکه د عقل دا تقاضا د انسان د معراج (لوړي مرتبې) ضامن کیږي .

دا د ډیري بې عقلي او کم ظرفۍ خبره ده چي یو غوره او گټوره خبره د یو چا څخه واورېدل سي چي د ځان څخه یې کم رتبې والا وي نو هغه ځکه ناقابل اعتبار او ناقابل عمل وگرځول سي چي هغه غټه خبره او کوچنۍ خوله ده پر دې علماؤ لیکلي دي که یو سړی هغه غوره او حق خبره خو قابل قبول او قابل عمل وگڼي چي د حضرت بایزید بسطامي رح په ډول صاحب عقل او تقدس څخه منقول وي مگر هر کله چي هغه خبره د خپل مینځي څخه واوري نو هغه ناقابل اعتبار وگڼي نو هغه سړي ته به مغرور او متکبر ویل کیږي .

مرد باید که گیرد اندر گوش   گرنوشت ست پند بر دیوار

﴿ ۲۰۵ ﴾ : وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقِيهٌ وَاحِدٌ أَشَدُّ عَلَى الشَّيْطَانِ مِنْ أَلْفِ عَابِدٍ . رواه الترمذي وابن ماجه)
د حضرت ابن عباس ؓ څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایل : یو فقیه (د دین عالم) پر شیطان تر زرو عابدانو زیات سخت دی .

تشریح : د مقابلې دا مُسَلَم (مضبوط) اصول دي چي کامیابي د هغه سړي په برخه وي چي د خپل مقابل د حال څخه په ښه ډول خبر وي او د هغه دفع کول پیژني .

موږ په خپله وینو چي د مقابلې په میدان کي هغه سړی چي د خپل ظاهري قوت او جسم په اعتبار اهمیت نه لري نو خپل هغه مقابل را غورځولای سي چي د بدن او جسم په اعتبار د هغه څخه څو برابر زیات طاقتور وي ځکه چي هغه کله مقابلې ته راځي نو د هغه دماغ په بنیادي توگه سره د مقابل د هر وار څخه د ساتني شکل او د هغه د هر گزار په خزانه (فکر) کي لري نتیجه به دا وي چي کامیابي به د هغه وي .

په دنیا کي په باطني توگه باندي د هر انسان تر ټولو لوی دښمن شیطان دی چي د خپل مکر او فریب څخه خبر نه وي او د هغه د طاقت او قوت جواب نه لري هغوی گمراه سي مگر داسي خلک چي د هغه د هري حملې جواب لري او د هغه د طاقت او قوت باندي د هغوی لاس وي هغوی نه یوازي دا چي په خپله د هغه د گمراهۍ څخه خوندي وي بلکه نور خلک هم ځيني خوندي ساتي او دا خلک هغه عالمان دي چي د هغوی زړه او دماغ د نور الهي په مقدس رڼا

سره منور او د هغوی ذهن او فکر د علم او معرفت د طاقت څخه ډک وي .

ځکه نو په حدیث کې فرمایل سوي دي چي د شیطان په مقابله کې زر عابدان چي څومره طاقت لري هغومره طاقت یوازي د یوه عالم سره وي ځکه چي هر کله شیطان پر خلکو باندي د خپل مکر او فریب جال اچوي او هغوی په خواهشات نفساني کې را وستلو سره د گمراهۍ پر لار روانول غواړي نو عالم د هغه په چال پوه سي نو هغه پر خلکو د شیطان گمراهي څرگندوي او داسي تدبیرونه هغوی ته ښيي چي په هغه عمل کولو سره هغوی د شیطان د هزي حملې څخه خوندي وي .

د دې پر خلاف هغه عابد چي یوازي عبادت کول غواړي او د علم او معرفت څخه په میلونو ليري وي هغه خو یوازي په خپل ریاضت، مجاهده او عبادت کې بوخت وي هغه ته دا خبر هم نه وي چي شیطان د کومي دروازي څخه د هغه په عبادت کې خلل اچوي او د هغه ټول سعی او کوشش بربادوي ، نتیجه داسي چي په ظاهري توگه سره خو هغه په عبادت کې بوخت وي مگر د بې علمي کېدو په وجه د شیطان په مکر او فریب کې موبنتی وي ځکه نه هغه خپله د شیطان د گمراهۍ څخه خوندي وي او نه نور خلک خوندي ساتلای سي .

﴿ ۲۰۶ ﴾ : وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ وَوَاضِعُ الْعِلْمِ عِنْدَ غَيْرِ أَهْلِهِ كَمُقْلِدِ الْخَنَازِيرِ الْجَوْهَرِ وَاللُّؤْلُؤِ وَالذَّهَبِ . رواه ابن ماجه وروى البيهقي في شعب الإيمان إلى قوله مسلم . وقال هذا حديث متنه مشهور وإسناده ضعيف وقد روي من أوجه كلها ضعيف

د حضرت انس رضي الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمایل : د علم تر لاسه کول پر هر مسلمان فرض دی او نا اهل ته علم ښودل داسي دي لکه څوک چي د خنزیر په غاړه کې د جواهراتو ، ملغلرو او سروزرو پتی و اچوي (ابن ماجه) ، دا حدیث بیهقي په شعب الايمان تر (کل مسلم) پوري لیکلي دی او ویلي یې دي چي ددې حدیث متن مشهور دی او اسناد یې ضعیف دي او دا حدیث په ډول ډول طریقو سره بیان سوی دی او دا ټولي طریقې ضعیفي دي .

تفريخ : ددغه حدیث څخه د علم ارزښت او عظمت او د هغه ضرورت څرگندېږي چي هر مسلمان سړی او ښځي لپاره د علم تر لاسه کول ضروري دي ځکه چي انسان د کوم مقصد لپاره خلیفه الله جوړولو سره دې دنیا ته رالیږل سوی دی هغه پرته د علم څخه نسي پوره کېدلای

انسان پرته د علم څخه نه د الله تعالی ذات پیژني او نه د خپل حقیقت عرفان تر لاسه کولای سي .

څرنگه چې مخکي هم ښودل سوي دي دلته د علم څخه مراد علم دین دی چې د هغه ضرورت د ژوند په هر وخت او هره لحظه کي وي مثلاً کله چې سړی مسلمان سي یا د احساس او شعور منزل ته ورسېږي نو هغه ته د دې خبري ضرورت وي چې هغه د خپل پیدا کونکي ذات او د هغه د صفاتو معرفت تر لاسه کړي او د عرفان الهي په مقدسه رڼا سره د زړه او دماغ هره تیاره ختم کړي . همداسي د رسول د نبوت او رسالت پیژندل یا د داسي شیانو علم تر لاسه کول چې پر هغه د ایمان او اسلام بنیاد وي د هغه لپاره ضروري دي .

بیا چې د علمي ژوند سره د هغه واسطه سي نو هغه ته ضرورت وي چې د اعمالو د احکامو علم ورته تر لاسه سي یعني هر کله چې د لمانځه وخت راسي نو پر هغه د لمانځه د احکامو او مسائل زده کول واجب دي که الله تعالی هغه ته مالي وسعت ورکړی وي او صاحب نصاب وي نو د زکوٰۃ مسائل پیژندل ورته ضروري دي هر کله چې واده یې وکړ او ښځه یې کور ته راوستل نو د حیض او نفاس مسائل ، طلاق وغیره داسي شیان چې د ښځي او خاوند د ژوندي سره تعلق وي د هغه تر لاسه کول واجب کیږي .

همداسي تجارت ، زراعت د رانیولو او پلورلو احکام او مسائل زده کول یا عبادات او معاملات وي یا تعلقات چې د ټولو شیانو بصیرت تر لاسه کول او په هغه پوهېدل او زده کول پر هغه فرض دي که هغه داسي ونه کړي نو د دې په وجه به هغه په هر ځای کي د شریعت د حدودو څخه تجاوز کوي او د دیني احکامو او مسائلو څخه د ناخبرتیا په وجه د هغه هر فعل او عمل به د شریعت خلاف وي چې د هغه په وجه به سخت گناه کار وي ، ځیني حضراتو دا هم ویلي دي چې دلته د علم څخ مراد علم اخلاص او د آفات نفس معرفت دی یعني هر د هر مسلمان نارینه او ښځینه لپاره ضروري دي چې هغه د نفس ټول بدی مثلاً حسد ، بغض ، کینه او دښمني و پیژني او د هغه ټولو شیانو علم تر لاسه کړي کوم چې دا اعمال خیر فاسد کوي .

د حسد څخه دا هم معلومه سوه چې د علم مقدس رڼا خو د هغوی نصیب کیږي چې د دې اهل وي او د هغوی د صلاحیت طبع میلان همدې خوا ته وي او د چا چې څومره استعداد او صلاحیت وي هغه ته د علم هغومره برخه تر لاسه کیږي نو په علم ښودلو کي د دې خبري خیال په خاصه توگه ساتل پکار دي چې د چا څومره استعداد وي او د کوم معیار صلاحیت لري د هغه

په اعتبار سره هغه ته علم وښودل سي داسي نه دي پکار چي د يو سړي استعداد او صلاحيت خو د ډيري کمي درجې وي مگر علم هغه ته د ډيري لوړي او اعلي درجي وښودل سي ، همداسي د هر علم د ښودلو موقع او محل وي کوم علم چي پر کوم موقع باندې ضروري وي او د کوم علم چي محل وي د هغه سره سم علم دي ورته وښودل سي مثلاً که يو سړي د عوام او جاهلانو په مخکي د تصوف اسرار او معاني او د هغه باريکۍ بيانول پيل کړي نو د هغوی د دې څخه گټه اخيستل خو پرېږده بلکه زيات گمراه به سي .

﴿۲۰۷﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَصَلْتَانِ لَا تَجْتَمِعَانِ فِي مُتَافِقٍ حَسَنٍ سَمْتٍ وَلَا فِقَةٍ فِي الدِّينِ . رواه الترمذي .

د حضرت ابوهريره ؓ څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : دوه عادتونه داسي دي چي په يو منافق کي نه سي يو ځای کيدلای يو نيك خصلت (اخلاق) او دوهم ديني پوهه .

تشریح : په دې حديث کي د دې خبري ترغيب ورکول کيږي چي دا دوه صفتونه داسي دي چي د مخلص مؤمن برخه ده ځکه هر مسلمان ته پکار ده چي دا دواړه عادتونه په ځان کي پيدا کړي يعني نيك عادتونه ښه اخلاق او د غوره صفتو جوهر په ځان کي پيدا کړي او د علم تر لاسه کولو سره ديني پوهه هم پيدا کړي .

علامه تورپشتي رحمه الله فرمايي د تفقه في الدين يعني د ديني پوهي حقيقت دادی چي په زړه کي د دين معرفت ځای سي او بيا په ژبه سره د هغه اظهار کوي او د هغه سره سم عمل کوي چي د هغه په وجه خوف الهي او تقوا تر لاسه سي .

﴿۲۰۸﴾: وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ خَرَجَ فِي طَلَبِ الْعِلْمِ فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ حَتَّى يَرْجِعَ . رواه الترمذي والدارمي .

د حضرت انس ؓ څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : څوک چي د علم د تر لاسه کولو لپاره د کور څخه ووزي نو هغه تر هغه وخته پوري تر څو چي کور ته راستنېږي د الله په لار کي دی .

تشریح : د دغه ارشاد مطلب دادی چي کوم سړي خپل قريبان پرېږدي ، د مور او پلار د ميني او شفقت څخه زړه صبر کړي او د کور ټول راحتونه پرېښودو سره د علم دين تر لاسه کولو لپاره خپل هيواد او ښار څخه ووځي که څه هم هغه علم فرض عين وي يا فرض كفايه ، يعني د ضرورت او اړتيا څخه زيات نو هغه طالب علم د مجاهد في سبيل الله په مرتبه کي وي ، کوم

ثواب چي د الله تعالى په لار کي د جهاد کونکی لپاره وي هغه ثواب هغه طالب علم ته هم تر لاسه کيږي ځکه چي څرنگه يو مجاهد پر سر کفن ترلو سره محض په دې جذبې سره ميدان جنگ ته ځي چي هغه د الله تعالى دين سرلوړی کړي او د الله تعالى او د هغه د رسول د نامه خبره لوړه کړي همدا سي طالب علم محض ددې مقصد لپاره د علم دين تر لاسه کولو لپاره د کور څخه وځي چي د خپل نفس ټول خواهشات ختمولو سره او کسر نفسي اختيارولو سره د علم الهي په مقدسه رڼا سره د ظلم او جهل ټولي تيارې ليري کړي د الله تعالى دين په ټول عالم کي خپور کړي او د شيطان د مکر او فريب څخه خلک په خوندي ساتلو سره شيطان ذليل او خوار کړي تر څو پوري چي د دې علم د تر لاسه کولو سره خپل کور ته راستون نسي نو هغه ته د جهاد د ميدان ثواب ورکول کيږي.

په دغه حديث کي دې ته هم اشاره ده چي طالب علم د علم د تر لاسه کولو څخه د فارغه کېدو سره خپل کور ته راستون سي نو د هغه څخه هم زياته مرتبه او درجه تر لاسه کوي هر کله چي د تعليم په مکمل کولو سره راستنېږي نو په دنيا کي د علم او معرفت رڼا خپرولو، خلکو ته د تعليم ورکولو، د انساني ژوند په عمل سره د کامل کولو لپاره د يو مصلح او معلم په حيثيت راځي چي د هغه په وجه د وارث الانبياء په معزز او مقدس لقب سره نازول کيږي.

د حضرت سخره الازدي رحمه الله څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل: څوک چي علم تر لاسه کوي (نو د هغه دا طلب) د هغه د گناهو کفارې کيږي کوم چي تر دې وړاندي يې کړي وي (ترمذي او دارمي) ترمذي ويلي دي چي د دې حديث اسناد ضعيف

﴿٢٠٩﴾: وَعَنْ سَخِرَةَ الْأَزْدِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ طَلَبَ الْعِلْمَ كَانَ كَفَّارَةً لِمَا مَضَى. رواه الترمذي والدارمي وقال الترمذي هذا حديث ضعيف الإسناد وأبو داود الراوي يضعف

دي او ددې راوي ابوداؤد ضعيف گڼلی دی.

د حضرت ابوسعيد الخدري رحمه الله څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل: د مؤمن تس د نيکۍ (يعني علم) څخه نه ډکيږي هغه دا اوري تر څو چي جنت ته ورسېږي.

﴿٢١٠﴾: وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَنْ يَشْبَعَ الْمُؤْمِنُ مِنْ خَيْرٍ يَسْمَعُهُ حَتَّى يَكُونَ مُتَّهًا الْجَنَّةَ. رواه الترمذي.

د نوموړي نوم سخره او کنيت يې عبدالله دی، نوموړی ازدي دي او ځيني خلک وايي چي اسدي دی.

تشریح : د علم تر لاسه کول د ایمان خاصه ده او ایمان نور دی ځکه هغه علم چي نور الهي دی په پوره توګه سره په خپل ځان کي جذب کول غواړي ځکه نو فرمايل سوي دي چي د انسان زړه او دماغ د ایمان په رڼا سره منور کيږي نو هغه د علم او معرفت په نور سره د انسان معراج لوړتیا ته رسيدل غواړي ، دا وجه ده چي د مؤمن نس هيڅکله په علم نه ډکيږي هغه چي څومره د علم لوړوالي ته رسيږي د هغه خواهش او آرزو دا وي چي هغه ددې منزل آخري حدودو ته ورسيږي که څه هم د علم ميدان دومره وسيع او پراخ وي که انسان خپل لوی ژوند سره هم يوه لحظه تيروولو پرته په دې کي ځغلي نو هغه ددې انتهائي حدودو ته نسي رسيدلای خو ددې سربيره مؤمن ټول عمر د علم په تلاش کي وي او د هغه د عمر تر آخري برخي پوري د علم لمن پرېښودل نه غواړي تر دې چي د هغه ژوند پر خپل ټاکلي وخت باندي ختم سي او هغه د علم دې صادق طلب او رېښتوني فکر په عوض کي چي په هغه کي ټول ژوند مصروف وو د جنت په ابدي سعادتونو سره نازول کيږي . الحمد لله .

په حقيقت کي په دې حديث کي د طالب علم او اهل علم لپاره عظيم زيری دی چي دا خلک د دنيا څخه په ایمان رخصتيږي او د رضائي مولا سره د هغوی لمن ډکه وي دا وجه ده چي اکثر اهل الله د خپل ژوند آخري لمحې پوري د علم په تر لاسه کولو کي بوخت وي ددې سربيره چي د هغوی علمي فضيلت او عظمت د انتهائي درجې وي مګر هغوی ددې سعادت د تر لاسه کولو په خاطر تل د علم په تر لاسه کولو کي بوخت وي .

په دې اړه بايد دا خبره په ذهن کي وي چي د علم دائره ډيره وسيع او پراخه ده او په خپلو ډيرو کونجانو (قسمونو) شامل ده ځکه هغه حضرات چي په تصنيف او تاليف او ترجمه او تعليم او تعلم کي بوخت وي هغوی ته هم د طالب علم او تکميل علم ثواب ورکول کيږي او هغوی هم په دې زمره کي شميرل کيږي . الحمد لله .

د حضرت ابوهريرة ؓ څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : د يو چا څخه چي د علم يو داسي پوښتنه وسي چي هغه ته معلومه وي او هغه يې پته کړي نو د قيامت په ورځ به د اور قيزې (په خوله کي) ورواچول سي . احمد ،

﴿۲۱۱﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ سُئِلَ عَنْ عِلْمٍ عِلِمَهُ ثُمَّ كَتَمَهُ أُلْحِمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِلِحَامٍ مِنْ نَارٍ . رواه أحمد وأبو داود والترمذي . ورواه ابن ماجه عن أنس .

ابوداؤد ، ترمذي او ابن ماجه د انس ؓ څخه روايت کړی دی .

تشریح : په دې حديث کي د داسي علم په اړه وعيد (سزا) بيانېږي چي د يو ديني خبري د معلومېدو سر بيره هغه خلکو ته نه ښيي او پوښتنه کونکي ته جواب نه ورکوي مگر دا وعيد د داسي علم په اړه دی چي د هغه تعليم ضروري او واجب وي مثلاً يو سړی د اسلام راوړلو اراده وکړي او يو عالم ته ووايي چي د اسلامي تعليماتو څخه ما خبر کړه چي اسلام څه شي دی يا هغه د لمانځه په اړه د عالم څخه پوښتنه وکړي چي د لمانځه کوم احکام او مسائل دي د هغه څخه ما خبر کړه، يا د يو حلال او حرام شي يو فتوا معلومول غواړي نو ددې ټولو شيانو جواب ورکول او تر څو پوري چي هغه ته معلومه وي صحيح خبره ښودل د عالم لپاره ضروري او واجب دي البته د نوافلو او مباح شيانو په اړه به دا حکم نه وي.

﴿۲۱۲﴾: وَعَنْ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ طَلَبَ الْعِلْمَ لِيُجَارِيَ بِهِ الْعُلَمَاءَ أَوْ لِيُمَارِيَ بِهِ السُّفَهَاءَ أَوْ يَصْرِفَ بِهِ وَجْهَهُ النَّاسَ إِلَيْهِ أَدْخَلَهُ اللَّهُ النَّارَ. رواه الترمذي . ورواه ابن ماجه عن ابن عمر .

د حضرت کعب بن مالک رضي الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : څوک چي علم د دې لپاره تر لاسه کوي چي په دې سره په علماؤ فخر وکړي يا د جاهلانو سره جگړه وکړي يا خلک د ځان په لوري متوجه کړي نو الله به هغه په اور کي داخل کړي ترمذي او ابن ماجه .

تشریح : علم د خپل نورانيت او لطافت په سبب ریاکاري ، غرور تکبر او بې ځايه فخر او غلاظتونه نسي زغملای ، هر کله چي د علم اولین پلوشه دا غواړي چي هغه د انسان د زړه او دماغ څخه دظلم او جهل تیاره ليري کړي نو دا څنگه زغمل کېدای سي چي يو عالم چي د هغه دماغ د علم د مقدسې رڼا څخه ډک وي د غیر اسلامي اخلاقو مظاهره وکړي ، د علم غوښتنه خو داده چي يو انسان د تهذيب ، شرافت او د تعليم او پرمختګ لورې درجو رسيدو سر بيره سر تر پایه انکسار او متواضع جوړ سي ، د ریاکاری او ځان ښووني څخه ليري وي او د اخلاق او احسان ژوند اختيار کړی اوسېږي .

ځکه نو فرمايل سوي دي که يو علم صرف د دنيوي گټې او ذاتي دبدبې او عزت په خاطر تر لاسه کوي که د هغه مقصد دا وي چي د علم تر لاسه کولو څخه وروسته به ځيني خلک زموږ په لور متوجه سي د عوامو څخه د خپل علم په وجه د هغوئ څخه مال او دولت تر لاسه کړل سي ، علم د دنيا د کاروبار او نفساني خواهشاتو د تکميل لپاره آله جوړ کړل سي او نه يوازي دا بلکه د علم تر لاسه کولو څخه وروسته هغه د علماء حق سره د غرور او تکبر معامله کوي د جاهلانو

سره موبنلي د خلکو په مخکي بې ځايه فخر او غرور کوي نو داسي عالم په خلاصو غوږونو سره اوریدل پکار دي که څه هم هغه په دنیاوي اعتبار سره کامیاب هم سي او تقدیر الهي د هغه خواهشاتو او مقاصدو تکمیل هم وکړي مگر په آخرت کي د هغه ددې نیت په وجه به د هغه څخه سختي پوښتني کیږي هلته به یې نه علم پکار راسي او نه د هغه سرداري او غرور بلکه هغه ته به د عوامو د اخلاص سزا په دې توګه سره ورکول کیږي چي هغه به د جهنم شغلو ته حواله کړل سي.

مگر هو داسي سړی چي مخکي په خپل نیت کي مخلص وو د هغه په اراده کي کوږوالی نه وو او د هغه مقصد د علم تر لاسه کولو څخه صرف اعلاء کلمة الله او د الله تعالی رضا وه ، وروسته د فطرت په غوښتني او انساني طبیعت د هغه په نیت کي کوږوالی پیدا کړ او په هغه کي دنمود او ښووني او ریاکاری اثر پیدا سو نو هغه به په دې حکم کي داخل نه وي ځکه چي په دې اړه هغه په هر حال کي معذور دی .

﴿۲۱۳﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ تَعَلَّمَ عِلْمًا مِمَّا يُتَنَغَى بِهِ وَجَهَ اللَّهُ لَا يَتَعَلَّمُهُ إِلَّا لِيُصِيبَ بِهِ عَرَضًا مِنَ الدُّنْيَا لَمْ يَجِدْ عَرْفَ الْجَنَّةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ . يَغْنِي رِيحَهَا .
رواه أحمد وأبو داود وابن ماجه .

د حضرت ابو هريره څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایل : چا چي هغه علم تر لاسه کړ چي په هغه سره د الله رضا طلب کیږي مگر که د دې لپاره یې تر لاسه کړ چي په هغه سره د دنیا متاع تر لاسه کړي نو د قیامت په ورځ به پرده د جنت خوشبويي هم ونه لګیږي . احمد ، ابو داود او ابن ماجه .

تشریح : څوک چي علم دین صرف د دې لپاره تر لاسه کړي چي د دې په ذریعه د دنیا دولت او عزت راجمع کړي او دا حصول د دنیا لپاره وسیله جوړه کړي نو د هغه لپاره دا وعید (سزا) بیانېږي .

مگر که چیري علم دیني نه وي بلکه دنیاوي وي نو د هغه لپاره دا مقصد چي د دنیا د تر لاسه کولو لپاره یې وسیله او ذریعه معاش جوړ کړي هیڅ پرواه نسته مگر په دې کي هم دا شرط دی چي هغه علم داسي نه وي چي د هغه تر لاسه کولو شریعت صحیح نه ګڼي مثلاً علم نجوم یا داسي نور علوم چي پر عقیده او عمل باندې اثر اچوي .

په دغه حدیث کي دا ویل چي داسي عالم چي د هغه نیت د حصول علم په اړه خالص الله جل جلاله وي هغه ته به د جنت خوشبويي هم تر لاسه نه سي دا کنایه ده په جنت کي د نه داخلېدو او

مبالغه ده د جنت څخه د محرومي او د دې څخه مراد دادی چي داسي سپړي به د مخلص او مقرب بندگانو سره پرته د عذاب څخه په جنت کي نه داخلېږي.

﴿۲۱۴﴾ : وَعَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَصَرَ اللَّهُ عَبْدًا سَمِعَ مَقَالَتِي فَحَفِظَهَا وَوَعَاَهَا وَأَدَّاهَا قُرْبَ حَامِلٍ فَقِهِ غَيْرُ فَقِيهِ وَرُبَّ حَامِلٍ فَقِهِ إِلَى مَنْ هُوَ أَفْقَهُ مِنْهُ . ثَلَاثٌ لَا يُغْلُ عَلَيْهِمْ قَلْبُ مُسْلِمٍ إِخْلَاصُ الْعَمَلِ لِلَّهِ وَالنَّصِيحَةُ لِلْمُسْلِمِينَ وَلِزُورٍ جَمَاعَتِهِمْ فَإِنْ دَعَوْهُمْ تُجِيبُ مِنْ وَرَائِهِمْ . رواه الشافعي والبيهقي في المدخل . ورواه أحمد والترمذي وأبو داود وابن ماجه والدارمي عن زيد بن ثابت . إلا أن الترمذي وأبا داود لم يذكرًا ثلاث لا يغفل عليهن . إلى آخره .

کول . ۲: دوهم د مسلمانانو خير خواهي کول ۳: او دريم د مسلمانانو جماعت لازم نبول (يعني د مسلمانانو په ډله کي شاملېدل) د هغوی دعاء د څلور طرفه څخه راچاپېرېږي . شافعي ، بيهقي په مدخل کي ، او احمد ، ترمذي ، ابوداؤد ، ابن ماجه او دارمي د زيد بن ثابت څخه روايت کړی دی مگر ترمذي او ابوداؤد دا الفاظ (ثَلَاثٌ لَا يُغْلُ عَلَيْهِمْ...) نه دي ذکر کړي .

تشرېح : مطلب دا چي حديث محفوظ او ياد ساتونکي ځيني خو داسي وي چي خپله زيات پوه نه وي او ځيني پوه لري مگر داسي هم کيږي چي د چا په مخکي حديث بيانوي هغه د هغوی څخه زيات پوه وي نو پکار ده چي حديث څرنگه واورې هم هغسي يې نورو ته ورسوي چا ته چي حديث رسول کيږي او د چا په مخکي بيانېږي هغوی د حديث په مطلب ښه پوه سي ، په دې حديث کي دې ته اشاره ده چي د حديث روايت کونکو ته پکار ده چي هغوی حديث په کومو الفاظو کي واورې بعينه په هغه الفاظو کي يې نقل کړي .

(يُغْلُ) که د ياء په زور او د غين په زير سره وي نو د هغه معنا د حقد يعني کينه کيږي ، او که د ياء په پيښ او د غين په زور سره وي يا د حرف ياء زور او غين په پيښ سره وي نو ددې معنا د خيانت کيږي ، فرمايل سوي دي چي مؤمن په دغه درو شيانو کي خيانت نه کوي يعني په

مؤمن کي دا درې شيان ضرور تر لاسه کيږي او هر کله چي د مؤمن څخه دا درې اعمال صادرېږي نو په هغه کي کينه نه داخليږي چي هغه د دې شيانو څخه منحصر کړي .
د خلوص عمل مطلب او د هغه انتهائي درجه داده چي بنده کوم عمل کوي هغه صرف د الله تعالى د رضا او خوښي لپاره وکړي د دې څخه علاوه د هغه بل هيڅ مقصد نه وي نه يو دنيوي مقصد يې په نظر کي وي او نه يو اخروي گټه يوازې د مولا رضا يې مخته وي او هغه يې مقصد وي ، بيا په هغه کي دوې درجي کيږي د عامو خلکو چي خلوص عمل وي هغه خاص يعني د الله د خلوص عمل څخه د کمتر درجې وي ځکه چي دا خلک د رياضت او مجاهدي او د تعلق مع الله په وجه د خلوص انتهائي درجو ته رسيدلي وي .

د مسلمانانو سره د نيکۍ کولو طريقه داده چي د خپل وس سره سم خپلو نورو وړونو ته د خير او نيکۍ نصيحت کوي او هغوی پر سيده لار روانولو کي هڅه کوي او په دنيوي اعتبار سره د هغوی مرسته وکړي او په هر مشکل او ستونزه کي د هغوی خبر واخلي .

د مسلمانانو ډله لازم نيولو معنا داده چي د ژوند په هره مرحله باندي د اجتماعيت پر اصول کاربند اوسي او خپل ځان هيڅکله د انفراديت پر لار روان نه کړي ، د علماء دين او علماء امت د متفقۀ عقائدو او اعمال صالحه موافقت کوي او د هغوی سره اوسي مثلاً د جمعې لمونځ ، جماعت وغيره کي د هغه خلکو سره په پاته کېدو سره اجتماعيت ته فروغ ورکړي چي په اسلامي طاقت او قوت کي هم اضافه وي او د رحمت الهي د نزول سبب هم وي ځکه چي پر جماعت د الله تعالی رحمت وي ،

د (من ورائهم) لفظ د مشکوة په ځينو نسخو کي د ميم په زير سره دی او په ځينو نسخو کي په زور سره دی ، د دې معنا داده چي د شيطان د مکر او فريب څخه د ځان ساتلو لپاره د جماعت سره د مسلمانانو دعاوي چي د هغه په وجه هغوی د شيطان د گمراهۍ څخه خوندي کيږي ، په دې کي دا خبره مقصده چي څوک د علماء دين او نېکو بندگانو د جماعت څخه ځان بيلوي هغه ته نه د جماعت برکت تر لاسه کيږي او نه ورته د مسلمان دعاء په برخه کيږي .

﴿ ۲۱۵ ﴾ : وَعَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ نَصَرَ اللَّهُ امْرَأً سَمِعَ مِنَّا شَيْئًا فَبَلَّغَهُ كَمَا سَمِعَهُ قَرَبَ مَبْلَغٍ أَوْعَى لَهُ مِنْ سَامِعٍ . رواه الترمذي وابن ماجه . ورواه الدارمي عن أبي الدرداء .

د حضرت ابن مسعود ؓ څخه روايت دی چي د رسول الله ﷺ څخه اوريدلي دي چي : الله د هغه بنده تازه (خوشحاله او باعزته) لري چي هغه زموږ څخه يو خبره واورې او څرنگه چي يې

اوریدلې وي هغسي يې وړاندي ورسوي نو اکثر هغه خلك چي هغوي ته (خبره ورسول سي) د اوریدونکي څخه زیات یاد لرونکي وي. ترمذي، ابن ماجه او دارمي د ابودرداء څخه روایت کړی دی.

تشریح: د رسول الله ﷺ مقدس حدیثونه اوریدل د هغه پر احکامو عمل کول او د هغه حدیثونه نورو خلکو ته رسول د سعادت او برکت او په دین او دنیا کي د کامیابی ذریعه ده، پر دې د پوره امت عقیده او ایمان دی چي د حدیث نبوي تعلیم او تعلم د دواړو جهانو خوش بختي او د الله تعالی د رضا سبب دی مگر د دې سربیره علماء لیکي که چیري د حدیث په ترلاسه کولو او د هغه په یاد ساتلو او نورو ته په رسولو کي که بالفرض څه گټه نه وي نو د حدیثونو د عظمت او رفعت په وجه د دین او د دنیا دواړو ځایو کي د حصول برکت او رحمت لپاره د رسول الله ﷺ دا مبارکه دعاء به کافي وي.

﴿۲۱۶﴾: وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ اتَّقُوا الْحَدِيثَ عَنِّي إِلَّا مَا عَلِمْتُمْ فَمَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا فَلْيَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ. رواه الترمذي. ورواه ابن ماجه عن ابن مسعود وجابر وَلَمْ يَذْكُرْ اتَّقُوا الْحَدِيثَ عَنِّي إِلَّا مَا عَلِمْتُمْ.

د حضرت ابن عباس ؓ څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایل: زما د لوري د حدیث بیانولو څخه ځان وساتئ. خو (یوازي هغه حدیثونه بیانوي) کوم چي تاسو ته معلوم وي (یعني چي رېښتوني وي) چا چي په قصد سره پر ما درواغ وویل هغو ته پکار دي چي خپل ځای

په دوېځ کي و لټوي، (ترمذي) او ابن ماجه د حضرت ابن مسعود ؓ او حضرت جابر ؓ څخه روایت کړی دی چي په هغه کي د (اتقوا الحديث عني الا ما علمتم) الفاظ نه دي بیان سوي.

تشریح: مقصد دادی چي د حدیثو په بیانولو کي د احتیاط څخه کار اخیستل پکار دی او د کوم حدیث په اړه چي په یقین سره دا معلوم نه وي چي دا حدیث واقعي د رسول کریم ﷺ دی نو هغه د خلکو په مخکي بیانول نه دی پکار، هغه حدیثونه بیانول پکار دي چي د هغه په اړه په یقین سره یا په غالب گمان سره دا معلوم وي چي هغه د رسول الله ﷺ حدیث دی، ترڅو د رسول الله ﷺ ذات اقدس ته د غلط حدیث نسبت ونه کړل سي او نه د رسول الله ﷺ و لوري ته د درواغ خبري نسبت وي چي په هغه د الله تعالی د لوري د سخت عذاب قید دی.

﴿۲۱۷﴾: وَعَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَلَيَّ وَسَلَّمَ مَنْ قَالَ فِي الْقُرْآنِ بَرَأَيْهِ فَلْيَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ. وفي رواية مَنْ قَالَ فِي الْقُرْآنِ بَغَيْرِ عِلْمٍ فَلْيَتَّبِعُوا

د حضرت ابن عباس ؓ څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایل: چا چي په قرآن کریم کي د خپلي رایې څخه څه وویل نو هغه ته پکار دي

مُعْتَدُهُ مِنَ الثَّارِ . رواه الترمذي

چي خپل ځای په دوږخ کي و لټوي او په روایت کي دا الفاظ دي : چا چي بېله علمه په

قرآن کریم کي څه وویل نو هغه ته پکار دي چي خپل ځای په اور کي و لټوي . ترمذي .

تشریح : څرنگه چي په حدیثونو بیانولو کي د احتیاط څخه د کار اخیستلو هدایت سوی دی همداسي د قرآن کریم په ترجمه او تفسیر بیانولو کي هم د احتیاط څخه د کار اخیستلو هدایت سوی دی چي د آیت کریمه هغه تفسیر بیان کړل سي کوم چي د حدیث څخه ثابت او علماء د امت څخه منقول سوی وي او پر هغه نقلاً سند موجود وي ، داسي نه ده پکار چي د آیاتونو تفسیر او د هغه مطالب او مقاصد بیانولو کي خپل عقل او خپل رایي ته دخل ورکړل سي ځکه چي داسي د قرآن کریم په معنا او مفهوم کي فرق پیدا کيږي چي د عذاب الهي موجب دی .

﴿ ۲۱۸ ﴾ : وَعَنْ جُنْدُبٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ قَالَ فِي الْقُرْآنِ بَرَأَيْهِ فَأَصَابَ فَقَدْ أَخْطَأَ . رواه الترمذي وأبو داود .

د حضرت جندب رضي الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمایيل : چا چي په قرآن کریم کي د خپلي رایي څخه څه وویل او د هغه رایه د حقیقت مطابق سوه نو بیا یې هم غلطی وکړه . ترمذي او ابوداؤد .

تشریح : یعنی کوم سړی چي د یو آیت تفسیر داسي بیان کړي چي نه په حدیثونو ثابت وي او نه د علماء د امت څخه منقول وي بلکه صرف په خپل رایه او عقل باندې په باور کولو سره د آیت تفسیر بیان کړي مگر په اتفاق سره د هغه بیان کړی تفسیر صحیح او واقعي بالکل مطابق سو چي د هغه څخه د آیت په معنا او مطالب کي څه غلطی ونه سوه نو د هغه په اړه فرمایيل سوي دي چي ده هم هغه غلطی وکړه ځکه چي تفسیر که څه هم صحیح سو مگر هغه په قصد سره خپل عقل او رایي ته د قرآن په تفسیر کي دخل ورکړ او د تفسیر چي کومه شرعي قاعده او طریقه ده د هغه څخه یې مخ وگرځوی ځکه نو هغه به هم د خطا کارو په حکم کي شامل سي ، د مجتهد معامله د دې برعکس ده که څه هم مجتهد په خپل اجتهاد کي غلطی وکړي نو پر هغه نه یوازي دا چي مؤاخذه نسته بلکه هغه ته ثواب هم ورکول کيږي .

تفسیر دې ته وایي چي د آیت کومه معنا او مطالب بیان کړل سي د هغه په باره کي دا یقین وي چي د آیت مراد او د هغه حقیقي مطلب دادی او دا خبره پرته د اهل تفسیر د نقل څخه چي د

د نوموړي نوم جندب ابن عبد الله ابن سقیان بجلي عقیلي دی ، د عبد الله بن زبیر او د یزید په حامیانو کي چي کومه جگړه کېدل نو هغه وخت ژوندی وو د دې فتنې څخه څلور ورځي وروسته وفات سوی دی .

هغه سند رسول الله ﷺ ته رسيدلى وي صحيح نه ده، يعنې داسي يقين او اطمینان به په هغه تفسیر صحيح وي چي معتبرو علماء او مستند مفسرين څخه منقول وي ځكه چي هغوى هغه معنا او مطالب بيان كړي دي كوم چي د رسول الله ﷺ څخه منقول دي او واسطه بالواسطه هغوى ته رسيدلي دي.

تاويل دې ته وايي چي د يو آيت معنا او مطالب بيانولو سره د احتمال په طريقه دا وويل سي چي زه كومه معنا بيانوم او د آيت كوم تفسیر كوم كيداى سي چي د هغه اصلي مراد دا وي. دا سي كول صحيح دى مگر دا به هم هلته صحيح وي چي بيان سوي تفسیر د قواعد عربي او شريعت سره سم وي.

﴿۲۱۹﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمِرَاءُ فِي الْقُرْآنِ كُفْرٌ. رواه أحمد وأبو داود.

د حضرت ابوهريرة ؓ څخه روايت دى چي رسول الله ﷺ وفرمايل: په قرآن كريم كي جگړه كول كفر دى. احمد او ابوداؤد.

تخريج: هغه خلك د كفر دائري ته نژدې سوي دي چي د قرآن معنا او مطالب او د مقاصدو او مراد په تعين كي جگړې كوي او د چا په عقل كي چي څه رايه راځي هغه په حق او صحيح گڼلو سره د ثابت كولو كوښښ كوي او داسي كم فهم خلكو ته چي په ظاهري توگه سره د قرآن كريم په آياتونو كي د معنا او مقصد د لحاظ څخه فرق په نظر راځي نو هغه څخه د يو آيت ناقابل اعتبار، ناقابل قبول او ناقابل استشهاد گرځولو سره دوهم آيت راجح كوي نو لكه هغوى چي د قرآن په يوه آيت سره بل آيت ساقطوي.

ظاهره ده چي داسي كول د شريعت له نظره انتهايي جرم دى بلكه په داسي شكل كي هر كله چي په دوو آياتونو كي په خپل منځ كي اختلاف او تضاد معلومېږي نو حتى الامكان په دواړو كي د تطابق او توافق پيدا كولو هڅه كول پكار ده كه د چا لپاره دا ممكن نه وي نو هغه ته دا عقیده ساتل پكار ده چي دا زما د كم علمي او بد فهمي په وجه ده او د حقيقي مفهوم او مراد علم دي الله تعالى او د هغه رسول ته وسپاري چي هغوى ښه پوهېږي.

د مثال په توگه د اهل سنت والجماعة عقیده ده چي خير او شر ټول د الله تعالى د لوري دي او هغه د خپل عقيدې بنياد پر دې آيت لري چي:

(قل كل من عند الله) ژباړه: يعنې (اې محمد ﷺ) وفرمايه چي هر څه د الله تعالى د لوري دي.

د اهل السنّت والجماعة دا عقیده او د هغوی دلیل بالکل صحیح ، صاف او واضح دی مگر اهل قدر ددې تردید کوي او ددې پر خلاف خپل عقیده یې دا قائمه کړې ده چي د خیر خالق الله تعالی دی او د شر خالق خپله انسان دی او د خپلي عقیدې بنیاد پر دې آیت کریمه وایي چي په څرگنده د لومړني آیت متضاد دی یعني :

مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ. سورة النساء ۷۹

ژباړه : کوم ډول نیکي چي تاسو ته رسیږي هغه د الله تعالی د لوري ده او څه ډول بدې چي تاسو ته رسیږي هغه ستا د نفس د لوري ده .

په هر حال د دې ډول اختلاف او په آیاتونو کي تضاد پیدا کول منعه دي بلکه دا پکار ده چي په داسي آیاتونو کي پر داسي یو آیت باندي عمل وکړل سي چي پر هغه د مسلمانانو اتفاق او اجماع وي او په دوهم آیت کي داسي تاویل وکړل سي چي د شریعت سره سم وي څرنگه چي په پورتنی دواړو آیاتو کي لیندل کیږي چي پر لومړني آیت باندي د مسلمانانو اجماع ده چي خیر او شریعت د الله تعالی د لوري دي او هر شي د تقدیر سره سم کیږي نو پر دې عمل پکار دي ، او د دوهم آیت دا تاویل وکړل سي چي په اصل کي د دې آیت تعلق د ماقبل آیت سره دی چي په دې کي د منافقانو بدې او د هغوی عقیده بیانېږي چي دغه منافقانو ته څه سوي دي چي کوم شی صحیح او واضح دی په هغه نه پوهیږي بلکه دا وایي چي نیکي او بدې خو د الله تعالی د لوري دي او بدې خپله د بنده د نفس د لوري ده لکه چي په داسي دواړو آیاتو نو کي به تطبیق وسي ، همداسي په نورو آیاتونو کي هم مطابقت پیدا کول پکار دي .

حضرت عمرو بن شعيب^۱ د خپل پلار څخه روایت کوي او هغه د هغه د نیکه څخه هغه وویل : رسول الله ﷺ د ځيني خلکو په اړه واوریدل چي هغوی په قرآن کریم کي یو د بل سره جگړه کوي ، نو رسول الله ﷺ وفرمایيل : ستاسو څخه وړاندي خلک په دې سبب هلاک سول چي هغوی د الله د کتاب ځيني برخي د ځيني خلاف وگرځولي او حال دا چي د الله جلّ

﴿۲۲۰﴾: وَعَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَوْمًا يَتَذَارَوْنَ فِي الْقُرْآنِ فَقَالَ إِنَّمَا هَلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ بِهَذَا ضَرَبُوا كِتَابَ اللَّهِ بَعْضُهُ بِبَعْضٍ وَإِنَّمَا نَزَلَ كِتَابُ اللَّهِ يُصَدِّقُ بَعْضُهُ بَعْضًا فَلَا تُكَذِّبُوا بَعْضُهُ بِبَعْضٍ فَمَا عَلِمْتُمْ مِنْهُ فَقُولُوا وَمَا جَهَلْتُمْ فَاكْلُوهُ إِلَىٰ عَالِمِهِ . رواه أحمد وابن ماجه .

^۱ نوموړی تابعي دی او د عمرو بن العاص د کورنۍ څخه دی .

کتاب یوه برخه د بلي برخي تصديق کوي ، تاسو د قرآن کریم یوه برخه په بله برخي مه درواغ کوئ او په قرآن کریم کي چي خومره تاسو پوهیږئ هغه بیانوی او په کومه برخه چي نه پوهیږئ هغه پوهېدونکو ته پریږدئ . احمد او ابن ماجه .

تشریح : څرنگه چي د دې څخه په مخکي حديث کي تیر سوي دي چي د کومو خلکو علم ناقص وي او د هغوی په ناقص ذهن او فکر کي چي کوم مفهوم راځي هغه بیانوي او پر هغو د خپل نظرياتو او اعتقاداتو بنیاد هم ایږدي چي د هغه مثال په مخکي حديث کي بیان سوی دی .

په دې اړه دلته فرمايل سوي دي که تاسو ته په ځيني آیاتونو کي اختلاف معلوم سي نو په هغه کي د یو بل په ذریعه مه ساقط کوئ او مه د هغه تکذيب کوئ بلکه ترڅو پوري چي ستاسو علم مرسته کولای سي په هغه کي تطبیق پیدا کړئ که داسي نسئ کولای نو بیا تاسو د دې پر ځای چي د خپل عقل او پوهي غشي و خغلوئ نو د هغه حقيقي معنا او مفهوم الله تعالی او د هغه رسول ته وسپارئ بیا داسي علماء او صلحاء چي د علم په اعتبار ستاسو څخه اعلی او افضل او پر تاسو فوقیت لري هغوی ته رجوع وکړئ .

﴿ ۲۲۱ ﴾ : وَعَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُنْزِلَ الْقُرْآنُ عَلَى سَبْعَةِ أَحْرَفٍ لِكُلِّ آيَةٍ مِنْهَا ظَهَرٌ وَبَطْنٌ وَلِكُلِّ حَدِّ مُطْلَعٌ . رواه في شرح السنة .

د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : قرآن کریم په اوو طرزو (يعني د عربو په اوو لغتو) نازل سوی دی په دې کي د هر یوه آیت یوه ظاهري معنا ده او یوه باطني معنا او د هر حد لپاره یو ځای د خبردارۍ دی .

تشریح : د دنیا په هره ژبه کي د فصاحت، بلاغت او لهجې په اعتبار مختلف اسلوب او مختلف لغات وي همداسي د عربي ژبي هم اووه لغات په عربو کي مشهور وه ، په دې اړه فرمايل سوي دي چي قرآن کریم اووه شان يعني اووه لغات کي نازل سوی دی ، د دې اوو لغاتو تفصیل داسي دی : (۱) لغت قریش (۲) لغت طی (۳) لغت هوازن (۴) لغت اهل یمن (۵) لغت ثقیف (۶) لغت هزیل (۷) لغت بني تمیم .

قرآن کریم تر ټولو وړاندي د قریشو د لغت سره سم نازل سوی وو چي د رسول الله ﷺ لغت وو ، هر کله چي په ټولو عربو کي د دې لغت سره سم قرآن کریم ویل مشکل سول ځکه چي د هري قبیلې او هر قوم خپل یو مستقل لغت او د ژبو د لهجو بیل بیل انداز وو نو رسول الله ﷺ په دربار الهي کي درخواست وکړ چي په دې اړه وسعت وکړل سي نو حکم و سو چي هر سړی قرآن کریم د

خپل لهجې سره سم ویلای سې، د حضرت عثمان رضی الله عنه تر زمانې پورې همداسې روان وو او خلکو به د خپل خپل لغت په اعتبار قرآن کریم وایه.

کله چې حضرت عثمان رضی الله عنه قرآن کریم یو ځای کړ او د هغه کتابت یې د اسلامي سلطنت هري سیمې ته ولیږی نو هغوی هغه لغت مستقل وگرځوی چې پر هغه حضرت زید بن ثابت رضی الله عنه، د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه او د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه د مشورې سره سم قرآن کریم جمع کړی وو او هغه لغت قریش وو، او حضرت عثمان رضی الله عنه دا حکم هم وکړ چې نور ټول لغات دي منسوخ کړل سې یوازې دا یو لغت دي پاته سې، د حضرت عثمان رضی الله عنه د حکم په وجه د یو لوی فتنې رېښې هم ختم کړل سوې او فتنه دا وه چې د لغات د اختلاف په وجه مسلمانانو په خپلو کي جگړې کولې او نوبت دې ځای ته رسیدلی وو چې یو سړي به بل سړی د خپل لغت خلاف قرآن کریم ویلو باندي ولیدی نو په دا گڼلو سره چې یوازې زما د قبیلې لغت صحیح دی هغه ته به یې کافر ویل نو د لغت قریش څخه پرته چې په هغه قرآن کریم نازل سوی وو پاته ټول لغات ختم کړل سول او که یو لغت باقي هم پاته سو نو هغه چې پر هغه به د صحابه کرامو اتفاق وو او د سند متصل او تواتر سره په آخر کي قراء سبعة ته رسیدل د دې څخه پرته په لغت کي مکرر یعنی د اماله او ادخام وغیره اختلاف هم باقي پاته سو چې ترننه پوري په قراء سبعة کي موجود دي.

ځیني علماء وایي دا چې فرمايل سوي دي چې قرآن کریم پر اووه ډوله باندي نازل سوی دی نو د اووه ډوله څخه مراد هغه اووه قرائتونه دي چې قراء سبعة یې وایي، بیا علماؤ دا هم ویلي دي که څه هم قرائتونه تر اوو زیات دي مگر دلته د اوو تهدید ځکه سوی دی چې دا اختلاف هم اووه ډوله دی چې هغه ته دا اووه قرائتونه راجع دي لکه:

۱. په کلمه د ذات کي اختلاف یعنی په کلمه کي امر زیاتي.
۲. د جمع او مفرد اختلاف.
۳. د مذکر او مؤنث اختلاف.
۴. صرفي اختلاف یعنی د تخفیف او تشدید، فتح او کسره وغیره اختلاف لکه مِيتٌ او مِيتٌ، یَقِطٌ او یَقِطٌ.
۵. د اعراب اختلاف.
۶. د حروفو اختلاف لکه په لکن الشیطان کي د نون تشدید او تخفیف.
۷. د لغات دا دا کولو اختلاف لکه تفخیم، اماله او داسي نور.

د حدیث په پای کې فرمایل سوي دي چي هر آیت ظاهري او باطن دی د دې مطلب دادی چي د هر آیت یو ظاهري معنا ده چي ټول اهل زبان په پوهیږي او یو باطني معنا ده چي یوازي د الله تعالی هغه خاص بندگان په پوهیږي چي هغوی زړه او دماغ د معرفت د رڼا څخه ډک وي .
بیا فرمایل سوي دي چي د هر حد لپاره یو ځای د خبرداري دی ، د حدق معنا د طرف او نهایت ده مطلب دادی چي د هر ظاهر او باطن یو حد او نهایت دی او د حد او نهایت لپاره یو مطلع یعني داسي مقام وي چي هغه ته رسیدو او د هغه د حاصلولو څخه وروسته سړی په هغه حد او نهایت باندي مطلع کیږي .

د ظاهر مطلع یعني هغه مقام چي هغه ته په رسیدو سره حد او نهایت معلومیږي دادی چي عربي ژبه او د هغه اصول او قواعد زده کړل سي د صرف او نحو علم تر لاسه کړل سي چي د قرآن کریم ظاهري معنا د هغه سره متعلق ده او د هر آیت شان نزول او د ناسخ او منسوخ علم حاصل کړي یا داسي هغه نور شيان دي چي پر هغه د قرآن کریم د ظاهري معنا پوهېدل منحصر دي .
د باطن مطلع داده چي ریاضت او مجاهده وکړل سي ، د قرآن کریم د ظاهري معنا او د هغه د احکامو اتباع او په هغه عمل وکړل سي ، نفس د ټولو خرابی ، گناه او معصیت څخه پاک کړل سي ، زړه ته د عبادت الهي او رضائي الهي د نور څخه خلا وبخښل سي او داسي نور ، دا هغه شيان دي چي د هغه د حصول څخه وروسته باطني علوم او د هغه د اسرار او معارف د انسان زړه کي کشف کیږي ، امام محي السنة رحمة الله علیه په خپل تفسیر معالم التنزیل کي لیکلي دي چي د حدیثو د الفاظو (ظهر) څخه مراد د قرآن الفاظ دي او د بطن څخه مراد د الفاظو تاویل دی ، د مطلع څخه مراد فهم یعني پوهه ده چي د هغه په وجه په قرآن کریم کي غور او فکر کونکي باندي د قرآن کریم د کومو علومو او معناوو د تاویل انکشاف کیږي هغه پر نورو نه کیږي .

د حضرت عبدالله بن عمرو ؓ څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایل : د دین علم درې ډوله دی : ۱: یو آیت محکمه (ټینګ او غیر منسوخ) ، ۲: دوهم سنت قائمه (یعني مستند حدیثونه) ، ۳: او دریم فریضه عادله (یعني اجماع امت او قیاس) او ددې څخه پرته

﴿۲۲۲﴾ : وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَلْعِلْمُ ثَلَاثَةٌ آيَةٌ مُحْكَمَةٌ أَوْ سُنَّةٌ قَائِمَةٌ أَوْ فَرِيضَةٌ عَادِلَةٌ وَمَا كَانَ سِوَى ذَلِكَ فَهُوَ فَضْلٌ . رواه أبو داود وابن ماجه .

څه چي دي هغه زیات دی : ابوداؤد او ابن ماجه .

تشریح : مطلب دادی چي د دين علم درې ډوله دی یا دا چي د علم دين بنياد پر درو شيانو دی . آيت محکم هغه آياتونه دي چي ټينګ او غير منسوخ دي د دې څخه مطلب کتاب الله ته اشاره ده چي اصل قرآن آيات محکما دي ځکه دلته يوازي هغه ذکر کړل سوي دي او هغه نور علوم چي د هغه لپاره وسيله دي هغه هم د هغه سره متعلق دي ، سنت قائمه يعني هغه حديث چي متن او د اسناد د محافظت سره ثابت دي .

د فريضه عادلۀ څخه مطلب قياس او اجماع ته چي د کتاب او سنت څخه مستنبط کيږي دې ته فريضه ځکه ويل سوي دي چي پر قياس او اجماع باندي عمل کول هم داسي واجب دي لکه پر کتاب الله او سنت رسول باندي ، د عادلۀ معنا داده چي داسي فريضه چي د کتاب او سنت مثل او عدیل وي .

په هر حال د حديث وضاحت دا وسو چي د دين اصول څلور دي چي پر هغه د دين او شريعت پوره بنياد دی (۱) کتاب يعني قرآن کریم (۲) سنت يعني احاديث ، (۳) اجماع ، (۴) قياس ، او د دې څخه پرته چي کوم علوم دي هغه به زائد او د ديني حيثيت څخه بهي معنا وي .

﴿ ۲۲۳ ﴾ : وَعَنْ عَوْفِ بْنِ مَالِكٍ الْأَشْجَعِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَقْصُرُ إِلَّا أَمِيرٌ أَوْ مَأْمُورٌ أَوْ مُخْتَلٌ . رواه أبو داود .
ورواه الدارمي عن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده وفي روايته أَوْ مُرَاءٍ يَدُلُّ أَوْ مُخْتَلٌ .

د حضرت عوف ابن مالک الاشجعي ؓ څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : قصه نه بيانوي (يعني نصيحت نه کوي) ، مګر حاکم یا محکوم او یا مغرور او متکبر (په دې درو کي دوو لومړنيو کسانو لره خو نصيحت کول جائز او

مغرور او متکبر لپاره ناجائز او ممنوع دي) . ابوداؤد او دارمي .

تشریح : د قصې بيانولو څخه مطلب وعظ او نصيحت کول او حکايات او قصې بيانول دي ، مطلب دا چي وعظ او تقرير په عامه توګه درې ډوله خلک کوي ، په هغوی کي دوه پر حق دي يعني حاکم او محکوم ، دې خلکو ته وعظ بيانول پکار دي ، دريم سړی متکبر دی هغه ته وعظ کول نه دی پکار ځکه چي هغه د وعظ کولو اهل نه دی .

لکه چي د حديث مفهوم داسو چي وعظ کول لومړی خود امير يعني حاکم حق دی ، ځکه چي هغه پر رعيت تر ټولو زيات مهربان وي او درعايت د اصلاح امور په ښه ډول پيژني که حاکم

د نوموړي نوم عوف بن مالک اشجعي او کنيت يې ابو عبد الرحمن دی . ځيني حضراتو ابو حماد او ځيني عمرو هم ليکلی دی . په دمشق کي په کال (۷۳هـ) کي وفات سوی دی . اسد الغابة .

خپله و عظم نه کوي نو په علماء کي چي کوم عالم په تقوا او تقدس کي تر ټولو افضل او اعلى وي او دنياوي طمع نه لري هغه دي وټاکي چي خلکو ته و عظم او نصيحت کوي نو د مامور څخه مراد دوهم هغه سړى دى چي د الله تعالى د لوري د مخلوق د هدايت او اصلاح لپاره مامور کړل سوى وي لکه علماء او اولياء الله چي د خلکو په مخکي و عظم بيانوي او د مخلوق په اصلاح او هدايت کي لگيدلي وي نو په دې حديث کي پر داسي خلکو باندې زورونه او توبيخ (غصه) مقصد دى چي د دولت او عزت په خاطر نصيحت کوي حال دا چي هغوى په علمي حيثيت سره د دې عظيم منصب اهل نه وي او نه په عملي توگه سره د دې وړ وي چي د خلکو اصلاح وکړلاى سي ، و عظم کول يوازي د دوو خلکو برخه ده او هغوى يې مستحق او اهل دي ، د هغوى څخه پرته چي څوک و عظم کوي نو د هغه مطلب به دا وي چي هغه د فخر او تکبر په وجه او د عزت حاصلولو په خاطر دا کار کوي کوم چي د الله تعالى د عذاب باعث دى .

﴿ ۲۲۴ ﴾ : وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ أَفْتِيَ بِغَيْرِ عِلْمٍ كَانَ إِثْمُهُ عَلَى مَنْ أَفْتَاهُ وَمَنْ أَشَارَ عَلَى أَخِيهِ بِأَمْرٍ يَغْلُمُ أَنْ الرُّشْدَ فِيهِ غَيْرُهُ فَقَدْ خَانَ . رواه أبو داود .

د حضرت ابوهريرة ؓ څخه روايت دى چي رسول الله ﷺ وفرمايل : کومه فتوا چي بېله علمه ورکړل سي د هغه گناه به پر فتوا ورکونکي وي او چا چي يو ورور ته غلطه مشوره ورکړه نو :

هغه خيانت وکړ . ابوداؤد .

تشرېح : د مثال په توگه يو جاهل سړى يو عالم سړى ته د يو مسئلې پوښتلو لپاره راسي ، عالم پوښتني کونکي ته د هغه د سوال صحيح جواب ور نه کړ بلکه د کم علمۍ يا بلي وجي څخه غلطه مسئله يې ورته وښودل او هغه جاهل په دې نه پوهيدى چي دا مسئله غلطه ده نو په هغه يې عمل وکړ نو د هغه گناه به پر هغه جاهل سړى نه وي بلکه پر هغه عالم به وي چي هغه ته يې غلطه مسئله ښودلو سره هغه يې په غلط عمل کولو مجبور کړ ، مگر شرط دادى چي عالم په خپل اجتهاد کي غلطې کړې وي .

د حديث د دوهمي برخي مطلب دادى که يو سړى د خپل يو ورور بدخواهي داسي وغوښتل چي هغه ته يې د هغه شي مشوره ورکړل د کوم په اړه چي هغه ته معلومه ده چي په هغه کي د هغه خیر نسته بلکه په دوهم کار کي دى نو دا د هغه خيانت دى هغه به د خپل غير اخلاقي او غير شرعي عمل په وجه خائن (خيانت کونکى) گڼل کيږي .

﴿۲۲۵﴾ : وَعَنْ مُعَاوِيَةَ قَالَ إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنِ الْأَعْلُوْطَاتِ . رواه أبو داود .
 د حضرت معاویہ ؓ څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ د هغه مسئلې د پوښتني څخه منعه کړې ده چې عالمان په شک او شبه کې اچوي . ابوداؤد .

تشریح : د دې ارشاد مقصد د دې خبرې خبرداری دی چې د علماؤو څخه د داسي مسائلو پوښتني کول چې د مشکل او پیچیده کېدو په وجه هغوی په مغالطه (شک او شبهې) کې لویږي یا د هغه څخه د سائل مقصد علماء پریشان کول او هغوی په مغالطه کې اچول وي ځکه چې اکثر داسي کیږي چې ځیني حضرات چې د هغوی زړه او دماغ د علماؤو د عظمت او عزت څخه خالي وي هغوی په امتحان اچولو کې یا د خلکو په مخکې د هغوی د سپکاوي کولو لپاره داسي مسئلې جوړوي چې هغوی په مغالطه او چکر کې واچوي .

په دې اړه ترڅو چې د مسئلې تعلق دی هغه دادی که که یو چا په پیل کې داسي سوال وکړ نو دا حرام دی ځکه چې په دې سره د یو مؤمن د ضرر رسولو او د ذهني تکلیف سامان برابرېږي او دا دفتني او فساد او عداوت او نفرت سبب دی، دوهم دا چې پر داسي ځای باندي د فخر او تکبر په وجه د خپل فضیلت او قابلیت اظهار مقصود وي او څرگنده ده چې دا ټول شيان حرام دي . مگر که داسي صورت وي چې دوهم د هغه څخه سوال وکړ او هغه د هغه په جواب کې التزاما داسي سوال وکړ نو دا حرام نه دی .

﴿۲۲۶﴾ : وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَعَلَّمُوا الْفَرَائِضَ وَالْقُرْآنَ وَعَلَّمُوا النَّاسَ فَإِنِّي مَقْبُوضٌ . رواه الترمذي .
 د حضرت ابوهریره ؓ څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل : تاسو فرضونه او قرآن کریم زده کړئ او خلکو ته یې وښیاست ځکه چې زه به پورته کړل سم

﴿۲۲۷﴾ : وَعَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ قَالَ كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَخَصَّصَ بَصَرَهُ إِلَى السَّمَاءِ ثُمَّ قَالَ هَذَا أَوَانٌ يُخْتَلَسُ فِيهِ الْعِلْمُ مِنَ النَّاسِ حَتَّى لَا يَقْدَرُوا مِنْهُ عَلَى شَيْءٍ . رواه الترمذي .
 د حضرت ابوالدرداء ؓ څخه روایت دی چې موږ د رسول الله ﷺ سره ملګري وو چې رسول الله ﷺ د آسمان په لور وکتل بیا یې وفرمایل : دا وخت دی چې علم به د خلکو څخه پورته کړل سي تر

دې چې هغوی به د علم په ذریعه په هېڅ شي قدرت نه لري (د علم څخه مراد وحی ده او د خپل وفات په لور د مبارک اشاره وه) . ترمذي .

تشریح : دلته د علم څخه مراد وحی دي او اشاره ده د خپل وفات په لور ، یعنې رسول الله ﷺ

آسمان ته وکتل لکه چي د وحي منتظروو ، د الله تعالى د دربار څخه وحي نازلې سوي او خبر ورکړل سو چي اوس ستاسو اجل راغلی دی او تاسو ددې دنیا څخه په رخصتېدو سره واصل بحق کېدونکي یاست ځکه نو رسول الله ﷺ وفرمایل : اوس وخت راغلی دی چي د دې دنیا څخه وحي منقطع سي .

﴿۲۲۸﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَوَايَةً يُوشِكُ أَنْ يَضْرِبَ النَّاسُ أَكْبَادَ الْإِبِلِ يَطْلُبُونَ الْعِلْمَ فَلَا يَجِدُونَ أَحَدًا أَعْلَمَ مِنْ عَالِمِ الْمَدِينَةِ . رواه الترمذي في جامعه .
قال ابن عيينه إنه مالك بن أنس ومثله عن عبد الرزاق قال إسحاق بن موسى سمعت ابن عيينه أنه قال هو العمري الزاهد واسمه عبد العزيز بن عبد الله

د حضرت ابوهريره ؓ څخه روايت دی چي هغه زمانه نژدې ده چي خلک به د علم د تر لاسه کولو لپاره د اوبنانو ځيگر څيري کړي (يعني د ليري ليري ځايو سفرونه به کوي) مگر په هيڅ يو ځای کي به د مدينې د عالم څخه زيات عالم پيدا نه کړي (ترمذي او جامع ترمذي کي د ابن عيينه څخه منقول دی چي د مدينې هغه عالم . مالک بن

انس دی او عبد الرزاق هم داسي ليکلي دي او د اسحاق بن موسى بيان دی چي ما د ابن عيينه څخه دا اوريدلي دي چي د مدينې هغه عالم عمري (يعني د حضرت عمر ؓ کورنۍ څخه) زاهد دي او د هغه نوم عبدالعزیز بن عبدالله دی .

تشریح : د (روايه منقول) مطلب دادی چي حضرت ابوهريره ؓ دا حديث د رسول الله ﷺ څخه مرفوعا روايت کړی دی مگر د ابوهريره ؓ شاگرد ته د ابوهريره ؓ الفاظ ياد نه دي ځکه هغه دا حديث همداسي نقل کړ . د اوبنانو ځيگر شکولو مطلب دادی چي هر کله د خلکو په منځ کي د علم آوازه او د علم تر لاسه کولو شوق زيات سي نو خلک به ليري ليري سفر کوي او د علم په خاطر به په ټوله نړۍ کي گرځي يا دا چي علم ته د ژر رسيدو لپاره به اوبنان په تيزي سره شري او په تيزي سره به د علم منزل مقصود ته رسيږي . د حديث د الفاظو په مصداق کي کلام دی رسول الله ﷺ چي دا فرمايلي دي چي د مدينې د عالم څخه زيات عالم به پيدا کيږي نو د مدينې عالم څخه مراد څوک دی ؟ سفيان بن عيينه چي د امام مالک د اصحاب او د امام شافعي د شيوخ څخه دی فرمايي چي د رسول الله ﷺ د ارشاد څخه مراد د امام مالک رحمه الله ذات محترم دی ، همداسي حضرت عبدالرزق چي د حديثو جليل القدر او مشهور امام دی دا فرمايي چي په حديث کي د کوم عالم مدينه ذکر سوی دی د هغه څخه مراد حضرت امام مالک رحمه الله عليه دی .

مگر د ابن عیینہ یو شاگرد اسحاق بن موسی فرمایي چي ما دابن عیینہ څخه دا اوریدلي دي چي د عالم مدینه څخه مراد عمري زاهد دی د هغه نوم عبدالعزیز بن عبدالله دی چي د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه د کورنۍ څخه دی ځکه ورته عمري وایي او زاهد د هغه صفت دی ځکه چي دی د مدینې یو جلیل القدر عالم کېدو سره سره یو لوی زاهد او متقي هم وو، د هغه نسب داسي دی: عبدالعزیز بن عبدالله بن عمرو بن حفص بن عاصم بن عمر فاروق رضی الله عنه.

په هر حال امام ترمذي چي د یحیی واسطي سره د ابن عیینہ کوم قول نقل کړی دی هغه د هغه قول مخالف دی چي ابن عیینہ څخه اسحاق بن موسی نقل کوي همداسي د ابن عیینہ په اقوالو کي اختلاف دی او ددې وجه داده چي دغه دواړو حضراتو د عیینہ څخه کوم قول نقل کړی دی هغه باعتبار ظن (شکمن) دی په یقیني او حتمي توګه سره هغه د خلکو څخه نه دی نقل کړی.

په دې خبره هم پوهېدل پکار دي چي د رسول الله ﷺ دا ارشاد اصحابو او تابعینو د زمانې په اعتبار دی چي د هغو په زمانه کي د مدینې د عالم څخه زیات عالم به په بل ځای کي نه وي ځکه چي صحابه کرامو او تابعینو څخه وروسته هر کله چي د علم مقدسه رڼا د مدینې څخه په وتلو سره په شاوخوا نړۍ کي خپره سوه نو د هغه په نتیجه کي په نورو هیوادونو او ښارونو کي داسي عالمان او فاضلان پیدا سول چي د خپل علم او فضل او دیني فهم او فراست په اعتبار د مدینې د عالمانو څخه زیات سوي دي.

د دغه حدیث ظاهري معنی چي ارشاد نبوي ته زیات نژدې او مناسب ده، داده چي د رسول الله ﷺ مقصد د دې ارشاد څخه ددې خبري خبر ورکول دی چي په آخره زمانه کي به علم د خپل وسعت او پراخۍ سریر په یوازي په مدینه منوره کي منحصر سي څرنگه چي په نورو حدیثونو کي دا خبره په صراحت سره معلومېږي. والله تعالی اعلم.

﴿۲۲۹﴾: وَعَنْهُ فِيمَا أَعْلَمُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يَنْعُ لَهُذِهِ الْأُمَّةَ عَلَى رَأْسِ كُلِّ مِائَةِ سَنَةٍ مَنْ يُحَدِّدْ لَهَا دِينَهَا. رواه أبو داود.

د حضرت ابوهريرة رضی الله عنه څخه روایت دی چي د رسول الله ﷺ څخه چي څه ما ته معلوم سوي دي هغه دادي چي رسول الله ﷺ فرمایلي دي چي الله پاک د دې امت لپاره په هره صدۍ (پېړۍ) کي یو سړی رالېږي چي د

هغه دین به تازه کوي. ابوداؤد.

تفصیل: اکثر و علماؤ د دې حدیث څخه دا مراد اخیستی دی چي په هره زمانه کي په هرامت کي

د خپل علم او فضل په اعتبار په ټولو کي ممتاز يو داسي سړی موجود وي چي دين ځلوي او تازه کوي يې هغه ته مجدد وايي ، مجدد په خپله زمانه کي هره پيدا سوې بده خبره او خرابي ليري کوي بدعت او د رواجونو ژوري پردې چي ددين پر حقيقت لويږي هغه د خپل علم او معرفت په قوت سره پرې کوي او دامت په مخکي پوره دين په صاف او پاک کولو سره په خپل اصلي شکل کي وړاندي کوي . ځينو حضراتو تعين هم کړی دی چي په فلاني پيړۍ کي فلاني مجدد پيدا سوی وو او په فلاني پيړۍ کي فلاني مجدد موجود وو ، ځيني علماؤ د حديث معنا پر عموميت باندي محمول کړې ده يعني که چيري د دين تجديد کونکی يو سړی وي يا يوه ډله وي چي په دين کي پيدا سوي بدي او خرابۍ ختم کړي .

﴿ ۲۳۰ ﴾: وَعَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْعُذْرِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَحْمِلُ هَذَا الْعِلْمُ مِنْ كُلِّ خَلْفٍ عُدُوْلَهُ يَنْفُونَ عَنْهُ تَحْرِيفَ النَّالَيْنِ وَاتِّحَالَ الْمُطْلَيْنِ وَتَأْوِيلَ الْحَاحِلَيْنِ . رواه البيهقي في كتاب المدخل من حديث بقية بن الوليد عن معان بن رفاعه عن ابراهيم بن عبدالرحمن العذري و سنذكر حديث جابر فاما شفاء العي السؤال في باب التيمم ان شاء الله تعالى .

عبدالرحمان عذري چي د هغه پيل دادی : فانما شفاء العي السؤال . به موږ د تيمم په باب کي ذکر کړو

الفصل الثالث

﴿ ۲۳۱ ﴾: عَنِ الْحَسَنِ مُرْسَلًا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ جَاءَهُ الْمَوْتُ وَهُوَ يَطْلُبُ الْعِلْمَ لِيُخَيَّرَ بِهِ الْإِسْلَامَ فَبَيْنَهُ وَبَيْنَ النَّبِيِّ دَرَجَةٌ وَاحِدَةٌ فِي الْجَنَّةِ . رواه الدارمي .

د حضرت حسن^۱ (بصري) څخه مرسله روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : څوک چي په داسي حال کي مړ سي چي هغه په دې غرض علم تر لاسه کاوه چي په هغه سره اسلام ته تازه ژوند

ورکړي نو په جنت کي به د هغه او د انبياؤ په منځ کي يوازي د يوې درجې فرق وي . دارمي .

^۱ حسن بصري تابعي دی ، په مدينه کي پيدا سوی دی او په کال (۱۱۰هـ) کي وفات سوی دی .

د حضرت حسن بصري ؓ څخه مرسلأ روایت دي چي رسول الله ﷺ ته د بني اسرائيلو د ددو خلکو حال بيان کړل سو چي په هغوی کي يو عالم وو چي فرض لمونځ به يې کاوه بيا به کښېناست خلکو ته به يې علم ښودی او دوهم سړی به د ورځي روژه نيول او ټوله شپه به يې عبادت کاوه ، د رسول الله ﷺ څخه پوښتنه وسول چي په دوی کي کوم يو غوره دی ؟ رسول الله ﷺ وفرمايل د هغه عالم چي فرض لمونځ به يې کاوه او خلکو

﴿۲۳۲﴾ : وَعَنْهُ مُرْسَلًا قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ رَجُلَيْنِ كَانَا فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ أَحَدُهُمَا كَانَ عَالِمًا يُصَلِّي الْمَكْتُوبَةَ ثُمَّ يَجْلِسُ فَيَعْلَمُ النَّاسَ الْخَيْرَ وَالْآخَرُ يَصُومُ النَّهَارَ وَيَقُومُ اللَّيْلَ أَيُّهُمَا أَفْضَلُ؟ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَضْلُ هَذَا الْعَالِمِ الَّذِي يُصَلِّي الْمَكْتُوبَةَ ثُمَّ يَجْلِسُ فَيَعْلَمُ النَّاسَ الْخَيْرَ عَلَى الْعَابِدِ الَّذِي يَصُومُ النَّهَارَ وَيَقُومُ اللَّيْلَ كَفَضْلِي عَلَى أَذْنَاكُمْ . رواه الدارمي .

ته به يې علم ښودی پر دغه عابد چي د ورځي به يې روژه نيول او ټوله شپه به يې عبادت کاوه داسي فضيلت لري لکه زما فضيلت چي ستاسو پر يو ادنا صحابي دی . دارمي .

تشریح : د بني اسرائيلو ذکر سوي دواړه عالمان خود خپل علم او فضل په اعتبار هم په رتبه کي يو شان وه مگر فرق دا وو چي عابد خود خپل ژوند مقصد يوازي عبادت الهي جوړ کړی وو ، شپه، ورځ او هر وخت به په عبادت کي بوخت وو ، د بندگانو د اصلاح او تعليم يې څه غرض نه وو مگر عالم به فرض عبادت هم په پوره توگه سهر ادا کول او د خپل وخت پاته برخه به يې د خلکو په اصلاح او تعليم کي صرف کول نو په دواړو کي افضل هغه سړی گرځول سوي دی چي خپله يې هم پر خپل علم عمل کوی او نورو ته يې هم په علم ښودلو سره د هدايت لاره ښودل .

د حضرت علي ؓ څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : د دين هغه عالم ښه دی چي هغه ته که يو حاجت راوړل سي نو هغه گټه رسوي او که د هغه څخه بې پرواهي وکړل سي نو هغه هم خپل ځان بې پروا ساتي .

﴿۲۳۳﴾ : وَعَنْ عَلِيٍّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نِعَمَ الرَّجُلُ الْفَقِيهُ فِي الدِّينِ إِنْ اخْتَبَجَ إِلَيْهِ نَفَعَ وَإِنْ اسْتَعْنِيَ عَنْهُ أَعْنَى نَفْسِهِ . رواه رزين .

تشریح : د دغه حديث مطلب دادی چي د يو عالم دا شان کېدل پکار دي چي خپل ځان د نورو محتاج کولو سره خپل حيثيت کم نه کړي او د غلط اغراضو او مقاصدو په خاطر د عوام د مصاحبت طرف ته ميلان ونه کړي او نه د هغوی څخه د يو دنيوي غرض او گټې طمع کوي .

مگر د دې مطلب دا هم نه دی چي خپل ځان د عوامو څخه بالکل بې تعلقه کړي او د خپل علم څخه د الله تعالی مخلوق محروم کړي که عوام د دين د ضرورياتو په اړه يوازي د هغه

محتاج وي او د هغه څخه پرته د بل عالم نه کېدو په وجه د خلکو رجوع هغه ته وي نو هغه ته پکار ده چي د خلکو په مینځ کي ورسې او د هغوی دیني او اسلامي ضروریات پوره کولو سره هغوی ته گټه ورسوي .

که چیري عوام خپله د هغه څخه بې پرواهي کوي چي نه هغوی ته د هغه څخه د گټې اخیستلو خواهش وي او نه د هغه محتاج وي نو پکار ده چي هغه هم د هغوی څخه بې پرواه وي او د هغوی سره تعلق قطع کولو سره خپل وخت په عبادت کي مشغول ساتي یا د خدمت علم دین په خاطر د دیني کتابونو مطالعه او تصنیف او تالیف او ترجمه کي مصروف کېدو سره په دې ذریعه د علم رڼا خپره کړي .

﴿۲۳۴﴾ : وَعَنْ عِكْرَمَةَ أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ قَالَ حَدَّثَ النَّاسَ كُلَّ جُمُعَةٍ مَرَّةً فَإِنْ آيَتْ فَمَرَّتَيْنِ فَإِنْ أَكْثَرَتْ فَلثَلَاثَ مَرَّاتٍ وَلَا تُحِيلُ النَّاسَ هَذَا الْقُرْآنَ وَلَا أَلْفَيْتَكَ ثَابِتِي الْقَوْمَ وَهُمْ فِي حَدِيثٍ مِنْ حَدِيثِهِمْ فَتَقْصُّ عَلَيْهِمْ فَتَقْطَعُ عَلَيْهِمْ حَدِيثَهُمْ فَمِلَهُمْ وَلَكِنْ أَنْصَبْتُ فَإِذَا أَمْرُوكَ فَحَدَّثْتُهُمْ وَهُمْ يَسْتَهْوُونَ وَأَنْظِرِ السَّجْعَ مِنَ الدُّعَاءِ فَاجْتَنِبْهُ فَإِنِّي عَهَدْتُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابَهُ لَا يَفْعَلُونَ ذَلِكَ . رواه البخاري

د حضرت عکرمه ؓ څخه روایت دی چي ابن عباس ؓ (یوه ورځ) عکرمه ته وویل چي ته هره جمعه خلکو ته حدیث بیانوه، که چیري دا لږ وي نو بیا په اونۍ کي دوې ورځي او که تر دې زیات ضرورت سي نو په اونۍ کي درې ځله د قرآن (نصیحت ورته کاوه)، او تر دې یې زیات مه تنگوه ، د دې وروسته ابن عباس وویل او داسي هم مه کوه چي خلک په خپلو خبرو کي بوخت وي او ته د هغو په خبرو کي ور ولویږي

او نصیحت پیل کړې او هغوی تنگ کړې په داسي حال کي تا ته پکار ده چي پټه خوله پاته سي البته که چیري هغوی ستا څخه د نصیحت غوښتنه وکړي نو د هغوی په وړاندې تر څو پوري چي هغوی د دې غوښتونکي وي حدیث بیانوه او په دعاء کي قافیه دار عبارت مه استعمالوه . څرگنده سوي ده چي رسول الله ﷺ او د هغوی صحابه کرام به داسي نه کول . بخاري .

تشریح : څرنگه چي په مخکني مخونو کي تیر سوي دي په دې حدیث کي هم پر دې زور اچول سوی دی چي د وعظ او نصیحت په معامله کي د اعتدال ، ځای او ماحول رعایت کول ضروري دی او د آثر اندازې د دعوت او تبلیغ دا بنیادي بنسټ دی چي پر دې د تبلیغ د کامیابې پوره دار مدار دی .

په دې اړه په خاصه توگه دا بنودل سوي دي که خلک په یو خبره یا په خپل منع کي په خبرو

بوخت وي نو داسي موقع ته په رسيدو سره وعظ او نصيحت پيل کول نه دي پکار، که څه هم هغه خبري دنياوي امورو سره تعلق لري يا پر ديني خبرو باندي مشتمل وي، که هغوی د دين په خبرو کي بوخت وي نو ظاهره ده چي په درجه اولی د هغوی خبره قطع کول مناسب نه دي، او که د خبرو اترو موضوع يوازي د دنيا وي نو داسي کول مناسب نه دي.

ځکه کله چي يو سړی په خپل يو ضروري خبره کي بوخت وي او هلته په رسيدو سره وعظ او نصيحت پيل کړل سي نو په خبرو اترو کي د خلل په وجه کيدای سي چي هغوی د بشریت په غوښتنه هغه ونه زغمي او پر داسي موقع د قرآن او حديثو خبري اورېدل خوښ نه کړي چي د هغه په وجه نه يوازي دا چي هغه په خپله په گناه کي اخته سي بلکه د هغه پر زړه د دين د عظمت او اهميت نقش هم قائم نسي. هو که چيري د حکمت غوښتنه وي چي هغوی د هغه خبرو څخه منعه کړل سي نو بيا د داسي انداز او طريقې اختيارول پکار دي چي هغوی ته ناخوښه هم نه وي او هغوی د هغه خبرو څخه منعه هم سي، مقصد دا چي حکمت او ضرورت پر وخت باندې ساتل پکار دي.

او تر څو چي د ابن عباس رضي الله عنه د قول تعلق دی نو په دې اړه دا ويل سوي دي چي د هغوی عکرمه رضي الله عنه ته حکم ورکول د اکثر په اعتبار وو يعني دا د هغه وخت خبره ده هر کله چي اکثر او ډير خلک به صرف په دنياوي خبرو کي بوخت وه.

په دعاء کي د مقفی عبارت مطلب دادی چي دعاء د تاثير په اعتبار هغه غوره وي چي پرته د تصنع (خان بنودني) په ساده الفاظو کي وي او د زړه د کومي وتلې وي، ځکه چي د دعاء عبارت ته د شعر او شاعری په رنگ ورکولو الفاظو کي قافیه او تکلیف کول نه دي پکار، د دې سره د رسول الله ﷺ پر هغه دعاگانو اعتراض نسي کيدای چي مقفی او مسجع ثابت وي او په هغه کي قافیه بندي هم وه ځکه چي دا شيان خود رسول الله ﷺ څخه بې تکلفه او بې زحمته د خپله خانه صادرېدل په هغه کي د رسول الله ﷺ د تکلف او کوښښ دخل نه وو.

﴿۲۳۵﴾: وَعَنْ وَائِلَةَ بِنِ الْأَسْفَعِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ طَلَبَ الْعِلْمَ فَأَذْرَكَهُ كَانَ لَهُ كِفْلَانٍ مِنَ الْأَجْرِ فَإِنْ لَمْ يُذْرِكْهُ كَانَ لَهُ كِفْلٌ مِنَ الْأَجْرِ. رواه الدرامي.

د حضرت وائلة بن الاسقع رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل: چا چي علم طلب کړ او تر لاسه يې کړ نو هغه ته به دوچنده ثواب ورکول کيږي او که يې علم تر لاسه نه کړ نو يو ثواب به

ورته ورکول کيږي. دارمي.

تشریح : دوه ثوابه به داسي ورکول کيږي چي يو ثواب خو به د طلب علم او د هغه د محنت او مشقت وي چي هغه د علم په ترلاسه کولو کي پر ځان ګاللي وي او دوهم ثواب د علم د ترلاسه کېدو او بيا نورو ته د علم بنودلو به وي، يا دوهم ثواب به د عمل وي چي هغه په علم کړی وي، مګر هو هغه سړي ته چي د طلب او هڅي سربيره علم ورته ترلاسه نه سويوازي يو ثواب به د هغه د محنت او مشقت ورته ترلاسه کيږي، په هر حال دا خبره خو سوې ده چي په هر تقدیر د علم په طلب کي لګېدل پکار دي که علم حاصل سو نو نور علی نور چي هغه ته به دوه ثوابه حاصلېږي او که علم ورته حاصل نه سو نو دا څه کمه خبره ده چي په طلب علم کي مړ کېدل هم سعادت دی.

ګرچه نه توان بد دست راه برون
شرط ياري ست در طلب مردن

﴿۲۳۶﴾ : وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ مِمَّا يَلْحَقُ الْمُؤْمِنَ مِنْ عَمَلِهِ وَحَسَنَاتِهِ بَعْدَ مَوْتِهِ عِلْمًا عِلْمُهُ وَنَشْرُهُ وَوَلَدًا صَالِحًا تَرَكَهُ أَوْ مُصْحَفًا وَرَّثَهُ أَوْ مَسْجِدًا بَنَاهُ أَوْ بَيْتًا لِلابْنِ السَّبِيلِ بَنَاهُ أَوْ نَهْرًا أَجْرَاهُ أَوْ صَدَقَةً أَخْرَجَهَا مِنْ مَالِهِ فِي صِحَّتِهِ وَحَيَاتِهِ تَلَحُّقُهُ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهِ .
 رواه ابن ماجه والبيهقي في شعب الإيمان .

پنځم سرای يا مسافرخانه چي هغه يې جوړه کړې وي شپږم وياله ده چي هغه يې جاري کړې وي اووم هغه خيرات دی چي هغه په خپل روغتيا او ژوند کي د خپل مال څخه کړی وي ، د دې ټولو ثواب د هغه د مرګ وروسته هم هغه ته رسيږي . ابن ماجه او بيهقي .

تشریح : د قرآن کریم په حکم کي شرعي کتابونه هم داخل دي ، همداسي د مسجد په حکم کي د علماؤ قائم سوي مدرسو او خانقاوي چي د ذکر الله او تزقيه (پاکوالي) نفس لپاره دي هم شامل دي يعني د دې ټولو ثواب د مرګ څخه وروسته ورته رسيږي .

﴿۲۳۷﴾ : وَعَنْ عَائِشَةَ أَنَّهَا قَالَتْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ أَوْحَى إِلَيَّ أَنَّهُ مَنْ سَلَكَ مَسْلَكًا فِي طَلَبِ الْعِلْمِ سَهَّلْتُ لَهُ طَرِيقَ الْجَنَّةِ وَمَنْ سَلَكَ مَا د رسول الله ﷺ څخه واورېدل چي فرمايل يې : الله تعالى ما ته دا وحې رالېږلې ده چي څوک د علم د تر لاسه کولو لپاره لار پرې کړي نو پر هغه به د جنت لار آسانه کړم او د چا څخه چي ما دواړي سترګي

كَرِّمَتِيهِ أَتَيْتُهُ عَلَيْهِمَا الْحَقَّةَ . وَفُضِّلَ فِيهِ عِلْمٌ
خَيْرٌ مِّنْ فَضْلِ فِي عِبَادَةٍ وَمِلَاكُ الدِّينِ الْوَرَعُ .
رواه البيهقي في شعب الإيمان .

اخيستي دي زه به ده هغه په بدل کي جنت ورکړم او په
علم کي زياتوالي په عبادت کي تر زياتوالي غوره
دی او ددين رېښه پر هيزگاري ده . بيهقي .

تشریح : د ارشاد مقصد دادی چي کوم سړی د علم دين د حصول لپاره يولار غوره کړي نو الله
تعالی به پر هغه د جنت لار آسانه کړي يعني په دنيا کي به يې په معرفت او حقيقت ونازوي او د
عبادت خداوندي توفيق به ورکړل سي چي د دې په سبب به په جنت کي داخل سي يا دا معنا ده
چي پر داسي سړي باندي به په آخرت کي د جنت دروازې او په جنت کي چي کوم محل د اهل علم
لپاره مخصوص دي د هغه لار به ورته آسانه سي .

دلته دې طرف ته اشاره ده چي په دنيا کي د علم کومه لار ده هغه په آخرت کي د جنت لار هم
ده او د علم د دروازو څخه پرته د جنت ټولي لاري بندي دي يعني پرته د علم څخه په جنت کي
داخلېدل مشکل دي مگر شرط دادی چي علم په خلوص نيت او د الهي جذبې سره تر لاسه کړل
سوی وي او بيا پر هغه د عمل توفيق هم وي کله علم پرته د خلوص او پرته د عمل څخه هيڅ
حقيقت نه لري او داسي به وي لکه : چارپايه بروکتا بې چنډ . د حديث په پای کي فرمايل سوي
دي چي د دين اصل او بنياد ورع (پرهيزگاري) ده ، ددې مطلب دادی چي د حرامو ، منکراتو او
طمع څخه ځان ساتل پکار دي چي په عبادت کي ریا او عدم اخلاص پيدانسي .

﴿۲۳۸﴾ : وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ تَدَارَسُ الْعِلْمُ
سَاعَةً مِّنَ اللَّيْلِ خَيْرٌ مِّنْ إِحْيَائِهَا . رواه الدارمي

د حضرت ابن عباس ؓ څخه روايت دی چي لږ
وخت درس ورکول تر ټوله شپه عبادت غوره دی .
دارمي

تشریح : يعني ټوله شپه په لمانځه کولو او عبادت کي د بوختيا څخه دا ډير زيات غوره دی چي
تر لږ وخته پوري په خپل منځ کي د تعليم او تعلم او درس او تدريس کي بوخت سي ، په دې حکم
کي د حصول مقصد لپاره د علم ليکل يعني تصنيف ، تاليف او ترجمه او ديني او علمي کتابونو
مطالعه هم داخل دي .

﴿۲۳۹﴾ : وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ
صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ بِمَجْلِسَيْنِ فِي مَسْجِدِهِ
فَقَالَ كِلَاهُمَا عَلَى خَيْرٍ وَأَحَدُهُمَا أَفْضَلُ مِنْ

د حضرت عبدالله بن عمرو ؓ څخه روايت دی
چي رسول الله ﷺ پر دوو مجلسو تير سو چي په
مسجد کي راجمع سوي وه رسول الله ﷺ وفرمايل
دواړي ډلي د نيکۍ دي مگر په دې کي يوه ډله

تر بلي غوره ده ، په دې دواړو ډلو کي يوه په عبادت کي مصروف ده او د الله څخه دعاء غواړي او هغه ته د خپل رغبت او خواهش اظهار کوي که خوښه يې سي ور به يې کړي او که خوښه

صَاحِبِهِ أَمَّا هَؤُلَاءِ فَيَدْعُونَ اللَّهَ وَيَرْغَبُونَ إِلَيْهِ فَإِنْ شَاءَ أُعْطَاهُمْ وَإِنْ شَاءَ مَنَعَهُمْ . وَأَمَّا هَؤُلَاءِ فَيَتَعَلَّمُونَ الْفِقْهَ أَوْ الْعِلْمَ وَيُعَلِّمُونَ الْحَاجِلَ فَهُمْ أَفْضَلُ وَإِنَّمَا بُعِثْتُ مُعَلِّمًا ثُمَّ جَلَسَ فِيهِمْ . رواه الدارمي

يې سي منعه به وکړي او دوهمه ډله فقه يا علم تر لاسه کوي او جاهلانو ته علم ښيي نو دا خلک غوره دي او زه هم معلم را ليرل سوی يم او بيا په دا دوهمه ډله کي کښيناست. دارمي .

تشریح : يو وار رسول الله ﷺ مسجد نبوي ته تشریف راوړ او وه يې لېدل چي صحابه کرامو په دوو ډلو کي بيل بيل ناست دي يوه ډله په ذکر او دعاء کي بوخت وه او بله ډله په مذاکره علم کي بوخت وه ، رسول کریم ﷺ په هغه دواړو کي يوه ډله غوره وگڼل کوم چي په مذاکره د علم کي بوخت وه او بيا نه يوازې دا چي په ژبه سره يې د هغوی د فضيلت اظهار وکړ بلکه خپله هم د علماء په مجلس کي په کښينستو سره نور عزت او شرف يې ورکړي .

د علم او عالمانو تر دې زيات فضيلت نور څه کيدای سي چي سردار انبياء ﷺ د عابدانو مجلس پريښودو سره د عالمانو ناسته يې اختيار کړه او خپل ځان يې په هغوی کي وشماری .
هدايان را ازين معنی خبر نيست
که سلطان جهان باماست امروز

د حضرت ابودرداء ؓ څخه روايت دی چي د رسول الله ﷺ څخه پوښتنه وسول چي د علم اندازه څه ده چي هغومره علم تر لاسه کولو سره څوک فقيه جوړ سي ؟ رسول الله ﷺ وفرمايل : څوک چي زما امت ته د گټي رسولو لپاره د دين دکار څلوېښت حديثونه ياد کړي (وښيي) نو الله ﷻ به د قيامت په ورځ هغه فقيه را پورته کړي

﴿۲۴۰﴾: وَعَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ قَالَ سَأَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا حَدُّ الْعِلْمِ الَّذِي إِذَا بَلَغَهُ الرَّجُلُ كَانَ فِقْهِيهَا ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ حَفِظَ عَلَى أُمَّتِي أَرْبَعِينَ حَدِيثًا فِي أَمْرِ دِينِهَا بَعَثَهُ اللَّهُ فِقْهِيهَا وَكُنْتُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ شَافِعًا وَشَهِيدًا . (بيهقي)

او د قيامت په ورځ به زه د هغه شفاعت کونکی او شاهد يم . بيهقي

تشریح : علماء کرام ليکي چي د دې څخه مراد څلوېښت حديثونه نورو خلکو ته رسول دي که څه هم هغه يې ياد نه وي ، ددې حديث په رڼا کي ډيرو علماؤ څلوېښت حديثونه په جمع کولو سره خلکو ته رسولي دي او همدارنگه په قيامت کي د رسول کریم ﷺ د شفاعت او شهادت اميدوار سوي دي .

د حضرت انس بن مالک رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل: ایا تاسو پوهیږئ چې تر ټولو زیات سخي څوک دی؟ صحابه کرامو عرض وکړ الله او د هغه رسول ښه پوهیږي. رسول الله ﷺ وفرمایل: په سخاوت کي الله تر ټولو زیات دی بیا د آدم عليه السلام په اولاد کي تر ټولو

﴿۲۴۱﴾: وَعَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَلْ تَذَرُونَ مَنْ أَحْوَدُ جُودًا؟ قَالُوا اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ. قَالَ اللَّهُ تَعَالَى أَحْوَدُ جُودًا ثُمَّ أَنَا أَحْوَدُ بَنِي آدَمَ وَأَحْوَدُهُمْ مِنْ بَعْدِي رَجُلٌ عِلْمٌ عِلْمًا فَتَشْرَهُ يَأْتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَمِيرًا وَخَدَّهُ أَوْ قَالَ أُمَّةً وَاحِدَةً. (بيهقي)

زیات زه سخي یم او زما وروسته زیات سخي هغه څوک دی چې هغه علم زده کړ او خپور یې کړ دا کس به د قیامت په ورځ یوازي د یو امیر یا یو ډلي (د شان او شوکت) په شان راځي. بیهقي.

تشریح: د روایت په پای کي راوي ته شک سوی دی چې رسول الله ﷺ (امیر او حده) وفرمایل او که (أمة واحدة) یې وفرمایل، یعنی داسي سړی چې هغه علم زده کړ او هغه یې د خلکو په منځ کي خپور کړ په دې اړه رسول الله ﷺ وفرمایل چې هغه به په آخرت کي د یو امیر په مثال راځي چې هغه به د چا تابع نه وي بلکه د هغه سره به تابع او خادمان وي، یا رسول الله ﷺ داسي وفرمایل چې هغه یوازي سړی به د یو ډلي او جماعت په مثل وي ددې مطلب به دا وي چې هغه به د مخلوق خدا په مینځ کي معزز او مکرم وي او په آخرت کي به په شوکت او دبدې سره راځي.

د حضرت انس بن مالک رضی الله عنه څخه روایت دی چې نبی کریم ﷺ وفرمایل: دوه حریصان داسي وي چې د هغوئ نس هیڅکله نه ډکيږي: ۱. یو د علم حریص چې په علم حاصلولو هغه هیڅکله نه مریږي او دوهم د دنیا غوښتونکی چې په دنیا هغه هیڅکله نه مریږي، ذکر سوي درې سره

﴿۲۴۲﴾: وَعَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَثُومَانِ لَا يَشْبَعَانِ مَثُومٌ فِي الْعِلْمِ لَا يَشْبَعُ مِنْهُ وَهُوَ مَثُومٌ فِي الدُّنْيَا لَا يَشْبَعُ مِنْهَا. روى البيهقي الأحاديث الثلاثة في شعب الإيمان وقال قال الإمام أحمد في حديث أبي الدرداء هذا متن مشهور فيما بين الناس وليس له إسناد صحيح.

حدیثونه بیهقي په شعب الایمان کي روایت کړي دي او ددې حدیث اسناد صحیح نه دی.

تشریح: امام نووي رحمه الله علیه فرمایي چې دا حدیث ضعیف دی مگر ددې طرق متعدد دي چې په هغه کي ځینو ته د ځینو نورو په وجه تقویت حاصل دی مگر په دې خبره پوهیدل پکار دي چې د علماؤ پر دې خبره اتفاق دی چې د اعمالو د فضائلو په اړه پر ضعیف حدیث باندي هم عمل کول جائز دي.

﴿۲۴۳﴾: وَعَنْ عَوْنٍ قَالَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ مَثُومَانِ لَا يَشْبَعَانِ صَاحِبُ الْعِلْمِ وَصَاحِبُ الدُّنْيَا وَلَا يَسْتَوِيَانِ أَمَّا صَاحِبُ الْعِلْمِ فَيَزِدُّهُ رِضَى لِلرَّحْمَنِ وَأَمَّا صَاحِبُ الدُّنْيَا فَيَتَمَادَى فِي الطُّغْيَانِ . ثُمَّ قَرَأَ عَبْدُ اللَّهِ (كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِكَبِطٌ أَنْ رَأَاهُ اسْتَعْنَى) قَالَ وَقَالَ الْآخَرُ (إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ . رواه الدارمي .

حضرت عون ؓ د عبدالله بن مسعود ؓ څخه بيان کوي چي دوه حريصان دي چي هيڅکله نه مريږي ۱: اهل علم ۲: اهل دنيا، او دا دواړه برابر نه دي علم خو د الله رضامندي زياتوي او دنيا دار په سرکښۍ کي زياتيږي . بيا عبدالله بن مسعود ؓ دا آيت تلاوت کړ: ان الانسان ليطغى ان راه استغنى، البته انسان سرکښي کوي ځکه

چي ځان بي پروا گڼي، حضرت عون وايي چي عبدالله بن مسعود د عالم په حق کي دا آيت تلاوت کړ: انما يخشى الله من عباده العلماء (د الله په بندگانو کي عالمان د الله څخه زيات بيرېږي، دارمي

﴿۲۴۴﴾: وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أُنَاسًا مِنْ أُمَّتِي سَيَفْقَهُونَ فِي الدِّينِ وَيَقْرَءُونَ الْقُرْآنَ يَقُولُونَ تَأْتِي الْأَمْرَاءَ فَتَصِيبُ مِنْ دُبَاهُمْ وَتَعْتَرِلُهُمْ بَدِينُنَا وَلَا يَكُونُ ذَلِكَ كَمَا لَا يُحْتَنَى مِنَ الْقِتَادِ إِلَّا الشُّوْكَ كَذَلِكَ لَا يُحْتَنَى مِنْ قُرْبِهِمْ إِلَّا قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ الصَّبَّاحِ كَأَنَّهُ يَغْنِي الْخَطَايَا . رواه ابن ماجه .

د حضرت ابن عباس ؓ څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل: زما په امت کي به ډير خلک علم تر لاسه کړي او قرآن به وايي او وايي به چي مونږ اميرانو ته ورځو چي دهغوئ د دنيا څخه خپله برخه تر لاسه کړو او خپل دين به د هغو څخه بيل ساتو مگر داسي نه ده څرنگه چي د ازغني درختي څخه يوازي ازغي تر لاسه کيږي همدغسي د اميرانو د صحبت څخه گناه تر لاسه

کيږي، په دې موقع باندي محمد بن صباح وييلي دي چي هغه د دې څخه مراد گناهونه اخيستل دي **تفسير:** د حديث د الفاظو څخه څرگنديږي چي رسول کریم ﷺ د (الا) څخه وروسته يو لفظ ونه فرمايه، محمد بن صباح چي يو جليل القدر محدث او د حضرت امام بخاري او امام مسلم په ډول امامانو استاد دی د دې وضاحت فرمايي چي د رسول الله ﷺ مراد د لفظ الا څخه وروسته خطايا دي مگر رسول الله ﷺ هغه حذف کړ او د هغه تکلم يې ونه کړ، نو په دې سره به د حديث آخري الفاظ داسي سي: (لا يجتنى من قريبهم الا الخطايا) يعني د اميرانو د صحبت څخه به د گناه څخه پرته نور څه نه تر لاسه کيږي، اوس پاته سو دا سوال چي رسول الله ﷺ لفظ د خطايا ولي حذف کړ نو په دې کي يوه نکته ده او هغه دا چي په دې کي دې ته اشاره مقصد ده چي د اميرانو د صحبت نقصان دومره زيات دی چي هغه په ژبه سره نسي ويل کيدای .

په هر حال د حديث مطلب دادی چي په دې امت کي به هم داسي عالمان پيداسي چي ځان ته به سيد، صاحب حق او مفتي وغيره وايي مگر د هغوئ مطلب به د حصول علم څخه محض دا وي چي هغوئ په علم حاصلولو سره او قرآن لوستلو سره اميرانو ته ورسېږي او د هغوئ په مخکي د خپل بزرگي او فضيلت اظهار وکړي و مال او دولت ځيني ترلاسه کړي او د علم چي کومه حقيقي منشا او مدعا وي يعني د مخلوق هدايت او د عوام الناس پرته د يو طمع څخه ديني رهبري او د هغه سره به يې قطعاً يو مطلب نه وي او هر کله چي هغوئ ته وويل سي چي دا څرنگه ممکن ده چي په يو وخت تفقه في الدين او د اميرانو قرب او صحبت جمع کيدای سي نو هغوئ به په جواب کي وايي چي موږ به د هغوئ څخه مال او دولت حاصل کړو مگر خپل دين به د هغوئ څخه وساتو حال دا چي دا کار محال (ناممکن) دی .

﴿۲۴۵﴾: وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ لَوْ أَنَّ أَهْلَ الْعِلْمِ صَانُوا الْعِلْمَ وَوَضَعُوهُ عِنْدَ أَهْلِهِ لَسَادُوا بِهِ أَهْلَ زَمَانِهِمْ وَلَكِنَّهُمْ بَذَلُوهُ لِأَهْلِ الدُّنْيَا لِيَتَالَوْا بِهِ مِنْ دُنْيَاهُمْ فَهَاتُوا عَلَيْهِمْ سَمِيعَتَ نَبِيِّكُمْ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ جَعَلَ الْهُمُومَ هِمًّا وَاجِدًا هَمَّ آخِرَتِهِ كَفَاهُ اللَّهُ هَمَّ دُنْيَاهُ وَمَنْ تَشَعَّبَتْ بِهِ الْهُمُومُ أَحْوَالُ الدُّنْيَا لَمْ يُبَالِ اللَّهُ فِيَّ أَيَّ أَوْدِيَتِهَا هَلَكَ . رواه ابن ماجه . ورواه البيهقي في شعب الإيمان عن ابن عمر من قوله من جعل الهموم إلى آخره .

او د چا مقصد چي متفرق وي څنگه چي د دنيا حالات دي نو بيا دالله په دې هيڅ پروا نسته که په شيله د دنيا کي هلاک سي او يا په شيله د غمو کي هلاک سي . ابن ماجه او بيهقي .

تشریح : دا حديث علماؤ ته د احساس او شعور دولت بخښي او د علم او د علم د مرتبې تر ټولو د اعلى او لوړ مقام په گوته کوي ، د ابن مسعود ؓ د ارشاد مقصد دادی چي علماء خپله مرتبه او مقام وپيژني او هغوئ چي پر کوم عرفاني مقام باندي فائز دي د هغه د اهميت او نزاکت احساس وکړي ځکه چي علم دين د کوم لوړ او اعلى احساساتو حامل دی همداسي هغه خپل لوښی هم لوړ او اعلى غواړي ، د علم شان عظمت دادی چي هغه د قدر کونکو او باشعور

اشخاصو سره وي که چيري د حصول جلال او عزت په خاطر علم د دنيا د سردارانو او ظالمانو د دربار سجده کونکي جوړ کړل سي نو دا د علم تر ټولو لوی سپکاوی او د عالم تر ټولو لوی ذلت دی . حضرت ابن مسعود رضي الله عنه تر دې يو لويه خبره هم فرمايي هغه وايي چي په دنيا وي اعتبار سره سرداري شوکت او حشمت او عزت او عظمت هيڅ يو لوی شی نه دی بلکه اصل او حقيقي سرداري او امارت خو هغه دی چي د فضل او کمال برزگی په اعتبار وي ، دا وجه ده چي علماء د اشان نه وي چي هغوی خود علم ، فضل او برزگی د طاقت سره د دنيا روحاني تاجدار وي او د خلکو په زړه او دماغ حکمرانان وي او د هغوی څخه پرته د هغوی زیر قدم ، زیر قلم او د هغوی د عقل او احکامو تابعدار وي څرنگه چي قرآن کریم شاهد دی :

يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ . سورة المجادلة آية ۱۱

ژباړه : الله تعالی په تاسو کي د هغه چي ایمان یې راوړی دی او علم یې ورکړی دی درجات لوړوي .

د رسول الله صلى الله عليه وسلم د ارشاد مقصد دادی چي د بنده احساس او د هغه شعور دومره پاک او لطیف کېدل پکار دي چي د هغه د زړه او دماغ په یوه یوه کونج کي د یوه مقصد رڼا وي او هغه مقصد آخرت دی د دې څخه پرته د هغه هیڅ مقصد او غرض نه وي نو بیا د الله تعالی د لوري پر هغه د دنیاوي پراخی دروازي هم په خپله خلاصیږي .

مگر که چيري د بنده زړه او دماغ دومره چټل وي چي هروخت د دنیا په شیانو کي لگیدلی وي او د دنیا په کفر کي ډوب وي نو د الله تعالی د لوري د هغه سره څه معامله نه کیږي تر دې چي الله تعالی د هغه څخه دومره بې تعلقه سي که هغه بنده د دنیا په یو تکلیف او مصیبت کي هلاک سي نو الله تعالی د هغه هیڅ پرواه نه لري ، نه په دنیاوي او نه په دیني اعتبار سره د رحمت خداوندي نظر او کرم پر هغه کیږي همداسي هغه په دنیا او آخرت کي په تاوان او خسران کي مبتلا کیږي .

﴿۲۴۶﴾ : وَعَنِ الْأَعْمَشِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ آفَةُ الْعِلْمِ النَّسيَانُ وَإِضَاعَتُهُ أَنَّ تُحَدَّثَ بِهِ غَيْرَ أَهْلِهِ . رواه الدارمي مرسلًا .

د حضرت اعمش رضي الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمایل : د علم آفت هیرېدل دي او علم ضائع کول دادی چي ته هغه د نااهل په وړاندي بیان کړي . دارمي مرسلا .

تشریح : د علم تر لاسه کېدو څخه مخکي خو ډیر آفات او مصیبتونه وي (لکل شی آفة وللعلم

آفات) يعني د هر شي يو آفت وي مگر د علم ډير آفات دي ، مگر د علم تر لاسه کولو څخه وروسته يو آفت دی او هغه نسيان يعني هيره ده او يقينا د يو شي د حاصلیدو څخه وروسته زائل کېدل او په ذهن کي د راتلو سره بيا محوه کېدل يو ډير سخت روحاني اذيت دی .

په اصل کي د دې حديث څخه په دې خبره باندي تنبيه ورکول مقصد ده چي طالب علم او اهل علم ته پکار ده چي هغوی د داسي خبرو څخه پرهيز وکړي کوم چي دهيري سبب دي يعني د گناه او معصيت څخه ځان وساتي او په هغه شيانو کي زړه ونه لگوي کوم چي ذهن او فکر غافل کوي لکه د دنيا په مزو او چرچو او خواهشات نفساني کي زړه لگول .
امام شافعي رحمه الله عليه دا مضمون په دې شعر کي فرمايلي دی :

شکوت الی وکیع سوء حفظي   فإوصاني الی ترک المعاصي

ژباړه : ما خپل استاذ (وکیع) ته د خپل حافظي د کمزوري شکايت وکړ نو هغه ما ته د معصيت د پرېښودو نصيحت وکړ .

فان الفضل من الله   وفضل الله لا يعطى العاص

ژباړه : ځکه چي علم خو د الله تعالی يو فضل دی او د الله تعالی فضل گناه کار په برخه کي نه وي .
د حديث په پای کي فرمايل سوي دي چي علم د نااهل او قدردان په مخکي وړاندي کول په اصل کي د علم ضائع کول دي او نااهل هغه سړی دی چي نه په علم پوهيږي او نه د علم قدر پيژني ، هر کله چي هغه ته علم وړاندي کړل سي نو هغه علم ضائع سي ځکه علم هغه چا ته ښودل پکار دي چي د هغه اهل او قدردان وي يعني هغه په علم د پوهیدو صلاحيت هم لري او په هغه د عمل کولو جذبه هم په هغه کي موجود وي .

﴿ ۲۴۷ ﴾ : وَعَنْ سُفْيَانَ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ قَالَ لِكَعْبٍ مِّنْ أَرْبَابِ الْعِلْمِ ؟ قَالَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ بِمَا يَعْلَمُونَ . قَالَ فَمَا أَخْرَجَ الْعِلْمَ مِنْ قُلُوبِ الْعُلَمَاءِ ؟ قَالَ الطَّمْعُ . رواه الدارمي .

حضرت سفیان وايي چي عمر بن الخطاب ؓ د کعب ؓ څخه پوښتنه وکړه (ستا په نزد) د علم خاوندان څوک دي ؟ کعب ؓ جواب ورکړ هغه چي د خپل علم موافق عمل وکړي بيا حضرت عمر ؓ

پوښتنه وکړه د عالمانو د زړونو څخه کوم شی علم کارې ؟ کعب ؓ جواب ورکړ : حرص . دارمي
تشریح : د حضرت عمر ؓ د سوال مطلب دا وو چي د علماؤ د زړونو څخه د علم نور او د علم عظمت او برکت ایستونکی کوم شی دی او هغه کوم شی دی چي د هغه شتون د علم خلاف دی ؟ کعب ؓ وفرمايل : حرص ، دا هغه خراب عادت دی چي د علم نور د عالم د زړه څخه ضائع

کوي هر کله چي په عالم کي د عزت او جلال طمع او د دنياوي اسبابو د عيش او عشرت طمع پيدا سي نو بيا د علم نور او د علم برکت خپل خای پريږدي او د عالم زړه او دماغ د علم د حقيقي رڼا څخه منور کيدلای نه سي .

﴿۲۲۸﴾: وَعَنْ الْأَخْوَصِ بْنِ حَكِيمٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ سَأَلَ رَجُلٌ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الشَّرِّ فَقَالَ لَا تَسْأَلُونِي عَنِ الشَّرِّ وَسَلُونِي عَنِ الْخَيْرِ يَقُولُهَا ثَلَاثًا ثُمَّ قَالَ أَلَا إِنَّ شَرَّ الشَّرِّ شِرَارُ الْعُلَمَاءِ وَإِنَّ خَيْرَ الْخَيْرِ خَيْرُ الْعُلَمَاءِ . رواه الدارمي

حضرت اخوص بن حکيم د خپل پلار څخه روايت کوي چي يو سړي د رسول الله ﷺ څخه د شر په اړه پوښتنه وکړه ، رسول الله ﷺ وفرمايل : د شر په اړه زما څخه پوښتنه مه کوه ، بلکه د خير په اړه زما څخه پوښتنه کوه رسول الله ﷺ د دې وروسته درې واړه وفرمايل : خبردار اوسئ ! چي د شر بد ترين شکل بد علماء دي او د خير بهترين شکل ښه علماء دي . دارمي .

تشریح : د صحابي د سوال مقصد يا خود نفس د خرابۍ په باره کي پوښتنه کول وو ، څرنگه چي د ترجمې څخه معلومه سول ، يا هغه دا معلومول غوښتل چي بدترين کوم سړی دی او په جواب اوریدو سره دا مقصد زيات څرگند دی ، رسول الله ﷺ د داسي سوال کولو څخه منعه وفرمايل او وجه د اظهار ده چي د رسول الله ﷺ ذات مبارک سر تر پايه رحمت او سر تر پايه خير وي نو ځکه دا خبره مناسب نه ده چي د رسول الله ﷺ څخه صرف د بدۍ او شر پوښتنه سوې وای ، رسول الله ﷺ د خير او شر دواړو په باره کي په جواب ورکولو سره دې ته اشاره وفرمايل .

د حديث مطلب دادی چي د علماؤ ذات په عامو خلکو کي يو معيار او نمونه وي نو خلک د هغه تابع او معتقد وي ، د عالم هر صفت د هغه په خپل ذات پوري محدود نه وي بلکه د هغه اثرات نورو ته هم رسيږي عالم که نیک اخلاقه او ښه خصلتونه ولري نو د هغه منونکي او د هغه اتباع کونکي هم د نیک اخلاقو او عاداتو خاوندان وي او که خدای مه کړه عالم بد اخلاقه او بد کرداره سي نو بيا د هغه جراثيم نورو ته هم رسيږي او د هغه منونکي هم د هغه په رنگ کيږي .

﴿۲۴۹﴾: وَعَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ قَالَ إِنَّ مِنْ أَشَرِّ النَّاسِ عِنْدَ اللَّهِ مَثَرَةَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ عَالِمٌ لَا يَنْتَفِعُ بِعِلْمِهِ . رواه الدارمي

حضرت ابودرداء ؓ وايي چي د الله ﷻ په نزد د قيامت په ورځ د مرتبې په اعتبار تر ټولو بدتر بنده هغه عالم دی چي هغه د خپل علم څخه گټه تر لاسه نه کړي . دارمي .

تشریح : يا خود هغه څخه مراد هغه عالم دی چي داسي علم يې زده کړ چي گټه رسونکې نه دی يعني غير شرعي علوم يې حاصل کړل چي گټور نه دي يا بيا هغه عالم مراد دی چي هغه علم

شرعي او ديني خو تر لاسه کړ مگر عمل يې په ونه کړ .

د داسي عالم په اړه ويل کيږي چي د قيامت په ورځ به د مرتبې په اعتبار هغه د الله تعالى په نزد تر ټولو بد تروي يعني د جاهل څخه به هم زيات خراب وي دا وجه ده چي پر هغه کوم عذاب وي هغه به د جاهل د عذاب څخه زيات سخت وي لکه چي نقل دي : (ويل للجاهل مرة و ويل للعالم سبع مرات) يعني جاهل لپاره يو وار بربادي ده او د عالم لپاره اووه واره بربادي ده ، او ويل سوي دي چي د قيامت په ورځ به تر ټولو زيات او شديد عذاب پر داسي عالم وي چي الله تعالى علم ورکړ او گټه ځيني وانه خستل .

حضرت زياد بن حدير رضي الله عنه وايي زما څخه حضرت عمر رضي الله عنه پوښتنه وکړه ايا تاته معلومه ده چي د اسلام تباه کونکي کوم شي دي ؟ ما ورته وويل ما ته نه ده معلومه . نو حضرت عمر رضي الله عنه وويل د عالم ښوېدل يعني د هغه غلطې يا گناه او د منافق د کتاب الله په اړه جگړه کول او د گمراه سردارانو حکم جاري کول اسلام تباه کوي .

﴿ ٢٥٠ ﴾ : وَعَنْ زِيَادِ بْنِ حُذَيْرٍ قَالَ قَالَ لِيْ عُمَرُ هَلْ تَعْرِفُ مَا يَهْدِمُ الْإِسْلَامَ ؟ قَالَ قُلْتُ لَا . قَالَ يَهْدِمُهُ زَلَّةُ الْعَالِمِ وَجِدَالُ الْمُنَافِقِ بِالْكِتَابِ وَحُكْمُ الْأَئِمَّةِ الْمُضِلِّينَ . رواه الدرامي .

تشرېح : د اسلام د ماني نړولو مطلب دادی چي د اسلام کوم پنځه بنيادي اصول دي يعني کلمه توحيد ، لمونځ ، روژه ، زکوٰه او حج ، هغه بيکاره پاته سي ، هر کله چي عالم د خپل حقيقي فرضونو امر بالمعروف او نهی عن المنکر اداينه د خپل هوا هشات نفساني نذر کړي نو په دغه شيانو کي سستي او فساد واقع کيږي .

همدارنگه منافق يعني هغه سړی چي په ظاهره د اسلام ساه اخلي مگر په دننه کي د کفر او بدعت په پوره توگه سره همنوا وي چي په قرآن کریم کي جگړه کوي نو په دې توگه چي هغه د قرآن د معنا او مفهوم غلط تاويلات کولو سره احکام شرعيه رد کوي نو په دې سره د اسلام په ارکانو کي سستي او په دين کي فساد پيدا کيږي ، په دې لړ کي هغه روافض او خوارج او داسي نور د باطل عقيدو خلک هم داخل دي چي د خپل نفساني خواهشاتو او ذاتي اغراضو په خاطر غلط تاويلونو کولو سره په دين او شريعت کي د شک او شېبې تخم کړي .

حضرت حسن بصري رضي الله عنه وايي علم پر دوه ډوله دي يو هغه علم چي په زړه کي وي او دا علم گټه ورکوي او دوهم هغه چي په ژبه کي وي او دا پر بني آدم باندي د

﴿ ٢٥١ ﴾ : وَعَنْ الْحَسَنِ قَالَ الْعِلْمُ عِلْمَانِ فَعِلْمٌ فِي الْقَلْبِ فَذَاكَ الْعِلْمُ النَّافِعُ وَعِلْمٌ عَلَى اللِّسَانِ فَذَاكَ حُجَّةُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ عَلَى ابْنِ

آدم . رواه الدارمي .

الله تعالى حجت او دليل دی . دارمي .

تشریح : حضرت حسن بصري رحمه الله عليه چي د علم دوه ډوله کړي دي په هغه کي لومړني ته علم باطن وایي او دوهم ته علم ظاهر، تر څو پوري چي د ظاهر اصلاح نه وي سوې د علم باطن څخه هیڅ نه تر لاسه کیږي همداسي تر څو پوري چي د باطن اصلاح نه کیږي د علم ظاهر تکمیل نه کیږي .

ابو طالب مکي رحمه الله عليه وایي دا دواړه علمه اصل او بنیادي دي او په دې دواړو کي د دې درجې ارتباط دی چي په دې کي یو د بل څخه بیليدای نسي څرنگه چي ایمان او اسلام د یو بل څخه پرته نه صحیح کیږي یا څرنگه چي زړه او بدن د یو بل څخه بیليدای نسي ، بالکل همداسي د دغه دواړو علمونو په منځ کي ارتباط او تعلق دی . ملا علي قاري .

شیخ عبدالحق محدث دهلوي لیکلي دي چي گټه ورکونکی علم هغه دی چي هر کله د هغه په رڼا سره زړه منور سي نو د زړه هغه پردې ليري سي چي د حقائق اشیاء د معرفت او فهم لپاره مانع دي .

د علم نافع دوه ډوله دي : (۱) یو خو علم معامله چي د عمل باعث وي ، (۲) او دوهم علم مکاشفه چي د عمل اثروي ، الله تعالى په خپلو بندگانو کي چي چاته غواړي د هغه په زړه کي دا د علم نور اچوي او حسن بصري چي کوم علم نافع گرځولی دی هغه دا علم دی او کوم علم چي یوازي پر ژبه وي دا هغه علم دی چي نه خو تاثیر لري او نه په زړه کي نورانیت پیدا کوي .

نه علم چون بر درل زنده بای شود علم چون بر تن زنده ماري شود

دې علم ته ویل کیږي چي دا پر بندگانو د الله تعالى د لوري حجت او دليل دی چي الله پاک به بندگانو ته په الزام ورکولو سره فرمایي چي ما خو تاسو ته علم درکړی وو تاسو په هغه عمل ولي ونه کړ او ځکه ویل سوي دي چي د جاهل لپاره یو ځل بربادي ده او د عالم لپاره اووه ځله ځکه چي دی پوه او په قصد سره گمراه سو .

د حضرت ابوهريرة رضی الله عنه څخه روایت دی چي ما د رسول الله ﷺ څخه دوې خبري (یعني دوه ډوله علم ، یاد کړی دی چي په هغو کي خو یو (علم ظاهر) ما ستاسو په منځ کي خپور کړی دی او دوهم (علم باطني) که هغه زه بیان کړم نو زما دا غاړه به پرې کړل سي . بخاري .

﴿ ۲۵۲ ﴾ : وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ حَفِظْتُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَعَاءَيْنِ فَأَمَّا أَحَدُهُمَا فَتَنْبِيهُ فِينَكُمْ وَأَمَّا الْآخَرُ فَلَوْ بَشْتُهُ قُطِعَ هَذَا الْبَلْعُومُ يَعْنِي مَجْرَى الطَّعَامِ رواه البخاري .

تشریح : د لومړني علم څخه مراد علم ظاهر دی چې د هغه تعلق د احکامو ، اخلاقو وغيره سره دی ، د دوهم علم څخه دوه مفهومه اخیستل کېږي لومړی دا چې د دې څخه مراد هغه علم باطن دی چې د هغه اسرار او معاني د عوام څخه د هغوئ د نېغمې پوهې په وجه پټ وي او هغه علم خواص علماء او عارفینو سره مخصوص دی ، یا دوهمه معنا دا کیدای سي چې ابوهريره رضی الله عنه ته رسول الله ﷺ ښودلي وه چې زما څخه وروسته به د یو ډلي د خوا څخه یو لویه فتنه پورته کېږي چې په هغه سره به د بدعاتو بنیاد ولویږي ، ابوهريره رضی الله عنه ته هغه قوم او د هغه د کسانو نومونه هم په علم کي وه ، کیدای سي چې د دې څخه د ابوهريره رضی الله عنه مراد هغه علم وي چې د هغه په باره کي د هغه دا خیال وو که زه دا د خلکو په وړاندي بیان کړم نو زما سره به په خطر کې ولویږي .

﴿ ۲۵۳ ﴾ : وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ مَنْ عَلِمَ شَيْئًا فَلْيَقُلْ بِهِ وَمَنْ لَمْ يَعْلَمْ فَلْيَقُلْ اللَّهُ أَعْلَمُ فَإِنَّ مِنَ الْعِلْمِ أَنْ تَقُولَ لِمَا لَا تَعْلَمُ اللَّهُ أَعْلَمُ . قَالَ اللَّهُ تَعَالَى لَنَبِيِّهِ (قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ) (متفق عليه)

د حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه څخه روایت دی چې هغه خلکو ته وویل : ای خلکو ! په تاسو کي چې څوک په یو خبره پوهیږي هغه دي د هغې په اړه ووايي چې الله ښه پوهیږي ځکه چې د کوم شی هغه ته علم نسته . په هغه الله ښه پوهیږي او داسي ویل هم د علم یو ډول دی الله پاک د خپل

نبي لپاره فرمایلي دي : قل ما اسئلكم عليه من اجر وما انا من المتكلفين (زه په دې قرآن ستاسو څخه څه مزدوري او یا بدل نه غواړم او زه د تکلیف ورکونکو څخه نه یم ، بخاري او مسلم .

تشریح : د دغه آیت په ذریعه رسول الله ﷺ ته حکم ورکول کېږي چې خلکو ته ووايه چې الله تعالی یما ته څه علم راکړ او څومره یې چې ما ته وښودل او بیا د هغه د خپرولو او خلکو ته د ښودلو حکم یې راکړ هغه خلکو ته رسوم او هغوئ ته یې ښیم د دې څخه پرته د یو بل شي دعوه زه د خپل ځان څخه نه کوم او نه پر هغه شيانو بحث کوم چې مشکل او د سخت کېدو په وجه د عوامو د فهم څخه لوړ دي ځکه چې داسي کول تکلف کول دي .

﴿ ۲۵۴ ﴾ : وَعَنْ ابْنِ سِيرِينَ قَالَ إِنَّ هَذَا الْعِلْمَ دِينٌ فَانْظُرُوا عَمَّنْ تَأْخُذُونَ دِينَكُمْ . رواه مسلم .

حضرت ابن سيرين رضی الله عنه فرمایلي دي چې دا علم (يعني د کتاب او سنت علم، دين دی هر کله چې دا تر لاسه کوئ نو وگورئ چې د چا څخه خپل دين تر لاسه کوئ . مسلم .

تشریح : د دغه ارشاد څخه اصل خبره پر دې خبري باندي تنبيه ورکول مقصد دي چې هر کله د علم تر لاسه کولو اراده مو وکړه ، حديث تر لاسه کوئ نو د دې خبري ښه فکر وکړئ چې تاسو د

چا څخه علم تر لاسه کوي هغه کوم ډول سړی دی ایا هغه د باور وړ دی که نه ، هر کله چي تاسو ته د هغه عالم یا راوي د حالاتو پوره علم وسي چي هغه واقعي دیندار ، پرهیزگار او قوي الحافظه دی نو د هغه څخه علم تر لاسه کړئ ، هر کس او ناکس خپل استاد مه جوړوئ او مه د هر سړي څخه حدیث روایت کوي ، په خاصه توګه د اهل بدعت ، د نفساني خواهشاتو غلام او غیر دیندارو خلکو څخه په دې باره کي ځان ساتئ .

﴿ ۲۵۵ ﴾ : وَعَنْ حُذَيْفَةَ قَالَ يَا مَعْشَرَ الْقُرَاءِ اسْتَقِيمُوا فَقَدْ سَبَقْتُمْ سَبَقًا بَعِيدًا وَإِنْ أَخَذْتُمْ يَمِينًا وَشِمَالًا لَقَدْ ضَلَلْتُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا . رواه البخاري .

حضرت حذیفه رضی اللہ عنہ قاریانو ته وویل ای قاریانو ! سیده اوسئ یقینا تاسو مخته والی وړی دی او که تاسو د صراط مستقیم څخه آخوا دېخوا

سواست نو په لوی ګمراهي کي به ولویرئ . بخاري .

تشریح : دا هغه صحابه کرامو ته خطاب دی چي په پیل کي د اسلام په دولت سره مشرف سوي وه ، دغه خلکو په پیل کي کتاب او سنت په ټینګه نیولي وه ځکه چي د خپل فضل او کمال په وجه هغوی د هغه خلکو څخه مخکي سوي دي کوم چي وروسته مسلمانان سوي دي که څه هم د هغوی اعمال هم د هغوی په ډول دي مګر وروسته خلک د مخکي خلکو مرتبې او درجې ته د هغوی د سبقت اسلام په وجه نسي رسیدلای .

په هر حال دا مقدس حضرات ، حضرت حذیفه رضی اللہ عنہ مخاطب فرمایي چي تاسو خلک د شریعت او طریقت پر لار مستقیم اوسئ ځکه چي استقامت د کرامت څخه غوره دی .

د استقامت معنی داده چي پر ښه عقیده په ټینګه قائم اوسئ ، ګټه ورکونکی علم او عمل صالح باندې همیشتبوب اختیارول پکار دي ، اخلاص دي خالص ساتي او د الله تعالی څخه پرته د ټولو شیانو خیال آخوا کولو سره د حق تعالی سره تعلق قائم ولرئ .

﴿ ۲۵۶ ﴾ : وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَعَوَّذُوا بِاللَّهِ مِنْ حُبِّ الْحُزْنِ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا حُبُّ الْحُزْنِ ؟ قَالَ وَادٍ فِي جَهَنَّمَ يَتَعَوَّذُ مِنْهُ جَهَنَّمُ كُلُّ يَوْمٍ أَرْبَعِمِائَةِ مَرَّةٍ . قُلْنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَنْ يَدْخُلُهَا قَالَ الْقُرَّاءُونَ الْمُرَاُونَ بِأَعْمَالِهِمْ . رواه الترمذي وكذا ابن ماجه وزاد فيه وإن من أبغض

د حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چي رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم وفرمایل : تاسو د الله په مرسته د غم د څاه څخه پناه غواړئ ، صحابه کرامو عرض وکړ ای د الله رسوله ! د غم څاه څه شي دی ؟ رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم وفرمایل د دوېځ یوه شپله ده چي د هغې څخه دوېځ په ورځ کي څلور سوه ځله پناه غواړي ، صحابه کرامو عرض وکړ چي

القرءاء إلى الله تعالى الذين يزورون الأمراء . قال المحاربى يعني الجورة .

په دې کي به څوک وي؟ رسول الله ﷺ و فرمايل د قرآن هغه ويونکی چي خپل اعمال د بنودلو (ريا) لپاره کوي (ترمذي)، ابن ماجه او د ابن ماجه په يوه روايت کي دا الفاظ زيات دي چي د الله په نزد مبعوض ترين هغه قاريان دي چي د اميرانو سره ملاقات کوي، د دې حديث راوي محاربي ويلي دي چي د اميرانو څخه مراد ظالم اميران دي.

تشرېح: (جب الحزن) د دوږخ د يوې شيلې نوم دی چي ډيره ژوره ده او د څاه مشابهه ده، دا دومره هيبت ناکه او بېرونکې ده چي دوږخي خو پرېږده خپله دوږخ په ورځ کي څلور سوه واره پناه ځيني غواړي، ويل کيږي چي هغه قاري چي خپل عمل يعني قرآن کریم لوستل صرف د بنووني او ريا لپاره کوي نو هغه به دغه وحشت ناکه شيلې ته ور لويږي، په دې حکم کي ريا کار عالم او عابد هم داخل دي ځکه چي د علم اصل بنياد خو قرآن دی همداسي عبادت هم د قرآني احکامو سره سم وي ځکه داسي عالم او عابد چي ريا کونکي وي هغه هم ددغه قاريانو سره ددې شيلې گوله جوړيږي.

د سردارانو د ملاقات مطلب دادی چي کوم قاري د سردارانو سره محض د د نياوي مطلب، عزت او دنياوي طمع په حرص په خاطر يو ځای کيږي هغه د الله تعالی په نزد مبعوض ترين دی، مگر که چيري د سردارانو سره يو ځای کېدل د امر بالمعروف او نهی عن المنکر لپاره وي يا د زور په طريقه سره وي او يا د هغوی د شر د دفع لپاره وي نو په دې کي څه پرواه نسته.

دلته د سردارانو څخه هغه مشران مراد دي چي ظالم او جابر وي، نیک سردار يا عادل امير او حاکم لپاره دا حکم نه دی ځکه چي داسي اميران او مشران چي د الله تعالی نیک بندگان وي د هغوی سره ملاقات کول په عبادت کي داخل دي.

﴿۲۵۷﴾: وَعَنْ عَلِيٍّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُوشِكُ أَنْ يَأْتِيَ عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ لَا يَتَّقِي مِنَ الْإِسْلَامِ إِلَّا اسْمُهُ وَلَا يَتَّقِي مِنَ الْقُرْآنِ إِلَّا رَسْمُهُ مَسَاجِدُهُمْ عَامِرَةٌ وَهِيَ خَرَابٌ مِّنَ الْهُدَى عُلَمَاؤُهُمْ شَرٌّ مِّنْ تَحْتَ أَدِيمِ السَّمَاءِ مِنْ عِنْدِهِمْ تَخْرُجُ الْفِتْنَةُ وَفِيهِمْ نَعُودٌ. رواه البيهقي في شعب الإيمان.

د حضرت علي عليه السلام څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ و فرمايل: نژدې ده چي پر خلکو به داسي وخت راسي چي په اسلام کي به يوازي د هغه نوم پاته سي او په قرآن کي به يوازي د هغه نقوش پاته سي د هغوی مسجودونه به په څرگنده آباد وي مگر په حقيقت کي به د هدايت څخه خالي وي، د هغوی علماء به د آسمان لاندې مخلوق کي تر ټولو بد تر

وي د هغوی څخه به په دين کي فتنه را پورته کيږي او هم هغوی ته به دا راگرځي. بيهقي.

تشریح : دا حدیث هغه زمانه په گوته کوي هر کله چي په عالم کي خو به اسلام موجود وي مگر د مسلمانانو زړونه به د اسلام د حقيقي روح څخه خالي وي په خوله به هغوی ته مسلمانان ویل کیږي مگر د اسلام چي کومه حقيقي مدعا او منشا ده د هغه څخه به په میلونو ليري وي، قرآن کریم چي د مسلمانانو لپاره یو مستقل ضابطه حیات او نظام عمل دی او ددې یو یو لفظ د دیني او دنیاوي ژوند لپاره راهنما دی یوازې د برکت لپاره د لوستلو یو کتاب پاته سوی وي، دلته د رسم قرآن څخه مراد دادی چي په تجوید او قرائت سره به قرآن ویل کیږي مگر ددې د معنا او مفهوم څخه به ذهن قطعاً نا آشنا وي ددې په اوامرو او نواهي به عمل هم کیږي مگر زړونه به د اخلاص د دولت څخه محروم وي.

مسجدونه به زیات وي او آباد به هم وي مگر په دې شکل سره به آباد وي چي مسلمانان به مسجد ته راځي مگر عبادت الهي، ذکر الله او درس او تدریس چي د مسجد اصلي مقصد دی هغه به په پوره توګه سره حاصل نه وي، همداسي کوم علماء چي خپل ځان ته روحاني او دیني پیشوا وایي د خپل مذهبي فرائضو څخه په آخوا کېدو سره د مذهب په نامه په امت کي تفرقي پیدا کوي، د ظالمانو او جابرانو مرسته او حمایت به کوي همداسي په دین کي د فتنې او فساد تخم کرلو سره د خپل ذاتي اغراضو تکمیل به کوي.

﴿۲۵۸﴾ : وَعَنْ زِيَادِ بْنِ لَيْثٍ قَالَ ذَكَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَيْئًا فَقَالَ ذَلِكَ عِنْدَ أَوَانٍ ذَهَابِ الْعِلْمِ . قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَكَيْفَ يَذْهَبُ الْعِلْمُ وَتَحْنُ تَقْرَأُ الْقُرْآنَ وَتُفَرِّقُهُ أَبْنَاءَنَا وَيُفَرِّقُهُ أَبْنَاؤُنَا أَتَبْنَاهُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ فَقَالَ نَكَلْتُكَ أَمْلَكَ زِيَادُ بْنُ كُنْتُ لَأَرَاكَ مِنْ أَفْقِهِ رَجُلٌ بِالْمَدِينَةِ أَوْلَيْسَ هَذِهِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى يَقْرَأُونَ التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ لَا يَعْمَلُونَ بِشَيْءٍ مِمَّا فِيهِمَا . رواه أحمد وابن ماجه وروى الترمذي عنه نحوه . وكذا الدارمي عن أبي أمامة .

د حضرت زياد بن ليث څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ د یو شی ذکر وکړ (يعني د ابتلاء او فتنې) بیا یې وفرمایل دا به هغه وخت وي هر کله چي علم ولاړ سي، د دې په اورېدو سره ما عرض وکړ اې د الله رسوله ! علم به څنګه ولاړ سي حال دا چي موږ قران وايو او خپلو اولادو ته یې ښیو او هغوی به یې خپلو اولادو ته ښیي دغسي دا لړۍ به تر قیامته پوري جاري وي. رسول الله ﷺ ورته وفرمایل : زياد ! موږ دي در باندې پوره سي ما خو ته په مدينه کي پوه سړی گنلې ایا دا يهود او نصارا تورات او انجيل نه وایي؟ مگر څه چي په دې کتابو کي دي په هغه کي په هيڅ شي باندې عمل نه کيږي. احمد، ابن ماجه او ترمذي.

تشریح : رسول کریم ﷺ زیاتہ تنبیہ (خبرداری) ورکړ چي تا زما د خبري د مقصد پوهېدو څخه پرته دا خیال وکړ چي یوازي د قرآن کریم لوستل او ددې علم حاصلول کافي دي يعني چا چي قرآن کریم ووايه او ددې علم یې حاصل کړ لکه هغه چي عمل هم په وکړ حال دا چي داسي نه ده ځکه چي صرف قرآن کریم لوستل کافي نه دي بلکه اصل شی خو د هغه اتباع او د هغه په احکامو عمل کول دي او داسی به هغه وخت متصور وي ، قرآن کریم به مسلمانان وایي او ددې علم به هم تر لاسه کوي مگر د هغه عمل به د قرآن کریم سره سم نه وي څرنگه چي یهود او نصارا چي هغوی هم خپل خپل کتابونه يعني تورات او انجیل وایي او د هغه علم هم تر لاسه کوي مگر د هغه په احکامو د یوې ذرې برابر هم عمل نه کوي .

﴿ ۲۵۹ ﴾ : وَعَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَعْلَمُوا الْعِلْمَ وَعَلِّمُوا النَّاسَ تَعْلَمُوا الْفَرَائِضَ وَعَلِّمُوا النَّاسَ تَعْلَمُوا الْقُرْآنَ وَعَلِّمُوا النَّاسَ فَإِنِّي أَمْرٌ مَقْبُوضٌ وَالْعِلْمُ سَيَقْبِضُ وَيُظْهَرُ الْفِتْنُ حَتَّى يَخْتَلِفُ اثْنَانِ فِي فَرِيضَةٍ لَا يَجِدَانِ أَحَدًا يَفْصِلُ بَيْنَهُمَا . رواه الدارمي والدارقطني .

د حضرت ابن مسعود ؓ څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ ما ته وفرمایل : علم زده کړه او ونښه او د فرضو علم هم زده کړه او خلکو ته یې و ونښه ، زده کوئ قرآن او خلگو ته یې وښیاست نو زه خو یو سړی یم چي پورته به سم (يعني وفات به سم) او علم به هم پورته کړل سي او فتنې به څرگندي سي تر دې چي دوه کسه به په یوه فرض خبره کي اختلاف کوي او داسي هیڅ به بیا تر لاسه نه کړي

چي د هغوي په منځ کي پریکړه وکړي . دارمي او دارقطني .

﴿ ۲۶۰ ﴾ : وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَثَلُ عِلْمٍ لَا يُتَفَعُّ بِهِ كَمَثَلِ كَنْزٍ لَا يُنْفَقُ مِنْهُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ . رواه أحمد والدارمي .

د حضرت ابوهریره ؓ څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایل : د هغه علم مثال چي گټه ځيني وانه خيستل سي د هغه خزانې په مثل دی چي د هغې څخه د الله په لار کي هیڅ خرڅ نه کړل سي . احمد او دارمي .

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
کِتَابُ الطَّهَارَةِ

(دپاکي بيان)

طهارت په لغت کي نظافت او پاکي ته وايي چي د نجاست ضد دی، طهور: د طاء په پيښ سره مصدر دی او هغه شيانو ته هم طهور وايي چي پاکوالي راولي لکه اوبه او خاوري، طهور: د طاء په زور سره د مصدر په توگه استعمالیږي، د شريعت په اصطلاح کي د طهارت مفهوم دادی چي نجاست حکمي يعني حدث د نجاست حقيقي څخه يعني د خبث څخه پاکي ترلاسه کول.

الفصل الاول

د حضرت ابومالك اشعري رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل: پاک اوسيدل نيم ايمان دی او الحمد لله ويل (د اعمالو) تله ډکوي او سبحان الله او الحمد لله ويل د آسمانو او مخکي منځ ډکوي او لمونځ نور دی او صدقه دليل دی او صبر رناده او قرآن ستا لپاره يا پرتا دليل دی هر سړی چي سهار راکښيني نو خپل ځان په خپلو کارو کي بوخت کړي بيا خپل ځان آزاد کړي يا يې هلاک کړي (مسلم) او په يوه روايت کي دي چي لاله الا الله او الله اکبر ويل مخکه او آسمان ډکوي او ما دا روايت په صحيحين حميدي او جامع الاصول کي پيدانه

﴿٢٤١﴾: عَنْ أَبِي مَالِكٍ الْأَشْعَرِيِّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الطُّهُورُ شَطْرُ الْإِيمَانِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ تَمْلَأُ الْمِيزَانَ وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ تَمْلَأَانِ أَوْ تَمْلَأُ مَا بَيْنَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالصَّلَاةُ نُورٌ وَالصَّدَقَةُ بُرْهَانٌ وَالصَّبْرُ ضِيَاءٌ وَالْقُرْآنُ حُجَّةٌ لَكَ أَوْ عَلَيْكَ كُلُّ النَّاسِ يَغْدُو فَبَايَعُ نَفْسَهُ فَمُعْتِقُهَا أَوْ مُوْبِقُهَا (رواه مسلم) وَفِي رَوَايَةٍ لِأَلِ الْإِسْلَامِ وَاللَّهُ أَكْبَرُ تَمْلَأَانِ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَمْ أَجِدْ هَذِهِ الرِّوَايَةَ فِي الصَّحِيحَيْنِ وَلَا فِي كِتَابِ الْحَمِيدِيِّ وَلَا فِي الْجَامِعِ وَلَكِنْ ذَكَرَهَا الدَّارِمِيُّ بِذَلِكَ سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ

کړ مگر دارمي دا د سبحان الله او الحمد لله پر ځای ذکر کړی دی.

د نوموړي په نامه کي اختلاف دی، ځينو ويلي دي چي نوم يې کعب بن مالك دی او ځيني وايي چي کعب بن عاصم دی، عبیده حارث او عمرو هم بيان سوي دي، کنيت يې ابومالك دی، مشهور صحابي دی د حضرت عمر فاروق رضي الله عنه د خلافت په زمانې کي وفات سړی دی.

تشریح : د دغه حدیث څخه د پاکۍ او طهارت ډیر عظمت او فضیلت معلومېږي چي په اسلام کي طهارت ته کوم مقام حاصل دی ، نو فرمایلی سوي دي چي پاک او سیدل نیم ایمان دی او وجه ښکاره ده چي په ایمان سره کوچني او لوی ټول گناهونه بخښل کيږي او په اوداسه سره یوازي کوچني گناهونه بخښل کيږي ځکه نو طهارت ته د ایمان نیمه درجه تر لاسه ده .

د روایت په مینځ کي راوي ته شک کيږي چي رسول کریم ﷺ لفظ د تملاء مفرد فرمایلی دي او که تملان یعنی تشنیه یې فرمایلی دی ځکه هغوی دواړه نقل کوي د دې جملې مطلب دادی چي سبحان الله والحمد لله ویل او ددې ورد کول دومره د فضیلت خبره ده او ددې دومره ارزښت دی که دا دواړې کلمې یو سي نو دا دومره عظیم دي چي د آسمان او مخکي درمياني برخه به ډکه کړي .

لمانځه ته نور فرمایلی سوي دي ځکه چي لمونځ هغه شی دی چي د قبر په تیاره او د قیامت په تیارو کي د رڼا باعث دی یا دا چي لمونځ د یو رڼا په ډول دی چي مؤمن د گناهونو او خرابو خبرو څخه ساتي او د نیکی او خیر او د ثواب کارونو ته یې رهنمائي کوي ، یا لمانځه ته نور ځکه ویل سوي دي چي د مؤمن زړه د الله تعالی د ذات د عرفان په رڼا سره منور کوي او عبادت خداوندي د ادا کولو او د اطاعت الهي په وجه د لمانځه کونکي پر مخ د سعادت او نیک بختۍ خلا پیدا کوي .

صدقه یعنی د الله تعالی په لار کي خرڅ کولو ته دلیل ځکه ویل سوي دي چي دا د مؤمن د ایمان دعوا او صداقت او د پروردگار عالم سره پر میني باندي دلالت کوي یا دا معنا چي هر کله په قیامت کي د شتمن څخه الله تعالی پوښتنه وکړي چي موږ ته په مال او دولت کي دومره وسعت درکړې وو تا هغه مال او دولت په کوم ځای خرڅ کړ؟ او د هغه مصرف څه وو؟ یعنی تا زموږ بخښلی نعمت په ښه لاره کي خرڅ کړ او که په بده لاره کي دي ضائع کړ؟ نو ددې په جواب کي به صدقه د دلیل په توگه وړاندي کيږي چي الله تعالی ما ستا راکړی مال په خرابه لاره کي نه دی خرڅ کړي بلکه ستا په لار کي او ستا د رضا لپاره مي خرڅ کړی دی .

صبر دې ته وايي چي د گناهونو څخه ځان وساتي ، پر طاعات باندي اماده سي او د مصیبت او تکلیف پر موقع ژړا او فریاد ونه کړي ، په دې اړه فرمایلی سوي دي چي دا د کاملې رڼا سبب دی ځکه چي د صابر زړه او دماغ د ایماني عزت او یقین په رڼا سره همیشه منور وي او هغه د دین او دنیا په هره مرحله کي کامیاب وي . د قرآن کریم په اړه ارشاد دی چي دا ستاسو

لپاره یا ستاسو سربیره دلیل دی یعنی تاسو قرآن و ایاست او په هغه عمل کوئ نو قرآن به درته گټه ورسوي او که عمل په ونه کړئ نو ستاسو لپاره به د ضرر باعث وي .

د ځان مصرفولو معنا داده چي د کوم کار په لور سړی متوجه وي په هغه کي خپل ذات خرڅ کړي د دې جملې مطلب دادی چي هر کله یو سړی د خوب څخه را کښيني نو په خپل کار کي مصروف سي او په دنیا کي مشغول سي که چيري هغه ددغه کار په بدله آخرت رانیوی په دې توگه چي پر هغه کاریې آخرت ته ترجیح ورکړه نو هغه خپل نفس د آخرت د عذاب څخه آزاد کړ او که خدای مه کړه هغه دنیا او د دنیا هغه کار د آخرت په بدله کي رانیوی یعنی د دنیا کار ته پر آخرت باندي ترجیح ورکړي نو هغه خپل ځان هلاک کړ او خپل نفس یې په عذاب کي واچوی .

به دنیا تواني که عقبی خری
بخر جان من ور نه حسرت بري

﴿۲۶۲﴾ : وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَلَا أَذْلِكُكُمْ عَلَى مَا يَمْحُو اللَّهُ بِهِ الْخَطَايَا وَيَرْفَعُ بِهِ الدَّرَجَاتِ قَالُوا بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ إِسْبَاغُ الْوُضْوءِ عَلَى الْمَكَارِهِ وَكَثْرَةُ الْخُطَا إِلَى الْمَسَاجِدِ وَانْتِظَارُ الصَّلَاةِ بَعْدَ الصَّلَاةِ فَذَلِكُمْ الرِّبَاطُ . وَفِي حَدِيثٍ مَالِكِ بْنِ أَنَسٍ فَذَلِكُمُ الرِّبَاطُ فَذَلِكُمُ الرِّبَاطُ رَدَّدَ مَرَّتَيْنِ . رواه مسلم و في رواية الترمذي ثلثا .

د رباط لفظ دوه واره راغلی دی او په ترمذي کي درې واره .

تشریح : په دې حدیث کي د هغه شیانو ذکر سوی دی چي د هغه په وجه الله تعالی پر خپلو بندگانو باندي داسي فضل او کرم فرمائي چي د هغوی د عمل نامې څخه گناهونه ليري کوي او په جنت کي د هغوی په مرتبو او درجو کي ترقي ورکوي ، نو تر ټولو لومړی شی اودس دی ، هسي خو اودس د لمانځه لپاره شرط او ضروري دی نو څوک چي لمونځ کوي هغه به اودس هم کوي که هغه هر وخت او هر ډول موسم وي ، مگر دلته یو خاص خبري ته اشاره ده هغه دا چي ډیر واره داسي کيږي چي په یو سخت وخت کي مثلاً د ناروغۍ په حالت کي یا د سخت یخ په موسم کي په خاصه توگه د اوداسه په معامله کي سستي کيږي اول خود زور او د صحت خلاف

طریقی اختیارولو سره دوه او درې وخته د اودس پاته ساتلو کونښن کولای سي بیا که اودس کولای سي نو په داسي طریقه سره چي نه خو په هغه کي د اوداسه آداب او د هغه د سنتو او مستحباتو خیال ساتل کیږي او نه اودس په پوره طریقی سره مکمل کیږي .

د داسي موقع لپاره فرمایل سوي دي چي په داسخت او شدید وخت کي که د اوداسه پوره آداب او طریقی لحاظ او د ټولو سنتونو او مستحباتو خیال وساتل سي او ټولو اندامونو ته اوبه په ښه ډول سره ورسول سي او هغه درې درې واره پریولل سي نو دا به د فضل خداوندي سبب وي .

دوهم شی د مسجد په لور ډیر قدمونه اخیستل دي یعنی داسي مسجد ته د لمانځه کولو لپاره ځي چي د کور څخه لیري وي ځکه چي څومره زیات قدمونه د مسجد په لور اخیستل کیږي هغومره زیات ثواب به ترلاسه کیږي .

د یوه لمانځه څخه وروسته د دوهم لمانځه انتظار دادی چي په مسجد کي د یوه لمانځه کولو سره سره د دوهم لمانځه په انتظار کي ناست وي ، یا که د مسجد څخه ووځي نو په زړه کي یې د دوهم لمانځه کولو فکر وي د دې ډیر زیات فضیلت او عظمت بیانېږي او دې ته رباط ویل کیږي .

(رباط) دې ته وايي که یو مسلمان د اسلامي هیواد پر سرحد د دښمنانو مقابلې ته د ساتني لپاره ناست وي چي د ښمن د سرحد څخه په اوښتلو سره په اسلامي هیواد کي داخل نسي د دې ثواب او لوی فضیلت دی ، خپله په قرآن کریم کي ددې حکم هم فرمایل سوی دی :

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا

ژباړه : اې مؤمنانو ! (پر تکلیفونو باندي) صبر کوئ او په مقابله کي صبر کوئ او د مقابلې لپاره تیار اوسئ . سورة النساء .

دلته دا ښودل سوي دي چي د لمانځه په انتظار کي ناسته په اصل کي رباط دی څرنگه چي هلته د کفارو په مقابله کي کښيني همداسي دلته د شیطان په مقابله کي کښيني چي د دین تر ټولو لوی دښمن دی ، څرنگه فضیلت او سعادت چي په رباط کي دی همداسي فضیلت او سعادت د لمانځه په انتظار کي هم دی ، په دې حدیث کي د اوداسه ذکر راغلی دی ځکه د هغه په اړه دلته بیان مناسب دی :

په اوداسه کي څلور شيان فرض دي :

۱. د ټول مخ پريولل .
  ۲. د لاسونو تر څنگلو پوري پريولل .
  ۳. د سر د څلورمي برخي مسحه کول .
  ۴. د پښو تر بجلکو پوري پريولل .
- په اوداسه کي د پوره مخ پريولل فرض دي او په دې کي بېره هم داخله ده ، البته د بېري په تعين کي لږ اختلاف دی ، په متنو کي ليکلي دي چي د بېري د هغه ورښتانو مسحه کول چي د مخ د پوست سره لگيدلي وي فرض دي ، په فتاوی عالمگيريه او درمختار کي صحيح او مفتي به قول دا ليکل سوي دی چي د پوره بېري پريولل چي د مخ د پوست سره موبنتي وي فرض دي او د زړېدلي برخي پريولل فرض نه دي بلکه سنت دي .، والله اعلم .

په اوداسه کي دا شيان سنت دي :

۱. د لاسونو تر مړوندو پوري پريولل .
۲. د اوداسه په پيل کي بسم الله ويل .
۳. مسواک وهل .
۴. په خوله او به لغړول .
۵. په پزه کي او به اچول .
۶. د بېري او گوتو څلالول .
۷. هر اندام درې واړه پريولل .
۸. نيت کول .
۹. په هغه ترتيب سره اودس کول کوم ترتيب چي په قرآن کریم کي ذکر دی .
۱۰. د ټول سر مسحه کول .
۱۱. د اوداسه اندامونه پرله پسې پريولل .
۱۲. د سر په اوبو سره د غوږونو مسحه کول ، يعني هر کله چي پر سر مسحه وکړل سي نو په هغه اوبو سره دي غوږونه هم مسحه کړي د غوږونو د مسحه لپاره د نورو اوبو ضرورت نسته .

د اوداسه مستحبات دادی :

۱. د اوداسه د اندامونو پریوللو لپاره د راسته اندام څخه پیل کول، مثلاً اول دي راسته لاس پریولي او بیا چپه .
۲. د غاړې مسحه کول .
۳. د اوداسه لپاره مخ پر قبله کښېنستل .
۴. اندامونه د پریوللو پر وخت په اول وار موږل .
۵. غیر معذورت ته د وخت څخه مخکې اودس کول .
۶. گوتمی و غیره بنورول او همداسې په غسل کې قرظ یعنی والي اړول را اړول ، مگر په دې اړه دومره خبره یاد ساتل پکار ده که د غسل او اوداسه په وخت کې هډې شیانو په اړه دا خیال وي چې د هغوئ لاندې پوست ته اوبه رسیږي نو بیا دا عمل به مستحب وي او که په دې پوه سي چې د هغو لاندې پوست ته اوبه نه رسیږي نو بیا د هغه بنورول فرض دي .
۷. په خپله اودس کول مستحب دي په بل چا دي او دس نه کوي (یعني د اوداسه پر وخت دي د بل څخه کومک نه غواړي) .
۸. د اوداسه په وخت کې دنیاوي خبرې کول نه دي پکار ، مگر که مجبوري وي چې پرته د خبرو کولو څخه د مقصد او حاجت فوت کېدو بیرته وي نو کولای یې سي .
۹. د هر اندام د پریوللو او مسحه کولو پر وخت بسم الله ویل .
۱۰. د هغه دعاوو ویل چې د هر اندام د پریوللو پر وخت یې ویل منقول دي .
۱۱. د اوداسه پوره کولو څخه وروسته پر رسول الله ﷺ باندې درود او سلام ویل .
۱۲. د اوداسه څخه وروسته شهادتونه او هغه دعاوي چې په حدیث کې راغلي دي ویل ، په راتلونکي حدیث کې دا دعاگانې راځي .
۱۳. د اوداسه پاته اوبه مخ پر قبله په ولاړه یا ناسته څښل ،
۱۴. د ورځو ، بریتونو ، بانوگانو او د پښو پوندو ته د اوبو رسولو لپاره کتل چې دا برخي وچي پاته نه سي .

د اوداسه مکروهات په لاندې ډول دي :

۱. پر مخ باندې په زور سره اوبه پاشل .
۲. اسراف کول يعني د ضرورت او اړتيا څخه زياتي اوبه بيول .
۳. اندامونه تر درې واړه زيات پريولل .
۴. په نوو اوبه راخيستلو سره درې واړه مسحه کول .

د اوداسه منهيات (منعه شيان) په لاندې توگه دي :

۱. د بنځي د اوداسه څخه په پاته شوو اوبو سره اودس کول نه دي پکار .
۲. په چټل ځای کې اودس کول نه دي پکار چي د اوداسه د اوبو بې حرمتي نه وي .
۳. په مسجد کې اودس کول نه دي پکار ، البته په يو لوبښي کې يا د اوداسه لپاره پر ټاکل سوي ځای کې اودس کول صحيح دي .
۴. ناوړي او د پزي سوډ د اوداسه په اوبو کې اچول نه دي پکار .

﴿ ۲۶۳ ﴾ : وَعَنْ عُثْمَانَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ الْوُضْوءَ حَرَجَتْ حَطَايَاهُ مِنْ جَسَدِهِ حَتَّى تَخْرُجَ مِنْ تَحْتِ أَظْفَارِهِ (متفق عليه)

د حضرت عثمان ؓ څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : څوک چي اودس وکړي او په ښه ډول اودس وکړي نو د هغه (ټول) گناهونه د هغه د بدن څخه وزي تر دې چي د نوکانو د لاندې څخه هم . بخاري او مسلم .

تشریح : په دغه حديث کې هم د اوداسه فضيلت او د پاکۍ لوی والی بيان سوی دی او دا ښودل سوي دي چي اودس کول په حقيقت کې خپل گناهونه د خپل بدن څخه پريولل دي څومره چي ښه اودس وکړي هغومره گناهونه ختمیږي او بيا د مبالغې په توگه فرمايل سوي دي چي د اودس کونکي د نوکونو لاندې گناهونه هم په اودس کولو سره پاکيږي يعني د اوداسه کولو څخه وروسته هغه ته نه يوازې دا چي ظاهري پاکي او طهارت تر لاسه کيږي بلکه هغه د گناهونو څخه هم ښه پاک سي ، دا جمله بالکل داسي ده څرنگه چي په موږ کې دا محاوره ويل کيږي چي ستا شيخې به ستا د پزي پر لار ووځي .

﴿ ۲۶۴ ﴾ : وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا تَوَضَّأَ الْعَبْدُ الْمُسْلِمُ أَوْ الْمُؤْمِنُ فَعَسَلَ وَجْهَهُ خَرَجَ مِنْ وَجْهِهِ كُلُّ

د حضرت ابو هريره ؓ څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : هر کله چي يو مسلمان يا مؤمن بنده د اودس کولو اراده وکړي او خپل مخ پريولي نو په اوبو سره د هغه ټول گناهونه چي د هغه

سترگو کړي وي توئيرې يا د هغه اوبو د آخري
څاڅکي سره وزي بيا چي هغه خپل دواړه لاسونه
پريولي نو د لاسو هغه ټول گناهونه چي هغو کړي
وي په اوبو يا د اوبو په آخري څاڅکي سره توئيرې
بيا چي کله هغه خپل دواړي پښې پريولي نو د هغه
د پښو هغه ټول گناهونه چي د هغه په لور تللي وي

خَطِيئَةً نَظَرَ إِلَيْهَا بَعِيْنُهُ مَعَ الْمَاءِ أَوْ مَعَ آخِرِ قَطْرِ
الْمَاءِ فَإِذَا غَسَلَ يَدَيْهِ خَرَجَ مِنْ يَدَيْهِ كُلُّ خَطِيئَةٍ
كَانَ بَطَشَتْهَا يَدَاهُ مَعَ الْمَاءِ أَوْ مَعَ آخِرِ قَطْرِ
الْمَاءِ فَإِذَا غَسَلَ رِجْلَيْهِ خَرَجَ كُلُّ خَطِيئَةٍ مَشَتْهَا
رِجْلَاهُ مَعَ الْمَاءِ أَوْ مَعَ آخِرِ قَطْرِ الْمَاءِ حَتَّى
يَخْرُجَ نَقِيًّا مِنَ الذُّنُوبِ (رواه مسلم)

په اوبو يا د اوبو په آخري څاڅکي سره توئيرې تر دې چي هغه د گناهونو څخه پاک سي .مسلم

د حضرت عثمان رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ
و فرمايل : هر کله چي يو مسلمان د لمانځه د وخت په
راتلو سره په ښه اوداسه او خشوع او په رکوع سره
لمونځ وکړي نو د هغه دا عمل د هغه د مخه گناهونو
کفار کيږي تر څو پوري چي هغه لويه گناه ونه کړي نو
داسي به ټول وخت کيږي .مسلم

﴿٢٦٥﴾ : وَعَنْ عُثْمَانَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ
صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا مِنْ أَمْرٍ مُسْلِمٍ
تَحْضُرُهُ صَلَاةٌ مَكْتُوبَةٌ فَيُحْسِنُ وُضْوءَهَا
وَيُخْشِعُهَا وَرُكُوعَهَا إِلَّا كَانَتْ كَفَّارَةً لِمَا
قَبْلَهَا مِنَ الذُّنُوبِ مَا لَمْ يَأْتِ كَبِيرَةً وَذَلِكَ
الدَّخَرُ كُلُّهُ (رواه مسلم)

تشریح : د لمانځه اصل روح خشوع او خضوع (د زړه عاجزي او زاري) ده ځکه لمونځ هغه
عبادت دی چي د بنده ډیره بې چاري او د هغه عاجز څرگندوي ، په لمانځه کي څومره خشوع او
خضوع وي نو هغه د حسن قبول لپاره هغومره د اعلى درجې وي ، په لمانځه کي د خشوع مطلب
دادى چي هر يو سړى لمونځ وکړي د لمانځه چي څومره ظاهري او باطني آداب دي ټول پر ځاى
راوړي او د ټولو رعايت وکړي چي زړه بیره کونکى وي ، هر کله چي د لمانځه لپاره ودرېږي نو
په ډير سکون سره دي ولاړ وي ، نظر دي د سجده پر ځاى وي پرته د لمانځه څخه په بل هيڅ شي
کي دي بوخت نه وي ، د بدن ، جامې ، بيري وغيره سره دي لوبي نه کوي ، راسته او چپه خواته
دي نه گوري او سترگي دي نه بندوي ، دا ټول شيان که په لمانځه کي حاصل سي نو بيا انشاء
الله د حضور قلب دولت هم ميسر کيږي چي د الله ﷻ په نزد د لمانځه د مقبوليت سبب دى .

په حديث کي يوازي د رکوع ذکر سوى دى د سجده ذکر نه دى سوى ددې وجه داده چي
رکوع يوازي د مسلمانانو لپاره مخصوص ده او د هغو په لمانځه کي مشروع ده ، د يهودو او
نصارا په لمانځه او عبادت کي على العموم رکوع نه وي ځکه نو د دې بيانولو سره ددې

امتیازي حیثیت یې څرگند کړی دی ، په پای کې د دې وضاحت سبب دی چې داسې لمونځ یوازې د کوچنیو گناهونو لپاره کفارہ کیږي .

حضرت عثمان رضی الله عنه وایي چې ده اودس وکړ (داسې چې) درې ځله یې پر خپلو لاسونو اوبه واچولې بیا یې خوله پریولل او پزه یې په اوبو پاکه کړه بیا یې درې ځله مخ پریولی بیا یې درې ځله راسته لاس تر څنگلي پوري پریولی او بیا یې چپه لاس درې ځله تر څنگلو پوري پریولی بیا یې د سر مسحه وکړل بیا یې درې ځله راسته پښه پریوله او بیا یې درې ځله چپه پښه پریوله ، بیا حضرت عثمان رضی الله عنه وویل ما رسول الله ﷺ دغسې په اودس کولو لیدلی دی بیا یې وفرمایل : څوک چې زما د اوداسه په ډول اودس وکړي بیا دوه رکعتہ نفل لمونځ وکړي او په

﴿۲۶۶﴾ : وَ عَنْهُ أَنَّهُ تَوَضَّأَ فَأَفْرَغَ عَلَى يَدَيْهِ ثَلَاثًا ثُمَّ تَمَضَّمَضَ وَاسْتَنْشَرَهُ ثُمَّ غَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثًا ثُمَّ غَسَلَ يَدَهُ الْيُمْنَى إِلَى الْمِرْفَقِ ثَلَاثًا ثُمَّ غَسَلَ يَدَهُ الْيُسْرَى إِلَى الْمِرْفَقِ ثَلَاثًا ثُمَّ مَسَحَ رَأْسَهُ ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَهُ الْيُمْنَى ثَلَاثًا ثُمَّ الْيُسْرَى ثَلَاثًا ثُمَّ قَالَ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ نَحْوَ وَضُوءِي هَذَا ثُمَّ قَالَ مَنْ تَوَضَّأَ وَضُوءِي هَذَا ثُمَّ يُصَلِّيَ رَكَعَتَيْنِ لَا يُحَدِّثُ نَفْسَهُ فِيهِمَا بَشْيٍ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ. متفق عليه و لفظه للبخاري.

لمانځه کې د خپل زړه سره خبرې ونه کړي (یعني دنیاوي خیالات په زړه کې را نه ولي) نو د هغه مخکښې ټول گناهونه بخښل کیږي . بخاري او مسلم .

تشریح : د اوداسه اندامونه تر درې واړه زیات پریولل د ټولو علماؤ په نزد مکروه دي ، ددې مطلب دادی که پوره اندام یې درې واړه پریولی وي نو بیا دي پر هغه زیاتوب نه کوي یعني تر درې واړه دي یې زیات نه پریولي ، که داسې شکل وي چې په یوه لپه سره یې نیم اندام پریولي او بیا په دوهمه لپاره یې نیم پریولی نو دې ته به یو وار ویل کیږي مثلاً یو اندام یې په درې لپو پریوللو سره درې واړه پوره کړ نو دا به زیاتي نه وي بلکه درې واړه به وي .

د اوداسه څخه وروسته دوه رکعتہ لمونځ کول لوړه درجه نه ده بلکه دا کمه درجه ده که زیات وکړل سي نو ښه دي ، په هر حال دا حدیث پر دې خبرې باندي دلالت کوي چې د اوداسه څخه وروسته لمونځ یعني تحیة الوضوء کول مستحب دي که فرض یا سنت مؤکده وکړي نو دا هم کافي دي . د حدیث په پای کې دې ته اشاره ده چې په لمانځه کې حضور قلب ، خشوع او خضوع ډیر زیات مطلوب دي ، د آخري جملې مطلب دادی چې هر کله لمونځ پیل کړي نو بیا خپل زړه دي په لمانځه کې ولگوي خپل خیالات دي د لمانځه د باندي بلي خوا ته نه اړوي او په

زړه کي دي دنياوي خيالونه او داسي فکر کول چي دلمانځه خلاف وي نه کوي ، خيال دي د الله تعالی په لور ساتي که خطرات او وسوسې په زړه کي راسي نو هغه دي دفع کړي ، که چيري په زړه کي داسي خطرات پيدا کيږي چي په لمانځه کي زړه د حضور خلاف نه وي نو دا بيا تاواني نه دي .

﴿۲۶۷﴾ : وَعَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَتَوَضَّأُ فَيُحْسِنُ وُضْوءَهُ ثُمَّ يَقُومُ فَيُصَلِّي رَكَعَتَيْنِ مُقْبِلَ عَلَيْهِمَا بِقَلْبِهِ وَوَجْهِهِ إِلَّا وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ. (رواه مسلم)

د حضرت عقبه بن عامر څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : کوم مسلمان چي اودس وکړي او په ښه ډول اودس وکړي بيا ودريري دوه رکعت له مونځ وکړي زړه او مخ (يعني ظاهر او باطن) سره متوجه سي نو د هغه لپاره جنت واجب سي . مسلم .

تشرېح : فرمايل سوي دي هر کله چي په ښه ډول اودس وکړي ودريري او دوه رکعت له مونځ وکړي نو دا درېدل يا خو حقيقتا وي يعني په واقعي درېدو سره له مونځ وکړي او يا درېدل حکما وي مثلاً په ناسته له مونځ وکړي په خاصه توگه هر کله چي مجبوري او عذروي او په ولاړه سره له مونځ نسي کولای نو دا دواړه صورتونه مراد دي .

﴿۲۶۸﴾ : وَعَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا مِنْكُمْ مَنْ أَحَدٍ يَتَوَضَّأُ فَيُلِغُ أَوْ فَيَسْبِغُ الْوُضْوءَ ثُمَّ يَقُولُ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ وَفِي رِوَايَةٍ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ إِلَّا فُتِحَتْ لَهُ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ الثَّمَانِيَةِ يَدْخُلُ مِنْ أَيِّهَا شَاءَ. هَكَذَا رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي صَحِيحِهِ وَالْحَمِيدِي فِي أَفْرَادِ مُسْلِمٍ وَكَذَا ابْنُ

د حضرت عمر بن الخطاب څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : په تاسو کي چي څوک اودس وکړي (يا يې دا وفرمايل چي پوره اودس وکړي) او بيا ووايي چي زه ددې خبري شاهدي ورکوم چي د الله څخه پرته بل د عبادت وړ نسته هغه يوازي دی شريک نه لري او شاهدي ورکوم چي محمد ﷺ د الله بنده او د هغه رسول دی او په يوه روايت کي داسي دي چي زه ددې خبري شاهدي ورکوم چي د يوه الله څخه پرته بل د عبادت وړ نسته هينڅوک د هغه شريک نسته او ددې خبري

د نوموړي نوم عقبه ابن عامر جهني دی او په کنيټ يې زيات اختلاف دی ځيني وايي ابوحماد وو ځيني ابو لييد ، ابو عمر وغيره هم ويل سوي دي ، په مصر کي په کال (هـ) کي وفات سوی دی .

شاهدي ورکوم چي محمد ﷺ د الله بنده او د هغه رسول دی نو د هغه لپاره د جنت اته دروازې خلاصي سي پر کومه دروازه چي يې خوښه وي په جنت کي به داخل سي. (مسلم، حميدي، جامع الاصول، نووي، او ترمذي دا الفاظ زيات ليکلي دي: اللهم اجعلني الخ) اي الله ما د توبو کونکو څخه وشميرې او په پاڅي کونکو کي مي داخل کړې او هغه حديث چي محي السنة په صحاح کي

الاثير في جامع الاصول و ذكر الشيخ محي الدين النووي في آخر حديث مسلم على ما روينا و زاد الترمذي اللهم اجعلني من التوابين واجعلني من المتطهرين والحديث الذي رواه محي السنة رحمه الله في الصحاح من توضا فاحسن الوضوء الى آخره رواه الترمذي في جامعه بعينه الا كلمة اشهد قبل ان محمدا .

بيان کړی دی هغه دادی چي اودس يې وکړ او په ښه ډول يې اودس وکړ... تر پايه پوري، ترمذي په خپل جامع کي بعينه ذکر کړی دی خو د ان محمدا څخه مخکي يې اشهد لفظ نه دی ذکر کړی.

تشریح: د مرتبو او درجو په اعتبار د جنت اته برخي دي، په دې حديث کي د اته سره دروازو چي ذکر سوی دی ددې څخه حقيقتا دروازې مراد نه دي بلکه هغه اته برخي اعتبار کړي دي او هره برخه يې په دروازه سره تعبير کړې ده، هري يوې برخي ته هم جنت وايي په دې شمير سره اته جنتونه وايي.

(اللهم اجعلني... الخ) يعني اي الله! ما د توبه کونکو څخه وگرځوې، مطلب دا چي اي الله موږ ته ددې توفيق راکړې که زموږ څخه چيري د بشریت په غوښتنه يو گناه او لږ زیدل وسي نو موږ د هغه څخه سمدستي توبه وباسو او خپلو عیبونو ته رجوع وکړو.

د دې دعاء دا مطلب نه دی چي زموږ گناه زياته وسي بلکه دلته مراد دادی چي هر کله گناه را څخه وسي نو زموږ په زړونو کي د توبه کولو داعيه پيدا کړې که هغه گناه هر څومره وي، بلکه ددې آيت سره سم ستا د غوره او محبوب بندگانو په ډله کي شامل کړل سو.

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ : ژباړه: بيشکه الله تعالى توبه کونکي خوښوي.

يعني الله تعالى خپل هغه بندگان خوښوي چي د الله تعالى د دربار څخه مخ نه اړوي او پر هيڅ موقع د الله تعالى د رحمت څخه نه نااميده کيږي، د دعاء اخري جمله چي په پاڅي کونکو کي مو شامل کړې، مطلب دادی چي موږ د باطني پاکۍ په دولت سره ونازوې او په موږ کي چي څومره خراب اخلاق او بد فضائل دي د ټولو څخه موږ پاک او صاف کړې نو دې طرف ته اشاره ده چي د بدن او اندامونو د ظاهري طهارت او پاکۍ زموږ په اختيار کي وو هغه موږ پوره کړ.

اوس د باطني احوال طهارت او دننه پاکی ستا په لاس کي ده نو په خپل فضل او کرم سره باطني صفائي هم راکړه

اې درخم چوگان تو دل هم چوگوئي بیرون نه زفرمان تو جایک سرموئي
ژباړه : ستا په خم چوگان کي زموږ زړه د یو گیند په ډول دی موږ ستاد فرمان څخه د بدن یو ورېسته هم دباندې نه یو .

ظاهر که بدست ماست شستیم تمام باطن که بدست تست ان را تو بشوئي
ژباړه : ظاهر چي زموږ په واک کي وو هغه موږ پریولي دي باطن چي ستا په واک کي دي هغه ته پریولي .

په پای کي د مشکوة شریف مؤلف پر صاحب مصابيح باندې یو اعتراض کوي ، اعتراض دادی چي صاحب مصابيح چي حدیث (فاحسن الوضوء ثم قال اشهد ان لا اله الا الله وحده لا شریک له و اشهد ان محمدا عبده ورسوله اللهم اجعلني من التوابين واجعلني من المتطهرين فتحت له ثمانية ابواب الجنة يدخل من ايها شاء) نوموړي دا حدیث د صحاح سته څخه نقل کړي دي حال دا چي ددې حدیث په صحاح کي نقل کول مناسب نه دي ځکه چي دا روایت په بخاري او مسلم کي نسته بلکه بعینه دا روایت جامع ترمذي کړی دی ، نو دا روایت د صحاح پر ځای په حسان کي نقل کول پکار وه ، بیا دوهمه خبره داده چي ترمذي هم په خپل روایت کي د ان محمدا څخه وروسته د اشهد لفظ ذکر نه دی کړی .

په دې خبره هم باید پوه سو چي جزري رحمه الله عليه په حصن حصین کي د ابن ماجه او ابن ابی شیبه او ابن سني په حواله سره د شهادتین څخه وروسته د لفظ ثلاث مرات ذکر کړی دی يعني شهادتین درې واړه ویل پکار دي او نسائي او حاکم په روایت کي اللهم اجعلني... الخ څخه وروسته دا هم منقول دي : (سبحانک اللهم وبحمدک اشهد ان لا اله الا انت استغفرک واتوب اليک) ، نو غوره خبره ده چي څومره دعاوي منقول دي د اوداسه څخه وروسته په یو ځای کولو سره وویل سي او د غسل کونکي لپاره هم دا دعاوي ویل مستحب دي .

د حضرت ابوهريرة ؓ څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : زما امت به د قیامت په ورځ د ځلانده تنديو او سپین اندامو والا په صفت و بلل سي او دا رڼا والی او سپین والی به د اوداسه له کبله وي نو په تاسو کي چي د چا

﴿۲۶۹﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أُمَّتِي يُدْعَوْنَ يَوْمَ الْقِيَمَةِ غُرًّا مُحَجَّلِينَ مِنْ آثَارِ الْوُضُوءِ فَمَنْ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ أَنْ

يُطِيلُ غُرَّتَهُ فَلْيَفْعَلْ (منفق عليه)

لپاره دا ممکنه وي چي د خپل تندي رڼا زياته کړي نو هغه ته پکار دي چي هغه همدا سي وکړي. بخاري او مسلم.

تشریح: لفظ د (عُرِّ) جمع د اَعْرَدَ، او د هغه معنا ده سپين مخ، او محجیل هغه سړي ته وايي چي د هغه لاسونه او پښې سپين وي، ددې مطلب دادی چي د قیامت په ورځ به د اوداسه د اثر څخه دا ټول اندامونه ځلانده وي او هر کله چي په محشر کي لمونځ کونکی جنت ته د تللو لپاره را وبلل سي نو هغوی به د خلکو د مینځ څخه داسي راوځي چي د هغوی اندامونه به ځلانده وي.

په پای کي فرمايل سوي دي چي د کوم سړي دا خواش وي چي د قیامت په ورځ د هغه د مخ ځلا او د هغه د اندامونو سپين والي زيات وي نو هغه ته پکار ده چي هغه په دغه عمل کولو کي د پوره احتیاط څخه کار واخلي کوم چي ددې سعادت سبب به وي يعني اودس دي په پوره رعایت سره وکړي، مخ د تندي د سربيره څخه د زني تر لاندې پوري او د يوه غوړ د نرمۍ څخه تر بل غوړ د نرمۍ پوري په ښه ډول پریولئ.

د تحجیل زیاتوب دادی چي پښې په ښه ډول او تر بجلکو پورته پوري پریولي، دلته د تحجیل د زیاتوب حکم نه دی فرمايل سوی ځکه چي دا دواړه يعني غر او محجل کي لازم او ملزوم دي هر کله چي د يوه زیاتوب ذکر یې وکړ نو دوه مه په خپله مفهوم کیږي.

﴿۲۷۰﴾ : وَعَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَبْلُغُ الْحِلْيَةُ مِنَ الْمُؤْمِنِ حَيْثُ يَبْلُغُ الْوُضُوءُ. (رواه مسلم)

د حضرت ابوهريرة ؓ څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل: (په جنت کي) به د مؤمن ښکلا يا جامې (تر هغه ځايه) رسيږي تر کوم ځايه پوري چي د هغه د اوداسه اوبه رسيږي. مسلم.

تشریح: مطلب دادی چي د اوداسه اوبه کومو کومو اندامونو ته ورسيږي يعني کوم اندامونه چي په اوداسه کي پریولل سي په جنت کي به د هغه اندامونو په زیاتو زیوراتو سره چي زیب او زینت کیږي همدارنگه چي اودس څومره زیات غوره او مکمل يعني د سنت سره سم وي په جنت کي به د هغه اندامونو د اوداسه ښکلا هغومره په لوړه درجه وي.

الفصل الثاني

﴿۲۷۱﴾: عَنْ ثَوْبَانَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اسْتَقِيمُوا وَلَنْ تُحْصُوا وَاعْلَمُوا أَنَّ خَيْرَ أَعْمَالِكُمُ الصَّلَاةُ وَلَا يُحَافِظُ عَلَى الْوُضُوءِ إِلَّا مُؤْمِنٌ. رواه مالك وأحمد وابن ماجه والدارمي .

د حضرت ثوبان^۱ ښه څخه روايت دی چې رسول الله ﷺ وفرمايل: پر سمه لار اوسئ او هيڅکله به پر سمه لار د اوسيدو توان ونه لرلای سئ او پوه سئ چې ستاسو په اعمالو کي غوره عمل لمونځ دی او د اوداسه ساتنه نه کوي مگر مؤمن. مالک، احمد، ابن ماجه او دارمي.

تفريخ: پر سمه لار د اوسيدو مطلب دادی چې پر اعمالو باندي مستقيم اوسي او هميشه پر سيده لار ځي، آخوا دېخوا خرابو لارو ته ميلان مه کوئ او دا کار مشکل وو ځکه مخکي يې وفرمايل چې (لن تحصوا) يعني په پوره کمال او رسوخ سره تاسو استقامت نسئ لرلای او د اعمالو او افعالو د استقامت چې کوم حقوق وي هغه په پوره توگه سره ادا کيدای نسي نو مخته د يوې ډيري اساني لاري په لور رهنمائي وکړل سوه يعني د عباداتو بنياد او خلاصه پر لمانځه باندي ده که يوازي دا يو عمل او عبادت يعني په لمانځه کي استقامت اختيار کړي نو د ټولو غلطيو پرېښود به وسي نو پکار ده چې پر لمانځه باندي هميشه توب اختيار کړي ددې چې کوم شرطونه او آداب دي د هغو خيال وساتي او د هغه چې کوم حقوق دي هغه په پوره توگه سره ادا کوي.

وروسته د لمانځه مقدمه او شرط يعني اودس او طهارت ته اشاره سوي ده چې هغه ته نيم ايمان ويل سوي دي، نو وفرمايل سول چې د اوداسه ساتنه خو د مؤمن خاصه ده ځکه چې هغه مؤمن کامل چې د هغه زړه او دماغ د توجه الی الله په شغلو سره هروخت منور وي هغه خپل زړه او بدن دواړو سره يعني ظاهرا هم او باطنا هم هروخت د الله تعالی په دربار کي حاضروي او په ظاهره چې په دربار الهي کي د حاضري پرته د ظاهر او باطن د صفائي او پاکۍ او پرته د طهارت د آدب څخه خلاف شی دی او د شان غبوديت خلاف هم دی ځکه نو مؤمن د اوداسه حفاظت کوي او د اوداسه چې کوم آداب او شرطونه او مستحبات دي د هغه ټولو رعايت کوي.

^۱ د نوموړي نوم ثوبان ابن مجدد دی کنيت يې ابو عبد الله دی ځيني حضراتو ابو عبد الرحمن هم ليکلي دي. په حمص نامي ځای کي په کال (۵۵۴هـ) کي وفات سوی دی.

﴿۲۷۲﴾ : وَعَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ تَوَضَّأَ عَلَى طَهْرٍ كُتِبَ لَهُ عَشْرُ حَسَنَاتٍ . رواه الترمذي .

د حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم فرمایيل: څوک چې داوداسه سربيره اودس وکړي نو د هغه لپاره لس نيکۍ وليکل سي . ترمذي .

تشریح : يو خو مطلقاً د اوداسه کولو ثواب او اجر ټاکلی دی هغه خو تر لاسه کيږي مگر کوم سړی چې پر اوداسه سربيره اودس وکړي نو هغه د هغه ټاکل سوي اجر او ثواب څخه پرته نوري لس نيکۍ ليکل کيږي ، په دې مسئله کي علماء وايي چې دا اجر او ثواب هغه وخت تر لاسه کيږي هر کله چې د لومړي اوداسه څخه وروسته فرض يا نفل لمونځ يې کړی وي او دهغه څخه وروسته بيا دوهم اودس وکړي .

په شرح السنة کي منقول دي چې اودس نوی کول هغه وخت مستحب دی هر کله چې په لومړي اودس يې لمونځ کړی وي او د ځيني علماؤ په نزد که په لومړي اودس يې لمونځ نه وي کړی نو اودس کول مکروه دي .

الفصل الثالث

﴿۲۷۳﴾ : عَنْ جَابِرٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِفْتَاحُ الْخَيْرِ الصَّلَاةُ وَمِفْتَاحُ الصَّلَاةِ الطُّهُورُ . رواه أحمد .

د حضرت جابر رضی اللہ عنہ څخه روایت دی چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم فرمایيل: د جنت کيلي لمونځ دی او د لمانځه کيلي اودس دی . احمد .

تشریح : څرنگه چې قلف سوې دروازه پرته د کيلي څخه نه خلاصيږي همدارنگه پرته د اوداسه څخه لمونځ نه کيږي او پرته د لمانځه څخه په جنت کي داخله نسي کيدلای ، په دې حديث کي د لمانځه د پابندۍ ارزښت په خاصه مبالغه سره بيان سوی دی لکه چې لمونځ د ايمان په حکم کي دی چې پرته ددې څخه جنت ته تلل نه حاصليږي نو پکار ده چې لمونځ په ښه ډول ادا کړل سي او هيڅ لمونځ ترک او قضاء نه کړل سي چې د دخول جنت سبب همدا دی .

﴿۲۷۴﴾ : وَعَنْ شَيْبِ بْنِ أَبِي رَوْحٍ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى صَلَاةَ الصُّبْحِ فَقَرَأَ الرُّؤْمَ فَالتَبَسَ عَلَيْهِ فَلَمَّا صَلَّى قَالَ

حضرت شيبه بن ابو روح د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د اصحابو څخه د يو صحابي څخه روایت کوي چې هغه وايي (يوځل) رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د سهار لمونځ ادا کړ او په هغه کي يې سورة روم ووايه ، رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم لمونځ ادا کړ او وه يې فرمایيل: د خلکو عجيبه حال دی زموږ سره

مَا بَالَ أَقْوَامٍ يُصَلُّونَ مَعَنَا لَا يُحْسِنُونَ الطُّهُورَ وَإِنَّمَا يُلْبَسُ عَلَيْنَا الْقُرْآنُ أَوْلَئِكَ . رواه النسائي

لمونخ کوي او په ښه ډول اودس نه کوي او په دې وجه دا خلک موږ ته په قرآن کي شک پيدا کوي . نسائي

تشریح : په دغه حديث کي دې ته اشاره ده چي د يو عمل او يو عبادت چي کوم سنتونه او آداب وي هغوی واجب کامل کول د برکت سبب وي د دې برکت اثر نه يوازې دا چي د عامل په ذات پوري محدود وي بلکه هغه برکت په نورو کي هم سرايت کوي څرنگه چي د کوتاهي او قصور د عامل د ذات څخه پرته د نورو د ضرر هم باعث کيږي او ددې څخه دا معلومه سوه چي پر سنتو او آدابو باندي عمل نه کولو سره د فتوحات غيبه دروازه بنديږي .

دا حديث په حقيقت کي د بې بصيرته خلکو لپاره عبرت دی چي د صحبت د تاثير څخه منکر او غافل دي ، نو د داسي خلکو لپاره د غور کولو ځای دی چي رسول الله ﷺ د دې مرتبې سربيره او د قرآن ويلو په حالت چي د تقرب الی الله وخت دی د يو اولی امتي د صحبت اثر وکړ چي د هغه څخه د او داسه آداب او سنت کي يو کوتاهي يا قصور سوی وو چي د هغه په وجه رسول الله ﷺ ته په قرأت کي متشابهه سوياد داسي خلکو به څه حشروي چي شپه او ورځ يې د اهل فسق او اهل بدعت اختيار کړي وي .

نو معلومه سوه چي خير او بهتري په دې کي ده چي د اهل فسق او اهل بدعت صحبت او هم نشني بالکل پرېښودو سره د علماء حق ، صوفياني کرام او د الله تعالی د نیکو بندگانو صحبت اختيار کړل سي چي د هغوی د ناستي او صحبت برکات او اثرات په خپل ځان کي پيدا کړي چي د دين او دنيا دواړو د خير لپاره ضامن دي .

د روايت په پيل کي راوي د هغه صحابي نوم نه ذکر کړی د چا څخه چي دا حديث تر لاسه سوی دی مگر حضرت ميرک شاه صاحب ليکلي دي چي هغه صحابي حضرت ابوذر غفاري ؓ دی .

﴿ ۲۷۵ ﴾ : وَعَنْ رَجُلٍ مِّنْ بَنِي سُلَيْمٍ قَالَ عَدَّهَنَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي يَدَيْ أَوْ فِي يَدِهِ قَالَ التَّسْبِيحُ نِصْفُ الْإِيمَانِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ يَمْلَأُهُ وَالتَّكْبِيرُ يَمْلَأُ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَالصُّومُ نِصْفُ الصَّبْرِ وَالطُّهُورُ نِصْفُ الْإِيمَانِ . رواه الترمذي وقال هذا حديث حسن .

د بني سليم د قبيلې يو سړي روايت وکړ چي رسول الله ﷺ هغه خبري چي مخکي ذکر دي زما په لاس يا په خپل لاس شمير کړي نو وه يې فرمايل : تسبيح (سبحان الله ويل) نيمه تله دکوي او الحمد لله پوره تله دکوي او تکبير د آسمان او مخکي منځ دکوي او روژه نيم صبر دی او پاکي نيم ايمان دی . ترمذي ويلي دي دا حديث حسن دی .

تخریج : د حدیث بیانولو په وخت کي راوي ته شک سوی دی چي رسول الله ﷺ دا خبري زما پر لاس یا پر خپل لاس شمیرلي دي په هر حال هغه یې داسي شمیر کړې چي یا خو د هغه صحابي ګوته یې ونيول یا خپل ګوته یې ونيول او هغه یې په بندولو سره دا پنځه خبري شمیر کړې .
په حدیث کي روژې ته نیم صبر ویل سوی دی ځکه چي پوره صبر خو دادی چي نفس پر طاعت ایسار کړي يعني احکام پر ځای کړي او د ګناهونو څخه منعه وکړي يعني منعه شیان نه کوي .
او روژه نوم دی یوازي د نفس پر طاعت باندي ، يعني د حکم الهي پر ځای راوړلو نو په دې اعتبار سره روژه نیم صبر سو .

﴿ ۲۷۶ ﴾ : وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ الصَّنَابِجِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا تَوَضَّأَ الْعَبْدُ الْمُؤْمِنُ فَمَضْمَضَ خَرَجَتِ الْخَطَايَا مِنْ فِيهِ وَإِذَا اسْتَنْشَرَ خَرَجَتِ الْخَطَايَا مِنْ أَنْفِهِ فَإِذَا غَسَلَ وَجْهَهُ خَرَجَتِ الْخَطَايَا مِنْ وَجْهِهِ حَتَّى تَخْرُجَ مِنْ تَحْتِ أَشْفَارِ عَيْنَيْهِ فَإِذَا غَسَلَ يَدَيْهِ خَرَجَتِ الْخَطَايَا مِنْ يَدَيْهِ حَتَّى تَخْرُجَ مِنْ تَحْتِ أَظْفَارِ يَدَيْهِ فَإِذَا مَسَحَ بِرَأْسِهِ خَرَجَتِ الْخَطَايَا مِنْ رَأْسِهِ حَتَّى تَخْرُجَ مِنْ أَذُنَيْهِ فَإِذَا غَسَلَ رِجْلَيْهِ خَرَجَتِ الْخَطَايَا مِنْ رِجْلَيْهِ حَتَّى تَخْرُجَ مِنْ تَحْتِ أَظْفَارِ رِجْلَيْهِ ثُمَّ كَانَ مَشْيُهُ إِلَى الْمَسْجِدِ وَصَلَاتُهُ نَافِلَةً لَهُ . رواه مالك والنسائي .

د حضرت عبدالله الصنابحي رحمه الله څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایيل : کله چي مؤمن بنده د اوداسه اراده وکړي نو هغه چي خوله پریولي نو د هغه د خولې څخه ګناه وزی او هر کله چي په پزه کي اوبه واچوي نو ووزي ګناهونونه د پزې دده څخه او کله چي مخ پریولي نو د مخ او سترگو څخه ګناه وزی تر دې چي د ورځو لاندې ګناه یې هم ووزي او کله چي لاسونه پریولي نو د دواړو لاسونو ګناه یې پریولل سي تر دې چي د لاسو د نوکانو د لاندې ګناه یې هم پریولل سي او کله چي د سرمسحه وکړي نو د سر ګناه یې ووزي تر دې چي د غوږونو ګناه یې توی سي او کله چي ښې پریولي نو د پښو ګناه

یې وزی تر دې چي د پښو د نوکانو ګناه یې توی سي ، بیا مسجد ته د هغه تلل او د هغه لمونځ کول (د هغه په اعمالو کي) زیاتوالی دی . مالک او نسائي .

تخریج : څرنګه چي په حدیث کي یادونه سوې ده چي کله اودس کونکی د خپل سرمسحه کوي نو د هغه ګناه د هغه د سر څخه وځي ، بیا وروسته فرمایيل سوي دي تر دې چي د هغه د دواړو

د نوموړي په صحابي کېدو او نامه کي اختلاف دی ، د یحیی بن معین قول دادی چي دده نوم عبدالله یا ابو عبدالله ویل کیږي .

غوږونو څخه هم گناه وځي ، ددې جملې څخه دا خبره څرگنده سوه چي غوږونه په سر کي داخل دي په دې توگه کوم حکم چي د سر وي هغه به د غوږو هم وي ، حنفي مسلک دادی ځکه دا مسئله ده چي هر کله د سر مسحه لپاره اوبه واخيستل سي نوپه هغه اوبو سره دي د غوږونو مسحه هم وکړي ، د غوږونو د مسحه لپاره د نوو او بيلو اوبو اخيستلو ضرورت نسته .

د حديث په پای کي وفرمايل سول چي د هغه لمونځ ځکه په اعمالو کي زياتوب دی يعني هر کله چي هغه د اوداسه څخه فارغ سي نو گناهونه د اوداسه په وجه پاک او صاف سوي وه او اوس لمونځ زائد دی چي د درجو د لوړۍ سبب دی .

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ (جنت البقيع) هديرې ته تشریف راوړئ او وه يې فرمايل : اې د هديرې د مؤمنانو ډلي پر تاسو دي سلامتي وي او موږ هم انشاء الله تاسو ته راتلونکي يو او زما دا ارمان دی چي موږ خپل وروڼه ووينو (د دې په اورېدو سره) صحابه کرامو عرض وکړ اې دالله رسوله ! ايا موږ ستاسو وروڼه نه يو ؟ رسول الله ﷺ ورته وفرمايل تاسو زما اصحاب (ملگري) ياست او زما وروڼه هغه دي چي اوس لا (دنیا ته) نه دي راغلي ، صحابه کرامو عرض وکړ تاسو به په قيامت کي دغه خلک څنگه پيژنئ چي تر اوسه ستاسو په

﴿۲۷۷﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَى الْمَقْبَرَةَ فَقَالَ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ دَارَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ وَإِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ بِكُمْ لَآحِقُونَ وَذِدْتُ أَنَا قَدْ رَأَيْتَا إِخْوَانَنَا قَالُوا أَوْلَسْنَا إِخْوَانَكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ أَأَنْتُمْ أَصْحَابِي وَإِخْوَانُنَا الَّذِينَ لَمْ يَأْتُوا فَقَالُوا كَيْفَ تَعْرِفُ مَنْ لَمْ يَأْتِ بَعْدُ مِنْ أُمَّتِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ أَرَأَيْتَ لَوْ أَنَّ رَجُلًا لَهُ خَيْلٌ غُرٌّ مُحَجَّلَةٌ بَيْنَ ظَهْرَيْنِ خَيْلٍ دُهُمٌ بُهُمٌ أَلَا يَعْرِفُ خَيْلَهُ قَالُوا بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ فَإِنَّهُمْ يَأْتُونَ غُرًّا مُحَجَّلِينَ مِنَ الْوُضُوءِ وَأَنَا فَرَطُهُمْ عَلَى الْخَوْضِ (رواه مسلم)

امت کي نه دي راغلي ؟ رسول الله ﷺ ورته وفرمايل ما ته دا وواياست چي که د يو سړي سره سپين تندي والا او سپين لاس او پښو والا آسان وي او هغه په ډيرو تورو آسانو کي گډه سوي وي نو ايا هغه به خپل آسونه پيژني ؟ صحابه کرامو عرض وکړ هو ، اې دالله رسوله ، نور رسول الله ﷺ وفرمايل هغوئ به (د قيامت په ورځ) د اوداسه د اثر په وجه سپين تندي او سپين لاس او پښو والا راځي او زه به پر حوض کوثر د هغوئ سردار یم . مسلم .

تشریح : په دې حديث کي رسول کریم ﷺ په صحابه کرامو او د هغو څخه وروسته پيدا کيدونکو مسلمانانو کي نه يوازي دا چي يولوی او لطيف فرق بيان کړ بلکه صحابه کرامو ته يې امتيازي

شان هم بخنبلی دی ، رسول کریم ﷺ صحابه کرامو ته وفرمايل تاسو زما دوستان ياست او ورسته پيدا کېدونکي مسلمانان زما وړونه دي نو ستاسو سره د تعلقات دوه ډولونه دي يو خو دا چي تاسو زما وړونه ياست او ددې سره سره زما خاص دوستان هم ياست، او کوم چي وروسته راتلونکي دي يعني تابعين وغيره د هغوی سره زما تعلق يوازي دادی چي هغوی زما اسلامي وړونه دي .

د سامان د امير مطلب دادی چي زه به د هغه خلکو څخه مخکي الله تعالی ته په رسيدو سره د هغوی د مغفرت او بخښني او د درجو د لوړوالي اسباب سموم .

﴿ ۲۷۸ ﴾ : وَعَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (أَنَا أَوَّلُ مَنْ يُؤْذَنُ لَهُ بِالسُّجُودِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَنَا أَوَّلُ مَنْ يُؤْذَنُ لَهُ أَنْ يَرْفَعَ رَأْسَهُ فَأَنْظُرُ إِلَى مَا بَيْنَ يَدَيَّ فَأَعْرِفُ أُمَّتِي مِنْ بَيْنِ الْأُمَمِ وَمِنْ خَلْفِي مِثْلَ ذَلِكَ وَعَنْ يَمِينِي مِثْلَ ذَلِكَ وَعَنْ شِمَالِي مِثْلَ ذَلِكَ . فَقَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ كَيْفَ تَعْرِفُ أُمَّتَكَ مِنْ بَيْنِ الْأُمَمِ فِيمَا بَيْنَ نُوحٍ إِلَى أُمَّتِكَ ؟ قَالَ هُمْ غُرٌّ مُحَجَّلُونَ مِنْ أَثَرِ الْوُضُوءِ لَيْسَ أَحَدٌ كَذَلِكَ غَيْرُهُمْ وَأَعْرِفُهُمْ أَنَّهُمْ يُؤْتُونَ كُتُبَهُمْ بِأَيْمَانِهِمْ وَأَعْرِفُهُمْ تَسْلَى بَيْنَ أَيْدِيهِمْ ذُرِّيَّتُهُمْ .

وويل اې دالله رسوله ! د هغه امتونو په منځ کي به تاسو خپل امت څنگه پيژنئ په مابين د حضرت نوح عليه السلام د امت څخه بيا ستا تر امت پوري ؟ رسول الله ﷺ ورته وفرمايل : زما د امت خلک به د اوداسنه د اثر په وجه ځلانده مخان او سپين لاسونه او پښې وي او ددې پرته به بل هيڅ يو نښه نه وي او زه به هغوی داسي پيژنم چي د هغوی عمل نامه به يې په راسته لاسونو کي وي او داسي به يې پيژنم چي د هغوی (کم عمره) ماشومان به د هغو څخه وړاندي منوي وهي . احمد .

تشریح : په محشر کي به رسول کریم ﷺ د الله تعالی په دربار کي حاضر سي نو د شفاعت لپاره به پر سجده پريوځي او د يوې اونۍ په اندازه به پر سجده وي بيا به د الله تعالی د لوري حکم وسي چي اې محمد ﷺ ! خپل مبارک سر پورته کړ او اې زما محبوبه وغواړه څه چي غواړې ، موږ به

ستاسو خواست ته قبوليت و بښنو، ددې څخه وروسته به شافع محشر رسول کریم ﷺ د مخلوق خدا د شفاعت لپاره په خپل مبارکه ژبه سره د الله تعالی په دربار کې درخواست وړاندې کړي، د حديث په لومړنۍ برخه کې همدې ته اشاره شوې ده.

په دې حديث کې په ميدان حشر کې د امت محمديه زياتوب او کثرت او د هغوی مرتبو ته اشاره فرمايل شوې ده: (فانظر الى ما بين يدي) يعني زه به هغه شي ته گورم چې زما مخته وي (عن شمالي مثل ذالك) او چپه خوا ته به همدا سي گورم، ددې څخه دا مراد دی چې زما څلور خواوو ته به زما امت خپور وي او بيا په هغوی کې به د مختلفو مرتبو او درجو خلک وي.

د صحابي د سوال مطلب دادی چې د نوح ﷺ د زمانې څخه تر نن وخت پوري ډير اوږد وخت دی او يوه اوږده زمانه تيره شوې ده، په دې دوران کې به يو او دوه نه بلکه ډير زيات امتونه تير سوي دي بيا د شمير په لحاظ چې وکتل سي نو په دومره گڼه گوڼه او دومره امتونو کې به رسول الله ﷺ څرنگه خپل امت وپيژني، ددې په جواب کې رسول کریم ﷺ د هغه امتيازي صفت ذکر و فرمايه چې په هغه سره امت محمدي متصف وي او په ټولو امتونو کې به ممتاز وي. په دې اړه د حضرت نوح ﷺ د نامه په خاصه توگه اخيستو وجه داده چې اول خو ددې څخه د زمانې اوږدوالی مراد دی، دوهم دا چې دی په ټولو انبياؤ کې زيات مشهور دی ځکه نو د هغه نوم يې واخيستی.

بَابُ مَا يُوجِبُ الْوُضُوءَ

(د اوداسه واجب کونکو شيانو بيان)

په دې باب کي د هغه شيانو ذکر کيږي کوم چي اودس ماتوي ، د امام اعظم رحمه الله عليه د مذهب سره سم په دغه شيانو سره اودس ماتيږي :

۱. د ډکو بولو او تشو بولو د لارو څخه په وتونکي هر شي اودس ماتيږي لکه ، لوی بولي ، ورې بولي ، هوا وغيره ، کومه هوا چي د نارينه يا بنځينه د مخ د خوا څخه ووځي نو په هغه سره اودس نه ماتيږي .

۲. په هغه شي سره اودس ماتيږي چي نجس وي لکه وينه ، نو او داسي نور او د بدن څخه په وتلو سره چي هغه برخي ته ورسيږي چي د هغه په غسل يا اوداسه کي پريولل لازم وي يعني که په پزه او سترگو کي دننه وي نو په هغه سره اودس نه ماتيږي ځکه چي د هغو پريولل لازم نه دي .

۳. په قی کولو سره اودس ماتيږي ، په ډکه خوله قی کولو کي که خوراک راووځي يا ترخې اوبه راووځي او يا یخی سوې وينه وغيره راووځي نو په دې سره اودس ماتيږي ، که چيري بلغم راووځي نو اودس نه ماتيږي ، که د نری ويني يا نو قی يې کړی وي نو په هغه کي د ډکي خولې شرط نسته بلکه د توکلو برابر يا پرناوړ باندي غالب سي بيا هم اودس ماتيږي ، او که کم وي نو بيا نه ماتيږي ، که لږ لږ قی په دومره اندازه کي وکړي که هغه جمع کړل سي نو خوله په ډکيږي نو په هغه سره هم اودس ماتيږي ، په کومو شيانو چي اودس نه ماتيږي نو هغه نجس هم نه وي مثلاً لږ قی يې وکړي يا د بدن څخه يې دومره وينه ووتل چي هغه پر بدن باندي ونه بهېدل نو دا ناپاکه نه دي .

۴. په لیو تنوب سره ، يعني په لیوني کېدو سره هم اودس ماتيږي .

۵. په نشه کېدو سره اودس ماتيږي .

۶. په بې هوشه کېدو سره اودس ماتيږي .

۷. د بالغ په قهقهه خدا سره اودس ماتيږي په کومو لمنځو کي چي سجده او رکوع وي .

۸. په مباشرت فاحشه سره اودس ماتيږي ، مباشرت فاحشه دې ته وايي چي په انتشار او جنسي هيجان سره د سړي ستر د بنځي د ستر سره اود بنځي ستر د سړي د ستر سره يو ځای

سي يا د دوو بنځو يا خلکو ستر سره يو ځای سي .

۹. په پړوته سره يا پر خپل بدن يا ديوال وغيره باندي په تکیه کولو سره په بېده کېدو اودس ماتېږي ، مگر دا بېده کېدل داسي وي چي پر کوم شي يې تکیه کړې وي که هغه ليري سي نورالويږي .

۱۰. که داسي بېده سي چي مقعد (شرمگاه) د مخکي څخه پورته سي ، يعني پر اړخ يا تشو باندي لگولو سره کښته سوی بېده سي نو اودس ماتېږي او که په ولاړه بېده سي يا درکوع او سجدي په حالت کي بېده سي نو اودس نه ماتېږي . مگر شرط دادی چي رکوع او سجده پر مسنونه طريقه باندي وي ، که د زخم څخه چينجی ووځي يا غوښه په پرې کېدو سره ولويږي نو په دې سره اودس نه ماتېږي .

۱۱. که چينجی په ماره نس وينه وڅښي نو اودس ماتېږي او که داسي نه وي نو اودس نه ماتېږي .

۱۲. که د چا سترگي خوږيږي او اوبنکي ځيني بهيږي نو اودس ماتېږي ، په دې اړه اکثره خلک غافله وي ، ددې خيال نه کوي ځکه ددې خيال ساتل پکار دی ، مگر که يو سړی داسي وي چي د هغه سترگي هميشه خوږيږي او اوبنکي ځيني بهيږي نو هغه صاحب عذر دی .

۱۳. که غوږ خوږيږي او د هغه څخه نوي يا وينه راوځي نو اودس ماتېږي او که پرته د درد څخه نو وغيره د غوږ څخه وځي نو په هغه سره اودس نه ماتېږي .

دا ټول شيان چي د هغه ذکر وسو ټول اودس ماتونکي دي ، په دې سره اودس ماتېږي ، په دې کي دوه شيان چي د دواړو بولو د ځايو څخه وتونکو شيانو او خوب باندي د ټولو علماؤ اتفاق دی چي په دې سره اودس ماتېږي او پاته شيان مختلف فيده دي .

الفصل الاول

﴿ ۲۷۹ ﴾ : وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : لَا تُقْبَلُ صَلَاةٌ مَنْ أَخَذَتْ حَتَّى يَتَوَضَّأَ (متفق عليه) .

د حضرت ابوهريرة ؓ څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : د بې اودسه لمونځ نه قبلېږي تر څو پوري چي هغه اودس ونه کړي . بخاري او مسلم

تشریح : د دې تر او د هغه سړي سره دی چي اوبه لري او د هغه استعمال قدرت هم په هغه کي

وي، د کوم سړي سره چي اوبه او د هغه استعمالولو شرعي عذر هم نه وي نو هغه ته د لمانځه کولو لپاره اودس کول ضروري دي که هغه اودس ونه کړي نو د هغه لمونځ نه ادا کېږي. که يو سړی اوبه پيدا نه کړي او يا د هغه استعمال قدرت نه لري نو هغه دي د اوداسه پر ځای په پاکه خاوره باندې تيمم وکړي، داسي سړي چي اوبه پيدا نه کړي او نه پاکه خاوره او نه د هغه پر استعمال قدرت لري نو داسي سړي ته د شريعت په اصطلاح کي (فاقد الطهورين) وايي د دې سړي په اړه دا حکم دی چي هغه دي لمونځ نه کوي، مگر کله چي هغه اوبه وغيره پيدا کړي نو د اودس کولو سره لمونځ دي وکړي.

په دې مسئله کي د امام شافعي رحمه الله عليه مذهب بل دی هغه فرمايي چي داسي سړی يعني فاقد الطهورين ته پکار ده چي په دې صورت کي هم هغه بايد د لمانځه د وخت په احترام کي پرته د اوداسه او تيمم څخه لمونځ وکړي هر کله چي هغه اوبه يا خاوره پيدا کړي نو اودس يا تيمم کولو سره دي د لمانځه قضاء راوړي.

زموږ علماء فرمايي که يو سړی په قصد سره پرته د طهارت څخه لمونځ وکړي او بيا دا چي د دې څخه د هغه مقصد د وخت احترام هم نه وي نو دا سړی کافر کېږي يا که دخلکو د شرم په وجه يوازي د بنووني لپاره هم پرته د طهارت څخه لمونځ وکړي نو هم کافر کېږي ځکه چي په دغه دواړو صورتونو کي هغه د شريعت تحقير (سپکاوی) کړی دی ځکه نو داسي سړی چي په خپل فعل يا قول سره د شريعت د حقارت سبب جوړېږي هغه ددې قابل نه دی چي د اسلام او ايمان په دائره کي پاته سي.

﴿ ۲۸۰ ﴾ : وَعَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : لَا تُقْبَلُ صَلَاةٌ بِغَيْرِ طَهْوَرٍ وَلَا صَدَقَةٌ مِنْ غُلُولٍ (رواه مسلم)

د حضرت ابن عمر ؓ څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل: بېله اوداسه لمونځ نه قبلېږي او نه د حرام مال خيرات کېږي. مسلم.

تشرېح: د حرام مال څخه صدقه او خيرات کول د صدقې او خيرات توهين او تحقير دی ځکه نو دا ډير زيات د نفرت وړ شمير سوي دي، علماء خو دا هم وييلي دي چي کوم سړی د حرام مال څخه صدقه او خيرات کوي او بيا ددې اميد هم لري چي ثواب به ورته حاصل سي نو هغه کافر کېږي.

﴿۲۸۱﴾: وَعَنْ عَلِيٍّ قَالَ كُنْتُ رَجُلًا مَذَّاءً وَكُنْتُ أَسْتَحْبِي أَنْ أَسْأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِمَكَانِ ابْنِهِ فَأَمَرْتُ الْمُقَدَّادَ فَسَأَلَهُ فَقَالَ يَغْسِلُ ذِكْرَهُ وَيَتَوَضَّأُ (متفق عليه)

حضرت عليؑ فرمايې چې ما ته مذي زيات راتلل او زه په دې وجه چې د رسول الله ﷺ زوم وم د دې حکم پوښتلو څخه شرمېدم نو ما مقداد ته د پوښتني کولو لپاره وويل ، مقداد د رسول الله ﷺ څخه پوښتنه وکړه ، رسول الله ﷺ ورته وفرمايل : د مذي په وتلو سره دې يوازي د تشو بولو ځای پرېولي او اودس دي وکړي . بخاري او مسلم .

تشرېح : دا حديث په اخلاقي معامله کي يو ډېر نازک خبردارۍ ورکوي چې زوم ته د خپل خسر سره د شهوت د خبرو يادونه کول يا د داسي شيانو تذکره کول چې د هغه تعلق د ښځي د مباشرت سره وي چې د هغه بيان د اخلاقو او تهذيب او شرم او حيا خلاف وي مناسب نه دي .

﴿۲۸۲﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ الْوُضُوءُ مِمَّا مَسَّتِ النَّارُ (رواه مسلم) قَالَ الشَّيْخُ الْإِمَامُ الْأَجَلُ عَمِي. السَّنةَ هَذَا مَنْسُوخٌ بِحَدِيثِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَكَلَ كَتَفَ شَاةٍ ثُمَّ صَلَّى وَلَمْ يَتَوَضَّأْ. متفق عليه

د حضرت ابوهريرةؓ څخه روايت دی چې ما د رسول الله ﷺ اوريدلي دي چې فرمايل يې : کوم شی چې پر اور پخ سوی وي د هغه د خوړلو وروسته اودس کوئ . شيخ امام محي السنة فرمايې دا حديث د ابن عباس په هغه حديث سره منسوخ دی چې رسول الله ﷺ د پسه اوږه (ولې) وخورل بيا يې لمونځ وکړ او اودس يې ونه کړ . بخاري او مسلم .

تشرېح : د اول حکم منسوخ کېدل خود ابن عباسؓ په ذکر سوي حديث سره وسول مگر په دې مسئله کي يو بل تاويل دا کيدای سي چې د رسول الله ﷺ د دې حکم چې د اور پاڅه سوي شي خوړلو څخه وروسته اودس کوئ، ددې څخه مراد دا دي چې هر کله تاسو يو پوخ کړی شی وخورئ نو د غوړ والي وغيره ليري کولو لپاره لاس او خوله پرېولئ ځکه چې نه يوازي د نظاقت او صفائي دا غوښتنه ده بلکه دا سنت هم دي ، دې ته د خوراک اودس ويل کيږي ، په دې صورت کي د حديث د منسوخ کېدو ضرورت هم نه پاته کيږي .

﴿۲۸۳﴾: وَعَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَوَضَّأُ مِنْ

حضرت جابر بن سمرةؓ وايي چې يو سړي د رسول الله ﷺ څخه پوښتنه وکړه ايا موږ د پسه د

د نوموړي نوم جابر بن سمرة او کنيت يې ابو عبدالله عامري دی . د نوموړي په وفات کي اختلاف دی ځينو په نزد په کال (۶۶هـ) کي او د ځينو د تحقيق سره سم په کال (۷۴هـ) کي وفات سوی دی .

لُحُومِ الْغَنَمِ قَالَ إِنْ شِئْتَ فَتَوَضَّأْ وَإِنْ شِئْتَ فَلَا تَوَضَّأْ قَالَ أَتَوَضَّأُ مِنْ لُحُومِ الْإِبِلِ قَالَ نَعَمْ فَتَوَضَّأْ مِنْ لُحُومِ الْإِبِلِ قَالَ أَصَلِّي فِي مَرَابِضِ الْغَنَمِ قَالَ نَعَمْ قَالَ أَصَلِّي فِي مَبَارِكِ الْإِبِلِ قَالَ لَا .
(رواه مسلم)

غوبنو خوړولو وروسته اودس کوو؟ رسول الله ﷺ وفرمايل که دي زړه غواړي نو وه يې کړه او کنې مه يې کوه . بيا هغه پوښتنه وکړه ايا د اوبن د غوبنو خوړلو وروسته اودس کوو؟ رسول الله ﷺ ورته وفرمايل : هو ، د اوبن د غوبنو خوړلو وروسته

اودس کوه بيا هغه پوښتنه وکړه ايا زه د پسو د اوسيدو په ځای کي لمونځ کوم؟ رسول الله ﷺ وفرمايل : هو ، بيا هغه پوښتنه وکړه ايا د اوبنانو د تړلو په ځای کي لمونځ کوم؟ رسول الله ﷺ ورته وفرمايل : بيا . مسلم .

تشریح : امام حنبل رحمه الله د حديث پر ظاهر باندې عمل کوي ځکه هغه د حديث په ليدو سره حکم کوي چي د اوبن غوبنه خوړلو څخه وروسته اودس کول پکار دي ځکه چي په دې حديث کي رسول الله ﷺ د اوبن غوبنه خوړلو څخه وروسته د اوداسه کولو حکم وفرمايه .

مگر د امام اعظم ابو حنيفه رحمه الله عليه ، امام شافعي او امام مالک رحمه الله عليهم ، په نزد د اوبن غوبنه خوړلو سره اودس نه ماتيري ځکه چي دا حضرات ددې حديث محمل د اودس لغوي معنا (لاس او خوله) پريولل گرځوي ، يعني دا حضرات فرمايي چي د رسول کریم ﷺ د ارشاد مقصد دادی چي د اوبن په غوبنه کي بوی او غوړوالی زیات وي ځکه ددې د خوراک څخه وروسته لاسونه او خوله پريولل پکار دي ، د پسه په غوبنه کي بوی او غوړوالی کم وي ځکه په دې اړه فرمايل سوي دي که طبیعت مو وي او د نظاقت غوبښته وي نو لاس او خوله پريولئ او که طبیعت مو نه وي نو څه ضروري نه ده .

د اوبنانو د تړلو په ځای کي د لمانځه کولو څخه منعه فرمايل د نهې تنزيهي په توگه دي او منعه يې ځکه وفرمايل چي هلته په لمانځه کولو کي سکون ، اطمینان نه پاته کيږي ، د اوبنانو د تېښتېدلو يا لغتي وهلو او تکليف رسولو بيره وي ، پر خلاف د پسو چي هغه خو عاجز ، ساده او بې ضرره وي ځکه د هغه د اوسيدو په ځايو کي د لمانځه کولو اجازه يې ورکړه .

په دې خبره هم پوهېدل پکار دي چي د لمانځه کولو په اړه دا جواز او عدم جواز په دې صورت کي دی هر کله چي د پسو او اوبنانو د تړلو ځای د نجاست او چټلۍ څخه پاک وي ، که هلته نجاست وي نو بيا د پسو په ځای کي لمونځ کول به مکروه وي .

﴿۲۸۶﴾: وَعَنْ بُرَيْدَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى الصَّلَاةَ يَوْمَ الْفَتْحِ بَوْصُوءٍ وَاحِدٍ وَمَسَحَهُ عَلَى خُفَيْهِ فَقَالَ لَهُ عُمَرُ لَقَدْ صَنَعْتَ الْيَوْمَ شَيْئًا لَمْ تَكُنْ تَصْنَعُهُ قَالَ عَمَّا صَنَعْتُهُ يَا عُمَرُ (رواه مسلم)

د حضرت بریده رضی اللہ عنہ خخه روایت دی چي رسول الله ﷺ د فتح په ورځ په یوه اوداسه سره څو لمنځونه وکړل (پنځه لمنځونه) او پر موزو یې مسحه وکړه نو حضرت عمر رضی اللہ عنہ رسول الله ﷺ ته وویل نن تاسو هغه خبره وکړه چي تاسو هیڅکله نه وه کړي . رسول الله

ﷺ ورته وفرمایل : (ای عمره ما په قصد سره داسي کړي دي (چي خلکو ته د دې جواز څرگند سي) مسلم

تشریح : د حضرت عمر رضی اللہ عنہ د وینا مقصد دا وو چي مخکي خوستاسو معمول دا وو چي د هر لمانځه لپاره به مو تازه اودس کوی مگر نن تاسو د معمول خلاف یو وخت اودس وکړ او بیا په هغه اوداسه سره تاسو پنځه سره لمنځونه ادا کړل او بیا یو نوی شی دا چي پر موزو مو مسحه هم وکړل څرنگه چي تاسو داسي هیڅکله نه کول ؟ د دې په جواب کي رسول الله ﷺ وفرمایل : زما دا عمل په بل هیڅ وجه نه وو بلکه ما داسي په قصد سره وکړل چي خلکو ته دا معلومه سي چي دا دواړه صورتونه جائز دي او نور خلک هم داسي کولای سي .

﴿۲۸۷﴾: وَعَنْ سُؤْدِ بْنِ الْعَمَانِ أَنَّهُ خَرَجَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَ خَيْبَرَ حَتَّى إِذَا كَانُوا بِالصَّهَاءِ وَهِيَ أَدْنَى خَيْبَرَ صَلَّى الْعَصْرَ ثُمَّ دَعَا بِالْأَزْوَاجِ فَلَمْ يُؤْتِ إِلَّا بِالسَّوْنِيِّ فَأَمَرَ بِهِ فُتْرِي فَأَكَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَكَلْنَا ثُمَّ قَامَ إِلَى الْمَغْرِبِ فَمَضْمَضَ وَمَضْمَضْنَا ثُمَّ صَلَّى وَلَمْ يَتَوَضَّأْ . رواه البخاري .

د حضرت سويد رضی اللہ عنہ بن النعمان رضی اللہ عنہ خخه روایت دی چي هغه د رسول الله ﷺ سره د خیبر د فتح په کال په سفر ولاړی ، کوم وخت چي صهبا نامي ځای ته ورسیدل چي د خیبر سره نژدې دی نو د مازدیگر لمونځ یې وکړ بیا یې توبه را وغوښتل ، ستوان راوړل سول او د رسول الله ﷺ په حکم سره میده کړل سول بیا رسول الله ﷺ او موږ هغه وخورل بیا د ماښام د لمانځه لپاره ودرېدو ، رسول الله ﷺ خوله پریولل او موږ هم خوله پریولل او لمونځ مو ادا کړ او اودس مو ونه کړ .

تشریح : دغه حدیث ددې مسئلې تشریح وکړه چي په اور سره پخ کړي شیانو خورلو سره اودس

د نوموړي نوم بریده بن حصیب دی او کنیت یې ابو عبدالله دی ، د مدینې منورې اوسیدونکی وو . په مرو نامي ځای کي د یزید بن معاویه په زمانه کي په کال (۶۳هـ) کي وفات سوی دی .
د نوموړي نوم سويد بن نعمان دی او د اهل مدینې خخه شمیرل کیږي .

نه ماتيږي ځکه رسول الله ﷺ ستو وخورل چي په اور سره تيار سوي وه او د هغه څخه وروسته يوازي د خولې په پريولو سره يې د مابښام لمونځ وکړ او اودس يې ونه کړ.

الفصل الثاني

﴿۲۸۸﴾ : وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا وَضُوءَ إِلَّا مِنْ صَوْتٍ أَوْ رِنَجٍ . رواه أحمد والترمذي .
د حضرت ابوهريرة ؓ څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : اودس يوازي په آواز يا بوی سره واجب کيږي . احمد او ترمذي .

تخريج : مطلب دادی چي اودس په شک سره نه ماتيږي ترڅو پوري چي يقين ونسي اوس باقي پاته وي نو په دې شبهې سره چي شايد هواء خارج سوې وي اودس نه ماتيږي مگر که چيري آوازي بوی سره يقين وسي چي هواء خارج سوې ده نو اودس ماتيږي .

﴿۲۸۹﴾ : وَعَنْ عَلِيٍّ قَالَ سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْمَذْيِ فَقَالَ مِنَ الْمَذْيِ الْوُضُوءُ وَمِنْ الْمَنِيِّ الْغُسْلُ . رواه الترمذي .
د حضرت علي ؓ څخه روايت دی چي ما د مذي په اړه د رسول الله ﷺ څخه پوښتنه وکړه ، رسول الله ﷺ وفرمايل : د مذي په وتلو سره اودس لازميږي او په مني وتلو سره غسل واجب کيږي . ترمذي .

﴿۲۹۰﴾ : وَعَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِفْتَاحُ الصَّلَاةِ الطُّهُورُ وَتَحْرِيمُهَا التَّكْبِيرُ وَتَحْلِيلُهَا التَّسْلِيمُ . رواه أبو داود والترمذي والدارمي . ورواه ابن ماجه عنه وعن أبي سعيد .
د حضرت علي ؓ څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل د لمانځه کيلي اودس دی او د لمانځه تحریم تکبير دی او د لمانځه تحليل سلام گرځول دي . ابوداؤد، ترمذي، دارمي او ابن ماجه .

تخريج : په تکبير يعنې الله اکبر ويلو سره لمونځ پيل کيږي ، ددې مطلب دادی چي خوراک، خېښاک او کوم کارونه چي د لمانځه خلاف وي اوس هغه ټول حرام سوي دي او په سلام گرځولو سره لمونځ ختميږي ، ددې مطلب دادی چي په لمانځه پيل کولو سره چي څومره شيان حرام سوي وه اوس هغه ټول حلال سول ، دې ته فرمايل سوي دي چي د لمانځه تحریم تکبير او ددې تحليل سلام دي .

﴿۲۹۱﴾: وَعَنْ عَلِيٍّ بْنِ طَلْقٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا فَسَأَ أَحَدُكُمْ فَلْيَتَوَضَّأْ وَلَا تَأْتُوا النِّسَاءَ فِيْ أَغْجَازِهِنَّ . رواه الترمذي وأبو داود .

د حضرت علي بن طلق ؓ څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : هر کله چي په تاسو کي د يو چا هوا پرته د آواز څخه ووزي نو هغه ته اودس کول پکار دي او تاسو د ښځو سره د ډکو بولو په ځای کي کوروالي مه کوئ . ترمذي او ابوداؤد .

﴿۲۹۲﴾: وَعَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّمَا الْعَيْنَانِ وَكَأُ السَّهِّ فَإِذَا نَامَتِ الْعَيْنُ اسْتَطْلَقَ الْوِكَاءُ . رواه الدرامي :

د حضرت معاويه بن ابو سفيان ؓ څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : سترگي د لوی اودس ماتي د ځای الغي دي هر کله چي سترگي بېدې سي نو د الغي خلاصي سي . دارمي .

تشریح : هر کله چي انسان وينس وي نو لکه د هغه پر شرمگاه چي بند لگيدلی وي چي د هغه په وجه هواء نه وځي بلکه بند وي او که خارخېري نو د هغه احساس کيږي او هر کله چي بیده سي نو هغه به اختياره سي بندونه يې سنت سي نو د هواء خارجېدو گمان وي چي د هغه ورته يقينا احساس نسي کيدای ځکه نو خوب ته اودس ماتونکی وويل سول .

﴿۲۹۳﴾: وَعَنْ عَلِيٍّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكَأُ السَّهِّ الْعَيْنَانِ فَمَنْ نَامَ فَلْيَتَوَضَّأْ . رواه أبو داود ، وَقَالَ الشَّيْخُ الْإِمَامُ مُحْيِي السَّنَةِ هَذَا فِي غَيْرِ الْقَاعِدِ لِمَا صَحَّ عَنْ أَنَسٍ قَالَ كَانَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْتَظِرُونَ الْعِشَاءَ حَتَّى تَخْفِقَ رُؤُوسُهُمْ ثُمَّ يُصَلُّونَ وَلَا يَتَوَضَّؤْنَ . رواه أبو داود والترمذي إلا أنه ذكر فيه ينامون بدل ينتظرون العشاء حتى تخفق رؤوسهم

د حضرت علي ؓ څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : د لوی اودس ماتي د ځای الغي سترگي دي څوک چي بیده سي هغه ته پکار دي چي اودس وکړي (ابوداؤد) امام محي السنه وايي دا حکم د هغه چا لپاره دی چي ناست نه وي بلکه په پروتي بیده وي ، د حضرت انس ؓ څخه نقل دي چي د رسول الله ﷺ صحابه کرامو ماخستن لمانځه ته په ناسته انتظار کاوه تر دې چي د خوب له کبله به د هغو سرونو کښته ټالی وهلې هغوی په دغه حالت کي پورته کېدل لمونځ به يې کاوه او اودس به يې نه کاوه . ابوداؤد او ترمذي

^۱ د نوموړي نوم معاويه او کنيت يې ابو عبد الرحمن دی او د پلار نوم يې ابوسفيان دی ، نوموړي د وحی کاتب (ليکوال) دی ، په کال (۶۴۰هـ) کي وفات سوی دی .

تشریح : د امام محي السنة رحمة الله عليه د قول مطلب دادی چي ددې حديث حکم د عام بيده کېدونکو په اړه نه دی بلکه د داسي سړي په اړه دی چي په پروتته سره بيده سي ځکه چي په پروتته سره په بيده کېدو سره ټول اندامونه سست سي او پر خپل ځان پوره اختيار پاته نسي ځکه نو کيدای سي چي په دې حالت کي هوا خارج سي او هغه ته د هغه احساس هم نه وي .

مگر کوم سړی چي پروت نه وي بلکه په ناسته داسي بيده سو چي د هغه شرمگاه پر مخکې وي او بيا چي هغه وينس سي نو مقعد (شرمگاه) هم هغسي پر مخکې وي نو اودس نه ماتېږي که څه هم هغه هر څومره بيده سي ، د انس ﷺ د پورتنی حديث څخه هم دا ثابتېږي چي په ناسته خوب سره اودس نه ماتېږي ، د ناستي ډولونه په فقه کي مذکور دي چي د قياس او نورو حديثونو څخه ثابت کړل سوي دي .

﴿ ۲۹۴ ﴾ : وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ الْوُضُوءَ عَلَى مَنْ تَامَ مُضْطَجِعًا فَإِنَّهُ إِذَا اضْطَجَعَ اسْتَرَحَّتْ مَفَاصِلُهُ . رواه الترمذي وأبو داود .

د حضرت ابن عباس ؓ حديث روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : اودس پر هغه چا لازم دی چي په پروتي بيده سي ځکه چي څه وخت يو څوک بېده سي نو د هغه بندونه سست سي .

تشریح : حضرت ميرک شاه رحمة الله عليه فرمايلي دي چي دا حديث منکر دی ځکه چي ددې په راويانو کي يو راوي يزيد دالاني هم دی چي کثير الخطاء او فاحش الوهم او د ثقافت مخالف دی .

﴿ ۲۹۵ ﴾ : وَعَنْ بُسْرَةَ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا مَسَّ أَحَدُكُمْ ذَكَرَهُ فَلْيَتَوَضَّأْ . رواه مالك وأحمد وأبو داود والترمذي والنسائي وابن ماجه والدارمي .

د حضرت بسرة (رض) څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : په تاسو کي چي څوک خپل خاص اندام ته لاس ور وړي نو هغه ته پکار ده چي اودس وکړي .

تشریح : د بولو ځای ته په لاس ور وړلو سره د اوداسه په ماتېدو کي اختلاف دی بلکه په دې مسئله کي په خپله د صحابه کرامو په منځ کي هم اختلاف وو ، د امام شافعي رحمة الله عليه مذهب دادی که يو سړی خپل ذکر (د بولو ځای) په لوڅ لاس سره مس کړي نو د هغه اودس ماتېږي د هغوی دليل همدغه مذکوره حديث دی .

امام اعظم ابو حنیفه رحمه الله عليه فرمايي د ذکر په مس کولو سره اودس نه ماتېږي د هغوی دليل

راتلونکی حدیث دی چي د قیس بن علي روایت سره چي هغه د خپل پلار څخه روایت کړی دی په مسند ابي حنیفه کي مذکور دی، ددې څخه پرته د امام اعظم رحمه الله علیه په دلیل کي نور ډیر حدیثونه راوړل سوي دي، په دې اړه د زیاتي تشریح لپاره شرح ملا علي قاري او د مشکوة ترجمه د شیخ عبد الحق دهلوي رحمه الله علیه کتلاي سئ.

ابن همام رحمه الله علیه فرمایي: حقیقت خو دادی چي دا دواړه حدیثونه یعني د حضرت بسری د حدیث چي د شوافع دلیل دی او د طلق بن علي حدیث چي مخکي راځي او د حنیفه دلیل دی د درجه حسن څخه وتلي نه دي مگر د طلق ابن علي حدیث ته به د بسری پر حدیث ترجیح وي ځکه چي بي بي بسره بنځه ده او طلق بن علي نارینه دی او څرگنده ده چي د بنځي په مقابله کي د نارینه حدیث قوي وي ځکه چي هغوی د بنځو په نسبت علم او حدیث ښه په یاد لري او د هغوی قوت حافظه هم تر بنځو زیاته ټینګه وي، همدا وجه ده چي د دوو بنځو شاهدي د یوه سړي د شاهدي سره برابر وي.

﴿۲۹۶﴾: وَعَنْ طَلْقِ بْنِ عَلِيٍّ قَالَ سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ مَسِّ الرَّجُلِ ذَكَرَهُ بَعْدَ مَا يَتَوَضَّأُ . قَالَ وَهَلْ هُوَ إِلَّا بَضْعَةٌ مِّنْهُ . رواه أبو داود والترمذي والنسائي وروى ابن ماجه نحوه . وَ قَالَ الشَّيْخُ الْإِمَامُ مُحْيِي السُّنَّةِ رَحِمَهُ اللَّهُ هَذَا مَنْسُوخٌ لِأَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ أَسْلَمَ بَعْدَ قُدُومِ طَلْقٍ . وَقَدْ رَوَى أَبُو هُرَيْرَةَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا أَفْضَى أَحَدُكُمْ يَدَهُ إِلَى ذَكَرِهِ لَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا شَيْءٌ فَلْيَتَوَضَّأْ . رواه الشافعي والدارقطني . وَرَوَاهُ النَّسَائِيُّ عَنْ بُسْرَةَ إِلَّا أَنَّهُ لَمْ يَذْكُرْ لَيْسَ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا شَيْءٌ .

د حضرت طلق بن علي څخه روایت دی چي د رسول الله څخه پوښتنه وسول که یو څوک د اودس کولو څخه وروسته خپل خاص اندام ته لاس وړ وي (نو د دې څه حکم دی) رسول الله څخه وفرمایي: هغه خو هم د سړي د غوښو یوه ټوټه ده. (ابوداؤد، ترمذي، نسائي، ابن ماجه هم دا ډول روایت کړی دی، امام محي السنة وايي چي دا حکم منسوخ دی ځکه چي ابوهریره د طلق د راتلو څخه وروسته اسلام راوړی دی او د ابوهریره څخه روایت نقل دی او هر کله چي په تاسو کي د یو چا لاس خپل خاص اندام ته ورسېږي او د لاس او دهغه په منځ کي یو شی نه وي نو اودس کول پکار

دي)، شافعي، دارقطني او نسائي د بي بي بسره څخه روایت کړی دی خو په هغه کي ليس بينه و بينها الفاظ نسته.

د نوموړي نوم طلق بن علي او کنيت يې ابو علي دی د هغه حدیثونه د هغه د زوی قیس څخه روایت دی.

تشریح : در رسول کریم ﷺ د جواب مطلب دادی چي څرنگه د بدن د غوښو نوري ټوټې مثلاً لاس، پښې، غوږ، پزه او داسي نور دي همداسي ذکر (د بولو ځای) هم د غوښو یوه ټوټه ده او څرنگه چي په هغه نورو ټوټو او اندامو مس کولو سره اودس نه ماتېږي نو بیا د ذکر په مس کولو سره اودس ولي ماتېږي، ددې څخه معلومه سوه چي د ذکر په مس کولو (يعني د بولو ځای ته لاس وروړلو) سره اودس نه ماتېږي.

د امام محي السنة رحمه الله عليه قول په اصل کي د شوافع حضراتو ترجماني ده، د هغوی مطلب دادی چي ابوهريره ؓ د طلق بن علي ؓ څخه وروسته اسلام راوړی دی ځکه نو طلق د هجرت څخه وروسته سمدستي هر کله چي مسجد نبوي جوړیدى د رسول کریم ﷺ په خدمت کي حاضر سوی دی او ابوهريره ؓ د هجرت پر اووم کال د غزوۀ خیبر پر موقع اسلام راوړی دی ځکه د طلق بن علي ؓ د رسول الله ﷺ څخه دا اوریدل ترمنځه سول او د ابوهريره ؓ څخه اوریدل به وروسته وي نو د طلق حدیث منسوخ او د ابوهريره حدیث ناسخ سو، حنفیه جواب ورکوي چي د طلق ؓ د اسلام راوړلو څخه وروسته د ابوهريره ؓ د اسلام راوړلو څخه دا کوم ځای ثابت سوه چي ابوهريره ؓ دا حدیث وروسته اوریدلی دی، د شوافع دا دعوا خو هلته صحیح کیدای سي چي دا هم ثابته سي چي ابوهريره ؓ د اسلام راوړلو څخه مخکي طلق ؓ وفات سوی وو، یا دا چي خپل وطن ته تللی وي بیا د هغه څخه وروسته د رسول الله ﷺ په خدمت کي هیڅکله حاضر سوی نه وي ځکه که چيري طلق ؓ د ابوهريره ؓ د اسلام راوړلو څخه مخکي وفات سوی وي یا خپل وطن ته ستون سوی وي نو بیا د ابوهريره ؓ د اسلام راوړلو څخه وروسته یې هیڅ نه سو اوریدلای نو اوس خو دا ممکن ده چي طلق ؓ دا حدیث د ابوهريره ؓ د اسلام راوړلو څخه وروسته اوریدلی وي نو د شوافع دا استدلال صحیح نه دی.

حضرت مظهر رحمه الله عليه یو ښه او فیصله کونکې خبره کړې ده هغه فرمایي : په دې دواړو حدیثو کي ټکر سوی دی، د ابوهريره ؓ د روایت سوي حدیث څخه دا ثابتېږي چي د ذکر مس کول اودس ماتوي او د طلق ؓ د حدیث څخه ذکر مس کول اودس نه ماتوي، د دې د ټکر په صورت کي موږ ته پکار ده چي موږ د نورو صحابه کرامو اقوالو ته رجوع وکړو، ډیر صحابه کرام مثلاً حضرت علي، حضرت ابن مسعود، حضرت ابودرداء، حذیفه، او د عمار (رضي الله عنهم) څخه دا اقوال ثابت دي چي په ذکر مس کولو سره اودس نه ماتېږي ځکه نو دا خبره ثابتېږي چي د حنفیه مذهب صحیح دی چي د ذکر په مس کولو سره اودس نه ماتېږي.

﴿۲۹۷﴾ : وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْبَلُ بَعْضُ أَزْوَاجِهِ ثُمَّ يُصَلِّي وَلَا يَتَوَضَّأُ . رواه أبو داود والترمذي والنسائي وابن ماجه . وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ لَا يَصِحُّ عِنْدَ أَصْحَابِنَا بِحَالٍ إِسْنَادُ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ وَأَيْضًا إِسْنَادُ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيِّ عَنْهَا . وقال أبو داود هذا مرسل وإبراهيم التيمي لم يسمع من عائشة

د حضرت عائشې (رض) څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ به د خپلو ځینو بیبیانو څخه مچه اخیستل او پرته د اودس کولو سره به یې لمونځ کاوه (ابوداؤد ، ترمذي ، نسائي ، ابن ماجه) تر مذي ویلي دي چې زموږ د اصحابو په نزد د عروه یا د ابراهیم تیمي د بي بي عائشې څخه روایت کول په هیڅ حال کې صحیح نه دي ، ابوداؤد ویلي دي چې دا مرسل دی او ابراهیم تیمي د بي بي عائشې څخه نه دي اوریدلي .

تشریح : په دې مسئله کې د علماؤ اختلاف دی ، د امام شافعي او امام احمد په نزد د پردی بنځي په مس کولو سره اودس ماتیري ، امام مالک رح فرمایي چې پردی بنځه که په شهوت سره مس کړي نو اودس ماتیري کنه نو نه ماتیري ، زموږ د امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله علیه په نزد اودس نه ماتیري ، د هغوی دلیل دا حدیث دی ، د بي بي عائشې رضي الله عنها یو دوهم حدیث هم چې په بخاري او مسلم کې مذکور دی د امام اعظم رحمه الله علیه دلیل دی ، په هغه کې بي بي عائشه فرمایي چې رسول الله ﷺ به د شپې د تهجد لپاره راکښینستی نو زه به بیده وم او زما دواړي پښې به د رسول الله ﷺ د سجدي پر ځای پرته وي ، رسول الله ﷺ به د سجدي په وخت کې زما پښې ښورولې او ما به خپل پښې راټولي کړې ، د دې حدیث څخه معلومه سوه چې بنځي په مس کولو سره اودس نه ماتیري ، د امام ترمذي دا ویل چې دا اوریدل د بي بي عائشې څخه ثابت نه دي ، د دې څخه معلومیږي چې د ترمذي په دې حدیث نقل کولو کې د مشکوٰۃ د مصنف څخه هیره سوې ده ځکه د ترمذي د دې قول دا مطلب نسي اخیستل کیدای کوم چې د مشکوٰۃ مصنف اخیستی دی .

د ابوداؤد دا ویل چې دا حدیث یعنی د مرسل یو ډول منقطع دی په اصل کې د حنفیه هغه دلیل کمزوری کوي چې هر کله دا حدیث مرسل دی نو د حنفیه دا خپل دلیل کې وړاندې کول صحیح نه دي ، موږ د دې جواب ورکوو چې زموږ په نزد حدیث مرسل هم حجت وي او نه یوازې زموږ په نزد بلکه د جمهورو علماؤ په نزد هم مرسل حدیث حجت جوړیږي نو دې حدیث ته په مرسل ویلو سره دا ناقابل استدلال نسي گرځیدای .

﴿۲۹۸﴾: وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ أَكَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَيْفًا ثُمَّ مَسَحَ يَدَهُ بِمَسْحَةٍ كَانَتْ تَحْتَهُ ثُمَّ قَامَ فَصَلَّى . رواه أبو داود وابن ماجه

د حضرت ابن عباس ؓ څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ د پسه د ولي غوښه وخورل بيا يې خپل لاس مبارك په ټاټ سره وچ کړ او بيا د لمانځه لپاره ودرېدی او لمونځ يې وکړ .

تشریح : دغه حديث هم د حنفیه د هغه مذهب توثيق کړی دی چي په اور د پخ سوو شيانو په خوړلو سره اودس نه ماتېږي او ددې حديث څخه دا هم معلومه سوه چي د خوراک کولو څخه وروسته که پرخوله او لاسو باندې غوړوالی وغيره نه وي نو دهغو پريول ضروري نه دي .

﴿۲۹۹﴾: وَعَنْ أُمِّ سَلَمَةَ أَنَّهَا قَالَتْ قَرَّبْتُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَبًّا مَشْوِيًّا فَأَكَلَ مِنْهُ ثُمَّ قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ وَلَمْ يَتَوَضَّأْ . رواه أحمد .

د حضرت ام سلمه (رض) څخه روايت دی چي زه د دې خبري شاهدي ورکوم چي ما به د رسول الله ﷺ لپاره يو پوښتی بريان سوې ورکړه نو وه يې خوړل او بيا به د لمانځه لپاره ودرېدی او اودس به يې نه کاوه . احمد .

الفصل الثالث

﴿۳۰۰﴾: عَنْ أَبِي رَافِعٍ قَالَ أَشْهَدُ لَكُنْتُ أَشْوِي لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَطْنِ الشَّاةِ ثُمَّ صَلَّى وَلَمْ يَتَوَضَّأْ (رواه مسلم)

د حضرت ابو رافع ؓ څخه روايت دی چي زه د دې خبري شاهدي ورکوم چي ما به د رسول الله ﷺ لپاره د پسه د نس شيان بريان کول (رسول الله ﷺ به هغه خوړل) او بيا به د لمانځه لپاره ودرېدی او اودس به يې نه کاوه . مسلم

﴿۳۰۱﴾: وَعَنْهُ قَالَ أُهْدِيَتْ لَهُ شَاةٌ فَجَعَلَهَا فِي الْقَدْرِ فَدَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَا هَذَا يَا أَبَا رَافِعٍ فَقَالَ شَاةٌ أُهْدِيَتْ لَنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ فَطَبَخْتَهَا فِي الْقَدْرِ قَالَ نَاوِلْنِي الذَّرَاعَ يَا أَبَا رَافِعٍ فَتَنَاوَلْتُهُ الذَّرَاعَ ثُمَّ قَالَ نَاوِلْنِي الذَّرَاعَ الْآخَرَ فَتَنَاوَلْتُهُ الذَّرَاعَ الْآخَرَ ثُمَّ قَالَ نَاوِلْنِي الذَّرَاعَ الْآخَرَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّمَا لِلشَّاةِ

د حضرت ابورافع ؓ څخه روايت دی چي ما ته د تحفي لپاره د پسه غوښه رالېږل سوې وه ، د پخولو لپاره ما هغه په دېگ کي واچول ، رسول الله ﷺ تشریف راوړ او وه يې فرمايل دا څه شي دي ؟ ابورافع وايي ما عرض وکړ اې د الله رسوله ! د پسه غوښه ده چي موږ ته د تحفي لپاره راوړل سوې ده ما په دېگ کي پخه کړل ، رسول الله ﷺ وفرمايل اې ابورافع ! يو لاس (د پسه ورون) ما ته

ذِرَاعَانِ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
 أَمَا إِنَّكَ لَوْ سَكَتَ لَنَاوَلْتَنِي ذِرَاعًا فَذِرَاعًا مَا
 سَكَتَ ثُمَّ دَعَا بِمَاءٍ فَمَضْمَضَ فَاهُ وَغَسَلَ
 أَطْرَافَ أَصَابِعِهِ ثُمَّ قَامَ فَصَلَّى ثُمَّ عَادَ إِلَيْهِمْ فَوَجَدَ
 عِنْدَهُمْ لَحْمًا بَارِدًا فَأَكَلَ ثُمَّ دَخَلَ الْمَسْجِدَ
 فَصَلَّى وَلَمْ يَمَسَّ مَاءً . رواه أحمد . ورواه
 الدارمي عَنْ أَبِي عُبَيْدٍ إِلَّا أَنَّهُ لَمْ يَذْكُرْ ثُمَّ دَعَا
 بِمَاءٍ إِلَى آخِرِهِ .

و کړ . بيا رسول الله ﷺ ابورافع ته راغلی او د هغه سره یې پخه غوښه ولیدل نو رسول الله ﷺ د هغه
 څخه هم څه وخورل بیا مسجد ته ولاړی او لمونځ یې وکړ او اوبو ته یې لاس هم نه وروړ . (احمد ،
 دارمي د ابو عبید څخه روایت کړی دی خو شم دعاء بماء تر پایه پوري یې نه دی ذکر کړی) .

تشریح : د رسول الله ﷺ د ورانه غوښه ډیره خوښه وه او هغه وجه دا وه چې د ورانه غوښه ډیره
 قوتناکه وي ځکه نو رسول الله ﷺ هغه خوښول چې په هغه سره بدني قوت او طاقت زیات حاصل
 وي چې د هغه په وجه د الله تعالی عبادت په ښه ډول وکړل سي .

دغه ارشاد مبارک چې که ته پټه خوله پاته سوی وای او ما ته دي ورون په ورون راکولای
 تر څو پوري چې ته پټه خوله وای ، ددې مطلب دادی که چیري ته پټه خوله وای او څرنگه چې ما
 غوښتلای او تا هغسي په پورته کولو سره راکولای نو تا به لیدلی وای چې الله تعالی به په خپل
 قدرت سره د معجزې په توګه بې شمیره ورنونه مهیا کول ، مګر ستا نظریو ازی پر ظاهر باندې
 وو او تا دا فکر وکړ چې د پسه خو دوه ورنونه وي اوس نو د کوم ځای څخه یې راوړم ، خپل لاس
 دي را وایستی او هر کله چې تا خپل لاسونه را وایستل او جواب دي راکړ نو آخوا د غیبي
 مرسته ضرورت محسوس نه کړل سو د هغه نتیجه دا سول چې واقعي ټول ورنونه ختم سول ،
 دلته یو معمولي اندیښنه واقع کیدای سي چې هر کله د الله تعالی د لوري د رسول الله ﷺ د
 خواش د پوره کېدو په خاطر په غیبي توګه سره د پسه ورنونه برابرېدل نو صرف د ابو رافع په
 جواب ورکولو سره هغه لړۍ ولي بنده سوه او بیا ورنونه ولي ظاهر نه کړل سول ، جواب دادی
 چې د الله تعالی د لوري ټول کرامات او فضل او عنایت صرف د خالص نیت او توجه الی الله په

وجه وي نو کيدای سي چي در رسول الله ﷺ توجه الی او د الله تعالی د لوري در رسول الله ﷺ په زړه کي د ابورافع جواب سره فرق راغلی وي ځکه رسول الله ﷺ د هغه د جواب طرف ته متوجه سوی وي او داخوا څخه هم لاس ونيول سو او ورنونه راتلل ختم سول .

﴿ ۳۰۲ ﴾ : وَعَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ كُنْتُ أَنَا وَأَبِي وَأَبُو طَلْحَةَ جُلُوسًا فَأَكَلْنَا لَحْمًا وَخَبِزًا ثُمَّ دَعَوْتُ بَوْضُوءٍ فَقَالَ لِمَ تَتَوَضَّأُ فَقُلْتُ لِهَذَا الطَّعَامِ الَّذِي أَكَلْنَا فَقَالَ أَتَتَوَضَّأُ مِنَ الطَّيِّبَاتِ لَمْ يَتَوَضَّأْ مِنْهُ مَنْ هُوَ خَيْرٌ مِنْكَ . رواه أحمد .

د حضرت انس بن مالک ﷺ څخه روایت دی چي زه ، ابی بن کعب او ابو طلحه ټول ناست وو موږ غوښه او ډوډۍ وخوړل بیا مو د اوداسه لپاره اوبه راوغوښتلې ، ابی او ابو طلحه وویل اودس د څه لپاره کوئ ؟ ما وویل د دې خوراک په وجه

چي اوس موږ کړی دی ، هغوئ وویل ایا د پاکو شيانو خوړلو په وجه اودس کوئ ؟ د دې شيانو په خوړلو سره هغه چا اودس نه دی کړی چي ستاسو څخه غوره وو (يعني نبي کریم ﷺ) . احمد .

﴿ ۳۰۳ ﴾ : وَعَنْ ابْنِ عُمَرَ كَانَ يَقُولُ قُبِلَ الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ وَجَسَّهَا بِيَدِهِ مِنَ الْمَلَامَةِ . وَمَنْ قَبَلَ امْرَأَتَهُ أَوْ جَسَّهَا بِيَدِهِ فَعَلَيْهِ الرُّضُوءُ . رواه مالك والشافعي .

حضرت ابن عمر ﷺ به ویل د سړي د خپلي ښځي څخه مچه اخیستل او دهغې سره لاس مښلول دا هم ملامسه ده (چي د هغې ذکر په دې آیت : أَوْ لَمَسْتُمُوهَا کي راغلی دی او کوم سړی چي د خپلي ښځي څخه مچه

واخیستل او هغه یې په خپل لاس سره مس کړل نو پر هغه اودس لازم دی . مالک او شافعي .

تشریح : په قرآن کریم کي چي کوم ځای د دغه شيانو ذکر فرمایيل سوی دی کوم چي اودس ماتونکي دي په هغو کي یو دا هم اودس ماتونکی ښودل سوی دی (او لامستم النساء) يعني او یا تاسو د ښځو سره ملامسه وکړئ .

د ملامسې حقيقي مفهوم څه دی او ددې محمل څه دی ؟ په دې کي اختلاف دی ، امام شافعي رحمه الله عليه فرمایي چي د ملامسې معنا داده چي ښځه په لاس سره مس کول نو لکه چي داسي د امام شافعي په نزد ښځي ته په لاس ور وړلو څخه وروسته که د یو سړي اودس وي نو هغه ماتېږي که هغه لمونځ کول غواړي نو د هغه لپاره بیا اودس کول ضروري دي .

د ابن عمر ﷺ د پورتنی ذکر سوي ارشاد مفهوم هم دادی کوم چي د امام شافعي د مذهب تصدیق کوي ، ابن عمر ﷺ دا فرمایي چي ښځي ته یوازي لاس ور وړل یا د ښځي څخه مچه اخیستل په دغه ملامسې کي داخل دي چي هغه ته په قرآن کي ناقض وضوء (د اوداسه

ماتونکی) ویل سوي دي .

زموږ امام اعظم رحمه الله عليه د ملاسې معنا جماع او کوروالي گرځوي، يعني په قرآن کریم کي چي د بنځي د ملاسې ذکر فرمايل سوی دی او هغه ته اودس ماتونکی ویل سوي دي نو د هغه مراد جماع او کوروالي ده، امام اعظم ابو حنیفه رحمه الله عليه د خپل دغه مذهب په تصدیق کي د دلائلو یوه ذخیره جمع کړې ده چي د فقهي په کتابونو کي په ډیر وضاحت سره مذکور دي .

﴿۳۰۴﴾ : وَعَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ كَانَ يَقُولُ مِنْ قُبْلَةِ الرَّجُلِ امْرَأَتُهُ الْوُضُوءُ . رواه مالك .
حضرت ابن مسعود ؓ څخه به ویل چي د سړي د خپلي بنځي څخه مچه اخیستلو سره اودس لازمیري . مالك .

﴿۳۰۵﴾ : وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ إِنَّ الْقُبْلَةَ مِنَ اللَّحْسِ فَتَوَضَّؤُوا مِنْهَا .
د حضرت ابن عمر ؓ څخه روایت دی چي عمر بن الخطاب ؓ فرمایلي دي چي : مچه اخیستل ، خپلي بنځي ته لاس وروړلو کي داخله ده نو د مچي اخیستو وروسته اودس کوئ .

تشریح : د ابن مسعود ؓ او ابن عمر ؓ د دې قول څخه معلومیري چي د بنځي په مس کولو سره اودس ماتیري څرنگه چي د امام شافعي رحمه الله عليه مذهب دی .

زموږ د امام اعظم رحمه الله عليه په نزد د بنځي په مس کولو سره اودس نه ماتیري ځکه هغه ددغه روایتونو په اړه دا فرمایي چي اول خو دا ټول روایتونه پر صحابه کرامو باندي موقوف دي يعني دا د صحابه کرامو اقوال دي ځکه ددې حکم حدیث مرفوع د رسول الله ﷺ د ارشاد په ډول نسي کیدلای ، دوهم د هغوی په نزد دا روایتونه د صحت درجې ته هم نه دي رسیدلي .

او بیا د رسول الله ﷺ دا حدیث هم موجود دی چي مخکي ذکر سو او بي بي عائشې رضي الله عنها روایت کړی دی ، ددې څخه په صراحت سره دا مفهوم اخیستل کیري چي د بنځي په مس کولو سره اودس نه ماتیري ، ددې څخه پرته په مسند ابی حنیفه کي یو دوهم حدیث مذکور دی چي ابن عباس ؓ روایت کړی دی چي رسول الله ﷺ وفرمایلي : (ليس في القبلة وضوء) يعني په مچه اخیستلو سره اودس نه ماتیري ، که څه هم دغه حدیث هم ددې خبري تصدیق کوي چي د بنځي په مس کولو یا مچه اخیستلو سره اودس نه ماتیري نو کیدای سي چي دا حدیث د هغه

ټولو حديثونو لپاره ناسخ وي چي په هغه کي د بنځي د مس کولو يا د هغې څخه د مچه اخيستلو ته اودس ماتونکي ويل سوي دي . والله اعلم .

﴿ ۳۰۶ ﴾ : وَعَنْ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ عَنْ تَمِيمِ الدَّارِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْوُضُوءُ مِنْ كُلِّ دَمٍ سَائِلٍ . رَوَاهُمَا الدَّارِقُطْنِيُّ وَقَالَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ لَمْ يَسْمَعْ مِنْ تَمِيمِ الدَّارِيِّ وَلَا رَأَهُ وَيَزِيدُ بْنُ خَالِدٍ وَيَزِيدُ بْنُ مُحَمَّدٍ مَجْهُولَانِ .

حضرت عمر بن عبدالعزيز^۱ د تميم داري^۲ څخه روايت کوي چي رسول الله ﷺ وفرمايل : په هره بهېدونکې وينه سره اودس ماتيري ، دا دارقطني روايت کړی دی او ويلي يې دي چي عمر بن عبدالعزيز د تميم داري څخه نه دی اوریدلی او نه يې هغه ليدلی دی او يزيد بن خالد ويلي دي چي زيد بن محمد مجهول راويان دي .

تفريح : د امام اعظم ابو حنيفه رحمه الله عليه دا مذهب دی چي په هره بهېدونکي وينې سره اودس ماتيري يعني که د يو بدن د يو برخي څخه وينه ووتل او په تلو سره د هغه برخي څخه وبهېدل د کوم چي پريولل په اوداسه او غسل کي ضروري دي نو په هغه سره اودس ماتيري ، دا حديث د امام صاحب د مذهب دليل دی ، د امام صاحب څخه پرته د نورو امامانو مذهب دادی که چيري وينه د لويو بولو يو وړو بولو د ځای څخه ووځي نو اودس ماتيري ددې څخه پرته که د بل ځای څخه ووځي نو اودس نه ماتيري .

حضرت دارقطني په دغه حديث کي کلام فرمايلي دی د هغه وينا داده چي عمر ابن عبدالعزيز د تميم داري څخه نه دی اوریدلی او نه يې هغه ليدلی دی ځکه نو دا حديث مرسل دی ، ددغه حديث دوه راويان يزيد بن خالد او يزيد بن محمد مجهول دي ، لکه چي د هغه مقصد ددې کلام څخه دادی چي په کوم حديث کي دا کلام وي هغه د امام صاحب د خپل مذهب دليل جوړول يو وزني خبره نه ده .

موږ ددې جواب دا ورکوو چي حديث مرسل نه يو ازي دا چي زموږ په نزد بلکه د جمهورو علماؤ په نزد هم دليل او حجت جوړيدای سي ، همداسي د يزيد ابن خالد او يزيد بن محمد د

^۱ امير المؤمنين عمر ابن عبدالعزيز اموي يو مشهور خليفه دی ، نوموړی د رجب په مياشت کي په (۱۰۱هـ) کال کي وفات سوی دی .

^۲ د نوموړي نوم تميم داري بن اوس الداري دی ، د هجرت په نهم کال په اسلام مشرف سو ، د حضرت عثمان د شهادت څخه وروسته په شام کي وفات سو .

مجهول کېدو هم اختلاف دی ځينو حضراتو خو هغوی مجهول ګرځولي دي لکه څرنگه چې دارقطني فرمايي مګر ځينو حضراتو هغوی ته مجهول نه دي وييلي ، بيا ددې څخه قطع نظر د امام صاحب اصلي دليل خودا حديث دی چې رسول الله ﷺ ارشاد فرمايلي دی دی :

(من قاء او رعاء او امذى في صلوته فليصرف وليتوضا وليبين على صلوته مالم يتكلم) .

ژباړه : که يو سړی په خپل لمانځه کې قی وکړي يا پر پزه يې وينه را ايله سوه يا مذي ځيني ووتل نو هغه ته پکار ده چې د لمانځه څخه ووځي او بيا اودس وکړي او ترڅو پوري چې خبري ونه کړي پر هغه لمانځه دي بنا وکړي .

او په ابوداؤد کې هم ددغه مضمون حديث منقول دی ، نو ددې څخه معلومه سوه چې د لويو بولو او وړو بولو د ځايو څخه پرته د بدن د يو بلي برخي څخه هم کله چې وينه را ووځي نو اودس ماتېږي .

بَابُ آدَابِ الْخَلَاءِ

(د بيت الخلا آداب)

ادب هغه شي ته وايي چې د هغه ذکر کول ښه او غوره دي ، که څه هم هغه شيان د عمل سره تعلق لري او که د قول سره ، په دې باب کې هغه شيان ذکر کېږي د کوم تعلق چې د استنجاء د ادبونو سره دی يعني د هغه شيانو ذکر سوی دی چې د استنجاء په اړه ممنوع او مکروه دي او د هغه شيانو ذکر هم سوی دی چې په استنجاء کې مطلوب او مستحب دي .

﴿ ۳۰۷ ﴾ : وَعَنْ أَبِي أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَتَيْتُمُ الْغَائِطَ فَلَا تَسْتَقْبِلُوا الْقِبْلَةَ وَلَا تَسْتَذْبِرُوهَا وَلَكِنْ شَرُّوْا أَوْ غَرَّبُوا (متفق عليه) قَالَ الشَّيْخُ الْإِمَامُ مُحْيِي السُّنَّةِ هَذَا الْحَدِيثُ فِي الصَّخْرَاءِ وَأَمَّا فِي الْبَيْتَانِ فَلَا بَأْسَ لِمَا رَوَى عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ قَالَ أَرْتَقَيْتُ فَوْقَ بَيْتِ حَفْصَةَ لِبَعْضِ

د حضرت ابویوب الانصاري ؓ څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایيل : هر کله چې تاسو ډکو بولو ته ځئ نو مه د قبلې په لور مخ کوئ او مه شا کوئ بلکه لوېدیځ یا ختیځ لوري ته مخ یا شا کوئ . (بخاري او مسلم) امام محي السنة فرمایي دا حکم د ځنگله دی او په ابادي کې ددې څه پروا نسته ځکه چې حضرت عبدالله بن عمر ؓ څخه روایت دی چې زه د يو ضرورت له کبله د بي بي حفصې د سرای بام

حَاجَتِي فَرَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْضِي حَاجَتَهُ مُسْتَذِيرَ الْقِبْلَةِ مُسْتَقْبِلَ الشَّامِ. ته ختلی وم ما رسول الله ﷺ پر قضاء حاجت ولیدی چي قبلې ته يې شا کړې وه او د شام په لوري يې مخ کړی وو. بخاري او مسلم. متفق عليه.

تفريخ: په حديث کي چي د طرف ټاکنه سوې ده هغه د اهل مدينې په اعتبار دی يا د هغه خلکو لپاره دی چي په دغه طرف کي اوسيدري ځکه چي په مدينه کي قبله د جنوب خوا ته راځي نو هغوی به د مشرق او مغرب طرف ته مخ او شا کوي، زموږ هیوادونو او يا هغه هیوادونه چي په دې طرف کي واقع دي هغوی ته د مشرق او مغرب طرف ته کيږي.

په هر حال په دې مسئله کي د علماؤ اختلاف دی زموږ امام صاحب خو فرمايي چي د لویو او وړو بولو په وخت کي قبلې ته مخ کول نه دي پکار که څه هم ځنگل وي يا کور وي، او که داسي وکړي نو د حرامو مرتکب به وي.

د امام شافعي رحمه الله عليه په نزد قبلې ته مخ او شا کول په ځنگل کي حرام دي مگر په آبادی او کور کي حرام نه دي.

د امام اعظم رحمه الله عليه دليل دا لومړنی حديث دی چي د ابویوب رضی الله عنه څخه منقول دی، په دې حديث کي قبلې ته د مخ او شا نه کولو حکم مطلقا دی په دې کي د ځنگل، آباد او کور هيڅ قيد نسته نو کوم حکم چي د ځنگل وي هغه به د آبادی هم وي، دا حديث نه يوازي دا چي د ابویوب رضی الله عنه څخه منقول دي بلکه د صحابه کرامو يو لوی شمير د دې روايت کوي.

بيا د امام صاحب يو لوی دليل دادی چي رسول الله ﷺ قبلې ته د مخ او شا نه کولو حکم د قبلې د تعظيم او احترام په خاطر کړی دی ځکه نو څرنگه چي په ځنگله کي د قبلې د تعظيم خيال ساتل پکار دي همداسي په کور کي هم د قبلې د احترام لحاظ کول به ضروري وي لکه څرنگه چي د قبلې په لور توکل او پښې غزول په هر ځای کي ممنوع دي.

امام محي السنة رحمه الله عليه چي د عبدالله ابن عمر رضی الله عنه کوم حديث روايت کړی دی هغه د امام شافعي رحمه الله عليه دليل دی د حديث څخه معلومه سوه چي قبلې ته شا کول په کور کي جائز ده، موږ د دې په جواب کي دا وايو چي اول خو دا کيدای سي چي عبدالله ابن عمر رضی الله عنه رسول الله ﷺ په کور کي په بيت الخلاء کي دننه قبلې ته شا او شام ته مخ کړی د دغه حکم د نفاذ څخه مخکي ليدلی وي نو دا حکم د لومړي لپاره ناسخ دی، دوهم دا چي رسول الله ﷺ قبلې ته مخ کړی نه وي ناست بلکه رسول الله ﷺ په داسي انداز سره تاو سوی ناست وي چي په حقيقت

کي به قبلې ته يې شانه وه او ظاهره ده چي د موقع د نزاکت په وجه عبدالله بن عمر ؓ هلته په درېدو سره په غوره سره رسول الله ﷺ نه وي ليدلې بلکه کله چي هغه بام ته ختلی وي نو د هغه نظر ناخپه بيت الخلا ته سوی وي ځکه نو په دې سرسري توگه سره عبدالله بن عمر ؓ د رسول الله ﷺ د ناستي صحيح اندازه نه وي لگولې ، ددې حديث په اړه هر کله چي دا احتمال هم راوتلای سي نو بيا امام شافعي ته د خپل مذهب دليل لپاره د هغه مرسته اخیستل څه مناسب نه معلومېږي .

﴿۳۰۸﴾: وَعَنْ سَلْمَانَ قَالَ نَهَانَا بَعْثُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ نَسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةَ لِغَائِطٍ أَوْ بَوْلٍ أَوْ أَنْ نَسْتَنْجِيَ بِالْيَمِينِ أَوْ أَنْ نَسْتَنْجِيَ بِأَقْلٍ مِنْ ثَلَاثَةِ أَخْجَارٍ أَوْ أَنْ نَسْتَنْجِيَ بِرَجِيعٍ أَوْ بِعَظْمٍ (رواه مسلم)

د حضرت سلمان ؓ څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ منع فرمایلي ده چي موږ د تشوي يا ډکو بولو کولو په وخت مخ قبلې ته کړو او ددې څخه يې منع فرمایلي ده چي موږ په راسته لاس استنجاء وکړو او د دې څخه يې منع فرمایلي ده چي په درو لوتو کم استنجاء وکړو او ددې څخه يې منع فرمایلي ده چي موږ په خوشايو او هډوکو سره استنجاء وکړو . مسلم

تشریح : زموږ علماء فرمایي چي د لویو بولو يا وړو بولو کولو په وخت کي قبلې ته مخامخ ناسته مکروه تحریمي ده او په راسته لاس سره استنجاء کول مکروه تنزیهي ده لکه چي لومړنې نهې تحریمي او دوهمه نهې تنزیهي ده .

په دې خبره هم باید پوه سو چي د استنجاء کولو په وخت کي د بولو د ځای سره د راسته لاس منبلول پکار نه دي بلکه طریقه دا کېدل پکار دي چي لوت په چپه لاس کي اخیستو سره په هغه د بولو ځای کښېږدي مگر په راسته نیولو سره دي يې نه اېږدي ځکه چي دا هم مکروه دي .

د امام شافعي رحمه الله عليه په نزد په درو لوتو سره استنجاء کول واجب دي مگر زموږ امام صاحب فرمایي چي د استنجاء لپاره درې لوتي اخیستل شرط نه دي که د درو څخه په کم لوتو باندي پاکي تر لاسه سي نو دا هم کافي دي د هغوی دليل د صحيح بخاري دا حديث دی چي عبدالله بن مسعود ؓ وفرمایل رسول الله ﷺ بيت الخلا ته تشریف یووړ او ما ته يې وفرمایل درې لوتي راوړه ، ما دوي لوتي پیدا کړې ځکه نو د هغو سره د پچو یوه پوتپه هم راوړل

نوم يې سلمان فارسي او کنيت يې ابو عبدالله دی . په کال (۳۵هـ) کي د حضرت عثمان ؓ د خلافت په آخري زمانه کي وفات سوی دی او ځينو ويلي دي چي د (۳۶هـ) کال په پيل کي وفات سوی دی .

نو رسول الله ﷺ هغه دواړي لوتي واخيستې او د پڅو هغه ټوټه يې وغورځول .
 د دې څخه معلومه سوه چي دوې لوتي هم د استنجاء لپاره کافي دي درې واجب نه دي
 مگر دومره خبره ضروري دي چي په دې اړه طاق عدد مستحب دی ځکه نو ددې خيال ساتل
 پکار دي .

﴿ ۳۰۹ ﴾ : وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا دَخَلَ الْخَلَاءَ يَقُولُ اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْخُبْثِ وَالْخَبَائِثِ . (متفق عليه)

د حضرت انس رضی الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ به
 د ډکو (یا تشو) بولو ځای ته داخلېدی نو دا دعاء به
 یې کوله (اللهم اني اعوذبك من الخبث والخبائث) ،
 اې الله زه د ناپاک نر او بنځو پيريانو څخه ستا پناه

غواړم . بخاري او مسلم .

تشریح : د بيت الخلاء په آدابو کي دا هم دي چي هر کله يو سړی د ضرورت لپاره بيت الخلاء ته
 ځي نو د داخلېدو څخه مخکي هغه ته دغه دعاء ويل پکار ده ، که د ضرورت لپاره ځنگل يا
 صحراء ته ولاړ سي نو د عين ارادې وخت هر کله چي لمن وغيره را پورته کړي او کښيني نو هغه
 وخت دغه دعاوي ويل پکار دي .

﴿ ۳۱۰ ﴾ : وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ مَرَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى قَبْرَيْنِ فَقَالَ إِنَّهُمَا لَيُعَذَّبَانِ وَمَا يُعَذَّبَانِ فِي كَبِيرٍ أَمَّا أَحَدُهُمَا فَكَانَ لَا يَسْتَتِرُهُ مِنَ الْبَوْلِ وَفِي رِوَايَةٍ لِمُسْلِمٍ لَا يَسْتَتِرُهُ مِنَ الْبَوْلِ وَأَمَّا الْآخَرُ فَكَانَ يَمْشِي بِالنَّمِيمَةِ ثُمَّ أَخَذَ جَرِيدَةً رَطْبَةً فَشَقَّهَا بِنِصْفَيْنِ ثُمَّ غَرَزَ فِي كُلِّ قَبْرٍ وَاحِدَةً قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ لِمَ صَنَعْتَ هَذَا فَقَالَ لَعَلَّهُ أَنْ يُخَفَّفُ عَنْهُمَا مَا لَمْ يَتَيَسَّرَ . (متفق عليه)

د حضرت ابن عباس رضی الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ
 د دوو قبرونو په خوا کي تیرېدی نو رسول الله ﷺ وفرمايل
 دغه دواړو قبرو والا ته عذاب ورکول کيږي او په يو لويه
 خبره نه بلکه په دوو کي به يوه د تشو بولو څخه احتياط
 نه کاوه او دوهم چغل خور وو ، بيا رسول الله ﷺ د (خرما)
 يوه لنډه لښته راواخيستل او په منځ کي يې پرې کړه او
 دوې برخي يې کړل او يوه يوه يې پر دواړو قبرونو بنځه
 کړل ، صحابه کرامو پوښتنه وکړه اې دالله رسول ! دا مو
 د څه لپاره وکړل ؟ رسول الله ﷺ وفرمايل : کېدای سي په
 دې عمل سره تر څو چي دا لښتي وچي نه سي د هغوئ په
 عذاب کي کمي راسي . بخاري او مسلم

تشریح : د مسلم د الفاظو په مناسبت ددې مطلب به دا وي چي لومړی سړی چي پر هغه د قبر
 عذاب نازلېدی هغه کس وو چي د بولو څخه يې ځان نه ساتی ، يعني د بولو کولو په وخت به يې

ددې خبرې احتیاط نه کوی چي څاڅکي پر هغه ونه لگيږي ، او په دوهم روايت کي د (لا يستبري) الفاظ دي چي مطلب يې دادی چي هغه سړي به د بولو څخه پاکي نه تر لاسه کول، او په يوه روايت کي (لا يستتر) الفاظ دي او د استنار معنا د خاص اندام (ذکر) په زور سره څنډل يا را کشول چي د بولو کوم څاڅکي د ننه پاته سوي وي هغه راو وځي ، نو داسي معنا به وي چي هغه سړي د بولو د ځای په څنډلو سره د بولو څاڅکي نه ايستل ، په هر حال ددې ټولو الفاظو په مفهوم کي څه فرق نسته چي هغه د بولو څخه پاکي او صفائي نه تر لاسه کول او د بولو څخه پاکي نه حاصلول گناه کبيره او د لمانځه د باطل کېدو سبب دی ځکه هغه د الله تعالی په عذاب کي ونیول سو .

په دې اړه يو خاص خبره ضروري ده چي د ځينو خلکو په ذهن کي دا غلط او گمراه کونکی خيال پيدا سوی دی چي د رسول الله ﷺ په اړه دا ثابته نه ده چي په لويه سره به يې وړې بولي وچولې ، ځکه نو هر سړي ته پکار ده چي د وړو بولو څخه وروسته د لوتي استعمال ونه کړي دا ډيره د گمراهۍ او کم عقلي خبره ده که د يو سړي مزاج دومره قوي او مضبوط وي او هغه ته ددې خبرې يقين وي چي د وړو بولو څخه د فارغه کېدو وروسته به څاڅکي نه راځي نو د هغه لپاره دا کافي ده چي هغه يوازي په اوبو سره استنجاء وکړي د لوتي استعمال به د هغه لپاره ضروري نه وي او د چا څاڅکي چي تر ډيره وخته پوري راځي څرنگه چي زيات وخت داسي کيږي نو بيا که چيري هغه د لوتي استعمال ونه کړي يوازي په اوبو سره پاکي کوي نو د هغه پرتوگ وغيره به ناپاک وي .

او کوم چي د رسول الله ﷺ د مبارک ذات سوال دی نو ددې په اړه دا عرض دي چي د رسول الله ﷺ مزاج مبارک مضبوط او قوي او انتهائي طاقتور وو ځکه نو رسول الله ﷺ به د لوتي استعمال نه کوی يوازي په اوبو سره به يې استنجاء کول .

دوهم دا چي هغه فعل چي د رسول الله ﷺ څخه په خپله ثابت نه وي مگر د هغه کول دي و جهي څخه مطلوب او ضروري وي نو هغه په دې ويلو سره ناقابل اعتناء نسي گرځيدلای چي دا فعل رسول الله ﷺ څخه ثابت نه دی ځکه نو موږ هم داسي نه کوو ، مثلاً رسول الله ﷺ فصد (رگ وهل) نه دي کړي اوس که بل چا ته د فصد حاجت وي نو هغه دا ووايي چي رسول الله ﷺ فصد نه دی کړی ځکه نو زه هم فصد نه کوم نو ظاهره ده چي دا خبره به د هغه لپاره تاواني وي . په هر حال مقصد دادی چي نظر د شارع (شريعت بنودلو والا) پر غرض کېدل پکار دی او

دا کتل پکار دی چي د شارع اصل مقصد څه دی او هغه ښکاره ده چي پاکي ده چي د هغه موږ ته تاکید سوی دی ځکه نو موږ ته پاکي حاصلول پکار دی که هغه په هر ډول حاصله سي یا په اوبو سره او یا په لوټه سره، ددا ډول بې هوډه احتمالاتو را ایستلو سره او غلطه حيله او بهانه کولو سره خپل جامې چټلول او په نجاست کي ځان ملوث کول ډیره غلطه او د گمراهۍ خبره ده، د بولو څخه د ځان ساتني او د هغه څخه د احتیاط کولو څومره ارزښت دی ددې اندازه د رسول الله ﷺ ددې ارشاد څخه کیدای سي چي :

رسول الله ﷺ وفرمایل : د قبر عذاب اکثر د وړو بولو په وجه وي ځکه ددې څخه پاکي تر لاسه کوئ، یا داسي یې وفرمایل : د وړو بولو څخه پر هیز کوئ ځکه چي هغه د هغه شي اول دی چي د هغه پوځه بنده په قبر کي د حساب په سختۍ کي اخته وي . طبراني .
بیا ددې څخه پرته یوشی دا هم دی چي د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه په اړه ثابت دي چي هغه به د وړو بولو څخه وروسته لوټه استعمالول او ظاهره ده چي د صحابي فعل حجت دی ځکه رسول الله ﷺ ارشاد فرمایلی دی چي زما سنت لازم ونیسئ او د خلفاء راشدینو سنت هم لازم ونیسئ .
د حضرت عمر رضی الله عنه په اړه په مصنف ابن ابی شیبه کي منقول دي چي :

(عن ابوبکر عن یسار بن غیرکان عمر اذا بال مسح ذکره بحائط او حجر لم یمسح ماء)

ژباړه : حضرت عمر فاروق رضی الله عنه چي به بولي وکړې نو خپل خاص اندام به یې پر دیوال یا ډبره باندي گرځوی او پر هغه به یې اوبه هم نه اچولې .

حضرت شاه ولي الله محدث دهلوي رحمه الله عليه فرمایي په دې مسئله کي چي د بولو څخه وروسته لوټه استعمالول پکار دي د اهل سنت اتفاق او اجماع ده، والله اعلم .

د نیمه معناه د چغل خوري، يعني یو سړی د داسي دوو خلکو خبره چي د هغوی په خپل مینځ کي دښمني وي یو بل ته د فساد خپرولو لپاره ورسوي یا یو سړی په خلکو کي دښمني پیدا کړي داسي چي د یوه خبره دوهم ته په قسم، ښکځولو یا داسي نور انداز سره نقل کړي چي په هغه سره اشتعال پیدا سي . امام نووي رحمه الله عليه فرمایي چي د نیمه معناه داده چي د یو چا خبره دوهم سړي ته د تاوان لپاره نقل کړل سي، په هر حال نن سبا په عرف کي چي هغه ته چغل خوري وايي دغه معناه د نیمه ده، چغل خوري چي انساني او اخلاقي نظر سره ډیر بدترین او بد خصلت دی ځکه اسلام هم چغل خور ته ډیر د نفرت په سترگه گوري، او چغل خوري یو بده خرابي گڼي،

په صحیحین کي منقول دي چي چغل خور به جنت ته نه داخلېږي .

د حضرت عمر فاروق رضي الله عنه په اړه منقول دي چي هغه يو وار د کعب اجبار څخه چي يو لوی يهودي عالم وو او وروسته يې اسلام راوړ پوښتنه وکړه چي تا په تورات کي تر ټولو لويه گناه کومه ويلې ده ، هغه جواب ورکړ چي چغل خوري ، حضرت عمر رضي الله عنه ورته وفرمايل : ايا دا گناه د قتل څخه هم زياته هيبت ناکه ده ، هغه وويل قتل هم په چغل خوري سره کيږي او نوري خرابۍ هم ددې څخه پيدا کيږي . د حديث په پای کي دا فرمايل سوي دي چي رسول الله صلي الله عليه وسلم د خرما دوه لاندې بناخونه اخيستلو سره هغه دوې ټوټې کړه او يوه يوه ټوټه يې پر هغه دواړو قبرونو ښخه کړل ، بيا د صحابه کرامو پر پوښتنه رسول الله صلي الله عليه وسلم د هغه وجه دا وفرمايل چي تر څو پوري دا بناخونه لاندې وي تر هغه وخته شايد د دوې په عذاب کي څه تخفيف وسي ، د عذاب د تخفيف سبب علماء دا ليکي چي رسول الله صلي الله عليه وسلم په خپل روحاني سترگو سره لېدل چي هغوی د الله تعالی په عذاب کي اخته دي نو د رسول الله صلي الله عليه وسلم شان رحمت هغه ونه زغمل ، د الله تعالی په دربار کي هغه د رحم او کرم درخواست وکړ ، او غفور الرحيم ذات هم د خپل حبيب خواست قبوليت سره وناوې او فيصله يې وکړه چي تر څو پوري پر هغوی ښخ سوي بناخونه وچ نسي تر هغه وخته پوري به د دواړو په عذاب کي کمي وي .

د دې وضاحت هم په يو روايت کي موجود دی چي مسلم نقل کړي دی او د هغه آخري الفاظ دادي چي الله تعالی زما شفاقت قبول فرمايلي دی چي تر څو پوري دا بناخونه لاندې وي هغوی به په عذاب کي نه وي .

په هر حال په څرگنده خو ددې سبب دا معلومېږي چي د هغه تصديق هم د مسلم ددې حديث څخه کيږي ، علماء ددې څخه پرته هم ډير اسباب ليکلي دي چي په نورو کتابونو او شرحو کي په وضاحت سره منقول دي ، د کرمانی رحمه الله عليه قول دی چي د عذاب د تخفيف سبب هغه لاندې بناخونه وه چي په هغه کي د دفع عذاب خاصيت وو ، مگر دا خاصيت د هغه بنفسه نه وو بلکه دا خاصيت د رسول الله صلي الله عليه وسلم د لاس مبارک د برکت په وجه حاصل سوی وو ، ددې حديث څخه هم معلومه سوه چي علماء او صلحاء د الله تعالی نیک بندگانو ته پکار دي چي هغوی قبرونو ته ځي چي د هغوی په وجه د اهل قبر په عذاب کي تخفيف وي ځکه چي د صالحينو قبرو ته تلل د مړو په عذاب کي د تخفيف باعث کيږي .

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل: تاسو د دوو شيانو څخه ځان ژغورئ چي د لعنت سبب دي، صحابه کرامو پوښتنه وکړه اې د الله رسوله! هغه څه شي دي؟ رسول الله ﷺ ورته وفرمايل: ۱: يو خو دا چي هيڅوک دي د خلکو په لاره کي د حاجت لپاره نه کښيني. ۲: او دوهم دا چي د خلکو د ساپي په ځای کي مسلم.

﴿۳۱۱﴾ : وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اتَّقُوا اللَّعَانَيْنِ قَالُوا وَمَا اللَّعَانَانِ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ الَّذِي يَتَخَلَّى فِي طَرِيقِ النَّاسِ أَوْ فِي ظِلِّهِمْ (رواه مسلم)

تشریح: علماؤ ددې ارشاد دا وضاحت کړې دی چي د لاري څخه مراد عامه لار ده يعني داسي لار او داسي سړک وغيره چي پر هغه اکثر خلک گرځي دلته هغه لار مراد نه ده چي ورانه وي يا کله کله پر هغه د خلکو تگ راتگ وي.

د ساپي څخه مراد هغه ساپه داره درخته ده يا ساپوان دي چي د هغه لاندي خلک کښيني او ولاړيږي يا هغه د خلکو د بېده کېدو ځای وي، په هر حال پر دغه دواړو ځايونو باندي په لوی بولو کولو سره د گندگۍ او چټلۍ خپرېدو څخه منعه سوې ده ځکه چي په دې سره مخلوق خدا ته تکليف رسيږي او ظاهره ده چي د يومؤمن او مسلمان د شان څخه دا ليري خبره ده چي هغه د يو چا د پريشانۍ او تکليف سبب جوړ سي.

د حضرت ابوقتاده رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل: هر کله چي په تاسو کي يو څوک اوبه خېښي نو په هغه لوبښي کي دي ساه نه کاږي، او هر کله چي د حاجت ځای ته ورزي

﴿۳۱۲﴾ : وَعَنْ أَبِي قَتَادَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا شَرِبَ أَحَدُكُمْ فَلَا يَتَنَفَّسَ فِي الْإِنَاءِ وَإِذَا أَتَى الْخَلَاءَ فَلَا يَمَسُّ ذِكْرَهُ بِيَمِينِهِ وَلَا يَمْسَحُهُ بِيَمِينِهِ (متفق عليه)

نو خپل په راسته لاس سره دي خپل خاص اندام ته لاس نه وړ وړي او نه دي په راسته لاس سره استنجاء کوي. بخاري او مسلم.

تشریح: په دې حديث کي دوه ادبونه ښودل کيږي، لومړی شی خو دا ښودل کيږي چي هر کله سړی اوبه خېښي نو هغه ته پکار ده چي د اوبو خېښلو په دوران کي په هغه لوبښي کي ساه ونه کاږي چي د هغه څخه اوبه خېښي، کله چي ساه کاږي نو د لوبښي څخه دي خوله راوباسي چي د خولې يا پزي څخه د يو شي په وتلو سره په اوبو کي ونه لويږي.

دوهم شی دا بنودل سو ی دی چي کوم سړی بیت الخلاء ته ځي نو هغه ته پکار ده چي په خپل راسته لاس سره نه خو خپل خاص اندام مس کړي او نه په راسته لاس سره استنجاء کوي ځکه چي په راسته لاس سره خوراک کول وغيره کيږي او دا شی د صفائي او پاکۍ خلاف دی چي په کوم لاس سره خوراک وغيره خوري په هغه لاس سره دي داسي عضو مس کړي چي پر هغه گندگي او مرداری موبلي.

﴿۳۱۳﴾ : وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ تَوَضَّأَ فَلْيَسْتَنْجِرْ وَمَنْ اسْتَحْمَرَ فَلْيُوتِرْ . (متفق عليه)

د حضرت ابوهريرة ښه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : څوک چي اودس کوي نو پزه دي هم سون کړي او څوک چي د حاجت څخه وروسته په لوټه سره استنجاء کوي نو هغه ته پکار ده چي په طاقو لوټو سره يې وکړي . بخاري او مسلم

﴿۳۱۴﴾ : وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدْخُلُ الْخَلَاءَ فَأَحْمِلُ أَنَا وَغُلَامٌ إِذَاوَةٌ مِنْ مَاءٍ وَعَنْزَةٌ فَيَسْتَنْجِي بِالْمَاءِ (متفق عليه)

د حضرت انس ښه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ به کله بیت الخلاء ته تلې نو ما او يوهلک به د اوبو لوبني او يوه برچه ورسره وړل ، رسول الله ﷺ به په اوبو سره استنجاء کول (او برچه به د لوټو ماتولو لپاره وه) . بخاري او مسلم .

تشریح : د رسول الله ﷺ عادت مبارک دا وو چي کله به بیت الخلاء ته تلې نو يو خادم به د اوبو لوبنی وړی او دوهم خادم به نيزه د ځان سره اخيستل ، نيزه ددې لپاره چي په هغه مخکه د کېندلو سره نرمه سي چي تشي بولي په هغه کي وکړي چي د هغه په وجه شاڅکي ونه غورځيږي يا پر مخکه باندي په بهېدلو سره پښو وغيره ته د غورځېدلو بيره پاته نسي . دوهم مقصد دا وو چي د ضرورت په وخت په نيزه سره لوټي راوکاږي او ماتي کړل سي يا دا چي هغه وخت که يو بل ضرورت پيدا سي چي د هغه ضرورت سي نو پکار يې واچوي .

الفصل الثاني

﴿۳۱۵﴾ : عَنْ أَنَسٍ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا دَخَلَ الْخَلَاءَ نَزَعَ خَاتَمَهُ . رواه أبو داود والنسائي والترمذي وقال هذا حديث حسن صحيح غريب . وقال أبو داود هذا حديث

د حضرت انس ښه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ به کله بیت الخلاء ته د تلو اراده وکړه نو خپله گوتی به يې وکښل (ځکه چي پر هغې د محمدرسول الله ﷺ نقش وو) . (ابوداؤد، نسائي،

منکر . وفي روايته وَضَعَ بَدَلَ نَزَعٍ .

ترمذي، او ترمذي ويلى دي چي دا حديث حسن صحيح غريب دى . ابوداؤد ويلى دي دا حديث

منکر دى په دې روايت کي د (نزع) پر ځاى (وضع) دى .

تشریح : بيت الخلا ته د داخلېدو پر وخت به رسول الله ﷺ گوتمى . ځکه کښل چي په هغه کي محمدرسول الله ليکل سوي وه ، دا حديث ددې خبري دليل دى چي استنجاء کونکى باندي واجب دي چي کله د لويو يا تشو بولو ځاى ته ځي نو د ځان سره دي داسي شيان نه وړي چي پر هغه د الله او د هغه د رسول نوم نقش وي او قرآن کريم دي هم نه وړي . طيبي .

بهرې رحمة الله عليه تر دې پوزي ويلى دي که يوازي د نورو رسولانو نومونه ليکلي وي نو هغه دي هم د ځان سره بيت الخلا ته نه وړي ، ابن حجر رحمة الله عليه فرمايي چي ددې حديث څخه دا معلومه سوه چي هر کله يو سړى د استنجاء اراده وکړي نو هغه لپاره مستحب دي چي هغه د خپل بدن څخه داسي شيان ليزي کړي يا بيل کړي چي پر هغه يو د تعظيم وړ شي ليکلى وي که هغه د الله تعالى نوم ليکلى وي يا نبى يا د ملائکو نوم ليکلى وي .

که څه هم په دې حديث کي ابوداؤد کلام کړى دى ، مگر علماء ليکي چي دا حديث د وکیل په توگه وړاندي کيږي په دې اړه ملا علي قاري يو مفصل بحث کړى دى او دا حديث په جامع صغير کي هم د حاکم وغيره څخه منقول دى .

﴿ ۳۱۶ ﴾ : وَعَنْ جَابِرٍ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَرَادَ الْبَرَازَ انْطَلَقَ حَتَّى لَا يَرَاهُ أَحَدٌ . رواه أبو داود .

د حضرت جابر ؓ څخه روايت دى چي کله به رسول الله ﷺ بيت الخلا ته د تللو اراده وکړه نو داسي ځاى ته به يې تشریف يووړ چي دى مبارک به چا نه ليدى . ابوداؤد .

﴿ ۳۱۷ ﴾ : وَعَنْ أَبِي مُوسَى قَالَ كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ يَوْمٍ فَأَرَادَ أَنْ يَبُولَ فَأَتَى دِمْنًا فِي أَصْلِ جِدَارٍ فَبَالَ ثُمَّ قَالَ إِذَا أَرَادَ أَحَدُكُمْ أَنْ يَبُولَ فَلْيَرْتِدْ لِبَوْلِهِ . رواه أبو داود .

د حضرت ابو موسی ؓ څخه روايت دى چي زه يوه ورځ د نبی کریم ﷺ سره ملگرى وم نو رسول الله ﷺ د تشو بولو کولو اراده وکړل ، رسول الله ﷺ نرمي مخکي ته ورغلى او د ديوال سره

کښېنستى تشي بولي يې وکړې بيا يې وفرمايل هر کله چي په تاسو کي يو څوک د تشو بولو کولو اراده وکړي نو نرمه مخکه و لټوئ چي څاڅکي راپورته نه سي . ابوداؤد .

تشریح : خطابي رحمة الله عليه فرمائي چي رسول الله ﷺ د کوم ديوال په بيخ کي په ناسته سره

تشي بولي و کړې هغه به د چا په ملکیت کې نه وو ځکه چې د دیوال په بیخ کې تشي بولي کول د دیوال د تاوان سبب کیږي په هغه سره د دیوال خاورو ته لنډېل لگيږي، ځکه نو دا مسئله ده چې د کوم دیوال د چا ملکیت وي د هغه لاندې په ناسته سره د مالک د اجازې څخه پرته تشي کول نه دي پکار، اوس په دې کې وسعت دی چې اجازه که څه حقیقتاً وي او که حکماً.

﴿۳۱۸﴾: وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَرَادَ الْحَاجَةَ لَمْ يَرْفَعْ ثَوْبَهُ حَتَّى يَذْبُو مِنَ الْأَرْضِ. (رواه الترمذي و ابوداؤد)

د حضرت انس رضی الله عنه څخه روایت دی چې کله به رسول الله صلی الله علیه و سلم د تشو یا ډکو بولو کولو اراده وکړه نو تر څو پورې چې به مخکې ته نژدې نه وو رسیدلی نو جامې به یې نه پورته کولې. ترمذي او ابوداؤد.

تشریح: دا هم د استنجاء د ادب او د شرم او حیاء غوښتنه ده چې پرته د ضرورت څخه ستر ښکاره نه کړي او ظاهره ده چې ضرورت هلته وي چې د استنجاء لپاره د ناستي په وخت مخکې ته بالکل قریب سي، د رسول الله صلی الله علیه و سلم دا معمول وو چې تر څو پورې به د ناستي په وخت کې مخکې ته بالکل متصل نه سو جامه به یې نه پورته کول.

دا مسئله ده چې د ناستي څخه مخکې یعنې په ولاړه ولاړه سره ستر خلاصول جائز نه دي که څه هم د کور په بیت الخلاء کې دننه ضرورت کول وي یا په ځنګل وغیره کې.

﴿۳۱۹﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّمَا أَنَا لَكُمْ مِثْلُ الْوَالِدِ لَوْلِيهِ أَعْلَمُكُمْ إِذَا أَتَيْتُمُ الْعَائِلَ فَلَا تَسْتَقْبِلُوا الْقَبْلَةَ وَلَا تَسْتَذِيرُوهَا وَأَمَرَ بِثَلَاثَةِ أَحْجَارٍ وَنَهَى عَنِ الرَّوْثِ وَالرَّمَةِ وَنَهَى أَنْ يَسْتَطِيبَ الرَّجُلُ بِيَمِينِهِ. (رواه ابن ماجه والدارمي)

د حضرت ابوهریره رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه و سلم وفرمایل: زه ستاسو لپاره داسې یم لکه پلار چې د زوی لپاره وي نو زه تاسو ته ښیم هر کله چې تاسو ډکو بولو ته ولاړ سئ نو د قبلي په لور مخ مه کوئ او مه شا کوئ او رسول الله صلی الله علیه و سلم حکم وکړ چې د ډکو بولو وروسته په درو لوتو

سره پاکوئ او په خوشایو او هډوکو سره استنجاء کولو څخه یې منع فرمایلي ده او په راسته لاس استنجاء کولو څخه یې هم منع فرمایلي ده. ابن ماجه او دارمي.

تشریح: ددې حدیث څخه په ډاګه دا معلومیږي چې د دین په امورو او د تذکري او نصیحت په اړه د خپل امت سره د رسول الله صلی الله علیه و سلم څومره تعلق وو، چې خپل ځان یې د پلار او امت یې د اولاد په ډول وګرځوي، همداسې د حدیث څخه معلومیږي چې پر اولاد د پلار اطاعت کول لازم دي او پر پلار باندې دا واجب دي چې هغه خپل اولاد ته د هغه شیانو ادبونه وښيي کوم چې د دین د

ضروریاتو خخه دي.

﴿۳۲۰﴾: وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ كَانَتْ يَدُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْيُمْنَى لِيَطْهُرَ رِجْلَهُ وَطَعَامِهِ وَكَانَتْ يَدُهُ الْيُسْرَى لِيَخْلُلَ بِهِ وَمَا كَانَ مِنْ أَدَى .
رواد ابو داود .

تشریح: رسول الله ﷺ په راسته لاس سره اودس کوی او په هغه سره یې خوراک هم کوی، ددغه پرته نور شوهره ښه کارونه چې دي ټول یې په راسته لاس سره کول، مثلاً هدیه، صدقه او خیرات کول یا نور شیان اخیستل او ورکول او داسې نور. او په چپه لاس به یې استنجاء کول یا داسې شیان به یې کول چې د هغو استعمال به مکروه وو یعنې داسې شیان چې طبعاً مکروه دي لکه پزه سون کول یا داسې نور شیان چې هغه نفس مکروه گڼي.

د دې حدیث خخه په ښکاره دا مفهوم اخیستل کیږي چې د اواسه وغیره په وخت کې به رسول الله ﷺ پزه ته په راسته لاس سره اوبه اچولې او پزه به یې په چپه لاس سره صفا کول، مگر افسوس څرنگه چې په نن زمانه کې د عقل او دین خخه بېگانه خلکو نور اسلامي شیان پرېښودل او دیني آداب یې د فیشن پرستی نذر کړي دي، همداسې په دې اړه کې هم اکثر خلک بالکل برعکس عمل اختیاروي مثلاً نن سبا دا یو لوی مرض په عامه توگه په خلکو کې زیات سرایت کړی دی چې کتاب خو خلک په چپه لاس کې اېږدي او خپل چمپل په راسته سره پورته کوي. او ددې خخه پرته نور څه ویل کیدای سي چې یا خو دا خلک د شریعت د آدابو خخه ناخبر دي یا د نفس په گمراهۍ کې په لوېدو سره غفلت یې اختیار کړی دی.

﴿۳۲۱﴾: وَعَنْهَا قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا ذَهَبَ أَحَدُكُمْ إِلَى الْغَائِطِ فَلْيَذْهَبْ مَعَهُ ثَلَاثَةٌ أَحْجَارٍ يَسْتَطِيبُ بِهِنَّ فَإِنَّهَا تُجْزِي عَنْهُ . رواه أحمد وأبو داود والنسائي والدارمي .

د حضرت عائشې (رض) خخه روایت دی چې رسول الله ﷺ فرمایلي دي: هر کله چې په تاسو کې یو څوک بیت الخلاء ته ځي نو د ځان سره دې درې ډبرې یوسي چې په دې سره استنجاء وکړي دا بس دي (یعنې د اوبو ضرورت نه پاته کیږي) احمد، ابو داود، نسائي او دارمي.

اصل مقصد خو د نجاست خخه پاکي تر لاسه کول دی او هر کله چې په درو لوتو سره استنجاء وکړي او نجاست صاف کړي نو په اوبو سره د استنجاء ضرورت نه پاته کیږي ځکه چې اصل

طهارت په دې سره تر لاسه کيږي چې په هغه سره لمونځ کول هم جائز کيږي مگر په لوتو سره د استنجاء کولو څخه وروسته په اوبو سره دي هم استنجاء وکړي نو دا به ښه خبره وي ځکه چې په اوبو سره استنجاء کول مستحب ده.

﴿۳۲۲﴾: وَعَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَسْتَنْجُوا بِالرَّوْثِ وَلَا بِالْعِظَامِ فَإِنَّهُ زَادَ إِخْوَانَكُمْ مِنَ الْجَنِّ. رواه الترمذي والنسائي إلا أنه لم يذكر زاد إخوانكم من الجن.

د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه څخه روايت دی چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: په خوشايو او هډوکو سره استنجاء مه کوئ ځکه چې دا شيان ستاسو د پيريانو وړونو خوراک دی. ترمذي.

تشریح: څرنگه چې د شريعت محمدي مخاطب انسان دی همداسي جنات (پيريان) هم دي، ځکه نو رسول الله صلى الله عليه وسلم چې څرنگه د انسانانو دنيوي او ديني رهبري فرمايي همداسي د جناتو دنيوي او دنيوي امورو هم رعايت کوي، ددې حديث په ذريعه انسان خبروي چې په خوشائي او هډوکو سره دي استنجاء نه کيږي ځکه چې هډوکي د جناتو غذا ده او خوشائي د هغوی د حيوانانو خوراک دي.

﴿۳۲۳﴾: وَعَنْ رُوَيْفِعِ بْنِ ثَابِتٍ قَالَ قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا رُوَيْفِعُ لَقُلَّ الْحَيَاةُ سَطَطُولُ بَكَ بَعْدِي فَأَخْبِرِ النَّاسَ أَنَّ مَنْ عَقَدَ لِحَيْتَهُ أَوْ ثَقَلَدَ وَتَرَا أَوْ اسْتَنْجَى بِرَجِيْعِ دَابَّةٍ أَوْ عَظْمٍ فَإِنَّ مُحَمَّدًا بَرِيءٌ مِنْهُ. رواه أبو داود.

د حضرت رويفع بن ثابت رضي الله عنه څخه روايت دی چې ما ته رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: اي رويفع! کيدای سي ستا ژوند زما وروسته اوږد وي نو خلکو ته ووايه کوم څوک چې بيري ته غوټه ورکړي يا يې په غاړه کي پري واچوی يا يې د

حيوان په نجاست يا هډوکو سره استنجاء وکړل نو محمد صلى الله عليه وسلم د هغه څخه بيزاره دی. ابو داود.

تشریح: د نبي کریم صلى الله عليه وسلم حضرت رويفع په دغه انداز سره مخاطب کولو معنا داده چې کيدای سي زما د وفات څخه وروسته ستا ژوند اوږد وي او ته نور خلک په معصيت او او د جاهليت په رسمونو کي اخته وويني نو ددغه خبرو څخه هغوی خبرداره کړه.

بيري ته د غوټې ورکولو څه معنا ده؟ اکثر علماء داليکي چې بيري ته غوټه ورکول دادي چې يو سپی په تدابير او تکليف اختيارولو سره مثلاً غوټه وغيره لگولو سره د بيري ورېښتان ولول جوړ کړي نو د داسي کولو څخه منعه سوې ده ځکه چې په دې سره د سنت مخالفت

لازميږي، د بيري ورېښتان سيده ساتل سنت دي.

ځينو علماؤ ددې معنا دا هم ليکلې ده چې د جاهليت په زمانه کې د خلکو دا عادت وو چې د جنگ په وخت کې به يې د خپل بيري ورېښتان غوټه کول ځکه نو ددې څخه منعه وفرمايل سول، ځکه چې په دې سره د ښځو سره مشابهت پيدا کېږي، ځينو علماؤ دا معنا هم ليکلې ده چې دا عجميانو عادت وو چې بېره به يې غوټه کول ځکه نو ددې څخه منعه وکړل سول چې په داسې کولو سره په خلقت الهي کې تغير لازمېږي. والله اعلم.

د ترلو د لفظ څو معناوي دي يا خو ددې معنا د څرخولو ده چې د جاهليت په زمانه کې خلکو به د نظر د دفع او آفات څخه د ساتنې لپاره تعويد او کوډو او نورو شيانو په ترلو سره به يې د ماشومانو او آسونو په غاړه کې اچول، ددې څخه منعه فرمايل سوې ده، ځيني علماؤ ليکلي دي چې ددې څخه ډورۍ مراد ده چې په هغه کې به کفارو گينتهۍ او پازيب ترلو سره زړول، يا ددې څخه د ليندۍ هغه ژى مراد دی چې د آسونو په غاړه کې اچول کېږي چې نظر نه سي، په هر حال د دې ټولو رواجونو څخه رسول الله ﷺ منعه وفرمايل ځکه چې په دې سره د کفارو مشابهت پيدا کېږي او رسول الله ﷺ د کفارو د مشابهت څخه بيزاره دی، ددې حديث څخه معلومه سوه چې هر کله د کفارو داسې کوچني کوچني رواجونه اختيارول په گناه کبيره کې شامل نه دي بلکه د رسول الله ﷺ د بيزارۍ او نارضۍ سبب دی، نو د کفر هغه لوی لوی رسمونه چې هغه په بد بختانه ډول سره نن سبا په مسلمانانو کې رواج دي او د هغو شمير په گناه کبيره کې کېږي د هغه سره به د رسول الله ﷺ څومره زيات نفرت وي او د هغه رسم کونکو به د الله تعالی په نزد څه پای وي.

﴿۳۲۴﴾ : وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ اِكْتَحَلَ فَلْيُؤْزِرْ مَنْ فَعَلَ فَقَدْ أَحْسَنَ وَمَنْ لَا فَلَا حَرَجَ وَمَنْ اسْتَحَمَرَ فَلْيُؤْزِرْ مَنْ فَعَلَ فَقَدْ أَحْسَنَ وَمَنْ لَا فَلَا حَرَجَ وَمَنْ أَكَلَ فَمَا تَحَلَّلَ فَلْيَلْفِظْ وَمَا لَاكَ بِلِسَانِهِ فَلْيَتْلَعْ مَنْ فَعَلَ فَقَدْ أَحْسَنَ وَمَنْ لَا فَلَا حَرَجَ وَمَنْ أَتَى الْغَائِطَ فَلْيَسْتَتِرْ وَمَنْ لَمْ

د حضرت ابو هريره ؓ څخه روايت دی چې رسول الله ﷺ وفرمايل: څوک چې سترگي توروې نو په طاقو سلايانو دي يې توروې چا چې دا عمل وکړ نو ښه يې وکړه او که يې نه وکړل نو څه گناه نسته او څوک چې د استنجاء لپاره لوتي استعمالوي نو طاقې لوتي دي واخلي چا چې دا عمل وکړ نو ښه يې وکړه او که يې نه وکړه نو څه گناه نسته او څوک چې يو شی وخورې نو خلال دي وکړي او کوم شی چې په خلال کې

بَجْدٍ إِلَّا أَنْ يَجْمَعَ كَثِيرًا مِنْ رَمْلٍ فَلْيَسْتَدِيرْهُ
فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَلْعَبُ بِمَقَاعِدِ بَنِي آدَمَ مَنْ فَعَلَ
فَقَدْ أَحْسَنَ وَمَنْ لَا فَلَا حَرَجَ . رواه أبو داود
واين ماجه والدارمي .

ته نو خان دي پٽ کړي که شی يې پيدا نکړی نو راټولي دي کړي کوټه د شگو نو شا دي کړي هغه ته خکه چي شيطان لوبي کوي د شرمگاه د بني آدم سره هر چا چي وکړ دا کار نو ښه يې وکړه او هر چا چي ونه کړ نو گناه نسته . ابو داؤد ، ابن ماجه او دارمي .

توضیح : په طاق سلايانو باندې د رانجه لگولو مطلب دادی چي درې سلايان په يوه سترگه کي ولگوي نو ډيره غوره ده ، ځکه چي د رسول الله ﷺ په اړه هم داسي منقول دي چي د رسول الله ﷺ سره يوه رنجه دانۍ وه او په هغه سره به ده مبارک داسي رانجه لگول چي درې سلايان په يوه سترگه کي او درې سلايان به يې په بله سترگه کي لگول .

ځينو دا طريقه هم بيان کړې ده چي درې سلايان په راسته سترگه کي ولگوي او دوه سلايان په چپه سترگه کي ، ځينو حضرات دا هم ويلي دي چي اول دي دوه سلايان په راسته سترگه کي ولگوي او دوه سلايان دي په چپه سترگه کي ولگوي او ددې وروسته بيا يو سلائي په راسته سترگه کي ولگوي ددې لپاره چي پيل هم په راسته سترگه وسي او ختم هم پر راسته سترگه وسي ، کوم څوک چي درې سلايان لگوي نو د هغه لپاره دا غوره ده او کوم څوک چي طاق سلايان نه لگوي نو د هغه لپاره هيڅ پرواه او گناه نسته ځکه د طاقو سلايانو کېدل مستحب دي .

رسول الله ﷺ چي په درو لوتو سره د استنجاء کولو په اړه فرمايلي دي چي چا داسي وکړه نو ښه يې وکړه او چا چي ونه کړه نو څه گناه نسته ، د دې څخه د حنيفه د مذهب تائيد کيږي چي درې يا طاق لوتي اخيستل واجب نه دي د دې څخه کم او زيات هم اخيستلای سي مگر طاق لوتي اخيستل مستحب دي ، د خوراک څخه وروسته په خوله کي د پاته سوي شي را ايستل او د هغه غورځول يې غوره گڼلي دي او په ژبه سره د رايستلو شيانو دپاره ويل سوي دي د دې لپاره چي د خلال په وخت کي اکثر ويني هم راوځي د دې لپاره احتياطا د هغه غورځول غوره دي د ژبي څخه څرنگه چي د ويني وتلو احتمال نه وي ددې لپاره د هغه را کښلو کي هيڅ پرواه نسته .

دا خبره بايد په ياد وي چي په دې اړه رسول الله ﷺ فرمايلي دي چي چا داسي ونه کړل نو څه گناه نسته، نو دا به حکم په داسي صورت کي وي کله چي د ويني وتلو يقين نه وي بلکه احتمال وي که چيري د ويني وتلو يقين وي نو بيا په خلال کي د هر ډول وتلي شي تېرول حرام وي او د هغه غورځول به واجب وي.

د حديث په پای کي فرمايل سوي دي چي کله يو څوک بيت الخلاء ته ولاړ سي نو د ضرورت حاجت په وخت کي هغه ته په پرده سره کښينستل پکار دي يعني داسي ځای بايد کښيني چيري چي خلک يې نه ويني که چيري د پردې لپاره يو شی پيدا نه کړي په داسي توگه چي نه يو داسي ځای وي چي پټ وي او د خلکو د ليدو څخه خوندي وي او نه ورسره داسي جامه وغيره وي چي په کوم سره پرده وکړل سي نو په دغه وخت کي داسي کول پکار دي چي د ريگو يا خاورو غونډۍ جوړه کړي او د هغه خوا شا کړي او کښيني نو په داسي توگه به په لږ اندازه پرده وسي.

د دې حديث څخه دا معلومه سوه چي کوم څوک د قضاء حاجت په وخت کي د پردې لحاظ نه کوي نو شيطان د هغه په شرمگاه سره لوبي کوي، د لوبو کولو مطلب دادی چي هغه د خلکو په زړه کي وسوسې اچوي او هغوی په دې اماده کوي چي د هغه سړي ستر ته وگوري کوم چي بې پردې ناست دی او قضاء حاجت کوي، همدارنگه که چيري پرده ونه کړل سي نو د دې بيره هم وي چي کله هواء چلېږي نو د هغه په وجه سره ناپاک څاڅکي د هغه پر بدن او جامو باندي لويږي د دې لپاره د قضاء حاجت په وخت کي د پردې کول ډير ضروري دي.

په دې اړه دا هم فرمايل سوي دي که يو څوک د پردې لحاظ وکړي نو دا غوره ده او که داسي ونه کړي نو څه گناه نسته د احتياط غوښتنه داده چي د دې خيال وساتل سي بلکه که چيري د دې خبري يقين وي چي د پردې نه کولو په صورت کي خلکو ورته گوري نو په داسي صورت کي پرده کول لازم او ضروري ده او که پرده ونه کړي نو گناه کار به وي.

که يو څوک د مجبوري په صورت کي د پردې څخه پرته پر قضاء حاجت کښينستی نو بيا د هغه ستر ته په قصد سره کتونکو ته گناه وي، د مجبوري څخه مراد دادی چي داسي موقع راسي چي د پردې انتظام کول ممکن نه وي او هغه ته سخت ضرورت سي نو په دغه صورت کي هغه مجبور ويل کيږي، د ريگو يا خاورو غونډۍ ته شا کول ځکه فرمايل سوي دي چي د مخ ستر خو په لمن وغيره سره هم پټېدلای سي په خلاف د شا چي د هغه پټېدل مشکل دي.

﴿۳۲۵﴾ : وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُغْفَلٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يُؤَلَّنُ أَحَدُكُمْ فِيهِ مُسْتَحَمَّهُ ثُمَّ يَغْتَسِلُ فِيهِ أَوْ يَتَوَضَّأُ فِيهِ فَإِنْ عَامَّةُ الْوَسْوَاسِ مِنْهُ . رواه أبو داود والترمذي والنسائي إِلَّا أَنَّهُمَا لَمْ يَذْكُرَا ثُمَّ يَغْتَسِلُ فِيهِ أَوْ يَتَوَضَّأُ فِيهِ .

د حضرت عبداللہ بن مغفلؓ ۱ بن مغفلؓ ۲ ۳ ۴ ۵ ۶ ۷ ۸ ۹ ۱۰ ۱۱ ۱۲ ۱۳ ۱۴ ۱۵ ۱۶ ۱۷ ۱۸ ۱۹ ۲۰ ۲۱ ۲۲ ۲۳ ۲۴ ۲۵ ۲۶ ۲۷ ۲۸ ۲۹ ۳۰ ۳۱ ۳۲ ۳۳ ۳۴ ۳۵ ۳۶ ۳۷ ۳۸ ۳۹ ۴۰ ۴۱ ۴۲ ۴۳ ۴۴ ۴۵ ۴۶ ۴۷ ۴۸ ۴۹ ۵۰ ۵۱ ۵۲ ۵۳ ۵۴ ۵۵ ۵۶ ۵۷ ۵۸ ۵۹ ۶۰ ۶۱ ۶۲ ۶۳ ۶۴ ۶۵ ۶۶ ۶۷ ۶۸ ۶۹ ۷۰ ۷۱ ۷۲ ۷۳ ۷۴ ۷۵ ۷۶ ۷۷ ۷۸ ۷۹ ۸۰ ۸۱ ۸۲ ۸۳ ۸۴ ۸۵ ۸۶ ۸۷ ۸۸ ۸۹ ۹۰ ۹۱ ۹۲ ۹۳ ۹۴ ۹۵ ۹۶ ۹۷ ۹۸ ۹۹ ۱۰۰ ۱۰۱ ۱۰۲ ۱۰۳ ۱۰۴ ۱۰۵ ۱۰۶ ۱۰۷ ۱۰۸ ۱۰۹ ۱۱۰ ۱۱۱ ۱۱۲ ۱۱۳ ۱۱۴ ۱۱۵ ۱۱۶ ۱۱۷ ۱۱۸ ۱۱۹ ۱۲۰ ۱۲۱ ۱۲۲ ۱۲۳ ۱۲۴ ۱۲۵ ۱۲۶ ۱۲۷ ۱۲۸ ۱۲۹ ۱۳۰ ۱۳۱ ۱۳۲ ۱۳۳ ۱۳۴ ۱۳۵ ۱۳۶ ۱۳۷ ۱۳۸ ۱۳۹ ۱۴۰ ۱۴۱ ۱۴۲ ۱۴۳ ۱۴۴ ۱۴۵ ۱۴۶ ۱۴۷ ۱۴۸ ۱۴۹ ۱۵۰ ۱۵۱ ۱۵۲ ۱۵۳ ۱۵۴ ۱۵۵ ۱۵۶ ۱۵۷ ۱۵۸ ۱۵۹ ۱۶۰ ۱۶۱ ۱۶۲ ۱۶۳ ۱۶۴ ۱۶۵ ۱۶۶ ۱۶۷ ۱۶۸ ۱۶۹ ۱۷۰ ۱۷۱ ۱۷۲ ۱۷۳ ۱۷۴ ۱۷۵ ۱۷۶ ۱۷۷ ۱۷۸ ۱۷۹ ۱۸۰ ۱۸۱ ۱۸۲ ۱۸۳ ۱۸۴ ۱۸۵ ۱۸۶ ۱۸۷ ۱۸۸ ۱۸۹ ۱۹۰ ۱۹۱ ۱۹۲ ۱۹۳ ۱۹۴ ۱۹۵ ۱۹۶ ۱۹۷ ۱۹۸ ۱۹۹ ۲۰۰ ۲۰۱ ۲۰۲ ۲۰۳ ۲۰۴ ۲۰۵ ۲۰۶ ۲۰۷ ۲۰۸ ۲۰۹ ۲۱۰ ۲۱۱ ۲۱۲ ۲۱۳ ۲۱۴ ۲۱۵ ۲۱۶ ۲۱۷ ۲۱۸ ۲۱۹ ۲۲۰ ۲۲۱ ۲۲۲ ۲۲۳ ۲۲۴ ۲۲۵ ۲۲۶ ۲۲۷ ۲۲۸ ۲۲۹ ۲۳۰ ۲۳۱ ۲۳۲ ۲۳۳ ۲۳۴ ۲۳۵ ۲۳۶ ۲۳۷ ۲۳۸ ۲۳۹ ۲۴۰ ۲۴۱ ۲۴۲ ۲۴۳ ۲۴۴ ۲۴۵ ۲۴۶ ۲۴۷ ۲۴۸ ۲۴۹ ۲۵۰ ۲۵۱ ۲۵۲ ۲۵۳ ۲۵۴ ۲۵۵ ۲۵۶ ۲۵۷ ۲۵۸ ۲۵۹ ۲۶۰ ۲۶۱ ۲۶۲ ۲۶۳ ۲۶۴ ۲۶۵ ۲۶۶ ۲۶۷ ۲۶۸ ۲۶۹ ۲۷۰ ۲۷۱ ۲۷۲ ۲۷۳ ۲۷۴ ۲۷۵ ۲۷۶ ۲۷۷ ۲۷۸ ۲۷۹ ۲۸۰ ۲۸۱ ۲۸۲ ۲۸۳ ۲۸۴ ۲۸۵ ۲۸۶ ۲۸۷ ۲۸۸ ۲۸۹ ۲۹۰ ۲۹۱ ۲۹۲ ۲۹۳ ۲۹۴ ۲۹۵ ۲۹۶ ۲۹۷ ۲۹۸ ۲۹۹ ۳۰۰ ۳۰۱ ۳۰۲ ۳۰۳ ۳۰۴ ۳۰۵ ۳۰۶ ۳۰۷ ۳۰۸ ۳۰۹ ۳۱۰ ۳۱۱ ۳۱۲ ۳۱۳ ۳۱۴ ۳۱۵ ۳۱۶ ۳۱۷ ۳۱۸ ۳۱۹ ۳۲۰ ۳۲۱ ۳۲۲ ۳۲۳ ۳۲۴ ۳۲۵ ۳۲۶ ۳۲۷ ۳۲۸ ۳۲۹ ۳۳۰ ۳۳۱ ۳۳۲ ۳۳۳ ۳۳۴ ۳۳۵ ۳۳۶ ۳۳۷ ۳۳۸ ۳۳۹ ۳۴۰ ۳۴۱ ۳۴۲ ۳۴۳ ۳۴۴ ۳۴۵ ۳۴۶ ۳۴۷ ۳۴۸ ۳۴۹ ۳۵۰ ۳۵۱ ۳۵۲ ۳۵۳ ۳۵۴ ۳۵۵ ۳۵۶ ۳۵۷ ۳۵۸ ۳۵۹ ۳۶۰ ۳۶۱ ۳۶۲ ۳۶۳ ۳۶۴ ۳۶۵ ۳۶۶ ۳۶۷ ۳۶۸ ۳۶۹ ۳۷۰ ۳۷۱ ۳۷۲ ۳۷۳ ۳۷۴ ۳۷۵ ۳۷۶ ۳۷۷ ۳۷۸ ۳۷۹ ۳۸۰ ۳۸۱ ۳۸۲ ۳۸۳ ۳۸۴ ۳۸۵ ۳۸۶ ۳۸۷ ۳۸۸ ۳۸۹ ۳۹۰ ۳۹۱ ۳۹۲ ۳۹۳ ۳۹۴ ۳۹۵ ۳۹۶ ۳۹۷ ۳۹۸ ۳۹۹ ۴۰۰ ۴۰۱ ۴۰۲ ۴۰۳ ۴۰۴ ۴۰۵ ۴۰۶ ۴۰۷ ۴۰۸ ۴۰۹ ۴۱۰ ۴۱۱ ۴۱۲ ۴۱۳ ۴۱۴ ۴۱۵ ۴۱۶ ۴۱۷ ۴۱۸ ۴۱۹ ۴۲۰ ۴۲۱ ۴۲۲ ۴۲۳ ۴۲۴ ۴۲۵ ۴۲۶ ۴۲۷ ۴۲۸ ۴۲۹ ۴۳۰ ۴۳۱ ۴۳۲ ۴۳۳ ۴۳۴ ۴۳۵ ۴۳۶ ۴۳۷ ۴۳۸ ۴۳۹ ۴۴۰ ۴۴۱ ۴۴۲ ۴۴۳ ۴۴۴ ۴۴۵ ۴۴۶ ۴۴۷ ۴۴۸ ۴۴۹ ۴۵۰ ۴۵۱ ۴۵۲ ۴۵۳ ۴۵۴ ۴۵۵ ۴۵۶ ۴۵۷ ۴۵۸ ۴۵۹ ۴۶۰ ۴۶۱ ۴۶۲ ۴۶۳ ۴۶۴ ۴۶۵ ۴۶۶ ۴۶۷ ۴۶۸ ۴۶۹ ۴۷۰ ۴۷۱ ۴۷۲ ۴۷۳ ۴۷۴ ۴۷۵ ۴۷۶ ۴۷۷ ۴۷۸ ۴۷۹ ۴۸۰ ۴۸۱ ۴۸۲ ۴۸۳ ۴۸۴ ۴۸۵ ۴۸۶ ۴۸۷ ۴۸۸ ۴۸۹ ۴۹۰ ۴۹۱ ۴۹۲ ۴۹۳ ۴۹۴ ۴۹۵ ۴۹۶ ۴۹۷ ۴۹۸ ۴۹۹ ۵۰۰ ۵۰۱ ۵۰۲ ۵۰۳ ۵۰۴ ۵۰۵ ۵۰۶ ۵۰۷ ۵۰۸ ۵۰۹ ۵۱۰ ۵۱۱ ۵۱۲ ۵۱۳ ۵۱۴ ۵۱۵ ۵۱۶ ۵۱۷ ۵۱۸ ۵۱۹ ۵۲۰ ۵۲۱ ۵۲۲ ۵۲۳ ۵۲۴ ۵۲۵ ۵۲۶ ۵۲۷ ۵۲۸ ۵۲۹ ۵۳۰ ۵۳۱ ۵۳۲ ۵۳۳ ۵۳۴ ۵۳۵ ۵۳۶ ۵۳۷ ۵۳۸ ۵۳۹ ۵۴۰ ۵۴۱ ۵۴۲ ۵۴۳ ۵۴۴ ۵۴۵ ۵۴۶ ۵۴۷ ۵۴۸ ۵۴۹ ۵۵۰ ۵۵۱ ۵۵۲ ۵۵۳ ۵۵۴ ۵۵۵ ۵۵۶ ۵۵۷ ۵۵۸ ۵۵۹ ۵۶۰ ۵۶۱ ۵۶۲ ۵۶۳ ۵۶۴ ۵۶۵ ۵۶۶ ۵۶۷ ۵۶۸ ۵۶۹ ۵۷۰ ۵۷۱ ۵۷۲ ۵۷۳ ۵۷۴ ۵۷۵ ۵۷۶ ۵۷۷ ۵۷۸ ۵۷۹ ۵۸۰ ۵۸۱ ۵۸۲ ۵۸۳ ۵۸۴ ۵۸۵ ۵۸۶ ۵۸۷ ۵۸۸ ۵۸۹ ۵۹۰ ۵۹۱ ۵۹۲ ۵۹۳ ۵۹۴ ۵۹۵ ۵۹۶ ۵۹۷ ۵۹۸ ۵۹۹ ۶۰۰ ۶۰۱ ۶۰۲ ۶۰۳ ۶۰۴ ۶۰۵ ۶۰۶ ۶۰۷ ۶۰۸ ۶۰۹ ۶۱۰ ۶۱۱ ۶۱۲ ۶۱۳ ۶۱۴ ۶۱۵ ۶۱۶ ۶۱۷ ۶۱۸ ۶۱۹ ۶۲۰ ۶۲۱ ۶۲۲ ۶۲۳ ۶۲۴ ۶۲۵ ۶۲۶ ۶۲۷ ۶۲۸ ۶۲۹ ۶۳۰ ۶۳۱ ۶۳۲ ۶۳۳ ۶۳۴ ۶۳۵ ۶۳۶ ۶۳۷ ۶۳۸ ۶۳۹ ۶۴۰ ۶۴۱ ۶۴۲ ۶۴۳ ۶۴۴ ۶۴۵ ۶۴۶ ۶۴۷ ۶۴۸ ۶۴۹ ۶۵۰ ۶۵۱ ۶۵۲ ۶۵۳ ۶۵۴ ۶۵۵ ۶۵۶ ۶۵۷ ۶۵۸ ۶۵۹ ۶۶۰ ۶۶۱ ۶۶۲ ۶۶۳ ۶۶۴ ۶۶۵ ۶۶۶ ۶۶۷ ۶۶۸ ۶۶۹ ۶۷۰ ۶۷۱ ۶۷۲ ۶۷۳ ۶۷۴ ۶۷۵ ۶۷۶ ۶۷۷ ۶۷۸ ۶۷۹ ۶۸۰ ۶۸۱ ۶۸۲ ۶۸۳ ۶۸۴ ۶۸۵ ۶۸۶ ۶۸۷ ۶۸۸ ۶۸۹ ۶۹۰ ۶۹۱ ۶۹۲ ۶۹۳ ۶۹۴ ۶۹۵ ۶۹۶ ۶۹۷ ۶۹۸ ۶۹۹ ۷۰۰ ۷۰۱ ۷۰۲ ۷۰۳ ۷۰۴ ۷۰۵ ۷۰۶ ۷۰۷ ۷۰۸ ۷۰۹ ۷۱۰ ۷۱۱ ۷۱۲ ۷۱۳ ۷۱۴ ۷۱۵ ۷۱۶ ۷۱۷ ۷۱۸ ۷۱۹ ۷۲۰ ۷۲۱ ۷۲۲ ۷۲۳ ۷۲۴ ۷۲۵ ۷۲۶ ۷۲۷ ۷۲۸ ۷۲۹ ۷۳۰ ۷۳۱ ۷۳۲ ۷۳۳ ۷۳۴ ۷۳۵ ۷۳۶ ۷۳۷ ۷۳۸ ۷۳۹ ۷۴۰ ۷۴۱ ۷۴۲ ۷۴۳ ۷۴۴ ۷۴۵ ۷۴۶ ۷۴۷ ۷۴۸ ۷۴۹ ۷۵۰ ۷۵۱ ۷۵۲ ۷۵۳ ۷۵۴ ۷۵۵ ۷۵۶ ۷۵۷ ۷۵۸ ۷۵۹ ۷۶۰ ۷۶۱ ۷۶۲ ۷۶۳ ۷۶۴ ۷۶۵ ۷۶۶ ۷۶۷ ۷۶۸ ۷۶۹ ۷۷۰ ۷۷۱ ۷۷۲ ۷۷۳ ۷۷۴ ۷۷۵ ۷۷۶ ۷۷۷ ۷۷۸ ۷۷۹ ۷۸۰ ۷۸۱ ۷۸۲ ۷۸۳ ۷۸۴ ۷۸۵ ۷۸۶ ۷۸۷ ۷۸۸ ۷۸۹ ۷۹۰ ۷۹۱ ۷۹۲ ۷۹۳ ۷۹۴ ۷۹۵ ۷۹۶ ۷۹۷ ۷۹۸ ۷۹۹ ۸۰۰ ۸۰۱ ۸۰۲ ۸۰۳ ۸۰۴ ۸۰۵ ۸۰۶ ۸۰۷ ۸۰۸ ۸۰۹ ۸۱۰ ۸۱۱ ۸۱۲ ۸۱۳ ۸۱۴ ۸۱۵ ۸۱۶ ۸۱۷ ۸۱۸ ۸۱۹ ۸۲۰ ۸۲۱ ۸۲۲ ۸۲۳ ۸۲۴ ۸۲۵ ۸۲۶ ۸۲۷ ۸۲۸ ۸۲۹ ۸۳۰ ۸۳۱ ۸۳۲ ۸۳۳ ۸۳۴ ۸۳۵ ۸۳۶ ۸۳۷ ۸۳۸ ۸۳۹ ۸۴۰ ۸۴۱ ۸۴۲ ۸۴۳ ۸۴۴ ۸۴۵ ۸۴۶ ۸۴۷ ۸۴۸ ۸۴۹ ۸۵۰ ۸۵۱ ۸۵۲ ۸۵۳ ۸۵۴ ۸۵۵ ۸۵۶ ۸۵۷ ۸۵۸ ۸۵۹ ۸۶۰ ۸۶۱ ۸۶۲ ۸۶۳ ۸۶۴ ۸۶۵ ۸۶۶ ۸۶۷ ۸۶۸ ۸۶۹ ۸۷۰ ۸۷۱ ۸۷۲ ۸۷۳ ۸۷۴ ۸۷۵ ۸۷۶ ۸۷۷ ۸۷۸ ۸۷۹ ۸۸۰ ۸۸۱ ۸۸۲ ۸۸۳ ۸۸۴ ۸۸۵ ۸۸۶ ۸۸۷ ۸۸۸ ۸۸۹ ۸۹۰ ۸۹۱ ۸۹۲ ۸۹۳ ۸۹۴ ۸۹۵ ۸۹۶ ۸۹۷ ۸۹۸ ۸۹۹ ۹۰۰ ۹۰۱ ۹۰۲ ۹۰۳ ۹۰۴ ۹۰۵ ۹۰۶ ۹۰۷ ۹۰۸ ۹۰۹ ۹۱۰ ۹۱۱ ۹۱۲ ۹۱۳ ۹۱۴ ۹۱۵ ۹۱۶ ۹۱۷ ۹۱۸ ۹۱۹ ۹۲۰ ۹۲۱ ۹۲۲ ۹۲۳ ۹۲۴ ۹۲۵ ۹۲۶ ۹۲۷ ۹۲۸ ۹۲۹ ۹۳۰ ۹۳۱ ۹۳۲ ۹۳۳ ۹۳۴ ۹۳۵ ۹۳۶ ۹۳۷ ۹۳۸ ۹۳۹ ۹۴۰ ۹۴۱ ۹۴۲ ۹۴۳ ۹۴۴ ۹۴۵ ۹۴۶ ۹۴۷ ۹۴۸ ۹۴۹ ۹۵۰ ۹۵۱ ۹۵۲ ۹۵۳ ۹۵۴ ۹۵۵ ۹۵۶ ۹۵۷ ۹۵۸ ۹۵۹ ۹۶۰ ۹۶۱ ۹۶۲ ۹۶۳ ۹۶۴ ۹۶۵ ۹۶۶ ۹۶۷ ۹۶۸ ۹۶۹ ۹۷۰ ۹۷۱ ۹۷۲ ۹۷۳ ۹۷۴ ۹۷۵ ۹۷۶ ۹۷۷ ۹۷۸ ۹۷۹ ۹۸۰ ۹۸۱ ۹۸۲ ۹۸۳ ۹۸۴ ۹۸۵ ۹۸۶ ۹۸۷ ۹۸۸ ۹۸۹ ۹۹۰ ۹۹۱ ۹۹۲ ۹۹۳ ۹۹۴ ۹۹۵ ۹۹۶ ۹۹۷ ۹۹۸ ۹۹۹ ۱۰۰۰

تشریح : په غسل خانه کي بولي کول ځکه وسوسې پيدا کوي چي کله هلته بولي کيږي نو هغه ځای ناپاک کيږي او بيا د اوداسه او غسل په وخت کي چي کله پر هغه اوبه لويږي نو په زړه کي وسوسې پيدا کيږي چي ايا څاڅکي خو نه لگيږي او بيا دا شبه او شک په زړه کي کرار کرار ځای نيسي د کوم څخه چي يو ځانگړی فکر په منځ کي راځي .

که چيري د غسل خانې مټکه داسي وي چي پر هغه باندي په اوبو توئيدلو سره څاڅکي نه کوي مثلاً د هغه ځای مټکه ريگنه وي يا پر هغه باندي فرش وي او يا د هغه نالۍ داسي وي چي د بولو يو څاڅکي هم نه پاتيري بلکه وځي نو بيا هلته بولي کول مکروه نه دي .

په دا خبره هم پوهېدل پکار دي چي دلته په غسل کي د بولو کولو منعه تنزيهي ده تحريمي نه ده .

﴿۳۲۶﴾ : وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَرْجَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يُؤَلَّنُ أَحَدُكُمْ فِيهِ فِي جُحْرِ . رواه أبو داود والنسائي .

د حضرت عبداللہ بن سرجسؓ ۱ بن سرجسؓ ۲ ۳ ۴ ۵ ۶ ۷ ۸ ۹ ۱۰ ۱۱ ۱۲ ۱۳ ۱۴ ۱۵ ۱۶ ۱۷ ۱۸ ۱۹ ۲۰ ۲۱ ۲۲ ۲۳ ۲۴ ۲۵ ۲۶ ۲۷ ۲۸ ۲۹ ۳۰ ۳۱ ۳۲ ۳۳ ۳۴ ۳۵ ۳۶ ۳۷ ۳۸ ۳۹ ۴۰ ۴۱ ۴۲ ۴۳ ۴۴ ۴۵ ۴۶ ۴۷ ۴۸ ۴۹ ۵۰ ۵۱ ۵۲ ۵۳ ۵۴ ۵۵ ۵۶ ۵۷ ۵۸ ۵۹ ۶۰ ۶۱ ۶۲ ۶۳ ۶۴ ۶۵ ۶۶ ۶۷ ۶۸ ۶۹ ۷۰ ۷۱ ۷۲ ۷۳ ۷۴ ۷۵ ۷۶ ۷۷ ۷۸ ۷۹ ۸۰ ۸۱ ۸۲ ۸۳ ۸۴ ۸۵ ۸۶ ۸۷ ۸۸ ۸۹ ۹۰ ۹۱ ۹۲ ۹۳ ۹۴ ۹۵ ۹۶ ۹۷ ۹۸ ۹۹ ۱۰۰

تشریح : په غار کي د بولو کولو څخه ځکه منعه فرمايل سوې ده چي اکثر وخت دغه غارونه د حشراتو او نورو حيواناتو لکه مار ، لږم وغيره کورونه وي ، نو کيدای سي چي د بولو کولو په وخت کي د هغه څخه مار ، لږم يا بل ضرري حيوان راووځي او تکليف ورکړي ، او يا دا که چيري په دغه غار کي يو ضعيف او بې ضرره حيوان وي نو بيا د بولو کولو په وجه هغه ته تکلف رسيږي .

ځينو علماؤ ليکلي دي چي د دې وجه داده چي په غارونو کي پيريان او سپرې ، لکه څرنگه چي د

۱ د حضرت عبداللہ بن مغفل کښت ابوسعید دی لومړی یې په مدینه کي هستوگنه اختیار کړه او بیا بصري ته ولاړی ، نوموړی حضرت عمرؓ بصري ته د دیني مسائلو د تعلیم ورکولو لپاره استولی وو . د نوموړي وفات په بصره کي په کال (۵۵۹هـ) کي سوی دی .

يو صحابي سعد بن عبادہ خزرجي ؓ په اړه منقول دي چي هغه د خوران نامي ځای په يو غار کي بولي کړي وې نو هغه پيريانو مړ کړ او دا شعريې وايه :

نحن قتلنا الخزرج سعد بن عبادۃ
ورميناه بسهمين فلم نخط فؤاده

ژباړه : موږ د خزرج قبيلې مشر سعد بن عبادہ قتل کړ موږ د هغه په لور دوې غشي وويشتلې او د هغه د زړه په نښه کولو کي مو خطا نه ده کړې .

او ځيني علماء وايي که يو غار په خاصه توگه د بولو کولو لپاره وي نو په هغه کي بولي کول مکروه نه دي .

﴿ ۳۲۷ ﴾ : وَعَنْ مُعَاذٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اتَّقُوا الْمَلَائِكَةَ الثَّلَاثَةَ الْبَرَّازَ فِي الْمَوَارِدِ وَقَارِعَةَ الطَّرِيقِ وَالظِّلَّ . رواه أبو داود وابن ماجه

د حضرت معاذ ؓ څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : تاسو د دغه درو شيانو څخه ځان وژغورئ چي د لعنت سبب دي ۱ : تشي يا ډکي

بولي کول د خلکو د ناستي په ځای کي ۲ : دلاري په منځ کي ۳ : په سایه کي . ابوداؤد او ابن ماجه .

تشرېح : دغه درې کارونه داسي دي چي د لعنت سبب دي ، يعني که چيري يو سړی پر يو لاري باندي يا د خلکو د ناستي پر ځای يا د يو سايې پر ځای باندي ډکي بولي کوي نو کوم خلک چي پر هغه لاره باندي تيريږي يا سايه استعمالوي نو هغه پر دغه کس باندي لعنت وايي ، يا ددې مطلب دادی چي دغه کس ددغه بد کار په وجه د خلکو د منفعت او آرام ځايونه خرابوي نو له دې کبله دی ظالم سو او ظالم کس لعنتي وي .

موارد : هغه ځايونو ته وايي چيري چي خلک يو ځای کيږي او هلته په کښينستلو سره د يو بل سره خبري کوي ، ځينو علماؤ ويلي دي چي موارد جمع د مورد ده او مورد تړي (د خلکو د ناستي او بانديار ځای) ته ويل کيږي لکه څرنگه چي د ترجمې څخه ظاهر ده ، سايه عامه ده که د درختي سايه وي يا د يو بل شي سايه وي چيري چي خلک خوب او ناسته کوي او يا خپل حيوانات هلته تړي .

﴿ ۳۲۸ ﴾ : وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَخْرُجُ الرَّجُلَانِ يَضْرِبَانِ الْغَائِطَ كَاشِفَيْنِ عَنْ عَوْرَتَيْهِمَا يَتَحَدَّثَانِ فَإِنَّ اللَّهَ يَمُقْتُ عَلَى ذَلِكَ . رواه أحمد وأبو داود وابن ماجه .

د حضرت ابوسعيد ؓ څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : دوه کسان دي د ډکو بولو لپاره يو ځای نه ځي چي خپل شرمگاوي لوڅي کړي او خبري کوي ځکه په دې سره الله

پاک په غضب کيږي. احمد، ابوداؤد او ابن ماجه.

تشریح: د نارینه او ښځینه دواړو لپاره دا حرام دي چي هغوی د قضاء حاجت لپاره داسي کښيني چي د يو بل ستر وويني، همدارنگه په داسي صورت کي د يو بل سره خبري کول هم مکروه دي، دغه دواړه کارونه د الله تعالی د غضب باعث دي.

په دې ځای کي د هغه تکليفي صورت وضاحت کول ضروري دی چي نن سبا په ښځو کي په خاصه توگه داسي بې احتياطي ليدل کيږي، په عامه توگه داسي پېښيږي چي ښځي په خپل منځ کي د يو بل مخته د خپل ستر لوڅول هيڅ عيب نه بولي په خاصه توگه د غسل او قضاء حاجت په وخت کي داسي شرمناک کارونه کوي، داسي ښځو ته پکار ده چي هغه دغه حديث په فکر سره ووايي او بيا پوه سي چي هغوی د داسي بد او د شرم او حيا خلاف شيانو په کولو سره د الله تعالی غضب راپاروي او د هغه د عذاب باعث ځان گرځوي.

په شرح السنه کي ليکلي دي چي د قضاء حاجت په وخت کي او د کوروالي په وخت کي بايد د الله تعالی ذکر وکړي.

﴿۳۲۹﴾ : وَعَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ هَذِهِ الْخُشُوشَ مُحْتَضَرَةٌ فَإِذَا أَتَى أَحَدُكُمْ الْخَلَاءَ فَلْيَقُلْ أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الْخُبْثِ وَالْخَبَائِثِ. رواه أبو داود وابن ماجه.

د حضرت زيد بن ارقم رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: بيت الخلاوي د شيطانانو او پيريانو د حاضرېدو ځايونه دي نو څوک چي په تاسو کي بيت الخلا ته ځي هغه دي دا دعاء وايي (أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الْخُبْثِ وَالْخَبَائِثِ) ژباړه: د ناپاکو پيريانو تر او ښځو څخه د الله پناه غواړم. ابوداؤد او ابن ماجه.

تشریح: پيريان او شيطانان بيت الخلا ته راځي او د دې انتظار کوي چي کوم سړی بيت الخلا ته راسي نو هغه ته ضرر او تکليف ورسوي ځکه بيت الخلا ته راتلونکی کس هلته د ستر په خلاصولو سره کښيني او د الله تعالی ذکر هم نسي کولای، نو د دې لپاره دا ښودل کيږي چي کوم څوک بيت الخلا ته د تللو په وخت کي دغه دعاء وايي نو هغه به د پيريانو او شيطانانو د ضرر او تکليف څخه خوندي وي. په دغه باب کي چي کوم حديث تير سوی دی په هغه کي د دعاء الفاظ ډول دي: (اللهم اني اعوذ بک من الخبث والخبائث) څرنگه چي په دواړو کي څه

^۱ نوموړي انصاري دي او کنيت يې ابو عمرو دی، نوموړي د رسول الله صلى الله عليه وسلم سره په اووه لس غزاوو کي گډون کړی دی، نوموړی په کوفه کي اوسیدی او هم هلته په کال (۶۸هـ) کي وفات سوی دی.

فرق نسته ددې لپاره اختيار دى چي کومه دعاء يې خوښه وي هغه دي وايي مگر غوره خبره داده چي کله دغه دعاء ووايي او کله هغه دعاء ووايي او يا دواړي يو ځاى ووايي .

﴿ ۳۳۰ ﴾ : وَعَنْ عَلِيٍّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سِتْرُ مَا بَيْنَ أَعْيُنِ الْجَنِّ وَعَوْرَاتِ بَنِي آدَمَ إِذَا دَخَلَ أَحَدُكُمُ الْخَلَاءَ أَنْ يَقُولَ بِسْمِ اللَّهِ . رواه الترمذي وقال هذا حديث غريب وإسناده ليس بقوي .

د حضرت علي عليه السلام څخه روايت دى چي رسول الله ﷺ وفرمايل : کله چي په تاسو کي يو څوک بيت الخلاء ته داخل سي پرده په منځ د سترگو د پيريانو او د عورتونو د بني آدمو کي داده چي ووايي بسم الله . ترمذي ويلي دي چي دا حديث غريب دى او اسناد يې قوي نه دي .

تفسير : د ارشاد مطلب دادى چي کله انسان بيت الخلا ته ځي نو هلته د ستر په لوڅولو سره کښيني نو په دې وجه شيطانان د هغه شرمگاه ته گوري ، نو ددې لپاره کله چي يو څوک بيت الخلاء تلل وغواړي نو په بسم الله ويلو سره دي بيت الخلا ته ځي ځکه د دې په ويلو سره شيطانان سترنسي ليدلای ، علامه ابن حجر رحمه الله عليه ليکلي دي چي په دې اړه سنت دادى چي کله يو څوک بيت الخلا ته ځي نو اول بسم الله او بيا هغه دعاء ووايي کوم چي د دې څخه په مخکي حديث کي ذکر سول ، مگر که چيزي په دغه دواړو يعني بسم الله او دعاء کي يو هم وويل سي نو سنت به پر ځاى سي مگر غوره خبره داده چي دواړه وويل سي ، دا حديث که څه هم ضعيف دى مگر د اعمالو په فضائلو کي پر ضعيف حديث باندې هم عمل کول جائز دي .

﴿ ۳۳۱ ﴾ : وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا خَرَجَ مِنَ الْخَلَاءِ قَالَ غُفْرَانُكَ (رواه الترمذي وأبن ماجة والدارمي)

د حضرت عائشې (رض) څخه روايت دى چي کله به رسول الله ﷺ د بيت الخلا څخه راوتى نو فرمايل به يې : غُفْرَانُكَ ، اي الله ستا د بخښني غوښتونکى يم . ترمذي ، ابن ماجه او دارمي .

تفسير : علماء کرامو په دغه وخت کي د بخښني غوښتلو دوي وجهي ليکلي دي ، لومړى خو داده چي څرنگه رسول الله ﷺ په خپل مبارکه ژبه سره په هيڅ حالت کي د الله ﷻ ذکر نه دى پرې ايښى پرته ددې څخه چي د يو سخت حاجت او مجبوري په وخت کي مثلاً تشي يا ډکي بولو وغيره وخت کي يې پرېښودى نو له دې کبله دى مبارک د الله ﷻ څخه د بخښني غوښتونکى وو .

دوهمه وجه داده چي کله انسان يو غذا خوري نو هغه غذا معدې ته په رسيدو سره په دوو برخو ويشل کيږي يوه برخه د وينې په جوړېدو سره قوت او طاقت پيدا کوي او دوهم برخه د

قضاء حاجت په شکل کي راوځي، که د قدرت دغه نظام ته وکتل سي نو معلومه به سي چي پر بندگيانو باندي دالله تعالی ډیر لوی انعام دی او د هغه لوی نعمت دی د کوم شکر چي بنده لکه څرنگه چي حق دی هغسي نسي ادا کولای نو له دې کبله رسول الله ﷺ بڅښنه غوښتل چي اې الله! زه ستا ددغه عظیم نعمت شکر نسیم ادا کولای ددې لپاره ته ما پر دغه کوتاهی باندي و څښې.

ځينو مشائخو ليکلي دي چي په داسي وخت کي دغه ذکر کول مناسب دي چي د خپل احتياج او ددې خبري خيال وساتل سي چي د انسان د ذات حيثيت څه دی کوم چي د نجاست څخه ډک دی او ددې په مقابل د الله تعالی پاک ذات او د هغه تقدس تصور کړي، غوره داده چي د غفرانک لفظ څخه وروسته دغه دعاء وويل سي:

(الحمد لله الذي اذهب عني الاذى وعافاني).

﴿۳۳۲﴾ : وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَتَى الْخَلَاءَ أَتَيْتُهُ بِمَاءٍ فِي تَوْرٍ أَوْ رَكُوعَةٍ فَاسْتَنْجَى ثُمَّ مَسَحَهُ يَدَهُ عَلَى الْأَرْضِ ثُمَّ أَتَيْتُهُ بِإِنَاءٍ آخَرَ فَقَوَّضًا . رواه أبو داود وزوي الدارمي والنسائي معناه .

د حضرت ابوهريره ؓ څخه روايت دی چي کله به رسول الله ﷺ بيت الخلا ته تللی نو ما به د رسول الله ﷺ لپاره په پياله (د څرمني، يا پتک کي اوبه راوړې، رسول الله ﷺ به په هغه سره استنجاء کول بيا به يې لاسونه په مخکې پوري و موښل، ما بيا نوري اوبه راوړې او رسول الله ﷺ به په هغو سره اودس کاوه. ابوداؤد، دارمي او نسائي.

تشریح: (تور) په عربي ژبه کي د مسويا ډبري يو کوچنی لوښی د پيالي په ډول وي په هغه کي خوراک کوي او د ضرورت په وخت کي په هغه سره اودس هم کوي. (رکوة) د پوست څخه جوړ سوي ژي ته وايي چي د اوبو ساتلو کار کوي.

د تور او رکوة په مينځ کي لفظ د او يا خوراي ته شک دی يعني د ابوهريره ؓ څخه چي کوم راوي دغه حديث نقل کړی دی هغه ته دا شک دی چي ابوهريره ؓ لفظ د تور وفرمايه او که د رکوة، او يا خو دا د تنويع لپاره دی په دې ډول د حضرت ابوهريره ؓ د ارشاد معنا به داسي چي کله به په تور کي اوبه راوړلې او کله په رکوة (ژي) کي راوړلې.

د استنجاء څخه وروسته رسول الله ﷺ لاس پر مخکې باندي ځکه موږی چي د لاس څخه بدبويي ولاړه سي او لاس ښه پاک او صاف سي، همدارنگه د بيت الخلا څخه د راوتلو وروسته د لاس پريولل سنت دي.

حضرت ابوهريره رضي الله عنه د اوداسه لپاره په بل لوبني کي اوبه ددې لپاره نه راوړلې چي د استنجاء په پاته اوبو سره يا د هغه په لوبني سره اودس کول صحيح نه دی بلکه په دغه لوبني کي څرنگه چي اوبه يوازي د استنجاء د ضرورت مطابق پاته کېدلې نو ځکه د اوداسه لپاره په بل لوبني کي اوبه راوړلو ضرورت کيدی، د دغه حديث څخه ځينو علماء دغه اخذ کړی دی چي که چيري د استنجاء او اوداسه لپاره بيل بيل لوبني وي نو دا مستحب کار دی.

﴿۳۳۳﴾ : وَعَنِ الْحَكَمِ بْنِ سُفْيَانَ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا بَالَ تَوَضَّأَ وَتَضَحَّ فَرَجَهُ . رواه أبو داود والنسائي

د حضرت حکم بن سفیان رضي الله عنه څخه روایت دی چي کله به رسول الله صلى الله عليه وسلم تشي بولي وکړې نو بيا به يې اودس کاوه او پر خپل شرمگاه به يې اوبه و پاشلې (يعني لنگ به يې اغوستی وو). ابوداؤد او نسائي.

تشریح : رسول کریم صلى الله عليه وسلم چي به کله د تشو بولو څخه وروسته اودس کوی نو د وسوسې د دفع کولو لپاره به يې لږ اوبه د سترپر ځای پر لونگ سرييره وپاشلې ددې لپاره چي د بولو د څاڅکو وهم پاته نه سي.

څرگنده ده چي د رسول کریم صلى الله عليه وسلم ذات مبارک د وسوسې او خطراتو څخه پاک وو نو دا به وويل سي چي دده مبارک دغه عمل د امت د ښووني لپاره وو چي د بولو کولو څخه وروسته کله چي اودس تازه کوي نو لږ اوبه د شرمگاه پر ځای پر جامې سرييره وپاشل سي ددې لپاره که چيري اوبه ونه پاشل سي او د شرمگاه ځای د جامې سرييره د لنډوالي احساس وي نو د هغه څخه به د بولو د څاڅکو وهم پيداسي او که چيري اوبه وپاشل سي نو د هغه وروسته که د لنډوالي احساس وسي نو دا فکر به وي چي هغه د پاشل سوو اوبو لنډوالی دی په دې وجه به وسوسه بنده سي او مقصد همدغه دی چي د وسوسو لار ونيول سي ترڅو په اطمینان سره په عبادت کي بوخت سي.

ابن مالک رحمه الله عليه فرمايي چي د اوداسه وروسته پر شرمگاه سرييره د اوبو پاشلو يوه وجه داده چي د وسوسې دفع کيږي مگر يو بله وجه دا هم ده چي په دې سره د بولو وغيره څاڅکي ودریږي او دباندې راونه ځي.

﴿۳۳۴﴾ : وَعَنْ أُمِّمَةَ بِنْتِ رُقَيْقَةَ قَالَتْ كَانَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدَحٌ مِنْ عِيدَانٍ تَحْتَ سَرِيرِهِ يُبُولُ فِيهِ بِاللَّيْلِ . رواه أبو داود والنسائي .

د حضرت امیمة بنت رقیقه (رض) خخه روایت دی چي د رسول الله ﷺ سره د لرگي یوه پیاله وه چي د رسول الله ﷺ تر کټ لاندې به پرته وه ، د شپې به رسول الله ﷺ په هغه کي تشي بولي کولې . ابوداؤد او نسائي .

تشریح : څرنگه چي د شپې د یخ و غیره په وجه پورته کېدل د تکلیف او پریشانی سبب وي ددې کبله رسول الله ﷺ یوه پیاله ددغه کار لپاره خاص کړې وه ، کله چي به رسول الله ﷺ ته د شپې د بولو کولو ضرورت سو نو په دغه پیاله کي به یې بولي کولې ، که چیري پر حقیقت باندي نظر و اچول سي نو دلته هم د امت لارښوونه مقصد ده ، ددې لپاره چي د امت لپاره په دغه کي آسانی پیدا سي چي کله د شپې د بولو حاجت وي او د یخ و غیره د تکلیف په وجه دباندې وتل مشکل وي نو په یو لوبسي و غیره کي بولي کول او په سهار کي هغه وغورځول سي ددې لپاره چي د یوې خوا د تکلیف او پریشانی خخه خوندي سي او بلي خوا ته د شپې بیت الخلاء ته د تللو خخه وساتل سي کوم چي د شیطانانو هستوگن ځایونه دي ، او شیطانان د ورځي په نسبت د شپې د زیات تاوان او تکلیف رسولو سبب وي .

ښکاره ده چي دغه لارښوونه د رسول کریم ﷺ د شفقت او رحمت په جذبه ده کوم چي د اعمالو او افعالو په هره مرحله کي د آسانی په صورت کي تر سترگو کیږي .

ویل کیږي چي یو صحابي په ناخبرتیا سره د رسول الله ﷺ په دغه پیاله کي څښل و کړل د کوم چي دا اثر سو تر څو چي هغه ژوندی وو د هغه د بدن خخه خوشبوئي راتلل او نه یوازي د هغه د بدن خخه بلکه تر څو نسلونو پوري د هغه په اولاد کي هم د بدن خخه هغه خوشبوئي وه .

﴿۳۳۵﴾ : وَعَنْ عُمَرَ قَالَ رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا أَبُولُ قَائِمًا فَقَالَ يَا عُمَرُ لَا تُبْلُ قَائِمًا فَمَا بُلْتُ قَائِمًا بَعْدُ . رواه الترمذي وابن ماجه . قَالَ الشَّيْخُ الْإِمَامُ مُحْيِي السَّنَةِ رَجَمَهُ اللَّهُ قَدْ صَحَّ عَنْ حَدِيثِ قَالَتْ أُمِّي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَبَاطَةَ قَوْمٍ فَبَالَ قَائِمًا . (متفق عليه) ، فَيَلَّ كَانَ ذَلِكَ لِعَدْرِ .

د حضرت عمر رضه خخه روایت دی چي زه ودرېدم او تشي بولي مي کولې چي رسول الله ﷺ زه ولیدم نو راته وه یې فرمایل : ای عمر ! په ولاړي بولي مه کوه او ددې وروسته بیا ما هیڅکله په ولاړه بولي نه دي کړي ، ترمذي او ابن ماجه ، امام محي السنة وايي چي د حذیفه خخه روایت دی چي رسول الله ﷺ د یو قوم کنډوالي ته .

ورغلی او هلته یې په ولاړه بولي وکړې، (ویل سوي دي چي دا د یو عذر له کبله وو)، بخاري او مسلم
تشریح: د ټولو علماؤ په اتفاق سره په ولاړه بولي کول مکروه دي، البته په دې کي اختلاف دی
 چي مکروه تنزیهي دي او که مکروه تحریمي، ځیني علماء وایي چي مکروه تحریمي دي او د
 ځینو په نزد مکروه تنزیهي دي.

او کوم چي د حضرت عمر رضی الله عنه خبره ده نو په دې اړه علماء وایي چي د جاهلیت په زمانه کي
 چي کومه د بولو طریقه په ولاړه رواج وه او د هغه عادت وو نو په دې وجه هغه په ولاړي بولي
 وکړې، یا دا کیدای سي چي د یو په عذر په وجه یې په ولاړه بولي کړي وي.

همدارنگه د رسول الله صلی الله علیه وسلم په اړه هم د حضرت حذیفه رضی الله عنه روایت دی چي رسول الله صلی الله علیه وسلم په ولاړه
 بولي وکړې، په دې اړه هم دا ویل کیږي چي دا د یو عذر په وجه داسي سوي دي، او علماء هغه
 عذر هم لیکلی دی، ځینو حضرات د هغه ځای د چټلۍ وجه ښیي چي هلته د کښینستلو ځای نه
 وو نو په دې خاطر یې په ولاړه بولي وکړې.

ځیني علماء وایي چي د رسول الله صلی الله علیه وسلم په پښو مبارکو کي درد وو، او د ځینو حضراتو د
 تحقیق سره سم په نس کي درد وو او په دې وجه رسول الله صلی الله علیه وسلم نه سو کښینستلای او په ولاړه یې
 حاجت پوره کړ.

الفصل الثالث

﴿۳۳۶﴾: عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ مَنْ حَدَّثَكُمْ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُؤَلُّ قَائِمًا فَلَا تُصَدِّقُوهُ مَا كَانَ يُؤَلُّ إِلَّا قَاعِدًا. رواه احمد والترمذي والنسائي.

د حضرت عائشې (رض) څخه روایت دی چي
 څوک دا حدیث بیان کړي چي رسول الله صلی الله علیه وسلم به په
 ولاړه بولي کولې نو هغه رښتونی مه گڼئ ځکه

رسول الله صلی الله علیه وسلم به همیشه په ناسته تشي بولي کولې. احمد، ترمذي او نسائي.

تشریح: امام محي السنة چي د حضرت حذیفه رضی الله عنه کوم روایت نقل کړی دی د هغه څخه په
 ښکاره دا معلومیږي چي رسول الله صلی الله علیه وسلم په ولاړه بولي کړي دي مگر د حضرت عائشې رضي الله
 عنها دغه حدیث ددې خبري بالکل نفي کوي نو اوس به په دغه دواړو حدیثونو کي تطبیق په دا
 ډول کیږي چي حضرت عائشې د خپل علم سره خبر ورکوي یعنی هغې رسول الله صلی الله علیه وسلم په ولاړه
 بولو کولو سره په کور کي نه دی لیدلی له دې کبله هغې ددې څخه نفي وکړل او حضرت حذیفه
رضی الله عنه چي کوم صورت بیانوي هغه د کور څخه د باندني متعلق ده او هغه هم د عذر په وجه نادر ده

او ظاهره ده چي نادرشی د معدوم په ډول وي او د عذر په وجه دا مستثنی کيدای هم سي ځکه نو په دواړو حديثونو کي هيڅ تعارض پاته نه سو .

﴿۳۳۷﴾ : وَعَنْ زَيْدِ بْنِ حَارِثَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ جِبْرِيلَ أَنَّهُ فِي أَوَّلِ مَا أُوحِيَ إِلَيْهِ فَعَلَّمَهُ الْوُضُوءَ وَالصَّلَاةَ فَلَمَّا فَرَغَ مِنَ الْوُضُوءِ أَخَذَ غُرْفَةً مِنَ الْمَاءِ فَتَضَحَّ بِهَا فَرَجَتْهُ . رواه أحمد والدارقطني .

حضرت زید بن حارثه د نبی کریم ﷺ څخه روایت کوي چي جبرائیل علیه السلام تر ټولو وړاندي په وحی کي رسول الله ﷺ ته راغلی رسول الله ﷺ ته لمونځ او اودس کول و ښودل کوم وخت چي رسول الله ﷺ د اوداسه څخه فارغ سو نو یو له اوبه یې راواخیستی او هغه یې پر خپل شرمگاه باندې وپاشلې . احمد او دارقطني .

تشریح : حضرت جبرائیل علیه السلام د رسول الله ﷺ و حضور ته د یو سړي په شکل کي راغلی او هغه د رسول الله ﷺ په مخکي اودس وکړ او لمونځ یې ادا کړ ددې لپاره چي رسول الله ﷺ هغه زده کړي همدارنگه هغه رسول الله ﷺ ته د الله تعالی د لوري ددغه دوو شيانو تعلیم هم ورکړ او بیا ددې سرپرته حضرت جبرائیل علیه السلام د اوداسه وروسته پر شرمگاه یا د ستر پر ځای د اوداسه وروسته اوبه پاشل هم وښودل ترڅو د وسوسې د دفع لپاره دغه طریقه غوره کړل سي .

﴿۳۳۸﴾ : وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَاءَنِي جِبْرِيلُ فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ إِذَا تَوَضَّأْتَ فَاتَضَحَّ . رواه الترمذي وقال هذا حديث غريب و سمعت محمدا يعني البخاري يقول الحسن ابن علي الهاشمي الراوي منكر الحديث .

د حضرت ابوهریره ؓ څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایل : ما ته جبرائیل علیه السلام راغلی او ویل یې ای محمد ! هر کله چي ته اودس وکړې نو له اوبه پر خپل شرمگاه وپاشه . (ترمذي ویلي دي د احديث غريب دی او ما د بخاري څخه اوریدلي دي چي حسن بن علي هاشمي راوي منکر د حدیث دی) .

﴿۳۳۹﴾ : وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَمَامَ عُمَرُ خَلْفَهُ بِكُوزٍ مِّنْ مَّاءٍ فَقَالَ

د حضرت عائشې (رض) څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ تشي بولي وکړې نو حضرت عمر ؓ

د نوموړي نوم زید بن حارثه او کنیت یې ابواسامه دی ، نو موږ یو عظیم صحابي دی کوم ته چي د رسول کریم ﷺ د متنبی جوړېدو شرف حاصل دی ، په غزه ماته کي د شام پر مخکه باندې د هجرت پر اتم کال د شهادت درجه یې تر لاسه کړه او د شهادت په وخت کي د نوموړي عمر ۵۵ کاله وو .

مَا هَذَا يَا عَمْرُ؟ قَالَ مَاءٌ تَتَوَضَّأُ بِهِ . قَالَ مَا أَمَرْتُ
كُلَّمَا بُلْتُ أَنْ أَتَوَضَّأَ وَلَوْ فَعَلْتُ لَكَانَ سُنَّةً . رواه
أبو داود وابن ماجه .

الله ﷺ و فرمايل ما ته دا حکم نه دی راکړل سوی چي کله زه تشي بولي وکړم نو اودس دي هم وکړم
که ما داسي کړی وای نو زما دا کار به سنت سوی وای . ابوداؤد او ابن ماجه .

تشریح : د رسول الله ﷺ د ارشاد مطلب دادی چي ما ته د فرض او واجب په ډول دا حکم نه دی
راکړل سوی چي کله بولي وکړم نو د هغه وروسته اودس هم وکړم او که چيري زه په خپله دا کار
وکړم نو بيا به هر وار د بولو کولو څخه وروسته اودس کول سنت مؤکده سي ، په هر حال دلته د
سنت څخه مراد سنت مؤکده دی هسي خو په اوبو سره استنجاء کول او هر وخت په اوداسه
اوسيدل د ټولو علماؤ په نزد په اتفاق سره مستحب دي .

ددغه حديث څخه دا هم معلومه سوه چي رسول الله ﷺ به کله کله غوره شيان هم د امت د اسانتيا
لپاره پرېښودل ددې لپاره چي هغه شيان د امت لپاره ضروري نه بلل سي .

(۳۴۰) : وَعَنْ أَبِي أَيُّوبَ وَجَابِرٍ وَأَنَسٍ أَنَّ هَذِهِ
الْآيَةَ لَمَّا نَزَلَتْ (فِيهِ رَجُلٌ يُجِبُونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا
وَاللَّهُ يُجِبُ الْمُطَهَّرِينَ) قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ إِنَّ اللَّهَ قَدْ أَثْنَى عَلَيْكُمْ
فِي الطُّهُورِ فَمَا طُهِّرُوكُمْ قَالُوا تَتَوَضَّأُ لِلصَّلَاةِ
وَتَغْتَسِلُ مِنَ الْجَنَابَةِ وَتَسْتَنْجِي بِالْمَاءِ قَالَ فَهُوَ ذَاكَ
فَعَلَيْكُمْوه . رواه ابن ماجه .

لپاره اودس کوو او د جنابت لپاره غسل کوو او په اوبو سره استنجاء کوو ، رسول الله ﷺ و فرمايل
او دا خبره ده همدا جاري و ساتئ . ابن ماجه .

تشریح : د انصارو دا عادت وو چي هغو به د تشو او ډکو بولو څخه وروسته په لوټو سره د
صفائي کولو څخه وروسته په اوبو سره هم استنجاء کول ددې کبله د هغوئ فضيلت په دغه آيت
کريمه کي بيان سو ، کله چي دغه آيت نازل سو او د انصارو ددغه فضيلت څرگندونه و رسول نو
رسول کريم ﷺ د هغوئ څخه پوښتنه وکړه چي هغه کومه پاكي ده د کوم حاصلولو په وجه تاسو

د دغه سعادت حقداره سواست ، کله چي هغوی د صفائي تفصيل بيان کړ نو رسول الله ﷺ د هغوی تصديق وکړ چي همدا هغه شيان دکوم په وجه چي الله تعالى ستاسو صفت په قرآن کريم کي بيان کړی دی ، او وروسته يې دې ته اشاره وفرمايل غوره والی او بهتري په دې کي ده چي دغه سعادت هميشه تر لاسه کړئ يعني څرنگه چي تاسو پاكي تر لاسه کوئ همدا سي هميشه کوئ .

﴿ ۳۴۱ ﴾ : وَعَنْ سَلْمَانَ قَالَ قَالَ بَعْضُ الْمُشْرِكِينَ وَهُوَ يَسْتَهْزِئُ إِنِّي لَأَرَى صَاحِبَكُمْ يُعَلِّمُكُمْ حَتَّى الْخِرَاءَةَ قُلْتُ أَجَلٌ أَمْ رَنَّا أَنْ لَا نَسْتَقِيلَ الْقَبِيلَةَ وَلَا نَسْتَحْجِي بِأَيْمَانِنَا وَلَا نَكْتَفِي بِذُنُوبِ ثَلَاثَةِ أَحْجَارٍ لَيْسَ فِيهَا رَجِيعٌ وَلَا عَظْمٌ . رواه مسلم وأحمد واللفظ له .

د حضرت سلمان ؓ څخه روايت دی چي په مشرکانو کي يوه سړي د مسخرو په ډول وويل زه ستاسو نبي وينم چي تاسو ته هر شی بنیي تر دې چي په بيت الخلاء کي د کنبېستلو چم هم درته بنیي ما ورته وويل هو ، رسول الله ﷺ حکم کړی دی چي په بيت الخلاء کي مخ پر قبله مه

کنبیئ او په راسته لاس استنجا مه کوئ او په درو ډبرو (يالوتو) څخه کم استنجا مه کوئ او په لوتو کي خوشائي او هډوکي نه وي . مسلم او احمد .

تشریح : که چيري د مذهب حقيقت ته وکتل سي نو دا خبره به معلومه سي چي مذهب او دين په اصل کي د يو پوره ضابطه حيات او کامل دستور نوم دی د ژوند د نظام په کوم کي چي انسان په دين او دنيا دواړو ځايو کي د پوره رهبري لارښود او هدايت کوي .

که څه هم پر خاصو اعتقاداتو باندي څو مخصوص عبادات او د يو څو اعمالو نوم مذهب او دين کنبېښودل سي نو هغه نه يوازي دا چي پوره او مکمل مذهب دی بلکه د انساني دماغ اختراعات او نظرياتو ټولگه ده .

اسلام چي پر نورو مذهبونو باندي خپل امتيازي شان لري او پر نورو دينونو باندي لوړتيا او غوره والی لري او پر نورو شريعتونو د پوره والي درجه لري نو هغه د اسلام د همه گيري (هر اړخيز) او د هغه د شان جامعيت (پوره والی) دی ، مسلمانان خو پر پرده هغوی خو د هغه اسلام پيروان دي بلکه د دنيا هغه پوهان او عاقلان هم کوم چي د اسلام د اعتقاداتو او احکامو پابند خو نه دي مگر نن سبا پر دې خبره متفق دي چي د دنيا پر ټولو مذهبونو او دينو په ټولو شريعتونو کي يوازي اسلام يو داسي مذهب او دين دی چي د انسانانو لپاره د ژوند پوره قوانين او نظام او د کائناتو پر شعبه باندي د هداياتو مجموعه ده چي د انساني ژوند د هر

کوچنی او غټي مسئلې رهبري کوي .

څرنگه چي اسلام د يوې خوا د اعتقاداتو او نظرياتو په ډيره لوړه کچه د انسانانو او پيريانو رهنمايي کوي او د عباداتو او احکاماتو د لوړ نظام تفوق بخښونکی دی نو د بلي خوا د ژوند د هغه کوچنيو لارو معرفت هم ور بخښي کوم چي د نړيوالو په نزد ادنی دي د کوم په لور چي نور مذهبونه سترگي هم نه پورته کوي .

وگورئ يو بې بصيرته او د عقل او پوهي دښمن مشرک پر مسلمانانو منحصرې کوي چي د شارع اسلام د شان او عظمت هم يوه غوښتنه ده چي هغه هر شي ښيي تر دې چي هغه د تشواو ډکو بولو کولو مسائل او د هغه طريقې ښيي ، حضرت سلمان فارسي ؓ ددې جواب ورکوي چي اې بې خبرو او اې بې عقلانو دا د خدا خبره نه ده د منحصر وځای نه دی تاسو ته څه معلومه ده چي زموږ سردار پر موږ څومره شفيق دی ، پر موږ څومره مهربان دی دا د امت د ډير شفقت او محبت وجه ده چي هغه د ژوند په هره مرحله کي زموږ راهنمائي فرمايي .

د يوې خوا رسول الله ﷺ د توحيد او رسالت عقائد او د لمانځه ، روژې ، زکوة او حج په ډول د ديني اصولو احکام او مسائل موږ ته ښيي نو بلي خوا ته د تشواو ډکو بولو په ډول د کوچني کوچني شيانو ادبونه هم راښيي او د هدايت او راهنمائي خو دا هغه ځای دی چي د رسول الله ﷺ د ذات د هميه گيري (هراړخيزی) ته اشاره کوي .

همدارنگه رسول الله ﷺ حکم کړی دی چي د تشواو ډکو بولو په وخت کي موږ د قبلې په لور مخ يا شانه کړو په دې سره د قبلې د احترام بې احترامي راځي . رسول الله ﷺ فرمايلي دي چي په راسته لاس سره استنجاء ونه کړل سي ځکه چي دغه کار د پاکۍ او نظافت خلاف دی چي په کوم لاس سره خوراک کيږي په هغه لاس سره د مرداري صفائي هم وسي ، رسول الله ﷺ دغه ته غوره ويلي دي چي په درو لوټو يا ډبرو سره په کم دي استنجاء ونه کړل سي ځکه د صفائي او پاکۍ غوښتنه داده او رسول الله ﷺ دا هم فرمايلي دي چي د استنجاء په لوټو کي خوشائي وغيره نجاست نه وي چي د پاکۍ حاصلولو پر ځای نوره چټلي رامنځته کيږي او په هډوکي سره استنجاء ونه کړل ځکه چي هډوکي د پيريانو خوراک دي .

د حضرت عبدالرحمن بن حنبله ؓ څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ زموږ په لور تشریف راوړ او (په دغه وخت کي) دده مبارک په لاس کي سپرو

﴿۳۴۲﴾ : وَعَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ حَنْبَلٍ قَالَ خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفِي يَدِهِ الدَّرَقَةُ فَوَضَعَهَا ثُمَّ جَلَسَ فَبَالَ إِلَيْهَا فَقَالَ بَعْضُهُمْ

انظروا إليه يقول كما تقول المرأة فسمعه النبي صلى الله عليه وسلم فقال ويحك أما علمت ما أصاب صاحب بني إسرائيل كانوا إذا أصابهم البول قرصوه بالمقاريض فنهاهم فعذب في قبره . رواه أبو داود وابن ماجه . ورواه النسائي عنه عن أبي موسى

رسول الله ﷺ هغه سپر پر مخکے کنبینود او بیا یې د هغه مخته تشي بولي وکړې نو د مشرکینو څخه یو کس وویل ده ته وگورئ داسي تشي بولي کوي لکه څرنګه چي بنځي یې کوي ، دا خبره رسول الله ﷺ واورېدل او وه یې فرمايل : پر تاسو دي افسوس وي ایا تا ته دا نه ده معلومه

چي د بني اسرائيلو یو سړي ته (عذاب) ورسیدی نو بني اسرائيلو چي به بولي وکړې او د هغوی پر بدن یا جامو به بولي و لگېدلې نو هغه به یې په غچي سره پرې کوی ، په بني اسرائيلو کي یوه سړي ددې حکم منلو څخه ډډه وکړه نو هغه د قبر په عذاب اخته سو (ابوداؤد ، ابن ماجه ، نسائي د هغه څخه هغه د ابو موسی څخه روایت کړی دی .

تشریح : د بني اسرائيلو په شریعت کي دا وه که چیري د یو چا پر بدن به نجاست ولګیدی نو د هغه برخي غوښه به یې پرې کول او که پر جامه به نجاست ولګیدی نو د جامې هغه برخه به یې پرې کول ، مګر په هغوی کي یو سړي د خپل شریعت ددغه حکم منلو څخه انکار وکړ او نور خلک یې هم د داسي کولو څخه منعه کړل په دې وجه هغه د قبر په عذاب کي اخته کړل سو .

دې ته رسول الله ﷺ اشاره و فرمایل چي د بني اسرائيلو د شریعت هغه قاعده که څه هم په شرعي اعتبار سره غوره وه مګر په هغه کي د مال او ځان ضرر وو ځکه نو خلاف عقل او دانائي وه مګر د دې سریرره د شریعت هغه حکم نه منلو او نور خلک د هغه څخه پر منعه کولو باندي چي پر هغه سړي باندي د قبر عذاب نازل کړل سو نو شرم او حیاء نه کول په طریقه اولی د عذاب سبب دی ځکه چي د بولو کولو پر وخت پرده کول او شرم کول نه یوازي دا چي د شریعت غوره شی دی بلکه د عقل او پوهي په اعتبار هم اولی او غوره دی .

﴿۳۴۳﴾: وَعَنْ مَرْوَانَ الْأَصْفَرِ قَالَ رَأَيْتُ ابْنَ عُمَرَ أَنَاخَ رَاحِلَتَهُ مُسْتَقْبِلَ الْقَبْلَةِ ثُمَّ جَلَسَ يُبُولُ إِلَيْهَا فَقُلْتُ يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَلَيْسَ قَدْ نُهِِيَ عَنْ هَذَا قَالَ بَلْ إِنَّمَا نُهِِيَ عَنْ ذَلِكَ فِي الْفَضَاءِ فَإِذَا كَانَ بَيْنَكَ وَبَيْنَ الْقَبْلَةِ شَيْءٌ يَسْتُرُكَ فَلَا بَأْسَ . رواه أبو داود .

د حضرت مروان اصفر ؓ څخه روایت دی چي ما حضرت ابن عمر ؓ ولیدي چي هغه خپل اوبښ د قبلې په لور کنبینوی بیا کنبیناست او د اوبښ په لور یې تشي بولي وکړې ما ورته وویل ای ابو عبد الرحمن ! ایا رسول الله ﷺ ته ددې څخه نه یې منعه کړې هغه وویل په دې (حکم کي) ځنګل منعه راغلی دی مګر هر کله چي ستا او د قبلې په منځ کي یو شی وي نو بیا پروا نسته .

تشریح : په دغه مسئله کي د عبدالله بن عمر رضي الله عنه دا قول دليل نسي جوړيدای ځکه چي دوی د رسول الله ﷺ د هغه فعل دليل ونيوی چي ددې باب په لومړي حديث کي ذکر سوی دی چي هغه رسول الله ﷺ قبلې ته شا کړی پر قضا حاجت کولو باندي ليدلی وو او دا په هغه وخت کي ښودل سوی دی چي په دې فعل کي څو احتمالات (شکونه) پيدا کيږي نو شکوک فعل د دليل په توگه وړاندي کول صحيح نه دي، بيا ددې هم وضاحت سوی دی چي د رسول الله ﷺ د ډيرو حديثونو څخه دا ثابته سوې ده چي د تشو او لويو بولو په وخت کي د قبلې طرف ته د مخ يا شانه کولو حکم عام دی، په دې کي د ځنگل تخصيص نسته ځکه دامام اعظم رحمه الله عليه مذهب هم دادی چي په دې حکم کي ځنگل او آبادي ټول برابر دي، د قبلې طرف ته مخ او شا کول هر ځای منعه دي که هغه ځنگل وي صحراء او ميدان وي او که آبادي او کورونه وي.

﴿۳۴۴﴾: وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا خَرَجَ مِنَ الْخَلَاءِ قَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنِّي الْأَذَى وَعَافَانِي. رواه ابن ماجه

د حضرت انس رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ به کله د بيت الخلا څخه راوتی نو فرمايل به يې: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنِّي الْأَذَى وَعَافَانِي، (ټول تعريفونه الله لره دي

چي زما څخه يې د تکليف شی ليري کړ او ما ته يې عافيت راکړ، ابن ماجه.

تشریح : هسي خو که چيري انسان دا غواړي چي هغه د الله تعالی نعمتونه د شمير په دائره کي راولي کوم چي پر هغه د الله تعالی د لوري دي نو دا مشکل نه بلکه ناممکن ده، د ډير بډني څخه تر مرگ پوري د انسان ټول ژوند او د هغه د ژوند يوه يوه لحظه د الله تعالی رحيم او کریم ذات د بې شميره نعمتونو شکر گزاره ده او دا وجه ده چي هيڅ انسان د الله تعالی د دغه بې شميره او لا محدود نعمتونو شکر کما حقه نسي ادا کولای.

اوس تاسو تشي او ډکي بولي واخلئ دا په ظاهره څومره معمولي شی دی او څومره غير ضروري معلومېږي مگر د يو حکيم او ډاکټر څخه ددې په حقيقت معلومولو سره وگورئ، يو طبي ماهر به تاسو ته وښيي چي پر دغه معمولي شيانو باندي د انسان د ژوند څومره دار او مدار دی او د انسان د مرگ او ژوند سره ددې څومره اړه ده، که د يو سړي د يو لږ وخت لپاره بولي بندي سي نو هغه ژوند په خطر کي لويږي او خداي مه کړه که په دغه وخت کي لږ اوږدوالی پيداسي نو بيا د هغه ژوند د مرگ په غير کي به وليدل سي، نو ايا دا د الله تعالی عظيم انعام او د هغه لوی فضل او کرم نه دی چي هغه دا تکليف ورکونکی شی د انسان د بدن څخه د لږ لږ وخت وروسته په څومره آساني سره باسي نو دا څنگه ممکن وه چي د الله د رسول

هغه ٿيڻه ڇي د هغه پر ڪوچني ڪوچني نعمتونو باندې هر وخت شڪر ادا ڪولو ڪي بوخت وهه د هغه عظيم الشان نعمت باندې د شڪر ڇڻه قاصره وي

دا حديث نبوي ڇي رسول الله ﷺ به ڪله د بيت الخلا ڇڻه وتي د الله تعاليٰ شڪر به يې ادا ڪوي ڇي اې رب العالمين! د دنيا ٽول تعريفونه تالره بنيادي د ٽول حمد او ثناء ورتي يې او ولي به نه يې هر ڪله ڇي ستا ذات د خپل بندگانهو لپاره سراسر لطف او ڪرم او رحمت او شفقت دي ڇي د هغه يو ادنا اظهار دا هم دي ڇي تا دا وخت صرف په خپل فضل او ڪرم سره يو تڪليف ور ڪونكي شي زما د بدن ڇڻه خارج ڪړ او همدارنگه ما ته دي سڪون، اطمينان او عافيت وبخښي.

په ځينو حديثونو ڪي د رسول الله ﷺ ڇڻه دا دعاء هم منقول ده ڇي ڪله به رسول الله ﷺ د بيت الخلا ڇڻه وتي نو (الحمد لله الذي اذهب عني ما يؤذيني وابقى على ما ينفعني) ژباړه: ٽول تعريفونه الله تعاليٰ لره بنيادي ڇي زما ڇڻه تڪليف ور ڪونكي شي ليري ڪړ او هغه شي پاته وساتي ڇي زما لپاره گټور دي.

غذا په هضم ڪېدو سره پر دوو برخو ويشل ڪيري، يوه لويه برخه هغه وي ڇي فضله مواد جوړيږي، دوهه برخه ڇي د غذا اصل جوهر دي هغه وينه وغيره ڪي تبديل ڪيري پر دې د ژوند بقا منحصره وي، په دغه دعاء ڪي د غذا دغه دواړو اړخو ته اشاره فرمايل سوي ده ڪه ددغه دواړو نعمتونو يو سري خيال وکړي نو هغه ته به احساس وسي ڇي دا د څومره اهميت وړ ده مگر افسوس ڇي نن به څومره بې حسه او بې پروا انسانان پيدا ڪيري ڇي د هغوي په دماغ او شعور ڪي به ددې تصور هم نه وي.

د حضرت ابن مسعود رضه څڻه روايت دي ڇي ڪله د پيريانو (يو ډله) د رسول الله ﷺ په خدمت ڪي حاضر سول نو رسول الله ﷺ ته يې عرض وکړ اې دالله رسوله! خپل امت منعه ڪړه ڇي هغوي په خوشايو، هلو ڪو او سکارو سره استنجاء نه ڪوي ځکه په دې شيانو ڪي الله تعاليٰ زموږ رزق ايښي دي نو رسول الله ﷺ د دغه شيانو د استعمال څڻه منعه وفرمايل. ابوداؤد.

﴿۳۴۵﴾: وَعَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ لَمَّا قَدِمَ وَقَدُ الْجَنِّ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّهُ أَمْتُكَ أَنْ يَسْتَنْجُوا بِعَظْمٍ أَوْ رَوْثَةٍ أَوْ حُمَةٍ فَإِنَّ اللَّهَ جَعَلَ لَنَا فِيهَا رِزْقًا فَتَهَانَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ذَلِكَ. رواه أبو داود.

تشریح: هلو ڪي د پيريانو خوراڪ دي ڇي د هغه ڇڻه هغوي غذا تر لاسه ڪوي همدارنگه

خوشائي د هغوئ د حيوانانو خوراک دی ، د سکر و څخه هم پيريان گټه اخلي مثلاً په سکارو سره خوراک وغيره پخوي يا په هغه سره رڼا کوي ځکه نو هغه هم په رزق کي شميرل سوي دي .

بَابُ السَّوَاكِ

(د مسواک وهلو بيان)

مسواک وهل د ټولو علماؤ په اتفاق سره سنت دی مگر د حنفیه په نزد په خاصه توگه د اوداسه لپاره او د امام شافعي رحمه الله عليه په نزد د اوداسه او لمانځه په وخت کي مسواک وهل سنت دی او د سهار او ماښين د لمانځه څخه مخکي هم د مسواک وهلو ډير تاکيد سوي دی .

په مسواک وهلو کي ډير خير، برکت او فضيلت دی ، علماء ليکي چي د مسواک وهلو په فضيلت کي څلوېښت حديثونه راغلي دي ، بيا نه يوازي دا چي مسواک وهل د ثواب باعث دی بلکه د دې څخه په بدني توگه هم ډيري گټي تر لاسه کيږي ، په مسواک وهلو سره خوله پاکه وي ، په خوله کي بدبوئي نه پيدا کيږي ، غاښونه سپين او ځلانده وي په وريو کي قوت پيدا کوي او غاښونه ټينگوي .

مسواک وهل په هر وخت کي مستحب او غوره دی مگر په ځينو حالتونو کي ددې ارزښت ډير زياتيږي مثلاً د اوداسه په وخت کي ، د قرآن کریم د ويلو په وخت کي ، پر غاښونو ژړولی او خيري ختلو په وخت کي ، د خوب په وخت او يا د بدبويه شي د خوړلو څخه وروسته مسواک وهل مستحب او غوره دی .

د مسواک وهلو څو ادبونه او طريقې دي ، علماء ليکي چي په يو مجلس او مجمع کي داسي مسواک وهل چي د خولې څخه ناږي بهيږي مکروه دی په خاصه توگه د علماؤ ، بزرگانو سره نژدې داسي مسواک وهل مناسب نه دی .

مسواک د ترڅپ درختي مثلاً نيم وغيره څخه بايد وي ، د پيلو درختي مسواک زيات غوره دی ، په حديثونو کي هم د پيلو د مسواک ذکر راغلی دی . امام نووي رحمه الله عليه فرمايي چي مستحب دادی چي د پيلو مسواک ووهل سي ، د مسواک سرد خچني گوتي په ډول پکار دی او د مسواک اوږدوالي يوه لويشت پکار دی ، مسواک د غاښونو په پلن والي باندي کول پکار دی په اوږدوالي يې کول نه دی پکار ځکه چي په داسي کولو سره وری خرابيږي ، د

مسواک و هلو په اړه د اکثر و علمائو رایه داده چې کله او دس پیل کړل سي نو د خولې پریولو په وخت کې مسواک وهل پکار دی مگر د ځینې علمائو رایه داده چې د اوداسه کولو څخه مخکې مسواک وهل پکار دی ، په مسواک و هلو کې مستحب دادی چې مسواک د راسته خوا څخه پیل کړل سي .

که د یو سړي سره مسواک نه وي یا غاښونه یې مات وي نو په داسې حالت کې د لاس په گوټي سره غاښ یا وری پاکول پکار دي او یا داسې که د مسواک نرم کولو لپاره یو ډبره وغیره پیدا نه سي او په داسې صورت کې مسواک وهل ممکن نه وي نو غاښونه باید په داسې شي پاک کړل سي چې د خولې بدبویي لیري کړل سي یا یوازې په گوته سره دي صفا کړي .

الفصل الاول

﴿ ۳۴۶ ﴾ : وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْلَا أَنْ أَشَقُّ عَلَى أُمَّتِي لِأَمْرَتِهِمْ بِتَاخِيرِ الْعِشَاءِ وَبِالسَّوَاكِ عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ (متفق عليه)

د حضرت ابوهریره رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل : که ما پر خپل امت دا خبره گرانه نه گڼلای نو حکم به مې کړی وای چې د ماخستن لمونځ ناوخته کوي او د هر لمانځه لپاره دي مسواک وهي . بخاري او مسلم .

تشریح : د ماخستن لمونځ ناوخته کول او دهر لمانځه دپاره مسواک وهل مستحب او د ډیر فضیلت خبره ده ، دې خبرې ته دا حدیث اشاره کوي چې رسول الله ﷺ وفرمایل که زما سره ددې بیره نه وای چې زما امت به په تکلیف کې اخته سي نو ما به دا فرض کړې وای چې ټول مسلمانان دي د ماخستن لمونځ ناوخته کوي ، اوس د ناوخته کولو حد څه دی ؟ په دې اړه د امام شافعي رحمه الله علیه څخه پرته د جمهورو رایه داده چې دریمه برخه د شپې یا تر نیمې شپې پوري د ماخستن کول مستحب دی .

دوهمه خبره رسول الله ﷺ د مسواک په اړه فرمایلي ده که په دې اړه د تنگی او مشکل بیره نه وای نو ما به ددې خبرې اعلان کړی وای چې دهر لمانځه پر وخت یعنې دهر لمانځه د اوداسه پر وخت مسواک کول فرض دي .

مگر رسول الله ﷺ د امت په اړه سر تر پایه رحمت او شفقت دی ځکه نو دغه شیانو ته یې د فرض درجه ور نه کړل چې د فرض کېدو په مشکل کې به د تنگی او سستی په وجه پر دغه

فرضو باندی عمل ونه کړلای سي ، په نتیجه کي په گناه گار سي ځکه نو هغه یې مستحب وگرځول ، که یو سړی په دې عمل ونه کړي نو پر هغه به څه سزا نه وي ، او که د الله تعالی یو بنده په دې عمل وکړي نو دا به د هغه په حق کي د سعادت او نیک بختۍ خبره وي .

د حضرت شریح بن هاني رض څخه روایت دی چي ما د بي بي عائشې رض څخه پوښتنه وکړه چي رسول الله ﷺ کور ته د راتللو په وخت تر ټولو لومړی څه کار کاوه؟ هغې وویل د ټولو مخکي به یې مسواک واهه . مسلم

﴿۳۴۷﴾: وَعَنْ شُرَيْحِ بْنِ هَانِي قَالَ سَأَلْتُ عَائِشَةَ قُلْتُ يَا أَيُّ شَيْءٍ كَانَ يُبْذَأُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا دَخَلَ بَيْتَهُ قَالَتْ بِالسَّوَاكِ (رواه مسلم)

تشریح : د رسول کریم ﷺ عادت مبارک وو چي کله به یې کور ته تشریف راوړ نو تر ټولو مخکي به یې مسواک وهی او دا د رسول الله ﷺ د مزاج اقدس د ډیر نظافت او پاکۍ دلیل وو که چیري په مجلس کي په پټه خوله ناسته یا د خلکو سره د خبرو اترو کولو په وجه په خوله کي څه تغیر راغلی وي نو هغه لیري سي .

که د رسول الله ﷺ پر دغه مبارک کار باندي نظر واچول سي نو دلته هم د امت تعلیم مخته راځي چي خلکو ته پکار ده چي د خپل کورنۍ سره په ډیره پاکي او صفائي سره و اوسیري تردې چي په خپل منځ کي د خبرو اترو کولو او یو ځای کېدو لپاره مسواک ووهي چي څوک د خولې بدبویی د تغیر په وجه تکلیف محسوس نه کړي .

د مسواک د فضیلت ددې څخه اندازه لگیری چي منقول دي د مسواک کولو او یا گټي دي چي په هغو کي تر ټولو ادنی او د کمې درجې گټه داده چي مسواک و هونکی سړی د مرک په وخت کي کلمه شهادت یاد ساتي چي د هغه په وجه د هغه خاتمه په خیر وي ، بالکل همداسي د افیم (ترياکو ، چرسو وغیره) خوړلو او یا تاوانونه دي چي په هغو کي تر ټولو ادنا او کم تاوان دادی چي افیم خوړونکی سړي څخه د مرگ په وخت کي کلمه شهادت هیر سي . العیاذ بالله .

علامه ابن حجر رحمه الله علیه فرمایي چي د هر سړي لپاره دا تاکید دی چي کله په کور کي داخل سي نو هغه ته پکار ده چي تر ټولو مخکي مسواک ووهي ځکه چي په دې سره په خوله کي خوشبو ئي پیدا کیږي چي په هغه سره د کورنۍ سره په ښه چلن کي زیاتوب کیږي .

د حضرت حذیفه رض څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ به د شپې د تهجد د لمانځه لپاره را کښېنستی نو

﴿۳۴۸﴾: وَعَنْ حُذَيْفَةَ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ لِلتَّهَجُّدِ مِنَ اللَّيْلِ يَشُوصُ فَاَهُ

بِالسَّوَالِكِ (متفق عليه)

خوله مبارکه به يې په مسواک وهل او پريولل به

يې بخاري او مسلم.

﴿٣٤٩﴾: وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَشْرٌ مِنَ الْفِطْرَةِ قَصُّ الشَّارِبِ وَإِعْقَاءُ اللَّحْيَةِ وَالسَّوَالِكُ وَاسْتِنْشَاقُ الْمَاءِ وَقَصُّ الْأُظْفَارِ وَغَسْلُ الْبُرْجَمِ وَتَنْفُ الْإِيطِ وَحَلَقُ الْعَانَةِ وَاتِّقَاصُ الْمَاءِ يَعْنِي الْإِسْتِنْحَاءَ قَالَ الرَّائِي وَتَسِيتُ الْعَاثِرَةَ إِلَّا أَنْ تَكُونَ الْمَضْمُضَةُ . (رواه مسلم) وفي رواية الختان بدل اعفاء اللحية لم اجد هذه الرواية في الصحيحين ولا في كتاب الحميدي ولكن ذكرها صاحب الجامع وكذا الخطابي في معالم السنن عن ابي داؤد برواية عمار بن ياسر.

د حضرت عائشې (رض) څخه روايت دی چې رسول الله ﷺ وفرمايل : لس شيان د فطرت دی (يعني د دين لس خبري دي) ، ١: د بريټو کوچني کول ٢: پيره لويول ٣: مسواک وهل ٤: په پزه کي اوبه اچول ٥: نوکان پرې کول ٦: د گوتو بندونه پريولل ٧: د بغلو ورېښتان کښل ٨: تر نامه لاندي ورېښتان خريل ٩: په استنجاء کي لږ اوبه تويول ، ١٠: راوي وايي لسمه خبره زما څخه هيره سوه کيدای سي هغه خوله پريولل وي . (مسلم) او په يوه روايت کي د پيري لويولو پر ځای ختنه (ستول) الفاظ دي ما دا روايت نه خو په

صحيحين کي او نه د حميدي په کتاب کي ليدلی دی مگر دې لره صاحب د جامع او دا ډول خطابي په معالم السنن کي د ابوداؤد څخه په روايت د عمار بن ياسر ذکر کړی دی .

تفريغ : په دغه حديث کي چي د کومو لسو شيانو ذکر سوی دی دا ټول شيان د مخکنيو ټولو انبياء عليهم السلام په شريعتونو کي سنت وه او د رسول الله ﷺ په راوپرې شريعت يعني دين اسلام کي هم سنت دي د اکثرو علماؤ په نزد د فطرت همدغه معنا ده ، په نورو شرحو کي ددې څخه پرته د علماؤ نورا قول هم منقول دي مگر د اوږدوالي په وجه دلته ټول ذکر نه کړل سول .

١. لومړنی شی د شونډو ورېښتان يعني د بريټو کوچني کول ، په دې اړه مختار مذهب دادی چي بريټونه دي په غچي سره کوچني کړل سي په داسي توگه چي د شونډو غاړه معلومه سي ، د امام اعظم رحمه الله عليه يو روايت دادی چي بريټونه د ورځو په اندازه ساتل پکار دي ، البته غازيانو او مجاهدينو ته اوږده بريټونه ساتل جائز دي ځکه چي اوږده بريټونه ددښمن په نظر کي د پيري باعث وي او په دې سره په هغوی کي رعب پيدا کيږي ، د بريټونو دومره زيات کوچني کول چي د هغو نښه هم پاته نسي يعني بالکل خريل دا مکروه دي بلکه د ځينو علماؤ په نزد دا حرام دي مگر ځينو علماؤ دې ته هم سنت وييلي دي .

۲. دوهم شی د بریري اوږدول دي: په دې اړه د علماؤ فیصله داده چې د بریري اوږدوالی د یوه موب په اندازه کېدل ضروري دي، ددې څخه کمېدل نه دي پکار که د موب څخه زیاته هم وي نو جائزه په دې شرط چې د اعتدال د حد څخه زیاته نسي. بریره خریل یا کوچنۍ کول حرام دي ځکه چې دا د اکثر مشرکینو مثلاً انگریزانو او هندوانو طریقه ده، داسي خریلې یا کوچنۍ کړې بریره د هغه خلکو طریقه ده چې د هغوی د دین هیڅ برخه په نصیب نه ده چې د هغوی شمیر په بې دینه ډله کې کیږي، د بریري ورېښتان د یوه موب په اندازه پرېښودل واجب دي، دې ته سنت ځکه ویل سوي دي چې ددې ثبوت د سنت څخه دی څرنگه چې د اختر لمانځه ته سنت وایي حال دا چې د اختر لمونځ واجب دی. که په اوږدوالي یا پلنوالي کې یو څه ورېښتان په وړاندې کېدو سره بې ترتیبه سي نو د هغه په غچي سره برابرول جائز دي مگر غوره داده چې هغه هم غچي نه کړل سي، که د یو ښځي بریره راسي نو هغې ته د بریري صفا کول مستحب دي.

۳. دریم شی مسواک دی، ددې په اړه مخکې ښودل سوي دي چې مسواک وهل په اتفاق سره د علماء سنت دی بلکه داؤد خودې ته واجب ویلي دي، شاه اسحاق صاحب تر دې هم زیاته خبره کړې ده چې که چیري یو سړی په قصد سره مسواک پرېږدي نو د هغه لمونځ باطل دي.

۴. څلورم شی په پزه کې اوبه اچول دي، ددې مسئله داده چې د اوداسه لپاره اوبه اچول پکښې مستحب دي او د غسل لپاره په پزه کې اوبه اچول فرض دي، همدا حکم د خولې پر یولو هم دی چې په اوداسه کې خوله پر یول سنت او په غسل کې فرض ده.

۵. پنځم شی نوکان پریکول دي، نوکان چې په هر ډول سره پریکړل سي نو سنت ادا کیږي، مگر اولی او غوره داده چې د نوکانو پریکولو په وخت کې دا طریقه اختیار کړل سي چې تر ټولو مخکې د راسته لاس د شهادت د گوتي نوک پریکړل سي د هغه څخه وروسته د منځنۍ گوتي او د هغه څخه وروسته د پسې گوتي او بیا د خچۍ گوتي او بیا وروسته د بټي گوتي نوک پریکړل سي، ددې څخه وروسته د چپه لاس د گوتو نوکان همدا سي پریکړل سي چې تر ټولو مخکې د خچۍ گوتي د هغه څخه وروسته د پسې گوتي او د هغه وروسته د منځنۍ گوتي د هغه وروسته د شهادت د گوتي او بیا د بټي گوتي نوکان پریکړل سي، ځینو علماؤ دا طریقه هم لیکلې ده چې تر ټولو مخکې دي د راسته لاس د

شهادت د گوتي څخه نوکان پريکول پيل کړي او پر خچي گوته په رسيدو سره دي بس کړي ، بيا د چپه لاس د خچي گوتي څخه دي پيل کړل سي او د هغه بټي گوتي په رسيدو سره دي د راسته لاس پر بټه گوته دي ختم کړل سي . همدارنگه د پنبو نوکان هم دا ډول پريکول پکار دي چي لومړی دی د راسته پنبې د خچي گوتي څخه پريکول پيل کړل او په آخر کي دي د چپه پنبې پر خچي گوته باندي ختم کړل سي . ځيني علماؤ دا هم ليکلي دي چي د جمعې په ورځ نوکان پريکول مستحب دي ، ځينو حضراتو د نوکانو په پريکولو سره هغه په مخکې کي بنځولو ته مستحب ويلي دي که نوکان وغورځول سي نو هم هيڅ پرواه نسته مگر هغه په بيت الخلا يا د غسل په ځای کي غورځول مکروه دي .

۶. شپږم شی براجم يعني د بندونو ځايونه پريولل ، براجم د گوتو بندونو ته وايي او پر دې سربيره پوست چي گونجی وي په هغه کي اکثر خيري جمع وي په خاصه توگه کوم خلک چي په لاس سره کار زيات کوي د هغوئ گوتي سختي وي او په هغه کي خيري جمع کيږي نو د هغه د پريولو تاکيد کيږي همداسي د بدن هغه اندامونه چي په هغه کي د خيري جمع کېدو گمان وي لکه غوږ ، بغل ، نو او داسي نور د هغو هم د پريولو حکم دی .

۷. اووم شی د بغل ورېښتان صفا کول ، په دې اړه لفظ د تنف استعمال سوی دی ، تنف د ورېښتانو کښلو ته وايي ، ددې څخه معلومه سوه چي د بغل ورېښتان خړيل سنت نه دي بلکه په لاس سره کښل يې سنت دي مگر ځينو علماؤ ليکلي دي چي د بغل ورېښتان کښل هغه سړي ته غوره دي چي د هغه تکليف زغملای سي کنه د بغل ورېښتان خړيل يا په بل شي سره پاکول هم جائز دي .

۸. اتم شی د نامه لاندي ورېښتان خړيل ، دا هم سنت دي ، د نامه لاندي ورېښتان که د خړيلو پر ځای وکښل سي يا په پاوډر وغيره سره صاف کړل سي نو هغه هم په دې حکم کي شامل دي ، مگر په غچي کولو سره سنت نه ادا کيږي ، د مقعد (د شا شرمگاه) شاوخوا چي کوم ورېښتان وي د هغه صاف کول هم مستحب دي . د ځينو روايتونو څخه معلوميږي چي رسول الله ﷺ به د نامه لاندي ورېښتان په نوره سره صفا کول ، د بنځو لپاره د نامه لاندي ورېښتان کښل غوره دي ځکه چي په دې سره خاوند ته شوق زياتيږي او په بنځه کي

۱ - نوره يو ډل مرکب شي ته وايي چي د چوني وغيره په يو ځای کولو سره جوړيږي چي په هغه سره به ورېښتان ليري

نفساني خواهش او شهوت ۹۹ برخي وي او په سړي کي يوه برخه وي او دا فيصله ده چي د نامه لاندې ورېښتانو په کښلو سره شهوت کمېږي او په خړيلو سره قوي کيږي نو د ښځي لپاره مناسب دادي چي هغه ورېښتان وکارې او د سړي لپاره مناسب دادي چي هغه ورېښتان وڅري ، د نامه لاندې ورېښتانو خړيلو، د بغل د ورېښتانو کښلو، د بريټو د غچي کولو او د نوکانو د پرېکولو زيات وخت خلوېښت ورځي کيدل پکار دي تر دې زيات وخت پوري پرېښودل يې ډېر ځکه ده دي .

۹. نهم شی اوبه کمول يعني په اوبو سره استنجاء کول، د (انتقاص الماء) دوه مطلبه دي يو خو دا چي کوم راوي بيان کړی دی يعني په اوبو سره استنجاء کول، په استنجاء کي اوبه مصرفيږي او کميږي ځکه نو انتقاص الماء ورته ويل سوي دي، دوهمه معنا يې داده چي د اوبو استعمال يعني د استنجاء کولو په وجه بولي کمول، مطلب دادي چي په اوبو سره د استنجاء په وجه د بولو څاڅکي بند سي نو په دا ډول په بولو کي کمي کيږي، په يو بل روايت کي د انتقاص پر ځای د انتقاض لفظ راغلی دی، د هغه معناه د ستر سريزه اوبه پاشل، لکه څرنگه چي په مخکي حديثونو کي تير سوي دي، په هر حال دا دواړه شيان هم سنت دي، ختنه (سنتول) د امام شافعي رحمه الله عليه په نزد واجب دي، د اکثرو علماؤ په نزد سړي او ښځي دواړو ته ختنه کول سنت دی، او د امام اعظم رحمه الله تعالى عليه په نزد سړي ته ختنه کول سنت دي او ښځي ته مکرمه يعني غوره دي .

ختنه (سنت کول) د اسلام د نښو څخه ده، ځکه نو که چيري د يو ښار ټول خلک ختنه کول پرېږدي نو د وخت امام ته د هغوی سره جنگ کول پکار دي تر دې چي هغه خلک د اسلام دغه شعار اختيار کړي لکه څرنگه چي د آذان وغيره په باره کي دي، د ختنه کونکي په عمر او د وخت په ټاکنه کي د علماؤ اختلاف دی، د ځينو په نزد د رېږيدني په اوومه ورځ ختنه کول پکار دي لکه څرنگه چي عقيقه اوومه ورځ وي، د ځينو حضراتو په نزد تر اوو کالو پوري او د ځينو په نزد تر نهو کالو پوري وخت دی، ځيني علما وایي چي په دې کي څه قيد نسته کله چي هم وخت او موقع وي نو ختنه کيدای سي، د امام اعظم رحمه الله عليه په نزد په دې صورت کي د بلوغ څخه مخکي ختنه کول شرط خاص دی ځکه چي ختنه کول سنت دي او د بالغ کېدو څخه وروسته د سترېټول واجب دي ځکه که يو سړی د بالغ کېدو څخه وروسته ختنه وکړي نو هغه د يو سنت ادا کولو لپاره واجب پرېښودل، حال دا چي د سنت ادا کولو لپاره د واجب پرېښودل جائز نه دي .

الفصل الثاني

﴿۳۵۰﴾: عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ السَّوَّاءُ مَطْهَرَةٌ لِّلْفَمِّ مَرْضَاةٌ لِلرَّبِّ . رواه الشافعي وأحمد والدارمي والنسائي ورواه البخاري في صحيحه بلا إسناد .

صحيح کي روايت کړی دی .

د حضرت عائشې (رض) څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : مساواک د خولې د پاکولو سبب او د پرودرگار د رضا باعث دی (شافعي، احمد، دارمي، نسائي، بخاري پرته د سند څخه په خپل

﴿۳۵۱﴾: وَعَنْ أَيُّوبَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْبَعٌ مِنْ سُنَنِ الْمُرْسَلِينَ الْخِيَاءُ وَ يُرْوَى الْخِثَانُ وَالتَّعَطُّرُ وَالسَّوَّاءُ وَالتَّكَاحُ . رواه الترمذي

لگول ۳: مساواک وهل ۴: نکاح کول . ترمذي .

د حضرت ايوب ؓ څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : څلور شيان د پيغمبرانو په طريقه کي دي : ۱: حياء کول (د حياء پر ځای په يو بل روايت کي د ختنې (ستېدو) الفاظ دي) . ۲: خوشبويي

تشرېح : د رسول کریم ﷺ دا ارشاد فرمايل چي څلور شيان د رسولانو د طريقو څخه دي ، دا د اکثر په اعتبار دی ځکه چي ځيني انبياء عليهم السلام داسي هم وه چي د هغوی په نزد په دې کي هيڅ شی نه وو مثلاً حضرت يحيى عليه السلام نکاح نه وه کړې .

دلته د حياء څخه مراد دادی چي بنده خپل نفس د بدی څخه بيل وساتي او د خرابو خبرو څخه ځان وساتي ، د ځينو روايتونو څخه معلومېږي چي حضرت آدم عليه السلام ، حضرت شيث عليه السلام ، حضرت نوح عليه السلام ، حضرت هود عليه السلام ، حضرت صالح عليه السلام ، حضرت لوط عليه السلام ، حضرت شعيب عليه السلام ، حضرت يوسف عليه السلام ، حضرت موسی عليه السلام ، حضرت سليمان عليه السلام ، حضرت زکريا عليه السلام ، حضرت عيسى عليه السلام ، حنظله بن صفوان چي د اصحاب الرس نبی وو ، او رسول الله ﷺ مختون (سنت کړل سوي) دې دنيا ته تشریف راوړی وو يعني دا ټول انبياء او رسولان سنت سوي پيدا سوي وه .

د رسول الله ﷺ په اړه د ځينو علماؤ قول چي د پيدا کېدو څخه وروسته سنت سوی دی ، د رسول الله ﷺ د نفاقت او لطافت پر لور او اعلى مقام باندي دلالت کوي ، د رسول الله ﷺ خوشبوني ډيره خوښه وه ، منقول دي چي رسول الله ﷺ به د خوشبوني لپاره مشک استعمالول . په شريعت محمدي کي د نکاح ډير زيات ارزښت دی تر دې چي د نکاح د خپل سنت گړځولو

سره ددې خبرې اعلان يې هم کړی دی چې کوم سړی زما د سنت څخه مخ واپروي يعنې نکاح ونه کړي نو هغه زما د امت څخه نه دی .

علامه ابن حجر رحمه الله عليه فرمايي چې ما د نکاح د فضائلو او مناقبو په اړه چې کوم منقول حديثونه راجمع کړي دي د هغو شمير تر سل زيات دی .

﴿۳۵۲﴾ : وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَرْقُدُ مِنْ لَيْلٍ وَلَا نَهَارٍ فَيَسْتَقِظُ إِلَّا يَتَسَوَّكُ قَبْلَ أَنْ يَتَوَضَّأَ . رواه أحمد وأبو داود .

د حضرت عائشې (رض) څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ به نه بیدیدئ په شپه او ورځ کې مگر چې د خوب څخه به کنبښستی نو د اودس کولو څخه مخکې به یې مسواک واهه . احمد ، ابو داود .

تشریح : د دغه حديث څخه معلومه سوه چې نبی کریم ﷺ د ورځي هم د قیلولې (غرمې) پر وخت آرام کوي ، په ورځ کې لږ بیده کېدل او د قیلولې (غرمې) بیده کېدل او د غرمې په وخت کې آرام کول سنت دي ځکه چې ددې په وجه د شپې د الله تعالی د عبادت لپاره را پورته کېدل آسان وي څرنگه چې د پېشلمې په خوړلو سره روژه آسانه کیږي ، ددې حديث څخه دا هم معلومه سوه چې د خوب څخه د پورته کېدو وروسته مسواک وهل سنت مؤکده دی ځکه چې د خوب په وجه په خوله کې تغیر پیدا کیږي او په بوی کې فرق راځي ځکه نو په مسواک وهلو سره خوله صفا کیږي .

اوس په دې کې احتمال دی چې رسول الله ﷺ به د بیا اودس کولو لپاره دوهم وار مسواک وی که یا ، کېدای سي چې پر هغه مسواک باندې اکتفاء کول او د اوداسه په وخت کې یې دوهم وار مسواک نه وهي او دا هم ممکن ده چې د اوداسه دارادې په وخت کې یا په اوداسه کې دخولې پریولو په وخت کې یې دوهم وار هم مسواک وهي . والله اعلم .

﴿۳۵۳﴾ : وَعَنْهَا قَالَتْ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَاكُ فَيُعْطِينِي السَّوَّكَ لِأَغْسِلُهُ فَأَبْدَأُ بِهِ فَاَسْتَاكُ ثُمَّ أَغْسِلُهُ وَأَذْفَعُهُ إِلَيْهِ . رواه أبو داود .

د حضرت عائشې (رض) څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ به مسواک ووهه نو بیا به یې ماته را کړ چې زه هغه پرېولم نو اول به ما په هغه خپله مسواک ووايه او بیا به مي پرېولی رسول الله ﷺ ته به مي ورکړ . ابو داود .

تشریح : دا حديث ددې خبرې دليل دی چې د مسواک وهلو څخه وروسته د مسواک پریول مستحب دي ، ابن همام فرمايي چې مستحب دادي چې درې واره مسواک ووهل سي او هر وار په اوبو سره پریولل سي چې خیره ځینې ليري سي او دا چې مسوک نرم کېدل هم پکار دي .

بي بي عائشہ رضي الله عنها به رسول الله ﷺ خنجه د مسواک اخیستلو وروسته د هغه د پریولو خنجه مخکي په خپله خوله کي ځکه وهی چي د رسول الله ﷺ د نارو مبارک برکت ورته تر لاسه سي ، او بیا د هغه په پریولو سره به یې رسول الله ﷺ ته ورکوی که چیري مسواک به یې پوره نه وو وهلی نو پوره به یې کړی .

دا حدیث پر دې خبره هم دلالت کوي چي د یو چا مسواک د هغه په رضا سره استعمالول مکروه نه دي او ددې خنجه دا هم معلومه سوه چي د صالحینو او بزرگانو د نارو وغیره خنجه برکت تر لاسه کول ښه خبره ده .

الفصل الثاني

د حضرت ابن عمر ؓ خنجه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایل : ما په خوب کي ولیدل چي زه مسواک وهم ما لره دوه خلک راغلل په هغو کي یو د بل خنجه لوی وو ما په هغوی کي کوچني ته د مسواک ورکولو اراده وکړه چي ما ته وویل سول چي لوی ته یې ورکړه نو ما په هغوی کي لوی ته مسواک ورکړ . بخاري او مسلم .

﴿ ۳۵۴ ﴾ : عَنْ ابْنِ عُمَرَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَرَانِي فِي الْمَنَامِ أَتَسَوَّكُ بِسِوَاكِ فَجَاءَنِي رَجُلَانِ أَحَدُهُمَا أَكْبَرُ مِنَ الْآخَرِ فَنَاقَلْتُ السَّوَّاکَ الْأَصْغَرَ مِنْهُمَا فَقِيلَ لِي كَبِّرْ فَدَفَعْتُهُ إِلَى الْأَكْبَرِ مِنْهُمَا . متفق عليه

تشریح : د دې حدیث خنجه د مسواک د فضیلت او غوره والي اظهار کيږي ځکه چي مشر ته د ورکولو حکم پر دې خبره دلالت کوي چي دا یو افضل او غوره شی دی ځکه نو مشر چي د کشر خنجه افضل او اعلی وو هغه ته د ورکولو حکم وسو ، دا حدیث دې هم ته اشاره وکړ چي په خوراک وغیره ورکولو ، خوشبوئي لگولو یا داسي نورو شيانو کي پیل د مشر خنجه کول پکار دی .

د حضرت ابوامامة ؓ خنجه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایل : هر کله چي ما ته جبرائیل ؑ راتلی نو ما ته یې د مسواک حکم راکاوه او زه بیرېدم چي د ډیر مسواک کولو له کبله ، د خپلي خولې د مخ برخه وانه روم . احمد

﴿ ۳۵۵ ﴾ : وَعَنْ أَبِي أُمَامَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَا جَاءَنِي جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَطُّ إِلَّا أَمَرَنِي بِالسَّوَّاکِ لَقَدْ خَشِيتُ أَنْ أَحْفِيَ مُقَدَّمَ فِيَّ . رواه أحمد .

تشریح : د مسواک د ارزښت او د هغه د فضیلت اندازه ددې خنجه معلومېږي چي جبرائیل ؑ

به کله رسول الله ﷺ ته تشریف راوړی نو رسول الله ﷺ ته به یې د مسواک وهلو حکم ورکوی ، ددې حکم په وجه رسول الله ﷺ به زیات مسواک وهی ، رسول الله ﷺ دا فرمایي چي د جبرائیل علیه السلام د څو څو واره حکم اود هغه د شدت د تاکید په وجه زه مسواک دومره زیات وهم چي زما سره دا بیرته ده چي د مسواک د زیاتوالي په وجه زما خوله ونه وځي .

﴿۳۵۶﴾ : وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَقَدْ أَكْثَرْتُ عَلَيْكُمْ فِي السَّوَاكِ رواه البخاري .
 د حضرت انس رضی الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایي : ما تاسو ته د مسواک په اړه ډیر څه بیان کړل . بخاري

تشریح : ددې ارشاد مقصد د مسواک ارزښت او فضیلت ښودل دي او ددې یې تاکید فرمایلي دی چي مسواک زیات وهل پکار دي ځکه یو شی په څو څو واره بیانول ددې خبري دلیل دی چي هغه شی ډیر ارزښت او فضیلت لري .

﴿۳۵۷﴾ : وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَنُّ وَعِنْدَهُ رَجُلَانِ أَحَدُهُمَا أَكْبَرُ مِنَ الْآخَرِ فَأَوْحَى إِلَيْهِ فِي فَضْلِ السَّوَاكِ أَنْ كَبَّرَ أَعْطِيَ السَّوَاكَ أَكْبَرَهُمَا . رواه أبو داود .
 د حضرت عائشې رضی الله عنها څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ مسواک واهه او دوه کسان ورسره وه په هغوی کي یو د بل څخه لوی وو نو رسول الله ﷺ ته د مسواک په فضیلت کي وځي وسوي چي مسواک مشر ته ورکړه . ابوداؤد .

﴿۳۵۸﴾ : وَعَنْهَا قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَفْضُلُ الصَّلَاةِ الَّتِي يُسْتَأَكُّ لَهَا عَلَى الصَّلَاةِ الَّتِي لَا يُسْتَأَكُّ لَهَا سَبْعِينَ ضِعْفًا . رواه البيهقي في شعب الإيمان .
 د حضرت عائشې رضی الله عنها څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایي : هغه لمونځ چي د هغه لپاره مسواک وهل سوی وي پر هغه لمونځ چي د هغه لپاره مسواک نه وي وهل سوی اويا (۷۰) درجي

فضیلت لري . بیهقي شعب الايمان کي .

تشریح : ددغه حدیث څخه د مسواک د فضیلت اظهار کیږي چي د مسواک په وجه د لمونځ په مرتبو او درجو کي کمی او زیاتوب کیږي ، فرمایي سوي دي که یو سړی یو لمونځ داسي وکړي چي د هغه لمونځ لپاره د اوداسه په وخت کي مسواک ووهي او یو لمونځ یې داسي وکړ چي د هغه لپاره د اوداسه په وخت کي یې مسواک ونه ووهي نو لومړنی لمونځ چي د هغه لپاره مسواک وهل سوی دی د هغه لمونځ په مقابله کي چي د هغه لپاره مسواک وهل سوی نه دی د فضیلت

او ثواب په زیاتوب کي به د اويا درجې زیاتي وي ، يعني د دوهم لمانځه په مقابله کي د لومړني ثواب به هغه ته اويا برابر زیات تر لاسه کيږي .

حضرت ابو سلمه^۱ د حضرت زید بن خالد^۲ څخه روایت دی چي ما د رسول الله ﷺ څخه واورېدل چي فرمایلي یې : که ما پر خپل امت ستونزه نه گنځلای نو هغوی ته به مې حکم ورکړی وای چي د هر لمانځه لپاره مسواک ووهي او د ماخستن لمونځ د شپې د دریمي برخي پوري و ځنډوي . راوي وايي د دې وروسته کله چي به زید بن خالد لمانځه ته راتلی نو مسواک به د هغه په غوږ کي وو لکه څرنګه چي قلم اېښودل کيږي ، هغه چي به د لمانځه لپاره درېدی نو سمدستي به یې مسواک واهه او بیا به یې په غوږ کي

﴿۳۵۹﴾: وَعَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ الْجُهَنِيِّ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَوْلَا أَنْ أَشَقَّ عَلَى أُمَّتِي لَأَمَرْتُهُمْ بِالسَّوَاكِ عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ وَلَأَخَّرْتُ صَلَاةَ الْعِشَاءِ إِلَى ثُلُثِ اللَّيْلِ قَالَ فَكَانَ زَيْدُ بْنُ خَالِدٍ يَشْهَدُ الصَّلَوَاتِ فِي الْمَسْجِدِ وَسَوَاكُهُ عَلَى أُذُنِهِ مَوْضِعَ الْقَلَمِ مِنْ أُذُنِ الْكَاتِبِ لَا يَقُومُ إِلَى الصَّلَاةِ إِلَّا أُسْتَنَّ ثُمَّ رَدَّهُ إِلَى مَوْضِعِهِ . رواه الترمذي وأبو داود إلا أنه لم يذكر ولا خرت صلاة العشاء إلى ثلث الليل وقال الترمذي هذا حديث حسن صحيح .

کښېښود ، دا ترمذي او ابوداؤد روایت کړی دی خو دا چي ابوداؤد : ولا خرت صلاة العشاء إلى ثلث الليل ، نه دی ذکر کړی او ترمذي ویلي دي چي دا حديث حسن صحيح دی .

^۱ ابوسلمه تابعي دي ، د (۷۲) کالو په عمر کي په کال (۹۴هـ) کي وفات سوی دی .

^۲ نوموړی مشهور صحابي دی او کنيت يې ابو عبد الرحمن دی د (۸۵) کالو په عمر د عبدالمالك په زمانه کي په کال (۷۸هـ) کي او د ځينو په نزد د معاويه د زمانې په پای کي وفات سوی دی .

بَابُ سُنَنِ الْوُضُوءِ

(د اوداسه د سنتو بيان)

دلته د اوداسه د سنتو څخه مراد د رسول الله ﷺ هغه افعال او اقوال دي چي د اوداسه په اړه د رسول الله ﷺ څخه منقول دي که څه هم د هغه تعلق د اوداسه د فرضونو سره وي يا د سنت سره وي او يا د اوداسه د آدابو سره وي.

الفصل الاول

﴿ ۳۶۰ 〉: عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا اسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ مِنْ نَوْمِهِ فَلَا يَغْمِسُ يَدَهُ فِي الْإِنَاءِ حَتَّى يَغْسِلَهَا ثَلَاثًا فَإِنَّهُ لَا يَدْرِي أَيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ . متفق عليه

د حضرت ابو هريره ؓ څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل: هر کله چي په تاسو کي يو څوک د خوب څخه کبيني نو خپل لاس دي د اوبو په لوبني کي نه دننه کوي تر څو پوري چي درې ځله يې پريولي نه وي ځکه چي هغه ته نه ده څرگنده چي

د شپې د هغه لاس پر کوم ځای پروت وو. بخاري او مسلم.

تشریح: د دې حديث څخه ثابته سوه چي د اوداسه څخه مخکي لاسونه پريولل سنت دي، او کوم چي د خوب څخه د پورته کېدو وروسته قيد دی نو د دې وجه داده چي په عربو کي د اوبو لېوالی وي په خاصه توگه د نبي کریم ﷺ په زمانه کي خو اوبه ډيري لږ وې، ځکه نو اکثر و خلکو به په اوبو سره استنجاء نه کول بلکه په لوتو يا ډبرو سره به يې صفائي کول او دا څرگنده ده چي د گرمي هواء په وجه په بېده کېدو کي د استنجاء پر ځای خوله راځي په دې صورت کي دا احتمال وي چي د شپې بېده کېدو په وخت کي لاس د استنجاء ځای ته ورسېږي چي په هغه سره لاس مردار سي، څرنگه چي رسول الله ﷺ وفرمايل چي بېده کېدونکي ته دا معلومه نه وي چي د هغه لاس د شپې کوم ځای وو ځکه نو رسول الله ﷺ حکم وکړ چي هر کله يو څوک د خوب څخه را کبيني نو هغه ته پکا رده چي اول خپل لاسونه په اوبو کي نه واچوي بلکه خپل لاسونه دي درې واړه پريولي چي په هغه سره لاسونه پاک سي، د دې څخه وروسته دي د لوبني څخه د اوبو په را اخستلو اودس وکړي. په هر حال دلته د خوب قيد خو د دې لپاره دی چي په هغه کي لاسونو ته د نجاست لگېدو احتمال دی کنه هريو اودس کونکي ته مخکي تر اوداسه کولو درې

واره لاس پريولل پکار دي ځکه چي علماء فرمايي چي دا ډول لاس پريولل د هغه سړي لپاره هم سنت دي چي په بېده کېدو سره نه وي را کښينستی ځکه چي د لاس پريولو سبب يعني لاس ته د نجاست او خير و لگېدو احتمال د وينې په حالت کي هم موجود دی .

د لاس پريولو دا حکم فرض يا واجب نه دی بلکه د سنت او مستحب په درجه کي دی چي رسول الله ﷺ د دې حکم د احتياط په توگه ورکړی دی ، که يو سړی لاس نه پريولي نو هغه هم پاک دی چي پرته د پريولو څخه لاس په اوبو کي واچوي نو په هغه سره اوبه ناپاک او چټلي کيږي نه ځکه چي په خوب کي د لاس ناپاک کېدل يقيني نه دي بلکه د احتمال د درجې شى دی ، مگر امام احمد رحمه الله عليه فرمايي چي په بېده کېدو سره د پورته کېدو څخه وروسته د لاس پريول واجب دي که يو سړی د خوب څخه وروسته د لاس پريولو څخه پرته په اوبو کي لاس ووهي نو اوبه به ناپاکه سي .

د حضرت ابوهريرة ؓ څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل: هر کله چي په تاسو کي يو څوک د خوب څخه کښيني او د اوداسه کولو اراده وکړي نو درې ځله دي په پزه کي اوبه واچوي او سون دي يې کړي

﴿۳۶۱﴾: وَعَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا اسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ مِنْ مَنَامِهِ فَنَوَضًا فَلْيَسْتَنْزِلْ ثَلَاثَ فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَبِيتُ عَلَى خَيْشُومِهِ (متفق عليه).

ځکه چي دده د پزي په هډوکي کي شيطان شپه تيروي . بخاري او مسلم .

تشریح : د انسان د پزي پر نرمو ځايو د شيطان اوسيدل او په هغه کي د شپې تيروولو حقيقت څه دی ؟ د دې د حقيقت او کيفيت علم خو الله تعالی او د هغه رسول ته دی ، د دې د رموزو او اسرارو د معرفت څخه زموږ عقلونه قاصر دي نو د داسي امورو په اړه چي د هغه خبر شارع الطهاره ورکړی دی غوره او اولی طريقه داده چي يوازي د هغوی د صداقت په تسليمولو سره پر هغه ايمان راوړل سي او د هغه د حقيقت او کيفيت په بيانولو کي سکوت اختيار کړل سي .

ځينو حضراتو د دې ډير په زړه پوري تاويل هم کړی دی ، مثلاً دا قاعده ده کله چي انسان بیده سي نو بخارات ، گرد او غبار وغيره په پزه کي جمع کيږي چي د دماغ نژدې برخه ده په دې وجه د دماغ چي د حواس او شعور ځای دی مکړد (چټل) کيږي او د شى د تلاوت قرآن آداب لکه څرنگه چي پکار ده نسي ادا کولای او د هغه د معنی او مطلب په پوهېدو کي مانع کيږي او دا د عبادت په ادا کولو کي د سستی باعث هم دی او ظاهره ده چي دا ټول شيان د شيطان د خوښۍ عين مطابق او د هغه د خوشحاله کولو باعث دي ځکه نو په دې مشابهت سره ويل سوي دي چي

د بیده کېدونکي د پزي سر بيره ټوله شپه شيطان ناست وي په هر حال دا احتمالات دي پر دې يو يقيني حکم نسي کيدلای ځکه غوره او اولی طريقه هغه ده چي مخکي ذکر سوې ده .

د حضرت عبدالله بن زيد بن عاصم رضي الله عنه څخه پوښتنه وسول چي رسول الله ﷺ به څنگه اودس کاوه ، (د دې په اورېدو سره) عبدالله د اوداسه لپاره اوبه را وغوښتلې او دواړه لاسونه يې پريولل او هغه يې دوه دوه ځله پريولل ، بيا يې په خوله اوبه و لغړولې او په پزه کي يې اوبه درې درې ځله واچولې ، پزه يې سون کړه بيا يې درې ځله مخ پريولې او دواړه لاسونه تر څنگلو پوري دوه دوه ځله پريولل ، بيا يې دواړه لاسونو سره د سر مسحه وکړل ، دا ډول چي دواړه لاسونه يې د تندي څخه د خټ طرف ته يووړل او بيا د خټ څخه د تندي طرف ته راوړل ، بيا يې دواړي پښې پريوللې ، مالک ، نسائي او ابوداؤد هم داسي روايت کړی دی او د جامع الاصول د مصنف ذکر يې وکړ ، او بخاري او مسلم کي دا روايت داسي دی چي عبدالله بن زيد بن عاصم ته وويل سول چي ته زموږ په وړاندي د رسول الله ﷺ په ډول اودس وکړه ، نو هغه د ابو لوبنی را وغوښتی او د هغه لوبني څخه يې اوبه پر خپلو دواړو لاسونو واچولې او هغه يې درې ځله پريولل بيا يې د لوبني څخه د خولې پريوللو لپاره اوبه را واخيستې او په هغه اوبو سره يې خوله پريولل او په پزه کي يې اوبه واچولې او

﴿۳۶۲﴾: وَفِي لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَيْدِ بْنِ عَاصِمٍ كَيْفَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَوَضَّأُ فَدَعَا بَوْضُوءَ فَأَفْرَغَ عَلَى يَدَيْهِ فَعَسَلَ يَدَيْهِ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ مَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ ثَلَاثًا ثُمَّ غَسَلَ يَدَيْهِ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ ثُمَّ مَسَحَ رَأْسَهُ بِيَدَيْهِ فَأَقْبَلَ بِهِمَا وَأَدْبَرَ بَدَأَ بِمُقَدِّمِ رَأْسِهِ ثُمَّ ذَهَبَ بِهِمَا إِلَى قَفَاهُ ثُمَّ رَدَّهُمَا حَتَّى رَجَعَ إِلَى الْمَكَانِ الَّذِي بَدَأَ مِنْهُ ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَيْهِ (رواه مالك والنسائي) وَلِأَبِي دَاوُدَ نَحْوُهُ ذَكَرَهُ صَاحِبُ الْجَامِعِ وَفِي الْمُتَّفَقِ قِيلَ لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَيْدِ بْنِ عَاصِمٍ تَوَضَّأَ لَنَا وَضُوءَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَدَعَا بِإِنَاءٍ فَأَكْفَأَ مِنْهَا عَلَى يَدَيْهِ فَعَسَلَهُمَا ثَلَاثًا ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ فَاسْتَخْرَجَهَا فَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ مِنْ كَفٍّ وَاحِدَةٍ فَفَعَلَ ذَلِكَ ثَلَاثًا ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ فَاسْتَخْرَجَهَا فَعَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثًا ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ فَاسْتَخْرَجَهَا فَعَسَلَ يَدَيْهِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ فَاسْتَخْرَجَهَا فَمَسَحَ بِرَأْسِهِ فَأَقْبَلَ بِيَدَيْهِ وَأَدْبَرَ ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَيْهِ إِلَى الْكَعْبَيْنِ ثُمَّ قَالَ هَكَذَا كَانَ وَضُوءُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَفِي رِوَايَةٍ فَأَقْبَلَ بِهِمَا وَأَدْبَرَ بَدَأَ بِمُقَدِّمِ

د نوموړي نوم عبدالله بن زيد بن عاصم دی او په ابن عماره نامه سره مشهور دی کښت يې ابو محمد دی . د يزيد په زمانه کي په کال (۴۶۴هـ) کي شهيد سو .

سوني يې کړه او درې ځله يې داسي وکړل بيا يې د لوبني څخه اوبه واخيستي درې ځله يې مخ پريولې او بيا يې اوبه واخيستي دواړه لاسونه يې دوه دوه ځله تر څنگلو پوري پريولل بيا يې اوبه را واخيستلې د سر مسحه يې داسي وکړه چي دواړه لاسونه يې د تندي څخه د شا طرف ته بوتلل او بيا يې د شا د طرف څخه د مخ طرف ته راوستل بيا يې دواړي پنبې تر بجلکو پوري

رَأْسِهِ ثُمَّ ذَهَبَ بِهِمَا إِلَى قَفَاهُ ثُمَّ رَدَّهُمَا حَتَّى رَجَعَ إِلَى الْمَكَانِ الَّذِي بَدَأَ مِنْهُ ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَيْهِ، وَفِي رَوَايَةٍ فَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ وَاسْتَنْشَرَّ ثَلَاثًا بِثَلَاثِ غُرَفَاتٍ مِنْ مَاءٍ، وَفِي رَوَايَةٍ أُخْرَى فَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ مِنْ كَفِّهِ وَاحِدَةً فَعَمَلَ ذَلِكَ ثَلَاثًا، وَفِي رَوَايَةٍ لِلْبُخَارِيِّ فَمَسَحَهُ رَأْسَهُ فَأَقْبَلَ بِهِمَا وَأَذْبَرَ مَرَّةً وَاحِدَةً ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَيْهِ إِلَى الْكَعْبَيْنِ، وَفِي أُخْرَى لَهُ فَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَرَّ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ مِنْ غُرْفَةٍ وَاحِدَةٍ

پريولې او ددې وروسته يې وويل د رسول الله ﷺ اودس همدا ډول وو، په يو بل روايت کي د اسي دي چي د مسحه لپاره يې دواړه لاسونه د تندي څخه شاته بوتلل او بيا يې د شا څخه مخ ته راوستل يعني د سر د مخکي حصې څخه يې مسحه پيل کړه او د څټ طرف ته يې لاسونه بوتلل، بيا يې د څټ طرف څخه هلته راوستل د کوم ځای څخه چي يې مسحه پيل کړې وه بيا يې دواړي پنبې پريوللې او په يوه روايت کي دا الفاظ دي چي خوله يې پريولل او په پزه کي يې اوبه واچولې او سونې يې کړه يعني درې ځله په درې ځله اوبه پاشلو سره، او په يوه بل روايت کي دا الفاظ دي چي خوله يې پريولل او په پزه کي يې اوبه واچولې او په يوه وار اوبه پاشلو سره يې درې ځله داسي وکړل، او د بخاري په يوه روايت کي دا الفاظ دي چي هغه د سر مسحه وکړه او دواړه لاسونه يې د مخ څخه شا طرف ته بوتلل او د شا طرف څخه يې مخ ته راوستل يوازي يو ځل بيا يې دواړي پنبې تر څنگلو پوري پريولې، او په يوه بل روايت کي دا الفاظ دي چي هغه خوله پريولل او په پزه کي يې اوبه واچولې يوازي په يو وار اوبه پاشلو سره درې ځله.

تشریح: د دغه حديث شريف د لومړني جز څخه دا معلومه سوه چي عبدالله بن زيد بن عاصم ؓ لاسونه دوه واره پريولل حال دا چي د رسول الله ﷺ په اړه په نورو روايتونو کي ثابته ده چي لاسونه به يې درې واره پريولل، په دې اړه علماؤ دا تاويل کړی دی چي سنت خو درې واره پريولل دي مگر دوه واره پريولل هم جائز دي ځکه نو عبدالله ؓ د بيان جواز لپاره خپل لاسونه تر څنگلو پوري دوه واره پريولل چي دا معلومه سي چي دوه واره پريولل هم جائز دي، په دې اړه د مرتين لفظ دوه واره راغلی دی حال دا چي يو وار راوړل کافي وه، ددې وجه داده که لفظ د مرتين يې يوازي يو وار ذکر کړی وای نو ددې څخه دا وهم پيدا کيدی چي دواړه لاسونه به يې

په متفرق ډول سره دوه واره پریولی وي يعني یو واری یې یو لاس پریولی او بل واری یې بل لاس پریولی نو د وهم څخه د ساتني لپاره یې د مرتین لفظ دوه واره ذکر کړي ددې لپاره چې دا خبره واضحه سي چې د دواړو لاسونو په یو ځای کولو سره یې دوه واره پریولل، د سر د مسحه مستحب طریقه داده چې د دواړو لاسونو لاسونو د درو درو ګوتو سرونه مخته کښېښودل سي او د دواړو لاسونو ټپي ګوتي او د شهادت ګوتي د تلي د سر څخه بیلي کړل سي، همدارنگه دغه شپږ سره ګوتي شاته د څټ په لور یوسي بیا دواړه ورغوي د سر وروستۍ برخه باندې اېښودلو سره وړاندې راوستل سي، بیا پر دواړو غوږو پر سریرنه برخه باندې په دواړو ټپو ګوتو سره او د غوږونو په دواړو سوریانو کې د شهادت په ګوتو سره مسحه وکړل سي.

او د متفق علیه څخه وروسته چې کوم روایتونه نقل سوي دي هغه د صاحب مصابيح نقل سوي نه دي بلکه صاحب مشکوة د هغه زیاتوب کړی دی، ددې مطلب دادی چې د ماقبل روایت سریره ددې چې په بخاري او مسلم کې منقول نه دي مگر صاحب مصابيح هغه په صحاح يعني اول فصل کې نقل کړي دي ځکه مصنف د مشکوة د هغه روایتونو چې په بخاري او مسلم کې منقول دي وړاندې زیاتوب کړی دی چې ترتیب صحیح پاته سي.

د بخاري آخري روایت چې د هغه الفاظ ځایي: نو خوله یې پریولل او په یوه لپه سره درې واره او به اچول سره یې پزه سون کړه، ددې مطلب دا نه دی چې په یو لپه سره یې په پزه کې درې واره او به و اچولې او هغه یې صفا کړه بلکه درې واره لپاره یې درې لپي هم استعمال کړي.

په دې مسئله کې په دا خبره پوهېدل پکار دي چې د خولې پریوللو او په پزه کې او به اچولو په باره کې مختلف حدیثونه منقول دي، په ځینو حدیثونو کې خوله پریولل او بیا په درو لپو سره په پزه کې او به اچول او په ځینو روایتونو کې په یوه لپه سره فصل او وصل سره منقول دي يعني په درو لپو سره خوله پریولل بیا په درو لپو سره په پزه کې او به اچول هم د حدیث څخه ثابت دي، او دا دواړه په یوه لپه سره هم ثابت دي، همدارنگه ددې څو صورتونه دي د امام شافعي رحمه الله علیه مذهب د صحیح قول سره سم دادی چې دا دواړه په درو لپو سره وکړي په ډانسي توګه چې مخکې یوه لپه او به واخیستل سي او د هغه څخه په لږ او بو سره خوله پریولل سي او پاته او به په پزه کې و اچول سي بیا په دوهمه لپه او دریمه لپه اخیستو سره همدا سي وکړي.

د امام اعظم ابو حنیفه رحمه الله علیه مذهب دادی چې هر یو په درو لپو سره وکړل سي يعني د خولې پریوللو لپاره درې لپي استعمال کړل سي او بیا په پزه کې د او بو اچولو لپاره هم

درې لپي بيلي بيلي استعمال کړل سي .

امام اعظم رحمه الله عليه دغه طريقې ته ځکه ترجيح ورکړې ده چي دا د قياس سره سم ده ځکه چي خوله او پزه دواړه بيل بيل اندامونه دي نو څرنگه چي نور اندامونه په او داسه کي جمع کيدلای نسي همدارنگه دا دواړه اندامونه به هم نسي جمع کېدلای ، او د اصول فقه دا قاعده ده چي کوم حديث د قياس سره سم وي هغه ته ترجيح ورکول کيږي .

او کوم د شوافع او حنفيه په مذهب کي د تطبيق تعلق دی نو په دې اړه نو شمڼي د فتاوی ظهريه څخه دا قول نقل کړی ديچي د امام اعظم رحمه الله عليه په نزد دلته وصل هم جائز دی يعني د امام شافعي رحمه الله عليه چي کوم مذهب دی هغه د امام اعظم رحمه الله عليه په نزد هم صحيح دی ، همداسي د امام شافعي رحمه الله عليه په نزد دلته فصل هم جائز دي يعني کوم مذهب چي د امام اعظم رحمه الله عليه دی هغه د امام شافعي رحمه الله عليه په نزد هم صحيح او جائز دي . او ترمذي د امام شافعي رحمه الله عليه دا قول نقل کړی دی چي د خولې پريولو او په پزه کي د اوبو اچولو لپاره يوه لپه جمع کول جائز دي مگر زه دا زيات خوبنوم چي په دغه دواړو لپاره د بيلو بيلو لپو استعمال وکړل سي ، د دې قول څخه په صراحت سره دا خبره ثابته سوه چي د حنفيه او شوافع مذهب کي څه خاص اختلاف نسته .

﴿۳۶۳﴾: وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ قَالَ تَوَضَّأَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّةً مَرَّةً لَمْ يَزِدْ عَلَى هَذَا . رواه البخاري .

د حضرت عبدالله بن عباس ؓ څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ يو ځل يعني ټول اندامونه يې يو يو ځل پريولل او ددې څخه يې زيات ونه کړل . بخاري

﴿۳۶۴﴾: وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَيْدٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ . رواه البخاري .

د حضرت عبدالله بن زيد ؓ څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ دوه دوه ځله اودس وکړ يعني ټول اندامونه يې دوه دوه ځله پريولل . بخاري

﴿۳۶۵﴾: وَعَنْ عُثْمَانَ أَنَّهُ تَوَضَّأَ بِالْمَقَاعِدِ فَقَالَ أَلَا أُرِيكُمْ وُضوءَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ تَوَضَّأَ ثَلَاثًا ثَلَاثًا . رواه مسلم .

د حضرت عثمان ؓ څخه روايت دی چي هغوی د مقاعد په ځای کي اودس وکړ او خلکو ته يې وويل ايا زه تاسو ته د رسول الله ﷺ اودس ونه ښيم .

د نوموړي نوم عبدالله بن زيد بن عبدربه دی او کنيت يې ابو محمد دی . نوموړي انصاري او صحابي دی . د (۶۴) کالو په عمر په کال (۳۲هـ) کي وفات سوی دی .

نو هغه درې درې ځله اودس وکړي (يعني هر اندام يې درې درې ځله پريولل)، مسلم.

تشریح: د دغه حديث څخه معلومه سوه چې رسول الله ﷺ به د اوداسه اندامونه کله يو يو وار، کله دوه دوه واره او کله درې درې واره پريولل او دا خبره هم ثابته ده چې اکثره وخت به يې درې درې واره پريولل.

په دې کي به تطبيق داسي وي چې د رسول الله ﷺ د اندامونو کله يو يو وار پريولل د جواز لپاره وه، يعني ددې څخه دا بنودل مقصد وه چې يو يو وار پريولل هم جائز دي او داسي هم اودس کيږي ځکه چې دا ادنا درجه ده او فرض هم يو يو وار دي، همداسي دوه دوه پريولل هم د بيان جواز لپاره وه چې په داسي توگه هم اودس کيږي او اکثر به يې درې درې واره پريولل چې دا د طهارت انتهايي درجه ده، نو د اوداسه اندامونه درې درې واره پريولل او ځيني وخت يو يو وار پريولل هم ثابت دي نو دا ټولي طريقې د بيان جواز لپاره دي.

د ځينو علماؤ په نزد د اوداسه اندامونه يو يو وار پريولل گناه ده ځکه چې په داسي کولو سره سنت مشهوره پرېښودل کيږي مگر دا صحيح نه دي ځکه چې هر کله د حديث څخه يو يو وار پريولل ثابت دي نو دې ته گناه ويل مناسب نه دي.

د حديث د آخر دا الفاظ چې درې درې واره يې اودس وکړ يعني د اوداسه اندامونه يې درې درې واره پريولل ددې څخه په ظاهره خو دا مفهوم کيږي چې د سر مسحه به يې هم درې واره کړې وي مگر په کومو روايتونو کي چې د اوداسه د اندامونو د پريوللو تفصيل او وضاحت سوې دی لکه څرنگه چې په د صحيحين د روايتونو څخه تيز سوي دي هغه پر دې خبره دلالت کوي چې د سر مسحه يې يوازي يو وار کړې ده.

د حضرت عبدالله بن عمرو ؓ څخه روايت دی چې موږ د رسول الله ﷺ سره د مکې څخه مدينې ته ستانه سو تر دې چې موږ اوبو ته ورسيدلو چې په لاره کي وې خلکو د مازديگر د لمانځه لپاره په اوداسه کي تلوار وکړ کوم وخت چې موږ خلکو ته را ورسيدو نو گورو چې د هغوی پوندي وچي وې چې اوبه ورته نه وې رسېدلې نو رسول الله ﷺ وفرمايل: د پوندو لپاره د اور

﴿۳۶۶﴾: وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ ابْنِ عَمْرٍو قَالَ رَجَعْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ مَكَّةَ إِلَى الْمَدِينَةِ حَتَّى إِذَا كُنَّا بِمَاءٍ بِالطَّرِيقِ تَعَجَّلَ قَوْمٌ عِنْدَ الْعَصْرِ فَوَضُّوْهُمُ عِجَالًا فَأَنْتَهَيْنَا إِلَيْهِمْ وَأَعْقَابُهُمْ تَلَوُّحٌ لَمْ يَمْسَسْهَا الْمَاءُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ أَسْبِعُوا الْوُضُوءَ. رواه مسلم.

(ويل، دى اودس پوره كوى) ويل د دوږخ يوه كنده ده. مسلم.

تاريخ: رسول كريم ﷺ د صحابه كرامو د ډلي سره د مكې معظمې څخه مدينې منورې ته روان وو، د سفر په مينځ كې د مازديگر د لمانځه وخت راغلى، په لاره كې يو ځاى اوبو ته نژدې دغه قافله تودرېدل، ځينو خلكو دا فكر كولو سره چې د مازديگر وخت كيږي د اودس كولو لپاره اوبو ته ور مخكې سول، هغه خلك په تيز تيز تللو سره د هغه ډلي څخه چې په هغه كې خپله رسول الله ﷺ او عبدالله بن عمر ؓ وغيره هم وه مخته ولاړل، اوبو ته په رسيدو سره د وخت د تنگۍ په وجه په تلوار په يې اودس وكړ، كله چې رسول الله ﷺ هغوى ته نژدې سو نو وه يې ليدل چې د تلوار په وجه د هغوى پښې په پوره توگه نه دي پريولل سوي چې د هغه په وجه باندي وچوالى پاته سوي دى، په دې وجه رسول الله ﷺ وفرمايل، چې د پوندو لپاره د اورويل دى.

ځينو علماؤ د ويل معنى د سخت عذاب ليكلې ده.

د ځينو علماؤ تحقيق دى چې ويل په دوږخ كې د نو او د ويني د يو غره نوم دى، ځيني محققينو ويلي دي چې ويل يوه داسې كلمه ده چې غمجن سړى يې وايي او په اصل كې ددې معنا دهلاكت او عذاب ده.

په هر حال دا ټولې معناوې په نظر كې ساتلو سره مناسب او صحيح دا دي چې ددې لفظ محمل اصل قرار وگرځول سي يعنې د پوندو لپاره لوى هلاكت او دردناك عذاب دى، په خاصه توگه سره د پوندو لپاره دا سزا ځكه ده چې په اوداسه كې هغه نه دي پريولل سوي چې د هغه په وجه هغه وچي پاته سوي دي.

ځينو علماؤ دا هم ليكلي دي چې دلته د پوندو څخه مراد پوندو والا دي يعنې دا عذاب د هغه خلكو لپاره دى چې د هغوى پوندي په اوداسه كې وچي پاته سوي دي.

په آخر كې رسول الله ﷺ حكم وكړ چې اودس پوره كړئ يعنې د اوداسه چې كوم فرضونه، سنتونه، مستحبات او ادبونه دي هغه ټول پوره كړئ او د ټولو دا كولو خيال وساتئ، په يو بل حديث كې راغلي دي چې د اوداسه د اندامونو يو برخه كه د نو ك په اندازه هم وچه پاته سي نو اودس به صحيح نه وي، دا حديث پر دې خبره دليل دى چې په اوداسه كې د پښو پريولل فرض دي كه د پښو پريولل فرض نه وي نو د پوندو د وچو پاته كېدو په سبب به دومره لويه سزا نه فرمايل كيدل، د هرې زمانې د ټولو علماؤ او فقهاؤ دا عقیده او مذهب راغلى دى چې په اوداسه كې د پښو پريولل فرض دي، يوازي مسحه كول كافي نه دي په دې مسئله كې د هېڅ يو

داسي عالم اختلاف چي د اعتبار وړ او قابل استناد وي ثابت نه دی، صحابه کرام چي د رسول الله ﷺ د اوداسه کیفیت او تفصیل بیانوي لکه حضرت علي ؑ، حضرت عثمان ؓ او عبد الله بن زید ؓ چي هغوی ته حاکی یعنی د رسول الله ﷺ د اوداسه بیانونکي ویل کیږي یا دا ډول جابر، ابوهریره، عبد الله بن عمر (رضي الله عنهم) او د دوی څخه پرته نور صحابه کرام رضي الله عنهم ټول پر دې خبره متفق دي چي د رسول الله ﷺ په اوداسه کي که چيري موزې به یې نه وې په پښو نو پښې مبارکي به یې پریوللې.

او بیا دومره بې شمیره حدیثونه چي د تواتر مرتبې ته رسیدلي دي منقول دي چي د هغو څخه په اوداسه کي د پښو پریولل ثابت دي او د هغه پر پرېښودو باندي د سزا بې شمیره حدیثونه مذکور دي، حضرت عبد الله بن عمر ؓ فرمایي چي صحابه کرامو پر پښو مسحه کول تر دې چي رسول الله ﷺ (په پښو پریوللو سره) د اوداسه د پوره کولو حکم وفرمایه او د هغه پر پرېښودو یې سزا وفرمایه نو صحابه کرامو مسحه پرېښودل او هغه منسوخ سوه.

امام طحاوي رحمه الله علیه د عبد الملك بن سليمان رحمه الله علیه قول نقل کوي چي ما د عطاء خراساني رحمه الله علیه چي یو جلیل القدر تابعي دي څخه پوښتنه وکړه ایا تاسو ته یو داسي روایت هم حاصل سوی دی چي د هغه څخه دا معلومیږي چي د رسول الله ﷺ یو صحابي په اوداسه کي پر خپلو پښو باندي مسحه کول، هغه وفرمایل: قسم په خدای یا.

په هر حال په دې اړه د خبري خلاصه داده چي په اوداسه کي د پښو په اړه چي کوم حکم په قرآن کریم کي مذکور دي هغه محمل او مشتبه دی، د رسول الله ﷺ د سنت څخه که هغه قولي وي یا فعلي چي حد شهرت او تواتر ته رسیږي د هغه شرح او وضاحت کړی دی چي په قرآن کریم کي د دې څخه د الله تعالی مراد دادی چي په اوداسه کي پښې پریولل پکار دي، نو د پښو پریولل فرض دي.

او کوم چي د شیعه ډلي د مذهب او معمول تعلق دی چي هغه خلک په اوداسه کي پر پښو مسحه کوي په دې باره کي د دې څخه پرته نور څه نه ویل کیږي چي هغوی په ډیره گمراهي کي اخته دي او د رسول الله ﷺ د دومره زیات تفصیل او تشریح او د دومره واضح حکم سریریه د هغوی د پښو نه پریولل ډیر غلط او غیر شرعي کار دی. والله اعلم.

﴿۳۶۷﴾: وَعَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ قَالَ إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ فَمَسَحَهُ بِنَاصِيَتِهِ وَعَلَى الْعِمَامَةِ وَعَلَى الْخُفَيْنِ . رواه مسلم

د حضرت مغیره ابن شعبه رضی اللہ عنہ خخه روایت دی چي رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او دس وکړ د خپل مخ مسحه یې وکړل او لنگوته او موزو باندې یې مسحه وکړه .

تشریح: د سرد مسحي په اندازه کي د علماؤ اختلاف دی، د امام مالک رحمه الله عليه په نزد د ټول سر مسحه کول فرض ده، د امام شافعي رحمه الله عليه په نزد د سرد يو څه برخي مسحه کول کافي ده که څه هم دوه درې ورېښتان وي، د امام ابوحنيفه رحمه الله عليه په نزد د څلورمي برخي سر مسحه فرض ده، د امام اعظم رحمه الله عليه دليل دا حديث ناصيه دی (ناصيه د سرد مخکني خوا څلورمي برخي ته وايي) په دې وجه حنفیه وايي چي د دې څخه پرته دوه صورتونه کيدای سي اول خو دا چي د امام مالک د مذهب سره سم د پوره سر مسحه فرض وي مگر دا ظاهره ده که د پوره سر مسحه فرض وای نو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم به يوازي پر ناصيه باندې د مسحه اکتفاء نه کولای بلکه د فرض د ادا کولو لپاره به يې پر ټول سر مسحه کولای نو معلومه سوه چي د پوره سر مسحه خو فرض نه ده، دوه صورت دادی که د څلورمي برخي سر څخه هم کمه برخه باندې مسحه فرض وای لکه څرنګه چي د شافعي رحمه الله عليه مذهب دی، په دې اړه هم هغه خبره ده، که د څلورمي برخي د سر څخه پر کم باندې هم مسحه فرض وای نو رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم به د بيان جواز لپاره دا هم اختيار کړې وای مگر دا ثابته ده چي رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د سرد څلورمي برخي څخه پر کم باندې هم مسحه نه ده کړې نو د دې څخه هم دا خبره ثابته سوه چي مسحه د څلورمي برخي د سر فرض ده.

پر لنگوته باندې د مسحه کولو معنی شرحه ليکونکو دا ليکلي که رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د څلورمي برخي د سر مسحه چي فرض ده وکړل نو د اوداسه پوره کولو او د اداء سنت لپاره چي د ټول سر مسحه کول سنت ده پر ځای د دې چي د سر پر پاته برخه يې مسحه کړې وي پر سر سربيره ترلې لنگوته باندې مسحه وکړل، ځينو حضراتو دا ليکلي دي چي دا احتمال دی چي رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم پر لنگوته باندې مسحه نه دی کړې بلکه پر څلورمي برخي د سر باندې يې مسحه کولو څخه وروسته رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم خپل لنگوته سمه کړې وي، او راوي د دې څخه گمان وکړ چي رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم

پر لنگوٽه هم مسحه ڪري ده . والله اعلم

په ڊي اڙه تحقيق دادی چي پرته د سر د مسحه ڪولو يوازي پر لنگوٽه باندي مسحه ڪول د امام اعظم، امام شافعي او امام مالڪ درې سره په نزد مطلقا صحيح نه ده مگر د امام احمد په نزد په ڊي شرط صحيح ده چي لنگوٽه يې د طهارت خخه وروسته پر سر ڪري وي او لنگوٽي ٽول سر پٽ ڪري وي لکه څرنگه چي پر موزو باندي د مسحه ڪولو مسئله ده .

د حضرت عائشې (رض) خخه روايت دی چي تر څو به ممکنه وه رسول الله ﷺ به خپل ٽول کارونه د راسته لوري خخه پيل ڪول په پاکی کي په ږمنځ ڪولو کي او خپلی په پښو ڪولو کي بخاري او مسلم .

﴿۳۶۸﴾ : وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُجِبُّ التَّيْمَنُ مَا اسْتَطَاعَ فِي شَأْنِهِ كُلِّهِ فِي طَهْوَرِهِ وَتَرَجُّلِهِ وَتَعَلُّهِ . متفق عليه .

تشریح : په ڊي حديث کي ښه کارونه په راسته لاس سره د پيل ڪولو اهميت معلوميري چي رسول الله ﷺ به په خپل اڙه داسي خوښول چي تر څو پوري وس رسيږي ٽول کارونه په راسته لاس سره سرته ورسوي ، د لفظ (ما استطاع) خخه د پابندی او تاکيد طرف ته اشاره ده .

په هر حال په ڊي حديث کي درې شيان ذکر سوي دي چي د مثال په توگه دي ، کنه نو هر هغه شی چي د بزرگي وړ به وو رسول الله ﷺ به هغه د راسته خوا خخه پيل کوی لکه جامې اغوستل ، پرتوگ اغوستل ، موزه په پښو ڪول ، په مسجد کي داخلېدل ، مساوک وهل ، د بيت الخلا خخه وتل ، رانجه لگول ، نوکان پرې ڪول ، د بغل وړښتېن صفا ڪول ، بریتونه غچي ڪول ، سر خريل ، د نامه لاندي وړښتېن صاف ڪول ، مصافحه ڪول ، خوړل او څښل او د يو شي اخيستل او ور ڪول او داسي نور .....

همدارنگه کوم چي شيان چي د بزرگي خخه نه دي هغه د چپه خوا خخه پيل ڪول مستحب دي ، مثلاً بيت الخلا ته ورتلل ، په بيت الخلا کي اول چپه پښه اېښودل ، بازار ته تلل ، نا مناسب ځای ته تلل ، د مسجد خخه وتل ، پزه سوږ ڪول ، توکل ، استنجاء ڪول ، جامې او پرتوگ کښل ، او داسي نور کارونه ، دا کارونه د چپه خوا خخه په پيل ڪولو کي يو حقيقي نکته هم ده هغه دا چي داسي شيانو په چپه خوا پيل ڪولو په وجه د راسته خوا د تکریم او احترام مظاهره کيږي ، مثلاً هر کله چي يو سړی د مسجد خخه د وتلو په وخت کي اول چپه قدم دباندې کښيږدي نو د راسته قدم تکریم وسو ، په ڊي توگه چي راسته قدم په يو محترم ځای کي پاته سو او پر ڊي باندي نور شيان هم قياس کيدای سي ، دا وجه چي د انسان سره دوې ملائکي ملگري

وي په هغو کي د راسته لاس ملائکه د راسته خوا د فضيلت او احترام په وجه پر چپه خوا ملائکي باندي فضيلت لري او ددې په وجه ويل کيدای سي چي د راسته خوا همسايه پر چپه همسايه مقدم دی .

الفصل الثاني

﴿ ۳۶۹ ﴾ : عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا لَبِسْتُمْ وَإِذَا تَوَضَّأْتُمْ فَأَبْدُوا بِأَيِّمِنِكُمْ . رواه أحمد وأبو داود .
د حضرت ابوهريرة ؓ څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : هر کله چي تاسو جامې اغوندئ يا اودس کوئ نو د راسته لوري څخه پيل کوئ .

﴿ ۳۷۰ ﴾ : وَعَنْ سَعِيدِ بْنِ زَيْدٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا وَضُوءَ لِمَنْ لَمْ يَذْكُرْ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ . رواه الترمذي وابن ماجه، ورواه أحمد وأبو داود عن أبي هريرة، والدارمي عن أبي سعيد الخدري عن أبيه وزادوا في أوله لا صلوة لمن لا وضوء له .
د حضرت سعيد بن زيد ؓ څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : چا چي د الله نوم ونه ياد نکړ نو د هغه اودس نه کيږي (ترمذي، ابن ماجه، احمد او ابوداؤد چي د ابوهريرة څخه او دارمي د ابوسعيد خدري څخه کوم روايت کړی دی د هغه په پيل کي دا الفاظ دی چي د هغه چا لمونځ نه

کيږي چي اودس يې ونه کړ .

تشریح : د دې حديث څخه د اوداسه په پيل کي د بسم الله ويلو فضيلت او ارزښت معلومېږي ، د حديث د الفاظو مطلب دادی چي کوم سړی د اوداسه په پيل کي د الله تعالی نوم نه واخلي يعنې بسم الله يې ونه ويل نو د هغه اودس د تکميل درجې ته ونه رسيدی چي د هغه په وجه هغه ته ثواب حاصل نه سو ، د دې مسئلې تحقيق دادی چي د امام احمد په نزد د اوداسه په پيل کي بسم الله ويل واجب ده او د جمهورو علماؤ په نزد سنت يا مستحب ده .

د اوداسه په پيل کي د پخوانيو علماؤ څخه دا الفاظ ويل نقل دي : (سبحان الله العظيم وبحمده) ، ځينو علماؤ ويلي دي چي د اعوذ بالله ويلو څخه وروسته بسم الله الرحمن الرحيم

د نوموړي نوم سعيد بن زيد او کنيت يې ابوالاعور دی ، نوموړي قريشي او عددي دی ، د عشره مبشره څخه دی ، نوموړی د اويا (۷۰) کالو په عمر په عتيق نامي ځای کي په کال (۵۰هـ) يا (۵۱هـ) کي وفات سوی دی .

ویل افضل دي او مشهور دا الفاظ دي : بسم الله والحمد لله على دين الاسلام .

د روایت په پای کې یوه لفظي غلطی ده، کیدای سي چې د کاتب وغيره څخه هیره سوې وي يعنې په آخر کې د الفاظ ذکر کړي دي والدارمي عن ابي سعيد الخدري عن ابيه ، دا غلط دي بلکه صحيح دادي عن ابي سعيد الخدري عن النبي صلى الله عليه وسلم . يعنې دارمي دا حديث د ابو سعيد خدري څخه روایت کړی دی او ابو سعيد خدري د رسول الله ﷺ څخه اوریدلی دی .

﴿ ۳۷۱ ﴾ : وَعَنْ لُقَيْطِ بْنِ صَبْرَةَ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَخْبِرْنِي عَنِ الْوُضُوءِ . قَالَ أَسْبِغِ الْوُضُوءَ وَخَلِّلْ بَيْنَ الْأَصَابِعِ وَبَالِغْ فِي الْمَسْتِنْشَاقِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ صَائِمًا . رواه أبو داود والترمذي والنسائي وروى ابن ماجه والدارمي إلى قوله بين الأصابع .

د حضرت لقيط بن صبرة ؓ څخه روایت دی چې ما رسول الله ﷺ ته عرض وکړ اې دالله رسوله ! ما ته د اوداسه په اړه څه وښیې، رسول الله ﷺ وفرمایل : ته پوره اودس کوه او په گوتو کې خلال کوه او په ښه ډول په پزه کې اوبه اچوه مگر نه که ته روژه دارېې .

تشریح : د سوال مقصد دا وو چې تاسو ما ته د کمال اودس طریقه وښیاست چې د هغه په اختیارولو سره د ثواب وړ سم، ددې جواب رسول الله ﷺ دا ورکړ چې اودس پوره کوه يعنې د اوداسه چې کوم فرضونه، سنتونه او مستحبات دي هغه پوره ادا کوه .

په اوداسه کې د گوتو خلالول د امام اعظم او امام شافعي رحمۃ الله علیهما په نزد سنت دي مگر دا حکم په داسې صورت کې دی کله چې گوتي په خلقي اعتبار سره د یو بل څخه بېلې او خلاصې وي مگر که چیرې هغه په خپل منځ کې داسې یو ځای وي چې په آسانۍ سره اوبه مینځ ته نه رسیږي نو بیا د گوتو خلالول واجب کیږي ، د حنفیه په نزد د گوتو خلالولو طریقه داده چې د راسته لاس ورغوی د چپه لاس پر شا اېښودلو سره د راسته لاس گوتي د چپه لاس په گوتو کې اچولو سره خلال وکړل سي او دا طریقه غوره ده .

د پښو د گوتو خلال د چپه لاس په خچۍ گوته سره کول پکار دی داسې چې هغه د راسته لاس د خچۍ گوتي څخه لاندې داخلولو سره خلال کول پیل کړي تر دې چې د چپه پښې پر بټې گوتي یې ختم کړي ،

په پزه کې د اوبو اچولو حد دادی چې اوبه د پزي نرمۍ ته ورسول سي او په هغه کې مبالغه چې د حديث منشاء ده داده چې اوبه د هغه څخه وړاندې تیري سي مگر دلته په خپله حديث

وضاحت کړې دی چې دا مبالغه یعنې د پزي د نرمۍ څخه هم اوبه وړاندي رسول هغه وخت دي هر کله چې اودس کونکې روژه دار نه وي ، او که چيري اودس کونکې روژاتي وي نو بيا د هغه لپاره دا مبالغه مکروه ده . پر دې ځای په دې باندې هم پوه سئ چې خوله پريولل او په پزه کي اوبه اچول د امام اعظم رحمه الله عليه په نزد په اوداسه کي سنت دي او په غسل کي فرض دي مگر د امام شافعي رحمه الله عليه په نزد په غسل او اوداسه دواړو کي سنت دي .

﴿۳۷۲﴾: وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا تَوَضَّأْتَ فَخَلَّلْ بَيْنَ أَصَابِعِ يَدَيْكَ وَرِجْلَيْكَ . رواه الترمذي . وروى ابن ماجه نحوه وقال الترمذي هذا حديث غريب

د حضرت ابن عباس ؓ څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل : هر کله چې ته اودس وکړې نو د خپل لاس او پښو گوتي خلال کړه (ترمذي) ابن ماجه هم دا ډول روایت کړی دی او ترمذي ویلي دي دا حدیث غریب دی .

تشریح : د لاس د گوتو خلالول د لاسونو پریولو څخه وروسته کول پکار دي او د پښو د گوتو خلالول د پښو پریولو څخه وروسته کول پکار دي دغه طریقه غوره ده .

﴿۳۷۳﴾: وَعَنْ الْمُسْتَوْرِدِ بْنِ شَدَّادٍ قَالَ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا تَوَضَّأَ يَدَيْكَ أَصَابِعَ رِجْلَيْهِ بِخِنْصَرِهِ . رواه الترمذي وأبو داود وابن ماجه .

د حضرت مستورد بن شداد ؓ څخه روایت دی چې ما رسول الله ﷺ ولیدی چې کوم وخت به یې اودس کاوه نو د خپلو پښو گوتي به یې

د خپل لاس په خچۍ گوته سره موبښلي (یعنې په هغې سره به یې خلالولې) . ترمذي ، ابوداؤد او ابن ماجه .

تشریح : د (یدلک) لفظ مطلب دادی چې رسول الله ﷺ به د چپه لاس په خچۍ گوته سره د پښو د گوتو خلال کوی ، ددې تصدیق ددې روایت څخه کیږي کوم چې امام احمد رحمه الله عليه روایت کړی دی چې په هغه کي لفظ د یدلک په صراحت سره راغلی دی ، په دې صورت کي دا ددې خبري دلیل دی چې د چپه لاس په خچۍ گوته سره د پښو د گوتو خلالول مستحب دي یا د یدلک معنی به دا وي چې رسول الله ﷺ به د خپل چپه لاس خچۍ گوته د پښو په گوتو کي ګرځول . په دې صورت کي به دا ددې خبري دلیل وي چې د ټول اندام موبښل مستحب دي .

﴿۳۷۴﴾: وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا تَوَضَّأَ أَخَذَ كَفًّا مِّنْ

د حضرت انس ؓ څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ اودس کاوه نو یوه لپه اوبه به یې راواخیستلې او د زني

مَاءً فَأَدْخَلَهُ تَحْتَ حَتَكِهِ فَخَلَّلَ بِهِ لِحْيَتَهُ وَقَالَ هَكَذَا أَمَرَنِي رَبِّي . رواه أبو داود .

لاندي به يې ورسولې او په هغه سره به يې خپله ږيره مبارکه خلال کړل بيا به يې فرمايل : ما ته داسي د خپل رب حکم سوی دی . ابوداؤد ،

تشریح : په اوداسه کي د ږيري خلالول مستحب دي ، او دا خلال د مخ پريوللو څخه وروسته کول پکار دی ، ددې طريقه داده چي گوټي د ږيري د لاندي څخه په داخلولو سره پورته خواته د باندې راوباسل سي .

﴿۳۷۵﴾ :وَعَنْ عُثْمَانَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُخَلِّلُ لِحْيَتَهُ . رواه الترمذي والدارمي .
د حضرت عثمان ؓ څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ به خپل ږيره مبارکه خلالول . ترمذي او دارمي .

﴿۳۷۶﴾ :وَعَنْ أَبِي حَيَّةَ قَالَ رَأَيْتُ عَلِيًّا تَوَضَّأَ فَغَسَلَ كَفَّيْهِ حَتَّى أَتَقَاهُمَا ثُمَّ مَضْمَضَ ثَلَاثًا وَاسْتَنْشَقَ ثَلَاثًا وَغَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثًا وَذِرَاعَيْهِ ثَلَاثًا وَمَسَحَهُ بِرَأْسِهِ مَرَّةً ثُمَّ غَسَلَ قَدَمَيْهِ إِلَى الْكَعْبَيْنِ ثُمَّ قَامَ فَأَخَذَ فَضْلَ طُهُورِهِ فَشَرِبَهُ وَهُوَ قَائِمٌ ثُمَّ قَالَ أَحَبُّتُ أَنْ أُرِيَكُمْ كَيْفَ كَانَ طُهُورُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ . رواه الترمذي والنسائي .
د حضرت ابو حية ؓ څخه روايت دی چي ما حضرت علي ؓ په اودس کولو وليدی هغه خپل لاسونه پريولل تر دې چي هغه يې پاک کړل بيا يې درې ځله خوله پريولل او درې ځله يې په پزه کي اوبه واچولې او درې ځله يې مخ پريولی او درې ځله يې تر څنگلو پوري (لاسونه) پريولل او يو ځل يې د سر مسحه وکړل او بيا يې دواړې پښې تر بجلکو پوري پريولې او بيا ودرېدی

اوداسه څخه پاته اوبه يې په ولاړه وچېښلې ، بيا يې وفرمايل : ما غوښتل چي تا ته وښيم چي د رسول الله ﷺ اودس څنگه وو . ترمذي او نسائي .

تشریح : د اوداسه څخه په پاته سوو اوبو کي برکت وي ځکه نو حضرت علي ؓ د اوداسه پاته اوبه وڅېښلې ، د برکت تر لاسه کولو لپاره د اوداسه پاته اوبه څېښل پکار دي او دا اوبه په ولاړه څېښل هم جائز دي .

﴿۳۷۷﴾ :وَعَنْ عَبْدِ خَيْرٍ قَالَ نَحْنُ جُلُوسٌ نَنْظُرُ إِلَى عَلِيٍّ حِينَ تَوَضَّأَ فَأَدْخَلَ يَدَهُ الْيُمْنَى فَمَلَأَ فَمَهُ
د حضرت عبد خير ؓ څخه روايت دی چي موږ ناست وو حضرت علي ؓ ته مو کتل ، کوم

^۱ د نوموړي نوم عمرو بن نصر انحاري المهداني او کنيت يې په ابو عيسى سره مشهور دی ، نوموړي تابعی دی

^۲ د نوموړي نوم عبد خير يزید او کنيت يې ابو عماره همداني دی ، نوموړي تابعي دی او په کوفه کي اوسیدی .

فَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ وَكَثَّرَ بِيَدِهِ الْيُسْرَى فَعَلَ هَذَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ثُمَّ قَالَ مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى طُهُورِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَهَذَا طُهُورُهُ . رواه الدارمي

وخت چي هغه اودس کاوه، هغه په راسته لاس سره د لوبښي څخه اوبه واخيستې خوله يې پرېولل په پزه کي يې اوبه واچولې او په چپه لاس يې پزه سون کړه درې ځله يې داسي وکړل

بيا يې وويل څوک چي د رسول الله ﷺ په اودس لېدلو خوشحاله کېدل غواړي نو د رسول الله ﷺ اودس داسي وو . دارمي .

تشریح : دلته د راوي مقصد دا وو چي هغه د خولې پرېوللو او په پزه کي د اوبو اچولو کيفيت بيان کړي ، په دې کي هغه يوازي دومره بيان وکړ او پاته اودس خو معلوم وو ځکه هغه يې بيان نه کړ .

﴿۳۷۸﴾: وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَيْدٍ قَالَ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ مِنْ كَفٍّ وَاحِدَةٍ فَعَلَ ذَلِكَ ثَلَاثًا . رواه أبو داود والترمذي .

د حضرت عبداللہ بن زید ؓ څخه روایت دی چي ما رسول الله ﷺ وليدی چي خوله يې پرېولل او په پزه کي يې اوبه واچولې په يوه لپه سره او درې ځله يې داسي وکړل . ابوداؤد او ترمذي .

تشریح : د حديث په آخري جمله کي دوه احتماله دي ، يعني ددې معنا يا خو داده چي رسول الله ﷺ په يوه لپه سره خوله پرېولل او په پزه کي يې اوبه واچولې او همداسي يې درې واړه وکړل ، يا دا چي په درو لپو سره يې درې واړه خوله پرېولل او بيا په درو لپو سره يې درې واړه په پزه کي اوبه واچولې ، دا دوه معنی زيات مناسب او د اکثر روایتونو سره سمه ده .

د دې څخه پرته يو دريم احتمال بل هم کيدای سي هغه دا چي رسول الله ﷺ په يوه لپه سره درې واړه خوله پرېولل او په پزه کي يې هم اوبه واچولې ، دوه لپه يې وانه خيستل ، دا ټول احتمالات په مخکي تير سوي حديث کي هم پيدا کيدای سي .

﴿۳۷۹﴾: وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مسح برأسه وأذنيه باطنهما بالسَّابِغَيْنِ وظاهرهما بإبهاميه . رواه النسائي

د حضرت ابن عباس ؓ څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ د خپل سر مبارک او غوږو مسحه وکړل د ننه د شهادت په گوتو او سربيره په بهو گوتو سره يې مسحه وکړه . نسائي .

﴿۳۸۰﴾: وَعَنِ الرَّبِيعِ بِنْتِ مُعَوِّذٍ أَنَّهَا رَأَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَوَضَّأُ قَالَتْ فَمَسَحَ رَأْسَهُ مَا أَقْبَلَ مِنْهُ وَمَا أَذْبَرَ وَصَدَغِيهِ وَأَذْنِيهِ مَرَّةً وَاحِدَةً . وَفِي رِوَايَةٍ أَنَّهُ تَوَضَّأُ فَأَدْخَلَ أَصْبَعِيهِ فِي جُحْرِي أَذْنِيهِ . رواه أبو داود . وروى الترمذي الرواية الأولى وأحمد وابن ماجه الثانية .

د بي بي ربیع (رض) بنت معوذ خخه روایت دی چي هغه نبي کریم ﷺ پر اودس کولو ولیدی چي ده مبارک د خپل سر مبارک پر مخکي برخي او وروستی برخي او په مینځ د سنږو او غوږونو او پر دواړو غوږونو یې یو ځل مسحه وکړل او په یوه روایت کي دي چي رسول الله ﷺ اودس وکړ او خپلي گوتي یې د غوږو په سريو کي دننه کړې (ابوداؤد) ترمذي اول روایت او احمد ابن ماجه دوهم روایت بیان کړی دی .

تشریح : د صدغیه او اذنیه الفاظ پر راسه لفظ باندي عطف دي، دې ته عطف خاص علی العام وایي، یعنی د سر په اوبو سره یې مسحه وکړه، ددې مطلب دادی چي کله رسول الله ﷺ په لاس کي اوبو اخیستلو سره د سر مسحه وکړه نو په هغه اوبو سره یې پر سونو او غوږو باندي مسحه وکړه، د دې دواړو د مسحه لپاره یې نوري اوبه وانخستلې، او دامام اعظم صاحب مذهب دادی .

صدغ : د غوږو او سترگو درمیانه برخي ته وایي او کوم ورېښتان چي پر دغه ځای رازپېدلې وي هغه ته صدغ وایي (قاموس). او ابن مالک رحمه الله علیه ویلي دي چي صدغ هغه ورېښتانو ته وایي چي د سر دواړو خواوو ته د غوږو او تندي په مینځ کي وي او دا معنا د حنفي مذهب سره سم او مناسب ده .

په شرح السنة کي منقول دي چي د علماؤ په دې مسئله کي اختلاف دی چي ددې درې واړه مسحه کول سنت دي یا نه، اکثر علماء دا وایي چي مسحه یو وار کول پکار دي، او دا مذهب دامام اعظم رحمه الله علیه او امام احمد او امام مالک رحمه الله علیهم هم دی، دامام شافعي رحمه الله علیه په مذهب کي دا مشهور دي چي درې واړه مسحه داسي کول چي هر وار نوي اوبه واخیستل سي سنت دي، د اکثر علماء دا خیال دی مگر په خپله امام شافعي رحمه الله علیه درې واړه مسحه کولو ته مستحب وایي، امام ابوداؤد رحمه الله علیه وایي چي په دې اړه د حضرت عثمان ؓ خخه چي کوم حدیثونه روایت دي او ټول صحیح دي هغه پر دې خبره دلالت کوي چي مسحه یو وار کول پکار ده .

نوم یې ربیع دی د معوذ لور ده، یو جلیل القدر صحابه او انصاریه ده، په بیعت رضوان کي یې هم گډون کړی دی .

شماني رحمه الله عليه وايي چي هر وار په نوو اوبو سره درې واره مسحه کول بدعت دی مگر په هدايه کي ليکلي دي چي يو وار په اوبو سره درې واره مسحه کول مشروع دي او دا د امام اعظم رحمه الله عليه څخه منقول دي . والله اعلم .

﴿ ۳۸۱ ﴾ : وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَيْدٍ أَنَّهُ رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ وَأَنَّهُ مَسَحَهُ رَأْسَهُ بِمَاءٍ غَيْرِ فَضْلِ يَدَيْهِ . رواه الترمذي ورواه مسلم مع زوائد .

د حضرت عبدالله بن زيد ؓ څخه روايت دی چي ما رسول الله ﷺ پر اودس کولو وليدی چي رسول الله ﷺ د سر مسحه په تازه اوبو وکړل

(ترمذي) مسلم په يو څه زياتو الفاظ سره دا روايت کړی دی .

تشریح : د فقه حنفي په کتابو کي ليکلي دي چي د مثال په توگه يو سړی د اوداسه په وخت کي د لاس پر يو لږو څخه وروسته چي کوم لوندوالی د هغه په لاسونو کي پاته سوی وي په هغه سره يې د سر مسحه وکړه نو مسحه به وسي او که پر يو اندام باندي يې مسحه وکړه او د مسحه کولو څخه وروسته د هغه په لاسونو کي لندوالی پاته سوی وي نو په هغه سره يې د سر مسحه وکړه نو دا به صحيح نه وي ، په دې اړه د ابن مسعود ؓ يو حديث هم نقل کيږي او دا مذکوره حديث هم ابن لهيعة د روايت څخه نقل سوی دی چي هغه بماء غير فضل يديه پر خای دا الفاظ دي بماء غير من فضل يديه ، يعني لفظ د غير په باسره دی چي د هغه معنا دا کيږي چي په هغه اوبو سره يې مسحه وکړه کوم چي د لاسو پر يو لږو څخه وروسته په لاس کي پاته سوې وي يعني د مسحي لپاره يې نوي اوبه واخستلې بلکه د پوره لاس پر يو لږو څخه وروسته چي کوم لوندوالی په لاسونو کي پاته سوی وو په هغه سره يې مسحه وکړه ، همداسي د حديث معنا بالکل برعکس سوې ځکه چي د هغه حديث د الفاظو څخه چي دلته نقل سوی دی دا معلوميږي چي رسول الله ﷺ د سر مسحه د لاسونو څخه په پاته سوو اوبو سره ونه کړل بلکه په نوو اوبو راخيستلو سره يې وکړه ، مگر په پورتنی صورت کي يوازي د يوې ټکي په تغير سره معنا بالکل برعکس سول مگر کوم چي د سوال تحقيق دی نو خبره داده چي دا حديث کوم چي دلته نقل سوی دی صحيح دی ، نو غوره دا سوه چي د مسحه لپاره نوي اوبه را واخيستل سي او دا هم جائز سول چي په لاس کي په پاته سوو اوبو سره مسحه کيدای سي .

حضرت ابو امامة ؓ د رسول الله ﷺ د اوداسه يادونه وکړه چي هغه مبارک به د سترگو کونجان هم

﴿ ۳۸۲ ﴾ : وَعَنْ أَبِي أُمَامَةَ ذَكَرَ وَضُوءَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ وَكَانَ يَمْسَحُهُ

الْمَافَيْنِ وَقَالَ الْأَذْنَانِ مِنَ الرَّأْسِ . رَوَاهُ ابْنُ
مَاجَةَ وَأَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ وَذَكَرَا قَالَ حَمَّادُ لَا
أُذِرِي الْأَذْنَانِ مِنَ الرَّأْسِ مِنْ قَوْلِ أَبِي أُمَامَةَ أَمْ مِنْ
قَوْلِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .

موږل او ويل يې چې دواړه غوږونه په سر کې داخل دي (ابن ماجه ، ابوداؤد ، ترمذي، درو سرو بيان کړي دي خو دا آخري دواړه وايي چې حماد ويلي دي ما ته ددې علم نسته چې دواړه غوږونه په سر کې داخل دي دا ويناد ابوامامه ده که د رسول الله ﷺ ده .

تشرېح : ماق: د پزي څخه د سترگو کونجانو ته وايي ، او جوهرې ليکلي دي چې ماق د سترگو دواړو کونجانو ته وايي ، نو غوره داده چې د سترگو دواړه کونجان د مخ پريوللوپه وخت کې موږل مستحب دي چې په سترگو کې دننه خيري وغيره د سترگو په کونجانو کې يو ځای کېږي او په موږلو سره راوځي او سترگې پاکي سي .

د روايت ددغه برخې (الاذنان من الراس) يعني دواړه غوږونه په سر کې داخل دي، ددې څخه دوه حکم ثابتېږي يو خو دا چې د غوږونو مسحه هم د سر د مسحي سره کول پکار دي ، دوهم دا چې د سر د مسحه لپاره چې کومې اوبه واخيستل سي په هغه دي د غوږو او سر مسحه وکړل سي ، د غوږونو د مسحه لپاره د نورو اوبو اخيستلو ضرورت نسته .

پر مخکنې حکم باندې څلور سره امامان متفق دي ، په دوهم حکم کې يو څه اختلاف دی ، د امام اعظم، امام مالک او امام احمد رحمه الله عليهم مذهب دادی چې د غوږونو مسحه د سر د مسحه څخه په پاته سوو اوبو سره کول پکار دي ددې لپاره د نورو اوبو اخيستلو ضرورت نسته ، ددې مذهب تائيد هم د اکثر و حديثو څخه کېږي .

د امام شافعي رحمه الله عليه مذهب دادی چې د غوږو مسحه په نوو اوبو سره کول پکار ده يعني د سر د مسحه څخه په پاته سوو اوبو سره د غوږونو مسحه کول کافي نه ده ، يو حديث په دې اړه منقول دی چې د امام شافعي د مذهب تائيد کوي .

په هر حال دا کيدای سي چې رسول الله ﷺ اکثر د سر او غوږونو مسحه په يو وار اوبو را اخيستلو سره کړې وي مگر په داسې صورت کې هر کله چې په لاس کې لوندوالی پاته نه وي نو کله يې د غوږونو د مسحه لپاره نوري اوبه اخيستي وي . والله اعلم .

﴿۲۸۳﴾: وَعَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ
عَنْ جَدِّهِ قَالَ جَاءَ أَغْرَابِيٌّ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى
اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْأَلُهُ عَنِ الْوُضُوءِ فَأَرَاهُ ثَلَاثًا

حضرت عمرو بن شعيب د خپل پلار څخه او هغه د خپل پلار څخه روايت کړی دی چې يو صحرايې د رسول الله ﷺ په خدمت کې حاضر سو او د اوداسه پوښتنه يې

ثَلَاثًا ثُمَّ قَالَ هَكَذَا الْوُضُوءُ فَمَنْ زَادَ عَلَى هَذَا فَقَدْ أَسَاءَ وَتَعَدَّى وَظَلَمَ . رواه النسائي وابن ماجه وروى أبو داود معناه .

وکره ، رسول الله ﷺ هغه ته هر اندام درې درې ځله پرېول وښودل او ورته وه يې فرمايل : اودس داسي دی چا چي په دې کي زياتوب وکړ نو بد يې وکړل ، د حد څخه تېرېدل او ظلم يې وکړ . نسائي او ابن ماجه .

تشریح : رسول الله ﷺ د پوښتنه کونکي په جواب کي د اوداسه اندامونه درې درې واره پرېولو سره وښودل او هغه ته يې وفرمايل : که ته کامل اودس غواړې او پر هغه د ثواب اميد لرې نو بيا اودس داسي کوه تر دې زياتوب کول يعني د اوداسه اندامونه تر درې واره زيات پرېول گټوره خبره نه ده بلکه تاواني ده ، رسول الله ﷺ د داسي سړي په اړه درې الفاظ استعمال کړل : (۱) : بد يې وکړل ځکه چي هغه سنت پرېښودل (۲) په زياتوب کولو سره د سنت د حدودو څخه يې تجاوز وکړ (۳) ظلم يې وکړ يعني د رسول الله ﷺ د طريقې او سنت خلاف عمل کولو سره پر ځان يې ظلم وکړ .

﴿۳۸۴﴾ : وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْمُغَلِّ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَتَهُ يَقُولُ اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْقَصْرَ الْأَيْضَ عَنْ يَمِينِ الْحِجَّةِ قَالَ أَيُّ بَنِي سَلِّ اللَّهُ الْحِجَّةَ وَتَعَوَّذْ بِهِ مِنَ النَّارِ فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنَّهُ سَيَكُونُ فِي هَذِهِ الْأُمَّةِ قَوْمٌ يَعْتَدُونَ فِي الطُّهُورِ وَالِدُعَاءِ . رواه أحمد وأبو داود وابن ماجه .

حضرت عبدالله بن مغفل ؓ وايي چي هغه د خپل زوی څخه دا دعاء واوريدل : اي الله زه ستا څخه د جنت راسته لوري ته سپين محل غواړم ، حضرت عبدالله ورته وويل : اي زويه ! د الله ﷻ څخه جنت غواړه او دوېځ څخه پناه هم غواړه ما د رسول الله ﷺ څخه اورېدلي چي ډير ژر به په دې

امت کي داسي خلک وي چي په پاکی کي به مبالغه کوي او په دعاء کي به هم د مبالغې څخه کار اخلي . احمد ، ابوداؤد او ابن ماجه .

تشریح : د عبدالله ابن مغفل ؓ زوی ته د تنبيه مقصد دا وو چي ته څرنگه او په کوم قيد سره دعا غواړې دا د بنده د شان سره خلاف ده ځکه چي په دې کي يوې خوا ته که د تحکم اړخ دی نو بلي خوا ته په جنت کي د يو خاص صفت طلب يا د يو مخصوص ځای تعين يو لايعني او نامناسب شی دی ، مگر د دعاء طريقه داده چي ته د الله تعالی څخه جنت وغواړې او د دوېځ د اور څخه پناه غواړه ، اوس نو د الله تعالی کار دی چي هغه په جنت کي په خپل فضل او کرم سره ستاد مرتبو او درجو کومه بلندي غواړي هغه ته دي ورسوي .

د حد څخه تجاوز او په غیر مطلوب هر شي کي ناخوښه او غیر مناسب دی که څه هم هغه شی د شریعت مطلوب وي په دې حدیث کي دې ته اشاره کیږي او د نبي کریم ﷺ په ژبه سره وړاند وینه کیږي چې په دې امت کي به داسي خلک پیدا سي چې د الله تعالی او د هغه د رسول د ښودل سوي لار څخه په بیل کېدو سره او د شریعت د حدودو څخه په تجاوز کولو سره به په طهارت او دعاء کي زیاتوب کوي.

په طهارت کي زیاتوب دادی چې د اوداسه اندامونه د مسنون طریقې څخه پرته تر درې واري زیات پریولو کي دومره مبالغه وي چې هغه د وهم او وسوسې حد ته ورسېږي. په دعاء کي زیاتوب داد چې دعاء په داسي انداز او طریقې سره و غوښتل سي چې په هغه کي د بې ادبۍ اظهار کیږي او د شان عبودیت خلاف وي یا په دعاء کي ضروري او نامناسب قیدونه ولگول سي یا د داسي شيانو په اړه پوښتنه وکړي چې په انساني اعتبار سره د احاطې څخه وتلي او د عاداتو محال (ناممکن) وي.

حضرت ابي بن کعب ؓ د نبي کریم ﷺ څخه روایت کوی چې رسول الله ﷺ وفرمایيل : د اوداسه یو شیطان دی هغه ته (ولهان، ویل کیږي نو د اوبو د وسوسې څخه ځان وژغورئ) (ترمذي، ابن ماجه، ترمذي ویلي دي چې دا حدیث غریب دی، د دې استاد د محدثینو په نزد قوي نه دي ځکه چې موږ ته نه دی معلوم چې د خارجه څخه پرته چا ددې

﴿۳۸۵﴾: وَعَنْ أَبِي بَنْ كَعْبٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ لِلْوُضْءِ شَيْطَانًا يُقَالُ لَهُ الْوَلَهَانُ فَاتَّقُوا وَسْوَاسَ الْمَاءِ . رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَابْنُ مَاجَهَ وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ وَلَيْسَ إِسْنَادُهُ بِالْقَوِيِّ عِنْدَ أَهْلِ الْحَدِيثِ لَأَنَّا لَا نَعْلَمُ أَحَدًا أَسْنَدَهُ غَيْرَ خَارِجَةً وَهُوَ لَيْسَ بِالْقَوِيِّ عِنْدَ أَصْحَابِنَا .

سند بیان کړی وي او هغه د اصحاب حدیث په نزد قوي نه دی.

تشریح : د الهان معنی ده د عقل له منځه تلل او متحیر کېدل، دا نوم ددې شیطان ځکه دی چې هغه د خلکو په زړونو کي په وسوسو پیدا کولو سره هغوی متحیر او بې عقله کوي، د هغه نتیجه دا وي چې اودس کونکی د هغه په وجه په وهم کي اخته کیږي، کله چې هغه اودس کوي نو دی په زړه کي وسوسې پیدا کوي چې نه ده معلومه فلانی اندام ته په صحیح توګه اوبه رسیدلي دي که یا، فلانی اندام یو ځل پریولل سوی دی او که دوه واره، نو رسول الله ﷺ فرمایيل چې د اوبو د وسوسې څخه ځان وساتئ يعني د اوداسه په وخت کي د اوبو په استعمال کې هر کله چې دا ډول وسوسې او هم پیدا سي نو هغه مه پرېږدئ بلکه هغه د خپل زړه په ایستلو

سره وغورځوئې چې د سنت د حدودو څخه تجاوز ونه کړل سي ځکه چې ددې شيطان مقصد خو دا وي چې اودس کونکي په دغه وسوسو او وهمو کي په اخته کېدو سره د اوداسه اندامونه تر درې واړه زيات پريولي يا د ضرورت څخه زياتي اوبه استعمال کړي چې د هغه په وجه د مسنون طريقې څخه ليري سي .

﴿۳۸۶﴾ : وَعَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ قَالَ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا تَوَضَّأَ مَسَحَ وَجْهَهُ بِطَرَفِ ثَوْبِهِ . رواه الترمذي .

حضرت معاذ بن جبل ښه وايي ما وليدل چې رسول الله ﷺ به کله اودس وکړ نو د خپل جامې په پلو به يې خپل مخ وچ وکړ . ترمذي .

تشرېح : رسول الله ﷺ چې به کله د اوداسه څخه فارغ سو نو د اوبو وچولو لپاره به يې خپله جامه يعني په څادر وغيره سره خپل مخ وچوي ، زيلعي رحمه الله عليه د کنز په شرح کي ليکلي دي چې د اوداسه څخه وروسته په دستمال سره اوبه وچول جائز دي څرنگه چې د حضرت عثمان ، حضرت انس ، او حسن ابن علي رضي الله عنهم په اړه منقول دي او راتلونکي حديث هم ددې پر جواز دلالت کوي ، صاحب د منيه د اوداسه څخه وروسته د اوداسه اندامونه وچول مستحب ليکلي دي ، د حنفي مذهب په ځينو کتابونو کي ليکلي دي چې د اوداسه څخه وروسته اوبه وچولو لپاره د اوداسه اندامونه وچول که د تکبر او غرور په وجه وي نو مکروه دي او که د غرور او تکبر په وجه نه وي نو بيا مکروه نه دي .

د امام شافعي رحمه الله عليه په مذهب کي نه خو د اودس کونکي لپاره او نه د غسل کونکي لپاره په جامې سره اوبه وچول سنت دي ، ددې دليل هغه حديث دی چې په هغه کي روايت دي چې رسول الله ﷺ اودس وکړ نو ام المؤمنين بي بي ميموني رضي الله عنه يو دستمال د رسول الله ﷺ په خدمت کي حاضر کړ چې رسول الله ﷺ په هغه سره لاندې اندامونه وچ کړي مگر رسول الله ﷺ هغه رد کړ او د اوداسه پر اندامونو باندې يې د لاس په ذريعه اوبه وڅڅولې .

د دې جواب د حنيفة علماؤ له خوا دا ورکول کيږي چې رسول الله ﷺ د اوداسه اندامونه په دستمال سره د وچولو څخه په دې وجه انکار نه دی کړی چې دا شی مناسب نه وو بلکه کيداى سي چې د يو خاص عذر په وجه رسول الله ﷺ دستمال رد کړی وي .

﴿۳۸۷﴾ : وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ كَانَتْ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خِرْقَةٌ يُنَشَفُ بِهَا

د حضرت عائشې (رض) څخه روايت دی چې د رسول الله ﷺ سره يوه جامه وه چې د اوداسه وروسته به يې

أَعْضَاءَهُ بَعْدَ الْوُضُوءِ . رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَقَالَ هَذَا حَدِيثٌ لَيْسَ بِالْقَائِمِ وَأَبُو مُعَاذٍ الرَّائِي ضَعِيفٌ عِنْدَ أَهْلِ الْحَدِيثِ .

په هغې سره خپل اندامونه وچول (ترمذي، امام ترمذي وييلي دي دا حديث ضعيف دی او ابو معاذ راوي د محدثينو په نزد ضعيف دی .

تشریح : دا چي امام ترمذي رحمه الله عليه دا حديث ضعيف گرځولی دی او دا يې هم وييلي دي چي د اوداسه څخه وروسته د اندامونو په جامې وغيره سره د وچولو په اړه د رسول الله ﷺ يو صحيح حديث منقول نه دی بلکه د رسول الله ﷺ څخه وروسته د صحابه کرامو يو ډلي او تابعينو د اوداسه څخه وروسته د اندامونو وچولو اجازه ورکړې ده او د هغوی دا اجازه د رسول الله ﷺ د يو قول او فعل څخه مستنبط نه ده بلکه دا خپله د دغه خلکو رایه ده نو سيد جمال الدين شافعي رحمه الله عليه دا مضمون نقل کړی دی .

د دې جواب علماء حنفیه دا ورکوي چي ستاسو دا وينا چي دا جواز صحابه کرامو وغيره په خپله رایه غلط دی بلکه ددې برعکس ستاسو دا قول خپله ستاسو د ذهن پيداوار دی چي د هغه د حقيقت سره هيڅ تعلق نسته . ځکه چي يو صحابي د مثال په توگه حضرت عثمان، حضرت انس او حسن بن علي رضي الله عنهم د جلالت شان او اتباع نبوي د جذبي صادقان ددې وهم هم نسي کيدای چي د نبي کریم ﷺ په معامله کي يوشی هم د هغوی د ذهن پيداوار کېدای سي نو د هغوی فعل پر دې خبره دلالت کوي چي ددې حديث خامخاسته .

د دې څخه پرته دا کليه هم په ذهن کي ساتل پکار ده چي پر حديث باندي عمل کول که څه هم هغه حديث ضعيف وي زيات غوره او اولی ده په نسبت ددې چي د چاپر رایه باندي عمل وکړل سي که څه هم هغه هر څومره مضبوط او قوي وي .

الفصل الثالث

﴿ ۳۸۸ ﴾ : عَنْ ثَابِتِ بْنِ أَبِي صَفِيَّةَ قَالَتْ قُلْتُ لِأَبِي جَعْفَرٍ هُوَ مُحَمَّدُ الْبَاقِرُ حَدَّثَكَ جَابِرٌ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ مَرَّةً مَرَّةً وَمَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ

د حضرت ثابت بن ابی صفيه روايت دی چي ما ابو جعفر ته چي نوم يې محمد باقر^۲ دی وويل : ايا تاته جابر دا حديث بيان کړی دی چي

^۱ حضرت ثابت بن ابی صفيه تابعي دی او کنيت يې ابو حمزه دی په (۱۴۸هـ) کال کي وفات سوی دی .
^۲ حضرت امام محمد باقر د حضرت امام زين العابدين زوی دی . په کال (۵۶هـ) کي پيدا سوی دی او په مدينه منوره کي په کال (۱۱۷) يا (۱۱۸هـ) کي وفات سوی دی او په جنت البقيع کي دفن سوی دی .

وَتَلَاثًا تَلَاثًا قَالَ نَعَمْ. رواه الترمذي وابن ماجه. | چي رسول الله ﷺ يو يو خل دوه دوه ځله او درې

درې ځله اودس کړی دی؟ هغه وويل هو، ترمذي او ابن ماجه.

تشریح: د محدثينو عادت دی چي کله شاگرد د خپل شيخ څخه حديث اوري نو هغه پوښتنه کوي چي (حدثک فلان عن فلان) همداسي شاگرد د سند لري رسول الله ﷺ ته رسوي او استاذ په پټه خوله سره هغه د سند لري اوري، يعني آيا ستاسو څخه دا حديث فلاني او فلاني څخه فلاني (تر دې چي رسول الله ﷺ څخه فلاني) اوریدلی دی، ددې په جواب کي شيخ وايي چي نعم يعني هو، لکه چي د حديث د روايت دا يوه طريقه ده او هغه داسي څرنگه چي يو استاذ د خپل شاگرد په مخکي هر کله چي وايي چي حدثني فلان الخ يعني ما ته دا حديث بيان کړ فلاني او فلاني ته فلاني تر دې چي رسول الله ﷺ څخه فلاني اوریدلی دی نو شاگرد پټه خوله ناست اوري يې.

په هر حال همدارنگه ثابت بن ابي صفيه رحمه الله عليه د خپل استاذ امام محمد باقر رحمه الله عليه څخه ددې حديث په اړه پوښتنه وکړه چي حدثک جابر الخ، يعني ايا دا حديث تا ته حضرت جابر رضي الله عنه بيان کړی دی، ددې په جواب کي محمد باقر رحمه الله عليه اقرار وکړ چي هو ما ته جابر رضي الله عنه دا حديث بيان کړی دی.

﴿۳۸۹﴾: وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَيْدٍ قَالَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ وَقَالَ هُوَ نُورٌ عَلَى نَوْرٍ. | د حضرت عبدالله بن زيد څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ دوه ځله اودس وکړ او وه يې فرمايل د نور سربيره نور دی

تشریح: د دې مطلب دادی چي هر کله يو وار د اوداسه اندامونه يې پريولل نو په هغه سره فرض ادا سول او هغه يو نور سويياد هغه څخه وروسته چي په دوهم واريې پريولل نو سنت ادا سو او دا هم نور دی ځکه نو د نور سربيره نور سو.

﴿۳۹۰﴾: وَعَنْ عُثْمَانَ قَالَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأَ ثَلَاثًا ثَلَاثًا وَقَالَ هَذَا وَضُوءِي وَوُضُوءُ الْأَنْبِيَاءِ قَبْلِي وَوُضُوءُ إِبْرَاهِيمَ. رواها رزين والنووي ضعف الثاني في شرح مسلم. | د حضرت عثمان رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ درې درې ځله اودس وکړ او وه يې فرمايل: دا زما او زما څخه مخکي د انبياءو اودس دی، او د حضرت ابراهيم عليه السلام اودس دی.

دواړه حديثونه رزين نقل کړي دي. او امام نووي په شرح مسلم کي دوهم حديث ته ضعيف ويلي دي.

تشریح : رسول الله ﷺ د ټولو انبیاءو ذکر کولو څخه وروسته چي د حضرت ابراهيم عليه السلام ذکر کړي دی دې ته تخصیص بعد تعمیم وایي یعنی د انبیاءو په عامه توگه سره ذکر کولو څخه وروسته یې بیا په خاصه توگه د حضرت ابراهيم عليه السلام نوم مبارک ذکر کړ، ددې وجه داده چي حضرت ابراهيم عليه السلام به د طهارت او نظافت ډیر خیال ساتی .

د حضرت انس رضی الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ به د هر لمانځه لپاره اودس کاوه او زموږ لپاره یو اودس تر هغه وخته بس وو تر څو چي به مات سوی نه وو . دارمي .

﴿ ۳۹۱ ﴾ : وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَوَضَّأُ لِكُلِّ صَلَاةٍ وَكَانَ أَحَدُنَا يَكْفِيهِ الْوُضُوءَ مَا لَمْ يُحْدِثْ . رواه الدرامي .

تشریح : پر رسول الله ﷺ د هر لمانځه لپاره د تازه اودس کول مخکي واجب وه او وروسته د وجوب دا حکم منسوخ سو ، هر کله چي د دې څخه وروسته راتلونکي حدیث څخه معلومېږي ځيني علماء وایي چي رسول الله ﷺ بهتر او عزیمت گڼلو سره د هر لمانځه لپاره تازه اودس کوی .

د حضرت محمد بن یحیی بن حیان رضی الله عنه څخه روایت دی چي ما حضرت عبيدالله بن عبدالله بن عمر رضی الله عنه ته وویل : ما ته وښیې چي عبدالله بن عمر به د هر لمانځه لپاره اودس کاوه که به یې (اودس) وو که به نه وو ، او دا عمل یې د چا څخه تر لاسه کړي وو ، عبيدالله وویل چي عبدالله بن عمر ته بي بي اسماء بنت زید بن خطاب حدیث بیان کړي وو عبدالله بن حنظله بن عامر الغسیل بي بي اسماء ته دا حدیث بیان کړي وو چي رسول الله ﷺ ته د هر لمانځه لپاره د اوداسه حکم ورکړل سوی وو که څه هم دده مبارک اودس وو یا نه وو ، دا عمل چي رسول الله ﷺ ته ستونزمن سو نو د هر لمانځه پر

﴿ ۳۹۲ ﴾ : وَعَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى بْنِ حَبَّانٍ قَالَ قُلْتُ لَهُ أَرَأَيْتَ وَضُوءَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ لِكُلِّ صَلَاةٍ طَاهِرًا كَانَ أَوْ غَيْرَ طَاهِرٍ عَمَّنْ أَخَذَهُ ؟ فَقَالَ حَدَّثَنِي أَسْمَاءُ بِنْتُ زَيْدِ بْنِ الْخَطَّابِ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ حَنْظَلَةَ بْنَ أَبِي عَامِرٍ الْغَسِيلِ حَدَّثَهَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ أَمَرَ بِالْوُضُوءِ لِكُلِّ صَلَاةٍ طَاهِرًا كَانَ أَوْ غَيْرَ طَاهِرٍ فَلَمَّا شَقَّ ذَلِكَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَ بِالسَّوَالِكِ عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ وَوَضَعَ عَنْهُ الْوُضُوءَ إِلَّا مِنْ حَدَثٍ قَالَ فَكَانَ عَبْدُ اللَّهِ يَرَى أَنَّ بِهِ قُوَّةَ عَلَى ذَلِكَ فَفَعَلَهُ حَتَّى مَاتَ . رواه أحمد .

وخت ورته د مسواک وهللو حکم ورکړل سو او (د هر لمانځه لپاره) اودس موقوف کړل سو پرته د هغه څخه چي اودس مات سي ، عبيدالله وویل د عبدالله بن عمر دا خیال وو چي په ما کي د هر لمانځه لپاره د تازه اودس کولو توان سته له دې کبله هغه تر مرگه پوري په دې عمل وکړ . احمد .

تشریح : د لفظ غسیل معنی ده لمبول سوی ، دا د حضرت حنظله صفت دی ، حنظله ته غسیل ځکه ویل سوي دي چي دوفات څخه وروسته هغه ته ملائکو غسل ورکړی وو ، غروه ښه روایت کوي چي رسول الله ﷺ د حنظله د کوروالا څخه پوښتنه وکړه چي د هغه څه حال وو (یعني هغه چي د کور څخه ووتی نو څه یې کول) هغې جواب ورکړ هغه د ناپاکی په حالت کي وو او د خپل بدن یوه برخه یې پریولې وه چي په دې وخت کي هغه آواز واوریدی چي (چي د جهاد لپاره بلنه کیږي) نو هغه په دغه حالت کي د کور څخه ووتی او په غزوۀ احد کي د شهادت جام یې نوش کړ ، رسول الله ﷺ وفرمایل : ما ولیدل چي ملائکو هغه ته غسل ورکوی . (طیبي) .

په هر حال طيبي رحمه الله علیه فرمایي په دې حدیث کي دې ته اشاره ده چي مسواک ډیر فضیلت او بزرگي لري ځکه هغه د واجب او دس قائم مقام ګرځول سوی دی ، حضرت عبداللہ بن عمر ؓ به د هر لمانځه لپاره تازه اودس کوی هغه دا اجتهاد وکړ چي که څه هم د هغه وجوب منسوخ سوی دی مګر د هغه سړي لپاره چي پر دې د عمل توان او قوت لري ددې فضیلت پاته دی ځکه هغه چي دا ولیدل چي په ما کي دومره قوت او همت سته چي زه دا عمل په ښه ډول کولای سم نو هیڅ وجه نسته چي ددې فضیلت او سعادت څخه دي محروم پاته سم . نو هغه دا خپل معمول وګرځوی چي هر لمانځه لپاره به یې تازه اودس کوی او تر وفات پوري پر دې عمل قائم او دائم وو .

﴿۳۹۳﴾ : وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ
أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ بِسَعْدٍ وَهُوَ
يَتَوَضَّأُ فَقَالَ مَا هَذَا السَّرَفُ يَا سَعْدُ . قَالَ
أَفِي الْوُضْوءِ سَرَفٌ ؟ قَالَ نَعَمْ . وَإِنْ كُنْتُ
عَلَى نَهْرٍ جَارٍ . رواه أحمد وابن ماجه .

د حضرت عبداللہ بن عمرو بن العاص ؓ روایت دی چي رسول الله ﷺ د سعد سره تیرېدی کوم وخت چي هغه اودس کاوه ، رسول الله ﷺ ورته وفرمایل : ای سعده ! دا څه اسراف دی ! سعد عرض وکړ ایا په اوداسه کي هم اسراف وي ، رسول الله ﷺ وفرمایل هو ، که څه هم ته په

روانه ویا له اودس کوې . احمد او ابن ماجه .

تشریح : دا حدیث ددې خبرتیا ده چي په اوداسه او غسل کي د ضرورت څخه زیاتي او به مصرف نه کړل سي ځکه چي دا اسراف دی او اسراف د شریعت په نظر کي یو خوښ شی نه دی .

رسول الله ﷺ ته چي حضرت سعد ؓ په تعجب کي سو چي او به خو یو نه پیدا کېدونکي شی نه دی نو بیا په دې کي د اسراف څه معنی ده ، په دې وجه هغه پوښتنه هم وکړه چي ایا په اوداسه کي هم اسراف کېدای سي ، ددې په جواب کي رسول الله ﷺ وفرمایل : اسراف خو به دې

ته هم وایو چي ته پر روانه ویا له ناست یې اودس کوي او هلته زیاتي اوبه مصرفوي، خال دا چي د ویالې، دریاب و غیره څخه هر څومره زیاتي اوبه چي مصرف کړې نو په هغه کي څه کمی نسي واقع کیدای.

د دې جملې تشریح علماء داسي کوي چي پر روانه ویا له باندي اسراف ځکه کیږي چي هر کله یو سړی د شریعت د حدودو څخه تجاوز کولو سره د شرعي ضرورت څخه زیاتي اوبه مصرف کوي نو په دې کي عمر او وخت هسي ضائع کیږي او ظاهره ده چي دا اسراف دی.

علامه طیبی رحمه الله علیه ددې معنا دا بیان کړې ده چي ددې څخه په دغه خبره کي مبالغه کول مقصد ده چي کوم شی اسراف متصور نه دی هر کله چي په هغه کي هم اسراف کیدای سي نو بیا د هغه شیانو به څه حال وي چي په هغه کي اسراف واقعاً کیږي نو معلومه سوه چي په اوداسه، غسل و غیره کي د شرعي ضرورت څخه زیاتي اوبه مصرف کول په اسراف کي شامل دی او دا کار مناسب نه دی..

د حضرت ابوهریره، ابن مسعود او ابن عمر رضي الله عنهم څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایل: چا چي د اوداسه کولو په وخت کي د الله نوم واخیست نو هغه خپل ټول بدن پاک کړ او چا چي په اوداسه کي د الله نوم ونه خست نو هغه یوازي د اوداسه اندامونه پاک کړل.

﴿۳۹۴﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ وَابْنِ مَسْعُودٍ وَابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ تَوَضَّأَ وَذَكَرَ اسْمَ اللَّهِ فَإِنَّهُ يُطَهِّرُ جَسَدَهُ كُلَّهُ وَمَنْ تَوَضَّأَ وَلَمْ يَذْكُرْ اسْمَ اللَّهِ لَمْ يُطَهَّرْ إِلَّا مَوْضِعَ الْوُضوءِ.

تشریح: د دې حدیث څخه په اوداسه کي د بسم الله ویلو فضیلت معلومیږي چي کوم سړی په بسم الله ویلو سره اودس پیل کړي د هغه ټول بدن د کوچني گناهونو د ناپاکيو څخه پاکيږي او چا چي پرته د بسم الله ویلو اودس وکړ نو د هغه اندامونو څخه گناه صغیره ليري کیږي کوم چي په اوداسه کي پریولل سوي دي، او ددې حدیث څخه دا هم معلومه سوه چي په اوداسه کي بسم الله ویل سنت یا مستحب ده او واجب نه ده.

د حضرت ابو رافع ؓ څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ به د لمانځه لپاره اودس کاوه نو خپله گوتی به یې په گوتو کي و بنورول. دغه دواړه حدیثونه دارقطني روایت کړي دي.

﴿۳۹۵﴾: وَعَنْ أَبِي رَافِعٍ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا تَوَضَّأَ وَضوءَ الصَّلَاةِ حَرَكَ خَاتَمَهُ فِي أَصْبَعِهِ. رواهما الدارقطني. وروی ابن ماجه الأخير.

تشریح : د دې مسئله داده که چیري گوتمی سسته وي او ددې خبري یقین وي چي د اواسه په وخت کي اوبه د گوتمی لاندې ته رسیږي نو په دې صورت کي گوتمی بنورول سنت دي مگر که چیري گوتمی تنگه وي او دا یقین وي چي د گوتي بنورولو څخه پرته د هغه لاندې اوبه نه رسیږي نو بیا گوتمی بنورول واجب دي چي اوبه د هغه لاندې گوتي ته ورسیږي .

بَابُ الْغُسْلِ

(د غسل کولو بیان)

الفصل الاول

﴿۳۹۶﴾: عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا جَلَسَ أَحَدُكُمْ بَيْنَ شُعْبَيْهَا الْأُتْرَاقِ ثُمَّ جَهَّزَهَا فَقَدْ وَجَبَ الْغُسْلُ وَإِنْ لَمْ يُنْزَلْ . متفق عليه

د حضرت ابوهریره ؓ څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایل : هر کله چي په تاسو کي یو څوک (د بنځي) د څلورو بناخونو په منځ کي (یعني دواړو لاسو او پښو په منځ کي) کښیښي بیا

هڅه وکړي (یعني کوروالي وکړي) نو پر هغه غسل واجب سو که څه هم مني ووزي یا نه ووزي . بخاري او مسلم .

تشریح : د بنځي د څلورو بناخونو څخه مراد د هغې دواړه لاسونه او دواړي پښې دي ، یا ددې څخه مراد د بنځي دواړي پښې او د فرج (شرمگاه) خواوي ، دا جمله بنځي ته د جماع لپاره د وتړلو او صحبت کولو کي بلیغ تعبیر دی ، رسول الله ﷺ د شرم او حیاء په انتهائي لوړ مقام باندي وو ، ځکه نو رسول الله ﷺ د مسئلې د صورت د وضاحت لپاره د کنایې الفاظ ذکر کړل او په څرگنده توګه یې ددې تشریح نه ده فرمایلي .

په هر حال د حدیث مطلب دادی که یو سړی بنځي ته د جماع لپاره ورغلی او هغه جماع وکړه نو صرف جشفه (د سړي د مخکني اندام سر) داخلولو سره پر هغه غسل واجب کیږي که څه هم انزال وي یا نه وي ، د خلفاء راشدینو او اکثر صحابه کرامو او د څلورو امامانو دا مذهب دی .

غسل واجب کيڙي که يا؟

د حضرت ابوسعید ؓ څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : اوبه د اوبو څخه دي (يعني په مني وتلو سره غسل واجبيږي) ، (مسلم) امام محي السنة وايي چي دا حکم منسوخ دی او ابن عباس ويلي دي چي اوبه د اوبو څخه دي

﴿۳۹۷﴾ : وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّمَا الْمَاءُ مِنَ الْمَاءِ . رواه مسلم . قال الشيخ الإمام محي السنة رحمه الله هذا منسوخ . وقال ابن عباس إنما الماء من الماء في الاحتلام . رواه الترمذي ولم أجده في الصحيحين

ددې حکم د احتلام لپاره دی . (ترمذي) په بخاري او مسلم کي دا حديث نسته .

تشریح : که ددې ارشاد پر طريقې فکر وکړل سي نو معلومه به سي چي د رسول الله ﷺ په وړاندي يوې خواته د شريعت د احکامو د تعليم ذمه واري ده او بلي خواته د شرم او حياء انتهايي لوړ مقام باندي فائز دی ، ځکه نو رسول الله ﷺ داسي طريقه اختياروي چي د مسئلې وضاحت هم وسي او د شرم او حياء لمن هم دلاس څخه ونه وځي ، رسول الله ﷺ داسي الفاظ فرمايلي دي چي کنايه د مسئلې وضاحت کوي .

په هر حال د دې حديث څخه دا معلومېږي چي تر څو پوري انزال نه وي يعني مني ونه وځي نو غسل نه واجب کيږي ، مگر ددې څخه مخکي چي کوم حديث تير سوی دی د هغه څخه دا خبره معلومه سوه چي غسل په يوازي دخول حشفه سره واجب کيږي که انزال وي او که نه وي ، په دې ډول د دواړو حديثونو ټکر پيدا سو .

د دې ټکر د دفع کولو لپاره امام محي السنة رحمه الله عليه دا قول د مصنف مشکوة نقل کوي چي دا حکم منسوخ دی يعني دا حکم د حضرت ابی بن کعب ؓ په هغه روايت سره منسوخ گرځول سوی دی چي په هغه کي منقول دي چي دا آساني د اسلام په پيل کي وه چي تر څو پوري انزال نه وي غسل نه واجب کيدی بيا وروسته دا حکم منسوخ کړل سو .

امام ترمذي رحمه الله عليه هم فرمايلي دي چي دا ډول د ډيرو صحابه کرامو اقول منقول دي چي دا حکم د اسلام په پيل کي وو او بيا وروسته هغه منسوخ گرځولو سره دا حکم نافذ کړل سو چي هر کله د سړي ذکر د بنځي په شرمگاه کي داخل سي او ختنين يو ځای سي نو غسل واجب کيږي که انزال وسني او که ونه سي .

مگر ابن عباس ؓ ددې حديث بله توجيه بيانوي هغه فرمايي چي دا حکم د احتلام په باره کي دی يعني د رسول الله ﷺ ددې ارشاد مقصد دادی چي صرف په خوب ليدو سره غسل نه

واجب کيڙي بلڪه د خوب څخه د را کڻڻستو وروسته ڪه پر جامه وغيره باندي د مني لوند والي وليدل سي نو غسل واجب کيڙي ، لکه چي د ابن عباس ؓ ددغه توجيه په اږه ددي حديث د منسوخ منلو ضرورت نه پاته کيڙي مگر تحقيقي خبره داده چي دا حديث مطلق دی يعني ددي حکم تعلق د احتلام سره هم وو او د غير احتلام سره هم مگر دا حکم د اسلام په پيل کي وو بيا منسوخ سو .

د حضرت بي بي آم سلمه (رض) څخه روايت دی چي بي بي ام سليم رسول الله ﷺ ته عرض وکړ اې دالله رسوله ! الله تعالیٰ په حقه خبره بيانولو شرم نه کوي (نو زه هم د يوې خبري پوښتنه کوم) ايا پر ښځه غسل واجب دی هر کله چي غسل پر واورې ؟ رسول الله ﷺ ورته وفرمايل او هر کله چي هغه (مني) وويني ، د دې په اورېدو سره بي بي ام سليم د شرم څخه مخ پټ کړ او عرض يې وکړ اې دالله رسوله ! ايا پر ښځه هم غسل اوږي ؟ رسول الله ﷺ

﴿۳۹۸﴾ : وَعَنْ أُمِّ سَلَمَةَ قَالَتْ قَالَتْ أُمُّ سَلِيمٍ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ فَهَلْ عَلَى الْمَرْأَةِ مِنْ غُسْلِ إِذَا احْتَلَمَتْ فَقَالَ نَعَمْ إِذَا رَأَتْ الْمَاءَ فَعَطَّتْ أُمُّ سَلَمَةَ وَجْهَهَا وَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَوْتَحْتَلِمُ الْمَرْأَةُ قَالَ تَرَبَّتْ عَيْنُكَ فَبِمَ يُشْبِهُهَا وَلَدَهَا . متفق عليه و زاد مسلم برواية ام سليم ان ماء الرجل غليظ ابيض و ماء المرأة رقيق اصفر فمن ابهما علا او سبق يكون منه الشبهة .

وفرمايل : هو ، ستا راسته لاس دي په خاورو ولړل سي د هغې ماشومان څنگه دهغې سره همشکل وي (بخاري او مسلم) په دې حديث کي چي د بي بي ام سليم څخه روايت دی مسلم دا الفاظ زيات ليکلي دي چي رسول الله ﷺ دا هم وفرمايل : د سړي مني ټينگ او سپين وي او د ښځي مني ژړ او نرم وي نو په دې کي چي د هر يوه مني غالب سي يا مخکي ووزي نو کوچنی هغه ته ورته وي .

تشریح : دا مسئله لږ نازکه ده او عرفاً د شرم او حياء خلاف ده ، ځکه بي بي ام سليم مخکي د تمهيد په توگه وويل چي الله تعالیٰ د حق په اږه حياء نه کوي يعني الله تعالیٰ ددې څخه منعه فرمايلي ده چي د حق خبري په پوښتنه کولو کي شرم او حياء وکړل سي او بيا ددې څخه وروسته هغې اصل مسئله وپوښتل .

د رسول الله ﷺ د جواب مطلب دادی چي صرف د جماع په خوب ليدو سره غسل نه واجب کيږي تر څو پوري چي انزال نه وي يا سهار د پورته کېدو وروسته د هغه يو ښه ونه ليدل سي

د نوموړي په نامه کي ډير اختلاف دی ځينو علماؤ اسلامه ، ځينو رمله او ځينو مليکه ليکلی دی . په هر حال د حضرت انس ؓ والده محترمه ده .

يعني يو څوک د خوب څخه د راکښېستو وروسته پر بدن يا جامه باندي مني لگيدلي وويني نو غسل واجب کيږي، زموږ په نزد دا حکم دمذي هم دی يعني که د خوب څخه د پورته کېدو وروسته پر جامه يا بدن باندي مذي وويني نو غسل واجب کيږي.

ستاراسته لاس دي په خاورو سي: دا د شدت فقر کنايه ده لکه دا چي يو ډول بنيراده مگر دلته ددې استعمال په حقيقي معنی کي نه دی بلکه دا يوه داسي جمله ده چي د اهل عربو په نزد د تعجب پر وخت ويل کيږي، همدارنگه ددې جملې معنا به دا وي چي اي ام سلمه! د لوی تعجب خبره ده چي ته داسي خبره کوې ايا ته دومره هم نه پوهيږي که د ښځي مني نه وي نو بيا اکثر ماشومان د خپل مور مشابه وي هغوی به څرنگه وه، د سړي د مني په ډول د ښځي هم مني وي او يا د دواړو د منيو څخه د ماشوم تخليق کيږي.

رسول الله ﷺ چي د مني کوم رنگ بيان کړی دی هغه د اکثر په اعتبار دي يعني د اکثر او روغو خلکو او ښځو د مني رنگ داسي وي ځکه چي د ځينو خلکو مني د يو مرض په وجه نري يا د کثرت مباشرت په وجه سره وي، داسي د ځينو ښځو مني د قوت او طاقت د زياتوب په وجه سپين هم وي، د حديث د آخري جملې مطلب دادی چي د مباشرت په وخت که د سړي او ښځي دواړو مني په غورځېدو سره د مور رحم ته ورسېږي نو په دواړو کي چي د کوم مني غالب وي يا په هغه دواړو کي چي د کوم مني سبقت (مخته والی) وکړي يعني د يو بل څخه مخکي غورځېدو سره رحم ته ورسېږي نو ماشوم د هغه مشابه وي.

﴿۳۹۹﴾ : وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا اغْتَسَلَ مِنَ الْحَنَابَةِ بَدَأَ فَعَسَلَ يَدَيْهِ ثُمَّ يَتَوَضَّأُ كَمَا يَتَوَضَّأُ لَصَلَاةٍ ثُمَّ يَدْخُلُ أَصَابِعُهُ فِي الْمَاءِ فَيَخْلُلُ بِهَا أَصُولَ شَعْرِهِ ثُمَّ يَصُبُّ عَلَى رَأْسِهِ ثَلَاثَ غُرَفَاتٍ يَبْدُو ثُمَّ يُفِيضُ الْمَاءَ عَلَى جِلْدِهِ كُلِّهِ. متفق عليه، و في رواية لمسلم يبدأ فيغسل يديه قبل أن يدخلهما الإناء ثم يفرغ يمينه على شماله فيعسل فرجه ثم يتوضأ.

په دواړو لاسو په لپه کي اوبه راواخستې پر سر به يې واچولې او داسي به يې درې ځله کول بيا به يې پر ټول بدنه يې توی کړې (بخاري) د مسلم په روايت کي دا الفاظ هم دي کوم وخت چي به

رسول الله ﷺ غسل پیل کاوه نو په لوبني کي د لاس د ننه کولو څخه وړاندي به يې خپل دواړه لاسونه پريولل بيا به يې د راسته څخه پر چپه لاس اوبه اچولې بيا به يې خپل شرمگاه پريوله او ددې وروسته به يې اودس کاوه .

تشریح : بي بي عائشه رضي الله عنها د رسول الله ﷺ د غسل طريقه بنسبي چي کله به رسول الله ﷺ غسل کوی نو تر ټولو مخکي به يې لاسونه تر مړوندو پوري پريولل ، د هغه څخه وروسته به يې داسي کوی لکه څرنګه چي د لمانځه لپاره اودس کول کيږي يعني که چيري په داسي ځای کي به يې غسل کوی چيري چي د پښو اېښودو ځای کي به اوبه نه يو ځای کېدې مثلاً پريو تخته ، ډبره وغيره درېدو سره به يې غسل کوی نو پوره اودس به يې کوی ، او که چيري په داسي ځای کي به يې غسل کوی چي هلته به اوبه وغيره وې چي د هغه په وجه به د پښو لاندي اوبه جمع کېدې نو په دې صورت کي به رسول الله ﷺ د اوداسه په وخت کي پښې نه پريوللې بلکه د غسل څخه د فراغت وروسته به د هغه ځای څخه ليري سو او پښې به يې پريولې ، لکه څرنګه چي ددې څخه په وروسته حديث کي وضاحت کيږي ، په هدايه کي هم ليکلي دي چي داسي کول پکار دي که د غسل په وخت کي د پښو د اېښودو پر ځای اوبه جمع کيږي نو بيا هغه وخت دي پښې نه پريولي بلکه د غسل څخه د فارغه کېدو وروسته د هغه ځای څخه په آخوا کېدو سره دي په دوهم ځای کي پښې پريولل سي . دلته دا هم واورئ چي د طبراني روايت دی چي رسول الله ﷺ ته هيڅکله احتلام نه دی سوی او نه نورو انبياء عليهم السلام ته احتلام سوی وو .

د حضرت ابن عباس رضی الله عنه څخه روايت دی چي بي بي ميمونه^۱ (رض) وفرمايل ما د رسول الله ﷺ د غسل لپاره اوبه کښېښودلې او په جامې سره مي پرده وکړل ، رسول الله ﷺ په خپلو دواړو لاسونو اوبه واچولې او هغه يې دوهم ځل داسي په خپلو لاسونو سره پريولل بيا يې د راسته لاس څخه پر چپه لاس اوبه واچولې بيا يې شرمگاه پريولل بيا يې چپه لاس چي په هغه سره يې شرمگاه پريولې

﴿ ٤٠٠ ﴾ : وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَتْ مَيْمُونَةُ وَضَعْتُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غُسْلًا فَسَرَّهَتْهُ بِثَوْبٍ وَصَبَّ عَلَى يَدَيْهِ فَعَسَلَهُمَا ثُمَّ صَبَّ عَلَى يَدَيْهِ فَعَسَلَهُمَا ثُمَّ صَبَّ بِيَمِينِهِ عَلَى شِمَالِهِ فَعَسَلَ فَرَجَهُ فَضَرَبَ بِيَدِهِ الْأَرْضَ فَمَسَحَهَا ثُمَّ غَسَلَهَا فَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ وَغَسَلَ وَجْهَهُ وَذِرَاعَيْهِ ثُمَّ صَبَّ عَلَى رَأْسِهِ وَأَفَاضَ عَلَى جَسَدِهِ ثُمَّ تَنَحَّى

^۱ ام المؤمنين حضرت بي بي ميمونه د حارث هماليه عامريه لور او د نبي کریم ﷺ محترمه مېرمن ده ، په صرف نامي ځای کي په (۴۱هـ) کال او يا د دوهم قول سره سم په کال (۵۱هـ) کي وفات شوې ده .

فَعَسَلَ قَدَمَيْهِ فَتَوَلَّاهُ ثَوْبًا فَلَمْ يَأْخُذْهُ فَانْطَلَقَ وَهُوَ يَنْفُضُ يَدَيْهِ . متفق عليه ولفظه للبخاري .
 وه پر مخکھ وموڙي، بيا يي هغه ڀريولي بيا يي
 خوله ڀريولل او په پزه کي يي اوبه واچولې مخ يي

ڀريولي او تر څنگلو پوري يي لاسونه ڀريولل بيا يي پر سر او ټول بدن باندي اوبه واچولې او پښې
 يي ڀريولې ، د درې وروسته يي د بدن پاکولو لپاره ما جامه ورکړه مگر جامه يي وانه خيستل بيا
 يي لاسونه و څنډل او د هغه ځای څخه ولاړی . بخاري او مسلم .

تشریح : د دې حديث څخه ددې خبري وضاحت وسو که چيري غسل په داسي ځای کي وکړل سي
 چي د پښو اېښودو په ځای کي اوبه جمع کيږي نو دا واسه کولو په وخت کي دي پښې نه ڀريولي
 بلکه د غسل څخه وروسته د هغه ځای څخه په آخوا کېدو سره دي په بل ځای کي پښې ڀريولي ،
 رسول الله ﷺ د غسل څخه وروسته د هغه ځای څخه په آخوا کېدو سره په دوهم ځای کي پښې
 ځکه ڀريولې چي د غسل په وخت کي د اوداسه کولو په وخت کي يي پښې نه وې ڀريولې ځکه
 چي رسول الله ﷺ غسل پر يو ډبره ، تختۍ يا يو لوړ ځای باندي نه وو کړی چي د هغه په وجه په
 پښو کي اوبه جمع سوې وای .

د غسل څخه وروسته به يي ميمونې رضي الله عنها د بدن وچولو لپاره رسول الله ﷺ ته
 جامه وړاندي کړه مگر رسول الله ﷺ د هغه څخه انکار وکړ ، ددې څو احتمالات علماؤ ليکلي
 دي ، کيدای سي چي رسول الله ﷺ د جامې اخيستو څخه په دې وجه انکار کړی وي چي د غسل
 وغيره څخه وروسته بدن نه وچول افضل وه ، يا رسول الله ﷺ په تلوار کي وو ځکه په دې سوچ
 سره چي په جامې سره په بدن وچولو کي زنده وسي نو جامه يي وانه خيستل ، يا دا کيدای سي
 چي هغه وخت د گرمۍ موسم وو ځکه چي د لمبېدو څخه وروسته د اوبو لوندوالی به ورته ښه
 معلوميدی ، ځکه نور رسول الله ﷺ به د بدن څخه اوبه وچول نه وي خوښ کړي ، او يا دا هم کيدای
 سي چي په هغه جامه کي د چټلۍ وغيره شېبه سوې وي ځکه هغه جامه يي رد کړل نو ددې حديث
 څخه دا مسئله نسي مستنبط کيدای چي د غسل وغيره څخه وروسته پر بدن باندي لگيدلي
 اوبه نه وچول سنت دي يا دا چي وچول يي مکروه دي .

د لاسونو ښورولو مطلب دادی چي په عامه توگه سره طاقتو او روغ او توانا خلک د تللو
 په وخت کي لاسونه ښورولو سره ځي همدا سي رسول الله ﷺ هم د لاسونو په ښورولو سره تشریف
 يووړ .

﴿۴۰۱﴾: وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ إِنَّ امْرَأَةً مِنَ الْأَنْصَارِ سَأَلَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ غُسْلِهَا مِنْ الْمَجْزِرِ فَأَمَرَهَا كَيْفَ تَغْتَسِلُ ثُمَّ قَالَ خُذِي فِرْصَةً مِنْ مِسْكِ فَتَطَهَّرِي بِهَا قَالَتْ كَيْفَ أَتَطَهَّرُ بِهَا فَقَالَ تَطَهَّرِي بِهَا قَالَتْ كَيْفَ أَتَطَهَّرُ بِهَا قَالَ سُبْحَانَ اللَّهِ تَطَهَّرِي بِهَا فَاجْتَدِبْتَهَا إِلَيَّ فَقُلْتُ تَتَّبِعِي بِهَا أَثَرُ الدَّمِ .
متفق عليه

د حضرت بي بي عائشة (رض) خه روايت دي چي يوې انصاري بنځي د نبي كريم ﷺ خه د خپل حيض د غسل په اړه پوښتنه وكړه، رسول الله ﷺ ورته د غسل كيفيت بيان كړ او د غسل حكم يې وركړ او وه يې فرمايل: د مشكو يوه ټوټه واخله په هغه سره پاكي وكړه. انصاري بنځي وويل په دې سره څنگه پاكي وكړم؟ رسول الله ﷺ ورته وفرمايل په دغه جامې سره

پاكي وكړه، انصاري بنځي بيا پوښتنه وكړه څنگه پاكي وكړم؟ رسول الله ﷺ وفرمايل: سبحان الله ته په هغه سره پاكي تر لاسه كړه، بي بي عائشة وايي د رسول الله ﷺ د وار وار ويلو سره ما هغه انصاري بنځه ځان ته راوستل بيا مي ورته وويل دا جامه د وينې پر ځاى كښيږده (او په دې سره وينه پاكه كړه) بخاري او مسلم

تخريج: دا ډول مسئلې چي كله راسي نو هلته تاسو د حديث طريقه ويني چي رسول الله ﷺ داسي مسئلې په كوم انداز سره بيانوي، خبره هغه ده چي يوې خواته خو شرعي مسائل په پوره وضاحت سره د بيانولو ذمه داري د رسول الله ﷺ پر اوږو مباركوده چي په هغه كي د شرم او حياء په وجه د څه اخفاء ځاى نسته، بلي خواته د رسول الله ﷺ د شرم او حياء هغه فطري تقاضا ده چي د خلاف ادب او تهذيب جمله ادا كولو كي حائل كيږي، ځكه نو رسول الله ﷺ داسي مسائلو په بيان كي داسي لار اختياروي چي د شرم او حياء د دائرې څخه نه نه متجاوز كيږي او د مسائلو وضاحت هم حتى الامكان كيږي.

اوس تاسو وگورئ چي يوه پوښتنه كونكې د بنځو د مسئلو وضاحت غواړي، رسول الله ﷺ هغې ته جواب وركوي او بيا په دې اړه د نطاقت او لطافت يو خاص طريقې ته د هغې رهنمائي كول غواړي نو رسول الله ﷺ په اشارو كي د هغې پوهېدل غواړي، بيا رسول الله ﷺ په ډير تعجب سره فرمايي، سبحان الله ته په دې سره پاكي تر لاسه كړه مسئله د زياتي پوهي ثبوت نه وركوي رسول الله ﷺ بيا خپل هغه جملې دوهم وار وايي چي هغه پوهه سي مگر هغه نور وضاحت غواړي، رسول الله ﷺ بيا په ډير تعجب سره فرمايي سبحان الله ته په دې سره پاكي تر لاسه كړه يعني د تعجب خبره ده چي ته په دومره ساده او ظاهره مسئله هم نه پوهيږې دا خو يو باريكه

مسئله نه ده او يو خاص نکته نه ده چي د هغه په پوهېدو کي د زيات غوراو فکر ضرورت وي ،
بې بي عائشه رضي الله عنها هغه وخت د ذکاوت او ذهانت غوره ثبوت ورکوي هغه پوه سوه
چي يوې خوا ته ښځه د رسول الله ﷺ مقصد ته نه رسيږي او بلي خوا ته د رسول الله ﷺ شرم او
حياء د زيات وضاحت اجازه نه ورکوي نو هغه ښځه ځان ته رابولي او بيا د رسول الله ﷺ په
مقصد يې په وضاحت سره پوهوي .

د حديث په الفاظو کي (فرصة من مسك فتطهري) کي لفظ د مسک د ميم په زير سره دی
چي د هغه معنی د مشک ده ، ددې مطلب به دا وي چي د مشک يوه ټوټه يا په مشک کي لنده
کړې يا د رنگ سوي جامې يوه ټوټه واخله په هغه سره پاکي تر لاسه کړه ، په يوه روايت کي
مسک د ميم په زور سره هم راغلی دی چي د هغه معنی د پوست ده مگر د روايت سره سم او د
موقع په مناسبت سره د ميم زير يعني د مشک معنی زياته غوره ده .

په دغه مسئله کي فقهاء ليکي چي د ښځي لپاره (د حيض په ورځو کي) دا مستحب ده چي
هغه د مشک يوه ټوټه يا په مشک کي رنگ سوي معطر جامې يوه ټوټه اخيستو سره پر شرمگاه
کښيږدي چي د ويني بدبويي ولاړه سي .

د حضرت ام سلمة (رض) څخه روايت دی چي ما
رسول الله ﷺ ته عرض وکړ اي دالله رسوله ! زه
يوه داسي ښځه يم چي د خپل سر ورښستان
ټپنگ ترم ايا د ناپاکۍ په حالت کي دا خلاص
کړم ؟ رسول الله ﷺ ورته وفرمايل : نه ، ستا لپاره

﴿ ٤٠٢ 〉 : وَعَنْ أُمِّ سَلَمَةَ قَالَتْ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ
إِنِّي امْرَأَةٌ أَشَدُّ ضَفَرُ رَأْسِي فَأَنْقَضُهُ لِفُغْلِ الْجَنَابَةِ
قَالَ لَا إِنَّمَا يَكْفِيكَ أَنْ تَحْشِيَ عَلَى رَأْسِكَ ثَلَاثَ
حَيَّاتٍ ثُمَّ تُفِضِينَ عَلَيْكَ الْمَاءَ فَتَطْهَرِينَ . رواه
مسلم .

دا بس ده چي ته پر خپل سر درې لپي اوبه واچوې او پر خپل بدن يې وبيوې نو پاکه به سي . مسلم .
تشریح : د دغه حديث په اړه صحيح قول دادی چي د پورتنی حديث حکم يوازي د غسل په وخت
کي که ورښستان تړل سوي وي او پر سر اوبه داسي واچول سي چي د ورښستانو بيخونه لاندې سي
نو دا کافي دي ، د ورښستانو د خلاصولو ضرورت نسته او که په دې پوه سي چي د ورښستانو
خلاصولو څخه پرته بيخونه نه لنډيږي نو بيا په دې صورت کي د ورښستانو خلاصول ضروري
دي ، نارينو ته په هر صورت کي ورښستان خلاصول پکار دي .

﴿۴۰۳﴾: وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَوَضَّأُ بِالْمُدِّ وَيَغْتَسِلُ بِالصَّاعِ إِلَى خَمْسَةِ أَمْدَادٍ . متفق عليه.

د حضرت انس رضی اللہ عنہ خخه روایت دی چي رسول الله ﷺ به په يوه مد (تقريباً يو سير) اوبو سره اودس کاوه او په يوه صاع (خلور سيره) اوبو سره او غسل به يې کوی په يوه صاع تر پنځو مدو پوري بخاري او مسلم.

تشریح: (مد) د يو پيمانې نوم دی چي په هغه کي تقريباً يو سير غله راځي او صاع هم يو پيمانه ده چي په هغه کي تقريباً خلور مده يعني خلور سيره غله راځي، دلته د صاع او مد خخه پيمانه مراد نه ده بلکه وزن مراد دی يعني رسول الله ﷺ به تقريباً په يو سير اوبو سره اودس کوی او په خلور سيره يا پنځه سيره اوبو سره به يې غسل کوی، نو مناسب دا ده چي تقريباً په يو سير اوبو سره اودس وکړل سي او په خلور يا پنځه سيره اوبو سره غسل وکړل سي، مگر په دې خبره پوهېدل پکار دي چي د اوداسه او غسل لپاره د اوبو دغه اندازه د واجب په درجه کي نه ده بلکه دا سنت ده چي د اوداسه او غسل لپاره اوبه اوبه تر دې اندازې کمي نه وي.

د رسول الله ﷺ د اوداسه د اوبو اندازه په ځينو روايتونو کي دريمه برخه د مد او په ځينو روايتونو کي نيم مد هم منقول دي، نو د دې حديث متفق عليه محل به دا وگرځول سي چي رسول الله ﷺ به اکثر په يوه مد سره اودس کوی مگر کله کله به يې تر دې په کمو اوبو هم اودس کوی لکه څرنګه چي په ځينو روايتونو کي منقول دي.

﴿۴۰۴﴾: وَ عَنْ مُعَاذَةَ قَالَتْ قَالَتْ عَائِشَةُ كُنْتُ أَغْتَسِلُ أَنَا وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ إِنَاءٍ وَاحِدٍ بَيْنِي وَبَيْنَهُ فَيُيَادِرْنِي حَتَّى أَقُولَ دَعْ لِي دَعْ لِي قَالَتْ وَهُمَا جُنَانٍ . متفق عليه.

د بي بي معاذة (رض) خخه روایت دی چي بي بي عائشې (رض) وفرمايل: ما او رسول الله ﷺ به د يوه لوبني خخه غسل کاوه چي زموږ د وارو په منځ کي به پروت وو، رسول الله ﷺ به په اوبو اخیستو کي د

تادي (تلوار) خخه کار اخیست تر دې چي ما به ويل زما لپاره هم اوبه پرېږده زما لپاره هم اوبه پرېږده، بي بي معاذه وايي دا غسل به د دواړو د جنابت غسل وو بخاري او مسلم.

تشریح: په کوم لوبني کي چي به رسول الله ﷺ او بي بي عائشې رضي الله عنهما په ګډه غسل کوی هغه د يو د ښانک په ډول وو چي په هغه کي به درې صاع تقريباً دوولس سيره اوبه راتلې د غسل لپاره به دواړو په هغه لوبني کي اوبه را اخیستلې او په هغه سره به يې غسل کوی.

د حديث دا الفاظ چي رسول الله ﷺ به (د اوبو په را اخیستلو کي) تلوار کوی، ددې مطلب دا نه دی چي رسول الله ﷺ به د بي بي عائشې رضي الله عنهما د لمبېدو خخه مخکي په لږ اوبو

سره لميیدی او پاته اوبه به يې پرېښودلې چې په هغه سره به بي بي عائشې رضي الله عنها لمبېدل ، بلکه ددې مطلب دادی چې د اوبو لوبنی به د دواړو په مینځ کي پروت وو او دواړو به په يو ځای د هغه غسل کوی ، د حديث آخري جمله چې دواړه به د ناپاکۍ په حالت کي وه په دې اړه ابن مالک رحمه الله عليه ويلي دي چې دا حديث پر دې خبره دلالت کوي چې په کومو اوبو کي جنب سړی لاس غوټه کړي نو هغه اوبه طاهر او مطهر دي ، جنب که سړی وي او که ښځه وي .

امام ابن همام رحمه الله عليه فرمايي چې زموږ د ټولو علماؤ دا قول دی که چيري د محدث (بې اودسه) ، جنب (چې پر هغه غسل واجب وي) او حائضې لاس پاک وي او هغه د اوبو په لوبني کي د اوبو را اخيستلو لپاره په اوبو کي لاس غوټه کړي نو اوبه به مستعمل (يعني د استعمال نا قابل) به نه وي ، ځکه چې د اوبو را اخيستلو لپاره هغوی ددې طريقې محتاج دي ، نوموړي امام ددې قول په دليل کي دا حديث وړاندي کوي ، ددې څخه وروسته هغه فرمايي چې ددې پر خلاف که چيري جنب د اوبو په لوبني کي خپله پښه يا سر واچوي نو بيا اوبه ناپاکه کيږي ځکه چې په دې صورت کي هغه مجبور نه دی او نه ددې طريقې ضرورت وي .

الفصل الثاني

د حضرت عائشې (رض) څخه روايت دی چې د رسول الله ﷺ څخه د هغه سړي په اړه پوښتنه وسول چې پر جامو لوندوالی وويني او احتلام يې ياد نه وي ، رسول الله ﷺ ورته وفرمايل : هغه ته غسل کول پکار دي ، بيا پوښتنه وسول که احتلام يې ياد وي مگر لوندوالی نه وويني ، رسول الله ﷺ وفرمايل : پر هغه غسل واجب نه دی ، بي بي ام سليم چې دا واوريدل نو پوښتنه

﴿ ٤٠٥ 〉: عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ سَأَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ الرَّجُلِ يَجِدُ الْبَلَلَ وَلَا يَذْكُرُ احْتِلَامًا قَالَ يَغْتَسِلُ وَعَنْ الرَّجُلِ يَرَى أَنَّهُ قَدْ احْتَلَمَ وَلَا يَجِدُ بَلَلًا قَالَ لَا غُسْلَ عَلَيْهِ قَالَتْ أُمُّ سَلِيمٍ يَا رَسُولَ اللَّهِ هَلْ عَلَى الْمَرْأَةِ تَرَى ذَلِكَ غُسْلٌ قَالَ نَعَمْ إِنْ النِّسَاءَ شَقَائِقُ الرِّجَالِ. رواه الترمذي و ابوداؤد و روي الدارمي وابن ماجه الى قوله لا غسل عليه

يې وکړل که ښځه هم لوندوالی وويني نو ايا پر هغې هم غسل واجب دی؟ رسول الله ﷺ وفرمايل : هو ، ښځي هم د سړو په شان دي . ترمذي ، ابوداؤد ، دارمي او ابن ماجه .

تشریح : پوښتنه دا وه چې د مثال په توگه يو سړی د خوب څخه راکښيښتی او وه يې ليدل چې

پر جامو يا بدن باندي يې مني يا مذي لگيدلي دي مگر د هغه يو داسي خوب په ياد نه دی چې په هغه خوب کي يې د چا سره کوروالي کړې وي چې د هغه په وجه دا احتلام واقع سوی دی، نو ايا پر داسي سړي باندي به غسل واجب که يا؟ رسول الله ﷺ جواب ورکړ چې هغه ته غسل کول پکار دي، لکه د جواب مطلب چې دا سو چې د غسل د وجوب دار او مدار د مني يا مذي پر لوندوالي باندي دی د خوب پر يادېدو يا نه يادېدو باندي نه دی.

د حديث د آخري برخي مطلب دادی چې د پيدائش او طبائع په اعتبار بنځي هم د خلکو په ډول دي ځکه نو د سړي په ډول که بنځه هم د خوب څخه په راوېښېدو باندي پر خپل جامه يا بدن باندي لوندوالی محسوس کړي نو پر هغې هم غسل واجب کيږي.

د دې حديث څخه دا معلومېږي چې صرف پر لوندوالي ليدو باندي غسل واجب کيږي که څه هم ددې خبري يقين نه وي چې مني په توب و هلو سره وتلي دي، د تابعينو د يو ډلي او امام اعظم ابو حنيفه رحمه الله عليه څخه هم داسي منقول دي.

مگر اکثر علماء دا فرمايي چې غسل تر هغه وخته پوري نه واجب کيږي تر څو پوري چې په دې پوه نسي چې مني په توب و هلو سره وتلي دي که په دې پوه سي چې مني په توب و هلو سره وتلي دي نو غسل واجب کيږي کله نو غسل نه واجب کيږي او احتياطي غسل کول به مستحب وي. پر دې ځای يو سوال پيدا کيږي چې سړی او بنځه په يوه بستره کي بیده سوه، د خوب څخه چې را کښيښتل نو د هغوی پر بستره باندي د مني لوندوالی محسوس کړ مگر په دواړو کي يوه ته معلومه نه ده چې دا د چا مني دي نو په دې صورت کي به پر غسل واجب وي؟ ددې جواب دادی چې په دغه صورت کي به دا وکتل سي چې د مني رنگ څه ډول دی که هغه سپين وي نو دا به ددې دليل وي چې دا د سړي مني دي نو پر سړي به غسل واجب کيږي او که د هغه رنگ ژړ وي نو بيا غسل پر بنځي باندي واجب کيږي، مگر احتياط به دا وي چې بنځه او سړی دواړه غسل وکړي.

د حضرت عائشې (رض) څخه زوايت دی چې رسول الله ﷺ وفرمايل: هر کله چې د نارينه د سنت ځای د بنځي په سنت ځای کي غائب سي نو غسل واجب سي. بي بي عائشة فرمايي ما او رسول الله ﷺ دا عمل وکړ نو موږ دواړو غسل وکړ. ترمذي او ابن ماجه.

﴿٤٠٦﴾: وَعَهَا قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا جَاوَزَ الْخِتَانُ الْخِتَانَ وَجَبَ الْغُسْلُ فَعَلْتُهُ أَنَا وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَعْتَسَلْنَا.

رواه الترمذي وابن ماجه

تشریح : (ختان) هغه ځای ته وايي چي هغه د ختنې (سنت کېدو) په وخت کي پرې کيږي چي د سړي د خاص اندام په سر کي يو پوست وي او د ښځي د شرمگا د چرگ د د کلغې په ډول پورته سوې يوه برخه وي ، نو فرمايل کيږي چي هر کله ختنين يو ځای سي او حشفه د ښځي په شرمگاه کي داخل سي نو غسل واجب کيږي که انزال وسي او که ونه سي .

﴿۴۰۷﴾ : وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَحْتَ كُلِّ شَعْرَةٍ جَنَابَةٌ فَأَغْسِلُوا الشَّعْرَ وَأَنْقُوا الْبَشْرَةَ. رواه ابو داود والترمذي وابن ماجة وقال الترمذي وابن ماجة هذا حديث غريب والحارث ابن وجيه الراوي وهو شيخ ليس بذلك .

د حضرت ابو هريرة ؓ څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : د هر ورېښته لاندې ناپاکي ده له دې کبله ورېښتان پريولئ او بدن پاکوئ ، ابو داود ، ترمذي ، ابن ماجة ، ترمذي ليکلي دي دا حديث غريب دی او يو راوي حارث بن وجيه معتبر نه سي ګڼل کيدلای په سبب د زوروالي .

تشریح : د دې حديث مقصد دادی چي د جنابت په غسل کي د سر ورېښتان په ښه ډول پريولل پکار دي چي اوبه د ورېښتانو بيخونو ته ورسيږي ځکه که چيري اوبه بيخونو ته ونه رسيږي نو پاکي نه حاصل کيږي ، کتابونو ليکلي دي که چيري د يوه ورېښته لاندې ځای هم وچ پاته سي نو غسل نه ادا کيږي ، د ورېښتانو سره بدن هم په ښه ډول پريوللو حکم ورکړل سوی دی ، د دې مطلب هم دادی چي د غسل په وخت کي د بدن په ښه ډول موږلو سره غسل خيره وغيره پاکول پکار دي او پريول بدن باندې اوبه داسي بيول پکار دي چي د بدن هيڅ برخه هم وچه پاته نسي ځکه که چيري پر بدن باندې وچه خاوروه ، اوږه ، موم او داسي بل شی لگيدلی وي او د هغه لاندې اوبه ونه رسيږي نو ناپاکي نه ليري کيږي .

﴿۴۰۸﴾ : وَعَنْ عَلِيٍّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ تَرَكَ مَوْضِعَ شَعْرَةٍ مِنْ جَنَابَةٍ لَمْ يَغْسِلْهَا فَعَلَّ بِهَا كَذًا وَكَذَا مِنَ النَّارِ . قَالَ عَلِيٌّ فَمِنْ ثَمَّ عَادَيْتُ رَأْسِي فَمِنْ ثَمَّ عَادَيْتُ رَأْسِي فَمِنْ ثَمَّ عَادَيْتُ رَأْسِي ثَلَاثًا . (رواه أبو داود وأحمد والدارمي إلا أنهما لم يكررا فمن ثم عادت رأسي)

د حضرت علي ؓ څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : چا چي د جنابت په غسل کي د يو ورېښته په اندازه ځای هم پرېښودی او هغه يې نه پريولی نو د هغه له کبله به د هغه سره په اور کي داسي او داسي وکړل سي ، علي ؓ وايي چي د رسول الله ﷺ (د دې حکم په اورېدو سره ، ما د خپل سر سره دښمني وکړه درې ځله يې دا جمله وويل يعني د دې وروسته ما د خپل سر ورېښتان وخريل . ابو داود ، احمد او دارمي .

تشریح : دا حدیث په زیات وضاحت سره د پورتنی حدیث تائید کوي او د جنابت په غسل کي د ورېښتانو په اړه غفلت کونکي خبروي ، داسي داسي د تعدد څخه کنایه ده یعنې داسي سړي ته چي هغه غسل په احتیاط سره ونه کړ او د ورېښتانو بیخونو ته یې په ښه ډول اوبه ونه رسولې نو هغه ته څو ډوله او ډیر زیات عذاب ورکول کیږي .

د حضرت علي ؑ دا ارشاد مطلب دادی چي ما د رسول الله ﷺ د ژبي مبارکي څخه دا تهديد او سزا واوریدل نو ددې پيري څخه که چيري ورېښتان وای نو د جنابت د غسل په وخت کي کیدای سي د هغه بیخونه وچ پاته سي نو د ورېښتانو سره مي بالکل د ښمنانو په ډول چلن وکړ څرنگه چي یو سړی خپل ښمن د ځان لپاره د خطري سبب او باعث گڼلو سره هغه وژني همداسي د رسول الله ﷺ د تهديد او سزا په وجه ما هغه ورېښتان د خپل عاقبت خرابی گڼلو په وجه د هغه صفائي مي وکړه (یعنې وه مي خریل) .

د دغه حدیث او د حضرت علي ؑ د عمل څخه دا معلومه سوه چي د سر ورېښتان همیشه خریل جائز دي ، مگر غوره او سنت د ورېښتان پرېښودل دي ځکه چي رسول الله ﷺ او خلفاء راشدينو پر خپلو سرونو ورېښتان ساتل او یوازي د حج په وخت کي یې خریل .

او کوم چي د حضرت علي ؑ ددې ارشاد تعلق دی نو د هغه په اړه ویل کیدای سي چي ددې څخه د حضرت علي ؑ مراد دادی چي ما د سر ورېښتان وخریل نو د هغه څخه بل مقصد نه دی او هغه مي د ښکلا او زینت یا د یو راحت او آرام په وجه نه دي خریلي بلکه اصلي مقصد هغه دی چي بیان سوی دی ، لکه حضرت علي ؑ چي د یو داسي کار په ترک کول وباندې خپل عذريان کړ کوم چي د رسول الله ﷺ څخه په همېشتوب سره ثابت دی .

﴿۴۰۹﴾: وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَتَوَضَّأُ بَعْدَ الْغُسْلِ . رواه أبو داود والترمذي والنسائي وابن ماجه .

د حضرت عائشې (رض) څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ به د غسل څخه وروسته اودس نه کاوه . ابوداؤد ، ترمذي ، نسائي او ابن ماجه .

تشریح : مطلب دادی چي رسول الله ﷺ به د غسل څخه مخکي اودس د غسل لپاره کوی ، د غسل څخه وروسته یې بیا اودس نه کوی او مسئله هم داده چي د غسل لپاره کوم اودس وکړل سي هغه کافي دی ، د غسل څخه وروسته د لمانځه وغیره لپاره د دوهم اودس کولو ضرورت نسته د غسل په اوداسه سره لمونځ هم کیدای سي .

د حضرت عائشې (رض) خخه روايت دی چې رسول الله ﷺ به د ناپاکی په حالت کي يوازي په خطمي سره سره پريولی او پر دې به يې بس والی کاوه او دوهم وار به يې پر سر اوبه نه اچولې. ابوداؤد.

﴿۴۱۰﴾: وَعَنْهَا قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَغْسِلُ رَأْسَهُ بِالْخِطْمِ وَهُوَ جُنُبٌ يَحْتَرِي بِذَلِكَ وَلَا يَصُبُّ عَلَيْهِ الْمَاءَ . رواه أبو داود .

تشریح : څرنګه چې دلته په شامپو وغيره سره د سر پريولو رواج دی همداسي په عربو کي په خطمي سره سر پريولل کیدی ، بي بي عائشه رضي الله عنها په دې اړه فرمايي چې رسول الله ﷺ به کله د جنابت غسل کوی نو د خپل سر ورېښتان به يې په خطمي سره پريولل او هغه به دا طريقه وه چې رسول الله ﷺ به پر سر باندې په خطمي موبلو سره د هغه د پريولو لپاره پر سر باندې د خطمي يو ځای سوي اوبه اچولې نو بيا دوهم وار د اوبو بيولو په وخت کي به يې پر سر باندې اوبه نه اچولې بلکه هغه لومړنی پريولل به يې کافي ګڼل لکه څرنګه چې په عامه توګه سره پريولو والا همداسي کوي چې اول سر پريولي د هغه وروسته غسل کوي بيا دوهم وار پر سر اوبه اچوي ، رسول الله ﷺ به داسي نه کول .

داسي معلومېږي چې رسول الله ﷺ به په کومو اوبو سره سر پريولی په هغه کي به د خطمي اجزا کم وه چې په هغه سره به د اوبو په حقيقت کي يو ډول تغير نه وو يعنې سيلان (بهيدل) به يې پاته وو .

د حضرت يعليٰ خخه روايت دی چې رسول الله ﷺ يو سړی وليدی چې په ميدان کي يې لوڅ غسل کاوه ، رسول الله ﷺ منبر ته وختی د الله حمد او ثناء يې بيان کړه بيا يې وفرمايل : په تحقيق سره الله حياداره دی پرده پوش دی او حيا او پرده کول خوښوي په تاسو کي چې څوک (په ميدان کي) غسل کوي نو هغه ته پکار ده چې

﴿۴۱۱﴾: وَعَنْ يَعْلَى قَالَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَى رَجُلًا يَغْتَسِلُ بِالْبَرَّازِ فَصَعِدَ الْمِنْبَرَ فَحَمِدَ اللَّهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ حَيٌّ سَيِّئٌ يُحِبُّ الْحَيَاءَ وَالْتِمَسْتُ فَإِذَا اغْتَسَلَ أَحَدُكُمْ فَلْيَسْتَتِرْ . رواه أبو داود والنسائي وفي روايته قال إن الله ستر فإذا أراد أحدكم أن يغتسل فليتوار بشيء .

پرده وکړي . ابوداؤد ، نسائي ، په يوه روايت کي دي چې وه يې فرمايل : بېشکه الله پرده پوش دی کله چې په تاسو کي يو څوک د غسل اراده وکړي نو هغه ته پکار دي چې په يو شي سره پرده وکړي .

دلته د تحقيق څخه دا خبره ثابته سوي نه ده چې دا يعلي بن اميه ثقفي دی يا يعلي بن مره ثقفي دی ، په هر حال دا دواړه جليل القدر صحابيان دي .

تشریح : د رسول الله ﷺ عادت مبارک دا وو چي کله به يې يو مهمه او عظيم الشانه مسئله بيانول غوښتل يا د يو خاص شي په اړه به يې خبر ورکول غوښتل نو منبر ته به يې تشریف وړی ، اول به يې د الله تعالی حمد او ثناء بيانول د هغه وروسته به يې مسئله بيانول ، رسول الله ﷺ يو وار يو سړی وليدی چي هغه په پردې نه کولو سره په يو خلاص ميدان کي لوڅ غسل کوي او د رسول الله ﷺ د شرم او حياء پر تندي گونجي راغلی ، سمدستي يې په مسجد نبوي کي منبر ته تشریف يووړ د خلکو په مخکي يې د شرم او حياء د اهميت او عظمت په اړه يې په بليغ او فصيح انداز کي بيان وکړ ، د رسول الله ﷺ د ارشاد خلاصه داده چي د الله تعالی مبارک ذات د ټولو محاسنو او اوصافو جامع دی ، شرم او حياء او پرده کول چي ډير لوی صفتونه دي دا هم د الله تعالی د صفتو څخه دي ، الله تعالی دا غواړي چي د هغه بندگان د دغه صفتونو د نوراني شعلو څخه خپل زړه او دماغ روښانه کړي د هغه چي کوم صفات دي هغه حتي الامکان په ځان کي پيدا کړي ځکه هغه دا خوښوي چي بندگان د شرم او حياء پر اصولو کار بند وي ، د دغه عظيم الشان صفتونو څخه خپل لمني ډکي کړي او پرده کول په هيڅ حال کي پرې نږدي نو ټولو مسلمانانو ته پکار ده چي د شرم او پردې په اړه غفلت او بې پرواهي ونه کړي .

الفصل الثالث

﴿ ۴۱۲ ﴾: عَنْ أَبِي بِنِ كَعْبٍ قَالَ إِنَّمَا كَانَ الْمَاءُ مِنْ الْمَاءِ رُخْصَةً فِي أَوَّلِ الْإِسْلَامِ ثُمَّ نَهَى عَنْهَا . رواه الترمذي وابدأؤد والدارمي .

د حضرت ابي بن کعب ؓ د روايت ذکر راغلی دی او هلته دا بنودل سوي دي چي د اسلام په پيل کي دا حکم وو چي غسل په هغه صورت کي واجب وي هر کله چي د جماع په وخت کي انزال هم وي يعني هغه وخت پرته د انزال څخه په يوازي ادخال غسل نه واجب کیدی ، نو ابي بن کعب ؓ فرمايي چي دا حکم مخکي وو اوس منسوخ سوی دی اوس دا حکم سوی دی چي صرف په جماع يعني ادخال سره غسل واجب کيږي که انزال وي يا نه وي .

تشریح : د دې باب په دوهم حديث کي د ابي بن کعب ؓ دې روايت ذکر راغلی دی او هلته دا بنودل سوي دي چي د اسلام په پيل کي دا حکم وو چي غسل په هغه صورت کي واجب وي هر کله چي د جماع په وخت کي انزال هم وي يعني هغه وخت پرته د انزال څخه په يوازي ادخال غسل نه واجب کیدی ، نو ابي بن کعب ؓ فرمايي چي دا حکم مخکي وو اوس منسوخ سوی دی اوس دا حکم سوی دی چي صرف په جماع يعني ادخال سره غسل واجب کيږي که انزال وي يا نه وي .

﴿۴۱۳﴾: وَعَنْ عَلِيٍّ قَالَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ إِنِّي اغْتَسَلْتُ مِنَ الْجَنَابَةِ وَصَلَّيْتُ الْفَجْرَ فَرَأَيْتُ قَدْرَ مَوْضِعِ الظَّفَرِ لَمْ يُصْبِهِ الْمَاءُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ كُنْتُ مَسَحْتُ عَلَيْهِ بِيَدِكَ أَجْزَأُكَ . رواه ابن ماجه .

د حضرت علي عليه السلام څخه روايت دی چي يو سړی د نبی کریم ﷺ په خدمت کي حاضر سو او عرض يې وکړ چي ما د جنابت څخه غسل وکړ بيا مي د سهار لمونځ وکړ او وروسته راته څرگنده سوه چي د نوک په اندازه ځای په غسل کي وچ پاته سوی دی ، نو رسول الله ﷺ وفرمايل : که تا پر هغه باندي په لاس سره مسحه کړې وای نو بس وه . ابن ماجه .

تشریح : د رسول الله ﷺ د جواب مطلب دادی که تا د غسل په وخت کي کله چي يو ځای وچ پاته سوی وو لوند لاس هم تیر کړی وای نو دا به کافي وای او ستا غسل به پوره سوی وای . او که تا ته ددغه وچ ځای د وچ والي احساس وروسته سوی وو نو تا ته پکار وه چي دا ځای دي پریولی وای که څه هم معمولي وای او کوم لمونځ چي دی کړی دی د هغه قضاء وکړه .

﴿۴۱۴﴾: وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ قَالَ كَانَتْ الصَّلَاةُ خَمْسِينَ وَالْعُسْلُ مِنَ الْجَنَابَةِ سَبْعَ مَرَّاتٍ وَغَسَلَ الْبَوْلُ مِنَ الثُّوبِ سَبْعَ مَرَّاتٍ فَلَمْ يَزَلْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْأَلُ حَتَّى جُعِلَتِ الصَّلَاةُ خَمْسًا وَالْعُسْلُ مِنَ الْجَنَابَةِ مَرَّةً وَغَسَلَ الثُّوبُ مِنَ الْبَوْلِ مَرَّةً . رواه أبو داود .

د حضرت عبدالله بن عمر څخه روايت دی چي (په پيل کي) پنځوس لمنځونه (فرض) وه او د جنابت وروسته اووه واره غسل وو ، او که بولي پر جامه لگېدلي وای نو هغه به اووه ځله پریولل کېده ، رسول الله ﷺ به تل د الله څخه د کمی خواست کاوه تر دې چي پنځه لمنځونه فرض

سوه او د ناپاکۍ څخه يو ځل غسل او د بولو څخه جامه يو ځل پریولل پاته سول . ابوداؤد .

تشریح : رسول الله ﷺ چي د روحاني او جسماني لوړتياوو ټول منازل وهلو سره د معراج په شپه کي د ذات حق جل مجده د قربت حقيقي شرف تر لاسه کړ نو ددې مقدس او انساني ژوند تر ټولو د لوی سعادت او رفعت د یادگار په توگه دربار حق جل مجده څخه د رسول الله ﷺ په توسط سره د بندگانو لپاره د لمانځه تحفه عنایت وفرمايل سول ، چي هغه ته د معراج رسول خدا ددې عظیم سعادت په مناسبت سره معراج مؤمنین ویل کیږي ، لمونځ په ټولو عباداتو کي د خپل اجر او ثواب او د خپل عظمت او اهمیت په اعتبار د بندگانو لپاره د سعادت او نیک بختۍ او د الله تعالی د رضا د حصول تر ټولو لویه ذریعه ده ځکه چي ددې په وجه ددې عظیم او مقدس فریضې په ذریعه د الله تعالی نیک او فرمانبردار بندگان زیات د سعادت او نیک بختۍ په

دولت سره خپل لمني ډکولای سي، نو په ورځ او شپه کي پنځوس لمنځونه فرض سول. څرگنده ده چي د پنځوسو لمنځونو د فريضي دا تحفه د بندگانو د سعادت او نیک بختۍ په اعتبار که هر شومره د اهميت او عظمت حامل وي مگر سوال دا وو چي ايا د انسان قوت او ذهن او فکر ددې عظيمي فريضي دادا کولو بار به وزغمي.

قربان سم د رسول الله ﷺ د ذات اقدس او شان رحمت څخه چي د انساني فطرت او مزاج د ټولو څخه لوی راز پوهېدونکی او د انسانيت دا عظيم محسن او عظيم شفيق رهبر ﷺ پوهيدی چي د انسان فکر او عمل دا عظيم بار هيڅکله نسي زغملای او د الله تعالی بندگان د لمانځه د دومره لوی شمير پر ادا کولو باندي قادر کيدای نسي نو رسول الله ﷺ فکر وکړ که نن پنځوس لمنځونه سول نو سبا به ټول مخلوق په سخت اخروي تاوان او روحاني اذيت کي اخته سي ځکه چي پنځوس لمنځونه به نسي ادا کولای، د هغه نتيجه به د حکم خداوندي د نافرمانۍ په وجه د عذاب څخه پرته نور څه کيدای سي، نو رسول الله ﷺ پر خپل امت باندي د ډير شفقت او محبت معامله فرمايي او د الله تعالی په دربار کي د لمنځو په دغه شمير کي تخفيف غواړي، او بيا د هغه خوا څخه هم د خپل حبيب ﷺ پر خواست د قبوليت شرف حاصلېږي او په هغه کي کمي کيږي، مگر رسول الله ﷺ په هغه سره هم نه مطمئن کيږي نو د زيات تخفيف لپاره درخواست وړاندي کوي، هر کله چي نور تخفيف کيږي نو رسول الله ﷺ هغه هم زيات او د امت په حق کي تکليف گڼلو سره نوره کمي غواړي تر دې چي د خواست او قبوليت دا لړۍ پر پنځو لمنځو ختميږي او پنځه لمنځونه فرض گرځول کيږي.

په دې حديث کي دې ته اشاره ده چي په شب معراج کي خو لمنځونه پنځوس فرض سوي دي مگر رسول الله ﷺ د امت په حق کي د زيات شفقت او رحمت په نظر په دې گڼلو سره چي امت به دومره لمنځونه ادا نه کولای سي په دې شمير کي تخفيف وکړ بيا هم رسول الله ﷺ د نور تخفيف درخواست وړاندي کولو سره پنځه لمنځونه به يې کمول تر دې چي په آخر کي پنځه لمنځونه پاته سول، همدارنگه د ناپاکۍ ليري کولو لپاره اووه واره د غسل کولو حکم وو مگر وروسته دا هم منسوخ کړل سو او يوازي يو وار غسل واجب کړل سو، يعني پر ټول بدن باندي يو وار او بيه يولو سره فرض خوا ادا کيږي مگر سنت طريقه داده چي درې واره پر بدن باندي او بيه ويول سي، په بخاري او مسلم کي په دې اړه چي کوم حديث منقول دی په هغه کي يوازي د لمانځه ذکر دی، د غسل او جامو څخه د بولو پريولو ذکر نسته مگر دلته د ابوداؤد روايت چي

نقل سوی دی چي په هغه کي ددغه دواړو شيانو ذکر هم دی، مگر ددې روایت په اړه ویل کېږي چي دا ضعیف دی.

په هر حال د حدیث څخه په څرگنده خو دا معلومېږي چي که چیري جامو ته بولي، مرداري وغیره ورسپړي نو د هغه یوازي یو وار پریولل کافي دي، د امام شافعي رحمه الله علیه مذهب دادی چي جامه په یو وار پریوللو سره پاکېږي مگر حنفیه علماء وایي که پر جامې باندي بولي، مرداري وغیره ولگېږي نو هغه دومره پریولل پکار دي چي د هغه د پاکۍ غالب گمان حاصل سي او د هغه حد یې دا ټاکلی دی چي درې واره دي پریولل سي او هر وار دي جامه ونستېږل سي ځکه چي په درې واره پریوللو سره د پاکۍ غالب گمان حاصلېږي.

دلته په تفصیل سره ښودل پکار دي چي غسل په کوم وخت کي فرض، واجب او مستحب کېږي:

۱. غسل په دې صورت کي فرض کېږي چي مني په ټوپ وهلو سره ووځي او د ملا د تیر څخه په د بیلېدو په وخت کي شهوت هم وي که څه په دباندې وتلو سره شهوت پاته نسي.

۲. که یو سړی د خوب څخه را کښيني او پر خپله بستره باندي د مني لوندوالي وويني که څه هم

هغه مذي وي نو غسل واجبېږي که څه هم خوب یې یاد نه وي چي د هغه په وجه منلي وتلي دي.

۳. که د ژوندۍ ښځي په مخکي یا په شا ستر کي ذکر داخل کړل سي یا لواطت وکړل سي نو پر دواړو فاعل او مفعول باندي غسل فرض دی که څه هم انزال ونسي.

۴. د حیض او نفاس د ختمېدو څخه وروسته غسل فرض کېږي.

۵. که د حیوان یاد مري په مخ یا شا کي ذکر داخل کړل سي او انزال وسو نو غسل واجب دی او که انزال ونه سي نو بیا واجب نه دی.

۶. په مذي او ودي وتلو وتلو سره غسل نه واجب کېږي همداسي که صرف خوب یاد وي او پر بستره وغیره باندي د مني لوندوالی یاد هغه یو ښه موجود نه وي نو غسل نه واجبېږي.

۷. که یو غیر مسلم په داسي حال کي مسلمان سي چي هغه د ناپاکۍ په حالت کي وو نو پر هغه غسل واجب کېږي او که د ناپاکۍ په حالت کي نه وو نو واجب کېږي خو نه مگر مستحب دی.

۸. پر ژوند کسانو باندې مړي ته غسل ورکول واجب کفایه دی یعنې که ځینې خلک یې ولمبوي نو ټول بري الذمة کیږي او کنه نو ټول گناه کار کیږي .
۹. د جمعې، اخترونو، احرام او عرفات لپاره غسل کول سنت دی .
۱۰. بې اودسه ته قرآن کریم مس کول جائز نه دي مگر که چیرې قرآن کریم په یو بسته، پوښ یا په یو جامه کې نغښتی وي نو بیا جائز دی او که پر قرآن کریم جلد وي نو مس کول یې صحیح نه دي .
۱۱. که یو سړی بې اودسه وي نو هغه ته د قميص په لستوتې یا په یو داسې جامې سره چي د هغه پر بدن وي د مثال په توګه خادر و غیره نو په هغه سره قرآن کریم نیول مکروه دي، او که چیرې جامه یا ټوکر د بدن څخه بیل وي نو بیا په هغه سره قرآن کریم نیول او مس کول جائز دي .
۱۲. بې اودسه ته د تفسیر، حدیث او فقه کتابونه مس کول مکروه دي مگر په لستونې سره مس کول په اتفاق سره جائز دي .
۱۳. پر کوم درهم (سکه) باندې چي د قرآن کریم یو سورت لیکلی وي نو د بې اوداسه لپاره د هغه مسحه کول جائز نه دي مگر که چیرې هغه په کڅوڼه و غیره کې وي نو بیا جائز دي ،
۱۴. جنب ته په مسجد کې داخلېدل جائز نه دي او که یو خاص ضرورت یې وي نو بیا داخلېدلای سي همدارنګه د هغه لپاره قرآن کریم ویل که څه هم یو آیت وي او یا د یو آیت څخه کم وي جائز نه دي البته دعاء او ثناء په توګه یې ویلای سي ، همداسې د جنب لپاره ذکر کول ، تسبیح ویل او دعاء کول جائز دي ، په دغه مسائلو کې د حیض او نفاس والا ښځو هم هغه حکم دی کوم چي د جنب دی .

بَابُ مُخَالَطَةِ الْجُنُبِ وَمَا يُبَاحُ لَهُ

د جنب سري سره د يو ځای کېدو او د جنب لپاره د جائز کارو بيان

په دې باب کې د دوو شيانو په اړه حديثونه ذکر کيږي: لومړنی شی خو دادی چې د جنب سري (يعني پر چا چې غسل واجب وي) سره ناسته ولاړه، خبرې کول، مصافحه کول او همداسې د هغه سره نور معاملات کول جائز دي، دوهم شی دادی چې د جنب سري لپاره کوم شيان جائز دي چې هغه يې د ناپاکۍ په حالت کې هم کولای سي.

الفصل الاول

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دی چې زما سره د رسول الله ﷺ ملاقات سو او زه ناپاکه وم رسول الله ﷺ زما لاس ونيوی او زه د رسول الله ﷺ سره روان سوم تر دې چې رسول الله ﷺ کښېنستی نو زه په کراره ځيني ولاړ سوم د باندې راووتم او خپل ځای ته راغلم او غسل مي وکړ بيا ورغلم نو وينم چې رسول الله ﷺ هملته تشریف فرما دی رسول الله ﷺ چې زه وليدم نوراته يې وفرمايل: اي ابوهريرة! ته

﴿٤١٥﴾: عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ لَقِيتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَ أَنَا جُنُبٌ فَأَخَذَ بِيَدِي فَمَشَيْتُ مَعَهُ حَتَّى قَعَدْتُ فَأَنْسَلْتُ الرَّحْلَ فَأَغْتَسَلْتُ ثُمَّ جَنُتُ وَهُوَ قَاعِدٌ فَقَالَ أَيْنَ كُنْتَ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ فَقُلْتُ لَهُ فَقَالَ سُبْحَانَ اللَّهِ إِنَّ الْمُؤْمِنَ لَا يَنْجُسُ . هذا لفظ البخاري و لمسلم معناه و زاد بعد قوله فقلت له لقد لقيتني و انا جنب فكرهت ان اجالسك حتى اغتسل وكذا البخاري في رواية اخرى

چيري وي ما ورته ټول ځال عرض کړ نو رسول الله ﷺ راته وفرمايل: سبحان الله مسلمان ناپاکه نه دی، دا الفاظ د بخاري دي او په مسلم کې دا الفاظ داسي دي چې رسول الله ﷺ زما سره ملاقات وکړ او زه ناپاک وم ما ته بده څرگنده سوه چې تر څو پوري غسل ونه کړم او ستاسو سره کښېنم همداسي د بخاري په يو روايت کې هم دي.

تشریح: د حديث مطلب دادی چې جنابت نجاست حکمي دی، شريعت ددې حکم کړی دی او پر ده يې غسل واجب گرځولی دی نو د جنابت په حالت کې سړی حقیقتاً نجس نه وي همدا وجه ده چې جنب نه خو ناپاکه وي او نه د هغه خوله ناپاکه ده، ځکه نو د جنب سره ناسته ولاړه، يو ځای کېدل، مصافحه کول، خبرې کول همداسي د هغه سره نور معاملات کول جائز دي په دې کې څه بدوالی نسته.

﴿۴۱۶﴾: وَعَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ ذَكَرَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ تُصِيَّهُ جَنَابَةٌ مِنَ اللَّيْلِ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَوَضَّأْ وَاغْسِلْ ذَكَرَكَ ثُمَّ نَمْ . متفق عليه .

د حضرت ابن عمر رضي الله عنه څخه روايت دی چي حضرت عمر بن الخطاب رضي الله عنه يو ځل رسول الله صلي الله عليه وسلم ته ذکر وکړ چي که هغه د شپې ناپاکه سي نو رسول الله صلي الله عليه وسلم ورته وفرمايل : اودس کوه او خپل خاص اندام پريوله بيا بیده کيږه . بخاري او مسلم

تفريخ : اودس کول د جنب د بیده کېدو لپاره طهارت دی يعني جنب چي په اودس کولو سره بیده سي نو لکه هغه چي پاک بیده سو ، ددې حديث څخه معلومه سوه چي کله د شپې احتلام وسي يا د کوروالي څخه فراغت وسي او د هغه وروسته د بیده کېدو اراده وي او يا په يو وجه د يو ضرورت يا بې ضرورته په جنابت کي د زنده خيال وي نو په داسي صورت کي جنب ته اودس کول سنت دي .

په دې خبره هم بايد پوه سو چي د حديث څخه خو دا معلومېږي چي په پورتنني صورت کي دي مخکي اودس وکړل سي د هغه څخه وروسته دي خاص اندام (ذکر) پريولل پکار دي ، په دې صورت کي د حديث په پورتنني ترتيب کي به وويل سي چي دلته اودس کول ځکه په اول کولو سره ذکر سوی دی چي د اوداسه احترام او د هغه تعظيم په مخکي وو .

﴿۴۱۷﴾: وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا كَانَ جُنُبًا فَأَرَادَ أَنْ يَأْكُلَ أَوْ يَنَامَ تَوَضَّأَ وَضَوَّءَهُ لِلصَّلَاةِ . متفق عليه

د حضرت عائشې رضي الله عنها څخه روايت دی چي کله به رسول الله صلي الله عليه وسلم جنب وو او د يو شي د خوړلو يا خوب اراده به يې کول نو اودس به يې کاوه لکه څرنگه چي د لمانځه لپاره اودس کول کيږي . بخاري او مسلم .

﴿۴۱۸﴾: وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَتَى أَحَدَكُمْ أَهْلُهُ ثُمَّ أَرَادَ أَنْ يَعُودَ فَلْيَتَوَضَّأْ بَيْنَهُمَا وَضَوَّءٌ . رواه مسلم .

د حضرت ابوسعيد الخدري رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله صلي الله عليه وسلم وفرمايل : هر کله چي په تاسو کي يو څوک خپل کوروال ته ورسي او فارغ سي او بيا دوهم ځل د ورتلو اراده وکړي نو د دواړو په منځ کي دي اودس وکړي . مسلم

تفريخ : ابن مالک رحمه الله عليه فرمايي که يو سړی د خپل بي بي سره دوه واره کوروالی وکړي او د دواړو په مينځ کي اودس وکړي نو دوي گټي دي : (۱) اول خود اچي په دې سره

پاڪي او طهارت تر لاسه ڪيري. (۲) دوهم دا چي نشاط او لذت زياتيري .
 په هر حال د دې حديث څخه او ددې څخه مخکي حديث څخه هم معلومه سوه چي د جنب
 لپاره دا مستحب دي چي په ناپاڪي کي که د بده کېدو ، خوراک او څېښاک او د بيا کوروالي
 کولو اراده وکړي نو هغه دي خپل خاص اندام پريولو سره اودس وکړي .
 ځيني علماء دا فرمايي چي د جنب لپاره د خوراک او څېښاک په اړه په دې حديث کي چي
 اودس مذکور دی ددې څخه مراد حقيقتا او دس نه دی بلکه ددې مقصد دادی چي په داسي
 وخت کي دي لاسونه پريولي او دا رايه د جمهورو علماؤ ده ځکه چي د نسائي په روايت کي
 ددې مراد صراحت هم موجود دی . مگر د پورتنی دوو روايتونو څخه په صراحت دا معلومېږي
 چي په حقيقت کي د لمانځه د اوداسه په ډول اودس وکړي ، نو اوس په دغه روايتونو کي تطبيق
 پيدا کولو لپاره به دا وويل سي چي رسول الله ﷺ به پر داسي موقع کله کله د اختصار په توگه
 صرف لاس پريول کافي گڼل خو اکثر به رسول الله ﷺ اودس کوی .

﴿ ۴۱۹ ﴾: وَ عَنْ أَنَسٍ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَطُوفُ عَلَى نِسَائِهِ يَغُسُّ وَاحِدَةً .
 د حضرت انس رضی الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ به په
 يوه شپه کي څو ازواجو ته ورتلی (يعني د هغوی سره به
 يې کوروالي کول) او يوازي يو ځل به يې غسل کاوه . مسلم

تفريح : د حديث مطلب دادی چي نبي کریم ﷺ په يوه شپه کي د خپلو ټولو بيبيانو سره صحبت
 کوی او غسل به يې يو وار په پای کي کوی داسي نه وه چي د يوې بي بي سره د صحبت کولو
 وروسته به يې غسل کوی او بيا وروسته به دوهمي بي بي ته ورتلی ، مگر دا احتمال کيدای سي
 چي رسول الله ﷺ به په مينځ کي اودس کوی او دا هم کيدای سي چي د بيان جواز لپاره رسول الله
 ﷺ اودس هم ترک کړی وي ، دلته يو معمولي اعتراض هم کيدای سي چي د شريعت د قاعدې
 سره سم د خپلو بيبيانو په مينځ کي د ویش کم تر کمه درجه يوه شپه ده يعني که د يو سړي څو
 بيبيانې وي نو د هغوی په مينځ کي د وار ټاکلو قاعده داده چي د هري يوې سره به کم تر کم پوره
 يوه شپه قيام کوي نو رسول الله ﷺ به يوه شپه کي ټولو بيبيانو مبارکو ته څنگه ورتلاي سو ،
 ددې جواب دادی چي د رسول الله ﷺ ذات لپاره د وار ټاکلو دا وجوب مختلف فيده ، ابو سعيد
 خدری رحمه الله فرمايي چي پر رسول الله ﷺ باندي وار ټاکل واجب نه وه بلکه رسول الله ﷺ د احسان په
 وجه وار ټاکلی وو ، مگر د اکثر علماء قول دادی چي پر رسول الله ﷺ باندي هم وار ټاکل واجب
 وه مگر رسول الله ﷺ به خپلو ټولو بيبيانو مبارکو ته په يوه شپه کي خپله د هغوی په رضا او

خوبيني سره ورتلی نو په دې کي څه شک نسي پيدا کيدای .

د حضرت عائشې (رض) څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ به هر وخت د الله ذکر کاوه (يعني د ناپاکۍ په حالت کي هم)، مسلم، او د ابن عباس حديث به موږ انشاء الله په کتاب الاطعمة کي بيان کړو .

﴿۴۲۰﴾: وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَذْكُرُ اللَّهَ عَلَى كُلِّ أَحْيَانِهِ. رواه مسلم . و حديث ابن عباس سندکړه في کتاب الاطعمة ان شاء الله تعالى .

تشریح : د بي بي عائشې رضي الله عنها د ارشاد مطلب دادی چي رسول الله ﷺ به په هيڅ حالت کي د الله تعالی ذکر او یاد څخه غافل نه وو، رسول الله ﷺ که به د ناپاکۍ په حالت کي ووي یا په اوداسه کي به ووي یا ددې څخه پرته په يو بل حالت کي به وو د الله تعالی په یاد کي به هميشه بوخت وو، مگر د ناپاکۍ په حالت کي به يې د قرآن کریم تلاوت نه کوی او همدارنگه په بيت الخلاء او غسل خانه کي به يې د الله تعالی ذکر نه کوی.

الفصل الثاني

د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما څخه روايت دی چي د رسول الله ﷺ ځيني بيبيانو به په تالی (لگن) کي غسل وکړ (يعني د تالی څخه يې اوبه را اخيستلې او غسل يې کاوه)، رسول الله ﷺ په تالی په پاته سوو اوبو سره د اودس کولو اراده وکړه نو يوې بي بي ورته وويل اې دالله رسوله ! زه ناپاکه وم (او په دې اوبو سره ما غسل کړی

﴿۴۲۱﴾: عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ اغْتَسَلَ بَعْضُ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَفْنَةٍ فَأَرَادَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَتَوَضَّأَ مِنْهُ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي كُنْتُ جُنُبًا فَقَالَ إِنْ الْمَاءَ لَا يُجْنِبُ . (رواه الترمذي) و ابوداؤد وابن ماجه و روي الدارمي نحوه وفي شرح السنة عنه عن ميمونة بلفظ المصاييح .

دې، رسول الله ﷺ ورته وفرمايل : اوبه نه ناپاکه کيږي (ترمذي، ابوداؤد ، ابن ماجه، دارمي هم داسي روايت کړی دی په شرح السنة کي د ابن عباس څخه هغه د بي بي ميمونې څخه د مصاييح په الفاظو سره ذکر کړی دی .

تشریح : د دغه حديث څخه په ظاهره خو دا څرگنده سوه چي د نبځي د غسل په پاته اوبو سره سړي ته اودس کول جائز دي مگر د دې باب په دريم فصل کي يو حديث راځي چي په هغه کي منقول دي چي رسول الله ﷺ د نبځي د غسل څخه په پاته اوبو سره د سړي اودس کول منعه کړي دي .

نو په دغه دواړو روایتونو کې د مطابقت لپاره به دا وویل سي چې دا حدیث خو پر جواز باندي دلالت کوي او هغه دوهم حدیث د ترک پر غوره والي باندي دلالت کوي یعني که یو څوک د ښځې د غسل په پاته اوبو سره اودس کول غواړي نو ددې حدیث سره سم د هغه اودس خو جائز دی مگر د دوهم حدیث په اعتبار په هغه اوبو سره اودس نه کول غوره دی.

﴿۴۲۲﴾: وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَغْتَسِلُ مِنَ الْجَنَابَةِ ثُمَّ يَسْتَنْفِئُ بِي قَبْلَ أَنْ أُغْتَسِلَ. رواه ابن ماجه وروى الترمذي نحوه .
في شرح السنة بلفظ المصاييح.

د حضرت عائشې (رض) څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ به د ناپاکی څخه غسل کاوه بیا د هغه څخه وړاندي چې زه غسل وکړم ما ته به راغلی یعني ځان به یې راسره جوخت کړ چې گرمي تر لاسه کړئ. ابن ماجه او ترمذي.

تشریح: د بي بي عائشې رضي الله عنها د ارشاد مطلب دادی چې کله به رسول الله ﷺ د کوروالۍ څخه فارغ سو نو زما څخه مخکي به یې غسل کوی او بیا د یخ په موسم کې د غسل په وجه به یې یخ محسوسوی ځکه نو ما ته به یې تشریف راوړ او خپل اندامونه مبارک به یې زما د بدن سره په یو ځای کولو سره پریوتی چې گرمي تر لاسه کړي، ددې څخه معلومه سوه چې د جنب بدن پاک وي نو د هغه په پروته کې هیڅ پړوا نه نسته بلکه جائز ده.

﴿۴۲۳﴾: وَعَنْ عَلِيٍّ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْرُجُ مِنَ الْخَلَاءِ فَيَقْرُنَا الْقُرْآنَ وَيَأْكُلُ مَعَنَا اللَّحْمَ وَلَمْ يَكُنْ يَحْجِبُهُ أَوْ يَحْجِزُهُ عَنِ الْقُرْآنِ شَيْءٌ لَيْسَ الْجَنَابَةُ. رواه أبو داود والنسائي وروى ابن ماجه نحوه .

د حضرت علي عليه السلام څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ به د بیت الخلا څخه تشریف راوړ نو موږ ته به یې قرآن وایه او زمونږ سره به یې غوښي خوړلې او د دې خبرو څخه یې رسول الله ﷺ نه منعه کاوه او نه به یې د قرآن کریم د ویلو څخه د جنابت څخه پرته. ابوداؤد، نسائي او ابن ماجه.

تشریح: د دې حدیث څخه د دوو مسئلو وضاحت کیږي اول خو دا چې د اوداسه څخه پرته قرآن کریم ویل او ښودل جائز دي مگر په دې شرط سره چې په خپل لاسونو قرآن کریم مس نه کړي ځکه چې پرته د اوداسه څخه قرآن کریم مس کول ناجائز دي.

﴿۴۲۴﴾: وَعَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَقْرَأُ الْحَائِضُ وَلَا الْحَبُّ شَيْئًا مِنَ الْقُرْآنِ. رواه الترمذي

د حضرت ابن عمر رضی الله عنهما څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایيل: حائضه ښځه او جنب سړی دي قرآن کریم نه وایي. ترمذي،

تشریح : مطلب دادی چي کومه بنسخه د حیض په ورځو کي وي یا کوم سړی د ناپاکی په حالت کي وي هغه دي قرآن کریم بالکل نه وایي تردې چي د آیت څخه کم تلاوت دي هم نه کوي ، د اما اعظم او امام شافعي مذهب دادی چي حائضې او جنب ته د قرآن کریم تلاوت کول نه دی پکار که څه هم د یوه آیت څخه کم وي .

مگر د ځینو علماؤ په نزد حائضې او جنب ته د یوه آیت یا زیاته برخي ویل خو حرام دي البته د یوه آیت څخه کم تلاوت حرام نه دی ، که حائضې او جنب د قرآن کریم یو برخه د تلاوت په مقصد نه بلکه د شکر په ارادې سره وویل نو جائز ده ، مثلاً یو حائضه یا جنب پر داسي موقع باندي هر کله چي د الله تعالی شکر ادا کول وي او داسي وایي الحمد لله رب العالمین ، نو په دې کي پرواه نسته .

﴿۴۲۵﴾: وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَجْهُوا هَذِهِ الْبُيُوتَ عَنِ الْمَسْجِدِ فَإِنِّي لَا أَجِلُّ الْمَسْجِدَ لِحَائِضٍ وَلَا جُنْبٍ . رواه أبو داود .

د حضرت عائشې (رض) څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایل : تاسو د خپلو کورونو دروازې د مسجد د لوري څخه واپړئ (یعني په مسجد کي دننه خپل لار مه جوړوئ) ځکه

چي زه د حیض والا بنځو او د جنبو کسانو مسجد ته دننه تلل جائز نه گڼم . ابو داؤد .

تشریح : مسجد د الله تعالی د کور کېدو په وجه یو مقدس او محترم ځای دی ددغه پاک ځای عظمت او احترام او ددې د تقدس غوښتنه ده چي یو داسي سړی داخل نسي چي د ناپاکی په حالت کي وي ځکه نو رسول الله ﷺ حکم وکړ چي د مسجد په لور په کورونو کي داسي دروازې چي په هغه کي د تیرېدو لپاره په مسجد کي تیریدل وي نو په دې صورت کي دي په مسجد کي نه تیرېږي ، د امام شافعي او امام مالک رحمۃ الله علیهما مذهب دادی چي هیڅ جنب او حایض ته په مسجد کي دننه تم کېدل جائز نه دي همداسي هغوی ته په مسجد کي دننه تیریدل هم حرام دي ، دا حدیث د امام اعظم رحمۃ الله علیه د مذهب تائید کوي ځکه چي رسول الله ﷺ د جنب او حائض په مسجد کي د داخلېدو څخه مطلقاً منعه فرمایلي ده په هغه کي د تیرېدو یا تم کېدو یو قید نسته نو ددغه عاموالي تقاضا داده چي جنب او حائضه په مسجد کي د داخلېدو څخه منعه کړل سي که څه هم د تیرېدو لپاره مسجد کي داخل سي او که د تم کېدو لپاره .

﴿۴۲۶﴾: وَعَنْ عَلِيٍّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَدْخُلُ الْمَلَائِكَةُ بَيْتًا فِيهِ

د حضرت علي (ع) څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایل : ملائکي هغه کور ته نه ځي په کوم کور کي

صُورَةٌ وَلَا كَلْبٌ وَلَا جُنُبٌ . رواه أبو داود
چي عکس وي او نه هغه کور ته ځي چي په هغه کي
سپی او يا يو څوک جُنُب وي . ابوداؤد او نسائي .

تشریح : دلته د ملائکو څخه مراد د رحمت ملائکي دي يعنې په کوم سراي کي چي دغه درې
شيان وي نو هلته هغه ملائکي نه داخلېږي کوم چي رحمت او برکت راوړي او د الله تعالی د ذکر
اوریدو لپاره د آسمان څخه را کښته کېږي .

د تصویر مسئله داده : که تصویر د ساه لرونکي شي وي او پر لوړ ځای باندي وي د مثال
په توگه پر دیوال باندي زړیدلي وي یا پر بام باندي لگیدلي وي یا پر پردو باندي عکسونه جوړ
سوي وي نو په هغه سره د رحمت ملائکي په کور کي نه داخلېږي ، مگر که عکس پر تلټک
باندي وي یا د پښو اېښودو پر ځای باندي وي نو په هغه کي پرواه نسته .

او که عکس د ساه نه لرونکي شيانو وي د مثال په توگه غر ، درخته یا ماڼۍ وغیره وي نو د
هغه ساتل جائز دي او یا عکس د ساه لرونکي وي مگر د هغه سر پرې کړل سوی وي نو دا هم
جائز دي ، همدارنگه کوم عکس چي په داسي ځای کي وي چيري په پښو کي لاندي کېږي مثلاً
پر فرش باندي وي یا پر بالنسټ وغیره باندي وي نو هغه ځای هم د ملائکو د دخول مانع نه دی
همدا سې نابالغو انجونو ته په کور کي ناوکیاني ساتل هم جائز دي .

داسي نوټونه یا سکې چي پر هغو عکسونه جوړ وي لکه څرنگه چي نن سبا دي د هغه په
اړه دا ویل کېږي چي ددې حدیث د الفاظو څخه دا ثابتېږي که چيري دا په کور کي وي نو هلته د
رحمت ملائکي نه داخلېږي مگر مسئله داده چي په سراي کي د هغه ساتل جائز دي تردې پوري
چي هغه د ځان سره ساتل هم جائز دي ځکه چي مخکښو او وروستنیو ټولو علماؤ داسي سکې د
ځان سره ساتلي دي او په هغوی راکړه ورکړه کول او هیڅ عالم د هغه د اېښودو څخه منعه نه ده
کړې .

د سپیانو مسئله داده که چيري په یو سراي کي سپی د شوق او فیشن لپاره وي نو دا جائز
نه دي مگر که چيري د ضرورت او حاجت لپاره وي مثلاً د ښکار لپاره یا د فصلونو او حیواناتو
د ساتنې لپاره نو دا جائز دي او د هغه ساتل صحیح دي .

د جنب څخه مراد دلته هر جنب نه بلکه هغه جنب دی چي په غسل جنابت کي د سستی په
وجه د زڼه کولو عادت یې وي يعنې هغه په غسل کولو کي دومره زڼه کوي چي د لمانځه وخت
هم ځيني تیر سي یا هغه جنب مراد دی چي اودس نه کوي . (د باب دوهم نمبر حدیث وگورئ) .

﴿۴۲۷﴾: وَعَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَلَاثَةٌ لَا تُقْرَبُهُمُ الْمَلَائِكَةُ جَنَفَةُ الْكَافِرِ وَالْمُتَضَمِّخُ بِالْخُلُقِ وَالْحُبُّ إِلَّا أَنْ يَتَوَضَّأَ . رواه أبو داود .

د حضرت عمار^۱ بن یاسر ؓ څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وفرمایل: درې کسه دي چې هغو ته ملائکي نه راځي ۱: د کافر بدن ته (که ژوندي وي يا مړ) ۲: د خلوق خوشبويي لگولو والا ته (د

خلوق بوی او رنگ د زعفران څخه دي او سوروالي پر غالب وو د بنځو د مشابهت له وجي ملائکي نه ورځي د بنځو لپاره صحيح ده) ۳: جنب کس ته تر څو پوري چې هغه اودس ونه کړي . ابو داؤد .

تفريخ: د جيفه څخه مراد د کافر بدن دی که هغه ژوندي وي يا مړ، هسي خو په اصل کي جيفه مردار ته وايي او څرگنده ده چې کافر هم د مردار په درجه کي دی ، ځکه چې هغه د شرابو او خنزير څخه د پرهيز نه کولو په وجه نجس او ناپاک وي .

خلوق د يو ډول خوشبويي نوم دی چې د زعفران وغيره څخه جوړېږي او رنگ لرونکي وي، ځکه د بنځو د مشابهت په وجه خلکو ته د هغه لگول ممنوع دي يوازي بنځي هغه استعمالولای سي، ځکه يو سړی هغه ولگوي نو د رحمت ملائکي هغه ته نژدې هم نه ورځي په هغه کي کبر او غرور پيدا کېږي او د بنځو سره مشابهت لري ، په دې کي اصل دې ته اشاره ده چې کوم سړی د سنت خلاف کار کوي که څه هم هغه په څرگنده په زيب او زينت او خوشبويي سره معطروي او په خلکو کي صاحب د عزت او احترام وي مگر د سنت خلاف عمل په وجه په

^۱د نوموړي نوم عمار بن ياسر او کنيت يې ابواليقضان دی، نوموړی د هغه کسانو څخه دی چې تر ټولو مخکي يې د اسلام په لور سبقت کړی وو، د هغه مور يې بي سميه وه هغه لومړنۍ بنځه وه چې د الله تعالیٰ په لار کي شهيد کړل سوه، دده مور او پلار په تر ټولو مخکي ايمان راوړونکو کي دي، د عمار ؓ شمير د صحابه کرامو په هغه ډله کي کېږي چې د اسلام راوړلو په وجه د ظلم او ستم په هر ډول پټۍ کي واچول سول، حضرت عمار ؓ هغه وخت اسلام راوړی وو کوم وخت چې رسول الله ﷺ د حضرت ارقم ؓ په کور کي پټ وو، ده او صهيب بن سنان دواړو يو ځای اسلام راوړی وو، عمار بن ياسر ؓ ته د اسلام په لار کي ډير تکليفونه ورکړل سول تر دې چې مشرکينو دده په وهلو وهلو ستړي سول او دی د خپل ايمان څخه يو قدم هم تر شا نه سو، نو هغه يې په اور کي وسوځی په دغه دوران کي رسول الله ﷺ پر هغه تير سو د هغه په اور کي ليدلو سره خپل لاس مبارک يې پر هغه راتير کړ او وه يې فرمايل اې اوره ته پر عمار ؓ باندي داسي يخ او سلامتی والا سه لکه څرنکه چې پر حضرت ابراهيم ؑ باندي سوې وې، کله چې هغه زخمي سو نو وصيت يې وکړ چې ما په خپلو جامو کي دفن کړئ ځکه چې زه په دغه جامو سره د الله تعالیٰ په مخ کي وړاندي سم، حضرت علي ؓ هغه په خپلو جامو کي دفن کړ. نوموړی د (۹۴) کالو په عمر په ربيع الاول (۳۷هـ) کال کي د صفين په غزا کي شهادت تر لاسه کړ. اسد الغابه.

حقیقت کي هغه نجس او د سپي خخه هم زیات خسیس دی .

د جنب په اړه د رسول الله ﷺ ارشاد د تهدید او زجر لپاره دی چي جنب دي د جنابت په غسل کي زنده نه کوي ځکه چي په دې سره د جنب پاته کېدو عادت کېږي .

د حضرت عبد الله بن ابی بکر بن محمد بن عمرو بن حزم خخه روایت دی کوم لیک چي رسول الله ﷺ ابن حزم ته لیکلی وو په هغه کي دا الفاظ هم وه چي قرآن کریم ته دي یوازي پاک کسان لاس وروړي . مالک او دارقطني .

﴿۴۲۸﴾: وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عَمْرِو بْنِ حَزْمٍ أَنَّ فِي الْكِتَابِ الَّذِي كَتَبَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِعَمْرِو بْنِ حَزْمٍ أَنَّ لَا يَمَسُّ الْقُرْآنَ إِلَّا طَاهِرٌ . رواه مالك والدارقطني .

تشریح : رسول الله ﷺ حضرت عمرو بن حزم ﷺ د یمن د یو ښار عامل جوړ کړی وو او یو لیکلې هدايت نامه یې هغه ته ورکړې وه چي په هغه کي د فرائضو ، صدقاتو او دیاتو وغیره د احکامو او مسائلو په تفصیل سره تحریر کړی وو په دغه لیک کي دا هم وه چي راوي یې دلته بیانوي .

د حضرت نافع ﷺ خخه روایت دی چي زه د ابن عمر سره د قضاء حاجت لپاره ولاړم ، ابن عمر چي فراغت تر لاسه کړ په هغه ورځ چي هغه کوم حدیث بیان کړ په هغه کي دا وه چي یو سړی په یوه کوڅه کي تیریدی نو د رسول الله ﷺ سره د هغه ملاقات وسو او رسول الله ﷺ د تشویا ډکو بولو خخه راستنېدی هغه سړي رسول الله ﷺ ته سلام وکړ مگر رسول الله ﷺ هغه ته جواب ور نه کړ کوم وخت چي هغه کوڅې ته ورسیدی (د سترگو خخه ، پناه کېدی ، نو رسول الله ﷺ سمدستي پر دیوال خپل دواړه لاسونه ووهل او هغه یې پر مخ تیر کړل بیا یې دوهم ځل لاسونه

﴿۴۲۹﴾: وَعَنْ نَافِعٍ قَالَ انْطَلَقْتُ مَعَ ابْنِ عُمَرَ فِي حَاجَةٍ فَقَضَى ابْنُ عُمَرَ حَاجَتَهُ وَكَانَ مِنْ حَدِيثِهِ يَوْمَئِذٍ أَنْ قَالَ مَرَّ رَجُلٌ فِي سِكَّةٍ مِّنَ السَّكِكِ فَلَقِيَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَدْ خَرَجَ مِنْ غَائِطٍ أَوْ بَوْلٍ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ حَتَّى كَادَ الرَّجُلُ أَنْ يَتَوَارَى فِي السَّكَّةِ ضَرْبَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدَيْهِ عَلَى الْحَائِطِ وَمَسَحَهُ بِهِمَا وَجْهَهُ ثُمَّ ضَرْبَ ضَرْبَةٍ أُخْرَى فَمَسَحَهُ ذِرَاعَيْهِ ثُمَّ رَدَّ عَلَى الرَّجُلِ السَّلَامَ وَقَالَ إِنَّهُ لَمْ يَمْنَعْنِي أَنْ أَرُدَّ عَلَيْكَ السَّلَامَ إِلَّا أَنِّي لَمْ أَكُنْ عَلَى طَهْرٍ . رواه أبو داود .

ووهل او پر دواړو لاسو یې و موبل (یعني تیمم یې وکړ) بیا یې د هغه سړي د سلام جواب ورکړ او وه یې فرمایل نه وم منعه کړی زه چي رد کړی می وای پر تا باندي سلام مگر دا چي زه نه وم په اوداسه کي . ابوداؤد .

تشریح : رسول الله ﷺ د هغه سړي د سلام جواب ځکه نه ورکړ چې په اصل کې سلام د الله تعالی نوم دی که څه هم په عامه توګه سره پر داسې موقع د سلام حقیقي معنا مراد نسي اخیستل کیدای بلکه د هغه څخه د سلامتی مراد اخیستل کیدای مګر بیا هم رسول الله ﷺ د هغه د اصل معنی احترام کولو سره پرته د اوداسه څخه د الله تعالی نوم اخیستل مناسب ونه ګڼل .

پ ه دې باب کې مخکې څو حدیثونه تیر سوي دي د هغو څخه دا معلومېږي چې د بیت الخلاء څخه په راتلو سره بې اودسه قرآن کریم ویل وښودل او دا چې رسول الله ﷺ به بې اودسه ذکر کوی په ظاهره هغه حدیث او دا حدیث په خپل مینځ کې مخالف معلومېږي .

د دغه اختلاف دفع په دې ویلو سره کیږي چې د رسول الله ﷺ قرآن کریم ویل یا ذکر الله کول څرنگه چې مخکې په حدیثونو کې تیر سول پر آساني باندي عمل وو او دلته رسول الله ﷺ د امت د تعلیم لپاره پر عزیمت (غوره) باندي عمل فرمایلی دی یعنې دلته د رسول الله ﷺ دا ښودل مقصد دي چې بې اودسه د الله تعالی نوم اخیستل جائز خودي مګر افضل او غوره داده چې په اوداسه سره د الله تعالی ذکر وکړل سي .

د دغه حدیث څخه دوه شیان معلوم سول یو خو دا چې د سلام جواب ورکول واجب دي ، دوهم دا که چیري یو سړی د یو عذر په وجه د سلام جواب ور نه کړلای سي نو د هغه لپاره مستحب ده چې د هغه څخه وروسته خپل عذر د کوم په وجه چې هغه د سلام جواب نه وړ ورکړی د سلام کونکي په وړاندي بیان کړي چې هغه ته د غرور او تکبیر نسبت ونه کړل سي یعنې سلام کونکی دا فکر ونه کړي چې هغه د غرور او تکبر په وجه زما د سلام جواب نه دی راکړی .

﴿۴۳۰﴾: وَعَنِ الْمُهَاجِرِ بْنِ قَنْفِذٍ أَنَّهُ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يُؤَلِّقُ فَلَصِقَ عَلَيْهِ فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ حَتَّى تَوَضَّأَ ثُمَّ اعْتَذَرَ إِلَيْهِ فَقَالَ إِنِّي كَرِهْتُ أَنْ أَذْكَرَ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ إِلَّا عَلَى طَهْرٍ. رواه ابوداؤد وروي النسائي الى قوله حتى تَوَضَّأَ و قال فلما تَوَضَّأَ رد عليه .

د حضرت مهاجر^۱ بن قنفذ^۲ څخه روایت دی چې زه د رسول الله ﷺ په خدمت کې حاضر سوم او رسول الله ﷺ په دغه وخت کې تشي بولي کولې . ما رسول الله ﷺ ته سلام ادا کړ ، رسول الله ﷺ تر څو پوري چې اودس نه وو کړی تر هغه وخته پوري بې د سلام جواب رانه کړ ، بیا رسول الله ﷺ عذر وکړ

^۱ نوموړی قریشي ټیمي دی ، ویل کیږي چې مهاجر او قنفذ دواړه دده لقبونه دي . په اصل کې دده نوم عمرو بن خلف دی د مکې د فتح په ورځ یې اسلام راوړ او د هجرت څخه وروسته یې په بصره کې هتوګنه اختیار کړه او هم هلته وفات سوی دی .

او وه يې فرمايل ما ته بده څرگنده سوه چي په ناپاكي سره د الله نوم واخلم . (ابوداؤد) نسائي تر حتي توضحا پوري روايت كړى دى چي اودس يې وكړ او د سلام جواب يې وركړ .
تشریح : د مكروه مطلب دا نه دى چي بې اودسه د الله تعالى نوم اخستل حرام دى بلكه ددې ارشاد مطلب دادى چي افضل او غوره داده چي د الله تعالى مقدس او مبارك نوم په اوداسه سره واخيستل سي او كه چا بې اودسه د الله تعالى واخيست نو پر هغه څه گناه نسته .

الفصل الثالث

﴿۴۳۱﴾: عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَحْبُ نَوْمًا ثُمَّ يَتَّبِعُهُ نَوْمًا . رواه أحمد .
 د حضرت ام سلمه (رض) څخه روايت دى چي رسول الله ﷺ به د ناپاكي (جنابت) په حالت كي وو او بيده به سو بيا به راويښ سو او بيا به بيده سو . احمد

تشریح : ددې باب په دريم نمبر حديث كي تير سوي دي چي رسول الله ﷺ به كله د جنابت په حالت كي د بيده كېدو اراده وكړه نو اول به يې اودس وكړ او بيا به بيده كېدى ، په دې حديث كي كه څه هم ددې صراحت نسته چي رسول الله ﷺ به د جنابت په حالت كي مخكي اودس كوى مگر دلته هم مراد دادى چي رسول الله ﷺ به د اوداسه كولو څخه وروسته بيده كېدى .

﴿۴۳۲﴾: وَعَنْ شُعْبَةَ قَالَ إِنْ ابْنُ عَبَّاسٍ كَانَ إِذَا اغْتَسَلَ مِنَ الْجَنَابَةِ يُفْرِغُ يَدَيْهِ الْيُمْنَى عَلَى يَدِهِ الْيُسْرَى سَبْعَ مَرَّاتٍ ثُمَّ يَغْسِلُ فَرْجَهُ فَتَسِي مَرَّةً كَمْ أَفْرَغَ فَسَأَلَنِي فَقُلْتُ لَا أَذْرِي فَقَالَ لَا أَمَّ لَكَ وَمَا يَمْنَعُكَ أَنْ تَذْرِي ثُمَّ يَتَوَضَّأُ وَضُوءَهُ لِلصَّلَاةِ ثُمَّ يُفِيضُ عَلَى جِلْدِهِ الْمَاءَ ثُمَّ يَقُولُ هَكَذَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَطَهَّرُ . رواه أبو داود .
 د حضرت شعبه څخه روايت دى چي ابن عباس به د ناپاكي څخه غسل كاوه نو لومړى به يې د راسته لاس څخه پر چپه لاس اووه ځله اوبه واچولې بيا به يې اووه ځله شرمگاهه پريولل بيا ځيني هير سو يو ځل يې څو ځله اوبه واچولې او زما څخه يې پوښتنه وكړه نو ما ورته وويل ما ته نه ده معلومه هغه وويل ستا مور دي نه وي څه شي ته منعه كړې ولي در ته نه ده معلومه بيا به

ابن عباس اودس كاوه په شان د اوداسه دلمانځه او پر بدن به يې اوبه ويولې بيا به يې ويل همدا سي به رسول الله ﷺ پاكي كول . ابوداؤد .

تشریح : د جنابت د غسل په اړه د رسول الله ﷺ سره اړوند د ستر پريولو څخه مخكي د لاسونو پريولو په باره كي ددې څخه مخكي چي كوم حديثونه تير سوي دي هغه يا خو مطلق دي يعني

په هغو کي دا شمیر نه دی ذکر سوی چي رسول الله ﷺ شو واره لاسونه پریولی وه یا په هغو کي شمیر ذکر سوی دی ، هغه نه ثابتیږي چي رسول الله ﷺ شو واره لاسونه پریولی وه یا په هغو کي شمیر ذکر سوی دی هغه نه ثابتیږي چي رسول الله ﷺ لاس مبارک دوه واره پریولی دی که درې واره ، د باب الغسل په اول فصل کي خپله د ابن عباس رضی الله تعالی عنهما یو روایت تیر سوی دی چي په هغه کي دا منقول دي چي رسول الله ﷺ خپل لاسونه پریولل مگر د هغه شمیر نه دی ذکر سوی چي شو واره یې پریولل ، مگر دلته شعبه د حضرت ابن عباس رضی الله تعالی عنهما دا قول نقل کوي چي هغه د جنابت د غسل په وخت کي اووه واره په اوبه اچولو سره لاسونه پریولل .

نو په دې اړه ویل کیږي چي د ابن عباس رضی الله تعالی عنهما دا عمل به په یو خاص صورت کي وو یعني هغه ته به یو داسي صورت پیش سوی وي چي د هغه په وجه د زیات طهارت او پاکۍ حاصلولو لپاره هغه اووه واره پریولل ضروري گڼلي وي یا د هغه تاویل به دا وي چي اووه واره د پریولو حکم منسوخ کیدو خبر به ابن عباس رضی الله تعالی عنهما ته نه وي رسیدلی ځکه هغه هبه د هغه لومړني حکم سره سم اووه واره پریولي وي ، په دې حدیث کي دې ته هم اشاره ده چي شاگرد ته د خپل شیخ په وړاندې په ډیر هوښیار توب سره اوسیدل پکار دي چي د شیخ هر قول او هر عمل د هغه په ذهن کي راسي او شیخ ته دا حق حاصل دی چي هغه د شاگرد پر غفلت او بې پرواهي باندي هغه ته خبرتیا ورکړي .

﴿۴۳۳﴾: وَعَنْ أَبِي رَافِعٍ قَالَ إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَافَ ذَاتَ يَوْمٍ عَلَى نِسَائِهِ يَغْتَسِلُ عِنْدَ هَذِهِ وَعِنْدَ هَذِهِ قَالَ فَقُلْتُ لَهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَلَا تَجْعَلُهُ غُسْلًا وَاحِدًا آخِرًا قَالَ هَذَا أَزْكَى وَأَطْيَبُ وَأَظْهَرُ . رواه أحمد وأبو داود .

د حضرت ابورافع رضی الله تعالی عنهما څخه روایت دی چي یوه ورځ رسول الله ﷺ خپلو ټولو بیبيانو ته ورغلی (یعني د ټولو سره یې کوروالي وکړل) د دې بي بي سره یې غسل وکړ او د هغه بي بي سره یې غسل وکړ غسل یې وروسته

(یعني د هري بي بي سره یې د جماع وروسته غسل وکړ) ما وویل ای دالله رسوله ! تاسو د ټولو په پای کي یو غسل ولي ونه کړ؟ رسول الله ﷺ وفرمایل : (د هر ځل جماع کولو وروسته غسل کول) ښه پاکي راولي او ډیر ښه دی او د بدن پاکي راولي . احمد او ابوداؤد .

تشریح : د دې څخه مخکي د دې باب په پنځم نمبر حدیث کي دا معلومه سوې ده چي رسول الله ﷺ یوه شپه د ټولو بیبيانو سره کوروالي وکړه او په پای کي یو وار غسل یې وکړ ، او دلته دا بیان کیږي چي رسول الله ﷺ یوه ورځ د ټولو بیبيانو سره کوروالي وکړه او د غسل طریقه یې دا اختیار

کړه چي د هري بي بي سره د جماع څخه د فراغت وروسته يې بيل بيل غسل وکړ، نو په دې دواړو روايتونو کي به دا تطبيق وي چي د رسول الله ﷺ هغه لومړنی حکم به د جواز بيان او د امت د اسانۍ لپاره وو يعني ددې خبري څرگندول مقصد وه چي د ټولو بيبيانو سره د کوروالۍ څخه د فراغت وروسته رسول الله ﷺ د هروار جماع څخه وروسته بيل بيل غسل وکړ، رسول الله ﷺ د ابورافع ؓ په جواب کي هروار د غسل کولو چي کومه وجه بيان کړې ده په هغه کي يې درې الفاظ استعمال کړي دي: (۱) ازکی، (۲) اطيّب (۳) اطهر، د درې سره الفاظو په فرق واضح کولو سره علامه طيبي فرمايي چي د تطهير استعمال په ظاهري مناسبت سره دی او د تزکيې او طيب د باطني مناسبت سره دی، يعني تطهير به د بد اخلاق ازاله لپاره وي او تزکيه او طيب به د بنو خصلتونو د ترلاسه کولو لپاره وي، لکه ددې مطلب چي دا سو چي د غسل کولو سره خراب اخلاق مثلاً غصه وغيره ليري کيږي او ښه اخلاق يعني علم، تقوا وغيره تر لاسه کيږي.

د حضرت حکم^۱ بن عمرو ؓ څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ د دې څخه منعه فرمايلي ده چي سړی دي د ښځي د اوداسه يا غسل څخه په پاته سوو اوبو سره اودس وکړي. (ابوداؤد، ابن ماجه، ترمذي، ويلي دي دا حديث حسن صحيح دی.

﴿۴۳۴﴾: وَعَنِ الْحَكَمِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَتَوَضَّأَ الرَّجُلُ بِفَضْلِ طَهُورِ الْمَرْأَةِ. رواه أبو داود وابن ماجه والترمذي وزاد أو قال بسورها. وقال هذا حديث حسن صحيح

تشریح: د (سور) لفظ دلته د غسل يا اوداسه د پاته اوبو په معنا دی، ددې لغوي معنا پسخورده مراد نه ده، ددې مطلب به دا وي چي راوي ته فقط په لفظ کي شک واقع سوی دی چي رسول الله ﷺ يا خو فضل ويلي دي او يا سوريې فرمايلي دي.

ددغه فصل په اووم نمبر حديث کي ددې حديث تذکره راغلې ده په دغه دواړو حديثونو کي ټکر واقع کيږي، ددې وضاحت هلته سوی دی، علامه سيد جمال الدين رحمه الله عليه فرمايي چي دا حديث او ددې څخه وروسته راتلونکی حديث څخه د ښځي د غسل يا اوداسه څخه پاته سوي اوبو سره د سړي د اودس کولو چي منعه ثابتيږي هغه دي پر نهې تنزيهي باندي

^۱ د نوموړي نو حکم ابن عمر دی د قبيله غفار په نسبت سره مشهور دی، نوموړی صحابي دی، د نبي کریم ﷺ وفات څخه وروسته بصري ته ولاړ. د هغه ميريزی ورور زياد د خراسان حاکم جوړ کړی وو، د هغه وفات هم د خراسان په مرو نامي ځای کي په کال (۵۰هـ) کي سوی دی.

محمول کړل سي چي په دې کي حديث او په اووم نمبر حديث کي چي د هغه څخه دا ثابته سوي ده چي رسول الله ﷺ د خپل بي بي مبارکي د غسل څخه په پاته سوو اوبو سره غسل کړی وو تعارض پيدانسي او دواړه حديثونه پر خپل خپل ځای قابل عمل دي .

﴿۴۳۵﴾: وَعَنْ حُمَيْدِ الْحَمِيرِيِّ قَالَ لَقِيتُ رَجُلًا صَحِبَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْبَعَ سِنِينَ كَمَا صَحِبَهُ أَبُو هُرَيْرَةَ قَالَ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تَغْتَسِلَ الْمَرْأَةُ بِفَضْلِ الرَّجُلِ أَوْ يَغْتَسِلَ الرَّجُلُ بِفَضْلِ الْمَرْأَةِ . زَادَ مُسَدَّدٌ وَلْيَغْتَرِفَا جَمِيعًا رواه أبو داود والنسائي وزاد أحمد في أوله نَهَى أَنْ يَمْتَشِطَ أَحَدُنَا كُلَّ يَوْمٍ أَوْ يُؤُولَ فِي مَغْتَسِلٍ . ورواه ابن ماجه عن عبد الله بن سرجس .

لپه په يو ځل اخلي او غسل سره وکړي، ابو داود ، نسائي او احمد ددې خبري څخه منعه کړې ده چي په مود کي دي يو څوک هره ورځ رمنځ کوي يا په غسل خانه کي تشي بولي کوي . ابن ماجه دا د عبد الله بن سرجس څخه روايت کړی دی .

تشریح : د هره ورځ رمنځ کولو څخه يې ځکه منعه فرمايلې ده چي دا د هغه خلکو طريقه ده چي د هغوی مقصد يوازي ښکلا او زينت وي نو مسنون طريقه داده چي رمنځ کول په دريمه ورځ وکړل سي يعني په مينځ کي د يوې ورځي ناغه کول پکار دي ، د غسل کولو پر ځای د بولو کولو منعه ځکه سوي ده چي په دې سره وسوسې پيدا کيږي چي په عبادت کي د حضور قلب لپاره سدراه (د زړه د توجه مانع) جوړيږي .

د نوموړي نوم حميد بن عبد الرحمن دی د قبيله حمير سره د تعلق په وجه د حميري په نسبت سره مشهور دی . نوموړی يو جليل القدر تابعي دی د خپل علم او فضل په وجه د اهل بصره امام گنل کيدی ، د ابو هريره او ابن عباس رضي الله عنهما څخه د سماعت (اوريدو) شرف ورته تر لاسه دی .

بَابُ أَحْكَامِ الْمِيَاهِ

(د اوبو د احکامو بيان)

الفصل الاول

(۴۳۶): وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَبُولُ أَحَدُكُمْ فِي الْمَاءِ الدَّائِمِ الَّذِي لَا يَجْرِي ثُمَّ يَغْتَسِلُ فِيهِ. متفق عليه وَ فِي رِوَايَةٍ لِمُسْلِمٍ قَالَ لَا يَغْتَسِلُ أَحَدُكُمْ فِي الْمَاءِ الدَّائِمِ وَهُوَ حَبٌّ قَالُوا كَيْفَ يَفْعَلُ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ قَالَ يَتَنَاوَلُهُ تَنَاوُلًا.

کي غسل نه کوي ، خلکو د ابوهريرة څخه پوښتنه وکړه چې نو څنگه وکړو؟ ابوهريرة ورته وويل د هغه څخه دي اوبه را واخلي يعني په لپه يا يولونښي سره دي غسل وکړي.

تشریح : دلته چې په کومو کي د بولو کولو او بيا په هغه کي د غسل کولو څخه منعه کيږي نو د هغه څخه ماء قليل يعني لږ اوبه مراد دي ځکه چې زياتي اوبه ماء جاري دي يعني د بهيدونکو اوبو حکم لري او هغه په بولو وغيره سره نه ناپاکيږي او بيا په هغه کي غسل کول هم جائز دی .

ځينو علماؤ ويلي دي چې په ماء كثير (ډيرو اوبو) کي هم بولي کول منعه دي که څه هم هغه اوبه په بولو وغيره سره ناپاکه کيږي نه، ځکه که يو څوک په هغه کي بولي وکړي نو د هغه په لېدو سره نور خلک هم په هغه کي بولي کول پيل کوي د هغه نتيجه به دا وي چې په عامه توگه سره ټول خلک به په هغه کي د بولو کولو په عادت اخته سي چې د هغه په وجه به اوبه کرار کرار متغير کيږي هر کله چې په هغه کي ډيري بولي کيږي نو د اوبو رنگ، بوی او خوند به بدل سي او اوبه به د خپل اصلي حيثيت په ضائع کولو سره ناپاکه سي .

اوس په دغه حديث کي د پورتنی حکم په باره کي ويل سوي دي چې لومړنی شکل يعني د اوبو د کمېدو په صورت کي خو دا نهی د حرمت لپاره ده ځکه چې په لږ اوبو کي بولو کولو سره اوبه ناپاکيږي ، په دوهم شکل يعني د اوبو د زياتوب په صورت کي دا نهی د کراهت لپاره ده .

اوس پاته سو دا سوال چي د شريعت په اصطلاح کي د کمو او بو او د زياتو او بو مقدار او د هغه حد څه دی؟ نو په دې اړه به انشاء الله تعالی په راتلونکو مخونو کي پوره وضاحت وکړل سي. په دې هم پوه سئ چي په حديث کي د او بو سره د جاري يعني بهيدونکي قيد ولي لگول سوی دی، ددې قيد وجه داده که او به جاري يعني بهيدونکي وي نو که څه هم هغه کمی وي يا زياتي په هغه کي د نجاست مثلاً د بولو وغيره لوېدلو سره او به نه ناپاکه کيږي.

او علماؤ ليکلي دي چي دا ټول تفصيل د ورځي لپاره دی په شپه کي د جنات د بيړي په وجه مطلقاً په او بو کي قضاء حاجت مکروه او منعه دی ځکه چي جنات د شپې هلته اوسيږي چيري چي او به وي، اکثر ويالې، تالابونه، وغيره د شپې د جناتو مسکن وي.

د حديث د آخري برخي څخه معلومه سوه که يو يو جنب په او بو کي لاس ووهي نو او به به مستعمل يعني ناقابل استعمال نه وي او که په هغه او بو کي لاس ددې لپاره ووهي چي د خپلو لاسونو ناپاکي ليري کولو لپاره په هغه کي لاس پريولي نو په دې صورت کي به او به مستعمل يعني ناقابل استعمال سي.

﴿۴۳۷﴾: وَعَنْ جَابِرٍ قَالَ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُيَال فِي الْمَاءِ الرَّائِدِ. (رواه مسلم)

د حضرت جابر څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ په ولاړو او بو کي د تشو بولو کولو څخه منعه فرمايلي ده. مسلم.

﴿۴۳۸﴾: وَعَنِ السَّائِبِ بْنِ يَزِيدَ قَالَ ذَهَبَتْ بِي خَالَتِي إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ ابْنَ أُخْتِي وَجَعَ فَمَسَحَهُ رَأْسِي وَدَعَا لِي بِالْبَرَكَةِ ثُمَّ تَوَضَّأَ فَبَشَّرْتُ مِنْ وَضُوئِهِ ثُمَّ قُمْتُ خَلْفَ ظَهْرِهِ فَنَطَرْتُ إِلَى خَاتَمِ النُّبُوَّةِ بَيْنَ كَتِفَيْهِ مِثْلَ زَرِّ الْحَجَلَةِ. (متفق عليه)

د حضرت سائب بن يزيد څخه روايت دی چي زما خاله زه د رسول الله ﷺ په خدمت کي حاضر کړم او هغې وويل اي د الله رسوله زما دا خوري ناروغ دی نو رسول الله ﷺ زما پر سر لاس را تير کړ او زما لپاره يې د برکت دعاء وکړل، بيا رسول الله ﷺ اودس وکړ او ما د رسول الله ﷺ د اودس څخه پاته سوي او به و څښلې بيا زه د رسول الله ﷺ شاته و درېدم او ما

مهربوت وليدی چي د رسول الله ﷺ د او بو په منځ کي وو او د چپرکت د غوټې په شان ځليدی بخاري او مسلم.

تشریح: د اوداسه د او بو څخه يا خو مراد دادی چي د رسول الله ﷺ د اودس کولو څخه وروسته

کومي اوبه چي په لوني کي پاته سوي وي سائب عليه السلام هغه وڅېښلې، يا مراد دادی چي کله رسول الله ﷺ اودس کوی نو کومي اوبه چي د رسول الله ﷺ د اوداسه د اندامونو څخه توی سوي وي سائب عليه السلام د برکت تر لاسه کولو او د سعادت په خاطر هغه وڅېښلې.

الله تعالی چي رسول الله ﷺ د نبوت او رسالت په منصب مشرف کولو سره دنیا ته راوړلې نو د رسول الله ﷺ د نبوت او رسالت د حقانیت او صداقت د دلیل په توگه چیري چي نوري ډیري نښي او معجزې ورکړل سوي دي نو هلته یوه لویه نښه د رسول الله ﷺ د اورو په مینځ کي (مهر نبوت) یې هم ثبت کړ، سائب عليه السلام د دغه مهر نبوت اندازه او د هغه هیبت بیان فرمایي چي هغه د چپرکت د غوټی په ډول وو، دغه نښي ته مهر نبوت ویل کیږي چي د رسول الله ﷺ د بعثت څخه مخکي پر انبیاء علیهم السلام باندي به د الله تعالی د لوري کوم کتابونه نازلیدل په هغه کي به رسول الله ﷺ د راتلو او بعثت خبر ورکولو سره د رسول الله ﷺ دا نښه هم ښودل سوې وه چي د رسول الله ﷺ د اورو په مینځ کي به مهر نبوت وي، کله چي رسول الله ﷺ مبعوث سو نو په دغه مهر نبوت سره وپیژندل سو چي رسول الله ﷺ هغه نبي آخر زمان دی چي د هغه د بعثت خبر په مخکنيو کتابونو کي ورکړل سوی دی، دا مهر نبوت د رسول الله ﷺ د نبوت او رسالت نښه وگرځول سول، ددې څخه پرته علماء کرام ددې وجه تسمیه نوري هم لیکلي دي خو دلته د اوږدوالي په وجه د ټولو ذکر نسي کیدای.

د مهر نبوت په اړه علماء لیکلي دي چي ددې په دباندې برخه کي د وحده لاشریک الفاظ مرقوم وه او په دننه برخه کي دا عبارت لیکلی وو (توجه حیث ما کنت فاتک منصور) یعنی کوم لوري ته چي ته متوجه یې زموږ مرسته به ستا سره وي.

د مهر نبوت د وخت په اړه د علماء اختلاف دی ځینو حضراتو ویلي دي چي کله چي در سول الله ﷺ سینه مبارکه سق (خیرلو) سره وگنډل سوه نو د هغه څخه وروسته دا ظاهر سو، د ځینو علماء تحقیق دادی چي د رسول الله ﷺ د زیږېدنې سره سم دا مهر ظاهر سو او ځینو حضراتو ویلي دي چي رسول الله ﷺ د دغه مهر سزه پیدا سوې دی. والله اعلم.

الفصل الثاني

﴿۴۳۹﴾: عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ سَأَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ الْمَاءِ يَكُونُ فِي الْفَلَاةِ د حضرت ابن عمر رضي الله عنه څخه روایت دی چي د رسول الله ﷺ څخه د هغه اوبو د حکم پوښتنه

وسول چي په ځنگل کي دننه په مځکه کي يو
ځای وي او حيوانات او نور ځنگلي ځناور پر هغه
راځي او د هغه څخه اوبه چيښي او هلته بولي هم
کوي ، رسول الله ﷺ ورته وفرمايل : که هغه اوبه
د دوو غټو منگيانو په اندازه وي نو هغه ناپاکي

مِنْ الْأَرْضِ وَمَا يُؤْتُهُ مِنَ الدَّرَابِ وَالسَّبَّاحُ فَقَالَ إِذَا
كَانَ الْمَاءُ قُلْتَيْ لَمْ يَحْمِلْ الْحَبْثَ. رواه احمد و
ابوداؤد والترمذي والنسائي والدارمي وابن ماجه
وفي اخرى لابي داؤد فانه لا ينجس .

نه قبلوي . (احمد ، ابوداؤد ، ترمذي ، نسائي ، دارمي ابن ماجه) خو د ابوداؤد په دوهم حديث کي دا
منقول دي چي هغه اوبه ناپاکي نه دي .

تشریح : (قلة) لوی منگي ته وايي چي په هغه کي دوه نیم ژيان اوبه ځاييږي ، په قلتين يعني
دوو منگيانو کي پنځه ژيان اوبه راځي ، د دوو منگيانو د اوبو وزن علماؤ پاو بالا شپږ منه
ليکلی دی ، ددې حديث سره سم د امام شافعي رحمه الله عليه مذهب دادی که اوبه د دوو
منگيانو په اندازه وي او په هغه کي نجاست ولو يږي نو تر څو پوري چي د اوبو رنگ ، بوی او
خوند متغير نسي نو اوبه نه ناپاکه کيږي .

مگر تر څو پوري چي ددې حديث د حثيت تعلق دی په دې باره کي د علماؤ ډير اختلاف
دی چي ايا دا حديث صحيح دی که يا ، د سفر السعادت مصنف چي يو جليل القدر محدث دی
ليکي چي د علماؤ د يو ډلي قول خو دادی چي حديث صحيح دی مگر د يو بلې ډلي وينا داده
چي دا حديث صحيح نه دی .

علي بن مديني رحمه الله تعالى عليه چي د جليل القدر علماؤ او امام حديث او د امام
بخاري استاد دی ليکلي دي چي دا حديث د رسول الله ﷺ څخه ثابت نه دی .

او علماء ليکي چي دا حديث د اجماع صحابه پر خلاف دی ځکه چي يو وار د زمزم په څاه
کي يو خبشي ولویدی نو حضرت ابن عباس او حضرت بن زبير رضي الله عنهما دا حکم وکړ چي
د څاه ټولي اوبه راو کښل سي او دا واقعه د اکثرو صحابه کرامو په مخکي وسوه مگر هيچا يې
مخالفت ونه کړ ، ددې څخه پرته علماؤ دا هم ليکلي دي چي په دې مسئله کي د ناپاکۍ حد او
مقدار ټاکلو په اړه نه خو حنفیه او نه شوافع ته داسي يو صحيح حديث لاس ته راغلی دی چي د
هغه څخه معلومه سي چي په نجاست لوېدو سره د څومره مقدار اوبه ناپاکه کيږي او د څومره
مقدار اوبه نه ناپاکه کيږي .

امام طحاوي رحمه الله عليه چي د فن حديث يو جليل القدر امام او حنفي مذهب دی

فرمايي چي حديث قلتين يعني دا حديث كه څه هم صحيح دى مگر پر دې زموږ د عمل نه كولو وجه داده چي په حديث كي د اوبو اندازه دوه قله (منگيان) بنودل سوي دي او د قله څو معناوي دي غټ منگي ته هم وايي او ژي ته هم او غره څوكي ته هم وايي، هر كله چي په يقين سره دا نسي ويل كيداى چي دلته په حديث كي د قله څخه څه مراد دى نو په دې عمل څرنگه ممكن كيداى سي.

په هر حال ددې مسئلې تفصيل دادى چي علماء يوازي د حديث په ظاهري الفاظو عمل كوي د هغوى مسلك دادى چي د نجاست وغيره په لوېدو سره اوبه ناپاكه كيږي كه اوبه كمې وي او كه زياتي رواني وي او كه ولاړي وي او كه څه هم د نجاست په لوېدو سره د اوبو رنگ، خوندي او بوى متغير سي يا نه سي، دا حضرات په دليل كي ددې څخه وروسته د حديث دا الفاظ وړاندي كوي (ان الماء طهور لا ينجسه شئ) يعني اوبه پاكي دي او هيڅ شى يې نه ناپاكه كوي، حال دا چي مطلقاً اوبه نه دي بلكه زياتي اوبه دي، ددې څخه پرته د علماؤ او محدثينو مسلك دادى كه اوبه زياتي وي نو د نجاست په لوېدو سره نه ناپاكه كيږي او كه اوبه كمې وي نو د نجاست په لوېدو سره ناپاكه كيږي.

اوس ددې څخه وروسته د څلورو امامانو په نزد زياتو او كمو اوبو په مقدار كي اختلاف دى، امام مالک رحمه الله عليه فرمايي چي د نجاست په لوېدو سره د كومو اوبو رنگ، خوند او بوى چي متغير نسي نو هغه ته به ماء كثير يعني زياتي اوبه ويل كيږي او كومي اوبه چي متغير سي هغه ته به ماء قليل يعني لږ اوبه ويل كيږي، د امام شافعي او امام محمد رحمه الله عليهما مذهب ددې حديث سره سم دادى چي كومي اوبه د دوو قلو په اندازه وي هغه ته به ماء كثير وايو او كومي اوبه چي د دوو قلو برابر نه وي هغه ته به ماء قليل ويل كيږي.

امام اعظم رحمه الله عليه او د هغوى منونكي دا وايي كه د اوبو دومره مقدار وي چي د هغه يوه غاړه بنورولو سره دوهمه غاړه يو ځاى نسي نو هغه ماء كثير دي او كه دوهمه غاړه ورسره وبنوري نو هغه ماء قليل دى.

وروسته ځينو حنفي علماؤ لس په لس كي اوبو ته ماء كثير ويلى دي يعني دومره لوى حوض چي لس لاسه اوږد او لس لاسه پلن وي، او دومره ژور وي كه په لپه سره اوبه ځيني پورته كړل سي نو مخكه څرگنده نسي، داسي حوض ته لس په لس كي وايي، داسي حوض په اوبو كي چي لس په لس كي وي داسي نجاست ولويږي چي د لوېدو څخه وروسته نه معلومېږي لكه

بولي، وينه، شراب وغيره نو څلورو خواوو ته يې اودس کول جائز دی چيري چي غواړي اودس کولای سي، البته په دومره لوی حوض کي که دومره نجاست ولويږي چي د اوبو رنگ، بوی او خوند بدل سي نو اوبه به ناپاکه سي او که د حوض شکل داوي چي اوږد خو شل لاسه او پلن پنځه لاسه وي يا داسي اوږد پنځه ويشت لاسه او پلن څلور لاسه وي نو دې ته به هم لس په لس کي ويل کيږي.

﴿۴۴۰﴾: وَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَتَوَضَّأُ مِنْ بَيْتْرِ بُضَاعَةٍ وَهِيَ بَيْتْرٌ يُلْقَى فِيهَا الْحَيْضُ وَلُحُومُ الْكِلَابِ وَالتَّنُّ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ الْمَاءَ طَهُورٌ لَا يُنَجِّسُهُ شَيْءٌ. رواه احمد والترمذي وابوداؤد والنسائي.

د حضرت ابوسعيد الخدري څخه روايت دی چي د رسول الله ﷺ څخه پوښتنه وسول اې دالله رسوله! موږ د بضاعه د څاه څخه اودس کوو دا په مدينه کي يو څاه وو چي په هغه کي به د حيض جامي د سپو غوښه او مرداري غورزول

کېدل، رسول الله ﷺ وفرمايل اوبه پاکي دي هغه هيڅ يو شی ناپاکه کولای نه سي. احمد، ترمذي، ابوداؤد او نسائي.

تشریح: بير بضاعه د مدينې منورې د يو څاه نوم دی، هغه په يو داسي ځای کي واقع دی چي هلته به د نالۍ اوبه راتلې، هغه نالۍ چي نجاست او غلاظت به پکښې وو هغه به په هغه څاه کي لويدي مگر ويونکي په يو داسي انداز سره بيان کړی دی چي د هغه څخه دا وهم کيږي چي خلکو به خپله په هغه کي نجاست غورځوي، حال دا چي دا غلطه ده ځکه چي دا ډول نجاست او د غلط شيانو کول خو عام مسلمان هم نسي کولای، نو چيري به هغه خلک چي د داسي غير شرعي او غير اخلافي شی کوی چي افضل المؤمنين وو.

په هر حال په هغه څاه کي زياتي اوبه وې او چينه داره وو ځکه نو کومه مرداري چي به په هغه کي لوېدل په بهېدلو سره به بيرته ځيني وتل بلکه د علماؤ تحقيق خو دادی چي هغه وخت هغه څاه جاري وو او د جاري نهر په ډول په يو باغ کي بهېدی د کوم چي د رسول الله ﷺ په اړه پوښتنه وسول نو رسول الله ﷺ د څاه د دې صفت په وجه د هغه د اوبو په باره کي وې.

د حديث د ظاهري الفاظو څخه دا گڼل نه دي پکار چي په نجاست لوېدو سره اوبه نه ناپاکه کيږي که هغه لږ وي او يا ډيري، بلکه دا حکم د ماء کثير يعني ډيرو اوبو دی، د ماء قليل يعني د کمو اوبو دا حکم نه دی. د حنفیه د ځينو علماؤ دا خيال دی چي چينه لرونکی څاه هم د جاري اوبو په حکم کي دی، يعني کوم حکم چي د بهيدونو اوبو دی دا حکم د چينه لرونکي څاه هم دی.

د حضرت ابوهريرة رضي الله عنه څخه روايت دی چي يو سړي
د رسول الله ﷺ څخه پوښتنه وکړه اې دالله رسوله !
موږ په درياب کي څو (يعني په کنستيو کي يو) او د
ځان سره لږ اوبه وړو که موږ په دې اوبو اودس
وکړو نو تېري به پاته سو ايا موږ د درياب په اوبو
اودس وکړو؟ رسول الله ﷺ وفرمايل : د درياب
اوبه پاکونکي دي د دې مردار (يعني مړ ماڼۍ)

﴿۴۴۱﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ سَأَلَ رَجُلٌ
رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا
رَسُولَ اللَّهِ إِنَّا نَرَكِبُ الْبَحْرَ وَنَحْمِلُ مَعَنَا الْقَلِيلَ
مِنَ الْمَاءِ فَإِنْ تَوَضَّأْنَا بِهِ عَطِشْنَا أَفْتَوَضُّا مِنْ مَاءِ
الْبَحْرِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
هُوَ الطَّهُّورُ مَاؤُهُ الْحُلُّ مِيتَتُهُ. رواه مالك
والترمذي و ابو داؤد والنسائي وابن ماجه والدارمي .

حلال دی . مالک، ترمذي، ابو داؤد ، نسائي ، ابن ماجه او دارمي .

تشریح : (میتة) هغه مردار حيوان ته وايي چي د خللېدو څخه پرته مړ سي ، په دې حديث کي د
میتة څخه مراد ماڼۍ دی ځکه چي هغه نه ذبح کوي د هغه ښکار کول او هغه د اوبو څخه راکنبل
د هغه د ذبح کولو برابر دی البته کوم ماڼۍ چي په اوبو کي مړ سي هغه د حنفيه په نزد حلال نه
دی . د اوبو په حيواناتو کي ماڼۍ د ټولو علماؤ په اتفاق سره حلال دی ، د نورو حيواناتو په اړه
اختلاف دی چي د هغه تفصيل د فقه په کتابو کي موجود دی .

حضرت ابو زيد د عبدالله ابن مسعود رضي الله عنه څخه
روایت کوي چي رسول الله ﷺ ده ته د پيريانو په
شپه (په کومه شپه چي رسول الله ﷺ ته د پيريانو
ډله راغلې وه) وفرمايل : ستا په پتک کي څه شي
دي ؟ ما عرض وکړ د (خرما) شيره ده ، رسول الله
ﷺ وفرمايل . خرماوي پاکي دي او اوبه يې
پاکونکي دي (ابوداؤد) احمد او ترمذي دا الفاظ
هم ليکلي دي چي رسول الله ﷺ په نبیذ (د خرما

﴿۴۴۲﴾: وَعَنْ أَبِي زَيْدٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ
أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَهُ لَيْلَةَ الْجَنِّ مَا
فِي إِذَاوَتِكَ قَالَ قُلْتُ نَبِيذٌ قَالَ ثَمَرَةٌ طَيِّبَةٌ وَمَاءٌ
طَهُورٌ. رواه ابو داؤد و زاد احمد والترمذي فتَوَضَّأَ
مِنْهُ، و قال الترمذي ابو زيد مجهول و صح عن
علقمة عن عبدالله بن مسعود قال لم اكن ليلة الجن
مع رسول الله صلى الله عليه وسلم . رواه مسلم .

شيره) باندي اودس وکړ ، ترمذي ويلي دي چي ابو زيد مجهول دی او د علقمه څخه ثابته ده چي
هغه د عبدالله بن مسعود څخه نقل کړي دي چي زه د پيريانو په شپه د رسول الله ﷺ سره نه وم . مسلم
تشریح : (ليلة الجن) هغه شپه ته وايي چي په هغه کي د پيريانو يو ډله د رسول الله ﷺ په خدمت
کي حاضره سوې وه ، او رسول الله ﷺ هغوی ته د اسلام دعوت ورکړ ، د هغوی په مخکي يې
قرآن کریم ووايه د هغه وروسته هغه ډله خپل قوم ته راغلل او د اسلام دعوت او د قرآن کریم د

تعلیماتو څخه یې هغوی خبر کړل، ددې پېښې ذکر د قرآن کریم په سورة جن کې هم سوی دی .
 د (نبیذ تمر) شکل دادی چې خرماوي په اوبو کې واچول سي او هغه تر څو ورځو پوري
 همداسي په اوبو کې پرتې وي د هغه څخه وروسته شربت ډول شيان ځیني چوپړ سي او یو ډول
 تیزی هم پکښې راسي، دا شربت ډیر تیز او تند نه وي حلال وي، منقول دی چې رسول الله ﷺ
 لپاره به دا نبیذ تمر جوړیدی، په نبیذ تمر سره اودس کول مختلف فیه دی، د امام اعظم رحمه
 الله علیه مذهب دادی که د اوداسه لپاره خالص اوبه پیدا نسي نو په نبیذ تمر سره اودس کیدای
 سي ددې په شتون کې تیمم کول جائز نه دی .

امام شافعي رحمه الله علیه ددې مذهب سره اختلاف کوي، د امام اعظم رحمه الله علیه
 دلیل پورتنی حدیث دی، دا حدیث د امام شافعي رحمه الله علیه د مذهب خلاف دی ځکه
 شوافع دا حدیث ضعیف ثابتوي، امام ترمذي هم دا خبره کوي چې د حدیث راوي ابو زید غیر
 معروف دی ځکه د هغه روایت سوی حدیث باندي د یو مذهب بنیاد نسي اېښودل کیدای، امام
 ترمذي دوهم شی دا ثابتول غواړي چې د عبدالله بن مسعود ؓ څخه روایت دی د هغه مقصد دا
 هم دی چې هر کله د عبدالله بن مسعود ؓ د رسول الله ﷺ سره په هغه شپه کې ملګرتیا ثابته نه
 ده نو د ابوزید دا روایت یقیناً صحیح کیدای نه سي .

مګر تر څو پوري چې د حقیقت تعلق دی نو په دې کې هیڅ وجه نسته چې د امام اعظم رحمه
 الله علیه مذهب برحق دی ځکه چې د امام ترمذي دا ویل چې ابو زید مجهول راوي دی د حدیث
 پر حقیقت باندي هیڅ اثر نه کیږي ځکه چې د حدیث د راویانو د غیر معروف کېدو د عوا په نورو
 طریقو سره غلطه ثابتیږي .

دوهم اعتراض دا چې حضرت عبدالله بن مسعود ؓ په دې روایت کې د رسول الله ﷺ
 ملګری نه وو بالکل غطه ده ځکه چې د ابن مسعود ؓ شتون د نورو روایتونو څخه هم په تحقیق
 سره ثابته وه، په یوه روایت کې دا هم دي چې رسول الله ﷺ په دغه شپه کې جنات (پیریانو) ته د
 اسلام دعوت او د قرآن کریم تعلیمات ښودلو کې بوخت سو نو رسول الله ﷺ عبدالله بن مسعود
 ؓ یو ځای کښېنوی او پر هغه شاخوا یې لیکه کښلو سره دایره جوړه کړه او هغه ته یې دا
 هدایت وکړ چې د هغه دایرې څخه دباندې ونه وځي .

د حضرت علقمه رحمه الله علیه د روایت په صحت کې کلام نسته مګر د هغه مطلب دا بن
 مسعود ؓ د د شتون څخه انکار نه دی بلکه د هغه مطلب دادی چې کله رسول الله ﷺ د پیریانو

سره په خبرو وو هغه وخت ابن مسعود رضي الله عنه ورسره حاضر نه وو ، يا دا چي رسول الله صلي الله عليه وسلم پيريانو ته تشریف يووړ نو ابن مسعود رضي الله عنه هغه وخت ورسره نه وو بلکه د شپې په آخره کي په ورتلو سره د رسول الله صلي الله عليه وسلم سره يې ملاقات وکړ . والله تعالى اعلم .

د بي بي کبشة بنت کعب بن مالک خخه روايت دی او وه دا د ابوقتاده د زوی لاندې چي ابوقتاده هغې ته راغلی ما د هغه د اوداسه لپاره د اوبو لوبني ډک کړ پشي راغلل او د هغه لوبني خخه يې اوبه چښل پيل کړل او ابوقتاده هغه لوبني کوډ کړ چي پشي په ښه ډول اوبه و چښلې ، بي بي کبشة وايي ابوقتاده زه وليدم چي زه هغه ته گورم نو وه يې ويل زما وريري ! ايا ته په دې تعجب کوي ؟ ما ورته وويل هو ، نو هغه وويل : رسول الله صلي الله عليه وسلم وفرمايل چي دا ناپاکه نه ده هغه ستاسو په منځ کي گرځېدونکې ده

﴿۴۴۳﴾: وَ عَنْ كَبْشَةَ بِنْتِ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ وَكَانَتْ عِنْدَ ابْنِ أَبِي قَتَادَةَ أَنْ أَبَا قَتَادَةَ دَخَلَ عَلَيْهَا فَسَكَبَتْ لَهُ وَضُوءًا فَجَاءَتْ هِرَّةٌ تَشْرَبُ مِنْهُ فَأَصْعَى لَهَا الْإِنَاءَ حَتَّى شَرِبَتْ قَالَتْ: كَبْشَةُ فَرَأَنِي أَنْظُرُ إِلَيْهِ فَقَالَ أَتَعْجَبِينَ يَا بِنْتُ أَخِي فَقُلْتُ نَعَمْ قَالَتْ فَقَالَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّهَا لَيَسْتَبَحْسُ بِئِمَّا هِيَ مِنَ الطَّوَافِينَ عَلَيْكُمْ أَوْ الطَّوَافَاتِ . رواه مالك و احمد و الترمذي و ابو داؤد و النسائي و ابن ماجه و الدارمي

تشرېح : حضرت ابوقتاده رضي الله عنه کبشه ته وريره ويلي دي حال دا چي هغه يې وريره نه وه ، ددې وجه داده چي په عربو کي په عامه توگه سره سپری مخاطب ته که کوچنی وي وراړه يا د اکا زوی او ښځي ته وريره ويلو سره مخاطب کوي که څه هم هغه په حقيقت کي د هغه قریب نه وي ځکه چي يو مسلمان د بل مسلمان ديني ورور دی ځکه هغه د اسلامي قرابت په وجه د هغه اولاد ته وراړه يا وريره وايي .

په روايت کي طوافين او طوافات دواړه الفاظ استعمال سوي دي ، ددې مطلب دادی که چيري پيشي نروي نو د هغه لپاره طوافين لفظ به وي او که پيشي ښځه وي نو د هغې لپاره به د طوافات لفظ وي . دا دواړه الفاظ دلته د خادم په معنا کي استعمال کړل سوي دي ، ددې مطلب دادی چي پيشياني ستاسو خادم دي ، هغوی ته د خادم ويلو وجه داده چي دوی هم د انسانانو په مختلفو طريقو سره خدمت کوي او د هغوی د آرام او راحت په ځينو شيانو کي لوی معاون ثابتيري مثلا تاواني حيوانان لکه مږه وغيره وژني ، يا دوی ته خادم په دې وجه ويل سوي دي چي څرنگه د خادمانو په خبر اخیستو کي ثواب دی او څرنگه چي خادمان په کورونو کي گرځي

راگر ځي همداسي پيشياني هم په کورونو کي گرځي راگرځي .

په هر حال د حديث مطلب دادی چي پيشاني هر وخت ستاسو سره د خادمانو په ډول اوسېږي او د کور په هره برخه کي گرځي که د دوی پسخورده ناپاکه وگرځول سي نو تاسو به په ډيره پريشاني کي اخته سئ ځکه نو دا حکم کيږي چي د پيشانو پسخورده پاکه ده ، لکه دا حديث چي پر دې دلالت کوي چي د پيشي پسخورده پاکه ده ، د امام شافعي رحمه الله عليه مذهب دادی چي د پيشي پسخورده ناپاکه نه ده بلکه پاکه ده .

د امام اعظم رحمه الله عليه مذهب دادی چي د پيشي پسخورده مکروه تنزيهي ده يعني که چيري د پيشي د پسخوردې اوبو وغيره څخه پرته نور نوري اوبه پيدانسي نو په هغه اودس کول جائز دی ، د هغه په شتون کي د تيمم کولو ضرورت نسته که د پيشي د پسخوردې اوبو څخه پرته نوري اوبه وي او د هغه سربيره په هغه اودس وکړل سي نو اودس به وسي مگر مکروه به وي .

امام صاحب په دې صورت کي دې ته مکروه هم ځکه وايي چي په يو بل حديث کي پيشي ته درنده ويل سوي دي مگر دا حديث د هغه بالکل برعکس دی او د درنده په اړه بنودل سوي دي چي هغه ناپاک وي مگر دا حديث د هغه بالکل برعکس دی ځکه په دغه دواړو حديثونو باندې نظر ساتلو سره يو داسي حکم نافذ کول پکار دي چي د دواړو حديثونو د مفهوم سره سم وي نو اوس به داسي ويل کيږي چي په کوم حديث کي پيشي ته درنده ويلو سره د هغه نجاست ته اشاره سوي ده هغه پر خپل ځای صحيح دي مگر په دې حديث کي د پيشي د نجاست حکم په کراهت کي بدل کړی دی نو د هغه پسخورده ته ناپاکه خو نه سو ويلاي البته په مکروه ويلو کي څه پرواه نسته .

حضرت داؤد بن صالح بن دينار د خپل مور څخه روايت کوي چي د هغې آزادونکي د هغې په لاس بي بي عائشې ته تحفه وليږل نو هغې بي بي عائشه پر لمانځه وليدل ، بي بي عائشې زما په لور اشاره وکړه چي ته دا کنښېږده نو تحفه کنښېښودل سول چي پيشي راغله او د تحفې څخه يې وخوړل ، کوم وخت چي بي بي عائشه د لمانځه څخه فارغه سوه نو د تحفې د هغه ځای

﴿۴۴۴﴾: وَعَنْ دَاوُدَ بْنِ صَالِحٍ بْنِ دِينَارٍ عَنْ أُمِّهِ أَنَّ مَوْلَانَهَا أَرْسَلَهَا بِهَوَاسَةٍ إِلَى عَائِشَةَ قَالَتْ فَوَجَدْتُهَا تُصَلِّي فَأَشَارَتْ إِلَيَّ أَنْ ضَعِيَهَا فَجَاءَتْ هِرَّةٌ فَأَكَلَتْ مِنْهَا فَلَمَّا انْصَرَفَتْ عَائِشَةُ مِنْ صَلَاتِهَا أَكَلْتُ مِنْ حَيْثُ أَكَلَتِ الْهَرَّةُ فَقَالَتْ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّهَا لَيْسَتْ بِنَجِسٍ إِنَّهَا مِنَ الطَّوَائِفِ عَلَيْكُمْ وَإِنِّي رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى

اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَوَضَّأُ بِفَضْلِهَا . رواه أبو داود .
 پیشی خوراک کړی وو ، بیا یې وفرمایل : رسول الله ﷺ فرمایلي دي د پیشی خورلی شی ناپاک نه دی . پیشی په تاسو کي گرځېدونکې ده بیا یې وویل ما رسول الله ﷺ د پیشی په پسخورده سره اودس کونکی لیدلی دی . ابوداؤد .

تشریح : د داؤد مور چي بي بي عائشې صدیقې رضي الله عنها ته حریره یو وړل نو هغه په لمانځه کي بوخته وه ځکه په لاس یا سر سره یې اشاره وکړه ، د هغې مطلب دا وو چي دا لوبنۍ کنبېږده ، ددې څخه معلومه سوه چي په لمانځه داسي معمولي اشاره جائز ده ځکه چي دا عمل کثیر نه دی لمونځ فاسد کونکی او ختمونکی شی خو یا خبري کول او یا عمل کثیر دی .

د دغه حدیث څخه دا هم معلومه سوه چي رسول الله ﷺ خپله د پیشی د پسخوردي په اوبو سره اودس کړی دی ، د کومو علماؤ مذهب چي دادی چي د پیشی په پسخورده سره اودس کول مکروه تنزیهي دی مثلاً امام ابو حنیفه رحمه الله علیه نو هغوی ددې تاویل دا کوي چي د رسول الله ﷺ دا عمل د آسانی او پر رخصت باندي د عمل کولو مترادف دی او دلته د جواز لپاره دی البته د کومو علماؤ په نزد چي د پیشی پسخورده پاکه ده هغوی ته ددې حدیث د تاویل کولو ضرورت نسته ځکه چي په دې سره خو د هغوی د مذهب تائید کیږي ، علماؤ لیکلي دي چي د حدیثونو څخه معلومېږي چي د پیشانو په ساتلو کي څه پرواه نسته بلکه مستحب دي .

﴿ ۴۴۵ 〉 : وَعَنْ جَابِرٍ قَالَ سَأَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَوَضَّأُ بِمَا أَفْضَلَتِ الْحُمْرُ ؟ قَالَ نَعَمْ وَبِمَا أَفْضَلَتِ السَّبَاعُ كُلُّهَا . رواه في شرح السنة .
 د حضرت جابر ؓ څخه روایت دی چي د رسول الله ﷺ څخه پوښتنه وسول : ایا موږ په هغه اوبو اودس وکړو چي د خرو پسخورده وي ؟ رسول الله ﷺ وفرمایل : هو ، او د ټولو حیواناتو په پسخورده هم . شرح السنة .

تشریح : په دې مسئله کي د خرونو یا د غاترو پسخورده پاکه ده که یا ، هیڅ یقیني خبره نسي ویل کیدای ځکه چي په دې مسئله کي چي کوم حدیثونه منقول دي په هغو کي تعارض دی د ځینو حدیثونو څخه معلومېږي چي د هغوی پسخورده حرامه ده او د ځینو حدیثونو څخه د هغو د مباح کېدو خبره معلومېږي لکه څرنګه چي په مرقاة کي دواړه ډوله حدیثونه جمع کړل سوي دي نو د هغو په ظاهري تعارض لیدو سره د هغه په اړه یو حتمي فیصله نسي کیدای او بیا ددغه حدیثو څخه پرته د صحابه کرامو په مینځ کي هم ددې مسئلې په اړه اختلاف منقول دی ، ابن عمر ؓ خو به د خرونو او غاترو پسخورده ناپاکه ګڼل مګر ابن عباس ؓ د هغه د پاکېدو قائل وو .

د دغه حديث څخه په ظاهره دا معلومېږي چي د درندگانو پسخورده پاڪه ده لكه څرنگه چي د امام شافعي رحمه الله عليه دا مذهب دی، مگر د امام ابوحنيفة رحمه الله عليه په نزد د درندگانو پسخورده ناپاڪه ده او ددې وجه دا بيانوي چي هر كله يو درنده اوبه وغيره پسخورده كړي نو په هغه كي د هغه لعاب (ناوړي) يقينا لويږي او لعاب د غوښو څخه پيدا كيږي او ظاهره ده چي د درندگانو غوښه ناپاڪه ده ځكه چي د هغوي پسخوردې ته به هم ناپاڪ ويل كيږي.

او كوم چي ددغه حديثونو تعلق دی چي د هغه څخه د درندگانو پسخورده پاڪه معلومېږي په دې باره كي علماء وايي چي ددې حديثونو په اړه يو يقيني خبره نسي ويل كيداى ځكه چي ددغه حديثونو په صحت كي كلام كيږي چي ايا دا حديثونه صحيح دي كه يا، او كه دا حديثونه صحيح هم ومنل سي نو دا به ويل كيږي چي ددې حديثونو څخه د درندگانو په كومو پسخورده اوبو د پاڪ كېدو ثبوت حاصلېږي ددې څخه هغه اوبه مراد دي چي په ځنگل كي په لوى لوى تالابونو كي جمع كيږي، ددې وضاحت په راتلونكو حديثونو كي هم چي يحيى د ابو سعيد څخه روايت كړي دي كيږي چي د هغه څخه په وضاحت سره ثابتېږي كه درنده داسي اوبه پسخورده كړي چي ډيري زياتي وي مثلاً يو لوى تالاب وغيره كي اوبه وي نو هغه به پاكي وي او كه اوبه لږ وي نو هغه به د درندگانو په پسخورده سره ناپاڪه كيږي.

دا خبره هم بايد په ذهن كي وي چي كه چيري دا خبره ومنل سي چي په دغه حديثونو كي درنده او اوبه په عامه توگه مراد دي چي اوبه كه څه هم لږ وي يا زياتي د درندگانو په پسخورده كولو سره ناپاڪه كيږي، نو ايا په دې شكل كي دا نه لازميږي چي د سپيانو پسخوردې ته به هم پاڪ وويل سي حال دا چي هيڅوك د سپيانو پسخوردې ته پاڪ نه وايي، د كومو حديثونو څخه چي د درندگانو پسخورده اوبو پاڪ كېدل معلومېږي د هغو څخه هغه اوبه مراد دي چي په ځنگل كي په لوى لوى تالابونو كي جمع كيږي او ډيري زياتي وي.

دلته يوه بله مسئله هم واورئ چي په دې خو تاسو ټول پوهيږئ چي د سپي لعاب وغيره ناپاڪ وي دا وجه كه د سپو لعاب وغيره پر جامې يا بدن باندي ولگيږي نو هغه په پريولو سره پاڪول ضروري كيږي، مگر دلته دا خبره ياد ساتل پكار دي كه يو سپي د سړي د بدن يو برخه په خوله سره ونيول يا يو جامه يې په خوله كي ونيول نو ددې مسئله داده كه سپي د غصې په حالت كي نيولې وي نو هغه به ناپاڪه نه وي او كه د غصې په حالت كي نه بلكه د لوبو په ووجه يې هغه

ونیول نو هغه به ناپاکه سي، ځکه نو د بدن يا جامې هغه برخه پریولل ضروري دي، ددې فرق وجه علماء دا ليکي چي هر کله سپی یو شی د غصې په حالت کي نیسي نو هغه په غاښونو سره نیسي او د هغه په غاښونو کي لوندوالی نه وي ځکه نو پر هغه شي باندي د ناپاکۍ اثر نه کیږي او هر کله چي یو شی د لوبو په توگه نیسي نو هغه په غاښونو سره نه نیسي بلکه په شونډانو سره یې نیسي او شونډي په لعاب وغیره سره لنډې وي ځکه نو د هغه ناپاکي هغه شی هم ناپاکه کوي.

﴿۴۴۶﴾: وَعَنْ أُمِّ هَانِئٍ قَالَتْ اِغْتَسَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هُوَ وَمَيْمُونَةُ فِي قَصْعَةٍ فِيهَا أُرُ الثَّعْبَيْنِ . رواه النسائي وابن ماجه .

د حضرت ام هانئ^۱ (رض) څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ او بي بي ميمونې د لرگي د لوبني څخه غسل وکړ چي په هغه کي د اوږو اثر وو. نسائي او ابن ماجه

تشریح : د شوافع حضراتو په نزد په اوبو کي په تغیر راتلو سره که څه هم تغیر په پاک او جائز شي سره راسي یا په ناپاک او ناجائز شي سره وي هغه اوبه د اوداسه او غسل د استعمال قابل نه پاته کیږي ځکه هغه حضرات ددې حدیث تاویل دا کوي چي په کاشین کي دومره اوږه نه وه لگیدلي چي په هغه سره اوبه متغیر سوي وای ځکه رسول الله ﷺ او بي بي ميمونې په هغه کي غسل وکړ.

مگر د حنفیه په نزد مسئله داده که اوبه په یو پاک او جائز شي سره متغیر سي هر کله چي اوبه ټینګي نسي نو په هغه سره اودس او غسل کول صحیح دی ځکه هغوی ته ددې حدیث د تاویل کولو ضرورت نسته.

الفصل الثالث

﴿۴۴۷﴾: عَنْ يَحْيَى بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ قَالَ إِنَّ عُمَرَ خَرَجَ فِي رَكْبٍ فِيهِمْ عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ حَتَّى وَرَدُوا حَوْضًا فَقَالَ عَمْرُو يَا صَاحِبَ الْحَوْضِ هَلْ تَرُدُّ حَوْضَكَ السَّبَّاحُ فَقَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ يَا

د حضرت يحيى بن عبدالرحمن څخه روایت دی چي حضرت عمر ؓ د یوې قافلې سره ولاړی چي په هغې کي عمرو بن العاص هم وو، تر دې چي یو حوض ته ورسېدل، عمرو بن العاص د حوض د خاوند څخه پوښتنه وکړل ایا ستا دا حوض ته

^۱ د نوموړي نوم فاخته د مگر د ام هانئ په کنیت سره مشهوره ده د ابوطالب لور او د حضرت علي ؓ سکه خور ده

درندگان هم راخي، د دې په اورېدو سره حضرت عمر و فرمايل: اې د حوض خاونده د دې بنودلو ضرورت نسته ځكه چي كله موږ پر درندگانو راځو (يعني كله چي اوبو ته راځو) او كله درندگان پر موږ راځي (يعني درندگان زموږ څخه

صَاحِبِ الْحَوْضِ لَا تُخْبِرُنَا فَإِنَّا نَرُدُّ عَلَى السَّبَاحِ وَتَرُدُّ عَلَيْنَا . رواه مالك . وزاد رزين قَالَ زَادَ بَعْضُ الرُّوَاةِ فِي قَوْلِ عُمَرَ وَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَهَا مَا أَخَذْتُ فِي بَطُونِهَا وَمَا بَقِيَ فَهُوَ لَنَا طَهُورٌ وَشَرَابٌ .

وړاندي راځي، مالك او رزين ويلي دي ځيني راويانو په دې حديث كي د حضرت عمر په قول كي دا زياتوب كړى دى چي ما د رسول الله ﷺ څخه داسي اوريدلي دي چي درندگان د يو شي څخه خپل نس ډك كړي نو هغه د هغوى دي او څه چي پاته سي هغه زموږ دي پاكونكي او د چيښلو وړ دي .

د حضرت ابوسعيد الخدري ؓ څخه روايت دى چي د رسول الله ﷺ څخه د هغو حوضو څخه د پاكي حاصلولو په اړه پوښتنه وسول چي د مكې او مدينې په منځ كي دي او هغو ته درندگان، خرونه او سپي ټول راځي، رسول الله ﷺ

﴿٤٣٨﴾: وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُئِلَ عَنِ الْحَيَاضِ الَّتِي بَيْنَ مَكَّةَ وَالْمَدِينَةِ تَرُدُّهَا السَّبَاحُ وَالْكِلَابُ وَالْحُمْرُ عَنِ الطُّهْرِ مِنْهَا فَقَالَ لَهَا مَا حَمَلَتْ فِي بَطُونِهَا وَلَنَا مَا غَيْرَ طَهُورٍ . رواه ابن ماجه .

و فرمايل: د كوم شي څخه چي درندگان خپل نسونه ډك كړي هغه د هغوى دي او زموږ لپاره هغه څه دي چي د هغوى څخه پاته سي او هغه پاكونكي دي . ابن ماجه .

تشرېح: په دغه دواړو حديثونو كي د درندگانو د پسخورده اوبو د پاكېدو چي كوم حكم بيانېږي هغه مطلقا د اوبو په باره كي نه دى بلكه دا حكم د هغه اوبو په اړه دى چي په تالابونو او حوضونو كي جمع كيږي .

د حضرت عمر بن الخطاب ؓ څخه روايت دى چي په لمر تودو سوو اوبو سره غسل مه كوي ځكه چي دا برص (د پيس ناروغي) پيدا كوي . دارقطني .

﴿٤٣٩﴾: وَعَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ قَالَ لَا تَغْتَسِلُوا بِالْمَاءِ الْمُسْمَسِ فَإِنَّهُ يُورِثُ الْبَرَصَ . رواه الدارقطني .

تشرېح: په لمر د گرم سوو اوبو مطلب ځينو علماؤ دا اخذ كړى دى چي په دې سره غسل كول نه دى پكار چي په قصد سره لمر ته په اېښودو سره گرمي سوي وي مگر په ظاهره دا معلومېږي چي په دې كي تخصيص نسته يعني كه هغه اوبه په قصد اېښودو سره گرمي سوي وي او يا اوبه په يو ځاى كي د مخكي څخه اېښودل سوي دي او په لمر راتلو سره هغه گرمي سوي وي .

حضرت ميرک شاه رحمة الله عليه فرمايي چي دا حديث يعني د حضرت عمر ؓ قول ضعيف دی او د رسول الله ﷺ هيڅ حديث په دې اړه منقول نه دی .

مگر امام شافعي رحمة الله عليه د حضرت عمر ؓ د دې قول دوهم سند هم روايت کړی دی چي د هغه راوي ثقه او معتمد دی نو د دې په صحت کي هيڅ کلام به صحيح نه وي .

او کوم چي د حضرت عمر ؓ د دې ارشاد مراد تعلق دی په دې اړه دا ويل کيږي چي د حضرت عمر ؓ د ويلو مقصد دادی چي په داسي اوبو سره دي مطلقا غسل نه کيږي او نه دي سپړي په داسي اوبو سره د غسل کولو عادت جوړوي ځکه چي د برص په ډول ضررناک مرض کي د اخته کېدو بيره پاته نسي ، د مسئلې خبره داده چي په لمر سره گرمي سوي اوبو سره غسل کولو کي څه پرواه نسته ، د امام اعظم او امام مالک او امام احمد رحمة الله عليهم حضراتو په نزد په دې کي څه کراهيت نسته البته د امام شافعي رحمة الله عليه مذهب کي څه اختلاف دی مگر د هغوی صحيح قول دادی چي په دې اوبو سره غسل کول مکروه دی مگر د هغوی علماء متاخرين هم د دې درې سره امامانو سره دا مذهب اختيار کړی دی چي په دې کي کراهت نسته .

بَابُ تَطْهِيرِ النَّجَاسَاتِ (د نجاستونو د پاکولو بيان)

الفصل الاول

د حضرت ابوهريرة ؓ څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : هر کله چي ستاسو په لوبني کي سپی اوبه و چېنې نو هغه دي اووه ځله پريولي بخاري او مسلم ، او د مسلم په يوه روايت کي دا الفاظ دي ستاسو د کوم لوبني څخه چي سپی

(۴۵۰): وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا شَرِبَ الْكَلْبُ فِي إِنَاءٍ أَحَدِكُمْ فَلْيَغْسِلْهُ سَبْعَ مَرَّاتٍ . متفق عليه و في رواية لمسلم قال طهور إناء أحدكم إذا ولغ فيه الكلب أن يغسله سبع مرات أولهن بالتراب .

اوبه و چېنې د هغه د پاکولو صورت دادی چي هغه اووه ځله پريولي او لومړی ځل يې په خاورو سره پريولي .

تشریح : زيات محدثين او ددغه درو سره امامانو مذهب دادی که د يو چا په لوبني کي سپی

خوله ووهي نو هغه لوښی اووه واره پریولل پکار دی ، مگر د امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله علیه دا حکم د نورو نجاستونو په حکم کي شمیرلو سره دا فرمایي چي هغه لوښی دی یوازي درې واره پرته د خاورو څخه پریولل کافي دي ، هغه وایي چي په حدیث کي د اووه واره حکم چي ورکول کیږي هغه د وجوب پر طریقه نه دی بلکه د اختیار په توگه دی یا دا چي اووه واره د پریولو حکم د اسلام په پیل کي وو چي وروسته منسوخ سو ، والله اعلم .

﴿۴۵۱﴾: وَعَنْهُ قَالَ قَامَ أَعْرَابِيٌّ فَبَالَ فِي الْمَسْجِدِ فَتَنَّاوَلَهُ النَّاسُ فَقَالَ لَهُمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَعُوهُ وَهَرِّقُوا عَلَى بَوْلِهِ سَخْلًا مِّنْ مَّاءٍ أَوْ ذُنُوبًا مِّنْ مَّاءٍ فَإِنَّمَا يُعِثُّنَا مُبْسَرِينَ وَلَمْ تُبْعَثُوا مُعْسَرِينَ . رواه البخاري .

د حضرت ابوهريرة ؓ څخه روایت دی چي صحرائي سړي په مسجد کي په ولاړي تشي بولي وکړې خلکو هغه ونیوی ، رسول الله ﷺ خلکو ته وفرمایل : دی پریردئ او یو ستل اوبه پر بولو و بیوی تاسو پر خلکو د آسانی کولو لپاره رالیرل سوی یاست د سختی لپاره یې نه یاست رالیرل سوي . بخاري

تشریح : راوي ته شک دی چي رسول الله ﷺ سجلا من ماء وفرمایل او که ذنوباً من ماء یې فرمایلي دي ، ځکه هغوی دواړه نقل کړي دي ، د سجل او ذنوب دواړو معنی د ستل ده مگر ددې په استعمال کي لږ فرق دی هغه دا چي سجل خو هغه ستل ته وایي چي په هغه کي اوبه وي که څه هم لږ وي یا زیاتي او ذنوب د اوبو څخه ډک ستل ته وایي ، ددې حدیث څخه د رسول الله ﷺ د زیات شفقت او رحمت او حلم اندازه لگول کیږي چي پر خپل امت باندي څومره مهربان او شفیق وو ، نه یوازي دا چي رسول الله ﷺ د هغه صحرائي غلطی معاف کړه او هغه ته یې هیڅ ونه ویل بلکه صحابه کرامو چي هغه ته بدرد وویل نو هغوی ته یې ددې خبري احساس ورکړ چي تاسو د کوم پیغمبر ملگري یاست او د کوم امت کسان یاست د هغه ځانگړتیا داده چي نور خلک په سختی او پریشانی کي اخته نه کړل سي او نه پریو غلطی باندي چي د ناپوهی په وجه وسي ورته بدرد وویل سي ، د رسول الله ﷺ ددې ارشاد څخه د امت لپاره دا تعلیم مقصد دی چي خلک په سختی او تکلیف کي وانه چول سي او نه ورسره داسي معامله وکړل سي چي په هغه سره دوهم سړی بدگمانه سي او خپل ځان په تنگی او سختی کي محسوس کړي .

دا حدیث ددې خبري دلیل دی چي که چیري نجاست د پریولل شي متغیر نه وي نو پاک دی که هغه پر بله جامه ، بدن او محکه باندي ولویږي نو هغه شیان به ناپاک نه وي که څه هم په دې مسئله کي د علماؤ اختلاف دی مگر مختار او معتمد قول دادی چي که چیري پریولل سوی شی

د نجاست د خای خنجه هغه وخت ولویږي کله چي هغه د نجاست د ليري کېدو په وجه پاک سوی وي نو په دې صورت کي به هغه پاک وي او هغه پریولل سوی شی چي د نجاست د خای خنجه د پاکېدو مخکي پیل سوی وي ناپاک به وي او که پریولل سوی شی متغیر سي په داسي توګه چي د اوبو رنګ، خوند او په بوی کي یې تبدیلی راسي نو هغه په اتفاق سره ناپاک دی .

علامه طیبی شافعي رحمه الله علیه فرمایي چي دا حدیث ددې خبري وضاحت کوي که چيري مخکه د نجاست په وجه ناپاکه سي نو هغه په وچېدو سره نه پاکيږي يعني هغه خای په اوبو پیولو سره د نجاست په ليري کولو سره پاکيږي او هغه خای ګروول یا د هغه خنجه خاوره کښل او پورته کول ضروري نه دي .

مګر د امام اعظم رحمه الله علیه په نزد په وچېدو سره مخکه پاکيږي او که څوک غواړي چي د وچ کېدو خنجه مخکي پاکه سي نو د هغه خای خنجه په خاورو ګروولو سره دي پورته کړل سي چي هغه برخه پاکه سي .

علماء حنفیه ددې حدیث تاویل دا کوي چي ددې حدیث خنجه دا څرګندیږي چي خلکو د مسجد د مخکي د هغه برخي چي د وچېدو خنجه مخکي هلته صحرائي بولي کړي وې خلکو لمونځ کړی وي چي د هغه په وجه دا حکم ولګول سو چي ناپاکه مخکه پرته د اوبو پیولو خنجه نه پاکيږي او کوم چي سوال د اوبو اچولو دی ددې وجه دا کیدی سي چي رسول الله ﷺ هغه وخت د نجاست پر خای د اوبو پیولو حکم ځکه ورکړی وي چي د بولو په نجاست کي څه کمي وسي او د بولو رنګ او د هغه بوی د اوبو پیولو په وجه ختم سي مګر د مخکي هغه برخه وچېدو خنجه وروسته پاکه سوې وي ، په دې اړه ملا علي قاري رحمه الله علیه د مشکوٰۃ په شرح مرقاۃ کي نور ډیر دلیله لیکلي دي چي هلته کتل کیدای سي .

د حضرت انس رضی الله عنه څخه روایت دی چي موږ د رسول الله ﷺ سره په مسجد کي ناست وو چي یو صحرائي سړی راغلی او ودرېدی په مسجد کي یې تشي بولي کول پیل کړل ، د رسول الله ﷺ صحابو هغه ته وویل مه کوه (مه کوه) رسول الله ﷺ ورته وفرمایل : دی د تشو بولو کولو څخه مه منعه کوئ پر خپل حال یې پریږدئ چي بولي

﴿٤٥٢﴾: وَعَنْ أَنَسٍ قَالَ بَيْنَمَا نَحْنُ فِي الْمَسْجِدِ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذْ جَاءَ أَغْرَابِيٌّ فَقَامَ يُبُولُ فِي الْمَسْجِدِ فَقَالَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَهْ مَهْ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَزِرُمُوهُ دَعُوهُ فَمَرَّكَوهُ حَتَّى بَالَ ثُمَّ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَعَاهُ فَقَالَ لَهُ إِنَّ هَذِهِ الْمَسَاجِدَ لَا

وکړي نو هغه پر خپل حال پرېښودل سو تر دې
چې هغه تشي بولي وکړي. رسول الله ﷺ هغه را
وغوښتی او هغه ته یې وویل: دا مسجدونه د
بولو او مرداریو لپاره نه دي بلکه دا د ذکر
الهي، لمونځ او قرآن کریم ویلو لپاره دي او یا
لکه چې فرمایلي دي رسول الله ﷺ، حضرت

تُصَلُّحُ لِسَيِّئَةٍ مِنْ هَذَا الْبَوَلِ وَلَا الْقَدَرِ إِنَّمَا هِيَ
لِذِكْرِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَالصَّلَاةِ وَقِرَاءَةِ الْقُرْآنِ أَوْ كَمَا
قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ وَأَمَرَ
رَجُلًا مِنَ الْقَوْمِ فَجَاءَ بِذَلْوٍ مِنْ مَاءٍ فَشَتَّهَ عَلَيْهِ .
متفق عليه .

انس وایي د دې وروسته رسول الله ﷺ د مسجد څخه یو سړي ته د اوبو راوړلو حکم وکړ نو هغه یو
ستل اوبه راوړی او هغه یې پر هغه بولو و بیولي . بخاري او مسلم .

د حضرت اسماء بنت ابوبکر (رض) څخه روایت دی
چې یوې ښځې د رسول الله ﷺ څخه پوښتنه وکړه چې
دالله رسوله! هر کله چې په موږ کې د یو چا پر جامو
د حیض وینه توی سي نو هغه څه وکړي؟ رسول الله
ﷺ ورته وفرمایي: هر کله چې په تاسو کې د یو چا پر
جامو د حیض وینه توی سي نو د هغه په وچېدو اول
هغه په گوتو و موږ او بیا یې په اوبو پریولی بیا دي
لمونځ ورسره وکړي . بخاري او مسلم .

﴿۴۵۳﴾: وَعَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ قَالَتْ
سَأَلْتُ امْرَأَةً رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَرَأَيْتَ إِحْدَانَا إِذَا أَصَابَ
ثَوْبَهَا الدَّمُ مِنَ الْحَيْضَةِ كَيْفَ تَصْنَعُ فَقَالَ
رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَصَابَ
ثَوْبَ إِحْدَاكُمُ الدَّمُ مِنَ الْحَيْضَةِ فَلْتَقْرُصَهُ ثُمَّ
لَتَنْضَحْهُ بِمَاءٍ ثُمَّ لَتُصَلِّ فِيهِ . متفق عليه

د حضرت سلیمان بن یسار ؓ څخه روایت دی
چې ما د بي بي عائشې څخه د مني په اړه
پوښتنه وکړه چې پر جامو و لگيږي ، بي بي
عائشې وویل: (د رسول الله ﷺ پر جامه به چې

﴿۴۵۴﴾: وَعَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ قَالَ سَأَلْتُ
عَائِشَةَ عَنِ الْمَنِيِّ يُصِيبُ الثَّوْبَ فَقَالَتْ كُنْتُ
أَغْسِلُهُ مِنْ ثَوْبِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
فَيَخْرُجُ إِلَى الصَّلَاةِ وَأَتُرُّ الْغَسْلَ فِي ثَوْبِهِ . متفق عليه

مني ولگېدل، نو ما به هغه پریولل او هغه به لاندې وه چې رسول الله ﷺ به د لمانځه لپاره تشریف
یووړ . بخاري او مسلم .

تشریح: دا حدیث پر دې خبره دلالت کوي چې مني ناپاکه دي ، که مني پر یو جامې وغیره
باندې ولگيږي نو هغه په پریوللو سره پاکول پکار دي ، د امام اعظم او امام مالک رحمۃ الله

۱ د نوموړي نوم سلیمان بن یسار او کنیت یې ابویوب دی ، نوموړی تابعي دی ، د (۵۲) کالو په عمر په کال
۱۰۷هـ) کې وفات سوی دی .

عليهما مذهب دادی، مگر امام شافعي رحمة الله عليه فرمايي لکه څرنگه چي ګړنگ (د پزي څخه وتونکي مواد) پاک دي همدا سي مني هم پاک دي.

﴿۴۵۵﴾: وَعَنِ الْأَسْوَدِ وَهَمَّامٍ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ كُنْتُ أَفْرُكُ الْمَنِيَّ مِنْ تَوْبِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ. وَبِرَوَايَةٍ عَقْلَمَةَ وَالْأَسْوَدِ عَنْ عَائِشَةَ نَحْوَهُ وَفِيهِ ثُمَّ يُصَلِّي فِيهِ.

حضرت اسود^۱ او همام^۲ د حضرت عائشې (رض) څخه روايت کوي چي ما به د رسول الله ﷺ د جامو څخه وچ مني ګرول (مسلم) او د عقلمه او اسود د بي بي عائشې په يوه روايت کي دا الفاظ هم دي چي رسول الله ﷺ به په هغه جامو سره لمونځ کاوه.

تشریح: دا حديث هم د امام اعظم ابو حنيفه رحمة الله عليه د قول سره سم د مني ناپاک کېدل په وضاحت سره ثابتوي څرنگه چي ددې حديث څخه معلومه سوه، د امام اعظم رحمة الله عليه مذهب هم دادی چي لاندې مني پريولل پکار دي او ټينګ مني چي په جامه کي دننه سرايت نه کوي د وچېدو څخه وروسته په ګروولو او مويولو سره پاکول پکار دي.

﴿۴۵۶﴾: وَعَنْ أُمِّ قَيْسٍ بِنْتِ مِحْصَنٍ أَنَّهَا أَتَتْ بِابْنِ لَهَا صَغِيرٍ لَمْ يَأْكُلِ الطَّعَامَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَجْلَسَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَجَرِهِ فَقَالَ عَلَى تَوْبِهِ فَدَعَا بِمَاءٍ فَتَضَحَّهٖ وَلَمْ يَغْسِلْهُ. متفق عليه.

د حضرت ام قيس^۳ بنت محسن څخه روايت دی چي هغې خپل زوی چي ډوډۍ يې لانه وه خوړلې (يعني تې يې روډۍ) رسول الله ﷺ ته بوتی رسول الله ﷺ هغه په غيږ کي کښينوی نو هغه د رسول الله ﷺ پر جامو قشي بولي وکړې رسول الله ﷺ

اوبه راوغوښتلې او پر جامو يې وپاشلې او جامه يې نه پريولل. بخاري او مسلم.

تشریح: د امام شافعي رحمة الله عليه مذهب دادی چي شیر خور (تې خوړونکی) ماشوم چي خوراک يې نه وي خوړلې که چيري پر يو جامه وغيره باندي بولي وکړي نو د هغه د پريوللو ضرورت نسته بلکه پر هغه اوبه پاشل کيږي، دا حديث هم په ظاهره د امام شافعي رحمة الله عليه د مذهب تائيد کوي مگر د امام ابو حنيفه رحمة الله عليه او امام مالک رحمة الله عليه مذهب دادی چي د ماشوم بولي په هر حال کي پريولل ضروري دي، په دې حديث کي د نفح لفظ

^۱ اسود بن بلال محاربي تابعي دی په کال (۸۴هـ) کي وفات سوی دی.

^۲ همام بن حارث نحفي تابعي دی او د حضرت عائشې رضي الله عنها څخه روايت کوي.

^۳ ام قيس د محسن لور او د عکاشفه خور ده، په پيل کي په مکه مکرمه کي د اسلام په دولت سره مشرف سوي ده.

چي راغلی دی او معنا یې د پاشلو ده ددې معنا دا دواړه حضرات پریولل وایي، او بیا د حدیث په پای کې الفاظ (لایغسله) یعنی رسول الله ﷺ بولي نه پریولې، ددې تاویل دا کوي چي رسول الله ﷺ په ښه موږلو موږلو سره نه پریولل بلکه د ماشوم بولي په معمولي توگه سره پر هغه اوبه بیولو سره پریولل یې کافي وگڼل، دا دواړه حضرات ددې حدیث مذکوره تاویل ځکه کوي چي نور حدیثونه مثلاً (استنزهوا من البول) یعنی د بولو څخه پاکي تر لاسه کړئ، څخه دا خبره په صراحت سره ثابتیږي چي د هریوه بولي پریولل پکار دي.

امام طحطاوي رحمه الله علیه فرمایي چي په دې حدیث کې د نفخ څخه مراد پرته د موږلو او نښتېږلو څخه د اوبو بیول دي.

د دغه حدیث څخه دا معلومه سوه چي د ماشومانو د دعاء او برکت تر لاسه کولو لپاره بزرگانو او اولیاء الله ته بیول مستحب دي او د ماشومانو سره نرمي، تواضع، مینه او د شفقت معامله کول هم مستحب دي.

﴿۴۵۷﴾: وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِذَا دُبِغَ الْإِهَابُ فَقَدْ طَهَّرَ. رواه مسلم.

د حضرت عبدالله بن عباس ؓ څخه روایت دی چي ما د رسول الله ﷺ څخه واوریدل چي فرمایل یې: هر کله چي پوست (خرمن) پوخ کړل سي یا په لمر کي وچ کړل سي نو هغه پاک سي. مسلم.

تشریح: پوست د ناپاکی او غیره څخه پاکولو ته د باغت (رنگ کړل سوی) وایي، د پوست د باغت پر څو ډوله کیږي یا خو پوست په پوستکو وغیره کي اچولو سره پخیري، یا په لمر کي د اېښودو سره هغه وچیري او که پوست پرته د لمر څخه وچ کړل سي نو هغه ته به د باغت نه وایو، په هر حال د د باغت په ذریعه پوست د څلورو امانو په نزد پاکيږي، اوس فرق یوازي دا دی چي د امام اعظم رحمه الله علیه په نزد د خنزیر او سړي د پوست څخه پرته هر ډول پوست پاکيږي، مگر د امام شافعي رحمه الله علیه په نزد د سپي پوست هم نه پاکيږي، البته د سړي او خنزیر پوست مستثنی دی، ځکه چي د سړي پوست د انسان د عظمت او بزرگي په وجه نه پاکيږي او د خنزیر پوست ځکه نه پاکيږي چي هغه نجس عین دی.

﴿۴۵۸﴾: وَ عَنْهُ قَالَ تُصَدَّقُ عَلَى مَوْلَاةٍ لِمَيْمُونَةٍ بِشَاةٍ فَمَاتَتْ فَمَرَّ بِهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ هَلَّا أَخَذْتُمْ إِهَابَهَا فَدَبَعْتُمُوهُ فَانْتَفَعْتُمْ

د حضرت عبدالله بن عباس ؓ څخه روایت دی چي د بي بي ميمونې يوې آزادي سوي مينځي ته يو پسه په صدقه کي ورکړل سو هغه پسه مړ

به فَقَالُوا إِنَّهَا مَيْتَةٌ فَقَالَ إِنَّمَا حَرَّمَ أَكْلَهَا. متفق عليه
سو . رسول الله ﷺ پر هغه خوا تيريدى نو وه
يې فرمايل : تاسو به ددغه څخه پوست كنبلى
واى او هغه به مو رنګ كړى واى او گټه به موځينې اخيستې واى ، ځلكو عرض وكړ دا خو مردار
دى ، رسول الله ﷺ ورته وفرمايل : د دې خوراك حرام دى . بخاري او مسلم .
تفسير : ددغه حديث څخه معلومه سوه چي مردار (يعني كوم حيوان چي پرته د حلالېدو څخه
مړسي) د هغه خوراك حرام دى ، او كوم اندامونه چي د ذبح كولو په صورت كې خوړل كيږي
مثلاً غوښه وغيره هغه د مړ كېدو وروسته حراميږي مګر ددې څخه پرته نور شيان مثلاً د دباغت
(رنګولو) كولو سره پوست ، غاښ ، او ښكر وغيره څخه گټه اخيستل يعني د هغو رانيول او
پلورل ، او د هغه په نورو صورتو كې استعمالول جائز دي .

﴿٤٥٩﴾: وَعَنْ سَوْدَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ مَاتَتْ لَنَا شَاةٌ فَذَبَعْنَا مَسْكَهَا ثُمَّ مَا زِلْنَا نَنْبِذُ فِيهِ حَتَّى صَارَ شَتًّا .
د رسول الله ﷺ د زوجې حضرت سودة^۱ (رض) څخه
روايت دى چي زموږ يو پسه مړ سو موږ د هغه پوست
رنګ كړ بيا به مو تل په هغه كې نبيذ (د خرما شيره)
جوړول تر دې چي هغه پوست زوړ سو . بخاري .
رواه البخاري

الفصل الثاني

﴿٤٦٠﴾: عَنْ لُبَابَةَ بِنْتِ الْحَارِثِ قَالَتْ كَانَ الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ فِي حَجَرِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَبَالَ عَلَى تَوْبِهِ فَقُلْتُ أَلْبَسْتُ ثَوْبًا وَأَعْطَيْتُ إِزَارَكَ حَتَّى أَغْسِلَهُ قَالَ إِنَّمَا يُغَسَّلُ مِنْ بَوْلِ الْأَنْثَى وَيُنْضَحُ مِنْ بَوْلِ الذَّكَرِ . رواه أحمد وأبو داود وابن ماجه . وفي رواية لأبي داود
د حضرت بي بي لبابة^۲ بنت حارث څخه روايت دى
چي حضرت حسين بن علي د رسول الله ﷺ په غيږ
كې وو چي هغه د رسول الله ﷺ پر جامه تشي بولي
وكړې ، ما عرض وكړ تاسو بله جامه واغونډئ او
لنګ ما ته راكړئ چي زه يې پريولم ، رسول الله ﷺ
وفرمايل : د انجلۍ د تشو بولو څخه جامه پريولئ
او د هلك په تشو بولو يوازي اوږه پاشئ ، احمد ،

^۱ ام المؤمنين حضرت بي بي سوده (رض) د زمعه لور وه ، د اسلام په پيل كې په اسلام مشرفه سوې وه ، په كال (۵۴هـ) په مدينه كې وفات سوه .

^۲ د نوموړي نوم لبابه او د حارث لور ده ، كنيت يې ام فضل دى ، د حضرت عباس بن عبدالمطلب ښځه ده او د ام المؤمنين بي بي ميمونې رضي الله عنها خور ده .

والنسائي عن أبي السمع قال يغسل من بول الجارية ويرش من بول الغلام .
 ابوداؤد، ابن ماجه، او د ابوداؤد او نسائي په يوه روايت کي دا الفاظ دي چي رسول الله ﷺ وفرمايل :

د انجلۍ تشي بولي پريولل کيږي او د هلك پر تشو بولو اوبه پاشي .

تشرېح : امام طحاوي رحمه الله عليه فرمايي چي دلته د پاشلو څخه مراد د بولو پر ځای پرته د موبړلو او نستېرلو څخه د اوبو بيول دي، او د پريولو څخه مراد په مبالغې سره پريولل دي، د بي بي عائشې رضي الله عنها روايت دی چي يو ماشوم د رسول الله ﷺ په خدمت کي راوستل سو او هغه د رسول الله ﷺ پر جامو تشي بولي وکړې، رسول الله ﷺ وفرمايل : پردې اوبه وننوي، نو ددې څخه معلومه سوه چي د هلك د بولو هم د پريولو حکم دی، فرق يوازي دومره دی چي د هلك پر بولو يوازي اوبه پاشل کافي دي يعني د هغه د موبړلو او نستېرلو ضرورت نسته، ځکه د هلكانو بولي د سوري د تنگوالي په وجه زياتي نه خپريږي او د انجونو بولي د سوري په وجه زياتي خپريږي ځکه نو د انجونو بولي په بڼه ډول پريولل پکار دي .

د حضرت ابوهريرة ؓ څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : هر کله چي په تاسو کي د يو چا خپلۍ په مردارۍ ولېل سي نو بيا به پر مخکه ولاړ سي او خاوره هغه مرداري پاکوي . ابوداؤد او ابن ماجه

﴿٤٦١﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا وَطِئَ أَحَدُكُمْ بِنَعْلِهِ الْأَذَى فَإِنَّ التُّرَابَ لَهُ طَهْرٌ . رواه أبو داود . ولاين ماجه معناه .

تشرېح : د مسئلې صورت دادی چي د مثال په توگه يو سړي خپلۍ په پنبو کړي پر لار روان دی چي ناڅاپه پر يو ځای باندي نجاست پروت وو هغه يې پر خپليو ولگيدی، نو اوس به هغه پر پاکه مخکه گرځي نو د مخکي په خاورو سره په موبړلو سره د هغه خپلۍ پاکيږي، په دې مسئله کي د علما، اختلاف دی، امام ابوحنيفه رحمه الله عليه او د هغوی شاگرد امام محمد رحمه الله عليه قول دادی چي په دې حديث کي د نجاست څخه مراد هغه نجاست دی چي وچ وي نو هغه پر پاکه مخکه په موبړلو سره هغه خپلۍ يا موزه پاکيږي او که نجاست وچ نه وي نو بيا په موبړلو سره نجاست نه ايسته کيږي .

د امام ابوحنيفه رحمه الله عليه يو بل شاگرد امام ابويوسف او امام شافعي رحمه الله عليهما فرمايي چي دلته د حديث مراد عام دی، يعني نجاست که وچ وي او که لوند وي هغه په موبړلو سره پاکيږي مگر دا د امام شافعي رحمه الله عليه لومړی قول دی، د هغه نوی مذهب

دادی چي هغه نجاست په هر حال کي په اوبو سره پریولل پکار دي یوازي پر مخکېه موبړلو سره نه پاکيږي.

په فقه حنفي کي فتوا د امام ابو یوسف رحمه الله عليه پر قول ده، که چیري خپلۍ یا موزي باناندي نجاست ولگيږي که هغه لوند وي او که وچ نو پر مخکېه باندي په ښه ډول موبړلو سره پاکيږي.

په دې هم پوه سئ چي پر دې مسئله د علماؤ دا اختلاف پر کلک نجاست لکه سوتي وغيره په باره کي دی ځکه چي نری نجاست لکه بولي، شراب وغيره په باره کي د ټولو په اتفاق سره مذهب دادی چي د هغه پریولل واجب دي.

﴿٤٦٢﴾: وَعَنْ أُمِّ سَلَمَةَ قَالَتْ لَهَا امْرَأَةٌ إِنِّي أَطِيلُ دَبْلِي وَأُمْتِي فِي الْمَكَانِ الْقَدِيرِ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُطَهَّرُ مَا بَعْدَهُ . رواه مالك وأحمد والترمذي وأبو داود والدارمي وقالوا المرأة أم ولد لإبراهيم ابن عبد الرحمن بن عوف .

د حضرت ام سلمه (رض) څخه روایت دی چي هغې ته یوې ښځې وویل زما لمن اوږده ده او زه پر ناپاک ځای تیرېږم، بي بي ام سلمه ورته وویل رسول الله ﷺ فرمایلي دي چي ددې پسي شی هغه پاکوی (يعني خاوره یا مخکېه، مالک، احمد، ترمذي، ابوداؤد او دارمي).

تشریح : د پوښتنه کونکي مطلب دا وو چي زما لمن ډیره اوږده ده کله چي زه گرځم نو هغه پر مخکېه کشيږي او کله چي زه پر یو ناپاک ځای تیرېږم نو دا خیال مي پیداسي چي شاید لمن ته مي نجاست رسیدلی وي، نو په دې باره کي څه حکم دی؟ د دې په جواب کي ام سلمه رضي الله عنها د رسول الله ﷺ ارشاد نقل کړ چي د هغه مطلب دادی چي پر ناپاک ځای باندي په تیرېدو سره هر کله چي لمن ته نجاست ورسيږي نو وروسته پر پاک ځای باندي په تلو سره هغه نجاست پر مخکېه لگېدو سره ایسته کيږي چي په هغه سره جامه پاکيږي. دا حکم د وچ نجاست په اړه د خاص کولو وجه داده چي علماء پر دې اجماع او اتفاق دي چي که چیري جامه ناپاکه سي نو هغه د پریولو څخه پرته نه پاکيږي، پر خلاف د خپلیو، د تابعینو د یو ډلي دا قول دی که پر خپلۍ وغيره په نجاست لگېدو سره ناپاکه سي نو د هغه پاکي پر پاکه مخکېه باندي موبړلو سره پاکیدای سي که څه هم هغه نجاست لوند وي، څرنگه چي اوس ددې څخه مخکي د حدیث په شرح کي د امام شافعي او امام ابو یوسف رحمه الله عليهما مذهب بیان سوی دی. والله اعلم.

﴿۴۶۳﴾: وَعَنْ الْمِقْدَامِ بْنِ مَعْدِي كَرَبَ قَالَ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ لُبْسِ جُلُودِ السَّبَاعِ وَالرُّكُوبِ عَلَيْهَا . رواه أبو داود والنسائي .

د حضرت مقدم بن معدي كرب څخه روايت دی چې رسول الله ﷺ منعه فرمایلي د درندگانو د پوست اغوستلو څخه او پر هغو د سپرېدو څخه یې هم منعه فرمایلي ده . ابوداؤد او نسائي .

تشریح : د دې ارشاد مطلب دادی چې د درندگانو مثلاً زمری، پرانگ وغیره د پوست څخه جامه جوړول او اغوستل نه دی پکار، او د درندگانو پوست هوارولو سره پر هغه ناسته یا د آس پر ځین اچولو سره پر هغه سپرېدل مناسب نه دي، ددې استعمال څخه ځکه منعه فرمایلي سوې دي چې دا د متکبرینو خلکو او د خاص شتمنو خلکو عادت دی، نو نیکو خلکو ته د هغوی څخه پرهیز کول پکار دی، په دې صورت کي به دا ویل کیږي چې دا نهی تنزیهي ده مگر د کومو حضراتو په نزد چې د مردار حیوان ورېسته نجس وي چې هغه په دباغت (رنگولو) سره هم نه پاکيږي د هغوی په نزد دا نهی تحریمي ده .

﴿۴۶۴﴾: وَعَنْ أَبِي الْمَلِیحِ بْنِ أَسَمَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ جُلُودِ السَّبَاعِ . رواه أحمد وأبو داود والنسائي وزاد الترمذي والدارمي أن تفتش .

حضرت ابو ملیح بن اسامه د خپل پلار څخه روايت دی چې رسول الله ﷺ د پوست د استعمال څخه منعه فرمایلي ده . احمد، ابوداؤد، نسائي، ترمذي، دارمي، دارمي او ترمذي دا هم لیکلي دي چې رسول الله ﷺ د درندگانو د پوست آوارولو څخه هم منعه فرمایلي ده .

﴿۴۶۵﴾: وَعَنْ أَبِي الْمَلِیحِ أَنَّهُ كَرِهَ ثَمَنَ جُلُودِ السَّبَاعِ . رواه الترمذي في اللباس من جامعه وسنده جيد .

د حضرت ابو ملیح څخه روايت دی چې هغه به د درندگانو د پوست قیمت بد گڼی . ترمذي .

تشریح : د دغه حدیث مطلب دادی چې د درندگانو د پوست رانیول او پلورل هم مناسب نه دي، دا بن مالک رحمه الله علیه قول هم دادی او دا مذهب د ابوالملیح هم دی، په فتاوی قاضي خان کي لیکلي دي چې د درندگانو د پوست د دباغت کولو څخه مخکي پلورل باطل دي، د مشکوٰه په اصله نسخه کي د لفظ رواة څخه وروسته خالی ځای وو، مذکوره عبارت وروسته زیات کړل سوی دي .

﴿۴۶۶﴾: وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُكَيْمٍ قَالَ أَتَانَا كِتَابُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ لَا تَتَفَعُّوا مِنَ الْمَيْتَةِ بِإِهَابٍ وَلَا عَصَبٍ. رواه الترمذي وأبو داود والنسائي وابن ماجه.

د حضرت عبدالله بن عكيم^۱ څخه روايت دی چې موږ ته د رسول الله ﷺ ليک راغلی (په هغه کي ليکلي وه) تاسو د مردار د پوست څخه گټه مه اخلئ او نه د هغه د پلو څخه. ترمذي.

ابوداؤد، نسائي او ابن ماجه.

تشریح: د دې حکم تعلق د هغه پوست او پلو سره دی چې دباغت کړل سوی نه وي، يعني د دباغت څخه مخکي پوست او پلې په استعمال کي راوستل جائز نه دي، بلکه د پوست او پلو د دباغت کولو څخه وروسته استعمالول او د هغه گټه تر لاسه کول جائز دي، د اکثر و حدیثونو څخه دا ثابته ده او د اکثر و علماؤ مذهب هم ددی.

﴿۴۶۷﴾: وَعَنْ عَائِشَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَ أَنْ يَسْتَمْتَعَ بِجُلُودِ الْمَيْتَةِ إِذَا دُبِغَتْ. رواه مالك وأبو داود.

د حضرت عائشې (رض) څخه روايت دی چې رسول الله ﷺ وفرمايل: د مردار حيوان د پوست څخه هغه وخت گټه اخيستل کيدای سي چې هغه پوخ کړل سي.

تشریح: تر دې مخکي ددې باب په حديث (۴۵۸) کي په تشریح سره دا بنودل سوې ده چې د دباغت څخه وروسته د مردار حيوان د پوست څخه گټه اخيستل کيدای سي يعني هغه په استعمال کي راوستل کيدای سي او د هغه رانيول او پلورل هم کيدای سي، البته په دې مسئله کي د امام مالک رحمه الله عليه دوه روايتونه دي مگر د هغه ظاهري قول دادی چې د مردار پوست د دباغت څخه وروسته پاکيږي خو مگر هغه د وچو شيانو او اوبو اېښودو لپاره استعمال کيدای سي، د اوبو څخه پرته نور نري او بهيدونکي شيانو لپاره نسي استعمال کيدای.

﴿۴۶۸﴾: وَعَنْ مَيْمُونَةَ قَالَتْ مَرَّ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلٌ مِّنْ قُرَيْشٍ يَّحْرُونَ شَاةَ لَهُمْ مِثْلَ الْجِمَارِ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ أَخَذْتُمْ إِيَّاهَا قَالُوا إِنَّهَا مَيْتَةٌ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى

د حضرت ميمونه څخه روايت دی چې د قريشو يو ډلي خپل يو (مې) پسه دا ډول را کښوئ لکه خر چې را کښول کيږي، رسول الله ﷺ هغو ته وفرمايل: کاش تاسو ددې څخه پوست وکارئ، خلکو ورته وويل: دا خو مردار دی، رسول الله ﷺ ورته وفرمايل: اوبه او د

^۱ حضرت عبدالله بن عكيم جهني د رسول الله ﷺ زمانه تر لاسه کړې ده، مگر دا خبره د تحقيق څخه ثابته نه ده چې هغه د رسول الله ﷺ د ملاقات شرف تر لاسه کړی دی که يا.

اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُطَهِّرُهَا الْمَاءُ وَالْفَرْطُ . رواه أحمد وأبو داود .
 کیکر (بانک) پانی دا پاکوي . (يعني په ايشولو سره د مردار شي پوست پاکيږي) . احمد او ابوداؤد .

تشریح : د دباغت کولو څو طريقې دي مگر د کیکر په پانو او اوبو سره د دباغت څخه وروسته پوست په ښه ډول پاکيږي ، ځکه چي رسول الله ﷺ په خاصه توگه ددې دواړو شيانو ذکر و فرمايه ، نو معلومه سوه چي د پوست د دباغت او طهارت يوازي پر دغه موقوف نه دی بلکه په نورو طريقو سره مثلاً په لمر وغيره سره هم دباغت او طهارت کيږي البته دا به ويل کيږي چي ددې حديث سره سم د کیکر په پانو او اوبو سره دباغت کول مستحب دی .

﴿ ۴۶۹ 〉 : وَعَنْ سَلْمَةَ ابْنِ الْمُحَبِّقِ قَالَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَاءَ فِي غَزْوَةِ ثِيَّوَكَ عَلَى نَيْبٍ فَإِذَا قُرْبَةً مُعَلَّقَةً فَسَأَلَ الْمَاءَ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّهَا مَيْتَةٌ فَقَالَ دَبَاغُهَا طَهْرُهَا . رواه أحمد وأبو داود .
 د حضرت سلمه بن محبق څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ د تبوک په غزا کي يو کور ته تشریف يووړ ناڅاپه رسول الله ﷺ هلته يو زړېدلی ژى وليدی رسول الله ﷺ هغه وغوښتى ، خلکو عرض وکړ اې د الله رسول له ادا خود مړه حيوان پوست دی ، رسول الله ﷺ

و فرمايل : ايشول ددې پاکونکى دی . احمد او ابوداؤد .

الفصل الثالث

﴿ ۴۷۰ 〉 : وَعَنْ امْرَأَةٍ مِنْ بَنِي عَبْدِ الْأَشْهَلِ قَالَتْ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ لَنَا طَرِيقًا إِلَى الْمَسْجِدِ مُتَنَّةً فَكَيْفَ نَفْعَلُ إِذَا مُطِرْنَا فَقَالَ أَلَيْسَ بَعْدَهَا طَرِيقٌ هِيَ أَطْيَبُ مِنْهَا قَالَتْ بَلَى قَالَ فَهَذِهِ بِهَذِهِ . رواه أبو داود .
 د بنو عبدالاشهل د يوې ښځې څخه روايت دی چي ما رسول الله ﷺ ته عرض وکړ اې د الله رسول له ادا مسجد په لور چي کومه لار ده هغه مرداره ده هر کله چي پر موږ باران اورېږي نو

موږ څه وکړو ؟ رسول الله ﷺ و فرمايل : ايا ددې څخه پرته بله پاکه لار نسته ؟ ما عرض وکړ چي هو ، سته ، رسول الله ﷺ و فرمايل نو دا پاکه لار د مرداري لاري په بدل کي ده . ابوداؤد .

تشریح : د دې باب په حديث نمبر (۴۶۲) په تشریح کي ددې مسئلې وضاحت سوى دی ، دلته هم ددې ارشاد مطلب دادی چي په چټلي او ناپاکي لاره سره چي کوم نجاست لگيږي هغه پر پاکه لاره باندي په تلو سره د محکمي سره پر موږ لوباندي پاکيږي او دلته هم دا مقصد دی چي د رسول الله ﷺ د دغه ارشاد تعلق د ټينگ او کلک نجاست سره دی که دخوشايي وغيره په ډول يو

نجاست خپلیو او موزې سره ولگېږي نو هغه په دغه طریقه سره پاکېږي ، او که د بولو وغیره په ډول نجاست خپلیو ، موزې ، جامې یا د بدن یو برخي سره ولگېږي نو هغه په هر حال کي په پریولو سره پاکېږي ، همداسي د موزو او خپلیو څخه پرته که پر جامه باندي کلک نجاست ولگېږي نو پرته د پریولو څخه جامه نه پاکېږي .

﴿۴۷۱﴾: وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ كُنَّا نُصَلِّي مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا نَتَوَضَّأُ مِنَ الْمَوَطِي . رواه الترمذي .

د حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه څخه روایت دی چي موږ د رسول الله صلی الله علیه و آله سره لمونځ کاوه او د لوڅو پنبو گرځېدو وروسته به مو اودس نه کاوه . ترمذي .

تشریح : مطلب دادی چي موږ د لمانځه کولو لپاره د سرای څخه د اودس کولو لپاره تلو او مسجد ته په راتلو کي د لوڅي پنبې په وجه پر پنبو باندي یا خپلیو او موزو باندي چي نجاست لگیدلی وو هغه به پریولی .

ددې ارشاد په اړه به دا وویل سي چي ددې تعلق د وچ نجاست سره دی ، که وچ نجاست مثلا خوشایي وغیره پر پنبو باندي یا خپلیو او موزو باندي ولگېږي نو د هغه د پریولو ضرورت به نه وو ځکه چي پر پا که مځکه باندي په تلو سره چي کوم گرد او غبار پر پنبو لگیدی نو هغه به نجاست پریولی ، لوند نجاست مثلا بولي وغیره په اړه دا مخکي هم ښودل سوي دي که دا ډول نجاست پر پنبو غیره باندي ولگېږي نو د ټولو علماؤ په نزد دا متفق علیه مسئله ده چي هغه دي پریولل سي .

﴿۴۷۲﴾: وَعَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ كَانَتْ الْكِلَابُ تُقْبِلُ وَتُذْبِرُ فِي الْمَسْجِدِ فِي زَمَانِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمْ يَكُونُوا يَرْشُونُ شَيْئًا مِنْ ذَلِكَ . رواه البخاري .

د حضرت ابن عمر رضی الله عنه څخه روایت دی چي د رسول الله صلی الله علیه و آله په زمانه کي به سپیان مسجد ته دننه تلل او راتلل ، او د هغوی د تگ راتگ له کبله صحابه کرامو مسجد نه پریولی . بخاري .

تشریح : د اسلام په پیل کي په مسجدونو کي دروازي نه وې چي د هغه په وجه به سپیان مسجد ته دننه تلل او راتلل د هغوی پنبې به وچي وې ځکه د هغه شی د پریولو ضرورت نه وو هر کله چي په مسجد کي دروازي لگیدل پیل سول نو ددې احتیاط هم پیل سو .

﴿۴۷۳﴾: وَعَنِ الْبَرَاءِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا بَأْسَ بِبَوْلِ مَا يُؤْكَلُ لَحْمُهُ .

د حضرت براء رضی الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله صلی الله علیه و آله وفرمایل : د کوم حیوان غوښه چي خوړل

وفي رواية جابر قال ما أكل لحمه فلا بأس ببؤله .
 رواه أحمد والدارقطني .
 کيربي د هغه د بولو هيڅ پروا نسته او د جابر په
 يوه روايت کي دا الفاظ دي هغه حيوان چي د

هغه غوښه خوړل کيربي د هغه د بولو څخه هيڅ پروا نسته . احمد او دارقطني .
تشریح : د دغه حديث د ظاهري الفاظو څخه د اما مالک ، امام احمد ، امام محمد او حنينو
 شوافع حضراتو (رحمة الله عليهم) دا مسئله اخستې ده چي د کومو حيواناتو غوښه خوړل
 کيربي د هغوئ بولي پاكي دي مگر د امام اعظم رحمة الله عليه ، امام ابويوسف رحمة الله عليه
 او د ټولو علماؤ په نزد هغه نجس دي ، دا حضرات وايي چي ددې حديث په مقابله کي يو عام
 حديث وارد دی چي (استنزهوا من البول فانه عامة عذاب القبر منه) يعني د بولو څخه پاكي تر
 لاسه کړئ ځکه چي د قبر عذاب اکثر په دې سره کيربي ، نو ددې حديث د عام والي په وجه ناپاک
 او نجس ثابتيږي ځکه د احتياط غوښتنه داده چي د کومو حيواناتو غوښه خوړل کيربي نو د هغه
 بولو ته دي هم ناپاک وويل سي .

بَابُ الْمَسْحِ عَلَى الْخُفَّيْنِ

(پر موزو باندي د مسحي کولو بيان)

پر موزو باندي د مسحي کولو جواز د سنت او آثار مشهوره څخه ثابت دی بلکه د حديث د
 حافظانو يو ډلي ددې صراحت کړی دی چي پر موزو باندي د مسحه کولو په اړه منقول حديث
 تواتر دي او حيني محدثين ددې حديث د راوي صحابه کرامو شمير هم جمع کړی دی چي تر
 اتيا زيات صحابه کرامو دا حديث روايت کوي چي په هغو کي عشره مبشره هم شامل دي .

علامه ابن عبدالبر رحمة الله عليه وايي ما ته نه ده معلومه چي په علماء سلف کي چا ددې
 څخه انکار کړی وي ، او حسن بصري رحمة الله عليه فرمايي ما اويا صحابه کرام پر دې مسئله
 باندي عقیده لرونکي ليدلي دي ، امام کرخي رحمة الله عليه فرمايي کوم سړی چي پر موزو
 باندي مسحه نه کوي يعني دا جائز نه گڼي نو ما ته د هغه د کافر کېدو بيره ده ځکه چي ددې په
 جواز کي چي کوم حديثونه منقول دي هغه حد تواتر ته رسيدلي دي .

د امام اعظم ابو حنیفه رحمة الله عليه ارشاد دی چي زه پر موزو د مسحه کولو تر هغه وخته
 پوري قائل نه سوم تر څو پوري چي ددې پر جواز مشتمل حديثونه د لمر د رڼا په ډول ما ته را
 ونه رسيدل ، د هغه اقوالو او ارشاداتو څخه دا خبره واضحه سوه چي پر موزو باندي مسحه کول

جائز دي ددې په جواز کي هيڅ شک او هيڅ خبره نسته .

اوس تر دې وروسته په دې هم پوه سئ چي پر موزو باندي مسحه کول رخصت يعني آساني ده او پښې پريولل عظيمت يعني غوره دي، په هدايه کي ليکلي دي چي کوم سړی پر موزو باندي د مسحه کولو عقیده نه لري هغه بدعتي دی مگر کوم سړی چي په دې اړه عقیده خو لري مگر پر عظيمت يعني غوره باندي د عمل کولو په وجه پر موزو باندي مسحه نه کوي نو هغه په ثواب نازل کيږي، په مواهب لدينه کي منقول دي چي د علماء په نزد په دې کي اختلاف دی چي ايا پر موزو باندي مسحه کول افضل دي يا د هغه په کښلو سره د پښو پريولل افضل دي، د ځينو حضراتو رايه داده چي پر موزو باندي مسحه کول افضل دي ځکه چي په دې سره د اهل بدعت يعني روافض او خوارج رد کيږي چي په دې مسئله کي طعن او تشنيع کوي، د امام احمد رحمه الله عليه مختار مذهب دادی او امام نووي رحمه الله عليه ويلي دي چي زموږ د علماء يعني د شوافع مذهب دادی چي پښې پريولل غوره دي، ځکه چي اصل دادی چي پر موزو باندي مسحه کول بالکل پرېښودل سي، صاحب د سفر السعادة فرمايي چي رسول الله ﷺ ته په دواړو کي څه تکليف نه وو يعني که موزې به يې په پښو کړي وي نو د پريوللو لپاره به يې هغه نه کښلې او که موزه به يې نه وه په پښه نو د مسحه کولو لپاره به يې هغه نه په پښو کولې .

په دې باره کي د علماء اختلاف دی مگر غوره او صحيح طريقه داده چي هر سړي ته پکار ده چي هغه په دې مسئله د سنت سره سم او موافق عمل وکړي . يعني د رسول الله ﷺ چي کوم تعامل ذکر سوی دی هغسي ټول مسلمانان په بې تکلفۍ سره پر هغه عمل وکړي .

د شريعت پر اسلامي مسائلو او جزياتو باندي نظر لرونکي پوهيږي چي اسلام د خپل منونکو لپاره څومره آسانتياوي پيدا کړي دي دا حقيقت دی چي اسلام او د پيغمبر اسلام ﷺ دا بې پايه شفقت او محبت دی چي عالمگير او تر ټولو ريښتوني مذهب د انسان د عين فطرت مزاج جوړول دي، قدم پر قدم باندي داسي مسائلو سره واسطه لويږي چي په هغه کي اسلام او شارع اسلام امت ته ډيري آسانتياوي ورکړي دي چي د هغه پرته يقينا مسلمان په مشکلاتو او تکليفونو کي اخته کيږي ځکه چي پر سخت موقعو باندي مثلاً د يخ په موسم کي د اودس کولو په وخت کي تر ټولو زيات تکليف په پښو پريوللو کي وي مگر شريعت ددې سختۍ او تکليف په وجه پر موزو باندي مسحه کول جائز گرځولو سره پر امت باندي عظيم احسان کړی دی .

الفصل الاول

﴿۴۷۴﴾: عَنْ شُرَيْحِ بْنِ هَانِئٍ قَالَ سَأَلْتُ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ عَنِ الْمَسْحَةِ عَلَى الْخُفَّيْنِ فَقَالَ جَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَلَيَالِيَهُنَّ لِلْمُسَافِرِ وَيَوْمًا وَلَيْلَةً لِلْمُقِيمِ . رواه مسلم

د حضرت شریح بن هانیؓ قال سألت علیؓ بن ابی طالب عن المسحة علی الخفین فقال جعل رسول الله صلی الله علیه وسلم ثلاثة ايام ولایایهن للمسافر ویوماً وليلة للمقیم . رواه مسلم

مسافر لپاره درې ورځې او درې شپې او د مقيم لپاره یوه ورځ او شپه . مسلم

تشریح : د مسافر لپاره پر موزو د مسحه کولو وخت درې ورځې او درې شپې دی، یعنې هغه تر درو ورځو او شپو پوري د اوداسه پر وخت پر خپلو موزو باندي مسحه کولای سي او د مقيم لپاره د مسحه کولو وخت یوه ورځ او یوه شپه ده یعنې هغه تر یوې ورځې او یوې شپې پوري پر خپلو موزو باندي مسحه کولای سي، ددغه موزو پیل به د جمهور علماؤ په نزد د هغه وخت څخه وي کله چي اودس مات سي، د مثال په توگه یو مقيم سړي په غرمه کي د اودس کولو څخه وروسته موزې په پنبو کړې او ماښام ته د هغه اودس مات سو نو د مسحه د وخت پیل به د هغه د ماښام څخه وي یعنې هغه د راتلونکي ورځي تر ماښام پوري پر خپلو موزو باندي مسحه کولای سي .

﴿۴۷۵﴾: وَعَنِ الْمُغِيرَةِ ابْنِ شُعْبَةَ أَنَّهُ عَزَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَزْوَةَ ثُبُوكَ قَالَ الْمُغِيرَةُ فَتَبَرَّرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَبْلَ الْغَائِطِ فَحَمَلْتُ مَعَهُ إِدَاوَةَ قَبْلَ الْفَجْرِ فَلَمَّا رَجَعَ أَخَذْتُ أَهْرِيْقَ عَلَى يَدَيْهِ مِنَ الْإِدَاوَةِ فَغَسَلَ يَدَيْهِ وَ وَجْهَهُ وَعَلَيْهِ جَبَّةٌ مِّنْ صُوفٍ ذَهَبَ يَخْسِرُ عَنْ ذِرَاعَيْهِ فَضَاقَ كُمُ الْجَبَّةِ فَأَخْرَجَ يَدَيْهِ مِنْ تَحْتِ الْجَبَّةِ وَالْقِيَّ الْجَبَّةَ عَلَى مَتَكَيْهِ وَغَسَلَ ذِرَاعَيْهِ ثُمَّ مَسَحَهُ بِنَاصِيَتِهِ وَعَلَى الْعِمَامَةِ ثُمَّ أَهْوَيْتُ لِلْأَنْزِعِ خُفَّيْهِ فَقَالَ دَعُهُمَا فَإِنِّي أَذْخُلُهُمَا طَاهِرَتَيْنِ فَمَسَحَهُ

د حضرت مغیره بن شعبهؓ انہ عزا مع رسول الله صلی الله علیه وسلم عزوة ثبوك قال المغيرة فتبرر رسول الله صلی الله علیه وسلم قبل الغائط فحملت معه اداوة قبل الفجر فلما رجع اخذت اهريق على يديه من الاداوة فغسل يديه و وجهه وعليه جبة من صوف ذهب يخسر عن ذراعيه فضاقت كمة الجبة فاخرج يديه من تحت الجبة والقي الجبة على متكاهه وغسل ذراعيه ثم مسحته بناصرته وعلى العمامة ثم اهويت للانزع خفييه فقال دعهما فاني اذخلهما طاهرتين فمسحه

د حضرت مغیره بن شعبهؓ څخه روایت دی چي دی د رسول الله ﷺ سره د تبوك په غزا کي ملگری وو، د سهار څخه مخکي رسول الله ﷺ د حاجت لپاره ولاړی ما د رسول الله ﷺ لپاره د اوبو پتک یووړ کوم وخت چي رسول الله ﷺ راستون سو نو ما د رسول الله ﷺ په لاسو کي د پتک څخه اوبه اچول پیل کړل، رسول الله ﷺ دواړه لاسونه او مخ پر یوول دا وخت رسول الله ﷺ د وړې چپنه اغوستې وه رسول الله ﷺ د چپني لستوني را ونغښتل او لاسونه یې را ایستل غوښتل مگر لستوني تنگ وه پورته نه سول، رسول الله ﷺ د

چپني څخه لاسونه را وايستل او چپنه يې پر اوږو واچول او لاسونه يې تر څنگلو پوري پريولل بيا رسول الله ﷺ پر تندي او لنگوتي مسح وکړل ما و غوښتل چي د رسول الله ﷺ د پښو مبارکو موزې وکارم چي رسول الله ﷺ پښې پريولي، رسول الله ﷺ وفرمايل: موزې پريږده ځکه چي ما د اودس کولو څخه وروسته دا په پښو کړي دي، رسول الله ﷺ پر دواړو موزو

عَلَيْهِمَا ثُمَّ رَكِبَ وَرَكِبْتُ فَأَتَيْتُنَا إِلَى الْقَوْمِ وَقَدْ قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ وَ يُصَلِّي بِهِمْ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ وَقَدْ رَكَعَ بِهِمْ رَكْعَةً فَلَمَّا أَحَسَّ بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَهَبَ بِتَأَخُّرٍ فَأَوْمَأَ إِلَيْهِ فَأَذْرَكَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِحْدَى الرِّكَعَتَيْنِ مَعَهُ فَلَمَّا سَلَّمَ قَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقُمْتُ مَعَهُ فَرَكَعْنَا الرِّكَعَةَ الَّتِي سَبَقْتَنَا. رواه مسلم.

مسحه وکړه بيا سپور سو او زه هم سپور سوم او موږ يو مسجد ته ورسيدلو هغه خلکو دا وخت لمانځ کاوه او عبدالرحمن بن عوف هغو ته لمونځ ورکاوه هغو يو رکعت کړی وو هر کله چي هغه ته محسوسه سوه چي رسول الله ﷺ تشریف راوړ نو اراده يې وکړه چي را شا ته سي مگر رسول الله ﷺ پر ځای د قائم پاته کېدو اشاره ورته وکړه او رسول الله ﷺ په هغه پسي يو رکعت لمونځ وکړ بيا چي هغه سلام وگرزوی نو نبي کریم ﷺ ودرېدی او زه هم د رسول الله ﷺ سره ولاړ سوم او کوم رکعتونه چي تير سوي وه هغه مو پوره کړل. مسلم.

تشریح: راوي د رسول الله ﷺ د اوداسه ذکر کړی دی مگر د خولې پريوللو او په پزه کي د اوږو اچولو ذکر يې نه دی کړی، ددې وجه داده چي دا خو د راوي له خوا اختصار وو ځکه هغه ددغه دواړو شيانو ذکر کول ضروري ونه گڼل يا دا چي د راوي څخه ددې ذکر کول هير سوي دي يا په دې وجه يې ذکر ونه کړ چي دا دواړه شيان هم د مخ په حد کي راځي يوازي د مخ پريوللو ذکر يې کافي وگڼی.

پر لنگوتي د مسحي کولو معنی داده چي رسول الله ﷺ د سر پر څلورمه برخه باندي د مسحي کولو څخه وروسته پر ټول سر باندي د مسحي کولو پر ځای پر لنگوتي باندي مسح وکړه چي پر ټول سر باندي د مسحي کولو سنت ادا سي، ددې وضاحت په باب الوضوء کي هم سوی دی. (وگورئ حديث نمبر ۳۶۷). په هر حال ددغه حديث څخه پنځه شيان ثابتېږي:

۱. رسول الله ﷺ د سهار څخه مخکي د قضاء حاجت لپاره تشریف يووړ، ددې څخه دا ثابته سوه چي د عبادت مثلاً د لمانځه وغيره د وخت پيل کېدو څخه مخکي د هغه عبادت لپاره تياري کول مستحب دي.

۲. مغیره بن شعبه رضی اللہ عنہ د اوداسه پر وخت د رسول اللہ ﷺ د اوداسه پر اندامونو اوبه واچولې، ددې څخه معلومه سوه که دوهم سړی اودس وروکړي نو جائز ده.
۳. کله چې رسول اللہ ﷺ د قضاء حاجت او اودس کولو څخه د فارغېدو سره تشریف راوړ نو عبد الرحمن بن عوف رضی اللہ عنہ خلکو ته لمونځ ورکوی، هر کله چې هغه د آدب په وجه تر شا کېدل وغوښتل چې رسول اللہ ﷺ امامت وکړي نو رسول اللہ ﷺ هغه منع کړ او خپله یې هم آخري رکعت د هغه په اقتداء کي وکړ، ددې څخه معلومه سوه که یو افضل سړی په لمانځه کي د ځان څخه په کم درجې والا سړي پسي اقتدا وکړي نو جائز ده او دا هم ثابتې سوه چې د لمانځه لپاره د امام لپاره معصوم (د گناه څخه پاک) کېدل شرط نه دي، په دې سره د امامیه ډلې رد کيږي چې هغوی وايي چې د امام معصوم کېدل شرط دي.
۴. د حدیث د آخري الفاظو څخه دا ثابتې سوه چې د کوم سړي یو رکعت د امام سره پاته سي نو د هغه د ادا کولو لپاره هغه وخت درېدل پکار دي کله چې امام سلام وگرځوي، د امام شافعي رحمه الله علیه په نزد د تللي رکعت رکعت ادا کولو لپاره د امام سلام گرځولو څخه مخکي ولاړېدل جائز نه دي او د حنفیه علماؤ په نزد د سلام گرځولو څخه مخکي ولاړېدل مکروه تحریمي دي مگر په دې صورت کي هر کله چې دا بیرې وي که د امام د سلام انتظار وکړل سي نو لمونځ به فاسد سي نو مخکي هم ولاړېدل جائز دي، مثلاً د سهار په لمانځه کي امام یو رکعت مخکي کړی وو یو سړی په دوهم رکعت کي راغلی او گډون یې وکړ اوس هغه ته یو رکعت وروسته ادا کول پکار دي مگر صورت حال دادي که د امام سره د سلام گرځولو انتظار کوي نو هغه ته بیرې وي چې لمربه راوځي چې د هغه په نتیجه کي به لمونځ فاسد سي نو د هغه لپاره به دا جائز وي چې هغه د امام د سلام گرځولو څخه مخکي ولاړ سي او لمونځ پوره کړي، ددې وضاحت د فقه په کتابونو کي په ښه ډول سره سوی دی ددې تفصیل هلته وگورئ.
۵. د دې حدیث څخه معلومه سوه چې د جماعت پر وخت که امام موجود نه وي او د هغه په راتلو کي زنډ کيږي او دا هم معلومه نه وي چې هغه کله راځي نو دا مستحب ده چې د امام انتظار ونه کړل سي بلکه یو دوهم سړی دي لمونځ ورکول پیل کړي او که د امام ځای مسجد ته نژدې وي نو هغه د جماعت پر وخت کېدو خبرول مستحب دي.

الفصل الثاني

حضرت ابوبکره د رسول الله ﷺ څخه روايت کوي چي رسول الله ﷺ درې ورځي او درې شپې مسافر او يوه ورځ او شپه مقيم ته اجازه ورکړې ده چي اودس وکړي او موزې يې په پښه کړي وي نو پر دواړو موزو دي مسحه وکړل سي .

﴿٤٧٦﴾: عَنْ أَبِي بَكْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ رَخَّصَ لِلْمُسَافِرِ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَلَيَالِيَهُنَّ وَلِلْمُقِيمِ يَوْمًا وَلَيْلَةً إِذَا تَطَهَّرَ فَلَبَسَ خُفَيْهِ أَنْ يَمْسَحَهُ عَلَيْهِمَا. رواه الأثرم في سننه وابن خزيمة والدارقطني وقال الخطابي هو صحيح الإسناد هكذا في المتن

د حضرت صفوان بن عسال ؓ څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ په سفر کي موږ ته حکم کاوه چي تر درو ورځو او درو شپو پوري خپلي موزې د پښو څخه مه کارې پرته د دې څخه چي ناپاکه سئ او غسل در باندې واجب سي مگر د تشو

﴿٤٧٧﴾: وَعَنْ صَفْوَانَ بْنِ عَسَّالٍ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْمُرُنَا إِذَا كُنَّا سَفَرًا أَنْ لَا نَتَزَعَ خِفَافًا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَلَيَالِيَهُنَّ إِلَّا مِنْ جَنَابَةٍ وَلَكِنْ مِنْ غَائِطٍ وَ بَوْلٍ وَ نَوْمٍ . رواه الترمذي والنسائي .

بولو، ډکو بولو او خوب څخه وروسته د موزو کښلو ضرورت نسته . ترمذي او نسائي .
تشریح : مطلب دادی چي د خوب څخه د را پورته کېدو یا د تشو او ډکو بولو کولو څخه وروسته د اوداسه کولو په صورت کي تر هغه وخته پوري چي د مسافرياً مقيم لپاره دی د پښو پریولو لپاره موزې کښل نه دي پکار بلکه پر موزو باندي مسحه کول پکار دي او د جنابت په حالت کي يعني هر کله چي غسل واجب سي نو د غسل کولو لپاره موزې کښل ضروري دي ځکه چي په دغه حالت کي پر موزو باندي مسحه کول صحيح نه ده .

د حضرت مغیره بن شعبه څخه روايت دی چي د تبوک د غزا په ورځ ما رسول الله ﷺ ته د اوداسه لپاره اوبه وراچولې رسول الله ﷺ د موزو سربيره او لاندي مسحه وکړل، ابوداؤد، ترمذي، ابن ماجه، ترمذي ويلي دي دا حديث معلول دی او ما د ابودرعه او محمد يعني بخاري څخه ددې حديث حال معلوم کړ نو هغه وويل صحيح نه دی او داسي ابوداؤد هم دې ته ضعیف ويلي دي .

﴿٤٧٨﴾: وَعَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ قَالَ وَضَّأْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي غَزْوَةِ تَبُوكَ فَمَسَحَهُ أَعْلَى الْخُفِّ وَأَسْفَلَهُ . رواه أبو داود والترمذي وابن ماجه وقال الترمذي هذا حديث معلول وسألت أبا زرعة ومحمدا يعني البخاري عن هذا الحديث فقالا ليس بصحيح . وكذا ضعفه أبو داود .

تشریح: د امام مالک رحمۃ اللہ علیہ او امام شافعي رحمۃ اللہ علیہ په نزد پر پشت قدم (سربیره برخه) يعني د موزو سربیره مسحه کول واجب ده او د موزو پر لاندي برخه (تليان) باندي مسحه کول سنت ده ، مگر د امام اعظم ابو حنيفه رحمۃ اللہ علیہ او امام احمد رحمۃ اللہ علیہ مذهب دادی چي مسحه دي يوازي پر پشت قدم يعني د موزو پر سربیره برخه وکړل سي ، دا دواړه حضرات وايي چي دا حديث چي د هغه څخه د موزو دواړو خواوو ته د مسحه کولو اثبات کيږي خپله د صحت معيار ته نه دی رسيدلی ځکه چي علماء ددې په صحت کي کلام کړی دی ، داسي حديثونه ډير زيات منقول دي چي ددې حديث بالکل برعکس دي او د هغه څخه دا معلوميږي چي مسحه دي يوازي پر پشت قدم باندي وکړل سي نو عمل به پر هغه حديث کيږي ، د محدثينو په اصطلاح کي حديث معلول هغه حديث ته وايي چي په هغه کي داسي سبب پټ وي چي ددې خبري تقاضا کوي چي ددې حديث سره سم دي عمل ونه کړل سي .

د دغه حديث د ضعيف کېدو دوې وجهي دي: لومړی خو دا چي مغیره عليه السلام پوري ددې حديث رسول ثابت نه دي بلکه د هغه سند تر بول او پوري چي د مغیره مولى او کاتب وو رسيږي ، دوهمه خبره داده چي دا حديث ثور ابن يزيد د رجاء ابن حيوة څخه روايت کړی دی او رجاء ابن حيوة د حضرت مغیره د کاتب څخه روايت کړی دی حال دا چي د رجاء څخه د ثور اوريدل ثابت نه دي بلکه تر ټولو لويه وجه داده چي ددې مضمون کوم حديث (۴۷۵) چي د حضرت مغیره څخه په مختلفو سندونو سره منقول دی او معيار صحت ته رسيدلی دی په هغه کي مطلقا ددې خبري ذکر سوی دی چي رسول الله ﷺ پر موزو باندي مسحه کړې وه ، سربيره او لاندي د مسحه کولو وضاحت منقول نه دی ، بيا د مغیره عليه السلام يو بل روايت هم دی چي ددې وروسته راځي په هغه کي هم په وضاحت سره منقول دي چي رسول الله ﷺ پر موزو سربيره مسحه وکړه ، نو معلومه سوه چي په دې حديث کي اضطراب دی او دا هغه اسباب دي چي د هغه په وجه دغه حديث ته ضعيف ويل کيږي .

د حضرت مغیره بن شعبه عليه السلام څخه روايت دی چي ما رسول الله ﷺ وليدی چي د موزو سربيره يې مسحه وکړل . ترمذي او ابوداؤد .

﴿۴۷۹﴾: وَعَنْهُ أَنَّهُ قَالَ رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمْسَحُهُ عَلَى الْخُفَّيْنِ عَلَى ظَاهِرِهِمَا . رواه الترمذي وأبو داود .

تشریح: پر موزو د مسحه کولو طريقه داده چي د راسته لاس گوتي د راسته لاس پر پنجه ، د چپه لاس گوتي د چپه پښې پر پنجه کښېښودل سي بيا هغه په راکشولو سره د بجلکو تر سربيره

برخي پوري راوستل سي، دلته دا خيال بايد وي چي ګوتي خلاصي کښېښودل سي او يو ځای نه کړل سي، پر موزو باندي د مسحه کولو سنت طریقه خو داده او که يو چا په يوې ګوتي سره داسي مسحه وکړه چي هر وار تازه اوبه اخلي او هر واريې پر نوري ځای راکشوي نو مسحه به جائز وي او که داسي نه وي نو بيا جائز نه ده، ددې څخه پرته نوري ډيري طریقي د فقه په کتابونو کي ليکل سوي دي، د تفصيل لپاره هلته مراجعه کيدای سي.

﴿۴۸۰﴾: وَعَنْهُ قَالَ تَوَضَّأَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَسَحَهُ عَلَى الْجَوْرَيْنِ وَالتَّعْلَيْنِ. رواه أحمد والترمذي وأبو داود وابن ماجه.

د حضرت مغیره بن شعبه څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ اودس وکړ او پر جورابو او خپلیو باندي یې مسحه وکړه. احمد، ترمذي، ابوداؤد او ابن ماجه.

تشریح: په قاموس کي ليکلي دي چي (جورب) د پښې لفافې ته وايي لکه څرنګه چي زمور په نزد جوراب يا موزه ته ويل کيږي، ددې څو ډولونه دي، ددې تفصيل په چلپي کي په ډير وضاحت سره مذکور دی دلته د هغه ځيني احکام او مسائل ليکل کيږي.

په حنفي مذهب کي پر جوربين يعني موزو باندي مسحه هغه وخت صحيح کيږي هر کله چي هغه مجلد وي يعني پر هغه سريړه پوست لګيدلی وي يا منعل وي يعني يوازي لاندي يې پوست وي او ثخين وي، ثخين هغه موزو ته وايي چي د هغه په پښو کولو سره يو فرسخ^۱ تللای سي، او هغه پرته د ترلو څخه پر پنډۍ باندي لګيدلي وي او نه د هغه دننه برخه معلومېږي او نه د هغه دننه اوبه تللای سي، د چلپي د عبارت څخه دا هم معلومېږي که چيري جوربين منعلين بغير ثخين وي نو پر هغه به مسحه جائز نه وي نو پر منعلين باندي به هغه وخت مسحه جائز وي هر کله چي ثخين (پينګي) هم وي، د امام شافعي رحمه الله عليه په نزد پر جورابو باندي مسحه صحيح نه ده که څه هم هغه منعل وي، ځکه دا حديث د حنفيه د لوري پر هغوی حجت دی چي د هغه څخه دا ثابتېږي چي رسول الله ﷺ پر جورابو باندي مسحه فرمايلې ده او حضرت علي ؑ، ابن مسعود ؓ، انس بن مالک ؓ او د حضرت عمر ابن خطاب ؓ په اړه هم منقول دي چي هغو پر هغه مسحه کړې ده، د حديث په پای کي دا فرمايل سوي دي چي رسول الله ﷺ د نعلين سره پر جوربين باندي هم مسحه وکړه نو دلته د نعلين د مفهوم په تعين کي احتمال دی اول خو دا چي ددې څخه خپلۍ مراد دي يعني رسول الله ﷺ پر جورابو باندي د

۱ - فرسخ تقریبا پاو کم څلور ميله فاصلې ته وايي

خپلیو سره مسحه وکړه، په عربو کې هغه وخت داسې خپلې استعمالیدې چې بالکل د چمپل په ډول به وې او پر هغو به داسې تسمه لگیدلې وه چې د هغه په پښو کولو څخه وروسته د پښې پورته برخه به خلاصه وه چې د هغه په وجه پر موزو باندې په مسحه کولو کې څه خنډ نه کیدی، او یا ددې څخه مراد دادی چې رسول الله ﷺ پر هغه جوړیږي باندې مسحه وکړه چې د هغه لاندې پوست لگیدلی وو.

الفصل الثالث

﴿۴۸۱﴾: عَنْ الْمُغِيرَةَ قَالَ مَسَحَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الْخُفَيْنِ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ نَسِيتُ؟ قَالَ بَلْ أَنْتَ نَسِيتَ بِهَذَا أَمْرَنِي رَبِّي عَزَّ وَجَلَّ. رواه أحمد وأبو داود.

د حضرت مغیره ؓ څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ پر موزو مسحه وکړل، ما عرض وکړ اې دالله رسوله! ایا ستاسو هیر سول! رسول الله ﷺ وفرمایل: نه، بلکه ستا څخه هیر سول زما رب ما ته ددې حکم راکړی دی. احمد او ابوداؤد.

﴿۴۸۲﴾: وَعَنْ عَلِيٍّ أَنَّهُ قَالَ لَوْ كَانَ الدِّينُ بِالرَّأْيِ لَكَانَ أَسْفَلُ الْخُفِّ أَوَّلِيَّ بِالسَّحَةِ مِنْ أَغْلَاهُ وَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَمَسَحُهُ عَلَى ظَاهِرِ خُفَيْهِ. رواه أبو داود للدارمي معناه.

د حضرت علي ؓ څخه روایت دی که چیرې دین پر رایه باندې وای نو د موزو د سربیره مسحه کولو څخه به د موزو لاندې مسحه کول غوره وای، حال دا چې ما خپله ولیدل چې رسول الله ﷺ به د موزو سربیره مسحه کول. ابوداؤد او دارمي.

تشریح: د حضرت علي ؓ د ارشاد مطلب دادی چې ناپاکی او نجاست د موزو لاندې خوا ته لګېږي ځکه نو د عقل غوښتنه داده چې کومې خوا ته د نجاست او ناپاکی لګیدو شبه وي هغه خوا ته د پاکی لپاره مسحه هم کول پکار دي مګر په شریعت کې صراحتاً دا راغلي دي چې مسحه سربیره خوا ته کول پکار ده ځکه نو اوس عقل ته ددخول ورکولو هیڅ ځای نه دی پاته سوی.

ددې څخه معلومه سوه چې د شریعت په مسائلو او احکامو کې عقل ته دخل ورکول نه دي پکار ځکه چې عقل کامل د شریعت تابع وي چې د الله حکمتونو او د هغه مراد او مفهوم په معلومولو کې عقل مطلقاً عاجز دی، نو عاقل ته پکار ده چې هغه هر ډول د شریعت تابع او پابند اوسي، د عقل تابع نه جوړېږي ځکه چې کفار او اکثر فلاسفه او حکماء او اهل هواء او

هوس پر خپل عقل باندې د باور کولو په وجه او د عقل د تابع کېدو په وجه د گمراهۍ او ضلالت په کنده کې لويديلي دي ، ددې باب دا آخري حديث دی ځکه نو مناسب ده چي ددې په ضمن کې د مسحه سره متعلق مسائل ذکر کړل سي :

۱. که چيري موزې په يو ځای کې د درو گوتو په اندازه څيري سي نو پر هغه مسحه نه صحيح کيږي ، همداسي که موزه لږ لږ څو ځايه په دومره اندازه څيري وي که هغه ټول يو ځای کړل سي نو هغه د درو گوتو په اندازه وي نو پر هغه هم مسحه نه صحيح کيږي ، او که دواړي موزې لږ لږ په دومره اندازه څيري وي که هغه جمع کړل سي نو د درو گوتو په اندازه وي نو ددې اعتبار نه وي بلکه پر هغه به مسحه صحيح وي .

۲. په کومو شيانو سره چي اودس ماتيږي په هغه سره د موزو مسحه هم ماتيږي .

۳. د بې اودسه کېدو څخه وروسته د موزو په کښلو سره مسحه ماتيږي .

۴. د مسحه د وخت ختمېدو څخه وروسته مسحه ماتيږي په دې شرط چي د پښ په وجه د پښو د ضائع کېدو بيره نه وي مگر که د پښ سختوالی او يا يو ناروغۍ په وجه دا بيره وي او په کښلو سره به پښه ضائع سي نو د مسحه د وخت ختمېدو څخه وروسته مسحه نه ماتيږي تر څو پوري چي بيره پاته وي مسحه به هم باقي وي .

۵. که د موزو کښلو يا د وخت ختمېدو په وجه مسحه ماته سي او اودس پاته وي نو په داسي صورت کې د نوي اودس کولو ضرورت نسته بلکه يوازي د پښو په پريولو سره د موزو په پښو کول به کافي وي .

۶. که د نيمي څخه زياته پښه د موزې څخه د باندې راووتې نو مسحه ماتيږي .

۷. که مقيم مسحه وکړه او د يوې شپې او ورځې تيريدو څخه مخکي مسافر سو نو هغه دي د مسحه لپاره د سفر وخت پوره کړي يعني درې ورځې او درې شپې دي مسحه کوي ، همداسي که مسافر مسحه وکړه او بيا مقيم سو نو هغه ته پکار ده چي د يوې ورځې او يوې شپې څخه وروسته موزې وکارې ځکه چي د هغه وخت پوره سوی دی .

۸. که يو معذور مثلاً د ماپښين په وخت کې په اودس کولو سره موزې په پښو کړې نو د کوم عذر په وجه چي هغه معذور دی د هغه څخه پرته که په يو دوهم شي سره د هغه اودس مات سي نو د هغه لپاره د مسحه د وخت لپاره پر موزو باندې مسحه کول جائز ده او بيا د مسحه د وخت ختمېدو څخه وروسته به مسحه ماته سي .

بَابُ التَّيْمَمِ

(د تیمم بیان)

تیمم د اوداسه او غسل قائم مقام (پر خای) دی، د تیمم معنی په لغت کې د قصد ده، او د شریعت په اصطلاح کې د تیمم څخه مراد پر پاکه مځکه قصد کول یا د هغه شي قصد کول چې د خاورو قائم مقام وي لکه ډبره، چونه وغیره او د طهارت په نیت سره هغه پر لاس او مخ باندې راتیږول.

په دغه مسئله کې د علماؤ اختلاف دی چې د تیمم لپاره دوه ضربونه (واري وهل) دي او که یو ضرب دی، د امام اعظم، امام ابویوسف، امام محمد، او امام مالک (رحمة الله عليهم) مذهب دادی چې د تیمم لپاره دوه ضربونه دي یعنې پر پاکه خاوره یا د هغه قائم مقام مثلاً پاکه چونه، ډبره او داسې نورو باندې دوه واره لاس وهل پکار دي، یو ضرب خو د مخ لپاره او دوهم ضرب تر څنگلو پورې د دواړو لاسونو لپاره دی، د امام شافعي رحمه الله علیه هم مختار مذهب دادی او د ځینو حنفیانو هم دا مذهب دی. مگر د امام احمد ابن حنبل رحمه الله علیه مذهب او د امام شافعي رحمه الله علیه پخوانی قول دادی چې د تیمم لپاره یو ضرب دی یعنې تیمم کونکي ته پکار ده چې یو وار پر پاکه خاوره وغیره باندې لاس وهلو سره هغه دي پر مخ او لاسونو تر څنگلو پورې راتیر کړي، د امام اوزاعي، عطاء او مکحول رحمه الله عليهم څخه هم دا منقول دي، د دواړو ډلو د مذهب او مسلک په تائید کې حدیثونه منقول دي چې مخته به انشاء الله راسي، او د هغه حسب موقع شرح او وضاحت به هم وښيي، دلته مناسب ده چې د تیمم په اړه یو څو احکام او هغه صورتونه ذکر کړل سي چې په هغه کې تیمم جائز دی، تیمم په لاندینيو صورتونو کې جائز کېږي:

۱. دومره اوبه چې د اوداسه او غسل لپاره کافي وي د ځان سره موجود نه وي بلکه یو میل یا دمیل څخه زیاتې ليري وي.

تیمم په پنځم هجري کال کې پیل سو، په قرآن کریم کې ارشاد دی: فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ ..... ، ژباړه: که تاسو اوبه پیدا نه کړئ نو پر پاکه مځکه باندې تیمم وکړي یعنې پر خپل مخونو او لاسونو باندې لاس د مځکې په جنس وهلو سره راتیر کړئ.

۲. اوبه موجود وي مگر ديو چا امانت وي او يا د چا خخه غصب کړل سوي وي .
۳. د اوبو تر خپل بيه زيات گرانېدل .
۴. د اوبو د بيه نه موجود کېدل ، که څه هم اوبه پور تر لاسه کېدای سي يا نه ، د پور اخيستو په صورت کي پر دې قادر وي يا نه وي ، مگر که په خپل ملکيت کي مال وي او د يو ټاکلي وخت پر و غده باندې پور تر لاسه کېدای سي نو پوره اخيستل پکار دي .
۵. د اوبو په استعمال سره د يو مرض پيدا کېدو يا زياتېدو بيره وي يا دا بيره وي که اوبه استعمال کړل سي نو په روغتيا کي به زنده وسي .
۶. يخ دومره سخت وي چي د اوبو په استعمال سره د يو اندام د ضائع کېدو يا د يو ناروغۍ پيدا کېدو بيره وي او گرمي اوبه پيدا کېدل ممکن نه وي .
۷. د دښمن يا درنده بيره وي مثلاً اوبه په داسي ځای کي وي چي هلته درنده وغيره راځي يا موجود وي ، يا په لاره کي د غلو بيره وي ، يا د يو چا پور پر باندې وي او يا د يو چا سره يې دښمني وي او دا خيال يې وي که د اوبو اخيستلو لپاره ورسم نو پور ورې يا دښمن به يې ونيسي او تکليف به ورکړي ، يا اوبه د يو بدمعاش او فاسق سره وي او ښځي ته د هغه په تر لاسه کولو کي د بې حرمتۍ بيره وي .
۸. اوبه يې د خوراک او څښاک د ضرورت لپاره ايښي وي که هغه په اودس يا غسل کي مصرف کړي نو په هغه ضرورت کي به نقصان راسي مثلاً د اوږو اغېنلو لپاره يا د غوښو وغيره پخولو لپاره يې ايښي وي ، يا اوبه دومره وي که چيري په اوداسه يا غسل کي مصرف کړل سي نو د تندي بيره به وي که څه هم د خپل تندي يا د بل د تندي يا د يو حيوان د تندي بيره وي ، په دې شرط چي يو داسي تدبيره نسي کېدای چي مستعملي اوبه د حيواناتو په کار راسي .
۹. د څاه خخه د اوبو راکښلو شی نه وي او نه يو جامه وي چي هغه په څاه کي اچولو سره لنډه کړي او بيا د هغې په نښتيرلو سره طهارت تر لاسه کړي يا اوبه په يو منگي وغيره کي موجود وي او يو شي د اوبو راکښلو لپاره نه وي او نه د منگي په راکښته کولو سره اوبه اخيستل کېدای سي او لاس مردار وي او يو دوهم داسي سړی نه وي چي اوبه راوکارې يا د هغه لاس پر يولي .
۱۰. د اوبو هيرېدل ، مثلاً د يو چا سره اوبه سته مگر هغه ځيني هيري سوي دي او د هغه دا خيال

دی چي زما سره اوبه نسته .

د تیمم کولو سنت او مستحب طریقه داده :

اول دي په بسم الله ويلو سره د تیمم نیت وکړي ، بیا خپل دواړه لاسونه پر داسي خاورو باندي چي هغه ته نجاست نه وي رسيدلی يا د هغه نجاست په پریوللو سره زائل (ایسته) سوی وي د ورغوي د خوا څخه په خلاصولو سره دي ووهي د هغه څخه وروسته د لاسونو په پورته کولو سره دي د هغه خاوره وڅنډي بیا پوره دواړه لاسونه دي پر خپل مخ راتیر کړي چي هېڅ ځای داسي پاته نسي چیري چي لاس ونه رسیږي ، بیا دي همداسي دواړه لاسونه دي پر خاورو ووهي او د هغه خاوره دي وڅنډي او د چپه لاس درې گوتي پرته د کلمې د گوتي څخه او بتي گوتي څخه د راسته لاس د گوتو پر شا اېښودو سره تر څنگلو پوري راتیر کړي داسي چي د راسته لاس ورغوی هم ولگيږي او د څنگلو مسحه هم وسي بیا پاته گوتي او د لاس ورغوی دوهم جواته په اېښودو سره تر گوتو پوري راتیر کړي همداسي دي د چپه لاس مسحه هم وکړي ، د اوداسه او غسل دواړو د تیمم طریقه داده او یو تیمم د دواړو لپاره کافي دی که د دواړو نیت وکړل سي .

د تیمم یو څو احکام او مسائل دادي :

۱. د تیمم پروخت نیت کول فرض او د نیت صورت دادي چي د کومي بې اودسی په وجه تیمم کیږي د هغه څخه د طهارت نیت دي وکړل سي ، یا د کوم شي لپاره چي تیمم کیږي د هغه نیت دي وکړل سي مثلاً د جنازې د لمانځه لپاره تیمم وکړي یا د قرآن کریم د تلاوت لپاره تیمم کوي نو د هغه نیت دي وکړي یا د یو داسي عبادت مقصوده نیت وکړل سي چي پرته د طهارت څخه نسي کیدای .
۲. د تیمم کولو په وخت کي د تیمم د اندامونو څخه داسي شيان ليري کول فرض دي چي د هغه په وجه خاوره بدن ته نه رسیږي لکه تیل ، وازگه او داسي نور ...
۳. د تنگي گوتمی ، غوږوالي او بنگریانو کښل واجب دي .
۴. که چیري د یو نښي څخه د اوبو نژدې کېدل معلوم سي نو د هغه په لټه پسي سل قدمه خپله یا بل استول واجب دي .

۵. که دیو بل چا سره اوبه وي او د هغه خنجه امید لري چي اوبه به ورکړي نو د هغه خنجه
۶. غوښل واجب دي .
۷. په ترتيب سره تیمم کول سنت دی په کوم ترتيب چي رسول الله ﷺ تیمم کړی دی ، يعني اول د مخ مسحه او بيا د واپړو لاسونو مسحه .
۸. د مخ د مسحه کولو کولو وروسته د بیري خللول سنت دي .
۹. د چا چي تر آخري وخته پوري د اوبو پيدا کېدو غالب گمان وي نو هغه ته د لمانځه تر آخر وخته پوري د اوبو انتظار کول مستحب دي ، مثلاً د شاه خنجه د اوبو راکښلو یو شی نه وي او دا غالب گمان یې وي چي تر آخري وخته پوري به رسی او سلواغه پيدا سي ، یا یو سړی په ریل گاډۍ کي سپور وي او ددې خبري په یقین سره معلوم وي چي تر آخري وخته پوري ریل گاډۍ هغه ځای ته رسیږي چيري چي اوبه وي .
۱۰. تیمم د لمانځه د وخت د تنگوالي په وجه واجب کیږي د وخت په شروع کي واجب نه دی .
۱۱. که د لمانځه دومره وخت وي چي د تیمم او لمانځه کولو وخت وي نو تیمم واجب کیږي او که وخت نه وي نو تیمم واجب نه دی .
۱۲. د کومو شيانو لپاره چي اودس فرض دی د هغو لپاره د اوداسه تیمم هم فرض دی او د کومو شيانو لپاره چي اودس واجب دی د هغه لپاره د اوداسه تیمم واجب دی او د کومو شيانو لپاره چي اودس سنت یا مستحب دی د هغو لپاره د اوداسه تیمم هم سنت او مستحب دی ، او همدا حال د غسل هم دی .
۱۳. که یو سړی د جنابت په حالت کي وي او مسجد ته د هغه د تللو سخت ضرورت وي نو د هغه لپاره تیمم کول واجب دي .
۱۴. د کومو عباداتو لپاره چي د حدث اکبر (يعني جنابت) او حدث اصغر (يعني په کوم چي اودس ماتېږي) خنجه طهارت شرط نه وي لکه سلام او د سلام جواب او داسي نور نو د هغو لپاره د غسل او اوداسه دواړو تیمم بيله عذره کيدای سي او په کومو عباداتو کي چي یوازي په حديث اصغر سره طهارت شرط نه وي لکه د قرآن کریم تلاوت ، اذان او داسي نور نو د هغو لپاره هم تیمم بيله عذر کيدای سي .
۱۵. که د چا سره مشکوک اوبه وي لکه د خره د پسخوردې اوبه نو په داسي حالت کي که چيري د اوداسه ضرورت وي نو اول اودس او که د غسل ضرورت وي نو غسل کول پکار دي او د

هغه وروسته تیمم کول پکار دي .

۱۶. که چيري هغه عذر د کوم په وجه چي تیمم سوی دی د خلکو د لوري وي نو کله چي هغه عذر ختم سي نو خومره لمنځونه چي هغه په تیمم سره کړي دي د ټولو بيا کول پکار دي ، مثلاً یو سړی په بنديخانه کي وي او بنديخانې چوکيدار هغه ته اوبه نه ورکوي او يا هغه ته يو څوک ووايي که تا اودس وکړ نو تا به مړ کړم .

۱۷. پريوه خای يا يوه ډبره وغيره باندي د ډيرو خلکو يو په بل پسې تیمم کول صحيح دی .

۱۸. کوم څوک چي پر اوبو او خاورو دواړو باندي قادر نه وي هغه عذر که د اوبو او خاورو نه موجود والی وي يا د يو ناروغۍ په وجه وي نو هغه ته پکار ده چي لمونځ بيله طهارت ده وکړي او بيا هغه لمنځونه په طهارت سره راوگرځوي ، مثلاً یو سړی په ريل گاډۍ کي سپور دی او د لمانځه وخت سو او نه اوبه وي چي اودس په وکړي او نه خاوره يا بل داسي شی چي پر هغه تیمم وکړي او هلته د لمانځه وخت هم ختمیږي نو هغه ته پکار ده چي په داسي حالت کي بيله طهارت لمونځ وکړي ، همدارنگه یو سړی په بنديخانه کي وي او هغه پر پاکو اوبو يا خاورو قادر نه وي نو هغه دي بې اودسه او بې تیمم لمونځ وکړي مگر د هغه په دواړو صورتونو کي د لمانځه راگرځول ضروري دي .

الفصل الاول

د حضرت حذیفه رضي الله عنه څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : موږ ته تر نورو امتونو په درو شيانو کي فضيلت راکړل سوی دی ۱: يو څو دا چي ز موږ صفونه د ملائکو د صفو په ډول جوړ سوي دي ۲: دوهم ټوله مخکه زموږ لپاره مسجد

﴿۴۸۳﴾: عَنْ حُذَيْفَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَضَّلْنَا عَلَى النَّاسِ بِثَلَاثٍ جُعِلَتْ صُفُوفُنَا كَصُفُوفِ الْمَلَائِكَةِ وَجُعِلَتْ لَنَا الْأَرْضُ كُلُّهَا مَسْجِدًا وَجُعِلَتْ رُئُوتُهَا لَنَا طَهُورًا إِذَا لَمْ نَجِدْ الْمَاءَ . رواه مسلم .

گرزول سوې ده ۳: دريم د مخکي خاوره زموږ لپاره پاکونکې گرزول سوې ده کوم وخت چي اوبه پيدا نه کړو . مسلم .

تشریح : د رسول الله ﷺ د دغه امت څخه مخکي په دنیا کي چي خومره امتونه پيدا سوي دي ، هسي خو د هغو ټولو په مقابله کي دغه امت د خپل خصوصياتو او امتيازاتو په وجه تر ټولو

غوره او افضل دی، په عظمت او فضیلت کې هېڅ یو امت د دغه امت مماثل نه دی، مگر دلته د رسول الله ﷺ د دغه امت ځینې امتیازي ځانګړتیاوو ته چې د الله تعالی د لوري پر دغه امت باندې د بې پایه انعاماتو او احسانونو په نتیجه کې دي اشاره فرمایي چې د دغه شیانو په وجه زما امت ته پر نورو امتونو باندې فضیلت او فوقیت ورکړل سوی دی.

همدارنگه اول شی چې رسول الله ﷺ یې فرمایي چې (په لمانځه یا جهاد کې) د دغه امت صفونه د ملائکود صفونو په ډول دي، یعنې کوم ملائکي چې په صف بندی سره د الله تعالی عبادت کوي د کوم په وجه چې هغوی ته مقام قرب میر دی او بې پایه بزرګي او سعادت وي همدارنگه دغه امت ته هم په جهاد یا لمانځه کې د صف بندی او د جماعت په وجه د الله تعالی قرب حاصلېږي او د دې په وجه دغه امت ته پر پخوانیو امتونو باندې فضیلت دی ځکه چې په پخواني امتونو کې صف بندی او جماعت نه وو، هغه خلکو چې څرنگه غوښتل لمونځ کوي مګر الله تعالی دغه امت د جماعت حکم وکړ یعنې د سعادت او نیک بختۍ پر دغه عظیمه لاره یې روان کړل چې د جماعت او صف بندی چې څومره زیاته پابندی وکړل سي نو د سعادت او نیک بختۍ او د قرب الهي دروازي به خلاصېږي.

دوهم شی رسول الله ﷺ دا و فرمایي چې الله تعالی پر نورو امتونو باندې پر دغه امت دا هم لوی احسان فرمایلی دی چې د دغه امت ټولو خلکو لپاره ټوله مخکې د سجدې ځای ګرځولې ده چې بنده د مخکې پر کومه پاکه برخه باندې د الله تعالی مخ کې کښته سي او لمونځ وکړي د هغه لمونځ به قبول سي د دې پر خلاف د نورو امتونو لپاره دا سهولت او فضیلت نه وو د هغه خلکو لمنځونه په کناس او بیع (چې د مخکینو امتونو د عبادت خانو نومونه دي) د دې څخه پرته بل یو ځای د دوی عبادت جائز نه وو.

درېم شی رسول الله ﷺ دا و فرمایي چې د دغه امت لپاره الله تعالی د تیمم د جائز کېدو په وجه پر نورو امتونو باندې عظیم فضیلت ورکړی دی یعنې که چیرې اوبه نه وي یا د اوبو پر استعمال قدرت نه وي یا د اوبو د استعمال څخه معذور وي نو په پاڅو خاورو باندې په تیمم کولو سره لمونځ دي وکړي نو لمونځ به یې صحیح سي.

په هر حال د دې حدیث مطلب دادی چې په دغه درو شیانو کې موږ ته پر نورو امتونو باندې فضیلت او بزرګي را کړل سوې چې موږ د جماعت د لمانځه حکم سوی دی او پر دې باندې د بې شمیره اجر او انعام وعده ورکړل سوې ده، ټوله مخکې زموږ لپاره مسجد ګرځول سوې ده چې

چيري موزره وي هلته لمونخ وکړو نو لمونخ به جائز وي، او چيري چي اوبه نه وي يا د اوبو پر استعمال باندي قدرت نه وي نو په پاڪه خاوره سره تيمم دي وکړي او لمونخ دي وکړي.

ددې حديث څخه په څرگنده خو دامعلوميري چي تيمم يوازي په خاوره سره کول پکار دي او په بل شي سره تيمم کول صحيح نه دي لکه د حضرت امام شافعي رحمه الله عليه او داسي نورو مذهب چي دي، مگر حضرت امام اعظم ابو حنيفه رحمه الله عليه، حضرت امام مالک رحمه الله عليه او حضرت امام محمد رحمه الله عليه په نزد تيمم په هر هغه شي باندي صحيح دي کوم چي د محکي د جنس څخه وي، د محکي د جنس اطلاق پر هغه شيانو باندي کيږي کوم چي په اور کي په سوځلو سره نه پخيري او نه نرم کيږي او نه ايرې کيږي، لکه خاوره، ډبره، چونه او داسي نور شيان، ددغه حضراتو دليل د رسول الله ﷺ دغه ارشاد دي کوم چي د حضرت جابر رضي الله عنه څخه په بخاري کي منقول دي چي: (جلعت لي الارض مسجدا وطهورا) يعني محکه زما لپاره مسجد او پاکونکې گړخول سوې ده.

په دغه ارشاد کي لفظ د ارض استعمال کړل سوی دی چي دهر هغه شي مفهوم ورکوي کوم چي د محکي د جنس څخه وي،

﴿٤٨٤﴾: وَعَنْ عِمْرَانَ قَالَ كُنَّا فِي سَفَرٍ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَلَّى بِالنَّاسِ فَلَمَّا انْقَضَ مِنْ صَلَوَتِهِ إِذَا هُوَ بِرَجُلٍ مُعْتَزِلٍ لَمْ يُصَلِّ مَعَ الْقَوْمِ فَقَالَ مَا مَنَعَكَ يَا فُلَانُ أَنْ تُصَلِّيَ مَعَ الْقَوْمِ قَالَ أَصَابَنِي جَنَابَةٌ وَ لَأَمَاءَ قَالَ عَلَيْكَ بِالصَّعِيدِ فَإِنَّهُ يَكْفِيكَ .

د حضرت عمران رضي الله عنه څخه روايت دی چي موږ د رسول الله ﷺ سره په سفر کي وو رسول الله ﷺ خلکو ته لمونخ ورکړ کله چي د لمانځه څخه فارغ سو نو ناڅاپه يې يو سړی وليدی چي يوازي ناست وو او هغه د خلکو سره لمونخ نه وو کړی رسول الله ﷺ هغه ته وفرمايل: اي فلان! تا متفق عليه

د خلکو سره لمونخ ولي نه وکړ؟ هغه وويل زه ناپاک وم او د غسل لپاره اوبه نه وې، رسول الله ﷺ ورته وفرمايل: نو ستا لپاره خاوره بس وه (يعني تيمم پکار وو). بخاري او مسلم.

﴿٤٨٥﴾: وَعَنْ عَمَّارٍ قَالَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ فَقَالَ إِنِّي أَجْتَنْتُ فَلَمْ أَصِبِ الْمَاءَ فَقَالَ عَمَّارُ لِعُمَرَ أَمَا تَذْكُرُ أَنَا كُنَّا فِي سَفَرٍ أَنَا وَأَنْتَ فَأَمَّا أَنْتَ فَلَمْ تُصَلِّ وَأَمَّا أَنَا فَتَمَعَنْتُ فَصَلَّيْتُ فَذَكَرْتُ

د حضرت عمار رضي الله عنه څخه روايت دی چي يو سړی حضرت عمر رضي الله عنه ته راغلی او عرض يې وکړ چي زه ناپاکه سوی يم او اوبه نسته، عمار وايي ما حضرت عمر ته وويل ايا ستاسو هغه پيښه په ياد ده کوم وخت چي موږ په سفر کي وو يعني زه

او ته دواړه جنب سوي وو تاسو خو لمونځ نه وکړ
خوزه پر خاوره و لغړېدم او لمونځ مي وکړ بيا ما
رسول الله ﷺ ته د دې يادونه وکړه رسول الله ﷺ
و فرمايل تا ته دا بس وه او نبي کریم ﷺ پر مخکه
دواړه لاسونه ووهل او لاسونه يې پوه

لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيكَ
هَكَذَا فَضَرَبَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَكْفِيَهُ
الْأَرْضَ وَتَفَخَّ فِيهِمَا ثُمَّ مَسَحَهُ بِهِمَا وَجْهَهُ وَكَفْيَهُ .
رواه البخاري ولمسلم نحوه وفيه قال إنما يكفيك أن تضرب
بيديك الأرض ثم تفخ ثم تمسحه بما وجهك وكفيك .

کړل بيا يې دواړه لاسونه پر مخ او لاسونو را تير کړل . (بخاري) او د مسلم په يوه روايت کي آخري
الفاظ دادی چي رسول الله ﷺ و فرمايل : ستا لپاره دا بس وه چي دواړه لاسونه دي پر مخکه وهلي
واي بيا دي پوه کړي واي او بيا دي هغه پر خپل مخ او لاسو را تير کړي واي .

تشریح : په دغه حديث کي د حضرت عمر رضی الله عنه جواب نه دی ذکر سوی مگر د حديث د ځينو نورو
نسخو څخه منقول دي چي حضرت عمر رضی الله عنه د هغه سړي په جواب کي و فرمايل : (لاتصل) يعني
تر څو چي اوبه پيدا نه سي لمونځ مه کوه ، همدارنگه د حضرت عمر رضی الله عنه مذهب همدا وو چي د
جنب لپاره تیمم جائز نه وو ، يا کيدای سي چي حضرت عمر رضی الله عنه د مسئلې پوښتونکي پر سوال
باندي سکوت اختيار کړی وي ، ددې وجه دا وه چي د جنب لپاره د تیمم حکم د هغه په ذهن کي
نه وو ، همدارنگه حضرت عمار رضی الله عنه ټوله واقعه بيان کړه ددې لپاره چي د حضرت عمر رضی الله عنه په ذهن
کي دا خبره راسي چي د جنب لپاره هم تیمم جائز دی ، حضرت عمار رضی الله عنه چي کومه واقعه بيان کړه
په هغه کي د حضرت عمر رضی الله عنه په اړه چي يې دا وويل چي هغه د غسل لپاره د اوبو د نه شتون په
وجه د جنابت په حالت کي لمونځ وکړي ، ددې وجه دا وه چي حضرت عمر رضی الله عنه به فکر کړی وي
چي کيدای سي د لمانځه په آخر وخت پوري اوبه پيدا سي ددې لپاره هغه دا مناسب وگڼل چي د
اوبو پيدا کېدو وروسته به غسل وکړم او لمونځ به اداسي او يا ددې وجه دا وه چي کيدای سي
دده په ذهن کي دا خبره وه چي تیمم خويوازي د اوداسه قائم مقام دی د غسل قائم مقام نه دی .

په څرگنده خو دا وجه قياس ته نژدې ده چي د هغه ددې عقيدې سبب دا وو چي هغه ته د
پوري مسئلې حقيقت معلوم نه وو او بيا دا چي هغه ته پر دغه مسئله باندي د رسول الله ﷺ څخه
د سوال کولو اتفاق نه وو سو ددې لپاره هغه دا فکر وکړ چي تیمم يوازي د اوداسه قائم مقام
دی د غسل نه دی حال دا چي په اتفاق سره د ټولو په نزد تیمم څرنگه چي د اوداسه قائم مقام دی
همدارنگه د غسل قائم مقام هم دی .

حضرت عمار رضی الله عنه د خپل ځان په اړه فرمايي چي پر دغه موقع باندي ما بله طريقه اختيار کړه

هغه ډا چي زه په خاورو کي ولغېدم او د هغه وروسته مي لمونځ وکړ ددې وجه دا وه چي د هغه په ذهن کي هم دغه مسئله په پوره وضاحت سره نه وه ددې لپاره هغه دا قياس وکړ چي څه ډول په غسل کي پر ټولو اندامونو باندي اوبه بيول کيږي همدارنگه خاوره هم د بدن ټولو اندامونو ته رسول پکار ده نو ځکه په خاورو کي ولغېدی .

رسول الله ﷺ حضرت عمار ؓ ته د تيمم د طريقې بنودلو لپاره خپل دواړه لاسونه پر مخکۀ ووهل بيا يې پر لاسونو پوه کړل او خاوره يې وڅنډل ددې لپاره چي خاوره پر مخ ونه لويږي د کوم په وجه چي د مخ حالت خراب سي کوم چي د مثله په حکم دی چي ممنوع کار دی ، مثله دې ته وايي چي د بدن يو اندام پرې کړل سي يا يو داسي طريقه اختيار کړل سي په کوم کي چي په خلقي توگه په اندامونو کي فرق راسي او د الله تعالی تخليق خراب کړل سي ، ددې څخه معلومه سوه چي کوم خلک خپل مخونه بدلوي يا بل څه په کوي نو هغه په سختي گمراهي کي اخته دي .

دا حديث پر دې خبره دلالت کوي چي د تيمم لپاره پر مخکۀ باندي يو وار لاس وهل کافي دي لکه د نورو حضراتو چي هم دا مذهب دی ، مگر د امام اعظم ، حضرت امام شافعي او حضرت امام مالک مذهب دادی چي د تيمم لپاره پر خاوره باندي دوه واره لاس وهل پکار دي يو وار پر مخ باندي راتير کړل سي او دوهم وار پر لاسو باندي تر څنگلو پوري راتير کړل سي ، له دې کبله حضرت شيخ محي النسة رحمه الله عليه ددې حديث توجيه دا فرمايي چي :

د رسول الله ﷺ مقصد يوازي دا وو چي حضرت عمار ؓ ته پر خاورو باندي د لاس وهلو کيفيت وښيي چي د جنابت لپاره تيمم داسي کوه ، په خاوره کي د لغېدو ضرورت نسته ، ددې لپاره چي د رسول الله ﷺ مقصد د پوره تيمم د کيفيت بيانول نه وه ددې لپاره حضرت عمار ؓ هم د حديث د روايت په وخت کي يو وار پر مخکۀ لاس وهل د ښووني په توگه ذکر کړل ، همدا وجه چي ددغه حديث څخه پرته د حضرت عمار ؓ څخه چي کوم حديثونه د تيمم په اړه منقول دي په هغو کي په صراحت سره د دوه واره لاس وهلو ذکر سوی دی .

دا خبره هم بايد په ذهن کي وي چي په حديث کي د کفين څخه تر ذريعين ، يعني تر څنگلو پوري لاس مراد دی د کوم چي مطلب داسو چي رسول الله ﷺ خپل لاس تر څنگلو پوري مسحه کړ .

﴿٢٨٦﴾: وَعَنْ أَبِي الْجُهَيْمِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ الصَّمَّةِ قَالَ مَرَرْتُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يُؤُولُ فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيَّ حَتَّى قَامَ إِلَى جِدَارٍ فَحَتَّهُ بِعَصَى كَأَنَّهُ مَعَهُ ثُمَّ وَضَعَ يَدَيْهِ عَلَى الْجِدَارِ فَمَسَحَهُ وَجْهَهُ وَذِرَاعَيْهِ ثُمَّ رَدَّ عَلَيَّ . ولم أجد هذه الرواية في الصحيحين ولا في كتاب الحميدي ولكن ذكره في شرح السنة وقال هذا حديث حسن

د حضرت ابو الجهم بن الحارث بن الصمة ؓ
 څخه روايت دی چې زه د رسول الله ﷺ سره
 نژدې تیر سوم چې هغه تشي بولي کولې ما
 ورته سلام ادا کړ خو هغه جواب رانه کړ تردې
 چې رسول الله ﷺ ودرېدی او په لکړه سره یې
 دیوال وگروه او خپل دواړه لاسونه یې پر
 دیوال کښېښودل او پر مخ او لاسونو یې
 دواړه لاسونه تیر کړل بیا یې زما د سلام

جواب راکړ ، (په بخاري او مسلم کي دا روايت ما پيدا نه کړ او نه مي په کتاب حميدي کي وليدی البته په شرح السنة کي ذکر دی او ويلي يي دي چي دا حديث حسن دی).

تشریح : رسول الله ﷺ په خپل لکړه سره د دیوال خاوره ځکه وټوړل چې د هغه په وجه غبار پورته سي چې په هغه سره تیمم کول افضل او غوره دی او د ثواب د زیاتوب باعث دی، دا حدیث پر دې دلالت کوي چې د الله تعالی ذکر په طهارت سره کول مستحب دی او همدارنګه هر وخت پاک او صاف او سیدل هم مستحب دی.

الفصل الثاني

﴿٤٨٧﴾: عَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ الصَّعِيدَ الطَّيِّبَ وَضُوءَ الْمُسْلِمِ وَإِنْ لَمْ يَجِدِ الْمَاءَ عَشَرَ سِنِينَ فَإِذَا وَجَدَ الْمَاءَ فَلْيَمْسَهُ بِشَرِّهِ فَإِنَّ ذَلِكَ خَيْرٌ . رواه أحمد والترمذي وأبو داود .
وروى النسائي نحوه إلى قوله عشر سنين .

د حضرت ابو ذر رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول
الله ﷺ وفرمايل : که مسلمان لس کاله اوبه تر
لاسه نه کړي نو خاوره دده لپاره پاکونکې ده
هر کله چي اوبه پيدا کړي نو په هغه سره دي
بدن پريولی او دا غوره ده .

تشریح : د لسو کالو عمر د تحديد (حد معلومولو) لپاره نه دی بلکه د کثرت لپاره دی یعني که چیري دومره اوږد وخت هم اوبه پیدا نسي نو د غسل یا اوداسه لپاره تیمم کولای سي او بیا وروسته کله چي دومره اوبه پیدا سي چي د غسل یا اوداسه لپاره کافي وي او د څښلو د ضرورت څخه زیاتي وي او د هغه پر استعمال قادر هم وي نو غسل یا اودس کول پکار دی ځکه په دغه صورت کي به غسل او اودس کول واجب دي او تیمم کول به جائز نه وي .

دا حديث پر دې خبره دلالت کوي چي د لمانځه د وخت په ختمېدو سره تيمم نه ماتيږي بلکه ددې حکم د اوداسه په ډول دی چي تر څو پوري اودس مات نه سي په يوه اوداسه سره څومره فرض يا نفل چي غواړي کولای سي همدارنگه په يوه تيمم سره هم د څو وختو لمونځ کولای سي ، د حضرت امام ابو حنيفه رحمه الله عليه هم دا مذهب دی ، مگر د حضرت امام شافعي رحمه الله عليه په نزد تيمم د معذور د اوداسه په ډول دی لکه څرنگه چي د لمانځه د وخت په تېرېدو سره د معذور اودس ماتيږي همدارنگه د لمانځه د وخت په ختمېدو سره تيمم هم ماتيږي .

﴿۴۸۸﴾: وَعَنْ جَابِرٍ قَالَ خَرَجْنَا فِي سَفَرٍ فَأَصَابَ رَجُلًا مِنَّا حَجَرٌ فَشَحَّهٖ فِي رَأْسِهِ فَاحْتَلَمَ فَمَسَّالَ أَصْحَابَهُ هَلْ تَجِدُونَ لِي رُخْصَةً فِي التَّيْمُمِ قَالُوا مَا نَجِدُ لَكَ رُخْصَةً وَأَنْتَ تَقْدِرُ عَلَى الْمَاءِ فَأَغْتَسَلَ فَمَاتَ فَلَمَّا قَدِمْنَا عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخْبَرَهُ بِذَلِكَ فَقَالَ قَتَلُوهُ قَتَلَهُمُ اللَّهُ إِلَّا سَأَلُوا إِذْ لَمْ يَعْلَمُوا فَإِنَّمَا شِفَاءُ الْعَمِيِّ السُّؤَالُ إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيهِ أَنْ يَتَيَمَّمَ وَيُعْصَبَ عَلَى جُرْحِهِ خِرْقَةً ثُمَّ يَمْسَحَ عَلَيْهَا وَيَغْسِلُ سَائِرَ جَسَدِهِ . رواه أبو داود . ورواه ابن ماجه عن عطاء بن أبي رباح عن ابن عباس .

د حضرت جابر ؓ څخه روايت دی چي موږ په سفر ووتلو او په موږ کي يو سړی پر ډبري ولگېدی او د هغه سر زخمي سو بيا احتلام ورته پېښ سو هغه د خپلو ملگرو څخه پوښتنه وکړه چي په داسي حالت کي تيمم جائز دی؟ هغوی ورته وويل په داسي حالت کي چي ته اوبه استعمالولای سي موږ ستا لپاره د تيمم کوم جواز نه وينو ، هغه غسل وکړ او مړ سو ، کله چي موږ د رسول الله ﷺ په خدمت کي حاضر سو او ددې پېښي خبر مو ورکړی نو رسول الله ﷺ وفرمايل: خلکو هغه مړ کړی الله دي هغوی

ووژني کومه خبره چي هغوی ته څرگنده نه وه نو هغوی ولي معلومه نه کړه د ناپوهۍ د ناروغۍ علاج پوښتنه کول دي ، يقيناً د هغه لپاره تيمم جائز وو او د غسل کولو په صورت کي هغه ته پکار وه چي هغه د خپل زخم پر پټۍ مسحه کړي وای او ټول بدن يې پريولی وای . ابوداؤد او ابن ماجه د عطاء بن ابي رباح او هغه د ابن عباس ؓ څخه روايت کړی دی .

تشریح : ځيني وختونه بې علمي او په يو مسئله کي ناخبري د يوې ډيري غټي واقعي سبب جوړېږي ، همدارنگه دلته هم داسي سوي دي چي کله هغه ژوبل سوي سړي د خپل عذر په اړه د خپل ملگرو څخه مشوره واخيستل چي ايا په داسي حالت کي چي زما پر سر باندي زخم دی او

په کومو شيانو چي اودس ماتيږي په هغه شيانو تيمم هم ماتيږي او په کومو شيانو سره چي غسل واجبيږي په هغه سره د غسل تيمم هم ماتيږي د زيات معلومات لپاره د علم فقه کتابونه وگورئ .

اوبه دده زخم لپاره تاواني دي نو ايا د ناپاکی ليري کولو لپاره د غسل پر ځای تیمم کولای سم؟
 نو ملگرو يې د مسئلې څخه د ناخبرۍ په وجه او د علم کم علمۍ په وجه ددغه آيت (فلم تجدوا
 ماء فتيمموا) مطلب دا واخيستی چي تیمم يوازي په هغه صورت کي جائز دي چي کله اوبه
 موجود نه وي او که چيري اوبه موجود وي نو تیمم به جائز نه وي ، هغه کس ته يې وويل ستا
 لپاره د تیمم جائز کېدو هيڅ سوال هم نه پاته کيږي، حال دا چي هغوی دا فکر ونه کړ چي د تیمم
 نه صحيح کېدو دا صورت دی چي کله اوبه موجود وي او د هغه سربيره پر هغه د استعمال
 قدرت هم وي او د استعمال په وجه د يو تاوان او ضرر بيره هم نه وي ، هغه بېچاره ددغه خلکو پر
 علم او فهم باندي باور وکړ او په دغه حالت کي يې غسل وکړ او د هغه نتيجه دا سول چي اوبو
 په زخم کي زياتوب راويستی او ددغه زخم په وجه هغه کس وفات سو .

په هر حال دا حديث پر دې دلالت کوي چي پر داسي موقع باندي هم تیمم کول پکار دي او
 ددې سره سره د ټول بدن پريولل هم پکار دي لکه نبي کریم ﷺ چي وفرمايل ، د حضرت امام
 شافعي رحمه الله عليه مذهب دادی ، مگر د امام اعظم ابو حنيفه رحمه الله عليه په نزد د دواړو
 څخه يوشی کافي دی ، حنفيه د شوافعو جواب داسي ورکوي چي دا حديث ضعيف دی او بيا د
 قياس خلاف هم دی ځکه چي ددې څخه د بدل او مبدل منه جمع لازمه سوې ده .

او که يو چاته دا بيره وي چي د اوبو په استعمال سره مرض زياتيږي يا په روغتيا کي زده
 کيږي نو په داسي صورت کي د حضرت امام اعظم او حضرت امام مالک رحمه الله عليهما په
 نزد هغه ته تیمم او لمونځ کول پکار دی او وروسته د لمانځه قضا راوړل ضروري نه ده ، د شوافع
 هم تقريباً هم دغه مذهب دی .

که د يو چا پريو اندام باندي زخم وي يا دانه وي او پر هغه باندي پټۍ لگېدلې وي نو په
 دغه صورت کي د حضرت امام شافعي رحمه الله عليه مذهب دادی که چيري د پټۍ په
 خلاصولو سره د ځان د هلاکېدو بيره وي نو هغه ته پکار ده چي پر پټۍ باندي مسحه وکړي او
 تیمم وکړي ، مگر د حضرت امام اعظم رحمه الله عليه او حضرت امام مالک رحمه الله عليه
 فرمايي چي کله د يو چا د بدن يو برخه زخمي وي او يو برخه روغه وي نو دا دي وکتل سي چي
 زخمي برخه څومره ده او روغه برخه څومره ده که چيري زياته برخه روغه وي نو هغه به پريولي او
 پر زخم باندي به مسحه کوي او که زياته برخه زخمي وي نو تیمم به کوي او پريولل به ساقط
 سي ، د امام احمد بن حنبل رحمه الله عليه مسئله داده چي کومه برخه روغه وي هغه دي پريولل

سي او د زخم دي لپاره تیمم وکړل سي .

﴿۴۸۹﴾: وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ خَرَجَ رَجُلَانِ فِي سَفَرٍ فَحَضَرَتِ الصَّلَاةُ وَلَيْسَ مَعَهُمَا مَاءٌ فَتَيَمَّمَا صَعِيدًا طَيِّبًا فَصَلَّيَا ثُمَّ وَجَدَا الْمَاءَ فِي الْوَقْتِ فَأَعَادَا أَحَدُهُمَا الصَّلَاةَ بِوُضُوءٍ وَلَمْ يُعِدِ الْآخَرَ ثُمَّ أَتَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَ ذَلِكَ فَقَالَ لِلَّذِي لَمْ يُعِدْ أَصَبْتَ السَّنَةَ وَأَجْرُكَ صَلَاتُكَ وَقَالَ لِلَّذِي تَوَضَّأَ وَأَعَادَ لَكَ الْآخَرَ مَرَّتَيْنِ . رواه أبو داود والدارمي وروى النسائي نحوه . وقد روى هو وأبو داود أيضا عن عطاء بن يسار مرسلا

د حضرت ابوسعید الخدری ؓ څخه روایت دی چې دوه کسان په سفر روان سول د لمانځه وخت سو او د هغوی سره اوبه نه وې دواړو په پاڅه خاوره تیمم وکړ او لمونځ یې ادا کړ بیا یې په همدغه وخت کې دننه اوبه پیدا کړې په هغوی کې یوه اودس وکړ او لمونځ یې دوهم ځل وکړ او دوهم کس ونه کړ ، بیا هغوی دواړه د رسول الله ﷺ په خدمت کې حاضر سول او پېښه یې بیان کړل ، رسول الله ﷺ ورته وفرمایل : چا چې لمونځ دوهم ځل نه وو کړی هغه ته یې وفرمایل تابه سنت عمل وکړ او ستا لمونځ صحیح سو او چا

چې اودس او لمونځ دوهم ځل وکړ هغه ته یې وفرمایل : تا ته به دوچنده ثواب درکړل سي . (ابوداؤد، تشریح : څرنګه چې د اوبو نه پیدا کېدو په صورت کې که چیرې اوبه پیدا سي او د لمانځه وخت هم پاته وي نو د هغه لمانځه راګرځول ضروري دي ددې لپاره چې رسول الله ﷺ هغه کس ته چا چې لمونځ نه وو راګرځولی وفرمایل تا پر سنت عمل وکړ یعنې د شریعت حکم خو همدغه دی ددې لپاره تا د شریعت د حکم پابندي وکړه چې په تیمم سره د لمانځه کولو سربیره لمونځ دي نه راوګرځوی ، دوهم کس ته رسول الله ﷺ وفرمایل چې ته د دوه برابر ثواب وړ یې چې یو ثواب د فرض د ادا کولو او دوهم ثواب د نفل ادا کولو .

په دې مسئله کې د علماء په اتفاق سره فیصله ده چې تیمم کونکی د لمانځه د فارغه کېدو څخه وروسته که چیرې اوبه ووينې او هغه ته اوبه تر لاسه سي نو د هغه لپاره د لمانځه راګرځول ضروري نه دي که څه هم د لمانځه وخت پاته وي .

مګر که چیرې داسې صورت وي چې یو کس د تیمم کولو وروسته لمونځ پیل کړی او د لمانځه په مینځ کې اوبه پیدا سوې نو اوس به هغه څه کوي ؟ ایا لمونځ ختم کړي او بیا په اوداسه کولو سره لمونځ وکړي او که په خپل تیمم سره لمونځ پوره کړي ؟ په دې مسئله کې د علماء اختلاف دی ، د جمهورو علماء مذهب دادی چې هغه کس ته د لمانځه ختم کول نه دي

پکار بلکه هغه دي لمونځ پوره کړي او لمونځ به يې صحيح سي .
مگر د حضرت امام اعظم ابو حنیفه رحمه الله عليه او حضرت امام احمد رحمه الله عليه يو
قول دادی چي په دغه صورت کي به د هغه کس تیمم باطل سي نو هغه ته د لمانځه ماتول او په
اوبو سره د اودس کولو او بيا دوهم وار لمونځ کول پکار دي .

الفصل الثالث

﴿ ۴۹۰ ﴾: عَنْ أَبِي الْجُهَيْمِ ابْنِ الْحَارِثِ بْنِ الصَّبَّةِ قَالَ أَقْبَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ نَحْوِ بَنِي جَمَلٍ فَلَقِيَهُ رَجُلٌ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ فَلَمْ يَرُدَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيْهِ حَتَّى أَقْبَلَ عَلَى الْجِدَارِ فَمَسَحَهُ وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ ثُمَّ رَدَّ عَلَيْهِ السَّلَامَ . متفق عليه .

د حضرت ابوالجهيم بن الحارث بن الصمة څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ د جمل د شاه په لور تشریف راوړ او دده مبارک سره يو سړی مخامخ سو او سلام يې وکړ مگر رسول الله ﷺ د هغه د سلام جواب ور نه کړ تر دې چي رسول الله ﷺ يو ديوال ته ورغلی او پر خپل مخ او لاسو يې

مسحه (تیمم) وکړل او بيا يې د سلام جواب ورکړ . بخاري او مسلم .

﴿ ۴۹۱ ﴾: وَعَنْ عَمَارِ بْنِ يَاسِرٍ أَنَّهُ كَانَ يُحَدِّثُ أَنَّهُمْ تَمَسَّحُوا وَهُمْ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالصَّيْعِدِ لِصَلَاةِ الْفَجْرِ فَضَرَبُوا بِأَكْفِهِمُ الصَّيْعِدَ ثُمَّ مَسَّحُوا بِوُجُوهِهِمْ مَسْحَةً وَاحِدَةً ثُمَّ عَادُوا فَضَرَبُوا بِأَكْفِهِمُ الصَّيْعِدَ مَرَّةً أُخْرَى فَمَسَّحُوا بِأَيْدِيهِمْ كُلَّهَا إِلَى الْمَتَاكِيبِ وَالْأَبَاطِ مِنْ بَطُونِ أَيْدِيهِمْ . رواه أبو داود .

د حضرت عمار بن ياسر څخه روايت دی چي صحابه کرام سره يو ځای وه هغوی د سهار د لمانځه لپاره پر پاڅه خاوره تیمم وکړ هغوی خپل دواړه لاسونه په خاوره ووهل او پر خپل مخو يې يو ځل مسحه وکړه بيا يې دوهم ځل پر خاوره لاس ووهی او د لاسونو مسحه يې وکړه يعني د دواړو لاسونو تر اوږو پوري او په بغلو کي يې خپل لاسونه وردننه کړل . ابوداؤد .

تشریح : د حديث په آخري جملې کي (من بطون ايديهم) کي د من لفظ د ابتداء لپاره دی يعني هغه اول د لاسو پر دننه خوا لاس راتير کړ نه د لاسو پر سربيره خوا ، لکه فقهاء چي ليکلي دي چي اول د لاسو پر سربيره خوا مسحه کول مستحب ده او يا ددې معنا داده چي هغه د ورغوو څخه تیمم کول پيل کړل ، دغه معني زياته مناسبه ده .

صحابه کرامو لاسونه تر بغلو او اوږو پوري مسحه کړل ددې وجه دا وه چي هغوی دا خيال

و کړ چې د تیمم په آیت کې د ید یعنی لاس لفظ ذکر دی کوم چې مطلق دی ، د دغه آیت څخه دا په صراحت سره نه معلومېږي چې لاسونه تر کوم ځای پورې مسحه کړل سي ، ددې کبله د دغه اطلاق غوښتنه داده چې ید یعنی لاس چې د ګوتو څخه تر اوږې پورې برخې ته وایي نو پر دغه ټوله برخه دي مسحه وکړل سي ددې و چې څخه صحابه کرامو پر ټوله لاس مسحه وکړه ، او کوم چې د مسئلې تعلق دی نو دا به وویل سي چې دا د صحابه کرامو خپل اجتهاد وو ځکه جمهورو علماؤ چې د لاسو پر څنگلو پورې د مسحه کولو کوم حکم کړی دی ددې وجه داده چې تیمم د اوداسه قائم مقام دی او د اوداسه په اړه په قرآن کریم کې په صراحت سره دا ښودل سوي دي چې لاسونو تر څنگلو پورې پریولل فرض دي له دې کبله په اصل یعنی اوداسه کې لاسونه تر څنگلو پورې پریولل کېږي نو د اوداسه په قائم مقام یعنی تیمم کې هم لاسونه تر څنگلو پورې مسحه کول پکار دي .

او بیا ددې څخه مخکې چې د تیمم په اړه کوم احکام نقل سوي وه پر دغه حدیث باندي څرنگه چې باب ختم کېږي ددې لپاره دا مناسب ده چې د تیمم یو څو نور احکام او مسائل کوم چې مخکې ذکر سوي نه دي دلته ذکر کړل سي . مخکې ویل سوي دي چې تیمم په هغه شیانو کول پکار دي کوم چې د مخکې د جنس څخه وي لکه خاوره ، ریګ ، چونه ، رانجه ، ډبره او داسي نورو سره تیمم کېدای سي ، همدارنګه د غمیانو څخه پرته په نورو ټولو جواهراتو سره هم تیمم کېدای سي .

په دې هم پوه سئ چې د تیمم کولو لپاره پر دغه شیانو باندي کوم چې د مخکې د جنس څخه وي پر هغو باندي ګرد او غبار کېدل ضروري نه دي یعنې پر دغه پورتنیو شیانو باندي د غبار او ګرد نه کېدو په صورت کې پر هغو تیمم کول جائز دی ، مګر که چیرې پر یو داسي شي باندي تیمم وکړل سي چې د مخکې د جنس څخه نه وي نو پر هغه باندي ګرد کېدل ضروري دي ، د ګرد نه کېدو په صورت کې به تیمم جائز نه وي مثلاً پر لرګي ، جامې او یا داسي بل شي باندي که چیرې ګرد وي نو پر هغو باندي تیمم کول جائز دی .

د تیمم د جواز لپاره څلور شرطونه دي :

۱. د اوبو د استعمال څخه حقیقتاً یا حکماً عاجز وي .
۲. پر کوم شي چې تیمم کوي د هغه پاکېدل .
۳. استیعاب یعنې د تیمم پر هر اندام باندي په داسي ډول لاس را تیرول چې هیڅ یو ځای د

مسحه شخه پاته نسي .

۴. نیت ، په دې اړه مخکې ویل سوي دي چي لمونځ په هغه تیمم سره صحیح کیږي په کوم کي چي د طهارت نیت وکړل سي ، په دې اړه د حدث يا جنابت ټاکل شرط نه دي ، يا د هغه مقصوده عبادت نیت سوی وي کوم چي بيله طهارت نه صحیح کیږي ، که چيري کافر د اسلام قبلولو لپاره تیمم وکړي يا يو څوک مسجد ته د داخلېدو لپاره تیمم وکړي او بيا دا وغواړي چي په هغه تیمم سره لمونځ هم وکړي نو لمونځ به په هغه تیمم سره جائز نه وي .
د جنب، بې اودسه، حائضې او نفاسي والا بنځو ټولو لپاره د تیمم يوه طريقه ده کوم چي مخکي ذکر سوي ده .

بَابُ الْغُسْلِ الْمَسْنُونِ

(د سنت غسل بيان)

الفصل الاول

﴿۴۹۲﴾: عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا جَاءَ أَحَدُكُمْ الْجُمُعَةَ فَلْيَغْتَسِلْ. متفق عليه .
د حضرت ابن عمر رضي الله عنه شخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : هر کله چي په تاسو کي يو څوک د جمعي د لمانځه لپاره راځي نو هغه ته پکار دي چي اول غسل وکړي . بخاري او مسلم .

تفريخ : مختار مذهب دادی چي غسل د جمعي د لمانځه لپاره دی په دغه طهارت سره د جمعي لمونځ ادا کول پکار دي ، مگر ځيني حضرات وايي چي غسل د جمعي د ورځي د تعظيم او احترام لپاره دی ، په هر حال د ټولو علماؤ په نزد د جمعي د لمانځه لپاره غسل کول مستحب مؤکد دی ، مگر د حضرت امام مالک رحمته الله عليه يو روايت دادی چي د جمعي د لمانځه لپاره غسل کول واجب دی .

﴿۴۹۳﴾: وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْغُسْلُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَاجِبٌ عَلَى كُلِّ مُحْتَلِمٍ . متفق عليه .
د حضرت ابوسعيد الخدري رضي الله عنه شخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل : د جمعي په ورځ غسل پر هر بالغ سړي واجب دی . بخاري او مسلم

تفريخ : د واجب مطلب دا نه دی که چيري يو څوک د جمعي په ورځ غسل ونه کړي نو هغه به

گناه کار وي بلکه ددې مفهوم دادی چي دا ثابته سوې ده چي د جمعې په ورځ غسل پرېښودل مناسب نه دی، دا بالکل داسي ده لکه زموږ چي د يو حقدار د رعايت په اړه وايو چي د فلاڼي کس رعايت پر موږ باندي واجب دی.

علماء ليکي چي دلته او په ځينو نورو ځايونو کي د واجب لفظ استعمالول د مستحب مؤکد لپاره راځي او ددې وجه په خاصه توگه داده چي د اسلام په پيل کي مسجدونه ډير تنگ او کوچني وه او مسلمانانو د وړيو استعمال کوی او محنت او سخت کارونه يې هم ډير کول او د هغه په وجه پر هغوی خوله ډيره راتلل نو د هغه د بوی په وجه شاوخوا خلکو تکليف محسوس کوی ددې لپاره رسول الله ﷺ په دغه حکم کي د واجب لفظ استعمال کړی ددې لپاره چي خلک د جمعې د ورځي غسل ژر قبول کړي او په دې سره په پابندي سره عمل وکړي.

د حضرت ابوهريرة ؓ څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل: د هر مسلمان لپاره ضروري ده چي هغه په هره اوومه ورځ غسل وکړي چي په هغه کي سر او بدن پريولي. بخاري او مسلم.

﴿۴۹۴﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَقٌّ لِلَّهِ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ أَنْ يَغْتَسِلَ فِي كُلِّ سَبْعَةِ أَيَّامٍ يَغْتَسِلُ فِيهِ رَأْسُهُ وَجَسَدُهُ. متفق عليه

الفصل الثاني

د حضرت سمرة بن جندب ؓ څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل: کوم چا چي د جمعې په ورځ اودس وکړ هغه فرض ادا کړل او دا ډير ښه فرض دی او چا چي غسل وکړ نو غسل غوره دی. احمد، ابوداؤد، ترمذي، نسائي او دارمي.

﴿۴۹۵﴾: عَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدُبٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ تَوَضَّأَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَبِهَا وَنَعِمَتْ وَمَنْ اغْتَسَلَ فَالْغُسْلُ أَفْضَلُ. رواه أحمد وأبو داود والترمذي والنسائي والدارمي.

تخريج: د (فبها و نعمت) مطلب دادی چي (فبها بفريضة اخذوا نعمت الفريضة) يعني چا چي د لمانځه لپاره غسل وکړ هغه نو فرض ادا کړل او ډير ښه فرض يې ادا کړ.

ددې څخه مخکي چي د حضرت ابوسعيد خدری ؓ روايت تير سوی دی د هغه څخه دا معلومه سوه چي د جمعې په ورځ غسل کول واجب دی مگر دا حديث په صراحت سره پر دې خبره دلالت کوي چي د جمعې په ورځ غسل کول واجب نه دی بلکه سنت دی.

﴿۴۹۶﴾: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ غَسَلَ مَيِّتًا فَلْيَغْتَسِلْ . رواه ابن ماجه، وزاد أحمد والترمذي وأبو داود ومَنْ حَمَلَهُ فَلْيَتَوَضَّأْ .

د حضرت ابوهريرة ۷۱۱ خه روايت دی چي رسول الله ۷۱۱ وفرمايل : چا چي مړي ته غسل ورکړ نو هغه ته پکار دي چي هغه خپله هم غسل وکړي . (ابن ماجه، احمد، ترمذي او ابوداؤد دا الفاظ زيات ليکلي دي او څوک چي مړي پورته کړي هغه دي اودس وکړي . ابن ماجه .

تشریح : ددغه حديث څخه دوه شيان معلوم سول : اول خو دا چي کوم څوک مړي ته غسل ورکړي نو د مړي د غسل څخه د فارغ کېدو وروسته خپله هم غسل وکړي ځکه کيدای سي چي مړي د غسل ورکولو په وخت کي څاڅکي وغيره لگيدلي وي له دې کبله د پاکۍ او صفائي لپاره غسل کول پکار دی، د اکثرو علماؤ په نزد مړي ته د غسل ورکولو څخه وروسته غسل کول د استحباب په درجه کي دی ځکه په يوه حديث کي دي چي : که تاسو مړي ته غسل ورکړئ نو پر تاسو باندي غسل لازم نه دی .

د دغه حديث څخه دوهم شی دا معلومېږي چي کله يو څوک د جنازې پورته کولو اراده وکړي نو هغه ته اودس کول پکار دی ددې وجه داده چي کله يو څوک په اوداسه سره جنازه پورته کوي نو کله چي د لمانځه ورکولو پر ځای جنازه ايرېدي او د جنازې لمونځ پيل کېږي نو هغه به سمدستي د جنازې په لمانځه کي گډون وکړي ، دا به نه وي چي هغه جنازه کنښېږدي او د اوداسه کولو لپاره ولاړ سي او هلته لمونځ ځيني تير سي ، ددغه حکم په اړه هم په اتفاق سره د ټولو رايه داده چي دغه حکم د استحباب په درجه کي دی يعني د جنازې پورته کولو څخه مخکي اودس کول مستحب دی ، ضروري او واجب نه دی .

﴿۴۹۷﴾: وَعَنْ عَائِشَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَغْتَسِلُ مِنْ أَرْبَعٍ مِنَ الْجَنَائَةِ وَ يَوْمِ الْجُمُعَةِ وَمِنْ الْحَجَامَةِ وَمِنْ غَسْلِ الْمَيِّتِ . رواه أبو داود .

د حضرت عائشي (رض) څخه روايت دی چي رسول الله ۷۱۱ به د څلورو وجو څخه غسل فرمايه ۱: د جنابت څخه ۲: د جمعي په ورځ ۳: د ښکر لگولو په وجه ۴: مړي ته د غسل ورکولو له کبله . ابوداؤد .

تشریح : که چيري د يغتسل لفظي ترجمه وکړل سي نو د هغه معنی به دا وي چي رسول الله ۷۱۱ به ددغه څلورو شيانو په وجه غسل کوی مگر د نبي کریم ۷۱۱ په اړه دا ثابت نه دي چي مړي ته يې غسل ورکړی دی، ځکه نو د يغتسل ترجمه دا کېږي چي رسول الله ۷۱۱ به ددغه څلورو شيانو په

وجه د غسل کولو حکم ورکوی .

په هر حال د دغه څلورو شيانو څخه د جنابت غسل خو فرض دی او نور ټول مستحب دي، د ښکر لگولو يعني ويني کښلو د غسل کولو حکم د صفائي لپاره دی لکه د ويني کښلو وروسته چي غسل کول پکار دي چي ددې په وجه وينه وغيره پر بدن لگيدلې وي او د هغه څخه پاکي تر لاسه کړل سي .

﴿۴۹۸﴾: وَعَنْ قَيْسِ بْنِ عَاصِمٍ أَنَّهُ أَسْلَمَ فَأَمَرَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَغْتَسِلَ بِمَاءٍ وَسِدْرٍ . رواه الترمذي وأبو داود والنسائي .

د حضرت قيس بن عاصم ؓ څخه روايت دی چي هغه مسلمان سو نو رسول الله ﷺ هغه ته دا حکم ورکړ چي هغه دي د بيرو په پاڼو او اوبو سره غسل وکړي . ترمذي ، ابوداؤد او نسائي

تشریح : که يو کافر په داسي حالت کي مسلمان سي چي هغه د جنابت په حالت کي وي نو په دغه صورت کي پر هغه غسل کول واجب دی ، او که د جنابت په حالت کي نه وي نو بيا د اسلام راوړلو څخه وروسته د هغه لپاره غسل کول مستحب دی ، او په دې اړه صحيح او اولی قول دادی که يو کافر مسلمان کېدل غواړي نو د هغه دي اول کلمه شهادت ووايي د هغه څخه وروسته دي غسل وکړي ، همدارنگه د هغه لپاره دا سنت دي چي د لمېدو څخه مخکي سر وڅري ، رسول الله ﷺ حضرت قيس ؓ ته په اوبو او د بيرو په پاڼو سره د غسل کولو حکم ورکړ چي پاکي او صفائي په پوره توگه ترلاسه سي .

الفصل الثالث

﴿۴۹۹﴾: عَنْ عِكْرَمَةَ أَنَّ نَاسًا مِنْ أَهْلِ الْعِرَاقِ جَاءُوا فَقَالُوا يَا ابْنَ عَبَّاسٍ أَتَرَى الْغُسْلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَاجِبًا قَالَ لَا وَلَكِنَّهُ أَطْهَرُ وَخَيْرٌ لِمَنْ اغْتَسَلَ وَمَنْ لَمْ يَغْتَسِلْ فَلَيْسَ عَلَيْهِ بِوَاجِبٍ . وَسَأَخْبِرُكُمْ كَيْفَ بَدَأَ الْغُسْلَ كَانَ النَّاسُ مَجْهُودِينَ يَلْبَسُونَ الصُّوفَ وَيَعْمَلُونَ عَلَى ظُهُورِهِمْ وَكَانَ مَسْجِدُهُمْ ضَيْقًا

د حضرت عكرمه ؓ څخه روايت دی چي د عراق خلك راغلل او ابن عباس ته يې وويل چي ستاسو په نزد د جمعې په ورځ غسل کول واجب دي؟ ابن عباس ورته وويل بيا، مگر ډير پاکونکی دی او کوم څوک چي غسل وکړي د هغه لپاره غوره ده او څوک چي غسل ونه کړي نو پر هغه واجب نه دی او زه دا درته ښيم چي د جمعې

مُقَارَبَ السَّقْفِ إِنَّمَا هُوَ عَرِيشٌ فَخَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي يَوْمٍ حَارٍ وَعَرِقَ النَّاسُ فِي ذَلِكَ الصُّوفِ حَتَّى ثَارَتْ مِنْهُمْ رِيَاخٌ أَدَّى بِذَلِكَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا . فَلَمَّا وَجَدَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَلَدَ الرِّيحِ قَالَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِذَا كَانَ هَذَا الْيَوْمَ فَاعْتَسِلُوا وَلْيَمْسَ أَحَدُكُمْ أَفْضَلَ مَا يَجِدُ مِنْ دُخْنِهِ وَطَبِيبِهِ . قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ ثُمَّ جَاءَ اللَّهُ بِالْخَيْرِ وَلَبَسُوا غَيْرَ الصُّوفِ وَكَفُّوا الْعَمَلَ وَوَسَّعَ مَسْجِدَهُمْ وَذَهَبَ بَعْضُ الَّذِي كَانَ يُؤْذِي بَعْضَهُمْ بَعْضًا مِنَ الْعَرَقِ . رواه أبو داود .

د غسل پیل څنگه وسو ځيني غريبو خلکو به په هغه زمانه کي د وړي جامې اغوستلې او پر شا به يې شيان وړل د هغوی مسجد تنگ وو او د مسجد بامونه کښته وه يعني ديوالونه يې جگ نه وه بامونه يې د خرماوو د څانگو وو ، يوه ورځ د جمعي په ورځ چي سخته گرمي وه نبي کریم ﷺ تشریف راوړ خلک د هغه وړي له کبله په خولو کي لاندې وه د هغو څخه بوی خپور سو چي ځيني خلکو ته تکليف ورسيدی هر کله چي رسول الله ﷺ ته بوی راغلی نو رسول الله ﷺ خلکو ته وفرمايل : هر کله چي د جمعي ورځ سي نو تاسو

غسل کوئ او پکار ده چي په تاسو کي هر يو د غسل کولو څخه وروسته ښه تيل او خوشبويي استعمال کړي ، ابن عباس وايي د دې وروسته الله تعالی خلکو ته شتمني ورکړه او دخلکو د وړي پر ځای ښه جامې واغوستلې د سختو کارونو څخه خلاص سول او مسجدونه پراخ سول او د خولو له کبله چي کوم تکليف خلکو ته رسيدی د هغو څخه ډير امن ترلاسه سو . ابوداؤد .

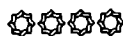
تفريح : د اسلام په پيل کي د مسلمانانو ژوند د محنت، مشقت او تنگی څخه ډک وو ، داسي صحابه کرام ډير کم وه چي شتمن او خوشحاله وه ، زيات هغه خلک وه چي ټوله ورځ به يې محنت او مشقت کوی ، په ځنگلو او ښارو کي به يې مزدوري کول همداسي هغه حضرات په مشکلاتو او پریشانيو کي لوېدو سره د خپل دين او ايمان او بېدل يې کول، مگر د تنگی او پریشانی دغه زمانه تر ډيره وخته پوري نه وه هر کله چي د اسلام د حقيقت آواز د مکې او مدينې څخه په وتلو سره د نړۍ نورو برخو ته ورسيدی او د مسلمانانو لښکر د الله تعالی او د هغه د رسول د نامه لوړولو لپاره دا ټولي سختۍ او پریشانی د لاري توبښه جوړولو سره د قيصر او کسري په ډول د واليانو حشمت او سطوت او شان او شوکت سره وجنگېدل چي د هغه په نتيجه کي هغوی د دنيا پر اکثر و برخو باندي د خپل فتح او نصرت بيرغ ودروی نو د تنگی او پریشانی هغه دور الله تعالی په پراخۍ او وسعت سره بدل کړ اوس مسلمانان نادار او پریشانه نه وه پاته سوي بلکه شتمن او خوشحاله سول او د محنت او مشقت ځای د دنيا نعمتو او

هوسايي و اخيست .

په دغه حديث کي حضرت ابن عباس رضي الله عنه د جمعې په ورځ د غسل د حکم وجه بيانولو سره د مسلمانانو د هغه زمانې يوه خاکه وړاندي کړې ده چي مخکي مسلمانان دومره نادار او لاس تنگي وه چي نه خو د هغوی سره د اغوستلو مناسب جامې وي او نه نوري آساني وې، بلکه هغه خلکو ټوله ورځ محنت او مزدوري کولو سربيره وچه ډوډۍ خوړل او وړۍ به يې اغوستلې چي د هغه په وجه به په سخته گرمي کي خولې پر راتللې نو په مسجد کي نژدې ناست خلکو ته به د خولو د بوی په وجه تکليف کيدی، بيا چي وروسته الله تعالی پر هغوی د مال دروازي خلاصي کړې نو هغوی پرته د کوبښن او محنت څخه شتمن او خوشحاله سول او د الله تعالی پر هغوی د ژوند بې پايه پراخي راوستل .

د حديث په پای کي لفظ د بعضا من العرق کي لفظ د من د بعض لفظ د بيان لپاره دی او دلته د بعض څخه مراد اکثر دي، همداسي ددې جملې معنی به دا وي چي د اکثرو خلکو خولې چي په خپلو کي خلکو ته تکليف رسوی د خوشحالی او د ژوند د اسبابو د پراخۍ په وجه ختم سو .

په هر حال د ابن عباس رضي الله عنه ددې ارشاد مطلب دادی چي د خولو د بدبويي د کثرت په وجه د اسلام په پيل کي د جمعې په ورځ غسل واجب وو، مگر هر کله چي د ژوند اسباب زيات او د مسلمانانو د خوشحالی په وجه دا شی کم سو نو د غسل د وجوب حکم منسوخ سو او د هغه پر ځای غسل سنت سو، همداسي اوس د جمعې په ورځ غسل کول واجب نه بلکه سنت دی .

بَابُ الْحَيْضِ

(د حیض بیان)

حیض په لغت کي جاري کېدو ته وایي او د شریعت په اصطلاح کي حیض هغه ویني ته وایي چي د ښځي د رحم څخه د یو ناروغۍ او ولادت پرته جاري کیږي چي په اصطلاح کي ورته میاشتني وینه هم وایي، همداسي د رحم څخه چي کومه وینه د یو ناروغۍ په وجه راوځي هغه ته استحاضه او کومه وینه چي د ولادت څخه وروسته جاري وي هغه ته تفاس وایي.

د حیض وخت کم تر کمه درې ورځي او زیات لس ورځي دی، په دغه وخت چي وینه د خالص سپین والي څخه پرته په کوم رنگ کي راسي هغه به د حیض وینه شمیرل کیږي يعني د حیض د ویني رنگ سور هم وي او تور یا شین هم او ژړ او د خاورو په رنگ هم وي، د حیض په ورځو کي لمونځ او روژه نیول نه دي پکار، البته د حیض تیریدو څخه وروسته روژې خو به قضاء راوړي مگر د لمانځه قضا به نه وي، مناسب ده چي دلته د حیض یو څو مسائل او احکام (د علم الفقه څخه اخیستل سوي) ذکر کړل سي :

۱. که یوه ښځه د خوب څخه په راکښېستو سره وینه و ویني نو د هغې حیض به د هغه وخت څخه شمیرل کیږي کله چي راکښېستلې وي او د هغه څخه مخکي نه شمیرل کیږي، او که یوه ښځه د خوب څخه د راکښېستو وروسته خپل ځان پاک و ویني نو کله چي بیده سوې وي د هغه وخت څخه به پاکه گڼل کیږي.

۲. د حیض او نفاس په حالت کي د ښځي د نامه او زنگون په مینځ کي بدن ته کتل یا د هغې سره خپل بدن یو ځای کول په دې شرط چي جامه په مینځ کي نه وي مکروه تحریمي دی او جماع کول حرام دي.

۳. د حیض والا ښځه که چا ته قرآن کریم ښيي نو هغې ته د یوه یوه لفظ په اورېدو جائز دي مگر د یوه پوره آیت ویل هغې ته ناجائز دي.

۴. د حیض او نفاس په حالت کي د ښځي څخه مچه اخیستل د هغې پسخورده وغیره څښل او د هغې سره غاړه په غاړه پریوتل او د هغې د نامه سربیره او تر زنگون لاندې بدن سره خپل بدن یو ځای کول (که چیري یو جامه په مینځ کي نه وي او د نامه او زنگون په مینځ کي د جامې سره یو ځای کېدل جائز دي بلکه د حیض په وجه د ښځي څخه بیل بیده کېدل یا د

هغې د اختلاط څخه ځان ساتل مکروه دي .

۵. د کومي بنځي حيض چي د لس ورځو او شپو څخه په کم راتلو سره بند سوې وي نو د هغې سره پرته د غسل کولو څخه د ويني د بندېدو سره جماع کول جائز دي او د کومي بنځي وينه چي د لس ورځو او شپو څخه په کم راتلو سره بنده سوې وي نو که چيري دا د هغې د عادت څخه په کم راتلو سره بنده سوې وي نو د هغې سره جماع جائز نه دي ترڅو پوري چي د هغې عادت پوره نسي که څه هم چي غسل يې کړی وي او د عادت سره سم په راتلو سره وينه بنده سوې وي ، نو ترڅو چي غسل ونه کړي يا د يو لمانځه وخت تير نسي جماع جائز نه ده ، د لمانځه د وخت تيرېدو څخه وروسته پرته د غسل څخه هم جائز ده ، د لمانځه د وخت تيرېدو څخه مقصد دادی چي چيري د وخت په پيل کي وينه بنده سوه نو پاته وخت ټول تير سي او که چيري په آخر وخت کي وينه بنده سوه نو دومره وخت کېدل ضروري دي چي په هغه کي په غسل کولو سره د لمانځه د نيت کولو وخت وي او که تر دې هم کم وخت پاته وي نو بيا د دې اعتبار نسته او د دوهم لمانځه پوره وخت تيرېدل ضروري دي او همدا حکم د نفاس هم دی ، که د څلوبيست ورځو په راتلو سره پيدا سوې وي نو د ويني د بندېدو سره پرته د غسل څخه او که تر څلوبيست ورځو څخه په کم راتلو سره بنده سوې وي او دا د عادت څخه هم کم وي نو د عادت تيرېدو څخه وروسته او که د عادت سره سم بنده سوې وي نو د غسل څخه وروسته يا د لمانځه د وخت تيرېدو څخه وروسته جماع وغيره جائز ده ، مگر په دغه ټولو صورتو کي مستحب دادی چي پرته د غسل څخه جماع ونه کړل سي .

۶. د کومي بنځي وينه چي د لسو ورځو او شپو څخه کم بنده سوې وي او د عادت ټاکل کېدو په صورت کي د عادت څخه هم کم وي نو پر هغې باندي د لمانځه د آخر مستحب وخت پوري په غسل کي زنډه کول واجب دي ، په دې خيال سره چي کيدای سي بيا وينه راسي ، د مثال په توگه د لمانځه د پيل په وخت کي وينه بنده سوه نو د ماخستن اخر مستحب وخت يعني تر نيمي شپې پوري هغې ته په غسل کي زنډه کول پکا ردي او د کومي بنځي حيض چي لس ورځي يا د عادت د ټاکل کېدو په صورت کي د عادت سره سم بند سوې وي نو د هغې لپاره د لمانځه تر آخر مستحب وخت پوري په غسل کي زنډه کول مستحب دی .

۷. که يوه بنځه د حيض د زمانې څخه پرته يو داسي دواء استعمال کړي چي په هغه سره وينه راسي نو هغه حيض نه دی ، د مثال په توگه يوې بنځي ته په يوه مياشت کي پنځه ورځي

حيض راځي نو د هغې د حيض د پنځلسو ورځو څخه وروسته د يو دوا په استعمالولو سره وينه راسي نو هغه به حيض نه وي .

۸. که چيري د يو عادت والا ښځي وينه جاري سي او برابر جاري وي او هغې ته دا ياد نه وي چي ما ته څو ورځي حيض راتلی يا دا چي په ياد يې نه وي چي د مياشتي په کومه نېټه حيض پيل کیدی او کله ختمیدی، يا دواړې خبري يې ياد نه وي نو هغې ته پکار ده چي پر غالب گمان باندي عمل وکړي يعني کومه زمانه چي هغه د حيض زمانه خيال کړي په هغه زمانه کي د حيض پر احکامو باندي عمل وکړي او کومه زمانه چي د طهارت زمانه خيال کړي په هغه زمانه کي د طهارت پر احکامو عمل کوي، او که د هغې گمان يوې خوا ته نه وي نو هغې ته د هر لمانځه پر وخت په تازه اودس کولو سره لمونځ کول پکار دی او روژې دي هم نيسي، مگر کله چي دهغې مرض دفع سي نو د روژو قضا به راوړي او که هغې ته د شک کيفيت وي نو په دې کي دوه صورتونه دي: لومړی صورت دادی چي هغې ته د يو زمانې په نسبت دا شک وي چي د حيض زمانه ده که د طهر، نو په دې صورت کي د هر لمانځه پر وخت دي نوی اودس کولو سره لمونځ کوي، دوهم صورت دادی چي هغې ته د يو زمانې په نسبت شک وي چي دا زمانه د حيض ده او که د طهر يا د حيض څخه د خارج کېدو نو په دې صورت کي دي هغه د هر لمانځه پر وخت په غسل کولو سره لمونځ کوي .

الفصل الاول

﴿۵۰۰﴾: وَعَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ أَنَّ الْيَهُودَ كَانُوا إِذَا حَاضَتِ الْمَرْأَةُ فِيهِمْ لَمْ يُؤَاكِلُوهَا وَلَمْ يُجَامِعُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ فَسَأَلَ أَصْحَابُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ النَّبِيَّ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذَى فَأَعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ إِلَى آخِرِ الْآيَةِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اصْنَعُوا كُلَّ شَيْءٍ إِلَّا النِّكَاحَ فَبَلَغَ ذَلِكَ الْيَهُودَ فَقَالُوا مَا يُرِيدُ هَذَا

د حضرت انس ابن مالک ښځه څخه روايت دی چي په يهودو کي به کله يوه ښځه حائضه سوه نو هغو خلکو به خوراک او څښاک نه ورسره کاوه او نه به يې په خپلو کورو کي يوځای کولې، د رسول الله ﷺ صحابه کرامو د رسول الله ﷺ څخه د حائضې ښځي حکم و پوښتی نو الله تعالی دا آيت نازل کړ: وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ اَلْج. (اې پيغمبره خلک ستاسو څخه د حيض د حکم پوښتنه کوي ...) (د دې آيت په نازلېدو سره)

الرَّجُلُ أَنْ يَدَعَ مِنْ أَمْرِنَا شَيْئًا إِلَّا خَالَفَنَا فِيهِ فَجَاءَ
أُسَيْدُ بْنُ حُضَيْرٍ وَعَبَادُ بْنُ بَشْرٍ فَقَالَا يَا رَسُولَ
اللَّهِ إِنَّ الْيَهُودَ يَقُولُ كَذَا وَكَذَا أَفَلَا لُحَامِعُهُنَّ
فَتَغَيَّرَ وَجْهُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ حَتَّى ظَنَّنَا أَنْ قَدْ
وَجَدَ عَلَيْهِمَا فَخَرَجَا فَاسْتَقْبَلَهُمَا هَدِيَّةٌ مِنْ لَبَنٍ إِلَى
النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَرْسَلَ فِي آثَارِهِمَا
فَسَقَاهُمَا فَعَرَفَا أَنْ لَمْ يَجِدْ عَلَيْهِمَا . رواه مسلم

رسول الله ﷺ وفرمايل : د حائضي بنهي سره
تاسو هر څه کوي خو جماع (کوروالي) مه ورسره
کوي، ټولو يهودو ته دا څرگنده سوه نو هغوي
وويل دا سړي چي زموږ کوم ديني امر ته متوجه
سي نو په هغه کي ضرور زموږ مخالفت کوي، نو
اسيد بن حضير او عباد بن بشر دواړه راغلل او
عرض يې وکړه چې د الله رسوله ! يهود داسي
داسي وايي ايا اوس موږ د هغوي سره نه کښينو

، د دې په اورېدو سره د رسول الله ﷺ د مخ مبارک رنگ بدل سو تر دې چي موږ دا خيال وکړ چي
رسول الله ﷺ ددغه دوو کسانو څخه خفه سو نو هغه دواړه کسان د باندي ووتل نو هغوي دواړو
وليدل چي نبي کریم ﷺ ته په يوه لوبښي کي د شېدو تحفه راوړل سوې ده رسول الله ﷺ هغوي د
راغوبستلو لپاره يو بل سړي وليږه کوم وخت چي هغوي راغلل نو د واپو ته يې شېدې ورکړې بيا
هغه خلک پوه سول چي رسول الله ﷺ ناراض نه وو . مسلم

تشریح : پوره آيت کریمه دادی :

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذَى فَأَعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ
سورة البقرة آية ۲۲۲

ژباړه : ۱ او (اې محمد ﷺ صحابه کرام) ستا څخه د حيض په اړه پوښتنه کوي نو ته ورته ووايه
چي هغه خو نچاست دی نو د حيض په ورځو کي د ښځو څخه منعه وکړي ترڅو چي هغوي پاکي
نسي د هغوي سره کوروالي مه کوي .

نور رسول الله ﷺ ددې آيت په تفسير کي وفرمايل چي الله تعالی د حيض په ورځو کي د ښځو
څخه منعه اختيارولو او د هغوي سره د کوروالي نه کولو چي کوم حکم کړی دی د هغه مطلب
دادی چي د خپلو بيبيانو سره د حيض په ورځو کي جماع مه کوي او ددې پرته ټول شيان جائز
دي يعني د هغوي سره خوراک ، څښاک ، په کورونو کي اوسيدل ، پريوتل ، ناسته او تر دې چي
د هغه بنهي د نامه سربيره برخي سره خپل بدن يو ځای کول يا لاس وروړل دا ټول شيان جائز دي .

د دغه آيت کریمه څخه معلومه سوه چي د حيض په ورځو کي که يو سړي جماع وکړي نو
سخت گناه کار دی ولي چي دا حرام دی ، که يو سړي د خپلي بنهي سره د حيض په ورځو کي په

دا گڼلو سره جماع وکړي چي دا حلال او جائز کار دي نو هغه کافر کيږي، ځکه چي د هغه حرام کېدل په قرآن کریم ثابت دی.

دواړو صحابه کرامو چي د يهودو په خبرو اورېدو سره د رسول الله ﷺ په خدمت کي چي کومه عرضه وړاندي کړې وه د هغه څخه دا نتيجه مه اخلي چي خدای مه کړه د هغوی په ذهن کي د هغه حکم څه ارزښت نه ووياد چي د يو اسلامي حکم په مقابله کي د يهوديانو د خبري هغوی ته زيات خيال وو بلکه د هغوی مطلب خو يوازي دا وو چي که چيري تاسو اجازه راکوئ نو موږ به د خپلو پيښانو سره د حيض په ورځو کي ناسته او ولاړه پريږدو او د هغوی سره به خوراک او څښاک پريږدو، يهود چي کوم طعن (پيغور) راکوي نو هغه به بيا نه وي او موږ به په خپل مينځ کي په الفت او يووالي سره اوسو.

﴿۵۰۱﴾: وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ كُنْتُ أَغْتَسِلُ أَنَا وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ إِنَاءٍ وَاحِدٍ وَكِلَانَا حَبْثٌ وَكَانَ يَأْمُرُنِي فَأَنْزَرُ فَيُثَابِرُنِي وَأَنَا حَائِضٌ وَكَانَ يُخْرِجُ رَأْسَهُ إِلَيَّ وَهُوَ مُعْتَكِفٌ فَأَغْسِلُهُ وَأَنَا حَائِضٌ. متفق عليه

د لنگ سربيره، او زه به د حيض په حالت کي وم او رسول الله ﷺ به د اعتکاف په حالت کي خپل سر مبارک د مسجد څخه د باندې را وايستی او ما به د حيض په حالت کي دده مبارک سر پريولی بخاري او مسلم.

تخريج: د عربو د قاعدې او معمول سره سم يو لوي لوبنی چي د طشت (تالی) په ډول وو د اوبو څخه ډک د رسول الله ﷺ او بي بي عائشې رضي الله عنها په مينځ کي اېښودل کيدی او دواړو د هغه څخه په لپه اوبو اخیستلو سره غسل کوی.

د دغه حديث څخه معلومه سوه چي د حائضې ښځي د بدن د هغه برخي څخه گټه اخیستل چي د نامه لاندې او د زنگون سربيره وي حرام دي يعني هلته لاس وروړل او جماع کول منعه دي، ددې وضاحت په نورو حديثونو کي هم سوی دی او دا مذهب د امام ابو حنيفه، امام ابو يوسف، امام شافعي او امام مالک رحمه الله عليهم دی.

امام محمد رحمه الله عليه، امام احمد رحمه الله عليه او د ځينو شوافع مذهب دادی چي د حائضه ښځي سره يوازي په شرمگاه کي دخول کول حرام دی.

د بي بي عائشې رضي الله عنها حجره (خونه) د مسجد سره بالکل يو ځای وه تر دې چي د هغې دروازه هم د مسجد پر لور خلاصه وه، رسول الله ﷺ چي به په اعتکاف کي وو نو سر مبارک به يې د هغه دروازې څخه د حجرې په لور را وايستی او هلته به بي بي عائشه رضي الله عنها کښېنستل او د رسول الله ﷺ مبارک سر به يې پريولی، نو ددې څخه معلومه سوه که چيري يو سړی په اعتکاف کي ناست وي او د خپل بدن يو برخه د مسجد څخه راوباسي نو په دې سره اعتکاف نه باطلېږي.

﴿۵۰۲﴾: وَعَنْهَا قَالَتْ كُنْتُ أَشْرَبُ وَأَنَا حَائِضٌ ثُمَّ أَتَاوَلُهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيَضَعُ فَاهُ عَلَى مَوْضِعٍ فِيَّ فَيَشْرَبُ وَأَتَعَرِّقُ الْعَرَقُ وَأَنَا حَائِضٌ ثُمَّ أَتَاوَلُهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيَضَعُ فَاهُ عَلَى مَوْضِعٍ فِيَّ رَوَاهُ مسلم.

د حضرت عائشې (رض) څخه روايت دی چي ما به د حيض په حالت کي اوبه چښلې بيا به مي رسول الله ﷺ ته (په هغه لوبښي کي) پاته اوبه يا تازه اوبه ورکړې او رسول الله ﷺ به پر هغه ځای خوله اېښودل پر کوم ځای چي به ما اوبه چښلې

وې او د حيض په حالت کي به ما د غوښو هډوکي چورله بيا به مي هغه هډوکي رسول الله ﷺ ته ورکړل او رسول الله ﷺ به د هم هغه ځای څخه چورل د کوم ځای څخه چي به ما چورلي وه مسلم.

تفريخ: د رسول الله ﷺ دا عمل کول په دوو وجهو وو: لومړی خو دا چي د رسول الله ﷺ د بي بي عائشې رضي الله عنها سره زياته مينه وه، او دوهم دا چي د يهودو مخالفت يې مقصد وو، يهوديانو خوبه د حائضې ښځي سره په کور کي اوسيدل او هغې ته لاس وروړل هم نه خوښول، او دېخوا ته دا معمول وو چي بي بي عائشې رضي الله عنها به د حيض په حالت کي په لوبښي کي پر کوم ځای خوله لگولو سره اوبه چښلې نو رسول الله ﷺ به هم پر هغه ځای خوله لگولو سره اوبه چښلې، او بي بي عائشې رضي الله عنها چي به پر کوم ځای لگولو سره د هډوکي څخه غوښه خورل نو رسول الله ﷺ به هم د هغه ځای څخه په خوله لگولو سره د هډوکي څخه غوښه شکول.

دا حديث پر دې خبره دلالت کوي چي د حائضې ښځي سره خوراک، څښاک، ناسته او ولاړه جائز دي او ددې حديث څخه دا هم معلومه سوه چي د حائضې ښځي د بدن اندامونه نجس او ناپاک نه دي.

﴿۵۰۳﴾: وَعَنْهَا قَالَتْ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَكَبَّرُ فِي حَجْرِي وَأَنَا حَائِضٌ ثُمَّ يَفْرَأُ الْقُرْآنَ. متفق عليه.

د حضرت عایشی (رض) خخه روایت دی چي کله به زه د حیض په حالت کي وم نو رسول الله ﷺ به زما په غیر کي تکیه لگول او کنبینستی به او بیا به یې قرآن کریم وایه . بخاري او مسلم .

تخریج : دغه حدیث شریف هم ددې خبري وضاحت وکړ چي حائضه بنځه په ظاهري توگه پاکه وي ، د هغې ناپاکي یوازي حکما وي ، که حائضه بنځه ظاهرا پاکه نه وي او د هغې د بدن اندامونه نجس وای نو رسول الله ﷺ به د بي بي عائشې صدیقې رضي الله عنها په غیر کي په تکیه لگولو سره کله چي هغه د حیض په حالت کي وه نه کنبینستی او نه به یې په داسي ناسته سره قرآن کریم وایه .

﴿۵۰۴﴾: وَعَنْهَا قَالَتْ قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ . نَاولِينِي الْخُمْرَةَ مِنْ الْمَسْجِدِ قَالَتْ فَقُلْتُ إِنِّي حَائِضٌ فَقَالَ إِنَّ حَيْضَتَكَ لَيْسَتْ فِي يَدِكَ. رواه مسلم

د حضرت عائشې (رض) خخه روایت دی چي ما ته رسول الله ﷺ د مسجد خخه حکم راکړ : چي مصله پورته کړه او ما ته یې راکړه ما عرض وکړ چي زه په حیض کي یم رسول الله ﷺ وفرمایل ستا

حیض ستا په لاس کي نه دی . مسلم .

تخریج : د دغه حدیث خخه معلومه سوه چي حائضه بنځه د مسجد خخه د باندي درېدو سره د مسجد خخه دننه یو شی را پورته کړي نو جائز ده ځکه چي حائضې بنځي ته یوازي په مسجد کي دننه ورتلل منعه دي نه په مسجد کي لاس داخلول .

﴿۵۰۵﴾: وَعَنْ مَيْمُونَةَ قَالَتْ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي فِي مِرْطٍ بَعْضُهُ عَلَيَّ وَبَعْضُهُ عَلَيْهِ وَأَنَا حَائِضٌ. متفق عليه

د حضرت ميمونې (رض) خخه روایت دی چي رسول الله ﷺ به پر خادر لمونځ کاوه چي د هغه ځیني برخه به پر ما او ځیني به پر رسول الله ﷺ پرته وه او زه به د حیض په حالت کي وم . بخاري او مسلم .

تخریج : دغه حدیث شریف ددې خبري وضاحت وکړ چي د حائضې بنځي ټول بدن ناپاک نه وي بلکه د هغې د شرمگاه خخه پرته چي د هغې د شرمگاه خخه پرته ټول بدن پاک دی ، ځکه که چيري د حائضې بنځي ټول بدن ناپاک وای نو په داسي خادر کي به لمونځ نه صحیح کیدای چي د هغه ځیني برخه دي پر لمونځ کونکي وي او ځیني برخه دي پر ناپاکي او نجاست باندي وي . سید جمال الدین رحمة الله علیه فرمایي چي صاحب تخریج لیکلي دي چي ما دغه حدیث

په صحيحين يعنې بخاري او مسلم کي په دغه الفاظو سره نه دی ليدلی ، البته په هغو کي او په ابوداؤد کي د دغه ډول مضمون حديثونه مذکور دي .

الفصل الثاني

﴿ ۵۰۶ 》: وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ أَتَى حَائِضًا أَوْ امْرَأَةً فِي دُبُرِهَا أَوْ كَاهِنًا فَقَدْ كَفَرَ بِمَا أُنْزِلَ عَلَى مُحَمَّدٍ . رواه الترمذي وابن ماجه والدارمي وفي روايتهما فصدقه بما يقول فقد كفر . وقال الترمذي لا نعرف هذا الحديث إلا من حديث حكيم الأثرم عن أبي تيمية عن أبي هريرة

د حضرت ابوهريرة ۷۰۰ څخه روايت دی چي رسول الله ۷۰۰ وفرمايل : کوم څوک چي د حائضه ښځي سره جماع وکړي يا د ښځي د ډکو بولو په ځای کي جماع وکړي يا جادوگر ته ولاړ سي نو هغه د هغه شي څخه انکار کوي کوم چي پر محمد ۷۰۰ نازل سوی دی (ترمذي، ابن ماجه ، دارمي) د ابن ماجه او دارمي په روايت کي دا الفاظ هم دي چي کوډگر څه ووايي او دی د هغه تصديق وکړي نو هغه کافر سو . ترمذي، ابن ماجه او دارمي .

تشریح : د دې ارشاد مطلب دادی که یو سړی په حلال او جائز گڼلو سره د یوې حائضې ښځي سره کوروالي وکړي يا د ښځي سره د شا په خوا کي بدفعلي وکړي يا کاهن ته ورسي او هغه ورته د غیبو شيانو په اړه یو څه ووايي او هغه یې رښتوي وگڼي نو هغه کافر کیږي .

او که دا صورت وي چي یو سړی د حائضې ښځي سره جماع يا لواطت وکړي مگر په دې پوهیږي چي دا حلال او جائز نه دي بلکه حرام او ناجائز دي نو کافر کیږي خو نه مگر فاسق کیږي ، همداسي که یو سړی کاهن ته ورسي او هغه چي ورته کوم شيان ښودلي وي هغه رښتیا ونه گڼي نو په دې سره به هم فاسق وي ، په دې صورت کي د حديث معنی به دا وي چي کوم سړي داسي وکړل نو لکه هغه چي کفران نعمت (يعني د نعمت څخه انکار) وکړ .

کاهن هغه سړي ته وایي چي د راتلونکو پېښو په اړه خبر ورکوي ، او نجومی هغه ته وایي چي د ستورو په مرسته خبر ورکوي ، د کاهن او نجومی یو حکم دی څرنگه چي کاهن ته د غیب د خبرو معلومولو لپاره ورتلل منعه دي او د هغه پر خبرو یقین کول کفر دی همداسي نجومی ته تلل هم فسق او د هغه ښوول سوي خبري رښتیا گڼل کفر دی .

په دې حديث کي د شاد خوا د بدفعلي په اړه چي یوازي د ښځي کوم قيد لگول سوی دی نو

هغه پر دې خبره دلالت کوي چي د سړي (هلک) سره بدفعلي کول تردې هم زیات بد کار دی.

﴿۵۰۷﴾: وَعَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا يَجْلُ لِي مِنْ امْرَأَتِي وَهِيَ حَائِضٌ؟ قَالَ مَا فَوْقَ الْإِزَارِ وَالتَّعَفُّفُ عَنْ ذَلِكَ أَفْضَلُ. رواه رزين وقال محيي السنة إسناده ليس بقوي.

د حضرت معاذ بن جبل رضي الله عنه څخه روايت دی چي ما رسول الله ﷺ ته عرض وکړ اې د الله رسوله! زما د ښځي څخه هر کله چي هغه حائضه وي ما ته څه شي حلال دی؟ رسول الله ﷺ راته وفرمايل: د لنگ (جامو) سربيره چي هر شی وي هغه درته حلال دی او ددې څخه ځان

ساتل هم غوره دي. رزين. محي السنة فرمايي چي ددې حديث سند قوي نه دی.

تشریح: د حديث مطلب دادی چي د ښځي د حيض په حالت کي د هغې د لونگ سربيره لاس وغيره لگول يا د لونگ سره اختلاط کول يا مچه اخيستل او تر غاړه کېدل دا ټول جائز دي، مگر ددغه شيانو څخه هم پرهيز کولو ته افضل او غوره ځکه ويل سوي دي چي کيدای سي ددغه کارونو په وجه نفساني خواش را پورته سي او د جذبات څخه په مغلوب کېدو سره جماع وکړي ځکه نو د حرام کار څخه د ځان ساتني لپاره مناسب دي چي ددغه کارونو څخه هم پرهيز وکړل سي کوم چي ددې لپاره سبب جوړېږي.

او کوم چي د رسول الله ﷺ ذات اقدس سوال دی په دې اړه منقول دي چي رسول الله ﷺ به د بي بي عائشې رضي الله عنها د لونگ سربيره لاس وغيره وهي او اختلاط به يې کوی، ددې وجه دا وه چي رسول الله ﷺ پر خپل نفس او جذباتو باندي قادر وو، ددې پر خلاف د نوور خلکو څخه ددې توقع نسي کيدای چي هغوی د رسول الله ﷺ په ډول پر خپل جذباتو او نفس باندي واک ولري. په هر حال د مذهب په اعتبار دا حديث هم د حنفيه تائيد کوي.

﴿۵۰۸﴾: وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا وَقَعَ الرَّجُلُ بِأَهْلِهِ وَهِيَ حَائِضٌ فَلْيَتَصَدَّقْ بِنِصْفِ دِينَارٍ. رواه الترمذي وأبو داود والنسائي والدارمي وابن ماجه.

د حضرت ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وفرمايل: هر کله چي يو سړی د خپلي حائضې ښځي سره جماع وکړي نو هغه ته پکار دي چي هغه نيم دينار خيرات کړي. ترمذي، ابو داود، نسائي، دارمي او ابن ماجه.

تشریح: يو دينار څلور نيمې ماشې سره زروي، که سره زړ په سل روپۍ ټوله وي نو يو دينار د شپږو روپو سو، او نيم دينار ددرو روپو سو، خطابي ويلي دي چي د اکثرو علماؤ پر دې اتفاق دی که يو سړي د خپل حائضې ښځي سره جماع وکړي نو د هغې کفاره يوازې استغفار دی،

امام اعظم ابو حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ او د امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ دا مذهب دی، مگر امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ دا هم فرمایي که یو سړی د خپل بنځي سره هغه وخت جماع وکړي چي د هغې وینه جاري وي نو هغه ته یو دینار صدقه کول مستحب دي همداسي که د چا ویني د قطع کېدو څخه وروسته صحبت وکړل سي نو هغه ته نیم دینار صدقه کول مستحب دي.

ابن همام حنفي رحمۃ اللہ علیہ هم دا فرمایي که یو سړی د خپل بنځي سره په دې گڼلو سره کوروالي وکړي چي دا حلال کار دی نو هغه کافر کېږي او کړم سړی چي د حرام گڼلو سره دا کار وکړي نو هغه گناه کبیره وکړه، نو د هغه لپاره ضروري ده چي د الله تعالی په دربار کي پر دغه حرام کار صادرېدو باندي په شرمناک کېدو سره د توبې او استغفار غوښتونکی سي او یو دینار یا نیم دینار د استحباب په وجه صدقه کړي، محدثین فرمایي چي دا حدیث پر ابن عباس ؓ باندي مرسل یا موقوف دی ځکه چي ددې حدیث تر رسول الله ﷺ پوري مرفوع متصل کېدل ثابت نه دي.

<p>﴿۵۰۹﴾: وَعَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا كَانَ دَمًا أَحْمَرَ فِدَيْنَارٌ وَإِذَا كَانَ دَمًا أَصْفَرَ فَنِصْفُ دَيْنَارٍ. رواه الترمذي.</p>	<p>د حضرت ابن عباس ؓ څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وفرمایي: د حیض په حالت کي د جماع کولو له کبله چي کومه کفاره ورکول</p>
--	--

کېږي د هغې صورت دادی که چیري وینه سره وي نو یو دینار او که وینه ژړه وي نو نیم دینار (صدقه به ورکوي) ترمذي.

تشریح: مطلب دادی چي د حیض په حالت کي په جماع کولو سره چي کومه صدقه ورکول کېږي د هغې صورت دادی چي د جماع پر وخت که د حیض د ویني رنگ سور وي نو یو دینار صدقه کول ضروري دی او که د حیض د ویني رنگ ژړ وي نو نیم دینار صدقه کول پکار دی، کوم علماء چي دا وایي چي د حیض په پیل کي د صحبت کولو په وجه یو دینار او د قطع کېدو په حالت کي نیم دینار صدقه کول مستحب دی نو هغوی ددغه حدیث څخه استدلال کوي ځکه چي په پیل کي د حیض د ویني رنگ سور وي او په آخر کي ژړ وي.

الفصل الثالث

﴿۵۱۰﴾: عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ قَالَ إِنَّ رَجُلًا سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَا يَجِلُّ لِي مِنْ امْرَأَتِي وَهِيَ حَائِضٌ؟ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَشُدُّ عَلَيْهَا إِزَارَهَا ثُمَّ سَأَلَكَ بِأَعْلَاهَا. رواه مالك والدارمي مرسلًا.

د حضرت زید بن اسلم رضی اللہ عنہ خخہ روایت دی چي یو سړي د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم خخہ پوښتنه وکړه چي زما لپاره زما د ښځي خخه هر کله چي هغه په حیض کي وي څه شي حلال دی؟ رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ورته وفرمایل ته د هغې لونگ د هغې د بدن سره ښه

وتره او بیا د لونگ سربیره ستا کار دی (یعني د نامه سربیره اختلاط مباح دی) مالک او دارمي.

﴿۵۱۱﴾: وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ كُنْتُ إِذَا حِضْتُ نَزَلْتُ عَنِ الْمِثَالِ عَلَى الْحَصِيرِ فَلَمْ تَقْرُبْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَمْ تَذْنُ مِنْهُ حَتَّى تَطْهَرَ. رواه أبو داود.

د حضرت عائشې رضی اللہ عنہا (رض) خخه روایت دی چي کله به زه په حیض کي وم نو د بستري خخه به بوریا ته راتلم نه به رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم هغه ته نژدې ورتلی او نه به نژدې کېدل دا رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ته تر څو پوري چي به پاکه نه وه. ابوداؤد

تشریح: په څرگنده خو دا حدیث د هغه حدیثونو بالکل برعکس دی چي د هغو خخه دا ثابتېږي چي سول الله صلی اللہ علیہ وسلم به د خپلو بیبيانو مبارکو سره د هغوی د حیض په حالت کي هم نشيني اختیارول ، خپله د بي بي عائشې رضي الله عنها داسي حدیثونه روایت دي چي په هغو کي هم هغه ښودل سوي دي چي رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د هغې سره د حیض په ورځو کي اختلاط کوی .

ددغه ټکر ختمولو لپاره به دا وویل سي چي دا حدیث د هغه حدیثونو لپاره منسوخ دی ، لکه چي د قرآن کریم آیت دی چي (ولا تقربوهن حتی یطهرن) یعني هغوی ته مه نژدې کېږئ تر څو چي پاکي نسي، ددې مطلب دا بیانېږي چي د هغوی سره جماع مه کوئ تر څو پوري چي پاکي نسي ، دلته د حدیث الفاظ (فلم یقرب) کي د (ي) په زور سره او راء په پښ سره ده، همداسي (لم تذن حتی تطهر) دواړه حرف په ت سره دي، د مشکوة په صحیح نسخو کي همداسي الفاظ مذکور دي مگر په سنده سید جمال الدین په حاشیه کي لیکلي دي چي صحیح داسي فلم تقرب، د نون او راء په زیر سره دي او د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم لام ته زیر دی، همداسي لم تذن مخکي د نون په زور او د دوهم نون په پښ سره وي او په لفظ تطهر کي هم نون دی، او میرک شاه لیکلي دي چي په اصل ابوداؤد کي دا الفاظ هم داسي دي .

بَابُ الْمُسْتَحَاضَةِ

(د مستحاضې بيان)

الفصل الاول

د حضرت عائشې (رض) څخه روايت دی چې فاطمة بنت ابو جبيش د رسول الله ﷺ په خدمت کې حاضرې سول او عرض يې وکړه اې دالله رسوله! زه يوه داسې ښځه يم چې وينه مې راځي او نه پاکيږم، نو ايا په داسې حالت کې لمونځ پريږدم، رسول الله ﷺ ورته وفرمايل: نه، دا وينه

﴿۵۱۲﴾: عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ جَاءَتْ فَاطِمَةُ بِنْتُ أَبِي حُبَيْشٍ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي امْرَأَةٌ أُسْتَحَاضُ فَلَا أَطْهَرُ أَفَادْعُ الصَّلَاةَ فَقَالَ لَا إِنَّمَا ذَلِكَ عِرْقٌ وَلَيْسَ بِالْحَيْضَةِ فَإِذَا أَقْبَلَتْ الْحَيْضَةُ فَدَعِي الصَّلَاةَ وَإِذَا أَدْبَرَتْ فَاغْسِلِي عَنْكَ الدَّمَ ثُمَّ صَلِّي. متفق عليه

خو د يو رگ وينه ده د حيض وينه نه ده کله چې سنا حيض راسي نو لمونځ پريږده او کله چې ولاړ سي نو خپل وينه پريوله (يعني غسل وکړه او لمونځ کوه). بخاري او مسلم.

تشرېح: په دې مسئله کې که يو ښځه مستحاضه سي او هغه هر وخت د استحاضې په وينه سره ناپاکه وي نو د هغې لپاره څه حکم دی؟ امام اعظم ابو حنيفه رحمه الله عليه فرمايي که چيري هغه داسې ښځه وي چې معتاده وي يعني د هغې د حيض ورځې ټاکلي وي، مثلاً هغې ته په هره مياشت کې پنځه يا شپږ ورځې وينه راتلل نو هر کله چې هغه مستحاضه سي نو هغې ته پکار ده چې هغه ورځې په کوم کې چې حيض ورته راتلی د حيض ورځې وگرځوي او په هغه ورځو کې دي لمونځ وغيره پريږدي او هر کله چې هغه ورځې پوره سي نو د وينې پريولو سره دي غسل وکړي او لمونځ وغيره دي پيل کړي. او که هغه مبتديه وي يعني داسې ښځه وي چې د لومړني حيض راتلو څخه وروسته هغه مستحاضه سوه چې د هغې په نتيجه کې د استحاضې وينه جاري وي نو هغې ته پکار ده چې هغه د حيض انتهايي وخت يعني لس ورځې د ايام حيض وگرځولو سره په هغه ورځو کې لمونځ وغيره پريږدي او وروسته په غسل کولو او وينه پريولو سره لمونځ وغيره پيل کړي، په دې صورت کې به د نورو امامانو په نزد عميل پر تميز باندي وي يعني که وينه د تور رنګ وي نو هغه به د حيض وينه وگرځول سي او که د وينې رنګ تور نه وي نو هغې

ته د استحاضې وینه ویل کیږي لکه څرنګه چې په راتلونکي حدیث کي دا خبره معلومېږي. مګر امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله علیه ددې حدیث په باره کي کوم چې وړاندي راځي اود حضرت عروه رضی الله عنه روایت کي فرمایي چې دا حدیث په دوو طریقو سره روایت کړل سوی دی یو خو د هغه څخه مرسل او دوهم مضطرب او دا عجیبه خبره ده چې د ویني په رنگ کي د امتیاز خبره یوازي د عروه په روایت کي مذکوره ده کوم چې حال یې معلوم سو چې یو په یوه طریقه خو مرسل دی او په دوهمه طریقه سره مضطرب، نو پر دغه حدیث باندي د یو مذهب بنیاد اېښودل لکه د هغه مذهب کمزوری کول دي او دغه حدیث چې پورته تیر سو چې په هغه کي د دواړو اعتبار دی او زموږ دلیل صحیح دی، نو په دغه حدیث باندي عمل کول غوره دي او په ظاهره معلومېږي چې فاطمه بنت حبیش رضي الله عنها چې هغې د رسول الله ﷺ په خدمت کي حاضرېدو سره حکم پوښتلی وو معتاده وه. امام شافعي رحمه الله علیه فرمایي چې مستحاضې ته پکار ده چې د هر فرض لمانځه لپاره خپل شرمگاهه پرېولي، او امام اعظم ابوحنیفه رحمه الله علیه فرمایي هر کله چې د لمانځه وخت سي نو خپل شرمگاهه دي پرېولي او بیا تردې د یو شي په تړلو سره ژر ژر دي اودس وکړي ددې څخه وروسته چې کومه وینه جاري وي په هغه کي به هغه معذوره وي نو تر آخر وخت پوري چې هغه څه غواړي وه دي یې وایي.

الفصل الثاني

حضرت عروة بن زبیر د بي بي فاطمې بنت ابي حبیش څخه روایت کوي چې فاطمې وویل هغه به مستحاضه کیدل نو نبي کریم ﷺ هغې ته وفرمایي: هر کله چې د حیض وینه وي نو هغه توره وینه وي چې پیژندل کیږي که دا وي نو لمونځ مه کوه او که دا بله وي یعنې (د تور رنگ نه وي) نو اودس وکړه او لمونځ کوه ځکه چې هغه د رګ وینه ده. ابوداؤد او نسائي.

﴿۵۱۳﴾: عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ فَاطِمَةَ بِنْتِ أَبِي حُبَيْشٍ أَنَّهَا كَانَتْ تُسْتَحَاضُ فَقَالَ لَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا كَانَ دَمُ الْحَيْضِ فَإِنَّهُ دَمٌ أَسْوَدُ يُعْرَفُ فَإِذَا كَانَ ذَلِكَ فَأَمْسِكِي عَنِ الصَّلَاةِ فَإِذَا كَانَ الْآخِرُ فَتَوَضَّئِي وَصَلِّي فَإِنَّمَا هُوَ عِرْقٌ. رواه أبو داود والنسائي

تشریح: د دې حدیث په اړه ددې څخه د مخکي حدیث په تشریح کي ښودل سوې ده چې دا حدیث د هغه امامانو دلیل دی چې دا وایي چې مستحاضه دي د حیض د ورځو په لړۍ کي پر

تميز باندي عمل کوي، که د ويني رنگ ټينگ تور وي نو هغه د حيض وينه گرځولو سره په هغه ورځو کي دي لمونځ وغيره پرېږدي او که رنگ يې ټينگ تور نه وي نو بيا دي د استحاضه وينه وگڼي او لمونځ او روژه دي ادا کوي، دلته دا هم ښودل سوي دي چي دا حديث د صحيح درجي ته نه رسيږي ځکه دا د يو مذهب بنياد گرځول د هغه مذهب د کمزوري ظاهرو له برابر دی.

په هر حال دلته د ويني چي کوم رنگونه ښودل سوي دي هغه دائمي او په کلي توگه سره نه دي بلکه رسول الله ﷺ د ويني رنگ د اکثر په اعتبار فرمايلي دي ځکه چي کله د حيض وينه د سور رنگ څخه پرته بل رنگ هم وي. حنفيه حضرات ددې حديث وضاحت دا کوي چي که چيري دا حديث صحيح هم ومنل سي نو ددې محمول به دا وي چي دا تميز د هغې عادت وي که د هغې د حيض وينه د تور رنگ وه نو د استحاضه په حالت کي د حيض په ورځو کي چي د ويني رنگ تور وي نو هغه به د حيض وينه وگرځول سي، هر کله چي د هغې د عادت ورځي تيري سي او په هغه ورځو کي د ويني رنگ تور مائل سرخي وغيره وي نو د هغه څخه وروسته به د حيض وينه نسي شميرل کېدای ځکه چي د هغې عادت سره سم د ويني رنگ اوس تور پاته نه سو.

د حضرت ام سلمة (رض) څخه روايت دی چي د رسول الله ﷺ په زمانه کي يوې ښځي ته تل وينه ورتلل نو بي بي ام سلمې د هغې ښځي لپاره د رسول الله ﷺ څخه د فتوا پوښتنه وکړه، رسول الله ﷺ ورته وفرمايل: هغې ته پکار دي چي د دې ناروغي څخه وړاندي (دخپل حيض) ورځي او شپې شمير کړي په کومو کي چي د هغې د هري مياشتي وينه راتله، هغه دي د هري مياشتني د هغو ورځو برابر لمونځ پرېږدي او هر کله چي

﴿٥١٤﴾: وَعَنْ أُمِّ سَلَمَةَ قَالَتْ إِنَّ امْرَأَةً كَانَتْ تُهْرَأَقُ الدَّمَ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاسْتَفْتَتْ لَهَا أُمُّ سَلَمَةَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لَتَنْظُرَ عَدَدَ اللَّيَالِي وَالْأَيَّامِ الَّتِي كَانَتْ تُحِيضُهُنَّ مِنَ الشَّهْرِ قَبْلَ أَنْ يُصِيبَهَا الَّذِي أَصَابَهَا فَلْتَرْكُ الصَّلَاةَ قَدْرَ ذَلِكَ مِنَ الشَّهْرِ فَإِذَا خَلَفَتْ ذَلِكَ فَلْتَعْتَمِلَ ثُمَّ لَتَسْتَفْرِ بِثَوْبٍ ثُمَّ لَتُصَلَّ . رواه مالك وأبو داود والدارمي وروى النسائي معناه .

هغه ورځي تيري سي نو هغې ته پکار دي چي غسل وکړي او د جامو لنگ دي ووهي په منځ کي د دوو ورنو او بيا دي لمونځ کوي. مالک، ابوداؤد، دارمي او نسائي:

تشریح: مستحاضې ښځي ته پکار ده چي تر څو پوري کيدای سي هغه دي کپړه وغيره داسي وټري چي وينه تر خپل وس پوري ودرېږي، که د کپړې وغيره په تړلو سره او احتياط کولو سربيره هم وينه راځي نو په هغه سره په لمانځه کي څه اثر نه لويږي لمونځ به صحيح سي او قضاء

راوړل ضروري نه دي دا حکم د سلس البول د ناروغ هم دی.

حضرت عدي بن ثابت د خپل پلار څخه او هغه د عدي د نيکه څخه روايت کوي چي يحيى بن معين چي د عدي نيکه دی د هغه نوم دينار دی وويل چي رسول الله ﷺ د مستحاضې په اړه فرمايل : چي هغه دي د حيض په هغو ورځو کي چي د هغې عادت دی لمونځ پرېږدي بيا دي غسل وکړي او د لمانځه لپاره دي نوی اودس وکړي او روژې دي هم نيسي او

﴿۵۱۵﴾: وَعَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ يَحْيَى ابْنُ مَعِينٍ جَدُّ عَدِيِّ اسْمُهُ دِينَارٌ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ فِي الْمُسْتَحَاضَةِ تَدْعُ الصَّلَاةَ أَيَّامَ أَقْرَانِهَا الَّتِي كَانَتْ تَحِيضُ فِيهَا ثُمَّ تَغْتَسِلُ وَتَتَوَضَّأُ عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ وَتَصُومُ وَتُصَلِّي. رواه الترمذي و ابوداؤد .

لمونځ دي هم کوي . ترمذي او ابوداؤد .

تشرېح : دا حديث ضعيف دی او د يوبل روايت الفاظ دادی : (فتوضا بوقت كل صلوة) يعني مستحاضه نبځه دي د هر لمانځه لپاره اودس کوي .

د حضرت حمنة بنت جحش (رض) څخه روايت دی چي زه په ډير سخت او زيات حيض کي اخته سوم نو د رسول الله ﷺ په خدمت کي حاضره سوم چي دی مبارک په خبر کړم او ددې حکم ځيني و غواړم نو ما رسول الله ﷺ د خپل خور زينب بنت جحش په کور کي پيدا کړ ما عرض وکړ اې دالله رسوله ! زه په سخت حيض کي اخته يم په دې باره کي تاسو ما ته څه حکم راکړئ ؟ دې خوزه د روژې او لمانځه څخه محرومه کړې يم ، رسول الله ﷺ راته وفرمايل : زه ستا لپاره د پميوو استعمال تجويز کوم چي هغه وينه ليري کوي ، ما عرض وکړ هغه ددې څخه هم زياته ده رسول الله ﷺ وفرمايل د واگي په ډول زړوکی ونغاړه هغې وويل ددې څخه هم زياته ده ، رسول الله ﷺ ورته وفرمايل (په لونگ کي دننه) زړوکی ورته

﴿۵۱۶﴾: وَعَنْ حَمْنَةَ بِنْتِ جَحْشٍ قَالَتْ كُنْتُ أُسْتَحَاضُ حَيْضَةً كَثِيرَةً شَدِيدَةً فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَسْتَفِيهِ وَأُخْبِرُهُ فَوَحَدَنِي فِي بَيْتِ أُخْتِي زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي أُسْتَحَاضُ حَيْضَةً كَثِيرَةً شَدِيدَةً فَمَا تَأْمُرُنِي فِيهَا قَدْ مَنَعْتَنِي الصَّلَاةَ وَ الصَّيَّامَ قَالَ أَنْعَتُ لَكَ الْكُرْسُفَ فَإِنَّهُ يَذْهَبُ الدَّمَ قَالَتْ هُوَ أَكْثَرُ مِنْ ذَلِكَ قَالَ فَتَلَحَّمِي قَالَتْ هُوَ أَكْثَرُ مِنْ ذَلِكَ إِنَّمَا أَتَجُّ نَحًّا فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَأْمُرُكِ بِأَمْرَيْنِ أَيْهُمَا صَنَعْتَ أَجْزَأَ عَنْكِ مِنَ الْآخَرِ وَإِنْ قَوَيْتَ عَلَيْهِمَا فَأَنْتِ أَعْلَمُ قَالَ لَهَا إِنَّمَا هَذِهِ رَكُضَةٌ مِنْ رَكُضَاتِ الشَّيْطَانِ فَتَحْبِضِي سِتَّةَ أَيَّامٍ أَوْ

سَبْعَةَ أَيَّامٍ فِي عِلْمِ اللَّهِ ثُمَّ اغْتَسَلِي حَتَّى إِذَا رَأَيْتِ
أَنَّكَ قَدْ طَهَرْتَ وَاسْتَقَاتِ فَصَلِّي ثَلَاثًا وَعِشْرِينَ
لَيْلَةً أَوْ أَرْبَعًا وَعِشْرِينَ لَيْلَةً وَصُومِي فَإِنَّ ذَلِكَ
يُجْزِيكَ وَكَذَلِكَ فَافْعَلِي كُلَّ شَهْرٍ كَمَا تَحِيضُ
النِّسَاءُ وَكَمَا يَطْهَرْنَ مِيقَاتِ حَيْضِهِنَّ وَطَهْرِهِنَّ
وَإِنْ قَوِيَتْ عَلَى أَنْ تُؤَخِّرِينَ الطَّهْرَ وَتُعْجَلِينَ
الْعَصْرَ فَتَغْتَسِلِينَ وَتَجْمَعِينَ بَيْنَ الصَّلَوَتَيْنِ الطَّهْرَ
وَالْعَصْرَ وَ تُؤَخِّرِينَ الْمَغْرِبَ وَتُعْجَلِينَ الْعِشَاءَ
تَغْتَسِلِينَ وَتَجْمَعِينَ بَيْنَ الصَّلَاتَيْنِ فَافْعَلِي وَتَغْتَسِلِينَ
مَعَ الْفَجْرِ فَافْعَلِي وَصُومِي إِنْ قَدَرْتَ عَلَى ذَلِكَ
قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهَذَا
أَعْجَبُ الْأَمْرَيْنِ إِلَيَّ. رواه احمد و ابو داود و الترمذي

کنبه پرده هغې وويل هغه ددې څخه هم زياته ده ،
يعني د باران په ډول وينه را څخه ځي ، نبي کريم
ﷺ ورته وفرمايل : زه تا ته د دوو خبرو حکم
درکوم په کوم چي ته عمل وکړې ستا لپاره بس
ده که چيري توان لرې نو په دواړو عمل وکړه د
خپل حال څخه ته زياته خبرداره يې د دې
وروسته رسول الله ﷺ وفرمايل چي دا (ستا
حيض) د شيطان لته ده په دې وينه کي شپږ يا
اووه ورځي خو د الله په علم کي (يعني د راوي
څخه هيره ده چي شپږ ورځي دي که اووه ورځي
دي) حيض شمير کړه او بيا غسل وکړه تر دې چي
ته ووينې چي پاکه سوې نو تر درويشتو يا
خليرويشتو ورځو او شپو پوري لمونځ کوه

او روژه نيسه دا ستا لپاره بس دي او داسي په هره مياشت کي کوه څنگه چي د نورو بنځو حيض
کيږي او بيا د حيض څخه پاکيږي او که ستا دا په وس کي وي چي د ماپښين په لمانځه کي ځنډ
کوې او د مازديگر په لمانځه کي تلوار کوه نو په يوه غسل يې کوه او د ماپښين او مازديگر
لمنځونه يوځای کوه همداسي د ماښام په لمانځه کي ځنډ کوه او د ماڅښتن په لمانځه کي تلوار
کوه او په يوه غسل دا دواړه لمنځونه يوځای کوه او د سهار د لمانځه لپاره هم غسل کوه که دي په
توان کي وي داسي ته کوه او روژې نيسه که طاقت دي وي پر دغه کار ، د دې وروسته رسول الله ﷺ
وفرمايل او دا حکم (يعني آخري حکم) ما ته د دواړو حکمونو څخه غوره معلوميږي . احمد .
ابوداؤد او ترمذي .

تشریح : هسي خو د استحاضې راتلل د ناروغۍ په وجه وي ، مگر رسول الله ﷺ ددې نسبت د
شيطان طرف ته فرمايلي دي چي دا د شيطان د چل څخه يو چل دی ، ددې وجه داده چي په دې
صورت خطا ايستلو او په عبادت کي د خلل اچولو لپاره شيطان ته موقع په لاس وړسي ، هغه
ددې موقع څخه په گټه پورته کولو سره په پاکۍ او لمانځه وغيره کي فساد اچوي ، دا وجه ده
چي رسول الله ﷺ د استحاضې حقيقت بيانولو سره پوښتنه کونکي ته دوه حکم ورکړل چي په

هغه عمل کولو سره شیطان په خپل مقصد کې کامیاب کیدای نسي، په هغو کې رسول الله ﷺ یو حکم دا ورکړ چې (فتحیضي ستته ایام او سبعة ایام) یعنی شپږ ورځې یا اووه ورځې د حیض ورځې وگرځوه، ددې مطلب دادی چې په داسې صورت کې هره میاشت د عادت سره سم شپږ ورځې یا اووه ورځې د حیض احکام جاري وساته، ددې څخه په څرگنده دا معلومیږي چې پوښتنه کونکې معتاده (په ناروغۍ اخته) ده، او د هغې څخه د حیض د ورځو معمول او عادت هیر سوی وو، یعنی هغې ته یاد نه وه چې د حیض وینه ورته په هره میاشت کې شپږ ورځې راتلل او که اووه ورځې راتلل، ځکه رسول الله ﷺ هغې ته وفرمایل چې ته پر خپل یقین او گمان باندي عمل کوه که ستا یقین دا وایي چې عادت د شپږو ورځو وو نو په دې صورت کې شپږ ورځې د حیض وگرځوه او که ددې خبرې گمان غالب وي چې عادت د اوو ورځو وو نو بیا اووه ورځې د حیض ورځې وگرځوه، بیا د هغه څخه وروسته رسول الله ﷺ (في علم الله) فرمایلو سره دې خبرې ته اشاره وفرمایل چې ته په هر حال پر خپل یقین او گمان باندي عمل کوه مگر ددې خبرې علم پر هر صورت الله تعالی ته دی چې ستا عادت څه وو، ځکه چې د غیب خبرې خو هغه پیژني، او یا په ستته ایام او سبعة ایام کې که چیرې لفظ د او د شک لپاره وي نو (في علم الله) به د راوي قول وي چې د والله اعلم په معنا به وي، په دې صورت کې به ددې معنی دا وي چې رسول الله ﷺ یا خو ستته ایام فرمایلي دي او یا سبعة ایام یې فرمایلي دي. او الله تعالی ښه پوهیږي. رسول الله ﷺ چې پوښتنه کونکې ته دا وفرمایل چې څرنگه ښځې پر خپل خپل وخت باندي د حیض په ورځو کې وي او بیا پر وخت باندي پاکيږي ته هم هره میاشت هم هغسې کوه، نو ددې مطلب دادی چې څرنگه ستا په ډول هغه ښځې چې د خپل عادت ورځې هیري کړي او بیا هغوی خپل ایام گرځوي ته هم خپل هم هغسې ایام (ورځې) وگرځوه، یعنی که د هغوی د حیض وخت اوله میاشت وه نو ته هم اوله میاشت ایام حیض وگرځوه او که د هغوی د حیض وخت د میاشتي په مینځ کې وي نو ته د حیض ورځې د میاشت مینځ وگرځوه همداسې که د هغوی د حیض وخت د میاشتي آخري برخه وي نو ته هم د میاشتي آخري برخه د حیض ورځې وگرځوه.

په هر حال د لومړني حکم خلاصه داده چې ته د خپل حیض وخت که هغه اووه ورځې وي یا شپږ ورځې پوره کړه او د هغه وروسته غسل وکړه او بیا د هر لمانځه لپاره غسل کوه.

دوهم حکم رسول الله ﷺ دا وفرمایه چې د دوو لمنځونو په مینځ کې داسې وخت غسل کوه چې د یوه لمانځه آخري وخت وي او د دوهم لمانځه ابتدائي وخت وي، بیا ددې څخه وروسته

دواړه لمنځونه يو ځای کوه ، همداسي د ماپښين او ماښام لمونځ په زنده سره کولو لپاره چي ويل سوي دي . په دې کي دوه احتماله دي اول خو ددې زنده مطلب دا کيدای سي چي د وخت ختمېدو څخه وروسته دي لمونځ وکړل سي ، مثلاً د ماپښين او مازديگر په وخت کي ادا کړل سي همداسي د ماښام او ماخستن لمونځ د ماخستن په وخت کي وکړل سي لکه څرنگه چي د امام شافعي رحمه الله عليه د مذهب سره سم مسافر دوه لمنځونه په داسي جمع کولو سره کولای سي .

دوهم احتمال دادی چي د ماپښين لمونځ بالکل په آخر وخت کي وکړل سي او د مازديگر لمونځ بالکل په ابتداء کي وکړل سي ، همداسي د ماښام لمونځ بالکل په آخر وخت کي وکړل سي او د ماخستن لمونځ په پيل کي وکړل سي لکه څرنگه چي په حنفي مذهب کي د مسافر لپاره د جمع بين الصلوتين دا تاويل کيږي او دې ته جمع صوري وايي ، ددې څخه وروسته راتلونکی حديث هم ددې وضاحت کوي ، نو ددغه دوهم حکم حاصل دادی چي هره ورځ يو غسل د ماپښين او مازديگر د لمنځو لپاره وکړل سي او يو غسل د ماښام او ماخستن د لمانځه لپاره همداسي يو غسل د سهار لپاره وکړل سي .

په دې خبره هم پوه سئ چي د لومړني حکم خلاصه کولو سره چي دا بنودل سوي دي چي د هر لمانځه لپاره دي غسل کول کيږي ددې صراحت په حديث کي خو نسته مگر په دغه ارشاد (ان قويت على ان توخرين... الخ) کي دې ته اشاره سوې ده ځکه چي د هغه عبارت څخه د پوښتنه کونکي د لمانځه لپاره د غسل څخه عاجز کېدل مفهوم کيږي او دا مذهب د امير المؤمنين حضرت علي عليه السلام ، عبدالله ابن مسعود عليه السلام ، ابن زبير عليه السلام او نورو دی ، او د ابن عباس عليه السلام مذهب دادی چي دوه لمنځونه دي په يوه غسل سره يو ځای وکړل سي او دا مذهب حديث ته زيات نژدې او مطابق دی ، ځکه چي په دې کي زياته اساني ده په نسبت ددې چي د هر لمانځه لپاره غسل وکړل سي ، رسول الله ﷺ هم ددې په ويلو سره اشاره کړې ده چي (هذا اعجب الامرین الي) يعني د دوو لمنځو لپاره غسل کول ماته د دوهم امر يعني د هر لمانځه لپاره غسل کولو څخه زيات خوښ دی ، او ددغه دوهم حکم خوښولو وجه دا وه چي د رسول الله ﷺ عادت شريف دا وو چي د امت لپاره به يې هغه شی خوښوی کوم چي به آسان وو . او کوم چي د حنفيه تعلق دی د هغوی په نزد دا حکم منسوخ دی چي په دواړو صورتو کي د غسل حکم پر معالجه باندي محمول دی يعني رسول الله ﷺ د غسل حکم ځکه ورکړی دی چي په دې سره د ويني زياتوب او د

هغه زور ختم سي .

الفصل الثالث

د حضرت اسماء بنت عميس (رض) څخه روايت دی چي ما رسول الله ﷺ ته عرض وکړ چي فاطمة بنت حبش د دومره دومره وخت څخه په حيض کي سوې ده هغه لمونځ نه کوي ، رسول الله ﷺ وفرمايل : سبحان الله په تحقيق سره دا (لمونځ پرېښودل ددې بې له پوښتني د مسئلې) د شيطان له لوري دی هغه ته پکار دي چي په هغه ټپ کي کښيني هر کله چي د ټپ د اوبو سربيره ژړوالی وويني نو د ماښام او مازديگر لپاره دي يو غسل وکړي او د ماښام او ماخستن لپاره دي يو غسل وکړي او بيا د سهار لپاره دي يو غسل وکړي او ددې په منځ کي دي اودس وکړي (يعني د دواړو

﴿۵۱۷﴾: عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ عُمَيْسٍ قَالَتْ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ فَاطِمَةَ بِنْتَ أَبِي حُبَيْشٍ اسْتَحِضَتْ مُنْذُ كَذَا وَكَذَا فَلَمْ تُصَلِّ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُبْحَانَ اللَّهِ إِنَّ هَذَا مِنَ الشَّيْطَانِ لِتَجْلِسَ فِي مِرْكَنٍ فَإِذَا رَأَتْ صُفَارَةً فَوْقَ الْمَاءِ فَلْتُغْتَسِلْ لِلظَّهْرِ وَالْعَصْرِ غُسْلًا وَاحِدًا وَتُغْتَسِلَ لِلْمَغْرَبِ وَالْعِشَاءِ غُسْلًا وَاحِدًا وَتُغْتَسِلَ لِلْفَجْرِ غُسْلًا وَاحِدًا وَتَوَضَّأَ فِيمَا بَيْنَ ذَلِكَ . رواه أبو داود وقال رَوَى مُجَاهِدٌ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ لَمَّا اشْتَدَّ عَلَيْهَا الْغُسْلُ أَمَرَهَا أَنْ تَجْمَعَ بَيْنَ الصَّلَاتَيْنِ .

لمنځو په منځ کي) ابوداؤد، مجاهد د ابن عباس څخه روايت وکړ هر کله چي هغې ته د هر لمانځه لپاره غسل کول ستونزمن سول نو هغې ته يې دوه لمنځونه په يوه غسل کولو حکم ورکړ .
تشریح : هر کله چي د ماښام وخت بالکل آخر سي نو پر لمر باندي لږ ژړوالی راځي بلکه د زوال څخه وروسته تغير کېدل پيل کيږي ، نو رسول الله ﷺ په ټپ کي د لېدو لپاره ځکه وفرمايل چي هغه ژړوالی په اوبو کي په آسانی سره معلوم کيږي ، هغه ژړوالی په زياتېدو زياتېدو سره ماښام نژدې پوره کيږي نو هغه وخت لمونځ کول مکروه دي ، مگر رسول الله ﷺ چي د کوم ژړوالي په اړه فرمايلي دي دا د هغه ژړوالي څخه پرته دی کوم چي د مازديگر څخه وروسته وي او هغه د لمانځه لپاره د کراحت وخت وي .